VILÁGPOLITIKAI

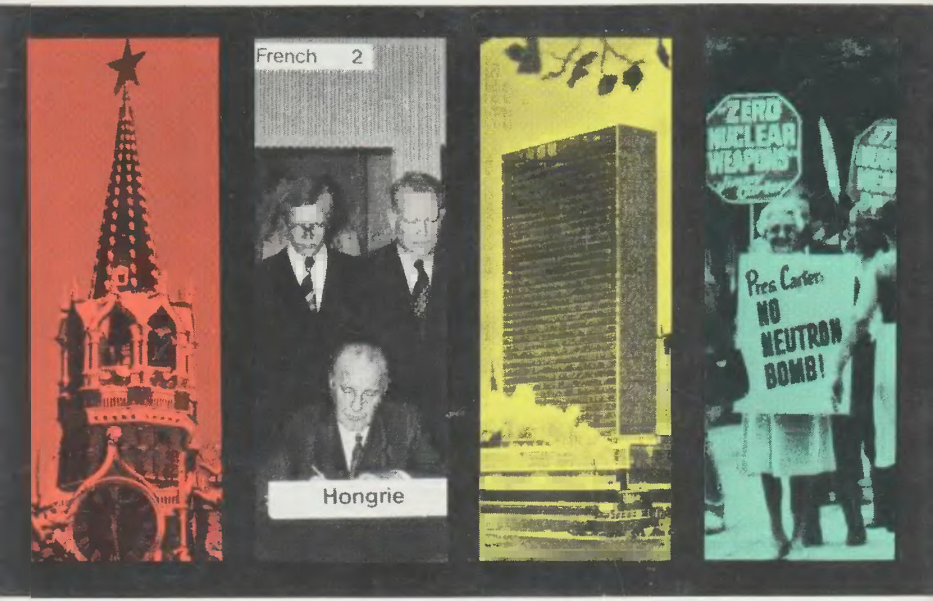

KISLEXIKON

KOSSUTH

1 ALBÁNIA
2 ANDORRA
3 ARAB EMIRSÉGEK
4 AUSZTRIA
5 BAHRAIN
6 BELGIUM
7 BENIN
8 BHUTÁN
9 BISSAU GUINEA
10 BURUNDI
11 CSEHSZLOVÁKIA
12 DZSIBUTI
13 EGYENLÍTŐI GUINEA
14 GAMBIA
15 GÖRÖGORSZÁG
16 HOLLANDIA
17 IZRAEL
18 JEMEN
19 JORDÁNIA
20 JUGOSZLÁVIA
21 KAMBODZSA
22 KATAR
23 KUVAIT
24 LESOTHO
25 LIBANON
26 LIECHTENSTEIN
27 LUXEMBURG
28 MAGYARORSZÁG
29 MALAWI
30 MÁLTA
31 MONACO
32 RHODESIA (ZIMBABWE)
33 ROMÁNIA
34 RUANDA
35 SAN MARINO
36 SÃO TOMÉ ÉS PRÍNCIPE
37 SVÁJC
38 SZENEGÁL
39 SZINGAPÚR
40 SZVÁZIFÖLD
41 VATIKÁN

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT
Budapest, 1978-060118

Au.	Ausztrália
D.-Afr.	Dél-Afrikai Közt.
Fr.	Franciaország
NBr.	Nagy-Britannia
Norv.	Norvégia
Port.	Portugália
Sp.	Spanyolország
USA	Egyesült Államok

VILÁG-POLITIKAI KIS-LEXIKON

MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT
ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1978

A szócikkeket az 1974-ben megjelent első kiadás felhasználásával írták:

BOGNÁR KÁROLY
BOJCSUK JÓZSEF (katonapolitika)
GYULAI ISTVÁN (világgazdaság)
HERMANN PÉTER
MAKAI GYÖRGY (Közel-Kelet és arab világ)

Szerkesztette:

BOGNÁR KÁROLY

A szerkesztő munkatársa:

HERMANN PÉTER

ISBN 963 09 1213 9

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

A nemzetközi politika fogalma többet tartalmaz, mint az egyes államok külpolitikájának summáját. Beletartoznak egyebek között a nemzetközi szervezetek, szerződések és szövetségek, az integrációs formák, úgyszintén az egymással küzdő nemzetközi politikai erők és irányzatok, amelyek létrehozzák a változó nemzetközi erőviszonyokat. Az államok külpolitikája — a legszorosabb és bonyolult kölcsönhatások közben — a nemzetközi kapcsolatok rendszerében valósul meg.

Miként az 1974-ben megjelent első kiadása is: e kislexikon, kivált a nemzetközi szervezetekre, a fontosabb nemzetközi eseményekre, értekezletekre vonatkozó tudnivalókat közli, tárgyalja a fenti értelemben vett nemzetközi politika legfontosabb kérdéseit, és — praktikus meggondolásokból — magyarázatát adja egyes világgazdasági, nemzetközi jogi, diplomáciai és katonapolitikai fogalmaknak, illetve kérdéseknek.

Külön címszóban — hazánkén kívül — csak az ENSZ Biztonsági Tanácsa öt állandó tagjának, az Amerikai Egyesült Államoknak, Franciaországnak, a Kínai Népköztársaságnak, Nagy-Britanniának, a Szovjetuniónak, valamint a tőkés világ egyik erőközpontjának, Japánnak a külpolitikáját tárgyaljuk. A másik erősen fejlett tőkésállam, a Német Szövetségi Köztársaság — miként egyéb jelentős államok — nemzetközi tevékenységével több megfelelő szócikk foglalkozik.

A szerkesztők a címszavak kijelölésében és feldolgozási módjában gyakorlati hasznosságra, főleg ismeretterjesztésre, egyszersmind ideológiai útbaigazításra törekedtek. E második kiadás az előzőhöz képest sok új címszót tartalmaz, a régieket pedig e kötet szerzői átdolgozták és kiegészítették. Az adatokat általában 1978. augusztusában zárták.

A címszavak a második világháború utáni fontosabb eseményeket és nemzetközi kérdéseket ölelik fel; korábbi eseményekre csak előzményként utalnak az összefüggések megismertetése végett. Kivétel például ez alól az 1917. november 8-án meghirdetett, a békéről szóló dekrétum, minthogy ez a mai korszak nemzetközi politikájának megnyitója és legfontosabb dokumentuma.

Budapest, 1978. augusztus
A kiadó

JELÖLÉSEK

A szócikkekben a címszó megismétlése helyett hullámvonalat (~) használunk.
Egyes címszavak több szócikkben is szerepelnek, s amikor ezek a szóban forgó cikket érdemileg kiegészítik, utalásként nyíllal (→) jelöljük, és dőlt betűvel szedjük őket.
A szócikkeket nem tagoljuk bekezdésekkel, helyettük ferde vonalat (/) használunk.
A szervezetek elnevezése után szereplő helységnév a szervezet székhelyét jelöli.
Rövidítjük a hónapok neveit; az égtájakat szóösszetételekben (pl. É-Afrika); az ország szót, amikor az valamelyik ország nevében szerepel (pl. Magyaro.); használunk a magyar nyelvben közkeletű néhány rövidítést is (pl., ill.).

További rövidítések:

KNDK	Koreai Népi Demokratikus Köztársaság
KNK	Kínai Népköztársaság
közt.	köztársaság
L-Amerika	Latin-Amerika
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
nközi	nemzetközi
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
SZU	Szovjetunió
USA	Amerikai Egyesült Államok
VDK	Vietnami Demokratikus Köztársaság
VSZK	Vietnami Szocialista Köztársaság
vh.	világháború

A

AAPSO: →*Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete*

AÁSZ: →*Amerikai Államok Szervezete*

AATUF: →*Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*

ABM- (Anti-Ballistic Missile) **rendszer:** hadászati rakétaelhárító fegyverrendszer, melyet a hadászati támadó rakéták indítóállásai és főként fontos nagyvárosok rakétavédelmére hoztak létre a SZU-ban és az USA-ban. A →*SALT* I. egyezményben a két nagyhatalom ezt a →*fegyverrendszert* 1972-ben korlátozta.

ABV-fegyverek: az atom-, a biológiai és a vegyi fegyverek együttes jelölésére szolgáló elnevezés. Az ~ jelölésére nközileg az ABC rövidítést használják (az atomic, a biological és a chemical szavak kezdőbetűi alapján). Az ~ általánosan elfogadott összefoglaló elnevezése: →*tömegpusztító fegyverek.*

Addisz Abeba-i értekezlet (1963): →*Afrikai Egység Szervezete*

adeni kérdés: →*jemeni forradalom és polgárháború*

ad hoc diplomácia: →*diplomáciai képviselet*

AESZ: →*Afrikai Egység Szervezete*

Afrika, Ázsia és Latin-Amerika Népeinek Szolidaritási Szervezete: →*Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete*

afrikai–arab csúcskonferencia (1977): afrikai és arab államok első csúcskonferenciája 1977. márc. 7–9-én Kairóban. A két államcsoport kapcsolatainak fejlesztését tűzte ki célul. / A 68 meghívott állam közül 49-en vettek rajta részt, köztük az Arab Liga minden tagja, az Afrikai Egység Szervezetének viszont csak 29 tagja. Az ~-n kiadott politikai nyilatkozat harcot hirdetett „az imperializmus, a kolonializmus és a cionizmus" ellen, s támogatást ígért az afrikai felszabadító mozgalmaknak. Az ~ egyik fontos eredménye volt, hogy az olajtermelő arab országok 1,5 milliárd dollár segélyt ajánlottak fel gazdaságfejlesztési célokra. / Az ~-n elhatározták egy Állandó Bizottság felállítását és az együttműködés céljából több munkacsoport létrehozását. Előirányozták az ~ 3 évenkénti, s a külügyminiszterek értekezleteinek évenkénti megtartását.

Afrikai Demokratikus Tömörülés (Rassemblement Démocratique Africain, RDA): a ny-afrikai francia gyarmatok függetlenségért küzdő erőinek tömörülése volt, az első jelentősebb, több gyarmatra kiterjedő, harcos antiimperialista feketeafrikai egységszervezet. 1946. okt.-ben alakult meg a Bamakóban tartott kongresszuson. Az ~ egy ideig a Francia Kommunista Párttal deklarált politikai szövetségben álló szervezetként működött, s képviselőket küldött a francia nemzetgyűlésbe. Szekciói az egyes részt vevő gyarmatok: Csád, Dahomey, Elefántcsontpart, Felső-

Volta, Francia Kongó, Francia Szudán (a későbbi Mali), Guinea, Kamerun, Niger és Szenegál nemzeti függetlenségi tömegpártjai voltak. E pártok vezető szerepet töltöttek be az illető ország függetlenségének kivívásában, elsősorban Guineában és Maliban. A jobboldali irányzatú szekciók, elsősorban az elefántcsontparti, hamarosan megkezdték az ~ bomlasztását, egyes csoportjainak nyíltan a francia imperializmus oldalára állítását. A ny-afrikai országok függetlenné válása után az ~ jórészt már csak formailag állt fenn, s több mint egy évtizednyi tevékenység után fokozatosan megszűnt.

Afrikai Egység Szervezete, AESZ (Addisz Abeba): afrikai államközi szervezet, az 1963. máj. 22–25-i Addisz Abeba-i értekezleten (csaknem valamennyi független afrikai ország részt vett rajta a D-afrikai Közt., Marokkó és Togo kivételével) 30 ország alapította meg. (Az ünnepélyes aktus emlékére máj. 25-e Afrika napja lett.) Marokkó és Togo rövidesen csatlakozott hozzá. Az alapító értekezlet kimondta, hogy az addig alakult kisebb afrikai államközi szervezetek feloszlanak, ill. beolvadnak az ~-be. 1977-ben 49 afrikai független állam volt tagja (a D-afrikai Közt. és Rhodesia kivételével valamennyi). / Az ~ fennállása óta támogatja a még gyarmati sorban élő népek felszabadító harcát, külön felszabadítási irodát is létrehozott ezzel a céllal. Célja az alapokmány szerint az afrikai népek egységének és szolidaritásának elősegítése, a gyarmati rendszernek a földrészen való teljes felszámolása, a gazdasági, politikai és más területen folytatott együttműködés fejlesztése. Alapelvei: az államok egyenjogúsága, a be nem avatkozás és a tömbönkívüliség. Az ENSZ alapokmányának szellemében működik. A tagállamok között, minthogy erősen eltérő kül- és belpolitikát folytatnak, több fontos politikai kérdésben ellentétek keletkeztek, így pl. a D-afrikai Közt.-hoz és Rhodesiához, ill. az őket támogató imperialista államokhoz való viszonyban (*→Dél-Afrika az imperializmus rendszerében*), a portugál gyarmatok felszabadító harcának támogatásában, a *→nigériai polgárháború* és a közel-keleti válság megítélésében, az *→Angola elleni intervenció*val kapcsolatban stb. Megmutatkozik az ~-ben a különböző irányzatok harca, s ez nagymértékben gyengíti munkájának hatékonyságát. Mindezzel együtt az ~ fennállása óta az antiimperialista egység jelentősen erősödött Afrikában, előtérbe kerültek a haladó erők, s több helyen hatalomra jutottak a forradalmi demokratikus irányzatok. A földrész területének és lakosságának már jelentős része a szocialista orientációjú államokhoz tartozik. / Vezető testülete az állam- és kormányfők évenként (indokolt esetben többször) megtartott értekezlete. Évente kétszer üléseznek a tagállamok külügyminiszterei (vagy más, meghatalmazott miniszterei). Külön bizottságok foglalkoznak a gazdasági, művelődési, egészségügyi, védelmi és a tudományos kérdésekkel.

afrikai egységtörekvések: *→Afrikai Egység Szervezete, →pánafrikanizmus*

Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet (Organisation Commune Africaine et Mauricienne, OCAM – Bangui): afrikai államoknak a volt gyarmatosítókkal együttműködő csoportja. / Az ún. Brazzaville-i Csoport néven ismert 12 volt afrikai francia gyarmat (Csád, Dahomey, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Gabon, Kamerun, Brazzaville-Kongó, Közép-afrikai Közt., Malgas Közt., Mauritánia, Niger és Szenegál) az 1960. dec. 15–19-ig Brazzaville-ben tartott konferencián politikai, gazdasági és kulturális együttműködésben állapodott meg, és 1961. márc.-ban létrehozták az Afro-Malgas Gazdasági Együttműködés Szervezetét. Elfogadták az Afrikai-Malgas Unió alapokmányát. 1963-ban csatlakozott hozzá Togo. Az *→Afrikai Egység Szer-*

vezete 1963. évi Addisz Abeba-i konferenciája után – minthogy ott elhatározták, hogy megszüntetik az afrikai politikai csoportosulásokat – az unióból Afrikai és Malgas Gazdasági Együttműködési Szövetséget hoztak létre, ebbe azonban Elefántcsontpart, Felső-Volta, a Közép-afrikai Közt. és Niger nem lépett be. A Szövetség 1965-ben a nouakchotti (Mauritánia) konferencián ismét politikai szervezetté alakult át. 1965-ben belépett még Kinshasa-Kongó és Ruanda, Mauritánia pedig elhagyta a szervezetet. Mauritius 1970-ben csatlakozott, és akkor a szervezet felvette az Afrikai, Malgas és Mauritiusi Közös Szervezet nevet. 1972-ben kilépett a szervezetből Zaire, 1973-ban Kongó, 1974-ben Kamerun, Csád és Madagaszkár (ekkor vette fel mai nevét), 1976-ban Gabon. Az ~ céljait illetően az érdekelt országoknak nem sikerült teljes egységre jutniuk. Az ~ lényegében szemben áll az Afrikai Egység Szervezetével. Legfelső szervei: az Államfői Konferencia, a Minisztertanács és a Főtitkárság.

Afrikai Fejlesztési Bank (African Development Bank – Abidjan): az ENSZ →*Afrikai Gazdasági Bizottság*ának ösztönzésére létrejött regionális fejlesztési bank. Az alapító egyezményt 1963-ban írták alá (1964-ben lépett érvénybe). Tagja (1977-ben) 48, különböző társadalmi-gazdasági szerkezetű afrikai fejlődő ország, nyitva áll a többi független afrikai állam előtt is. A részt vevő országok nagyjából hasonló gazdasági nehézségekkel küszködnek. / Célja: az afrikai szolidaritás erősítése a kontinensen megvalósuló gazdasági együttműködés révén: az emberi képességek és a természeti kincsek gyümölcsöztetése a társadalmi és a gazdasági haladás ösztönzése végett; nemzeti, társadalmi és gazdasági fejlesztési programok összehangolása az összafrikai gazdaság, kivált az afrikai államok közötti külkereskedelem harmonikus növelésének előmozdítása érdekében. E célokat követve az ~ olyan nemzeti és regionális terveket, ill. programokat dolgoz ki és finanszíroz, amelyeknek egy-egy állam nem tudja a pénzszükségletét ellátni. Tőkéje más →*fejlesztési bankok*hoz képest kicsi, ez erősen korlátozza tevékenységét, de viszonylag mentes a közvetlen neokolonialista befolyástól.

Afrikai Gazdasági Bizottság (Economic Commission for Africa, ECA – Addisz Abeba): az ENSZ →*Gazdasági és Szociális Tanácsa* területileg (regionálisan) szervezett bizottságainak egyike; 1958. ápr.-ban alakult meg. Fő feladata Afrika gazdasági és szociális fejlődésének elősegítése. 49 afrikai ENSZ-tagország a tagja; tanácskozási joggal rendelkezik az ~ munkájában a SZU, Spanyolo., Nagy-Britannia, Franciao. és Namíbia. A D-afrikai Közt. tagságát fajüldöző politikája miatt 1963-ban felfüggesztették. / Fő szerve az évente ülésező Közgyűlés, amely meghatározza az ~ egyes bizottságainak feladatait. A munka végrehajtására és az adminisztrációra Addisz Abebában Titkárság működik.

afrikai határkérdések: abból adódnak, hogy Afrikában az államhatárok legnagyobbrészt nem esnek egybe az etnikai határokkal. Ez a gyarmati múlt következménye, a gyarmatosítók ugyanis nem törődtek az itteni népek történelmi és etnikai sajátosságaival. A függetlenség elnyerése után az afrikai államok megtartották az egykori gyarmatok határait. Az Afrikai Egység Szervezetének egyik alapelve, s több határozatot is hoztak erre, hogy tiszteletben kell tartani Afrikában a területi integritást és a fennálló államhatárokat. Ellenkező esetben ugyanis a földrészen folytonosan háborúk törnének ki. Ennek ellenére több afrikai állam támaszt területi követelést szomszédjával, ill. szomszédaival szemben (→*algériai–marokkói határviszály*, →*Szomália és Etiópia háborúja*).

afrikai szocializmus: több fekete-afrikai politikus és szervezet nevezi így politikai irányzatát vagy rendszerét. A fogalom megalkotójának és fő ideológusának Senghor szenegáli elnököt tekintik. A szocialista orientáció következetesebb afrikai képviselői (pl. Kwame Nkrumah, Sékou Touré) ismételten elutasították az ~ kifejezést azzal, hogy a tudományos szocializmus elméletének és gyakorlatának a nemzeti és regionális sajátosságok figyelembevételével együtt sem szükséges elkülönítő jelzőt („arab", „afrikai" stb.) adni. Az ~ megjelölést egyrészt azoknak a kispolgári szocialista irányzatoknak a hirdetői használják, akik – ha törekvéseik antiimperialista jellegűek is – e megkülönböztetéssel éppen a tudományos szocializmustól való elhatárolódásukat akarják hangsúlyozni. Másrészt olyan afrikai államférfiak jelölik így országuk társadalmi berendezkedését, akik ezzel rendszerüknek a kizsákmányolást fenntartó és reakciós voltát akarják leplezni. ~-t hirdet pl. a marxizmust és ezzel együtt az osztályharc tényét is elutasító kenyai Kenyatta vagy a szenegáli Senghor, továbbá az elefántcsontparti reakciós irányzatú rezsim is. Tanzániában az ~-nak olyan értelmezése jött létre, hogy *→Fekete-Afrika* társadalma a primitív társadalmak közösségi vonásainak fennmaradása következtében eredendően szocialista jellegű, s így az ~ egyik fő követelménye a visszatérés a kapitalista tulajdont nem ismerő közösségi életformákhoz. Ezt a kispolgári-reformista koncepciót hirdette meg Nyerere elnök. Az ~ nem jelent egységes ideológiát, különböző, néha merőben eltérő politikai áramlatokat illetnek ezzel az elnevezéssel. Az ~ semmiképpen sem jelenti a tudományos szocializmus nemzeti vagy regionális viszonyokra való alkalmazását.

Afrika szarva: ezzel az elnevezéssel illették a Szomáli-félszigetet, Afrikának a Vöröstenger és az Indiai-óceán mentén fekvő területét, amelyen Etiópia, Szomália és Dzsibuti terül el. Hadászati jelentősége abból következik, hogy itt van az Adeni-öböl, az Indiai-óceánon itt kitűnő kikötők vannak, s az olajtermelő államokból a legjelentősebb tengeri útvonalak itt vezetnek Európába és Amerikába. Ezeken a tengeri útvonalakon kapja Ny-Európa importált nyersanyagának 70%-át. Az USA és más imperialista hatalmak agresszív lépéseket tettek, hogy ellenőrzésük alatt tartsák ezt a területet. Szaúd-Arábia pénzügyi eszközeinek felhasználásával a reakciós arab államok szövetségének létrehozására és a Szomáliától megtámadott forradalmi demokratikus Etiópia feldarabolására törekedtek *(→etiópiai forradalom, →Szomália és Etiópia háborúja)*.

Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete (Afro-Asian Peoples' Solidarity Organization, AAPSO – Kairó): Afrika és Ázsia volt gyarmati és még függetlenségért harcoló népeinek nközi nem kormányközi szervezete, amelyhez 1975-ig 75 afrikai és ázsiai ország mozgalmai csatlakoztak. / 1957. dec.-ben Kairóban alakították meg 44 ország küldöttei az 1955-ben, Delhiben életre hívott Ázsiai Népek Szolidaritási Bizottságának kibővített folytatásaként. Az ~ célja az afrikai és ázsiai népek imperialistaellenes és a gyarmati rendszer elleni harcának összefogása, a gazdasági és kulturális együttműködés. 1960. ápr.-ban Conakryban elfogadták a szervezet alapokmányát, melyet az 1965. évi winnebai értekezleten módosítottak. Közben 1963-ban Moshiban gyűltek össze a küldöttek, itt számos határozatot fogadtak el, köztük a gyarmatosítás elleni harcról és a függetlenségükért küzdő országokkal való szolidaritásról. 1966. jan.-ban Havannában ült össze 82 ország 512 küldötte, köztük már a l-amerikai kontinens haladó mozgalmainak képviselői is. Elhatározták, hogy a szervezetet kiterjesztik L-Amerikára is, és megalakították Afrika, Ázsia és L-Ame-

rika Népeinek Szolidaritási Szervezetét, valamint határozatot fogadtak el a →*Latinamerikai Szolidaritási Szervezet* létrehozásáról. A trikontinentális szervezet végleges szervezeti elveinek elfogadása azonban a már a havannai értekezleten is megmutatkozó ellentétek, valamint a munkásmozgalmon belüli nézeteltérések miatt azóta nem történt meg. Az ~ következő értekezlete is csak 1972-ben, Kairóban ült össze, mivel a közben Pekingbe, majd Algírba tervezett értekezletek a közbejött kínai, ill. algériai események miatt elmaradtak. 1974. márc.-ban Bagdadban tanácskozott az ~. Az elfogadott dokumentumban kiemelték az ázsiai földrész tartós békéjének szükségességét, s azt, hogy ennek érdekében az →*ázsiai kollektív biztonsági rendszer* mielőbbi létrehozása az ázsiai és afrikai népek szolidaritási mozgalmának egyik fő célja. / Az ~ legfelső szerve az Afroázsiai Népek Szolidaritási Értekezlete; a Tanács tagjai a tagországok delegációinak vezetői. Az Értekezletek közötti időben (1970 óta) a 33 tagú Végrehajtó Bizottság, élén a 17 tagú Állandó Titkársággal, intézi az ügyeket.

agrément (beleegyezés): a fogadó állam előzetes hozzájárulása a →*diplomáciai képviselet* vezetőjének kinevezéséhez. A küldő államnak, mielőtt e posztra akkreditál valakit, meg kell győződnie arról, hogy a fogadó állam az illető személyhez hozzájárul-e, azaz persona gratának tekinti-e. A fogadó állam nem köteles a küldő állammal az ~ esetleges megtagadásának indokát közölni. A diplomáciai képviselet személyzete tagjainak kinevezéséhez nincs szükség a fogadó állam előzetes hozzájárulására. A katonai, tengerészeti és légügyi →*attasék* vonatkozásában azonban a fogadó állam megkövetelheti, hogy nevüket a küldő állam – hozzájárulás céljából – előzetesen közölje.

agresszió: fegyveres erő alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ Alapokmányával összeegyeztethetetlen más módon. Az ~ fogalmának meghatározását az ENSZ Közgyűlésének 1974. évi 29. ülésszakán hozott határozat tartalmazza. Ez a meghatározás csak a fegyveres ~-ra vonatkozik, amely az Alapokmányban megtiltott erőszak legveszélyesebb formája, nem foglalja magában az ~ más létező formáit, a közvetett, a gazdasági és az ideológiai ~-t. Az ENSZ-nek ez a határozata felsorolja azokat a tényállásokat is, amelyek kimerítik az ~ fogalmát. Elismeri a népek jogát az önrendelkezésre és arra, hogy minden eszközzel – a fegyveres erőt is beleértve – küzdjenek függetlenségükért. Ez a küzdelem az erőszak alkalmazásának megengedett formája. / A szocialista államok és más haladó, békeszerető erők állandó küzdelmet folytatnak az ~ betiltásáért és megelőzéséért. A fiatal szovjet állam már az 1917. nov. 8-án meghirdetett Békedekrétumban az imperialista háborút az emberiség elleni legnagyobb bűncselekményként bélyegezte meg, s az →*annexióról* adott meghatározása magában foglalta az ~ minden formájának elutasítását. A Népszövetség fennállásának idején az 1928. évi Kellogg–Briand-paktumban a szerződő felek kijelentették, hogy kölcsönös kapcsolataikban lemondanak a háborúról mint a nközi politika eszközéről, az ~ fogalmát azonban nem használták. Először a SZU javasolta az 1933. évi londoni leszerelési értekezleten, hogy határozzák meg az ~ fogalmát, s ennek szövegére javaslatot terjesztett elő, de ebben a tárgyban az értekezlet nem tudott határozni. A II. vh. után a háborús bűnösök ellen folytatott nürnbergi és tokiói perekben az ~-nak a londoni értekezlet szerinti formuláját alkalmazták. Az ENSZ Alapokmányának 1. cikkelye a szervezet céljaként jelöli meg, hogy „fenntartsa a nközi békét és biztonságot, és evégből hathatós kollektív intézkedéseket tegyen a békét

fenyegető cselekmények megelőzésére és megszüntetésére és az agressziós cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elfojtására". Az az állam, amelyet ~ ért, jogosult védelmének biztosítására. Az Alapokmány 51. cikkelye ezzel kapcsolatban a következőt mondja ki: „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nközi béke és biztonság fenntartásához szükséges rendszabályokat meg nem tette." Annak eldöntése, hogy egy cselekmény ~-e, a Biztonsági Tanácsra tartozik, s ennek kell határoznia a szükséges intézkedésekről. Ehhez szüksége van az ~ fogalmának pontos meghatározására. / 1950-ben a SZU javaslatot terjesztett e kérdésben a Közgyűlés 5. ülésszaka elé, s ebben az ~-ra vonatkozólag kevés változtatással azt a meghatározást adta, amelyet az 1933. évi leszerelési értekezleten nyújtott be. 1951-ben a Közgyűlés 6. ülésszaka határozatban mondta ki, hogy az ~ meghatározása a béke és a biztonság fenntartása céljából lehetséges és kívánatos, a 7. ülésszak pedig különbizottságot bízott meg e feladattal. 1953-ban a SZU az eddigieknél részletesebb javaslatot terjesztett be e különbizottságnak az ~ fogalmáról, s a fegyveres erő alkalmazása mellett megfogalmazta az ~ más formáit is. Közvetett ~: más országok ellen irányuló felforgató tevékenység szítása; polgárháború kirobbantásának előkészítése; az agresszor érdekében fordulat elősegítése más államban. Gazdasági ~: gazdasági nyomás, amely sérti egy másik állam szuverenitását, gazdasági életének alapjait; olyan intézkedések, amelyek akadályoznak egy másik államot abban, hogy természeti kincseit kiaknázza; egy másik állam gazdasági zárlat alá helyezése. Ideológiai ~: háborús propaganda szítása; tömegpusztító fegyverek alkalmazásának propagálása; faji, vallási és nemzetiségi gyűlölet szítása; végül mindazon cselekmény, amelyet a BT határozata annak minősít. Az ENSZ-nek az ~-val foglalkozó különbizottsága nem tudott megegyezésre jutni, s a Közgyűlés 1957-ben nem újította meg mandátumát. A Közgyűlés 1967. évi 22. ülésszaka egy új különbizottságot hozott létre, s ennek sikerült 1974-ben megegyeznie az ~ meghatározásának szövegében. / Nagyobb imperialista ~-k 1945 után: Hollandia–Indonézia (1945–1949), Franciao.–Vietnam (1946–1954), Franciao.–Kambodzsa (1946–1954), Franciao.–Laosz (1946–1954), Nagy-Britannia–Malájföld (1948–1960), USA, D-Korea–KNDK (1950–1953), Nagy-Britannia–Kenya (1952–1956), USA–Guatemala (1954), Franciao.–Algéria (1954–1962), Nagy-Britannia–Ciprus (1955–1959), Nagy-Britannia, Franciao., Izrael–Egyiptom (1956), USA, Nagy-Britannia–Libanon, Jordánia (1958), Belgium–Kongó (1960), Portugália–Angola (1961–1974), USA–Kuba (1961), USA–D-Vietnam (1961–1973), Portugália–Bissau-Guinea (1962–1974), Nagy-Britannia–D-Jemen (1963–1967), NATO-államok–Kongó (1964), Portugália–Mozambik (1964–1974), USA–Laosz (1964–1973), USA–VDK (1964–1973), USA–Dominika (1965), Izrael–Egyiptom, Szíria, Jordánia (1967), Izrael–Libanon (1967–), USA–Kambodzsa (1970–1973), D-afrikai Közt.–Angola (1975–1976), D-Rhodesia–Mozambik (1976–), USA, Franciao., Belgium–Zaire (1978–).

aide mémoire (emlékeztető): rendszerint a diplomáciai képviselő adja át a fogadó állam külügyminisztériumában abból a célból, hogy az általa szóban előadott tényállást tévedések vagy félreértések elkerülése végett írásban is rögzítse. Nincsenek formai kellékei, aláírással vagy pecséttel sem kell okvetlenül ellátni.

ajánlás: nközi szervezetek kötelezettségekkel nem járó határozataira használatos kifejezés. Az ~-ok tehát nem sorolhatók a nközi jog normái közé, ill. nem forrásai annak, közülük egyeseknek azonban így is nagy erkölcsi és politikai jelentőségük van. Ilyenek pl. az ENSZ Közgyűlésének az általános és teljes leszerelésre, ugyanígy a nközi béke és biztonság megerősítésére tett ~-ai. Az ENSZ Alapokmánya szerint (IV. fej., 11. cikkely) a Közgyűlés a fenti kérdésekben ~-okat tehet a tagállamoknak és a BT-nek, vagy mindkettőnek együtt, sőt nem tagállamoknak is, ha azok az ENSZ-hez fordulnak. Ezek az ~-ok nközi jelentőségüknél fogva hozzájárulnak a demokratikus nközi jog elveinek és normáinak létrejöttéhez és fejlődéséhez. Az ~ a szocialista államok közös szervezeteiben is szokásos. Pl. a KGST-ben a gazdasági és műszaki-tudományos együttműködésre ~-okat tesznek, s ezeket a tagállamok megvitatják.

akcióegység: a különböző munkásszervezetek (pártok, szakszervezetek stb.) cselekvési egysége a munkásosztály és a dolgozók érdekében. Tágabb értelemben beszélünk általában pártoknak, politikai szervezeteknek és erőknek, továbbá államoknak az ~-éről is, valamely közös célt szolgáló összehangolt együttes fellépéséről. Az ~-nek nem feltétele a politikai és a világnézeti egység: azon alapszik, hogy minden ország munkásosztályának közösek az alapvető érdekei. Az ~ megteremtése a munkásosztály eredményes harcának egyik fő feltétele, és magja minden olyan egységfrontnak, népfrontnak, amelyet a nép haladó, demokratikus erői hoznak létre az imperializmus ellen, a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért vívott harcukban. / A munkásosztály harcának jellege szerint az ~ megteremtésének nemzeti és nközi vonatkozásai vannak. Alapelveit Marx és Engels dolgozta ki, s az I. Internacionálában ezek az elvek megvalósultak. Lenin az imperializmus körülményei között ezeknek az alapelveknek a továbbfejlesztésével segített a fiatal kommunista pártoknak olyan ~-politika kidolgozásában, amely különösen a kommunista és szociáldemokrata pártok ~-ének megteremtésére törekedett. A Kommunista Internacionálé III. kongresszusán (1921) és utána is ismételten javaslatot tett a munkásegységfront megvalósítására nközi méretekben. A Komintern VII. kongresszusa 1935-ben továbbfejlesztette a munkásegységfront-politikát, és kidolgozta a fasizmus és az imperialista háborús veszély ellen az antifasiszta népfrontpolitikát. 1936-ban Spanyolo.-ban és Franciao.-ban sikerült ~-et teremteni a fasizmus elleni küzdelemben, s megvalósítani a népfrontot. A II. vh. idején az ~-ből kiinduló antifasiszta ellenállási harc több országban fellendült. A népeknek a fasizmus alóli felszabadulása után számos népi demokratikus országban sikerült megteremteni a munkásosztály ~-ét, majd ezt a marxizmus–leninizmus alapján a munkásosztály egységévé fejleszteni. Fontos feltétele lett ez a munkásosztály hatalomra jutásának ezekben az országokban. / Napjainkban növekvő jelentősége van az ~ megteremtésének, a kommunisták, a szocialisták, a szociáldemokraták és más demokratikus pártok és szervezetek együttműködésének egy-egy országban és nközi síkon. Harcuk a nemzeti függetlenségért, a háborús veszély elhárításáért, a haladó demokratikus átalakításokért és a jövőbeli szocializmusért folyik, az imperialista reakció és a monopóliumok ellen. Chilében a Népi Egység juttatta kormányra 1970-ben a szocialista Salvador Allendét. Több országban eredmények születtek a kommunisták és a szocialisták együttműködésében. Franciao.-ban a kommunista és a szocialista párt 1972-ben közös kormányprogramot dolgozott ki, és a francia baloldali pártok ~-e – az ellentétekkel együtt is – időnként jelentős eredményeket ért el a demokráciáért,

a békéért, a nép érdekeiért vívott küzdelemben az állammonopolista kapitalizmus ellenében. Az ~ megteremtéséért folyó küzdelem – ahogy ezt a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása is meghatározta – a mai nközi kommunista mozgalom, minden egyes kommunista párt irányvonalába tartozik. Az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciájának résztvevői hangsúlyozták, hogy készek az egyenjogú együttműködésre valamennyi demokratikus erővel és kiváltképpen a szocialista és szociáldemokrata pártokkal a békéért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért vívott harcban, ugyanakkor elutasítottak minden olyan politikát, amely lényegét tekintve alárendeli a munkásosztályt a kapitalista rendszernek.

akkreditálás: valamely állam idegen államhoz küldött →*diplomáciai képviselet*-vezetője megbízatásának hiteles igazolása: a nagykövetek és követek az államfőjük által kiállított megbízólevelüket átnyújtják a fogadó állam államfőjének. Az állandó ügyvivő megbízólevelét a külügyminiszter állítja ki, és a fogadó állam külügyminiszterének adják át. A küldő állam a diplomáciai képviselet vezetőjét több államhoz is akkreditálhatja (többes akkreditálás), s két vagy több állam ugyanazt a személyt akkreditálhatja képviselete vezetőjeként egy másik államhoz (közös akkreditálás). Többes, ill. közös ~ csak abban az esetben jöhet létre, ha azt a fogadó állam nem ellenzi.

ALALC: →*Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás*

albán–szovjet megállapodás: az 1957. ápr. 17-én Moszkvában aláírt diplomáciai és gazdasági megállapodás szerint a SZU minden ellenszolgáltatás nélkül átadta Albániának azt a 15 nagyüzemet, amelyet 348 millió rubeles szovjet hitelből szovjet tervek alapján, szovjet szakemberek irányításával és közreműködésével építettek. Szovjet részről eltekintettek egy 74 millió rubeles korábbi áruhitel visszafizetésétől, sőt további segítséget helyeztek kilátásba a távlati népgazdaság-fejlesztési terv kidolgozásához, és 31 millió rubeles újabb hitellel lehetővé tették, hogy Albánia megszüntesse az élelmiszerjegy-rendszert. 1957. nov.-ben 160 millió, 1959. júl.-ban 300 millió rubeles hitelt folyósított a SZU Albániának. / 1961 óta az albán vezetők nyíltan szovjetellenes politikába kezdtek. Az albán kormány 1961. dec. 10-én mondvacsinált okokból megszakította a diplomáciai viszonyt a SZU-val, 1962-től nem vesz részt a KGST munkájában, 1968-ban pedig bejelentette kilépését a Varsói Szerződés Szervezetéből, amelynek munkájában 1961 óta ugyancsak nem vett részt. A SZU ismételten kijelentette, hogy hajlandó helyreállítani Albániával a normális kapcsolatokat.

algériai felszabadító háború (1954–1962): az algériai nép harca a függetlenségért. / Franciao. 1830. júl.-ban megszállta Algírt, de az ország gyarmatosítása a nép ellenállása miatt csak a századfordulón fejeződött be. A gyarmatosító hatalom polgárai tartották kezükben Algéria szinte egész gazdaságát. A nép egyre rosszabbodó helyzete, függetlenségi vágya és a polgári nemzeti szervezetek nacionalista törekvései váltották ki a nemzeti felszabadító mozgalmat a század első évtizedeiben. A fokozódó elégedetlenség sztrájkokban, a gyarmati elnyomás elleni tüntetésekben nyilvánult meg. / A II. vh. után megerősödött a felszabadító mozgalom. Az illegalitásból kilépett kommunista párt kezdeményezte a felszabadító harc egységfrontjának megalakulását. 1952-ben a Mozgalom a Demokratikus Szabadságjog Győzelméért központi bizottsága meghirdette a függetlenség kivívásának programját, s megkezdte a szervezett harc előkészítését. Az algériai

nép fegyveres fölkelése az 1954. nov. 1-ére virradó éjjel az Aurès hegységben és néhány nagyobb városban kezdődött meg. A hazafias erők a Nemzeti Felszabadítási Frontba (FLN) tömörültek, amely harcba szólította az egész algériai népet. 1955-ben megalakult a Nemzeti Felszabadító Hadsereg (ALN), majd fokozatosan felszabadította az ország nagyobb részét. A franciák különös kegyetlenséggel igyekeztek elfojtani az ~-t. 1955. ápr. 1-én kihirdették a rendkívüli állapotot, betiltották a politikai pártokat. Franciao.-ot e legpiszkosabb gyarmati háborúban támogatták a NATO-államok, kivált az USA, így voltaképp a Nyugat háborújáról volt szó az arabok szabadsága és egyenjogúsága ellen. Az arab államok közül Egyiptom lépett föl teljes határozottsággal az ~ mellett. 1956. okt.-ben a francia légierő elfogta azt a repülőgépet, amely az FLN delegációját vitte a francia kormánnyal folytatandó tárgyalásokra, s az FLN öt vezetőjét foglyul ejtették, köztük Ahmed Ben Bellát, az ~ vezető személyiségét. 1957 elején a fővárosban, Algírban is megkezdődtek a harcok. A gyarmatosítók a legvéresebb terrort alkalmazták. Egymillió ember esett áldozatul az irtóháborúnak, kétmillióan pedig koncentrációs táborokba kerültek. A felszabadító harc erejét azonban nem sikerült megtörni, sőt Franciao.-ban politikai válság következett be, és katonai puccs vetett véget a negyedik közt.-nak. / A tábornokok segítségével hatalomra került de Gaulle teljes kapitulációt követelt az algériai szabadságharcosoktól, de ők ezt visszautasították. 1958. szept. 19-én döntő fordulat következett be az ~-ban: Kairóban kikiáltották az Algériai Közt.-ot, s Ferhat Abbasz elnökletével megalakult az ideiglenes kormány. Az ~ rendkívül nagy terheket rótt Franciao.-ra, nőtt a nyugtalanság más afrikai gyarmatokon is, egyúttal fokozódott a szocialista országok segítségnyújtása az ~-nak, s de Gaulle végül is felismerte, hogy e gyarmati háborút nem lehet megnyerni. 1959. szept. 16-án elismerte Algéria önrendelkezési jogát, de továbbra is kitartott a konfliktus „francia megoldása" mellett. Az algériai ultrák ezt a lépést is sokallták, vissza akarták állítani a régi gyarmati függést. De Gaulle ekkor újabb áthidalási kísérletekbe kezdett, az algériai kormány elszántsága azonban végül is tárgyalásokra kényszerítette. Közben 1961. ápr.-ban az OAS, az algériai ultrák lázadásának kudarca után megalakult terrorszervezet, katonai puccskísérletet hajtott végre Algériában. A tárgyalások 1962 tavaszán döntő szakaszukba léptek, s 1962. márc. 18-án Évian les Bains-ben egyezményt kötöttek *(→évianiegyezmény)*, s ennek alapján márc. 19-én életbe lépett a fegyverszünet. Az OAS Algériában vandál kegyetlenkedéssel próbálta megakadályozni az egyezmény életbelépését. 1962. júl. 3-án kinyilvánították Algéria függetlenségét. / Az FLN új programja a nem-kapitalista fejlődési utat tűzte ki célul. 1962. júl. 22-én Ben Bella vezetésével megalakult az FLN Politikai Bizottsága, és aug. 7-én átvette a kormányhatalmat. Szept. 25-én kikiáltották az Algériai Demokratikus és Népi Közt.-ot. Algéria már a függetlenség kivívása utáni első években számottevő eredményeket ért el a nem-kapitalista fejlődés útján és a nemzeti demokratikus állam létrehozásában. Az FLN első kongresszusán, 1964. okt.-ben elfogadott Algíri Charta a szocialista rendszer felépítését határozta el. Korlátozták a külföldi monopoltőke pozícióit, az iparban és a mezőgazdaságban létrejött a szocialista szektor, s Algéria szorosan együttműködött a szocialista államokkal. 1965. jún. 19-én a 25 tagú Nemzeti Forradalmi Tanács vette át a hatalmat, Huari Bumedien ezredes vezetésével. Ben Bellát leváltották és őrizetbe vették. Algériában a forradalmi demokratikus vezetők tovább haladtak előre a nem-kapitalista úton, antiimperialista politikát folytattak, ugyanakkor gazdaságilag együttműködtek nyu-

gati tőkés társaságokkal is. Fejlesztették kapcsolataikat a szocialista országokkal, s Algéria tevékenyen kivette részét a tömbön kívüli országok mozgalmából és a haladó arab államok egységfrontjának szilárdításában.

algériai–marokkói határviszály (1963): a két é-afrikai állam ellentéteiből kirobbant fegyveres összecsapás. Algéria és Marokkó között a francia gyarmatosítás idején nem alakítottak ki egyértelmű határvonalat. Ez a helyzet állandó ellentéteket idézett elő a két ország között, s 1963. okt.-ben határkonfliktushoz vezetett. A marokkói kormány, kihasználva Algéria belső nehézségeit, „határkiigazítás" címén nyugati segítséggel okt. 13-án támadást indított a közös határszakaszon. Az akció tulajdonképpen a vitatott terület rendkívül gazdag ásványkincs-lelőhelyeinek megszerzéséért indult. A több hétig tartó, mindkét fél számára súlyos veszteséggel járó harcoknak a Mali és Etiópia kormányának közvetítésével okt. 29-ére Bamakóban összehívott értekezlet vetett véget. Fegyverszünetet rendeltek el, és megállapodtak abban, hogy a határvita eldöntését az Afrikai Egység Szervezetére bízzák. Marokkónak fel kellett adnia az általa megszállt területet. Az AESZ 1964. nov.-ben külügyminiszteri szinten tárgyalt e kérdésről, s egy héttagú vegyes bizottságot bízott meg az ~ rendezésével. 1970-ben Marokkó végleg lemondott algériai területi igényeiről.

algíri értekezlet (1973): →*tömbön kívüli országok csúcsértekezletei*

alkalmazkodási politika: a mai imperializmusnak az a kényszerű irányzata, hogy politikájában számot vet az alaposan megváltozott általános erőviszonyokkal, s igazodik a világon kialakuló új helyzethez. Ez az irányzat érvényesül a fejlett tőkésországok belpolitikai reformprogramjaiban, úgyszintén külpolitikájukban, a nközi küzdőtéren, kivált az 1960-as évek végétől, az 1970-es évek elejétől, amikor a szocialista országok ellen folytatott hidegháborús politika kudarca nyilvánvaló lett. / A céljaiban változatlan imperialista stratégia alkalmazkodása abból a tényből következett, hogy az imperializmus a nközi erőviszonyokat már nem tudta a maga javára alapvetően megváltoztatni, s a szocializmus történelmi offenzívája nyomán véglegesen elvesztette egykori hegemóniáját a világon, s hogy főleg a szocialista országok ereje és befolyása egyre szűkebb határok közé szorította agresszivitását. Ennek következtében kedvező lehetőségek nyíltak a békés egymás mellett élés politikájának érvényesüléséhez, a nközi enyhülés kibontakozásához. Később a tőkés gazdasági és energiaválság megerősítette azt az irányzatot, hogy politikájában az imperializmus alkalmazkodjék a fejlődő országok létéhez és törekvéseihez is. Az imperializmus ~-ja a megfordíthatatlan változásokra való válasz, jellemző megnyilvánulása történelmi defenzívájának és a kapitalizmus általános válsága további elmélyülésének. Objektív folyamat ez, egyszersmind fölöttébb ellentmondásos, az imperializmus gazdasági és katonai ereje folytán hosszan tartó. / Az imperializmus kényszerű ~-ja nem vonta maga után lényegének megváltozását, expanzív és agresszív természete megmaradt, továbbra is beavatkozott más államok belügyeibe, megtorló lépéseket tett, intervenciókat és ellenforradalmi puccsokat szervezett, határkonfliktusokat provokált, és mindenekelőtt tovább folytatta a fegyverkezést. Az ún. →*trilateralizmus* keretében az USA vezetésével az USA, Ny-Európa és Japán új globális szövetsége jön létre azzal a céllal, hogy az erőviszonyok alakulását megfordítsa. Az imperializmus a békés egymás mellett élésre kényszerülve igyekszik annak elveit meghamisítani és a szocialista országok ellen felhasználni. Alkalmazkodása magában foglalja a békés egymás mellett élés elkerülhe-

tetlen következményeit, az együttműködés elemeit, úgyszintén a törekvést arra, hogy ellentámadásokat hajtson végre elvesztett befolyási területeinek visszaszerzésére, s különféle módon és eszközökkel gyöngítse a szocializmust.

államcsíny: →*puccs*

államhatár: olyan vonal, amely az államok területét egymástól, ill. az államterületekhez nem tartozó →*nyílt tenger*től elválasztja. A föld belsejére és a légitérre is tekintettel, ~-nak azt a képzeletbeli síkot kell tekinteni, amely a határvonalra fölfelé és lefelé merőleges. Az ~-ok mindig a szárazföldi terület kiterjedését állapítják meg. A vízi és a légi terület a nközi jog megfelelő szabályai szerint a szárazföldi terület határaihoz igazodik. / Az ~ az állam területi felségjoga gyakorlásának határa. A nközi jognak nincsenek szabályai arra vonatkozóan, hogy adott esetben két állam között a határ hol húzódjék. Ez nem jogi, hanem politikai kérdés. De az ~ megállapítása minden esetben nközi jogi aktussal, határegyezmény megkötésével történik. Az ~-okat a határmegállapítási eljárás során két különböző művelettel: delimitációval és demarkációval állapítják meg. A delimitáció a határvonal szerződésben való megállapítása. A szerződésben nagy vonalakban megjelölt határvonal lehet természetes vagy mesterséges. A természetes határ egybeesik valamilyen földrajzi határral, heggyel, folyóval stb. A természetes határok esetében is szükségképpen van egy olyan képzeletbeli vonal, amely a szomszédos államok területét egymástól elválasztja. A hegynél ez a vonal a hegygerinc, ill. a vízválasztó, a folyónál a meder középső vonala, ill. ha a folyó szabályozható, a szabályozható mederrész középvonala (sodorvonal). A mesterséges határvonal mindenféle természetes terepalakulattól függetlenül, kizárólag elméleti úton megállapított vonal. A mesterséges határok általában geometriai határok, azaz a két állam területét a határ egyes pontjait összekötő egyenes vonal választja el. A mesterséges határok egy különleges fajtája az ún. asztronómiai határ, amely valamely földrajzi hosszúsági vagy szélességi kör menetét követi. Asztronómiai határokat rendszerint gazdaságilag kevésbé hasznosítható területeken (pl. sivatagban) állapítanak meg. Demarkáció történik, amikor az érdekelt államok e célra kinevezett vegyes bizottságok közreműködésével a delimitált határvonalat fölméréssel pontosan kitűzik, és a helyszínen határjelekkel (oszlopok, piramisok stb.) megjelolik.

állammonopolista kapitalizmus: a fejlett tőkésországok mai társadalmi-gazdasági rendszere, a monopoltőkés termelési viszonyok korunkbeli formája, a mai kapitalizmusra jellemző gazdaságpolitikai és gazdaságirányítási rendszer, gazdasági mechanizmus, amelyben egyesülnek a monopóliumok és a tőkésállam gazdasági erői. / Az ~ a monopolkapitalizmusból nőtt ki, általános rendszerré válása együtt jár a tőkés termelőerők fejlődésének, társadalmasodásuk fokozódásának objektív folyamatával, ami egy bizonyos stádiumban magával hozza a tőkésállam fokozott beavatkozását a gazdasági életbe. A kapitalizmus belső ellentmondásainak növekedése és éleződése teszi ezt szükségessé a monopoltőkések érdekében. A monopolkapitalizmusnak ~-ba való átnövését meggyorsítja a kapitalizmus állandó útitársa, a militarizmus is. A kapitalizmus belső ellentmondásainak következményeit fokozza a szocialista gazdasági rendszer létezése, a két rendszer gazdasági versenye ugyancsak meggyorsítja az ~-ba való átnövést. / A tőkésállam beavatkozásának legfontosabb formái a következők: 1. Egyes vállalatok vagy iparágak államosítása és új állami vállalatok alapítása révén közvetlen részvétel a termelésben és a for-

galomban. Az államosítások és az állami beruházások következtében fontos szerepet betöltő állami szektor alakul ki. Az állam fokozódó vásárlásaival a tőkés árutermelők egy részének biztos piacot teremt. 2. A nemzeti jövedelem tekintélyes részének központi felhasználása a költségvetés útján, ami anyagi alapot teremt az egész tőkés gazdaság befolyásolására. 3. A tőkésállam jelentősen módosítja az áru- és pénzkapcsolatokat azáltal is, hogy szabályozza a pénz- és hitelforgalmat (kamatláb és rediszkontláb változtatása). 4. A külkereskedelem állami befolyásolása, a tőkekivitel állami eszközökkel való fokozása. 5. Egyes fejlett tőkésországokban állami tervek kidolgozása a gazdaság irányítására. 6. A monopóliumok érdekeinek megfelelő ár-, bér-, ill. jövedelempolitika folytatása. Az imperialista államok egymás közti megállapodásai, nközi gazdasági szervezetek létrehozása. / A gazdaság központi állami irányításával nem változik meg a kapitalizmus természete, fokozódik a monopóliumok befolyása a tőkésállam politikájára, s bizonyos területeken tovább éleződnek a kapitalizmus ellentmondásai. A monopolkapitalizmusnak ~-ba való átnövése az osztályharcot magasabb szintre emeli. Egyre kisebb lesz az alapjuk a burzsoá állam bármilyen osztályok feletti szerepére vonatkozó illúzióknak. A dolgozók saját tapasztalataikból győződnek meg arról, hogy gazdasági és társadalmi jogaik védelmét már nem korlátozhatják az egyes tőkések és monopóliumok elleni harcra. Az antimonopolista erőknek haladó programjuk megvalósításához már az államhatalom jellegének megváltoztatását kell elérniük. Az ~ egyszersmind a szocializmus anyagi előkészítését jelenti, minthogy az általa létrehozott gazdálkodási mechanizmus megteremti az anyagi alapját annak, hogy a kapitalizmust felváltsa a szocializmus. A kommunista és munkáspártok 1969. évi nközi tanácskozása nagy figyelmet fordított az ~ kérdéseire, a mai forradalmi harc stratégiájának és taktikájának tudományos megalapozása végett.

állandó semlegesség: →*semlegesség*

általános atomháború: az USA katonai doktrínájában használatos megjelölés a világméretű, viszonylag rövid ideig tartó és mindenfajta atomfegyver korlátlan, tömeges bevetésével folyó háborúra. / Az ~ célja az ellenség fegyveres erőinek, sőt egész hadipotenciáljának teljes megsemmisítése azzal a céllal, hogy megváltoztassák a megtámadott állam társadalmi rendszerét, és így biztosítsák a háborúban kitűzött végső politikai célok elérését. Az ~ kezdődhet az összes atomfegyver bevetésével, de úgy is, hogy először a hagyományos fegyvereket, majd a harcászati atomfegyvereket alkalmazzák, s bizonyos idő után kerül sor a hadászati atomfegyverek tömeges alkalmazására. Az amerikai hadászati nézetek szerint ilyen háború csak az USA és a SZU, ill. a két szemben álló katonai koalíció között törhet ki. A szocialista katonai doktrína is számol a háborúnak ezzel a fajtájával, mégpedig azzal a megállapítással, hogy Európában a két koalíció között bármilyen fegyverzet alkalmazásával kezdődik is a háború, ez mindenkor ~-val fenyeget.

általános és teljes leszerelés: →*leszerelés*

Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT – Genf): multilaterális kereskedelmi egyezmény, a nközi kereskedelem fontos jogi eszköze. 1947. okt.-ben 23 ország hozta létre az egymás közötti kereskedelem →*liberalizálás*a céljára; 1948-ban lépett életbe. Munkájában több mint 100 állam vesz részt; részesedésük a világkereskedelemben 80%-ot tesz ki. A részt vevő országok (szerződő felek) több mint $^2/_3$-a fejlődő ország. / Az ~-hez csatlakozó országoknak kötelezettséget kell vállalniuk

a tagországok viszonylatában a →*legnagyobb kedvezmény elvé*nek feltétel nélküli, diszkriminációmentes alkalmazására. A tagállamok részt vehetnek az ~ keretében kezdeményezett vámtárgyalásokon, és ezek keretében (a többi tagország jóváhagyásával) kötelezettséget vállalnak vámtételeik csökkentésére, ill. arra, hogy meglevő vámjaik szintjét nem emelik, új vámokat nem vezetnek be. Az ~ általában tiltja a nem-tarifális, adminisztratív protekcionista eszközök, ill. a dömping alkalmazását. A vámok tekintetében elismeri a vámuniók (pl. a Közös Piac) különleges helyzetét, megkülönböztető intézkedéseit. Egyúttal a kereskedelem liberalizálása, az ~ célját szolgáló kötelezettségek alól további számos kibúvóra van lehetőség, s az ~ hatékonyságát ez erősen korlátozza. Meglehetősen széles körű védelmet nyújt viszont a szerződő országoknak a szerződésből fakadó hátrányos következmények ellen. Az ~ keretében sor került átfogó vámcsökkentési tárgyalásokra; ilyen volt pl. az ún. →*Kennedy-forduló*. 1973-ban Tokióban kezdődött meg az ~ körtárgyalása a vámfalak és más kereskedelmi akadályok részleges lebontásáról. / A fejlődő országok követelésére az alapokmányt 1965-ben új fejezettel egészítették ki, s ebben a fejlett országok bizonyos általános kötelezettségeket vállaltak a fejlődő országokból származó importjuk növelését előmozdító intézkedések bevezetésére. Az ~ tevékenységében előtérbe került a vámon kívüli, a kereskedelmet gátló tényezők fölmérése és az ellene folytatott harc. Magyaro. 1966 óta megfigyelői minőségben vett részt az ~ munkájában, 1973. szept.-től pedig rendes tagja a szervezetnek. A belépéssel ugyanolyan kötelezettséget vállalt, és ugyanolyan kedvezményt kap és ad, mint bármely tőkésország. Az ~-hez való csatlakozás lehetővé teszi, hogy a legnagyobb kedvezmény elve alapján a GATT-tagországok részéről Magyaro. vámkedvezményeket élvezzen. A szocialista országok közül az ~ tagja még: Kuba, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Lengyelo., Románia és Bulgária (1977-ben). / Az ~ kiadásait a tagországok hozzájárulásaiból fedezik. A folyó munkálatokat a Titkárság végzi. Az elvi döntéseket az évenkénti Közgyűlés hozza, a Közgyűlések közötti időszakban a Tanács a döntést hozó szerv, ebben a tagállamok képviselői vesznek részt.

Amerikai Államok Szervezete, AÁSZ (Organización de Estados Americanos, OEA, Organization of American States, OAS – Washington): az amerikai földrész országainak (kivéve a brit Nemzetközösséghez tartozó Kanadát és Guyanát, ill. Surinameot és 1962 óta Kubát) szervezete. Az amerikai államok Washingtonban, 1890-ben megtartott I. nközi konferenciáján létrehozott Pánamerikai Unióból alakult. Az 1948-ban Bogotában (Kolumbia) megtartott IX. pánamerikai konferencián írták alá az AÁSZ alapokmányát, amely 1951-ben lépett életbe. Tagjai voltak akkor Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Costa Rica, Dominika, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Kolumbia, Kuba, Mexikó, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, az USA és Venezuela. Később csatlakozott hozzá Barbados, Trinidad és Tobago (1967-ben), majd Jamaica (1969-ben). / Az alapokmány szerint az AÁSZ célja a béke fenntartása, támadás esetén közös védelem, valamint a gazdasági, a kulturális és a szociális együttműködés fejlesztése. Valójában a →*pánamerikanizmus* alapján az USA monopóliumainak politikai, katonai és gazdasági eszközeként alakult meg. Az AÁSZ 1951. márc.–ápr.-i külügyminiszteri értekezlete a koreai háborúra való hivatkozással elvben kimondta a kollektív →*Amerika-közi fegyveres erők* létrehozásának szükségességét, a szervezet 1954. évi →*caracasi értekezlet*e pedig a →*Guatemala elleni támadás*t készítette elő. Az 1960. évi San José-i (Costa

Rica) konferencia – másfél évvel a forradalom győzelme után – nyilatkozatot adott ki Kuba ellen, 1961-ben kizárta a védelmi tanács üléseiről, majd 1962-ben a Punta del Este-i értekezleten a szervezetből is. Az 1964-ben tartott külügyminiszteri értekezlet – Bolívia, Chile, Mexikó és Uruguay ellenzésével – úgy határozott, hogy Kubával minden diplomáciai, konzuli, kereskedelmi és közlekedési kapcsolatot meg kell szüntetni. Az AÁSZ Amerika-közi Gazdasági és Szociális Tanácsának 1961. évi Punta del Este-i konferenciáján – az USA javaslatára – elfogadták a →*Szövetség a Haladásért* nevű programot, majd hogy az USA →*Dominika elleni agressziójának* nközi látszatot adjanak, 1965-ben – az USA nyomására – létrehozták az Amerika-közi fegyveres erőket. / Az 1970-es években az AÁSZ-on belül is erősödtek az ellentétek az USA és a l-amerikai államok között, főként a gazdasági együttműködés kérdéseiben, s burzsoá kormányzatok is fölléptek az USA hegemóniája és neokolonialista gazdaságpolitikája ellen. Az 1971. ápr.-ban San Joséban megtartott közgyűlésen elhatározták (az USA tartózkodása mellett), hogy felülvizsgálják az USA és a l-amerikai országok közötti egyenlőtlen gazdasági kapcsolatokat, és csökkentik a fegyverkezésre fordított kiadásokat. A →*latin-amerikai országok külügyminisztereinek értekezlete* 1974-ben két lényeges pontban hozott változást: 1. Argentína javaslatára, Mexikó, Peru és Venezuela támogatásával elhatározták, hogy az AÁSZ legközelebbi ülésére meghívják Kuba képviselőjét is; 2. az USA hozzájárult, hogy amerikai autógyárak Argentínában működő leányvállalatai gépkocsikat adhassanak el Kubának. 1975. jan.-ban az AÁSZ Állandó Tanácsának ülése határozatban ítélte el az USA kereskedelmi törvényét. 1975. júl.-ban a Costa Ricában megtartott értekezleten feloldották a Kuba elleni gazdasági és kereskedelmi embargót. Ezekben a döntésekben az USA másfél évtizedes Kuba-ellenes blokádpolitikájának kudarca nyilvánult meg. / 1967-ben módosították a szervezet Alapokmányát. Eszerint fő szerve a külügyminiszteri szintű Közgyűlés, amely évente ülésezik. A Közgyűlésnek alárendelve három tanácsot szerveztek: Állandó Tanács, Amerika-közi Gazdasági és Szociális Tanács, Amerika-közi Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Tanács. A szervezet adminisztrációját az állandó titkárság látja el Pánamerikai Unió néven. A főtitkárt a Közgyűlés választja 5 évre.

amerikai–dél-koreai védelmi szerződés (1953): Li Szin Man d-koreai elnök és Dulles amerikai külügyminiszter által 1953. okt. 1-én aláírt egyezmény. Az USA és D-Korea kormányainak képviselői 1953. júl. 27-én – közvetlenül a panmindzsoni egyezmény aláírása után – Tokióban kezdték meg a tárgyalásokat egy ún. védelmi szerződés megkötéséről. Li Szin Man ezzel rendszerének konszolidálódását akarta biztosítani amerikai támogatással, az USA kormánya pedig jogi alapot teremtett csapatainak további d-koreai tartózkodásához. 1977-ben Carter elnök olyan kijelentést tett, hogy a D-Koreában állomásozó amerikai csapatokat fokozatosan csökkenteni akarják.

amerikai–dél-vietnami katonai egyezmény: →*dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény*

Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai: →*Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatai*

Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolatai: → *Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatai*

Amerikai Egyesült Államok és Izrael kapcsolatai: különleges szerepük van az USA külkapcsolataiban és nközi politikájában. Ennek tényezői: 1. Az imperialista Izrael

Állam Európa, Afrika és Ázsia csatlakozási pontján fegyveres erővel igen fontos hadászati helyet foglal el; 2. Izrael gazdaságában számottevőek az amerikai pozíciók; 3. Izrael külpolitikája – az időnként megmutatkozó taktikai ellentétekkel együtt is – egybevág az USA nközi politikai érdekeivel: éle a haladó arab államok és antiimperialista mozgalmak ellen irányul. Mind e tényezőkkel együtt az USA-ban fölöttébb erősek az Izrael-párti érdekcsoportok, s a törvényhozásban is nagy a befolyásuk *(→cionista lobby)*. / Izrael Államot az arab szomszédaival folytatott háborúk *(→izraeli–arab háborúk)* idején az USA döntő mértékben támogatta. Túlnyomórészt amerikai fegyverek és harci eszközök segítségével folytatta az izraeli hadsereg az 1967. jún.-i és az 1973. okt.-i háborút. 1967 és 1973 között az USA kétszínű magatartása Izraelt segítette a megszállt területek annektálásában, s ez adott lehetőséget arra, hogy Izrael szembeszegüljön a Biztonsági Tanács 1967. nov. 22-i határozatával. Az Izraelnek nyújtott amerikai támogatás fő formái: a kormányzati forrásokból nyújtott közvetlen pénzügyi segély (az 1973. évi háború után 2,2 milliárd dollár „gyorssegély", majd a továbbiakban rendszeresen évi 1,8–2 milliárd dollár gazdasági és katonai segély), a rendszeres fegyverszállítások (kb. évi 500–600 millió dollár értékben) és az ún. Izraelkötvények, amelyeket az USA-ban adómentesen lehet vásárolni. / Az egyoldalú Izrael-barát politika elégedetlenséget váltott ki az arab olajban érdekelt amerikai monopóliumok körében, de a Nixon-kormányzat azt az ígéretét, hogy Izrael és arab szomszédai iránt pártatlan lesz, nem tartotta meg. Az USA kormányzata az 1973. okt.-i háború és közel-keleti politikájának átértékelése után továbbra is sokoldalúan támogatta Izrael agresszív köreit, ámde most már azzal, hogy azok engedményeket is tegyenek az arab államoknak. Szadat egyiptomi elnök 1977. nov.-i jeruzsálemi útja és az azt követő *→egyiptomi–izraeli különtárgyalások* csapást mértek az arab országokra, módot adva az USA-nak ahhoz, hogy Izraellal kiépített stratégiai szövetségét fenntartva erősítse kapcsolatait a reakciós és konzervatív arab rezsimekkel, ill. körökkel, s így próbálja előkészíteni a palesztinok kisemmizésén, a haladó erők gyöngítésén alapuló, a SZU-t kizáró közelkeleti „amerikai békét". A Carter-kormányzat 1978. máj.-ban a cionista lobby heves tiltakozása ellenére úgy döntött, hogy egyidejűleg ad el korszerű vadászbombázókat Izraelnek, Egyiptomnak és Szaúd-Arábiának, az izraeli kormányt azonban továbbra sem kényszerítette a *→Begin-terv* megváltoztatására *(→Amerikai Egyesült Államok külpolitikája)*.

Amerikai Egyesült Államok és Kuba kapcsolatai: *→Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatai*

Amerikai Egyesült Államok és Törökország viszonya: *→Törökország és az Egyesült Államok viszonya*

Amerikai Egyesült Államok kétoldalú katonai szerződései: az USA-nak a II. vh. után a *→katonai tömbök*be be nem vonható államokkal kötött katonai egyezményei. Céljuk főként az volt, hogy az USA számára biztosítsák a *→katonai támaszpontok* létesítéséhez szükséges területeket, s hogy kiterjesszék az amerikai befolyást a világ minden katonailag fontos térségére. Az USA-t 48 államhoz fűzik katonai egyezmények és más kötelezettségek, s fegyveres erőinek több mint kétharmadát saját területén kívüllállomásoztatja. / Az első – előzetes és részleges – kétoldalú katonai szerződést az USA a *→Rio de Janeiró-i paktum* egyes államaival kötötte 1951 végén. Ennek alapján Uruguay, Ecuador, Kolumbia és Puerto Rico közvetve részt vett a koreai háborúban. 1952–1955 között az USA kétoldalú szerződést kötött Chilével, Kubával,

Kolumbiával, Ecuadorral, Brazíliával, Dominikával, Uruguayjal, Nicaraguával, Hondurasszal, Haitival és Guatemalával. Ezen szerződések lényege, hogy az USA segítséget nyújt a felsorolt országoknak, ha támadás éri őket, ugyanakkor ezek az országok hozzájárulnak, hogy területükön az USA katonai objektumokat vagy nagyobb támaszpontokat létesítsen, ill. működtessen. E szerződések a szocialista országok ellen irányultak, és kötelezték a részt vevő államokat, hogy egyrészt korlátozzák kereskedelmüket a szocialista világrendszer országaival, másrészt fegyverkezzenek. Hasonló szerződések sorát írták alá más térségekben is: 1951-ben Marokkóval és Japánnal *(→amerikai–japán biztonsági szerződés)*, 1952-ben Töröko.-gal *(→Törökország és az Egyesült Államok viszonya)*, 1953-ban Spanyolo.-gal és D-Koreával *(→amerikai–dél-koreai védelmi szerződés)*, 1954-ben Líbiával és Tajvannal *(→amerikai–tajvani katonai egyezmény)*, 1961-ben D-Vietnammal *(→dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény)*; utóbb Dániával, Portugáliával, Thaiföldd el, a Fülöp-szk.-kel és Görögo.-gal kötött az USA segítségnyújtási és támaszpont-szerződéseket.

Amerikai Egyesült Államok külpolitikája: a tőkés világ vezető hatalmának nközi tevékenysége, amelynek kiemelkedő jelentősége van a nközi helyzet alakulásában. / Az USA a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése alapján az 1940-es évek második felére lett gazdaságilag, katonailag és politikai befolyását tekintve a legerősebb imperialista hatalom. Az egyetlen olyan imperialista állam volt, amelyik a II. vh.-ból nagymértékben megerősödve került ki. Megnőtt az ország életében a monopóliumok hatalma, óriásmonopóliumok alakultak ki, s az USA állammonopolista kapitalizmusa a tőkés Európában és a volt gyarmattartó hatalmak meggyengülése révén az egész tőkés világban uralkodó pozíciókat szerzett. Az atombomba időleges egyedüli birtokosaként szövetségeseivel és csatlós államaival Truman elnöksége idején (1945-től 1953-ig) rátért az ún. *→erőpolitikára*, a SZU és a népi demokratikus államok ellen *→hidegháborúba* kezdett: igyekezett megakadályozni a szocialista rendszer térhódítását, elszigetelni a SZU-t, megállítani és leverni a forradalmi és haladó mozgalmakat, a nemzeti felszabadító harcokat, s elősegíteni az amerikai tőke, a kialakuló nközi konszernek behatolását más tőkésállamokba és a harmadik világ országaiba. Ezeknek a céloknak a szolgálatában állt a *→Truman-elv* és a *→Marshall-terv*, s az USA kormányának ösztönzésére az 1940-es évek végétől katonai tömbök (NATO, 1949; SEATO, 1954; Bagdadi Paktum, a későbbi CENTO, 1955) alakultak. Ezek kettős szerepet töltöttek be: biztosították a SZU és a szocialista országok elleni háborús felkészülés összehangolását, másrészt a tőkés érdekellentétek csökkentését az USA érdekeinek elsődlegessége alapján. Az USA „csendőr" szerepet vállalt az egész világon. A Csang Kaj-seknek nyújtott támogatással is meg akarta akadályozni a kínai népi forradalom győzelmét, ill. a Kínai Népközt. megalakulását, majd ennek megtörténte után ellenséges politikát folytatott a népi Kína irányában. Vezető szerepe volt a háború kirobbantásában a Koreai NDK ellen *(→koreai háború,* 1950–1953), és Európában a nynémet monopoltőkés állam létrehozásában, s ott a militarizmus és revansizmus felélesztésében *(→német kérdés, →Németország kettészakítása)*. Az Eisenhower-kormányzat (1953-tól 1961-ig) fokozta az erőpolitikát, meghirdette a *→tömeges megtorlás* katonai doktrináját, majd az amerikai imperializmus közel-keleti expanziós törekvéseit szolgáló *→Eisenhower-doktrinát*. Az Európában állomásozó fegyveres erőiket harcászati nukleáris fegyverekkel látták el, és a szocialista országokat támaszponthálózattal vették körül. Az ehhez

szükséges területeket az USA kormányzata az →*Amerikai Egyesült Államok kétoldalú katonai szerződései* útján biztosította. Ez az agresszív háborús politika többször teremtett a világon válsághelyzeteket, egy újabb vh. kitörésével fenyegetett. A nközi erőviszonyok azonban a szocializmus és a haladó erők javára változtak meg, s a SZU és a szocialista világrendszer békés erőfeszítései útját állták az USA, a nközi imperializmus törekvéseinek. Az USA elvesztette atommonopóliumát, megszilárdult és tovább erősödött a szocialista világrendszer, döntő győzelmeket aratott a nemzeti felszabadító mozgalom, egyszersmind növekedtek az imperialista hatalmak közötti ellentétek. / John Kennedy elnöksége idején (1961-től 1963-ig) szükséges lett az USA világstratégiájának átértékelése. Megszületett az erőviszonyokhoz való kényszerű alkalmazkodást kifejező →*rugalmas reagálás* katonai doktrínája, és Kennedy szavakban már a békés egymás mellett élés szükségességét hangoztatta. Ugyanakkor elnöksége idején következett be a Kuba elleni invázió, majd a →*karibtengeri válság*, s ebben az időszakban kezdődött meg az USA nagyarányú fegyveres részvétele D-Vietnamban a népi erők elleni hadműveletekben. A Kennedy-kormányzat ragaszkodott az ~-nak a II. vh. után kialakított agresszív, az erőpolitikára alapozott szocializmus- és haladásellenes terveihez, ugyanakkor kompromisszumokra, politikájának a tényleges nközi erőviszonyokhoz való igazítására kényszerült. Kifejeződött ez az USA „új" l-amerikai politikájában is, amely a →*Szövetség a Haladásért* elnevezést kapta, de valójában a kubai forradalom hatását akarták vele ellensúlyozni. A harmadik világ országaiba történő behatolás új módszereként hozták létre az ún. békehadtestet is. Az új világpolitikai helyzetet tükrözte az is, hogy az USA 1963-ban aláírta az atomcsendszerződést. Lyndon Johnson elnöksége alatt (1963-tól 1969-ig) újra az agresszívabb irányvonal kerekedett felül. Folytatták, majd az általános eszkalációval, az amerikai expediciós fegyveres erők nagyméretű felduzzasztásával jelentősen kiszélesítették a vietnami háborút, s tömeges légibombázásokkal támadtak a VDK városaira és falvaira. A →*Johnson-doktrína* egyebek között újra közvetlen harcot hirdetett a nemzeti függetlenségi mozgalmak ellen (→*Dominika elleni agresszió*, →*kongói függetlenségi harc*), s 1967-ben az USA aktívan támogatta Izraelt az arab országok elleni újabb háborújában (→*izraeli–arab háborúk*). A szocialista országokkal szemben az ~-t ebben az időszakban főként a megosztásukra irányuló →*fellazítási politika* jellemezte erősebben. Ebben is az erőviszonyok megváltozásának erősödő folyamata fejeződött ki, de még inkább abban a koncepcióban, amely Richard Nixon elnöksége idején 1969–1974 között alakult ki fokozatosan, s folytatódott Gerald Ford elnöksége idején 1974-től 1977-ig (→*Nixon-doktrína*, →*csendes-óceáni doktrína*, →*reális elrettentés*). Ez az új irányvonal a megváltozott körülmények között egyrészt az USA vezető szerepének biztosítására törekedett a tőkés világban, másrészt újfajta tárgyalásos formákat használt fel, s bizonyos területeken és kérdésekben együttműködésre is kész volt a SZU-val, a szocialista államok közösségével fenntartott kapcsolataiban. A SZU és az USA kapcsolatainak alakulásában, a két nagyhatalom viszonyának normalizálásában nagy szerepe volt a három csúcstalálkozónak (1972 Moszkva, 1973 Washington, 1974 Vlagyivosztok), ill. az ezeken kötött fontos megállapodásoknak (→*Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatai*). 1975. ápr.-ban az USA agressziója és a saigoni rezsim hadserege ellenében győzött a vietnami nép forradalmi felszabadító háborúja (→*vietnami forradalom és felszabadító harc*). Az USA kormányzatának az enyhülés irányába tett lépései azonban ellentmondáso-

sak, következetlenek voltak, tükrözték az uralkodó osztályon belüli ellentéteket, és egyáltalán nem érintették *→globális stratégiáját*, a nközi imperializmus stratégiai céljait. Az USA ezekben az években is fasiszta katonai puccsokat szervezett és támogatott *(→chilei forradalom és ellenforradalom, →görög polgárháború és katonai puccsok)*, s mindenütt szemben állt a haladás erőivel. Igyekezett rendezni és fejleszteni kapcsolatait Kínával. Az 1973. okt.-i izraeli–arab háború nyomán ottani pozícióinak megtartása, ill. kiszélesítése végett az USA átértékelte közel-keleti politikáját, ennek alapján rendezte diplomáciai kapcsolatait Egyiptommal és együttműködésbe kezdett vele, s tovább szilárdította kapcsolatait Szaúd-Arábiával *(→Szaúd-Arábia szerepe az arab világban)*. / Az ~ James Carter elnök hivatalba lépése, 1977 óta hangsúlyozottan az USA, Ny-Európa és Japán szoros szövetségére, a *→trilateralizmus*ra alapozódott. A Carter-kormányzat nem tudott egyértelműen szakítani a nközi enyhülés kibontakozott folyamatával, de főként azzal, hogy fokozta fegyverkezését és a NATO-val együtt ösztönözte a fegyverkezési hajszát, hogy akadályozta az újabb *→SALT*-megállapodásokat, sőt hogy kezdte felülvizsgálni a SZU és az USA kapcsolataira vontakozó, közösen kidolgozott elveket: veszélyeztette a nközi enyhülés továbbfejlődését. Az USA további lépéseket tett a közel-keleti haladó kormányok és erők meggyöngítésére, ill. a közel-keleti helyzetnek az amerikai és a nközi imperializmus érdekében való rendezésére *(→genfi közel-keleti békeértekezlet, →Amerikai Egyesült Államok és Izrael kapcsolatai)*. Az afrikai forradalmi folyamatok láttán az amerikai kormányzat alaposan átértékelte Afrika-politikáját azzal a céllal, hogy e földrész országait megtartsa a tőkés világrendszerben. Tárgyalni és megegyezni kezdett az afrikai vezetőkkel, de ha szükségesnek látta, nyomást fejtett ki, kész volt fegyvereket bevetni, nyílt intervenciós politikát folytatni. Annak is megmutatkoztak a jelei, hogy az USA a SZU ellen a nagyhatalmi-nacionalista kínai politikát akarja felhasználni, bevonva Japánt is terveibe. Mindennek tükrében a Carter-kormányzat külpolitikájában erősebben érvényesült a feszültség, a konfrontáció fenntartásában gazdaságilag és politikailag érdekelt monopóliumok, a katonai-ipari komplexum és más körök „kemény irányvonala". / Az 1970-es években jelentős ellentétek támadtak az USA és imperialista szövetségesei kapcsolataiban. Ez azzal függött össze, hogy megváltoztak az erőviszonyok a tőkés világ három nagy erőközpontja (USA, Ny-Európa és Japán) között. Az USA továbbra is erősíteni akarja az atlanti szövetséget, fenntartani befolyását Ny-Európában, saját vezetésével egységes frontba tömöríteni a Közös Piacot és Japánt is, ugyanakkor a megváltozott erőviszonyok következtében egyes pozíciókat kénytelen átadni szövetségeseinek, és új viszonyt kialakítani velük. Ennek a helyzetnek volt kifejezője a kompromisszumok alapján létrejött új Atlanti Nyilatkozat, amelyet 1974. jún. 26-án írtak alá *(→atlantizmus)*. Az ~-ban bekövetkezett módosulások abból adódtak, hogy az USA kormányzata kénytelen volt számolni a nközi változásokkal, a SZU és a szocialista világrendszer erejével, a fejlődő országok növekvő erejével, s hogy felmérte lehetőségeinek korlátait. Ennek nyomán az 1970-es évek elejétől készséget kezdett mutatni az európai új helyzet elismerésére és általában a békés egymás mellett élés politikájának elfogadására. Mindemellett az amerikai kormány külpolitikája továbbra is azon az elven alapult, hogy az USA-nak és a vezetése alatt álló politikai és katonai szövetségi rendszereknek az erő pozíciójából, az erőfölényre törekedve kell alakítaniuk kapcsolataikat a szocialista világgal és a haladó irányzatú antiimperialista fejlődő országokkal.

amerikai–japán biztonsági szerződés (1951): az USA és Japán 1951. szept. 8-án kötött szerződése. Az ugyancsak e napon San Franciscóban, az USA kezdeményezésére Japánnal kötött különbékeszerződés *(→japán békeszerződés kérdése)* előírta, hogy ennek életbelépésétől számított legkésőbb 90 napon belül minden külföldi csapatot ki kell vonni Japánból, de azt is kimondta, hogy két- vagy többoldalú katonai egyezmények alapján visszatarthatók külföldi katonai egységek Japánban. Erre való hivatkozással kötötték meg az ~-t. Ez lehetővé tette, hogy az USA szárazföldi, légi és tengeri egységei továbbra is Japánban állomásozzanak, s az amerikai haderő Japánban és Japán környékén támaszpontokat építhessen *(→okinavai támaszpont)*. A szerződés szerint e külföldi csapatokat külső fegyveres támadás ellen és külföldi hatalom beavatkozása révén keletkezett belső zendülés ellen lehet felhasználni. Japán kötelezte magát arra, hogy amíg a szerződés érvényben van, egyetlen más államnak sem ad engedélyt támaszpontok felállítására. A szerződést 1951. nov. 19-én a japán parlament ratifikálta. Az amerikai katonai jelenlét ellen kibontakozott nagy tömegmozgalom ellenére a japán kormány 1960. jan. 19-én új biztonsági szerződést kötött az USA kormányával.

amerikai–NSZK szerződés: *→NSZK–amerikai szerződés*

amerikai–tajvani katonai egyezmény (1954): az USA kormányának és a csangkajsekista rezsimnek *(→tajvani kérdés)* 1954. dec. 1-én aláírt kölcsönös megnemtámadási szerződése. Az USA ebben kötelezettséget vállalt arra, hogy fegyveresen is megakadályozza Kínát abban, hogy érvényt szerezzen Tajvanra vonatkozó jogainak. A koreai háború kitörését megelőzően, 1950 elején az USA fegyveres erői már támaszpontjukká tették Tajvant, és bekapcsolták távol-keleti „védelmi" rendszerükbe. Formálisan Tajvan mégsem lett a SEATO katonai paktum tagja, mert felvételét Nagy-Britannia ellenezte (a KNK-t ismerte el Kína egyetlen törvényes képviselőjének). Az ~ ellentétes azzal az 1943. évi amerikai–angol–kínai megállapodással, hogy a szigetet Kína elidegeníthetetlen részének tekintik. Az ~ fékezte a *→Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatai*nak diplomáciai rendezését, de nem akadályozta meg a két ország kapcsolatainak fejlődését, miután a kínai vezetők a SZU és a szocialista országok közössége ellen irányították nközi politikájukat.

Amerika-közi fegyveres erők: hivatalosan nem elfogadott, de a gyakorlatban működő agresszív katonai összefogás. / Az ~ létrehozásának gondolatát az USA az 1947. évi *→Rio de Janeiró-i paktum* megkötésekor vetette föl. 1949-ben már működtek a l-amerikai országokban a „katonai együttműködési csoportok", a *→Truman-elv* pedig az amerikai államok fegyverzetének egységesítését is kitűzte célul. Az *→Amerikai Államok Szervezeté*nek külügyminiszteri tanácskozása 1951-ben elvileg elfogadta az ~ létrehozásának szükségességét, majd az 1954. évi *→caracasi értekezlet* határozatot hozott a „nközi kommunizmus intervenciója" ellen. Ezzel tulajdonképpen az amerikai monopóliumoknak ellenszegülő Guatemalát akarták megrendszabályozni, s erre a határozatra való hivatkozással 1954-ben vérbe is fojtották a guatemalai polgári demokratikus forradalmat *(→Guatemala elleni támadás)*. Az 1961-ben Kuba ellen indított *→disznó-öböli támadás* vereségé után az USA ismét szorgalmazta az ~ létrehozását. A l-amerikai kormányok ellenállása miatt azonban 1962-ben csak a Közép-Amerikai Védelmi Tanácsot sikerült megalakítani. A Kuba elleni 1962. okt.-i blokádban már részt vett néhány l-amerikai ország flottája is. Ettől kezdve egymást érték az USA és a l-amerikai fegyveres erők közös hadgyakorlatai, s az

1965. évi →*Dominika elleni agresszió*ban brazil, hondurasi, nicaraguai és Costa Rica-i katonák is részt vettek. Az AÁSZ-nak még ugyanabban az évben Washingtonban megtartott rendkívüli külügyminiszteri értekezletén az USA el akarta érni a de facto létező ~ legalizálását. A l-amerikai külügyminiszterek közül azonban mindössze ketten jelentek meg. Az USA kormánya azóta is több ízben próbálkozott azzal, hogy jogerős határozatot kényszerítsen ki ebben a kérdésben, de a l-amerikai kormányok ellenálltak. A gyakorlatban, különösképpen a gerillaellenes hadviselésben, a reakciós amerikai rezsimek – az USA irányításával – katonailag együttműködnek.

Amerika-közi Fejlesztési Bank (Inter-american Development Bank – Washington): a regionális →*fejlesztési bankok* egyike. A megalapításáról szóló egyezményt az →*Amerikai Államok Szervezetének* 1959. évi értekezletén 21 amerikai állam írta alá, és 1960. okt.-ben kezdte meg működését. Tagjai (1977-ben): az USA, Argentína, Bahama-szk., Barbados, Belgium, Bolívia, Brazília, Chile, Costa Rica, Dánia, Dominika, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Izrael, Jamaica, Japán, Jugoszlávia, Kanada, Kolumbia, Mexikó, Nagy-Britannia, Nicaragua, NSZK, Panama, Paraguay, Peru, Spanyolo., Svájc, Trinidad és Tobago, Uruguay, Venezuela. Kezdettől fogva meghatározó a legtőkeerősebb tag, az USA befolyása. / Az alapító okmány szerint az ~ célja „tagállamai gazdasági fejlődésének egyéni és kollektív előmozdítása", s végett állami és magánberuházásokat végez fejlesztési tervek megvalósítására, együttműködik a tagállamokkal a gazdasági szerkezet „tökéletesítésében" és a külkereskedelem fejlesztésében, technikai segítséget nyújt, és kidolgoz egyes fejlesztési terveket. Igazában az ~ legfőbb, az USA monopóliumaitól diktált célja a kapitalista fejlődés meggyorsítása és ezzel együtt a tőkés gazdasági integráció előmozdítása L-Amerikában, s ez nem vág egybe a nemzeti gazdaságok valódi érdekeivel. A l-amerikai nemzeti burzsoázia és az USA közötti ellentétek az ~-ban is megmutatkoznak. A hitel nagyobb részét az infrastruktúra fejlesztésére és tőkésországokból származó import céljaira adják, és csak kisebb részét a nemzeti ipar és bányászat fejlesztésére. Az ~-ban nemcsak a tagállamoknak van pénzalapja, ez is a fejlett tőkésországok érdekében segíti elő a hitel bővítését. 1974-ben a legnagyobb hitelt Brazília kapta, s jelentős hitelt adtak a chilei fasiszta juntának. / Legfőbb szerve a Kormányzó Tanács, az üzletmenetért az Igazgatóság felelős, az igazgatót a Kormányzó Tanács nevezi ki. Minden tagállam elvileg 135 szavazattal rendelkezik, de a valóságos szavazati erő a jegyzett tőke alapján számítódik. Így pl. az USA szavazati részesedése 40,22%, Brazíliáé 11,88%, Venezueláé 6,38% volt 1974-ben.

Amerika-közi Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés: →*Rio de Janeiró-i paktum*

Andok-paktum (Lima): Bolívia, Chile, Ecuador, Kolumbia és Peru 1969. máj.-ban aláírt szerződése. 1973-ban csatlakozott hozzá Venezuela. Az aláíró országok elégedetlenek voltak a Kennedy elnök kezdeményezte →*Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás* működésével, mert az a gazdaságilag erősebb tagországoknak előnyöket biztosított. Az ~ tagállamai azt tűzték ki célul, hogy meggyorsítják gazdasági növekedésüket, csökkentik a fejlettségbeli különbségeket, gazdasági integrációt hoznak létre, megteremtik 1985-ig az Andesi Közös Piacot. / Ezek az államok egyes nyersanyagok és mezőgazdasági termékek tekintetében a világ élvonalában vannak. Peru jelentős rézt- és kávétermelő. Kolumbia exportbevételeinek fő forrása a kávé, Ecuador és Peru a világ halliszt-

kivitelének nagy többségét adja, Venezuela, amely államosította kőolajiparát, a világ harmadik olajexportőre, a kitermelők között pedig az ötödik. Ezenkívül nagyobb mennyiségű ónércet, salétromot, vasércet termelnek ki. Ezzel együtt az ~ tagjai lényegében monokultúrás országok. Ez is akadálya az egymás közötti kereskedelem növelésének. Nagymértékben korlátozták és ellenőrzésük alá vonták a külföldi, elsősorban az USA-ból származó tőkét. Bővítik nközi gazdasági kapcsolataikat, többek között a szocialista államokkal. A KGST-államok gazdasági segítséget is adnak az ~ tagjainak. / 1976-ban Chile, miután nem teljesítették követelését a szerződés megváltoztatására, kilépett az ~-ból, s közeledett a La Plata-medence államainak (Argentína, Paraguay, Uruguay) gazdaságpolitikai összefogásához.

Angola elleni intervenció (1975–1976): az 1975. nov. 11-én függetlenné vált Angolai Népi Közt. *(→portugál gyarmatok függetlenné válása)* elleni imperialista agresszió. / A felszabadító mozgalom Angolában megosztott volt, a népi erőket képviselő, 1956-ban megalakult MPLA, ill. a főleg törzsi bázisú, 1962-ben megalakult FNLA és az 1966-ban létrejött UNITA csak 1974. júl.-ban, a portugál fasizmus bukása után állapodott meg egymással az egységfrontról. 1975. jan.-ban a három felszabadítási szervezet megegyezett, hogy nov. 11-étől az országot ideiglenes kormány irányítja, melyben részt vesz egyenlő arányban az MPLA, az FNLA és az UNITA. A megállapodás ellenére 1975 tavaszán kiújult a pólgárháború. Jún.-ban újabb megállapodást kötöttek egymással a harcoló felek, ebben kimondták a fegyveres cselekmények megszüntetését, megegyeztek abban, hogy okt.-ben alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat tartanak, s lefegyverzik a polgári lakosságot. A portugál gyarmati hatóságok ellene voltak, hogy az MPLA egyedül jusson hatalomra, így amikor aug.-ban az FNLA és az UNITA egységei kivonultak a fővárosból, Luandából, kihirdették a rendkívüli állapotot. Az újra élesedő harcokban az MPLA katonai fölényt vívott ki. / Az így kialakult helyzetben a D-afrikai Közt. csapatai (mivel tartottak az angolai haladó rendszer forradalmasító hatásától) a nközi imperializmus támogatásával 1975. okt. közepén átlépték a határt. Az agresszsiót tevékenyen támogatta a d-rhodesiai Smith-rezsim, Zaire és Kína is. Miután nov. 11-én az MPLA kikiáltotta az ország függetlenségét, az Angolai Népi Közt. elnökévé Agostinho Netót, az MPLA elnökét választották meg, az FNLA viszont a nközi imperializmus támogatásával bejelentette az Angolai Demokratikus és Népi Közt. megalakítását. A Luandában megalakított MPLA-kormány, miután a portugál egységek távoztak, segítséget kért a kubai kormánytól. Nov. és dec. folyamán érkeztek meg a kubai csapatok a minden oldalról körülzárt Luandába. 1976. jan.-ban az Afrikai Egység Szervezetének csúcsértekezlete foglalkozott az angolai kérdéssel. A 44 tagállam közül 22-en szavaztak az MPLA kormányának elismerésére, s ugyancsak 22-en a kubai csapatok kivonására és a három szervezet tárgyalásainak elősegítésére. Valamennyi tagállam elítélte a d-afrikai agressziót. A SZU és más szocialista államok kezdettől fogva támogatták az angolai nép forradalmi felszabadító harcát. Febr.-ban az MPLA erői az északi fronton szétzúzták az FNLA és az UNITA erőit. / 1976. febr. 10-én az Angolai Népi Közt. az AESZ teljes jogú tagja lett. Febr.-ban először Franciao., majd a többi ny-európai állam is elismerte az Angolai Népi Közt.-ot. 1976. márc. 27-én a D-afrikai Közt. kénytelen volt vereséget szenvedett intervenciós haderőit kivonni az országból. A déli fronton azonban 1978-ban is tartották magukat az FNLA és az UNITA gerillái. Angola ENSZ-tagságát 1976-ban először megakadályozta az USA-nak a kubai katonai jelenlétre hivatkozó

vétója, még ez év őszén viszont a fiatal államot fölvették az ENSZ-be. 1977-ben megalakult az angolai marxista–leninista párt, az Angola Felszabadításának Népi Mozgalma–Munkapárt. 1978. máj.-ban a D-afrikai Közt. újabb inváziót hajtott végre Angola ellen, azzal az ürüggyel, hogy ez korlátozott akció angolai területen levő SWAPO-támaszpontok ellen. Valójában namíbiai menekülttáborokról volt szó, s az invázióval meg akarták zavarni az angolai belső helyzetet. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa e lépést elítélte.

Angola függetlenné válása (1975): *→portugál gyarmatok függetlenné válása*

annexió: idegen terület erőszakos bekebelezése. Jellemző a kizsákmányoló rendszerű államok külpolitikájára, kiváltképpen az imperialista államokéra. A II. vh. után is annektáltak területeket, pl. a D-afrikai Közt. 1949-ben mandátumterületét, Namíbiát csatolta területéhez, az USA pedig hosszú gyarmati harcok után 1952-ben Puerto Ricót mint „társult szabadállamot". Az imperialista államok az ~ helyett gyakran álcázott formákban terjesztik ki hatalmukat más országokra (gazdasági és katonai „segélypolitika" útján, bábállamok létrehozásával és támogatásával stb.). / A *→békéről szóló dekrétum* pontosan meghatározta az ~ lényegét, és elítélte minden formáját. E szerint az ~ egy kis vagy gyönge népnek valamely nagy vagy erős államhoz való mindennemű, e nép pontosan, világosan és önként kifejezett beleegyezése vagy kívánsága nélkül végrehajtott hozzácsatolása, függetlenül attól, mennyire fejlett vagy elmaradott az erőszakosan bekebelezett vagy erőszakosan az illető állam határain belül visszatartott nemzet. Az ENSZ Alapokmányának az az előírása, hogy tagállamai vitás ügyeiket békés úton rendezzék, tartózkodjanak az erőszak alkalmazásától és tiszteljék a népek egyenjogúságát és önrendelkezési jogát, kizárja az ~-t. Ezeket az elveket az ENSZ több dokumentuma megerősítette, különösképp a Közgyűlés 1970. évi 25. ülésszakán született Nyilatkozat az államok baráti kapcsolatairól és együttműködéséről.

Antarktisz-egyezmény (1959): az Antarktisz, a Déli-sarkvidék státusát szabályozza. A Nközi Geofizikai Év keretében az Antarktiszon végzett kutatásokban részt vevő 12 állam: Argentína, Ausztrália, Belgium, Chile, a D-afrikai Unió (a mai D-afrikai Közt.), Franciao., Japán, Nagy-Britannia, Norvégia, a SZU, Új-Zéland és az USA kormányainak megbízottai 1959. dec. 1-én Washingtonban írták alá, s 19 állam ratifikálta. A 14 cikkelyből álló, harminc évre kötött egyezmény kitilt minden katonai fegyvert az Antarktiszról, megvalósítja az első nközi felügyeleti rendszert annak biztosítására, hogy az Antarktiszt kizárólag békés célokra használják fel. A déli szélesség 60. fokától délre tilos katonai támaszpontokat felállítani, hadgyakorlatokat tartani, fegyverkísérleteket folytatni; tilos bármilyen nukleáris robbantást végezni és radioaktív tartalmú hulladékanyagot elhelyezni. Az ~ alapján a hatodik kontinens lett az első atommentes kontinens. Az egyezményt aláíró államok megfigyelőket küldhetnek az Antarktiszra, és tetszés szerinti időben légi ellenőrzést végezhetnek. Az esetleges vitás kérdéseket békés úton kell rendezni, végső fokon pedig – a felek beleegyezésével – a hágai Nközi Bíróság elé terjeszteni.

antifasiszta koalíció: különböző államok katonai és politikai szövetsége a fasiszta tengelyhatalmak (Németo., Olaszo., Japán, valamint csatlósaik) ellen a II. vh. idején. A háború végéig több mint 50 állam csatlakozott az ~-hoz, köztük az 5 nagyhatalom: a SZU, az USA, Nagy-Britannia, Franciao. és Kína. / Az ~ alapja, miután a fasiszta Németo. 1941. jún.

22-én megtámadta a SZU-t, az 1941. júl. 12-én aláírt angol–szovjet megállapodás volt. Ebben a két ország kormánya elhatározta, hogy közösen jár el a Németo. elleni háborúban. Ezt követte a szovjet–csehszlovák és a szovjet–lengyel megállapodás, egyebek között arról, hogy a SZU-ban csehszlovák és lengyel egységeket képeznek ki a Németo. elleni háborúra. 1941. aug. 2-án a SZU és az USA meghosszabbította a szovjet–amerikai kereskedelmi egyezményt, s megállapodtak abban, hogy az USA gazdasági segítséget nyújt a SZU-nak a háborúban. 1941. szept. 29-e és okt. 1-e között a SZU, az USA és Nagy-Britannia képviselői Moszkvában tárgyaltak a kölcsönös katonai-gazdasági segítségnyújtásról. Az ~ fontos fejleménye volt az 1942. jan. 1-én kiadott Egyesült Nemzetek Nyilatkozata, amelyben 26 állam kormánya – közöttük több emigráns kormány is – kötelezettséget vállalt arra, hogy teljes katonai és gazdasági erejét beveti a →*háromhatalmi egyezmény* azon tagjai és támogatói ellen, amelyekkel hadban áll. Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatához 1945. márc.-ig számos állam csatlakozott. Az ~ megerősítését szolgálta az 1942. máj. 26-án megkötött angol–szovjet szövetségi szerződés és az 1942. jún. 11-én aláírt amerikai–szovjet egyezmény. A SZU tette a leghatározottabb erőfeszítéseket az ~ létrehozásáért és megerősítéséért, ő vállalta a legnagyobb áldozatokat is a háborúban. Az ~ vezető hatalmai (a SZU, az USA és Nagy-Britannia) a II. vh. alatt a →*teheráni konferenciá*n (1943), a →*jaltai konferenciá*n (1945) és a →*potsdami konferenciá*n (1945) nagy jelentőségű megállapodásokat írtak alá katonai tevékenységük összehangolásáról, a második front megnyitásáról, a fasiszta hatalmak feltétel nélküli kapitulációjáról, a fasizmus megsemmisítéséről, az →*Egyesült Nemzetek Szervezeté*nek létrehozásáról és a háború utáni demokratikus rendezés alapelveiről. E megállapodásokat azonban az imperialista hatalmak később sorra-rendre megszegték, s a II. vh. után az ~ felbomlott.

antiimperialista harc: az imperializmus ellen politikai, gazdasági, ideológiai, kulturális és szükség esetén katonai téren folyó küzdelem. Nközi síkon az imperializmus rendszere, az agresszió, a nközi erőszak, az elnyomás, a beavatkozás és főként a háborús veszély ellen, nemzeti síkon pedig az imperialista reakció, a monopóliumok népellenes hatalma, a gazdasági és politikai elnyomás ellen, egyszersmind a demokráciáért és a társadalmi haladásért folyik. Ebben, a társadalom életének valamennyi fő területére kiterjedő harcban egyesül korunk három fő forradalmi ereje: a →*szocialista világrendszer*, a →*nemzetközi munkásmozgalom* és a →*nemzeti felszabadító mozgalom*. Az ~ fő ereje a szocialista világrendszer. A szocialista országok és a kommunista pártok összefogása, internacionalista szolidaritása valamennyi antiimperialista erő összefogásának fontos tényezője. A fejlett tőkésországokban a forradalmi harc és az egész demokratikus, imperialistaellenes mozgalom fő ereje a munkásosztály, amely nemcsak gazdasági helyzetének megjavításáért, hanem politikai követeléseinek teljesítéséért is küzd. Az 1960-as évektől fogva nagyban növekedett az ázsiai, az afrikai és a l-amerikai népek szerepe a világméretű ~-ban. / A kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozásának fő dokumentuma a következőkben határozta meg az ~ programját: harc a háborús veszély ellen és a világbéke kivívásáért, az imperialisták rákényszerítése a békés egymás mellett élésre; az atomfegyverek elterjedésének megakadályozása; a vietnami nép sokoldalú támogatása; szolidaritásvállalás azokkal a népekkel és országokkal, amelyek az imperializmus agresszív merényleteinek célpontjai; szolidaritás az ázsiai, az afrikai és a l-amerikai népek harcával; a gyarmati rendszer utolsó

gócainak megsemmisítése; a gyarmatosítás új, álcázott formákban való feléledésének megakadályozása; fokozott harc a fasiszta veszély, a fajüldözés embergyűlölő ideológiája és gyakorlata ellen, az alapvető emberi szabadságjogok érvényesítéséért. Az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciája megállapította, hogy az imperializmus, a neokolonializmus politikája, az elnyomás és a kizsákmányolás minden formája a fő veszély továbbra is a békére, a népek függetlenségére és egyenjogúságára nézve, s egyebek között hangsúlyozta annak a harcnak a szükségességét, amely az ~ során a monopóliumok egyes országokban és nközi téren megnyilvánuló hatalmának korlátozásáért és leküzdéséért folyik.

antikomintern paktum: →*háromhatalmi egyezmény*

antikommunizmus: a burzsoá reakciós politika és ideológia lényeges vonása, azoknak az eszközöknek és módszereknek az összessége, amelyeket az imperializmus a kapitalista rendszer védelmében befelé és a kommunista ideológia és a forradalmi gyakorlat elleni harcában kifelé felhasznál. / Az ~ nem új jelenség sem politikai, sem ideológiai tekintetben. Marx és Engels már 1848-ban arról írt, hogy „szent hajszára szövetkezett" a kommunizmus ellen a régi Európa minden hatalma. S minél jobban terjedtek a tudományos szocializmus eszméi és erősödött a kommunista mozgalom, annál nagyobb erőfeszítéseket tett megrágalmazására és megsemmisítésére a tőkés világ. Amióta pedig megszületett az első szocialista állam, majd kialakult a szocialista világrendszer, az ~ az imperialista reakció bel- és külpolitikájának megkülönböztető vonása. A kommunizmus „fenyegetésére" hivatkozva indokolták az imperialisták a külpolitikában a II. vh. után az agresszív katonai tömbök kialakítását, a fegyverkezési hajszát, a más országok belügyeibe való beavatkozást. Az ~ áthatotta az imperialista államok belpolitikáját, és az ~ jegyében nemcsak a kommunista pártokat támadták és üldözték, hanem minden haladó szervezetet, valamennyi demokratikus törekvést is. A kommunista és a munkásmozgalom elleni harcában az imperialista reakció súlyosan megsérti a demokratikus szabadságjogokat, leplezetlen erőszakot is alkalmaz, a rendőri üldözés kegyetlen módszereihez és munkásellenes törvényekhez folyamodik. Ugyanakkor felhasználja a demagógiát, a burzsoá reformizmust, az opportunista ideológiát és politikát is, állandóan új módszereket keres, hogy a munkásmozgalmat belülről ássa alá, s „integrálja" a kapitalista rendszerbe. Az imperializmus ~-ával együtt ösztönzi a →*nacionalizmust*, ezt főleg a nközi osztályharcban használja fegyverként elsősorban a szocialista országok egységének gyöngítésére. Törekszik arra is, hogy a fejlődő országokban az ~ segítségével megossza a forradalmárokat, és elszigetelje őket a szocialista államoktól és a tőkésországok forradalmi munkásmozgalmától. / Az imperializmusnak az ~ első számú ideológiai fegyvere is, amelynek – ahogyan az SZKP programja hangsúlyozza – „fő tartalma a szocialista rendszer rágalmazása, a kommunista pártok politikájának és céljainak, a marxizmus–leninizmus tanításainak meghamisítása". Az antikommunista propaganda az utóbbi időben erősen változtatott tartalmán és módszerein: a kommunizmus eszméi, a marxizmus–leninizmus tudományos világnézete ellen harcolva főként azt hangoztatja, hogy a marxizmus–leninizmus „elavult", nem ad választ korunk bonyolult problémáinak megoldására, egyszersmind a kapitalizmus megújulásáról beszél, s különféle elméletekkel népszerűsíti a tőkés rendszert (→*jóléti állam*, →*konvergenciaelmélet*, ipari társadalom, demokratikus szocializmus stb.). Az antikommunista propaganda mindinkább a

szocialista országokra, a valóságos, már létező szocializmus gyakorlatára, politikájára irányítja támadását. Felhasználva a tömegkommunikáció minden eszközét, rágalmazza a szocialista országok külpolitikáját, eltorzítja a szocialista országok közösségén belüli kapcsolatokat, meghamisítja a szocialista valóságot. A mai ~-ban kiemelt helyet foglal el a szovjetellenesség, az arra való törekvés, hogy elferdítsék és kicsinyítsék a SZU eredményeit, s eltávolítsák tőle a szocialista országokat, a kommunista pártokat, a forradalmi mozgalmakat. Az antikommunista propaganda ki akarja használni a szocialista országok nehézségeit és az elkövetett hibákat, valamint a nközi kommunista mozgalmon belüli problémákat és nézeteltéréseket, evégett ösztönzi az egyes kommunista és munkáspártokban a nacionalista megnyilvánulásokat, a „baloldali" és a jobboldali opportunizmust a politikában és az ideológiában. Miután egyes fejlett tőkésországokban a kommunista pártok tömegbefolyása és politikai szerepe nagyban megnőtt, az imperialista vezető körök ~-a ebben a helyzetben arra törekszik, hogy eltántorítsa őket forradalmi céljaiktól, és szembeállítsa őket a szocialista országokkal, másrészt pedig a nközi imperializmus összefog az ellen, hogy részt vegyenek a kormányzatban *(→Puerto Ricó-i doktrína)*. / Az ~ a kommunista eszmék, a nközi kommunista mozgalom és a szocialista országok ellen irányuló politikai és ideológiai akciók egész rendszerében fejeződik ki. Ma ezek az irányzatok a nagy imperialista hatalmak hivatalos politikájának és propagandájának fő alkotórészei. Az antikommunista propaganda szervezésére, fejlesztésére az imperialista hatalmak nagy erőket és anyagi eszközöket mozgósítanak *(→külpolitikai propaganda)*, tanulmányozzák a kommunista ideológiát, a szocialista országok történetét, gazdasági életét, társadalmi viszonyait, hogy minél hatékonyabban léphessenek fel ellenük.

ANZUK (Australia–New Zealand–United Kingdom betűszava): Ausztrália, Új-Zéland, Nagy-Britannia, Malaysia és Szingapúr 1971. ápr.-ban kötött szövetsége, miután az 1957. évi brit–maláj katonai szerződés érvénye megszűnt. A szövetség hivatalos elnevezése Öthatalmi Védelmi Egyezmény. Az ~ értelmében a térség katonai védelmét és annak költségeit Nagy-Britannia és a szerződő felek együtt viselik. Igazi rendeltetése az volt, hogy továbbra is fenntartsák a hajdani angol támaszpontokat. A Szingapúrban állomásozó 7000 főnyi egyesített haderő főparancsnokát évenként váltakozva a három legfejlettebb ország, Ausztrália, Új-Zéland és Nagy-Britannia jelöli ki.

ANZUS: *→Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés*

apartheidpolitika: a *→faji megkülönböztetés*nek, a „nem fehér" lakosság politikai és szociális elnyomásának a D-afrikai Közt.-ban uralkodó rendszere. (Az apartheid afrikaans szó, azt jelenti, hogy elkülönítés.) Célja, hogy a fehér kisebbség hatalmát fenntartsa, s a nemzeti felszabadító harcot elnyomja. / Az ~ főbb elemei az 1914-ben létrehozott Nacionalista Párt programjában már megtalálhatók, majd amikor e párt 1948-ban kormánypárt lett, az ~-t hivatalos kormánypolitikává tették. Bevezették a faji nyilvántartást; az afrikai lakosságot (az ország lakosságának 65%-a) kitiltották a városok belső kerületeiből, az ország területének csak 13%-a az övék, itt felállították az ún. bantusztánokat, olyan rezervátumokat, amelyek az afrikaiakat a törzsi hovatartozás alapján szétaprózzák, s ahonnan csak ideiglenes tartózkodási engedélylyel és családjuk nélkül mehettek máshová munkát vállalni. Politikai és szociális

diszkrimináció sújtja az afrikaiakat. Betiltották a kommunista pártot, mint az ~ legkövetkezetesebb ellenfelét. Az ~ elleni tömegmozgalom az 1960-as évek első felében vált számottevő politikai erővé. Az 1960-ban szervezett tüntetést a kormány fegyverrel verte szét (sharpeville-i vérengzés), betiltották az afrikai lakosság két pártját (Afrikai Nemzeti Kongresszus, Pánafrikai Kongresszus), s vérbe fojtották az afrikaiak minden megmozdulását. 1976-ban afrikai diákok Sowetóban rendezett tüntetése nyomán az ország számos helységében lobbant fel a tiltakozás, ezt a kormányzat véresen megtorolta, 1000-re becsülik a meggyilkoltak számát. Az ~ ellen egyre szélesebb egységfront alakult ki az országban, amelyben a fehér lakosság haladó rétegei is részt vettek. Fokozódott az egyházak ellenállása is. / Az ~-t a haladó erők az egész világon elítélik, így Afrikában az Afrikai Egység Szervezete. Az ENSZ Közgyűlése több ízben elítélte a d-afrikai kormány fajüldöző intézkedéseit. 1963-ban a Biztonsági Tanács – a független afrikai államok javaslatára – az ~ elleni diplomáciai és gazdasági szankciókra szólította fel a tagállamokat, köztük a fegyverszállítás bojkottjára. A BT-tag Anglia, USA és Franciao. azonban továbbra is élénk kereskedelmet folytatott a fajüldöző kormánnyal, sőt több imperialista állam segítette fegyveres erőinek fejlesztésében *(→Dél-Afrika az imperializmus rendszerében.)* 1977. aug.-ban Lagosban apartheid-ellenes világkonferenciát tartottak, és deklarációt fogadtak el.

arab–afrikai csúcskonferencia: *→afrikai–arab csúcskonferencia*

arab államok egységtörekvései: az arab burzsoázia megszületésének, az arab nacionalista mozgalomnak velejárójaként a több évszázados török fennhatóság után a múlt század végén, objektív tartalmukban az imperialista gyarmati rendszer ellenében, bontakoztak ki az arab népek egyesítése céljából. / A 19. sz. közepén született pánarab mozgalom a társadalmi és gazdasági fejlődés különböző fokán álló, politikai törekvéseiben és gazdasági érdekeiben heterogén és ellentétes arab világot a közös nyelv, etnikum, történelmi múlt és a nagyrészt közös vallás alapján akarta összeforrasztani. Az I. vh. után, amikor az arab országok különböző imperialista hatalmak protektorátusaivá váltak, az egységes arab állam megteremtésének igénye helyett nagyrészt a nemzeti függetlenség követelése, a gyarmati rendszer felszámolása került előtérbe *(→arab nemzeti felszabadító mozgalom)*. A II. vh. után függetlenné váló arab országok egységtörekvéseinek egyik legfontosabb és legtartósabb megnyilvánulási formája az *→Arab Liga*. Az ~-nek megismétlődő és kudarcot valló megnyilvánulásai voltak az arab államok különböző politikai uniói (pl. Egyiptom és Szíria uniója 1958–1961-ben [EAK]; Egyiptom, Líbia és Szíria föderációja 1971-ben [Arab Közt.-ok Szövetsége]; Líbia és Tunézia uniójának terve 1974-ben). / A nasszeri politika főként az 1960-as években új ösztönzést és tartalmat adott az ~-nek. Nasszer a pánarab eszméből az antiimperialista arab egység nagyjábanegészében következetes koncepcióját alakította ki, és Egyiptomnak főleg a szocialista világra orientálódó rendszerét az arab világra vonatkoztatva: az antiimperializmust a haladó arab országok egységének alapvető követelményévé fejlesztette. Abból a felismerésből indult ki, hogy az arab népek a közös ellenség, az imperializmus ellen csak erőforrásaik tömörítésével, gazdaságuk, politikájuk és hadseregeik koordinálásával vehetik fel eredményesen a harcot. Az 1958–1961. évi egyiptomi–szíriai unió (Egyesült Arab Közt.) kudarcából azt a következtetést vonta le, hogy a területi egység helyett főleg az elvek egységére kell törekedni, s ezt háromszakaszos terv alapján akarta megvalósítani: 1. azo-

nos külpolitikai elveket valló arab országoknak kell összefogniuk; 2. ezeknek az országoknak azonos irányú, mélyreható belpolitikai reformokat kell végrehajtaniuk, megteremtve az antiimperialista külpolitika, valamint az antifeudális és antikapitalista belpolitika egységét; 3. az unió köré ki kell építeni a nközi haladás erőinek támogatását élvező széles antiimperialista egységfrontot, amely a Közel-Keleten meghátrálásra késztetheti az imperializmust. Nasszer ennek alapján hirdette meg a „függetlenség, szocializmus, egység" jelszót, amely egyben a megvalósítás sorrendjét is jelzi *(→arab szocialista koncepciók)*. / Amikor a nközi imperializmus, legnagyobb erővel az USA, újabb kísérleteket tesz közel-keleti pozícióinak visszaszerzésére és megerősítésére, s támogatják ebben szövetségesei, főleg Izrael és Szaúd-Arábia: az ~-t főleg azon az alapon kell megítélni, hogy mennyiben viszik előre az arab népek antiimperialista harcát és társadalmi haladását. Jóllehet egyes arab államok között erős ellentétek vannak, és ezek esetenként fegyveres konfliktust is előidéztek – az arab népekben él az egységre való törekvés, és az arab egység reális erővé vált pl. 1973. okt.-ben, a negyedik izraeli–arab háború folyamán, s megmutatkozott az arab államok akcióegysége az 1973. évi olajembargó elrendelésekor is. Az arab népek egységtörekvései ellen irányultak az *→egyiptomi–izraeli különtárgyalások*.

Arab–Amerikai Olajtársaság (Arab–American Oil Company, ARAMCO): a legfontosabb amerikai olajtársaság a Közel-Keleten; a világ legjelentősebb olajexportáló országa, Szaúd-Arábia olajkincsének kiaknázója, amely jelentős szerepet visz az imperialista államok közel-keleti politikájában. / Az ~ 1933. máj.-ban alakult Californian–American Standard Oil Company néven, a Standard Oil of California leányvállalataként szerzett kizárólagos koncesszió Szaúd-Arábia területére. 1936-ban 50%-kal betársult a Texas Oil Company, s 1943-ban vette fel a mai nevét. A részvények megoszlása: Standard Oil 30, Exxon 30, Texaco 30, Mobil Oil 10%. A tényleges irányítás a Rockefeller-csoport kezében van. Szaúd-Arábia 1972-ben 25%-os részesedéshez jutott az ~-ban, majd 1976. márc.-ban megállapodás született: ennek értelmében Szaúd-Arábia rendelkezik majd az ország egész olajkincsével (1978-ban az ~ részvényeinek 60%-ával), megszűnik az ~ koncessziója, de tőkés vállalkozóként továbbra is kitermeli és értékesíti a kőolajat. Az ~ vezetői előre értesültek az 1973. évi olajárrobbanásról, s ennek tudatában idézték elő a fogyasztói árszint ugrásszerű emelkedéséhez vezető mesterséges olajpánikot.

arab csúcsértekezletek: az arab országok összefogásának és együttműködésének előmozdítására az *→Arab Liga* keretében összehívott legmagasabb szintű értekezletek. / 1. 1964. jan., Kairó. a fő témát a Jordán folyó vizének felhasználásával kapcsolatban kirobbant válság adta. Izrael azzal fenyegetőzött, hogy jelentős víztartalékokat emel ki a folyóból, s ezzel a környező arab országok mezőgazdaságát fenyegette. E csúcsértekezleten az arab vezetők néhány arabközi vitáról is tárgyaltak: így a jemeni kérdésről, Egyiptom és Tunézia nézeteltéréseiről, a marokkói–algériai viszonyról. Elhatározták az Arab Egyesített Katonai Parancsnokság felállítását. 2 1964. szept., Alexandria: itt olyan megállapodás született, hogy a továbbiakban minden év szept.-ében megrendezik a találkozót. A haladó arab államok és a jobboldali rendszerek ellentétei miatt azonban ezt nem tartották meg. 3. 1966. márc., Kairó: Tunézia az Egyiptommal való vitája miatt nem vett részt rajta, s több arab államfőt csupán személyes megbízottja képviselt. 4. 1967. aug.–szept., Khartúm: ezen az addig legeredményesebb arabközi tanácskozáson a résztvevők elhatározták,

hogy közös felelősséget vállalnak az izraeli agresszió következményeinek felszámolásáért: együttesen lépnek fel Izraellal szemben. Határozatot hoztak az arab katonai erők fokozására. Megállapodtak abban, hogy az olajembargót megszüntetik, és az olajbevételből Szaúd-Arábia, Kuvait és Líbia pénzügyi támogatást nyújt Egyiptomnak és Jordániának. Megegyeztek abban is, hogy Szaúd-Arábia megszünteti a jemeni monarchisták fegyveres támogatását, Egyiptom pedig kivonja csapatait Jemenből (*→jemeni forradalom és polgárháború*). Arról is határoztak, hogy a következő csúcsértekezletet 1968. jan.-ban, a marokkói Rabatban fogják megtartani. Ez a tanácskozás azonban – a kiújult ellentétek miatt – elmaradt. A továbbiakban az arab országoknak csak kisebb csoportjai tárgyaltak közösen. A jeruzsálemi Al Aksza mecset felgyújtása után 1969 nyarán Rabatban muzulmán csúcskonferencia ült össze, de a huszonnégy mohamedán ország túlságosan laza érdekszövetsége gyönge volt ahhoz, hogy az arab problémákban érdemben dönthessen. 5. 1969. dec., Rabat: a megbeszélésen az antiimperialista harc következetességét és módszereit, valamint a palesztin ellenállás támogatását illetően heves viták keletkeztek. Problémát okozott Szaúd-Arábia és D-Jemen határháborúja is, amely a csúcsértekezlet előestéjén robbant ki. Az értekezlet záróközlemény nélkül, tényleges megállapodások híján ért véget. 6. 1973. nov. 26–28., Algír: az 1973. okt.-i izraeli–arab háború utáni csúcsértekezleten Irak és Líbia nem vett részt, a jordániai uralkodó pedig csak képviselőjét küldte el. A Palesztinai Felszabadítási Szervezetet Jasszer Arafat képviselte. Határozatot hoztak arról, hogy továbbra is – bár „szelektív módon" – alkalmazzák az olajfegyvert: az olajembargót és a termelés csökkentését. A politikai megállapodások közül figyelemre méltó az a kompromisszumos döntés, hogy Izraelt azok között a határok között ismerik el, amelyeket az ENSZ 1947. évi felosztási határozata tartalmaz. Megállapodás született arról is, hogy az arab országok a PFSZ-t tekintik a palesztin nép egyedüli törvényes képviselőjének (ezt Jordánia nem fogadta el). Szigorú embargót határoztak el a fajüldöző afrikai rezsimekkel szemben. Ipari és mezőgazdasági fejlesztési bankot hoztak létre 125 millió dolláros alaptőkével. Elhatározták, hogy az arab egységfront erősítése végett a jövőben évente tartanak értekezletet. Algírban megszilárdult az izraeli agresszió ellen a negyedik izraeli–arab háború során létrejött arab akcióegység. 7. 1974. febr. 13–14., Algír: négy arab államfő (Algéria, Egyiptom, Szaúd-Arábia, Szíria) részvételével a közel-keleti rendezésről, az arab országok általános helyzetéről, valamint az arab országok és a nagyhatalmak viszonyáról tárgyaltak. A cél az arab egységfront megszilárdítása volt. Megerősítették az 1973. nov.-i algíri csúcsértekezlet határozatait. 8. 1974. okt. 24–30, Rabat: megerősítették a PFSZ egyedüli képviseletét, s ezt Jordánia is kénytelen volt elfogadni. / A továbbiakban nem tartottak arab csúcsértekezletet. Az imperialistabarát és antiimperialista rezsimek közötti ellentétek áthidalhatatlanoknak bizonyultak. Viszont sokasodtak a konzervatív, ill. a radikális arab államok regionális csúcsértekezletei, pl. 1977. márc.-ban a Szaúd-Arábiától kezdeményezett taizzi értekezlet a Vörös-tenger kérdésében (az etiópiai forradalom és a Jemeni Népi Demokratikus Közt. ellen), vagy az 1977. dec.-i tripoli csúcsértekezlet, amelyen Líbia, Algéria, Szíria, D-Jemen és a PFSZ ítélte el Szadat egyiptomi elnök jeruzsálemi útját.

Arab Egyesített Katonai Parancsnokság: *→Arab Liga*

Arab Emírségek Szövetségének létrejötte (1971): 7 arab emírség (Abu Dhabi, Adzsman, Dubai, Fudzsaira, Rasz al-Khaima,

Sardzsa, Umm al-Kaivan) uniója az Arab-öböl térségében. / Az Arab-öböl emírségei az 1820-as évektől angol protektorátus alá kerültek Szerződéses Omán néven. 1922-ben az emírségek szerződést kötöttek Nagy-Britanniával, és kötelezettséget vállaltak arra, hogy ha területükön olajat találnak, azt csak a Nagy-Britanniától kijelölt személyek aknázhatják ki. Először Abu Dhabiban találtak olajat 1935-ben. Nagy-Britannia – látva a gyarmati rendszer felbomlását – élénk diplomáciai tevékenységet fejtett ki, hogy fenntartsa itteni befolyását. Ellenőrzése alatt jött létre 1952-ben a 7 emírség uralkodóinak részvételével a Szerződéses Államok Tanácsa. 1968. jan.-ban a költséges külföldi támaszpontok felszámolása keretében az angol kormány bejelentette, hogy 1971. dec.-ig kivonja csapatait az Arab-öböl térségéből. Szaúd-Arábia és Irán e helyzetet kihasználva igyekezett saját befolyását erősíteni az emírségekben. 1968. febr. 27-én bejelentették az Arab Emírségek Szövetségének megalakítását, ebben Bahrain és Katar is részt vett volna. A megvalósulást azonban számos ellentét nehezítette. 1971-ben Bahrain és Katar külön államként deklarálta függetlenségét, a többiek pedig 1971. júl.-ban egyeztek meg az Arab Emírségek Szövetségének megalapításában, s 1971. dec. 2-án hirdették ki a függetlenséget. Rasz al-Khaima 1972. febr.-ban csatlakozott az államszövetséghez, s ez barátsági szerződést kötött Nagy-Britanniával. / Az új állam már megalakulásának első napjaiban nehéz helyzetbe került: Irán fegyveres erői történelmi jogokra és stratégiai érdekekre hivatkozva megszálltak három szigetet a tartályflottákat ellenőrző Hormuz-szorosban. Az Arab Emírségek Szövetségét az Arab Liga rendkívüli ülésén 1971. dec.-ben felvették a szervezetbe. Az államszövetség diplomáciai kapcsolatot akart teremteni a SZU-val, Szaúd-Arábia nyomására azonban feladta tervét. Jóllehet az államszövetség illetékes a külügyekben, mindegyik emírség külön is beléphet nközi szervezetekbe, így az OPEC-ba, az OAPEC-ba. / Az Arab Emírségek Szövetségét belső ellentétek feszítik: részben a gazdaságilag erős olajkitermelő Abu Dhabinak és Dubainak a kisebb és szegényebb emírségekkel szembeni hatalmi törekvései miatt, részben pedig az arab vendégmunkások és a kiváltságokat élvező lakosság közti ellentétek miatt. (A lakosság nagyobbik része vendégmunkásságból tevődött ki.) Az államszövetség olajjövedelme 1977-ben meghaladta a 8 milliárd dollárt. A történelemben nem volt még példa rá, hogy egy lakosra (a lakosság alig 300 000 fő) ilyen nagy jövedelem jutott volna. Viszont e roppant jövedelem jelentős részét a presztízscélokat szolgáló fegyverkezésre fordítják.

Arab Föderáció (vagy Arab Szövetségi Állam): Irak és Jordánia 1958. febr. 14-én, Ammanban (Jordánia) létrehozott államszövetsége. Az ~-t Egyiptomnak és Szíriának 1958. jan.-ban Egyesült Arab Közt. néven történt egyesülése után, ennek ellensúlyozására hozták létre. Irak ebben az időben tagja volt a Bagdadi Paktumnak. Az ~ élén a szövetségi alkotmány értelmében a hásemita Fejszál iraki uralkodó állt. 1958. máj. 19-én Nuri Szaid vezetésével szövetségi (közös) kormány alakult. Még ugyanabban az évben, júl. 14-én Irakban megdöntötték a monarchiát *(→iraki forradalom)*. Kasszem miniszterelnök bejelentette az Iraki Közt. kilépését az ~-ból, amely ezzel megszűnt.

arab–izraeli háborúk: *→izraeli–arab háborúk*

Arab Köztársaságok Szövetsége: *→Tripoli Charta*

Arab Liga (vagy Arab Államok Ligája – Kairó): arab államközi szervezet, feladata alapokmánya szerint az arab országok kapcsolatainak erősítése és politikájuk

összehangolása. Céljának tekinti a gazdasági, politikai, kulturális stb. együttműködést; a tagállamok közötti viszályok rendezését; agresszió esetén – egyhangú döntés alapján – a szükséges védelmi intézkedések megtételét. / Megalapítását Egyiptom, Libanon, Irak, Szíria, Szaúd-Arábia és Transzjordánia kormányfői 1944. okt.-i értekezletükön határozták el Alexandriában. Az alapokmányt 1945. márc. 22-én Kairóban írták alá ezek az államok. Rövidesen Jemen is csatlakozott a szervezethez. Teljes jogú tagjai (1977-ben). Algéria, az Arab Emírségek Szövetsége, Bahrain, Egyiptom, Irak, a Jemeni Arab Közt., a Jemeni Népi Demokratikus Közt., Jordánia, Katar, Kuvait, Libanon, Líbia, Marokkó, Mauritánia, Omán, Szaúd-Arábia, Szíria, Szomália, Szudán, Tunézia; 1976-tól a Palesztinai Felszabadítási Szervezet. Eredetileg az ~-nak a közel-keleti brit hatalmi érdekeket és az arab népek nemzeti felszabadító mozgalmának visszaszorítását kellett volna szolgálnia. A szervezetben részt vevő akkori reakciós rezsimek nem fogadták el az ENSZ 1947. nov.-i határozatát Palesztina felosztásáról, és 1948. máj. 15-én megtámadták Izrael Államot *(→Izrael Állam létrehozása)*. Annak nyomán, hogy az arab államokban az 1952. évi egyiptomi forradalom után fellendült a nemzeti felszabadító mozgalom, az ~-ban megerősödött az antiimperialista irányzat, s 1957-ben határozat született az arab államok gazdasági egységéről. Az ~ ellenezte 1958-ban az imperialista Közel-keleti Parancsnokság felállítását és a Bagdadi Paktum megalakítását (közrejátszott ebben a reakciós iraki monarchia megdöntése). Tagállamai támogatták az algériai felszabadító háborút. Az együttműködést és az izraeli agresszió elleni harcot segítették, a felmerült erős ellentétekkel együtt is, az ~ keretében 1964 óta rendszeresen összehívott *→arab csúcsértekezletek*. A tagállamok közös lépésekkel támogatták az 1967-es és 1973-as közel-keleti háború arab frontországait és az 1964-es csúcsértekezleten megalapított Palesztinai Felszabadítási Szervezetet. 1973 után az egyiptomi-izraeli csapatszétválasztási megállapodással kapcsolatban megerősödtek az arab államokat megosztó ellentétek, nyilvánvalóvá lett, hogy az ~ nem tudta megvalósítani elképzelését a politikai egységről és a gazdasági integrációról. Fokozódott viszont az együttműködés a *→libanoni polgárháború*tól előidézett súlyos helyzet rendezésében 1975–1976-ban. Az ~-ban világosan tükröződnek az egyes államok társadalmi és politikai különbségeiből fakadó ellentétek, de ezekkel együtt kétségtelen a szervezet létjogosultsága. / Az ~ vezető szerve az évente kétszer összeülő Tanács, amelyben minden egyes tagállamnak egy szavazata van, és amelynek 10 állandó bizottsága működik. Végrehajtó szerve a Titkárság, ez a tagállamok közötti, ill. a tagállamok és egy idegen állam közötti vitás kérdésekben közvetít. Főtitkára 1950 óta megfigyelőként részt vesz az ENSZ munkájában. A Politikai Bizottság a tagállamok külügyminisztereiből áll. A határozatok meghozatalához egyhangú állásfoglalásra van szükség. Az ~ intézményei: Arab Fejlesztési Bank, később Arab Pénzügyi Intézet (1957), Arab Védelmi Tanács (1961) és Arab Egyesített Katonai Parancsnokság (1964), ~ Gazdasági Tanácsa (1950) és Arab Közös Piac (1956), Arab Valutaalap (1975).

arab nemzeti felszabadító mozgalom: a gyarmatosítás elleni harcban, az arab burzsoázia megszületésekor jött létre. Célja az arab országok nemzeti függetlenségének, politikai és gazdasági önállóságának kiharcolása, ill. annak megőrzése vagy megszilárdítása. Jellege antiimperialista, és általában általános demokratikus feladatokat old meg; azokban az arab államokban, amelyekben forradalmi demokratikus rendszer honosodott meg, gyökeres társadalmi és gazdasági reformokat hajtottak végre, s

megnyílt a szocialista irányú fejlődés távlata. Miként a nemzeti felszabadító mozgalom egészében véve, az ~ is elválaszthatatlan része a világforradalmi folyamatnak. / Egyes arab országok már a II. vh. előtt, ill. a háború folyamán vagy azt követően elnyerték a formális függetlenséget, am továbbra is nagymértékben függtek az imperialista-kolonialista hatalmaktól: Egyiptomban és Irakban brit csapatok állomásoztak, Líbiában pedig Nagy-Britannia és az USA tartott fenn katonai támaszpontokat. Az 1952. júl.-i egyiptomi antiimperialista és antifeudális forradalom valóságos láncreakciót indított el az arab világban, s két évtized leforgása alatt a térség valamennyi állama elnyerte az alkotmányjogi függetlenséget, ill. számos országban megbuktak az imperialistabarát feudális rezsimek. E folyamat fő állomásai: 1956 – Tunéziában és Marokkóban a tömegmozgalmak véget vetnek a francia, ill. a francia–spanyol gyarmati uralomnak (Tunéziában 1957-ben eltörlik a monarchiát, és kikiáltják a közt.-ot), Szudánban véget ér a brit–egyiptomi kondomínium; 1958 – Irakban győz a monarchiát megdöntő forradalom *(→iraki forradalom)*; 1961 – Kuvait brit védnökség elnyeri az alkotmányjogi függetlenséget; 1962 – Algériában győz a fegyveres szabadságharc, véget ér a francia gyarmati uralom *(→algériai felszabadító háború)*, Jemenben megdől a feudális rezsim; 1967 – D-Jemenben a fegyveres szabadságharc következtében véget ér a közvetlen, ill. közvetett brit uralom *(→jemeni forradalom és polgárháború)*; 1969 – Líbiában megdől a monarchia, felszámolják a brit és az amerikai támaszpontokat *(→líbiai forradalom)*; 1971 – a brit gyarmatosítók kivonulnak az Arab-öböl térségéből, Bahrain, Katar és az Arab-öböl emírségei *(→Arab Emírségek Szövetségének létrejötte)* elnyerik az alkotmányjogi függetlenséget. / Az ~ sikerei nyomán több országban létrejöttek a tényleges nemzeti függetlenséget és a gazdasági-társadalmi haladást megvalósító nemzeti demokratikus forradalmi fejlődés feltételei (Egyiptom, Szíria, Irak, Algéria, Jemeni Népi Demokratikus Közt., Líbia); más arab országokban a nemzeti felszabadító mozgalom megrekedt az alkotmányjogi függetlenség elnyerésénél, s a korábbi, nyílt gyarmati függést felváltotta a neokolonialista függés.

Arab Olajexportáló Országok Szervezete (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries, OAPEC – Kuvait): Szaúd-Arábia, Kuvait és Líbia alakította meg 1968. jan.-ban. Eredeti célja az volt, hogy megteremtse az olajexportáló arab országok egységfrontját a nközi olajmonopóliumokkal szemben, elsősorban a kőolaj szállításában és értékesítésében. 1970-ben belépett a szervezetbe Abu Dhabi, Algéria, Bahrain, Dubai (azóta kilépett) és Katar. 1971-ben bővítették az alapokmányt, módot nyújtva minden olajtermelő arab ország csatlakozására. Azóta Egyiptom, Irak és Szíria is tagja lett. Alapokmánya értelmében az OAPEC közös társaságokat létesíthet az olajkincs feldolgozására, szállítására és értékesítésére. Fő szerve a Tanács, az ügyeket az Iroda bonyolítja, a Titkárság több részlegből áll (műszaki, jogi, gazdasági stb.). A *→Kőolajat Exportáló Országok Szervezete* létrejötte óta csökkent a jelentősége.

Arab- (Perzsa-) öböl menti államok szerepe az arab világban: az Arab-öböl a tőkés világ legjelentősebb kőolajtermelő övezete, itt található a világ mai olajkészletének 60%-a, az évi olajtermelés megközelíti a 800 millió t-t, s ennek zömét exportálják. Az USA innen szerzi be évi olajimportjának (45 milliárd dollár nagyságrendben) csaknem a felét, s létfontosságú számára, hogy ez az övezet továbbra is a befolyása alatt maradjon, zavartalanul működjenek itt a nközi olajmonopóliumok. Az USA kormányzata ennek érdekében különleges

partneri viszonyt épített ki a két legjelentősebb itteni olajtermelő országgal, Szaúd-Arábiával és Iránnal. Mindkét ország – Irán 1973-ban, Szaúd-Arábia 1976-ban – állami tulajdonba vette olajkincsét, de ezt vállalkozókként továbbra is az USA monopóliumai termelik ki és szállítják, ill. finomítják. Szaúd-Arábia és Irán partnerok, egyszersmind vetélytársak az Arab-öböl ellenőrzésében. Mivel Irán lakossága sokkal nagyobb Szaúd-Arábiáénál, és jelentős hadserege van, az ő kezében van a Hormuz-szoroson át az Indiai-óceánra kivezető olajút vízi és légi ellenőrzése. Ugyanakkor katonai szerződés köti Ománhoz, ahol éveken át jelentős iráni fegyveres erők állomásoztak az ottani partizánmozgalom felszámolására. Irán az Arab-öböl őrének szerepében lép föl, és igyekszik kiszélesíteni befolyását az Indiai-óceánon *(→Irán hatalmi törekvései)*, Szaúd-Arábia pedig nagy pénzügyi eszközök birtokában az arab világ konzervatív, reakciós erőinek vezetőjeként, a haladó arab rendszerek destabilizálójaként szerepel, összhangban a nközi imperializmus érdekeivel és terveivel *(→Szaúd-Arábia szerepe az arab világban)*. Az Arab-öböl kisebb államai – Kuvait, Katar, Bahrain, Arab Emírségek Szövetsége *(→Arab Emírségek Szövetségének létrejötte)* – főleg szaúdi befolyás alatt állnak. Irak az egyetlen itteni ország, amely imperializmusellenes politikát folytat, de nem elég erős ahhoz, hogy hatékonyan ellensúlyozhassa Szaúd-Arábia és Irán befolyását.

Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége (International Confederation of Arab Trade Unions, ICATU; Confédération Internationale des Syndicats Arabes, CISA – Kairó); az arab munkásmozgalmat átfogó, 1956-ban alakult összarab szakszervezeti központ. Fő célkitűzései: az arab munkásmozgalom szervezése, a demokratikus és szakszervezeti szabadságjogok védelme, minden imperialistaellenes nemzeti felszabadító harc támogatása. Küzd az élet- és munkakörülmények javításáért, a munkanélküliség ellen. 1965-ben az ~ III. konferenciája az alapszabályt kiegészítette azzal, hogy a szövetség közre kíván működni az arab országok demokratikus, szocialista forradalmának megvalósításában, a szocialista társadalom felépítésében. Az ~ jó és bővülő kapcsolatokat tart fenn a Szakszervezeti Világszövetséggel és az Összafrikai Szakszervezeti Szövetséggel. Az ~-hez 15 arab országos szakszervezeti központ tartozik (kivéve Tunézia és Szaúd-Arábia szakszervezeteit). Taglétszáma: kb. 7 millió. Legfőbb szerve a 2 évenként összeülő Konferencia, amely a tagországok egyenlő képviselete alapján Végrehajtó Bizottságot választ, ez évente kétszer ülésezik.

arab szocialista koncepciók: különféle arab antiimperialista, antifeudális, nagytőkeellenes kispolgári és értelmiségi rétegek elméleti és politikai törekvései, amelyek megnyilvánulnak az illető arab államok külpolitikájában is. / A függetlenségi harc vezetői az arab világban döntő részben a nemzeti burzsoázia és az értelmiségiek köréből kerültek ki. Ez a társadalmi háttér alapjában megszabta politikai nézeteiket. Az ún. ~ eredetileg szocialisztikus eszmék, nacionalista nézetek, népies, vallásos, utópista, reformista és egyéb, sokszor antikommunista eszmék sajátos vegyülékeként jelentkeztek. Abszolutizálták a nemzeti egységet és az „arab nemzeti sajátosságok" szerepét, s elvetették az osztályharcot. Az ~ az 1960-as évek elejétől differenciálódtak, és részben haladó irányban fejlődtek, majd ideológiai és gyakorlati politikai szerepük több arab országban erősen csökkent. Leghaladóbb irányzatai elismerik a munkásosztály vezető szerepét, a munkásosztály és a dolgozó nép szövetségének szükségességét, az osztályharcot; nemcsak az imperializmus és a feudalizmus ellen, hanem a kapitalizmus, a reakciós burzsoá-

zia ellen is harcolnak; együttműködésre lépnek a kommunista pártokkal és a szocialista országokkal. Az ilyen fejlődés főként a belső és a nközi osztályharc folyamán, annak hatására, és kevésbé a marxista–leninista elmélet elfogadása alapján következett be. Egyes arab vezetők az ~-at történelmi hagyományokra hivatkozva hirdették meg, s a kispolgári radikalizmus és a tudományos szocializmus összebékítésére is törekedtek, egyúttal megpróbálták megfogalmazni a Közel-Kelet sajátos viszonyaira alkalmazott ~ valamiféle elvi rendszerét, politikáját. / Az „arab szocializmus" (ill. „egyiptomi szocializmus") elsősorban a Gamal Abdel Nasszer egyiptomi elnök nevéhez fűződő politikai irányzatnak volt a hivatalos jelzője. Nasszer politikáját az antiimperialista és antifeudális forradalom, a mélyreható társadalmi és gazdasági reformok és a szocialista országokkal teremtett sokoldalú kapcsolatok jellemezték. A nasszerizmus pragmatikus irányzat volt, a politikai gyakorlat alakította ki. Nasszer fokozatosan ismerte föl, hogy az antiimperialista úton haladva csak a SZU-tól és a szocialista országoktól számíthat jelentős gazdasági, politikai és katonai segítségre, hogy tényleges gazdasági függetlenséget csakis a gazdasági élet kulcspozícióinak államosításával lehet kivívni, hogy az iparfejlesztés során nem számíthat a nagyburzsoázia támogatására stb. A nasszerizmus elveit az 1962. évi Nemzeti Charta foglalta össze. Eszerint az EAK olyan demokratikus „szocialista állam", amely a dolgozó nép erőinek (parasztság, munkásság, katonák, értelmiség és nemzeti burzsoázia) szövetségén alapszik, elutasítja a kapitalista utat, és a tudományos szocializmust „a haladást biztosító helyes módszernek" tekinti. A Nemzeti Charta mindenekelőtt a volt feudális uralkodó osztály hatalmának a korlátozását rögzítette, ezenfelül azonban olyan gazdasági és társadalmi intézkedésekre támaszkodhatott a belpolitikai életben, mint a földreform, az iparfejlesztés, a nagytőke és a külföldi tőke államosítása, az Arab Szocialista Unió (ASZU) létrehozása. Nasszer már 1962-ben elvetette az arab szocializmus kifejezést azzal, hogy csupán „a szocializmus megvalósításának arab módjáról" indokolt beszélni. Bár a Nemzeti Charta világosan kifejtette, hogy „az osztályharc természetes és elkerülhetetlen folyamat", ugyanez az okmány más helyen megkülönbözteti egymástól az ún. „nem kizsákmányoló" és „kizsákmányoló" burzsoáziát, ami ha nem is tagadása a tényleges osztályellentéteknek, de mindenesetre leplezése, elködösítése. Éppen az ilyen nézetek tették lehetővé, hogy a tömegek szerepét és szervezettségének fontosságát alábecsülő politikai gyakorlat következtében megerősödjenek a hatalomban az állami és gazdasági funkciókat megkaparintó burzsoá-bürokrata elemek, amelyek akadályozni igyekeztek a szocializmus felé mutató tendenciák érvényesülését. Nasszer halála után az „arab szocializmus" fogalma úgy veszített jelentőségéből, ahogy a nemzeti burzsoázia jobbszárnya előretört. / Az „iszlám szocializmus" az iszlám „szocialisztikus" elemeire (a szegények kötelező gyámolítása, a hivők vallási jogegyenlősége stb.) hivatkozva akar megteremteni egy olyan társadalmat, amelyben az emberek és a társadalom életét kizárólag az iszlám jogszokásai szabályozzák. Az „iszlám szocializmus" hívei az iszlám eredeti „demokratikus" (azaz a 7. sz.-i arab katonai demokrácia) forrásaihoz való visszatérés szellemében hirdetik a puritanizmust (alkoholtilalom, a női egyenjogúság tagadása stb.), elutasítva az „iszlámtól idegen" kapitalizmust és szocializmust egyaránt. A líbiai „iszlám szocializmusban" az 1970-es években előtérbe került a közvetlen demokrácia, a népi bizottságokon alapuló hatalom megteremtésének programja. / A „tunéziai szocializmus" (más néven desztur-szocializmus) a tunéziai nemzeti burzsoázia kapitalista érdekeit

kifejező és uralmát alátámasztó elméret, amelyet szociális demagógia jellemez. A „tunéziai szocializmus" 1962-től az Új Desztur (Alkotmány) Párt elnevezésű kormányzó párt hivatalos doktrínája lett. E párt vezetői tagadják az osztályok és az osztályharc létezését, a tudományos szocializmust és a kommunizmust, s ellene vannak az agrárreformnak. A „tunéziai szocializmust" olyan útnak hirdetik, amely az elmaradott országokban meggyorsítja a fejlődést, s megvalósítja a nép felszabadítását egyrészt az idegen függőség, másrészt a szegénység és a tudatlanság alól. A desztur szocializmus hívei azt vallják, hogy a társadalmi ellentétek a magánkapitalista szektor állami ellenőrzésével és irányításával feloldhatók. A gyakorlatban aktivizálják a magántőkét. Bár a „nemzeti típusú" szocializmusról szóló nézeteikben vannak pozitív elemek (államosítás, nemzetgazdaság fejlesztése, demokratikus reformok megvalósítása), ezek azonban legtöbbször papíron maradnak, ill. a nemzeti burzsoázia hatalmát szilárdítják meg. / A Szíriában és Irakban hatalmon levő Baath Párt *(→Baath Párt arabközi szerepe)* a pozitív társadalmi reformok, a nem-kapitalista fejlődés útját hirdeti. Mindkét ország pártja programjában azt vallja, hogy a szocializmusra törekszik sajátos viszonyai között. Az állami szektor fejlesztését és a tervgazdálkodást helyezik előtérbe, így olajpolitikájukban is. Ideológiájukban megnyilvánul a nacionalizmus és a pánarabizmus. Törekszenek az arab egység megteremtésére, a palesztin kérdés rendezésére. Egyszermind imperialistaellenes politikát folytatnak, együttműködésre törekszenek a szocialista országokkal (kapcsolatot teremtettek a szocialista országok pártjaival is) és a nközi munkásmozgalommal. A szíriai és az iraki baathisták a radikális átalakítások útjára léptek, s noha a tudományos szocializmus számos tételét elvetik, a népfrontpolitika keretében együttműködtek a kommunista pártokkal, a kommunista vezetők részt vettek a kormányban és a nemzeti frontok vezetésében. / A kommunista pártok differenciáltan kezelik az afrikai és ázsiai arab és más országokban elterjedt szocialista koncepciókat, mérlegelik: objektíve kinek az érdekeit fejezi ki, kiknek az osztályérdekeit szolgálja egyik vagy másik doktrína? Az ilyen koncepciók osztályjellegének megítélésénél számításba veszik a hatalmon levő csoportok gyakorlati tevékenységét, az általuk vegrehajtott társadalmi és gazdasági intézkedések lényegét és céljait.

Argentína külpolitikai céljai: megszabja őket az a törekvés, hogy biztosítsa az imperialista hatalmakkal való szoros gazdasági együttműködést, másrészt fékezze Brazília terjeszkedését a földrészen. E külpolitikának pragmatikus jellege van, s kerül minden összeütközést az USA-val és más imperialista hatalmakkal. Megnyilatkozott ez a magatartás a különböző nközi fórumokon is. Argentínának az AÁSZ-ban többször közvetítő szerepe volt egyes l-amerikai államok imperialistaellenes álláspontja és a közvetlenül az USA-tól függő rezsimek között. Argentínát befolyásolja, hogy imperialista hatalmaknál hitelforrásokat igyekszik szerezni. Ugyanakkor erősítette kapcsolatait azokkal a szomszédos országokkal, amelyek Brazília befolyása alatt állnak. Aktív külpolitikába kezdett Chile, Peru, Bolívia, Paraguay és Uruguay irányában. Szerepet játszik az USA-nak azokban a terveiben, hogy Brazília, Uruguay, Paraguay, Chile és Argentína részvételével agresszív szövetségi rendszert hozzon létre az Atlanti-óceán déli részén. A szocialista országok és Argentína között fejlődtek a kapcsolatok, így a SZU-val és a KGST más államaival való gazdasági kapcsolatok. Argentína megállapodott Kubával is a gazdasági kapcsolatok újrafölvételében.

ASEAN: → *Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége*

ASPAC: → *Ázsiai és Csendes-óceáni Tanács*

atlanti nukleáris erő: azonos a közismertebben multilaterálisnak (többoldalúnak) nevezett atomerő fogalmával, egy olyan több nemzetiségű légi és haditengerészeti NATO-erő, amelyben az USA-n és Nagy-Britannián kívül közvetve más NATO-országok is rendelkeznének atomfegyverzettel. / Az ~ terve főképp az 1960-as évek elején szerepelt a NATO-tanácskozások napirendjén. Az USA hangoztatta, hogy meg akarja osztani szövetségeseivel az atomfegyverek alkalmazásának felelősségét. Az NSZK növekvő gazdasági hatalmára és a NATO-ban betöltött szerepére hivatkozva azt követelte, hogy a nynémet területen levő atomfegyverek feletti rendelkezés jogát osszák meg a NATO illetékes tagországai között. Más tagállamok is igényekkel léptek föl, ezért a NATO-ban az USA, Nagy-Britannia, másfelől az atomfegyverrel nem rendelkező többi ország között kiéleződtek az ellentétek. Franciao., miután létrehozta önálló atomerejét (→ *Force de frappe*), kivált a NATO katonai szervezetéből. Az USA a meglazult egység helyreállítására először felajánlott 3 tengeralattjárót a közös rendelkezésű atomerőhöz. Ehhez Nagy-Britannia hadászati bombázóival csatlakozott, a többi tagállamtól az atomeszközöket hordozó harcászati légierőt tervezték integrálni a közös ~-be. Ezek mellett közös flottát is terveztek több nemzetiségű személyzettel. Az atomhordozók integrálása azonban nem adta volna meg a jogot arra, hogy több nemzet is rendelkezzék a robbanófejek felett, így ezek a tervek papíron maradtak. Az 1960-as évek második felében a NATO-tagországok nyomására átszervezték a NATO felső katonai (hadászati) vezetését. Létrehozták az Atomvédelmi Bizottságot az atomfegyverek fejlesztésével és alkalmazásával összefüggő általános irányelvek kialakítására. Mellette 7 tagállam képviselőiből alakult meg az Atomtervező Csoport. Az USA és Nagy-Britannia ezzel a két szervvel vonta be elvileg a többi tagállamot az ~ ügyeibe. Az USA-nak az 1970-es évek elején elfogadott → *reális elrettentés* elnevezésű katonai doktrínája szellemében az amerikai katonai vezetők az atlanti közös atomütőerőt az angolok, a franciák és az USA Európában elhelyezett eszközeiből szándékozták létrehozni. Ennek a tervnek a megvalósulását akadályozták azonban a fennálló katonapolitikai ellentétek.

Atlanti Nyilatkozat (1974): → *atlantizmus*

atlantizmus: az Atlanti-óceán két partján elterülő országok, lényegében az ún. nyugati világ II. vh. utáni szoros katonai, politikai és gazdasági szövetkezésének imperialista irányzata az USA domináló szerepével. Fő megtestesítője az 1949-ben létrejött → *Észak-atlanti Szerződés Szervezete*, s fontos tényezője az USA-nak az → *Európai Gazdasági Közösség*hez, a ny-európai integrációhoz való viszonya. Főleg a SZU és a szocialista világrendszer, általában a forradalmi erők ellen irányul. / A nközi erőviszonyoknak az 1960-as, 1970-es években bekövetkezett újabb nagy változásai – az USA uralkodó szerepének gyöngülése az imperialista táborban, az EGK-nak mint az imperialista konkurrenciaharc egyik központjának a megerősödése, a ny-európai uralkodó körökben az → *europeizmus* terjedése, az ellentétek kiéleződése a NATO-ban főképp a kisebb tagországok és a NATO fő hatalmai között, valamint a NATO keretében az Európa Csoport növekvő aktivitása; másfelől a SZU és a szocialista világrendszer nagymérvű megerősödése, politikai befolyásának növekedése – következtében az 1970-es évek első éveiben és erősebben a tőkés gazdasági válság elmélyülésekor szükségessé vált az atlanti

viszony felülvizsgálata és az USA új atlanti politikájának kialakítása, hogy Ny-Európát katonailag, politikailag és gazdaságilag az ~ keretében tartsa. Ennek megnyilvánulása volt Henry Kissingernek nemzetbiztonsági főtanácsadóként az új atlanti viszonyra felszólító programnyilatkozata 1973. ápr.-ban, valamint Nixon elnök külpolitikai üzenete 1973. máj.-ban. Ez hangsúlyozta, hogy szükséges lett új, „érettebb és életképesebb" partneri viszony kialakítása, az atlanti paktumhoz csatolandó új „charta" kidolgozása. Az USA elképzelései azt célozták, hogy az imperialista tábor részéről továbbra is világméretű „elkötelezettséggel és felelősséggel" lépjen föl, fenntartsa Ny-Európában meghatározó erejű befolyasát, Ny-Európa viszont a jövőben is az ~ alapján folytassa politikáját, közvetlen érdekei védelmében. Az É-atlanti Tanács 1973. jún.-ban megtartott ülése az Állandó Tanácsot megbízta a NATO-tagállamok kapcsolatainak felülvizsgálatával. 1974. jún. 26-án Brüsszelben aláírták az új, 14 pontból álló Atlanti Nyilatkozatot. Ez állást foglalt az enyhülési politika mellett, ugyanakkor hangoztatta, hogy „a NATO létrehozását előidéző helyzet lényeges elemei nem változtak, ezért az USA és Kanada csapatainak Európában maradása elengedhetetlen", s a fegyverkezés jegyében a NATO-tagállamok között a hadikiadások „igazságosabb elosztását" irányozta elő. Megállapította továbbá e dokumentum, hogy a szövetségen belül állandó konzultációkra van szükség. Az új, partneri viszonynak más megnyilvánulásai is voltak: kísérletek az energiaválság közös leküzdésére, „dialógus" folytatására a fejlődő országokkal stb. / Az új Atlanti Nyilatkozat visszatükrözte azt a helyzetet, amelyben az USA kénytelen volt kompromisszumokat kötni szövetségeseivel, ill. versenytársaival, azzal a céllal, hogy megerősítse az é-atlanti övezet politikai, katonai és gazdasági szövetségét. A Carter-kormányzat külpolitikájának egyik központi kérdéseként jelölte meg a ny-európai országokkal való szövetség szilárdítását. Az USA hivatalosan támogatja a ny-európai gazdasági, sőt politikai integrációt, de arra törekszik, hogy ezt összekösse az ~-sal. A szükségszerűen fellépő rivalizálás ellenére meghatározóak a közös osztályérdekek, a gazdaság internacionalizálódásának folyamata, a közös gazdasági problémák. Nagy súllyal esik latba az USA ereje, kedvezőbb pozíciója. Az ~ keretében a kompromisszumra való készség és az összefogás főleg katonai és nközi kérdésekben nyilvánul meg, erősebb az érdekek összeütközése gazdasági területen.

atomaknazár: atomaknák – az atomfegyver e sajátos fajtája – telepítésével létrehozott műszaki zárrendszer; célja, hogy az ~ távirányítással való felrobbantása után a terepet rendkívül magas szintű sugárszennyezéssel és nagyarányú rombolásokkal járhatatlanná tegye, s így akadályozza meg az ellenség támadását. A NATO-államok tervezett hadicselekményeinek egyik eszköze.

atomcsendszerződés (1963): nukleáris téren az első és nagy hatású nközi szerződés. Moszkvában 1963. aug. 5-én Andrej Gromiko szovjet, Dean Rusk amerikai és Lord Home brit külügyminiszter írta alá, hatályba lépett 1963. okt. 10-én. 1977-ig 108 állam ratifikálta, nem csatlakozott hozzá Kína és Franciao., ahogy az 1968. évi →*atomsorompó-szerződés*hez sem. / A preambulumból és 5 cikkelyből álló szerződés 1. cikkelyében a felek vállalják, hogy sem nukleáris fegyverekkel, sem másként nem végeznek kísérleti vagy egyéb nukleáris robbantást a joghatóságuk és ellenőrzésük alatt álló területeken vagy másutt, nevezetesen sem a légkörben, sem annak határain túl (a világűrt is ideértve), sem a víz alatt (ideértve a parti tengereket és a nyílt tengert), és általában semmilyen más közegben, ha az ilyen robbantás a végrehajtó

állam joghatósága vagy ellenőrzése alá tartozó területeken kívül radioaktív lecsapódást okozhat. A szerződés tehát nem tiltotta meg az ún. zárt föld alatti robbantásokat, de a szerződő felek kinyilvánították, hogy e robbantások szerződéses betiltására is törekedni fognak. A 2. cikkely a szerződés módosításának lehetőségeivel, a 3. az aláírás, a ratifikálás és a hatálybalépés módozataival foglalkozik. A 4. cikkely megállapítja, hogy a szerződés örökös érvényű, de bármelyik szerződő fél kiléphet, ha úgy látja, hogy a szerződés tartalmával kapcsolatos különleges körülmények veszélyeztetik országának érdekeit. A visszalépésről a többi szerződő felet 3 hónappal előbb értesíteni kell. Végül az 5. cikkely a letéteményes kormányok kötelmeit szabályozza. / Az ~ megnyitotta az utat a további →*leszerelési egyezmények* megkötése előtt. 1974-ben a SZU és az USA a vlagyivosztoki csúcstalálkozón korlátozta a föld alatti atomkísérletek hatóerejét és számát. E megállapodásokat azonban az USA szenátusa 1977-ig még nem iktatta törvénybe. 1977 nyarán a SZU, az USA és Nagy-Britannia képviselői tárgyalásokat kezdtek a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek teljes betiltásáról.

atomdiplomácia: az USA-nak az atommonopóliumra alapozott, megfélemlítésre és zsarolásra épített politikai módszere, főleg az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején. Az ~ 1945. aug.-ban Hirosima és Nagaszaki japán városok – katonailag indokolatlan – atombombázásával kezdődött. Az USA ezzel a SZU-nak a II. vh.-ban elért győzelmeit is ellensúlyozni akarta, ill. azt érzékeltetni, hogy ha a háború utáni rendezés nem az ő világuralmi terveinek megfelelően történik, akkor atomfegyvert is kész alkalmazni a szocializmus visszaszorítására. Az imperialista ~ akkor sem érte el célját, amikor még fennállt az amerikai atomfegyver-monopólium, még kevésbé később. A SZU 1947-ben birtokában volt az atomfegyver titkának, 1949-ben atom-, 1953-ban hidrogénfegyvert hozott létre, majd az interkontinentális ballisztikus rakéták kifejlesztésével megszüntette az USA területének sebezhetetlenségét, s ezzel teljes kudarcot vallott az ~

atomegyensúly: a SZU és az USA hadászati atomfegyvereinek mennyiségileg és minőségileg egyenlő potenciájára utaló – főleg a nyugati sajtóban használatos – kifejezés. Az USA kormányzata e téren arra törekedett, hogy mennyiségi és minőségi fölényben legyen, s ezt a fölényt a politikai fenyegetés és zsarolás eszközeként is felhasználhassa (→*hidegháború*, →*erőpolitika*). E törekvései kudarcot vallottak, ezért katonai doktrínáját kénytelen volt több ízben megváltoztatni: az 1970-es évek második felében a hadászati nukleáris erők hozzávetőleges paritása állt fenn, s ez lehetővé tette a →*SALT*-megállapodásokat. Ezek után az USA, megsértve az egyenlő biztonság elvét, a paritás megbontására törekedett.

atomenergia békés felhasználásával foglalkozó genfi konferenciák (1955, 1958, 1964): az ENSZ kezdeményezésére Genfben megrendezett három nközi értekezlet, amelyek résztvevői az atomenergia békés célokra való felhasználását, ill. az ilyen rendeltetésű nközi együttműködés módozatait vitatták meg. Az első konferencián (1955. aug. 8–15.) 38 ország mintegy 1500 szakembere, a másodikon (1958. szept. 1–13.) 46 állam és 6 nközi szervezet 2500 tudósa és szakembere, a harmadikon (1964. aug. 31–szept. 10.) 75 állam és több nközi szervezet mintegy 4000 tudósa és megfigyelője vett részt. Az atomerőművek problematikáján kívül foglalkoztak olyan kérdésekkel is, mint a tengervíz sótalanítása atomenergia felhasználásával, a radioaktív izotópok ipari, mezőgazdasági és orvosi alkalmazása. Az atomenergia békés felhasználásának kérdésére kitért az 1968-

ban aláírt →*atomsorompó-szerződés* is. Az ezt követő években Moszkvában, ill. Washingtonban számos szovjet–amerikai megbeszélés volt az atomenergia békés felhasználásának lehetőségeiről, majd 1972-ben és 1973-ban egyezményt is kötöttek az e téren való együttműködésről. E problémával foglalkozik a →*Nemzetközi Atomenergia-ügynökség* is.

atomernyő: az USA-nak az európai NATO-partnerei iránt vállalt kötelezettségére utaló kifejezés; eszerint az USA hadászati rakéta-atomfegyvereivel védelmet nyújt nekik, mintegy „atomvédőernyőt tartva" szövetségesei fölé, elrettenti a potenciális ellenséget rakéta-atomfegyvereinek alkalmazásától. Az USA, a →*reális elrettentés* katonai doktrínáját követve, ennek fejében európai partnereitől hagyományos fegyveres erőik és eszközeik állandó minőségi és mennyiségi fejlesztését követeli. Az ~ koncepciójának jogossága és hatékonysága a NATO-országok politikai köreiben is vitatott kérdés, ellentéteket is kivált az USA és a ny-európai államok vezető körei között.

atomfegyverek: mindazoknak a fegyvereknek általános elnevezése, amelyek hatásukat az atommag átalakulása során felszabaduló energiával fejtik ki. Ezért e fegyverek a hagyományos fegyverrendszerekhez képest minőségileg merőben újak. Tömeges és meglepetésszerű alkalmazásuk eldöntheti egy esetleges háború menetét és végső kimenetelét is. Az ~ lehetnek repülőbombák, rakéta-robbanófejek, szárnyas (cirkáló) rakétákra szerelt robbanófejek, torpedók, tüzérségi lövedékek és aknagránátok, továbbá atomaknák. A neutronfegyver is támadó atomfegyver. Az ~ rendeltetésüknek megfelelően harcászati-hadműveleti, hadműveleti és hadászati ~. Az USA és a NATO-országok csak harcászati és hadászati ~-et különböztetnek meg. Az ~-et a hordozo eszközök távolsága és az alkalmazott hatóerő szerint sorolják be az előbb megjelölt kategóriákba.

atomfegyverek betiltása: az →*atomfegyverek* rendkívüli pusztító hatásuk miatt kezdettől fogva az emberiség túlnyomó többségében tiltakozást váltottak ki. Betiltásukról és az atomenergia békés felhasználásáról első ízben a SZU, az USA és Nagy-Britannia külügyminisztereinek 1945. dec.-i moszkvai konferenciája tárgyalt, s határozatot hozott, hogy az ENSZ keretében Atomenergia-bizottságot hozzanak létre e probléma megoldására. Ez a bizottság az ENSZ Közgyűlése 1946. évi, 1. ülésszakának határozata alapján meg is alakult (→*leszerelési bizottságok*). Az USA kormánya 1946. jún. 14-én javaslatot terjesztett az Atomenergia-bizottság elé az egész atomtermelés „internacionalizálására" (→*Baruch-terv*). E terv ellenében a SZU 1946. jún. 19-én az atomfegyverek előállításának és alkalmazásának teljes és föltételek nélküli betiltására tett javaslatot. Ezt az indítványt elutasították, minthogy az ~ nem vágott egybe az USA agresszív terveivel. 1947. jún.-ban a SZU az Atomenergia-bizottságnak részletes javaslatot nyújtott át az atomenergia ellenőrzésének megszervezéséről és rendszeréről. E szerint a Biztonsági Tanácsban egy nközi ellenőrző bizottságot kellett volna létrehozni kiterjedt meghatalmazással. Ezt a javaslatot is elutasította az USA, mivelhogy mindenképp el akarta kerülni az ellenőrző szerv munkájának a BT-vel való összekapcsolását, az ellenőrző szervet az államok fölé akarta helyezni és saját céljaira felhasználni. Ebben az ellenőrző szervben az akkor még teljesen tőle függő tőkés hatalmakkal többsége lett volna. Hogy elősegítse a megállapodást, a szovjet küldöttség az ENSZ Közgyűlésének 1948. évi, 3. ülésszakán azt a javaslatot tette, hogy az ~-val egyidőben lépjen életbe a betiltás megtartásának az ellenőrzése, s ez állandó legyen, ámde ne

vezessen az államok belső ügyeibe való beavatkozáshoz. Az USA és nyugati partnerei azonban mindezeket a javaslatokat visszautasították. / Az első szovjet atombomba 1949. szept. 25-én bejelentett kísérleti robbantásával megszűnt az amerikai atommonopólium. Ez igen fontos tényező volt a nközi helyzet alakulásában. 1953. aug. 20-án a SZU felrobbantotta első kísérleti hidrogénbombáját. Az USA valamivel később végzett hidrogénbomba-kísérleteket. A haditechnika fejlődésében a nukleáris fegyverekkel új szakasz kezdődött. A leszerelés kérdése még fontosabb lett. A SZU teljesen tisztában volt a helyzet súlyosságával. A világ népei is harcot hirdettek az ~-ért. A béke-világmozgalom állandó bizottsága 1950. évi stockholmi felhívásában az ~-t és az ilyen fegyvert alkalmazó kormány háborús bűnössé nyilvánítását követelte. 1955-ben a bandungi konferencia résztvevői nyilatkozatban foglaltak állást az atomfegyverek gyártása, a velük folytatott kísérletek ellen, s az ~-ért. Miután az USA elvesztette atommonopóliumát, s erősödött a nközi közvélemény nyomása is, a nyugati hatalmak több javaslatot tettek leszerelési, fegyverkorlátozási részletkérdésekkel kapcsolatban. A szovjet kormány ezeket figyelembe vette azokban a fontos és átfogó javaslataiban, amelyeket 1955. máj.-ban terjesztett elő az ENSZ Közgyűlésének 10. ülésszakán, s amelyek erős visszhangot váltottak ki a nközi közvéleményben. Az 1955. júl.-ban megnyílt genfi négyhatalmi csúcskonferencián a nyugati hatalmak képviselői megkerülték a szovjet javaslatokat, sőt: javaslataikból hiányzott minden utalás a fegyverkezés korlátozásának szükségességére és az ~-ra. A továbbiakban főként azt állították, hogy technikailag nem lehet a nukleáris anyagkészleteket ellenőrizni, s ismét csak elutasították az ~-t. A SZU folytatta a küzdelmet, s e kérdés 3 éven át (1959–1962) szerepelt a SZU, az USA és Nagy-Britannia genfi tárgyalásain. A nyugati hatalmak azonban különféle ürugyekkel hátráltatták a megállapodást, pl. nem voltak hajlandók a felállítandó ellenőrző szervben a szocialista országoknak egyenjogú részvételt biztosítani, indokolatlan számú „ellenőrző inspekciót" követeltek szovjet területen. A tárgyalások során a SZU, annak érdekében, hogy megvalósuljon az ~, a nyugati észrevételeket és kifogásokat a lehetőség szerint figyelembe vevő újabb javaslatokat tett. Ezeket azonban az USA és partnerei vagy egyenesen visszautasították, vagy újabb kifogásokkal húzták az időt, miközben az USA 1960–1961-ben további atomfegyverkísérletekre készült fel, és számos fenyegető katonai intézkedést tett. Ilyen körülmények között a SZU kénytelen volt védelmét megerősíteni, ami együtt járt atomfegyverkísérletekkel is. Egyszersmind azonban kijelentette, hogy megegyezés esetén kész az ~-ra, és az általános és teljes leszerelésre is. Erre az imperialista hatalmak újabb atomfegyver-kísérletekkel válaszoltak. 1962-ben kezdte meg munkáját a 18-hatalmi Leszerelési Bizottság, a nyugati hatalmak azonban itt sem változtattak visszautasító és halogató magatartásukon. Ekkor a SZU újabb kezdeményezéssel állt elő: legalább a légkörben, a kozmikus térben és a víz alatt szüntessék be az atomfegyver-kísérleteket. Ezen az alapon végül is 1963. aug. 5-én Moszkvában a SZU, az USA és Nagy-Britannia képviselői aláírták az ún. részleges → *atomcsendszerződést*. / 1964-től romlott a nközi helyzet: megkezdődött az USA agressziója a vietnami nép ellen, s előkészületeket tettek az NSZK atomfegyverekkel való fölszerelésére. Ezt az egész Európa békéjét fenyegető lépést elhárítandó, a SZU és a szocialista országok 1965 és 1970 között fokozták erőfeszítéseiket az ~-ért. A Varsói Szerződés tagállamai üléseiken, így többek között a bukaresti értekezleten 1966-ban, majd a kommunista pártok 1967-ben Karlovy Vary-i konferenciájukon fölemelték szavukat, hogy meggátolják a további atomfegyverkezést. E kitartó küz-

delem és a SZU-nak a 18-hatalmi Leszerelési Bizottságban e tárgyban tett sorozatos lépései eredményeként 1967-ben a SZU és az USA megegyeztek, hogy nem juttatnak Föld körüli pályára nukleáris fegyvert hordozó űrobjektumokat; majd 1968-ban megkötötték az →*atomsorompó-szerződést*, amely megtiltotta az atomfegyverek átadását más államoknak. 1969-ben megkezdődtek a szovjet–amerikai előkészítő tárgyalások a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról. A nközi helyzetben az 1970-es évek elejétől bekövetkezett és enyhülést hozó változások megnyilvánulásaképp 1971-ben létrejött a →*tengerfenék-szerződés*, amely az óceánok és a tengerek fenéktérségéből tiltja ki az atomfegyvereket. 1972-ben a SZU és az USA képviselői megállapodtak a hadászati támadó fegyverek befagyasztásában és a →*rakétaelhárító rendszerek* korlátozásában, 1974-ben Vlagyivosztokban pedig a támadó →*hadászati fegyverrendszerek* – mindkét fél számára kötelező – mennyiségének felső határában (→*SALT*). / Az eddigi megállapodások, köztük az →*atomfegyvermentes övezetek* létrehozásáról szóló egyezmények is, csökkentették az atomháború kitörésének veszélyét, de a legfőbb kérdésben, az atomfegyverek teljes betiltásában nem jött létre megegyezés. Sőt, 1977-ben Carter elnök a SALT–II. újabb fordulójakor az ~ szempontjából jelentős vlagyivosztoki megállapodásokban foglaltakat lényegében nem ismerte el. Ezen túlmenően megkezdték a →*szárnyas rakéták* gyártását, és előkészületeket tettek a →*neutronbomba* gyártására. Ilyen körülmények között az újabb SALT-megállapodás 1977. okt.-ig, vagyis az előző megállapodásban foglalt határidő lejárta előtt nem jött létre. Ahogy a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása megállapította: a béke védelmében a fő erőfeszítéseket a nukleáris fegyver betiltására kell irányítani, az atomenergiát csakis békés célokra szabad felhasználni. Az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciája arra szólított fel, hogy haladéktalanul meg kell szüntetni az atomháború veszélyét, ezért csökkenteni kell az atomfegyverek és a hordozóeszközök mennyiségét, törvényen kívül kell helyezni és meg kell szüntetni gyártásukat, s meg kell semmisíteni a nukleáris fegyverek minden fajtáját.

atomfegyvermentes övezet: olyan földrajzi (szárazföldi és tengeri) térség, amelyben többoldalú szerződések értelmében tilos atom-, ill. hidrogénfegyvereket, alkalmazásukra szolgáló berendezéseket előállítani, telepíteni, kipróbálni, raktározni és felhasználni. / Az ~-ek eszméje 1956 óta szerepel különféle világpolitikai és leszerelési tárgyalásokon. Különös fontossága van a nukleáris leszerelésben, amelyet az európai szocialista országok minden fórumon szorgalmaznak. Az ~-ekre vonatkozóan ENSZ-határozatok, ill. többoldalú szerződések születtek, ezek azonban vagy a részvevők körét vagy a vállalt kötelezettségeket tekintve meglehetősen korlátozottak. A SZU 1956–1957-ben azt javasolta, hogy a Németo. területén állomásozó csapatok fegyverzetében ne legyenek atomharceszközök. Adam Rapacki lengyel külügyminiszter az ENSZ Közgyűlésének 12. ülésszakán, 1957. okt. 2-án nyújtotta be tervezetét (→*Rapacki-terv*), amelyet 1958-ban, ill. 1962-ben kibővített formában is előterjesztett a lengyel kormány. Az 1959-ben kötött szerződéssel ~-té vált az Antarktisz (→*Antarktisz-egyezmény*). 1960-ban, amikor Franciao. első atomfegyverkísérleteit végezte a Szaharában, az EAK, Etiópia, Ghána, Guinea, Mali, Marokkó, Nigéria és Szudán javasolta Afrika atomfegyver-mentesítését, de javaslatukat akkor nem bocsátották szavazásra. Egy évvel később, 1961. nov. 24-én az ENSZ Közgyűlése már elfogadta 14 afrikai ország hasonló javaslatát, 1965-ben pedig 28 államét afrikai ~ létrehozására. A →*latin-*

amerikai atomfegyvermentes övezet kérdése 1962-ben az ENSZ Közgyűlésének 17. ülésszakán vetődött fel, s végül is 1969-ben lépett életbe. 1967-ben kötöttek egyezményt a kozmikus térség és a Hold atomfegyvermentesítéséről *(→világűr jogi helyzete)*, 1971-ben a *→tengerfenék-szerződés*ben a tengerfenék atomfegyvermentesítéséről.

atomhatalmak: *→atomfegyverek*et vagy más nukleáris robbanó berendezéseket előállító és fegyveres erőiknél rendszeresítő államok. Öt atomhatalom van: az USA, a SZU, Nagy-Britannia, Franciao. és Kína *(→nukleárisfegyver-kísérletek)*.

atompatt: nyugati politológusok és újságírók kifejezése a SZU és az USA között a hadászati *→atomfegyverek*ben kialakult erőviszonyról, ill. arról a helyzetről, hogy mindkét nagyhatalom képes az őt ért atomtámadáskor a másik ellen mért megsemmisítő erejű válaszcsapásra.

atomsorompó-szerződés (1968): az *→atomfegyverek* elterjedésének megakadályozásáról szóló nközi szerződés; a SZU, az USA és Nagy-Britannia 1968. júl. 1-én írta alá. Több évi tárgyalás és előkészítő munka után a szerződés végleges szövegét az ENSZ Közgyűlésének 22. ülésszaka 1968. jún. 12-én hagyta jóvá; Nagy-Britannia 1968. nov. 27-én, a SZU és az USA 1969. nov. 24-én ratifikálta, s 1970. márc. 5-én lépett hatályba. 1977-ig 101 állam ratifikálta. Az atomhatalmak közül kettő – Franciao. és Kína – nem írta alá az ~-t, mint ahogy az 1963. évi *→atomcsendszerződés*t sem. Nem csatlakozott hozzá Argentína, Brazília, a D-afrikai Közt., India, Izrael, Pakisztán és több más állam sem. / A bevezetőből és 11 cikkelyből álló szerződés előírja, hogy „minden olyan atomfegyverrel rendelkező állam, amely csatlakozott a szerződéshez, kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve nem ad át senkinek atomfegyvert, sem más nukleáris robbantó berendezéseket, s nem adja át az ilyen fegyver vagy az ilyen robbantó berendezések fölötti ellenőrzést sem; ugyanígy semmiképpen nem segít, nem ösztönöz és nem késztet egyetlen atomfegyverrel nem rendelkező államot sem atomfegyverek vagy más nukleáris robbantó berendezések előállítására vagy bármely más módon való megszerzésére, ill. az ilyen fegyver vagy robbantó berendezések fölötti ellenőrzés megszerzésére". Másfelől a szerződéshez csatlakozó, atomfegyverrel nem rendelkező összes állam kötelezi magát, hogy „sem közvetlenül, sem közvetve senkitől nem fogadja el atomfegyvernek vagy más nukleáris robbantó berendezésnek, ill. az ilyen fegyver vagy a robbantó berendezések fölötti ellenőrzésnek az átruházását; nem állít elő és nem szerez be semmilyen más módon nukleáris fegyvert vagy más nukleáris robbantó berendezéseket ugyanúgy, ahogy nem kér és nem fogad el semmiféle segítséget nukleáris fegyver vagy más nukleáris robbantó berendezések előállításához". A szerződés végrehajtását a *→Nemzetközi Atomenergia-ügynökség* ellenőrzi. / Az ~ fontos kiegészítője az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1968. jún. 19-i határozata, valamint a SZU, az USA és Nagy-Britannia azonos nyilatkozata a szerződésben részt vevő és atomfegyverrel nem rendelkező államok biztonságának szavatolásáról. Ezek a dokumentumok hangsúlyozzák a Biztonsági Tanácsnak és mindenekelőtt az atomfegyverrel rendelkező állandó tagjainak azt a kötelezettségét, hogy ha a szerződésben részt vevő nem-atomhatalmakat nukleáris agresszió érné vagy ezzel fenyegetnék, az ENSZ Alapokmányának megfelelően haladéktalan intézkedéseket tesznek elhárítására.

atomszerződések: két- és többoldalú szerződések az atomenergia előállításával és felhasználásával kapcsolatos tudományos és technikai együttműködésről. Az első

ilyen szerződéseket az USA és Nagy-Britannia kötötte 1942–1943-ban, mégpedig az atombomba előállításáról. Miután az amerikaiak atommonopóliuma megszűnt, ún. atomenergia-törvényt fogadtak el (1954), amelynek alapján az USA több mint 30 országgal kötött megállapodást atomkutatási és technikai kérdésekről. A tőkés világban szoros atomtechnikai együttműködés alakult ki Anglia és az NSZK között. Szerződéseik előirányozták információk és szabadalmak cseréjét, reaktorok építését, angol atomnyersanyag szállítását az NSZK-nak. Anglia, az NSZK, Olaszo. és Belgium monopóliumai 1968-ban Inter Nuclear néven nközi konzorciumot hoztak létre különleges reaktortípusok tervezésére és megépítésére. Anglia, Hollandia és az NSZK 1970. márc.-ban megállapodást irt alá dúsított urán előállításáról ún. gázcentrifugával berendezett üzemekben. Az NSZK és Franciao. ~-et kötött 1975–1976-ban Brazíliával, ill. Pakisztánnal *(→brazil–NSZK atomszerződés)*. / A SZU a szocialista országok nagy többségével, így Magyaro.-gal is kötött ~-et. Ezek hasadóanyagok szállítására, atomreaktorok építésére, szakemberek képzésére vonatkoztak. Néhány fejlődő országgal hasonló megállapodása van a SZU-nak. A fejlett tőkésországok közül Franciao.-gal, Finno.-gal és Svédo.-gal működik együtt az urániumdúsításban, az információcserében, atomtechnikai kutatásokban. / Az atomenergia békés felhasználásában megvalósuló nközi együttműködést hivatott előmozdítani a *→Nemzetközi Atomenergia-ügynökség*, amely több mint száz tagállamának atomiparát támogatja és ellenőrzi.

atom-tengeralattjáró: olyan tengeralattjáró, amelynek hajtóművét atomreaktor működteti. Az ~-k többségét katonai célokra használják. / Az ~ rakétahordozó hadászati támadó fegyverrendszer képes hosszú időn át a világtengeren hajózni. A fedélzetükön levő rakétákat rendszerint a víz alól indítják. A korszerű ~ 16 db, egy vagy több robbanófejjel ellátott, közepes hatótávolságú (kb. 4500 km) rakétát hordoz. Közismert típusaikat az amerikai haditengerészetnél hordozott rakétákról Polaris vagy Poseidon hajóknak nevezik. A szovjet haditengerészet legkorszerűbb típusú ~ja az „Y" osztályú hajó. A *→SALT* I. tárgyalásokon a SZU és az USA megállapodott abban, hogy nem növelik ezeknek a hajóknak a számát. Az 1974. nov.-i vlagyivosztoki megállapodások az ~ról indítható rakéták mennyiségének felső határát is megszabták. Minőségi fejlesztésükre azonban e megállapodás nem vonatkozik. Az USA-ban foglalkoznak az ún. ULMS-programmal (Undersea Longrange Missile System), ennek keretében az ~-kat 8000 km hatótávolságú rakétákkal akarják fölszerelni, s ezzel a szárazföldről a tenger alá akarják helyezni hadászati nukleáris támadó erőik egy részét. Ide tartozik a Trident típusú, 24 rakétaindító berendezéssel ellátott ~ építési programja.

attasé: a *→diplomáciai képviselet* diplomáciai személyzetének legalacsonyabb rangfokozatú tisztviselője. (Ritkán előfordul ennél alacsonyabb rangú diplomáciai beosztott is: segéd~ vagy irattári titkár.) Szak~-nak nevezzük azokat a szaktisztviselőket, akik a diplomáciai képviseleteknél egyes különleges szakértelmet igénylő ügyek intézésével foglalkoznak (katonai, kereskedelmi, sajtó-, kulturális ~ stb.). A katonai, tengerészeti és légügyi ~-k esetében a fogadó állam megkövetelheti, hogy a küldő állam nevüket hozzájárulás céljából előzetesen közölje. Ellentétben a diplomáciai képviselet személyzetének tagjaival – beleértve az ~-kat is –, akik csak a fogadó állam külügyminisztériumával tartanak fenn érintkezést, ill. egyéb állami szervekhez a külügyminisztérium útján fordulhatnak, a szak ~-k a maguk szakterületén közvetlen kapcsolatban állhatnak a fogadó

állam illetékes szerveivel. Az államoknak joguk van bizonyos típusú szak~-k fogadását megtagadni. A szak~-k gyakran az ~-nál magasabb diplomáciai rangfokozatot kapnak, így pl. a kereskedelmi ~-k rendszerint tanácsosi rangban állnak.

Ausztrália nemzetközi helyzete: meghatározólag hat rá az USA-val való viszonya, katonai-politikai szövetsége, egyúttal részvétele különböző politikai, katonai szervezetekben; tagja a →*Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés*nek (ANZUS), az →*ANZUK*-nak és a →*Dél-csendes-óceáni Bizottság*nak. / Ausztrália a II. vh. utáni évtizedekben szorosan követte az USA imperialista politikáját, részt vett a dk-ázsiai imperialista agressziókban, vagy támogatta őket, s területén az USA katonai objektumokat állított fel. Miután 1972-ben a parlamenti választásokon a Munkáspárt győzött, a kormány a nközi változások nyomán módosította Ausztrália külpolitikáját: nagyobb önállóságra törekedett az USA-val fennálló kapcsolataiban, építőbb álláspontot foglalt el a béke és a biztonság kérdéseiben, igyekezett pozitív viszonyt kialakítani a SZU-val és más szocialista országokkal, sőt hajlandóságot mutatott az ANZUS feloszlatására és semleges külpolitika kialakítására is. Ez a külpolitika az ausztrál, az amerikai és más monopóliumok ellenállásába ütközött, és az 1975. dec.-ben megtartott parlamenti választások után az ismét hatalomra jutott agrárpárti–liberális párti koalíciós kormány lényegesen eltért tőle. Kiállt az USA katonai jelenlétének erősítése mellett az Indiai-óceánon, különösen a →*Diego Garcia-sziget* haditengerészeti és légi támaszponttá való gyors kiépítése mellett. 1976. febr.-ban a kormány bejelentette, hogy beleegyezik egy amerikai katonai támaszpont felállításába ausztrál területen. A Fraser-kormány erőfeszítéseket tett továbbá az ANZUS megerősítésére. Külpolitikájának irányait jelzi, hogy nagy figyelmet fordított a Japánhoz és Kínához fűződő kapcsolataira. 1976. jún.-ban az ausztrál miniszterelnök Japánban és Kínában hivatalos látogatást tett, s barátsági és együttműködési szerződést írt alá a japán kormánnyal.

autarkia: olyan gazdaságpolitika, amely döntő mértékben belső erőforrásokra akar támaszkodni, és teljes gazdasági önállóságra törekszik. Ezáltal mellőzi a nközi munkamegosztásból eredő előnyöket, és megakadályozza az optimális termelési struktúra kialakulását. Velejárója az importellenes politika. / Az imperialista országok rendszerint agresszív külpolitikájuk gazdasági eszközeként használták fel, pl. a fasiszta Németo a háborúra való felkészülés eszközeként élt vele. A SZU fennállásának elején az imperialista hatalmak ellenséges, elszigetelő politikája miatt volt kénytelen nagyrészt ilyen gazdaságpolitikát folytatni. A népi demokratikus országokban az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején folytattak olyan gazdaságpolitikát, amely a szocialista iparosítás jegyében az összes gazdasági ág kifejlesztésére törekedett. Ugyanakkor nközileg az imperialista hidegháborús politika érvényesült. A továbbiakban mind nyilvánvalóbb lett, hogy az ~ nem tartható fenn, fékezi a népgazdaság fejlődését. A szocialista országok a békés egymás mellett élés politikájának megvalósításában nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy a nközi munkamegosztásba mindkét világrendszer országai fokozott mértékben bekapcsolódjanak. Egyúttal arra törekszenek, hogy kiváltképp a szocialista országok közötti szoros – gazdasági integrációra törekvő – együttműködésből fakadó előnyök minél jobban érvényesüljenek.

Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottság (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, ESCAP, 1974-ig ECAFE – Bangkok): az ENSZ →*Gazdasági és Szociális Tanácsa* területe-

tileg (regionálisan) szervezett bizottságainak egyike; 1947. márc. 28-án alakult meg. Feladata, hogy összehangolja e térségben a gazdasági fejlődés előmozdítására irányuló tevékenységet. Tagja 28 ázsiai és csendes-óceáni ország, valamint az USA, Franciao., Hollandia, Nagy-Britannia és a SZU. Néhány ország tanácskozási joggal vesz részt benne. Vezető szerve a tagállamok képviselőiből álló Közgyűlés; állandó bizottságai és időszakos albizottságai működnek, tevékenységüket a Titkárság fogja össze.

Ázsiai és Csendes-óceáni Tanács (Asian and Pacific Council, ASPAC – Bangkok): 1966. ápr.-ban Szöulban hozták létre az USA sugalmazására. Tagjai: Ausztrália, D-Korea, D-Vietnam (tagsága 1975-ben megszűnt), Fülöp-szk., Japán, Malaysia (1973-ban kilépett), Tajvan, Thaiföld, Új-Zéland és megfigyelőként (1975-ig) Laosz és Kambodzsa. Hivatalos célja az ázsiai és a csendes-óceáni térségben érdekelt államok politikai, gazdasági, szociális és kulturális együttműködésének elősegítése; valójában a térség szocialista országai és felszabadító mozgalmai ellen irányul. Vezető szerve a külügyminiszterekből álló és évente ülésező Tanács, a közbeeső időben a nagykövetі szintű Állandó Bizottság.

Ázsiai Fejlesztési Bank (Asian Development Bank – Manila): a regionális →*fejlesztési bankok* egyike, az ENSZ →*Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottsága* (ESCAP) ösztönzésére jött létre 1966-ban. Tagja 25 fejlődő ország és 17 ipari tőkésország (1977-ben); közülük az USA része a legnagyobb az alaptőkében. / Célja az ESCAP övezetébe tartozó fejlődő országok gazdasági fejlődésének támogatása hitelek nyújtásával, befektetések elősegítésével, technikai segítségadással stb. Jóllehet az ~-ban a fontos döntéseket többségi határozattal hozzák, és a tagok nagyobb része Ázsiában és a csendes-óceáni térségben levő fejlődő ország, a gyakorlatban a részt vevő ipari tőkésállamok akarata – legfőként az USA-é – dönt, az övéké ugyanis az összes szavazat kétharmada, minthogy ezek 80%-a a bevitt tőke alapján osztódik fel a tagok között, és csak 20%-a jut valamennyi tagra. Ennek következményei megmutatkoznak a hitelek odaítélésében és a kamatok nagyságának, lejárati idejének megállapításában. 1966 és 1974 között az ~ hiteleinek csak 33%-a jutott a fiatal államok iparosítási terveinek a finanszírozására, s 43%-a katonailag fontos létesítmények építésére irányult.

ázsiai kollektív biztonsági rendszer: létrehozását a SZU javasolta, először L. I. Brezsnyev 1969-ben a kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásán. A továbbiakban az SZKP és a szovjet kormány többször feleleventette ezt a javaslatot. Az SZKP XXV. kongresszusa 1976-ban kijelentette, hogy a SZU továbbra is tevékenyen részt akar venni az ázsiai földrész békéjének és biztonságának megszilárdításához vezető utak keresésében. / Az ~ alapelvei: az erőszakról való lemondás a szóban forgó államok kapcsolataiban, a szuverenitásnak és a határok sérthetetlenségének tiszteletben tartása, a belügyekbe való be nem avatkozás, széles körű gazdasági és egyéb együttműködés a teljes egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján. A SZU annak a híve, hogy egyenjogú alapon az ~-ben kivétel nélkül valamennyi ázsiai ország részt vegyen. Nagy erőfeszítéseket tett arra, hogy megszűnjenek az ázsiai háborús tűzfészkek, főleg az USA agressziója Indokína népei ellen, s kudarcot szenvedjenek az imperialistáknak az ázsiai népek szabadsága és függetlensége elleni támadásai. Az ~ megvalósítása nagy akadályok és nehézségek legyőzésével jár együtt. Legfőbb ellenzői az agresszív és neokolonialista célokat követő imperialista hatalmak, valamint a nagyhatalmi-nacionalista törekvésektől fűtött

szovjetellenes kínai vezetők, akik, miközben hegemón szerepre törnek ebben a térségben, többször kijelentették, hogy szükségesnek tartják az USA itteni katonai jelenlétét. Az ~ létrehozása szorosan összefügg a fiatal ázsiai államok politikai és gazdasági függetlenségének megszilárdításáért folyó küzdelemmel. Támogatása hangot kapott több nközi fórumon, így az Afro-ázsiai Népek Szolidaritási Szervezetének tanácsülésén 1975-ben. A Dk-ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) tagállamai által 1971. nov.-ben Kuala Lumpurban kiadott nyilatkozat azt a követelést tartalmazza, hogy DK-Ázsiát változtassák „a béke, a szabadság és a semlegesség övezetévé". India, Japán, Afganisztán és más ázsiai államok neves politikusai emeltek szót az ~ megteremtéséért.

B

Baath Párt (Arab Újjászületés Szocialista Pártja) **arabközi szerepe:** abból következik, hogy ennek a kispolgári nacionalista mozgalomnak a legtöbb arab országban vannak szervezetei (szekciói), Szíriában és Irakban pedig uralkodó párt. Általában az antiimperialista harcot és az arab összefogást hirdeti, de a radikális baloldali baathistáktól a kommunistaellenes jobboldaliakig több irányzatra, sőt ellentétes csoportokra oszlik. A Baath Pártot 1940-ben Damaszkuszban Michel Aflak alapította Arab Újjászületés Pártja néven. Kezdetben antiimperialista érzelmű értelmiségiek és fiatal katonatisztek mozgalmaként a francia kolonialisták és a velük együttműködő szíriai jobboldal ellen küzdött. Ugyanakkor nagyrészt antikommunista és pánarab irányzatú volt. 1946-ban lett legális párt. 1956-ban egyesült az Arab Szocialista Párttal, akkor vette föl nevébe a szocialista jelzőt, s fokozatosan mind több munkás és paraszt csatlakozott hozzá. Minthogy a Baath Párt egyik legfontosabb feladatának az arab egység megteremtését tekintette, vezetői kezdettől fogva az egész arab világot átfogó párt létrehozására törekedtek. A baathista mozgalom több országban. így Szíriában, Irakban, Jordániában, Kuvaitban, Libanonban, D-Jemenben, Szudánban és Tunéziában alakított önálló politikai pártot azonos elnevezéssel. / A Baath Párt 1963-ban egyidejűleg került hatalomra Szíriában és Irakban. Szíriában a Baath Pártnak a forradalmi erőkkel együttműködni kész balszárnya 1966-ban vette át a vezetést, Irakban ez 1968-ban következett be. A Baath Párt Szíriában és Irakban együttműködésre épett a kommunista párttal, s ennek képviselői tagjai lettek a kormánynak, D-Jemenben pedig a Baath Párt a Nemzeti Front Egyesített Politikai Szervezetének része lett. Programjuk szerint ezek a pártok a szocializmust akarják alkalmazni sajátos viszonyaikra; a nem-kapitalista fejlődési úton kívánnak haladni (államosítás, földreform, szövetkezeti mozgalom, a politikai élet bizonyos demokratizálása, együttműködésre való szándék a haladó erőkkel, az állami szektor fejlesztésének és a tervgazdálkodásnak az előtérbe helyezése stb.). A szíriai Baath Párt független olajipart hozott létre, az iraki pedig 1972. jún. 1-én államosította az Iraq Petroleum Co.-t. Mind a szíriai, mind az iraki Baath Párt imperialistaellenes politikába kezdett, együttműködésre törekszik a szocialista országokkal és a nközi munkásmozgalommal, kapcsolatokat teremtett a szocialista országok pártjaival. A SZU-val folytatott politikai és gazdasági együttműködés hívei: Irak 1972-ben barátsági egyezményt kötött a SZU-val *(→iraki–szovjet szerződés)* és szorossá váltak a *→szíriai–szovjet kapcsolatok*. A Baath Párt egyik országban sem egységes, ellentétek támadtak a katonai és a polgári vonal, a pragmatikus és a szélsőségesen radikális csoportok stb. között; ellentmondásos és korlátozott volt a demokratikus fejlődés és az egységfront megteremtésének útja. A Baath Párt különvéleménnyel lépett föl a közel-keleti válság rendezésének kérdésében: nem ismerte el Izrael Államot, és Palesztina visszaállítását követelte. Az 1973. okt.-i háború után

a szíriai Baath Párt elfogadta az ENSZ közel-keleti határozatait, és hajlandóságot mutatott a politikai rendezésre, ami együtt jár a megszállt területek teljes kiürítésével és a palesztin nép szuverenitásának és nemzeti jogainak elismerésével. / A kommunisták a baloldali baathistákkal való együttműködés célját az imperializmus, a feudalizmus és a nagyburzsoázia ellen vívott harcban, valamint a szocialista országokkal való sokoldalú baráti kapcsolatok fejlesztésében látják. Az együttműködés nem gátolhatja a kommunistákat abban, hogy bírálják a kormánypolitika és a Baath Párt hibáit. Arra törekszenek, hogy a Baath Párt körül széles haladó nemzeti front jöjjön létre, ill. szilárduljon meg, s erre támaszkodva küzdjenek a nemzeti demokratikus forradalom betetőzéséért, a szocializmus felé való haladásért.

bábállam: formailag független, valójában valamely imperialista hatalomtól függő, annak érdekében alakított állam. Tipikus példája volt Mandzsukuo, melyet a japánok a megszállt Mandzsúria (Kína északkeleti tartománya) területén alakítottak meg 1932-ben. A II. vh. után az USA által létrehozott és fegyveres erőszakkal fenntartott ~-ok: D-Koreában a szöuli, D-Vietnamban a saigoni, Kambodzsában a Lon Nol-féle, Tajvanon a csangkajsekista rezsim vezette állam.

Bagdadi Paktum: →*Központi Szerződés Szervezete*

baktériumfegyver: →*biológiai fegyverek*

balkáni együttműködés: 1957-ben a román miniszterelnök Albánia, Bulgária, Ciprus, Görögo., Jugoszlávia és Töröko. kormányfőinek azt javasolta, hogy hívjanak össze értekezletet, amelyen regionális megegyezést írnának alá az agresszió kizárásáról, a térség békéjének biztosításáról és a gazdasági s kulturális kapcsolatok fejlesztéséről. Görögo. és Töröko. egyetértésének híján a szóban forgó országok értekezletein ilyen egyezmény nem született. 1961-ben megalakult a ~ Nemzeti Bizottságainak Konferenciája Albánia, Bulgária, Ciprus, Görögo., Jugoszlávia, Románia és Töröko. részvételével. Az 1970-es években élénken fejlődtek a ~-t előmozdító kétoldalú kapcsolatok, görög részről pedig Karamanlisz miniszterelnök kezdeményezte egy széles körű gazdasági Balkán-szerződés megkötését. Ezt gátolta többek között Görögo. és Töröko. viszálya Ciprus és az Égei-tenger kérdésében.

Balkán-paktum (1954): jugoszláv–görög–török szövetségi, politikai együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés, melyet 1954. aug. 9-én írtak alá Bledben. A ~ megkötését 1953. febr. 28-án barátsági és együttműködési szerződés aláírása előzte meg; ez nem érintette Görögo. és Töröko. NATO-kötelezettségeit. 1960-ban jugoszláv kormánynyilatkozatot adtak ki a ~ hallgatólagos feloszlatásáról.

Ballhausplatz: a nközi politikában az osztrák kormányzati szervekre használt megjelölés annak alapján, hogy az Osztrák Közt. kancelláriája és külügyminisztériuma a bécsi ~-on helyezkedik el.

ballisztikus rakéta: →*rakétafegyverek*

bamakói értekezlet (1963): →*algériai–marokkói határviszály*

bandungi értekezlet (1955): 29 független ázsiai és afrikai ország képviselőinek értekezlete az indonéziai Bandungban (1955. ápr. 19–24.). Ez volt a gyarmati és félgyarmati országok, ill. a fiatal független államok első csúcsértekezlete. A 29 ország: Afganisztán, Aranypart (1957-től Ghána), Burma, Ceylon (Srí Lanka), Egyiptom, Etiópia, Fülöp-szk., India, Indonézia, Irak, Irán, Japán, Jemen, Jordánia, Kam-

bodzsa, Kína, Laosz, Libanon, Líbéria, Líbia, Nepál, Pakisztán, Szaúd-Arábia, Szíria, Szudán, Thaiföld, Törökо., a Vietnami Demokratikus Közt. és D-Vietnam 340 küldötte 1,4 milliárd embert képviselt. / A ~-en elfogadott nyilatkozat kimondta, hogy meg kell teremteni az ázsiai és az afrikai országok gazdasági együttműködését, és fel kell újítani a kulturális kapcsolatokat; véget kell vetni a gyarmati kizsákmányolásnak, s meg kell adni a népeknek szabadságukat és függetlenségüket; támogatni kell a leszerelést, az atomfegyverek betiltását. A ~-en – a →*pancsa sila* pontjait alapul véve – 10 elvet fogadtak el: 1. az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása; 2. valamennyi nemzet szuverenitásának és területi sérthetetlenségének tiszteletben tartása; 3. valamennyi emberfajta és nemzet egyenjogúsága; 4. a más nemzetek belügyeibe való be nem avatkozás; 5. minden nemzet joga – összhangban az ENSZ Alapokmányával – az egyéni vagy kollektív védelemre; 6. tartózkodás az olyan kollektív politikai-katonai szervezetekbe való belépéstől, amelyek egyes nagyhatalmak különleges érdekeit szolgálják; 7. tartózkodás az agressziótól, az agresszióval való fenyegetéstől és az erőszaktól; 8. a nközi viszályok békés rendezése; 9. a kölcsönös érdekek és az együttműködés elősegítése; 10. a nközi jog és a nközi kötelezettségek tiszteletben tartása. / A ~ hatására alakult meg 1957. dec.-ben Kairóban az →*Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete*, s kezdődtek el a →*tömbön kívüli országok csúcsértekezletei.*

Banglades nemzetközi helyzete: →*Pakisztán kettéválása*

barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések: a szocialista országok egymás közti bilaterális szerződései, amelyek együttműködésük elveit tartalmazzák mind a békés építés időszakában, mind harmadik ország esetleges agressziója esetén. / A SZU 1943. dec. 12-én szerződést kötött a Londonban működő emigráns csehszlovák kormánnyal a háború utáni barátságról, kölcsönös segítségnyújtásról és az együttműködésről, s 1945. ápr. 11-én ugyanilyet Jugoszláviával, ápr. 21-én pedig Lengyelo.-gal. Az európai népi demokratikus országok ilyen szerződéseik nagy többségét 1948-ban kötötték a SZU-val és egymással, így ez az év nemcsak a belső „fordulatnak", hanem a szocialista utat választó országok egymás közti kapcsolatai szabályozásának esztendeje is volt. / Az imperialista államok agressziós tervei, a háborús feszültség növekedése, a hidegháborús légkör a SZU-t és a népi demokratikus országokat arra késztette, hogy szorosabbra fűzzék kapcsolataikat politikai, katonai, gazdasági és kulturális téren egyaránt. Az akkor megkötött ~-ben az illető országok kötelezettséget vállaltak arra, hogy az érdekeiket érintő minden fontos nközi kérdésben, béke és háború idején egyaránt, együttműködnek; nem kötnek semmiféle szövetséget és nem vesznek részt semmiféle akcióban, amely a másik fél ellen irányul; a barátság és az együttműködés szellemében járnak el az országaik közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok további fejlesztése, szorosabbra fűzése érdekében. A szocialista országok ezeket az egyezményeket általában 20 évre kötötték azzal, hogy a szerződő felek egyetértése esetén felújíthatók. / A →*Magyar Népköztársaság külpolitikájá*ban kiemelkedő jelentőségű volt az 1948. febr. 18-án aláírt (és 1967. szept. 7-én megújított) →*magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés.* / Az egyes szocialista országok közötti ~ kronológiája:

A szerződéskötés időpontja	Megújításának időpontja
1943. dec. 12. csehszlovák–szovjet	1963. nov. 27.

A szerződéskötés időpontja	Megújításának időpontja
1945. ápr. 21. lengyel–szovjet	1965. ápr. 21.
1946. febr. 27. mongol–szovjet	1966. jan. 15.
1947. márc. 10. csehszlovák–lengyel	1967. márc. 1.
1947. dec. 16. albán–bolgár	
1948. jan. 16. bolgár–román	1970. nov. 19.
1948. jan. 24. magyar–román	1972. febr. 24.
1948. febr. 4. román–szovjet	1970. júl. 7.
1948. febr. 18. magyar–szovjet	1967. szept. 7.
1948. márc. 18. bolgár–szovjet	1967. máj. 13.
1948. ápr. 23. bolgár–csehszlovák	1968. ápr. 26.
1948. máj. 30. bolgár–lengyel	1967. ápr. 6.
1948. jún. 18. magyar–lengyel	1968. máj. 16.
1948. júl. 19. magyar–bolgár	1969. júl. 10.
1948. júl. 21. csehszlovák–román	1968. aug. 16.
1949. jan. 26. lengyel–román	1970. nov. 12.
1949. ápr. 16. magyar–csehszlovák	1968. jún. 14.
1957. aug. 22. mongol–NDK	1968. szept. 12.
1961. júl. 6. szovjet–KNDK	
1961. júl. 11. kínai–KNDK	
1964. jún. 12. NDK–szovjet	1975. okt. 12.
1967. márc. 15. lengyel–NDK	1977. máj. 28.
1967. márc. 17. csehszlovák–NDK	1977. okt. 3.
1967. máj. 18. magyar–NDK	1977. márc. 24.
1968. júl. 23. bolgár–mongol	
1968. szept. 7. bolgár–NDK	1977. szept. 14.
1970. máj. 6. csehszlovák–szovjet (új)	

Jugoszláviával a következő szocialista országok kötöttek ~-et: a SZU, Lengyelo., Csehszlovákia, Magyaro., Románia, Bulgária és Albánia. Ezeket 1949-ben – miután kiéleződött a viszony Jugoszláviával – felmondták. 1950. febr. 14-én a SZU barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött a Kínai Népközt.-gal, de a kínai vezetők ellenséges magatartása miatt nincs érvényben.

Barátság kőolajvezeték: kőolajszállító csővezeték-rendszer; a Volga középső vidékéről szovjet olajat szállít Lengyelo.-ba, az NDK-ba, Csehszlovákiába és Magyaro.-ra. Létesítését 1958. dec.-ben határozták el, építését 1960-ban kezdték meg. A ~ I. 1964 óta működik, szállítóképessége mintegy 4,8 millió t évente. Belső átmérője 400 mm. Magyaro.-i szakasza 137 km hosszú. A ~ II. 1972. nov. óta működik, belső átmérője 600 mm, magyaro.-i szakasza 294 km hosszú, szállítóképessége mintegy 10 millió t évente. A ~ a szállítás gazdaságossága következtében az érdekelt országoknak számottevő megtakarítást hoz. Magyaro. a vezetékek útján évi mintegy 8–9 millió t kőolajat vásárol.

Baruch-terv (1946): Bernard Baruch amerikai diplomatának az amerikai kormányzat megbízásából tett javaslata egy nközi atomipari ellenőrző hatóság felállítására. Az ENSZ Atomenergia-bizottságának első ülésén, 1946. jún. 15-én előterjesztett terv

szerint e hatóság hatáskörébe tartozott volna a hasadóanyagok előállításának és az atomenergia felhasználásának minden joga. Rendelkezése és igazgatása alá kerültek volna a világ minden országában az atom-nyersanyagforrások, az előállításra szolgáló üzemek, valamint az előállított készletek. / A ~ arra törekedett, hogy általa az USA ellenőrzése alá vonja a világ atomiparát, fenntartsa atommonopóliumát, zavartalanul folytathassa az atomfegyverek gyártását és felhalmozását. A terv a Biztonsági Tanácsot kirekesztette minden beavatkozási lehetőségből, nehogy a vétójog alkalmazása keresztülhúzza az amerikai érdekeket szolgáló határozatokat. A ~-vel szemben a SZU 1946. jún. 19-én azt javasolta, hogy nközi egyezményben mondjanak le az államok az atomfegyver alkalmazásáról, tiltsák meg az atomfegyverek gyártását és felhalmozását, s az egyezmény hatálybalépésétől számított 3 hónapon belül semmisítsék meg az összes kész és félkész atomfegyvert; az atomenergiát csakis békés célokra használják fel. Az Atomenergia-bizottságban a ~ és a szovjet ellenterv is megrekedt.

Battle-act: az USA-nak a szocialista országok elleni →*embargó*rendelkezése; a →*Kölcsönös Biztonsági Törvénny*el együtt a hidegháború jellegzetesen ellenséges intézkedése. 1951. okt.-ben fogadta el az USA törvényhozása, Laurie C. Battle képviselő javaslatára. Hivatalos neve: Kölcsönös Védelem Támogatását Ellenőrző Törvény (Mutual Defense Assistance Control Act). A ~ a szocialista országok ellen korábban elrendelt amerikai kereskedelmi embargónak az alkalmazására kényszerítette a vele kapcsolatban álló államokat, annak kimondásával, hogy az USA semmiféle katonai, gazdasági, pénzügyi segítséget nem nyújt annak az országnak, amely nem folytat az övéhez hasonló embargót a SZU-val és más szocialista országokkal szemben. Az embargólista újabb és újabb bővítésével az elvben csak stratégiai fontosságú árukra vonatkozó tilalom 1952–1954-re a nközi árucserében szereplő cikkeknek már mintegy a felére kiterjedt. Az embargópolitika azonban nem érte el célját, a szocialista országok gazdaságát nem sikerült elszigetelni, majd a tilalmi lista állandó csökkentése folytán el is vesztette érvényét.

bécsi haderőcsökkentési értekezlet: →*közép-európai haderőcsökkentési értekezlet*

befolyási övezet: →*érdekszféra*

Begin-terv: 1977. dec.-ben az →*egyiptomi–izraeli különtárgyalások* során Menahem Begin izraeli miniszterelnöktől megfogalmazott terv az →*izraeli–arab háborúk* nyomán keletkezett válság rendezésére. / Lényege: Izrael megszünteti a gázai övezet és Ciszjordánia katonai kormányzását és polgári közigazgatást hoz létre; Bethlehemben közigazgatási tanács alakul a helyi önkormányzat szerveként; ezen a területen az izraeli hatóságok látják el a katonai és belbiztonsági feladatokat; a megszállt területeken élő palesztin lakosság választhat a jordániai és az izraeli állampolgárság között; izraeli állampolgárok földet vásárolhatnak itt és letelepedhetnek, azok a palesztinok pedig, akik izraeli állampolgárságot kérnek, Izrael területén is letelepedhetnek; háromtagú bizottság alakul Izrael, Jordánia és a megszállt nyugati part és harmadikként Gáza képviselőiből, ez a bizottság dönt a területre való letelepedés kérdésében, a bizottságban Izraelnak vétójoga lenne; a ~-et öt év múlva Izrael felülvizsgálja; a Sínai-félszigeten Izrael kiüríti a félsziget kétharmadát, három év után, amikor Egyiptom és Izrael fölveszi egymással a diplomáciai kapcsolatokat, Izrael visszavonul az 1967. évi határokra; a Sínai-félszigeten létrehozott települések ezen időszak alatt izraeli katonai közigazgatás alatt maradnak; a Sínai-félszigeten demilitarizált övezetet hoznak létre, Sarm

el-Sejket és a Tiran-szoros kijáratát ENSZ-erők vagy izraeli–egyiptomi közös egységek ellenőrzik. A ~ a közel-keleti válság legfontosabb kérdését, a palesztin kérdést érintetlenül hagyta, megtagadta a palesztin néptől az önrendelkezési jogot, lényegében törvényesíteni akarta az izraeli hódítások egy részét, egyúttal megosztani az arab államokat.

béke: olyan állapot, amelyben az államok és a népek egymás közti kapcsolataikból kizárják a háborút mint a politika eszközét. / Az antagonisztikus osztálytársadalomban a ~-t rendszeresen háborúk szakítják meg az osztályellentéteknek az államközi kapcsolatokban való megnyilvánulásaiként. Az imperializmus két vh.-t robbantott ki, s napjainkban is veszélyezteti a ~-t, fokozza a fegyverkezési hajszát, s nem mondott le a szocializmus elleni közvetlen fegyveres harcról sem. Vele szemben a szocialista világrendszer a ~ legfőbb védelmezője. A ~ az emberiség normális állapota, ámde csak az a társadalmi rendszer biztosítja véglegesen, amelyben a termelési eszközök magántulajdona és az osztályellentétek teljesen megszűnnek, s amelynek, Marx szavaival, a ~ lesz a nközi elve, mert minden nemzetnél ugyanaz az elv uralkodik – a munkáé. A ~ a szocializmus és a kommunizmus lényegi vonása, s a szocialista államok mint a népek és államok kapcsolatainak nközi elvét követik. A ~ teremti meg a szocializmus és a kommunizmus építésének legkedvezőbb feltételeit, s a világ népei mindinkább meggyőződnek róla, hogy a szocializmus és a ~ elválaszthatatlan. / A II. vh. utáni évtizedekben a ~harc és a ~ építése a nközi élet egyik legfontosabb jelensége lett, tartalma és mérete kibővült. Az imperialista háborús körök és a békeszerető népek érdekei közt fennálló antagonisztikus ellentmondások közepette a dolgozó tömegek, a békeszerető erők mind tudatosabban és szervezettebben állnak ellen a fegyverkezésnek és a háborús politikának (→*békevilágmozgalom*). A kommunista és munkáspártok 1969. évi tanácskozása megállapította, hogy az imperialistaellenes erők akcióegységének változatlanul fő láncszeme az a harc, amelyet a háborús veszély, a népek tömeges kiirtásával fenyegető termonukleáris vh. veszélye ellen, a világ~-ért vívnak, s a tanácskozás hangsúlyozta azt is, hogy valamennyi békeszerető állam, társadalmi szervezet és tömegmozgalom egyesült erőfeszítéseivel elejét lehet venni a vh.-nak. Az SZKP XXIV. kongresszusa 1971-ben →*Békeprogram*ot hirdetett meg azzal a céllal, hogy fordulat következzék be a nközi enyhülés irányában. Az →*SZKP XXV. kongresszusa* 1976-ban továbbfejlesztette e programot. Az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciájának dokumentuma megállapította, hogy a szocialista országok kiemelkedő szerepet töltenek be egy új vh. elhárításában, a nközi biztonság megszilárdításában és az enyhülési folyamat továbbfejlesztésében, továbbá, hogy a ~ biztosítása érdekében mindinkább szükségessé válik a széles körű nközi együttműködés.

békehadtest (Peace Corps): 1961-ben Kennedy elnök által alapított önkéntes szervezet. Meghirdetett célja az volt, hogy más országokba küldött önkéntesei a „békés forradalom" híveiként segítsék a társadalmi haladást, főként a függetlenné vált afrikai államokban és L-Amerikában. Itt a ~ része volt a →*Szövetség a Haladásért* elnevezésű programnak. Fő feladata valójában az volt, hogy megakadályozza a forradalmi fejlődést, tagjai – a lakosság körében, a közegészségügyben és a közoktatásban működve – közvetett módon népszerűsítették az amerikai politikát és életformát. Az USA kormányzata nagy összegeket fordított e neokolonialista szervezet fenntartására. 1970-ben 61 fejlődő országban működtek a ~ tagjai, mintegy 20 000 fő. A fejlődő országokban azonban

hamarosan fölismerték e szervezet tevékenységének valódi tartalmát. Az USA ezt követőleg kénytelen volt a ~ állományát felére csökkenteni, és számos országból visszavonta embereit, másutt pedig szűkítette programjukat. 1971-ben a szervezetet beolvasztották az ún. akcióhadtestbe, melynek megjelölt feladata a technikai és más segítségnyújtás külföldön.

Békeprogram: így nevezik az imperializmus agresszív politikája ellen, a békéért, a népek biztonságáért és a szocializmusért folyó harcnak azt a 6 pontos programját, amelyet az SZKP Központi Bizottságának a XXIV. kongresszuson (1971. márc. 30–ápr. 9.) L. I. Brezsnyev, a KB főtitkára által előterjesztett beszámolója tartalmazott, s melyet a kongresszus jóváhagyott. A ~ megállapította, ill. célul tűzte ki: 1. föl kell számolni a háborús tűzfészkeket DK-Ázsiában es a Közel-Keleten, vissza kell vágni minden agressziós cselekményre, a nközi élet törvényévé kell tenni az →*erőszakról való lemondást*; 2. Európában a II. vh. következményeképp kialakult területi változások végleges elismeréséből kell kiindulni, gyökeres fordulatot kell végrehajtani az enyhülés és a béke irányában, mindent meg kell tenni az →*európai kollektív biztonsági rendszer* létrehozásáért (a SZU, összhangban a Varsói Szerződés tagországaival, ismételten kinyilvánította készségét a Varsói Szerződés és a NATO egyidejű hatálytalanítására, vagy első lépésként katonai szervezeteik felszámolására); 3. el kell érni a tömegpusztító fegyverek betiltását, törekedni kell a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek beszüntetésére, →*atomfegyvermentes övezetek* létrehozására, az atomhatalmak konferenciájának megtartására, a nukleáris leszerelésre; 4. aktivizálni kell a harcot a fegyverkezési verseny megszüntetéséért, kívánatos a leszerelési világértekezlet összehívása, fel kell számolni a külföldi katonai támaszpontokat, csökkenteni kell a fegyveres erőket és fegyverzetet azokban a térségekben, ahol a katonai szembenállás különösen veszélyes, mindenekelőtt Közép-Európában, elejét kell venni a háborús incidensek véletlen keletkezésének vagy szándékos kirobbantásának, az incidensek háborúba való átnövésének, csökkenteni kell a katonai kiadásokat; 5. föl kell számolni a gyarmati rendszer maradványait, el kell ítélni és bojkottálni kell a fajgyűlölet és a faji megkülönböztetés minden megnyilvánulását; 6. fejleszteni kell a kölcsönösen előnyös nközi együttműködést gazdasági, közegészségügyi, tudományos, technikai, környezetvédelmi és egyéb téren.

békéről szóló dekrétum: az 1917. nov. 7-én győzedelmeskedő szovjethatalom első, történelmi jelentőségű külpolitikai megnyilatkozása. Az ugyanezen a napon összeülő II. szovjetkongresszus második ülésén, nov. 8-án Lenin két beszédet mondott. Első beszédében a béke kérdésével foglalkozott, s ennek nyomán a kongresszus egyhangúlag elfogadta a ~-ot. Ez az „emberiség elleni legnagyobb bűntettnek" nyilvánította az imperialista háborúkat, és ünnepélyesen kijelentette, hogy kész valamennyi nép számára egyformán méltányos feltételekkel haladéktalanul aláírni egy minden →*annexió* és hadisarc nélküli békét. Felszólította az I. vh.-ban részt vevő népeket és kormányokat, hogy az általános igazságos, demokratikus béke megkötése végett haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokba. A ~-ban a szovjetkormány felmondott minden korábbi hódító szerződést, előirányozta a titkos diplomácia megszüntetését, valamint a cári kormány és az Ideiglenes Kormány részéről kötött titkos szerződések nyilvánosságra hozatalát. A ~ leleplezte az imperialista háború rabló jellegét, egyszersmind lerakta a szovjet külpolitika alapját. A Nagy Októberi

Szocialista Forradalom kiadta a béke jelszavát, s meghirdette a népek kozotti új viszonyt *(→szocialista külpolitika)*.

békés áthaladás joga: *→parti tenger*

békés egymás mellett élés: a különböző társadalmi rendszerű államok kapcsolatának elve és politikája, amely a szocialista államok léte és nkózi küzdelme eredményeként jón létre / A ~ politikáját a szocialista forradalom elméletének fontos részeként Lenin alapozta meg. Mivel az egyes országok egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődése kovetkeztében a szocializmus először csak egy vagy néhány országban győz, a többi ország pedig rovidebb-hosszabb ideig megmarad tőkés vagy más, nem-szocialista jellegű államnak: a két társadalmi rendszer, a szocializmus és a kapitalizmus egymás mellett élése objektív történelmi szukségszerűség. Minthogy a szocializmust semmiféle belső okok nem indítják háborúkra, a ~ politikája a szocialista államok lényegéből következik. Viszont az imperializmus agresszív természetének megfelelően a szocializmus fejlődésével és az elnyomott népek szabadságtorekvéseivel fegyveres erőszakkal is megpróbál szembeszállni, a ~ politikáját tehát csak a béke és a haladás minden erejének az imperializmus agresszív koreivel vívott harcával lehet érvényesíteni. / Már a szovjethatalom első kulpolitikai okmányai, mindenekelőtt az 1917. nov 8-án elfogadott Békedekrétum, kifejezték, hogy a szovjet állam külpolitikai alapelveként egyfelől az internacionalizmust hirdette meg azoknak a népeknek az irányában, amelyek az imperializmus és a gyarmati rendszer ellen küzdenek, másfelől pedig a ~-t a tőkésállamokkal való viszonyában. Kezdettől fogva ezek az egyidejűleg és kolcsönosen ható alapelvek határozzák meg a SZU külpolitikáját. Napjainkban a szocialista államok és a béke valamennyi erejének novekvő hatalma az imperializmust rá tudja kényszeríteni arra, hogy lemondjon a vh. kirobbantásáról és elfogadja a ~ politikáját. / A ~ csakis a kulonböző társadalmi rendszerű államok, nem pedig az osztályok és pártok kozotti viszonyra vonatkozik. Nem vonatkoztatható sem a tőkésországok munkásosztályának és dolgozó tomegeinek a tőkés rendszer ellen folytatott osztályharcára, sem a még gyarmati sorban élő népek nemzeti függetlenségi harcára, sem a felszabadult népeknek a neokolonializmus ellen vívott kuzdelmére A ~ politikája a szocializmus és a kapitalizmus kozott folyó osztályharc sajátos formája, amely kedvező feltételeket teremt a szocializmus fejlődéséhez és a világméretű antiimperialista harchoz. A ~ feltételezi: a háborúról mint az államok kozotti vitás kérdések megoldásának az eszközéről való lemondást, e kérdések tárgyalások révén történő rendezését; az egyenjogúságot, a kolcsonos megértést és bizalmat az államok kozott, egymás érdekeinek tekintetbe vételét, a belügyekbe való be nem avatkozást, minden nép azon jogának elismerését, hogy onállóan dontheti el országának minden kérdését; minden ország szuverenitásának és teruleti sérthetetlenségének tiszteletben tartását. A kulonböző társadalmi rendszerű államok ~-e azt is megkoveteli, hogy tegyenek osszehangolt lépéseket a nkozi feszültség, a háborús veszély csokkentésére Magában foglalja a kolcsonosen előnyos gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat, a műszaki-tudományos egyuttműkodést, ill a szocializmus és a kapitalizmus kozott a békés gazdasági versenyt. Az európai biztonsági és egyuttműkodési értekezlet Záróokmánya 1975-ben megfogalmazta és rogzítette az államok baráti kapcsolatainak és egyuttműkodésének elveit *(→helsinki elvek)*. / A napjainkban létrejott új tényezők kovetkeztében még inkább előtérbe lépett a nkozi együttműkodés szükségessége. A nukleáris fegyverek megjele-

nése, a világban végbemenő tudományos-technikai forradalom, az átfogó és összehangolt környezetvédelem, az emberiség számára a szükséges nyersanyagforrások megteremtése és kiaknázása mind olyan, az egész emberiség sorsát érintő probléma, amely nagy hatással van a ~ mai konkrét tartalmára. Ugyanis e problémák egyikét sem lehet csupán nemzeti méretekben kielégítően megoldani. / A ~ tehát megfelelően kombinált együttműködés és harc. Gazdasági és tudományos téren főként együttműködés és verseny, politikai, diplomáciai és ideológiai téren viszont elsősorban harc. Az ideológia területén nincs kompromisszum, a szocialista és a burzsoá ideológia között nem jöhet létre semmiféle közeledés vagy összevegyülés. A szocialista országok a ~ körülményei között a valódi kulturális értékek cseréje, a kölcsönösen előnyös idegenforgalom és a valósághű tájékoztatás kiterjesztése mellett vannak. A szocialista országok politikájában a ~ nem valami taktikai fogás vagy ideiglenes irányvonal, hanem békeszerető külpolitikájuk történelmileg meghatározott egyik alapelve, amelyet az egész nközi élet normájává akarnak tenni. A ~ eszméi főleg az 1970-es években tért hódított az egész világon, e politika elveit elfogadták egyes imperialista államok is a szocialista országokkal kötött szerződéseikben, de igyekeznek saját céljaik szerint értelmezni, ill. eltorzítani őket, sőt ebbeli koncepcióikat a szocialista országok ellen fordítani. A kínai vezetők elutasítják a ~ politikáját.

béke-világmozgalom: a történelem legegyetemesebb, legátfogóbb, nemzeti és nközi keretek között folyó demokratikus, nem pártjellegű, világméretű társadalmi mozgalma. Célja a béke megvédése és építése, a háborús konfliktusok és egy új vh. elhárítása. Küzd az agresszív, militarista imperialista politika ellen, a nközi feszültség enyhítéséért, a leszerelésért, a vitás nközi kérdések békés rendezéséért, a békés egymás mellett élés térhódításáért. Igyekszik soraiba tömöríteni minden békeszerető embert, tekintet nélkül nemzeti, társadalmi, politikai és vallási hovatartozására. Napjainkban szorosan összefonódik a népek imperialistaellenes függetlenségi harcával, a szegénység, a fajüldözés és az elnyomás elleni küzdelemmel. / A II. vh. után a megkezdődött hidegháború láttán Ny-Európában 1947-ben a béke védelmére létrejöttek az első békeszervezetek. 1948. aug.-ban Wrocławban tartották meg a világ haladó értelmiségének békevédelmi kongresszusát. Ezen összekötő bizottságot alakítottak. Ezt követően a béke híveinek világkongresszusain – amelyeken az egyes országok békevédelmi szervezeteinek és a nközi társadalmi szervezeteknek a képviselői vettek részt – vált a békemozgalom egyre szervezettebbé és világméretűvé. Az első béke-világkongresszust 1949. ápr.-ban tartották egyidejűleg Párizsban és Prágában, mert a francia hatóságok a küldöttek jelentős részének nem adtak beutazási engedélyt. A világ népeihez intézett kiáltványban megfogalmazták a békemozgalom programját. Létrehozták a béke hívei világkongresszusának állandó bizottságát: elnökévé Frédéric Joliot-Curie Nobel-díjas francia fizikust választották. Az állandó bizottság 1950. márc.-i ülésén kiadott, az atomfegyver eltiltását követelő stockholmi felhívást 500 millió ember írta alá. A második béke-világkongresszust 1950. nov.-ben Varsóban tartották (Sheffieldbe tervezték, de az angol hatóságok megakadályozták megtartását), követelték a koreai kérdés békés rendezését, felhívták az államok parlamentjeit: hozzanak törvényt a béke védelméről. (Ezt a SZU és a szocialista országok meg is valósították.) Ezen a kongresszuson létrehozták a *Béke-világtanácsot*. A BVT 1951. febr.-i berlini ülésén kiadott felhívásában követelte, hogy az öt nagyhatalom kössön béke-egyezményt. A dokumentumot 660 mil-

lióan írták alá. Az 1952. dec.-i bécsi békevédelmi kongresszus kiáltványában síkraszállt a koreai háború és az indokínai háború befejezéséért, felhívta a nagyhatalmakat, hogy tárgyalások útján szüntessék meg a nközi feszültséget. A BVT Irodájának 1955. jan.-i bécsi, az atomháború előkészítése elleni felhívását 600 millióan írták alá. Az 1955. jún.-i helsinki béke-világtalálkozó a fegyverzetcsökkentés és a biztonság kérdéseit vitatta meg. Az 1958. júl.-i stockholmi konferencia a leszerelésről és a nközi együttműködésről tárgyalt. A béke híveinek jelentős megmozdulása volt a leszerelésről és a békéről tárgyaló 1962. évi moszkvai világkonferencia és a békéről tárgyaló 1969. évi berlini világtalálkozó is. A békeerők eddigi legnagyobb világkongresszusa 1973. okt.-ben volt Moszkvában. 143 ország 3200 küldötte vett részt rajta, akik 1100 pártot, nemzeti mozgalmat, ill. 120 nközi szervezetet (köztük 9 ENSZ-szervezetet) képviseltek. 14 munkabizottságban tárgyalták meg az egész világ békés jövőjét illető legfontosabb kérdéseket. A kongresszus kidolgozta a békéért, a nközi biztonságért, a leszerelésért, a függetlenségért, az emberi haladásért folyó küzdelem új szakaszának széles körű programját; felhívással fordult a világ népeihez, hogy az igazságos és tartós béke szavatolása érdekében egyesítsék erőfeszítéseiket, követeljék a békés egymás mellett élés érvényesülését, az általános és teljes leszerelést, s hogy a háborús célokra előirányzott összegeket fordítsák a nyomor megszüntetésére, az oktatás és az egészségügy fejlesztésére. Záronyilatkozatában felszólította a világkongresszus a küldötteket és az összes részt vevő szervezetet: folytassák tevékenységüket az együttműködés és az egységes cselekvés szellemében, folytassanak további eszmecseréket. A moszkvai világkongresszuson létrehoztak egy bizottságot, majd ennek helyébe az 1977. jan.-i moszkvai békefórumon egy nközi összekötő irodát, mely koordinálja a különböző politikai irányzatú szervezetek békevédelmi tevékenységét. A BVT 1975. jún. 2-án kiadta az új stockholmi felhívást a leszereléssel és a katonai enyhüléssel kapcsolatban. 1977. máj.-ban tartották a békeépítők varsói közgyűlését, ez fölhívásában kiállt az enyhülési folyamat visszafordíthatatlanná tétele mellett. / A ~ növekvő tömegeket mozgósít és hatásos munkát fejt ki a béke védelmében és építésében. Világkongresszusokon kívül konferenciákat, békefórumokat és békegyűléseket rendez, agitációt és propagandát folytat, tüntetéseket, felvonulásokat, békemeneteket szervez. Egyes országokban békekutató intézetek működnek.

Béke-világtanács, BVT (Helsinki): a →*béke-világmozgalom* legjelentősebb szerve, 1950-ben a varsói II. béke-világkongresszuson alakult meg. Feladata harcolni, munkálkodni azért, hogy a béke fennmaradjon az egész világon. Harcot folytat az agressziók és a fegyverkezési verseny ellen, a nukleáris fegyverek betiltásáért, az általános és teljes leszerelésért, az államok közötti viták békés megoldásáért, a szuverén államok belügyeibe való be nem avatkozásért. Állást foglal a gyarmati rendszer teljes megszüntetése mellett, támogatja a gyarmati népek harcát a szabadságért és a függetlenségért. Elítéli a neokolonializmust, az újfasizmust és a fajüldözést. / A ~-ot a béke-világkongresszusokon választják meg a nemzeti békemozgalmak és a nközi szervezetek jelöltjei közül. A BVT tagjai között találhatók miniszterek, különböző haladó pártok képviselői, neves tudósok, művészek, egyházi személyiségek. A BVT-nek rendszeres munkakapcsolata van az ENSZ-szel és különböző szerveivel. Az operatív munkát az Elnökség és a Főtitkárság látja el. A BVT és vezető szervei 1966 óta a nemzeti békemozgalmakra nézve kötelező erejű határozatot nem hoznak, csak ajánlásokat, javaslatokat tesznek. 1974-ben a BVT

szófiai ülésén egy új vezető testületet hoztak létre: az Elnökség Irodája vezeti két ülés között az Elnökség munkáját, s részt vesz benne a földrészek 24 képviselője. Továbbá felállítottak állandó összekötő bizottságokat, hogy előmozdítsák a nemzeti és a nközi békemozgalmak együttműködését. A BVT és vezető testületei mellett indokínai, közel-keleti, az európai biztonsággal, a fejlődő országokkal, valamint kulturális kérdésekkel foglalkozó bizottságok működnek. A BVT-hez tartozó nemzeti béketanácsok képviselőinek üléseit az Elnökség hívja össze nközi vagy regionális értekezletre.

belgrádi értekezlet (1961): *→tömbön kívüli országok csúcsértekezletei*

belgrádi nyilatkozat (1955) **és a jugoszláv–szovjet viszony:** 1955. jún. 2-án a Nyikita Hruscsov vezette szovjet párt- és kormányküldöttség belgrádi látogatásakor szovjet–jugoszláv kormánynyilatkozatot írtak alá a két állam viszonyának rendezéséről. Ez a kormánynyilatkozat megváltoztatta azt a korábbi helyzetet, amelyben a SZU (egyúttal a többi szocialista állam) és Jugoszlávia viszonya kiéleződött, s melynek következtében az 1945. ápr. 11-én, a háború után kötött szovjet–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést a szovjet kormány 1949. szept. 28-án a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának a JKP vezetőségét elítélő határozata után felmondta. Az 1949 utáni helyzet káros volt mindkét ország népeinek, kedvezett viszont a nközi imperializmus érdekeinek. A kapcsolatok megjavítását 1953-tól az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány kezdeményezte. / A belgrádi nyilatkozat megerősítette, hogy a szocializmus fejlődésének konkrét formái vannak, amelyekben különbségek nyilvánulnak meg, és az egyenjogúság alapján a politikai viszony rendezése mellett előirányozta a gazdasági, tudományos-technikai és kulturális kapcsolatok fejlesztését a két ország között. Ezt azóta újabb nyilatkozatokban is megerősítették, így az 1971. szept. 25-én, Belgrádban, Leonyid Brezsnyev látogatásakor aláírt szovjet–jugoszláv nyilatkozatban, majd az 1972. jún.-ban, Moszkvában aláírt közös közleményben, amely hangsúlyozta, hogy sokoldalúan tovább kell fejleszteni a két ország közötti együttműködést. Ennek alapján 1972. szept.-ben Moszkvában megtárgyalták a gazdasági kapcsolatok és az együttműködés bővítésének további lehetőségeit. A Joszíp Broz Tito államfő 1973. nov.-i kijevi baráti látogatása befejezésekor nyilvánosságra hozott közös közleményben a két baráti szocialista állam vezetői megelégedéssel szóltak a kétoldalú kapcsolatok fejlődéséről, kiemelve, hogy a párt- és állami kapcsolatok további javítása megfelel a szocializmus és a kommunizmus építése érdekeinek. 1976. nov.-ben Belgrádban, 1977. aug.-ban pedig Moszkvában tartottak ennek szellemében szovjet–jugoszláv csúcstalálkozót.

belgrádi találkozó: az 1977. okt. 4-étől 1978. márc. 9-éig Belgrádban az *→európai biztonsági és együttműködési értekezlet* záróokmányát aláíró 35 állam képviselőinek részvételével megtartott tanácskozás. A helsinki Záróokmány erre vonatkozó rendelkezésének alapján rendezték meg. A ~ befejezéséül a résztvevők záródokumentumot hagytak jóvá. / A ~-nak az előkészítő tanácskozáson történt megállapodás szerint az volt a feladata, hogy a résztvevők véleménycserét folytassanak a helsinki Záróokmány rendelkezéseinek megvalósulásáról és az enyhülési folyamat továbbfejlesztéséről. A Varsói Szerződés külügyminiszteri bizottságának 1977. máj.-i ülése úgy foglalt állást, hogy a ~ járuljon hozzá az államok és népek közötti megértés és bizalom erősítéséhez. A SZU küldöttsége átfogó programajánlatot nyújtott be az európai katonai enyhülés előmozdítá-

sára. (Az USA és egyes NATO-szövetségesei ezt elutasították.) A SZU és a többi részt vevő szocialista ország szorgalmazta magas szintű összeurópai értekezletek összehívását a környezetvédelem, az energetika és a közlekedés kérdéseiről. (A nyugati országok ezt is elutasították.) A gazdasági együttműködés kérdéseiről a résztvevők 25 javaslatot tárgyaltak meg. A ~-n több mint 100 javaslatot terjesztettek elő. / Az egyes nyugati államok küldöttségei főként azzal foglalkoztak, hogyan valósulnak meg a helsinki ajánlások – közülük is az általuk kiválogatottak – a szocialista államokban. A ~-t valamiféle ellenőrző-felügyelő szervvé akarták tenni, ezt azonban a résztvevők többsége nem fogadta el. Néhány nyugati állam képviselői az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tárgyában vádaskodásaikkal éles vitákat kényszerítettek a tanácskozásra, azzal a céllal, hogy nyomást fejtsenek ki a szocialista országokra, beavatkozva belügyeikbe. Sok szó esett a humanitárius és egyéb területeken – az emberek közötti kapcsolatok, a tájékoztatás stb. – folytatott együttműködés továbbfejlesztéséről. Megmutatkozott, hogy egyes nyugati országok ezekre a területekre akarták korlátozni a ~-t és az egész enyhülési politikát. Mindez arra való törekvést mutatott, hogy meghamisítsák a helsinki Záróokmány szellemét és tartalmát. / A ~ végül is eredményesen fejeződött be, főleg azt tekintve, hogy a helsinki Záróokmány még jobban meggyökeresedett az európai politikai életben, s a tanácskozás és a záródokumentum megerősítette a Helsinkiben megkezdődött folyamatot. Döntöttek három szakértői értekezlet összehívásáról: az államok közötti viták békés rendezése általánosan elfogadható módszereinek kidolgozása (Montreux, 1978. okt. 31.), a nközi tudományos együttműködés kérdéseit megvizsgáló tudományos fórum előkészítése (Bonn, 1978. jún. 20.) és a Földközitenger térségében a gazdasági, tudományos és kulturális együttműködés fejlesztése (La Valletta, 1979. febr. 13.) tárgyában. A 35 ország képviselői legközelebb Madridban találkoznak 1980. nov.-ben.

belizei konfliktus: azután erősödött meg, hogy Nagy-Britannia az ENSZ 1960. évi gyarmati deklarációjának hatására gyarmatának, Brit Hondurasnak, függő területként belső önkormányzatot adott – 1964-től Belize –, s kénytelen volt megígérni függetlenségének megoldását is. Az országban a tényleges hatalom a Nagy-Britannia által kinevezett kormányzó kezében maradt. Guatemala 1966-ban a szomszédos Belizét önkényesen megyéjévé nyilvánította, s azzal fenyegetőzött, hogy erőszakosan magához csatolja, ha Nagy-Britannia megadja neki a függetlenséget. 1977-ben csapatösszevonásokat hajtott végre Belize határán, amire Nagy-Britannia ejtőernyősök odaszállításával válaszolt. Guatemala annexiós törekvései mögött az USA monopóliumai álltak, tekintettel a Belize területén levő kőolajkészletekre.

beltenger: zárt tenger, amelyet minden oldalról egyazon államnak a szárazföldi területe vesz körül, és a →*nyílt tenger*rel való összeköttetését egy, a parti állam által elzárható szoros teremti meg, ha az nem szélesebb 24 tengeri mérföldnél. Ilyen pl. az Azovi-tenger, amelyet minden oldalról a SZU területe övez, és a Feketetengerrel a Kercsi-szoros köti össze. A ~ az illető parti állam kizárólagos szuverenitása alá tartozik.

Benelux államok: e betűszó Belgiumot, Hollandiát (Nederland) és Luxemburgot jelenti, valamint gazdasági uniójukat. Mindhárom állam tagja a NATO-nak és az Európai Gazdasági Közösségnek. A ~ gazdasága magasan fejlett, uralkodó bennük a monopóliumok befolyása. A ~ elsőként kísérelték meg Európában a gazda-

sági integrációt. 1944. szept. 5-én Londonban a fasiszta megszállás miatt emigrált kormányok külügyminiszterei vámunióról szóló megállapodást írtak alá, s ez 1948. jan. 1-én kezdett működni. 1958. febr.-ban a ~ gazdasági unióról szóló egyezményt kötöttek. Egy további, 1969. ápr.-ban aláírt egyezmény szerint 1971. júl. 1-éig minden formaságot (vám- és útlevéllenőrzést) meg kellett szüntetni a három állam határain. / A Benelux Gazdasági Unió irányító szerve a Miniszteri Bizottság. A határozatok végrehajtásáért a Gazdasági Unió Tanácsa felelős; székhelye: Brüsszel.

be nem avatkozás elve: a nközi jog egyik alapelve, az államok →*szuverenitás*ából következik, tiszteletben tartása arra kötelezi az államokat, hogy ne avatkozzanak be semmilyen formában sem más államok belügyeibe. Ez az elv fontos feltétele az államok békés egymás mellett élésének és együttműködésüknek. / Az ENSZ Alapokmánya (2. cikkely, 7. pont) a világszervezet vonatkozásában a következőképpen fejti ki a ~-t: „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak be, amelyek lényegük szerint valamely állam belső illetékességébe tartoznak, és nem kötelezi a tagállamokat arra, hogy az ilyen ügyeket a jelen Alapokmány alapján rendezési eljárásnak vessék alá." Valamely állam „belügyeinek" a fogalmába beletartoznak társadalmi és államrendszerének kérdései, valamint belső életének más kérdései; kivéve azokat, amelyeket az állam önként nközi jogi szabályozás alá vont. Az ENSZ Alapokmányából következik az is, hogy a ~-t nem szabad szembeállítani a nközi béke és biztonság fenntartásának kötelességével. / Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet Záróokmánya megfogalmazta az államok kapcsolatainak és együttműködésének 10 alapelvét, köztük szerepel a belügyekbe való be nem avatkozás elve. A szuverenitás és a ~ áthatja a Záróokmány összes többi elvét és rendelkezését. A Záróokmány kimondta, hogy az aláíró államok „minden körülmények között tartózkodnak az olyan katonai vagy politikai, gazdasági vagy bármilyen egyéb kényszerítő tettől, amely arra irányul, hogy saját érdekeiknek rendeljék alá valamely másik részt vevő állam szuverenitásában foglalt jogainak gyakorlását, és ily módon bármiféle előnyöket biztosítsanak maguknak". Továbbá: „a részt vevő államok tiszteletben tartják egymás azon jogát, hogy szabadon válasszák meg és fejlesszék politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszereiket, valamint azt a jogukat, hogy maguk határozzák meg törvényeiket és államigazgatási szabályaikat... Tiszteletben tartják egymás azon jogát, hogy kapcsolataikat más államokkal a nemzetközi joggal összhangban és e nyilatkozat szellemében belátásuk szerint határozzák és valósítsák meg." / Az imperialista államok a II. vh. után is sokszor nyíltan megsértették a ~-t, ugyanakkor kiforgatva ezt az elvet valódi értelméből, a szocialista államokat vádolják a megsértésével olyan esetekben, amikor ezek a nemzeti felszabadító mozgalmaknak, a szabadságukért és függetlenségükért harcoló népeknek politikai, anyagi és kérésükre katonai támogatást adnak. A szocialista országok a békés egymás mellett élés politikájának szellemében a nközi kapcsolatokban ragaszkodnak a ~-hez. Elutasítanak a belügyeikbe való bármiféle beavatkozást, egyszersmind maguk szigorúan tartózkodnak az ilyen cselekményektől.

berlini kérdés: Berlin, ill. Ny-Berlin státusával függ össze. / A hitleri Németo. feltétel nélküli kapitulációja után a szövetséges nagyhatalmak Németo.-ot négy megszállási övezetre osztották, s a szovjet megszállási övezethez tartozó Berlint is négyhatalmi igazgatás alá helyezték. E feladatot látta el a szövetséges kommandatúra, amelyet

az ugyancsak Berlinben székelő négyhatalmi Szövetséges Ellenőrző Tanács irányított. A →*Németország kettészakítás*ra irányuló nyugati politika a berlini közös igazgatást is meg akarta változtatni, s az angolok, az amerikaiak és a franciák igazgatási övezeteik egyesítésével 1949. jún.-ban létrehozták Ny-Berlint mint önálló közigazgatási egységet. A hidegháború éveiben a nyugati hatalmak – az NSZK hatóságaival együttműködve – Ny-Berlint az európai szocialista országok elleni kém- és diverziós tevékenység előretolt pontjává tették. Ezért a SZU 1958. nov. 27-i jegyzékében leszögezte, hogy a Berlinre vonatkozó megelőző megállapodásokat hatálytalanoknak tekinti, ugyanakkor javasolta a nyugati hatalmaknak, hogy Ny-Berlint tegyék demilitarizált szabad várossá, és a végrehajtás módozatairól kezdjenek tárgyalásokat egymással. E javaslattal az NDK kormánya egyetértett. A SZU egyúttal bejelentette, hogy ha a ~-ben nem jönne létre megállapodás, akkor az NSZK és a Ny-Berlin közötti forgalom addig általa gyakorolt ellenőrzési jogát az NDK-ra ruházza át, hogy ezzel a megszállási rendszer utolsó nyomát is eltüntesse. A nyugati hatalmak és az NSZK kormánya elutasították ugyan a szovjet jegyzéket, de hajlandónak mutatkoztak arra, hogy a →*német kérdés* általános megoldásával összefüggésben tárgyalásokat kezdjenek a ~ rendezéséről is. A SZU 1959. jan. 10-i válaszjegyzékében a Berlin szabad várossá tételére vonatkozó javaslatának megismétlését összekapcsolta egy békeszerződés-tervezettel. Ezen az alapon hívták össze 1959 nyarán a SZU, az USA, Nagy-Britannia és Franciao. külügyminisztereinek genfi konferenciáját (→*külügyminiszterek értekezletei*). A nyugati hatalmak és az NSZK kormánya azonban a továbbiakban sem voltak hajlandók lemondani arról a lehetőségről, amelyet Ny-Berlin jelentett nekik az NDK és a szocialista országok elleni kártevő és diverziós aknamunka szempontjából. Ennek következtében 1961 nyarán napról napra feszültebbé vált a berlini helyzet. Mind az európai béke és biztonság, mind az NDK szocialista építőmunkájának védelme megkövetelte a berlini feszültségi góc lokalizálását, ezért 1961. aug. 13-án az NDK kormánya lezárta a Ny-Berlin felé addig nyitott határát, és ezzel gátat vetett a további konfliktusok és a szocialista építőmunka ellen irányuló kártevő tevékenységnek. A ~-t végül is az 1972. jún. 3-án aláírt →*Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény* rendezte.

berlini konferencia (1976): →*európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája*

bermudai értekezlet (1953): amerikai–angol–francia csúcsértekezlet. A szovjet kormány 1953. nov. 3-i és 26-i jegyzékeiben ismét felszólította a nyugati hatalmakat az európai béke és biztonság megteremtésére, és kifejezte készségét, hogy ilyen értelmű megállapodást írjon alá valamennyi európai állammal. A francia és az angol kormány kezdetben hajlandóságot mutatott e javaslatok érdemi megvizsgálására, de ezeket a törekvéseket az USA keresztülhúzta. Az Anglia és Franciao. miniszterelnökének, valamint az USA elnökének részvételével megtartott ~ (1953. dec. 4–7.) megerősítette az „atlanti szolidaritás" elvét és a NATO szilárdításának szükségességét. A három nyugati szövetséges csak ismételt jegyzékváltások, a szovjet diplomácia erőfeszítései nyomán egyezett bele egy négyhatalmi külügyminiszteri értekezlet megtartásába (→*külügyminiszterek értekezletei*).

Bevin-terv: Ernest Bevinnek, az angol Munkáspárt jobboldali politikusának elgondolása egy ny-európai katonai tömb kialakítására. Bevin mint Attlee kormányának külügyminisztere az USA kormányának jóváhagyásával az angol–francia dun-

kuerque-i szerződés kiterjesztésére tett javaslatot, nevezetesen a Benelux államok és Olaszo. bevonására egy ny-európai tömbbe. A ~ nyomán 1948-ban a brüsszeli konferencián létrehoztak egy egyelőre öthatalmi csoportosulást, a →*Brüsszeli Szerződést*. Ez előkészítése volt annak a szerződéssorozatnak (→*Észak-atlanti Szerződés Szervezete*, → *Nyugat-európai Unió*, →*párizsi szerződések*), amelynek célja a nynémet újrafölfegyverzés és az NSZK-nak a nyugati katonai, politikai tömbbe való bevonása volt.

biafrai szakadár mozgalom: →*nigériai polgárháború*

bilateralizmus: az államközi megállapodásoknak az a formája, amelyik a felek jogviszonyát – ellentétben a →*multilateralizmus*sal – kétoldalúan szabályozza. A ~ a nközi kereskedelmi kapcsolatokban azt jelenti, hogy az árucserét és a nközi fizetést csak a két érdekelt országra vonatkozóan rögzítik szerződésben. Általában a kötött devizagazdálkodást folytató országokra jellemző. Bizonyos fejlettségi szint elérése esetén a ~ gátolja a külkereskedelem fejlődését, mert a forgalmat a kisebb teljesítőképességű ország lehetőségeire korlátozza. A bilaterális kapcsolatok megjelenési formái az árucsere-forgalmi, ill. a kétoldalú klíring-megállapodások. A szocialista országok között 1964. jan. 1. előtt a pénzforgalomban általában a ~ érvényesült. Azóta megteremtették a sokoldalú elszámolás feltételeit, és a →*Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank*nál vezetett számlájukon a kétoldalú fizetési egyensúly helyett mód nyílt a sokoldalú egyensúly kialakítására.

biológiai fegyverek: a →*tömegpusztító fegyverek* egyik fajtája, háborúban emberi, állati és növényi szervezeteket elpusztító vagy betegségeket előidéző élő kórokozók, ezek toxinjai, növényi és állati kártevők, ill. az ilyen anyagokat tartalmazó vegyületek, keverékek, valamint az őket hordozó eszközök (rakéták, bombák, lövedékek, aknák, speciális készülékek). A ~ tehát a biológiai harcanyagot és a harceszközt együtt jelentik. A ~ elnevezés helyett sokszor helytelenül a baktériumfegyver elnevezést használják. Ezen azonban csak baktériumok, vírusok, gombák vagy toxinok és különböző adalékanyagok előírás szerinti keveréke értendő. / A ~ alkalmazását már 1925-ben megtiltotta a genfi jegyzőkönyv. Ennek ellenére az USA bevetette a koreai háborúban. Az ENSZ Közgyűlése több alkalommal is megerősítette a genfi jegyzőkönyvet, s ennek eredményeként kiszélesedett az aláírók köre. Az USA csak 1975-ben ratifikálta e jegyzőkönyvet. 1971. márc.-ban a SZU és más szocialista államok az ENSZ Közgyűlésének 26. ülésszakán egyezménytervezetet terjesztettek elő a ~ kérdésében, s ennek nyomán 1972. ápr. 10-én Moszkvában, Londonban és Washingtonban aláírták a baktériumfegyverek (biológiai fegyverek) és a mérgező anyagok kifejlesztésének, gyártásának és felhasználásának tilalmáról s megsemmisítésükről szóló egyezményt, mely 1975. márc. 26-án lépett hatályba, s 1977-ig 73 állam ratifikálta. Ezzel az egyezménnyel sikerült első ízben a tömegpusztító fegyverek egy fajtáját kiküszöbölni.

bipolaritás: a nközi viszonyok olyan feltételezett rendszere, amelyben két pólusnak, a minden más államnál erősebb SZU-nak és az USA-nak a szerepe és egymáshoz való viszonya szabja meg az események alakulását, a nközi kapcsolatokat. / E kifejezést a nyugati politológusok nagyhatalmi politikai terminusként használják, s a ~-ban látják korunk alapvető ellentmondását, meghatározó tényezőjét. Használata a nyugati politikai irodalomban az 1960-as évek második felében terjedt el a nközi erőviszonyok újabb, lényeges változásai nyomán, amikor a SZU-nak és a szocialista

országok közösségének ereje olyannyira megnövekedett, hogy az USA és más imperialista hatalmak is külpolitikájukban kénytelenek voltak levonni ebből a következtetéseket. Az 1960-as évek végén előtérbe került a kooperatív ~ hangoztatása s az →*erőegyensúly* elmélete. A kínai vezetők →*szuperhatalmak* kategóriája az osztályszemlélet elvetésével az ellentétes jellegű, alapvetően eltérő politikát és célokat követő mindkét nagyhatalmat minden többi országgal szemben álló ellenséges erőnek minősíti. *(→három világ elmélete)*. Az 1970-es évek eleje óta egyes politológusok nem a ~-t, hanem újra a →*multipolaritást* tekintik a nközi viszonyok jellemzőjének. / A marxista politikatudomány és a szocialista országok külpolitikája változatlanul korunk fő ellentmondásának lenini tételén alapul. A munkásosztály és a burzsoázia ellentétének a nközi (államközi) viszonyokban megfelel a szocializmus és az imperializmus között világméretekben megnyilvánuló alapvető ellentét. A SZU-nak és az USA-nak valóban kiemelkedő a szerepe a nközi politikában, s körülöttük polarizálódnak a két világrendszer politikai erői. Ennek a történelmi ténynek semmi köze a „két szuperhatalom" hamis koncepciójához.

BIS: →*Nemzetközi Fizetések Bankja*

Bissau-Guinea függetlenné válása (1973): →*portugál gyarmatok függetlenné válása*

bizertai válság (1961): Franciao. és Tunézia konfliktusa a Bizerta városában felállított francia haditengerészeti támaszpont kiürítésével kapcsolatban. / Az 1958. évi francia–tunéziai megállapodás értelmében Franciao.-nak ki kellett vonnia csapatait Tunéziából, Bizertát kivéve, ahol 12 000 francia katonát állomásoztathatott. Mivel a tunéziai Burgiba-kormány – mely támogatta az algériai függetlenségi harcot – nem tudta elérni, hogy a támaszpontot kiürítsék, 1961. júl. 17-én blokád alá vette azt. Júl. 19-én a francia erők tüzet nyitottak a védtelen lakosságra, majd három napon át folytak a harcok a tunéziai hadsereg részvételével. Az ENSZ Közgyűlésének 1960. évi 15. ülésszaka támogatta a tunéziai népet, és a konfliktus békés rendezésére szólította fel a harcoló feleket. A Rómában 1961. dec.-ben megkezdődött tárgyalások eredményeképpen 1963-ban a francia csapatok elhagyták Bizertát.

Bizónia: →*Németország kettészakítása*

Biztonsági Tanács, BT (Security Council – New York): az →*Egyesült Nemzetek Szervezetének* egyik fő szerve. Feladata az ENSZ céljainak és elvének megfelelően a nközi béke és biztonság fenntartása. / A ~-nak 15 tagja van (1965-ig 11 volt), közülük állandó tag az 5 nagyhatalom: Franciao., Kína (helyét 1971-ig jogtalanul Tajvan foglalta el), Nagy-Britannia, a SZU és az USA; a ~ további 10 nem állandó tagját 2–2 évre (évente 5–5 tagot) – földrajzi és regionális szempontok alapján – $^2/_3$-os szavazattöbbséggel a Közgyűlés választja meg. A tagok közvetlenül nem választhatók újra. (Magyaro. a ~-nak 1968–1969-ben volt tagja.) A tagok az angol ábécé sorrendjében havonta váltakozva elnökölnek. Minden tagnak 1 szavazata van. A ~-ban eljárási kérdésekben a határozathozatalhoz 9 igenlő szavazat elegendő, minden más kérdésben is 9 jóváhagyás szükséges, ezeknek azonban magukban kell foglalniuk az 5 állandó tag egyetértő szavazatát. Ez annyit jelent, hogy érdemi kérdésben nem jöhet létre határozat a →*nagyhatalmak* egyetértése nélkül. Ez az ún. vétójog, amely szerint érdemi kérdésben bármely állandó tag nemleges szavazata megakadályozhatja valamely határozat meghozatalát. Valamelyik állandó tag tartózkodása a szavazástól, ill. távolmaradása a ~-ban kialakult gyakorlatnak megfelelően nem jelent vétót. Az →*egyhangúság elve* az ENSZ összes fő

szerve közül csak a ~-ban érvényesül. / Az Alapokmány rendelkezései szerint az ENSZ tagállamai kötelesek minden, a nközi békét és biztonságot fenyegető viszályt békés úton megoldani. Ha ez nem lehetséges, az ügyet a ~ elé kell terjeszteni. Az Alapokmány felhatalmazza a ~-ot arra, hogy kivizsgáljon minden vitát vagy helyzetet, amely súrlódásokhoz vezet, és az ilyen viták megoldására lehetőleg békés módszereket ajánljon. Ha a békés út nem vezet eredményre – az Alapokmány VII. fejezetében foglalt rendelkezéseknek megfelelően –, a ~ a nközi béke és biztonság helyreállítására fegyveres erőket is igénybe vehet. A fegyveres erőt a tagállamok külön megállapodás alapján bocsátanák rendelkezésre, az erre vonatkozó szabályokat azonban a ~ a fennálló nközi politikai ellentétek miatt mind ez ideig nem dolgozta ki *(→ENSZ fegyveres erői)*. Ha az ENSZ valamely tagállamát fegyveres támadás éri, amíg a ~ nem intézkedik, a megtámadott állam élhet az egyéni vagy kollektív védelem jogával, intézkedéseit azonban mindenképpen a ~ tudomására kell hoznia. Az Alapokmány a ~ hatáskörébe utalja az ENSZ-gyámság gyakorlását a „stratégiai területeken"; a Közgyűlésnek való javaslattételt a főtitkár személyére és új ENSZ-tagok felvételére; valamint a Nközi Bíróság tagjainak megválasztását – a Közgyűléssel párhuzamosan, de attól függetlenül. A ~ évente jelentést tesz a Közgyűlésnek. A ~ állandó bizottságai az ügyrendi (eljárási) kérdésekkel, valamint az ENSZ-be történő tagfelvételi kérelmekkel foglalkozó szakértői bizottság. A vezérkari bizottság a gyakorlatban nem működik.

blokád: egy vagy több államnak valamelyik másik állam ellen tett intézkedései a célból, hogy elzárják annak egész forgalmát, főképp áruforgalmát. A ~-ot kényszerítő eszközként használják. Leggyakoribb formája a tengeri ~ volt a tengeri háború eszközeként. Ennek nközi jogszabályait az 1909. évi londoni tengerjogi nyilatkozat foglalta össze. A ~, amelyet az imperialista hatalmak a II. vh. után is agresszív terveik fegyvereként használtak (így az USA 1962-ben Kuba ellen), sérti az erőszakról és a be nem avatkozásról szóló nközi jogi alapelveket. Megtorlásként sem lehet vele élni. Az ENSZ Alapokmánya a béke fenntartása vagy helyreállítása érdekében a ~-ot a kollektív fellépés lehetséges eszközének tekinti (VII. fej., 42. cikkely). Ez esetben a Biztonsági Tanács határozza meg, hogy az ENSZ tagjai milyen rendszabályokat alkalmazzanak.

BMEWS: *→rakétaelhárító rendszerek*

bogotái konferencia (1948): *→Amerikai Államok Szervezete*

bojkott: a politikai és gazdasági harc egyik módszere; a kapcsolatok teljes vagy részleges megszüntetése valamely szervezettel, állammal, vagy pedig tartózkodás bizonyos áruk vásárlásától *(→blokád)*.

bolgár békeszerződés (1947): a *→párizsi békeszerződések* egyikeként 1947. febr. 10-én írták alá. A királyi Bulgária 1940-től 1944. szept. 9-éig, az antifasiszta népi felkelés győzelméig a fasiszta Németo. oldalán részt vett a II. vh.-ban. Hadat üzent Jugoszláviának és Görögo.-nak, de a szovjet kormánynak nem. A ~ az ország határait az 1941. jan. 1-i állapotnak megfelelően jelölte ki, kötelezte Bulgáriát a fasiszta szervezetek feloszlatására, a háborús bűnösök kiszolgáltatására. A bolgár hadsereg létszámának felső határát 65 000 főben állapította meg, jóvátételre kötelezte az országot (Jugoszláviának 25 millió, Görögo.-nak 45 millió dollárnyi értékben). Kimondta, hogy a dunai közlekedés minden állam számára szabad.

bonni szerződés (1952): az USA-nak, Nagy-Britanniának és Franciao.-nak az

NSZK-val való kapcsolatait rögzítő ún. általános szerződés. / A SZU a II. vh. után a →*potsdami konferencia* szellemében sorozatos kezdeményezéseket tett a német békeszerződés megkötésére és Németo. egyesítésére (→*német kérdés*), s erről nem mondott le →*Németország kettészakítása* után sem. 1952. márc. 10-én a szovjet kormány tervezetet terjesztett elő a Németo.-gal kötendő békeszerződés alapjairól. A nyugati hatalmak kormányai azonban – a német kérdésben követett addigi politikájuknak megfelelően – elutasították ezt a szovjet javaslatot is, és 1952. máj. 26-án az USA, Nagy-Britannia, Franciao. és az NSZK képviselői aláírták a ~-t. Ez megszüntette a megszállási statútumot, kedvezett a német uralkodó körök érdekeinek, de a három nyugati hatalom megtartotta „különleges jogait", beleértve Németo. egyesítésének és a német békeszerződésnek a kérdését, s az NSZK területén továbbra is csapatokat tarthatott. A ~-t követte az →*Európai Védelmi Közösség* megalakításának tervezete az NSZK bevonásával.

Bonn–Párizs tengely: az NSZK-nak és Franciao.-nak az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején kialakult szoros kapcsolataira használt kifejezés. / Kialakításának igénye a II. vh. utáni években a megváltozott nközi helyzet következményeként támadt fel. A két országot kormányzó nagytőkés csoportok, a változatlanul meglevő ellentétek mellett, egymásra támaszkodva próbálták megvalósítani politikai-gazdasági elképzeléseiket. De Gaulle ötödik köztársasága az angolszász, főleg az USA-befolyás csökkentése, Franciao. fokozottabb politikai önállóságának és a kontinentális Európában játszott vezető szerepének megvalósítása végett igyekezett szövetséget kötni az NSZK-val. Az NSZK vezető körei viszont Adenauer kancellársága idején a francia támogatás segítségével akarták a II. vh.-ban elvesztett politikai hatalmat visszaszerezni, az ország gazdasági erejének megfelelő szintre emelni. A nynémet–francia kapcsolatokat azonban ellentétek hatották át. Franciao. a NATO-n belül külön tömb kialakítására, másrészt a szocialista országokkal önálló külpolitika folytatására törekedett (→*Franciaország külpolitikája*). Az NSZK igyekezete viszont akkor arra irányult, hogy megszerezze az atomfegyvert, európai hegemóniát biztosítson magának, ami lehetőséget nyújtott volna a szocialista országokkal szembeni revanspolitika folytatására, újabb gazdasági pozíciók szerzésére, s mindezzel a nközi enyhülés megakadályozására (→*NSZK keleti politikája*). Jelentős ellentétek voltak a két ország között gazdasági téren is. Franciao. akadályozta Nagy-Britannia belépését a Közös Piacba, az NSZK kormánya viszont itt az agrárunió kérdésében gátolta meg a francia elképzelések megvalósulását. Az ellentétek a vártnál erősebbeknek bizonyultak, s így a ~-hez fűzött elképzelések nem váltak be.

Brazília regionális szerepe: a volt portugál gyarmatbirtokokból 1822-ben alakult állam L-Amerika legnagyobb országa. Az USA mindig különleges figyelmet fordított itteni befolyásának, monopóliumai hatalmának tartóssá tételére, mert Brazíliában sok az értékes mezőgazdasági és ipari nyersanyag (szizál, földimogyoró, kávé, kakaó, gyapot, vasérc, mangánérc stb.), és földrajzi helyzete stratégiai fontosságot ad L-Amerika katonai és politikai ellenőrzésében. / A II. vh. után Brazília a →*Rio de Janeiró-i paktum*, az USA irányította l-amerikai katonai szövetség létrehozásában vállalt nagy szerepet, majd 1952. márc.-ban katonai egyezményt kötött az USA-val. Az 1956 és 1964 között hatalmon levő polgári kormányok viszonylag független, semlegességi politikát folytattak, Brazília ebben az időszakban normalizálta kapcsolatait a szocialista országokkal, az USA nyomására sem szakította meg a diplomáciai viszonyt a forradalmi Kubával, s anti-

monopolista gazdasági reformokat vezetett be. 1964. ápr.-ban azonban egy reakciós USA-barát tábornoki csoport megdöntötte Goulart elnök kormányát, és a finánc-oligarchiával összefonódó katonai-fasiszta diktatúrát vezetett be az országban. A puccs után az új rezsim érvénytelenítette a korábbi demokratikus politikai és gazdasági intézkedéseket (pl. a földreformot), a haladó erők üldözésébe kezdett az országon belül és a l-amerikai földrészen egyaránt, részt vett az USA 1965. évi dominikai agressziójában, segítséget nyújtott a bolíviai és a chilei fasiszta puccsistáknak. Az 1960-as években Brazíliában gyors tőkés gazdasági fejlődés indult meg, s ezzel növekedett az ország katonai potenciálja. Az ország vezetői meghirdették Brazília „nagyhatalommá válásának" tervét, és bizonyos mértékig lazították a függőséget az USA-monopóliumoktól. Előtérbe került a nyeurópai és a japán tőke szerepe a modern nagyipar, kivált a hadiipar megteremtésében. Megkezdték az önálló brazil atomipar kifejlesztését *(→brazil–NSZK atomszerződés)*. A l-amerikai forradalmi mozgalmak visszaszorítása végett a brazil vezetők az 1970-es években tervbe vették egy reakciós politikai-katonai szövetség létrehozását, melynek Brazílián kívül Paraguay, Uruguay és Chile lenne a tagja. 1975-ben az országban állami társaságot alapítottak, mely magában foglalja az ország összes hadianyaggyárát, ellenőrzi a hadiipari beruházásokat, és gondoskodik a külföldi technológia importjáról. 1976-ban az USA kormánya vállalta, hogy minden fontos kérdésben konzultál Brazíliával. Ez is Brazília növekvő politikai súlyáról tanúskodott. Carter amerikai elnök hatalomra jutása után romlottak az USA és Brazília kapcsolatai, s 1977. szept.-ben a brazil kormány felmondta valamennyi katonai egyezményét az USA-val.

brazil–NSZK atomszerződés: a brazil külügyminiszter NSZK-beli látogatása során 1975. jún. 27-én aláírt egyezmény; felöleli a teljes atomenergetikai ciklust a brazíliai uránérc geológiai kutatásától (a termelt urán 20%-át az NSZK-ba exportálják) annak a fűtőanyagnak a regenerálásáig, amelyet az NSZK által 15 év alatt Brazíliában felépítendő 8 atomreaktorban használnak fel. A tervek végrehajtására 10 milliárd dollár összegű beruházást irányoztak elő, ezt nynémet bankok finanszírozzák. A ~ értelmében az NSZK szállítja a reaktorokat, és átadja a felhasznált fűtőanyag regenerálásához szükséges technológiát. Emellett Brazília eladhat nukleáris technológiát és reaktorokat más l-amerikai országoknak, de azzal a kikötéssel, hogy a vásárlóknak nem lehet joguk nukleáris fűtőanyag előállítására. Az egyezményt azzal a feltétellel kötötték meg, hogy Brazília aláveti magát a Nközi Atomenergia-ügynökség ellenőrzésének (Brazília nem csatlakozott az atomsorompó-szerződéshez). 1976. aug. 13-án hasonló szerződést írt alá Brazília és Franciao. egy Minerve típusú atomreaktor felépítéséről. Ezzel Brazília előtt megnyílt az út, hogy atomfegyvereket tudjon előállítani. Az USA – mivel szintén atomszerződést készült aláírni Brazíliával – mindent elkövetett a ~ megtorpedózására. Az NSZK kormánya és a Carter-kormányzat között 1977. márc.-ban lefolytatott tárgyalássorozat nem vezetett eredményre, sőt Brazília felmondta az USA-val 25 évre kötött katonai megállapodását.

Brazzaville-i Csoport: *→Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet*

Bretton Woods-i rendszer: nközi fizetési rendszer, amelyet az USA-beli Bretton Woods városáról neveztek el, itt egy értekezleten 1944-ben kialakították a *→nemzetközi tőkés pénzügyi rendszert*. A *→tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága* következtében a ~-nek már csak a maradványai léteznek.

brüsszeli konferencia (1974): →*nyugat-európai kommunista és munkáspártok brüszszeli konferenciája*

Brüsszeli Szerződés (Brussels Treaty – London): Belgium, Franciao., Hollandia, Luxemburg és Nagy-Britannia elsősorban katonai, továbbá gazdasági, szociális és kulturális szövetsége, 1948. márc. 17-én hozták létre 50 évi hatállyal. Gyakran Nyugati Uniónak is hívják. Ez volt a SZU és a népi demokratikus államok ellen irányuló első katonai tömb, amely már számolt a nynémet militaristákkal való együttműködéssel, jóllehet a ~ létrehozását azzal indokolták, hogy ilyen módon hárítják el a Németo. részéről fenyegető lehetséges agresszió veszélyét. Összefüggésben volt a →*Marshall-terv*vel. Az USA kormánya a ~-t nyomban pártfogásába vette, mégpedig azzal, hogy az elősegítse amerikai vezetéssel a NATO létrehozását. A ~ megalakulása után katonai feladatait rövidesen a NATO át is vette, gazdasági feladatait pedig az OEEC. 1955-ben a →*párizsi szerződések* alapján Olaszo. és az NSZK bevonásával a →*Nyugat-európai Unió*vá alakult át.

BT: →*Biztonsági Tanács*

budapesti értekezlet (1969): a →*Varsói Szerződés Szervezete* Politikai Tanácskozó Testületének 1969. márc. 17-én, Budapesten megtartott ülése, amelyen a barátságról, az együttműködésről és a kölcsönös segítségnyújtásról tárgyaltak, s határozatot hoztak a szervezet fölépítésének és irányító szerveinek fejlesztésére. A ~-en az összes európai államhoz szóló felhívást fogadtak el (az ún. Budapesti Felhívást) az →*európai biztonsági és együttműködési értekezlet* előkészítésére és megtartására. A felhívás ismét állást foglalt a rendezetlen problémák békés eszközökkel, tárgyalások útján való megoldása és amellett, hogy Európában győzelemre jusson a békés egymás mellett élés politikája. A Budapesti Felhívás megismételte és megerősítette a →*bukaresti értekezlet*en megfogalmazott elveket és javaslatokat; megállapította, hogy az összeurópai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartására létrejöttek a reális lehetőségek. Azzal a felszólítással fordult Európa országaihoz, hogy működjenek együtt ennek az értekezletnek az összehívásában és az eredményes megtartásához szükséges föltételek megteremtésében. Legyen Európa „az egyenjogú nemzetek gyümölcsöző együttműködésének kontinensévé", hangsúlyozta a Budapesti Felhívás.

Budapesti Felhívás: →*budapesti értekezlet*

budapesti konzultatív találkozó (1968): →*kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásai*

bukaresti értekezlet (1966): a →*Varsói Szerződés Szervezete* Politikai Tanácskozó Testületének 1966. júl. 4–6-án, Bukarestben megtartott tanácskozása, amelyen az európai béke és biztonság kérdéséről, valamint az USA vietnami agressziójáról tanácskoztak. Mindkét tárgyban nyilatkozatot fogadtak el. A „Nyilatkozat az európai béke és biztonság megszilárdításáról" elítélte az USA, az é-atlanti tömb – mégpedig hangsúlyozottan az NSZK revansista és militarista körei – agresszív politikáját, hangsúlyozta az európai államok között a normális, békés kapcsolatok, így a kereskedelmi együttműködés fejlesztésének fontosságát, és javasolta egyebek között a népek biztonságát fenyegető fegyverkezés csökkentését, az európai határok elismerését (megállapítva, hogy „az európai biztonság szavatolásának egyik fő feltétele az európai államok között jelenleg fennálló határok sérthetetlensége"), a →*német kérdés* békés rendezését, a fennálló katonai szövetségek egyidejű feloszlatását. A nyilatkozat kijelentette, hogy az európai béke és bizton-

ság híveinek befolyása növekszik, s hogy az NSZK-ban is vannak olyan erők, amelyek a feszültség enyhítésére és az európai biztonság megteremtésére törekszenek. A ~ résztvevői javasolták egy →*európai biztonsági és együttműködési értekezlet* összehívását, amely elősegíthetné végső soron az →*európai kollektív biztonsági rendszer* megteremtését. / Az USA vietnami agressziójával kapcsolatos nyilatkozatban a Varsói Szerződés tagállamai figyelmeztették az USA uralkodó köreit a háború folytatásának és kiterjesztésének roppant súlyos következményeire, s hangsúlyozták, hogy továbbra is megadnak minden segítséget a VDK-nak. Elítélték az USA kormányának mindazokat az akcióit, amelyek a vietnami háborúnak Laosz és Kambodzsa területére való kiterjesztését célozták.

Burma függetlenné válása (1948): →*Délkelet-Ázsia fiatal nemzeti államainak kialakulása*

BVT: →*Béke-világtanács*

C

caracasi értekezlet (1954): az →*Amerikai Államok Szervezetének* 1954. márc.-ban megtartott 10. értekezlete, amelyen 20 amerikai állam vett részt. Fő célja az USA monopóliumainak érdekeit sértő guatemalai polgári demokratikus forradalom elleni intézkedések „törvényesítése" volt. Dulles külügyminiszter nyomására elfogadták (17 igenlő szavazattal, Mexikó és Argentína tartózkodásával, Guatemala ellenszavazatával) a hírhedt antikommunista határozatot, amely elítéli a „nközi kommunista beavatkozást" a nyugati félteke ügyeibe, s kimondták, hogy bármely amerikai állam „kommunista ellenőrzés vagy uralom alá kerülése" egész Amerika békéjét veszélyezteti. A határozat célja az volt, hogy eleve szentesítsék az USA beavatkozását a l-amerikai ügyekbe, s ez már abban az évben be is következett *(→Guatemala elleni támadás)*. A ~ az USA és L-Amerika országainak fokozódó ellentéteit is tükrözte, főként gazdasági kérdésekben (az USA szüntesse meg a l-amerikai áruk importjának korlátozását, és ne árassza el mezőgazdasági termékekkel a l-amerikai államokat stb.).

CARIFTA: →*Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás*

Casablancai Csoport: az EAK, Ghána, Guinea, Mali, Marokkó és az algériai ideiglenes kormány 1961-ben alakított csoportosulása. Célja az volt, hogy ellensúlyozza az Afrikai-Malgas Unió imperialistákkal együttműködő politikájának hatását. A megalakulást követő évben a tagországok megállapodtak egy afrikai gazdasági közös piac létrehozásában, vámcsökkentésekben, s közös katonai parancsnokságot teremtettek. A ~ székhelye Bamakóban volt. Az →*Afrikai Egység Szervezete* megalakulása után a ~ ebbe beolvadt.

casus belli (háborús ok): valamely államnak olyan magatartása, amely egy másik államnak háború indítására ad okot. Az I. vh.-t megelőzően minden államnak szuverén joga volt annak megítélése, hogy egy másik államnak milyen magatartását minősíti ~-nek. A Népszövetség Egyezségokmánya már bizonyos mértékben korlátozta az államoknak háborúk indítására való jogát. Az 1928. évi Kellogg–Briand-paktumban pedig több állam, köztük a SZU, lemondott a háborúról mint a nemzeti politika eszközéről. Napjainkban az ENSZ Alapokmánya értelmében az államok fegyveres föllépésének csak két törvényes esete lehet: 1. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által a békét veszélyeztető, megszegő vagy támadást indító állam ellen elrendelt kollektív fegyveres akció; 2. fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem jogának gyakorlása, addig a BT a nközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem hozta. Más okot háború indítására az ENSZ Alapokmánya nem ismer el. A ~ tehát ma már nem tartozik a nközi jog fogalmainak körébe.

casus foederis (szövetségbeli ok): két vagy több állam közötti szövetségi szerződésben meghatározott helyzet, amelynek bekövetkezése esetén a szerződő államok kötelesek eleget tenni a szerződésben magukra vállalt kötelezettségeknek.

CCI: → *Nemzetközi Kereskedelmi Kamara*

CEAO: → *Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség*

célprogramok: a KGST Komplex Programjában foglalt fontosabb együttműködési feladatok részletes kidolgozása és az együttműködés fejlődésének meggyorsítása végett készített programok. Ezek: 1. A tagállamok energia- és nyersanyagszükségleteinek kielégítésére irányuló célprogram; ennek keretében a villamos energia, a kőolaj- és földgázkitermelés, a szénbányászat, a vas- és színesfémkohászat, a vegyipar, a cellulóz- és papíripar fontos termékeiben mutatkozó igények kielégítését biztosító együttműködési javaslatokat dolgozzák ki. 2. A gépipari szakosítás és együttműködés két- és többoldalú megállapodásokon alapuló elmélyítésére szolgáló célprogram; ez részben a gépipar, részben pedig a más népgazdasági ágazatok fejlesztéséhez szükséges gépek és berendezések körére terjed ki. Különösen fontosak ezek között az energetikai, a bányászati, a vegyipari, a vas- és színesfémkohászati, valamint a mezőgazdasági és élelmiszeripari gépek. 3. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek iránti szükségletek teljesebb kielégítésére szolgáló célprogram; ennek keretében olyan intézkedések kidolgozását tervezik, amelyek – felhasználva a tagállamok adottságait – kedvező feltételeket teremtenek a gabona, a takarmány, a hús és a hústermékek, a cukor, a növényi olaj, a friss és a feldolgozott zöldségek és gyümölcs, valamint a gyapot termesztésének fejlesztéséhez. 4. Az egyes tartós közfogyasztási cikkek iránti igények kielégítésével kapcsolatos célprogram; ebben többek között a színes tv-készülékek, a képrögzítő és visszajátszó berendezések, különböző háztartási gépek és egyes könnyűipari termékek gyártásában való együttműködés kérdései szerepelnek. 5. A közlekedési célprogram; ez a nközi személy- és áruszállítás zavartalanságának biztosításával összefüggő tennivalókat tartalmazza.

CENTO: – *Központi Szerződés Szervezete*

CERN: → *Európai Nukleáris Kutató Szervezet*

chapultepeci értekezlet (1945): a l-amerikai országok (kivéve Argentínát) és az USA 1945. febr.–márc.-ban, a Mexikóváros melletti Chapultepecben tartott értekezlete az amerikai államok egymás közti viszonyában alkalmazandó elvekről. A ~-en valójában az Amerika-közi együttműködésnek a II. vh.-ban kialakult formáit akarták az USA érdekeinek megfelelően átmenteni a következő időszakra. Így az USA egyik célja az volt, hogy eleve kikapcsolja a jövendő világszervezet, az ENSZ Biztonsági Tanácsának beleszólási lehetőségét a nyugati félteke ügyeibe. A ~-en elfogadott okmány, az ún. Chapultepeci Akta kimondta, hogy bármely amerikai állam szuverenitását, politikai függetlenségét vagy területi integritását csorbító cselekmény valamenynyi amerikai állam ellen irányuló agressziónak tekintendő. A ~ a később létrehozott tömbjellegű szervezet, az → *Amerika-közi fegyveres erők* alapjait teremtette meg. Gazdasági kérdésekkel is foglalkozott, s az ezekben hozott döntések ugyancsak az USA befolyásának növekedését szolgálták. 1945. márc. 27-én Argentína nyilatkozatban jelentette be csatlakozását a ~ határozataihoz.

cheriboni egyezmény (1947): → *indonéz–holland megállapodások*

chilei forradalom és ellenforradalom: az 1970. szept.-től 1973. szept.-ig tartó forradalmi folyamat és az ezt követő fasiszta diktatúra időszaka. / Az 1970. szept. 4-i választáson a Népi Egység elnökjelöltje, a szocialista Salvador Allende győzött. Elődjének, az 1964. évi választásokon

a keresztény demokrata párt jeloltjeként elnökké választott Eduardo Freinek a reformpolitikája kudarcba fulladt. A Népi Egység, amelyben kommunisták, szocialisták, radikálisok, baloldali keresztény demokraták és más demokratikus erők tomorultek, alkotmányos úton hatalomra kerülve alakított kormányt, s ebben a kommunisták is részt vettek. A Népi Egység kormánya igen nehéz belső és kulső korulmények kozott is nagy eredményeket ért el Állami kezelésbe vette a termelési eszkozok jelentős részét Kisajátították az ország gazdasági életében kulcsfontosságú, kulföldi kézben levő rézbányákat, s állami tulajdonba vették a szénbányászatot, a vaskohászatot, a papíripart és más iparágak jelentős részét. Felvásárolták a bankok és pénzintézetek részvényeinek 51%-át, s ezzel megteremtették a finánctőke állami ellenőrzését. A népi kormány a 40 ha-nál nagyobb foldbirtokok kisajátításával megvalósította a még Frei idejében meghirdetett, de csak igen lassan haladó foldreformot. Hozzálátott a tervgazdálkodás rendszerének bevezetéséhez Fontos intézkedéseket hozott a dolgozó tomegek egészségugyi és szociális ellátásának javításáról, s kotelezővé tette a nyolcosztályos iskola elvégzését. Chile kulpolitikájában is új, önálló utat kovetett: folvette a diplomáciai kapcsolatot Kubával, és jó kapcsolatokat épített ki a szocialista országokkal / A Népi Egység kormánya fennállása alatt mindvégig arra törekedett, hogy tevékenységét alkotmányos alapokon folytassa, de a kovetkezetes előrehaladást megakadályozta, hogy a reakciós erők továbbra is fontos hatalmi pozíciókban maradtak. A kétszáz fős kongresszusban (képviselőház és szenátus) az ellenzék volt tobbségben. A burzsoázia parlamenti tobbségénél fogva meg tudta hiúsítani a Népi Egység erőinek a társadalmi átalakulás kovetkezetes megvalósítására irányuló sok lépését, s megőrizte pozícióit az állami szervekben, intézményekben és a fegyveres erőkben. A nkozi monopóliumok is nyomásuk alatt tartották a Népi Egység kormányát. Az USA-val érvényben maradt a hadsereg ellátásáról és egy részének kiképzéséről kotött katonai szerződés, viszont megszűntek onnan az áru- és alkatrészszállítások. A népi hatalom elleni első nyílt fellépésre 1972. okt.-ben kerult sor a fuvarozók sztrájkjával, ez súlyos ellátási zavarokat okozott az országban Az ellenzék a továbbiakban arra számított, hogy az 1973 márc.-i parlamenti választásokon megszerzi a kétharmados tobbséget, és megbuktatja Allende elnokot. Ezzel szemben a Népi Egység, amely 1970 őszén a szavazatok 36,3%-át kapta, ezúttal 7%-kal tobb szavazatot kapott A reakció ekkor más módszerekhez folyamodott· a szocialistának meghirdetett oktatási reform ellen felsorakoztatta a tanulóifjúságot, majd amikor a munkásság hatalmas tuntetése útját állta a zavargásoknak, ismét megszervezte a fuvarozók sztrájkját, s ekkor ehhez már a kiskereskedők, sőt az orvosok is csatlakoztak. Kozben megindult a kampány a munkásosztály egységének megbontására is: a rézbányászokat sztrájkra szították, és ultrabalos jelszavakat hirdettek a kevésbé ontudatos munkásrétegek megtévesztése végett. A szélsőjobboldali erők a hadseregben is aknamunkát folytattak, ennek kovetkeztében 1973 nyarán egy katonai egység fellázadt a kormány ellen. A hadsereg lojális erőire támaszkodva azonban ezt a puccsot levertek. A gazdaságilag és politikailag ingatag helyzetben az USA agresszív koreinek, a nkozi monopóliumoknak, és főleg az amerikai ITT-nek a kozvetlen támogatásával szervezett újabb katonai puccs 1973. szept. 11-én megdontotte a Népi Egység kormányát. Allendét megolték, véres terroruralmat vezettek be, és egy hónap alatt megsemmisítették a társadalmi haladás útján elért vívmányokat. A chilei ellenforradalmi puccs szerves része volt azoknak a sorozatos, szélsőségesen reakciós lépéseknek, melyeket az USA támogatásával haj-

tanak végre L-Amerikában az antiimperialista és forradalmi erők ellen. A Pinochet-féle fasiszta diktatúra elnyomásában szenvedő chilei néppel világszerte nagy erővel nyilvánult meg a szolidaritás, és hatalmas mozgalom indult Luis Corvalán és a többi chilei hazafi és forradalmár szabadon bocsátásáért. Ennek eredményeként 1975. jan.-ban szabadon bocsátották Almeyda volt külügyminisztert, 1976. dec. 17-én pedig Luis Corvalánt, a ChKP főtitkárát. Az imperializmus gazdaságilag és politikailag kezdettől fogva támogatta a fasiszta rezsimet. Ezt a gyakorlatot folytatta a pekingi kormány is. / A chilei események nem adnak okot a szocializmusra való forradalmi áttérés békés útjának elvetésére. Változatlanul reális az a platform, melyet az SZKP XX. kongresszusa, valamint a kommunista és munkáspártok 1960. évi moszkvai tanácskozása dolgozott ki: a mai nközi körülmények között a munkásosztálynak több tőkésországban megvan az a lehetősége, hogy a kommunisták vezetésével, egységfrontok létrehozása és a nép többségét tömörítő politikai együttműködés útján polgárháború nélkül megszerezze a hatalmat, és a szocializmus útjára vezesse országát. A ~ rendkívül fontos tanulságokat adott, köztük legfőként azt, hogy a forradalmi vívmányok védelmében fel kell használni minden szükséges rendszabályt és eszközt. Megmutatta továbbá, hogy a forradalmi fejlődésben nagy figyelmet kell fordítani a fegyveres erők politikai felfogására és szerepére (különösen érvényes ez L-Amerikában), úgyszintén a középrétegekre, a helyes szövetségi politika folytatására.

CIA: → *Központi Hírszerző Hivatal*

cionista lobby: az USA-ban egyes országok, ill. nemzeti kisebbségek parlamenti kijáró csoportjai, → *lobby*jai (pl. tajvani, d-afrikai, olasz lobby) közül az egyik legjelentősebb a ~. Az USA jelentős zsidó kisebbségének (6 millió) érdekvédelmi szerveként lép föl, s nemcsak a nagytőke egy részének támogatását élvezi, hanem jelentős támogatást kap az amerikai törvényhozásban is. A ~ mai tevékenységének három fő területe: 1. a maximális gazdasági és katonai támogatás megszerzése Izrael számára, így az izraeli megszállást tartósító tervek számára is; 2. annak megakadályozása, hogy az USA elismerje a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet és a palesztin nép államalkotási jogát; 3. a szovjet zsidók támogatása ürügyén szovjetellenes kampányok szítása az USA-ban. A ~-nak jelentős szerepe volt abban, hogy az USA Kongresszusa 1974-ben nem szavazta meg a legnagyobb kedvezmény elvén alapuló szovjet-amerikai kereskedelmi szerződést, és egyik fő részese volt 1977 tavaszától az emberi jogok Carter elnök kezdeményezte kampányának.

cionizmus: reakciós, burzsoá nacionalista zsidó mozgalom és elmélet, amelyet Tivadar Herzl fogalmazott meg először, s amely Izrael politikájának eszmei alapja lett. / A ~-t a k-európai zárt és üldözött zsidó közösségek helyzete alakította ki. A deklasszálódástól félő zsidó burzsoázia és középrétegek eleve elutasították a zsidókérdés marxista megoldását, vagyis a szocialista forradalom útját. Ezzel szemben felkarolták minden zsidó kivándorlásának és a „zsidó nemzeti állam" Palesztinában való létrehozásának tervét. (Cion vagy Sion: domb Jeruzsálem, az ókori Júdea fővárosa közelében, innen a ~ kifejezés és egyben a törekvés arra, hogy az ókori zsidó állam iránti nosztalgiával, az e területhez tapadó vallási érzelmekkel a ~-t élesszék.) Herzl és társai az akkori k-európai helyzetből kiindulva azt hirdették, hogy az antiszemitizmus örök és megváltoztathatatlan, a zsidók mindenütt hontalanok és kitaszítottak, Palesztina pedig a zsidó nép történelmi hazája, ahová vissza kell térnie. A „zsidó világnemzet" cionista elmélete szerint a világ különböző részein élő, különböző nyel-

veket beszélő és különböző társadalmi osztályhoz tartozó zsidók egy egységes nemzet tagjai. Ez az elmélet forradalomellenes; arra hivatkozik, hogy a forradalmi munkásmozgalom, amely osztályalapon és nem vallási alapon szervezkedik, elvonja a zsidó munkásokat a cionista céloktól. / A forradalmi munkásmozgalom kezdettől fogva egyértelműen elítélte a ~-t, beleértve a „baloldali", magukat szocialistának, közösségi-nek stb. hirdető cionista „munkás"-pártokat és irányzatokat is, amelyek voltaképp burzsoá nacionalista tartalmúak, az osztályellentétet és az osztályharcot tagadják vagy leplezik. A ~ az imperialista nagyhatalmak között keresett támogatókat céljai megvalósításához. Az imperialista vezető körök a ~-t nközi politikai céljaik szolgálatába állították, s eszközt láttak benne az osztályharc gyöngítésére. A cionista vezetők egyszersmind eredendően ellenséges álláspontot foglaltak el a Közel-Keleten kibontakozó arab nemzeti mozgalmakkal szemben. A cionisták a brit gyarmatosítók támogatásával indították meg a palesztinai kolonizációt (az 1917. nov.-i Balfour-nyilatkozat a brit birodalmi érdekek védelme, az *→arab nemzeti felszabadító mozgalom* feltartóztatása fejében zsidó „nemzeti otthont" ígért a cionista vezetőknek az akkor még török uralom alatt levő, túlnyomórészt arab lakosságú Palesztinában). A „tiszta zsidó állam" megteremtésére törekedve, a cionista vezetők Palesztinában az arab lakosság kiszorítását tűzték ki célul *(→Izrael Állam létrehozása)*. / A ~ napjainkban Izrael Állam uralkodó ideológiája, s hívei a Cionista Világszervezetbe tömörülnek. Ennek nagy anyagi eszközei vannak, s szövevényes külkapcsolatokat alakított ki. A ~ fő támasza az USA-ban van, s Izrael agresszív politikájának fő támogatója és mozgatója az USA kormányzata *(→cionista lobby)*. A cionista pártok címkéjüktől (szélsőjobboldali, sőt fasisztoid, burzsoá liberális, labourista, „marxista") függetlenül azt az elvet vallják, hogy a világ különböző országaiban élő valamennyi (kb. 16 millió) zsidó potenciálisan izraeli állampolgár, s mindnyájuknak osztályhelyzetüktől és nemzeti hovatartozásuktól függetlenül, kötelességük támogatni Izrael Államot. A ~ elítéli a zsidóság asszimilációját saját hazájában, és mesterségesen, gyakran provokációkkal igyekszik életben tartani a „zsidókérdést", újabban mindinkább az amerikai imperializmus céljainak is megfelelő szovjetellenesség szításával. / Izraelban és a nközi cionista mozgalomban gyakorlatilag az 1930-as évek derekától elkeseredett harc folyt a labourista cionisták és a Nagy-Izrael programját meghirdető revizionisták (a mai Likud-koalíció), a nyílt kapitalista programmal fellépő szélsőséges nacionalisták között. A labourista cionistákat, akik 1948. máj.-tól megszakítás nélkül hatalmon voltak, 1977. máj.-ban váltották fel ez utóbbiak, akik a palesztinok lakta megszállt területeket (Ciszjordánia, gázai övezet) nem megszállt, hanem „felszabadított" területeknek, Izrael Állam elidegeníthetetlen részének minősítették, s azt hirdették, hogy meg kell teremteni az izraeliek és a külföldi zsidó közösségek harmonikus kapcsolatát, mert egyikőjük sem lehet meg a másik nélkül. Az Izraeli Kommunista Párt 1969-ben kiadott elméleti dokumentuma (A zsidókérdés és a ~ napjainkban) megállapítja, hogy a cionista ideológia és politika elleni harc Izrael népének, a világ zsidó közösségeinek és a világ haladó erőinek egyaránt érdeke és fontos feladata.

ciprusi kérdés: a hadászati szempontból rendkívül fontos sziget hovatartozásának, ill. függetlenségének kérdése, amelyben évtizedek óta folynak a viták és a harcok. / Ciprus három évszázados török uralom után 1878-ban került angol fennhatóság alá, majd 1925-ben brit koronagyarmat lett. A II. vh. után a sziget lakosságának 80%-át kitevő görögök a függetlenségért és a Görögo.-gal való egyesítésért (enó-

szisz) szálltak síkra. Nagy-Britanniának azonban Ciprus birtoklása fontos volt, ezt követelte a NATO-érdek is, így ellenállt a görög és a ciprusi követeléseknek. A szigeten fellángoltak a harcok, s 1956-ban az angolok az enószisz-mozgalom vezetőjét, Makariosz érseket száműzték. A függetlenségi törekvéseket azonban nem lehetett elnyomni, s végül 1959-ben Zürichben Nagy-Britannia, Görögo., Töröko., és Ciprus megállapodást kötöttek. A sziget elnyerte ugyan függetlenségét, de Nagy-Britannia megtartotta katonai támaszpontjait, Görögo. és Töröko. pedig jogot kapott arra, hogy katonai egységeket állomásoztasson Cipruson. 1960. júl.-ban a zürichi szerződés értelmében Londonban Nagy-Britannia Görögo.-gal és Töröko.-gal garanciaszerződést kötött Ciprusra vonatkozóan. Ciprus függetlenségét 1960. aug.-ban kiáltották ki, a közt. elnök Makariosz érsek, az alelnök Küçük ciprusi török politikus lett, az országot pedig felvették az ENSZ-be. 1963–1964-ben Nagy-Britannia és a szélsőséges törökök magatartása súlyos válságot idézett elő. Makariosz 1963-ban bejelentette az igazságtalan „garanciaszerződések" érvénytelenítését, és 1964-ben felmondta őket. Közben a görög és a török lakosság között fegyveres összeütközés támadt. Az ENSZ Közgyűlése 1964. márc.-ban úgy határozott, hogy ENSZ-békefenntartó erőket küld a szigetre. A ciprusi válságot a NATO-hatalmak is szították azzal a céllal, hogy a Makariosz-kormány semleges és függetlenségi politikáját felszámolják, és a szigetet az agresszív katonai tömb bázisává tegyék. E tervben nagy szerepet kapott a mindenkori reakciós görög rezsimek által támogatott Grivasz tábornok. Az 1967. nov.-ben a törökök között rendezett mészárlás után, amely egy kormányellenes akció első lépése lett volna, Görögo. kénytelen volt visszarendelni Grivaszt, de ő 1971 őszén titokban visszatért Ciprusra, és nagymérvű terrorista tevékenységbe kezdett. A görög katonai rezsim újabb akciójában számított az USA-val 1972. febr.-ban megkötött pireuszi szerződésre is, amelyben az USA rendelkezésére bocsátotta a kikötővárost (*→görög polgárháború és katonai puccsok*). 1973. febr.-ban Grivaszék „egyházi fronton" is az érsekelnökre támadtak, követelve lemondását, de ez a kísérletük kudarcot vallott. / 1974. júl. 15-én a ciprusi Nemzeti Gárda görögo.-i tisztjei, együttműködve a helyi szélsőjobboldali nacionalistákkal, államcsínyt hajtottak végre a Makariosz-kormány ellen. Makariosz kénytelen volt a szigetet elhagyni. A puccsisták mögött a görög katonai junta és végső soron továbbra is a NATO legagresszívabb körei álltak. A ~ azonban a török katonai erők júl. 20-i partraszállásával, ill. a törökök és a görögök között Cipruson kirobbant harcokkal új fordulatot vett. Két NATO-állam került fegyveresen szembe egymással, ami a NATO-tervek kudarcát okozta, s júl. 24-én a görög katonai junta és vele együtt a ciprusi puccsisták bukásához vezetett. Cipruson Kleridesz parlamenti elnök lett az ideiglenes államfő, Görögo.-ban pedig az önkéntes számüzetésből visszatért Konsztantin Karamanlisz, volt miniszterelnök alakított polgári kormányt. A BT először júl. 20-án foglalkozott a ciprusi helyzettel, és 353. sz. határozatában a sziget függetlensége, szuverenitása és területi integritása mellett foglalt állást, s tűzszünetre és a katonai intervenció beszüntetésére szólított fel. Júl. 25-én Genfben megkezdődött a zürichi és a londoni egyezmények aláíróinak, Nagy-Britanniának, Görögo.-nak és Töröko.-nak az értekezlete, és ennek második szakaszába bevonták Klerideszt és a ciprusi törökök vezetőjét, Denktast, de az értekezlet nem hozott eredményt. Közben a törökök felújították a harcokat, tovább nyomultak előre a szigeten, és elfoglalták annak több mint $^1/_3$-át. Azzal a követeléssel álltak elő, hogy Cipruson hozzanak létre föderációt, s ennek keretében egy autonóm ciprusi török szövetségi államot.

A görög kormány, amely tudatában volt annak, hogy a ciprusi puccs amerikai kezdeményezésre történt, árulásnak minősítette, hogy az USA nem fékezte meg a török katonai előnyomulást, s aug. 14-én kilépett a NATO katonai szervezetéből és a Ciprusi Közt. függetlensége mellett foglalt állást. A SZU és a többi szocialista ország kezdettől fogva kiállt a ciprusi nép védelmében, a SZU több nyilatkozatában és a BT elé terjesztett határozati javaslatokban szólított fel Ciprus szuverén államiságának helyreállítására. 1974. aug. 17-én azt javasolta, hogy a hármas garanciarendszert helyettesítsék nközi garanciarendszerrel, aug. 22-én pedig indítványozta, hogy az ENSZ keretén belül hívjanak össze nközi konferenciát a ~ rendezésére, s ezzel Görögo. és Ciprus is egyetértett. Nov. 2-án az ENSZ Közgyűlése, amelyen részt vett Makariosz is, határozatban foglalt állást Ciprus tömbönkívülisége mellett, s felszólított a külföldi fegyveres erők kivonására, továbbá a tárgyalások folytatására a két népközösség képviselői között. Dec. 7-én Makariosz visszatért a szigetre. 1975. febr. 13-án proklamálták a „ciprusi török föderatív államot", ezt azonban nközileg elutasították. A továbbiakban többször tárgyaltak egymással Bécsben és New Yorkban a két népközösség képviselői egy közös központi kormány megalakulásának módjáról, valamint a török és a görög részállam határvonaláról, de eredménytelenül. 1976-ban a ciprusi török közösségben elnök- és parlamenti választást tartottak, s Denktas lett az elnök. 1977. jan.-ban még 27 000 török katona tartózkodott a szigeten. Aug.-ban elhunyt Makariosz, s a Kleridesz után következő ideiglenes elnök, Kiprianu lett az elnök, a török részállam azonban magára nézve nem ismerte el őt. Az új török miniszterelnök, Ecevit, valamint Karamanlisz 1978 folyamán több ízben tárgyalt egymással a két ország viszonyának javításáról, így a ~-ről is.

CISA: → *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*

CISL: → *Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*

City: London belvárosa, legrégibb része, bankközpontja és üzleti negyede. Mindössze 6000 lakosa van. Egy négyzetmérföldnyi területén találhatók a legfontosabb angol pénzügyi és kereskedelmi vállalatok székházai. Átvitt értelemben az angol fináncoligarchiát és üzleti világot jelenti.

CMT: → *Munka Világszövetsége*

colombói értekezlet (1976): → *tömbön kívüli országok csúcsértekezletei*

Colombo-terv: segélyprogram és segélyszervezet a „D- és DK-Ázsia elmaradott országainak gazdasági fejlesztését célzó együttműködésről". / A ~-et a brit → *Nemzetközösség* külügyminiszterei 1950. nov. 26-án fogadták el Colombóban, Ceylon (a mai Srí Lanka Közt.) fővárosában 6 év időtartamra. Nagy-Britannia célja e tervvel az volt, hogy a d- és dk-ázsiai térségben megrendült pozícióit megerősítse, rövidesen azonban rászorult az amerikai tőkére, így végül is a ~ az USA behatolását segítette elő a szóban forgó térségbe. A ~-hez kezdetben 7 ország tartozott: Nagy-Britannia, India, Pakisztán, Ceylon, Ausztrália, Új-Zéland és Kanada. A ~-et többször meghosszabbították, és tagjainak száma is megnövekedett. 1977-ben 26 tagja volt: 6 hitelnyújtó ország (az USA, Japán, Ausztrália, Nagy-Britannia, Kanada, Új-Zéland) és 20 hitelfelvevő ország (Afganisztán, Banglades, Bhután, Burma, D-Korea, Fidzsi-szk., Fülöp-szk., India, Indonézia, Irán, Kambodzsa, Laosz, Malaysia, Maldive-szk., Nepál, Pakisztán, Pápua Új-Guinea, Srí Lanka, Szingapúr, Thaiföld). A ~-nek nincs önálló anyagi alapja, a hitel-

nyújtó államok és magántőkések a programok lebonyolításában együttműködnek a Nközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal. Nem nközi szervezet, nem is egységes terv, csupán keret a szakmai segítségre és hitelnyújtásra. Irányító szerve az évente egyszer ülésező Tanácskozó Bizottság; ebben a tagállamokat minisztereik képviselik.

Comore-szigetek függetlensége: népszavazás útján jött létre, amelynek teljes érvényességét Franciao. nem akarja elismerni. / Az Afrika keleti partjai mentén levő szigetcsoport 4 szigetből áll, ezek: Grande Comore, Mohéli, Anjouan és Mayotte. 1841-ben Mayotte, 1886-ban pedig a többi sziget is francia birtok lett. 1946-ban a Comore-szk. autonómiát kapott. 1974. dec.-ben népszavazást tartottak, s a szavazók 75%-a az ország függetlensége mellett döntött. Mayotte szigetén azonban, ahol francia katonai támaszpont van, a szavazók 60%-a a Franciao.-hoz való tartozásra szavazott (a sziget lakossága katolikus vallású, a többi szigeté pedig mohamedán). 1975. jún.-ban a francia kormány újabb szavazást rendelt el, de ekkor már mindegyik szigeten külön-külön. A Comore-szk. képviselőháza a mayotte-i képviselők távollétében az 1974. évi szavazás alapján 1975. júl. 6-án kikiáltotta a függetlenséget. Az ENSZ 1976-ban megerősítette az 1974. évi népszavazás érvényességét, Franciao.-ot pedig elmarasztalta. Újabb népszavazás után Franciao. a „területi közösség" különleges státusát adta Mayotte-nak, s így tartotta fennhatósága alatt.

CPUSTAL: *→Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusa*

csádi francia intervenciók: a francia gyarmatból 1960-ban függetlenné vált, de Franciao.-gal továbbra is szoros kapcsolatot tartó közép-afrikai állam belügyeibe való, többek között fegyveres beavatkozások. / Nagy francia légitámaszpont működik itt, s Franciao. függetlenné válás óta többször is beavatkozott Csád belügyeibe. Az ország északi és északkeleti részén az 1966-ban megalakult Csádi Nemzeti Felszabadítási Front (FROLINAT) harcot vív a franciabarát rezsimek ellen. A francia kormány, hogy fenntartsa a neokolonialista érdekeit szolgáló rendszert, Csádba küldött csapatokat, s ezek támadó hadműveleteket folytattak 1978. máj.-ban a kormánycsapatok oldalán. A ~ beilleszkednek Franciao. új Afrika-politikájába *(→Franciaország külpolitikája)*.

Csapágyipari Együttműködési Szervezet (Varsó): a KGST-országok szervezete a gördülőcsapágyak gyártásszakosítását szolgáló javaslatok és intézkedések kidolgozására, a gyártási tervek és a kölcsönös szállítások egyeztetésére, a csapágyak gyártásával összefüggő tudományos kutató és tervező-szerkesztő munka összehangolására. Jelentős eredményeket ért el a kölcsönös szállítások növelésében, további feladata a gyártási kapacitás fejlesztése. 1964-ben alapította Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro. és az NDK, 1965-ben csatlakozott hozzá a SZU, 1971-ben Románia, 1976-ban pedig Jugoszlávia is. A ~-et a tagországok egy-egy képviselőjéből álló Igazgatótanács irányítja.

csatlakozó övezet: *→parti tenger*

CSE: *→Európai Szakszervezeti Szövetség*

csehszlovákiai politikai válság (1968–1969): abban jelentkezett, hogy Csehszlovákiában súlyos gazdasági és politikai problémák halmozódtak fel, s ebben a helyzetben a szocializmusellenes erők és a revizionisták támadása következtében 1968-ban veszélybe került a szocializmus ügye. / A CSKP KB 1968. jan.-i plénuma a párt politikáját és vezető szerepét érintő elvi kérdések megvitatása után határozatot hozott a múltban

elkövetett hibák kijavításáról, a pártvezetés és a szocialista demokrácia megjavításáról. Antonín Novotný helyét a KB első titkárának tisztségében Alexander Dubček vette át. Novotnýt 1968. márc.-ban leváltották közt. elnöki tisztségéből is, utódául Ludvík Svoboda tábornokot választották meg. Az új pártvezetőség, Dubčekkel az élen, képtelennek bizonyult a feladatok teljesítésére, s az ápr.-i plénumon elfogadott akcióprogram már tükrözte a pártbeli jobboldal fokozódó bomlasztó munkáját. Máj.-ban a csehszlovákiai reakció nyíltan fellépett a szocialista rendszer ellen, támadta a párt vezető szerepét, fokozta az erkölcsi terrort a szocializmus híveivel szemben. Felszították a szovjetellenes nacionalizmust, szembeszegültek az állam külpolitikai orientációjával, a SZU-val és más szocialista országokkal fennálló szövetségi viszonnyal. A nközi imperializmus, amely arra számított, hogy Csehszlovákia elszakad szocialista szövetségeseitől, a SZU-tól és a többi szövetséges szocialista országtól, igyekezett elmélyíteni és kihasználni a ~-ot. Amint a CSKP KB 1970. dec.-i ülésén jóváhagyott Tanulságok c. dokumentum megállapította: az ellenforradalom Csehszlovákiában hasonló szándékokat és célokat követett, mint 1956-ban Magyaro.-on. Taktikájában tért el attól, a feltételek és az időpont különbözősége miatt. Csehszlovákiában a szocializmusellenes erők mindenekelőtt a politikai, ideológiai bomlasztásra és a hatalom aláásására összpontosították törekvéseiket. / A szövetséges szocialista országok és kommunista pártjaik nagy erőfeszítéseket tettek, hogy segítsenek a ~ leküzdésében. E testvérpártok vezetői külön-külön és több alkalommal közös tárgyalásaikon is (drezdai találkozó 1968. márc., varsói levél júl. 16., ágcsernyői találkozó júl. 29., →*pozsonyi nyilatkozat* aug. 3.) figyelmeztették a CSKP-t az ellenforradalmi veszélyre. A Dubček-féle vezetés elismert egyes negatív folyamatokat, de tagadta, hogy a szocializmusellenes erők a hatalomra törnek, s hogy a csehszlovákiai folyamatot Nyugatról is támogatják. A testvérpártok felhívásai hatástalanok maradtak, a revizionista és szocializmusellenes erők pedig minden területen támadást indítottak, s megfékezésükre a szocializmus csehszlovákiai erői már nem voltak képesek. Csehszlovák kommunisták, ipari munkások, testületek képviselői, a KB és a kormány egyes proletár internacionalista tagjai nemzeti és internacionalista felelősségük tudatában segítségért fordultak szövetséges szocialista országokhoz. Az aug. 21-i akció, amikor a Varsói Szerződés öt államának csapatai bevonultak Csehszlovákiába, megfelelt annak a pozsonyi nyilatkozatban megfogalmazott és elfogadott elvnek, hogy valamennyi szocialista ország közös internacionalista kötelessége azoknak a vívmányoknak a támogatása, megszilárdítása és védelme, amelyeket a népek hősi erőfeszítései és önfeláldozó munkája árán értek el. A CSKP KB a Tanulságokban a következőképpen értékelte e segítséget: „Az öt szocialista ország szövetséges csapatainak bevonulása Csehszlovákiába az internacionalista szolidaritás aktusa volt, megfelelt a csehszlovák dolgozók, valamint a nközi munkásosztály, a kommunista világmozgalom osztályérdekeinek. Ez az internacionalista akció megmentette több ezer ember életét, biztosította a belső és külső feltételeket, megszilárdította a szocialista tábor nyugati határait, és meghiúsította az imperialista köröknek a II. vh. eredményeinek revíziójához fűzött reményeit." 1968. okt. 16-án a szovjet és a csehszlovák kormányfő szerződést írt alá a szovjet katonai alakulatok ideiglenes csehszlovákiai tartózkodásának feltételeiről. E szerződést, amelynek célja az volt, hogy szilárd alapokat teremtsenek Csehszlovákia biztonságának és szocialista vívmányai megőrzésének, s hogy megbízhatóan védelmezzék a szocialista országok közösségének érdekeit az imperializmus és a reakció merényleteivel szem-

ben, az 1968. aug. végi, ill. okt. eleji szovjet–csehszlovák megállapodásoknak, ill. a pozsonyi nyilatkozatnak megfelelően dolgozták ki, s a szocialista országoknak az európai béke és biztonság ügyéért érzett felelőssége diktálta. / A szocialista országok segítsége megteremtette a szocializmus konszolidációjának legfontosabb feltételeit. A jobboldal és a szocializmusellenes erők azonban akadályozták a kibontakozást. 1969. ápr.-ban a KB leváltotta Dubčeket első titkári tisztségéből, s helyette Gustáv Husákot választotta meg. A párt új vezetése megindította a konszolidáció folyamatát mind a pártban, mind a csehszlovák társadalomban. 1971. máj.-ban tartották meg a CSKP XIV. kongresszusát, amely lezárta a párt megtisztításának időszakát, és elfogadta az 1971–1975. évi ötéves terv irányelveit. A belső rendezéssel párhuzamosan a szocialista internacionalizmus alapján álltak helyre Csehszlovákia kapcsolatai a szocialista országokkal, a CSKP együttműködése a testvérpártokkal.

csehszlovák–NSZK szerződés (1973): a két ország kapcsolatait rendező szerződés, amelyet 1973. dec. 11-én írt alá Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök és Willy Brandt, az NSZK kancellárja. A két fél megállapodott abban, hogy e szerződés alapján, figyelembe véve a kölcsönös kapcsolatokat, semmisnek nyilvánítják az 1938. évi →*müncheni egyezmény*t, melyet a náci rezsim erőszakkal fenyegetve kényszerített a Csehszlovák Közt.-ra. A szerződés kimondta, hogy a kölcsönös kapcsolatokban, Európa és a világ biztonságának kérdéseiben a két országot az ENSZ Alapokmányában rögzített célok és elvek vezérlik, ezért a vitás kérdéseket csakis békés eszközökkel oldják meg, kerülni fogják az erő alkalmazásával való fenyegetést. A szerződésben megerősítették határaik jelenlegi és jövőbeli sérthetetlenségét, és kölcsönös kötelezettséget vállaltak arra, hogy tiszteletben tartják a két állam területi egységét. Kinyilvánították, hogy egymassal szemben nincs semmiféle területi igényük, és ilyen igényeket a jövőben sem támasztanak. A két ország vállalta, hogy további lépéseket tesznek kölcsönös kapcsolataik széles körű fejlesztésére.

Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés (Australia, New Zealand and US Defence Pact, Pacific Security Treaty, ANZUS - Canberra): az USA, Ausztrália és Új-Zéland 1951-ben létrehozott agresszív katonai szervezete (hivatalosan 1952-től működik). A csendes-óceáni térség népeinek szabadságmozgalmai és haladó társadalmi rendszerű államai ellen hozták létre. A ~ megkötésének másodlagos célja az USA részéről az volt, hogy az itteni volt brit gyarmatokat kivonja Nagy-Britannia politikai, katonai és gazdasági befolyása alól, és saját érdekeinek megfelelően használja fel őket. Ugyanez a politika nyilvánult meg a SEATO megalakításában 1954-ben. / A ~ vezető testülete a Tanács, amely a három állam külügyminisztereiből és helyetteseikből áll. A szerződés időtartama meghatározatlan, de bármelyik fél egyéves felmondási idővel kiléphet a szervezetből. A Tanács mellett katonai összekötő csoport működik.

csendes-óceáni doktrína: az USA-nak a Csendes-óceán térségében követendő külpolitikai programjára használatos elnevezés. Gerald Ford amerikai elnök jelentette be 1975. dec.-ben, dk-ázsiai látogatása után. Lényege Ford megfogalmazása szerint az, hogy fenn kell tartani a Csendes-óceán térségében az amerikai erő „rugalmas és kiegyensúlyozott pozícióját", továbbá: „az USA ereje alapvető tényezője a Csendes-óceán térségében kialakítandó bármilyen szilárd egyensúlyi helyzetnek". / A →*Nixon-doktrína* továbbfejlesztéseként született meg, figyelembe vette az USA-nak a vietnami háborúban és Indokínában elszenvedett vereségét, az új erőviszonyokat

DK-Ázsiában. Több tételt tartalmazott a nközi stabilitás, biztonság és együttműködés megteremtésének szükségességéről, ugyanakkor továbbra is biztosítani akarta a Csendes-óceán térségében az amerikai imperializmus hatalmát, hadászati érdekeit. Követte azt a régi tételt, hogy az USA-nak politikailag, katonailag és gazdaságilag egyaránt erősítenie kell szövetségeseit, a „nem kommunista" államokat Ázsiában, továbbra is fenn kell tartania az itteni katonai és politikai jelenlétét, gazdasági befolyását. Katonai alapja a D-Koreától Japánon, Mikronézián, a Fülöp-szk.-en és Indonézián át Ausztrália és Új-Zéland irányába *(→Dél-csendes-óceáni Bizottság)* kiépítendő, ill. megerősítendő hadászati támaszpontlánc, politikai alapja a nagyrészt dk-ázsiai országokat felölelő *→Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége* (ASEAN). A ~ kivált az USA és Japán szoros szövetségére épült.

csomagterv: angol–amerikai eredetű diplomáciai kifejezés; a tárgyaló felektől benyújtott több – egymástól elkülöníthető – javaslatot tartalmazó lista. A ~ sokszor megkönnyíti a kompromisszumos megegyezést. Pl. ~ alapján vettek föl 1955-ben 16 szocialista és kapitalista államot, köztük Magyaro.-ot az ENSZ tagjai sorába. Hasonló jellegű – bár több szerződésbe foglalt – egyezményeket kötöttek a német kérdéssel kapcsolatban, amikor az 1970-es évek elején aláírták a szovjet–NSZK és a lengyel–NSZK szerződést, valamint a Ny-Berlinre vonatkozó négyhatalmi megállapodást. ~ alapján rendezték 1973 elején a Magyaro. és az USA közötti összes függőben levő vagyonjogi kérdést, ill. a kereskedelmi forgalmat normalizáló egyes intézkedéseket.

D

deeszkaláció: az →*eszkaláció*, azaz a fokozódó erőkifejtés ellentéte. A ~-t a vietnami háborúban 1970–1972 között az amerikai hadvezetés többször alkalmazta. Ennek megfelelően először meghatározott szakaszokban csökkentette szárazföldi csapatai tevékenységét, majd fokozatosan kivonta őket D-Vietnamból. Hasonló folyamat játszódott le a haditengerészetnél és a légierőnél. Általában ~-nak nevezik, amikor valamely háborúban vagy a háborút megelőző feszült időszakban a katonai erőkifejtéseket fokozatosan csökkentik, majd megszüntetik.

de facto elismerés: →*elismerés*

defláció: a pénzforgalom pénzügyi intézkedésekkel előidézett csökkentése. Hatására a forgalomban levő pénz mennyisége kisebb lesz, mint amennyi az áruforgalomhoz szükséges. A ~ általában emeli a valuták nközi árfolyamát, következményeként növekszik a pénz vásárlóereje. Jellemző rá, hogy az adott országban belső tőkehiány lép föl. A ~ maga után vonja a tőkés termelés bizonyos korlátozását, a beruházások csökkenését, a dolgozókat sújtó adók növekedését, a bérek csökkenését, a munkanélküliség megnövekedését. Az állammonopolista kapitalizmusban ~-nak nevezik mindazokat az intézkedéseket, amelyeket a konjunktúra lassítására hoznak a monopoltőke érdekében (pl. a kamatláb fölemelése, az állami beruházások korlátozása). Az állammonopolista kapitalizmus gazdasági ellentmondásainak mai rendszerében az →*infláció* vált jellemzővé és krónikussá.

de jure elismerés: →*elismerés*

dekolonizáció: →*gyarmati rendszer felbomlása*

Dél-Afrika az imperializmus rendszerében: a D-afrikai Közt.-ban, ill. Namíbiában és D-Rhodesiában (Zimbabwe) uralkodó rezsimek jelentősége az imperializmus neokolonialista rendszerében betöltött partneri szerepükből következik. / D-Afrika, kiváltképpen a D-afrikai Közt., rendkívül gazdag természeti kincsekben; mintegy 50 különböző értékes ásványt bányásznak itt. Így Namíbiában van a nem szocialista világ legnagyobb ismert uránérckészlete, a D-afrikai Közt. termeli ki a nem szocialista világban a legtöbb aranyat, platinát, krómércet, mangánércet, vanádiumércet és antimonércet, második helyen áll a gyémánt- és azbesztbányászatban; D-Rhodesia a kapitalista világ második legnagyobb krómérctermelője, de sok azbesztja, aranya, szene, rézérce stb. is van. / A fejlett tőkésországok innen fedezik nyersanyagszükségletük jelentős részét. D-Afrikához az imperialista hatalmakat igen erős gazdasági érdekek kötik, s a nközi konszernek leányvállalatainak százai működnek ezekben az országokban. Ezzel együtt kezdetben Nagy-Britannia, majd főleg az USA, az NSZK, Franciao. és Izrael nagymértékben segítették a fajüldöző rezsimek jelentős katonai erejének kiépítését, s katonailag együttműködnek velük. Az ENSZ Közgyűlésének határozatai, a nemzeti felszabadító mozgalmak erősödése láttán és a világközvélemény

nyomására a nközi imperializmus szavakban kénytelen elítélni a fajüldöző politikát, az elnyomás és a kizsákmányolás nyers módszerei már nem felelnek meg a mai nközi helyzetben folytatott alkalmazkodási taktikájának. De ugyanakkor minden eszközt felhasznál d-afrikai pozícióinak fenntartására, s alapvetően ebből következik a fajüldöző rezsimek iránti magatartása. Az imperialista hatalmak elismerték, hogy az afrikaiaknak több jog jár, s hogy meg kell szüntetni az apartheidot, de nem követelték az afrikaiak számára az egyenlő jogokat, és nem álltak ki a faji diszkrimináció minden formájának eltörléséért. Olyan többségi kormányokat akarnak D-Afrikában kialakítani, amelyek biztos partnereik a neokolonialista rendszerben *(→Dél-afrikai Köztársaság létrejötte és külpolitikája, →namíbiai kérdés, →Rhodesia nemzetközi státusa, →dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok)*.

Dél-afrikai Köztársaság létrejötte és külpolitikája: a D-afrikai Közt. elődje, a D-afrikai Unió 1910-ben alakult meg négy brit gyarmatból (Fokföld, Natal, Transvaal, Orange). 1926-ban dominiummá vált. 1948-ban a fajüldöző fehér telepesek kormánya bevezette az országban az *→apartheidpolitikát*. 1961-ben a D-afrikai Unió kilépett a brit Nemzetközösségből, és fölvette a D-afrikai Közt. nevet. Az 1960-as években erősödött az afrikai őslakosság elleni terror, ugyanakkor a D-afrikai Közt. jogellenesen saját területének nyilvánította DNy-Afrikát *(→namíbiai kérdés)*. Az ENSZ többször fellépett a pretoriai fajüldöző rezsim ellen, a Biztonsági Tanács és a Közgyűlés bojkottáló határozatait azonban az imperialista monopóliumok és kormányok nem vagy csak részben teljesítették, segítségükkel a D-afrikai Közt. gazdaságilag és katonailag Afrika legerősebb államává lett. A Verwoerd-, majd a Vorster-kormány minden eszközzel támogatta a d-rhodesiai Smith-rendszer politikáját, 1967-ben katonai és gazdasági együttműködési szerződést kötött vele, együttműködött a portugál gyarmatosítókkal, majd azok kivonulása után 1975-ben végrehajtotta az *→Angola elleni intervenciót*. A D-afrikai Közt.-hoz az imperialista nagyhatalmakat igen erős gazdasági érdekek kötik *(→Dél-Afrika az imperializmus rendszerében)*. A tőkés világ első számú uránércermelője, 1977-ben lehetősége nyílott saját atomfegyverének kifejlesztésére. Hadászati helyzete miatt (az Indiai-óceánt az Atlanti-óceánnal összekötő légi és vízi útvonalak erre haladnak át) az USA belevonta katonapolitikai terveibe.

dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok: a D-afrikai Közt., Namíbia és D-Rhodesia (Zimbabwe) felszabadító mozgalmainak, ill. 30 milliónyi lakosságának nemzeti felszabadító harca a fajüldöző rezsimek és a 6 milliós fehér kisebbség uralma, gyarmati elnyomása ellen. / A D-afrikai Közt.-ban a vezető felszabadítási szervezet az Afrikai Nemzeti Kongresszus (1912-ben alakult meg, 1960-ben betiltották), a munkásosztály vezető ereje a D-afrikai Kommunista Párt (1921-ben alakult meg, 1950 óta illegális). Nemzeti felszabadító harcot folytatnak különböző formákban (sztrájkok, bérharcok, fegyveres akciók stb.) az ország gyarmati uralmat fenntartó kormánya ellen, egyúttal küzdenek a gyökeres társadalmi változásokért. / Namíbiában az 1966 óta fegyveresen vívott felszabadító harcot a Dny-afrikai Népi Szervezet, a SWAPO vezeti (1960-ban alakult meg). Az ENSZ a namíbiai nép egyedüli képviselőjének ismerte el. A SWAPO elutasította a közvetlen tárgyalásokat a Vorster-rezsimmel, követeli a D-afrikai Közt. csapatainak kivonását Namíbiából, választások megtartását azután, hogy a fajüldöző rezsim törvénytelen hatalmi jogait feladja. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1976. jan.-ban megerősítette Namíbia területi integritását, és szabad választásokat követelt az ENSZ

ellenőrzésével. A fegyveres harc mellett a SWAPO a →*namíbiai kérdés* politikai megoldására is törekszik. / D-Rhodesiában (Zimbabwe) a törvénytelen Smith-rezsimmel szemben (→*Rhodesia nemzetközi státusa)* a két vezető felszabadítási szervezet: a Zimbabwe Afrikai Népi Unió, a ZAPU (1962-ben alakult meg, vezetője: Joshua Nkomo) és a Zimbabwe Afrikai Nemzeti Unió, a ZANU (1963-ban alakult meg, vezetője: Robert Mugabe). 1976. okt.-ben a ZAPU és a ZANU közös Hazafias Frontot alakított, és tervet tett közzé egy valódi többségi kormány megalakítására. 1977. jún.-ban az Afrikai Egység Szervezete a Hazafias Frontot a zimbabwei nép egyedüli törvényes képviselőjének ismerte el. A Hazafias Front harcát fegyveresen és egyúttal politikai-diplomáciai síkon folytatja. A ZAPU- és a ZANU-hadsereg a Hazafias Front létrehozása után egymás mellett harcolt, majd 1977. szept.-ben egyetlen felszabadító hadsereget hoztak létre. Ez tevékenységét kiterjesztette az ország kétharmadára. A Hazafias Front célja Zimbabwe területén szabad általános választások eredményeképp egy nemzeti afrikai állam megalakítása. / A ~-at közvetlenül segítik az afrikai →*frontállamok,* hathatós támogatást nyújtanak a SZU és más szocialista államok, az angol–amerikai rendezési terv viszont igyekszik fenntartani az imperialista pozíciókat a Smith-rezsim távozása után is.

Dél-atlanti Szerződés Szervezetének terve (South Atlantic Treaty Organization, SATO): egy d-atlanti imperialista katonai-politikai tömb létrehozásának terve a NATO mintájára; főleg az USA →*globális stratégiá*jának céljait tekintve érdemel figyelmet. Az amerikai katonai-ipari komplexum és a Pentagon tervei szerint Brazília, Paraguay, Uruguay, Chile, Argentína és a D-afrikai Közt. venne részt ebben a paktumban; bázisa, mintegy hidat teremtve az Atlanti-óceán déli részének két partja között, Brazília, Argentína és a D-afrikai Közt. lenne. A SATO megalakításának terve már az 1950-es évek második felében felmerült. Minthogy egyrészt az USA erősíteni akarja a d-amerikai katonai rezsimeket, és a jövőben is ellenőrzése alatt akarja tartani D-Amerika gazdag nyersanyagkészleteit, másrészt pedig a trópusi Afrikában több fiatal független állam lépett az antiimperialista harc, a társadalmi haladás és a forradalmi fejlődés útjára, a Pentagon az 1970-es évek második felében felújította ezt a tervet. Különösen fontos szerepet szántak benne a D-afrikai Közt.-nak, amely a nközi imperializmus stratégiai, gazdasági és politikai erődje D-Afrikában. Az USA-t és más imperialista hatalmakat a stratégiai megoldások mellett igen fontos gazdasági érdekek kötik ehhez a területhez: itt van a nem szocialista világ aranykészletének 80%-a, ez a terület áll világviszonylatban a második helyen az uránérc-kitermelésben, s igen gazdag gyémánt-, ólomérc-, cinkérc- és más készletei vannak.

Dél-csendes-óceáni Bizottság (South Pacific Commission, SPC – Nouméa): a Csendes-óceán déli övezetére kiterjedő szervezet. 1947-ben eredetileg az USA, Nagy-Britannia, Franciao., Ausztrália, Hollandia és Új-Zéland alapította. 9 teljes jogú tagja: Ausztrália, a Fidzsi-szk., Franciao., Nagy-Britannia, Nauru, Ny-Szamoa, Pápua Új-Guinea, Új-Zéland és az USA, társult tagja Tonga. Működési köre kiterjed kb. 4,5 millió emberre és a csendes-óceáni térség 30 millió km^2-ére, köztük a Salamon-szk.-re és Tuvalura, s olyan, még imperialista uralom alatt álló gyarmati területekre, mint a Norfolk-sziget (Ausztrália uralmában), a Gilbert-szk., a Pitcairn-szk. (Nagy-Britannia uralmában); Új-Hebridák (Nagy-Britannia és Franciao. kondomíniuma); Új-Kaledónia, Francia Polinézia, Wallis és Futuna (ezek Franciao. uralmában); Guam, Amerikai Szamoa, a Mariana-szk., a Csendes-óceáni szk. (ezek az

USA uralmában); a Cook-szk., Niue, a Tokelau-szk. (ezek Új-Zéland uralmában). / A ~ hivatalosan kinyilvánított célja az itteni népek fejlődésének elősegítése, igazában imperialista érdekeket szolgál. A nagyságukra nézve jelentéktelen szigeteknek igen nagy a hadászati jelentőségük, és jelentős gazdasági értékük is van. Guam és más szigetek, szigetcsoportok az USA nukleáris fegyverzettel ellátott flotta- és légitámaszpontjai, Franciao. több tenger alatti atomrobbantást hajtott végre Polinéziában, Új-Kaledóniának nagy nikkelérckészletei, más itteni szigeteknek pedig foszfátkészletei vannak. A ~ 1976 végén megtartott 16. értekezletén az övezet gyarmati területeinek küldöttségei közül többen hangot adtak a szuverenitásra való törekvésüknek, egyelőre azonban az imperialista államoknak sikerült fenntartani uralmukat ebben az övezetben. A ~ ellenében hozták létre a csendes-óceáni országok a *→Dél-csendes-óceáni Fórum*ot. / A ~ évente ülésezik. Titkársága és Állandó Bizottsága van.

Dél-csendes-óceáni Fórum: a csendes-óceáni államok által a *→Dél-csendes-óceáni Bizottság* ellensúlyozására 1971-ben létrehozott testület, ez utóbbival párhuzamosan működik. Abból az érdekből jött létre, hogy a kis csendes-óceáni szigetországok meggyorsítsák gazdasági fejlődésüket és elnyerjék politikai függetlenségüket, ill. hogy a ~-ban hangadó Ausztrália és Új-Zéland korlátozza az övezeten kívüli imperialista hatalmak és monopóliumok itteni befolyását. / A ~ tagjai: Ausztrália, Cook-szk., Fidzsi-szk., Nauru, Niue, Ny-Szamoa, Pápua Új-Guinea, Tonga és Új-Zéland. A ~ 1973-tól évente ülésezik.

Délkelet-Ázsia fiatal nemzeti államainak kialakulása: a II. vh. éveiben a japán militarista hódítók elleni harcok nyomán kibontakozó antikolonialista és ezzel együtt antiimperialista nemzeti felszabadító mozgalom eredményeként ment végbe. Ennek során végleg megdőlt ebben a térségben az angol, francia és holland gyarmati uralom. / Az első nagy győzelmeket Indonézia *(→indonéziai forradalom és ellenforradalom)* és Indokína népeinek felszabadító mozgalmai vívták ki. 1945. szept. 2-án kikiáltották a Vietnami Demokratikus Közt.-ot, 1945. okt.-ben pedig Laosz *(→laoszi függetlenségi és társadalmi harc)* és Kambodzsa *(→Kambodzsa nemzeti felszabadító harca)* lett független állam. A vietnami nép a kommunisták vezetésével hosszú és győzelmes harcban *(→vietnami forradalom és felszabadító harc)* védelmezte nemzeti függetlenségét. / Burmában a japán megszállók elleni harc során 1944. aug.-ban megalakult Antifasiszta Népi Szabadságliga vezette az angol gyarmatosítókkal szemben a küzdelmet. Nagy-Britannia arra kényszerült, hogy elismerje Burma függetlenségét, amelyet 1948. jan. 4-én kiáltottak ki. A brit monopóliumok hatalma azonban megmaradt az országban. Ennek következtében polgárháború tört ki a kormányerők és a kommunista vezetésű partizáncsapatok között. 1962. márc.-ban Ne Win tábornok vette át a hatalmat katonai forradalmi tanács élén. Burma a Ne Win tábornok alapította Burmai Szocialista Program Pártja vezetésével 1962-től nem kapitalista fejlődési útra tért, s lényegében felszámolta az országban a külföldi tőke befolyását. / Az USA dkázsiai gyarmatán, a Fülöp-szk.-en a II. vh. éveiben a kommunista párt vezette japánellenes népi felszabadító hadsereg, a Hukbalahap adta a nemzeti felszabadító mozgalom fő erejét. 1946. júl. 4-én kiáltották ki a független Fülöp-szigeti Közt.-ot. Az USA hegemóniája azonban fennmaradt. Az amerikai kormány 1947. márc.-ban 99 évre szóló bérleti szerződések révén katonai támaszpontokhoz jutott a Fülöp-szk.-en, s a fiatal államot gyakorlatilag megfosztotta cselekvési szabadságától. Egy évvel később a manilai kormány egy újabb szerződésben tőkebefektetési szabadságot adott az ame-

rikai vállalatoknak. Ezek után a Hukbalahap megtagadta a fegyverletételt, s 1950-től folytatta a fegyveres harcot. A Fulop-szk. kormánya 1951. aug.-ban „biztonsági szerződést" kotott az USA-val, később pedig belépett a SEATO-ba, részt vett a vietnami háborúban. A népi felszabadító hadsereg defenzívába szorult Az egyoldalú amerikai orientáció azonban egyre inkább sértette a nemzeti burzsoázia jelentős koreinek érdekeit is, és az 1970-es években a kormányzat onállóbb kulpolitikát kezdett folytatni *(→Fulop-szigetek nemzetkozi kapcsolatainak fejlódése)* / A brit gyarmatbirodalomhoz tartozo Malájfoldon is a japán hódítokkal vívott harcban erősodott meg a kommunisták vezette felszabadito mozgalom, amely a II vh végén az országban átvette a hatalmat. Az angol hadsereg azonban 1945. szept -ben visszatért, feloszlatta a népi tanácsokat, s az angol gyarmatosítok megtagadták Malájfold fuggetlenségének elismerését, 1948-ban kihirdettek a rendkívuli állapotot, betiltották a kommunista pártot, s hadjáratot indítottak a demokratikus mozgalom ellen A kommunista párt vezetésével 1949-ben megalakult az angol gyarmatosítás ellen harcoló Malájfold Népeinek Felszabadító Hadserege Nagy-Britannia kénytelen volt elismerni a fuggetlen Maláj Államszovetséget (1957. aug. 31-én kiáltották ki). Az angol imperialisták azonban a helyi reakcios erőkre támaszkodva kulonféle szerződésekben biztositották gazdasági és katonai kiváltságaikat. A Malájfoldi Kommunista Párt a fuggetlenség elismerését kovetóen tárgyalásokat kezdett a kormánnyal a fegyveres harc beszuntetéséről, legális tevékenységének megadásáról, de Abdul Rahman kormánya e javaslatokat elutasította Ezzel szemben 1963-ban létrehozták a brit érdekeket kiszolgáló Malaysiát (a Maláj Államszovetségből, Szingapúrból, amely 1965-ben kilépett az új államszovetségből, valamint Sabahból és Sarawakból). Ennek éle egész DK-Ázsia nemzeti felszabadító mozgalmai ellen irányult. Malaysia megalakítása Indonézia határozott ellenállásába ütkozott *(→Malaysia és Indonézia viszálya)*. 1966-tól javult Malaysia viszonya a szocialista állámokkal.

Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (Association of South-East Asian Nations, ASEAN – Djakarta): az 1961-ben megalakult Dk-ázsiai Szövetség (ASA) utódaként 1967. aug. 8-án jott létre, meghirdetett feladata szerint 5 dk-ázsiai ország – Fulop-szk , Indonézia, Malaysia, Szingapúr és Thaifold – gazdasági, szociális és kulturális fejlődésének elősegítésére, aktív együttműkodésük és kolcsonos segítségnyujtásuk révén. Az ASEAN-országokban 250 millió ember él, innen származik a természetes kaucsuk 75, az ón 60, a kopra 80%-a, a tagállamok fegyveres erőinek létszáma mintegy 800 000 fő. / Különosen fennállásának első éveiben jellemezte az ASEAN-t antikommunizmus, forradalomellenesség, burzsoá nacionalista eredetű izolacionizmus, egyúttal a nyugati imperialista államokhoz – főként az USA-hoz –, valamint Japánhoz erősen igazodó külpolitika. Az imperialista hatalmaknak – tekintettel e térség stratégiai jelentőségére – fontos érdekeik fűződtek az ASEAN megerősodéséhez. Új helyzet alakult ki DK-Ázsiában az indokínai népek 1975-ben bekovetkezett győzelme után. Ennek nyomán az ASEAN első csúcsértekezletén (a Bali-sz.-en) 1976. febr.-ban a megváltozott dk-ázsiai helyzet volt napirenden. Egyes tagállamok kulpolitikájában olyan torekvések mutatkoztak meg, amelyek hasznosak nemzeti érdekeik és szuverenitásuk szempontjából, így kivált Indonézia és Fülop-szk. részéről a gazdasági együttműkodés erősítésére a szocialista államokkal. Fülop-szk. tárgyalásokba kezdett az USA-val a támaszpontegyezmény megváltoztatásáról. A szocialista Vietnam pedig kifejezte készségét, hogy békés viszonyt teremt és egyuttműkodést alakít ki az osszes dk-

ázsiai állammal, s fölvette a diplomáciai kapcsolatokat valamennyi ASEAN-tagállammal. Ugyanakkor ezekben az államokban a reakciós körök azzal léptek föl, hogy az ASEAN-nak legyen katonai feladata is. Ez egybevágott az USA kormányának azzal a kijelentésével, hogy dk-ázsiai érdekei „jelentősek és hosszú lejáratúak", s azzal a törekvésével, hogy az ASEAN-t a megbukott → *Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete* (SEATO) utódjává változtassák, főként a felszabadult indokínai népekkel szemben. Az ASEAN tagállamai első csúcsértekezletükön abban állapodtak meg, hogy katonai együttműködésüket kétoldalú szinten, a szervezeten kívül erősítik. Ennek megfelelő szerződések jöttek létre pl. Thaiföld és Malaysia, Indonézia és Malaysia között, de a katonai együttműködésnek az ASEAN-on belül is létrejöttek egyes formái (közös hadgyakorlatok, közös „gerillaellenes akciók" stb.). Indonézia és Thaiföld pedig erősíti katonai kapcsolatait az USA-val. Az ASEAN 2. csúcsértekezletét 1977. aug.-ban tartották meg Kuala Lumpurban, főként gazdasági témákról volt szó. A tagállamok nemzeti bankjainak vezetői memorandumot írtak alá 100 millió dollár értékű központi alap létesítéséről. A csúcsértekezlet úgy foglalt állást, hogy a tagországok Vietnammal, Laosszal és Kambodzsával is kölcsönösen előnyös együttműködést akarnak kialakítani. / Az ASEAN szervei: a tagállamok Külügyminiszteri Értekezlete és az Állandó Bizottság.

Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete (South-East Treaty Organization, SEATO – Bangkok): az 1954. szept. 8-án Manilában megkötött egyezmény alapján az USA által létrehozott agresszív katonai-politikai tömb. Meghirdetett célja a dk-ázsiai béke megőrzése, a valóságban az amerikai és a helyi tőkés körök érdekeinek politikai és katonai védelme; a haladás, a szocializmus és az antiimperializmus erőinek feltartóztatása. Az egyezményt az USA, Nagy-Britannia, Franciao., a Fülöp-szk., Pakisztán, Thaiföld és Új-Zéland írta alá. 1955. febr.-ban lépett hatályba, legfontosabb rendelkezései a 4. cikkelyben találhatók, ezek értelmében a szerződő felek beavatkozhatnak idegen államok belügyeibe, ha „DK-Ázsia térségében olyan helyzet alakul ki, amelyet veszélyesnek ítélnek". Az alapokmány értelmében a „dk-ázsiai térség" felölelte a ~ ázsiai tagállamait, továbbá Kambodzsát, Laoszt és D-Vietnamot, valamint a Csendes-óceán délnyugati részét – tehát a ~ kiterjesztette hatályát aláíróként nem szereplő országok területére is. / Létrehozása után agresszív jellegét követve, a ~ részt vett az USA indokínai háborújában. Ezzel kapcsolatban azonban a tagállamok között számos ellentét merült fel, s Pakisztán, Franciao., sőt a későbbiekben Ausztrália és Új-Zéland is vagy egyáltalán nem, vagy csak vonakodva és formálisan vett részt a ~ tevékenységében, Pakisztán 1973-ban ki is lépett a szervezetből. 1977. jún. 30-án, az indokínai népek felszabadulása után bekövetkezett helyzetben, a ~ katonai szövetségét megszüntették. / A ~ vezető szerve a Miniszteri Tanács volt, amely általában a külügyminiszterekből vagy helyetteseikből állt. A Miniszteri Tanács ülésszakai között az Állandó Tanács biztosította a vezetés folyamatosságát. A katonai vezető szerv a tagállamok vezérkari főnökeiből álló Védelmi Bizottság és az ennek alárendelt Katonai Tervező Hivatal volt.

dél-koreai–amerikai védelmi szerződés: → *amerikai–dél-koreai védelmi szerződés*

délnyugat-afrikai kérdés: → *namíbiai kérdés*

Dél-Tirol ügye: → *olasz békeszerződés*

dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény: 1961. jún. 16-án aláírt megállapodás arról, hogy az USA katonai kiképzőket és tanács-

adókat küld D-Vietnamba, és vállalja Ngo Dinh Diem hadseregének fölfegyverzését. A ~ kidolgozása Lyndon B. Johnson nevéhez fűződik, aki alelnöki minőségében John Kennedy elnök megbízásából tárgyalt az amerikai katonai és gazdasági segélynyújtás részleteiről a saigoni hatóságokkal. A ~ értelmében 1961-ben 685 amerikai „tanácsadó" érkezett D-Vietnamba. Számuk 1964 végére 23 000-re nőtt. Johnson elnöksége idején már félmilliós intervenciós hadsereg vett részt az indokínai háborúban.

demarkációs vonal: a hadviselő felek között – rendszerint a fegyveres küzdelem menete során – kialakult helyzetnek megfelelően és fegyverszüneti (fegyvernyugvási) egyezménnyel létrejött olyan elhatároló vonal, amelyet egyik fél sem léphet át. A ~ mentén – annak két oldalán – rendszerint demilitarizált övezetet hoznak létre.

demilitarizált övezet: nemzetközi szerződésben rögzített, rendszerint államhatárok vagy demarkációs vonalak *(→ államhatár)* mentén létrehozott területsáv, amelyben tilos fegyveres erők és hadszíntéri berendezések állomásoztatása (létesítése), ill. bármilyen katonai cselekmény (pl. felderítés). A ~ létrehozására szerződésileg kötelezett állam a kérdéses területen hosszabb-rövidebb időre lemond a térség ellenőrzésének jogáról, hogy ezzel csökkentse a közvetlen fegyveres konfliktus veszélyét. A ~ létrehozásával valamilyen összeütközést igyekeznek elhárítani, ~-ek ezért általában a háborúkat lezáró békeszerződések eredményeképpen jönnek létre. ~-et jelöltek ki pl. a *→koreai háborút* lezáró 1953. évi fegyverszüneti egyezményben a KNDK és D-Korea között, az 1954. évi genfi értekezleten is hasonló döntést hoztak Vietnamról: a 17. szélességi fok mentén húzódó ideiglenes demarkációs vonal két oldalán 5 km széles ~-et hoztak létre. Ezt megerősítették a vietnami küzdőfelek közötti fegyverszünetről szóló 1973. jan.-i párizsi megállapodásban.

demográfiai robbanás: a világ népességének a 20. sz. közepétől robbanásszerűen meggyorsuló növekedésére használatos kifejezés, amelynek megvannak a nyilvánvaló hatásai a nközi politikában is. / A II. vh. után az egészségügyi viszonyok általános javulásának hatására a halandóság világszerte, de főként a fejlődő országokban csökkent, s rohamosan emelkedett a természetes szaporulat; az élveszületések és a halálozások mérlege pozitív lett. Időszámításunktól a népesség számának megkétszerződése csaknem egy évezredig tartott, viszont – a természetes szaporulat növekedésének mai ütemével számolva – korunkban ez a folyamat egy emberöltő alatt lezajlik, s mind magasabb nagyságrendben. (A világ népességének számszerű és százalékos alakulását 1950–1976 között lásd a 91. o.-on) A népességnövekedés korunkban a leggyorsabb: L-Amerikában, Afrikában és Ázsia egyes országaiban. Az itteni országokban, amelyek egyébként gazdaságilag elmaradottak, a lakosság gyors szaporodása is erősen lassítja az életszínvonal emelkedését. Ennek következtében a ~ az emberiség nagy problémái közé tartozik. Több fejlődő ország kormánya születésszabályozó demográfiai politikával igyekszik a helyzeten változtatni. Ez azonban önmagában csak korlátozott hatású lehet. Elsősorban az elmaradott társadalmi-termelési viszonyok megváltoztatása, a neokolonialista politika legyőzése, a fejlődő országoknak nyújtott sokoldalú segítség, ill. ezeknek az országoknak a gyors gazdasági és kulturális fejlődése eredményezheti lakosságuk életszínvonal- és ezzel kapcsolatban demográfiai problémáinak megoldását is. / Az ENSZ-ben 1946-ban létrehozták a Népesedési Bizottságot. Ennek feladata, hogy vizsgálatokat folytasson a Gazdasági és Szociális Tanács részére. 1974-ben összeült

	1950	1970	1976	Növekedés %-ban	
	millió			összesen	évi átlagban
Világ összesen	2486	3632	4045	53	1,9
Afrika	217	344	412	95	2,3
Amerika	328	511	572	71	2,2
ebből					
É-Amerika	166	228	238	45	1,6
L-Amerika	162	283	334	106	2,8
Ázsia	1355	2056	2308	70	2,1
Európa	392	462	475	20	0,8
Óceánia	12,6	19,4	22	78	2,2
SZU	180	243	257	43	1,5

az ENSZ népesedési világkonferenciája. Ennek legfontosabb eredménye az volt, hogy elfogadták a világnépesedési akciótervet.

Demokratikus Ifjúsági Világszövetség, DIVSZ (Budapest): nközi ifjúsági szövetség, amely politikai meggyőződésre, vallásra, nemzeti vagy faji hovatartozásra való tekintet nélkül tömöríti mindazokat a demokratikus ifjúsági szervezeteket, amelyek az egyenlőség és egymás autonómiájának kölcsönös tiszteletben tartásával kívánják egybehangolni erőfeszítéseiket az ifjúság érdekeinek képviselete, a világbéke, a társadalmi haladás és a demokrácia megvalósítása érdekében. A ~ politikai tevékenységének célja: harc az imperializmus, a kolonializmus és a militarizmus ellen, ill. a társadalmi haladásért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért és az ifjúság jogaiért, valamint az ifjúsági szervezetek közötti együttműködés erősítése. / A ~ politikai tevékenységének konkrét formái: világifjúsági találkozók (VIT-ek) (1947: Prága, 1949: Budapest, 1951: Berlin, 1953: Bukarest, 1955: Varsó, 1957: Moszkva, 1959: Bécs, 1962: Helsinki, 1968: Szófia, 1973: Berlin, 1978: Havanna); nagy nközi szolidaritási akciók szervezése (pl. évente márc. 21–28: nközi ifjúsági hét, ápr. 24: nközi ifjúsági szolidaritási nap, nov. 10: a világ ifjúságának napja); a dolgozó ifjúság jogainak védelmében rendezett nközi értekezletek; az európai kollektív biztonsági rendszer, a leszerelés és a közel-keleti béke érdekében összehívott nközi értekezletek; „Az ifjúság vádolja az imperializmust" jelszóval indított nközi akciókampány stb. / A ~-et az első londoni ifjúsági világkonferencia hozta létre 1945. nov. 10-én. 1976-ban 115 országban 250 tagszervezete volt, amelyek több mint 100 millió fiatalt képviselnek. Irányító szerve a Kongresszus, végrehajtó szervei a Végrehajtó Bizottság, a folyamatos ügyeket intéző Iroda, valamint a Pénzügyi Ellenőrző Bizottság. Az Iroda tevékenységét regionális bizottságok és munkabizottságok keretében fejti ki. A ~ keretében működik a Gyermek- és Serdülőkori Mozgalmak Nközi Bizottsága (CIMEA), a Nközi Ifjúsági Turisztikai és Csereutaztatási Iroda (BITEJ), valamint a Nközi Ifjúsági Önkéntes Szolidaritási és Barátsági Szolgálat (SIVSAJ).

Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége (Association Internationale des

Juristes Démocrates – Brüsszel): különböző társadalmi rendszerű országok jogászainak és jogászszervezeteinek együttműködésére, a béke védelmére és a nközi törvényesség megtartására alakult szövetség. Az 1946-ban Párizsban tartott nközi jogászkongresszus hívta életre. A ~ működésének kezdete óta következetesen haladó álláspontot foglal el, kiáll a nközi jog általánosan elismert alapelveiért, az emberi jogok érvényesüléséért és biztosításáért. Vezető szerve a Kongresszus, amelyben az egyes tagszervezetek képviselői vesznek részt. A Kongresszus választja az Irodát és ezen belül a Titkárságot, amely a Szövetség végrehajtó szerve. A Magyar Jogászszövetség megalakulása óta tagja a ~-nek.

deszant: olyan kötelék, amelyet a haditevékenységek során az ellenség mögöttes területein alkalmaznak, és feladatát az arcból támadó saját csapatok beérkezéséig önállóan oldja meg. A kötelék létszáma és feladata alapján lehetnek harcászati, hadműveleti, hadászati és különleges ~-ok. Szállító eszközeiket figyelembevéve megkülönböztetnek légi, tengeri, harckocsizó, helikopteres és kombinált ~-okat.

desztur szocializmus: →*arab szocialista koncepciók*

devalváció: a pénzegység törvényes aranytartalmának, ill. külföldi valutában kifejezett értékének törvényhozási vagy kormányzati intézkedéssel való csökkentése. A ~ rendszerint hivatalosan beismeri az illető országban bekövetkezett →*infláció*s folyamatot, vagy éppen ennek kiindulópontja. A kapitalizmus általános válságának körülményei között a ~ nem biztosítja az infláció teljes leküzdését, a valuta megszilárdítását. A belföldi pénzegység ~-jával a külföldi valutában kifejezett exportárak csökkennek ugyan, ami az ország exportképességét növeli, viszont az importárak emelkednek, ezért a ~ hatása az exportra átmeneti. A ~-val a tőkésországok versenyképességüket akarják növelni, de tartósan ez sem érhető el ily módon, mert a devalváló ország után rendszerint több más érdekelt ország is leértékeli valutáját. / A II. vh. után az első tömeges ~-ra 1949-ben, az USA nyomására került sor, ez 37 országot érintett. Az 1967. nov. 18-i fontleértékeléskor az intézkedést 24 valuta ~-ja követte 5–25%-os arányban. A dollár 1971. évi ~-ja pedig a Nközi Valutaalaphoz tartozó országok nagy többségében vont maga után hasonló intézkedéseket (→*dollárválság*).

deviza: nközi elszámolásokra szolgáló fizetési eszköz; külföldi pénznemre, →*valutá*ra szóló és külföldön fizetendő követelés, ill. tartozás. A nközi pénzforgalomban a fizetés főleg ~-val történik. A ~ és a valuta között az a különbség, hogy a valuta egy adott ország törvényes fizetési eszköze, a ~ pedig az erre szóló követelés (fizetési ígéret). A valuta forgalomképességét belföldön az állam szabályozza, a ~ forgalma a ~-gazdálkodástól függ. A ~-gazdálkodás szabad, ha a követelések megszerzése és felhasználása hatósági beavatkozástól független, és kötött, ha a megszerzés és felhasználás hatósági engedélytől függ, pl. az exportőrök kötelesek hazai pénznem ellenében átadni követelésüket (vagy annak egy részét) a központi ~-szervnek. A szocialista országokban ~- és valutamonopólium van, egyedül a jegybank (Magyaro.-on a Magyar Nemzeti Bank) jogosult ~- és valutaügyletek kötésére, ~- és valutatartalékok gyűjtésére. Ezt a jogát – gyakorlati okokból – átengedheti más állami szervnek (Magyaro.-on pl. a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt., az IBUSZ és az OTP meghatározott körben lebonyolíthat ~- és valutaügyleteket).

Diego García-sziget: az Indiai-óceán közepén a Chagos-korallszigetcsoport fő szigete. E szigetcsoport 1965-ig Mauritius brit

gyarmathoz tartozott, majd leválasztották róla, és Mauritius függetlenné válása (1968) után is brit uralomban maradt. ~ lakosait kényszerrel kitelepítették. Az ENSZ Közgyűlésének 21. ülésszaka (1966) megállapította, hogy a gyarmati területek integritásának megsértése és rajtuk katonai támaszpontok felállítása összeegyeztethetetlen a Közgyűlés 15. ülésszakának (1960) a gyarmati országok és népek függetlenségéről szóló nyilatkozatával. Nagy-Britannia azonban a Chagos-szigetcsoportot nem adta vissza Mauritiusnak, sőt ~-et az USA rendelkezésére adta. Az itt működő távközlési állomást az USA olyan haditengerészeti és légitámaszponttá fejleszti, amelyet hadászati célokra használhat *(→Indiai-óceán szerepe)*. Innek akarja ellenőrizni az Indiai-óceánt, kivált a D-Afrikához vezető tengeri útvonalakat.

diplomácia: az államoknak az a tevékenysége, amellyel az e célra szolgáló intézmények és személyek útján nközi kapcsolataikban külpolitikai céljaik elérésére törekszenek, s egyúttal védik jogaikat és érdekeiket – állampolgáraikét és jogi személyeikét is – külföldön. Az államok *→külpolitikájának* valóra váltásához a ~ az egyik legfontosabb eszköz. / A ~ mai szervezeti formái a 18. sz. végén alakultak ki. Az állam nközi képviseletét belső és külső szervek látják el. A belső legfőbb szervek: az államfő, az országgyűlés, a kormány, a külügyminisztérium. A külső szervek a *→külképviseleti hatóságok*. A ~-i munka fontos formái a ~-i kongresszusok, konferenciák vagy tanácskozások. Napjainkban mind gyakoribbá válnak az állam- és kormányfők közvetlen megbeszélései. Más és sokrétű formák is léteznek a konkrét helyzettől és körülményektől függően. Közvetlen kapcsolat van a ~ és a *→nemzetközi jog* között; a ~-nak fontos szerepe van a nközi jog normáinak kialakításában, ugyanakkor a nközi jog szabályozza az államok *→diplomáciai kapcsolat*ait, befolyással van az államok ~-jára. A másik összefüggés közöttük az, hogy egy állam ~-i munkája a külpolitikai célok végrehajtásában a nközi jogra támaszkodhat, amennyiben céljai azzal egybeesnek. / A ~ osztályjellege és módszere – akárcsak a külpolitikáé – szoros összefüggésben van az illető állam társadalmi rendszerével. A szocialista országok között új típusú ~ alakult ki, s benne megnyilvánul egymás kölcsönös politikai, gazdasági és kulturális támogatása. A szocialista ~-ban megváltoztak a módszerek is: a népek félrevezetését és a titkos ~-t a nyílt ~ váltotta fel. Ennek elvét Lenin hirdette, majd valósította meg nyomban a szovjethatalom létrejöttekor. A szocialista országok ~-jukkal is a különböző társadalmi berendezkedésű államok békés egymás mellett élésére törekszenek, ezúton is támogatják a társadalmi haladás erőit, a nemzeti felszabadító mozgalmakat és a felszabadult fiatal országokat. A szocialista ~ hirdeti és a gyakorlatban is megvalósítja a nagy és a kis államok egyenlőségét, a belügyekbe való be nem avatkozást, más államok szuverenitásának tiszteletben tartását. A szocialista ~ kialakulása mellett minőségi változást hozott a nközi életben az új ázsiai és afrikai, valamint a l-amerikai államok ~-ja. / A mai ~-i szervezetben nagymértékben növekszik a ~-i alkalmazottak száma. Tudományos-technikai korszerűsítés indult meg a ~-i szervezetben, főképp a tömeges információk feldolgozására. A ~-i szervezetek sok ágazatú, számos (külkereskedelmi, kulturális stb.) feladatot ellátó komplexumokká fejlődnek. A tudósok és a tudományos ismeretek mind nagyobb szerepet töltenek be a külpolitikában és a ~-i munkában. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy a kormányzati szervek megbízzák a különféle tudományos kutatóintézeteket meghatározott kutatások elvégzésével, így évtizedekre szóló prognózisok készítésével is, ezek a nközi kapcsolatok alakulásának lehetséges változatait tartalmazzák. Új nközi kapcsolatformák (tudomá-

nyos, technikai és más kapcsolatok) alakulnak ki. Gyorsan növekszik az állandó szervekkel és állandó nközi apparátussal dolgozó →*nemzetközi szervezetek* száma (→még *nemzetközi kapcsolatok*).

diplomáciai futár: a diplomáciai képviseleteket megilleti az a jog,•jogy szabadon érintkezhessenek a küldő állam hatóságaival, s e jogot többek között ~-ok útján gyakorolják. A ~ személye sérthetetlen; a diplomáciai poggyászt nem szabad felnyitni, sem visszatartani. A harmadik államok a ~-nak, valamint az átmenő diplomáciai poggyásznak ugyanazt a sérthetetlenséget és védelmet biztosítják, mint a fogadó állam. Az á'lamok külügyminisztériumuk keretében rendszerint állandóan erre a célra rendelt személyekkel működő futárszolgálatot tartanak fenn; jogukban áll azonban alkalmi (ad hoc) ~-t is kijelölni. Ilyen esetben a futár addig sérthetetlen, ameddig a rábízott diplomáciai poggyászt a címzettnek átadta. A diplomáciai poggyászt kereskedelmi repülőgép parancsnokára is rá lehet bízni. Ilyen esetben a diplomáciai poggyász sérthetetlenséget élvez, a repülőgép parancsnoka azonban nem tekinthető ~-nak; a külképviseleti hatóságok a diplomáciai poggyászt tőle közvetlenül vehetik át.

diplomáciai jegyzék: a hivatalos diplomáciai érintkezés leggyakoribb, írásbeli formája. Tartalma szerint a diplomáciai képviselet és a fogadó állam külügyminisztériuma közötti érintkezés tárgyát képező bármely ügyre vonatkozhat. Formáját tekintve lehet szóbeli jegyzék és személyes jegyzék. A szóbeli jegyzéket mindig harmadik személyben fogalmazzák meg: a külügyminisztérium intézi a képviselethez vagy fordítva, azaz hivatal hivatalhoz. A szóbeli jegyzéket nem írják alá, csupán kézjegygyel, valamint a hivatal bélyegzőjével látják el. A személyes jegyzéket levél formájában, első személyben szövegezik, a külügyminiszter intézi a diplomáciai képviselet vezetőjéhez vagy fordítva, azaz személy személyhez. Fontos politikai ügyekben a múltban mindig személyes jegyzéket intéztek, ma azonban jelentős ügyekben is gyakori a szóbeli jegyzék. A választ az eredeti jegyzékkel azonos formában szokták megadni.

diplomáciai kapcsolat: szűkebb értelemben két állam egymásnál teremtett állandó képviselete; tágabb értelemben ~-nak nevezzük azt is, ha az államok egymással különleges (ad hoc) képviselők útján vagy harmadik állam közvetítésével tartanak fenn hivatalos összeköttetést. A ~-ok alapja az érdekelt államok megállapodása. / A ~-ról szóló, Bécsben, 1961. ápr. 18-án aláírt szerződés (a szerződésnek Magyaro. is részese) 2. cikkelye ennek megfelelően kimondja, hogy az államok közötti ~ felvétele és állandó →*diplomáciai képviselet*ek létesítése kölcsönös megegyezéssel történik. Ugyanakkor az érdekelt államok megegyezésével meg is lehet szüntetni a ~-okat. A ~ egyoldalú megszakítására csak igen súlyos okok késztethetik az államokat. A ~ két állam között szükségszerűen megszakad, ha közöttük háború tör ki. Ez nem vonatkozik okvetlenül a helyi jellegű fegyveres konfliktusokra. A ~-ok megszakítása esetén az érdekelt államok kötelesek a másik állam diplomáciai képviselőjének, valamint a képviselet tagjainak személyét és személyes tulajdonát megfelelő védelemben részesíteni, zavartalan hazatérésüket biztosítani. A ~-ok megszakadása esetében az érdekelt államok saját érdekeiknek, valamint állampolgáraik érdekeinek a másik állam területén való védelmét egy harmadik államra bízhatják.

diplomáciai képviselet: valamely állam külföldön működő szerve, amely saját államát (küldő állam) a külföldi államnál (fogadó állam) minden vonatkozásban képviseli. / Előfordul, hogy az államok alkalmi tárgyalásokra küldenek egymáshoz diplomáciai képviselőket (ad hoc diplomáciai kép-

viselők), ilyenek pl. a diplomáciai értekezleteken államukat képviselő személyek vagy az ún. utazó nagykövetek. Utóbbiak nincsenek valamely meghatározott államba akkreditálva, de felhatalmazásuk van rá, hogy mint az állam- vagy kormányfő különmegbízottai más államok megfelelő szerveivel konkrét kérdésekben tárgyalhassanak. Állandó ~-ek a nagykövetségek és a követségek, az előbbiek élén →*nagykövet*, az utóbbiak élén követ vagy állandó →*ügyvivő* áll. Az állandó ~ feladatkörét a diplomáciai kapcsolatokról szóló, Bécsben, 1961. ápr. 18-án aláírt szerződés 3. cikkelye a következőképpen határozza meg: a) a küldő állam képviselete a fogadó államban; b) a küldő állam és állampolgárai érdekeinek védelme a fogadó államban; c) tárgyalások folytatása a fogadó állammal; d) tájékozódás minden megengedett módon a fogadó államban levő viszonyokról és fejleményekről és jelentéstétel a küldő államnak; e) a küldő állam és a fogadó állam baráti kapcsolatainak előmozdítása, valamint gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolataik fejlesztése. / Az államok a legújabb gyakorlat szerint a jelentős nközi szervezetek mellett is felállítanak állandó képviseleteket. Pl. Magyaro.-nak New Yorkban az ENSZ székhelye mellett, Genfben az ENSZ európai központja mellett, Párizsban az UNESCO, ill. Bécsben a Nközi Atomenergia-ügynökség mellett működik állandó ~-e. Ezek feladatai általában hasonlóak az államokban működő ~ feladataihoz. A nközi szervezetek mellett működő ~ jogi helyzetére a vonatkozó nközi szerződések az irányadók. Diplomáciai misszió kölcsönös kiküldésére az államok között akkor kerül sor, ha közöttük az állandó képviselet kicserélésének politikai vagy jogi akadályai vannak, pl. háború befejezése után a két állam az ellenségeskedést már megszüntette ugyan, de még nem kötött egymással békeszerződést. A diplomáciai misszió feladatköre általában megegyezik az állandó ~-ével.

diplomáciai mentességek és kiváltságok: az államok hivatalos képviseleteinek és képviselőinek más államokban biztosított megkülönböztető előnyei. / A hagyományos felfogás szerint a mentesség és a kiváltság között az a különbség, hogy a mentesség szükségszerű feltétele annak, hogy a képviselet, ill. a képviselő feladatát elláthassa, a kiváltság pedig csak megkönnyíti tevékenységét. A diplomáciai kapcsolatokról szóló, Bécsben, 1961. ápr.-ban aláírt szerződés, amely kodifikálta az addig kialakult szokásjogi szabályokat, a két fogalmat együttesen használja, azaz nem határozza meg, hogy mi tartozik a mentességek, és mi a kiváltságok körébe. Az államok hivatalos képviseletei, ill. képviselői különleges jogi helyzetének alapja az, hogy tevékenységüket csak úgy fejthetik ki érdemlegesen, ha működésük más államban nincs befolyásnak, kényszernek vagy zaklatásnak kitéve, vagyis ha biztosítják teljes függetlenségüket. Ugyanakkor tiszteletben kell tartaniuk annak az államnak a törvényeit, ahol tevékenységüket kifejtik: tartózkodniuk kell a belügyeibe való beavatkozástól. / A legfontosabb ~: 1. a →*diplomáciai képviselet* helyiségeinek, irattárának és okmányainak sérthetetlensége; 2. a diplomáciai képviselet szabad érintkezési joga a küldő állam kormányával és más szerveivel; 3. a diplomáciai képviselő személyének és magánlakásának sérthetetlensége; 4. a diplomáciai képviselő mentessége a joghatóság alól; 5. a diplomáciai képviselet és a diplomáciai képviselő mentessége adók, illetékek, vámok stb. alól; 6. a diplomáciai képviselet és a képviseletvezető lobogó- és címerhasználati joga. A ~ biztosítását élvező személyek köre: 1. idegen állam- és kormányfők és kíséretük; 2. az idegen államok diplomáciai képviseleteinek vezetője és diplomáciai személyzete; 3. az előbbi személyek családjának a háztartásukban élő tagjai, amennyiben nem állampolgárai a fogadó államnak; 4. az idegen államok által különleges megbízatással ideiglenesen

kiküldött személyek, pl. a nközi szervezetek ülésszakain és a nközi kongresszusokon részt vevő diplomáciai képviselők; 5. az egyes jelentős nközi szervezetek (ENSZ, UNESCO, Duna-bizottság) vezető tisztviselői, és az államoknak e nközi szervezetek mellett működő állandó képviselői; 6. a diplomáciai futárok. A diplomáciai képviselet igazgatási és műszaki személyzete, ill. segédszemélyzete a diplomáciai képviselőknél szűkebb terjedelmű mentességeket és kiváltságokat élvez.

diplomáciai misszió: → *diplomáciai képviselet*

diplomáciai testület: valamely államban működő diplomáciai képviselők és diplomáciai beosztottak összessége. A ~-hez tartoznak a → *diplomáciai képviselet* munkatársainak családtagjai is. A ~-nek szervezete csak annyiban van, hogy élén a testület rangban első tagja, a doyen – a legmagasabb rangú diplomáciai képviselők (nagykövetek vagy követek) közül a fogadó államba legrégebben akkreditált személy – áll. Egyes, a Vatikánnal diplomáciai kapcsolatban levő államokban, amelyek elismerik a Vatikán diplomáciai képviselőinek rangelsőbbségét, a doyen mindig az illető államba akkreditált pápai nuncius. A doyen képviseli a ~-et annak kollektív ténykedései (üdvözlések, részvétnyilvánítások stb.) alkalmával.

diszkrimináció: hátrányosan megkülönböztető bánásmód. A mai nközi jog szabályainak – mindenekelőtt az államok szuverén egyenlősége elvének alapján – az államok egymás közötti kapcsolataiban tilos a ~ minden olyan jogosultság tekintetében, amely a világ valamennyi államát egyaránt megilleti. (Pl. a parti államok kikötőik használatát vagy a szabad áthajózást parti tengerükön a többi államnak egyenlő feltételek mellett biztosítják.) Napjainkban a ~ tilalma főként az → *emberi jogok* nközi védelmével összefüggésben vált jelentőssé. / Az ENSZ egyik célja Alapokmányának megfogalmazása szerint az emberi jogok tiszteletben tartásának előmozdítása „fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül". Az emberi jogok védelméről szóló 1966-ban elfogadott két egyezmény is az abban foglalt jogokat minden ~ nélkül kívánja védelemben részesíteni. A ~ tilalmát tartalmazza az alkalmaztatás és a foglalkoztatás terén fennálló megkülönböztetés tárgyában 1958-ban, valamint az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről 1960-ban elfogadott egyezmény is. Különösen jelentős az ENSZ Közgyűlése által 1965-ben elfogadott egyezmény, amelyben a tagállamok kötelezik magukat a → *faji megkülönböztetés* (ideértve az → *apartheidpolitikát* is) valamennyi formájának eltiltására és az ilyen jellegű cselekmények megtorlására. / A ~ a külkereskedelemben is használt eljárás. Ez történik, amikor az általános szerződéses kedvezményektől eltérő, hátrányos bánásmódot alkalmaznak, pl. a II. vh. után az USA a SZU-val és általában a szocialista országokkal szemben. A nközi kereskedelem szabadságának biztosítására törekvő egyezmények kifejezetten tiltják a ~-t (pl. a GATT vagy az IMF alapokmánya).

disznó-öböli támadás: 1961. ápr.-ban Kuba forradalmi kormányának megdöntésére indított fegyveres támadás, résztvevői kubai ellenforradalmár emigránsok voltak, szervezője pedig az USA titkosszolgálata, a CIA. / Miután 1959. jan.-ban Kubában győzött a népi felszabadító harc, majd az ország a szocializmus építésének útjára lépett, az USA mindent megtett azért, hogy megdöntse a kubai forradalmi rendszert, s visszaállítsa régi befolyását. Kuba elszigetelésére teljes bojkottot vezetett be, s ezzel párhuzamosan sorozatos provokációkat intézett az ország ellen. Mivel mindez hatástalan maradt, invázió szervezéséhez kezdett a kubai emigránsok bevonásával.

A CIA tervezetét Eisenhower elnök 1960. márc. 17-én jóváhagyta. Mintegy 5000 embert képeztek ki és fegyvereztek föl korszerű eszközökkel. A továbbiakban Eisenhower utóda, J. F. Kennedy 1960. nov. 18-án megbeszélést tartott a CIA vezetőivel az akció lefolytatásáról. 1961. jan. 3-án az USA megszakította a diplomáciai kapcsolatot a szigetországgal. Az akció első lépéseként ápr. 15-én bombatámadást hajtottak végre Kuba több katonai támaszpontja ellen. Két nappal később amerikai hajókról partra tették az emigránsok fegyveres csoportjait a Bahía de Cochinos-ban (a Disznó-öbölben). A kubai forradalmi fegyveres erők Fidel Castro vezetésével 3 nap alatt megsemmisítették a zsoldos sereget. / Az USA a ~ kudarca után sem hagyott fel a kubai forradalmi rendszer megdöntésére irányuló lépéseivel, s ezek a →*karib-tengeri válság*hoz vezettek.

diverzió: felforgató aknamunka, titkos kártevés. Az imperialista államok titkos ügynökségeinek vagy ellenforradalmi szervezeteknek a felforgató tevékenysége a szocialista országok és általában a haladó társadalmi rendszerek, ill. a nekik nem megfelelő kormányzati rendszerek ellen. Megnyilvánulhat mindenfajta kártevésben, fontos ipari és katonai objektumok, hírközlési, közlekedési eszközök rongálásában, elpusztításában, provokációs hírverésben, rosszindulatú koholmányok és álhírek terjesztésében. / Katonai jelentése: különlegesen kiképzett és fölszerelt alegységek (csoportok) diverziós tevékenysége a szemben álló fél hátában (mögöttes területén) azzal a céllal, hogy zavarják és bénítsák a csapatok vezetését szolgáló törzseket, a tervszerű és szervezett után- és hátraszállításokat, a csapatok mozgását. A mély hátországban végrehajtott diverziós cselekményeknek az a célja, hogy gyöngítsék a hátország szilárdságát, csökkentsék a hadipotenciált szolgáló termelést, és pánikot keltsenek a lakosság körében.

DIVSZ: →*Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*

dollárövezet: valutáris csoportosulás; azok az országok tartoznak hozzá, amelyek nközi fizetéseiket dollárban bonyolítják le, devizatartalékaikat az USA bankjaiban tartják, és valutájuk árfolyamát is a dollárhoz rögzítik. 1933-ban jött létre a →*sterlingövezet* ellensúlyozására. Az USA a ~-tel külkereskedelmi és pénzügyi kapcsolatait kívánta megszilárdítani, a II. vh. után pedig a ~ lett a dollár világvalutává tételének egyik anyagi alapja. A ~-hez tartozik Kanada, továbbá egyes gazdaságilag elmaradott l-amerikai államok, az ázsiai Fülöp-szk., valamint az afrikai Libéria is. Gyakorlati jelentősége ma már alig van.

dollárválság: a dollár értékcsökkenése és a dollár iránti bizalom nközi méretű megrendülése, szűkebb értelemben a dollár kulcsszerepének megszűnése. / A II. vh. után kialakított →*nemzetközi tőkés pénzügyi rendszer* arra épült, hogy a dollár mint →*kulcsvaluta* az arannyal egyenértékű világpénz. Ez a rendszer jól működhetett mindaddig, amíg az USA biztosítani tudta a dollár átválthatóságát aranyra, a →*konvertibilitást*. Az 1950-es évek végén Ny-Európa és Japán a gyorsabb fejlődés folytán versenyképesebbé vált, az USA viszont folytatta tetemes dollárkiadással járó háborús politikáját, s ez, kivált az indokínai háború, nközi fizetési mérlegében tartós és növekvő irányzatú hiányhoz vezetett. Emellett aranykészletei csökkentek (24 milliárd dollárról 10 milliárdra). Az 1960-as években az USA gyakorlatilag megszüntette a dollár átváltását aranyra. A dollár leértékelésére és az aranyár felemelésére irányuló spekuláció 1968. márc.-ban érte el első csúcspontját. Az aranyláz hatására bevezették az arany kettős árrendszerét, de a dollár hivatalos aranytartalmát nem változtatták meg. Az 1968 óta több ízben

fellángoló valutaválságok *(→tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága)* mögött megnyilvánult a dollár iránti bizalmatlanság is, az arany dollárban kifejezett ára a szabadpiacon meghaladta a hivatalos aranyárat. Az USA-nak 1971-ig sikerült elérnie, hogy a dollár irreális árfolyamát más valutákhoz képest ne a dollár leértékelésével, hanem más tőkésországok valutáinak felértékelésével igazítsák ki. 1971. aug. 15-én a dollár védelmében jogilag is felfüggesztették az aranyra való átváltást, importpótadót vezettek be. 1971. dec.-ben a washingtoni Smithsonian-egyezményben több tőkés valuta (elsősorban a nynémet márka és a jen) felértékelésén kívül a dollár leértékelésében is megállapodtak. A dollárt 1973. febr. 12-én másodszor is le kellett értékelni, így 1 uncia arany hivatalos ára a korábbi 35 dollárról 42,22 dollárra emelkedett. A dollár leértékelése javította ugyan az USA áruinak versenyképességét, de nem szüntette meg a ~-ot. A nközi fizetési mérlegek viszonylagos egyensúlyát csakis egy átfogó valutaárfolyamrendezés és a nközi pénzügyi, valamint kereskedelmi rendszer reformja teremtheti meg.

Dominika elleni agresszió (1965): az USA fegyveres támadása a Karib-tengerben fekvő szigetállam ellen. / Előzményei: az USA segítségével 1930-ban hatalomra került véres kezű diktátort, Trujillót, 1961-ben meggyilkolták. 1962. dec.-ben a haladó jelöltet, Juan Boscht választották elnökké, de 1963. szept.-ben a CIA és a Pentagon támogatásával végrehajtott jobboldali puccs eltávolította az elnöki posztról. 1965. ápr. 25-én fiatal tisztek megdöntötték a reakciós juntát, hogy lehetővé tegyék az alkotmányosan megválasztott Bosch elnök visszatérését, és visszaállítsák az alkotmányt. Vezetőjüket, Francisco Caamaño Deno ezredest, az alkotmányozó nemzetgyűlés máj. 3-án ideiglenes elnökké választotta. A legreakciósabb tisztek csoportja azonban segítséget kért az USA-tól. Máj. első napjaiban az országot elözönlötték az amerikai tengerészgyalogosok. Az USA az *→Amerikai Államok Szervezetét* felhasználva keresztülvitte, hogy katonai beavatkozását „az amerikai államok közös akciójának" tüntessék fel. (Négy ország mindössze 1700 katonát küldött, az é-amerikai agressziós erők létszáma meghaladta a 40 000-et.) A polgárháborút szept. 4-én kompromisszumos megállapodás zárta le. / Az USA nyílt beavatkozása Dominika belügyeibe a továbbiakban sem szűnt meg. Az USA támogatásával az 1966. évi választásokon a jobboldali Balaguer győzött a csaló módon megrendezett választásokon. 1973. márc.-ban partizánegység szállt partra Dominikában. Néhány nap múlva a hadsereg közleménye arról számolt be, hogy a csoport vezetője, Caamaño, fegyveres összetűzésben elesett.

dominium: a volt brit gyarmatbirodalom önkormányzatot kapott, lényegében önálló tagjainak államjogi helyzetét meghatározó kifejezés. Az ~-ok jogi helyzete fokozatosan változott, mai állapotukat az 1931. évi westminsteri statútum szabályozta. Eszerint a ~-ok egymással és Nagy-Britanniával szabadon társult államok, összetartozásuk jelképeként a brit uralkodót ismerik el államfőjüknek, akit az egyes ~-okban főkormányzó képvisel. A brit törvények hatálya nem terjed ki rájuk. A legismertebb ~-ok: Kanada, Ausztrália, Új-Zéland. A ~-ok tagjai a brit *→Nemzetközösség*nek.

dominóelmélet: az USA uralkodó köreinek a nézetei különböző intervenciók igazolására, főképp a haladó és forradalmi erők előretörése esetén. / A ~ szerint, ha a világ bármely térségében egy ország kicsúszik az USA ellenőrzése alól, akkor – ahogyan a sorjában felállított dominókockák is összedőlnek, ha az elsőt közülük ledöntik – a térség más országait is elveszti. Az indokínai események kapcsán Eisenhower elnök és munkatársai (Nixon alelnök, John Fos-

ter Dulles külügyminiszter) gyakorta hangoztatták, hogy ha Indokínában győznek a forradalmi felszabadító erők, akkor Burma és Thaiföld is elkerülhetetlenül ebben az irányban fejlődik, és ugyanez áll Malájföldre és Indonéziára, sőt végső soron Japánra is. Az USA és kivált a NATO vezető körei újabban Ny-Európára alkalmazták a ~-et, azt állítva, hogy a NATO nem tűrheti el a kommunistákat magában foglaló baloldali kormány megalakulását Franciao.-ban vagy Olaszo.-ban, mert ez forradalmi láncreakciót indítana el a többi ny-európai országban *(→Puerto Ricó-i doktrína)*.

Downing Street: utca London központi negyedében; itt áll a külügyminisztérium, a nemzetközösségi minisztérium és a pénzügyminisztérium épülete, valamint a miniszterelnöki palota. A politikai szóhasználatban e megjelöléssel az angol kormányzatot, de főként az angol külpolitika irányítását illetik.

doyen: *→diplomáciai testület*

dömping: áruexport a termelési költségekhez s a piaci árakhoz képest rendkívül olcsó áron. A ~-gel az exportőrnek rendszerint az a célja, hogy versenytársát kiszorítsa; ha ezt elérte, emeli az áru árát. A GATT tiltja a ~-et, tisztességtelen versenynek tekinti, s megengedi a magas, ún. ~-ellenes vámot. A Közös Piac egyes országok ellen sokszor azzal az ürüggyel hoz diszkriminációs intézkedéseket, hogy azok ~-áron szállítják az árut.

Dumbarton Oaks-i konferencia (1944): az ENSZ megalakításának előkészítésére összehívott tanácskozás. Kína, Nagy-Britannia, a SZU és az USA megbízottai 1944. aug. 21-én a Washington melletti Dumbarton Oaksban üléseztek, hogy részletes javaslatokat dolgozzanak ki az *→Egyesült Nemzetek Szervezetének* megalakításáról, és rögzítsék a világszervezet működésének alapelveit. A ~ eredményeképp 1944. okt. 7-én közzétették az ENSZ Alapokmányának tervezetét. Ebben az ENSZ-tagságnak, a *→Biztonsági Tanács* szavazási rendszerének kérdése és a gyámsági kérdések maradtak nyitva. E pontokban 1945. febr.-ban a *→jaltai konferencián* hoztak döntést, majd a San Franciscó-i értekezleten 1945. jún. 26-án 49 állam képviselői aláírták az ENSZ Alapokmányát.

Duna-bizottság (Budapest): államközi szervezet, 1948. aug. 18-án Belgrádban alakult meg a dunai hajózásra vonatkozó egyezmény alapján, amelyet Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyaro., Románia, a SZU és Ukrajna írt alá. 1960. jan. 7-én csatlakozott hozzá Ausztria, és munkakapcsolat jött létre az NSZK közlekedésügyi minisztériumával is, ennek szakértői részt vesznek a ~ ülésein és szakértői értekezletein. Az egyezmény célja: a szabad dunai hajózás biztosítása, szem előtt tartva a dunai országok érdekeit és szuverén jogait. Ezen elvek alapján kidolgozták a dunai hajózás egységes szabályait. Hajózási térképeket készítettek, célul tűzték a kikötői és hajózási berendezések műszaki színvonalának fejlesztését, a hajózás biztonságának fokozását stb. Az egyezmény a nközi jognak megfelelően úgy rendelkezik, hogy a dunai hajózást kizárólag a Duna menti államok között létrejött kölcsönös egyezmények szabályozzák. A ~ 3 évre választja tagjai közül az elnököt, az alelnököt és a titkárt. A Titkárság élén az igazgató áll.

E

ECA: → *Afrikai Gazdasági Bizottság*

ECE: → *Európai Gazdasági Bizottság*

ECLA: → *Latin-amerikai Gazdasági Bizottság*

ECOSOC: → *Gazdasági és Szociális Tanács*

ECOWAS: → *Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége*

ECWA: → *Nyugat-ázsiai Gazdasági Bizottság*

EEC: → *Európai Gazdasági Közösség*

EFTA: → *Európai Szabadkereskedelmi Társulás*

EGB: → *Európai Gazdasági Bizottság*

égei-tengeri konfliktus: a Görögo. és Töröko. között támadt ellentét egymás területi jogainak elismerésében az Égei-tengeren. Létrejötte és kiéleződése a két állam hatalmi törekvéseiből keletkezett. / A görög kormányzatoknak azok a tervei, hogy Görögo. tengeri övezetét 6–12 tengeri mérfölddel tovább terjesszék, az Égei-tengert Görögo. beltengerévé tette volna, s ehhez járult, hogy egyes görög szigetek a török szárazföld látótávolsagában vannak. Így Töröko. a görög hatalmi törekvéseket szuverenitása megcsorbításának tartotta. Összefüggött az ~ azzal, hogy az Égei-tengeren nem szabályozták a felségvizek kérdését. Még inkább élezte a konfliktust a két állam között a szárazföldi talapzatnak és az ottani kőolajkészletek kiaknázásának problémája. Görögo. igényt támasztott az összes, még közvetlenül a török szárazföld közelében levő görög sziget szárazföldi talapzatára is, Töröko viszont az ún. anatóliai szárazföldi talapzatra való igényét hangoztatta, ez a terület pedig magában foglalja az Égei-tenger keleti részében levő görög szigetek nagy részének szárazföldi talapzatát is. / Az ~ folyamán Töröko. radarellenőrzésének hatókörét 1974-ben kiterjesztette az általa követelt anatóliai szárazföldi talapzat vonaláig, Görögo. pedig lezárta az Égei-tenger légiterét. Ezzel járt együtt a töröko.-i Izmir városának katonai megerősítése, másfelől a keleti görög szigetek fölfegyverzése. 1976. nov.-ben Töröko. és Görögo. Bernben megegyeztek abban, hogy kerülni fognak minden olyan cselekményt, amely veszélyezteti az ~-ról köztük folyó tárgyalásokat. Az ~ rendeződése összefügg a → *ciprusi kérdés* békés és igazságos megoldásával.

Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO – Genf): az ENSZ szakosított szervezete. Alapokmányát az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa kezdeményezésére az 1946. júl.-ban, New Yorkban 64 állam képviselőinek részvételével összehívott nközi konferencia szövegezte meg és fogadta el. Tényleges működését azonban csak az Alapokmány hatálybalépése után, 1948-ban kezdte meg. Az ~-nek 1976-ban 150 állam volt a tagja, köztük szocialista országok, így Magyaro. is. / Az ~ célja: a nközi egészségügyi

munka irányítása és koordinálása, segítségnyújtás a kormányoknak – főként a fejlődő országokban – az egészségügyi hálózat kiépítésében, a járványos betegségek elleni küzdelemben; az általános egészségügyi és orvosképzés támogatása; az orvosi nómenklatúrák, gyógyszerek, diagnosztizálás szabványosítása, az egészségügyi intézmények és orvostudományi kutatóintézetek közötti együttműködés elősegítése; a táplálkozás, az egészségügyi szolgálat, az üdültetés javítása világméretekben; egészségügyi és járványügyi adatok gyűjtése. Az ~ tevékenységi körében – többek között – említést érdemel a malária elleni sikeres világméretű küzdelem és a sárgaláz leküzdésére indított kampány. Nagy szerepe van abban, hogy a Föld népeinek egészségügyi helyzete javul. Sokoldalú tevékenységéhez hozzátartozik a környezetvédelem is. / Vezető szerve az évente ülésező Egészségügyi Világkonferencia, amelyen minden tagállam képviselteti magát. Ez választja meg a 24 tagú Végrehajtó Bizottságot és a főigazgatót, aki a folyamatos munkát végző Titkárságot vezeti. Az ~-nek 6 regionális irodája működik: Európában – Koppenhága, Amerikában – Washington, DK-Ázsiában – Új-Delhi, Afrikában – Brazzaville, a földközi-tengeri térségben – Alexandria, és a ny-csendes-óceáni térségben – Manila székhellyel. Az ~ szoros együttműködésben dolgozik az egészségügy és az orvostudomány terén tevékenykedő nem kormányközi szervezetekkel, pl. a Nközi Orvostudományi Szervezetek Tanácsával (CIONS).

EGK: →*Európai Gazdasági Közösség*

egyedüli képviselet elve: →*Hallstein-doktrína*

egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődés törvénye: a kapitalizmus objektív gazdasági törvénye, amely az egyes vállalatoknak, iparágaknak és államoknak a kapitalista magántulajdonon, a konkurrencián és a termelés anarchiáján alapuló elkerülhetetlen egyenlőtlen fejlődését fejezi ki. Az össztársadalmi tőkés reprodukciós folyamat anarchisztikus jellegéből, az egyes vállalatok különböző akkumulációjából stb. származik. Az ~ alapján a kapitalista államok közötti gazdasági és politikai →*erőviszonyok* állandóan változóban vannak. / A monopóliumok kifejlődése előtti tőkésállamok között az erőviszonyok eltolódása viszonylag lassan ment végbe, az egyenlőtlen fejlődés a kapitalista ipari államok gyarmati hódításai révén oldódott meg. A kapitalizmus imperialista szakaszában az ~-nek új vonásai alakultak ki, minthogy a világot az imperialista államok egymás között felosztották, így az erőviszonyokban köztük bekövetkező minden változás kiváltotta a világ újrafelosztásáért vívott harcot, s az egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődés meggyorsult. Az egyenlőtlen fejlődés lényeges gazdasági alapja lett az imperialista háborúk keletkezésének, és kiváltotta a tőkés nagyhatalmaknak az imperialista világrendszerben a hegemóniáért folytatott küzdelmét. Az ~-nek elemzése alapján következtetett Lenin arra, hogy a szocializmus győzelme először néhány vagy akár egyetlen országban is lehetséges. A →*kapitalizmus általános válsága*nak harmadik szakaszában a gazdasági és a politikai fejlődés egyenlőtlensége nagymértékben megerősödött. Az egyes imperialista államokban tett állammonopolista intézkedésekkel együtt kiterjedt a tőkés világrendszerben a reprodukciós folyamat ciklikus lefolyására. A mai monopolkapitalizmusban egyrészről fokozódik a nközi munkamegosztás és a gazdasági élet internacionalizálódása, másrészről pedig a gazdasági és a politikai fejlődés egyenlőtlensége olyan új, éles ellentéteknek és összeütközéseknek az alapja, amelyek csak átmenetileg oldódnak meg, s újabb és még élesebb formában ismét megjelennek.

Pl. a mind gyakrabban fellépő valutaválságok elválaszthatatlanok az egyenlőtlen fejlődéstől. / Az ellentétek fokozódását előidéző egyenlőtlen fejlődés mindig nagyon élesen jelentkezik, amikor az imperialista államok erőviszonyai megváltoznak. A II. vh. befejezése után az USA hatalmának tetőpontján állt. Katonai és gazdasági fölénye minden többi imperialista állammal (még összességükkel) szemben is olyan nagy volt, hogy sikerült feltétlen vezetésével létrehoznia a szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom ellen irányuló gazdasági és katonai politikai tömbök rendszerét. A szocialista világrendszer kiszélesedése, gazdasági és politikai, katonai hatalmának megerősödése azonban már az 1950-es évek első felében nyilvánvalóvá tette, hogy korunk a szocializmus győzelmének kora. A tőkés világrendszerben az erőviszonyok fokozatos megváltozása következtében pedig az 1950-es évek közepétől az imperialisták közötti kapcsolatokban megerősödtek azok a tényezők, amelyek az erőviszonyoknak az USA rovására és más monopoltőkés országok javára végbemenő fokozatos megváltozását idézték elő. A különböző imperialista hatalmak között az egész tőkés világban fokozódik a gazdasági fejlődés egyenlőtlensége, s az ellentétek nagymértékben jelentkeznek a politikai szférában is. Az 1970-es évek elején kialakult az imperialista világ 3 fő erő-, ill. konkurrenciaközpontja: az USA, Ny-Európa (ill. az Európai Gazdasági Közösség) és Japán. Megjegyzendő, az új helyzetben is az USA még mindig a döntő helyet foglalja el a tőkés világ ipari termelésében, és igen nagy a katonai fölénye is.

Egyesített Energiarendszerek Központi Teherelosztója (Prága): a KGST európai tagországainak közös villamosenergia-koordináló szervezete. Az egyes országok egymással összekötött energiarendszereinek terhelése, az átfolyó energia mennyisége a központ ellenőrző műszereiről leolvasható. A Központ kérésre energiát ad, ill. von el. Működésével az ~ lehetővé teszi, hogy az együttműködő országok erőművei lényegesen kisebb tartalékkal és nagyobb üzembiztonsággal, gazdaságosabban üzemeljenek. A központi diszpécserszolgálat módot ad a villamos energia időszakos cseréjére, üzemzavar esetén kisegítésére. Elsőként 1953-ban Magyaro. és Csehszlovákia energiarendszerét kapcsolták össze, 1961-től csatlakozott az ~-hoz az NDK és Lengyelo. 1962-ben a munkácsi állomáson összekötötték az energiarendszert a SZU-ból érkező villamos energiával. 1963-ban Románia, majd 1967-ben Bulgária is bekapcsolódott az együttműködésbe. Az ~ munkáját a Tanács irányítja, az operatív vezetés az Igazgatóság feladata.

Egyesült Atommagkutató Intézet (Objegyinyonnij Insztyitut Jagyernih Isszledovanyij – Dubna): a szocialista országok atomkutatását koordináló intézet. Eredetileg a SZU Tudományos Akadémiájának magkutató és elektrofizikai laboratóriuma volt, amelyet a Moszkvában 1956. márc.-ban aláírt kormányközi megállapodás alakított át nközi szervezetté. Tagjai: Bulgária, Csehszlovákia, a Koreai NDK, Kuba, Lengyelo., Magyaro., Mongólia, az NDK, Románia, a SZU és Vietnam. Minden tagállam egyenlő jogokkal rendelkezik. Az ~ feladata, hogy megteremtse a szocialista országok tudósainak együttműködését az atomenergia békés felhasználásában. Vezető szerve a kormányképviselőkből álló Bizottság, amely megválasztja a gyakorlati munkát irányító Igazgatóságot. Az intézet igazgatója mellett Tudományos Tanács működik, amelybe minden tagország 3–3 tudóst delegál.

Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations Organization, UN vagy UNO – New York): kormányközi világszervezet. Létrehozásában az 1943. okt.-i moszkvai négy-

hatalmi (szovjet–amerikai–angol–kínai) értekezleten állapodtak meg. A négy nagyhatalom képviselői 1944-ben a →*Dumbarton Oaks-i konferencián* készítették el az →*ENSZ Alapokmányá*nak első tervezetét, az itt el nem döntött kérdésekben a kormányfők az 1945. febr.-i →*jaltai konferencián* egyeztek meg. Az Alapokmányt 1945. jún. 26-án írták alá az 50 állam képviselőinek részvételével San Franciscóban tartott értekezleten, és miután az öt nagyhatalom és az aláíró államok többsége letétbe helyezte a ratifikációs okmányokat, 1945. okt. 24-én lépett hatályba. Az ~-t a tagállamok avégett hozták létre, hogy megmentsék a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, védelmezzék az alapvető →*emberi jogok*at, a kis és a nagy nemzetek egyenjogúságát, s előmozdítsák az államok békés és kölcsönösen előnyös együttműködését, minden nép gazdasági és társadalmi haladását. / Az ~-nek eredetileg 51 tagja volt, s elvileg tagja lehet minden állam, amelyik vállalja az Alapokmányban levő kötelezettségek teljesítését, és a szervezet megítélése szerint erre képes. A felvételről a Biztonsági Tanács ajánlására a Közgyűlés dönt. Az ~-nek 1978. jan. 1-én 149 állam volt tagja; ezek földrészek szerint a következők (zárójelben a felvétel éve): EURÓPA – Belgium, Belorusszia, Csehszlovákia, Dánia, Franciao., Görögo., Hollandia, Jugoszlávia, Lengyelo., Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, a SZU, Töröko., Ukrajna (1945), Izland, Svédo. (1946), Albánia, Ausztria, Bulgária, Finno., Íro., Magyaro., Olaszo., Portugália, Románia, Spanyolo. (1955), Ciprus (1960), Málta (1964), NDK, NSZK (1973); ÁZSIA – Fülöp-szk., India, Irak, Irán, Kína, Libanon, Szaúd-Arábia, Szíria (1945), Afganisztán, Thaiföld (1946), Jemeni Arab Közt., Pakisztán (1947), Burma (1948), Izrael (1949), Indonézia (1950), Jordánia, Kambodzsa, Laosz, Nepál, Srí Lanka (1955), Japán (1956), Malaysia (1957), Mongólia (1961), Kuvait (1963), Maldív-szk., Szingapúr (1965), Jemeni NDK (1967), Arab Emírségek, Bahrain, Bhután, Katar, Omán (1971), Banglades (1974), Pápua Új-Guinea (1975), Vietnam (1977); AFRIKA – Egyiptom, Etiópia, D-afrikai Közt., Libéria (1945), Líbia (1955), Marokkó, Szudán, Tunézia (1956), Ghána (1957), Guinea (1958), Benin, Csád, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Gabon, Kamerun, Kongó, Közép-Afrika, Madagaszkár, Mali, Niger, Nigéria, Szenegál, Szomália, Togo, Zaire (1960), Mauritánia, Sierra Leone, Tanzánia (1961), Algéria, Burundi, Ruanda, Uganda (1962), Kenya (1963), Malawi, Zambia (1964), Gambia (1965), Botswana, Lesotho (1966), Egyenlítői Guinea, Mauritius, Szváziföld (1968), Bissau-Guinea (1974), Comore-szk., Mozambik, São Tomé és Príncípe, Zöld-foki-szk. (1975), Angola, Seychelle-szk. (1976), Dzsibuti (1977); AMERIKA – Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Costa Rica, Dominika, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Kanada, Kolumbia, Kuba, Mexikó, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, USA, Venezuela (1945), Jamaica, Trinidad és Tobago (1962), Barbados, Guyana (1966), Bahama-szk. (1973), Grenada (1974), Suriname (1975); AUSZTRÁLIA és ÓCEÁNIA – Ausztrália, Új-Zéland (1945), Fidzsi-szk. (1970), Ny-Szamoa (1976). Kína csak a Közgyűlés 1971. évi ülésszakán foglalta el jogos helyét a világszervezetben (→*Kína és az ENSZ)*, azt addig a tajvani rendszer foglalta el. Nem tagja, ill. nem volt a tagja az ~-nek a II. vh. után két részre szakadt országok közül a Koreai NDK és D-Korea, az NDK és az NSZK, a VDK és D-Vietnam, nem tagja továbbá semlegességi politikája folytán Svájc (bár az ~ munkájában részt vesz) és néhány törpeállam (Andorra, Liechtenstein, Monaco, Nauru, San Marino, Tonga). / Szervezeti felépítés: Az ~-nek 6 fő szerve van. I. →*KÖZGYŰLÉS*; II. →*BIZTONSÁGI TANÁCS*; III. →*GAZDASÁGI ÉS SZO-*

CIÁLIS TANÁCS; IV. →*GYÁMSÁGI TANÁCS*; V. →*NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG*; VI. TITKÁRSÁG, élén a főtitkárral. Az ~ főtitkárai: 1946–1953 Trygve Lie (Norvégia), 1953–1961 Dag Hammarskjöld (Svédo.), 1961–1972 U Thant (Burma), 1972-től Kurt Waldheim (Ausztria). A főtitkárt a Közgyűlés választja meg 5 évre, a Biztonsági Tanács javaslatára; a megbízatás meghosszabbítható. Az Alapokmány 99. cikkelye különleges felhatalmazást ad a főtitkárnak, ez feljogosítja arra, hogy bármely olyan ügyre felhívhassa a Biztonsági Tanács figyelmét, amely belátása szerint a nközi békét és biztonságot fenyegeti. Az ~ Titkárságán működő nközi tisztviselőket a főtitkár nevezi ki a Közgyűlés által jóváhagyott szabályzat alapján, szem előtt tartva a tagállamok földrajzi megoszlását. Az Alapokmány 100. cikkelye értelmében ezek a tisztviselők feladatuk ellátásakor semmilyen kormánytól vagy szervtől nem kérhetnek és nem fogadhatnak el utasítást. / Az ~-ben is tükröződnek a nközi erőviszonyokban a béke, a demokrácia és a szocializmus javára bekövetkezett változások. Az ~ lényegében olyan mértékben tölt be a nközi politikában pozitív szerepet, amilyen mértékben az Alapokmány elveit érvényesíteni tudja. Amikor az Alapokmány elvei vezérlik, munkája a béke és a társadalmi haladás javára van. Eredményei főként a SZU és a többi szocialista ország, továbbá sok fiatal afrikai és ázsiai állam erőfeszítéseinek köszönhetők. Fontos feladat annak elérése, hogy megvalósuljon az ~ egyetemessége. / Az ~ Közgyűlés ülésszakain és más szerveiben számos fontos határozatot hoztak. Így megalakítottak egy bizottságot az atomenergia felhasználásával kapcsolatos kérdések vizsgálatára (1946), megállapodtak a fegyverkezés csökkentésének általános elveiben (1946; →*leszerelés*) és a →*háborús bűnösök* kiadásában és felelősségre vonásában (1946), elfogadták az államok →*békés egymás mellett élés*ének alapelveit (1957–1958), megalakították a genfi →*Leszerelési Bizottság*ot (1959), elismerték a nukleáris robbantások megszüntetésének, az általános és teljes leszerelésnek a szükségességét (1959–1960) és a kozmikus térség békés felhasználásában való nközi együttműködésnek a fontosságát (1959), jóváhagyták a nukleáris fegyverek elterjesztésének megakadályozásával foglalkozó tárgyalásokat (1968). A Közgyűlés 1948-ban elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát és 1966-ban az Emberi Jogok Egyezségokmányát (→*emberi jogok*); 1974-ben az államok gazdasági jogainak és kötelességeinek chartáját és az →*agresszió* fogalmát meghatározó dokumentumot. Az ~ irányításával dolgoztak ki és írtak alá több nközi egyezményt, pl. a →*népirtás*t elítélő egyezményt (1948), a nők politikai jogairól szóló konvenciót (1952), a →*nyílt tenger*re, a →*parti tenger*re és a →*szárazföldi talapzat*ra vonatkozó szerződéseket (1958), a világűr békés célokra való felhasználását és a bajba jutott űrhajósok megmentését szabályozó egyezményt (1967; →*világűr jogi helyzete*), a háborús bűnök elévülhetetlenségét kimondó konvenciót (1968). A Közgyűlés határozata alapján nközi tudományos tanácskozások folytak az atomenergia békés felhasználásáról. A Közgyűlés több alkalommal is foglalkozott a gyarmati rendszer felszámolásáért vívott harccal, és 1960. évi 15. ülésszakán állást foglalt amellett, hogy a gyarmati rendszer minden formáját a legsürgősebben meg kell szüntetni. 1972-ben határozatot hoztak egy környezetvédelmi központ felállításáról. 1974-ben a Közgyűlés 6. rendkívüli ülésszaka nyilatkozatot és akcióprogramot fogadott el az →*új világgazdasági rend* megteremtéséről. (Az ~ különféle szervezeteit ld. a megfelelő címszavaknál.)

Egyetemes Postaunió (Universal Postal Union, UPU – Bern): az egyik legrégibb kormányközi nközi szervezet; 1948 óta az

ENSZ szakosított szervezete. A működését megszabó – még 1874-ben aláírt – egyezményt ötévenként felülvizsgálják és korszerűsítik. Az ~ célja a tagországok közötti egységes postai kapcsolatok előmozdítása. Az ~-nek tagja valamennyi ENSZ-tagállam. Vezető szerve az ötévenként ülésező Kongresszus, amelyben minden országnak egy szavazata van. A Kongresszus választja meg a tagországok képviselőiből álló Végrehajtó Bizottságot. 1957-ben Tanácsadó Bizottságot is alakítottak (ennek neve 1969-től Postai Műveleteket Tanulmányozó Konzultatív Tanács).

egyezmény (konvenció): többnyire azoknak a megállapodásoknak az elnevezése, amelyek bizonyos szakkérdéseket rendeznek (pl. konzuli ~-ek, jogsegély~-ek), vagy több oldalú megállapodásokat tartalmaznak (pl. a nközi szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi ~).

egyhangúság elve: a nközi kapcsolatokban hosszú ideig uralkodó elv, amely szerint nközi értekezleteken, →*nemzetközi szervezetek*ben csak egyhangúlag hozhatók érvényes határozatok. Az ~ az állami szuverenitáson alapszik, ezzel együtt akadályozhatja fontos és helyes határozatok meghozatalát. Ma már több nközi szervezetben, így az ENSZ rendszerébe tartozó szervezetekben többségi döntésekkel hoznak érvényes határozatokat. A →*Biztonsági Tanács*ban az eljárási kérdésekről többségi szavazattal hozhatnak határozatokat, de minden más, érdemi kérdésben csak akkor születhet érvényes határozat, ha a BT-nek mind az 5 állandó tagja (a nagyhatalmak) a határozatra szavaz (→*ENSZ Alapokmánya*).

Egyházak Világtanácsa, EVT (World Council of Churches, WCC – Genf): a keresztény egyházak közötti együttműködés előmozdítására alakult nközi szervezet. Az ~ megalapításának gondolata már a II. vh. előtt felmerült, 1938-ban Oxfordban és Edinburghben előkészítő jellegű tanácskozás folyt, de az alakuló gyűlést csak 1948-ban, Amszterdamban tartották meg. Az ~-nak tagja lehet minden egyház, amely alapszabályait elfogadja, a tagegyházak belügyeibe nem avatkozik be, nem célja, hogy azokat unióba tömörítse, nem alapul valamely egyedi vallási felfogáson. Gyakorlatilag a protestáns egyházak mozgalmaként indult. 1961-ben jelentős változást kozott az ortodox egyházak – köztük az orosz ortodox egyház – csatlakozása. A római katolikus egyház nem csatlakozott az ~-hoz. Kb. 100 ország mintegy 280 egyháza tartozik hozzá. A magyaro.-i keresztény egyházak közül a református, az evangélikus és a baptista egyház a tagja./ Legfelsőbb szerve a 6 évenként összeülő Közgyűlés, ez választja meg az évenként egyszer ülésező Központi Bizottságot, amely saját kebeléből Végrehajtó Bizottságot választ. A Központi Bizottságban és a Végrehajtó Bizottságban ma már megtalálhatók a szocialista országok és a fejlődő országok képviselői is.

egyiptomi forradalom: a főként Gamal Abdel Nasszer nevéhez fűződő forradalmi átalakulás, amely következetes antiimperialista nközi politikává fejlődött (→*arab szocialista koncepciók*). / 1922. febr.-ban Nagy-Britannia formálisan elismerte ugyan Egyiptom függetlenségét, de az ország továbbra is brit protektorátus maradt. A Vafdnak, a nemzeti burzsoázia és a liberális földbirtokosok szervezetének kormánya 1936-ban szövetségi és katonai szerződést kötött Nagy-Britanniával; ezzel elárulta a nemzeti felszabadító mozgalmat, és átengedte a Szudán feletti uralmat a briteknek. (Szudánra Egyiptom még a 19. sz. elején terjesztette ki hatalmát.) A II. vh.-ban Egyiptom a szövetségesek oldalán állt, 1943-ban fölvette a diplomáciai kapcsolatot a SZU-val. / A háború után az ország súlyos gazdasági helyzetbe került, a brit

gyarmati politika ellen megerősödött a felszabadító mozgalom, és összekapcsolódott a diákok és a munkások monarchiaellenes tömegmozgalmával. E megmozdulások nyomására – tetőpontjukat 1949 nyarán érték el, az első izraeli–arab háború után – az egyiptomi parlament 1951-ben felbontotta az 1936. évi szerződést. Időközben vezető erővé fejlődött a hadsereg, en az alacsonyabb beosztású fiatal tisztek forradalmi nacionalista mozgalma. 1952. júl.-ban a nép forradalmi tömegerejére támaszkodva a Szabad Tisztek Szervezete Nagib tábornok és Nasszer ezredes vezetésével megdöntötte Faruk király uralmát, és 1953. jan.-ban kikiáltották az Egyiptomi Közt.-ot. Nagib lett a miniszterelnök. Az új kormányzat földreformot hirdetett, betiltotta a pártokat, hozzájárult, hogy Szudánban szabad választást tarthassanak, melynek eredményeként az ország elnyerte függetlenségét, elutasította az imperialisták tervezett közel-keleti szövetségi rendszerébe való belépést, és 1954. okt.-ben Nagy-Britanniától olyan szerződést harcolt ki, amelynek értelmében a brit katonáknak 1956-ig el kellett hagyniuk a Szuezi-csatorna övezetét. / Az egyiptomi átalakulás gyorsabbá és radikálisabbá vált, mint a Nagib körül csoportosuló hivatalnokok és a felső tisztikar többsége tervezte. A tisztikar haladóbb szárnya 1954. júl.-ban Nasszert juttatta a miniszterelnöki posztra, egyúttal ő lett a forradalmi tanács elnöke és a hadsereg főparancsnoka. A belső átalakítást kezdetben kapitalista úton folytatta. De csakhamar, kivált az 1955-ben megkötött Bagdadi Paktum kapcsán, szembekerült az imperialista nagyhatalmakkal. Egyiptom 1955-ben részt vett a bandungi értekezleten. Miután Nasszer Nyugatról nem kapott fegyvert, Csehszlovákiához fordult segítségért. Amikor pedig az USA és Nagy-Britannia kormánya megtagadta az asszuáni gát építéséhez már megígért hitelt, 1956. júl.-ban a →*Szuezi-csatorna államosításával* válaszolt rá. 1956. okt.-ben Izrael – Nagy-Britannia és Franciao. segítségével – megtámadta Egyiptomot. A második izraeli–arab háborúból Egyiptom nközileg megerősödve került ki. Az →*Eisenhower-doktrína* viszont közvetlen célnak tűzte ki Nasszer elszigetelését. A SZU és a többi szocialista ország különösen 1957-től nagyarányú és sokoldalú segítségben részesítette Egyiptomot. A SZU és Egyiptom 1958-ban szerződést kötött a kapcsolatok erősítéséről. A forradalmi Egyiptom nagy tekintélyt vívott ki magának az arab haladó erők körében, s 1958-ban Egyesült Arab Közt. néven egyesült Szíriával (→*arab államok egységtörekvései*), ez az unió azonban rövid életű volt. A szuezi agressziót követően került sor a külföldi vállalatok, beruházások, majd az egyiptomi bankok, hitelintézetek és a nagy kereskedelmi ügynökségek államosítására. 1961-től pedig további államosításokkal és újabb földreformtörvénnyel vetett gátat Nasszer a most már forradalmi demokratikus jellegű fejlődést fékezni akaró burzsoázia törekvéseinek. Az állami szektor fejlesztése lett az alapja az 1959–1960-ban megkezdett első ötéves tervnek. Az 1962-ben kiadott Nemzeti Charta a nem-kapitalista úton való fejlődést tűzte ki célul, a szocializmusba való átmenetet a kormány hivatalos politikájává tette. A népi erők szervezeteként ugyancsak 1962-ben megalakult az Arab Szocialista Unió. 1964-ben az állami szektor az ipari termelés 90%-át ölelte fel. Az 1967-ben kirobbant harmadik izraeli–arab háború után Egyiptomban reális tervet dolgoztak ki a gazdasági építés folytatására, a szocialista országok segítségével. / Nasszer elnök 1970-ben bekövetkezett halála után Anvar Szadat lett Egyiptom államfője. 1971-ben az Egyesült Arab Közt. neve Egyiptomi Arab Közt. lett. Az egyiptomi kormányzat 1971. máj.-ban barátsági és együttműködési szerződést kötött a SZU-val (→*egyiptomi–szovjet szerződés*). Szadat a nasszeri politika folytatását ígérte, de az 1973. évi izraeli–

arab háború után egyre nagyobb engedményeket tett a burzsoáziának, külpolitikai és külgazdasági kapcsolataiban pedig az USA-nak. 1974. ápr. 18-án ismertette politikai programját (az ún. Szadat-dokumentum) az ASZU és a parlament együttes ülésén. Ez gazdaságilag a nyugati tőke előtti nyitás, nközileg a SZU-tól való eltávolodás, egyúttal az USA-tól való mind erősebb függés politikáját nyitotta meg. Folyományaként 1975. szept.-ben Egyiptom megkötötte Izraellal a →*sínai egyezményt*, 1976. ápr.-ban egyoldalúan felmondta az egyiptomi–szovjet szerződést, 1977. nov.-ben megkezdte az →*egyiptomi–izraeli különtárgyalások*at. Az egyiptomi kormány ezt követően mind élesebben lépett föl a politikáját ellenző erőkkel szemben, 1978. máj.-ban népszavazással fogadtatott el egy olyan törvényt, amely gyakorlatilag megfosztja a haladó erőket a legális tevékenység lehetőségeitől. Egyiptom, amely közel két évtizedig az arab antiimperialista front vezető ereje volt, Szadat politikája következtében az imperialistabarát arab erők támasza lett.

egyiptomi–izraeli különtárgyalások: Szadat egyiptomi elnök és Begin izraeli miniszterelnök által 1977 őszén kezdemenyezett tárgyalások a közel-keleti válsággal kapcsolatban. / Egyiptom Nasszer elnök idején az arab világ vezető antiimperialista országává fejlődött. Nasszer 1970-ben bekövetkezett halála után Anvar Szadat elnök az egyiptomi burzsoázia érdekeinek megfelelően, s az USA-tól és Szaúd-Arábiától ösztönözve, lépésről lépésre felszámolta a nasszeri politika alapelveit, megnyitotta az ország kapuit a külföldi tőke előtt, és mindinkább az USA felé kezdett orientálódni. Ennek a folyamatnak lépcsőfokai: 1972 – Szadat elnök kiutasította az országból a szovjet szakértőket; 1973 – meghirdette az „infitah", a nyugat előtti nyitás politikáját, s Kairóban Nixon amerikai elnököt fogadva kijelentette, hogy a közel-keleti rendezés kulcsa az USA kezében van; 1975 – a →*genfi közel-keleti békeértekezlet* megkerülésével megkötötte Izraellel a második csapatszétválasztási egyezményt, s ennek értelmében gyakorlatilag beszüntette az Izraellal fennálló hadiállapotot; 1976 – egyoldalúan felmondta az 1971-ben kötött →*egyiptomi–szovjet szerződést*. Ilyen előzmények után következett be 1977. nov.-ben Szadat jeruzsálemi látogatása. Szadat ezzel a látogatással és az izraeli parlamentben elhangzott felszólalásával még a békeszerződés megkötése előtt elismerte Izraelt, valamint Jeruzsálemet mint Izrael Állam fővárosát, súlyos csapást mért az általános közel-keleti rendezés genfi koncepciójára, a közvetlen tárgyalásokat elítélő arab álláspontra, és a Palesztinai Felszabadítási Szervezet nevében beszélve, elárulta ennek ügyét. A jeruzsálemi tanácskozást követő iszmailiai csúcstalálkozón, majd a további tárgyalások eszközeként létrehozott politikai (külügyminiszterek) és katonai (hadügyminiszterek) bizottság kairói, ill. jeruzsálemi tanácskozásain fény derült arra, hogy a Begin-kormány a maximális egyiptomi engedmények fejében csak igen kevés engedményt tett (→*Begin-terv*). A Sínai-félszigetet csak évek múlva volt hajlandó kiüríteni, de ugyanakkor ragaszkodott az ott létesített izraeli telepek katonai védelméhez és a teljes egyiptomi demilitarizáláshoz; a Golan-fennsík jövőjére vonatkozóan csak akkor akart engedményeket tenni, ha ezt Szíria – az egyiptomiakhoz hasonlóan – kéri tőle. A legmerevebb álláspontot Ciszjordánia és a gázai övezet kérdésében foglalta el. Izrael e területeket az ~-on is „felszabadított területeknek", a történelmi Izrael részeinek tekintette, és az itteni palesztin lakosságnak – legalábbis az elkövetkező öt évre – mindössze korlátozott autonómiát lett volna hajlandó adni, s még e lakosság palesztin jellegének elismerését is visszautasította. Mindez lényegében nem volt más, mint az addigi megszálló és

kolonizáló politika folytatása, más címkével. Miután az ~ megrekedtek, az USA közvetíteni próbált a különmegállapodás érdekében. 1978. júl.-ban közzétették Egyiptom hatpontos tervezetét a különmegállapodásra. A javaslattal ki akarták elégíteni mind az USA, mind a reakciós, konzervatív arab államokat úgy, hogy ne tűnjön árulásnak a haladó arab országok előtt. A tervezet nem szólt az önálló palesztin állam megteremtéséről. / Az ~-at egyetlen haladó arab állam sem helyeselte. Az érintett országok közül Szíria, Jordánia és Libanon elutasította az egyiptomi meghívást az izraeli–egyiptomi tanácskozásokra, a PFSZ élesen elítélte Szadat politikáját, viszont ez elnyerte Szaúd-Arábia, Szudán és Marokkó támogatását. A ~-at határozottan ellenző országok – Algéria, Irak, Líbia, Szíria, a Jemeni Népi Demokratikus Közt. – és a PFSZ 1977. dec.-ben tanácskozást tartottak a líbiai Tripoliban, s itt elhatározták, hogy a szilárdság frontját megalakítva összehangolják politikájukat az árulásnak minősített szadati politikával szemben. A tripoli tanácskozást gyöngítette, hogy Irak kivonult onnan, mert enyhének tartotta a javasolt intézkedéseket. Az egyiptomi kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a tanácskozáson részt vevő államokkal. A SZU és más szocialista országok elítélték az ~-at, és sürgették a visszatérést a genfi közelkeleti békeértekezlethez.

egyiptomi–líbiai konfliktus (1977): Nasszer halálát követően 1970-től fokozatosan megromlott a korábban baráti egyiptomi–líbiai viszony, amelyet még 1969-ben a →*Tripoli Charta* megerősített. A kapcsolatok romlásához hozzájárult az 1975. szept.-ben megkötött második egyiptomi–izraeli csapatszétválasztási egyezmény, minthogy azt Líbia az arab ügy elárulásának tekintette. Egyiptom viszont azzal vádolta Líbiát, hogy kémeket és szabotőröket küldött Egyiptomba, anyagi támogatást nyújtott a rendszerellenes szervezeteknek. Kairó ezekre a vádakra hivatkozva 1977. júl.-ban korlátozott szárazföldi támadást indított Líbia, és légitámadásokat intézett líbiai támaszpontok ellen. Szadat három nappal később – nem utolsósorban a növekvő líbiai ellenállás és több arab ország tiltakozása miatt – beszüntette a katonai akciót. Egyiptom 1977. dec.-ben – miután az egyiptomi–izraeli közeledés ellen tiltakozó arab államok a líbiai Tripoliban tanácskoztak – megszüntette velük a diplomáciai kapcsolatot, így Líbiával is. Ugyanakkor megkezdődött a Líbiában dolgozó mintegy negyedmillió egyiptomi vendégmunkás hazatelepítése.

egyiptomi–szovjet szerződés (1971): a két ország 15 évre szóló barátsági és együttműködési szerződése, melyet 1971. máj. 27-én Kairóban írt alá Szadat egyiptomi és Podgornij szovjet államfő. Egyik legfontosabb célja a tartós és igazságos közelkeleti béke megteremtése volt. Az ~ alapelvként jelölte meg a sokoldalú együttműködés erősítését a szuverenitás, a területi integritás, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elve, az egyenjogúság és a kölcsönös előnyök tiszteletben tartása alapján. A szerződő felek együttműködést határoztak el az ipar, a mezőgazdaság és a kultúra számos területén. Előirányozták a katonai együttműködés folytatását Egyiptom védelmi képességének megerősítése érdekében. Külön cikkely szabályozta, hogy egyik aláíró fél sem vesz részt a másik szerződő fél ellen irányuló akcióban, államcsoportosulásban. / Az ~ előzményei: a SZU-nak jelentős szerepe volt az Egyiptom elleni 1956. évi angol–francia–izraeli agresszió megfékezésében; 1958. máj.-ban számottevő hitelt nyújtott Egyiptomnak az asszuáni gát megépítéséhez; nagy részt vállalt az ország iparosításából; az 1967. jún.-i agresszió után pótolta, ill. korszerűsítette Egyiptom elvesztett haditechnikáját; 1970 tavaszán Egyiptom kéré-

sére rakéta-védőrendszert épített ki a Szuezi-csatorna nyugati partján, s ezzel gátat vetett az izraeli légierő további terrortámadásainak; 1971. márc.-ban vállalta az egyiptomi falvak 15%-ának villamosítását és 27 000 km hosszúságú távvezeték építését. Az ~ megkötése után az 1973. okt.-i háborúban a SZU légihídon szállított fegyverekkel támogatta Egyiptom és Szíria katonai erőfeszítéseit, és elsőrendű szerepet vállalt a válság igazságos, az ENSZ határozatai szellemében való politikai rendezésének megvalósításában. / Szadat egyiptomi elnök az 1973. okt.-i háborút követően mindjobban eltávolodott a Nasszer képviselte antiimperialista irányzattól, és az USA felé orientálódott. E politika következményeként az egyiptomi kormány 1976. ápr.-ban egyoldalúan felmondta az ~-t.

egységfront: →*akcióegység*

Eisenhower-doktrína: Eisenhower amerikai elnöknek a Közel-Keletre és a szomszédos területekre vonatkozó külpolitikai elve, amelyet 1957. jan.-ban jelentett be. / Azon a tételen alapult, hogy Franciao. és Nagy-Britannia 1956. évi Egyiptom elleni támadásának kudarca és közel-keleti befolyásának csökkenése után ott „hatalompolitikai vákuum" keletkezett s azt az USA-nak ki kell töltenie, megakadályozandó a „kommunista beszivárgást". Az ~ az amerikai imperializmus vezető köreinek expanziós törekvéseit fejezte ki. Célja az volt, hogy az USA szövetségeseinek közel-keleti pozícióit elfoglalja, sőt az övékénél nagyobb területre terjessze ki hatalmát. Az ~ főleg a közel-keleti és a szomszédos államok szuverenitása és függetlensége, a nemzeti felszabadító mozgalmak ellen irányult; újabb jeleként annak, hogy az USA lett a neokolonializmus fő hordozója. Eisenhower a doktrína bejelentése után arra szólította fel az arab államokat, hogy mondjanak le a SZU-val és más szocialista országokkal fennálló kapcsolatok fejlesztéséről. / Az ~ agresszív jellegét világosan megmutatta 1957 őszén a Szíria elleni fenyegetés, az 1958. évi →*Libanon elleni intervenció* és 1958-ban az iraki forradalom elleni felvonulás. E doktrína folyományaként vállalt az USA 1959-ben különleges kötelezettséget Töröko., Irán és Pakisztán irányában.

ELDO: →*Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet*

Elektrotechnikai Együttműködési Szervezet (Interelektro – Moszkva): 1973-ban alapította Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., az NDK, Románia és a SZU. Célja az elektrotechnikai iparban az együttműködés hatékonyabbá tétele. Ezért előrejelzéseket dolgoz ki az iparág várható fejlődésére, új termékek bevezetésére, egyezteti a tagállamok e területen kidolgozott gazdasági terveit mind a termelésben, mind a beruházásban, közös szabványokat dolgoz ki. Legfelsőbb irányító szerve a Tanács, ennek döntései a tagállamok képviselőinek aláírása után lépnek érvénybe.

Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet (Food and Agricultural Organization, FAO – Róma, 1951-ig Washington): az ENSZ szakosított szervezete, 1946-ban alakult meg. Feladata, hogy segítse a különböző, főleg a fejlődő országokat az életszínvonal emelésében, a táplálkozás megjavításában: az élelmiszerek jobb nközi elosztása, a mezőgazdasági munka termelékenységének növelése, a talaj-, víz- és erdőtartalékok gyarapítása, a mezőgazdasági technológia elterjesztése révén. Számottevő segítséget ad – mezőgazdasági eszközök, fölszerelések, pénzbeli segély és szaktanácsok formájában – a természeti csapásoktól sújtott országoknak is. Figyelemmel kíséri a világ élelmezési és mezőgazdasági helyzetének alakulását, rendsze-

res adatgyűjtést folytat, és rendszeresen tesz közzé kiadványaiban, folyóirataiban statisztikákat, dokumentációkat. Az ~-nek 1977-ben 136 állam volt tagja, így a szocialista országok többsége is. / Az ~ vezető szerve a kétévenként összeülő Közgyűlés; ezen a tagországokat kormánymegbízottjaik képviselik, és minden országnak egy szavazata van. A Közgyűlés meghatározza az ~ munkájának irányvonalát, jóváhagyja költségvetését. A Közgyűlés választja meg a 34 tagország képviselőiből álló Tanácsot. A ~ keretében több állandó bizottság működik. A Titkárság megfelelő szakmai osztályokból áll. Az ~ munkáját regionális irodák közreműködésével végzi.

elismerés: a nközi érintkezés hivatalos felvételének módja valamely állammal vagy új kormányával. Az ~ kifejezi, hogy a szóban forgó állam fennállását tudomásul veszik. Így a más államokkal való bármilyen kapcsolatfelvételnek előfeltétele az új állam vagy kormány ~-e. Az ~ politikai és jogi szempontból is jelentős, mert megerősíti az új állam nközi jogi helyzetét. Az államközi kapcsolatokban különbséget tesznek de facto (tényleges) és de jure (jogi) ~ között. A különbség közöttük valójában nem abban áll, hogy az egyik „tényleges" és a másik „jogi" természetű. Mindkettő jogi ~, minthogy mindegyikből jogok és kötelezettségek származnak, csak hatókörükben térnek el egymástól, a határvonal közöttük gyakran nem is húzható meg élesen. Az ~, ill. annak megtagadása befolyással lehet az új állam életére. / Valamely új állam ~-e szükségszerűen magában foglalja annak az ~ időpontjában hatalmat gyakorló kormánynak az ~-ét is, amely a nközi kapcsolatokban az adott állam nevében fellép. Az állam ~-e a kormányváltozások esetében is fennmarad. A kormány~ kérdése csak akkor merül fel, amikor az előző kormányt nem az alkotmányos formák megtartásával, hanem erőszakos módon döntik meg. Ugyanis a külállamok valamely államot elismerve, annak bizonyos meghatározott belső jogrendjét vették tudomásul. Ha ez a belső jogrend megdől, és az addigi alkotmányosság megszakad, ezzel magának az államnak a léte nem válik ugyan kérdésessé, de azzá válik az állami főhatalom birtoklása. Azoknak az államoknak tehát, amelyek ~-ükkel a korábbi belső jogrendet vették tudomásul és az annak megfelelő kormányrendszerrel teremtettek kapcsolatot, a változás folytán szükségszerűen újból állást kell foglalniuk. Az ~ különösen fontos akkor, ha különböző kormányok küzdenek azért, hogy őket a többi állam az adott állam kormányának ismerje el. Ez a helyzet például az ún. emigrációs kormányok esetében, vagyis akkor, ha valamely megdöntött rendszer vezetői külföldre menekülnek és ott kormányt alakítanak azzal az igénnyel, hogy a külállamok ezt ismerjék el törvényes kormánynak, és vele, ne pedig a honi kormánnyal tartsanak fenn hivatalos kapcsolatokat.

Ellenállók Nemzetközi Szövetsége (Fédération Internationale des Résistants, FIR – Bécs): a fasiszta uralom és a II. vh. idején működő ellenállási mozgalmak harcosait, a partizánokat, a hitleri koncentrációs táborok egykori foglyait, a mártírok és az elesett antifasiszta harcosok hozzátartozóit tömörítő nközi szervezet. 1951-ben alakult; taglétszáma kb. 5 millió. Vezető szerve a 3 évenként ülésező Kongresszus, amely megválasztja a Főtanácsot és a folyó munkát ellátó Irodát.

el nem kötelezett országok: → *tömbön kívüli országok*

előretolt stratégia (előretolt hadászat, előretolt védelem): a NATO-ban hivatalosan elfogadott hadászati elv, amelyet az NSZK katonai vezetői javasoltak az 1960-as évek második felében. Az ~ lényege az, hogy az európai szocialista államok ellen vívott

háború kezdetén, „védelmi" hadműveletek során a NATO-nak nem szabad jelentős területeket feladnia az NSZK keleti határai mentén, hanem az előretolt csapatok minden rendelkezésre álló eszközzel – beleértve a rakéta-atomeszközöket is – és atomaknazár alkalmazásával minél előbb megállítják a „támadót", és átmennek támadásba. Nynémet javaslatok szerint az ~ kedvező feltételeit már békében meg kell teremteni a szárazföldi és a légierő-kötelékek többségének a határ közelében való elhelyezésével és az atomaknazár robbantókamráinak több sávos kiépítésével. Ez az ún. védelmi hadászati elv voltaképpen a szocialista országok ellen irányul. Napjainkban a NATO-csapatok, így az NSZK fegyveres erői is, ezen elvek alapján folytatják hadgyakorlataikat. 1976-ban a francia hadügyminiszter kijelentette, hogy bár bizonyos fenntartásokkal, de a francia hadsereg beilleszkedik az ~-ba. Ezzel lényegében megváltozik az eddigi francia katonai doktrína.

El Salvador és Honduras háborúja: →*Honduras és El Salvador háborúja*

Elysée-palota: az 1848. évi francia forradalom óta a közt. elnökének rezidenciája Párizsban, hivatalosan azonban csak 1873 óta használják e minőségében.

EMA: →*Európai Monetáris Egyezmény*

embargó: az áruszállítások és a szolgáltatások engedélyezésének teljes vagy részleges zárlata. Egyes esetekben az imperialista országok agresszív célokra használják fel. Pl. az USA Kongresszusa, hogy a szocialista országok fejlődését gátolja, 1951-ben elfogadta a →*Battle-act*et, s ez a „stratégiai" áruk exportját a szocialista országokba eltiltotta, korlátozta, ill. engedélyhez kötötte. A Johnson-act azt is megtiltotta, hogy a szocialista országoknak hitelt nyújtsanak. Az USA szövetségeseit is rá akarta bírni arra, hogy a szocialista országokkal szemben ~-t léptessenek életbe. Az ~-politika azonban nem vált be, a szocialista országok gyorsan fejlődtek, és a tőkésországok egyre inkább felismerték a szocialista országokkal folytatott kereskedelem szükségességét, a belőle származó előnyöket. Az ~-ra ugyanazok a nközi jogi szabályok érvényesek, mint a →*blokád*ra.

emberiesség elleni bűncselekmények: →*háborús bűnösök*

emberi jogok: a nközi jog szerint a jogoknak az a köre, amelyet a nközi közösség biztosítani akar az összes állam polgárai, ill. minden ember számára, bármely állam polgára, vagy bármelyik államban éljen is. Állami vonatkozásban az ~ elnevezése: állampolgári jogok. Ezeken azokat az alapvető jogokat értjük, amelyek alkotmányba vannak foglalva. Az ~ gyűjtőfogalma felöleli mindazt, amit alapvető szabadságoknak vagy szabadságjogoknak, továbbá politikai (kollektív) jogoknak és személyi jogoknak is szokás nevezni. Az ~ mint új jogrendszer elismerésének a követelménye a feudalizmus elleni harcban a polgári forradalmak jelszavaként merült fel, s mindig megvolt az osztálytartalma. A polgári ideológiában és társadalomban ~-on alapjában a szabadság, a tulajdon és a biztonság jogát értették, s ezek az ún. alapvető szabadságjogok végső fokon a magántulajdon szabadságát és biztonságát jelentették. Hozzájuk járultak az állampolgárokat sajátosan a politikai életben megillető ún. politikai jogok. A gyökeresen egyenlőtlen osztályviszonyok következtében ez utóbbiak csak formailag kinyilvánított jogok lehettek. Az Októberi Szocialista Forradalom új fejezetet nyitott az ~ történetében is. A történelemben első ízben ez a forradalom hozta létre az emberi személyiség igazi felszabadulásának feltételeit. A SZU, majd utóbb a szocialista államok alkotmányaiban az ~ fogalom-

köre kibővült a gazdasági, szociális és kulturális jogokkal (a munkához, a tanuláshoz, a szociális ellátottsághoz, a művelődéshez, a pihenéshez stb. való joggal), s a szocialista államok ezek megvalósulását biztosítják is. / Az ~ nközi jogi szabályozásának történetében a II. vh. után következett be nagy előrelépés. A történelmi események bebizonyították, hogy a nközi béke és biztonság megőrzése és az ~ biztosítása között szoros összefüggés van. Ennek felismerése tükröződik az ENSZ Alapokmányában: itt az ~ tiszteletben tartásának előmozdítása a szervezet céljaként szerepel, de tartalmukat akkor nem határozták meg. Ezt az →*Emberi Jogok Bizottsága* végezte el, s ennek nyomán az ENSZ 3. közgyűlése 1948. dec. 10-én elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, arra szólítva fel ezzel az államokat, hogy alakítsák át az ~-at államon belüli állampolgári jogokká. Az ~ ügye ezzel nközivé, jogilag a nközi jog tárgyává lett. Dec. 10-ét az emberi jogok napjaként ünneplik. Az Egyetemes Nyilatkozat 30 szakaszban szól az ~-ról, s bár nem nközi egyezmény, és az államokra nézve nem járt jogi kötelezettségekkel, hatása a tagállamok jogalkotására mégis jelentős volt. Elfogadását követően a szocialista országok erőfeszítéseket tettek az ~ nközi ügyének előbbrevitelére, s ennek nyomán fontos nközi egyezmények jöttek létre az ~ védelmére. Hosszas előkészületek után az ENSZ Közgyűlésének 21. ülésszaka 1966. dec. 16-án elfogadta a polgári és politikai jogokról, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló két egyezményt (Emberi Jogok Egyezségokmányai). Az egyezségokmányok egy fakultatív jegyzőkönyvvel egészültek ki, s mivel ennek egyes rendelkezései sértik az állami →*szuverenitás* elvét, számos állam – köztük szocialista állam – ellene szavazott. Az egyezségokmányokban foglalt jogok nközi biztosítása kellő számú ratifikálás hiányában még nem valósult meg. (Az USA kormánya csak 1977. okt.-ben ratifikálta az egyezségokmányokat.) Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet záróokmányában a részt vevő államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy „tiszteletben tartják az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat". / Jóllehet az ~ kérdése nközi kérdés, ez nem szolgálhat alapul beavatkozásra más államok belügyeibe. Az a politikai kampány, amelyet a helsinki értekezletet követő időszakban nyugati imperialista körök, elsősorban a Carter-kormányzat indított az ~ jelszavával, beavatkozott a szocialista államok belügyeibe, s fő célja a valóságos szocializmus támadása volt.

Emberi Jogok Bizottsága (Commission on Human Rights): az ENSZ →*Gazdasági és Szociális Tanácsa* (ECOSOC) funkcionális bizottsága; 1946. febr. 16-án alakult meg. Évente felváltva Genfben, ill. New Yorkban ülésezik. Célja, hogy segítséget nyújtson az ECOSOC-nak az →*emberi jogok* egyetemes tiszteletben tartásával kapcsolatban hatáskörébe utalt feladatok ellátásában – faji, nemi, nyelvi és vallási megkülönböztetés nélkül. Az ~ dolgozta ki és terjesztette elő az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát és az Emberi Jogok Egyezségokmányait. Ezeken kívül számos részegyezményt dolgozott ki, közülük a legfontosabbak: a népirtás bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény (1948); a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem eltörléséről szóló kiegészítő egyezmény (1956); az emberkereskedelem és a mások prostitúciója kihasználásának megfékezéséről szóló egyezmény (1949); a nők politikai jogairól szóló egyezmény (1952); a faji megkülönböztetés minden formájának eltörléséről szóló egyezmény (1965); a háborús bűnök elévülésének kizárásáról szóló nközi egyezmény (1968). / Az ~ 32 tagból áll, az ECOSOC választja meg őket 3 évre.

emigráció: 1. főként politikai (esetleg vallási, gazdasági vagy egyéb) okból való kivándorlás külföldre; 2. a külföldre kivándoroltak összessége. / A politikai ~ a forradalmi és ellenforradalmi mozgalmak történetének jellemző kísérőjelensége. Az ~ olykor emigráns kormányt is alakít.

emigrációs kormány: →*elismerés*

emlékeztető: →*aide mémoire*

energiahordozók: mindazon alapanyagok és források összessége, amelyekből energiát lehet nyerni. Lehetnek hagyományosak: fa, szén, víz, újabbak: olaj, földgáz, urán- és tóriumérc (a maghasadáskor felszabaduló hő felhasználása). A legújabb, nem hagyományos, főleg a jövőben felhasználható energiafajták: a nap-, a szél-, a geotermikus és a fúziós energia. Az 1960-as években csökkent a hagyományos energiahordozók aránya, és nőtt az újaké, kivált az olajé. A →*nyersanyagár-robbanás* következtében számottevően megdrágult az olaj, s így ismét viszonylag növekedni kezdett a hagyományos ~ részaránya. Egyúttal gazdaságosabbá vált az atomenergia felhasználása is. / Az ~ mérhetetlen gazdagságával együtt is a világon ma súlyos energiaproblémák vannak. Ezek tényezői: az igények gyors növekedése és a hagyományos ~ viszonylagos korlátozottsága, a készletek egyenlőtlen földrajzi megosztása, a növekvő felhasználással járó környezeti ártalmak. Az ~-nak számos világpolitikai vetületük van. Világosan látszik ez a kőolaj esetében, kiváltképpen pedig az atomenergia (békés és katonai célra való) felhasználásában.

energiaválság: a →*kapitalizmus általános válságá*nak talaján a harmadik válságszakasz keretében kifejlődött egyik válságjelenség, amely egyes nyersanyagok, →*energiahordozók* viszonylagos hiányában, a *nyersanyagár-robbanás*ban jelentkezett az erősen fejlett állammonopolista gazdaság területén, s összekapcsolódott a kapitalista világgazdaság más válságjelenségeivel. E kifejezés főleg a kőolaj exportárának 1973-ban történt emelésével és a kőolajembargóval összefüggésben került a köztudatba (→*olajpolitika*). Az exportár emelésével jelentősen megdrágult ez az energiahordozó, s ennek következtében a termelt energia is. A nközi olajmonopóliumok ezzel kapcsolatban pánikot keltettek, spekulációikkal nagymértékben felhajtották az olaj fogyasztói árát, s profitjuk védelmében azt hangoztatták, hogy a világ ~-ba jutott. Valójában a világon mérhetetlen mennyiségben állnak rendelkezésre az energiahordozók, de szükséges, hogy megváltozzék a felhasznált energiahordozók szerkezete, és az atomenergiát használják fel intenzívebben, s egyúttal szükséges az energiával való pazarlás megszüntetése is. / Az ~ szorosan összefügg a tőkés gazdálkodás tervszerűtlenségével, pazarlásával és a tőkés gazdasági kapcsolatok rendszerével. Megnyilvánul benne az imperializmus és a fejlődő országok közötti gazdasági kapcsolatok egész rendszerének, a neokolonialista politikának a válsága. Az imperialista monopóliumok főleg a műanyaggyártás fejlődését és a tőkésországok mezőgazdasági termelésének növekedését felhasználva, hosszú éveken át nyomást fejtettek ki az egykori gyarmatok gazdaságára, igyekeztek leszorítani ezek termékeinek árát. Az Arab-öböl olajforrásainak korlátlan kitermelése lehetővé tette alacsony áron az üzemanyag-szükséglet kielégítését, s ugyanakkor a fejlett tőkésországokban visszaszorították a szénbányászatot, és akadályozták új energiahordozók kutatását, így az atomenergia békés felhasználását. Mindez az ipari struktúrák deformálódását okozta. Eközben a fejlődő országok részesedése a kapitalista világkereskedelemben erősen csökkent, a nem-szocialista világhoz tartozó országok két csoportjának fejlettségi szintje

között a gazdasági szakadék pedig tovább mélyült. Napjainkban a fejlődő országok akciókat indítanak az imperializmus ellenében, mégpedig főleg azt használva fel, hogy az imperialista államok sok iparága az utóbbi évtizedekben az olajimporttól függ. A hatalmas multinacionális óriásmonopóliumokkal szembeszegülnek a gyarmati uralomból szabadult országok, élnek jogukkal, hogy szuverénül rendelkezzenek nemzeti természeti kincseikkel, s harcot indítottak az →*új világgazdasági rend* létrehozásáért. / Az ~ is nagyban élezi az imperialista hatalmak ellentéteit. Ez erősen megmutatkozott 1973–1974-ben az olajembargó kapcsán. Az USA, amelynek versenytársainál több saját kőolaj- és földgáztartaléka van, arra használta fel a helyzetet, hogy megszilárdítsa az imperialista globális szövetségi rendszert, s viszszavágjon a kapitalista világpiacon korábban elszenvedett vereségéért, amely a dollár vezető szerepén alapuló valutarendszer válságában nyilvánult meg. Lényegében saját javára változtatta meg a gazdasági erőviszonyokat Ny-Európa és Japán ellenében. Továbbra is ugyanolyan áron szerezhette be külföldről az energiahordozókat, mint versenytársai, s nem kellett lényegesen költségesebb saját olajkitermelését erőltetnie; pénzügyi és műszaki fölénye ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a jövőben eredménnyel kutasson fel olajpótló energiaforrásokat. Így versenyképessége lényegesen megnövekszik. Ehhez járult 1973. dec.-ben Kissingernek az a politikai manővere, hogy kialakítsa a nyersanyagfogyasztó országok energia-akciócsoportját, amely megteremtené az USA vezetésével Ny-Európa és Japán egységét az energiakérdés tőkés megoldásában, az új tőkés munkamegosztási rendszert. Ezzel szemben azonban Ny-Európa arra törekszik, hogy saját kapcsolatokat építsen ki a nyersanyag-kitermelő országokkal. Az energia-akciócsoport tervével élesen szembefordult Japán is. / Az európai tőkésországok kommunista pártjainak 1974. jan.-ban megtartott brüsszeli konferenciája nyilatkozatában erről a kérdésről ezt mondta: a nyersanyagproblémák és mindenekelőtt a kőolaj problémája nyilvánvalóvá teszi, hogy a tényleges megoldást e téren minden ország ama szuverén jogának elismerése teremti meg, hogy rendelkezzék természeti kincseivel, továbbá a kolonializmus és a neokolonializmus teljes felszámolása, az egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján kialakított széles körű együttműködés. Az ENSZ Közgyűlésének 1974. ápr.-ban megtartott 6. rendkívüli ülésszakán foglalkozott a nyersanyagkérdésekkel és a gazdasági fejlődéssel. A SZU és más szocialista országok cselekvő közreműködésével a Közgyűlés nyilatkozatot és akcióprogramot fogadott el az új világgazdasági rendről.

enkláve: valamely állam szempontjából egy másik államnak olyan területrésze, amelyet minden oldalról az ő szárazföldi területe zár körül. Ellentéte az →*exkláve.*

ENSZ: →*Egyesült Nemzetek Szervezete*

ENSZ Alapokmánya: többoldalú nközi szerződés, tartalmazza az ENSZ céljait, szervezeti és működési elveit. Kifejeződnek benne azok a következtetések, amelyeket az antifasiszta koalícióban részt vevő népek a II. vh. tapasztalataiból levontak. Rendelkezésein alapszik a demokratikus →*nemzetközi jog.* / Az ~ megjelöli az ENSZ fő feladatát: mint a békeszerető népek és államok egyetemes kollektív szervezete működjön közre a világbéke és a nközi biztonság szavatolásában (1. cikkely, 1. pont). Ennek teljesítése végett az ENSZ fejleszti a nemzetek baráti kapcsolatait a népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga alapján, elősegíti gazdasági, szociális, kulturális területen, valamint az emberi jogok tiszteletben tartásának támogatásában a nközi együtt-

működést (1. cikkely, 2–4. pont). Az ~ nközi jogi érvénnyel megfogalmazza az államközi kapcsolatok alapelveit. Ezek: az →*erőszakról való lemondás* és a viták békés rendezése, a népek →*önrendelkezési joga*, a →*szuverén egyenlőség elve*, joguk a politikai függetlenségre és a területi →*integritás*ra, a →*be nem avatkozás elve*, a →*szerződések megtartásának elve*, az államoknak a békés és egyenjogú együttműködésre való kötelezettsége (2. cikkely). / 1945 óta a tapasztalatok megmutatták, hogy az ~-ban foglalt elvek a megváltozott nközi viszonyok között is alkalmasak az ENSZ hatékony működésének biztosítására. Pontosabbá tette és továbbfejlesztette őket az 1970-es évek európai szerződésrendszere és a helsinki Záróokmány. Megtartották jelentőségüket és érvényüket az ~-nak az ENSZ szervezeti felépítéséről és munkájáról, így a Biztonsági Tanács illetékességéről, hatásköréről és határozatainak meghozatali módjáról szóló rendelkezései is (5. cikkely). A BT-ben érvényes →*egyhangúság elve* teljesen megegyezik azzal a helyzettel, hogy a világon különböző társadalmi rendszerű országok állnak fenn, s a határozathozatalnak ez a rendje megakadályozza, hogy a BT az imperialista államok hatalmi eszközévé váljon. Károsak és elfogadhatatlanok az ~-nak revíziójára való törekvések az ENSZ-ben. A világszervezet működésének nagyobb hatékonyságát az ~-ban foglalt elvek szigorúbb megtartása biztosítja.

ENSZ fegyveres erői: az ENSZ tagállamai által, külön megállapodások alapján, a világszervezet rendelkezésére bocsátható haderők, amelyeket a Biztonsági Tanács felhasználhat a békét fenyegető veszély elhárítására és agressziós cselekmények visszaverésére. / Az ENSZ Alapokmánya értelmében a BT elsősorban fegyveres erők felhasználásával nem járó rendszabályokat alkalmaz a viszályok megszüntetésére. Ha azonban ezek hatástalanok, akkor „légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket foganatosíthat, amelyeket a nközi béke és biztonság fenntartásához vagy helyreállításához szükségesnek ítél" (42. cikkely). A tagállamok kötelesek a szükséges fegyveres erőt a BT rendelkezésére bocsátani. Az ~ számára, nemére, elhelyezésére, a nyújtandó segítség természetére nézve a BT-nek külön megegyezéseket kell kötnie az államokkal (43., 44. cikkely). Ilyen megegyezések azonban nem jöttek létre, mert az imperialista hatalmak a fegyveres erőket a saját érdekeiknek megfelelően akarták felhasználni, ezért a felettük való rendelkezést a Közgyűlés hatáskörébe akarták átutalni, itt ugyanis akkor még az övék volt a szavazatok többsége. Az volt a céljuk, hogy az ~-vel álcázzák agresszív fellépéseiket. Így tettek 1950-ben, amikor a BT-ben a SZU távollétét felhasználva úgy döntöttek, hogy az ~-t bevetik a →*koreai háború*ba. 1960-ban pedig az ENSZ akkori főtitkára döntött úgy, hogy az ~-t a →*kongói függetlenségi harc* ellen irányítsák. A SZU kormánya ezért emlékiratban szögezte le, hogy az ~ kongói tevékenységével kapcsolatos költségek nem terhelhetik általában az ENSZ-tagállamokat, minthogy a fegyveres erők létrehozása és felhasználása nem az Alapokmány előírásának megfelelően történt (→*ENSZ pénzügyi válsága*). / Bizonyos esetekben a béke fenntartására és a konfliktusok elkerülésére fontos szerepet töltött be az ~ alkalmazása. 1964. márc.-ban a ciprusi kormány kérésére a BT foglalkozott a →*ciprusi kérdés*sel, s úgy döntött, hogy az ~-t küldi a sziget biztonságának fenntartására. Ezen erők (néhány NATO-ország, valamint semleges országok katonái) ciprusi állomásoztatását a BT a ciprusi helyzetre való tekintettel több alkalommal meghosszabbította. 1973. okt.-ben ugyancsak a BT döntése alapján küldték az ~-t a közel-keleti tűzszünet ellenőrzésére azzal a kikötéssel, hogy a BT öt állandó tagja nem vesz részt benne. 1978. márc.-ban az ~-t küldték az izraeli agresszorok

kivonulásának ellenőrzésére D-Libanonba is.

ENSZ Fejlesztési Programja: →*ENSZ segélyprogramjai*

ENSZ Gyermeksegély-alapja (United Nations Children's Fund, UNICEF – New York): létesítését az ENSZ Kozgyűlése 1946 dec. 11-én kelt határozatával hagyta jová azzal a céllal, hogy az UNRRA (ENSZ Segélyezési és Helyreállítási Hivatala) – feladatának betoltését kovető – megszűnésével annak fennmaradó vagyonából mint nkozi szervezet gyermeksegelyezési funkciót lásson el Megalakulása utan elsősorban a háború súytotta országok gyermekeinek juttatott élelmiszert, gyógyszert, ruházati cikkeket Az ENSZ Kozgyűlése 1953-ban tevékenysegét rendszeresitette Az ~ jelentős és hasznos munkát fejt ki, a fejlődo országokban egészségugyi, táplálkozási, család- és gyermekjóleti vonatkozásban Az UNICEF koltségeit nem az ENSZ rendes évi koltségvetéseből, hanem a kormányok onkéntes felajanlásaiból fedezik Munkájában 100-nál tobb ország vesz részt Vezető szerve az évente kétszer ülésező 30 tagú Igazgato Tanács

ENSZ Iparfejlesztési Szervezete (United Nations Industrial Development Organization, UNIDO – Bécs): az ENSZ Kozgyűlésének 1966 évi 21. ulésszakán hozott határozat alapján jott létre a szocialista államok javaslata nyomán, amelyet a fejlődő országok támogattak. Az ENSZ Kozgyűlésének alárendelt sajátos jogállásu szervezet. Feladatkorébe tartozik az ipar, főként a gyáripar fejlesztésének segítése a fejlődő országokban, a nemzeti és a nkozi erőforrások mozgósításával, továbbá az ENSZ-hez tartozo más szervezetek iparfejlesztéssel kapcsolatos feladatainak osszehangolása. Az ENSZ-tagállamok kérelmére az ~ – az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) keretében – operativ segitséget is nyújt. Koltségvetése az ENSZ rendes évi koltségvetésében szerepel, ezen kívul azonban – a tagállamok ajánlásai alapján – onálló eszkozokkel is rendelkezik / Tagállamait az ENSZ Kozgyűlése választja szakosított szervezeteinek, ill. a Nkozi Atomenergiaügynokségnek a tagjai kozül Fő szerve az évente tartott Tanácsulés, ezen a tagállamok kormányképviselői vesznek részt. Az operativ dontések a 45 tagú Iparfejlesztési Tanács hatáskorébe tartoznak. A Titkárság elén az ENSZ főtitkára által kinevezett igazgato áll A Magyar Népkozt az ~ munkájában megalakulása óta részt vesz

ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD – Genf): az ENSZ Kozgyűlésének alárendelt világkereskedelmi kormánykozi szervezet; célja a nkozi kereskedelmi problémákkal, ill. a nkozi gazdasági egyuttmúkodessel való foglalkozás / Az →*Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény* által csak részben megoldott nkozi kereskedelmi problémák további rendezése végett az ENSZ Kozgyűlése 1962 évi, 17. ulesszakán határozatot hozott vilagkereskedelmi konferencia osszehivásárol E konferencia 1964 márc 23-a és jún 16-a kozott Genfben zajlott le 120 ország részvételével; 92 ország a fejlődő, 16 a fejlett tőkés- és 12 a szocialista országok kozul kerult ki. A konferencia tobb korszerű és haladó elvet fogadott el, pl. a szuverenitás és az egyenjogúság alapelvét a nkozi gazdasági kapcsolatokban, a gyarmatosítás maradványainak felszámolását, minden ország szabadságát a nkozi kereskedelemben való részvételre és szabad rendelkezési jogát saját természeti erőforrásai felett, a legnagyobb kedvezmény elvét és ez utóbbi mellett a fejlődő országok részére biztosítható preferenciális elbánás elvét. Ezen a konferencián hozták létre az ~-t. A tőkésországok a szervezet megalakítása ellen, a szocialista és a fejlődő országok mellette

szavaztak. Az ~-nak célja az alapító határozat szerint: a) a különböző fejlettségi fokú és gazdasági-társadalmi rendszerű országok közötti kereskedelem előmozdítása; b) a nközi kereskedelem és a gazdasági fejlődés elveinek megfogalmazása; c) ezeknek az elveknek és a nkozi kereskedelmi politikának gyakorlati megvalósítása a különböző fejlettségű és társadalmi rendszerű országokat illetően; d) többoldalú kereskedelmi szerződések előkészítése és elfogadása. / Az ~ 2. világkonferenciáját Új-Delhiben 1968-ban, a 3. világkonferenciát 1972-ben Chilében, a 4. világkonferenciát pedig 1976-ban Nairobiban tartották meg. Az új-delhi konferencia előkészítéseként 77 fejlődő ország, a →*77-ek csoportja*, Algériában megbeszélést tartott, és az Algíri Chartában összefoglalták a „fejlett" országokkal szembeni követeléseiket. A nairobi konferencián megtárgyalták a fejlődő országoknak az →*új világgazdasági rend*re vonatkozó javaslatait. / Az ~ tagjai az ENSZ tagállamai, valamint a szakosított szervezetek, ill. a Nkozi Atomenergia-ügynökség tagállamai lehetnek. Magyaro. tevékenyen részt vesz az ~ munkájában. Fő szervei: a Konferencia, amelyet legalább háromévenként hívnak össze; az 55 tagból álló Nkozi Kereskedelmi Tanács. Tagjait a Konferencia választja meg az alábbi összetételben: 22 tagot a fejlődő országokból, 18 tagot a fejlett iparral rendelkező, 9 tagot a l-amerikai és 6 tagot a szocialista országokból. A Tanács fő feladata a Konferencia által elfogadott határozatok végrehajtása és a folyamatosság biztosítása. Feladatai ellátására kisegítő bizottságokat létesített. Az ~ Titkársága az ENSZ-Titkárság keretében tevékenykedik, vezetőjét az ENSZ főtitkára a Közgyűlés megerősítésével nevezi ki.

ENSZ Környezetvédelmi Programja (United Nations Environment Programme, UNEP – Nairobi): az ENSZ Közgyűlése 1972. évi, 27. ülésszakának döntése alapján létrejött nközi szervezet, környezetvédelmi feladatok ellátására. Nközi interdiszciplináris kutatásokat kezdeményez és irányít, környezetvédelmi szakembereket biztosít, és pénzügyi alapokat teremt kivált a fejlődő országok környezetvédelmi programjainak céljára, elősegíti a nkozi tapasztalatcserét, foglalkozik energiakérdésekkel is. Fontos feladata, hogy összehangolja a különböző szakosított ENSZ-szervezeteknek a környezettel kapcsolatos munkáját. Az ~ készítette elő az 1976-ban Vancouverben megtartott „Emberi település" elnevezésű világkonferenciát. Különös figyelemmel van a szárazság sújtotta Száhel-övezetre és a Földközi-tengerre. Az ~-t 56 tagú igazgató tanács irányítja, ebben a tagok egy része rotációs alapon változik. Az irányításban a fejlődő országoknak különösen nagy szerepük van.

ENSZ Közgyűlésének rendkívüli leszerelési ülésszaka: →*leszerelési ülésszak az ENSZ Közgyűlésén*

ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL – New York): megalakítását az ENSZ Közgyűlésének 1966. évi 21. ülésszaka – magyar javaslatra – határozta el. Célja a nközi kereskedelmi jog egységesítése és a haladó elveknek megfelelő összehangolása. Ennek kapcsán az ~ elősegíti az államok részvételét a fennálló nközi kereskedelmi egyezményekben, új nközi egyezményeket kezdeményez, s foglalkozik az egyes államok új kereskedelmi jogszabályainak összegyűjtésével, összeegyeztetésével és elterjesztésével. Különösképp szem előtt kell tartania a fejlődő országok érdekeit. Az ~ 29 tagállam képviselőiből áll, az ENSZ Közgyűlése 6 évre választja őket a nközi kereskedelmi jog terén kiemelkedő személyiségek közül. Szoros együttműködésben dolgozik az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájával, valamint a nközi kereskedelemben érdekelt egyéb ENSZ-szervekkel, intéz-

ményekkel és nem kormányközi szervezetekkel. Titkársága az ENSZ Titkárságának keretében működik. A Magyar Népközt. az ~-ban rendszeres és jelentős munkát végez.

ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO – Párizs): az ENSZ-hez tartozó szakosított szervezetek közül az egyik legjelentősebb nközi kormányközi szervezet. Szervezése már a II. vh. befejezése előtt megkezdődött. Alapokmányát a Londonban, 1945. nov.-ben megtartott konferencia dolgozta ki, amelyen az ENSZ 44 tagállama vett részt. Az ~ működését 1946. nov. 4-én kezdte meg. / Feladata, hogy ösztönözze a nevelésügyi, a tudományos és a kulturális előrehaladást, és a tagállamoknak nyújtott segítség és a különféle programok által előmozdítsa a nközi együttműködést ezeken a területeken. Fő programjai: az analfabetizmus felszámolása, az alapfokú oktatás kötelezővé tétele, a felnőttoktatás és az ismeretterjesztés előmozdítása; társadalomtudományi és természettudományos információs programok szervezése; a tudomány fejlesztése, szervezeti segítése és vívmányainak terjesztése; a kulturális kincsek, műemlékek védelme; a szellemi alkotások szabad forgalmának biztosítása; fentiekre vonatkozó nközi egyezmények kezdeményezése, kidolgozása és elfogadása. Az ~ programja végrehajtásában állandó és szoros kapcsolatban áll az ENSZ más szakosított szerveivel és a vele tanácsadó státusban álló kb. 150 nevelésügyi, tudományos és kulturális nem-kormányközi nközi szervezettel *(→kulturális kapcsolatok)*. / Az ENSZ-tagság magában foglalja az ~-tagsághoz való jogot is. Az ~-nek azonban tagjai lehetnek azok az államok is, amelyek az ENSZ-nek nem tagjai (pl. Svájc). Az ~-nek 1976-ban 136 tagja volt. Fő szerve a 2 évenként összeülő Közgyűlés, amelyben minden tagállam részt vesz 1–1 szavazattal. A Közgyűlés választja meg a 40 tagú Végrehajtó Tanácsot, amely évente általában kétszer ülésezik. A harmadik fő szerv a Titkárság, amelynek munkáját a Végrehajtó Tanács által választott főigazgató irányítja. A több mint 2000 főnyi Titkárság az ~ feladatkörének megfelelő osztályokra csoportosítva végzi az adminisztrációs munkát. A Titkárság mellett a tagállamok többségének – így a Magyar Népközt.-nak is – állandó képviselete működik. Magyaro.-on az ~-vel kapcsolatos feladatokat a Kulturális Kapcsolatok Intézete keretében működő Nemzeti Bizottság látja el.

ENSZ Oktatási és Kutatási Intézete (United Nations Institute for Training and Research, UNITAR – New York): az ENSZ Közgyűlésének 1963. évi, 18. ülésszaka határozta el megalakítását, 1965-ben kezdte meg működését. Tanfolyamokat rendez kivált a fejlődő országok szakemberei részére, diplomataképzéssel foglalkozik, tanulmányokat készít a gazdasági fejlesztés problémáiról, szociális és nközi jogi kérdésekről. Munkájában a szocialista országok is részt vesznek.

ENSZ pénzügyi válsága: 1964-ben pénzügyi válság formájában jelentkezett politikai válság annak következtében, hogy az ENSZ tagországai a rájuk kirótt tagdíjat nem teljes egészében fizették be, miközben az ENSZ kiadásai meghaladták a költségvetésében előirányzott összeget. A hiány csaknem 100 millió dollárt tett ki. A SZU, a többi szocialista ország és egyes d-amerikai államok előzőleg megtagadták a pénzügyi hiány megtérítéséhez való hozzájárulást, mivel az ENSZ közel-keleti rendkívüli fegyveres erőinek megalakítását, ill. kongói műveleteit a világszervezet Alapokmányát sértő eljárásnak minősítették. A közel-keleti fegyveres erők megalakítására a Közgyűlésnek nem volt joga határozatot hozni, mivel ez a Biztonsági Tanács hatás-

körébe tartozott. Az ENSZ-csapatok kongói beavatkozását 1960-ban ugyan a BT határozta el Lumumba kérésére abból a célból, hogy a belga fegyveres beavatkozásnak véget vessen, de a további lépésekről már nem a BT döntött, hanem az ENSZ akkori főtitkára, aki az ENSZ-csapatoknak az imperialisták érdekeit szolgáló utasításokat adott. Ez ellen a SZU 1961. febr.-ban nyilatkozatban szólalt fel. Az ~-val kapcsolatban az USA kilátásba helyezte, hogy indítványozni fogja az Alapokmány 19. cikkelyének alkalmazását, amely szerint ki kell zárni a szavazásból azt a tagállamot, amelynek hátraléka eléri vagy meghaladja az előző kétévi tagsági hozzájárulás összegét. Az 1964. szept.-i ülésen azonban egyetlen szavazást igénylő kérdésben sem döntöttek, 1965-ben pedig az USA fel sem vetette a szavazásból való kizárás kérdését, mert ezzel az ENSZ léte forgott volna kockán. Az ENSZ évek óta költségvetési hiányt könyvel el, s fokozottan eladósodik.

ENSZ segélyprogramjai: az Egyesült Nemzetek Szervezetének elsősorban a nagymértékben eladósodott és nehéz gazdasági helyzetben levő fejlődő országok számára nyújtott anyagi támogatása. Ebben nem egyszerűen a pótlólagos pénzeszközök a fontosak, hanem a szakértelem, a gépek, a berendezések, amelyeket a fejlődő országok saját erejükből nem tudnak előteremteni. / Az ENSZ Közgyűlése már 1960-ban igyekezett meghatározni a szükséges külső erőforrások mennyiségét, s a fejlett tőkésországok bruttó nemzeti terméke 1%-ának megfelelő összeget irányoztak elő egy évre. Ezt az arányt eddig nem sikerült elérni. A fejlődő országokba áramló külső erőforrások nagysága 1970 óta csaknem megduplázódott, de változatlan árakon számítva alig emelkedett, s a fejlett tőkésországok bruttó nemzeti termékének 0,71%-át tette ki. A szocialista országok kezdeményezése nyomán az ENSZ fórumai felhívták a figyelmet arra is, hogy a leszerelés nyomán felszabaduló pénzeszközök milyen lehetőséget nyújthatnának a fejlődő országok támogatására. Több javaslat is született ezzel kapcsolatban. / Az ENSZ Fejlesztési Programját (UNDP) 1965-ben hozták létre a Közgyűlés 20. ülésszakának határozata alapján. Az UNDP 1975. évi tervei keretében mintegy 400 millió dollárt juttattak a fejlődő országoknak. Ez ma az ENSZ legnagyobb segélyprogramja. A program a technikai segélynyújtásra összpontosul. Gyakorlati lebonyolítása a szakosított szervezeteken keresztül történik. Jellegének megfelelően a szakosított szervezetek bírálják el a kormányok segélyigényeit, s ők végzik a segélyprogram lebonyolítását is. 1974-ben az UNDP áttért az országonkénti tervezési rendszerre, amelynek keretében 5 évre elosztják a kereteket. Az UNDP egyik alapelve, hogy a segélyt igénylő ország anyagi érdekeltségét a program eredményes megvalósításában biztosítsa. A segélyt igénylő országnak az összes költségek 30–60%-ával hozzá kell járulnia a létesítményhez. / A szocialista országok támogatták a fejlődő országok harcát, hogy az ENSZ keretében létrejöjjön egy a Világbanknál demokratikusabb segélyés hitelszervezet. Ugyanakkor tisztában vannak az ENSZ keretében lebonyolódó segélyprogramok problémáival, korlátozott lehetőségeivel is. A szocialista országok is nemzeti valutájukkal járulnak hozzá az ~-hoz. / E valuták azonban nem válthatók át, s így csak az adott szocialista országban használhatók fel. Tulajdonképpen az UNDP az egyetlen olyan multilaterális segélyprogram, amelyik lényegében globális, amelyben a szocialista államok is aktívan részt vesznek. Negatívumai ellenére sokat tett a fejlődő országokban a gazdasági fejlődés támogatására.

ENSZ-társaságok Világszövetsége (World Federation of United Nations Associations, WFUNA – Genf): nem kormánykö-

zi nközi szervezet, az ENSZ népszerűsítésére és határozatainak széles körű ismertetésére a tagállamokban alakult társadalmi szervezeteknek 1946-ban létrehozott központja. 80 tagja van. Fő szerve a 2 évenként ülésező Közgyűlés, amely megválasztja a határozatok végrehajtásáért felelős 14 tagú Végrehajtó Bizottságot. Az ~ élén a főtitkár áll. A Szövetségnek tagja a Magyar ENSZ-társaság is, amely a hazai tömegszervezetekkel együttműködve az Országos Béketanács keretében tevékenykedik.

enyhülés (nközi): a nközi életben érvényesülő irányzat, rajta keresztül vezet az út a →*békés egymás mellett élés* elvének a nközi életben való végleges érvényesüléséhez. Az ~ elsősorban a →*hidegháború* leküzdését jelenti, az áttérést az államok közötti normális, kiegyensúlyozott kapcsolatokra. Az ~ feltételezi a készséget arra, hogy a nézeteltéréseket és a vitákat ne erővel és ne fenyegetőzésekkel döntsék el, hanem békés eszközökkel rendezzék. Az ~ magában foglalja, hogy az államok meghatározott fokú bizalommal viseltessenek egymás iránt, és számoljanak egymás jogos érdekeivel. Az ~ nem jelenti az ellentétes társadalmi rendszerek szembenállását visszatükröző ideológiai harc megszűnését, s nem hatálytalanítja az osztályharc objektív törvényeit. / A nközi helyzetben az 1970-es évek első felében lényeges változás ment végbe, bekövetkezett az átmenet a hidegháborúról a feszültség ~-ére. Az 1970-es évek közepén több kommunista párt kongresszusa foglalt úgy állást, hogy az ~ a világpolitika fő irányzata lett. Ezt főként arra vezették vissza, hogy a nközi →*erőviszonyok* jelentős mértékben megváltoztak a szocializmus, a béke és a haladás erőinek javára. A burzsoáziának az erőviszonyok alakulását reálisan elismerő része politikájában tényként elfogadta a szocialista országokkal való békés egymás mellett élés szükségességét mint az egyetlen lehetőséget egy új vh.-val szemben. Ugyanakkor a kommunista pártok dokumentumaikban hangsúlyozták, hogy a szélsőséges imperialisták, az imperializmusnak a fegyverkezésben gazdaságilag és politikailag érdekelt körei igyekeznek növelni a nközi feszültséget, szítják a fegyverkezési hajszát, háborús provokációkat szerveznek. Hangsúlyozták azt is, hogy a politikai ~-t a katonai ~-sel kell kiegészíteni. Az →*európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája* (1976) megállapította, hogy az ~ összhangban van az összes nép érdekeivel, úgyszintén az emberiség haladásával, s méltatta a nközi enyhülés előrehaladásában az elmúlt évek folyamán elért nagy eredményeket, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a világbéke még nincs biztosítva, az ~ még nem szilárdult meg. A szocialista országok az 1970-es évek második felében előtérbe állították a fegyverkezési hajsza megszüntetését, a leszerelésért vívott küzdelmet (→*leszerelés*), de főleg az USA és a NATO-körök politikája, ill. annak következtében, hogy a nközi életből nem sikerült kiiktatni a fegyverkezési versenyt, a nközi ~ folyamata lefékeződött (→*Amerikai Egyesült Államok külpolitikája*).

EPU: →*Európai Fizetési Unió*

érdekszféra (befolyási övezet): olyan terület, amely valamely imperialista állam, ill. a monopóliumok gazdasági, politikai és katonai befolyása alatt áll. / Az ~-k kialakulása annak volt következménye, hogy a monopóliumok, ill. az imperialista államok a konkurrenciaharcban és fegyveres összeütközések, háborúk során gazdaságilag és politikailag felosztották egymás között a világot. Az I. vh. pedig a világ újrafelosztásáért folyt, s ez vezetett a II. vh. kitöréséhez is. Az ~-k kijelölése a 19. sz. végén és a 20. sz. elején szerepet játszott az imperialista államok szerződéseiben is. Számos esetben kötöttek egymással olyan

megallapodast, amely eldontotte, hogy melyikuk gazdasagi es politikai befolyasa ervenyesuljon valamely teruleten A befolyasi ovezet kifejezesnek inkabb politikai tartalma volt, a gyarmati függőseg formajat jelolte, az ~ pedig gazdasagi, kereskedelmi erdekeket foglalt magaban A gyarmati rendszer felbomlasaval e szerzodesek sorozatosan ervenyuket vesztettek A tőkesallamok es a monopoliumok mindig harcoltak befolyasi ovezeteik megtartasaert, ill kiterjesztéseert / Az ~ kijelolese ellentetben all a nkozi jog szabalyaival es az ENSZ Alapokmanyaval, minthogy serti az allamok szuverenitasa A szocialista allamok lete es fejlodese valamint a fiatal nemzeti allamok megalakulasa mindinkabb visszaszoritja az imperializmus nkozi befolyasi ovezetet

eritreai nemzeti kerdes: az Eritrea nepenek onrendelkezesevel allami hovatartozasaval, az →*etiopiai forradalom*hoz valo viszonyaval osszefuggo kerdesek / Eritrea re sze volt mar a kozepkorban a feudalis etiop birodalomnak 1890-ben olasz gyarmat lett A fasiszta Olaszorszag 1936-ban Olasz K-Afrika néven gyarmatava tette Etiopiat Eritreaval es Szomaliaval egyutt 1950-ben az ENSZ Kozgyulesenek 5 ulesszaka határozatot hozott arra, hogy Eritrea – az etiop korona szuverenitasaval foderacio kereteben – Etiopiaval egyesuljon, s 1952-ben ez megtortent 1962-ben Eritrea Etiopia tartomanya lett, s ez erősen fokozta az eritreai szeparatista mozgalom, az Etiopiatol valo elszakadasra torekvő erők befolyasat az itteni lakossag koreben Eritrea legnagyobb resze a szeparatista erők ellenorzese ala kerult / A szeparatista mozgalom ket szarnyra oszlott Az egyik, az Eritreai Felszabaditasi Front, reakcios mohamedan iranyzatu (Eritrea lakossaganak 45%-a mohamedan Etiopia lakossaganak nagy resze pedig kereszteny), a masik, az Eritreai Nepi Felszabaditasi Front, baloldali jelszavakkal ugyancsak Eritrea onallosagara tort A szeparatista erők halado resze az etiopiai forradalom 1974 evi gyozelme elott harcolt a feudális rendszer ellen; az országban vegbement forradalmi valtozasokkal azonban megvaltozott az etiopiai kormanyzat es az eritreai nep fuggetlensegi mozgalma kozotti viszony jellege, s lehetőve valt az ~ rendezese Az imperialista hatalmak es a reakcios arab kormanyzatok – elsősorban Szaud-Arábia – az etiopiai forradalom kibontakozasa utan szamoltak azzal, hogy Eritrea elszakad Etiopiatol, s arra torekedtek, hogy Eritrea mohamedan allamma alakuljon / Az etiopiai Ideiglenes Katonai Kormanyzotanacs (Derg) kezdetben eroszakkal lepett fel az eritreai szeparatista mozgalom ellen, majd elismerve az eritreai nep jogat az onrendelkezesre, 1976 maj -ban nyilatkozatot adott ki Eritrea problemajanak bekes es demokratikus rendezeseről a regionalis autonomia alapjan, majd okt -ben hivatalt hoztak letre a regionalis autonomia ugyeben Az ~ rendezeset megakasztotta →*Szomalia es Etiopia haboruja* Szomalia veresege utan ismet előterbe kerult az ~ A szeparatista erők – ellenőrzesuk alatt tartva 5 varos kivetelevel egesz Eritreat – 1978 jun -ban ismet elutasitottak az etiopiai kormany kilencpontos rendezesi tervet

erőegyensuly (katonai) →*erőviszonyok*

eropolitika: az imperialista államok, elsősorban az USA agressziv kulpolitikai iranyvonala, amely főleg az Eisenhower-kormanyzat kulugyminiszterenek, John Dullesnek a nevehez kotődott Ennek jegyeben dolgozta ki a „felszabaditas" es a „visszagorgetes" (roll back), valamint a „haboru szelen tancolas" politikajat a szocialista vilagrendszer felszamolására / Az Eisenhower-kormanyzat az atomfegyverekkel valo zsarolassal, kulfoldi katonai támaszpontok es katonai egyezmenyek rendszerevel akarta rakenyszeriteni hatalmat

a világra. Arra törekedett, hogy forrongásokat robbantson ki a k-európai szocialista országokban, remilitarizálta az NSZK-t, atomfegyverekkel látta el a NATO fegyveres erőit. Hivatalos katonai doktrína rangjára emelte a →*tömeges megtorlás* elvét, az 1957-ben meghirdetett →*Eisenhower-doktrína* pedig az amerikai imperialistáknak azt az elhatározását fejezte ki, hogy a brit és a francia imperialisták meggyengült pozícióit a saját politikai és gazdasági befolyásuk növelésére használják ki. E →*hidegháborús* politika ugyanakkor felkészülést jelentett egy tényleges háborúra is, az USA szüntelenül fokozta fegyverkezési kiadásait, kiterjesztette a vietnami háborút, agressziót szervezett a szocialista Kuba ellen. Az amerikai ~ fegyvertárában a katonai eszközök mellett gazdasági, kereskedelmi, lélektani és egyéb eszközök is szerepeltek. A szocialista világrendszer gazdasági, politikai, katonai fejlődése, a gyarmati rendszer felbomlása, a nközi erőviszonyok lényeges megváltozása azonban egyre inkább kudarcra kárhoztatta az ~-t, módosítani kellett az USA és a NATO katonai doktrínáit (→*rugalmas reagálás*), az imperializmus legagresszívabb körei azonban nem mondottak le róla a 1975. évi helsinki Záróokmány aláírása után sem. Ezek a hidegháborús politika visszatérése mellett voltak. Az imperialista nagyhatalmak, elsősorban az USA, továbbra is az „erő pozíciójából" akartak tárgyalni a szocialista országokkal.

erőszakról való lemondás: a demokratikus nközi jog egyik fő elve. A nközi kapcsolatokban fokozatosan alakult ki előbb a támadó háborúk megtiltásának elve, azután pedig az erőszak és az erőszakkal való fenyegetés betiltásának szélesebb körű elve. Ezt először az ENSZ Alapokmánya erősítette meg. Az Alapokmány ezt a következőképp fogalmazta meg (2. cikkely, 4. pont): „A szervezet összes tagja tartózkodik nközi kapcsolataiban a más állam területi épsége vagy politikai függetlenség ellen irányuló, vagy az ENSZ céljaival összeegyeztethetetlen bármely más módoni megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától." / Az ~ gátat emel az imperialista államoknak más népek és államok ellen elkövetett erőszakos cselekményei, kivált a fegyveres agressziók elé, a béke fenntartásának egyik legfontosabb eszköze, jogilag támasztja alá a békés egymás mellett élés elveit. Az elv magában foglalja a politikai függetlenségnek, a területi integritásnak, ill. az államhatárok sérthetetlenségének tiszteletben tartását; hozzátartozik mindenféle annexió tilalma; megköveteli az államoktól, hogy tartózkodjanak minden erőszaktól a még gyarmati területek lakosságával, a népek biztonsági törekvéseivel szemben. Az agressziót elszenvedett országoknak viszont joguk van az egyéni vagy kollektív védelemre mindaddig, amíg az ENSZ Biztonsági Tanácsa a nközi béke és biztonság fenntartását célzó jogszabályoknak megfelelően nem intézkedik (ENSZ Alapokmánya 51. cikkely). A nközi erőszaktétel vagy az azzal való fenyegetés nemcsak fegyveres, hanem gazdasági, politikai és erkölcsi erőszak is lehet, ennek tilalma, ill. megelőzésének szükségessége szintén következik az ENSZ Alapokmányából. Az ~ elvének megkülönböztetett jelentősége abban van, hogy alapja a nközi jog minden más elvének. / A II. vh. utáni időszakban a SZU és a többi szocialista ország, valamint más békeszerető államok küzdöttek a nközi porondon az ~ elvének megvalósításáért. 1957-ben az ENSZ Közgyűlésének 12. ülésszaka határozatot hozott „Az államok közötti békés és jószomszédi kapcsolatok" címmel. 1966-ban a Közgyűlés 21. ülésszaka a következő határozatot hozta: „Az erőszak vagy az erőszak alkalmazásával való fenyegetés eltiltásának szigorú megtartása a nközi kapcsolatokban és a népek önrendelkezési joga." A szocialista országok kezdeményezésére a Közgyűlés 25. ülés-

szaka 1970-ben elfogadta „A nközi biztonság megerősítéséről" és „A nközi jog elveiről" szóló nyilatkozatot. A szocialista országok az ENSZ-en kívül is számos javaslatot terjesztettek elő ebben a kérdésben. Többek között ismételten javasolták, hogy a NATO és a Varsói Szerződés között jöjjön létre megnemtámadási szerződés. Az 1970-es évek elején a nközi enyhülés irányzatának térhódításával több olyan szerződés született, amely magában foglalja az ~ elvét: a szovjet–NSZK szerződés, az NDK–NSZK alapszerződés, a lengyel–NSZK szerződés, a csehszlovák–NSZK szerződés, a SZU és az USA 1972. máj.-ban kötött megállapodásai stb. „A SZU és az USA közti kapcsolatok alapelvei" c. nyilatkozat és a két állam között létrejött „Egyezmény az atomháború elhárításáról" tartalmazza azt a nagyon fontos megállapodást, hogy kapcsolataikban az ~ elvét követik. 1975-ben a helsinki európai biztonsági és együttműködési értekezlet Záróokmánya kinyilvánította azokat az elveket, amelyek szabályozzák az európai államok közötti kapcsolatokat, közöttük az erőszak vagy az erőszakkal való fenyegetés nem alkalmazásának elvét. 1976-ban az ENSZ Közgyűlésének 31. ülésszakán a SZU javasolta, hogy minden állam szerződésben mondjon le az erőszak alkalmazásáról és az erőszakkal való fenyegetésről a nközi kapcsolatokban.

erőviszonyok (nközi): a nközi küzdőtéren szereplő összes osztály, állam és államcsoport potenciáljának, s ebből adódó hatóerejének és befolyásának egymáshoz mért viszonya. E potenciált gazdasági, politikai, ideológiai, katonai, történelmi, demográfiai, erkölcsi-politikai és egyéb tényezők határozzák meg. Az ~-hoz tartozik azoknak az objektív és szubjektív föltételeknek az összessége is, amelyek közepette az egyes országokban a különböző erők, csoportok, osztályok és pártok osztályérdekeik megvalósításáért küzdenek. Fölöttébb komplex tehát az ~ fogalma. / A nközi kapcsolatok alakulásában a szocializmus és a szocialista külpolitika döntő erővé való változásának feltételét Lenin 1920-ban elméletileg abban határozta meg, hogy a proletárdiktatúra nemzeti erőből, amelyik a világpolitikát még nem tudja meghatározni, olyan nközi erővé fejlődjék, amely a nközi kapcsolatokra meghatározó befolyással van. Ez a helyzet akkor teremtődött meg, amikor a II. vh. után a szocializmus kilépett egyetlen ország, a SZU keretéből, ill. amikor a szocializmus világrendszerré, egyszersmind az antiimperialista harc fő erejévé lett. Főként a SZU és az SZKP eredményei, a szocialista országok megerősödése és politikai, gazdasági, katonai kapcsolataik elmélyülése következtében az ~ a nehézségek és az átmeneti visszaesések ellenére végső soron a szocializmus előnyére változtak meg. Korunk három fő forradalmi áramlata – a szocialista világrendszer, a kommunista és munkasmozgalom, valamint a nemzeti felszabadító mozgalom – fejlődő egységével mind hatékonyabb tényező az antiimperialista harcban, a béke és a haladás erőinek térhódításában. Ahogy azt a kommunista és munkáspártok 1957. évi moszkvai tanácskozásának nyilatkozata megállapította: a jelenkor legfontosabb jellemző vonása az, hogy a szocialista világrendszer, a társadalom szocialista átalakításáért az imperializmus ellen harcoló erők határozzák meg a társadalom fejlődésének történelmi fő irányát és tartalmát, fő sajátosságait. Az 1969. évi moszkvai tanácskozás fő dokumentuma pedig rámutatott arra, hogy a SZU és más szocialista államok növekvő gazdasági, politikai és katonai erejének és békeszerető külpolitikájának, a nközi munkásosztály megmozdulásainak, a nemzeti felszabadulásért az imperializmus ellen harcoló emberek akcióinak és a hatalmas arányú békemozgalomnak a segítségével sikerült megakadályozni a vh. kirobbantását. Továbbá: az imperializmus képtelen visszaszerezni az

elvesztett történelmi kezdeményezést, s visszafordítani a mai világ fejlődését, ámde jóllehet mint világrendszer nem erősödött, továbbra is veszedelmes ellenfél. / Az ~ alakulásának egy másik fontos tényezője az imperializmus növekvő gazdasági, politikai és társadalmi labilitása. Jóllehet a tőkés gazdaság nagymértékben növelni tudta a termelékenységet és új szervezeti formákat vezetett be nemcsak a termelékenység fokozására, hanem a fogyasztás tőkés szabályozására is, a →*kapitalizmus általános válsága* tovább mélyült. A tőkés-államokban az össztermelés az 1970-es években lassabban növekedett, miközben tovább tartottak az inflációs tendenciák. A nközi tőkés pénzügyi rendszer és a tőkés világkereskedelem válságba került. Fennáll az imperializmus és a fejlődő országok közötti kapcsolatok válsága, az imperializmus fő erőközpontjai közötti kapcsolatok válsága, a tőkés uralmi rendszer politikai válsága és az ideológiai válság, kialakult az energiaválság. Állandó munkanélküliség, a lakosság jelentékeny részének szegénysége, növekvő létfenntartási költségek váltak a mai tőkés világ jellemzőivé. Erősödtek a monopóliumok és a nagy néptömegek között az osztályösszeütközések. Politikailag az imperialista ellentétek elmélyülése, az osztályharc föllendülése, a néptömegek növekvő szerepe és az uralkodó körök csökkenő manőverezési lehetősége gyöngítette az imperializmus pozícióit. Az imperializmus belső társadalmi helyzetének válsága megnyilvánul külpolitikájának válságában is. Kudarcot szenvedtek azok a kísérletek, hogy a szocializmust és a nemzeti felszabadító mozgalmat visszaszorítsák. Az USA, az imperializmus leghatalmasabb országa, elvesztette az indokínai népek ellen indított agressziós háborúját. Mindehhez hozzájárult, hogy az imperialista államok gazdasági és politikai fejlődésének növekvő egyenlőtlensége magában az imperialista táborban is lényegesen megváltoztatta az ~-at. / Az ~ változásának egyik legfontosabb tényezője az volt, hogy a SZU rövid időn belül megtörte az USA atommonopóliumát, és katonai ereje irreálissá tette az imperializmus minden olyan tervét, hogy a szocializmust fegyveres erővel semmisítse meg. A Nyugat és a szocialista közösség között hozzávetőleges katonai egyensúly alakult ki Európában. A Varsói Szerződés tagállamainak álláspontja az, hogy mód van az egyensúly szintjének csökkentésére anélkül, hogy maga az egyensúly bármely irányban megbillenne, tehát a kölcsönös biztonság alapján. A globális katonai ~-at tekintve: a hadászati erők hozzávetőleges paritása áll fenn, ez tette lehetővé az eddigi SALT-megállapodásokat, a szovjet fegyveres erők és a haditengerészeti flotta teljes mértékben képes végrehajtani a rá háruló védelmi feladatokat. / A nközi ~ úgy alakultak, hogy csakis a SZU, a szocialista országok álláspontjának figyelembevételével és közreműködésével jöhetnek létre a világon lényeges politikai döntések és megoldások. A szocialista államok közösségének összeegyeztetett külpolitikája mind erősebben hat a nközi eseményekre. Az imperializmus kénytelen az új ~-hoz alkalmazkodni, s új módszereket használni. Az ~-nak a szocializmus javára és általánosan is végbement megváltozása alapján vált a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése a nközi fejlődés reális tényezőjévé, ennek alapján csökkent a rakétanukleáris vh. kirobbanásának veszélye, erősödött meg az imperialista államokban a reálisabb külpolitikai irányzat, s kezdődtek el, kivált az 1970-es évek elején, a nközi helyzetben és kapcsolatokban a pozitív változások, bontakozott ki a nközi feszültség enyhülésének irányzata. A nközi ~ kedvező változása, általában a haladás irányában való fejlődése azonban nem változtatta meg az imperializmus természetét, a békés egymás mellett élés politikájával az imperialista államokban jelentős erők állnak szemben, nem szűntek meg

az agressziók, az imperializmus okozta helyi háborúk és a kiélezett nkozi válságok, s az imperialista országok, főként az USA es a vezető NATO-korok, továbbra is fokozott fegyverkezést folytatnak A nkozi →*enyhulés* folyamatában a legnagyobb nehezséget azok a nyugati kísérletek okozzák, amelyek a katonai egyensúly felborítására irányulnak, s a fegyverkezési hajsza uj fordulojat akarják kikényszeriteni

ERP: →*Marshall-terv*

ESCAP: →*Ázsiai es Csendes-óceani Gazdasagi és Szociális Bizottsag*

ESRO: →*Európai Űrkutatasi Szervezet*

establishment: az állammonopolista tőke felső, kormányzo rétege, az elidegenedett tokés hatalmi rendszer elnevezése az angol nyelvteruleten

Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization, NATO – Brusszel) 1949 apr 4-en (kezdetben 20 evre) Washingtonban az USA kezdeményezesere és vezetésével alakult agressziv celu imperialista szovetség, az un Atlanti Szovetség katonai szervezete Alapitó tagjai· Belgium, Dánia, Franciao , Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszo , Portugália és az USA, 1952-ben tagja lett Gorogo és Toroko , 1955-ben pedig az NSZK 1966. júl.-ban Franciao , 1974. aug.-ban Gorogo. kilépett a kozos katonai szervekből, de tagjai maradtak a NATO-nak Az ~ hatáskori teruletenek Ny-Európát, az Atlanti-óceánnak a Ráktérítőtól északra levő medencéjét és É-Amerika térségét tekinti (Ez ellentétes az ENSZ Alapokmányának a regionális szerződésekrol szólo 52. cikkelyével.) Kinyilvánított célja az ún. atlanti kozosség védelme, igazában főként a SZU és az európai szocialista országok ellen hoztak letre, s egyúttal az imperialista katonai egyezmények rendszerének magjakent Elődje az 1948-ban a Benelux-allamok, Franciao és Nagy-Britannia reszvételevel megkotott →*Brusszeli Szerzódes* volt / A hidegháboru idoszakában alakult ~ fejlődése tobb szakaszra oszthato, agressziv lényege azonban nem valtozott 1949-ben es 1950-ben felallitották az ~ fegyveres erőit 1956-ig ezeket továbbfejlesztettek, es megkezdték a ny-europai hadszinter fokozott kiépitését (kikotők, utak stb) Az NSZK lenyeges szerepet vallalt e katonai előkészuletekben Kb 1957–1962 közott az ~ fegyveres erői általános atomháborúra készultek fol, s kidolgozták az USA-tol átvett →*tomeges megtorlas* doktrínája alapján az europai hadászati terveket 1963 1971 kozott az ~ fejlesztese az USA →*rugalmas reagálas* doktrínája alapján történt 1971–1972-től a NATO-korok elfogadták az ujabb USA-doktrinát, a →*realis elrettentes* elvet, s ennek alapján arra torekedtek, hogy az ~-t aktivabban felhasznalják kulpolitikai celjaikra Beépitették az ~ hadászatába az →*eloretolt stratégiat*, amelybe beilleszkedik Franciao is / Az 1960-as évek kozepetól kieleződtek az atlanti szovetségben az ellentétek A gazdaságilag megerősodott ny-europai hatalmak vitatni kezdték az USA hegemóniáját és a tőle valo nagymértékű katonai fuggesuket Éles véleménykulonbségek támadtak a NATO-erők fenntartási költségeinek, később pedig az európai fegyveres erők – koztuk az itteni USA-erők – csokkentésének kérdésében A ny-európai kormányok továbbra is amellett vannak, hogy maradjon meg az USA erős európai katonai jelenléte és elkotelezettsége Másfelől az amerikai uralkodó korok 1974-ben az új Atlanti Nyilatkozat kidolgozásával, az →*atlantizmus*nak az új nkozi helyzethez való igazitásával torekedtek megszilárditani az ~-t Csokkenteni akarják sajat hozzájárulásukat a terhek viseléséhez, a szovetségesekét pedig jelentősen novelni. Egyszersmind főként az ~

révén fenn akarják tartani a jövőben is döntő befolyásukat és ellenőrzésüket Ny-Európa fölött, s globális stratégiájuk egyik sarkköve marad az USA katonai-politikai szövetsége Ny-Európáéval, ezen belül pedig hosszú időre szóló itteni számottevő katonai jelenlétük. / Az ~ az 1960-as évek végéig visszautasította mindazokat a kezdeményezéseket és javaslatokat, amelyeket a SZU és a Varsói Szerződés tagállamai tettek a nközi feszültség enyhítésére, a békés egymás mellett élés és az európai biztonság megteremtésére. Főként a szocialista országoknak a feszültség csökkentéséért vívott küzdelme fontos és kedvező változásokat hozott az 1970-es évek elejére Európában, s ez azzal járt, hogy a vezető NATO-körök hajlandók voltak tárgyalni, s kénytelenek voltak alkalmazkodni a kialakult erőviszonyokhoz, a megváltozott nközi helyzethez, de a nközi kapcsolatok befolyásolásának, az imperialista külpolitikának alapját és fő eszközét a katonai erőben, ill. az ~-ben látják továbbra is. Nagyrészt az ún. kettős stratégiát követik, ez a NATO-szóhasználat szerint a „védelem és az enyhülés" kombinált stratégiája, a katonai és a nem katonai eszközök céltudatos alkalmazása. Az ~ Tanácsa visszautasította a Varsói Szerződés tagállamainak az 1976. nov.-i bukaresti nyilatkozatban tett újabb javaslatát, hogy Európában a katonai tömbök szembenállását fokozatosan szüntessék meg. Ebből is kiviláglott az a szándék, hogy Spanyolo.-ot bevonják az ~-be. / Az ~-nek az 1970-es évekre szóló fejlesztési irányai a következők: 1. A mennyiségivel szemben a fegyveres erők minőségi fejlesztésének elsőbbsége – az USA elsősorban stratégiai nukleáris potenciálját és egyre inkább annak haditengerészeti összetevőit, a többi NATO-állam pedig a taktikai atom- és a hagyományos fegyverzetet fejleszti. 2. A nukleáris és hagyományos haderő tűzerejének és mozgékonyságának, valamint a mobil bevetési csoportosításoknak (AMF: Allied Mobile Forces) a növelése. 3. A tengeri erők további kiépítése és állandó flottakontingensek kialakítása. 4. A NATO katonai infrastruktúrájának gyors továbbépítése. E fejlesztési tervekben 1967-től mind nagyobb szerep jut az Európa-csoportnak (Euro-Group), amely 11 európai tagállamot fog össze (Franciao. és Izland nem tagja, Portugália 1976 végén jelentette be részvételi szándékát), s amelyben a legnagyobb terheket az NSZK vállalta. 1976-ban az Európa-csoport a hadiipari együttműködésre külön szervet hozott létre, s ebben részt vesz Franciao. is. Az 1978. máj.-ban tartott NATO-csúcsértekezlet hosszú távú fegyverkezési programot fogadott el, ez megszabta a NATO katonai felépítését az elkövetkező 10–15 évben. / A NATO különböző katonai és politikai vezető szervei élén többségében amerikai, brit és nynémet vezetők állnak. Legfelső politikai vezető szerve az É-ATLANTI TANÁCS. Ez évente két-három alkalommal ülésezik a főtitkár elnökletével, tagjai a tagállamok miniszterelnökei, ill. külügyminiszterei, hadügyminiszterei és más miniszterek. Főként tanácskozó és javaslatokat kidolgozó szerv. A közbeeső időszakban a legfőbb irányító szerv az ÁLLANDÓ TANÁCS (1967-ig Párizsban, azóta Brüsszelben), amely a tagállamok nagykövetei szintű képviselőiből áll, s elnöke ugyancsak a főtitkár. Ennek a szervnek alárendeltjei az ún. NATO-bizottságok (26 állandó bizottság) és a Titkárság, melynek élén a főtitkár áll, aki az ~ adminisztratív vezetője. Az Állandó Tanáccsal egyenrangú a nemzetvédelmi miniszterekből (kivéve Franciao.-ot) álló VÉDELMI TERVEZŐ BIZOTTSÁG; ez évente két-három alkalommal ülésezik. A Nukleáris Katonai Bizottság hatáskörébe az atomfegyverek fejlesztésével és alkalmazásával kapcsolatos irányelvek kidolgozása tartozik (e bizottságban Franciao., Izland és Luxemburg nem vesz részt), míg közvetlen alárendeltjének, a 7

tagállam képviselőiből álló Nukleáris Tervező Csoportnak feladata az atomfegyverek fejlesztésének és alkalmazásának részletkérdéseivel való foglalkozás. A Védelmi Tervező Bizottságnak van alárendelve a legfelsőbb katonai vezető szerv, a 14 tagállam vezérkari főnökeiből álló KATONAI BIZOTTSÁG, amely a fegyveres erők fejlesztésének távlati terveivel foglalkozik, s felelős minden katonai intézkedésért. Alárendeltségébe tartoznak a területek szerinti legfelsőbb parancsnokságok: Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága (Chiévres-Casteau, Belgium); Atlanti-óceáni Legfelsőbb Parancsnokság (Norfolk, USA); Szövetséges Csatorna-főparancsnokság (Northwood, Anglia); Kanadai–amerikai Regionális Tervező Csoport (felváltva Washington és Ottawa állomáshelyen). Az Európai Legfelsőbb Parancsnokság alárendeltségébe tartoznak a különböző nemzeti fegyveres erők. Fontosabb vezető szervei: az É-európai Szövetséges Fegyveres Erők Főparancsnoksága (Kolasaas, Norvégia), a Közép-európai Főparancsnokság (Brunssum, Hollandia), a D-európai Főparancsnokság (Nápoly), a Brit Honi Légvédelmi Parancsnokság (Stanmore), a Rohamdandár-parancsnokság (Seckenheim, NSZK). Az ~ nukleáris fegyvereinek egy részét Európában raktározzák, de az USA rendelkezik fölöttük.

Észak–Dél konferencia: fejlett tőkésországok és fejlődő országok képviselőinek tárgyalássorozata új gazdasági kapcsolataik megteremtéséről, lényegében az →*új világgazdasági rend* főbb kérdéseinek megoldásáról. Az elnevezés félrevezető, a földrajzi megjelölés elkendőzi a fejlett tőkésországok és a fejlődő országok közötti valóságos ellentéteket, mind pedig a szocialista és a tőkés világrendszer közötti alapvető különbségeket. / Az →*energiaválság* idején a világ több nem szocialista – fejlett tőkés és fejlődő – országa megoldási módokat keresett az energia- és a nyersanyagárak rendezésére. A francia elnök javasolta 1975. febr.-ban, hogy a fontosabb érdekelt országok tárgyalják meg az energiahelyzetet, és dolgozzanak ki javaslatokat a megoldására. Ennek nyomán 1975. ápr. 7-én Párizsban az olajtermelő és olajfogyasztó országok 13 képviselője tárgyalásba kezdett (a fejlett tőkésországok közül az USA, Japán és az Európai Gazdasági Közösség, a fejlődők közül Algéria, Brazília, India, Irán, Szaúd-Arábia, Venezuela és Zaire). A központi kérdés itt az olajárak stabilizálása volt. Nem tudtak megállapodni, majd okt. 13–16-a között folytatták a tárgyalásokat. Ekkor megegyeztek abban, hogy az energiakérdéseken túl a nyersanyagpiacok helyzetét és a fejlődő országoknak adandó segélyek témáját felsőbb szinten megvitatják. 1975. dec. 16–19-e között ugyancsak Párizsban miniszteri szintű értekezletet tartottak; ez volt az első ~. Négy albizottságot – nyersanyagügyi, energiaügyi, fejlesztési és pénzügyi albizottságot – állítottak fel, mindegyikben 10 fejlődő ország és 5 fejlett ország vett részt. Megegyezés született, hogy a további értekezletekre az érdekelt nközi szervezetek képviselőit is meghívják. A részletes kidolgozására 1976. febr. 11–20-án, júl. 8-án, szept. 14-én szakértői értekezleteket tartottak. A második ~ 1977. máj. 30–jún. 2-a között ült össze szintén miniszteri szinten. Ekkor megvitatták a két országcsoport pénzügyi és gazdasági kapcsolatainak több kérdését, de érdemben megállapodás nem született az „új gazdasági kapcsolatrendszer" kialakításában, nem tudták létrehozni az energiával foglalkozó – tervezett – konzultatív testületet sem. / Az ~-n rendszeresen 8 fejlett tőkésország (az USA, Kanada, Ausztrália, Japán, Spanyolo., Svájc, Svédo. és az Európai Gazdasági Közösség a tagországok egységes képviseletében), valamint 19 fejlődő – köztük olajtermelő – ország (Argentína, Algéria, Brazília, Egyiptom, India, Indonézia, Irak, Irán, Jamaica, Jugoszlávia, Kamerun,

Mexikó, Nigéria, Pakisztán, Peru, Szaúd-Arábia, Venezuela, Zaire, Zambia) vesz részt.

Északi Tanács (Stockholm): 1952. máj.-ban Dánia, Norvégia és Svédo. által alakított regionális szervezet, csatlakozott hozzá Izland és 1955-ben Finno. Tagjai közül Dánia, Norvégia és Izland NATO-államok, Svédo. és Finno. semleges. / Az ~ a skandináv államok parlamentjeinek és kormányainak tanácskozó testülete. Fő célja a skandináv államok közotti gazdasági, társadalmi, tudományos és kulturális együttműködés előmozdítása, de az 1963-ban életbe lépett helsinki konvenció értelmében az északi együttműködés általános kérdéseivel is foglalkozhat. Finno. kikötötte, hogy a semlegességi politikájával ellentétes katonai és politikai tárgyalásokon nem vesz részt. Az ~ gazdasági unió létrehozását is tervbe vette (Nordek), de ez a tagállamoknak az →*Európai Gazdasági Közösség*hez való viszonyában kialakult ellentétek miatt nem valósult meg. (Dánia 1973. jan.-ban tagja lett a Közös Piacnak, Norvégiában ezt a népszavazás elutasította.) 1974-ben az ~-on belül szocialista csoport jött létre a dán, finn, norvég és svéd kommunisták, valamint a dán és norvég szocialisták részvételével. 1976. jún.-ban helsinki székhellyel megkezdte működését az Északi Beruházási Bank. Az ~ irányító testülete az évente ülésező, 78 tagból álló Tanács. Az ülésszakok kozott választott elnökség működik. Munkáját állandó bizottságok és szakértők bevonásával végzi. A Tanács nem hoz határozatot, hanem ajánlásokat tesz a tagországoknak. / Az „északi együttműködés" gondolatát a skandináv államok lakossága rokonszenvvel fogadja, s az uralkodó osztályok ezt gyakran kihasználják politikájukban. Számolni kell a NATO-korök azon törekvésével is, hogy e tömb északi szárnyát erősítsék. Az itteni közvélemény nagy többsége ellene van, hogy állama katonai-politikai tömbökben vegyen részt. A skandináv kormányok kezdettől fogva támogatták a szocialista országoknak az európai biztonsági és együttműködési értekezlet összehívásáról szóló javaslatát. Fontos szerepe van az európai kérdésekben tanúsított tevékeny és építő magatartásával Finno.-nak, s gyakran tesz pozitív lépéseket a nközi politikában Svédo is.

eszkaláció: amerikai hadászati politikai elgondolás agresszív célok elérésére. Voltaképp fokozódó erőkifejtést jelent. Az amerikai katonai elméletben akkor jelert meg, amikor megváltozott katonai erőviszonyok miatt kénytelenek voltak a →*tömeges megtorlás* katonai doktrináját a →*rugalmas reagálás* doktrinájával felváltani. Ez utóbbi alapján a háborút úgy képzelték el, hogy hagyományos fegyverekkel kezdik meg, s ha ezek hatástalanok maradnak, elrettentő atomcsapásokat mérnek a szemben álló fél területére, a következő lépés pedig a harcászati, majd a hadászati →*atomfegyverek* bevetése lenne. A háború lefolytatásának ez az ~-s módja ma is elfogadott elmélet, sőt közben kibővítették, kidolgozták a háborút megelőző feszültségi időszak ~-s lépéseit is. Ezek diplomáciai és gazdasági szankciókat tartalmaznak, s végül a →*hadműveletek* megkezdésével érik el az első fegyveres „küszöböt", melyet az „atomküszöb" követne. Az ~ iskolapéldája volt a vietnami háború 1965–1969 között. Itt azonban nem került sor az „atomküszöb" átlépésére. Politikailag a más állam ügyeibe való fokozódó beavatkozást nevezzük ~-nak.

Etiópia és Szomália háborúja: →*Szomália és Etiópia háborúja*

etiópiai forradalom: Afrika egyik legelmaradottabb országában lezajló antifeudális, antiimperialista, szocialista vonásokat mutató forradalmi folyamat. / Az 1930 óta uralkodó Hailé Szelasszié császár idején

Etiópia jelentős ipari fejlődést ért el, de fennmaradt a társadalom feudális szerkezete. Az országban nyomor uralkodott, éhínségek törtek ki. Az 1974. febr. 20-án Aszmarában, Eritrea tartomány székhelyén kitört katonai fölkelés egyik célja éppen a feudális maradványok eltörlése volt. A császár új kormányt nevezett ki Makonnen vezetésével, de a hadsereg júl. 22-én Imrut állította helyébe, és sürgette az alapvető reformok, köztük a földreform végrehajtását. 1974. szept. 12-én letartóztatták és megfosztották hatalmától a császárt, az Ideiglenes Katonai Kormányzótanács vette át hatalmát, élén Andom tábornokkal. A katonai kormányzat nem változtatott Etiópia tömbön kívüli külpolitikáján. Nov.-ben megdöntötték Andom kormányát is, folytatódott az ~ radikalizálódása. Az új kormányelnök Teferi Benti tábornok lett. Dec.-ben bejelentették, hogy az ország a szocialista fejlődési utat választja. 1975. márc.-ban kihirdették a feudális nagybirtokrendszert megszüntető földreformot, melyet 6 hónap alatt végrehajtottak; továbbá államosításokat hajtottak végre az iparban és a pénzügyekben. Az új katonai kormány változtatott Etiópia addigi külpolitikai irányvonalán is: felszámolták az Eritreában létesített amerikai támaszpontot, közeledtek a szocialista országokhoz, és kísérletet tett az → *eritreai nemzeti kérdés* rendezésére. 1977. febr.-ban újabb katonai puccs következtében Mengisztu Hailé Mariam és a radikális fiatal katonatisztek csoportja került kormányra. Nehéz helyzetbe hozta a forradalmi kormányt az eritreai szeparatista törekvéseken kívül a belső ellenforradalmi erők ténykedése is. 1977. júl.-ban pedig kitört → *Szomália és Etiópia háborúja,* mely válságos helyzetbe sodorta a forradalmi Etiópiát, de a SZU és Kuba segítségével az etiópiai nép visszaverte az inváziót. Ugyancsak kiéleződött Etiópia viszonya a szomszédos Szudánnal, de 1977. dec.-ben a két ország rendezte kapcsolatait. A forradalom eredményeként Etiópia Afrika egyik legkövetkezetesebben haladó állama lett, megerősödtek a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatai. Stratégiai helyzete folytán nagy jelentőségű az ~ vívmányainak fennmaradása.

Euratom: → *Európai Atomenergia-közösség*

eurodollár-piac: európai bankoknál elhelyezett, USA-dollárra szóló követelések (eurodollár) nközi magánpiaca (a központi bankok is csak mint magángazdasági alanyok szerepelnek). / Az európai és az USA-beli kamatszínvonalak közötti jelentős eltérés miatt érdemesebb a dollárt a magasabb európai kamat mellett betétként elhelyezni. Az ~ fejlődését elősegítették az USA tőkeexportot korlátozó intézkedései, mert emiatt a külföldön kitermelt dollárt nem utalták vissza az USA-ba, továbbá az infláció különböző ütemével számító spekuláció és az a körülmény, hogy az eurodollár mentes mindenféle állami pénzügyi szabályozástól és ellenőrzéstől. A pénzellátás szűkítésére irányuló nemzeti pénzpolitika idején az ~ hitelforrásra, bőséges pénzellátás idején pedig a pénz elhelyezésére nyújt kedvező lehetőségeket. Ez korlátozza a nemzeti pénzpolitika érvényesülését. Az ~ elősegíti a nközi gazdasági és pénzügyi kapcsolatok fejlődését, integrálódását, ugyanakkor fokozza a spekulációs tőke mozgékonyságát, hozzájárul a → *tőkés nemzetközi fizetési rendszer válságá*nak kiéleződéséhez, hordozója az infláció exportjának és importjának. Az ~-on a rövid lejáratra felvett betéteket a bankok hosszabb lejáratra helyezik ki, ami növeli a valutáris bizonytalanságot. Az ~ létrehozása kedvező volt a multinacionális konszernek terjeszkedésének.

eurokommunizmus: e fogalom 1975-ben a polgári – alkalmasint olasz – sajtóban született meg, gyorsan elterjedt, s átvették ny-európai kommunista pártok vezetői, ideológusai is. A burzsoá propaganda

a nközi kommunista mozgalom olyan új irányzatát érti rajta, amely állítólag több ny-európai és a japán kommunista párt elméletében és politikájában bontakozott ki, s fő jellemzője a SZU-val és a többi szocialista országgal, általában a valóságos, már létező szocializmussal való szembenállás. / Az ~ fogalmának megszületése összefüggött azzal, hogy Ny-Európa népeiben erősödik a változás óhaja, a kommunista pártok pedig természetesen keresik a társadalom fejlődésének a mai helyzetben és feltételeikhez képest legjobb, a szocializmus felé vezető útját. Az érintett kommunista pártok – néhány szélsőséges megnyilatkozást leszámítva – elutasították e fogalom burzsoá értelmezését, sőt egyesek a kifejezés használatát is. Kialakult viszont több kommunista párt körében e fogalom olyan értelmezése, hogy az a fejlett tőkésországok kommunista pártjai mai stratégiájának, a demokráciáért és szocializmusért folytatott harc stratégiájának néhány jellemző közös vonását fejezi ki. / Az ~ fogalma mindenképpen pontatlan és félrevezető. Fejlett tőkésországok nemcsak Európában vannak, ilyen az USA, Japán, Kanada és Ausztrália is. Továbbá: a burzsoá propaganda által „eurokommunistának" minősített kommunista pártok helyzetében és politikájában nemcsak közös vonások vannak, hanem lényeges különbségek is. Végül: e fogalom eltakarja azt a tényt, hogy minden kommunista pártnak kötelessége figyelembe venni népe történelmi útjának tradícióit, az adott ország és társadalom sajátosságait, de egyúttal a nközi munkásmozgalom tapasztalatait, s hogy az eltérő feltételek között harcoló kommunista pártokat az egész világon összeköti az alapvető érdekek és a célok azonossága. A kommunista pártok nagy többsége elutasította a nközi kommunista mozgalom földrajzi régiókra való megosztását. / Az imperialista propaganda célja a saját értelmezésű ~ fogalmával egyértelmű és világos: a kommunisták sorainak megosztására akarták felhasználni, egyúttal a szocialista országok fellazítására is, és főleg egyes ny-európai kommunista pártok, ill. a SZU, a szocialista országok kommunista pártjai közé próbáltak vele éket verni. Egyúttal a ny-európai kommunista pártokat osztálycéljaiktól, forradalmi mivoltuktól akarták így eltántorítani. A burzsoá politikusoknak és ideológusoknak az ún. ~-sal kapcsolatos megítélése nem volt egységes: egy részük lehetőséget látott arra, hogy az „eurokommunista" pártok ezen az úton eljutnak a nközi kommunista mozgalommal való szakításig, mások nem tartották ezt reálisnak.

Európa-csoport: → *Észak-atlanti Szerződés Szervezete*

Európai Atomenergia-közösség (European Atomic Energy Community, Euratom – Brüsszel): az Európai Gazdasági Közösséggel együtt és annak keretében alakított szervezet, az → *Európai Közösségek* egyike. Az 1957. évi Római Szerződés alapján 1958. jan. 1-e óta működik. Feladata: az atommagkutatás előmozdítása, a szerzett ismeretek terjesztése, atomenergetikai beruházási programok kidolgozása, közös atomerőművek létesítése, ásványok, nyersanyagok, különleges hasadóanyagok (plutónium, dúsított uránium) kizárólagos joggal való beszerzése és elosztása, valamint ezek biztonsági ellenőrzése. Egy 1959-ben életbe léptetett szerződés előírja, hogy az ~ tagállamai hasadóanyagokra és az atomipar részére szükséges egyéb termékekre vonatkozóan közös atompiacot teremtenek. A szerződés nem tesz különbséget az atomenergia katonai és békés célú felhasználása között, és így az ~ gyakorlatilag az imperialista atomfegyverkezés szolgálatában áll. Együttműködik a NATO-val. Vezető szervei 1967 óta közösek az Európai Gazdasági Közösségével és az Európai Szén- és Acélközösségével. Az ~-nek több

közös kutatóintézete és száznál több atomenergia-létesítménye működik tagállamai területén. A francia atombomba kidolgozásában tevékeny szerepe volt.

Európai Beruházási Bank: *→fejlesztési bankok*

európai biztonsági és együttműködési értekezlet: 1973. júl. 3–1975. aug. 1-e között három szakaszban 33 európai állam, valamint az USA és Kanada képviselőinek részvételével megtartott tárgyalássorozat. Főként a szocialista országoknak, különösképp a Varsói Szerződés Szervezetének az európai enyhülésre tett erőfeszítései nyomán jött létre. / 1964. dec.-ben Rapacki lengyel külügyminiszter javasolta az ENSZ Közgyűlésének ülésszakán egy európai biztonsági konferencia összehívását az USA részvételével. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete 1966. júl.-i bukaresti ülésén foglalkozott az ~ megtartásának, ill. az európai biztonsági rendszer megteremtésének kérdésével *(→bukaresti értekezlet)*. Az É-atlanti Tanács 1968. évi reykjavíki ülésén saját javaslataival állt elő az európai fegyveres erők „kölcsönös és kiegyensúlyozott" csökkentésére. A Politikai Tanácskozó Testület 1969. márc.-i budapesti ülése felhívással fordult az európai népekhez az előkészítésére és összehívására *(→budapesti értekezlet)*. E felhívás kedvező visszhangot váltott ki még egyes NATO-tagországok kormányköreiben is, nem így az USA-ban, Nagy-Britanniában és az akkor kereszténydemokrata vezetés alatt álló NSZK-ban. Az É-atlanti Tanács 1969. ápr.-ban Washingtonban megtartott jubileumi üléséről kiadott nyilatkozat nem foglalt állást a budapesti felhívással kapcsolatban. Viszont a finn kormány 1969. máj.-ban bejelentette, hogy kész hozzájárulni az ~ előkészítéséhez és megtartásához, s színhelyül Helsinkit javasolta. A Varsói Szerződés tagállamainak 1969. okt.-ban, Prágában megtartott külügyminiszteri tanácskozása javaslatot tett az értekezlet napirendjére. A NATO először az 1969. dec.-i brüsszeli tanácsülésén foglalt állást az ~ kérdésében. Néhány tagállam, így Norvégia, Kanada, Dánia és az ekkor már a Brandt-kormány vezette NSZK az értekezlet mielőbbi összehívása mellett volt. Az ülésről kiadott nyilatkozat tudomásul vette az ~ megtartásának lehetőségét, s ezzel kapcsolatban ismét előtérbe helyezte az európai fegyveres erők csökkentését. A NATO 1970. máj.-i római tanácsülése, a halogató taktikát folytatva, az ~ összehívását több bonyolult probléma megoldásához kötötte, így a szovjet–NSZK és a lengyel–NSZK egyezmény aláírásához és a Ny-Berlinről folytatott tárgyalások eredményes befejezéséhez. A Varsói Szerződés külügyminisztereinek 1970. jún.-i budapesti tanácskozása úgy foglalt állást, hogy az ~-en részt vehet minden európai állam, beleértve az NDK-t és az NSZK-t, továbbá az USA és Kanada is, és kibővítették az értekezlet napirendjére tett javaslatot. A Politikai Tanácskozó Testület 1970. dec.-i berlini ülése hangoztatta az időközben már létrejött *→szovjet–NSZK szerződés* és *→lengyel–NSZK szerződés* jelentőségét, és helyeselte a finn kormány új kezdeményezését, hogy az érdekelt államok képviselői előkészítő tanácskozásokat tartsanak Helsinkiben. Miután 1971. szept.-ben aláírták a *→Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény*t, és megállapodások jöttek létre az NDK és az NSZK között, a NATO 1971. dec.-i brüsszeli tanácsülése kijelentette, hogy tagállamai készek az ~-tel kapcsolatos többoldalú megbeszélések megkezdésére. Az USA kormánya még 1972 elején is halogató taktikát folytatott: nem vitatta az ~ szükségességét és célszerűségét, de megkezdését igyekezett elodázni. A Politikai Tanácskozó Testület 1972. jan.-i *→prágai értekezlet*én kiadott nyilatkozat összefoglalta az európai biztonság alapelveit. 1972 derekán már egyetlen európai ország sem ellenezte nyíltan az ~ összehivá-

sát. Új lendületet adott az európai problémák rendezésének az 1972. máj.-i moszkvai szovjet–amerikai csúcstalálkozó és az akkor kiadott közlemény. Mindaddig erősen vitatott kérdés volt az európai fegyveres erőknek a NATO megfogalmazása szerint „kölcsönös és kiegyensúlyozott" csökkentése. A NATO-országok azt akarták, hogy az ~ foglalkozzon ezzel a problémával is. A Varsói Szerződés tagállamai több ízben kinyilvánították, hogy készek megvitatni az Európában levő idegen és nemzeti haderők, valamint a fegyverzet csökkentését, ennek megvizsgálása és meghatározása azonban nem lehet az Európában fennálló katonai-politikai szövetségek előjoga, az ~-en való megvitatása pedig célszerűtlen lenne, s veszélyeztetné az értekezlet eredményességét. A szovjet–amerikai közös közleményben erről a kérdésről az állt, hogy az európai stabilitás és biztonság szavatolásának megfelelne „a fegyveres erők és a fegyverzet kölcsönös csökkentése mindenekelőtt Közép-Európában", s hogy a mielőbbi tárgyalásokat egy „különleges fórumon" kell megtartani. A „kiegyensúlyozott" csökkentésről itt nem volt szó *(→közép-európai haderőcsökkentési értekezlet)*. A NATO Tanácsa végül is 1972. máj.-i bonni ülésén fogadta el a finn kormány javaslatát a Helsinkiben megrendezendő többoldalú tárgyalásokról. Helsinkiben 1972. nov.-ben kezdődtek meg nagykövetei szinten a konzultációk, s 1973. jún. 8-án fejeződtek be. A részt vevő államok képviselői ajánlásokat dolgoztak ki, s javasolták, hogy az ~-et 1973. júl. 3-án Helsinkiben kezdjék meg, és napirendjére is javaslatot tettek. Megállapodtak abban is, hogy a határozatok, ajánlások vagy egyéb záróokmányok elfogadása nem többségi szavazással, hanem egyetértéssel történik, vagyis szövegükkel minden résztvevőnek egyet kell értenie. / Az ~ első szakaszát 1973. júl. 3–7-e között Helsinkiben tartották meg a részt vevő államok külügyminisztereinek részvételével. Elfogadták az előkészítő tanácskozásokon kidolgozott ajánlásokat, s megállapodtak a második szakasz összehívásában. Az elfogadott ajánlások az értekezlet napirendi pontjai szerinti megosztásban rögzítették a második szakaszban működő bizottságok feladatterveit, iránymutatást és keretet adtak a dokumentumok kidolgozásához azzal, hogy a részt vevő országok a dokumentumok tartalmára további javaslatokat tehetnek. A külügyminiszterek kormányuk nevében általános politikai nyilatkozatot tettek. / Az ~ második szakaszát 1973. szept. 18–1975. júl. 21-e között tartották meg Genfben. Fő feladata a harmadik szakaszban elfogadandó dokumentumok kidolgozása és megfogalmazása volt. A legtöbb vita a III. napirendi ponttal kapcsolatban folyt, egyes nyugati országok ugyanis a humanitárius együttműködést a szocialista országok belügyeibe való beavatkozásra akarták kihasználni. / Az ~ harmadik szakaszát 1975. júl. 30–aug. 1-e között tartották meg Helsinkiben a részt vevő államok vezető államférfiainak csúcsértekezleteként. A Záróokmányt 7 szocialista, 13 semleges, ill. tömbön kívüli állam és 15 NATO-tagállam legmagasabb képviselői írták alá. A Záróokmány preambulumból és a következő 4 részből áll: az európai biztonsággal összefüggő kérdések; együttműködés a gazdaság, a tudomány és a technika, valamint a környezetvédelem területén; a földközi-tengeri biztonsággal és együttműködéssel összefüggő kérdések; együttműködés humanitárius és egyéb területeken, az értekezletet követő intézkedések. Az első részben szerepelnek a részt vevő államok kölcsönös kapcsolatait vezérlő elvek, az ún. *→helsinki elvek*. A záró részben az aláíró államok megállapodtak abban, hogy tovább folytatják a közös cselekvést az európai együttműködés és biztonság elmélyítésére, s hogy ennek érdekében a jövőben újabb összejöveteleket tartanak; az első ilyent Belgrádban, 1977-ben *(→belgrádi találkozó)*. / Az ~ jelentő-

ségét az európai kommunista és munkáspártok 1976. jún. 29–30-án megtartott berlini konferenciája így értékelte: „E történelmi jelentőségű értekezlet kidolgozta és rögzítette az államok baráti kapcsolatainak és együttműködésének elveit... megerősítette annak lehetőségét és tényleges hasznosságát, hogy a legbonyolultabb nközi problémákat valamennyi érdekelt ország részvételével, teljes egyenjogúságuk alapján vitassák meg és rendezzék." Az ~ új távlatokat nyitott meg a béke és a biztonság további megszilárdítása, valamennyi európai ország kapcsolatainak és együttműködésének gyümölcsöző fejlesztése előtt. Ennek kedvező hatása lesz majd a világ valamennyi népére nézve. A Helsinkiben elért megállapodások hatékonysága döntő mértékben függ attól, hogy az ott részt vevő államok mennyire következetesen és pontosan tartják meg az általuk elfogadott tíz alapelvet és teljesítik a Záróokmány egységes egészet alkotó valamennyi tételét.

Európai Fizetési Unió (European Payments Union, EPU): az →*Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet* (OEEC) keretében a ny-európai országok közötti multilaterális elszámolások lebonyolítására 1950-ben létrehozott és 1958-ban megszüntetett tőkés nközi pénzügyi szervezet. Tagjai voltak az OEEC tagállamai és az azok valutájában elszámoló tengerentúli országok. Alapjainak kezelését és ügyleteinek bonyolítását a →*Nemzetközi Fizetések Bankja* végezte. A működéséhez szükséges alaptőkét az USA bocsátotta rendelkezésére a →*Marshall-terv* keretében. A tagországok a bilaterális forgalomban kialakult aktívumaikat és passzívumaikat multilaterálisan számolhatták el. A nettó követeléseket és tartozásokat hitellel, konvertibilis devizával és arannyal egyenlítették ki. 1958-ban eljutottak a ny-európai valuták külső konvertibilitásának bevezetéséhez. Ezzel az ~ befejezte működését, és helyét átadta az →*Európai Monetáris Egyezmény*nek.

Európai Gazdasági Bizottság, EGB (Economic Commission for Europe, ECE – Genf): a →*Gazdasági és Szociális Tanács* területileg szervezett (regionális) bizottságainak egyike, 1947. márc. 28-án alakult meg. Feladata, hogy megtárgyalja, elősegítse az összeurópai gazdasági együttműködést, a kelet–nyugati kereskedelmet, és erősítse az európai országoknak a világ más országaihoz fűződő gazdasági kapcsolatait. Tevékenységéről évente jelentést tesz a Gazdasági és Szociális Tanácsnak. Tagja 33 európai ország, valamint az USA és Kanada. Vezető szerve az évente ülésező Közgyűlés; ennek részvevői a tagállamok kormánymegbízottjai szavazati joggal; továbbá megfigyelők, közöttük az ENSZ szakosított intézményei, a KGST és az Európai Gazdasági Közösség képviselői. Munkáját különböző szakbizottságok segítségével végzi. Szerepe van a helsinki Záróokmány összeurópai gazdasági együttműködési feladatainak végrehajtásában is. Munkájáról beszámolt az 1977. évben tartott belgrádi európai biztonsági és együttműködési találkozó résztvevőinek. A Magyar Népközt. az ~ munkájában tevékenyen részt vesz.

Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (Organization for European Economic Corporation, OEEC): Párizsban 1948. ápr. 16-án alakult tőkés nközi gazdasági szervezet. Feladata volt a Marshall-terv keretében nyújtott segélyek felhasználásának ellenőrzése, a ny-európai országok gazdasági helyzetének elemzése és részletes adatok összegyűjtése. Tagjai voltak: Ausztria, Belgium, Dánia, Franciao., Görögo., Hollandia, Íro., Izland, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszo., Portugália, Svájc, Svédo., Töröko., 1949-től az NSZK, 1959-től Spanyolo.; 1950-től az USA és Kanada, 1955-től Jugoszlávia – mint

társult tagok – megfigyelőként részt vettek ülésein. Ugyancsak megfigyelőként 1957-től Finno. is közreműködött az ~ munkájában. A kezdeti erős amerikai befolyás időszaka után ugyan bizonyos önálló törekvések is mutatkoztak az ~-ben, működése azonban lényegében a NATO politikai irányvonalát támogatta. 1960. dec.-ben az ~-et felváltotta a →*Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet* (OECD).

Európai Gazdasági és Monetáris Unió: az →*Európai Gazdasági Közösség* keretében végbemenő integrációs folyamat során akarták megvalósítani. A tőkésországokban az 1972–1976-ban kibontakozott gazdasági válság az integrációt általában, a tőkés nközi fizetési rendszer válsága pedig a monetáris unió megvalósítását különösen visszavetette.

Európai Gazdasági Közösség, EGK; Közös Piac (European Economic Community, EEC – Brüsszel): a ny-európai kapitalista államok nközi szervezete. 1957. márc. 25-én 6 ország: Franciao., az NSZK, Olaszo., Hollandia, Belgium és Luxemburg írta alá a megalapításáról szóló Római Szerződést (életbe lépett 1958. jan. 1-én). 1963-ban 18 független afrikai állam, a tagországok volt gyarmatai (Burundi, Csád, Dahomey [Benin], Elefántcsontpart, Felső-Volta, Gabon, Kamerun, Brazzaville-Kongó [Kongói Népi Közt.], Kinshasa-Kongó [Zaire], Közép-Afrika, a Malgas Közt., Mali, Mauritánia, Niger, Ruanda, Szenegál, Szomália, Togo) az első Yaoundéi Egyezmény aláírásával társult az ~-hez. A második egyezmény érvénye: 1971–1975. jan. 1-e volt. Mauritius 1972-ben csatlakozott ehhez az egyezményhez. Görögo. 1962-ben, Töröko. 1964-ben írt alá társulási egyezményt. 1963-ban, majd 1968-ban írt alá a K-afrikai Közösség (Kenya, Tanzánia, Uganda) az előbbieknél lazább társulási megállapodást. Különböző szintű kereskedelmi, gazdasági egyezményt kötött az ~-gel 1973. aug. 1-ig: Nigéria, Spanyolo., Málta, Ciprus, Marokkó, Tunézia, Egyiptom, Libanon, Izrael, Jugoszlávia. Kína 1975-ben vette fel az EGK-val a kapcsolatokat. 1977-től életbe lépő és az ipari áruforgalomra kiterjedő szabadkereskedelmi egyezményt írtak alá az ~-gel 1972-ben Ausztria, Svájc, Svédo., Izland, Portugália, 1973-ban Norvégia, azaz az EFTA tagállamai, ennek révén 1977. júl. 1-én létrejött a ny-európai szabadkereskedelmi övezet. Nagy-Britannia 1961-ben és 1967-ben kérte fölvételét, de a csatlakozást de Gaulle francia államfő szembenállása miatt elutasították. Nagy-Britannia, az Ír Közt. és Dánia végül is 1972-ben írta alá a csatlakozási egyezményt, s 1973. jan. 1-e óta teljes jogú tagjai a közösségnek. Az ~ több mint 100 állammal tart fenn diplomáciai kapcsolatot (ezek az országok nagykövetüket akkreditálják az EGK Bizottságához is). / Az ~-et a NATO céljaival összhangban a ny-európai nagytőke hívta életre, főként azzal a szándékkal, hogy összpontosítsák a gazdasági erőket a szocializmus ellen, s hogy fenntartsák és erősítsék a kapitalizmus pozícióit Európában. Az ~ egyúttal a tőkés gazdasági →*integráció* objektív folyamatának, az állammonopolista fejlődésnek a terméke. Az USA érdekelt volt a létrejöttében, s abban is, hogy – saját uralkodó szerepe fenntartásával – továbbfejlődjék a ny-európai gazdasági integráció. Miután azonban az 1970-es évek elején kialakult az imperialista versengés 3 központja: az USA, Ny-Európa és Japán, az ~ növekvő részesedése a tőkés világ kereskedelméből az USA ellenállásába ütközik, s élezi a konkurrenciaharcot az ~-en kívüli piacokon. Ellentétes az USA érdekeivel az EGK-nak a társult fejlődő országokkal kapcsolatos gazdaságpolitikája is. Az EGK ugyanis erősíteni akarja befolyását a területen, ezért pl. vámengedményeket ad, s ez rontja az USA mezőgazdasági termékeinek exportlehető-

ségeit. Ellentétek jöttek létre az USA és az ~ között valutáris kérdésekben is. Egyszersmind erős ellentétek vannak és hatnak az ~ államainak egymás közti viszonyában. Az ellentétek erősen megmutatkoztak 1973 végén az olajháború kapcsán is *(→olajpolitika)*. / A Római Szerződés célul tűzte ki a *→vámunió* megteremtését, az egymás közötti ipari vámok és mennyiségi korlátozások megszüntetését, a közös mezőgazdasági politikát, a közös külső vámtarifát, a személyek, szolgáltatások és a tőke szabad áramlásának biztosítását, valamint közös kereskedelempolitikai, közlekedés-, beruházási és szociális politika megteremtését, azonos versenyfeltételek kialakítását, a regionális és az adópolitika összehangolását. Az átmeneti időszakot 12 évben állapították meg. 1968. júl. 1-én életbe lépett a teljes vámunió, az áruk, a szolgáltatások szabad áramlása, de fennmaradt számos korlátozás. A nemzeti piacok nem fejlődtek integrált, közös piaccá, viszont a nközi állammonopolista integráció jelentősen előrehaladt. A tagországok 1969. évi hágai csúcsértekezletükön elhatározták a gazdasági és a pénzügyi unió létrehozását, amelyet a Római Szerződés még nem említett. Ezt 1970 és 1980 között két szakaszban tervezték kiépíteni közös valutával és a nemzeti gazdaságpolitikák egyeztetésével. Előtérbe került az „európai vállalatok" terve, a nagymonopóliumok érdekeinek megfelelően. / Az ~ politikáját a protekcionista irányzat jellemzi, a szocialista országokkal szemben pedig diszkriminatív megkülönböztető intézkedéseket hozott. Ezek az erőviszonyok változásának és a kelet–nyugati kapcsolatok javulásának, a hosszú távú gazdasági együttműködés kialakulásának a nyomán az 1970-es évek első felében csökkentek. A KGST-államok nem hagyják figyelmen kívül a Ny-Európában reálisan kialakult helyzetet, ezen belül a kapitalista országok olyan gazdasági csoportosulásának létezését, mint az ~. A KGST-országoknak a ny-európai csoportosulás résztvevőihez fűződő viszonya attól függ, hogy ők milyen mértékben ismerik el az Európa szocialista részében létrejött realitásokat, egyebek között a KGST-tagállamok érdekeit. A KGST-országok a gazdasági kapcsolatokban az egyenjogúság mellett és a megkülönböztetések ellen foglalnak állást, s több ízben javaslatot tettek az ~-nek a gazdasági kapcsolatok felvételéről. Az ~ azonban 1976. nov.-ben elutasította ezeket a javaslatokat. / A ~ fő szervei közösek az *→Európai Szén- és Acélközösséggel* és az *→Európai Atomenergia-közösséggel (→Európai Közösségek)*. 1974-től rendszeressé váltak az *→Európai Tanács ülései*.

európai kollektív biztonsági rendszer: az államközi kapcsolatok olyan regionális európai rendszere, amely szavatolja az európai államok biztonságát bármiféle agresszióval szemben, s megteremti a szilárd békét és az államok kölcsönös előnyökön alapuló kiterjedt együttműködését. / Osztálytartalmát az adja, hogy Európában két különböző társadalmi rendszerhez tartozó államok léteznek, s ezek a maguk belső törvényszerűségei alapján fejlődnek olyan nközi viszonyok között, amikor a *→békés egymás mellett élés* válik kapcsolataik normájává. Az ~ jelentősége messze túlmutat a kontinensen, mert Európában közvetlenül állnak szemben egymással a szocialista országok közösségének és az imperializmusnak a fő katonai erői, s számolni kell azzal, hogy egy fegyveres konfliktus itt nukleáris háborúvá változik át. Az ~ megteremtésének reális lehetősége fokozatosan alakult és alakul ki a következő tényezők hatására: a szocialista közösség létrejötte és megszilárdulása, valamint a nközi erőviszonyoknak a javukra végbemenő lényeges megváltozása; az európai tömegek békeharcának föllendülése és erősödő tiltakozásuk a növekvő katonai kiadások miatt; a békés egymás mellett élés politikájának és a két rendszer sok-

oldalú békés együttműködésének széles körű kibontakozása; az imperialista erőpolitika kudarca és mindezek hatására a reálisabb politikát követő imperialista politikai-gazdasági körök növekvő szerepe, ill. a legagresszívabbak viszonylagos térvesztése. Az előrehaladás az európai enyhülés további kibontakozása és távlatilag az ~ megvalósulása felé nagyban függ attól, hogy milyen mértékben születnek majd, ahol erre lehetőség van, megállapodások, s hogy mennyire lehet útját állni a konfrontációt és a hidegháború felújulását előidéző folyamatoknak, törekvéseknek. / A SZU, más szocialista államok egyetértésével, már a külügyminiszterek 1954. évi berlini, majd 1955. évi genfi konferenciáján *(→külügyminiszterek értekezletei)* tervezetet terjesztett elő egy összeurópai kollektív szerződés megkötésére, ill. előkészítésére. Miután az imperialista nagyhatalmak e szovjet javaslatokat visszautasították és, fokozva politikájuk agresszivitását, az NSZK-t bevonták a NATO-ba, sőt ennek legerősebb európai bázisává építették ki: a SZU és 7 európai szocialista ország biztonságuk és egyúttal az európai béke védelmére 1955-ben életre hívta a Varsói Szerződés Szervezetét. 1966. júl.-ban a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének bukaresti ülése nyilatkozatot adott ki az európai béke és biztonság megszilárdításáról *(→bukaresti értekezlet)*, majd az európai kommunista és munkáspártok 1967. ápr.-ban Karlovy Varyban kidolgozták az ~ létrehozásáért folytatott politikájuk akcióprogramját *(→Karlovy Vary-i konferencia)*. Ekkor már az európai kapitalista országok befolyásos politikai köreiben is jelentős erők támogatták az európai biztonság gondolatát. 1969. márc.-ban a Politikai Tanácskozó Testület Budapesten tartott ülése *(→budapesti értekezlet)* felhívást adott ki az európai biztonsági és együttműködési értekezlet előkészítésére és megtartására. Miután lényeges politikai változás következett be Európa életében: továbbfejlődtek a SZU és Franciao. kapcsolatai, rendeződött Ny-Berlin státusa *(→Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény)*, továbbá fontos szerződések születtek a SZU és a szocialista országok, ill. az NSZK között *(→NDK–NSZK alapszerződés, →szovjet–NSZK szerződés, →lengyel–NSZK szerződés, →csehszlovák–NSZK szerződés)*, 1973. júl.-ban Helsinkiben megkezdődött az *→európai biztonsági és együttműködési értekezlet*. Ennek Záróokmányát 1975. aug. 1-én 33 európai állam, valamint az USA és Kanada képviselői írták alá, rögzítve az államok baráti kapcsolatainak és együttműködésének elveit. / A szocialista országoknak az európai biztonság ügyében követett irányvonala komplex, fokozatos és hosszú távú. Politikai, gazdasági, katonai, nközi jogi, ideológiai és más vonatkozásai vannak; ide tartozik többek között a kétoldalú és a többoldalú kapcsolatok fejlesztése, az összeurópai tervek alapján kialakítandó együttműködés, a politikai és a katonai enyhülés összekapcsolása *(→közép-európai haderőcsökkentési értekezlet)*. Az ~ megteremtődéséhez vezető út bonyolult, ellentmondásos, és különböző szakaszai vannak. Voltaképpen teljesen akkor alakul majd ki, amikor az európai biztonság és enyhülés folyamata már visszafordíthatatlanná válik, gyöngülnek a NATO és a Varsói Szerződés funkciói, majd pedig lehetséges lesz egyidejű feloszlatásuk. A két rendszer gazdasági versengése, politikai és ideológiai harca ezután is folytatódni fog, de nem jár majd együtt fegyveres konfliktusokkal és háborúkkal.

európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája: 29 párt tartotta 1976. jún. 29–30-án az NDK fővárosában, a következő témáról: „Az európai békéért, biztonságért, együttműködésért és társadalmi haladásért". A konferencián valamennyi részt vevő párt küldöttségeinek vezetői felszólaltak, megtárgyalták a szerkesztő bi-

zottság által készített dokumentumtervezetet, és záródokumentumot hoztak nyilvánosságra. / A közös dokumentum értékelte az 1975. évi →*európai biztonsági és együttműködési értekezlet* munkáját, elemezte az utána kialakult európai helyzetet, átfogó és konkrét akcióprogramot dolgozott ki az enyhülési folyamat megszilárdításáért és kiszélesítéséért, a fegyverzetek csökkentéséért, az együttműködésért és a társadalmi haladásért folyó harcra vonatkozólag. Az európai kommunista pártok ezzel újabb jelentős kezdeményezést tettek a békéért és biztonságért folytatott harcban, sőt a jelen és a jövő feladatainak pontos meghatározásával magasabb szintre is emelték e harcot. Ismételten igazolták azt a történelmi küldetésüket, hogy a népek élcsapatának szerepét töltik be a békéért és a társadalmi haladásért vívott harcban. Az ~-nak dokumentuma újabb tanúbizonysága annak, hogy a kommunisták nem ismernek fontosabb célt, mint a munkásosztály, a nép szolgálatát. / Az ~ az európai kommunista és munkáspártok addigi legnépesebb fóruma volt. Az 1976. évi →*Karlovy Vary-i konferencián* 24 párt vett részt (közülük kettő, É-Íro. Kommunista Pártja és az Ír Dolgozók Pártja 1970. márc. 15-én Íro. Kommunista Pártja néven egyesült). Berlinben 6-tal több párt képviseltette magát, az értekezlet munkájában ezúttal részt vett a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége, a Román Kommunista Párt, Hollandia Kommunista Pártja, Norvégia Kommunista Pártja, a Török Kommunista Párt és a Karlovy Varyban megfigyelőként részt vevő Svéd Baloldali Párt – Kommunisták. / A konferencia előkészítésében és magán a konferencián érvényre jutott a vita és az együttműködés demokratikus, kollektív jellege. Közös munkával csaknem két éven át folyt a tapasztalat- és véleménycsere a konferenciának a varsói konzultatív találkozón elfogadott témájára vonatkozólag. A demokratikus kollektív vita lehetővé tette, hogy a résztvevők közös álláspontot foglaljanak el a lényeges napirendi kérdésekben, ami tükröződött a dokumentumban is. Tanúsítja ez a kommunista mozgalom érettségét és azt a képességét, hogy következetesen és alkotón alkalmazva Marx, Engels, Lenin egyetemes tanítását, tekintetbe vegye azokat az eltérő körülményeket, amelyek között az egyes pártok harcolnak, s ennek megfelelően dolgozza ki és hangolja össze a békéért és a társadalmi haladásért folyó harc feladatait. A tanácskozás résztvevői megerősítették, hogy „elutasítanak minden olyan politikát és világnézetet, amely lényegét tekintve alárendeli a munkásosztályt a kapitalista rendszernek", és hangsúlyozták, hogy fejleszteni fogják „internacionalista, elvtársi, önkéntes együttműködésüket és szolidaritásukat Marx, Engels és Lenin nagy eszméinek alapján, szigorúan megőrizve mindegyik párt egyenjogúságát és szuverén függetlenségét, a belügyekbe való be nem avatkozást, s tiszteletben tartva a különböző utak szabad megválasztásának jogát a haladó társadalmi átalakulásért és a szocializmusért vívott harcban". / A konferencia megmutatta, hogy a pártokban eleven az akcióegységre való törekvés. Azoknak a körülményeknek a sokfélesége, amelyek között az egyes pártok harcolnak, nem lett a szoros és elvtársi együttműködés leküzdhetetlen akadályává. S ebben a tekintetben e konferencia újabb bizonyítéka volt annak, hogy a kommunista és munkáspártoknak az a törekvése, hogy összehangolt célok és feladatok alapján cselekedjenek, objektívan a nközi osztályharc realitásaiban gyökerezik. Az ~-t a nközi szolidaritásnak és annak a közös felelősségnek a szelleme hatotta át, amelyet minden kommunista és munkáspárt Európa sorsáért érez.

Európai Közösségek (European Communities): így nevezik az →*Európai Szén- és Acélközösséget* (1951) az →*Európai Gazdasági Közösséget* (1958) és az →*Európai Atomenergia-közösséget* (1958). / E három

szervezet jogilag önálló, mindegyik külön szerződés alapján működik, de kezdettől fogva két közös szervük volt: a Közgyűlés és a Bíróság, s közös jogi, statisztikai és információs szolgálatuk is volt. 1967. júl. 1-étől – az 1965. ápr.-ban hozott határozat értelmében – a három szervezetnek minden vezető szerve közös. Ezek: 1. A Bizottság; ennek tagjait a tagországok delegálják, de nem kormányukat képviselik, hanem az ~-et. E brüsszeli Bizottság a közös tőkés érdekek kifejezőjeként javaslatot tesz a Minisztertanácsnak, és gondoskodik a döntések végrehajtásáról. 2. A Minisztertanács; ez a legszélesebb jogkörű, a döntéseket hozó testület, a tagországok külügyminisztereiből vagy más miniszterei ből áll. 3. A Közgyűlés, ezt törvényhozó testületként hozták létre, csak korlátozott hatásköre lett, s tagjait a tagállamok parlamentjei delegálják a pártok szerint. 1962-ben ebből lett az →*Európai Parlament*, amely nagy horderejű, Európát érintő kérdések megvitatásának fórumává vált. 4. A Bíróság a Közösségek alapokmányának megfelelő érvényesülését, valamint a Minisztertanács és a Bizottság tevékenységének jogszerűségét ellenőrzi, és döntőbíróságként is szerepel. 5. 1974-ben Párizsban az ~ tagállamainak miniszterelnökei intézményesítették csúcsértekezleteiket Európai Tanács néven, ez tehát az ~ állandó szerve lett (→*Európai Tanács ülései*). Két konzultatív testület is működik: a Gazdasági és Szociális Bizottság a Bizottság és a Minisztertanács tanácsadó szerve az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergia-közösség ügyeiben, és hasonló szerepet tölt be a Konzultatív Bizottság az Európai Szén- és Acélközösség vonatkozásában.

Európai Monetáris Alap: az →*Európai Monetáris Egyezmény* keretében működött 1972 végéig. Az ~ lehetővé tette, hogy a tagországok legföljebb hároméves lejárattal készenléti hitelt vehessenek fel, ha olyan mértékű fizetésimérleg-deficittel küzdenek, hogy az már a nközi fizetési rendszerben is zavarokat okozhat. Az ~ a fejlődésben elmaradt országoknak (pl. Spanyolo.-nak, Görögo.-nak, Töröko.-nak, Izlandnak) nyújtott hiteleket az Európai Monetáris Egyezmény által megszabott feltételek szerint. Az EMA lejártával az ~ funkcióját a →*Nemzetközi Valutaalap* gyakorolja.

Európai Monetáris Egyezmény (European Monetary Agreement, EMA): multilaterális elszámolású, rövid lejáratú hitelezésen alapuló nközi pénzügyi szervezetként működött 1972 végéig. 1958-ban hozták létre a ny-európai valuták konvertibilitásának bevezetésekor az egyúttal megszüntetett →*Európai Fizetési Unió* helyett. Keretében havonta számoltak el, és két elszámolási időszak között a tagországok egymásnak meghatározott összegű hitelt nyújtottak. Az ~ 1972 végén lejárt, helyébe két egyezmény lépett: 1. a folyó fizetések fedezésére szolgáló, az ~-ben részt vevő országok valutáiban tartott tartalékok árfolyamgaranciájára vonatkozó egyezmény; 2. a Monetáris és Valutaügyek Bizottságának létrehozásáról szóló egyezmény, ebben az összes OECD-tagország képviselteti magát. E két egyezmény módosított formában fenntartja az ~ néhány vonását.

Európai Nukleáris Kutató Szervezet (Organisation Européenne pour la Recherche Nucléaire, CERN [korábbi francia elnevezéséből maradt fenn: Conseil Européen Provisoire de la Recherche Nucléaire] – Meyrin [Genf mellett]): az UNESCO kezdeményezésére 1954-ben alakult, kutatóintézet formájában működő nközi kormányközi szervezet. Célja, hogy a különlegesen nagy költségigényű magkutatási berendezések közös erőből való felépítésével széles körű együttműködést valósítson meg a magenergia kutatására. Munkáját az Igazgató Tanács irányítja. Tagjai: Ausztria, Belgium, Dánia, Franciao., Görögo., Hol-

landia, Nagy-Britannia, Norvégia, NSZK, Olaszo., Svájc, Svédo.; megfigyelővel részt vesz benne: Jugoszlávia (1961-ig tagja volt), Lengyelo., Töröko.

Európai Parlament: az →*Európai Közösségek* egyik vezető szerve. / Az Európai Gazdasági Közösséget, a Közös Piacot már megalakítói – a politikai integrációra is előretekintve – az állam mintájára akarták megszervezni: törvényhozó testülettel a Közgyűlés formájában és végrehajtó testülettel a Minisztertanács formájában. A Közgyűlés és az 1962-ben belőle lett ~ azonban nem választott testület, tagjait a tagállamok parlamentjei delegálják, és benne politikai csoportok szerint foglalnak helyet a delegátusok. (Így 1969-től az olasz, 1973-tól a francia kommunisták is.) A Közös Piac vezetői törekvésüket az ~ megválasztására két évtizeden át nem tudták megvalósítani. Hosszabb időn át nagy akadály volt ennek útjában a többi között a gaulle-isták ellenállása. Miután az ~ hatásköre megnövekedett, s a nközi monopoltőke gazdasági és politikai érdekei sürgetően követelték ezt, a Közös Piac vezetői, a ny-európai politikai integráció hívei fokozott erővel egy olyan testület létrehozására törekedtek, amelynek hatásköre más megválasztott parlamentekéhez hasonló, s főként, amely hatékonyan erősíti az Európai Gazdasági Közösség nemzetek fölötti jellegét és gyöngíti tagállamainak szuverenitását (azzal is, hogy szótöbbséggel döntenek benne). 1976. júl.-ban a Közös Piac vezetői elhatározták, hogy 1978 folyamán a tagországokban egyidejűleg és az egyes országok saját törvényei alapján tartandó általános és közvetlen szavazás útján megválasztják az ~-et. A parlamenti helyek számát 198-ról 410-re bővítik, s a nagyobb lélekszámú tagállamokban (NSZK, Franciao., Nagy-Britannia, Olaszo.) 81–81, Hollandiában 25, Belgiumban 24, Dániában 16, Íro.-ban 15, Luxemburgban 6 európai parlamenti képviselőt választanak. A választás feltétele, hogy a törvényhozás minden tagállamban járuljon hozzá annak megtartásához. / Az ~ megválasztása, hatáskörének kiterjesztése ilyen alapon és célokkal azzal fenyeget, hogy az EGK a nközi monopoltőke kezében és az atlanti tömb politikáját követve, nemzetek fölötti szervezetté válik.

Európai Szabadkereskedelmi Társulás (European Free Trade Association, EFTA – Genf): 1960-ban Stockholmban létrejött közösség. Nagy-Britannia az →*Európai Gazdasági Közösség* tevékenységének ellensúlyozására kezdeményezte megalakítását. Alapító tagjai: Ausztria, Dánia, Nagy-Britannia, Norvégia, Portugália, Svájc és Svédo. 1970-ben csatlakozott hozzá Izland. Társult tag Finno. 1972-ben Nagy-Britannia és Dánia kivált az ~-ból, és hosszas huzavona után az EGK fölvette őket tagjai közé. Jugoszlávia megfigyelőként vesz részt az ~ bizottságainak munkájában. Az ~ fő feladata az egymás közötti ipari vámok megszüntetése (1967-től iparcikkkereskedelmüket vámmentesen bonyolítják). Nincs közös külső – más országokat érintő – vámtarifája, kereskedelempolitikája és mezőgazdasági piaci rendtartása. Igyekszik a kereskedelmet gátló tényezőket a társuláson belül csökkenteni (a versenygátló üzleti gyakorlat kiküszöbölése, hatósági előírások egyeztetése, külföldi cégek letelepedési jogának kiterjesztése stb.). Lazább szervezet, mint az EGK. 1972-ben az ~ közös →*szabadkereskedelmi övezet* létesítéséről egyezményt kötött az EGK-val (Finno. nem írta alá a szerződést); így Ny-Európában lehetőség nyílt egy nagyobb szabadkereskedelmi térség létrejöttére, s ez 1977. júl. 1-én lényegében kialakult. / Az ~ vezető szerve a Minisztertanács (minden ország egy szavazattal vesz részt benne), elnöke félévenként változik. A folyamatos munkát a Titkárság látja el, élén a főtitkár áll.

Európai Szakszervezeti Szövetség (Confédération Syndicale Européenne, CSE – Brüsszel): 1973. febr.-ban, Brüsszelben 15 ny-európai ország 16, nagyrészt szociáldemokrata befolyás alatt álló szakszervezetének részvételével alakult nközi szakszervezeti központ. Tagszervezetei közé tartoznak a kibővített Közös Piac országai (Íro. kivételével), továbbá Ausztria, Finno., Izland, Norvégia, Svájc és Svédo. szociáldemokrata vezetésű, nközi orientációjukat illetően a →*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségé*hez tartozó orszagos szakszervezeti központjai. 1974-ben a fenti országok keresztény irányzatú szakszervezeti központjait is felvették az ~ tagjai közé, továbbá az Olasz Általános Munkásszövetséget (CGIL). Így több mint 30 országos szakszervezeti központ kb. 37 millió dolgozóját tömöríti. / Az ~, melynek megalakulásával az 1972-ben létrehozott Szabad Szakszervezetek Európai Szövetsége feloszlott, az SZSZNSZ célkitűzései mellett foglalt állást alapdokumentumában. Fő feladatának elsősorban a munkavállalóknak a Közös Piac és az EFTA európai intézményeiben való érdekképviseletét, a multinacionális vállalatokkal szembeni összefogás és szakszervezeti politika koordinálását tekinti. A ny-európai szakszervezeti realitások figyelembevételét és az SZSZNSZ-től való függetlenedés irányzatát mutatta, hogy az alakuló kongresszus résztvevőinek többsége az ún. „nyitott" szervezeti megoldás mellett foglalt állást, nyitva hagyva ezzel az utat más orientációjú (pl. keresztény, kommunista befolyású) szakszervezetekkel való együttműködés vagy későbbi egyesülés lehetősége előtt. / A kongresszuson megválasztott Végrehajtó Bizottság tagjai: a Szakszervezeti Kongresszus (Nagy-Britannia) és a Német Szakszervezeti Szövetség (NSZK) 2–2 képviselője, valamint a többi tagszervezet mindenkori elnöke. Az operatív ügyek intézésével külön Titkárságot bíztak meg.

Európai Szén- és Acélközösség, Montánunió (Communauté Européenne du Charbon et de l Acier – Luxembourg): a tőkés világ legnagyobb állammonopolista kohászati és bányászati egyesülése, a NATO európai nehézipari és egyúttal hadiipari bázisa, az →*Európai Közösségek* egyike. / Robert Schuman francia külügyminiszter kezdeményezte 1950-ben (→*Schuman-terv*) a francia és a nynémet vas- és acélipari termelés integrálását azzal, hogy további államok is csatlakozhatnak hozzá. Belgium, Franciao., Hollandia, Luxemburg, az NSZK és Olaszo. – az Európai Gazdasági Közösség majdani tagállamai – ennek a tervnek a szellemében 1951. ápr. 18-án, Párizsban 50 évi időtartamra szerződést írtak alá, amely 1952. júl. 25-én lépett hatályba. Az ~ megalakítása lehetővé tette, hogy az NSZK túllépje a potsdami szerződésben számára meghatározott nehézipari termelési kereteket és ezzel nehéziparát ebben az egyesülésben vezető szerephez juttatta. A tagországok – szuverenitásuk rovására – elhatározták, hogy megszüntetik a szénforgalomra, a vas- és acéliparra vonatkozó vámkorlátokat, eltörlik az importkvóta-rendszert, közös piaci és árrendszert dolgoznak ki. A szerződés megtiltotta, hogy a tagországok ezekben az ágazatokban monopol- és kartellszerveket alakíthassanak. 1953 és 1954 között létrehozták a szén, a vasérc, a vashulladék és az acél közös piacát. Az ~ ellenőrzi Ny-Európa szén- és vasércbányászatának 50%-át, nyersvas- és acéltermelésének több mint 70%-át, és ennek alapján jelentős a befolyása tagállamainak gazdasági életére. / Az ~ vezető szervei 1967 óta közösek az →*Európai Gazdasági Közösségé*vel és az →*Európai Atomenergia-közösségé*vel.

Európai Tanács ülései: az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac) 9 tagállamának – állam-, ill. kormányfői szinten – évente többször megtartott tanácskozásai. Céljuk, hogy a résztvevők közös álláspon-

tot és összehangolt diplomáciát alakítsanak ki a nközi politika minden olyan kérdésében, amely az EGK érdekeit érinti. Az ~-nek intézményesítését a tagállamok állam-, ill. kormányfőinek 1974. dec. 9–10-én Párizsban megtartott csúcsértekezletén határozták el. A különböző ny-európai fővárosokban azóta megtartott ülésekre erősen rányomta bélyegét a tőkés világ gazdasági válsága; a résztvevők főleg az infláció, a munkanélküliség, a tőkés energia-, nyersanyag- és pénzügyi válság kérdéseivel foglalkoztak. Az ~-n a közös gazdaságpolitika kialakítására, ill. a nehézségek legyőzésére tett erőfeszítések 1978-ig nagyrészt eredménytelenek maradtak. Az 1978. évi brémai ülésen egyebek között foglalkoztak az EGK kibővítésének kérdéseivel: Görögo. és Portugália felvételével, ill. csatlakozásával, valamint Spanyolo. felvételi kérelmével.

Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet (European Space Vehicle Launcher Development Organization, ELDO – Neuilly-sur-Seine): hat ny-európai ország (Belgium, Franciao., Hollandia, Nagy-Britannia, NSZK, Olaszo.) és Ausztrália (Dánia és Svájc megfigyelővel képviselteti magát) 1962-ben Londonban alapított kormányközi szervezete. 1964-től működik. 1975. máj.-ban Európai Űrkutatási Ügynökség néven egyesítették az → *Európai Űrkutatási Szervezet*tel. Az ~ célja űrhajók, hordozórakéták közös tervezése, és kipróbálása. Ausztrália e célra rendelkezésre bocsátotta Woomera rakétakilövő terét. A kísérletek 1966 óta folynak. Vezető szerve a Tanács, melyben a tagországok 2–2 fővel képviseltetik magukat.

Európai Űrkutatasi Ipari Csoport (Groupement Industriel Européen d'Études Spatiales, Eurospace – Párizs): 12 európai ország (Belgium, Dánia, Finno., Franciao., Hollandia, Nagy-Britannia, Norvégia, az NSZK, Olaszo., Spanyolo., Svájc és Svédo.) iparvállalatainak és csoportjainak egyesülése űrkutatási tervek és eszközök létrehozásának előmozdítására. 1961. szept.-ben alakult meg. Számos ipari testület, bank és biztosító társaság, ezenkívül levelező tagként hasonló amerikai intézmények tartoznak hozzá. Irányító szerve a Választott Tanács; ez munkacsoportokat hoz létre az egyes feladatok megoldására. Az ~ 1968-ban létrehozta az Eurosat nevű szervezetet (European Communications Satellite Corporation) az európai hírközlő műholdhálózat kiépítésének tanulmányozására és fejlesztésére. Az Eurosatot részben a kormányok, részben magánvállalatok finanszírozzák.

Európai Űrkutatási Szervezet (European Space Research Organization, ESRO – Neuilly-sur-Seine): kormányközi nközi szervezet, célja a részt vevő országok űrkutatási tevékenységének koordinálása. Párizsban, 1962. jún.-ban alapították. 1964-től működik, 1975. máj.-ban Európai Űrkutatási Ügynökség néven egyesítették az → *Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet*tel. Tagjai: Belgium, Dánia, Franciao., Hollandia, Nagy-Britannia, NSZK, Olaszo., Spanyolo., Svájc, Svédo. Ezenkívül Ausztria, Íro. és Norvégia megfigyelővel képviselteti magát. 1971-ben Dánia kilépett. Közvetlen feladatai: a naptevékenység kutatása, továbbá rakétaszondás, meteorológiai és híradástechnikai kutatások. Hosszú távú programja; hordozórakéták, hajtóművek kutatása, mesterséges holdak műszerezése és építése. E feladatokat az ~-hez tartozó intézmények oldják meg, pl. az Európai Űrkutatási és Űrtechnológiai Központ (Noordwijk, Hollandia), az Európai Űrműveleti Központ (Darmstadt, NSZK). Az ~ költségvetését a tagországok százalékos megosztás alapján fedezik.

Európai Űrkutatási Ügynökség: → *Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet*, → *Európai Űrkutatási Szervezet*

Európai Védelmi Közösség: Franciao., az NSZK, Olaszo., Belgium, Hollandia és Luxemburg hadseregeinek közös parancsnokság alatt tervezett szerve. Létrehozását Pleven francia miniszterelnök javasolta 1950. okt.-ben. Az ún. Pleven-terv kiindulópontja az ugyanezen országokból 1951-ben létrehozott gazdasági tömörülés, az Európai Szén- és Acélközösség volt. Az ~ ennek katonai „meghosszabbítását" jelentette, s a létrehozandó „európai hadsereg" a NATO egységes ny-európai kontinentális haderejének a magvát adta volna. A Pleven-terv jogi alapot akart adni a nynémet hadsereg megteremtésének, amely így nem nynémet, hanem „ny-európai" és „védelmi" hadseregként működött volna. A Pleven-terv alapján 1952-ben megállapodtak az ~ megteremtésében. E tervet az USA támogatta, az NSZK és a Benelux államok alkotmányosan elfogadták, Olaszo. a francia parlament jóváhagyása utáni időre halasztotta döntését, a francia nemzetgyűlés viszont 1954. aug.-ban szótöbbséggel elutasította a javaslatot, s emiatt, valamint a kívülálló Nagy-Britannia támogatásának hiányában nem valósult meg. Helyette a →*párizsi szerződések*kel hoztak létre olyan rendszert, amely végül is módot adott a nynémet újrafölfegyverkezésre és a nynémet haderőnek a NATO-ba való bevonására.

Európa-tanács (Conseil de l'Europe – Strasbourg): tanácskozó jellegű nközi politikai szervezet. Az 1948-ban létrehozott →*Brüsszeli Szerződés*ben részt vevő államok kezdeményezésére az 1949. máj. 5-én Londonban aláírt megállapodással jött létre. Megalakulásakor a következő országokat tömörítette: Belgium, Dánia, Franciao., Hollandia, Íro., Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszo. és Svédo. Később csatlakozott hozzá Görögo. (1969-től 1974-ig nem volt tag), Töröko., Izland, 1950-ben az NSZK, 1956-ban Ausztria, majd a következő évek során Ciprus, Svájc, Málta és Portugália. / Kinyilvánított célja a tagállamok közös hagyományaiból fakadó gazdasági, szociális, kulturális, tudományos és jogi együttműködés előmozdítása, valójában azonban a SZU és a többi európai szocialista ország elleni összefogás egyik szerve. Katonai kérdésekkel nem foglalkozik. Főként az 1950-es években volt nagy szerepe a hidegháborús politikában és a ny-európai integrációra való törekvésekben. Szoros kapcsolatban áll az európai tőkés integráció más intézményeivel, így az →*Európai Gazdasági Közösség*gel. / Vezető szervei: a tagállamok külügyminisztereiből álló, évente kétszer ülésező Minisztertanács; a Tanácskozó (Konzultatív) Gyűlés, amely a tagállamok országonként meghatározott számú parlamenti képviselőiből áll, és évente általában háromszor ülésezik. A két vezető szerv intézkedéseit a Közös Bizottság (a Minisztertanács és a Tanácskozó Gyűlés 8–8 tagja) koordinálja. A folyamatos ügyeket az Állandó Bizottság látja el, amelyhez 14 bizottság tartozik.

europeizmus: az →*atlantizmus*sal szemben a ny-európai uralkodó körökben az 1970-es évek elején kifejlődő irányzat. Ny-Európa nagyobb önállóságára, külön integrációs fejlődésére törekszik, s az USA-val való egyenjogúságon és világkereskedelmi kapcsolatok indokolatlan korlátozásainak elvetésén alapszik. Mint irányzat legszemléletesebben →*Franciaország külpolitikájá*ban nyilvánult meg *(→integrációs törekvések Nyugat-Európában)*.

Eurospace: →*Európai Űrkutatási Ipari Csoport*

eurovaluta-piac: az →*eurodollár-piac*tól abban különbözik, hogy a forgalomban nemcsak az USA-dollár vesz részt, hanem egyéb valuták is.

éviani egyezmény (1962): az →*algériai felszabadító háborút* lezáró megállapodás,

amely a franciao.-i Évian les Bains-ben folyó algériai–francia tárgyalások eredményeként jött létre. Az egyezmény 1962. márc. 19-től tűzszünetet rendelt el a harcoló felek között. Ettől a naptól számítva három-hat hónapos időszakot irányoztak elő az algériai helyzet rendezésére. Az egyezmény értelmében ezen átmeneti időszak alatt a francia fennhatóság fennmaradt. Az egyezmény harmadik, leglényegesebb pontja szerint Algériában 1962. júl. 1-én népszavazást kellett tartani, amelyen a szavazók három lehetőség közül választhattak: a francia rendszer fennmaradása, a teljes függetlenség, vagy a függetlenség, de egyúttal a Franciao.-gal való további együttműködés. A teljes függetlenség esetére a következő megállapodásokat foglalták az egyezménybe: *a)* Algéria szuverén állam; *b)* Algéria garantálja Franciao. érdekeinek védelmét, továbbá az egyének és a jogi személyek szerzett jogainak védelmét; *c)* Franciao. hajlandó három éven át kétmilliárd frank támogatást, továbbá műszaki és kulturális segítséget nyújtani Algériának. A népszavazáson a jogosultak 90,6 százaléka vett részt, és a szavazók 99,73 százaléka a teljes függetlenséget választotta. Ennek nyomán 1962. júl. 3-án de Gaulle francia elnök elismerte Algéria függetlenségét.

EVT: →*Egyházak Világtanácsa*

exkláve: valamely államnak olyan szerves része (területe), amelyet minden oldalról más állam szárazföldi területe fog körül. Ellentéte az →*enkláve.*

expanzió (hatalmi terjeszkedés): a kizsákmányoláson és elnyomáson alapuló államok és uralkodó osztályok befolyásának és hatalmi területének kiterjesztése idegen területekre, gazdasági, politikai és katonai eszközökkel. / A gazdasági és politikai ~-ra való törekvés a kapitalizmus lényegéből következik, a monopóliumoknak a nyersanyagforrásokért, a piacokért és a befolyási övezetek birtoklásáért folyó harca imperialista háborúkhoz vezetett. Korunkban az imperialista ~ részben új, bonyolultabb és leplezettebb formákban jelentkezik. Szerepe van ebben annak, hogy a szocialista világrendszer léte és politikája korlátozta az imperialista ~-kat, erősödött az imperialista államokban az osztályharc, továbbá hogy előrehaladt a tőkés termelés nközivé válásának folyamata. A mai imperializmus ~-ja főképp a nközi monopóliumok növekedésében és tevékenységében, az imperialista integrációs törekvésekben, valamint a neokolonialista politikában valósul meg. Az ~ szülője az imperializmus agresszív természete, a nközi jog ellen van, sérti a be nem avatkozás és a szuverenitás elvét, az önrendelkezési jogot. A szocialista országok arra törekszenek, hogy meghiúsítsák az imperializmus agresszív és ~-s törekvéseit.

F

faji megkülönböztetés: az emberi fajtákat magasabb és alacsonyabb rendűekre osztó reakciós politikai elmélet és gyakorlat. / Az ún. fajelmélet a kapitalizmusban vált nézetrendszerré és a ~ a kizsákmányolás, a nemzeti elnyomás és az imperialista leigázás eszközévé. Az imperialista hatalmak gyakran és a világ sok részén használták a ~-t uralmuk fenntartására, a gyarmati rendszer felbomlása után a neokolonialista politika folytatására. Az ún. fajelmélet és a fajgyűlölet csúcspontját a nemzetiszocialista mozgalom előretörésével és 1933. évi uralomra jutásával Németo.-ban érte el. Európa más fasiszta jellegű államaiban is hivatalos politikává lett a ~. A fasiszta hatalmaknak a II. vh.-ban bekövetkezett bukását követően számos tekintélyes nközi fórum különféle jogi formában elítélte a ~-t. / Az ENSZ Alapokmánya céljaként vallja az emberi jogok fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélküli tiszteletben tartásának előmozdítását. Az ENSZ Közgyűlésének 1963. nov. 20-án elfogadott deklarációja állást foglalt amellett, hogy a ~ minden megnyilvánulását ki kell küszöbölni az egész világon, és biztosítani kell az emberi személyiség tiszteletben tartását; kimondta továbbá, hogy az emberek között a fajta, bőrszín, vagy nemzetiségi származás alapján tett megkülönböztetés sérti az emberi méltóságot, az Alapokmányban, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglalt elveket, és veszélyezteti a békét. Hangsúlyozta e nyilatkozat, hogy a ~ megszüntetése egyik fő feladata legyen a nközi szervezeteknek és minden államnak. A szocialista országok alkotmányaikba foglalták a faji és nemzeti egyenjogúság elvét, és következetesen őrködnek megtartásukon. Az ENSZ Közgyűlése az 1974 és 1984 közötti időszakot a ~ elleni harc évtizedének nyilvánította. A világ különböző területein a fajgyűlölet továbbra is főképp a fegyverekre támaszkodik. A II. vh. utáni évtizedekben súlyossá vált az amerikai négerkérdés, az USA színes bőrű lakosságát intézményesített formában is sújtó faji *→diszkrimináció*. Afrikában D-Rhodesia és a D-afrikai Közt. politikai rendszere a ~-re épült *(→apartheidpolitika)*. / A kommunista és munkáspártok 1969. évi nközi tanácskozásának dokumentuma felhívással fordult a világ minden becsületes emberéhez, hogy egyesült erővel harcoljon a fajüldözés embergyűlölő ideológiája ellen, mivel az imperializmus a fajgyűlöletet a népek megosztására és saját uralmának fenntartására használja fel. A ~, a rasszizmus elleni küzdelem az antiimperialista harc szerves és fontos része.

FAO: *→Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet*

fasizmus: az *→állammonopolista kapitalizmus* megjelenési formájaként a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legagresszívabb elemeinek nyílt terrorista diktatúrája. Hatalomra kerülése a tőkés osztályuralom polgári demokratikus formájának csődjét jelzi, azt, hogy a burzsoázia már képtelen a parlamentarizmus és a polgári demokrácia módszereivel uralkodni. A munkásosztály ugyanakkor nem elég erős a hatalom megragadásához, többnyire megosztottsága következtében, s nem tudja

megakadályozni a ~ uralomra jutását. A ~-t az erőszakos terjeszkedés, más népek leigázása, fajüldöző politika, szélsőséges kommunistaellenesség és antidemokratizmus jellemzi. Tömegbefolyást főleg szociális demagógiával szerez magának. / Fasiszta rendszer először 1922-ben Olaszo.-ban jutott hatalomra. Legszélsőségesebb és legembertelenebb formáját a Németo.-ban 1933-ban hatalomra került hitleri rezsim, a náci ~ valósította meg. Semmibe vette az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, s világuralmi céljait követve kirobbantotta a II. vh.-t. A hitleri uralom rendszeressé tette a tömeges emberirtást: a munkás- és más haladó szervezetek és mozgalmak tagjait, a külföldön foglyul ejtett antifasisztákat, a hadifoglyokat, az „alsóbbrendűnek" minősített zsidók és szlávok millióit →*koncentrációs tábor*okba hurcolta és meggyilkolta. A Tanácsköztársaság bukása utáni időszakban Magyaro.-on is fasiszta jellegű rendszer alakult ki, s uralmon maradt 1945-ig. A tőkés rendszer 1929–1933. évi világgazdasági válsága előidézte körülmények között és a náci ~ hatására más országokban is (Spanyolo., Portugália, Japán stb.) fasiszta és félfasiszta kormányok kerültek hatalomra, ill. erősödtek meg, részint fasiszta katonai diktatúrák formájában. A SZU-nak és az →*antifasiszta koalíció*nak a II. vh.-ban a fasiszta tengelyhatalmak és szövetségeseik felett aratott győzelme eredményeként megsemmisültek a nközi ~ fő erői. A háború után azonban a nközi imperializmus támogatásával egyes országokban aktivizálódott, sőt hatalomra is került a nemegyszer új jelszavakkal álcázott →*újfasizmus*.

fegyverkezési verseny: a vezető imperialista hatalmaknak az a törekvése váltotta ki, hogy a fegyverzet rendszeres mennyiségi növelésével és korszerűsítésével agresszív külpolitikát folytassanak. / Az imperialista hatalmak a világ újrafelosztására törekvő expanziós politikájuk során, a →*militarizmus* jegyében kezdettől fogva nagy arányú fegyverkezést folytattak, ami az alapvető okokkal együtt a két vh. kitöréséhez vezetett. A fegyverkezést a II. vh. után tovább fokozták, de akkor már elsősorban a SZU és a többi szocialista ország elleni agresszív politikájuk céljából, s hogy a nközi kapcsolatokat főképp a katonai erő alapján befolyásolják. A szocialista világrendszer s a haladó mozgalmak és államok ellen létrehozott imperialista →*katonai tömbök*, főként az →*Észak-atlanti Szerződés Szervezetén*ek államai a történelemben példátlan ~-be kezdtek. A ~ fenntartásával, sőt fokozásával főként az USA és a vezető NATO-körök akadályozni akarják a szocialista országok gazdasági fejlődését és életszínvonal-politikáját is, ezzel együtt el akarják érni, hogy politikai helyzetük nehezebbé váljon, s az →*erőviszonyok* az imperializmus javára változzanak. A katonai kiadások óriási növekedése összefügg azzal is, hogy a haditechnika gyors fejlődése következtében évek alatt elavulnak a rendszeresített fegyverek és →*fegyverrendszer*ek, s újakkal és újakkal kell fölcserélni őket. Előtérbe lépett a fegyverek és a fegyverrendszerek minőségi fejlesztése. A ~-ben elöl halad az USA, továbbá az NSZK és Nagy-Britannia, a francia imperializmus folytatja nukleáris ütőereje kiépítését, és nem csatlakozott a leszerelést szolgáló intézkedésekhez, Japánban pedig ismét jelentkezik a militarizmus. A nagy imperialista hatalmak költségvetésüknek egyre növekvő hányadát fordítják hadi kiadásokra. E kiadások súlyos terheit adók formájában a dolgozók viselik, a fegyverkezésben érdekelt monopóliumok pedig a nagy arányú katonai megrendelések révén hatalmas profitot zsebelnek be, s a fegyverkezéssel átmeneti konjunktúrát idéznek elő a gazdasági élet egyes területein. A ~ szolgálja a gazdasági válságból való kijutást is. A harmadik világba irányuló imperialista fegyverexport pedig, azon túl, hogy jelentős extraprofitot

hoz a hadiiparnak, a neokolonializmust kiszolgáló rendszerek védelmét és a haladó mozgalmak elnyomását célozza, behatolási lehetőség a fejlődő országokba. A fegyverkezési hajszát a vezető imperialista államokban a bennük gazdaságilag és politikailag érdekelt körök, főleg a →*katonai-ipari komplexum* diktálja. / Az imperialista hatalmak nagy arányú és fenyegető fegyverkezése miatt a SZU és a szocialista országok is kénytelenek jelentős összegeket fordítani honvédelmük fejlesztésére, korszerűsítésére. Ugyanakkor következetesen állást foglalnak a ~-nyel szemben, politikájuk egyik fő törekvése a fegyverkezési hajsza korlátozása, megszüntetése, végső soron a →*leszerelés*. Elemi érdeke és természetéből következik a szocializmusnak, hogy az erőket és az eszközöket a békés építő feladatok megoldására összpontosítja. A SZU és a többi szocialista ország sok konkrét javaslatot tett már a ~ megszüntetésére vagy legalábbis korlátozására, a részleges és az általános és teljes leszerelésre, de az imperialista hatalmak ellenállása miatt hosszú ideig kevés eredménnyel. Az imperialista országok dolgozói tömegesen és egyre tudatosabban harcolnak a ~ megszüntetéséért. Főképp a tömegek nyomására és a nközi helyzet változása következtében, de gazdasági megfontolásokból is, az imperialista hatalmak egyes józanabb tőkés körei is kezdik belátni a ~ tarthatatlanságát és veszedelmét. A fegyverkezési hajsza súlyos problémákat okoz még a legerősebb és leggazdagabb imperialista államnak, az USA-nak is. Ilyen körülmények között születtek meg különböző →*leszerelési egyezmények*. / A nközi →*enyhülés* folyamatában és a ~ csökkentésében 1977–1978-ban kedvezőtlen változás következett be. A ~ ütemének csökkentésére nézve is nagy jelentűségű vlagyivosztoki amerikai-szovjet megállapodást meg nem tartva, a Carter-kormányzat olyan intézkedések sorozatát foganatosította, amelyek a ~ újabb szakaszát akarták kikényszeríteni. Elnöki döntéssel megkezdődött a szárnyas (cirkáló) rakéták sorozatgyártása, majd a haderőnemeknél történő rendszerbe állítása. Ezzel a hosszú éveken át létező „hármas tagozódású" hadászati fegyvertár (az interkontinentális ballisztikus rakéták, az atom-tengeralattjárókról indítható rakéták és a nehéz-bombázók) egy negyedik összetevővel bővült. Gyorsított ütemben folytatták a Trident atomtengeralattjáró-program végrehajtását. Az interkontinentális ballisztikus rakétákat új nukleáris robbanófejekkel látták el. Befejezték a neutronbombák nagy sorozatban történő előállítására vonatkozó kísérleteket. Felkészítették sorozatgyártásra a B–1 hadászati bombázót is. Az elnök döntésétől függően ez bármikor beindulhat, és ebben az esetben 244 ilyen típusú gépből álló flottát építene az USA. / 1977-ben naponta a világon 1 milliárd dollárt fordítottak fegyverkezésre. Az USA katonai költségvetése 1960-ban 45,4 milliárd, 1978-ban 104,3 milliárd dollár volt. A NATO katonai kiadásai 1975-ben 146,0 1976-ban 146,6, 1977-ben 165,4 milliárd dollárt érték el.

fegyvernyugvás: háború idején a szemben álló parancsnokok között a fegyveres küzdelem (csak rövid időre szóló és csak egy meghatározott körzetre vonatkozó) beszüntetésére – elöljárók engedélyével – létrejött megállapodás (pl. az elesettek eltemetése, a sebesültek összeszedése és ellátása céljából). A ~ előkészítheti a fegyverszünetet, azaz a küzdelemnek hosszabb időre szóló és esetleg a háború egész hadászati arcvonalára vonatkozó felfüggesztését.

fegyverrendszer: különféle csapások végrehajtására és tűzfeladatok megoldására létrehozott rendszer, amelyben mindenkor megtalálható a csapásmérő vagy tűzeszköz, valamint a működésüket biztosító egyéb berendezések. Így ~-nek nevezhető pl. egy rakétarendszer. Hasonló rendszer egy rakét-

tahordozó tengeralattjáró, egy légvédelmi rakétakomplexum, egy harci repülőgép a hozzá tartozó berendezésekkel stb. A ~ elnevezést tágabb értelemben egy-egy fegyvercsaládra is használják, sőt a hagyományos és az atomfegyverek összessége is külön-külön egy-egy ~-nek tekinthető.

fegyverszüneti egyezmény: a hadviselő felek megállapodása arról, hogy a hadicselekményeket meghatározott, rendszerint hosszabb időre felfüggesztik. A ~ általában megelőzi a békeszerződés megkötését, a hadiállapotnak azonban nem vet véget. Ha a ~-ben megszabott határidő lejár, vagy az ellenfél megszegi a ~-ben foglalt rendelkezéseket, az ellenségeskedések újból megkezdődhetnek. A ~-eket rendszerint a katonai parancsnokságok kötik egymással; általában csak katonai természetű rendelkezéseket tartalmaznak. Abban az esetben, ha a békeszerződés megkötése előreláthatóan hosszabb időt vesz igénybe, a ~ egyéb (politikai, gazdasági, területi stb.) rendelkezéseket is tartalmazhat.

Fehér-Afrika: → *Fekete-Afrika*

Fehér Ház: az USA elnökének hivatali székhelye és lakása Washingtonban. A nközi politikában a ~ az amerikai kormány jelképe, az elnök ugyanis egyúttal kormányfő is az USA-ban. (A ~ elnevezés eredete: 1814-ben a főváros megszálló angol csapatok felgyújtották az elnök otthonát. Az újjáépítéskor az egész épületet, így a megmaradt, de a füsttől megfeketedett részeket is fehérre festették.)

Fehér Könyv: valamely állam kül- vagy belpolitikai tevékenységére vonatkozó, azt dokumentáló hivatalos kiadvány. Megjelenése általában valamilyen politikai eseményhez kötődik, a kormányok vagy más hivatalos szervek ezzel kívánják demonstrálni ,politikájukat egy-egy kérdésben. Az első ~ 1624-ben, Angliában jelent meg, a Parlament ülésének jegyzőkönyvét tartalmazta. A könyv elnevezését borítólapjának fehér színéről kapta. Ilyen hivatalos kiadványok megjelentetése elterjedt az egész világon, a helyi szokásoknak megfelelően országonként más-más színű (kék, vörös, barna stb.) könyvek láttak napvilágot. Az I. vh. után az 1920-as évek elején tucatnyi ~ jelent meg; bennük az egyes kormányok a háborúban elfoglalt álláspontjukat fejtették ki. Az 1930-as években Bázelban adták ki Alexander Abusch Barna Könyvét, amely a Reichstag-ügy kapcsán leplezte le a hitleri fasizmus valódi arculatát. Magyaro.-on utoljára az 1956. évi ellenforradalmat követően jelent meg ~. Az egyik legutóbbi, jelentős nközi visszhangot kiváltó ~-et 1973. márc.-ban Londonban adták ki: ez az é-íro.-i eseményeket és a terület hovatartozását Anglia javára eldöntő szavazás eredményét ismertette.

fejlesztési bankok (regionális ~): egyes világrészek gazdasági fejlődését kölcsönök nyújtásával elősegítő speciális nközi pénzügyi szervezetek. A multilaterális nközi szervezetek közé tartoznak. Növekvő szerepük van a → *fejlődő országok* beruházásainak finanszírozásában. A legfontosabbak az → *Afrikai Fejlesztési Bank*, az → *Ázsiai Fejlesztési Bank* és az → *Amerikaközi Fejlesztési Bank*. Az Európai Beruházási Bank (Brüsszel), az → *Európai Gazdasági Közösség* bankja is lényegében regionális fejlesztési bank. 1957-ben alapították.

fejlesztési évtized: → *nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítása*

Fejlesztési Regionális Együttműködés (Regional Cooperation for Development, RCD – Teherán): Irán, Pakisztán és Törökö. államközi gazdasági együttműködési szerve. 1964-ben alakították Ankarában e három ország külügyminiszteri találkozóján. A CENTO tagállamainak gazdasági,

főként iparfejlesztési politikáját hangolja össze. Vezető szerve a Miniszteri Tanács, az operatív munkát a Regionális Tervezési Tanács látja el.

fejlődő országok: azok a volt gyarmatok és függő országok, amelyek kivívták függetlenségüket, önálló nemzeti kormányuk van, de gyarmati-félgyarmati múltjuk következtében a gazdasági, a társadalmi és egyéb elmaradottság következményeit még viselni kénytelenek. A „fejlődő" szó ennek megfelelően elsősorban a „fejlett" országoktól való megkülönböztetést szolgálja. A ~ kifejezéssel lényegében azonos értelmű az ugyancsak szokásos elmaradott országok vagy gazdaságilag elmaradott országok kifejezés, valamint a *→harmadik világ* megjelölés is. Ez utóbbi arra utal, hogy ezek az országok nem tartoznak sem a szocialista, sem a fejlett tőkésállamok csoportjába. Mindemellett a ~ kifejezés nem jelenti az országok egyezményesen meghatározott vagy pontosan meghatározható körét; vannak, akik e fogalom körébe vonják a gyarmati múltú, de szocialistává vált államokat is, mint Kínát, Vietnamot vagy Kubát, utalva ezzel gyarmati-félgyarmati múltjukra s a kizsákmányoltságukból örökölt viszonylagos gazdasági elmaradottságukra. Mások viszont nem tartják ~-nak azokat a volt gyarmati területeket, amelyeknek a fejlődése különféle okoknál fogva gyors volt, és a tőkés gazdasági rendszer viszonylag magasabb fokára jutottak, pl. a D-afrikai Közt. vagy egyes l-amerikai államok. / A ~ egyik fő kritériumát, a gazdasági elmaradottságot általában főként a termelőerők és a termelési viszonyok fejlettségi színvonalából és a külgazdasági kapcsolatoktól való függés foka alapján ítélik meg. Bár ezek a tényezők bonyolultak, és egységes mutatóval nehezen fejezhetők ki, számos szakkönyv az egy főre jutó bruttó nemzeti termékkel vagy nemzeti jövedelemmel méri az elmaradottság fokát, de ezek és más mutatók sem adnak pontos képet egy-egy ország gazdasági szintjéről. Ráadásul egyoldalú megítélés az elmaradottságot kizárólag gazdasági, különösképpen egyetlen gazdasági mutatóval mérni, elhanyagolva a kulturális, egészségügyi stb. mutatókat és a fejlettség vagy elmaradottság egyéb, társadalmi-politikai elemeit. / A ~ jellemzője a társadalmi szerkezet eltorzult kettőssége is: sok fejlődő országban párhuzamosan találhatók a viszonylag fejlett tőkés termelési rend és társadalom jellemzői (osztályok, termelési és elosztási mechanizmus), valamint az ősi, nemegyszer feudalizmus előtti, kisárutermelésig el sem jutott alakulatok és a középkori szinten megrekedt termelési módok vagy eszközök. A ~ többsége – a kivívott függetlenség ellenére is, és jórészt éppen öröklött elmaradottsága következtében – továbbra is nagymértékben függ volt gyarmatosítóitól vagy más imperialista hatalmaktól *(→neokolonializmus)*. Mégis felszabadulásuk az imperialista gyarmati kötöttségek alól *(→nemzeti felszabadító mozgalom)* nközi, külső érdekeikben a legnagyobb antiimperialista erőhöz, a szocialista országokhoz közelíti őket, s ezek politikai és gazdasági segítsége egyik fő feltétele fejlődésüknek és függetlenségük kiteljesedésének. A ~ többsége kapitalista rendszerben él, más országokban még nem dőlt el, hogy milyen fejlődési utat választanak, egyes országok pedig a *→nem-kapitalista fejlődési út*ra tértek. / Nagy különbségek vannak a ~ között más tekintetben is: a fejlettség, ill., az elmaradottság foka, nagyság, népesség, természeti kincsek, belés külpolitika, a nép jogainak érvényesülése, államforma, a vezetőknek a függetlenség teljesebbé tételére való törekvése stb. tekintetében. A ~ tehát korántsem tekinthetők egységes vagy akár csak könnyen közös nevező alapján meghatározható csoportnak, kategóriának. Nagy jelentőséget ad nekik egyebek mellett arányuk a világ területi és népességi megoszlásában. Földünk területének és lakos-

ságának mintegy a felét foglalják el, ill. teszik ki. Ugyanakkor a világ ipari termelésében csak kb. 10, külkereskedelmében mintegy 18%-kal részesednek. Sújtja őket a →*nemzetközi munkamegosztás*nak az imperializmus által kialakított régi rendszere, s fejlődésükre nézve nagy jelentőségű a nközi gazdasági kapcsolatoknak a szocialista államoktól támogatott átalakítása, amellyel az ENSZ Közgyűlésének 6. rendkívüli ülésszaka foglalkozott 1974-ben (→*új világgazdasági rend*). / A ~ léte, megjelenésük a világpolitika színterén fontos új elem a nközi erőviszonyokban, mert a helyzetükből fakadó ellentmondások ellenére is egészében az imperializmust gyengítik, és a haladó, antiimperialista erők potenciális támaszai. A ~ többsége részt vesz a →*tömbön kívüli országok* mozgalmában, de vannak köztük L-Amerikában és Ázsiában imperialista katonai tömbökhöz tartozók is.

Fekete-Afrika: az afrikai foldrész nem arabok lakta területének szokásos elnevezése. A kifejezés ugyan nem pontos, mert külső jeleken alapszik, ma már azonban a tudományos köznyelvben is elfogadott fogalommá vált. (Az afrikai fajüldöző rendszerek képviselői a ~-val ellentétben használják a „Fehér-Afrika" kifejezést.) ~ politikai jelentősége és szerepe 1960 után, kivált pedig az 1970-es években kibontakozott forradalmi mozgalmak és átalakulások nyomán nagymértékben megnövekedett.

fekete-afrikai gyarmatok függetlenné válása: az imperialista hatalmak fekete-afrikai gyarmatbirodalma az ázsiaitól eltérő módon és időszakaszban bomlott fel. Ázsiában a legtöbb gyarmat az 1940-es és 1950-es években lett függetlenné, →*Fekete-Afrikában* viszont, Ghána és Guinea kivételével, csak 1960-ban kezdődött meg a fiatal államok kialakulása. Ázsiában a függetlenné válási folyamat közvetlenül a II. vh.-t követően jórészt fegyveres harcokkal kezdődött el, és a gyarmatosítók csak fokozatosan vették tudomásul, hogy fegyveres úton nem tudják fenntartani pozícióikat; Fekete-Afrikában viszont fegyveres felszabadítási harcok a függetlenné válás szakaszában, Kamerun kivételével, csak a folyamat végén voltak: főként a portugál gyarmatokon (→*portugál gyarmatok függetlenné válása*), valamint már a függetlenség kikiáltása után Belga Kongóban (→*kongói függetlenségi harc*). A II. vh.-t követő időben a fekete-afrikai országok közül csak Etiópia és Libéria volt független (inkább a formai elemeket tekintve, s Etiópia néhány esztendeig olasz uralom alatt állt), valamennyi egyéb terület gyarmati sorban élt; Nagy-Britannia, Franciao., Olaszo., Spanyolo., Portugália és Belgium gyarmataiként. / A függetlenségért vívott küzdelemben 1957-ben Ghána nyitotta meg a sort: Kwame Nkrumah vezetésével hosszú ideig folyt szervezett harc az angolok gyarmati előjogainak korlátozásáért, később megszüntetéséért. Az angol gyarmatosítók előbb csak formai engedményeket tettek, majd 1957. márc. 6-án a Nkrumah vezette Népi Konvenciópárt harcának eredményeként az ország kikiáltotta függetlenségét, 1960-ban pedig önálló közt. lett. A függetlenné válás után a brit befolyás egy ideig még jelentős maradt, de a ghánai vezetés módszeresen csökkentette azt, s az 1960-as években az ország a →*nem-kapitalista fejlődési út*ra lépett. (Az antikapitalista kormányzatot 1966-ban államcsínnyel megdöntötték.) Ghánát a függetlenné válás folyamatában a volt francia gyarmat, Guinea követte 1958-ban (→*Guinea függetlenségi harca*). / E két ország függetlenné válását gyors ütemben követte a többié: 1960-ban (időrendben) Kamerun, Togo, Mali (a volt Francia Szudán), Szenegál, a Malgas Közt., Belga Kongó (ma Zaire), Szomália, Dahomey (ma Benin), Niger, Felső-Volta, Elefántcsontpart, Csád, a Közép-afrikai Közt. (ma Közép-

afrikai Császárság), Francia Kongó (ma Kongói Népi Közt.), Gabon, Nigéria; 1961-ben Sierra Leone, Tanganyika; 1962-ben Burundi, Ruanda, Uganda; 1963-ban Zanzibár (egy évvel később egyesült Tanganyikával, Tanzánia néven), Kenya; 1964-ben Malawi (azelőtt Nyaszaföld) és Zambia (azelőtt É-Rhodesia); 1965-ben Gambia; 1966-ban Botswana és Lesotho; 1968-ban Mauritius, Ngwane (Szváziföld) és Egyenlítői Guinea; 1973-ban Bissau-Guinea; 1975-ben a Comore-szk., Mozambik, São Tomé és Príncipe, a Zöldfoki-szk. és Angola; 1976-ban a Seychelle-szk.; 1977-ben Dzsibuti területén kiáltottak ki független államot. 1977. jún. 26-a óta Fekete-Afrikában egyetlen gyarmat sem létezik, de gyarmati sorban él még többek között a D-afrikai Közt, megszállásában Namíbia (DNy-Afrika) *(→namíbiai kérdés)* és gyakorlatilag a letelepedett európai eredetű burzsoázia súlyos kizsákmányolása alatt D-Rhodesia (Zimbabwe) és a D-afrikai Közt. afrikai eredetű lakossága és jelentős számú ázsiai eredetű lakos is *(→dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok, →Dél-Afrika az imperializmus rendszerében, →Rhodesia nemzetközi státusa)*. Így a gyarmati rendszer felszámolása Fekete-Afrikában még jogi értelemben sem fejeződött be. / 1960-tól a legtöbb fekete-afrikai ország függetlenségének kikiáltását a gyarmatosító hatalmak maguk is siettették. Az ázsiai tapasztalatok alapján úgy látták, hogy hátrányos lenne kivárniuk az antiimperialista függetlenségi harc további kifejlődését, az antikolonialista tömegmozgalmak kiszélesedését; ezért arra törekedtek, hogy a függetlenné válás kérdésében megegyezzenek azokkal a körökkel, amelyeknek hatalmával a függetlenség bejelentése után is fennmaradhat legalábbis gazdasági befolyásuk. A klasszikus gyarmati rendszert számos fekete-afrikai országban felváltotta a *→neokolonializmus*. Néhány országban sikerült az imperializmus befolyását csökkenteni, és a függetlenné válást követően, ha néha csak évek múltán is, haladó erők kerültek a kormányra. Nehezítik a függetlenség következetes kiteljesedését több ország súlyos belső, így gazdasági problémái is. Erősek a belső nemzetiségi-törzsi ellentétek, s ezek gyakran vezettek háborúkhoz, belső válságokhoz (Burundi, Nigéria *[→nigériai polgárháború]*, Zaïre stb.). Lassítja és nehezíti a független államiság teljes értékűvé válását, hogy a fiatal fekete-afrikai államok a gyarmatosítók által többnyire a századforduló táján önkényesen megvont gyarmati közigazgatási határokat örökölték mai államhatárként. Az így mesterségesen kijelölt határok közé egyrészt a legkülönbözőbb nyelvű, kultúrájú, tradíciójú népcsoportok, egymást ki nem egészítő táj- és gazdasági egységek stb. kerültek, s ezek összekovácsolódása egyetlen állammá még sokkal fejlettebb körülmények között is nehéz volna. Másrészt ezek az államhatárok több nagy népet szétszabdaltak, ill. több ország területén szétszórtak, köztük olyanokat is, amelyek valamikor szervezett közösségben éltek. Ez a tény több fegyveres konfliktus kirobbanásához vezetett a ~ után (pl. *→Szomália és Etiópia háborúja*). / Az 1970-es évek második felében Fekete-Afrikában erősen kibontakozó forradalmi mozgalmak és átalakulások láttán az imperialista hatalmak új Afrika-politikát alakítottak ki. (Lásd az imperialista nagyhatalmak külpolitikáját tárgyaló címszavaknál.)

felértékelés (valorizáció): a pénzegység hivatalos aranytartalmának (aranyparitásának) vagy más valutákhoz viszonyított értékének emelése. A ~-sel megváltozik az ország pénzegysége (valutája) és a külföldi valuták közötti arány; egységnyi hazai valutáért több külföldi valutát adnak. Ennek következményeként a valutáját felértékelő ország versenyképessége romlik, mert a külföldi valutában kifejezett exportárak emelkednek, viszont az importért belföldön fizetendő árak csökkennek. Kedvezőtlenül

hat a ~ az idegenforgalomra is. Ugyanakkor a felértékelt valutában kifejezett követelések más valutában mért értéke nő. A ~ kifejezést más értelemben is használják: főként hosszan tartó és gyors ütemű →*infláció* esetén előfordul, hogy a hitelezőket a hitelek összegének átértékelésével, valorizációjával legalább részben kártalanítják a pénz vásárlóerejének csökkenéséért.

félgyarmat: →*gyarmati rendszer*

fellazítási politika: az imperialista államok politikája a szocialista államok társadalmi-politikai szilárdságának gyöngítésére és egységük megbontására, különösképp a SZU-val való szembeállításukra, végső soron a szocializmus megszüntetésére. / A ~ a hidegháborús időszak után fejlődött ki, a nközi erőviszonyok alakulása ugyanis irreálissá tette a szocializmusnak fegyveres, közvetlen megdöntését, így az imperializmusnak új taktikához kellett folyamodnia. A ~ egyik első formája az ún. hídverés politikája volt. Ennek elveit és gyakorlatát főként Johnson elnöksége idején dolgozták ki, s tulajdonképpeni célja az volt, hogy a szocialista országokban olyan bel- és külpolitikai helyzetet teremtsenek, amelyben a kapitalizmus restaurációja viszonylag békés körülmények között is végbemehet. Az 1970-es években, a nközi helyzet enyhülésével a békés egymás mellett élés eszméjének térhódításával az imperialista politikában a ~ kiváltképp az előtérbe került. A hídverés politikájához hasonlóan egyes imperialista körök főként nacionalista nézetek és törekvések szításával, ill. támogatásával, a szocialista országok között támadt nehézségek kihasználásával törekszenek a szocialista országokban fennálló társadalmi-gazdasági rendszer „átalakítására". Irányukban ezzel összefüggően szelektív külpolitikát folytatnak. Más irányzatok, többé-kevésbé elfogadva, ill. eltorzítva a békés egymás mellett élés politikáját, a gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolatokat, sőt a turizmust is fel akarják használni a szocialista országok bomlasztására, s mind nagyobb jelentőségűnek tartják az ideológiai harcot (→*ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok*). Az imperialista ideológusok különféle „szocialista modelleket" propagálnak, pl. a nemzeti kommunizmust, a demokratikus szocializmust, az etikai szocializmust. Meghirdették „az eszmék és emberek szabad cseréje" jelszavát a ~ jegyében. A saját értelmezésű →*eurokommunizmust* fel akarják használni a ~ eszközeként is. Bármilyen eszközhöz és taktikához folyamodnak is azonban az imperialisták, a ~-val és →*külpolitikai propagandá*jukkal is mindenképpen a szocialista országok közösségének egységét akarják gyöngíteni, zavarni akarják a szocialista integráció folyamatát, s nem mondanak le stratégiai céljukról, a szocializmus megszüntetéséről. A szocialista országok mind a gazdasági, mind a tudományos és kulturális kapcsolatokban ahhoz tartják magukat, hogy a békés egymás mellett élés megfelel a népek érdekeinek, s nem jelenti a két rendszer történelmi küzdelmének feladását. A ~-val szemben tömörítik soraikat, erősítik egységüket és együttműködésüket, növelik a létező szocializmus vonzóerejét, s offenzív ideológiai harcot folytatnak. A gazdasági kapcsolatok fejlesztésével pedig a kölcsönös előnyök alapján erősítik a szocialista rendszert.

felségjel: az állami szuverenitás kifejezésére szolgáló megkülönböztető jel. Ilyen pl. a tengeri és a folyami hajózásban használt lobogó, a légi közlekedésben a repülőgépek megkülönböztetésére használatos jelzés. Ilyennel legújabban az űrhajókat is ellátják. A diplomáciai és a konzuli képviseleteknek joguk van arra, hogy kitűzzék a küldő állam lobogóját és címerét a képviselet helyiségeire, ideértve a képviselet vezetőjének lakását is. Emellett a diplomáciai képviselet vezetőjét ez a jog közlekedési esz-

közeivel kapcsolatban is megilleti; a konzuli képviselet vezetője közlekedési eszközére csak akkor tűzheti ki a küldő állam lobogóját és címerét, ha a közlekedési eszközt hivatalos úton használja.

felségterület (territórium): az a terület, amely az állam teljes és kizárólagos felségjoga alatt áll, vagyis az államterület. Ennek magva a szárazföldi terulet: a földnek az állami határokkal körülvett része, amely nem szükségképpen összefüggő terület. Lehetnek olyan részei is, amelyeket minden oldalról víz vesz körül, pl. a tengerben és a belvizekben fekvő szigetek. Az állam vízi területéhez (felségvíz) a belvizek (folyók, tavak, csatornák, beltenger) és a parti államok esetében a tenger bizonyos sávjai tartoznak. Az állam szárazföldi és vízi területe felett elterülő légitér is hozzátartozik az államterülethez. Az államterület kiegészítő részei a lobogót viselő hajók és a →*felségjel*lel ellátott légi járművek. Ezeket úszó és repülő államterületnek nevezik.

felségvizek: →*felségterület*, →*parti tenger*

finn békeszerződés (1947): 1947. febr. 10-én, a →*párizsi békeszerződések* keretében aláírt okmány. Ez Finno. határait az 1941. jún. 1-i állapotoknak megfelelően állapította meg. A szerződés szerint: 1. az 1944. szept. 19-i finn fegyverszüneti szerződés alapján Petsamo a SZU-hoz tartozik; 2. a finn hadsereg létszáma nem haladhatja meg a 41 500 főt, és csökkenteni kell hajói és repülőgépei számát; 3. Finno. köteles 300 millió dollárt fizetni a SZU-nak. A ~ 1947. szept. 15-én lépett érvénybe.

finn–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés: a két állam 1948. ápr. 6-án aláírt szerződése, amely megalapozta jószomszédi viszonyukat, s nagyban hozzájárult a béke megszilárdításához É-Európában. 1955-ben e szerződést 20 évre szólóan, majd 1970-ben még lejárta előtt ismét meghosszabbították. 1977. máj.-ban a két ország 1990-ig terjedő együttműködési programot fogadott el. / A SZU -hoz fűződő baráti viszony és az együttműködés politikájának megerősítésében nagy érdemeket szerzett Pasaikivi és Kekkonen elnök. Az ő pozitív semlegességi politikájukat, a Paasikivi–Kekkonen-vonalat követve, Finno. távol maradt a NATO-tól és más imperialista szervezetektől. (1961-ben az EFTA társult tagja lett.) A szovjet–finn viszony meggyőzően szemlélteti a békés egymás mellett élés politikájának erejét és igazságát, jól példázza a kis és a nagy államok egyenrangú és gyümölcsöző együttműködését. Finno. cselekvő szerepet vállalt az európai biztonság megszilárdításában. 1969-ben a finn kormány javasolta, hogy az európai biztonsági és együttműködési értekezletet Helsinkibe hívják össze. Arra törekszik, hogy az é-európai államok együttműködése (→ *Északi Tanács)* is békés jellegű legyen.

FIR: →*Ellenállók Nemzetközi Szövetsége*

fogyasztás: a javak és szolgáltatások felhasználása a szükségletek kielégítésére; minden termelés célja. Egyaránt ~-nak nevezzük a termelőeszközök felhasználását (termelő ~) és a ~-i cikkek felhasználását. E felhasználás egyéni és társadalmi ~ formájában történik. A köznyelvben ~-on általában csak a ~-i cikkek felhasználását értik. Az egyén ~-ának színvonalát reáljövedelme határozza meg. A társadalmi ~-t (pl. szociális, kulturális, államigazgatási stb. intézmények fenntartása) az állami költségvetés a társadalmi tiszta jövedelemből fedezi. / A ~ az emberiség létezésének természetes feltétele. Ugyanakkor egyre nagyobb mértékben társadalmi folyamat, mert mértékét és jellegét elsősorban a társadalmi termelés, az ember társadalmi viszonyai határozzák meg. A ~ feltétele a termelésnek, a gazdasági növekedésnek és visszahatásában ezek fejlesztője. A terme-

lés és a ~ kölcsönhatása abban is megnyilvánul, hogy a termelés módosítja a szükségleteket, a ~ indítékait, és új szükségleteket is kelt, ugyanakkor alkalmazkodnia kell a szükségletekhez. A ~ terjedelme, minősége és összértéke a termelőerők fejlettségétől és a termelési viszonyoktól függ. A ~ szerkezete összefügg a társadalmi-gazdasági fejlettséggel.

fogyasztói társadalom: polgári közgazdászok elmélete; e szerint a mai kapitalizmus legfőbb ismérve nem a kizsákmányolás, hanem a magas szintű egyéni fogyasztás. A ~ hirdetésével elleplezik a tőkés tulajdonviszonyokat és az abból fakadó, még a magas fogyasztással együtt is létező és növekvő kizsákmányolást. A valóságban a modern kapitalizmusban a technika fejlődése kiélezte a termelés és a fogyasztás ellentmondásait. A tőke lényegéből adódóan tömegtermelést és következésképpen tömegfogyasztást követel, és a modern kapitalizmus nem a szükségletre termel, hanem a magasabb profitért. Ennek biztosítása végett pedig a belső fogyasztói piac kitágítására törekszik a legkülönbözőbb eszközökkel, így többek között a fogyasztási cikkek élettartamának megrövidítésével és azzal, hogy az egyéneket ún. státusfogyasztásra készteti, azaz a reklámmal és a tömegkommunikáció eszközeivel még haszontalan termékek megvásárlására is rábírják a fogyasztót. A nyersanyagárrobbanás és az energiaválság az 1970-es évek közepétől fokozott takarékosságra kényszerítette a tőkésországokat, s törekvés mutatkozott a pazarló fogyasztás megváltoztatására. Az 1972–1976-ban bekövetkezett gazdasági válság és a tartós munkanélküliség következtében tőkés körökben is kezdtek a ~ csődjéről beszélni.

Force de frappe: Franciao. önálló atomütőerejének elnevezése. Azután fejlesztették ki, hogy Franciao. felrobbantotta első atombombáját 1960. febr.-ban a Szaharában. A ~-pal de Gaulle tábornok biztosítani akarta Franciao. nagyhatalmi státusát és katonai önállóságát a NATO-ban. Az önálló atomütőerőről Franciao. azóta sem mondott le, s nem hajlandó részt venni egy európai integrált nukleáris haderőben. A francia kormány nem írta alá a részleges atomcsendszerződést és az atomsorompószerződést sem. 1974. okt. 10-én Franciao. viszont bejelentette a légköri nukleáris robbantások beszüntetését. Az atombombákkal ellátott ~ Mirage IV. bombázókból, közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták indító állásaiból és rakétahordozó atom-tengeralattjárókból áll.

Ford-doktrína: *→csendes-óceáni doktrína*

forradalom exportja: antimarxista nézet, egyúttal az imperialista propagandának az a vádja, hogy a tőkésországokban kibontakozó tömegmozgalmak és forradalmi megmozdulások mögött idegen ügynökök állnak, s hogy a szocialista országok kívülről akarják rákényszeríteni más országokra a forradalmakat. / A ~-nak elmélete kapcsolódott a trockizmushoz; Trockij a lenini koncepcióval szöges ellentétben azt állította, hogy a szocializmus egyetlen országban nem építhető fel, s a gyors ütemben végbemenő világforradalom koncepcióját és szervezését hirdette. A maoisták szerint mindenütt lehet „forradalmat csinálni", s ebbeli nézeteik rokonok a trockisták felfogásával. Az ilyen antimarxista nézeteket felkapta a reakciós propaganda, hogy a munkásosztály és a dolgozó tömegek forradalmi harcának hitelét rontsa. A marxizmus–leninizmus tanítása és a nközi munkásosztály harcának tapasztalatai szerint a forradalmat nem lehet tetszés szerint bárhol kirobbantani: a forradalomnak megvannak az objektív és szubjektív föltételei, s az adott országban a munkásosztály pártjának kell eldöntenie, hogy létrejöttek-e a szükséges feltételek. E feltételek a társadalmi ellentéteknek a kapi-

talizmusban törvényszerű kiéleződése, valamint a munkásosztály és a nép szervezettségének és öntudatának növekedése folytán alakulnak ki és váltanak ki forradalmi helyzetet, amikor a dolgozó tömegek már nem akarnak a régi módon élni, forradalmi változásokat követelnek, a kizsákmányoló osztályok pedig már nem tudnak a régi módon uralkodni. A forradalom tehát nem összeesküvés, csakis a néptömegek tevékeny részvételével valósulhat meg. Minden forradalom elsősorban az adott társadalom belső fejlődésének törvényszerű következménye. Nem tévesztendő össze a ~-val az a haladó változásokat előmozdító hatás, amely a SZU és a szocialista világrendszer puszta létéből és világpolitikai tevékenységéből fakad, az a tettekben megnyilvánuló szolidaritás, amelyet a szocialista országok más népeknek a szabadságért és haladásért folytatott küzdelmével vállalnak. Fennáll viszont az ellenforradalom exportjára való törekvés: a nközi imperializmus – beavatkozva az államok belügyeibe, megsértve szuverenitásukat – támogatja a haladásellenes erőket, az imperialista hatalmak kívülről is szervezik az ellenforradalmakat és erőszakosan megdöntenek, ill. segítenek megdönteni haladó rendszereket. Ez ellen a szocialista országok határozottan föllépnek.

forró vonal (forró drót): az egyes kormányok között a nukleáris háború véletlen kirobbanásának megakadályozása végett létrehozott közvetlen távközlési összeköttetés elnevezése. / 1963. jún. 20-án Genfben a SZU és az USA leszerelési főmegbízottai megállapodást írtak alá arról, hogy a szovjet kormányfő és az amerikai elnök mindenkori tartózkodási helye között éjjel-nappal működő távbeszélő- és géptávíróvonalat teremtenek. E ~ 1963. szept. 1-én lépett működésbe. A Washington–London–Koppenhága–Stockholm–Helsinki–Moszkva vonalon kívül az afrikai Tanger közvetítésével egy másik biztonsági összeköttetést is teremtettek, egyrészt szolgálati üzenetek továbbítására, másrészt arra az esetre, ha a fő vonalon üzemzavar keletkezne. 1971. szept. 30-án szovjet–amerikai megállapodást írt alá a két ország külügyminisztere Washingtonban arról, hogy a távközlési kapcsolat megbízhatóságának növelése végett a Molnyija, ill. az Intelsat műholdrendszert beiktatják a ~-ba, továbbá hogy az addigi egy-egy végpont helyett mindkét országban több végpontot alakítanak ki. Egyben megerősítették az 1963. évi megállapodás érvényességét. E két megállapodást időszerűsítette és kiegészítette a SZU és az USA 1971. szept. 30-án hatályba lépett szerződése azokról az intézkedésekről, amelyeket a *→véletlen nukleáris háború* kockázatának csökkentésére tesznek. / A Moszkva és Washington közötti közvetlen távközlési kapcsolat megteremtését más fővárosok közötti ilyen kapcsolat létrehozása követte. 1966. nov. 9-én egyezett meg a szovjet és a francia kormány közvetlen telefon-összeköttetés létrehozásában a Kreml és az Elysée-palota között. A SZU-nak és Nagy-Britanniának a véletlen nukleáris háború elkerüléséről 1977. okt. 10-én aláírt megállapodása alapján Moszkva és London között is ~ létesült avégett, hogy gyors döntést követelő helyzetekben a két kormány sürgősen információkat tudjon továbbítani egymásnak.

föderáció (államszövetség): két vagy több állam egyesülésével keletkezett állam, amelyben a legfontosabb állami funkciókat (hadügyek, pénzügyek és főként a külügyek) a ~ szervei gyakorolják. A ~-nak saját alkotmánya, kormánya és törvényhozása van, és a tagállamoknak alkalmazkodniuk kell ezek rendelkezéseihez. Ugyanakkor a tagállamoknak is vannak hasonló szerveik, de erősen korlátozott jogkörrel. Az egyes ~-k alkotmányai különböző képpen szabályozzák a tagállamok és a ~ viszonyát és jogkörét. Polgári szövetségi állam pl. az USA, Svájc. Szocialista jellegű

~ valósult meg a SZU-ban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában, az önkéntesség és az egyenjogúság alapján *(→konföderáció)*.

főkonzul: *→konzul*

föld–föld rakéták: *→rakétafegyverek*

földközi-tengeri térség: így nevezik a Földközi-tengert és azokat az országokat, amelyek partjain terülnek el. A ~ már az ókorban is nagy jelentőségű volt katonai szempontból. Erre vezet az Atlanti-óceánt Ázsiával és az Európát Afrikával összekötő legrövidebb tengeri és légi útvonal. A három földrész találkozási pontja napjainkban is fontos hadászati helynek számít. A NATO egyrészt part menti tagországain (Portugália, Franciao., Olaszo., Görögo., és Törökо.), másrészt katonai támaszpontok láncolatán (Gibraltár, Spanyolo., Málta, Ciprus) igyekezett ellenőrzése alá vonni a ~-et. Ezt szándékozta megerősíteni az amerikai 6. flotta jelenléte is. Ellensúlyozza ezt a törekvést egyrészt a fekete-tengeri szovjet flotta jelenléte, másrészt a ~ egyes országaiban végbemenő haladó gazdasági, társadalmi és politikai folyamatok. A ~ a II. vh. óta súlyos fegyveres konfliktus színtere volt (Közel-Kelet, Ciprus, Algéria).

föld–levegő rakéták: *→rakétafegyverek*

francia atomfegyverkezés: *→Force de frappe*

Francia Közösség (Communauté): Franciao.-nak, különböző státusú területeinek *(→Franciaország tengerentúli megyéi és területei)*, 6 fekete-afrikai ún. tagállamnak (Szenegál, Madagaszkár, Gabon, Kongó, Csád és a Közép-afrikai Császárság) és több fekete-afrikai ún. társult államnak laza egyesülése. Tagjai a francia elnököt elismerik a ~ elnökének. / A II. vh. után 1946-ban létrejött *→Francia Uniót* váltotta fel 1958-ban. Megalakításával a de Gaulle-kormányzat elejét akarta venni a nemzeti felszabadító mozgalom gyors terjedésének: a ~ lehetőséget nyitott a francia gyarmatok autonómiájának bizonyos mértékű növelésére. A kapott engedmények azonban nem sokáig elégítették ki a gyarmati országokat, s mindinkább a teljes jogú függetlenség mellett foglaltak állást. A francia kormány ekkor az 1960. évi alkotmánymódosítás alapján (független állam is tagja lehet a ~-nek) elismerte a ~ autonóm államainak függetlenségét. Ez azonban legföljebb csak késleltette a meggyöngülését. A benne részt vevő független államok az önálló politika útjára léptek, a 6 fekete-afrikai tagállam és a társult államok Togóval együtt 1961-ben megalakították az Afro-Malgas Uniót *(→Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet)*.

francia–NSZK szerződés (1963): a de Gaulle francia elnök és Adenauer, az NSZK kancellárja által 1963. jan. 22-én Párizsban aláírt együttműködési szerződés. / A ~ intézkedett arról, hogy a két ország államfői a továbbiakban rendszeresen találkoznak és minden fontosabb politikai lépést megtárgyalnak, ezenkívül előirányozta gazdasági, kulturális, nevelésügyi és más kérdések összehangolását is. E szerződés folytatása volt az 1950. évi Schuman-terv alapján létrehozott Európai Szén- és Acélközösségben és az 1957-ben aláírt közös piaci egyezményben megnyilvánuló közeledésnek. Kifejezte a francia és a nynémet nagytőke megváltozott érdekeit. Az NSZK vezető körei a II. vh. következtében elvesztett nagyhatalmi világpolitikai pozíciókat szerették volna visszaszerezni francia segítséggel, a francia vezetés pedig az NSZK nagy gazdasági erejét akarta felhasználni egy francia vezetés alatt álló „kontinentális Európa" megvalósításához. A szerződés több mint egy évtizedes, ellentmondásos közeledési politikát tetőzött be *(→Bonn–Párizs tengely)*.

Franciaország külpolitikája: a II. vh. után három fő tényező hatására alakult; ezek: 1. a győztes, de valójában meggyengült egykori nagyhatalom belső gazdasági és társadalmi helyzete; 2. gyarmatbirodalmának bomlási folyamata, ill. szétesése; 3. az 1945 utáni világpolitika általános tendenciája. / Charles de Gaulle tábornok, kormányfő 1946. jan.-i lemondása után Léon Blum a szocialista párt határozata alapján még olyan értelemben tárgyalt Washingtonban 1946. márc.-ban, hogy az ország újjáépítéséhez maximálisan igénybe veszik az USA pénzügyi támogatását. Churchill fultoni beszéde és a kommunista miniszterek a kormányból 1947. máj.-ban történt kizárása után a →*Marshall-terv* elfogadása gazdaságilag és pénzügyileg, a NATO megalapításában való részvétel pedig politikailag és katonailag hosszú időre meghatározta ~-nak orientációját. A gyarmati függetlenségi mozgalmak elleni háborúi általában, az indokínai háború pedig különösen rányomta bélyegét ~-ra. Mindennek következménye lett a fokozódó ráutaltság az USA-ra, a nemzeti függetlenség korlátozódása, a francia grandeur (nagyság) visszaállításáról való lemondás. Az ellenzékben levő de Gaulle helytelenítette az „atlanti Európa" koncepcióját, mivel az nem biztosított elsőséget Franciao.-nak Európában. A →*gaulle-izmus* hívei a NATO-hoz való csatlakozás helyeslése ellenére bírálták a feltétlen alárendeltséget, nem utolsósorban azért, mert nem kaptak kellő segítséget az indokínai háborúhoz. / 1954-ben, az indokínai vereség után Franciao. újabb gyarmati háborúba bonyolódott, ezúttal Algéria ellen (→*algériai felszabadító háború)*. A francia kormány az algériai háború folytatásához szükséges NATO-segítség reményében – jóllehet a parlament többsége elutasította az →*Európai Védelmi Közösség*hez való csatlakozást – 1954-ben aláírta az NSZK-nak a nyugati integrációs rendszerbe, ill. a NATO-ba való bevonására irányuló →*párizsi szerződéseket*. Ezzel hatálytalanná vált az 1944. évi szovjet–francia kölcsönös segítségnyújtási egyezmény. 1956 őszén Franciao., részben a Szuezi-csatorna ellenőrzésének ürügyén, részt vett az Egyiptom elleni agresszióban. Az elhúzódó algériai háború miatt Franciao.-ot nközi elszigeteltség fenyegette, az ENSZ-ben még NATO-szövetségeseivel is ellentétbe került. / Az algériai katonai puccs nyomán 1958-ban másodszor hatalomra került de Gaulle radikális változtatásokat hajtott végre ~-ban, mind tartalmát, mind stílusát illetően. Az →*ötödik köztársaság* elnöki rendszeréből következően a francia diplomácia legfőbb irányítója nem a külügyminiszter, hanem az államfő lett. 1958–1962 között ~-nak fő törekvése a gyarmatbirodalom maradványainak maximális átmentése, neokolonialista politikájának érvényesítése volt. De Gaulle – felismerve a katonai győzelem reménytelenségét – a „francia Algéria" koncepciótól fokozatosan eljutott az „algériai Algéria" realitásáig, s fekete-afrikai gyarmatainak a politikai függetlenség megadásáig. Az →*éviani egyezmény* kompromisszumával és az algériai olaj birtoklásával de Gaulle a továbbiakban arra számított, hogy Ny-Európában az egyedüli önálló energetikai bázissal rendelkező hatalom lesz. Így vélte biztosítani azt, hogy a →*Bonn–Párizs tengely* 1963-ban történt létrehozása után Franciao. az Európai Gazdasági Közösség vezető hatalmaként véglegesen távol tarthatja Angliát a kontinenstől, s ezzel együtt megszüntetheti az USA-tól való gazdasági és katonai függést. ~ ennek a tervnek a jegyében jutott el a NATO-hoz fűződő kapcsolatainak módosításához. / Miután 1958 őszén Eisenhower amerikai elnök visszautasította de Gaulle-nak a hármas (amerikai–angol–francia) vezetésen alapuló követelését, Franciao. 1966-ban kilépett a NATO katonai szervezetéből. Az ehhez szükséges hátteret, a nynémet túlsúly elleni biztosítékot, az újjáélesztett keleti politi-

kának kellett megteremtenie. De Gaulle mint reálpolitikus a nyugati vezetők közül számos vonatkozásban elsőnek ismerte fel a nközi erőviszonyok változásait. 1962-től fokozatosan módosult Franciao. és a SZU viszonya. A gazdasági, műszaki stb. megállapodások sorát a de Gaulle elnök 1966. évi moszkvai látogatásakor aláírt közös közlemény és a két ország kapcsolatainak gyorsabb fejlődését intézményesítő jelentős egyezmény követte *(→francia–szovjet szerződések)*. Franciao. 1964. jún.-ban fölvette a diplomáciai kapcsolatot a vietnami vereségért részéről addig legfőbb felelősnek tekintett Kínai Népközt.-gal. Ily módon a leghosszabb gyarmati háborúk után Franciao. semleges szerepkörben, a harmadik világ barátjaként léphetett fel. De Gaulle elnöksége alatt, a belpolitikai helyzet viszonylagos stabilitása időszakában, ~ jelentős nközi tekintélyt szerzett. Az 1968. máj.–jún.-i tömegmegmozdulás, az általános sztrájk, a frank elkerülhetetlen devalválása azonban megmutatta a francia nagyhatalmi pozíció restaurálásához szükséges belső feltételek hiányát és azokat a reális világpolitikai erőket, amelyek a francia törekvéseknek korlátot szabtak. Így de Gaulle már a maga rendezte népszavazáson elszenvedett 1969. ápr.-i veresége előtt kénytelen volt módosításokat tenni: 1. a frankválság miatt beszüntette a dollár trónfosztására indított támadását; 2. az amerikaiak indokínai kudarca nyomán Franciao. közvetítő szerepet vállalt; 3. a NATO aláírásának 20. évfordulóján, a kilépés jogának érvényesítése helyett, szélesedett a NATO katonai köreivel való áttételes együttműködése; 4. 1969. febr.-ban de Gaulle értésére adta követőinek, hogy Anglia kirekesztése a Közös Piacból tarthatatlanná vált. / Georges Pompidou elnöksége idején 1969-től 1974-ig a kormánykoalíció külpolitikája nyilvánvalóvá tette a NATO katonai szervezetébe való formális visszalépés nélkül az *→atlantizmus* politikája iránti elkötelezettséget. Ugyanakkor a francia monopoltőkés körök saját gazdasági érdekeik potenciális érvényesítésére változatlanul szükségesnek tartották a kapcsolatok fejlesztését mind a szocialista országokkal, mind a fejlődő országokkal. A francia–szovjet kapcsolatok fejlődésében újabb fontos lépés volt Pompidou elnök 1970. okt.-i és 1974. márc.-i SZU-beli, valamint Leonyid Brezsnyev 1971. okt.-i és 1973. júl.-i franciao.-i látogatása. A francia–szovjet kapcsolatok az európai biztonság és a békés egymás mellett élés politikájának fontos tényezőjévé váltak. Franciao. ellentétei az USA-val és a közös piaci partnerokkal ismét és élesen megmutatkoztak 1973 őszén és 1974 elején az arab olajpolitika, az energiaválság és a francia frank válsága kapcsán. / Giscard d'Estaing elnök 1974-ben a francia külpolitika addigi irányvonalának folytatását jelentette be, s kijelentette, hogy a ny-európai integrációnak elsőbbsége van ~-ban, ezzel együtt az integrációs kérdésekben erősebb ellentétek keletkeztek Franciao. és az NSZK között. A későbbiekben ~ nagy erőfeszítéseket tett a tőkés ipari államoknak egymással és a nyersanyagtermelő államokkal való gazdasági kapcsolatai új szabályozására *(→tőkés hatalmak csúcskonferenciái)*, s nyersanyagellátása végett igyekezett erősíteni befolyását a Közel-Keleten és É-Afrikában. Franciao. 1974. jún. 26-án aláírta az új Atlanti Nyilatkozatot, s folytatódott a NATO katonai szervezetéhez való közeledése. A SZU-hoz fűződő kapcsolatokon túlhaladó jelentősége volt a Giscard 1975. okt.-i látogatásakor a barátság és az együttműködés továbbfejlesztéséről aláírt nyilatkozatnak. Franciao. az 1970-es években sem vett részt a genfi leszerelési tárgyalásokon és a bécsi közép-európai haderőcsökkentési értekezleten, s fokozott fegyverkezésbe kezdett. Tovább javította viszont kapcsolatait a szocialista országokkal. Az USA-val való viszonyában az 1970-es évek második felében is fennálltak a tartós

ellentétek, ugyanakkor mindkét ország törekedett az érdekek összeegyeztetésére. A francia kormány szembefordult az USA-nak azzal a törekvésével, hogy a tőkés ipari államok tömböt hozzanak létre a szocialista országokkal és a fejlődő országokkal folytatott kereskedelemben. Az 1970-es évek második felében kibontakozott Franciao. új Afrika-politikája. 17 afrikai állammal van érvényben katonai együttműködési szerződése, francia katonai alakulatok tartózkodnak több afrikai államban, s katonai támogatásban részesíti őket. 1977-ben és 1978-ban fegyveresen beavatkozott Csád, Mauritánia és Zaire Nyugat-barát kormányainak védelmében. E politika célja a francia gazdasági és politikai befolyás növelése, főleg a volt francia gyarmatokon, s miközben a francia imperializmus saját gazdasági és katonai érdekeit követi, a társadalmi haladás és a forradalom feltartóztatásában kiegészíti a nközi imperializmus afrikai törekvéseit.

Franciaország tengerentúli megyéi és területei: a régi francia gyarmatbirodalomnak azok a különböző fokú önkormányzattal rendelkező maradványai, amelyek a Francia Közt. államjogi kapcsolataiban maradtak, és területének kiegészítő – Európán kívüli – részei. A tengerentúli megyék: Francia Guyana, Guadeloupe, Martinique és Réunion. Ezek – Francia Guyana kivételével – viszonylag kis szigetek, lakosságuk összesen kb. egymillió fő. A végrehajtó hatalmat a francia kormány által kinevezett prefektusok gyakorolják. A francia nemzetgyűlésben a tengerentúli megyéket 3–3, a szenátusban 2–2 delegátus képviseli. A tengerentúli területek: Francia Polinézia, Saint-Pierre és Miquelon, Új-Kaledónia és tartozékai, Wallis és Futuna. Különleges jogi helyzetben van az Új-Hebridák szigetcsoport, ez Franciao. és Nagy-Britannia közös birtoka. A tengerentúli területek élén kormányzók állnak. A területeket a francia nemzetgyűlesben 1-1, a szenátusban ugyancsak 1–1 delegátus képviseli.

francia–szovjet szerződések: az európai béke és együttműködés fontos tényezői. / Franciao. és a SZU II. vh. utáni viszonyának alapját az 1944. dec. 10-én Sztálin és de Gaulle moszkvai találkozóján aláírt, 20 évre szóló szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződés teremtette meg. Ez 5. cikkelyében előírta a két állam kormányainak, hogy semmiféle olyan szövetségben vagy koalícióban nem vesznek részt, amely a másik fél ellen irányul. Miután létrejött a NATO, majd 1954. okt.-ben Franciao. is aláírta a párizsi szerződéseket, s ezzel lehetővé tette a nynémet újrafölfegyverkezést és az NSZK-nak a NATO-ba való felvételét, a SZU 1954. dec. 16-án hatálytalanította a szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. / Algéria függetlenségének francia részről való elismerése után a francia–szovjet viszony fokozatosan javult. 1964. nov.-ben a francia és a szovjet külkereskedelmi miniszter Párizsban hosszabb lejáratú kereskedelmi egyezményt írt alá. Egyezményt írtak alá az atomenergia békés felhasználásáról 1965. máj.-ban. Majd pedig de Gaulle elnök 1966. jún.-i moszkvai látogatásakor az általános jellegű politikai közös nyilatkozaton kívül – amely hangsúlyozta a nközi feszültség csökkentésének fontosságát – olyan tudományos, műszaki és gazdasági egyezményt is aláírtak, amely e területeken megalapozta és intézményesítette a két ország kapcsolatainak gyorsabb fejlődését. Elhatározták, hogy francia–szovjet vegyes bizottságot alakítanak, amely éventę egyszer felváltva Párizsban, ill. Moszkvában ülésezik. Az 1966. nov. 9-i egyezmény alapján közvetlen telefon-összeköttetést teremtettek a Kreml és az Elysée-palota között. 1969. máj.-ban Moszkvában írták alá az újabb hosszabb lejáratú gazdasági és kereskedel-

mi egyezményt, s ezt 1973-ban követte a 10 évre szóló kereskedelmi és ugyancsak 10 évre szóló műszaki-tudományos együttműködési egyezmény aláírása. 1974. dec.-ben, Brezsnyev párizsi látogatásakor 5 évre szóló gazdasági együttműködési megállapodást írtak alá. 1975. okt.-ben Giscard elnök moszkvai látogatásakor újabb gazdasági jellegű egyezmények születtek, nyilatkozatot írtak alá a két ország együttműködésének és barátságának fejlesztéséről. 1977. jún.-ban Párizsban Brezsnyev és Giscard megállapodott egy hosszú távú fejlesztési együttműködési egyezmény kidolgozásában, az űrkutatási együttműködés fejlesztésében.

Francia Unió: Franciao. és a hozzá különféle címeken kapcsolódó területek közössége 1946–1958 között. Az 1946-ban elfogadott francia alkotmány deklarálta a francia gyarmatbirodalom megszűnését és a ~ megalakulását, s ez a →*Francia Közösség* létrehozásáig állott fenn. A ~ a Francia Közt.-ból (az anyaország tengerentúli megyéivel [Martinique, Guadeloupe, Francia Guyana, Réunion stb.], a tengerentúli területekkel [Francia Ny-Afrika, Francia Egyenlítői Afrika, Madagaszkár], s a francia megyeként kezelt Algériával és Szaharával), a szövetséges államokból (Marokkó, Tunézia, Kambodzsa, Laosz, Vietnam) és a szövetséges területekből, az egykori mandátumokból (Togo, Kamerun) állt. A ~ elnöke a Francia Közt. elnöke volt, központi testülete a francia kormány és a társállamok képviselőiből álló Főtanács. Az alkotmány értelmében a ~ lakosainak közös állampolgársága volt.

francoizmus: a II. vh.-t megelőző időszakban több európai országban kibontakozott →*fasizmus* spanyol változata. Nevét Franco tábornokról kapta. A német és olasz fasizmussal szemben – számos azonos vagy hasonló vonás mellett – alapvető sajátossága az volt, hogy kezdettől fogva elsősorban a spanyol hadsereg tábornoki és tisztikarának reakciós többségére támaszkodott. / Franco a hadsereget és az erőszakszervezeteket teljesen kézben tartva viszonylag hosszú történelmi időszakon keresztül taktikai változtatásokat hajthatott végre a rezsim arculatán. Ezek a változások minden esetben a nközi helyzet követelményeit tükrözték. A II. vh. időszakában még formálisan fenntartották a Falange mint uralkodó fasiszta párt vezető szerepét. A hidegháború körülményei között, miután 1951-ben a nyugati nagyhatalmak elismerték a Franco-rezsimet, majd 1953-ban megszületett a kétoldalú spanyol–amerikai katonai egyezmény, Franco a hadseregre támaszkodva a Falange politikai szerepét fokozatosan csökkentette. 1957-ben addigi formájában a Falange-ot feloszlatta, és pozícióinak megerősítésére más szélsőjobboldali csoportok bevonásával létrehozta az ún. Nemzeti Mozgalmat (Movimiento). Ezt a spanyol fasizmus fejlődésében újabb fázisok és ennek megfelelő kormányalakítások követték. Az USA-val, valamint a Közös Piaccal való együttműködés politikája szükségszerűen felszínre vetett bizonyos menedzsercsoportokat (Opus Dei), valamint a monarchisták reakciós szárnyát. Ez végül is a francoista rezsim „utódlási sémájának" megalkotásához vezetett. 1969-ben az 1931-ben megbuktatott király, XIII. Alfonz unokáját, Juan Carlost Franco hivatalosan utódjává nyilvánította. Franco 1975-ben bekövetkezett halála és a ~ bukása után új lehetőségek nyíltak →*Spanyolország nemzetközi helyzetének* erősítésére.

frankövezet: Franciao. által – alapjaiban a II. vh. idején – létrehozott monetáris unió. A részt vevő országok megegyeztek abban, hogy hivatalos pénznemeiket rögzített árfolyamon a francia frankhoz kapcsolják; devizatartalékaikat francia frankban a Francia Bank számláján tartják; nközi elszámolási műveleteiket Párizson keresztül bo-

nyolítják le. A ~-hez volt és jelenlegi francia gyarmatok tartoznak. Jelentősége ma már nem számottevő.

frontállamok: azoknak az afrikai államoknak a csoportja, amelyek közvetlenül szembekerültek a D-afrikai Közt. és D-Rhodesia fajüldöző rezsimjeivel, s aktívan támogatni kezdték a →*dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok*at; azzal is, hogy területükre vonulnak vissza a zimbabwei felszabadító erők. Ezek az államok: Angola, Botswana, Mozambik, Tanzánia és Zambia. A ~-nak ezt a tevékenységet az Afrikai Egység Szervezete elismerte. 1976. szept.-ben a ~ lusakai csúcsértekezletükön elítélték a rhodesiai kérdés Kissinger-féle rendezési „csomagtervét" 1976. nov.-ben Angola, Mozambik, Zambia és Tanzánia védelmi szerződést kötött egymással. A D-afrikai Közt. és D-Rhodesia fegyveres támadásokat hajtott végre Mozambik, Zambia és Botswana, valamint Angola *(→Angola elleni intervenció)* ellen, s ezeket az ENSZ elítélte.

FSM: →*Szakszervezeti Világszövetség*

fultoni beszéd (1946): Winston Churchill angol miniszterelnöknek a →*hidegháború* nyitányaként számon tartott politikai megnyilatkozása. 1946. márc. 5-én, Harry Truman amerikai elnök jelenlétében beszédet mondott Fulton USA-beli kisváros egyetemén. Élesen támadta a SZU-t és a népi demokratikus országokat, a szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom ellen a brit–amerikai katonapolitikai blokk megteremtésére szólított fel. Beszédének fő gondolatait magáévá tette az 1949-ben megalakult →*Észak-atlanti Szerződés Szervezete.*

függő országok: olyan országok, amelyek a →*gyarmati rendszer* keretében nem voltak önállóak, ill. csak korlátozottan, jóllehet jogilag államoknak, nem pedig más államokhoz csatolt területeknek számítottak. Általában nem volt önálló külpolitikájuk, külképviseleti testületük, nem köthettek teljes jogú nközi szerződéseket stb. A függés formái különbözőek voltak (→*protektorátus,* →*dominium* stb.). Valójában függő helyzetben vannak azok az országok is, amelyek a gyarmati rendszer felbomlása, ill. a →*neokolonializmus* idején jogilag ugyan teljesen függetlenekké váltak, de – részben a gyarmati örökség következtében – valamely imperialista államtól (államoktól) a neokolonializmus rendszerében függenek. Ez a viszony fennállhat katonai befolyás révén: idegen hadseregből való tisztikar, idegen támaszpontok jelenlétével erőszakosan fenntartott kormányzat vagy belső rendszer *(→bábállam)*; politikai körülmények révén: olyan nközi imperialista tömbökbe való bekényszerítés, amelyek a politikai hovatartozást alapvetően meghatározzák; főként azonban gazdasági eszközök révén: a külkereskedelmi, pénzügyi, költségvetési helyzetből, a műszaki fejletlenségből, a monokultúrás termelésből stb. eredő függés.

Fülöp-szigetek függetlenné válása (1946): →*Délkelet-Ázsia fiatal nemzeti államainak kialakulása*

Fülöp-szigetek nemzetközi kapcsolatainak fejlődése: az 1970-es években folytatott aktív külpolitikában és főképp az USA hegemóniájával szemben a nemzeti függetlenség szilárdítására irányuló törekvésekben nyilvánult meg. Az ország kormánya tárgyalásokba kezdett az USA-val az ottani katonai támaszpontok ellenőrzésének kérdéséről és az USA-val kötött egyezmények felülvizsgálatáról. Részt vett az ország delegációja a tömbön kívüli államok colombói csúcsértekezletén, és kifejezte szándékát, hogy csatlakozik e mozgalomhoz. A →*Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségé*ben (ASEAN) Ferdinando Marcos elnök arra hívta fel e szervezet tagállamait, hogy

szorgalmazzák DK-Ázsia békés övezetté való változtatását, s kijelentette, hogy lemond a Malaysiához tartozó Sabahra támasztott igényről. A ~ mutatkozott meg abban is, hogy több országgal vette föl, ill. állította helyre a diplomáciai kapcsolatot. 1976-ban Marcos elnök hivatalos látogatást tett a SZU-ban, megállapodást írtak alá a diplomáciai kapcsolatok fölvételéről, s kereskedelmi egyezményt kötöttek. Fejlődtek a Fülöp-szk. kapcsolatai más szocialista országokkal is.

G

GATT: *→Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény*

gaulle-izmus: Charles de Gaulle tábornok politikai nézeteinek összessége. De Gaulle a „grandeur" (a nagyság) és a nemzeti függetlenség helyreállításának szolgálatába állította politikáját. Külpolitikai téren ezt az ellenség és a szövetséges változó megítélésében követett pragmatizmus és a nacionalizmus jellemezte, ezzel együtt a nközi erőviszonyok realisztikusabb megítélése *(→Franciaország külpolitikája)*. Mivel a „grandeur"-t de Gaulle szerint az országon belül is veszély fenyegette, belpolitikájában – amely a francia monopoltőkések érdekeit fejezte ki – elvetette a pártokra, a parlamentre stb. épülő polgári demokratikus rendszert, helyette a francia viszonyokhoz idomított személyi hatalmat, elnöki rendszert intézményesített. A ~ külés belpolitikája a francia kormányzat vezető irányzataként az 1970-es évek közepéig érvényesült. Giscard elnök politikájában erőteljesebben nyilvánult meg az atlantizmus vonala és a reformista belpolitika.

gazdasági együttműködés (nközi): beletartozik nagy súllyal a két világrendszer államai közötti ~, továbbá a fejlett tőkésországok, ill. a szocialista országok együttműködése e téren a fejlődő országokkal. Napjainkban az államok életében a ~-nek kiemelkedő szerepe van. A világgazdaság bonyolult, összefonódó rendszerré fejlődött, sokoldalúan összekapcsolódik benne az államok termelése és fogyasztása. Nagy mértékben fejlődött a nközi munkamegosztás. Rendkívül fontos a két világrendszer államai közötti gazdasági kapcsolatok fejlődése a béke és a nközi biztonság gazdasági bázisainak erősítése végett, s a legszorosabban összefügg a nközi gazdasági kapcsolatok új rendszeréért folyó küzdelemmel. / A ~ alapvető nközi okmánya „Az államok gazdasági jogainak és kötelezettségeinek chartája, amelyet az ENSZ Közgyűlésének 29. ülésszaka fogadott el 1974-ben. A szocialista államok és a fejlődő országok valamennyien megszavazták a szövegét, tartalmát tekintve antiimperialista dokumentum. Első fejezetében szerepel a nközi gazdasági kapcsolatok 15 alapelve, köztük a következők: valamennyi állam szuverén egyenlősége; a kölcsönös és méltányos előnyök; a békés egymás mellett élés; az egyenlő jogok és a népek önrendelkezése; az erőszakkal előidézett olyan igazságtalanságok kiküszöbölése, amelyek egy nemzetet megfosztanak a normális fejlődéshez szükséges természeti eszközöktől; a nközi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése; tartózkodás az egyeduralomra és a befolyási övezetek szerzésére való törekvéstől; a fejlődés érdekében való nközi együttműködés. A charta második fejezete az államok gazdasági jogait és kötelezettségeit tartalmazza. Az ENSZ-ben az *→ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája* (UNCTAD) lett a nközi ~ kérdéseivel foglalkozó legfontosabb szervezet. / Az 1960-as évek közepe óta a politikai helyzet kedvezően változott a ~-re nézve is. Jelentős erők, kormányok és társadalmi szervezetek állnak Európa keleti és nyugati részén is a feszültség csökken-

tésének, a kapcsolatok fejlesztésének politikája mellett. A helsinki Záróokmány nyomán kialakult helyzet pedig új lehetőségeket teremtett, s valóban új korszakot nyithat a két világrendszer államai közötti kapcsolatokban. A politikai feltételek javulása nem vezet automatikusan a gazdasági kapcsolatok erősödéséhez. Megkönnyíti azonban azoknak a gazdasági természetű problémáknak a megoldását, amelyek akadályozzák a két világrendszer államai között a ~ szélesebb kibontakozását. A ~ már eddig megállapítható tényei: az európai szocialista országok aktív szereplőkké váltak a ny-európai tőkepiacokon; nőtt a vállalatok közötti közvetlen ipari-műszaki együttműködés szerepe; új távlatok nyíltak az összeurópai ~ fejlesztésére is, beleértve a környezetvédelemmel kapcsolatos együttműködést. A szocialista és a fejlett tőkésországok közötti ~ elvi és gyakorlati kérdéseivel a legintenzívebben és a legeredményesebben az ENSZ →*Európai Gazdasági Bizottsága* foglalkozik. / Különösen súlyos probléma a nközi gazdasági kapcsolatokban a fejlődő országok helyzete. A fejlődő országok a szocialista országok támogatásával harcolnak a →*nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakításáért* és az →*új világgazdasági rend*ért. / A békés egymás mellett élés, a nközi enyhülés fejlődésével erősödő ~ együtt jár a két világrendszer →*gazdasági verseny*ével.

Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD – Párizs): az →*Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet* (OEEC) utóda, 1960. dec. 14-én alakult. Tagországai az OEEC-tag európai tőkésországokon (Ausztria, Belgium, Dánia, Franciao., Görögo., Hollandia, Íro., Izland, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, az NSZK, Olaszo., Portugália, Spanyolo., Svájc, Svédo., Törökо.) kívül Finno., Ausztrália, az USA, Kanada, Új-Zéland és Japán. Egyes szakbizottságaiban Jugoszlávia is részt vesz. / Az OECD célja a tagországok gazdasági helyzetének elemzése, javaslatok kidolgozása a gazdasági növekedés és stabilitás elősegítésére, a gazdaságpolitikai intézkedések összehangolása. Figyelemmel kíséri a világkereskedelem alakulását is. A ~-nek az ad jelentőséget, hogy tagja minden jelentősebb gazdaságilag fejlett tőkésország, tevékenysége felölel kereskedelempolitikai, gazdasági kooperációs feladatokat, és keretet nyújt a tőkésországoknak a fejlődő országok és a szocialista országok irányában kialakítandó közös álláspontjuk kidolgozására. Az utóbbi években – bár az USA befolyása nem szűnt meg – a ny-európai érdekek súlya nőtt a ~-ben. / Vezető szerve a Minisztertanács; ebbe a tagországok kormányai egy-egy minisztert és az Európai Gazdasági Közösség egy tagot delegál. Határozatait a Minisztertanács egyhangúlag hozza, ezek ajánlás jellegűek. Élén az egy évre választott elnök áll. A folyó munkát a 11 tagú Végrehajtó Bizottság és a Titkárság végzi, ill. készíti elő, az utóbbi élén 5 évre kinevezett főtitkár áll. A ~ keretében sok szakbizottság tevékenykedik, ezek a részletkérdéseket dolgozzák ki szakértői szinten. A ~ intézményei az Atomenergiaszervezet, a Fejlesztési Központ és a Nevelésügyi Kutatásokat Folytató Központ.

gazdasági elmaradottság: a gazdaság alacsony fejlettségi szintjét kifejező fogalom, főként az afrikai, ázsiai, l-amerikai fejlődő országok gazdasági állapotának általános jellemzője. A ~ elsősorban a gyarmatiféligyarmati elnyomás és kizsákmányolás, tehát az imperializmus által kifejlesztett és sajátos hatalmi eszközökkel érvényesített nközi munkamegosztás következményeként alakult ki a szóban forgó országok túlnyomó többségében. Az ún. anyaországok által különböző formákban leigázott országok az előbbiek ásványi és mezőgazdasági nyerstermékellátóivá, ipari termékeik biztosított piacaivá, tőkelecsapolási

és beruházási területeivé és ezáltal rendszeres jövedelemforrásává váltak. / A ~ fő sajátosságai, amelyek egyben okai és bizonyos fokig konzerválói is: 1. a nemzeti társadalmi munka átlagos hatékonyságának és az egy főre jutó nemzeti jövedelemnek alacsony színvonala; 2. egyoldalú gazdasági függés a fejlett országok gazdaságától, a tőkés világpiactól, ezen belül konkrétan és főként valamelyik korábbi gyarmattartó imperialista hatalomtól; 3. kizsákmányoltság: a külföldi monopoltőke az elmaradott országokban megtermelt nemzeti jövedelem egy részét kiviszi az országból; 4. a termelőerők alacsony színvonala és a gazdaság torz, egyoldalú szerkezete, amelynek jellemző vonása az ún. *→monokultúra,* általában a mezőgazdaság és a kitermelő ágazatok túlsúlya a fejletlen feldolgozó iparral szemben; 5. többféle társadalmi-gazdasági alakulatra jellemző viszonyok egyidejű fennállása, a kapitalizmus előtti viszonyok maradványaival erősen átszőtt gazdasági szerkezet. / A ~ az egyes országokban eltérő fokon és változatos konkrét megjelenési formákban található meg. A gyarmati rendszer II. vh. utáni felbomlása után nem szűnt meg a volt gyarmati, félgyarmati és függő országok ~-a, sőt a világpiaci kapcsolatok, a fejlett tőkésországok tőkéjének behatolása biztosítja annak reprodukálását *(→neokolonializmus)*. Éppen ezért a ~ megszüntetése nközi szinten összehangolt akciókat kíván meg, nem utolsósorban a szocialista országok támogatását igényli. Főként arra van szükség, hogy a fejlődő országok, a nemzeti állam intenzív irányító és szervező tevékenységével gyökeresen átalakítsák gazdasági struktúrájukat, és ezzel kapcsolatban átrendezzék külpolitikai kapcsolataikat is.

Gazdasági és Szociális Tanács (Economic and Social Council, ECOSOC – New York): az ENSZ egyik fő szerve. Feladata: a gazdasági és szociális fejlődésnek, a nközi gazdasági, szociális és egészségügyi problémák megoldásának, a nközi kulturális és nevelésügyi együttműködésnek, valamint az emberi jogok tiszteletben tartásának előmozdítása. / Az ENSZ Közgyűlése 1972-től, az ENSZ-tagállamok megnövekedett számának megfelelően, 54 tagot választ a ~-ba $^2/_3$-os szavazattöbbséggel. A ~ általában évenként kétszer ülésezik, határozatai ajánlás jellegűek. Feladatai ellátása során tanulmányokat készíttet, jelentéseket tesz, nközi egyezményeket és ajánlásokat dolgoz ki, ill. kezdeményezi elkészítésüket. Tevékenyégében különböző bizottságok segítik: 1. FUNKCIONÁLIS (SZAK-) BIZOTTSÁGAI: a statisztikai, népességi, társadalomfejlesztési, továbbá az emberi jogokkal, a nők helyzetével foglalkozó és a kábítószerek tiltott kereskedelme ellen küzdő bizottság. Több kisegítő bizottsága is működik: műszaki segítségnyújtási, lakásügyi, építési és tervezési, a tudománynak és a technikának az iparfejlesztésben való felhasználásával foglalkozó bizottság stb. II. REGIONÁLIS BIZOTTSÁGAI: 1. *→Európai Gazdasági Bizottság,* 2. *→Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottság,* 3. *→Latin-amerikai Gazdasági Bizottság,* 4. *→Afrikai Gazdasági Bizottság,* 5. *→Nyugat-ázsiai Gazdasági Bizottság.* A ~ irányítása alá tartozik az ENSZ 13 szakosított intézménye, valamint a *→Nemzetközi Atomenergia-ügynökség,* amelynek jogállása különleges. A ~-hoz kapcsolódó további szervek: az *→ENSZ Gyermeksegély-alapja,* a *→Menekültügyi Főbiztosság,* az ENSZ Fejlesztési Programja, a Nközi Kábítószer-ellenőrző Tanács, a *→Világélelmezési Program* Kormányközi Bizottsága. A ~ együttműködött a Kibővített Technikai Segélyprogram (EPTA) lebonyolításában, ennek pénzügyi alapjából szakértőket küldött a fejlődő országokba, és egyéb technikai segélyeket nyújtott nekik. A világ alapvető gazdasági és szociális problémáinak megoldásában lényeges elő-

rehaladást a mai nközi körülmények között a ~ nem tud elérni.

gazdasági háború: országoknak vagy országcsoportoknak a gazdasági élet területén való összeütközésére használt kifejezés. A másik országra sérelmes intézkedések vagy ellenintézkedések és a ~ között nincs éles átmenet. Az ellenségeskedés bizonyos intenzitása, a drasztikusabb módszerek már nem egyszerű érdekösszeütközések, hanem a ~ megnyilvánulásai. A ~ konkrét formái a kereskedelmi és a vámháború, a valutaháború, az idegen tőkebefektetések korlátozása vagy megtiltása és a gazdasági blokád.

gazdasági növekedés: úgy jön létre, hogy a bővített újratermelés eredményeként nő a társadalmi össztermék, ill. a nemzeti jövedelem, és minősége is megváltozik. A ~-re egy adott országban különböző tényezők vannak hatással: a termelőerők helyzete és kölcsönös kapcsolata, így a munkaerőforrások és a szakképzettség, a természeti erőforrások, a termelési eszközök volumene és műszaki színvonala, valamint a népgazdasági ágak közötti megosztása, a felhalmozás mértéke és hatékonysága stb. Különbséget tesznek a jórészt mennyiségi növekedésen alapuló extenzív, ill. a szerkezetben és a hatékonyságban módosulást előidéző intenzív ~ között. A ~-ben mind nagyobb szerepe van a tudománynak (amely a tudományos-technikai forradalomban közvetlen termelőerővé válik), a nközi munkamegosztásnak és az ún. társadalmi tényezőknek (a termelési viszonyok alakulásának, az állam gazdaságpolitikájának stb.). A fejlett tőkésországokban az 1950-es és 1960-as években gyorsabb volt a ~ üteme, mint a II. vh. előtt (az 1970-es évek közepén erősen visszaesett), de az európai szocialista országokban a ~ átlagos üteme ugyanebben az időszakban számottevően gyorsabb volt. A ~ üteme fontos tényezője a →*gazdasági versenynek*.

gazdasági övezet (tengeri): az egyik vitatott tengerjogi kérdés, amely a partok melletti 200 mérföldes tengeri körzetre, ill. az ottani halászati jogra vonatkozik. A fejlődő országok léptek fel a ~-ek létrehozásának követelésével, összefüggésben az →*új világgazdasági rend*del. 1947-ben Chile, Peru és Ecuador 200 mérföldes halászati övezetet hozott létre. Több fejlődő ország nem elégedett meg a ~ létrehozásának követelésével, hanem →*parti tengerét* terjesztette ki egyoldalúan 200 mérföldre (Argentína, Panama, Uruguay, Brazília és néhány kisebb állam). 1970-ben már 14 állam jelentette ki, hogy minden államnak joga van szuverenitásának külső határait egyoldalúan megállapítani a parti tengeren, ill. a →*szárazföldi talapzat*on. A fejlett tőkésállamok nagyobb részét, kivált Japánt és az Európai Gazdasági Közösség országait érzékenyen érinti a 200 mérföldes ~ létrehozása, viszont Kanada, Ausztrália, Norvégia és Új-Zéland földrajzi adottságaik folytán a ~ kizárólagosságáért, a parti állam joghatóságának kiterjesztéséért léptek föl, a fejlődő országok többségével együtt. Ez veszélyezteti a hajózás, a tudományos kutatás és más törvényes tevékenység szabadságát, s különösen a szorosokon való szabad áthaladást, s politikai problémává lett. A fejlődő államok sem egységesek ebben a kérdésben, külön érdekeik vannak a tengerparttal nem rendelkező és földrajzilag hátrányos helyzetben levő fejlődő országoknak. A szocialista országok, a fejlődő országok gondjait megértve, elfogadták ~ létrehozásának gondolatát, de csak egy csomagterv részeként, s szerintük a ~-ben is biztosítani kell a →*nyílt tenger*re érvényes nközi jogokat. A 200 mérföldes ~ rendszere nagy gazdasági hátránnyal jár a SZU-ra, Lengyelo.-ra és az NDK-ra nézve, amelyeknek jelentős távolsági halászflottáik vannak. Vitatott, hogy a ~

még a nyílt tenger része-e, s csak a vízben meg az altalajban fellelhető erőforrások feletti szuverenitás illeti-e meg a parti államot, ill. hogy milyen gazdasági jogok illetnek meg más államokat a ~-ben. Indokolt az a törekvés, hogy minden érdekelt állam igazságosan részesülhessen a ~-ek halállományából.

gazdasági segély: valamely államnak áru vagy pénz formájában egy másik állam által nyújtott vissza nem térítendő juttatás. Ide tartozik a technikai segély is, pl. a szakemberképzés és -küldés. A ~ fogalmát rendszerint a hosszú lejáratú hitelre is kiterjesztik, ha azt valamely állam a szokásosnál kedvezőbb feltételekkel nyújtja. / A tőkés világban a ~ a tőke- és árufeleslegek lecsapolásának eszköze is, és a segélyezett országot függő helyzetbe hozza. Ma a fejlett tőkésországok által a fejlődő országoknak nyújtott ~-ek és hosszú lejáratú állami hitelek az ún. fejlesztési segély formájában a gazdasági beavatkozás eszközei, egyúttal a kapitalizmus pozícióinak az erősítését szolgálják. A fejlesztési segélyeken belül a tényleges segély aránya csökken, viszont a hosszú lejáratú hiteleké nő. A fejlődő országok eladósodása gyors ütemben növekszik (1961-ben 21,6, 1971-ben 69, 1976-ban becslések szerint 140 milliárd dollár volt az adósságuk), s a fizetendő kamat és a törlesztés egyre fokozódó terhet ró rájuk, egyszersmind növeli az imperialista és a fejlődő országok ellentéteit. A fejlődő országok követelik a segélyek növelését, ill. a hitelek feltételeinek kedvezőbbé tételét. A szocialista országok a fejlődő országoknak a kölcsönös előnyök alapján és gazdasági önállóságukat, kivált nemzeti iparuk fejlődését erősítendő: a segítség egyéb fontos formáin kívül kedvező kamat- és visszafizetési feltételekkel nyújtanak hiteleket, és kedvező a fejlődő országokra nézve az, hogy a szocialista országoknak áruszállítással és nemzeti valutában is térithetnek.

gazdasági válság: a tőkés gazdaságnak elsősorban a termelés és a beruházások nagyfokú csökkenésében, valamint az eladhatatlan termékek tömegének növekedésében megnyilvánuló mélyreható megrázkódtatása (túltermelési válság). A válság idején az árukészletek az eladási nehézségek miatt felhalmozódnak, az árak esnek, a profitok csökkennek, kevesebb hitelt nyújtanak, nő a munkanélküliség, sok vállalat tönkremegy. A ~ kiélezi a munkásosztály és a tőkésosztály közötti ellentéteket. A ~ oka a kapitalizmus alapvető ellentmondása: a termelés társadalmi jellege és a megtermelt termékek elsajátításának magántőkés jellege közötti antagonisztikus ellentmondás. Az első világ-~ 1825-ben volt, ettől kezdve 7–10 évenként nagyjából egyszerre törtek ki a válságok a tőkésországokban a II. vh.-ig. A kapitalizmus eddig legsúlyosabb ~-a az 1929–1933-as években volt. A II. vh. óta a ~-ok a tőkésállam beavatkozása, az állammonopolista kapitalizmus intézkedései folytán részlegesek, viszonylag enyhébb lefolyásúak. Ebben nagy szerepe van az anticiklikus gazdaságpolitikának, amelynek fő eszköze az állami költségvetés, de hozzájárulnak más gazdasági folyamatok is. Az 1960-as évekre jutott a monopolkapitalizmus történetének leghosszabb növekedési fázisa. Ámde az utána következő gazdasági jelenségek újra megmutatták, hogy sem az ún. növekedési politika, sem a ciklus ellensúlyozására tett állami intézkedések, sem pedig a piacnak a monopóliumok általi szabályozása nem tudja leküzdeni a kapitalizmus gazdasági fejlődésének ingatagságát. 1973–1975-ben a tőkés világtermelés pangott, az országok többségében vagy túltermelési válság (USA, Olaszo., Svédo. stb.) és depresszió (Japán, NSZK) alakult ki, vagy csökkent a gazdasági aktivitás. Az 1970-es évek kapitalizmusának más súlyos válságjelenségekkel együtt *(→kapitalizmus általános válsága)* jellemző vonásai a ~-ok, a tőkés gazdaság továbbra is ciklikusan fejlődik.

gazdasági verseny (a két rendszer között): a szocializmus és a kapitalizmus egész történelmi korszakot átívelő küzdelme a gazdaság területén, a két világrendszer →*békés egymás mellett élés*ének körülményei között a kapitalizmus és a szocializmus országai nközi méretű osztályharcának egyik fő formája. A szocializmusnak mint termelési módnak a gyakorlatban a ~ folyamán kell megtámogatnia és igazolnia fölényét. El kell érnie a gazdaságnak a kapitalizmusénál magasabb növekedési ütemét, a társadalmi munka nagyobb termelékenységét, az ipari és a mezőgazdasági termelés magasabb technikai színvonalát és a nép magasabb életszínvonalát. A ~-ben központi feladat, hogy a szocialista országok a tudományos-technikai forradalom adta lehetőségeket szervesen egyesítsék a szocialista társadalom előnyeivel. / A két világrendszer ~-ének kezdetekor a fiatal szocialista államok a gazdasági fejlettség viszonylag alacsonyabb fokán álltak, s az imperializmus agresszív terveivel szemben fokozniuk kellett katonai erejüket. Ebből a feladatból döntő részt vállalt a SZU. A ~-ben a SZU és a szocialista államok eddig is nagy eredményeket értek el. Ezeket hosszabb távra tekintve kell értékelni. Időközben egyes szocialista államoknak átmenetileg nehézségekkel is meg kell küzdeniök. A szocialista tervgazdálkodás és általában a szocializmus nagy objektív fölénye alapján, a termelési viszonyok tökéletesítésének eredményeképpen a ~ a szocializmus erősödésének jegyében megy végbe. Az állammonopolista kapitalizmus a ~-ben is igyekszik alkalmazkodni a két világrendszer harcának körülményeihez, s ez hatással van a tőkésországok gazdaságára, új folyamatokat és törekvéseket vált ki benne. / Az 1960-as évek végére a kapitalista országokban a termelés növekedési üteme jelentősen lelassult, s az 1970-es évek közepén tovább csökkent. Így az USA-ban a gazdasági válság következtében az ipari termelés 3%-kal csökkent. Ezenkívül súlyos válság tört ki a tőkés valutarendszerben, s ez kiélezte a kereskedelmi együttműködést. Az 1970-es évek első felében a súlyos válságjelenségek egész sora lépett fel sajátságos összekapcsolódásban, s kiélezte az imperialista világrendszer ellentmondásait. Ilyen körülmények között a világon az →*erőviszonyok* jelentős mértékben a szocializmus javára alakultak. A szocialista országok gazdasági erejének növekedése és a gazdaság fejlesztésére hozott intézkedéseik biztosítékul szolgálnak arra, hogy a kapitalizmussal folytatott verseny elkövetkező éveiben is új sikereket érnek el. / A két ellentétes rendszer ~-ének megkülönböztető jegyei vannak. A szocialista országok nem versenyeznek a kapitalizmussal, nem akarják „utolérni" azoknak a mutatóknak a tekintetében, amelyek a tőkés rendszer sajátosságaihoz, kizsákmányoló mivoltához, súlyos történelmi korlátaihoz tartoznak. Mind nagyobb szerepük van az olyan mutatóknak, mint a dolgozókról való tényleges gondoskodás, anyagi szükségleteik teljesebb kielégítése, a sokoldalú szellemi fejlődés kibontakoztatása. / A szocialista országok gazdasági fejlődése, előretörése a két világrendszer ~-ében forradalmasító erővel hat a tőkésországok dolgozóira és a harmadik világ népeire. A ~ új területévé vált a fejlődő országoknak adott gazdasági segítség. A két rendszer ~-e óriási jelentőségű az egész világforradalmi folyamat előrehaladására nézve.

gazdaságpolitika: az állam általános politikájának része, a fő gazdasági célokkal és a megvalósításukat szolgáló eszközökkel foglalkozik. Magában foglalja tehát a ~-i koncepciós (a tartalmi célkitűzéseket) és a gazdasági szabályozókat (a koncepció megvalósítását elősegítő eszközöket, módszereket és szervezeteket). A fejlett tőkésországok ~-ját az →*állammonopolista kapitalizmus* eszközeivel valósítja meg. A szocialista állam ~-ja meghatározza a gazda-

ságfejlesztés fő irányát, az előrehaladás döntő feltételeit, eszközeit és módszereit, s ezeket a középtávú és az éves népgazdasági tervek tartalmazzák. A szocialista ~ meghatározója a perspektivikus cél, a gazdasági helyzet, a gazdálkodás külső és belső körülményei, a társadalom, a dolgozó ember érdeke és akarata. A nközi munkamegosztás kiszélesedésével mind nagyobb szükség van arra, hogy az egymással szoros kapcsolatba kerülő országok összehangolják ~-jukat. A KGST-országok – gazdasági integrációjuk fejlesztése érdekében – ~-i konzultációkat tartanak, két- és többoldalú tervkoordinációkat folytatnak. Ezeken tájékoztatják egymást, és tanácskoznak a népgazdasági fejlődés alapvető irányairól, a strukturális változásokról és a nközi együttműködéssel kapcsolatos főbb elgondolásokról.

genfi csúcsértekezlet (1955): a SZU, az USA, Nagy-Britannia és Franciao. kormányfőinek a nközi légkör megjavítására, a nközi problémák, kivált a német kérdés megvitatására 1955. júl. 17-én megkezdett értekezlete. Megtartását szükségessé tette főleg a →*párizsi szerződések* hatálybalépése. A konferencia tárgyáról vita folyt, végül is 4 napirendi pontban állapodtak meg: a német kérdés, az európai biztonság ügye, a leszerelés és a kelet–nyugati kapcsolatok megjavítása. A nyugati hatalmak a német kérdés vitáját helyezték előtérbe. / A szovjet küldöttség a német kérdésben abból indult ki, hogy miután nagy változások következtek be az NDK és az NSZK társadalmi és állami rendjében, és két különböző társadalmi rendszerű német állam jött létre, sőt ezek a NATO, ill. a Varsói Szerződés tagjai: nem lehet őket mechanikusan összeolvasztani, s ezért a két állam közelítésére kell törekedni. Ezt elősegítené egy európai biztonsági rendszer létrehozása. A SZU javasolta, hogy kössenek olyan összeurópai biztonsági szerződést, amely az első szakaszban nem érinti a meglevő kötelezettségeket, de a feleknek tartózkodniuk kell a fegyveres erőszaktól, és a vitás kérdések békés eszközökkel rendezendők; a második szakaszban pedig érvénybe lépnek az új szerződésbeli kötelezettségek, a NATO-t és a Varsói Szerződést feloszlatják. A nyugati hatalmak az európai biztonság kérdését Németo. egyesítésének függvényévé tették azzal az elképzeléssel, hogy az egyesített Németo.-ot bevonják a NATO-ba. Ezt szolgálta az a javaslatuk is, hogy Németo.-ban tartsanak „szabad választásokat". A SZU korábban többször javasolta, hogy választásokat tartsanak a megszálló hatalmak beavatkozása nélkül, de ezt a nyugati hatalmak mindig visszautasították. A SZU a ~-en egyetértett Németo. egyesítésével, mégpedig úgy, hogy az megfeleljen a német nép nemzeti érdekeinek, és elősegítse az európai biztonság megteremtését. A nyugati hatalmak a leszerelés kérdésében sem voltak hajlandók elfogadni tárgyalási alapnak a szovjet javaslatot, kizárólag a fegyverkezés és a haderők ellenőrzésében akartak megállapodni. A kelet–nyugati kapcsolatokat a SZU gazdasági, kulturális és más téren is bővíteni akarta, de ebben sem tudtak a tárgyaló felek megállapodni. A ~ végül is a külügyminiszterekre hárította, hogy a felsorolt kérdésekben tovább tárgyaljanak. A ~-en megállapodás nem született, mégis hozzájárult ahhoz, hogy a feszültség a részt vevő államok között csökkent. A ~-et követte 1955. okt.–nov.-ben Genfben a négy nagyhatalom külügyminisztereinek értekezlete (→*külügyminiszterek értekezletei*).

genfi egyezmények: Genfben igen sok nközi egyezményt kötöttek, közülük a háború áldozatainak védelmével foglalkozó egyezményeket szokták – a tárgy megjelölése nélkül – ~-nek nevezni. A hadviselés nközi jogi szabályozása szempontjából a háború áldozatainak azokat a személyeket értik, akik meghatározott okok miatt (betegség, sebesülés stb.) már nem vesznek

részt a hadműveletekben, vagy részt sem vettek bennük. A védelmükre vonatkozó szabályok fokozatosan alakultak ki. 1864-ben a svájci kormány kezdeményezésére összeülő nközi értekezlet megalkotta a hadra kelt seregek sebesültjeinek és betegeinek védelméről szóló első nközi egyezményt. Rendelkezéseit az 1906. évi genfi értekezleten létrejött újabb egyezmény bővítette ki. Itt határozták el, hogy a fehér alapon nyugvó vörös kereszt lesz a hadsereg egészségügyi csapatainak és intézményeinek nközi megkülönböztető jelvénye. Az 1929-ben tartott genfi nközi értekezlet az I. vh. tapasztalatai alapján létrehozta a hadra kelt seregek sebesültjei és betegei helyzetének javításáról szóló újabb egyezményt, valamint a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó különálló nközi egyezményt. A II. vh. után 1949-ben megkötötték ugyancsak Genfben a háború áldozatainak védelméről szóló újabb egyezményeket, s a polgári lakosság védelméről szóló új egyezményt.

genfi értekezlet (a koreai és az indokínai kérdésről): 1954. ápr. 26–júl. 21. A négy nagyhatalom berlini külügyminiszteri értekezletének *(→külügyminiszterek értekezletei)* határozata értelmében a koreai és az indokínai kérdés rendezésére hívták össze. Az értekezlet napirendjén először a koreai kérdés szerepelt, ennek megtárgyalásában részt vett a SZU, Kína, az USA, Franciao., Nagy-Britannia, a két érdekelt ország: a KNDK és a Koreai Közt., valamint a koreai háborúban az USA oldalán részt vevő 12 állam (Ausztrália, Belgium, Etiópia, Fülöp-szk., Hollandia, Görögo., Kanada, Kolumbia, Luxemburg, Thaiföld, Töröko., Új-Zéland) külügyminisztere. A KNDK képviselője tervezetet nyújtott be, s ebben azt javasolta, hogy é- és d-koreai képviselettel bizottságot kell létrehozni, amely előkészíti az egész Korea területén tartandó választásokat. A tervezet javaslatai között szerepelt továbbá az idegen csapatok meghatározott időn belüli kivonása Korea területéről, valamint az, hogy a távol-keleti béke fenntartásában leginkább érdekelt államok vállaljanak felelősséget Korea békés fejlődésének biztosításáért. Az USA küldöttségének elutasító magatartása miatt megegyezés nem született, jóllehet a tervezetet támogató államok, többek között a SZU és Kína, több engedményt tettek. Így az értekezletnek a koreai kérdést tárgyaló szakasza békemegállapodás nélkül zárult *(→koreai háború)*. / Az indokínai vita 1954. máj. 8-án Dien Bien Phu eleste, a francia gyarmati háború kudarca után kezdődött. Résztvevői az öt nagyhatalom, valamint a VDK, D-Vietnam, Laosz és Kambodzsa külügyminiszterei voltak. Az értekezleten nehezen született meg az egyezmény. Bedell-Smith amerikai külügyminiszter-helyettes mindvégig akadályozni igyekezett a végleges rendezést. Franciao.-ban viszont a közvélemény egyre nagyobb nyomást fejtett ki a kormányra, hogy a „szennyes" háborúnak vessenek már véget. Végül is összesen 10 okmányt fogadtak el a tárgyaló felek. Franciao. kötelezte magát, hogy kivonja csapatait mind a három indokínai országból. Az egyezmény megtiltotta, hogy külföldi csapatokat, katonai személyeket, fegyvereket, hadianyagot szállítsanak Vietnamba, Laoszba és Kambodzsába, vagy hogy ezen országokban katonai támaszpontokat létesítsenek. Laosz és Kambodzsa kötelezte magát, hogy nem csatlakozik semmiféle katonai csoportosuláshoz, és hasonló igényt támasztottak a VDK és D-Vietnam vonatkozásában is. A megállapodás végrehajtásának ellenőrzésére nközi bizottságot alakítottak Kanada, India és Lengyelo. képviselőiből. A záróokmányban a konferencia résztvevői kötelezték magukat, hogy tiszteletben tartják az indokínai országok szuverenitását, nem avatkoznak belügyeikbe, s megállapodtak abban, hogy 1955-ben Laoszban és Kambodzsában szabad választásokat tartanak. Az egyezmény Vietnamot illetően abban

látta a rendezés útját, hogy tiszteletben tartva a függetlenség, az egység és a területi integritás elveit, 1956. júl.-ban általános választásokat rendeznek. Ez a választás oldotta volna meg az ország újraegyesítését, amelynek két része között a 17. szélességi foknál ideiglenes demarkációs vonalat jelöltek ki. Az aláíráskor az USA és a d-vietnami kormány külön nyilatkozatot tett, s noha ezek – fenntartásaik ellenére – e két felet is kötelezték az egyezmény megtartására, mégis utóbb e nyilatkozatokra hivatkozva akadályozták meg az 1956-ra tervezett szabad választásokat, ill. az ország egyesítését. / 2. 1961. máj.–1962. júl. Tizennégyhatalmi, többszöri megszakítással tartott értekezlet Laosz semlegességéről és függetlenségéről. A konferencia összehívását a Laoszban az 1954. évi egyezmény ellenére bekövetkezett események tették szükségessé. Az USA és szövetségesei ugyanis megakadályozták Laosz egyesítését, beavatkoztak belügyeibe, s az országot újabb polgárháborúba sodorták. A SZU diplomáciai erőfeszítései nyomán a helyzet rendezésére összehívott értekezlet résztvevői: Laosz és szomszédai (Burma, D-Vietnam, Thaiföld), az 1954-es genfi értekezlet résztvevői (Nagy-Britannia, Franciao., Kambodzsa, Kína, a SZU, az USA és a VDK), valamint a Laoszi Fegyverszüneti Bizottság tagjai (India, Kanada és Lengyelo.) voltak. Az értekezlet 14 hónapig tartó tárgyalássorozat után ért véget a résztvevőknek a laoszi kérdésben elfoglalt merőben ellentétes álláspontjai miatt. A végül is 1962. júl.-ban elfogadott egyezmény szerint a laoszi kormány szigorú semlegességi politika követésére kötelezte magát; a 13 ország pedig szavatolta Laosz függetlenségét. A jegyzőkönyv részletesen intézkedett a függetlenségi szerződés végrehajtási módozatairól, felsorolta a Laosz függetlenségével és semlegességével járó jogokat és kötelezettségeket. Így pl. Laosz nem tartozik a SEATO hatókörébe; 30 napon belül minden külföldi haderőnek és katonai tanácsadónak el kell hagynia az országot; India, Kanada és Lengyelo. pedig megfigyelő állomásokat létesít a határozat végrehajtásának ellenőrzésére *(→laoszi függetlenségi és társadalmi harc)*.

genfi közel-keleti békeértekezlet: a közel-keleti kérdésről 1973. dec. 21-én megkezdődött tárgyalások. Egyiptom, Jordánia és Izrael, valamint társelnökként a SZU és az USA vett részt rajta. Szíria nem kapcsolódott be a ~ munkájába, mert Egyiptommal ellentétben *(→izraeli–arab háborúk)* előzőleg nem jutott megállapodásra Izraellal a csapatszétválasztásnak, ill. a megszállt területek kiürítésének kérdésében. A ~-et az ENSZ égisze alatt hívták egybe, alapot adott hozzá az a közös javaslat, amelyet a békés rendezés érdekében való együttműködés jegyében a SZU és az USA terjesztett elő, és amelyet a Biztonsági Tanács 1973. okt. 21-én fogadott el. A közel-keleti konfliktus történetében ez volt az első alkalom, hogy arab külügyminiszterek Izraellal értekezleten tárgyaltak. / A ~-en, melynek tárgyalásai csak két napig tartottak, megállapodtak abban, hogy folytatják a tárgyalásokat a csapatok szétválasztásáról. A csapatszétválasztás az egyiptomi fronton 1974. febr.-ban meg is történt. A közel-keleti kérdés rendezését azonban későbbre halasztották. A SZU kezdettől fogva támogatta a közös békeértekezletet abból a meggondolásból kiindulva, hogy annak munkája eredményeként átfogó közel-keleti rendezés jöjjön létre. Egyes arab vezetők sem értették meg a békeértekezlet jelentőségét, s ezzel hátráltatták az átfogó politikai rendezést. Az USA a kezdeti együttműködés után mindinkább arra törekedett, hogy a genfi tárgyalásokat kétoldalú diplomáciával helyettesítse, így a SZU-t kirekessze, és új, átértékelt közel-keleti politikája alapján elérje ottani neokolonialista céljait. A közel-keleti válság igazságos politikai rendezésének elengedhetet-

len követelménye – ezt az álláspontot foglalták el az arab államok is –, hogy a SZU a rendezés valamennyi szakaszában részt vegyen. A SZU kiállt Szíria mellett az 1974 tavaszán megújuló izraeli támadások idején, ill. amellett, hogy igazságos feltételekkel következzék be az izraeli–szíriai csapatszétválasztás. Állást foglalt amellett is, hogy a palesztinai araboknak is részt kell venniük a ~-en. Akkor Szadat is kijelentette, hogy csakis Szíriával és a palesztinai felszabadító mozgalom képviselőivel együtt hajlandó tovább tárgyalni Genfben. A ~ ügyében előrelépés történt 1974. máj. 29-én, amikor a SZU tevékeny közreműködésével megállapodtak a szíriai és az izraeli csapatok szétválasztásában és abban, hogy az izraeli csapatokat kivonják az 1973. okt.-ben megszállt szíriai területekről, továbbá az 1967-ben megszállt Rafid és Kuneitra egykori közigazgatási központból. A szétválasztott csapatok között, akárcsak a Sínai-félszigeten, ütközőövezetet hoztak létre, s oda ENSZ-katonákat vezényeltek. Az 1974. máj. 31-én aláírt megállapodás megteremtette a feltételeket a ~ további munkájához; ahhoz, hogy át lehessen térni a legfőbb kérdésre: a közel-keleti konfliktus átfogó és igazságos politikai rendezésére. Ez magában foglalná az összes izraeli csapat kivonását a megszállt területekről, a palesztinai arab nép nemzeti jogainak megoldását, ebben az övezetben valamennyi állam biztonságának szavatolását. 1974. jún.-ban a Palesztin Nemzeti Tanács tízpontos akcióprogramot fogadott el, s kijelentette, hogy a Palesztinai Felszabadítási Szervezet csak akkor vesz részt a ~-en, ha elismerik a palesztinai arab nép önrendelkezési jogát. Ez az ENSZ Közgyűlésének ülésszakán 1974. nov.-ben megtörtént. / Az USA a továbbiakban a ~ felújítása helyett az ún. kis lépések politikáját szorgalmazta. 1974. jún.-ban Nixon elnök Kairóba látogatott, Szadat kijelentette, hogy a rendezés kulcsa az USA kezében van. Az 1975. szept.-i második egyiptomi–izraeli csapatszétválasztási egyezmény (→ *sínai egyezmény*) már gyakorlatilag a ~ megkerülésével jött létre. 1975–1976-ban a libanoni polgárháború háttérbe szorította a közel-keleti rendezést. A SZU hosszas diplomáciai erőfeszítéseinek eredményeképp 1977. okt. 1-én kiadott közös szovjet–amerikai nyilatkozat állást foglalt a ~ mielőbbi felújítása és az átfogó rendezés mellett, beleértve az izraeli csapatok kivonását az 1967-ben megszállt területekről, a palesztinai arab nép törvényes jogainak érvényesítését, a hadiállapot megszüntetését, a békés kapcsolatok megteremtését. A kompromisszum alapján létrejött nyilatkozat nem jelölte meg a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet, a palesztinai arab nép elismert egyedüli törvényes képviselőjét. Már ez is módot adott Izraelnek és az USA-nak az időhúzásra, miközben nem adták fel a külön rendezés tervét. Erre az útra lépett Szadat 1977. nov.-i jeruzsálemi látogatásával, ill. az →*egyiptomi–izraeli különtárgyalások* megkezdésével. Noha Egyiptom azután is az általános rendezést hangoztatta, a palesztin kérdésben már nem ragaszkodott a tényleges önrendelkezési joghoz, és az izraeli csapatoknak a Sínai-félszigetről való kivonása kérdésében is jelentős engedményeket tett. Szadat kezdeményezéséhez egyetlen arab állam sem csatlakozott, de Marokkó, Szudán és Szaúd-Arábia szolidaritását hangoztatta. A különtárgyalások a ~ megkerülésére, a SZU kirekesztésére, a palesztinai arab nép kisemmizésére irányultak.

genfi Leszerelési Bizottság: →*Leszerelési Bizottság*

genfi tengerjogi konferencia (1958): →*tengerjogi szerződések*

genocídium: →*népirtás*

gentlemen's agreement (úriemberek megállapodása): az államok közötti megegyezés

egyik sajátos, leegyszerűsített formája. A diplomáciai nyelvben a 20. sz. eleje óta használt angol kifejezés. Rendszerint a diplomáciai tárgyalások alkalmával tett ígéretekre, szóbeli megállapodásokra használják. Előfordul, hogy azok tartalmát az érdekelt államok közötti levélváltás vagy közös nyilatkozat formájában írásba is foglalják. A ~-ről az az általános közfelfogás, hogy annak megtartása az államoknak csak erkölcsi kötelessége. Ténylegesen mindazok az államok, amelyek az államok közötti normális kapcsolatok fenntartására törekednek, eleget tesznek a más államokkal létrejött megegyezésnek, függetlenül attól, hogy mi volt annak a formája. Pl. ~ volt az Atlanti Charta elnevezésű nyilatkozat, amelyben Churchill brit miniszterelnök és Roosevelt, az USA elnöke a II. vh. megindulása után, 1941. aug.-ban, közösen követendő politikájuk alapelveit fogalmazták meg. Az államok rendszerint ~ alapján jutnak képviselethez a nközi szervezetek vezető szerveiben. Így pl. 1946-ban Londonban a SZU, az USA, Anglia és Kína ~-ben állapodott meg arra vonatkozóan, hogy a méltányos földrajzi elosztás elve alapján milyen módon kerül majd sor a Biztonsági Tanács nem állandó tagjainak megválasztására.

geopolitika: e reakciós burzsoá elmélet szerint az államok a létükért folytatott állandó harcban állnak egymással, és ezeket a harcokat a világ különböző „térségei" adta földrajzi tényezők határozzák meg. A ~ igényt támasztott rá, hogy befolyásolja saját országa külpolitikáját. / Ez az elmélet a földrajzi tényezőkre (lakosság, területi nagyság, földrajzi fekvés, természeti adottságok stb.) való hivatkozással próbálta igazolni az imperialista területi hódításokat, szorosan összefüggött más olyan reakciós elméletekkel – fajelmélet, malthusianizmus, szociálsovinizmus stb. –, amelyekkel az imperialisták más népek és országok elnyomását álcázták. A ~ elmélete az imperializmus megjelenésével fonódott össze az USA-ban, Nagy-Britanniában, Franciao.-ban, a náci Németo.-nak pedig hivatalos politikájává vált. A német fasiszták azt hirdették, hogy Németo. földrajzi helyzete, lakosainak száma stb. megköveteli határainak kitolását, a német „élettér" növelését. A II. vh. után a ~ az USA-ban és az NSZK-ban éledt föl: az előbbiben a világuralmi törekvések, az utóbbiban a revansista körök ideológiai fegyvereként.

gerillaháborúk: a nemzeti felszabadulásért vagy a demokratikus, haladó és a forradalmi társadalmi rendszerért küzdő, a népi erőkre támaszkodó fegyveres küzdelem egyik módja, amelyet a reakciós rendszerek és az őket támogató imperialista hatalmak reguláris haderői ellen vívnak. A ~ jellemzői: a politikai célok pontos ismerete és teljes vállalása, a harcosok elszántsága és a néppel való egybeforrottsága, a meglepetésszerű harci tevékenység, az ellenség által nagyobb erőkkel kezdeményezett összeütközések kerülése, a gondos álcázás. / ~-at már kezdettől fogva folytattak a gyarmati elnyomás ellen küzdő népek, az imperialista gyarmati rendszer felbomlása során pedig Ázsia és Afrika nemzeti felszabadító mozgalmai nagyrészt ~-ban vívták ki országuk függetlenségét (Indokína, Indonézia, Malájföld, Bissau-Guinea stb.). A ~-ban a gerillacsapatok a harc szervezettebb, magasabb fokán nemegyszer reguláris seregekké alakultak át, és ún. hagyományos háborút folytattak. Nemzeti felszabadító hadsereggé alakultak pl. az algériai, a vietnami, laoszi, kambodzsai, mozambiki és az angolai gerillacsapatok, bár a gerillahadviselést a továbbiakban sem nélkülözhették a háború egyetlen arcvonalán sem. Gerillacsapat fegyveres harcával indult a győztes kubai forradalom is. Hatására fellángoltak a gerillacsoportok fegyveres harcai és a ~ számos más l-amerikai országban is (Kolumbia, Guatemala, Bolívia, Brazília, Uruguay stb.). De mindazok a

kubai példát mechanikusan követni akaró forradalmi fegyveres akciók, amelyek híján voltak a ~ folytatásához szükséges tömegtámogatásnak és más feltételeknek, s nélkülözhetőnek tartották a politikai erőt, a vezető pártot, a központi forradalmi vezetést, sorra elbuktak. Egyes l-amerikai ~ vezetői lebecsülték a munkásosztály szerepét, a harcot csak vidéken tartották lehetségesnek, a „városi" módszereket pedig erőszakos akciókra, egyéni terrorcselekményekre korlátozták. A ~-at semmiképp sem szabad a felszabadító forradalmi harc egyetlen formájának tekinteni. Adott helyen és időben viszont a ~ célravezetőek lehetnek, a kellő feltételek alapján és a megfelelő körülmények között éppen a fegyveres népi harcban vívhatják ki a forradalmi erők a győzelmet. / Az 1970-es évek második felében megerősödtek és nagy eredményeket értek el a →*dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok*, amelyeket gerillák folytatnak.

Ghána függetlenné válása (1957): →*feketeafrikai gyarmatok függetlenné válása*

gibraltári viszály: az Ibériai-félsziget e hadászatilag fontos pontjának birtoklása miatt. támadt spanyol–brit ellentétek idézték elő. / A spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti békében (1713) V. Fülöp spanyol király örökre lemondott Gibraltárról az angol korona javára. A spanyolok az azóta eltelt évszázadokban több kísérletet tettek arra, hogy Gibraltárt visszaszerezzék. E terület fontos támaszpontként szolgált az angolok gyarmatosítási politikájához, s mindkét vh.-ban jelentős katonai bázisuk volt. / A II. vh. után Spanyolo. – kihasználva a brit birodalom meggyengülését – felújította igényét Gibraltárra, s különféle korlátozó intézkedésekkel is az angolokat kiszorítani igyekezett onnan Nagy-Britannia, hogy igazolja jogát Gibraltárra, 1967-ben népszavazást rendezett arról, hogy a terület lakossága hová kíván tartozni. A többség a meglevő státus mellett döntött. Ezzel azonban a ~ nem oldódott meg. Az ENSZ Közgyűlése 1968. dec.-ben felhívta Nagy-Britanniát, hogy 1969. okt. 1-ig adja meg Gibraltár függetlenségét. Ehelyett az angolok 1969 tavaszán dominiummá minősítették Gibraltárt, új alkotmányt hoztak létre, de a terület függő helyzetén ez mit sem változtatott. Spanyol részről az angol lépésekre ismét a határ lezárásával és egyéb megtorló intézkedésekkel válaszoltak. A feszültség a későbbiek folyamán valamelyest csökkent, az angol–spanyol tárgyalások tovább folytak, de Gibraltár nem nyerte el függetlenségét.

globális háború: az egész Földre és az azt körülvevő kozmikus térségre kiterjedő általános háború. A kifejezés egy esetleges vh. olyan jellegére utal, amikor a fegyveres küzdelmet rakéta-atomeszközökkel nemcsak a szárazföldi, a tengeri hadszíntereken és a levegőben vívják meg, hanem a kozmikus térségben is.

globális rakéta: →*rakétafegyverek*

globális stratégia: összefoglaló megjelölése főképp az USA (és vele együtt más imperialista hatalmak) mindazon törekvéseinek, amelyek a szocializmus, a forradalmi erők elleni osztályharcban ezek további előretörésének megakadályozására, az →*imperializmus* pozícióinak megtartására és lehetőleg visszaszerzésére, a nközi küzdőtéren az →*erőviszonyok* lényeges megváltoztatására irányulnak. A ~ az imperializmus történelmileg defenzív helyzetében alakult ki, ezzel együtt restaurációs és agresszív politika, szembeszegül a nközi joggal, és veszélyezteti a világ békéjét. Elsősorban a szocialista világrendszer ellen irányul, ezenkívül a nemzeti felszabadító mozgalom és a fiatal nemzeti államok ellen, de megvannak a céljai az →*imperialista tábor* irányában is, itt az állammonopolista hatalmi pozíciók erősítésére és a demokra-

tikus, antiimperialista és monopóliumellenes erők megsemmisítésére törekszik. L. B. Johnson, az USA akkori elnöke, a ~ alapján jelentette be 1965-ben az USA agresszív imperialista köreinek azt az igényét, hogy a Föld bármelyik helyén föllépnek, ahol megsértik érdekeiket, vagyis ahol a népek önállóságukért, szabadságukért és társadalmi haladásukért küzdenek. Az USA ~-jában természetesen mindenkor számol az adott nközi erőviszonyokkal, a nközi helyzet változásaival. / A ~ módszerei: a) behatolási kísérletek más államokba, gazdasági és ideológiai-politikai eszközökkel való fellazításuk, számolva mindig a katonai provokációk lehetőségeivel is; b) a fiatal nemzeti államokban a nemzeti burzsoázia reakciós erőire való támaszkodás, kivált az éleződő osztályharc idején; c) helyi, korlátozott háborúk folytatása hagyományos fegyverekkel a haladó, független kormányzatok megdöntésére, ennek volt tipikus példája az USA indokínai közvetlen fegyveres agressziója; d) más államok felhasználása a ~ szolgálatában, ill. ellenforradalmi puccsok szervezése és támogatása a háttérből. Így az Egyiptom és Szíria ellen indított 1967. évi agressziójakor Izrael egyúttal a ~ értelmében a nközi imperializmus, főként az USA ügynökének a szerepében is eljárt a Közel-Keleten. Az 1973. szept.-i chilei ellenforradalmi katonai puccs mögött szintén az USA monopoltőkés körei álltak.

„gombnyomásos" háború: a polgári katonai elméletben az I. vh.-t követően kialakult – a háborúk gyakorlatával megcáfolt – nézet, e szerint az új, pusztító haditechnikai eszközök megjelenése és széles körű elterjedése olyan helyzetet teremtett, hogy a háborúk kimenetelét többé már nem a fölfegyverzett tömegek döntik el, hanem főként a pusztító gépek, amelyeket néhány ember gombnyomással kezel. A rakéta-atomfegyverek korszakában ez az elmélet tovább él: egyes polgári stratégák a jövő háborújában a győzelmet úgy gondolják kierőszakolni, hogy „gombnyomással" indítják a rakéta-atomfegyvereket.

Görögország nemzetközi helyzete: főképp az USA-hoz, a NATO-hoz és a Közös Piachoz való viszony szabja meg. / 1974. aug. 14-én a *→ciprusi kérdés*ről rendezett genfi tárgyalásokon felmerült ellentétek, a török támadást tudomásul vevő USA-politika miatt Görögo. kilépett a NATO katonai szervezetéből. Ez a lépés a görög reakció addigi politikájának és a NATO válságának egyidejű megnyilvánulása volt. A görög kormány a Ciprusi Közt. függetlensége mellett foglalt állást, és támogatta a SZU-nak a ciprusi válság nközi konferencián való megvitatására tett javaslatát. A Karamanlisz-kormány a továbbiakban arra törekedett, hogy szorosabbá tegye kapcsolatait Ny-Európa vezető államaival, kivált Franciao.-gal, s hogy Görögo. belépjen a Közös Piacba. Az USA és egyes szövetségesei nyomást fejtettek ki, hogy az ország visszalépjen a NATO katonai szervezetébe. A NATO továbbra is fenntartotta itteni támaszpontjait. 1975 őszén tárgyalások kezdődtek a NATO-val való viszonyról. 1977. júl. 29-én Görögo. védelmi egyezményt kötött az USA-val, ebben szabályozták az USA görögo.-i támaszpontjainak stásusát, egyúttal az USA katonai segélyt irányzott elő. A Karamanlisz-kormány javította kapcsolatait a szocialista országokkal, elsősorban a balkáni államokkal. A Görög KP, a görög haladó erők a demokratikus folyamat továbbviteléért küzdenek, és szembeszálltak azokkal a törekvésekkel, amelyek Görögo.-ot ismét szorosan akarják a NATO-hoz kapcsolni.

görög polgárháború és katonai puccsok: megszabták Görögo. külpolitikáját és nközi helyzetét azzal együtt, hogy Görögo. 1952 óta a NATO tagja, fontos politikai és katonai bázisa az USA-nak és a NATO-

nak a Földközi-tenger keleti térségében. Ezzel a stratégiai helyzettel függtek össze a görögo.-i forradalmi és demokratikus politikai erők elnyomására törő kíméletlen megtorlások, a reakció katonai és politikai támogatása, valamint a fasiszta jellegű katonai puccsok. / Görögo.-ban 1941–1944 között nagyszabású ellenállási mozgalom bontakozott ki a fasiszta megszállók ellen. A görög KP, ill. a Nemzeti Felszabadító Front (EAM) által irányított Népi Nemzeti Felszabadító Hadsereg (ELASZ) 1944. okt.-ben teljesen felszabadította az országot, és népi hatalmat hozott létre. 1944. okt. 13-án brit csapatok szálltak partra Görögo.-ban, okt. 18-án pedig visszatért az emigráns kormány. Csakhamar ellentétek támadtak a kormány és a nép között, súlyos utcai harcok keletkeztek, amelyekbe beavatkoztak a brit csapatok, s 1945-ben lefegyverezték és feloszlatták az ELASZ-t. 1946-ban kíméletlen harcba kezdtek a baloldali demokratikus erők ellen, s 1946. szept. 1-én visszatért a király. 1946. okt. 28-án a partizáncsoportok egyesüléséből megalakult Görögo. Demokratikus Hadserege, amely a kitört polgárháborúban a szabad és független Görögo.-ért küzdött. 1947-ben Görögo. elfogadta a Truman-doktrínát s ezzel megkezdődött az USA nyílt beavatkozása. 1949. okt.-ben a demokratikus hadsereg beszüntette harcát, a polgárháború a reakció javára dőlt el, s ismét tömeges letartóztatások következtek. / A népi ellenállást azonban nem tudta a reakció megtörni. 1951-ben megalakult a legjelentősebb legális népi ellenállási tömb, az Egységes Demokratikus Baloldal (EDA). Az éles osztályellentétek és az imperialista beavatkozások következtében a görög kormányhatalom rendkívül ingatag volt. 1945-től 1960-ig 25 kormány váltotta egymást. 1964-ben a polgári ellenzéki Centrumunió, amelyet sok választókerületben az EDA közvetlenül támogatott, a szavazatok több mint 52%-át szerezte meg. 1965. júl.-ban politikai válság keletkezett. A király az USA támogatásával lemondottnak nyilvánította a kormányt. Ezután ismét több kormány váltotta egymást. A néptömegek nyomására a király 1967-ben végül is kénytelen volt bejelenteni az általános választásokat. / A várható baloldali sikert megelőzendő a görög ezredesek egy csoportja a NATO és a CIA által kidolgozott hírhedt „Prométheusz-terv" alapján, Papadopulosz tüzérezredes vezetésével 1967. ápr. 21-én katonai puccsot hajtott végre, s 1967. dec.-ben a sikertelen királyi ellenpuccs után a király is menekülni kényszerült. Papadopulosz fasiszta katonai rezsimjének uralomra jutása után betiltották az EDA-t, ezt letartóztatások követték, sok közéleti embert koncentrációs táborba hurcoltak. 1971 közepéig a fasiszta rezsim 170 millió dollár katonai segélyt kapott az USA-tól, majd további 118 millió dollár értékben vállalt Washington kötelezettséget fegyverek és más hadianyagok szállítására. Az USA és a görög katonai junta 1972. febr.-ban egyezményt kötött arról, hogy az USA 6. flottája bázist hoz létre Pireuszban, a SZU és más szocialista országok közvetlen közelében. Ez a helyzet bonyolódásának a veszélyét idézte fel a Balkán-félszigeten és a Földközi-tenger térségében. Az országban a kommunisták részvételével a demokrácia helyreállításáért küzd a diktatúraellenes Hazafias Front. Az ellenállás és a megmozdulások a fasiszta rezsimmel szemben nem szűntek meg. Papadopulosz 1973-ban az országot közt.-nak, magát közt. elnöknek nyilvánította, és polgári kormányt alakított, 1973. nov. 25-én újabb, még szélsőségesebb katonai rezsim került hatalomra. / Amint a Görög Kommunista Párt nyilatkozatában megállapította: a Papadopulosz-klikk után a rezsimet évek óta támogató USA újabb csoportot juttatott hatalomra. Az új kormányt az USA nyomban elismerte, és további katonai segítségéről biztosította. Az athéni junta közvetlen beavatkozásával robbantották ki 1974. júl. 15-én Cipruson

a törvényes kormányra támadó katonai puccsot, amelynek hátterében NATO-körök álltak. A ciprusi beavatkozás azonban a visszájára fordult: kiváltotta a török partraszállást, és júl. 27-én a katonai junta bukását és a görög–török viszony kiéleződését okozta (*→ciprusi kérdés, →török–görög konfliktus, →égei-tengeri konfliktus*). / Az új kormányfő a párizsi önkéntes számüzetéséből visszatért Konsztantin Karamanlisz volt miniszterelnök lett. Karamanlisz polgári kormányt alakított, s megtette a nélkülözhetetlen lépéseket a fasiszta rezsim felszámolására. Így feloszlatta a Jarosz-szigeti koncentrációs tábort, szabadon engedte a politikai foglyokat, amnesztiát adott az emigráltaknak, ellenőrzése alá vonta az ország fegyveres erőit, engedélyezte több politikai párt – köztük a kommunista párt – működését stb., a továbbiakban pedig rendeletet adtak ki az általános választások előkészítésére.

görög–török konfliktus: *→török–görög konfliktus*

guami támaszpont: az USA egyik legfontosabb katonai támaszpontja a Csendes-óceánban, Guam szigetén, amely a Mikronéziához tartozó Mariana-szk. legdélibb része és az USA gyarmata. Itt helyezték el az USA csendes-óceáni hadászati légiparancsnokságának főhadiszállását, egy tengeralattjáró-támaszpontot és egy nagy távközlési központot (*→csendes-óceáni doktrína*).

guantánamói támaszpont: az USA haditengerészeti és légi támaszpontja Kuba délkeleti partján, a Guantánamo-öbölben. Az 1902-ben megalakult Kubai Közt. alkotmányát (elfogadták 1901-ben) az USA nyomására kiegészítették a hírhedt Plattcikkelyekkel, s ezek alapján az USA korlátlan időre bérbe vette a guantánamói haditengerészeti támaszpontot és a körülötte levő mintegy 100 km^2-nyi területet. A kubai forradalom győzelme után (1959) a forradalmi kormány törvénytelennek minősítette az erőszakkal szerzett bérleti jogot, visszautasította a bérleti díjat, s követelte a terület kiürítését. Az USA kormánya ezt megtagadta, majd amikor 1961. jan. 3-án megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Kubával, kijelentette, hogy ez nem érinti a ~ helyzetét. Az 1962. évi karib-tengeri válság idején és utána is a ~ az USA sok provokációjának volt a kiindulópontja. Kuba és a többi szocialista ország, valamint a tömbön kívüli országok is követelik a ~ megszüntetését.

Guatemala elleni támadás (1954): az USA intervenciója a demokratikus reformokat megvalósító közép-amerikai közt. ellen. / Előzményei onnan indultak ki, hogy 1944-ben polgári demokratikus forradalom vetett véget Guatemalában az egy évszázada tartó katonai uralomnak. A választásokon Juan José Arévalo került hatalomra. Utódjává 1950-ben Jacopo Arbenzet választották. Addig az ország megművelt területének 98%-a 142 családnak és a United Fruit Company amerikai gyümölcsmonopóliumnak a tulajdona volt. 1952. jún.-ban azonban kisajátították a nagybirtokokat, és a csaknem félmillió hektár amerikai tulajdont 180 000 paraszt között osztották fel. Az USA kormánya a United Fruit tulajdonának visszaszerzése végett 1954-ben fegyveres intervenciót szervezett Honduras és Nicaragua területéről Castillo Armas ezredes ellenforradalmi csapatainak felhasználásával. A guatemalai kormány az ENSZ Biztonsági Tanácsához fordult segítségért, de az USA ott kifejtett nyomása miatt eredménytelenül. 1954. jún. 27-én Arbenz elnök lemondásra kényszerült, és júl. 1-én Armas megalakította ellenforradalmi juntáját. / Armas visszaadta a kisajátított földeket, 30%-kal leszállította az ültetvényeken dolgozó munkások bérét. A diktátort 1957-ben testőrségének tagjai agyonlőtték – a diktatúra azonban

fennmaradt. Amikor Castillo Armas utódát, Miguel Ydígoras Fuentest 1962 tavaszán országos megmozdulás akarta eltávolítani a hatalomból, a CIA segítségével indatták meg. 1961-ben gerillaharcok indultak a diktatúra ellen. 1965-ben kommunista irányítással létrehozták a Felkelő Fegyveres Erők nevű szervezetet, hogy egybehangolják a fegyveres harcot. A reakció katonai hadjáratot indított a gerillatevékenység felszámolására. 1966–1967-ben kivégezték a Guatemalai Munkapárt (a kommunista párt) Központi Bizottsága tagjainak a felét. 1972. szept. 26-án Alvarado Monzónt, a Guatemalai Munkapárt főtitkárát és a Központi Bizottság öt tagját rabolták el és gyilkolták meg. A jobboldali terrornak sok ezer hazafi esett áldozatul.

Guinea felszabadító harca: a 19. sz. második felében gyarmatosított ország harca Franciao. ellen. Az antikolonialista felszabadító mozgalmat az 1947-ben megalakult Guineai Demokrata Párt (PDG) irányította Sékou Touré vezetésével. A francia neokolonialista alkotmányt a guineai nép döntő többsége az 1958-ban tartott szavazáson elutasította, és ugyanazon év okt. 2-án kikiáltották az önálló köztársaságot. A fiatal államnak – amely az egyik legelmaradottabb ny-afrikai francia gyarmat volt, ugyanakkor gazdag természeti kincsekben (pl. bauxitban) – külföldről támogatott ellenforradalmi összeesküvésekkel kellett megküzdenie. A legveszélyesebb akciót a nközi monopoltőke támogatásával portugál zsoldosok indították 1970. nov.-ben azzal a céllal, hogy reakciós rezsimet juttassanak hatalomra. Guinea segítséget nyújtott szomszédjának, Bissau-Guineának, továbbá Angolának a portugál gyarmatosítók elleni harcukhoz, kezdettől fogva antiimperialista külpolitikát folytatott, s az ENSZ-ben és más fontos nközi fórumokon a béke és a nközi enyhülés mellett szólalt fel.

gyámsági rendszer (nközi): egyes volt gyarmati területek igazgatásának és nközi ellenőrzésének a Népszövetség által létesített és az ENSZ által megújított sajátos formája. Az ENSZ Alapokmánya szerint az a célja, hogy előmozdítsa az igazgatás alá helyezett területek lakosságának politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését, a fokozatos haladást az önkormányzat vagy a függetlenség elérése felé. / A ~ hatálya a Népszövetség idején a német gyarmatokon létesített ún. mandátumterületekre (Francia és Brit Togo, Francia és Brit Kamerun, Ruanda-Urundi, Tanganyika, Új-Guinea, Nauru, Ny-Szamoa és a két vh. között Japán által igazgatott Csendes-óceáni szk.), valamint Olasz Szomáliára terjedt ki. DNy-Afrika (Namíbia) területét a volt mandatárius hatalom, a jelenlegi D-afrikai Közt. az ENSZ ismételt felszólításai ellenére nem helyezte a ~ igazgatása alá. A szóban forgó területek a gyámságot gyakorló hatalom igazgatása alatt álltak. A 11 volt gyámsági terület közül az idők folyamán 10 kikerült a ~-ből, mivel önálló állammá vagy egy önálló állam részévé vált. (1977-ben a ~ egyedüli maradványa a Csendes-óceáni szk., az USA gyámsága alatt.) Az igazgatás feltételeit a gyámsági megállapodások tartalmazzák, ezeket a közvetlenül érdekelt államok kötik meg egymással. Egyes gyámsági megállapodásokban hadászati jelentőségű körzetek kijelölésére került sor. Ilyen körzetnek minősítették a Csendes-óceáni szk.-et, amelyek jelenleg az USA gyámsága alatt állnak. (Karolina- és Marshall-szk.). A hadászati fontosságú körzetek felett a felügyeletet a Biztonsági Tanács gyakorolta, míg a többi gyámsági terület vonatkozásában ez a jogkör az ENSZ Közgyűlését illette meg. A Közgyűlés fennhatósága alatt működik a →*Gyámsági Tanács;* feladata a nközi ~-rel kapcsolatos kérdések megvizsgálása.

Gyámsági Tanács (Trusteeship Council – New York): az ENSZ egyik fő szerve, a

nközi →*gyámsági rendszer*rel kapcsolatos feladatok ellátásával foglalkozik. Hatáskörébe tartozik a gyámsági területeket igazgató államok évi jelentéseinek megvizsgálása, e területek lakói által benyújtott panaszbeadványok kivizsgálása, valamint a gyámság alatt álló területek meglátogatása. / A ~-nak az Alapokmány eredeti rendelkezései szerint tagjai voltak a gyámság alatt álló területek igazgatásával megbízott államok, a Biztonsági Tanácsnak azok az állandó tagjai, amelyek nem igazgatnak gyámsági területeket, valamint az ENSZ Közgyűlése által hároméves időtartamra választott annyi más állam, amennyi szükséges volt ahhoz, hogy a ~ teljes taglétszáma egyenlően oszoljék meg a gyámság alatt álló területeket igazgató államok és az ilyen funkciókkal nem rendelkező államok között. Minthogy a gyámsági rendszer keretében már csak az USA által igazgatott Csendes-óceáni szk. tartoznak, a ~-ot ma már nem lehet az Alapokmány rendelkezéseinek megfelelően összeállítani, s csak a BT öt állandó tagjából áll. A gyámsági rendszer hozzájárult a gyámság alatt álló területek függetlenségének kivívásához, a gyarmati rendszer felszámolásához.

gyarmati rendszer: a gyarmatosító politika alapján a kapitalista, ill. imperialista hatalmaktól politikailag és katonailag elnyomott, gazdaságilag kizsákmányolt területek összessége, ill. a gyarmatosítók és a gyarmatok közötti kapcsolat. / A ~-be egyaránt beletartoztak a gyarmatok, a csak jogilag független félgyarmatok (a két vh. között ilyen volt Kína, ill. L-Amerika nagy része), a gyámsági területek (→*gyámsági rendszer*), a →*protektorátus*ok (pl. Nagy-Britannia 1914-ben protektorátussá nyilvánította Egyiptomot) és a →*dominium*ok (így nevezték Nagy-Britanniának a brit →*Nemzetközösség*ben önkormányzattal rendelkező gyarmati területeit). A ~ a 15. sz. végén a tőkés termelési mód kialakulásával együtt jött létre, ekkor teremtették meg a spanyol és a portugál uralkodó osztályok gyarmatbirodalmaikat. Őket követték Amerika, Afrika, Ázsia országainak gyarmatosításában Hollandia, Francio. és Nagy-Britannia. A 19. sz.-ban az USA is megkezdte gyarmati hódításait. Az →*imperializmus*ra való áttéréssel (a →*tőkekivitel* és az egyenlőtlen árucsere révén, ill. mivel a gyarmatok nyersanyagszállítókká és fogyasztó piacokká váltak) a ~ a monopolkapitalizmus egyik fő profitforrása lett. Újabb imperialista hatalmak léptek a gyarmatosítás útjára: Németo., Oroszo., Japán és Belgium. A világ felosztása a gyarmatosítók között a 19. sz. végén és a 20. sz. elején fejeződött be. A Föld területének több mint négyötöde volt gyarmati uralom alatt és függőségben, s ezen a területen élt a Föld lakosságának majdnem kétharmada. Nagy-Britannia, Franciao. és Oroszo. lett a három legnagyobb gyarmatosító hatalom, 1914-ben az ő uralmuk alá tartozott a gyarmatosított területek túlnyomó része, a Föld területének 46, lakosságának mintegy 30%-a. A ~ kialakulása jelentős tényezője volt a kapitalista, majd az imperialista hatalmak gyors megerősödésének, és fontos eleme lett a tőkés világ egyenlőtlen fejlődésének. Miután a világ felosztása befejeződött, a fiatalabb gyarmatosító hatalmak – az USA, Németo., Japán és Olaszo. – már csak a gyarmatok újrafelosztására törekedhettek. Az I. vh. befejezése után a győztes imperialista hatalmak felosztották egymás között a volt német gyarmatokat. Japán megerősítette pozícióit Kínában. A kielégítetlen USA-imperializmus kiterjedt gazdasági expanziót kezdett L-Amerikában és Ázsiában. A kiéleződő ellentmondások és az erősödő konkurrenciaharc az imperialista hatalmakat újabb gyarmati hódításokra sarkallta, pl. Olaszo.-ot Etiópiában. A legagresszívabb imperialista hatalmaknak – Németo.-nak, Olaszo.-nak és Japánnak – a gyarmatok újrafelosztására való törekvése volt az

egyik oka a II. vh. kitörésének. / A ~ válsága az Októberi Forradalommal következett be, ekkor a →*nemzeti felszabadító mozgalom* új szakasza kezdődött el: a világforradalmi folyamathoz kapcsolódó tömegmozgalommá vált. A II. vh. után megindult a →*gyarmati rendszer felbomlása.* Az imperializmus az erőviszonyok megváltozása következtében mindinkább arra kényszerült, hogy szakítson a gyarmati uralom „klasszikus" módszereivel, s az új körülményeknek megfelelő módszereket használjon uralma és a kizsákmányolás fenntartására. Szükség esetén pozíció fenntartása és a neokolonialista politikában részes reakciós rendszerek támogatása végett fegyveresen is beavatkozik *(→neokolonializmus)*. A ~ még napjainkban sem szűnt meg teljesen: 1978-ban a következő területek voltak gyarmati uralom, ill. függőség alatt:

Terület	*Nagyság* (km²)	*Lakosság*
Amerikai Szamoa	197	31 000
Amerikai Virgin-szk.	344	83 000
Anguilla (NBr.)	91	6 500
Antigua (NBr.)	442	71 000
Belize (NBr.)	22 963	150 000
Bermuda (NBr.)	53	60 000
Brit Virgin-szk.	153	12 000
Brunei (NBr.)	5 765	162 400
Canton és Enderbury (NBr.–USA)	70	300
Cook-szk. (ÚjZ.)	241	30 000
Corn-szk. (USA)	11	1 900
Csendes-óceáni szk. (USA)	1 279	101 500
Dominica (NBr.)	751	78 000
Északi Mariana-szk. (USA)	500	13 400
Falkland-szk. (NBr.)	16 076	1 900
Feröer (Dánia)	1 399	41 200
Francia déli és antarktiszi területek	7 371	200
Francia Guyana	91 000	60 000
Francia Polinézia	3 997	130 000
Gibraltár (NBr.)	7	30 000
Gilbert-szk. (NBr.)	800	57 800
Grönland (Dánia)	2 175 600	49 700
Guadeloupe (Fr.)	1 780	350 000
Guam (USA)	541	105 600
Guantánamói-öböl (USA)	117	10 500
Holland Antillák	993	240 000
Hongkong (NBr.)	1 046	4 380 000
Johnston- és Sand-sziget (USA)	2	1 000
Kajmán-szk. (NBr.)	260	14 200
Karácsony-szk. (Au.)	135	3 300
Kókusz-szk. (Au.)	14	800
Lord Howe-sziget (Au.)	17	300
Macau (Port.)	16	320 000
Martinique (Fr.)	1 102	360 000
Mayotte (Fr.)	374	38 000
Midway-szk. (USA)	5	2 400
Montserrat (NBr.)	98	16 000
Namíbia (nközi jogilag önálló, a D-afrikai Közt. megszállása alatt)	823 172	890 000
Niue (ÚjZ.)	259	5 200
Norfolk-szk. (Au.)	34	1 900
Panamai csatorna-övezet (USA)	1 676	43 900
Pitcairn-szk. (NBr.)	5	100
Puerto Rico (USA)	8 897	3 196 100
Réunion (Fr.)	2 512	500 000
Saint Kitts és Nevis (NBr.)	269	48 000
Saint Lucia (NBr.)	616	114 000
Saint-Pierre és Miquelon (Fr.)	242	5 800
Saint Vincent (NBr.)	389	101 700
Spanyol É-Afrika	31	170 000
Svalbard (Norv.)	62 050	3 500

Terület	*Nagyság* (km²)	*Lakosság*
Szent Ilona (NBr.)	412	7 000
Tokelau-szk. (ÚjZ.)	10	1 600
Turks- és Caicos-szk. (NBr.)	430	5 700
Tuvalu (NBr.)	24	6 800
Új-Hebridák (Fr.–NBr.)	14 762	100 000
Új-Kaledónia (Fr.)	19 103	131 700
Wake (USA)	8	1 600
Wallis és Futuna (Fr.)	274	10 000
Összesen	3 270 735	12 358 700

Táblázatunkban nem szerepel a vitatott nközi státusú D-Rhodesia (*→Rhodesia nemzetközi státusa*), a volt Portugál Timor (1975-ben a felszabadító mozgalom egyik irányzata kikiáltotta a független K-Timori Népi Dem. Közt.-ot, ám Indonézia annektálta a területet), továbbá a volt Spanyol Szahara (*→Nyugat-Szahara függetlenségének kérdése*). Nem szerepelnek továbbá a gyarmati vagy függőségi státusban levő olyan lakatlan területek, melyeknek katonai jelentőségük van.

gyarmati rendszer felbomlása: a folyamat 1917-ben, az Októberi Forradalom győzelmével kezdődött meg: akkor következett be a *→gyarmati rendszer* válsága – a *→kapitalizmus általános válsága* első szakaszának talaján – és a *→nemzeti felszabadító mozgalom* fellendülése. Lenin már az Októberi Forradalom előtt kidolgozta a nemzeti és a gyarmati kérdés megoldásának programját. Ez a program elismerte a nemzetek *→önrendelkezési jogát*, s a függetlenség kivívásának legjobb eszközét az elnyomott népek és a nközi munkásosztály szövetségében jelölte meg. Az Októberi Forradalom után az orosz gyarmatok elnyerték függetlenségüket majd szövetségi államként csatlakoztak a SZU-hoz. Az Októberi Forradalmat követően függetlenné vált Afganisztán (1919) és Mongólia (1921). Ebben az időszakban egyes imperialista hatalmak arra kényszerültek, hogy formálisan elismerjék néhány ország autonómiáját: Jemenét (1918), Egyiptomét (1922), Irakét (1932), Szíriáét és Libanonét (1941) stb. Ez a „függetlenség" gyakorlatilag nem szüntette meg a gyarmati függőséget, de már a gyarmati rendszer gyengülését mutatta. / A II. vh. utáni időszakban a nközi erőviszonyok megváltozása, a szocialista világrendszer kialakulása nyomán a kapitalizmus általános válsága második és harmadik szakaszának talaján bekövetkezett a ~, sorozatosan győzedelmeskedtek a nemzeti felszabadító mozgalmak harcai. Már 1945-ben kikiáltotta függetlenségét Vietnam, Laosz és Kambodzsa, valamint Indonézia (*→indonéziai forradalom és ellenforradalom*). India 1947-ben Pakisztánnal együtt domínium lett. 1949-ben győzött a kínai nemzeti forradalmi mozgalom, kikiáltották a Kínai Népközt.-ot. Ez hatalmas csapás volt az imperialista gyarmati rendszerre. A ~-nak folyamatában a legnépesebb területek 1945 és 1949 között lettek függetlenek. / Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején Afrika lett a nemzeti felszabadító harcok fő színtere. Az egyiptomi és az iraki forradalom győzelmét (1952, ill. 1958), további é-afrikai államok függetlenné válását (Tunézia és Marokkó 1956-ban, Algéria 1962-ben) – az *→arab nemzeti felszabadító mozgalom* győzelmeit követte a *→fekete-afrikai gyarmatok függetlenné válása*. 1960-ban az ENSZ Közgyűlésének 15. ülésszaka nyilatkozatot fogadott el a gyarmati országok és népek függetlenségéről (1514. sz. határozat). 1961-ben dekolonizációs bizottságot hoztak létre ennek végrehajtásával kapcsolatban. 1970-ben akcióprogramot fogadtak el a nyilatkozat teljes végrehajtása végett. Az 1960-as évek második felében kezdődött meg Nagy-Britannia kivonulása a *→Szueztől Keletre* levő területekről, így az 1970-es évekre Portugália maradt meg az utolsó

gyarmatbirodalomnak. 1974-ben a portugál fasizmus bukása után megkezdődött a →*portugál gyarmatok függetlenné válása* is. Az 1945 óta függetlenné vált területek nagysága és lakóik száma:

	Terület (millió km²)	*Lakosság* (millió fő 1975-ben, becslés)
1945–1949	7,6	1011
1950–1959	5,4	58
1960–1969	18,4	254
1970–1977	3,1	21
Összesen	34,5	1344

A gyarmati és függő országok függetlenné válásának módjai változatosak voltak: a fegyveres harc, a politikai eszközökkel elért kompromisszumok (ezek minden esetben az imperializmus térvesztésével jártak), vagy éppen az imperializmustól – a helyzet további éleződésének elkerülése végett – siettetett függetlenné válás. A megváltozott nközi erőviszonyok jelentős engedményekre, nem egy esetben a vereség nyílt beismerésére kényszerítették az imperialista hatalmakat. De közben nem mondtak le a gyarmatosításból származó előnyeikről, hanem – alkalmazkodva az új viszonyokhoz – módszereiken változtattak: a kolonializmusról áttértek a →*neokolonializmus*ra.

H

háború: a társadalmi osztályok, népek, nemzetek, államok vagy államcsoportok politikájának folytatása szervezett fegyveres erőszakkal politikai és gazdasági céljaik elérésére. / A ~-ban a szemben álló felek közötti harc fő formája a haderők szervezett fegyveres küzdelme, de a politika más eszközeit (diplomácia, ideológia, gazdaság) is a ~ szolgálatába állítják. A ~ mindig annak a politikának az osztályjellegét viseli magán, amelyet az érdekelt osztályok vagy államok huzamosan folytatnak. A polgári ideológia a ~-kat a társadalom örökös velejáróinak tekinti. A marxizmus–leninizmus szerint a ~ történelmi kategória, mivel a termelőeszközök magántulajdonával és a társadalomnak ebből eredő antagonisztikus osztályellentéteivel, az osztályok, népek, nemzetek, államok közötti társadalmi-politikai ellentmondásokkal függ össze. A ~-k a kizsákmányoló rendszerek társadalmi-gazdasági viszonyaiban gyökereznek, s okaik akkor szűnnek meg véglegesen, amikor az egész világon felszámolják a kizsákmányoló rendszereket, és mindenütt győzedelmeskedik a szocializmus, ill. a kommunizmus. A kapitalizmusban, kivált annak imperialista szakaszában, a ~-k a polgárságnak, a monopoltőkés köröknek a profitra és a hatalomra való törekvéséből keletkeznek. Ennek megnyilvánulása az idegen területen levő felvevőpiacok és nyersanyagforrások meghódítása utáni hajsza, s ezzel együtt más népek leigázása. A nközi imperializmust, amelynek politikai és stratégiai célja változatlanul a szocializmus visszaszorítása és megszüntetése, főként az erőviszonyok változása kényszeríti arra, hogy lemondjon a szocialista országok elleni ~-król, s a két ellentétes világrendszer küzdelmében más eszközöket használjon. / A történelem során kirobbantott ~-k társadalmi-politikai és katonai-technikai jellegük szerint osztályozhatók. A marxizmus–leninizmus a társadalmi-politikai célok szerint megkülönböztet igazságos és igazságtalan ~-kat. Korunkban az igazságos ~-knak a következő fő típusai vannak: 1. a szocialista haza megvédelmezése az imperialista agresszorokkal szemben; 2. a nemzeti felszabadító és védelmi ~-k az imperialista uralom, a kolonializmus és a neokolonializmus ellen; 3. a reakciós és ellenforradalmi erők ellen folytatott forradalmi polgár~k. Az igazságtalan ~-k fő típusai korunkban a következők: 1. az imperialista hatalmak ~-i a szocializmus ellen; 2. az imperialista és más reakciós hatalmaknak a nemzeti felszabadító mozgalom elleni gyarmatosító ~-i; 3. a szocialista munkásmozgalom és a demokratikus népmozgalom ellen folytatott ellenforradalmi polgárháborúk; 4. az imperialista hatalmak egymás elleni, mindkét részről igazságtalan ~-i. A nközi forradalmi munkásmozgalom, a szocialista országok és marxista–leninista pártjaik határozottan elleneznek mindenfajta igazságtalan ~-t. Arra törekszenek, hogy megakadályozzák őket; ha pedig mégis kitörnek, a konkrét történelmi körülményektől függően leküzdik azokkal a forradalmi eszközökkel, amelyek a szocialista világrendszer, a nközi munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom mindenkori érdekeinek a legjobban megfelelnek. / Katonai-technikai jellemzőik szerint a ~-

kat feloszthatjuk a kitűzött hadászati célok alapján: általános és →*korlátozott háború*kra; az alkalmazott fegyverek alapján: →*atomfegyverek* korlátlan vagy korlátozott alkalmazásával, →*vegyi fegyverek*kel és →*biológiai fegyverek*kel, s csak →*hagyományos fegyverekkel vívott háború*kra. A részt vevő erők nagyságától és a fegyveres küzdelem méretetől függően lehetnek →*helyi háborúk*, →*globális háborúk*, és vh.-k. Időtartama szerint a ~ lehet gyors lefolyású és elhúzódó. A hadviselés módja szerint a ~-t vívhatják atomfegyverrel és szárazföldi, tengeri, légi →*hadműveletekkel*, hagyományos eszközökkel és szárazföldi, légi, tengeri hadműveletekkel vagy a két mód kombinációjával és más →*tömegpusztító fegyverek*kel. A ~-ban részt vevő fegyveres erők jellege szerint van reguláris, irreguláris, gerilla és partizán erőkkel vívott ~ (→*gerillaháborúk*, →*partizánmozgalmak*). / A szocialista világrendszer politikai, gazdasági és katonai hatalmára támaszkodva, a haladó és békeszerető erők meg tudják akadályozni, hogy az imperialisták új vh.-t robbantsanak ki. A szocialista államok és a marxista-leninista pártok ellene vannak, hogy a vitás nközi, államközi problémákat ~-kal döntsék el, s kivált a →*haditechnikai forradalom* nyomán előállt gyökeresen új helyzetben az imperialistaellenes erők fő feladatának tartják a termonukleáris vh. megakadályozását. Harcolnak a különböző társadalmi rendszerű államok →*békés egymás mellett éléséért* és a →*leszerelésért*.

háború áldozatainak védelme: →*genfi egyezmények*

háborús bűnök elévülése: →*háborús bűnösök*

háborús bűnösök: a hadviselés általános törvényeit és szabályait megsértő személyek. A háborúkat az államok fegyveres erői folytatják, de a fegyveres erők cselekményeit egyes személyek rendelik el, ill. hajtják végre. A hadviselés szabályainak megsértése esetében a felelős személyek nem menekülhetnek a rájuk háruló felelősségtől azzal az indokkal, hogy az állam nevében és megbízásából jártak el. / Már az I. vh.-ban elkövetett háborús bűnök szükségessé tették, hogy a ~ megbüntetéséről nközi úton gondoskodjanak. A fasiszták által a II. vh-ban elkövetett szörnyű bűncselekmények sem maradhattak megtorlatlanul. A SZU, Nagy-Britannia és az USA a moszkvai külügyminiszteri értekezleten 1943. okt. 30-án kiadott nyilatkozatban megállapodtak abban, hogy a ~-et abban az országban és annak az országnak a törvényei szerint fogják felelősségre vonni, amelyben bűneiket elkövették. Megállapodtak abban is, hogy azokat a személyeket, akiknek bűncselekményei nem függnek össze valamely földrajzi hellyel, a szövetséges államok közös elhatározása alapján vonják felelősségre. A szövetséges nagyhatalmak 1945. aug. 8-án Londonban egyezményt írtak alá az európai ~ üldözéséről és megbüntetéséről. E szerint a fő ~ felelősségre vonására Nközi Katonai Törvényszéket kellett létrehozni, amelyben a vádat a négy nagyhatalom egy-egy fővádlója képviselte. Az egyezmény a nközi bűncselekmények következő három csoportját állapította meg: 1. béke elleni bűncselekmények, vagyis agresszív vagy szerződésellenes háború előkészítése, kirobbantása vagy folytatása, továbbá részvétel olyan általános tervben vagy összeesküvésben, amely ilyen békeellenes bűncselekményre irányul; 2. a háborús bűncselekmények, vagyis a hadviselés törvényeinek és szokásainak megszegése; 3. az emberiesség elleni bűncselekmények, vagyis a polgári lakosság irtása, deportálása, politikai, vallási vagy faji okokból való üldözése. / A Nürnbergi Katonai Törvényszék 1945. nov. 14-én kezdte meg működését, és 1946. okt. 1-én hirdetett ítéletet a fő német ~ egy csoportja felett. 12 vádlottat halálra, 3-at életfogytiglani fegyházra ítélt, 3-at felmen-

tett, a többit hosszabb szabadságvesztés büntetéssel sújtotta. Bűnösnek mondotta ki a német fasiszta párt vezetőtestületét, a náci Németo. politikai rendőrségét (Gestapo), a nácipárt fegyveres alakulatát (SS). A fő japán ~-et a londoni egyezményben foglalt elveknek megfelelően a Tokiói Nközi Katonai Törvényszék vonta felelősségre. A per 1946. máj. 3-ától 1948. nov. 12-éig tartott. 7 vádlottat halálra, 16-ot életfogytiglani fegyházra ítéltek, 2 vádlottat pedig hosszabb szabadságvesztésre. / A ~ felelősségre vonása a nközi katonai bíróságok előtt lefolytatott perekkel nem zárult le. A szövetséges államok a ~-et saját katonai bíróságaik elé állították. A szovjet katonai bíróságok a ~ ügyében az elkövetett cselekményekkel összhangban álló ítéleteket hoztak, a nyugati hatalmak katonai bíróságainak tevékenysége azonban mindinkább gyöngült. A háborús imperialista körök egyre nyíltabban kezdték hangoztatni, hogy a ~-nek meg kell bocsátani, és ennek megfelelően elkezdődött tömeges szabadon bocsátásuk, sőt rehabilitálásuk. Az ENSZ Közgyűlésének 1. ülésszaka 1946-ban nyilatkozatot tett a ~ kiszolgáltatásáról és megbüntetéséről. Az ENSZ Közgyűlésének 23. ülésszaka 1968-ban elfogadta a háborús bűnök és az emberiség elleni bűnök el nem évüléséről szóló egyezmény tervezetét. Az egyezmény olyan belső jogszabályok megalkotására kötelezi az államokat, amelyek megakadályozzák a háborús bűnök és az emberiség elleni bűncselekmények üldözésének és megbüntetésének korlátozását.

hadászat: a →*hadművészet* vezető területeként, az állam politikájának eszközeként az egész háború katonai-technikai jellegére, a fegyveres erők szervezetére, felkészítésére (kiképzésére) és alkalmazására, az állami katonai felső vezetés elméleti és gyakorlati tevékenységére, a fegyveres küzdelem egészének jelenségeire és törvényszerűségeire vonatkozó tudományosan megalapozott nézetek rendszere. A ~ a hadtudomány, a katonai doktrína és a hivatalos katonapolitika irányelvei alapján, az államok és a koalíciók gazdasági és katonai lehetőségeit figyelembe véve, kidolgozza a fegyveres erőknek és az egyes haderőnemeknek a háborúra való felkészítésével és ~-i alkalmazásával kapcsolatos elveit. Mindezek mellett kutatja a fegyveres küzdelem megvívásának es vezetésének formáit, módszereit, valamint a fegyveres erők ~-i biztosításának megoldásait. A ~ elvei alapján működnek a legfelsőbb katonai vezető szervek (az országos és a koalíciós haderőnemek és az egyesített vezérkarok, a különféle nemzetvédelmi, honvédelmi [hadügyi] minisztériumok). Háborúban a ~ elvei alapján vezetik a ~-i támadó és védelmi →*hadműveleteket*. A ~ dolgozza ki a lakosság háborúra való felkészítésének feladatait is. A ~-i kutatások visszahatnak a katonai doktrínára és a katonapolitikára is, mivel az új kutatások eredményei alapján módosulhat ezek gyakorlata is.

hadászati fegyverrendszerek: olyan fegyverek és →*fegyverrendszerek*, amelyekkel a legfelsőbb katonai vezetés közvetlen →*hadászati* feladatokat oldhat meg. (Használatos a stratégiai fegyverek elnevezés is.) A ~-hez tartoznak az interkontinentális ballisztikus támadórakéták, a hadászati támadórakétákat elhárító rakéták, a katonai rendeltetésű mesterséges holdak, űrhajók, az interkontinentális vagy középhatótávolságú tengeri támaszpontú hadászati rakéták, melyeket →*atom-tengeralattjárókon* helyeznek el, a hadászati bombázó, felderítő és szállító repülőerők, továbbá mindazon rádiólokációs, rádió- és egyéb technikai berendezések, amelyek a ~-et kiszolgálják. A ~ körét 1977-ben az USA – a fegyverkezési versenyt folytatva – a →*szárnyas rakétákkal* egészítette ki.

hadiállapot: →*hadüzenet*

hadifogoly-egyezmény (1929): →*genfi egyezmények*

hadipotenciál: egy államnak, államcsoportnak vagy koalíciónak a hadviselés szolgálatába állítható tényleges lehetőségei egy adott időben: A ~ felhasználására döntően háború idején kerül sor, de a →*katonapolitika* eszközeként békében is jelentősége van. A ~ magában foglalja az erkölcsi-politikai, a gazdasági, a tudományos-technikai és a →*katonai potenciált*. / A ~ objektív társadalmi alapokon nyugszik, s ezek egyben egyes elemeinek és így egészének szintjét is meghatározzák. E meghatározó tényezők: az állam, államcsoport vagy koalíció társadalmi rendje, bel- és külpolitikája, gazdaságának fejlettsége, teljesítőképessége, tudományos-technikai fejlettsége, a lakosság erkölcsi-politikai állapota, műveltségi színvonala.

haditechnikai eszközök: azok a technikai eszközök, amelyekkel a fegyveres erők a fegyveres küzdelmet megvívják. A ~-et hadászati, hadműveleti és harcászati tevékenységre használják. Harc- és kisegítő eszközökből állnak. Harceszközök a fegyverek és a →*fegyverrendszerek* (pusztító, célba juttató és irányító eszközök), valamint a harc megvívásakor alkalmazott egyéb eszközök (a védelem, a híradás és a katonai vezetés, a felderítés, az álcázás, a műszaki feladatok és a vegyi és sugárvédelem eszközei). Kisegítő eszközök a szállító, javító eszközök és a különféle munkagépek, amelyek azonosak a gazdaságban használatos eszközökkel.

haditechnikai forradalom: a tudományos-technikai forradalom sajátos része, területe, egyszersmind első, katonai szakasza. Ennek folyamán a haditechnikában és így a hadipotenciál struktúrájában minőségi változások következtek be. Ezek irányai a következők: fordulat a rombolási energiában (nukleáris robbanóenergia), forradalom a csapatok vezetésében és a haditechnika vezérlésében (kibernetizálás és részleges automatizálás), változások a célba juttató eszközökben (rakéták, sugárhajtású légierő), az új technika gyártásához szükséges új anyagok előállítása, új haditechnikai gyártástechnológiák bevezetése, szerkezeti változások a fegyveres erők személyi és parancsnoki állományában fegyvernemek, szakképzettség és foglalkozások (tudósok, műszaki szakértők stb.) szerint. Az új tömegpusztító eszközök mellett a hadiiparban továbbfolyik a hagyományos fegyverek és fegyvernemek technikai tökéletesítése. / A ~ roppant nagy hatással volt a nközi kapcsolatokra is, mert a katonai erőviszonyokban is strukturális változásokat idézett elő. Ezt a folyamatot főként az államok hadipotenciál-arányainak változásai fejezik ki. Az USA közvetlenül a II. vh. befejezése után, amikor az atomfegyver még egyedül az ő birtokában volt és nközi politikáját, diplomáciáját s hadászatát az atomstratégiára alapozta, világuralmi igénnyel lépett föl, célja az amerikai monopoltőkének az egész világra való kiterjesztése lett. Ennek útjában legfőbb akadályként a SZU és a kialakuló szocialista világrendszer állt. Mindenekelőtt a SZU katonai erejének óriási megnövekedése volt az oka annak, hogy az imperialisták nem szánták rá magukat egy újabb vh. kirobbantására. Az USA igénye a világuralomra még akkor sem szűnt meg, amikor a SZU-ban 1949-ben atombombát, majd 1953-ban hidrogénbombát próbáltak ki. 1962-ben azonban már az akkori elnök, Kennedy jelentette ki, hogy az USA és a SZU atompotenciáljának arányában nagy változások következtek be a SZU javára, s 1968 végére az USA szenátusában az atompotenciált tekintve „egyenlő erőviszonyokat kialakító tendenciákról" és a „kölcsönös visszatartás feltétlen hatásáról" szóltak. Ugyanakkor a SZU hagyományos fegyveres erőire való tekintettel az USA-nak felül kellett

vizsgálnia akkori katonai doktrínáját, a rugalmas reagálás doktrínáját, és az amerikai szenátus szükségesnek látta a rugalmas reagálás alternatívájaként vagy annak kiegészítéseképp a gazdasági és diplomáciai eszközök felhasználását. / A ~ nyomán létrejött új tömegpusztító fegyverek, a hadipotenciál erejének és minőségének gyökeres megváltozása következtében a háború és a béke korunk nközi kapcsolatainak fő problémája lett, s egy vh. problémáját ma már egészen más módon kell megközelíteni, mint a II. vh. előtt. A kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása ennek tudatában állapította meg, hogy az imperialistaellenes erők akcióegységének fő láncszeme az a harc, amelyet a háborús veszély, a népek tömeges kiirtásával fenyegető termonukleáris vh. veszélye ellen, a világbékéért vívnak. / A 20. sz. történelmi folyamatainak elemzése, ideértve a ~ roppant nagy hatásainak az elemzését is, megerősítik azt a perspektívát, hogy bekövetkezik a háborúk történelmi határa. Ebben szerepet játszanak: 1. Társadalmi tényezők: a kapitalizmus általános válsága, amely egyúttal az agresszív háborúk egész történelmi időszakot felölelő válsága, másfelől a szocializmus kialakulása és fejlődése, amely egész lényegével tagadja az agresszív háborúkat, és olyan haditechnikával rendelkezik, hogy már most meg tudja bénítani az imperializmus hadipotenciálját, s miután majd az egész világon győzött, kizár mindenfajta háborút az emberiség életéből. 2. A vh. demográfiai következményei: az emberveszteség hatalmas mértékben növekvő üteme. 3. Anyagi-műszaki tényezők: az olyan pusztító erejű haditechnika, amely már az emberiség létét fenyegeti. 4. A politikai tényező: a háború mint a politikai célok elérésének eszköze mind irreálisabbá válik. 5. A jogi tényező: a nközi jogban megszűnik az államok „joga" a háborúkra mint a nközi viták és ellentmondások megoldásának és az állami politikának az eszközére. 6. A katonai tényező: az olyan vh., amely minden rendelkezésre álló rakéta- és nukleáris haditechnikának a bevetésével folyik, a háború elemeit és összetevőit tekintve egyben önmagát tagadja.

hadművelet: a haditevékenység egyik formája, seregtestek (hadtest, hadsereg, front) által végrehajtott, meghatározott ideig tartó hadi tevékenységek összessége; célja egy-egy ~-i feladat végrehajtása. A ~ idején az atomcsapásokat és a csapatok tevékenységét cél, idő és hely szerint összehangolják. A ~-re terv készül, ebben rögzítik a rendelkezésre álló erők és eszközök térbeli és időbeli feladatait. ~-et a szárazföldi csapatok, a távolsági légierő és a haditengerészeti erők seregtestjei oldhatnak meg önállóan. A honi légvédelem és a hadászati rakétacsoportok részt vesznek egy-egy ~ végrehajtásában. A ~ jellegét tekintve lehet támadó vagy védő, ill. légi és tengeri deszant~.

hadműveleti művészet: a szocialista hadtudományban a →*hadművészet* része, a seregtestek hadműveleteinek előkészítésével, megvívásával kapcsolatos kérdések megoldását kutatja. Részei: az általános elmélet és a seregtestek alkalmazása. A ~ a hadművészeten belül a →*hadászat* és a →*harcászat* közötti kapcsolatokat teremti meg.

hadművészet: a hadtudomány legfőbb területe, a különböző méretű haditevékenységek törvényszerűségeit és elveit kutatja, egyben a hadászati, hadműveleti és harcászati méretű küzdelem előkészítésének, végrehajtásának és vezetésének általános elméletét és gyakorlatának fő kérdéseit tartalmazza. Részei: az általános elmélet, ill. a →*hadászat*, a →*hadműveleti művészet* és a →*harcászat*. Az általános elmélet a harcban, a hadműveletben és az egész fegyveres küzdelemben érvényesülő általános törvényszerűségekkel kapcsolatos elméleti kérdésekkel foglalkozik. A ~ a hadászati, a

hadműveleti és a harcászati méretű hadi tevékenységek anyagi és technikai biztosításának elvi kérdéseit is tárgyalja.

hadszíntér: a háborús térségnek szárazföldi vagy óceáni része a hozzátartozó légtérrel, ahol a szemben álló hadviselő felek →*hadipotenciál*-komplexumának meghatározott részei helyezkednek el, és ahol hadászati méretű fegyveres csoportosítások hadászati feladatokat oldanak meg. →*Hagyományos fegyverekkel vívott háború*ban nagy akadályövezetek határolják (hegyrendszerek, beltengerek), s így a ~-ek a kontinenseknek és az óceánoknak csak egy-egy részére korlátozódnak. A ~ napjainkban már kiterjed a szemben álló hadviselő felek országainak teljes mélységére, s megszűnt addigi ~-hátország megkülönböztetés. A ~-ek osztályozhatók fontosságuk (fő- és mellék~) és természeti-földrajzi jellegük (kontinentális, szárazföldi, óceáni, tengeri ~) szerint. A ~ határait a kialakult katonapolitikai helyzet, a hadászati jelentőségű objektumok és a hadászati méretű fegyveres csoportosítások elhelyezkedése, továbbá a természetes akadályövezetek határozzák meg. A ~-et már békeidőben előkészítik.

hadüzenet: valamely állam egyoldalú akaratnyilvánítása arra vonatkozóan, hogy a másik államot fegyverrel megtámadja. Az ultimátum valamely feltételhez kötött ~: az ellenfél meghatározott időpontig teljesítsen bizonyos feltételeket, ellenkező esetben kezdetét veszi az ellenségeskedés. / Az 1907. évi III. sz. hágai egyezmény 1. cikkelye kimondta, hogy az „ellenségeskedéseknek nem szabad megkezdődniök előzetes és minden kétséget kizáró értesítés nélkül, amely akár megokolt ~, akár ultimátumba foglalt feltételes ~ alakjába foglalható". E rendelkezés ellenére gyakran előfordult és előfordul, hogy az agresszorállamok nem üzennek hadat, mert nem akarnak lemondani a meglepetésszerű támadás nyújtotta katonai előnyökről. Pl. Németo. 1941-ben ilyen módon indította meg a háborút a SZU ellen. / A ~-tel, ill. az ultimátumban megjelölt határidő lejártával - ha az abban foglalt követeléseknek nem tettek eleget – bekövetkezik a hadiállapot. ~ nélkül is bekövetkezik a hadiállapot, ha valamely állam egy másik állam ellen fegyveres ellenségeskedést kezd. Akár ~ vagy ultimátum, akár előzetes értesítés nélkül kezdődnek a hadicselekmények, a hadiállapot bekövetkezésének mind a hadviselő felekre, mind a háborúban részt nem vevő államokra (semleges államok) jogi kihatásai vannak. Pl. megszakadnak a hadviselő államok között a diplomáciai kapcsolatok; a semleges államok magatartását a semlegesség tekintetében kialakult nközi jogi szabályok határozzák meg stb. A ~ maga után vonja a hadiállapot következményeit még abban az esetben is, ha a felek között ténylegesen nem indul fegyveres harc. Pl. a II. vh.-ban Kanada és Magyaro. között a ~ folytán hadiállapot volt, bár fegyveres összeütközésre nem került sor köztük. / Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkelye 4. bekezdésének értelmében a ~, ill. az azzal vagy nélküle megkezdett fegyveres ellenségeskedés tiltott cselekmény. Ha valamelyik állam hadat üzen, az →*agresszió*nak minősül. Fegyveres fellépésről csak a Biztonsági Tanács dönthet.

hágai egyezmény (1949): →*indonéz–holland megállapodások*

hágai kerekasztal-konferencia (1949): →*indonéz–holland megállapodások*

hágai Nemzetközi Bíróság: →*Nemzetközi Bíróság*

hagyományos fegyverekkel vívott háború: olyan háború, amelyben a hadviselő felek csak a hagyományos robbanóanyagok és lőpor felhasználásával működő fegyverzetet használják. Egyes országok szakértői

szerint nemcsak a lőporral es trotil robbanoanyagokkal toltott lovedekek, hanem a →*vegyi fegyverek* is ide tartoznak A szocialista orszagokban hagyományos fegyvereknek azokat tekintik, amelyekkel csak kisebb csoportokat, ill egyes embereket lehet elpusztitani, a vegyi es →*biologiai fegyvereket* ezert a →*tomegpusztito fegyverek* kategoriajaba soroljak Ennek alapjan sem a koreai haboru, sem a vietnami háboru nem volt kizarolag ~, minthogy itt az imperialista agresszorok vegyi es biologiai fegyvereket is bevetettek

Hajótulajdonosok Nemzetkozi Szovetsege (International Shipowners Association – INSA) a KGST kozlekedesi allando bizottságanak kezdemenyezesere 1970-ben alakult nkozi szervezet Celja, hogy előmozditsa a benne reszt vevo hajozasi vállalatok egyuttműkodeset, vedje erdekeiket a nkozi tengeri hajozasban, es kapcsolatokat epitsen ki a hasonlo jellegu nkozi szervezetekkel A ~-be belephet minden olyan hajotulajdonos szovetseg vagy hajózási vállalat, ami lyik a szervezet alapszabalyzatat elfogadja, es kesz a szervezet tobbi tagjaval valo egyuttmukodesre Tevekenyseget a nkozi tengeri hajozasban reszt vevő valamennyi allam egyenjogusaganak elve irányitja / A ~-nek munkajaban reszt vesz Bulgária, Csehszlovákia, India, Jugoszlávia, Kuba, Lengyelo , Magyaro , az NDK es a SZU hajotulajdonos szovetsege, ill hajozási tarsasaga A ~-nek tanacskozoi statusa van az UNCTAD-ban, egyuttal a BIMCO (The Baltic and International Maritime Conference, Balti es Nkozi Tengereszeti Konferencia) tagja, s 1973-ban folvettek az IMCO tagjai koze 1974-ben tartott 4 kozgyűlesen atfogo munkaprogramot dolgozott ki

hajózás szabadsaga: →*nyilt tenger*

halászati konfliktusok: a →*parti tenger* szelessegenek kiterjesztesere iranyulo torekvesekkel osszefuggő konfliktusok / A fejlődő államok egy csoportja parti tengeret – mely az allamterulet resze, de kiterjedesenek mérteket nkozi jogilag meg nem határozták meg – sok esetben 200 tengeri merfoldnyi tavolsagig akarja kiterjeszteni (ez egyenlő a →*gazdasagi ovezet* tervezett kiterjedesevel) Először L-Amerika nyugati partvidekenek allamai léptek erre az utra (Chile, Peru es Ecuador 1952 evi santiagoi nyilatkozata), majd a keleti partvidek allamai kozul tobben, 1970-ben Brazilia is Perui es ecuadori agyunaszádok tobbszor feltartoztattak főleg az USA halászhajoit, és csak sulyos birsag elleneben engedtek szabadon / Legismertebb az izlandi–angol es izlandi–NSZK „tőkehalhaboru" Az izlandi kormány 1950-tol fellepett a partjai kozeleben hajozo flottak ellen (Izland gazdasági prosperitasa dontően a halaszaton mulik) 1958-ban 12 merfoldre terjesztette ki parti tengeret Ellenlépéskent az angolok hadihajókkal vették korul az izlandi partok mellett halaszo hajoikat 1972-ben Izland 50 merfoldes halászati ovezetet hozott letre, ennek kovetkezteben ismet szembekerult Angliaval, s a ket NATO-tag osszeutkozese kisebb válságot okozott a NATO-ban Izland lepeset a Nkozi Biroság jogellenesnek minősitette, később azonban az izlandi kormany ketoldalu targyalások utjan elfogadtatta a legfontosabb erintett orszagokkal az ovezettel kapcsolatos joghatosagat

Hallstein-doktrina: az NSZK-nak Walter Hallstein kulugyi allamtitkarrol elnevezett kulpolitikai elve volt E szerint nkozi jogilag az NSZK az egyeduli nemet állam, s igy illetekes az egesz nemet nep neveben beszélni es cselekedni (egyeduli kepviselet elve) A ~ alapjan az NSZK baratságtalan lepésnek tekintette, ha valamely vele hivatalos kapcsolatban levő allam diplomaciai kapcsolatot letesitett az NDK-val Kivetelnek csak a SZU-t tekintettek, amely mindket nemet állammal diplomaciai kapcsola-

tot tartott fenn. A ~-t az NSZK először 1957-ben Jugoszláviával, majd 1963-ban Kubával szemben alkalmazta, amikor azok elismerték az NDK-t. E két országgal az NSZK megszakította a diplomáciai kapcsolatot, de a kerekedelmi összeköttetést fenntartotta velük, sőt ilyen kapcsolatokat az NDK-val is tartott. A ~ a nközi erőviszonyok megváltozása, az NDK nközi tekintélyének megerősödése és a →*német kérdés* rendeződése következtében mindinkább hatástalanná, majd semmissé lett.

harcászat: a hadtudományhoz tartozó →*hadművészet* része, a harc elmélete és gyakorlata. Az alegységekhez és egységekhez (raj, szakasz, század, zászlóalj, ezred) és a magasabbegységhez (hadosztályhoz) tartozó fegyvernemek harcának törvényszerűségeit, jellemző sajátosságait s a harcokba bevont erők és eszközök harci lehetőségeit kutatja, majd a feltárt összefüggések alapján kidolgozza a harcok előkészítésének és megvívásának elméletét. Alaptételeit jelentős mértékben meghatározza a →*haműveleti művészet* és a →*hadászat* elmélete.

harckészültség: a fegyveres erőknek és vezető törzseiknek olyan minőségi és mennyiségi állapota, amely biztosítja, hogy a fegyveres erők bármely pillanatban és a legbonyolultabb helyzetekben is eredményesen verjék vissza a potenciális ellenség mind atomfegyverekkel, mind hagyományos fegyverzettel indított váratlan támadását. A ~-nek fokozatai vannak.

harmadik világ: a →*fejlődő országok* fogalmával azonos értelmű elnevezés; azt jelzi, hogy a szóban forgó országok nem tartoznak sem a szocialista, sem a tőkésállamok csoportjába, hanem egy harmadik csoportba. Semmiképpen sem szabad azonban ezt az elnevezést úgy értelmezni, hogy a ~ országai valamiféle harmadik – azaz sem szocialista, sem tőkés – társadalmi rendszert képviselnek.

háromhatalmi egyezmény (1940): három fasiszta állam, Németo., Olaszo. és Japán 1940. szept. 27-én kötött agresszív jellegű katonai szerződése. Japán ennek keretében Németo. és Olaszo. már 1936. okt. 25-én megkötött szerződéséhez csatlakozott. Japán egyébként már 1936. nov. 25-én megkötötte Németo.-gal a kommunista- és szovjetellenes ún. antikomintern paktumot, s ehhez 1937. nov.-ben csatlakozott Olaszo., 1939-ben Magyaro., Spanyolo. és Mandzsukuo, 1941-ben pedig további fasiszta rezsimek. A hitleri Németo. 1939-től sürgette a német–olasz–japán politikai és katonai együttműködést megteremtő szerződés megkötését. Olaszo., miután 1940. jún. 10-én Franciao. megtámadásával bekapcsolódott a II. vh.-ba, egyetértett a háromhatalmi szövetségi rendszer létrehozásával. Ezzel létrejött az ún. tengelyhatalmak blokkja. A ~-ben a három fasiszta hatalom a világ újrafelosztását határozta el. A ~-hez 1940-ben csatlakozott Magyaro., Románia és Szlovákia, 1941-ben pedig Bulgária és Horváto.

három világ elmélete: a kínai vezetők egyik fő külpolitikai elve. E szerint korunkban a világ három erőre tagolódik: az ún. szuperhatalmakat, a SZU-t és az USA-t magában foglaló első világra; a velük szemben álló fejlődő országokra, a harmadik világra; valamint a kettő között álló, a szuperhatalmakkal szembeállítható második világra. A ~-ben a szocialista világrendszernek hely sem jutott; a SZU az első csoportba, Kína mint szocialista ország a harmadik csoportba, a többi szocialista ország többsége és a fejlett tőkésállamok pedig a második csoportba kerültek. A ~-nek közvetlen elődjei a „közbülső övezetekről", ill. a világ fő ellentmondásairól szóló maoista elméletek voltak *(→szuperhatalmak)*,

de a szovjetellenesség jegyében fogant új megfogalmazásai gyökeresen eltértek a világ helyzetéről adott korábbi maoista meghatározásoktól. A világ három részre való tagolódásáról szóló tételt Mao Ce-tung már 1974 elején megfogalmazta, nyilvánosan első ízben Teng Hsziao-ping miniszterelnök-helyettes fogalmazta meg 1974. ápr.-ban az ENSZ Közgyűlésének 6. rendkívüli ülésszakán tartott felszólalásában. Mao Ce-tung halála után az új kínai vezetés többször is állást foglalt a ~ mellett. Ezt a világ tényeinek ellentmondó és az osztályszempontokat teljesen mellőző, főképpen szovjetellenes elméletüket a kínai vezetők úgy állítják be, mint a marxizmus–leninizmus nközi szövetségi politikájának napjainkra való alkalmazását.

határbiztos: →*határincidens*

határegyezmény: →*államhatár*

határincidens: két szomszédos állam közös határán az egyik területéről kiinduló esemény vagy cselekmény, amely sérti, károsítja vagy veszélyezteti a másik államot, annak területét vagy a területén tartózkodó személyeket, ill. ezek érdekeit. Ha mindkét részről egy időben, ugyanott és ugyanazon eseménnyel kapcsolatban történik valamilyen ~, tehát a sérelem kétoldalú, akkor határkonfliktusról beszélünk. A ~-ek békés rendezésében jelentős szerepe van a határbiztosok intézményének. A határbiztos a szomszédos államok között létrejött megállapodások értelmében a határ egy meghatározott szakaszára állandó érvénnyel kinevezett személy; az ő feladata, hogy a másik állam megfelelő szervével együtt eljárva, rendezze a határ hozzá tartozó szakaszán előfordult kisebb ~-eket. Ha a határbiztosok között nem jön létre megegyezés, vagy a ~ súlyosabb természetű, akkor a kérdés rendezése az érdekelt államok kormányai elé kerül. Határbiztosok kijelölésére vonatkozó megállapodásokat először a SZU között szomszédaival avégett, hogy a békét veszélyeztető ~-eket elkerülje, ill. megoldja. Ez az intézmény előségíti az államok közötti békés, jószomszédi viszony fenntartását.

határsáv: az állami határ mentén elterülő, rendszerint meghatározott szélességű, különleges igazgatási jogállású terület. A ~ fogalma az államon belüli jogban is előfordul ott, ahol a határmenti területekre különleges belső előírások vonatkoznak. De használja e fogalmat a nközi jog is, amikor a határ menti területek különleges jogállását foglalja szabályokba. A legszigorúbb korlátozó rendszabályok a határvonal közvetlen közelében elterülő ~-ra vonatkoznak. Ezen a területen még a látást zavaró növényzetet is eltávolítják a szomszédos államok, s általában semmiféle építkezést nem engedélyeznek rajta. A két szemben fekvő ~ egymás közti forgalmában a határátlépés az érdekelt államok megállapodása alapján rendszerint könnyített formában történik. Ezt nevezik kisebb határszéli forgalomnak, amely általában 10–15 km szélességű sávban bonyolódik le határátlépési igazolvánnyal, útlevél és vízum nélkül, de a hatályos vámelőírásoknak megfelelően. A határt ennek keretében átlépő személyek nem hagyhatják el a ~ területét.

havannai nyilatkozat (1960, 1962): 1. 1960. szept. 2-án fogadta el a kubai nemzetgyűlés, a kubai forradalom alapelveit állítja szembe az amerikai intervenciós politikával. Tulajdonképpen az →*Amerikai Államok Szervezete* 1960. aug.-i San José-i külügyminiszteri értekezletén elfogadott Kuba-ellenes nyilatkozatra adott válasz. Kinyilvánította a l-amerikai államok önrendelkezését és szuverenitását, a földrész népeinek jogát természeti kincseihez, a parasztok jogát az általuk megművelt földhöz. / 2. 1962. febr. 4-én fogadta el a kubai nemzetgyűlés. A Kubával szolidáris l-amerikai népek forradalmi tömörítését célozta.

Visszautasítja a forradalom exportjával kapcsolatos vádakat, részletesen elemzi az amerikai imperializmus politikáját, a l-amerikai népek helyzetét, a különböző országok érdekeit, viszonyukat a forradalomhoz. A ~ válasz volt az AÁSZ 1962. évi Punta del Este-i értekezletének határozatára, amellyel Kubát kizárták e szervezetből.

helsinki elvek: az államok baráti kapcsolatainak és együttműködésének az *→európai biztonsági és együttműködési értekezlet* 1975. aug. 1-én aláírt záróokmányában rögzített tíz alapelve. Ezek: 1. a szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása *(→szuverén egyenlőség elve, →szuverenitás)*; 2. a tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől *(→erőszakról való lemondás)*; 3. a határok sérthetetlensége; 4. az államok területi integritása *→(integritás)*; 5. a viták békés rendezése *(→erőszakról való lemondás)*; 6. a belügyekbe való be nem avatkozás *(→be nem avatkozás elve)*; 7. az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát *(→emberi jogok)*; 8. a népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga *(→önrendelkezési jog)*; 9. az államok együttműködése; 10. a nközi jogi kötelezettségek lelkiismeretes teljesítése *(→szerződések megtartásának elve)*. A ~ részben egyeznek az ENSZ Alapokmányában foglalt elvekkel, részben pedig továbbfejlesztik őket.

helyi (lokális) **háború:** olyan fegyveres konfliktus, amelyet korlátozott területen és korlátozott erők részvételével vívnak (pl. a koreai háború, az indokínai háborúk, az algériai háború). Az imperialista hatalmak ~-ikkal ugyanazokat az agresszív célokat akarják részenként elérni, amelyekért világméretű rakéta-atomháborút vívnának. A nközi erőviszonyok megváltozása következtében ugyanis az ilyen vh.-ban már nem számíthatnak győzelemre. Az imperialista államok a ~-kat főleg azért robbantják ki, hogy letörjék a forradalmi mozgalmakat a harmadik világban, leigázzák ezeknek az országoknak a népeit, ill. hogy új formában restaurálják a kapitalizmust. A ~-k indítása része az imperialista államok *→katonai doktrínái*nak. A szocialista országok fellépnek a ~-k ellen – szoros összefüggésben a vh. elkerüléséért, az imperialista agressziós kísérletek meghiúsításáért folyó harcukkal.

77-ek csoportja: az államoknak ebbe a csoportjába beletartozik Ázsia, Afrika és L-Amerika legtöbb antiimperialista irányzatú fejlődő országa. Az elnevezés onnan származik, hogy 1964-ben az *→ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája* (UNCTAD) első, genfi konferenciáján 77 különböző társadalmi-gazdasági rendszerű és színvonalú fejlődő ország elhatározta, hogy egységes álláspontot foglal el nközi kereskedelmi és más fejlesztési kérdésekben, s ennek megfelelően jár el az ENSZ-ben is. A ~-hoz tartozó államok az 1967-ben Algírban megtartott első miniszteri értekezletükön fölléptek a multinacionális monopóliumok neokolonialista politikája ellen. 1974-ben az ENSZ Közgyűlésének 6. rendkívüli ülésszakán a ~-nak közreműködése az államok gazdasági jogairól és kötelességeiről szóló charta kidolgozásában irányadó volt. Ezt a dokumentumot az ENSZ Közgyűlésének 1974. évi 29. ülésszaka a szocialista államok támogatásával elfogadta. / 1977-ben 113 állam tartozott a ~-hoz (amely eredeti nevét továbbra is megtartotta), köztük Kuba 1977-től, a Koreai NDK, Vietnam, a Palesztinai Felszabadítási Szervezet. A ~-hoz tartozó államok időközönként miniszteri értekezletet tartanak. Ezek között fontos szerepet töltött be az 1976. febr.-ban megtartott manilai értekezlet, az ott kiadott nyilat-

kozattal. A ~-nak fő működési területe az ENSZ, ill. annak különböző testületei.

hidegháború: az imperialista hatalmak, főleg az USA politikai irányvonala a II. vh. után a SZU-val és a szocializmust építő országokkal szemben; összefügg az ún. →*erőpolitikával*. Nyíltan először Winston Churchill szólt róla →*fultoni beszédében* (1946. márc. 5.), sürgetve az USA és a brit Nemzetközösség szövetségét a SZU, a szocializmus, a kommunizmus növekvő „veszélye" ellen. A II. vh. utáni években a ~-s politika jegyében történt a többi között 1949-ben a NATO megalakítása és a nynémet külön állam létrehozása, majd újrafölfegyverzése; 1950-ben Tajvan megszállása az USA által, a Koreai NDK és D-Korea között provokált fegyveres összeütközés után az USA-nak a koreai nép ellen indított háborúja; az USA hatalmas, agresszív célú fegyverkezése, hadászati atomfegyvereinek fejlesztése, katonai támaszpontok és újabb katonai tömbök létrehozása. Mindezek nyomán fokozódott az újabb vh. kitörésének a veszélye. / A ~ legveszedelmesebb megnyilvánulása volt a Dulles külügyminiszter által meghirdetett, „a háború szélén való táncolás" politikája. A ~-s politika főként azon a föltevésen alapult, hogy az USA az atomfegyver birtokában rákényszerítheti akaratát a szocialista országokra és az egész világra, s a szocializmust fegyveres erővel felszámolhatja. Ennek a politikának volt megfelelője az USA akkori katonai doktrínája, a →*tömeges megtorlás*. / A ~ módszereihez a nyílt agressziókon kívül a kommunistaellenes propaganda, a gazdasági nyomás, kémek és diverzánsok bevetése, szabotázscselekmények, ellenforradalmi megmozdulások szítása és támogatása egyaránt hozzátartozott. A ~ folytatása az imperialista országok belpolitikájára is kihatott: üldözték a haladó erőket, megnyirbálták a demokratikus vívmányokat, s aktivizálódtak a legreakciósabb erők. A ~ idején a kapitalista és a szocialista országok közötti kapcsolatok minden területen megromlottak. / A ~-s politika főként a nközi erőviszonyoknak a szocialista világrendszer és a haladás, a béke erői javára történt megváltozása eredményeképpen kudarcot vallott. Miután a szocialista államok politikailag, gazdaságilag és társadalmilag megszilárdultak, és nagy fejlődést értek el, a SZU szerepe és ereje nőtt, s kiépültek a SZU és a köréje tömörült szocialista államok korszerű fegyveres erői, a SZU hadászati atomfegyverei: az erőpolitikán alapuló ~-s politika irreálissá lett, s ellentétbe került jelentős monopoltőkés körök érdekeivel is. Az USA, Nagy-Britannia és a többi imperialista hatalom ~-s politikájával a szocialista országok a békés egymás mellett élés politikáját állították szembe. Ez a politika az 1970-es évek elejére nagy eredményeket ért el, s a nközi fejlődés reális tényezőjévé vált. Bekövetkezett a ~-ról a feszültség enyhülésére való átmenet időszaka. A legagresszívabb imperialista körök azonban – különösen az USA katonai-ipari komplexuma és a NATO vezető körei – továbbra sem mondtak le arról, hogy fékezzék, sőt megállítsák ezt a folyamatot.

hídverés: →*fellazítási politika*

hidrogénbomba: →*atomfegyverek*

hirosimai atombomba-támadás (1945): a történelemben az első atombomba-támadás, amelyet az USA légiereje 1945. aug. 6-án követett el – hadászatilag indokolatlanul. A bombázás időpontjában Japán a katonai bukás szélén állt, így a barbár támadás főleg a II. vh.-ban győzelmet aratott SZU-val szembeni erőfitogtatásnak és az atombomba kipróbálásának eszköze volt. A támadás következtében a város 75%-a elpusztult, az áldozatok száma hosszú

ideig ismeretlen volt. A ~ folyamán 78 150-en meghaltak, 13 983-an eltűntek, 37 425-en megsebesültek. A ~ óta is sok hirosimai pusztult el sugárbetegségben. 1945. aug. 9-én Nagaszaki japán városra dobták a második atombombát, itt hasonlóan súlyos pusztítást okoztak.

holland–indonéz megállapodások: →*indonéz–holland megállapodások*

Honduras és El Salvador háborúja (1969): a két l-amerikai ország között 1969. júl.-ban kirobbant fegyveres konfliktus látszólagos oka a két szomszédos állam labdarúgó-mérkőzésén keletkezett összetűzés volt (ezért ~-t futballháborúnak is nevezik), a valódi okok azonban mélyebben gyökereztek. A tulnépesedett El Salvadorból a szegényebb, de földben gazdagabb Hondurasba települt mintegy 300 000 salvadori állampolgár egy része a hondurasi kormány részleges földreformja miatt elvesztette megélhetési forrását, s ez a salvadoriak körében Honduras elleni hangulatot szült; a hondurasiak viszont a salvadoriak rájuk nézve kedvezőtlen kereskedelem- és árpolitikája miatt tápláltak ellenséges érzületet a szomszédos ország iránt. A gazdasági és szociális ellentéteket még mélyítette a soviniszta uszítás. Honduras lezárta határait, és zárolta a salvadori tőkét. A helyzet súlyosan érintette a →*Közép-amerikai Közös Piac*ot is, melynek mindkét állam tagja. A háború az →*Amerikai Államok Szervezete* közbenjárásával ért véget. A két ország 1976-ban demilitarizált övezetet hozott létre, hogy megelőzzék a további fegyveres incidenseket.

hosszú lejáratú árucsere-forgalmi megállapodás: 5 évre vagy ennél hosszabb időszakra szóló, államok közötti megállapodás az árukapcsolatokra vonatkozóan. Általában mennyiségi és értékkontingenseket tartalmaz, vagyis a szerződő felek kölcsönösen behatárolják a behozatal és a kivitel nagyságát (árucsoportok szerint). A ~ a tőkésországok egymás közötti kapcsolataiban a konjunktúrahullámok gyors változása és az infláció miatt veszített jelentőségéből. A szocialista országok egymással lebonyolított áruforgalmának viszont alapja a ~. Ez elősegíti a hosszú távú tervek megalapozottságát, a nközi kapcsolatok biztonságát. A szocialista országok számos ~-t kötöttek és kötnek fejlett tőkés- és fejlődő országokkal.

Husszein-terv: Husszein jordániai király 1972. márc.-ban közzétett terve. Eszerint az izraeli megszállók kivonulása után két autonóm területből létrejönne az Egyesült Arab Királyság. Az egyik terület a tulajdonképpeni Jordánia – Amman fővárossal, a másik az Izrael által 1967-ben megszállt Ciszjordániát és a gázai övezetet magában foglaló Palesztina – Jeruzsálem fővárossal. A szövetségi főváros Amman lenne. Mindkét terület helyi parlamentjei választanák a főkormányzókat, megalakulnának a helyi kormányok is, de a főhatalmat továbbra is a király, ill. az ammani szövetségi kormány gyakorolná. Az Egyesült Arab Királyság hadereje a király főparancsnoksága alatt állna. / A ~ publikálását jordániai–izraeli titkos tárgyalások sorozata előzte meg. E terv egyik fő célja a palesztin nemzeti felszabadító mozgalom szétzúzása volt *(→Jordánia és a palesztin kérdés)*, s a királyhű palesztin notabilitások erősítése egyaránt érdeke Jordániának és Izraelnek, noha az utóbbi nyilvánosan visszautasította a ~-et. Husszein elsősorban a nagyapja által még 1948–1949-ben megszállt *(→izraeli–arab háborúk)* palesztin Ciszjordánia végleges bekebelezését, a gázai övezet megszerzését (abban az esetben, ha az izraeliek kivonulnak e területekről), ingatag rendszerének megszilárdítását, valamint az USA-nak is tetsző közel-keleti reakciós „rendezést" akarta tető alá hozni. A ~ heves és általános elutasításra talált az arab világban. A ~ mint az imperialista-

barát erők egyik rendezési javaslata nem valósulhatott meg. Az 1973. okt.-i háború után magának Husszeinnek is le kellett mondania tervéről, azt követően, hogy az 1973. nov.-i algíri, majd az 1974. okt.-i rabati arab csúcsértekezlet a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet ismerte el a palesztin nép egyedüli törvényes képviselőjének. Az izraeli vezetők ugyanakkor továbbra is rokonszenveztek a ~-vel, minthogy elutasították az önálló palesztin állam gondolatát. A szélsőségesen soviniszta Begin-kormány megalakulásával azonban 1977-től változott a helyzet: az izraeli kormány Ciszjordániát és Gázát a történelmi Izrael részének minősítette, és mindössze fiktív autonómiát akart adni a palesztinoknak *(→Begin-terv)*.

Húszak Bizottsága: a nközi monetáris reformot előkészítő szerv volt. 20 tagja közül 11 a fejlett tőkésállamokat képviselte (Ausztrália, Belgium, Franciao., Hollandia, Japán, Kanada, Nagy-Britannia, NSZK, Olaszo., Svédo., USA), míg a több mint 100 fejlődő országnak 9 képviselője (Argentína, Brazília, Etiópia, India, Indonézia, Irak, Marokkó, Mexikó, Zaire) vett részt benne. Vizsgálatának ki kellett terjednie nemcsak a pénzforgalomra, hanem a nközi monetáris reformmal kapcsolatos ügyekre, a kereskedelem, a beruházás és a gazdasági segély területére is. 1974. jún.-ban elhatározták a ~ feloszlatását. Feladatát egy ideiglenes bizottság vette át a →*Nemzetközi Valutaalap* ellenőrzése alatt.

I

IAEA: → *Nemzetközi Atomenergia-ügynökség*

IBRD: → *Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank*

ICAO: → *Nemzetközi Polgárirepülés-ügyi Szervezet*

ICATU: → *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*

ICFTU: → *Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*

ICSU: → *Tudományos Szövetségek Nemzetközi Tanácsa*

IDA: → *Nemzetközi Fejlesztési Egyesülés*

ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok: ez a viszony azt fejezi ki, hogy korunkban nagymértékben megnövekedett az ideológia szerepe a nközi kapcsolatokban és osztályharcban; az ideológiai harc a nközi kapcsolatok részévé vált. / Az ideológiai harc az osztályharcnak, a politikai és gazdasági formája mellett, mindenkor fontos területe volt. Korunkban a társadalom két alapvető osztálya közötti ellentmondás a nközi kapcsolatok terén is a fő ellentmondássá vált, s az osztályharcnak nközi méretűvé válásával, ami a két világrendszer kialakulásával függ össze, minőségi jellegű változás következett be az ideológiai harcban is. Ma korunk alapvető ideológiai problémái állnak a nközi kapcsolatok középpontjában, s mindinkább áthatják a külpolitikát. Ebből fakadóan az ideológiai meggyőzés, a → *külpolitikai propaganda* új eszköz a külpolitika fegyvertárában. Az ideológia és a külpolitika azelőtt nem állt ilyen szoros összefüggésben egymással. A hatalmon levő osztályok ugyan már régóta igyekeznek felhasználni az ideológiát és a propagandát külpolitikai céljaik érdekében, az ideológiai harc azonban akkor vált a nközi kapcsolatok részévé, amikor az uralkodó rendszerek elengedhetetlen szükségét látták annak, hogy más országok lakosságát ideológiailag befolyásolják, s lehetőség is nyílt erre. / A két rendszer harca olyan korszakban zajlik, amikor a néptömegek politikailag egyre aktívabbak, s erősen nőtt hatásuk a külpolitikára, a nközi kapcsolatok alakulására. Éppen ezért a néptömegek ideológiai-politikai meggyőzése igen fontos feladat lett. Mindegyik osztály elsősorban saját tömegeit igyekszik eszmei hatókörébe vonni, de az ideológiai harcot arra is felhasználja, hogy aláássa az osztályellenfél eszmei egységét s minél nagyobb legyen annak soraiban a befolyása. Különösképp jelentős lett az ideológiai meggyőzés a két világrendszer történelmileg elkerülhetetlen küzdelmében, amikor az a békés egymás mellett élés körülményei között folyik. Ekkor a két világrendszer közötti küzdelem a politikai és a gazdasági harc mellett nagymértékben az ideológiai harcra tevődik át, és az adott politikai helyzetnek megfelelő formákat ölt. Az ideológiai harc folytatásának megnövekedett lehetőségeit pedig a tömegkommunikációs eszközök szinte robbanásszerű fejlődése teremtette meg. Az írott betűn kívül a hang, a kép és a gyorsaság is

a propagandamunkát szolgalja A korszerű tomegkommunikációs eszkozok a politikai hatalom roppant hatékony fegyverévé váltak / A szocialista országok ellen folytatott imperialista ideologiai támadásnak fő céljai ma a kovetkezők a szocialista országok egységének megbontasa, ellentétek szítása a szocialista orszagok es a nkozi forradalmi mozgalom más országai kozott, a szocialista rendszer bomlasztása az egyes szocialista országokban, illúziókeltés a mai tőkés társadalom evoluciójárol, átalakításáról Az imperialista propaganda a mostani helyzetben rugalmasabb, taktikusabb és differenciáltabb, jobban figyelembe veszi a szocialista orszagok valóságát, realitásait es a lakosság kulonféle rétegeit Céljaik érdekében a kommunikácios eszkozok szeles skalján kívul az imperialista korok felhasználják a bővulő gazdasagi, tudományos és kulturális kapcsolatokat· az egyuttműkodést fel akarjak használni a szocialista országok ideologiai lefegyverzésere Kulpolitikai propagandájukban maximalisan kihasználjak az egyes szocialista orszagok politikájában jelentkező nehezségeket, valamint nacionalista tendenciákat és a nkozi kommunista mozgalomban mutatkozo nézeteltéréseket A nkozi osztályharc alakulása, az ideologiai harc elesedése, valamint a nkozi kommunista mozgalom torekvése a kozos antiimperialista akciókra megkoveteli, hogy a szocialista országok, a marxista–leninista pártok fokozzak eszmei-politikai munkájukat, novelják es szélesítsék ideologiai befolyásukat a két rendszer kuzdelmeben, follépjenek mindenféle torzító, hamis ideológia ellen, bármilyen formában jelentkezzék is az A szocialista országok eszmei harcanak fontos feltetele, hogy e téren is egységesen, osszehangoltan lépjenek fol Mindez uj feladatokat tűz a marxista–leninista társadalomtudományok elé is, s fontos időszerű kozgazdasági, filozofiai, szociologiai és a nkozi kapcsolatokkal osszefuggő kérdések megoldását koveteli meg Az ideológiai fronton folytatott egyuttműkodést is elősegítik a kommunista pártok nkozi és regionális tanácskozásai, a kommunista pártok kongresszusai, a szocialista országok pártvezetőinek találkozásai, a kozos elméleti konferenciák. Az ideológiai harc előtérbe kerulése a nkozi kapcsolatokban egyszersmind uj lehetőségeket nyit a tudományos szocializmus elveinek terjesztésére, a valóságos, a már létező szocializmus eredményeinek ismertetésére Az ideologiai harc a mai társadalom objektiv torvényszerűsége, s a szocialista és a polgári vilagnézet harcában nincs helye a semlegességnek és a kompromisszumnak De az ideologiai harc nem egyenlő a kozvélemény manipulálásával és a felforgato propagandával, hanem a két ellentétes társadalom realitásainak szembeállításán, a nyilt és becsuletes vitán kell alapulnia

IEA: → *Nemzetkozi Energiaugynokseg*

IFC: → *Nemzetkozi Penzugyi Társaság*

ILO: → *Nemzetkozi Munkaugyi Szervezet*

IMCO: → *Kormanykozi Tengereszeti Tanácskozó Szervezet*

IMF: → *Nemzetkozi Valutaalap*

imperialista tábor: a nkozi kuzdótéren az agressziv katonai tombokbe tomorult tőkésországok osszefoglalo neve. Az ~ vezető politikai, gazdasági és katonai ereje az USA / Az USA a II vh -t kovetően a szocialista vilagrendszer ellen irányuló paktumgyűrűjét (NATO, CENTO, SEATO) a vezeto monopoltőkés országok (Franciao , Nagy-Britannia, NSZK, Olaszo), valamint másod- és harmadrendű fejlett tőkésországok (Kanada, Ausztrália, Belgium, Hollandia stb) részvételével alakította ki Az imperializmus katonai szovetségi rendszerébe, amelynek alapjai a végbement nkozi valtozasok ellenére ma is

fennállnak, az imperialista országok bevontak néhány kollaborációra hajlandó fejlődő országot is. A hidegháború alatt és után a nközi erőviszonyokban lezajlott lényegi változások (a szocialista világrendszer erejének növekedése, az egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődés törvényének érvényesülése, a fejlődő országok megnövekedett szerepe stb.) hatással voltak az ~ politikájára is. Egyrészt újabb ellentétek támadtak tagjai között, másrészt, a szocialista világrendszerrel folytatott küzdelmükben, a békés egymás mellett élés térhódításának körülményei közöt a katonai konfrontáció és a nyílt intervenció helyett a gazdasági, politikai és ideológiai harc differenciált módszereinek alkalmazására tértek át. Ezek a tények azonban nem változtatták meg a világimperializmus reakciós és agresszív természetét, alapvető stratégiai célját, amely továbbra is a szocialista világrendszer meggyöngítésére és végső soron megszüntetésére, az újonnan felszabadult országok neokolonialista függésben tartására irányul. Az imperializmus legszélsőségesebb reakciós körei, a NATO vezető körei ellene szegültek a nközi enyhülés kibontakozó irányzatának.

imperializmus: a kapitalizmus legfelsőbb és végső, külön fejlődési szakasza. Tudományos elméletét Lenin dolgozta ki; feltárta lényegét, ellentmondásait és törvényszerűségeit. Sajátosságai: monopolkapitalizmus, élősdi vagy rothadó kapitalizmus, halódó kapitalizmus. Meghatározó vonása a monopóliumoknak a profit érdekében való korlátlan gazdasági és politikai hatalma. Az ~ egyúttal, Lenin szavával, a szocialista forradalom „előcsarnoka". / A régi kapitalizmusból, amelyben a szabad verseny uralkodott, az ~-ba való átmenet a legfejlettebb tőkésországokban a 19. és a 20. sz. fordulóján ment végbe. Az ~ fő gazdasági jegyei: 1. A termelés és a tőke koncentrációja, s ennek következtében monopóliumok képződése, melyek közül egyesek egész iparágakon uralkodnak. 2. A bankoknak az iparral való összenövése és a finánctőke, a finánccoligarchia létrejötte. 3. A tőkekivitel jellemzővé válása az árukivitellel szemben. 4. Nközi monopóliumok és monopolista szövetségek kialakulása, amelyek a világot egymás közt befolyási övezetekre és piacokra osztják fel. 5. Az imperialista nagyhatalmak között a világ területi felosztásának befejeződése, s a kapitalizmus egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődése következtében a világ újrafelosztásáért folyó harc kitörése. Politikai tekintetben az ~ minden vonalon reakciós jellegű. Egyik fő tulajdonsága agresszió elkövetése, aminek az az általános gazdasági oka, hogy a monopóliumok terjeszkedésre, új nyersanyagforrások, értékesítési piacok, tőkebefektetési lehetőségek és befolyási övezetek megszerzésére törekszenek. Az ~ elválaszthatatlanul együtt jár a militarizmussal, s két vh. kitörését idézte elő. / A monopolkapitalizmus legfejlettebb formája az →*állammonopolista kapitalizmus*, amelyben összefonódik a monopóliumoknak és az imperialista államnak a hatalma. A jelenkori ~-nak nagymértékben erősödött és erősödik állammonopolista jellege, növekszik a tőkés gazdaság állammonopolista szabályozása és irányítása. A fejlett tőkésországokban szupermonopóliumok jöttek létre. Az állammonopolista kapitalizmus egyik lényeges jegye a →*kapitalizmus általános válságá*nak, amelynek keletkezését és kibontakozását az ~ belső ellentmondásai, másrészt pedig a szocialista világforradalom alakulása határozták, ill. határozzák meg. / A világ~ központja az USA, amely →*globális stratégiá*ja alapján igényt támaszt az egész imperialista világ fő képviselőjének és védelmezőjének szerepére. Noha pozíciói a tőkés világ gazdaságában, kivált az 1960-as évek második felétől, meggyöngültek, s a II. vh. utáni egyértelmű hegemóniája a tőkés világban megszűnt, pénzügyi és ipari köreinek megvannak az eszközeik ahhoz, hogy befolyásukat érvé-

nyesitsék nemcsak a gazdaság, hanem ennek révén a politika területén is a ny-európai és más tőkésországokban. / A szocializmus, a szocialista világrendszer megjelenése a világ küzdőterén új törvényszerűségeket teremtett a nközi kapcsolatokban, egyszersmind az állammonopolista kapitalizmus fejlődése következtében sok új sajátosság jelentkezik az ~ nközi politikájában. Ezek közül a legfontosabbak: 1. A világpolitika fő centruma a II. vh.-ig az imperialisták között folyó harc területe volt. Minthogy a szocialista világrendszer kialakulásával a politikai, társadalmi és gazdasági területen a világ fő ellentmondása a szocializmus és a kapitalizmus egymáshoz való viszonya lett, a világpolitika fő centruma áthelyeződött a két rendszer egymáshoz való nközi politikai viszonyainak a területére. A két rendszer egymással folytatott globális harca és erőviszonyainak változása a világpolitika alakulásának fő frontja, ill. kérdése. 2. Az állammonopolista apparátus és legfejlettebb formában az USA-ban működő, de más imperialista országokban is létező katonai-ipari komplexum összefonódása növelte a militarista csoportok nyomását az imperialista államok külpolitikájára. 3. Az ~ agresszivitásának természete és okai ugyanazok, mint korábban, csakhogy ez az agresszivitás ma főként a világszocializmus és a világban végbemenő forradalmi folyamatok más erői ellen irányul. Az új nközi helyzetben azonban a világban kialakult új erőviszonyok következtében az ~-nak a szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom ellen vívott harca és ennek formái erősen korlátozottak, s az ~ természetéből következő agressziók és háborúk már nem végzetszerűek, hanem elháríthatók. Mivel az imperialista államok céljaikat tisztán katonai vagy akár politikai úton a kialakult nközi viszonyok között már nem tudják elérni, arra kényszerülnek, hogy erősítsék a nközi harc gazdasági eszközeit és módszereit, valamint az ideológiai harcot. 4. Az ~-t egy újabb vh. kirobbantásától visszatartja a szocialista országok közösségének ereje, a SZU nukleáris potenciálja. A mai ~ külpolitikáját nem tekinthetjük valamiféle egységes, mindig és minden körülmények között háborúra törekvő politikának. Két alapvető tendencia és ezek kölcsönös harca határozza meg e külpolitika konkrét irányait: a háborús tendencia és a békés egymás mellett élés tendenciája. E két szélső megnyilvánulás között az egyes imperialista államok vezető körei többféle külpolitikai álláspontot foglalnak el. 5. Az állammonopolista kapitalizmus és a tőkés integráció következtében a gazdaság szélesebben és erősebben befolyásolja az ~ külpolitikáját. A gazdasági integráció fejlesztésével az imperialista hatalmak az integráció politikai formáit is létre akarják hozni. Az integrációval és a monopóliumok nközi egyesüléseivel tömöríteni akarják erőiket, közös fellépésüket a szocializmussal és a forradalmi mozgalmakkal szemben. A közös imperialista külpolitikai stratégia kialakítása tendenciaként az atlanti és a ny-európai integrációban ölt testet. Ugyanakkor az imperialista államok közötti ellentétek továbbra is törvényszerűen fennállnak. Az atlanti és a ny-európai integráció kettős irányban hat a nközi küzdőtéren. Egyrészről növeli az ~ ütőképességét és általános potenciálját, másrészről viszont az imperialisták közti ellentétek kiéleződésének oka, s folytonosan ellentéteket idéz elő a NATO-ban is. Az integrációs és a dezintegrációs tendenciák együtt léteznek, sőt harcolnak is egymással, s a konkrét helyzettől függően hol az egyik, hol a másik kerül előtérbe. Mindez ellentmondásosan hat az ~ külpolitikájára és a nközi kapcsolatokra. 6. Az a körülmény, hogy az imperialisták közötti ellentétek súlya és szerepe csökkent, s a két világrendszer ellentéteinek súlya és szerepe vált elsőrendűvé, bizonyos vonatkozásokban gátolja az imperialisták közötti katonai összeütközések kitörését, ill. az ilyen összeütközése-

ket az imperialista politikusok minden körülmények között igyekeznek elkerülni. / A mai ~ alkalmazkodik a világon kialakult új helyzethez, erőviszonyokhoz, a két világrendszer harcának feltételeihez (→*alkalmazkodási politika*), de fenntartja stratégiai célját: a tőkés rendszer pozícióinak megőrzését és visszaszerzését, végső soron a szocializmus megszüntetését. A fiatal nemzeti államokkal, a fejlődő országokkal szemben a neokolonializmus politikáját folytatja, s nemcsak közvetlen érdekeit követve, hanem azzal a szándékkal is, hogy az ~ egész rendszerével szilárdan egyesített, nagyjából fejlett tőkés rendszereket hozzon létre a fejlődő országokban.

India és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai: →*Kínai Népköztársaság és India kapcsolatai*

India és a Szovjetunió viszonya: fontos tényező Ázsia, sőt a világ politikai erőviszonyainak alakulásában, a béke és a népek együttműködésének megteremtésében. / Az indiai–szovjet államközi kapcsolatokat az 1971. aug.-ban kötött 20 évre szóló béke-, barátsági és együttműködési szerződés erősítette meg, s utat nyitott az indiai–szovjet kapcsolatok további fejlődéséhez, szorosabbá válásához. E szerződés előtt is kötött a két állam megállapodásokat (az elsőt 1953-ban), s ezek alapján a SZU jelentős segítséget nyújtott Indiának gazdasága fejlesztéséhez: a nehézipar kiépítéséhez, az energiaellátás biztosításához, a mezőgazdaság gépesítéséhez. A szovjet kormány több alkalommal hosszú lejáratú hitelekkel támogatta Indiát, kialakult a két ország között a műszaki-tudományos együttműködés, és indiai szakembereket képeztek ki a SZU-ban. India népei a nehéz politikai helyzetekben is számíthattak a SZU politikai, diplomáciai segítségére (→*indiai–pakisztáni háborúk*). A Leonyid Brezsnyev 1973. nov.-i indiai látogatásakor kiadott közös közleményben a két állam vezetői megelégedéssel állapították meg, hogy India és a SZU kapcsolatai erősödnek, s a nközi helyzet valamennyi fontos kérdésének megítélésében, így az ázsiai problémákat illetően álláspontjuk egyező, vagy egymáshoz közel álló. A gazdasági együttműködés eredményeképp Indiában sok nagy ipari vállalat és objektum épült (a bhilai és a bokarói fémkohászati kombinát, a rancsi, a hardvari és a durgapuri gépgyár, továbbá kőolaj-feldolgozó üzemek, olajlelőhelyek, villamos erőművek stb.). A SZU ezzel az indiai kormánynak azt a törekvését támogatja, hogy megalapozza országa gazdasági függetlenségét. Fejlődnek a kapcsolatok a tudomány, a kultúra, a hírközlés és az egészségvédelem területén is. Az 1973. nov.-i látogatáskor Leonyid Brezsnyev és Indira Gandhi megállapodást írtak alá a gazdasági és kereskedelmi együttműködés további fejlesztéséről, a szovjet Állami Tervbizottság és az indiai tervbizottság közötti együttműködésről. Megállapodtak abban, hogy a szovjet–indiai kereskedelem volumenét 1980-ra másfél-kétszeresére emelik. A két ország konzuli egyezményt kötött egymással. 1976. jún.-ban Indira Gandhi látogatott a SZU-ba. Az Indiai-óceán békeövezetté változtatásáról és az ázsiai biztonság kérdéseiről tárgyaltak. 1977. okt.-ben Morardzsi Deszai, az új miniszterelnök moszkvai látogatásakor döntést hozott a két kormány arról, hogy 1978-ban hosszú távú gazdasági együttműködési programot dolgoznak ki. Sürgették az Indiai-óceánon levő katonai támaszpontok felszámolását.

Indiai-óceán békeövezetté nyilvánítása: a →*tömbön kívüli országok csúcsértekezletei* során Srí Lanka az 1964. évi kairói konferencián az Indiai-óceán atommentes övezetté, az 1970. évi lusakai konferencián pedig békeövezetté való nyilvánítását javasolta. A részt vevő államok támogatták ezt, majd az 1976. évi colombói konferencián kiadott politikai nyilatkozatban elítélték

katonai támaszpontok létesítését az Indiai-óceán térségében. Az ENSZ-ben a Közgyűlés 26. ülésszaka (1971) óta ez a kérdés évente napirendre került. A SZU kezdettől fogva támogatta az ~-nak gondolatát, ezt többször kifejezte az ENSZ-ben is, így a fegyverkezési verseny megszüntetéséről és a leszerelésről szóló memorandumában a Közgyűlés 31. ülésszakán (1976).

Indiai-óceán szerepe: az Indiai-óceán nagyságát tekintve a Csendes- és az Atlanti-óceán után következik, de négy földrész: Afrika, Ázsia, Ausztrália és Antarktisz határolja, s 35 állam terül el partjai mentén. Igen fontos tengeri útvonalak haladnak itt, s rajtuk szállítják a Ny-Európába, Japánba és Ausztráliába irányuló kőolaj nagy részét. A Szuezi-csatorna révén Európa is össze van vele kötve. Nagyon jelentős a SZU számára is: európai része és a szovjet Távol-Kelet között egész éven át csak itt állnak nyitva tengeri utak. Azóta, amióta Dzsibuti 1977. jún. 27-én független állam lett, az Indiai-óceán partján egyetlen gyarmat sincs. Ugyanakkor az imperializmus veszélyes politikát folytat ebben a térségben. Több parti államban a külföldi, köztük multinacionális monopóliumoknak erős gazdasági pozícióik vannak. Franciao., Nagy-Britannia és főleg az USA több katonai támaszpontot tart fenn az Indiai-óceán térségében. Ez utóbbi az 1960-as évektől kezdve arra törekedett, hogy katonai ellenőrzése alá vonja az Indiai-óceánt. Ennek során kezdte el stratégiai katonai támaszpontjává kiépíteni a *→Diego García-szigetet*. Fülöp-szk.-i bázisaikról kiindulva az amerikai 7. flotta hadihajói és tengeralattjárói sűrűn járnak az Indiai-óceánon. A SZU-nak amellett, hogy támogatja az itteni haladó államok törekvéseit, a népek biztonságának és a világ békéjének védelmében gondoskodnia kell hadiflottájának megfelelő jelenlétéről az Indiai-óceánon.

indiai–pakisztáni háborúk: a hindusztáni szubkontinens két állama közötti fegyveres összetűzések, amelyek abból következtek, ahogy 1947-ben függetlenségüket elnyerték *(→Mountbatten-terv)*. Brit-India felosztása, Pakisztán létrehozása csak fokozta az angolok által már régebben is élezett vallási ellentéteket a hinduk és a mohamedánok között, s gazdasági szempontból súlyos helyzetbe hozta mind Indiát, mind Pakisztánt. Az utóbbihoz kerültek a főbb juta- és gyapottermő vidékek, a feldolgozó ipar viszont indiai területen maradt. / A legélesebb ellentéteket a két ország között a hovatartozását tekintve függőben tartott Kasmír okozta *(→kasmíri kérdés)*. A Pakisztán és Kasmír közti határvillongások, a két felekezet fanatikus hívei által rendezett pogromok végül is 1947-ben háborúba torkolltak: Pakisztánt az angolok, a kasmíriakat az indiaiak támogatták. E háború a Biztonsági Tanács közreműködésével létrejött tűzszünettel ért véget 1949-ben. Utána fokozódtak a gazdasági ellentétek, s ezek 1950-ben az India és Pakisztán közötti gazdasági kapcsolatok teljes megszakításához vezettek. Az ezzel járó problémák a gazdasági kapcsolatok rendezésére késztették a két országot, és ez 1953–1954-ben bizonyos enyhülést eredményezett. Az 1953., 1954. és 1958. évi indiai–pakisztáni tárgyalások azonban – a részletkérdésekben elért sikerek ellenére – megoldást nem hoztak. Az álláspontok merev fenntartása és Pakisztánnak az a kísérlete, hogy az USA és Nagy-Britannia támogatásával érje el céljait, ismét megrontotta a kapcsolatokat. / Kasmír térségében 1965. szept. elején kirobbant a második háború. Az elkeseredett harcokban mindkét fél érzékeny veszteséget szenvedett, döntő fölényt azonban egyikük sem szerzett. Számos kormány és nközi szervezet követelte az azonnali tűzszünetet és az 1949-ben megállapított vonalra való visszavonulást. Pakisztán és India 1965. szept. 22-én elfogadta a BT

határozatát és a szovjet közvetítési ajánlatot, átmenetileg beszüntette az ellenségeskedést, a csapatokat azonban nem vonta vissza. A két állam fegyveres erői hónapokon át álltak egymással szemben, míg végül 1966. jan. 3-án szovjet kezdeményezésre Taskentben tárgyalások kezdődtek Sasztri indiai miniszterelnök és Ajub Khan pakisztáni elnök között. A tárgyalásokon elfogadott 10 pontos nyilatkozat véget vetett a háborúnak, lehetőséget adott a vitás kérdések békés rendezésére, a normális kapcsolatok helyreállítására. / 1971. dec. 3–16. között újabb háború zajlott le a két állam között. Ezt a pakisztáni kormánynak K-Pakisztán bengáli nemzetiségű lakossága ellen 1971. márc.-ban megindított népirtó hadjárata váltotta ki. A pakisztáni hadsereg kegyetlenkedései elől 1971. márc. és dec. között csaknem 10 millió ember menekült Indiába, igen nagy tehertételt okozva az indiai kormánynak. Fegyveres erői, együttműködve a k-pakisztáni partizánegységekkel, e harmadik háborúban fegyverletételre kényszerítették a pakisztáni csapatokat. Ennek eredményeként K-Pakisztán önállóvá vált, megalakult Banglades állam *(→Pakisztán kettéválása)*. / Az India és Pakisztán közötti problémák rendezésének alapelveiről Indira Gandhi indiai miniszterelnök és Ali Bhutto pakisztáni elnök 1972. júl. 2-án írt alá megállapodást. Az ötnapos szimlai csúcstalálkozón kidolgozott megállapodásban a felek vállalták, hogy nem tesznek egyoldalúan lépéseket a fennálló helyzet megváltoztatására, és lemondanak az egymás elleni erőszakról. Mindkét fél kifejezte azt a meggyőződését, hogy a szimlai megállapodás új fejezetet nyithat a két ország kapcsolatainak történetében. 1974. ápr. 9-én India, Pakisztán és Banglades egyezményt kötöttek, amelyben rendezték a háborús bűnösök ügyét és az áttelepülni szándékozók sorsát. Az India és Pakisztán között folyó tárgyalások eredményeképp 1976-ban megállapodás született diplomáciai kapcsolataik újrafölvételéről.

indokínai háború (1946–1954): *→Kambodzsa nemzeti felszabadító harca, →laoszi függetlenségi és társadalmi harc, →vietnami forradalom és felszabadító harc*

indonéz–holland megállapodások (1946–1949): az indonéz nemzeti erők és Hollandia, a volt gyarmattartó közötti megállapodások. / A II. vh.-ban a japánok által megszállt, majd a függetlenségét 1945. aug.-ban kikiáltó Indonéziában Hollandia – eleinte brit katonai segítséggel – megkísérelte gyarmati uralmát visszaállítani, de nemzeti ellenállásba ütközött. A Hollandia és az indonéziai nemzeti burzsoázia képviselői között 1946. nov. 15-én megkötött és 1947. márc. 25-én aláírt linggadjati (más néven cheriboni) egyezményben Hollandia elismerte a Jáva, Madura és Szumátra szigetekre korlátozott Indonéz Közt. függetlenségét. Ez a közt. Borneóval, Nagy-Kelet Állammal és más államokkal együtt alkotta, a megállapodás alapján, az ún. Indonéz Egyesült Államokat. Ez utóbbiból, más holland gyarmati területekből és Hollandiából állt a Holland–Indonéz Unió. Az egyezmény ellenére azonban a hollandok folytatták gyarmatosító hadjáratukat. Ekkor az ENSZ közbenjárásával és az USA közvetítésével a szemben álló felek képviselői az amerikai flotta Renville nevű csatahajóján 1948. jan. 17-én megkötötték az ún. Renville-egyezményt. Tűzszünet jött létre, de mivel ez az egyezmény elvben hozzájárult ahhoz, hogy egyes területek kiléphessenek a közt.-ból, bátorította a szeparatista törekvéseket. Indonézia jogi státusán (látszatfüggetlenség a Hollandia uralma alatt álló Unión belül) a Renville-egyezmény nem változtatott. Ez és vele az USA fokozódó beavatkozása segítette az indonéziai baloldal, elsősorban a kommunisták ellen rövidesen bekövetkezett terrorhadjá-

rat (Madiun, 1948) előkészítését. Hollandia a Renville-egyezményt is hamarosan felrúgta. Ezek után, az ENSZ képviselőjének részvételével, újabb tárgyalásokat tartottak Hágában (1949. aug. 23–nov. 2.). Ezen az ún. hágai kerekasztal-konferencián Hollandia a Holland–Indonéz Unió keretében elismerte az Indonéz Egyesült Államok szuverenitását. Ugyanakkor tudomásul vette az ezt kitevő 16 állam fokozott autonómiáját. Tehát a függetlenség formai elismerése párosult az ország további felaprózásával, gátolta a központi hatalom létrejöttét. Mindez végeredményben a holland neokolonialista törekvéseket támogatta. Ny-Irián (Új-Guinea) kérdését (e területet Hollandia változatlanul gyarmataként kezelte) nyitva hagyták. A hágai egyezmény fokozatosan hatályát vesztette és 1950-ben az Indonéz Egyesült Államok – élve szuverenitásával – egységes közt.-gá alakult, 1954-ben felmondta a hágai egyezmény egyes pontjait, s felbontotta a Holland–Indonéz Uniót, majd 1956. ápr.-ban teljes egészében érvénytelennek nyilvánította a hágai megegyezést.

Indonézia és Malaysia viszálya: → *Malaysia és Indonézia viszálya*

indonéziai forradalom és ellenforradalom: a holland gyarmaton már a század elején megkezdődött a nemzeti függetlenségi mozgalom. 1920-ban megalakult Indonézia Kommunista Pártja, 1927-ben pedig az Indonéz Nemzeti Párt, amelynek Sukarno lett az elnöke. 1942-ben a japánok megszállták a holland gyarmatot, ellenük fegyveres partizánharc indult. A japán kapitulációval párhuzamosan győzelmet aratott az indonéz nemzeti szabadságharc is, és 1945. aug. 17-én kikiáltották a független Indonéz Közt.-ot. 1945 végén ismét megjelentek a holland gyarmatosító hadak, amelyek azonban széles körű fegyveres ellenállással találták magukat szemben. Tárgyalások kezdődtek a hollandok és az indonéziai nemzeti kormányok között (→ *indonéz–holland megállapodások*), amelyek során az 1950-es évek közepén az ország végül is elnyerte teljes függetlenségét. Közben azonban a nemzeti kormányzaton belül is harcok dúltak a jobboldal és a haladó erők között: jobboldali irányzatú és haladó kormányok váltották egymást. A belső osztályellentétek következtében került sor a nemzeti burzsoázia egy része és a széles körű antiimperialista népfrontot hirdető kommunisták közti összecsapásként 1948-ban a hadsereg tisztikarának egy csoportja által provokált ún. madiuni ügyre, amelynek során kommunisták ezreit mészárolták le. Végül is azonban felülkerekedtek a haladó erők és 1954–1956-ra Indonézia véglegesen elszakadt a holland gyarmatosítótól. / 1954-ben Indonézia volt a házigazdája az első antiimperialista és gyarmatosításellenes konferenciának, a bandungi értekezletnek. 1957–1958-ban Indonéziában kisajátították a gazdaság nagyobb részét kezében tartó holland tőkét, és forradalmi nacionalista irányzatú politikát folytatott a kormányzat. 1959-ben Sukarno államfő átvette a miniszterelnöki tisztet is, és politikai manifesztumában kifejtette az indonéz forradalmi programot, amelyet 1960-ban az állami politika alapjává nyilvánítottak. Az országban megerősödtek a haladó erők, Indonézia Kommunista Pártja rövidesen az ország egyik legerősebb pártja és a tőkés világ legnagyobb létszámú kommunista pártja lett. Megerősödtek a forradalmi szakszervezetek is. Az országban szociális reformokat vezettek be, a földreform és a Népi Kongresszus által elfogadott egyéb haladó intézkedések megvalósítását azonban az újraszervezkedő reakció megakadályozta. A jobboldal több államcsínyt kísérelt meg. Sukarno ellen is elkövettek merényleteket. Sukarno és a hatalmon levő mérsékelt nemzeti burzsoázia lavírozni igyekezett a növekvő osztályellentétek között, amit Sukarno az ún. NASAKOM politikával

(nemzeti függetlenség; a külföldi tőke kiszorítása; a nacionalisták, a mohamedánok és a kommunisták együttműködése) igyekezett kiegyenlíteni. A belső feszültség azonban fokozódott, s kiéleződtek az ellentétek Indonézia és a szomszédos Malaysia között is (*→Malaysia és Indonézia viszálya*). Indonézia Kommunista Pártja 1965-ben figyelmeztetett a jobboldali veszélyre, haladó reformok bevezetését követelte, de céljait már nem tudta megvalósítani. Helyzete időközben meggyengült, politikai függetlenségét egyre inkább feladta, hibásan ítélte meg Indonézia nközi helyzetét és a forradalom lehetőségeit. A párt vezetősége bel- és külpolitikájában is mindinkább a maoista vezetők hatása alá került, akik a „Djakarta–Peking tengely" politikáját folytatták. Az indonéz tisztikar egy csoportja, a Tábornokok Tanácsa, Sukarno megbuktatására 1965. okt. elejére államcsínyt készített elő, ezt kívánta megelőzni Sukarno testőrsége Untung ezredes szept. 30-i ellenpuccskísérletével. De mivel ez az ún. Szeptember 30. Mozgalom nem támaszkodott a tömegekre, a reakció az USA támogatásával felülkerekedett, s gyors akcióval leszámolt vele. Az indonéz KP megbénult vezetősége, amely az Untung-féle fellépésre vonatkozó döntést sem ismerte, a tömegek mozgósítása helyett Sukarno elnöktől várta a katonai reakció megfékezését. Erre azonban Sukarno képtelen volt. Az indonéz jobboldal a szárazföldi hadsereg tábornokainak támogatásával 1965. okt.-től 1966 tavaszáig valóságos vérfürdőt rendezett, és több mint félmillió kommunistát, szakszervezeti tagot, haladó embert gyilkolt le. Suharto tábornok ejtőernyősei 1965. nov 22-én elfogták és meggyilkolták Aiditot, az indonéz KP elnökét is. A tábornokok hatalmuk konszolidálása után 1966 tavaszán Sukarno elnököt arra kényszerítették, hogy a tényleges hatalmat Suharto tábornoknak adja át, s szélsőjobboldali katonai diktatúrát vezettek be. Az „új rend" vezetői 1967 elején a szumátrai dohány- és gumiültetvényeket visszaadták korábbi angol és amerikai tulajdonosaiknak, és engedélyezték a külföldi magántőke beruházásait Indonéziában. Ezzel egy időben 9 tőkésország társult Indonézia gazdasági talpra állítására, s ennek érdekében hosszú lejáratú kölcsönöket folyósítottak az országnak, s a külföldi magántársaságok nagy beruházásokat folytattak. Az 1970-es években Indonézia normalizálta kapcsolatait a szocialista országokkal. Jelentős gazdasági és katonai szerepe van a *→Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségé*ben.

infláció: fölös mennyiségű pénz kibocsátása, ami a pénz értékének csökkentéséhez, elértéktelenedéséhez vezet. Az ~ nem csupán az árszint emelkedését jelenti, bár legközvetlenebbül a forgalomban jelenik meg, hanem áthatja a termelést, az árucserét, az elosztást és a fogyasztást, megmutatkozik a keresleti és a jövedelemszerkezet eltorzulásában is. / A „kúszó" infláció, amely az árak folytonos növekedésében nyilvánul meg, az állammonopolista kapitalizmus gazdasági ellentmondásainak mai rendszerében egyike a legfontosabb, krónikussá váló jelenségeknek. A dollár fokozatos elértéktelenedése (*→dollárválság*), az irreális valutaárfolyamok kialakulása, az 1960-as évek végén a *→tőkés nemzetközi fizetési rendszer válságá*nak kiéleződése nagymértékű ~-hoz vezetett a fejlett tőkésországokban. 1977-ben pl. Angliában 17, Olaszo.-ban 18, Svédo.-ban 30, Finno.-ban 13, Franciao.-ban 10, Japánban 11, az USA-ban 9%-os volt az ~. A külkereskedelmi és pénzkapcsolatokon keresztül az egyes országokban fellépő ~ hatással van más országok gazdaságára is. Ezzel kapcsolatban beszélünk az ~ importjáról és exportjáról. Az 1970-es években a tőkés ~ nközi méretűvé vált, így megfékezésére az egyes tőkésországok állami-gazdasági eszközei nem bizonyultak elegendőknek. Az ~ elleni fellépés nközi

összefogást és közös intézkedéseket követelt meg, de erre kevés a lehetőség, mert nagyok az országok közötti ellentétek, és kevés hajlandóság mutatkozott rá, hogy a közös fellépés költségeit együttesen finanszírozzák. / A monopoltőkés uralkodó körök az ~ terheit, amennyire csak lehet, a munkásosztályra és a dolgozókra igyekeznek áthárítani, így a gazdasági harc átfogja a munkások és az alkalmazottak minden rétegét, és alapot teremt ahhoz, hogy egységes monopóliumellenes front jöjjön létre.

INSA: →*Hajótulajdonosok Nemzetközi Szövetsége*

integráció (gazdasági): a gazdasági egységek (vállalatok, ágazatok, ill. országok) nagyobb egységekké való egyesülésének objektív folyamata, amely a termelőerők fejlődése nyomán megy végbe, és a termelési viszonyok módosulása felé is hat. Először az egyes nemzetgazdaságokban teljesedik ki, és csak a fejlődés bizonyos szakaszában, kivált a tudományos-technikai forradalommal válik nközivé. Az ~-s folyamat komplexen érvényesül a termelésben, az egész gazdaságban, a tudományban, a technikában, s megvannak a következményei a politikában és katonai területen is. / A nközi ~ fő hajtóerői: 1. a termelőerők fejlődése következtében rohamosan növekszik a termelés optimális (a legnagyobb termelékenységet biztosító) nagysága, de nem minden országban van ehhez kellő befogadóképességű belső piaca, 2. a mind bonyolultabbá váló technikai eljárásokhoz olyan anyagi eszközökre van szükség, amelyekkel egy-egy ország nem rendelkezik. Az ~ ezért társadalmi-gazdasági szükségként jelentkezik, a nemzeti termelőapparátusoknak állandó jelleggel kell összekapcsolódniuk más nemzetek termelőapparátusával. Az ~ folyamatának alakulását társadalmi-politikai folyamatok határozzák meg, s a társadalmi rendszerek különbözősége folytán a tőkés és a szocialista regionális ~-k céljukban, mechanizmusukban és eredményeikben is alapvetően eltérnek egymástól. Teljesen hibás tehát egyes polgári politikusok és ideológusok, így a →*konvergenciaelmélet* hirdetőinek az az állítása, hogy a nközi ~ spontán folyamat, és automatikusan a két társadalmi rendszer fokozatos egybeolvadásához vezet, ill. hogy a kétféle ~-s folyamat között nincs lényeges különbség. / Az imperialista államok gazdasági egyesülésének irányzata a kapitalizmus háború utáni fejlődésének egyik legfontosabb vonása. Ez a folyamat a gazdasági élet és a tőke, a tudomány és a technika Lenin által megjelölt nközivé válásának tükröződése, s állammonopolista egyesülésekhez vezet. Szerepet játszanak benne olyan politikai tényezők, hogy a monopóliumok és a polgári kormányok egyesítik erőfeszítéseiket a szocialista világrendszer, saját országuk munkás- és demokratikus mozgalmai, a nemzeti felszabadító mozgalom elleni harcban. A tőkés ~ a kapitalizmus helyzetének a megszilárdítását, a dolgozó tömegek rovására a monopóliumok profitját és politikai hatalmát szolgálja, s antidemokratikus jellegű. A különféle tőkés csoportok és monopóliumok között az ~ keretében egyúttal harc folyik. A nemzeti tőkék az országhatárokat átlépő szükséges átrendeződést lehetőleg úgy akarják végrehajtani, hogy továbbra is fenntartsák uralmukat saját nemzeti piacaik felett, s egyúttal a másik ország piacán is érvényt akarnak szerezni érdekeiknek. Ugyanakkor a nközi óriásmonopóliumok az ~-ban a →*nemzetek fölöttiség* elvét és gyakorlatát követik, s az egyes tőkésállamok szuverenitása ellen vannak. Mindezek következtében a tőkés ~-s folyamat újabb és újabb ellentmondásokat és ellentéteket szül. Az olyan intézmények, mint az →*Európai Közösségek*, nemcsak a termelőerők fejlődési folyamatából adódó új követelmények, hanem a gazdasági és politikai erőviszonyoknak

megfelelő hatalmi érdekek megtestesítői is. Az ~ fejlesztésével a nközi monopoltőke az ~ politikai formáit is létre akarja hozni (→*integrációs törekvések Nyugat-Európában*). / A szocialista nközi ~ olyan objektív folyamat és követelmény, amely a benne önkéntesen részt vevő államok közös gazdasági és politikai érdekein és internacionalista összefogásán alapszik. Alapelvei: az állami szuverenitás, a teljes egyenjogúság, a kölcsönös előnyök, az egymásnak nyújtott segítség. A szocialista ~ nem zárt tömörülés, hanem nyílt szervezet, s nem nemzetek fölötti intézmény. Célja a dolgozók érdekében az egész közösség fejlődésének meggyorsítása az egyes országok gazdasági fejlődésének gyorsítása révén, miközben fokozatosan kiegyenlíti a köztük levő fejlődési különbségeket. Az egymással folytatott együttműködés elmélyülése, a gazdasági és politikai összefogás mind szorosabbá válása mellett a szocialista országok fejleszteni akarják kapcsolataikat a világ többi részével is. A szocialista ~ a →*Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa* keretében megy végbe. / A kapitalista és a szocialista ~ a két rendszer gazdasági versenyének menetére kiható fontos tényező. Az ~-s folyamatokba mind jobban bekapcsolódnak a fejlődő országok is. Számos fejlődő ország fejlett tőkésországok gazdasági csoportosulásaival társul, másrészt Ázsia, Afrika és L-Amerika országai a regionális egyesülések hálózatát hozzák létre, s ennek során is megnyilvánul az imperialistaellenes és a neokolonialista törekvések harca.

integrációs (politikai) **törekvések Nyugat-Európában:** céljuk Ny-Európa politikai egyesítése; a →*nemzetek fölöttiség* elvét és gyakorlatát követik, a nközi imperializmus szocializmusellenes politikáját és a nközi konszernek érdekeit szolgálják. / Az USA ösztönözte ezeket a törekvéseket, hogy ezáltal biztosítsa az →*atlantizmus* jegyében döntő befolyását Ny-Európában. Az USA politikája három pillérre épült: a →*Marshall-terv*re, az É-atlanti Szövetségre és ezzel együtt →*Németország kettészakítás*ára. Az első integrációs szerv az 1948-ban életre hívott →*Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet* (OEEC) gazdasági jellegű volt, s a Marshall-tervhez kapcsolódott. Nagy-Britannia, Franciao. és a →*Benelux államok* 1948-ban megkötötték a politikai-katonai jellegű →*Brüsszeli Szerződés*t. 1948. máj.-ban alakult meg Hágában az ún. Európai Mozgalom. Ebből indult ki az →*Európa-tanács* megalakítása 1949. máj. 5-én. Ez voltaképp a ny-európai tőkés államok kormányzatainak vitafóruma volt, különösebb hatalom híján az integráció előkészítésének a szerepét szánták neki. Ez után alakult meg az →*Európai Védelmi Közösség* már integrált és nemzetek fölötti jelleggel, egységes vezetéssel, amely az Európa-tanács Tanácskozó Gyűléséből került ki. Az Európai Védelmi Közösségnek rendelték alá az Európai Politikai Közösséget azzal a céllal, hogy összehangolja főképp a tagországok külpolitikáját, s fokozatosan megvalósítsa a gazdasági és politikai integrációt. Célkitűzéseiket azonban ezek a szervek, főleg Franciao. ellenállása miatt, nem tudták megvalósítani. Így a kudarcot vallott Európai Védelmi Közösség helyett jött létre 1954–1955-ben a →*Nyugat-európai Unió*, amelynek a Brüsszeli Szerződésben részt vevő államokon kívül tagja lett az NSZK és Olaszo. is. A Ny-európai Unió lényegében a NATO integrált része lett. / A ny-európai integráció folyamán már az 1950-es évek elején ellentétek támadtak az Európa-tanácsban az integráció formáinak és kiváltképp jellegének a kérdésében. Az 1950-es évek közepére a politikai integráció háttérbe szorult, az egyesítési törekvések nagyrészt gazdasági síkra terelődtek át (→*integráció*), s ezek 1957-ben az →*Európai Gazdasági Közösség* megalakulásához vezettek. Egyes kormány- és monopolista körök azonban mindig összekapcsolták a Közös

Piac fejlesztését a politikai és katonai integrációval, erős hatalommal felruházott nemzetek fölötti szervek, sőt közös kormányzat létrehozásával. Megnyilvánul ez a törekvés az →*Európai Közösségek* szerveinek munkájában. Az egész folyamatban megmutatkoztak és megmutatkoznak a ny-európai imperialista államok egymás közti ellentétei, egyszersmind Ny-Európa hatalmi centrummá válása óta az USA-val való ellentétek, miközben erős támasztéka van az USA-val fenntartott szoros szövetségnek és az amerikai fegyveres erők európai jelenlétének. Franciao., az NSZK és Nagy-Britannia egyaránt magának igyekszik biztosítani a ny-európai vezető szerepet. Ide tartozott de Gaulle „európai Európa" koncepciója, amely francia vezetéssel akart szövetséget létrehozni az USA lényeges befolyása nélkül. / Ny-Európa politikai és katonai integrációja Európa tömbökre való megosztottságát mélyíti el. A SZU, az európai szocialista országok Európa biztonságának megteremtését, a békés egymás mellett élés politikáját állítják ezzel szembe, a gyümölcsöző együttműködés fejlesztését akarják összeurópai alapon *(→európai biztonsági és együttműködési értekezlet, →európai kollektív biztonsági rendszer)*.

integritás (területi): az államok territóriumának (→*felségterületé*nek), határainak sérthetetlensége. Az ~ szorosan összefügg a nközi jognak az →*erőszakról való lemondás*ról szóló elvvel és a →*szuverén egyenlőség elvé*vel. Az államok ~-a egyúttal a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének egyik fontos biztosítéka. Az ~ megsértése történhet nyílt katonai erőszakkal és megszállással, annexióval és határsértéssel (közte valamely állam légiterébe való jogosulatlan behatolással).

Interatominstrument: →*Nemzetközi Nukleárisműszer-ipari Gazdálkodó Egyesülés*

Interchim: →*Nemzetközi Vegyipari Együttműködési Szervezet*

Interelektro: →*Elektrotechnikai Együttműködési Szervezet*

interkontinentális rakéták: →*rakétafegyverek*

Intermetall: →*Vaskohászati Együttműködési Szervezet*

internacionalizmus: →*proletár internacionalizmus,* →*szocialista internacionalizmus*

internálás: 1. rendőri felügyelet alatt kényszerlakhelyre telepítése olyan személyeknek, akiket az állam a fennálló társadalmi vagy politikai rendszerre, ill. a közbiztonságra nézve veszélyesnek ítél; 2. a hadviselő állam területén tartózkodó ellenséges állampolgárok őrizetbe vétele, kényszerlakhelyre telepítése. A →*genfi egyezmények* háborús állapot esetén minden nemzet előjogának ismerték el az ~-t. Ugyanakkor az ~-t foganatosító állam köteles az internáltakat emberséges bánásmódban részesíteni, gondoskodni ellátasukról.

Interparlamentáris Unió (Inter-Parliamentary Union, IPU – Genf): 75 ország (köztük Magyaro.) képviselőházi csoportjaiból álló nközi tanácskozó szervezet. 1889-ben Párizsban alakult, Választott Bírói Interparlamentáris Konferencia elnevezéssel. Mai nevét 1905-ben vette fel. Célja, hogy a személyes kapcsolatok ápolásával közös cselekvésre buzdítsa a képviselőket országaik és népeik együttműködésének előmozdítására, a demokratikus intézmények fejlesztésére, a béke erősítésére. Legfőbb szerve, az Interparlamentáris Konferencia, évenként ülésezik; a nemzeti csoportok által kijelölt képviselők vesznek részt rajta. Vezető testülete az Interparlamentáris Tanács is, ez a nemzeti csoportok 2–2 képviselőjéből tevődik össze. A Konferencia 4 évre választ 10 tagú Végrehajtó Bizottságot, ez

az ~ igazgatási szerve, elnöke hivatalból a Tanács elnöke. A Tanács választja a szervezet állandó titkársági funkcióit ellátó Irodát és a főtitkárt. Egyes kérdések tanulmányozására állandó bizottságokat hoztak létre, ezekbe minden nemzeti csoport egy-egy tagot delegálhat.

Interszputnyik: →*Kozmikus Távközlési Szervezet*

intervenció: egy vagy több állam erőszakos beavatkozása valamely más állam belügyeibe, ill. két másik állam közötti konfliktusba. A nközi jog és az ENSZ Alapokmánya a →*be nem avatkozás elve* alapján tiltja az ~-t. Az ~-tól sújtott államnak joga van minden rendelkezésére álló eszközzel küzdeni az ~ ellen. Az ~ az imperialista politika gyakori módszere más országok és népek fölötti hatalmak kiterjesztésére, a nemzeti felszabadító mozgalmak és harcok leverésére, ill. a reakció, s imperialistabarát rendszerek fenntartására. Az ~ lehet nyílt, azaz fegyveres, vagy álcázott. Ez utóbbi történhet gazdasági eszközökkel, valamint ellenforradalmi csoportok finanszírozásával, polgárháborúk szervezésével, kémek, terroristák és diverzánsok bevetésével. Fegyveres ~ volt pl. az antanthatalmak támadása Szovjet-Oroszo. ellen 1918–1922-ben, a Magyar Tanácsközt. ellen 1919-ben. A II. vh. utáni évtizedekben az imperialista hatalmak sokszor avatkoztak be különféle módon más államok belügyeibe. Fegyveres ~-t követett el az USA többek között a guatemalai, a dominikai, a kubai haladó, ill. forradalmi mozgalmak letörésére (→*Guatemala elleni támadás,* →*Dominika elleni agresszió,* →*disznó-öböli támadás,* →*zaire-i intervenció*).

invázió (katonai behatolás, elözönlés): támadás a szárazföldön, a levegőből és a tenger felől valamely ország területe ellen.

IPU: →*Interparlamentáris Unió*

iraki forradalom (1958): az iraki haladó erőknek a monarchiát megdöntő antiimperialista, nemzeti demokratikus forradalma. / Irak az I. vh. után szabadult fel a 400 éves török uralom alól, s Nagy-Britannia mandátumterülete lett. 1932-ben Nagy-Britannia lemondott ugyan mandátumáról, de olyan szerződést kötött a függetlenné vált állammal, amely biztosította számára a politikai és katonai ellenőrzést, s a szinte korlátlan gazdasági hatalmat. A II. vh. után a Közel-Keleten – mint a világ más térségeiben is – megnőtt az USA befolyása. Ennek tudható be, hogy Irak 1955-ben belépett az agresszív Bagdadi Paktumba, majd 1958-ban – az éppen megalakult Egyesült Arab Közt. ellensúlyozására – Jordániával együtt létrehozta az ún. Arab Szövetségi Államot (→*Arab Föderáció*), amelyet a vezető imperialista körök legerősebb közel-keleti bástyájuknak szántak. / Irakban a terroruralom és az alacsony életszínvonal miatt a nép szembefordult a monarchia reakciós, népellenes, az imperialista érdekeket kiszolgáló politikájával. A lakosság támogatásával az 1958. júl. 14-ére virradó éjjel a hazafias érzelmű tisztek egy csoportja Abdel Kerim Kasszem tábornok vezetésével puccsot hajtott végre, megdöntötték a monarchiát és kikiáltották az Iraki Közt.-ot. A közt. kilépett a Bagdadi Paktumból, felmondta a reakciós föderációt. Az USA és Nagy-Britannia – a térségben leginkább érdekelt két tőkésország – gyors katonai intézkedéseket tett, hogy megdöntse az új iraki rendszert. A SZU 1958. júl. 16-i és 18-i nyilatkozataiban figyelmeztette az angol és az amerikai kormányt, hogy nem nézné tétlenül az Irak elleni intervenciót. Végül is az USA és Nagy-Britannia kénytelen volt elállni tervétől és elismerni az Iraki Közt.-ot. / Az antiimperialista irányzatú közt. első kormánya gazdasági és kulturális kapcsolatot teremtett a SZU-val és a többi szocialista országgal. A belpolitikában is haladó intézkedéseket és reformokat lép-

tettek életbe: földreform, államosítás, a demokratikus haladó pártok, valamint a szakszervezet és a tömegszervezetek működésének engedélyezése, sajtószabadság, továbbá a nközi érdekeltségű Iraq Petroleum Co. olajtársaság hatalmának korlátozása. A reakció sikertelen összeesküvések egész sorát robbantotta ki. A helyzetet súlyosbították a Kasszem elnöktől elkövetett belés külpolitikai hibák. Személyi hatalmának erősítése érdekében egymás ellen kijátszotta a haladó erők különböző csoportjait (kommunisták, nasszeristák, baathisták, arab szocialisták, kurd demokraták). Később üldözni kezdte a baloldalt, és hadjáratot indított a kurdok ellen *(→kurd kérdés)*. 1961. jún. végén váratlanul igényt támasztott a szomszédos Kuvaitra, Naszszerral rivalizáló politikája miatt pedig elszigetelődött a többi forradalmi arab mozgalomtól. Fokozatosan elszakadt a néptől, e rendszert korábban támogató és eleinte éppen általa segített mozgalmak vagy elvéreztek, vagy elfordultak tőle. Mindez megkönnyítette a reakciós erők szervezkedését. 1963. febr.-ban az iraki Baath Párt jobboldali csoportja megbuktatta a kormányt, Kasszemet megölték, és irtóhadjáratba kezdtek a haladó erők ellen. / 1963. nov.-ben Abdel Szalal Aref ellenpuccsot hajtott végre, s ez a politikai élet hosszas és bonyolult, egészében azonban pozitív irányú fejlődését indította meg. 1968. júl.-ban a Baath-párt baloldali és centrista szárnya került hatalomra, és az új elnök, Ahmed Hasszán al-Bakr az eddiginél határozottabb lépéseket tett a már régóta elhúzódó társadalmi problémák rendezésére. A szocialista országok segítségével nagyarányú gazdaságfejlesztési program megvalósításához kezdett hozzá. 1970-ben megállapodást kötött a kurdokkal (ezt követte 1974. márc.-ban az autonóm Kurdisztán létrehozása), 1972. ápr.-ban 15 évre szóló barátsági és együttműködési szerződést írt alá a SZU-val *(→iraki–szovjet szerződés)*, 1972. jún.-ban pedig bejelentette az Iraq Petroleum Co. államosítását. Ezt követően az iraki rendszer kül- és belpolitikájában további haladó, demokratikus lépéseket tett. 1973. júl.-ban megalakult a Haladó Hazafias Nemzeti Front, amelyben a Baath Párt, az Iraki Kommunista Párt és haladó kurd szervezetek vettek részt. A Nemzeti Front programja – a Nemzeti Akciók Chartája – biztosította a részt vevő pártok politikai, ideológiai és szervezeti függetlenségét, s a politikát a munkásosztályra, a parasztságra, a városi kispolgárságra és a középburzsoázia haladó rétegeire alapozta. A program szerint befejeződik a nemzeti demokratikus forradalom szakasza, s előrelépés történik a társadalmi haladás és a nemzeti egység útján, előkészítik a hadállásokat a szocializmusba való átmenetre. Gazdasági téren Irak célul tűzte ki az állami szektor megerősítését, a dolgozók életszínvonalának emelését, külpolitikájában pedig harcol az imperialisták, a cionisták és minden fajüldöző irányzat ellen, támogatja a felszabadító mozgalmakat, és erősítette kapcsolatait a szocialista országokkal. Ugyanakkor Irak a közel-keleti rendezés kérdésében a genfi konferenciát elutasító szélsőséges álláspontot foglalt el, elutasította a tárgyalásokat és Izrael bármiféle elismerését. Nem csatlakozott a szadati politikát elutasító országok frontjához, engedékenynek tartva őket *(→egyiptomi–izraeli különtárgyalások)*. Ebben jelentős szerepe volt az iraki Baath-párt ideológiai és politikai ellentétének a szíriai Baath-párttal *(→szíriai–iraki ellentétek)*. Az iraki kormánynak ez a magatartása, valamint belpolitikai nehézségek, elsősorban a demokratizálás kérdésében, sőt kommunistaellenes intézkedések rontották a Baath-párt és az iraki kommunisták együttműködését.

iraki–szíriai ellentétek: *→szíriai–iraki ellentétek*

iraki–szovjet szerződés (1972): Irak és a SZU 15 évre szóló barátsági és együttműködési szerződése, amelyet 1972. ápr. 9-én A. Koszigin szovjet miniszterelnök és al-Bakr iraki állam- és kormányfő írt alá Bagdadban. E szerződésben egyebek között mindkét fél kötelezettséget vállalt arra, hogy nem vesz részt a másik fél ellen irányuló államcsoportosulásokban, s országa területét sem engedi felhasználni a másik fél ellen irányuló katonai cselekményre. Az ~ értelmében a SZU jelentős segítséget nyújt Iraknak nemzeti olajipara fejlesztéséhez (É-Rumaila hatalmas olajmezőinek feltárása, olajvezeték és olajfinomító építése stb.), s ez fontos tényező volt abban, hogy 1972. jún. 1-én, az Iraq Petroleum Co. nközi olajmonopólium kirkuki mezőinek, majd 1973 őszén az amerikai és holland olajmonopóliumok aktíváinak államosításával az ország dontő részben saját tulajdonába vegye olajkincsét.

Irán hatalmi törekvései: Iránban a II. vh. után a brit befolyás helyébe mindinkább az USA-é lépett. Miután az országban leszámoltak a demokratikus nemzeti mozgalommal (Azerbajdzsáni és Kurdisztáni Autonóm Kozt.), és 1953-ban megbuktatták az antiimperialista nemzeti burzsoáziát képviselő Moszadik miniszterelnokot, Irán a kozel- és kozép-keleti térség egyik fontos imperialista katonai súlypontja lett. 1955-ben belépett a Bagdadi Paktumba (*→Központi Szerződés Szervezete*), majd 1959-ben kétoldalú katonai szerződést kotott az USA-val. 1962-től normalizálta kapcsolatait a SZU-val, majd a többi szocialista országgal, ugyanakkor a kozel- és kozép-keleti térségben egyre erősebben az imperializmus céljait valósította meg, a haladó országok és mozgalmak ellen lépett fol. / Mohammed Reza Pahlavi sah vezetésével reformpolitikát folytattak az országban (ún. fehér forradalom). Világméretekben is számottevő olaj- és a világon 2. helyen álló foldgázkincse birtokában a kormányzat fokozott iparosításba kezdett, nagy figyelmet fordítva a mezőgazdaságra is, és megindult Irán nagyméretű fegyverkezése, erős katonai hatalommá való fejlesztése. Az ország külpolitikai aktivitása az Arab- (Perzsa-) obólre összpontosult. 1971-ben iráni csapatok szállták meg az oból bejáratánál elterülő kis szigeteket, hogy így ellenőrizzék a Szuezi-csatorna és az Indiai-óceán közötti útvonalat. Az ország novekvő külpolitikai súlyát mutatta az is, hogy 1973-ban beválasztották a vietnami Nkozi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságba. Az 1973. okt.-i közel-keleti háború után kirobbant olajválság Iránnak kivételes lehetőségeket teremtett a ny-európai piacok megszerzésében. Fegyverek és iparcikkek szállítása, valamint beruházások, koztuk atomerőművek létesítése fejében Irán jelentős részt vállalt a tőkés Európa olajellátásából. Fontos szerephez jutott az OPEC-ban. Nagy súlyt helyezett az arab országokkal való kapcsolatok fejlesztésére. Katonailag segítette a reakció, arab rezsimeket (pl. az ománi szultánt a dhofari partizánok ellenében), megszerezte néhány európai tőkés cég – köztük az NSZK-beli Krupp-cég – részvényeinek jelentős részét. Irán külpolitikája arra irányult, hogy erősítse befolyását a kozel- és kozép-keleti térségben, általában szerepét novelje a világpolitikában, és segítse az USA nkozi pozícióinak erősítését. / Az utóbbi években Irán és a SZU kozott a békés egymás mellett élés alapján jószomszédi viszony és intenzív gazdasági kapcsolatok alakultak ki. Jelentős a két ország között 1975-ben megkotott foldgázegyezmény. Ennek alapján Irán a SZU és Csehszlovákia területén áthaladó vezetéken nyugati országoknak is szállít foldgázt.

ír nemzeti mozgalom: a Nagy-Britanniától elnyomott Íro. függetlenségi harca. / Az Ír-sziget 1171-től Nagy-Britannia gyarmata lett a vele járó jogfosztottsággal és nagyfokú kizsákmányolással. Az írek tobbször

is fölkeltek az angolok ellen, de sikertelenül. 1801-től Íro. Nagy-Britannia része lett (Nagy-Britannia és Íro. Egyesült Királyság), de az ~ folytatódott. 1916 húsvétján Dublinban fölkelés tört ki, kikiáltották az Ír Közt.-ot, a fölkelést azonban az angol katonaság vérbe fojtotta. 1921. dec. 6-án engedményre kényszerült az angol kormány: aláírták az angol–ír szerződést, s D-Íro. a Brit Birodalom domíniuma lett Ír Szabadállam néven. Viszont a hat északi grófságot, az ún. Ulstert, továbbra is Nagy-Britanniához tartozónak nyilvánították. Az Ír Szabadállam 1937-ben alkotmánymódosítás nyomán kihirdette az Ír Közt.-ot a brit Nemzetközösség tagjaként. A közt.-ot Nagy-Britannia kormánya csak 1945-ben ismerte el. A II. vh.-ban az ország semleges maradt. 1949-ben kilépett a Nemzetközösségből. A háború után nagymérvű amerikai tőkebehatolás indult meg, de az Ír Közt. ezután is elsősorban Nagy-Britanniától függött. Tagja a Közös Piacnak, de nincs kapcsolata a NATO-val, semleges politikát folytat. Az É-Íro.-gal való nemzeti egység megteremtése továbbra is haladó politikai feladat, de csak a forradalmi erők harcolnak érte következetesen. A két ír kommunista párt 1970. máj.-ban egyesült. / Az É-Íro. néven 1922-ben létrehozott függő terület megteremtése az „oszd meg és uralkodj" elve alapján történt. Az angolok vallási ellentéteket is szítottak azzal, hogy a lakosság egyharmadát kitevő katolikusokat (azaz az íreket) megkülönböztetésekkel sújtották a politikai életben, sőt a munkához való jogban is. Az angol kormányzat – hatalmának megőrzése végett – mindig arra törekedett, hogy megakadályozza a protestáns és a katolikus munkások osztályegységének létrejöttét. Így az osztályharc, ill. a nemzeti függetlenségi harc a protestáns angolok és a katolikus írek fanatikus vallási harcává vált. Az 1967-ben megalakult Polgári Jogok Védelmének Szövetsége több nemzeti szervezetet, politikai pártot és a különböző városok védelmi bizottságait foglalta magában. Harcot hirdetett a szegénység, a munkanélküliség és mindenfajta megkülönböztetés ellen. A népi megmozdulásokra az ulsteri kormányzat erőszakkal válaszolt. 1969. aug.-ban Belfastban a Nagy-Britanniával való egységet hirdető Unionista Párt emberei megtámadták a katolikus negyedet. A brit kormány csapatokat vezényelt Ulsterba, hogy elejét vegye a protestánsok és a katolikusok (az Ír Közt.-i Hadsereg, IRA) közötti vérengzésnek, valójában azonban a reakciós rezsimet támogatta. Ez az ellentéteket csak még jobban kiélezte. 1972. márc. 24-én a brit miniszterelnök felfüggesztette az ulsteri kormányt, és Whitelaw angol konzervatív politikust nevezte ki az é-ír ügyek miniszterévé. 1973. márc. 8-án a brit kormány, számolva a többségben levő protestánsok szavazataival, É-Íro.-ban népszavazást tartott arról, hogy a lakosság Nagy-Britanniához vagy az Ír Közt.-hoz akar-e tartozni. 1973. márc. 20-án a brit kormány Fehér Könyvben hozta nyilvánosságra állásfoglalását. Egyik alapvető pontja ennek az, hogy É-Íro. továbbra is Nagy-Britannia része marad, az angol kormány továbbra is a helyi szervek fölé rendeli é-íro.-i ügyekben illetékes miniszterét, s a helyi parlament képviselőit a jövőben az ún. arányos képviseleti rendszer alapján fogják választani. Ez valamelyes engedmény volt a katolikus kisebbségnek. Íro. újraegyesítésére csupán az a sovány ígéret utalt, hogy összehívják Észak és Dél képviselőinek konzultatív megbeszélését, és akkor majd eldől: felállíthatnak-e egy „összíro.-i" tanácsot, amely egyeztethetné a különböző terveket. Az 1973. jún.-ban É-Íro.-ban katonai és rendőri felügyelet mellett megrendezett parlamenti választásokra azonban ismét csak a terror és a megfélemlítés nyomta rá a bélyegét. Az ír katolikusoknak csupán 19 helyet sikerült szerezniük a 78 tagú gyűlésben. Végül 1973. nov.-ben koalíciós kormány alakult, egy olyan önkormányzati

rendszer, amelyben 55 esztendeig tartó protestáns uralom után először nyílt lehetőség arra, hogy a katolikus kisebbség képviselethez jusson. A protestánsok szélsőjobboldali szervezete azonban mindent elkövetett, hogy megakadályozza a pártok együttműködését, s fegyveres erőszakkal az egész országrész életét megbénító sztrájkot kényszerített ki. A brit kormány erre bevetette csapatait, de ez sem oldotta meg a helyzetet, s a koalíciós kormány 1974. máj.-ban kénytelen volt lemondani. Az ország ügyeinek intézését ismét Nagy-Britannia é-íro.-i ügyekkel megbízott minisztere vette át. / A brit kormányzat továbbra is arra törekedett, hogy elfojtsa az é-íro.-i nemzeti függetlenségi mozgalmat. A demokratikus erők, köztük Íro. Kommunista Pártja, ezzel szemben azt az álláspontot foglalta el, hogy a két ír államban párhuzamosan megteremtett népi összefogásra kell építeni; azt akarják elérni, hogy két olyan demokratikus programot valló kormány jöjjön létre (Belfastban és Dublinban), amelyek békés módszerekkel meg tudják oldani egy haladó és egységes ír kormány megalakítását. A közelebbi cél É-Íro.-ban arányos képviseleti rendszer alapján egy olyan parlament választása és demokratikus kormány megalakítása, amely véget vet Nagy-Britannia közvetlen uralmának.

Iszlám Konferencia (Dzsidda): azoknak az – egymástól lényegesen különböző – országoknak az összefogását képviselő szerv, amelyekben az iszlám az uralkodó vallás. Eleinte ezt az összefogást ezen országok állam- és kormányfőinek esetenként megtartott értekezletei valósították meg, majd 1971. máj.-ban kiadták az ~ chartáját is. Ez egyebek között kimondja, hogy a tagállamok az iszlám értékek szellemében járnak el, fellépnek a rasszizmus és a kolonializmus ellen, küzdenek a nemzetközi békés fejlődés biztosításáért, az összes mohamedán nép „méltóságának, függetlenségének és nemzeti jogainak megerősítéséért". / 39 állam tartozik tagjai sorába (1977-ben), mégpedig: Afganisztán, Algéria, az Arab Emírségek Szövetsége, Bahrain, Banglades, Bissau-Guinea, Csád, Egyiptom, Felső-Volta, Gabon, Gambia, Guinea, Indonézia, Irán, Jemeni Arab Közt., Jemeni Népi Demokratikus Közt., Jordánia, Kamerun, Katar, Kuvait, Libanon, Líbia, Malaysia, Mali, Marokkó, Mauritánia, Niger, Omán, Pakisztán, Szaúd-Arábia, Szenegál, Sierra Leone, Szíria, Szomália, Szudán, Tunézia, Törökо., Uganda. Az ~-nak működik egy állandó titkársága, a főtitkár vezetésével. Évente megrendezik a tagállamok állam- és kormányfőinek csúcsértekezletét; ebben áll az ~ fő tevékenysége. Az iszlám csúcsértekezleteken kiadott deklarációk különböző nközi kérdésekkel kapcsolatban sok antiimperialista állásfoglalást is tartalmaztak.

iszlám szocializmus: → *arab szocialista koncepciók*

ITU: → *Nemzetközi Távközlési Unió*

Izland halászati konfliktusai: → *halászati konfliktusok*

izolacionizmus: a nközi elkülönülés politikája. Jellegzetesen amerikai irányzat, bár hasonló törekvés a 20. sz. elején Nagy-Britannia politikájában is jelentkezett. Az USA megalakulását követő évtizedekben az ~ szószólói azzal érveltek, hogy a fiatal ország biztonsága megköveteli az elhatárolódást az európai eseményektől és hatalmi konfliktusoktól. Ez az igény tükröződött a → *Monroe-elv*ben, amely az ~ politikáját az egész nyugati féltekére alkalmazta, s egyúttal gátat emelt az európai hatalmak amerikai beavatkozása elé is. Az I. vh. idején az ~ hívei az USA elzárkózását és semlegességét sürgették. A II. vh. küszöbén a náci Németo. arra számított, hogy az ~ következtében az USA nem avatkozik be a II. vh.-ba. Az USA mai po-

litikai életében az ~ leginkább abban a formában mutatkozik meg, hogy hívei egyoldalúan prioritást adnak a belpolitikai feladatoknak.

Izrael Állam létrehozása: az önálló zsidó nemzeti államot az ENSZ 1947. nov. 29-i határozata nyomán 1948. máj. 14-én alakították meg. / 1917. nov.-ben Balfour akkori brit külügyminiszter nyilatkozatában a birodalmi érdekeket követve az arab őslakosság megkérdezése nélkül zsidó „nemzeti otthont" ígért a cionista vezetőknek az akkor még török uralom alatt álló Palesztinában *(→cionizmus)*. Az I. vh. után a brit csapatok ezen a címen Palesztinában maradtak, s a Népszövetség Palesztinát 1920-ban Nagy-Britannia mandátumává nyilvánította. (Churchill javaslatára erről a mandátumterületről hasították le 1922-ben a transzjordániai emírséget.) Az 1920-as években fokozódott a zsidó bevándorlás, majd a náci hatalomátvétel után a zsidók palesztinai emigrációja. 1936-ban a lakosság 31%-a volt zsidó. A brit gyarmatosító politika kezdettől fogva viszályt szított a zsidók és az arabok között. Már a II. vh. előestéjén fölvetődött Palesztina felosztása egy zsidó és egy arab államra. A brit gyarmatosítók 1939-ben közel-keleti pozícióik és az arab országok jóindulatú semlegességének biztosítása végett korlátozták a zsidó bevándorlást Palesztinába, elvágva ezzel az európai zsidók egyik menekülési lehetőségét. A cionista vezetők a II. vh. éveiben egyre inkább az amerikai imperializmus felé orientálódtak (az 1942. évi ún. Biltmore-program, Washington támogatásával, meghirdette az egész Palesztina területére kiterjedő „tiszta zsidó állam" létrehozását). A brit jelenlét ellen Palesztinában 1946–1947-ben erősödött a harc. A cionista vezetők pedig ügyesen kamatoztatták a nközi közvélemény együttérzését az európai zsidóság tragédiájával, a felháborodást a brit hatóságok embertelen politikájával szemben, valamint azt a tényt, hogy a német fasizmussal együttműködő feudális palesztin vezetők diszkreditálták a palesztin arab nép ügyét. Nagy-Britannia, miután nem tudta uralmát fenntartani, 1947. febr.-ban Palesztina jövőjének kérdését az ENSZ hatáskörébe utalta. Az ENSZ Közgyűlésének 2. ülésszaka 1947. nov.-ben határozatilag megszüntette a brit mandátumot, s Palesztinát két önálló államra osztotta: területének 54%-át a 600 000 zsidónak juttatta, az 1,3 millió palesztinai arabnak pedig csak 46%-át; Jeruzsálemet és környékét pedig nközi ellenőrzés alatt álló önálló közigazgatási egységgé nyilvánította. A cionista vezetők elfogadták az ENSZ-határozatot, de nem a határokat, ők „tiszta zsidó államot" akartak létrehozni (a tervezett zsidó állam majdnem egymilliónyi lakosságának fele zsidó, fele pedig arab lett volna). Az Arab Liga tagjai (Egyiptom, Irak, Libanon, Szaúd-Arábia, Szíria és Transzjordánia) viszont elutasították az ENSZ-határozatot azzal, hogy ez a felosztás sérti a palesztinok jogait, mivel a Palesztina lakosságának kétharmadát kitevő arabok nem élhettek önrendelkezési jogukkal. Az Arab Liga reakciós rezsimjei a cionista vezetőket azonosították a zsidó tömegekkel, és tagadták a zsidó állam létjogosultságát. A palesztin kérdés miatt támadt arab elégedetlenség kedvező volt Nagy-Britanniának: ebben a helyzetben az arab olajterületen levő pozícióinak megtartására adott lehetőséget. / A felosztást követően azonnal megkezdődött a palesztinai polgárháború (1947. nov.–1948. máj.), amelyben a zsidó közösség jól kiképzett és jelentős külföldi támogatásban (így a nközi cionizmusában) részesülő fegyveres alakulatai súlyos csapást mértek a gyönge és szervezetlen palesztinokra, s terrorakcióikkal az arabok százezreit űzték el otthonukból *(→palesztin menekültek)*. / Az ENSZ 1946. nov.-i felosztási határozata úgy rendelkezett, hogy a brit erőket fokozatosan kell kivonni Palesztinából, legkésőbb két éven belül,

s hogy a két önálló – zsidó és arab – államnak, valamint a jeruzsálemi közigazgatási egységnek 1948. szept. végéig kell megalakulnia. Nagy-Britannia, hogy akadályozza a kibontakozást és ne kelljen nyíltan egyik fél mellé sem állnia, váratlanul bejelentette, hogy 1948. máj. 15-ig kivonja csapatait Palesztinából. A cionista vezetők, élve az alkalommal, már 1948. máj. 14-én kikiáltották Izrael Államot. Az új államot azonnal elismerte a SZU, az USA és más államok. Máj. 15-én az Arab Liga államai – az angolok ösztönzésére – támadást indítottak Izrael Állam ellen. Támadásuk ürügye a palesztin lakosság megsegítése volt, de igazi oka egyes arab – főként transzjordániai – körök annexiós törekvései. Izrael pedig területének növelésére és „arabtalanítására" törekedett *(→izraeli–arab háborúk)*. A szenvedő fél a palesztin nép volt, amelyet a háború alatt kisemmiztek, megfosztottak hazájától, s ezzel elhintették a későbbi viszályok magvát.

Izrael és az Egyesült Államok kapcsolatai: *→Amerikai Egyesült Államok és Izrael kapcsolatai*

izraeli–arab háborúk (1948–1949, 1956, 1967, 1973): az ~ legfőbb oka az imperialista hatalmak és a vele szövetségre lépő *→cionizmus*, másfelől az *→arab nemzeti felszabadító mozgalom* közötti ellentét volt. A Közel-Kelet hadászatilag rendkívül fontos, olajban és földgázban igen gazdag. Ezért az imperialista hatalmak mindig arra törekedtek, hogy növeljék, ill. visszaszerezzék itteni pozícióikat. / 1947. nov. 29-én az ENSZ Közgyűlésének határozata három részre; zsidó, ill. arab Palesztinára és egy nközi övezetre (Jeruzsálem és környéke) osztotta fel a palesztinai brit mandátumterületet, s a brit csapatok kivonására kétéves határidőt szabott meg. A zsidó közösség vezetői az ENSZ-határozatot követő palesztinai háborúban a palesztin arabok százezreit űzték el otthonukból (az Izraelnek kijelölt területen fele-fele arányban éltek zsidók és arabok), s annektálták az eredetileg araboknak ítélt Ny-Galileát, Közép-Palesztinát és Jeruzsálem újvárosát. Az ENSZ-felosztást elutasító arab államok, az Arab Liga tagjainak akkori reakciós rezsimjei (Egyiptom, Transzjordánia, Szíria, Irak, Libanon, Szaúd-Arábia) 1948. máj. 15-én megtámadták az előző napon, tehát az ENSZ-határozat határidejének lejárta előtt kikiáltott Izrael Államot. Támadásuk ürügyéül a palesztin lakosság megsegítését hangoztatták, de valójában a belső feszültségek levezetése és egyes arab – főként transzjordániai – körök annexiós törekvései indították őket az első háborúra. Az arabok mögött Nagy-Britannia, Izrael mögött pedig inkább az USA állt. A háború első szakasza a jún. 11-én elfogadott fegyverszünettel ért véget. Júl. 9-én kiújultak a hadműveletek, de 10 nap múlva életbe lépett a második fegyverszünet. Az ENSZ közvetítőjét, Bernadotta grófot szept.-ben izraeli terroristák meggyilkolták. Ezt követően az izraeli politika irányítása teljességgel a militarista cionisták kezébe került, s Izrael többszöri felhívás után csak az általa elfoglalt területek megtartásával fogadta el nov. 16-án az újabb tűzszünetet. Ezen az alapon írta alá 1949. febr.-ban Egyiptom és Izrael a rhodoszi fegyverszünetet, majd márc.-ban Libanon, ápr.-ban Transzjordánia és júl.-ban Szíria kötött fegyverszünetet Izraellal. Az 1948–1949-es háborúban Izrael egyharmadával növelte területét, s az ENSZ által előirányzott 14 000 km^2 helyett 20 700 km^2-en rendezkedett be, ahonnan elűzött majdnem egymillió palesztint, törvényellenesen kisajátítva földjüket és tulajdonukat *(→palesztin menekültek)*. Transzjordánia 1950. ápr.-ban a Jordán folyótól nyugatra eső palesztin területből több mint 5000 km^2-t annektált, és országa nevét Jordániára változtatta. Egyiptom pedig a kb. 250 km^2 nagyságú gázai övezetre terjesztette ki fennhatóságát. A fegyverszüneti egyezményt nem követte

békekötés, és az érintett országok nem ismerték el a háború nyomán kialakult helyzetet, azaz a frontvonalak nem lettek nközi jogilag érvényes határokká. 1950-ben Anglia, Franciao. és az USA a tűzszüneti vonalakat határokként ismerte el. A háború miatt nem jött létre a palesztin arab állam, sem Jeruzsálem nközi státusa (egyik felét Izrael, másik felét Transzjordánia foglalta el). / A második háború Izrael, Nagy-Britannia és Franciao. közös agressziója volt Egyiptom ellen a Szuezi-csatornát 1956. júl.-ban államosító Nasszer-kormány megdöntésére, a csatorna visszaszerzésére, az antiimperialista arab forradalmi törekvések megfékezésére *(→Szuezi-csatorna államosítása)*. Az angol–francia–izraeli közös terv alapján Izrael 1956. okt. 29-én megtámadta Egyiptomot, okt. 31-én angol és francia repülőgépek bombázták az egyiptomi légitámaszpontokat és a Szuezi-csatorna övezetét. Bevetettek angol légideszant-alakulatokat is. Izrael a katonai támogatás segítségével elfoglalta a Sínai-félszigetet. Nov. 5-én angol–francia katonai egységek szálltak partra Port Szaid térségében és hadműveleteket kezdtek az egyiptomi városok ellen. Az USA, későbbi közel-keleti terveit szem előtt tartva, nem támogatta az agressziót, a nközi közvélemény pedig élesen elítélte. A SZU felszólította az agresszorokat a hadműveletek azonnali beszüntetésére, figyelmeztette őket, hogy a SZU kész a béke helyreállítására erejét is latba vetni. Nov. 6-án a felek fegyverszünetet kötöttek, s dec. 22-én az utolsó angol és francia katonák is elhagyták Egyiptom területét. Ekkor csaknem 60 000 km²-nyi egyiptomi terület volt izraeli megszállás alatt. Az izraeli kormány vonakodva tett eleget az e területek kiürítését követelő ENSZ-határozatoknak, dec. 25-én vonta ki csapatait a Sínai-félszigetről, s az utolsó izraeli csapatok csak 1957. márc. 8-án hagyták el a gázai övezetet. Bár Izrael kivonult a megszállt területekről, mégis jelentős hadászati pozíciókhoz jutott azáltal, hogy az Akabai-öböl egyiptomi partvidékén ENSZ-katonák helyezkedtek el, s hallgatólagosan használhatta az öblöt, és hajói a Tiran-szoroson keresztül kijuthattak a Vörös-tengerre. Az EAK az 1967. évi háborút megelőzően, a Tiran-szoros lezárásakor tehát lényegében a szuezi agresszió előtti jogát érvényesítette. / A harmadik háborúban Izrael mögött már az USA állt *(→Amerikai Egyesült Államok és Izrael kapcsolatai)*. Mindkét ország tartott a Nasszer vezette arab antiimperialista egységfront erősödésének következményeitől. 1967. jan. és máj. között fegyveres összecsapások zajlottak le a szíriai és jordániai határvonalon. Izrael fenyegető légitámadást intézett Egyiptom szövetségese, a haladó politikát folytató Szíria ellen. Egyiptom, hogy katonailag segíteni tudja Szíriát, az ENSZ-csapatok eltávolítását kérte az egyiptomi–izraeli határokról, s felvonultatta haderőit. Máj. 19-én az ENSZ-csapatokat kivonták a térségből, s Egyiptom máj. 22-én bejelentette a Tiran-szoros blokádját. Husszein jordániai király az antiimperialista tömegmozgalom nyomására máj. 30-án védelmi szerződést kötött Egyiptommal. Izrael máj. végén 70 000-ről gyors mozgósítással 230 000-re növelte hadserege létszámát, és jún. 1-én Dajan kezébe adták a hadügyminisztériumot. Jún. 5-én hajnalban Izrael hadüzenet nélküli villámháborút („hatnapos háború") indított Egyiptom, Szíria és Jordánia ellen. Az izraeli légierő az amerikai hírszerzés adatainak birtokában túlnyomórészt a földön semmisítette meg a három ország légierőit, s az izraeli harckocsizó egységek rövid idő alatt eljutottak a Szuezi-csatornához és a Jordán folyóhoz. Miután az ENSZ Biztonsági Tanácsa többszöri felszólításának eleget téve Jordánia jún. 8-án és Egyiptom jún. 9-én elfogadta a tűzszünetet a szíriai fronton, az izraeli erők előretörtek Damaszkusz irányában, s csak a szovjet kormány jegyzéke után álltak meg. A megtámadott arab országok súlyos katonai vereséget

szenvedtek. A tűzszünet elfogadásakor Izrael katonai megszállása alatt állt a gázai övezet, a Sínai-félsziget, a hadászatilag nagyon fontos Golan-fennsík és a Jordán folyó nyugati partvidéke, beleértve Jeruzsálem arab szektorát. Sajátjánál több mint háromszoros területet (mintegy 65 000 km²-t) hódított meg, amelyen egymillió, főként palesztin arab élt. Az arab lakosság a pusztító háború, és a megszállás elől tömegesen menekült Szíria, Libanon és Jordánia területére, mintegy 400 000-rel növekedett a palesztin menekültek száma. Egyiptom elvesztette katonai felszerelésének 80%-át, több mint 10 000 katonája életét vesztette. Izrael azonban a legfontosabb célját, a haladó egyiptomi és szíriai rendszer megdöntését nem tudta elérni. A BT 1967. nov. 22-én határozatot hozott, amelyben kötelezte Izraelt a megszállt területek visszaadására, az érintett arab országokat pedig arra, hogy ismerjék el Izrael állami létét és engedélyezzék számára a szabad hajózást a Szuezi-csatornán és a Tiran-szorosban. Egyiptom és Jordánia azonnal, Szíria pedig ténylegesen 1973. aug.-ban fogadta el a BT határozatát. Izrael vezetői, az USA további feltétlen támogatásában bízva, megtagadták a megszállt területek kiürítését, s így a tárgyalásos rendezést. Ezért bukott meg a →*Jarring-misszió*, ezért vált az arab országok számára elfogadhatatlan tárgyalási alappá az Allon-terv. A SZU és más szocialista országok egyértelműen kiálltak a megtámadott arab országok mellett, majd a háborút követően nagy segítséget adtak Egyiptom és Szíria katonai és gazdasági potenciáljának helyreállításához. / Izrael, katonai fölényében bízva, a harmadik háború utáni években hozzálátott a megszállt területek bekebelezéséhez. A válság megoldatlansága, Izrael további agresszív magatartása vezetett a negyedik háborúhoz. 1973. okt. 6-án Egyiptom és Szíria támadást indított az Izrael által megszállt területek felszabadítására. Az egyiptomi csapatok átkeltek a Szuezi-csatornán és a háború negyedik napján áttörték a Bar-Lev erődítmény-rendszert. Miután az izraeli hadsereg nagyobb veszteségeket szenvedett, okt. 11-én a hadászati tartalékok bevetésével általános támadó hadműveletekbe kezdett. A szíriai fronton az izraeli fegyveres erők újabb 500 km²-nyi területet szálltak meg, okt. 14-én pedig átkeltek a Szuezi-csatorna nyugati partjára, s ott hídfőállást foglaltak. Egyik fronton sem sikerült azonban elérniük a szíriai és az egyiptomi hadsereg teljes bekerítését és megsemmisítését. A BT – a SZU és az USA közös határozati javaslatát elfogadva – okt. 22-én, felszólította a harcoló feleket a tűzszünet, az 1967. nov. 22-i határozat végrehajtására, a béketárgyalások megkezdésére, a válság átfogó politikai rendezésére – beleértve a palesztin kérdést is. Az izraeli csapatok a tűzszünet elrendelése után is folytatták a harcot, és okt. 25-ig mintegy 1500 km² területet szálltak meg. Az egyiptomiak a keleti parton 4000 km² területet szabadítottak fel. A negyedik háború folyamán mind a szíriai, mind az egyiptomi hadsereg megtartotta erejét, a SZU által szállított védelmi fegyverzetek, legfőként a légvédelmi eszközök segítségével megszűnt Izraelnak a harmadik háborúban még döntő légi és általában katonai fölénye, szétbomlott az izraeli hadsereg legyőzhetetlenségéről táplált hit. Első ízben született meg Izrael ellen az arab országok tényleges politikai akcióegysége, de a szükséges katonai együttműködés nem jött létre. Az olajtermelő arab országok pedig az Izraelt támogató tőkés államok ellen bevezették az olajembargót. Ebben a helyzetben a jobboldali arab vezetők ingadoztak, s így az arab front nem használta ki eléggé a lehetőségeket. Az arab országoknak így is sikerült kimozdítaniuk a közel-keleti válságot a holtpontról, s a SZU és az USA garanciát vállalt a politikai rendezésért. A háború nyomán a Közel-Keleten kialakult új katonai és politikai helyzet arra késztette az USA-t, hogy a SZU-val együtt keresse a válság megoldá-

sának módozatait, egyszersmind új közel-keleti politikája alapján elérje neokolonialista céljait. A SZU a közel-keleti válság kérdésében következetesen elvi politikát folytatott: az agresszió ellen sokoldalúan támogatta az arab népeket és az antiimperialista erőket, s az ENSZ 1967. nov.-i határozata alapján a válság igazságos politikai rendezésére törekedett, beleértve a palesztin kérdés rendezését. Izraelt súlyosan érintették a frontokon elszenvedett kudarcok, és nközileg nagymértékben elszigetelődött. / 1973. nov. 11-én a Kairó–Szuez útvonalon a 101-es kilométerkőnél az ENSZ égisze alatt egyiptomi–izraeli katonai tárgyalások kezdődtek. Dec. 21-én megnyílt a →*genfi közel-keleti békeértekezlet*, amelyen Egyiptom, Izrael, Jordánia, a SZU és az USA külügyminiszterei által vezetett delegációk vettek részt. A békekonferenciára az általános és igazságos politikai rendezés kimunkálása hárult. 1973 után szakadás támadt az arabok soraiban. A jobboldali arab erők kapituláns rendezésre törekedtek. 1974. jan. 18-án katonai megállapodás jött létre Egyiptom és Izrael között. Ennek értelmében a rendezés első lépéseként széjjelválasztották a szemben álló csapatokat, s közöttük békefenntartó ENSZ-erők helyezkedtek el. Egyiptom ebben az egyezményben olyan engedményeket is tett, amelyek gyengítették pozícióját és erősítették az USA befolyását. Szíriát pedig nehéz helyzetbe hozták. A csapatkivonásokkal lehetővé vált a Szuezi-csatorna megnyitására irányuló munkálatok megkezdése. 1974. máj. 29-én Genfben megállapodtak az izraeli és a szíriai csapatok szétválasztásában, s az izraeliek által korábban elfoglalt Rafid és Kuneitra kiürítésében is. A mindinkább jobbra tolódó vezetés az USA közvetítésével 1975. szept.-ben újabb csapatszétválasztási egyezményt kötött Izraellal, s ennek értelmében ismét egyiptomi ellenőrzés alá kerültek az Abu Rudeisz-i olajmezők. Egyiptom az egyezmény értelmében gyakorlatilag beszüntette az Izraellal fennálló hadiállapotot, és beleegyezett abba, hogy a Sínai-félszigeten az USA radarellenőrző állomásokat állítson fel, amerikai személyzettel.

izraeli–egyiptomi különtárgyalások: → *egyiptomi–izraeli különtárgyalások*

J

jaltai (krími) **konferencia** (1945): a II. vh. befejező szakaszának nagy jelentőségű háromhatalmi csúcstalálkozója a Krím déli részén febr. 4-étől 11-éig. Churchill, Roosevelt és Sztálin vett részt rajta politikai és katonai tanácsadók kíséretében, ez volt a három szövetséges nagyhatalom kormányfőinek második összejövetele. A három hatalom vezetői elhatározták, hogy San Franciscóba 1945. ápr. 25-én értekezletet hívnak össze a tervezett világszervezet alapokmányának kidolgozására. A ~-n foglalkoztak Európa háború utáni sorsával, elfogadták a „Nyilatkozat a felszabadított Európáról" c. dokumentumot. Megállapodtak Németo. feltétel nélküli kapitulációjának, megszállásának (megszállási övezeteinek), a német jóvátételnek, a háborús bűnösök megbüntetésének kérdésében. Állást foglaltak a nácizmus és a német militarizmus gyökeres kiirtása, valamint Európa felszabadított népei demokratikus fejlődésének biztosítása mellett. A szovjet delegáció visszautasította Németo. felosztásának az USA és Nagy-Britannia által előterjesztett tervét. Részletes megállapodás született Lengyelo. területének megnöveléséről északi és nyugati irányban, valamint demokratikus lengyel kormány megalakulásáról a lengyel földön született demokratikus ideiglenes kormány újjászervezése alapján úgy, hogy bevonják a külföldi demokratikus lengyel vezetőket is. A londoni lengyel emigráns kormány megszűnt. Jugoszláviára vonatkozólag úgy határoztak, hogy az ország új kormányának az országot ténylegesen vezető népi hatalom vezetőiből kell összetevődnie, az emigráns kormány néhány polgári képviselőjének részvételével. A SZU vállalta, hogy a Németo. fegyverletételét, ill. az európai háború befejezését követő két-három hónapon belül a szövetségesek oldalán háborúba lép Japán ellen, s hogy kész fegyveres segítséget nyújtani Kína felszabadításához. Megállapodtak továbbá abban, hogy D-Szahalint visszaadják és a Kuril-szk.-et átadják a SZU-nak, s helyreállítják jogait Port Arthurra mint flottatámaszpontra. A három szövetséges nagyhatalom kinyilvánította, hogy a háborút követő időszakban is megőrzik céljaik és cselekvéseik egységét, s rendszeressé teszik a külügyminisztereik közötti tanácskozásokat. A ~ összefoglaló dokumentuma ez volt: „Egység a békében, ahogy a háborúban." A ~ kidolgozta a háború utáni világ demokratikus újjáépítésének programját. De a ~ vitathatatlanul pozitív döntéseit, amelyeket a →*potsdami konferencián* fejlesztettek tovább, a nyugati hatalmak több vonatkozásban megsértették a későbbiekben.

japán békeszerződés kérdése: a II. vh. utáni időszak egyik fontos nközi kérdése, amely a legyőzött Japánnal kötendő békeszerződés jellegére és módjára, egyszersmind a távol-keleti rendezésre is vonatkozott. / A SZU 1945. aug. 8-án üzent hadat Japánnak, s részvétele a militarista Japán legyőzésében kedvező helyzetet teremtett a haladó erők számára a Távol-Keleten. A szovjet kormány felfogása az volt, hogy Japánt demilitarizálni kell, és demokratikus alapon újjá kell szervezni, egyúttal olyan békeszerződést kell kötni vele, amely biztosítja békés és önálló fejlődését. Ez a poli-

tikai vonal egybevágott a →*jaltai konferencián* és a →*potsdami konferencián* kitűzött programmal. Az USA és más imperialista hatalmak mindenekelőtt az ázsiai nemzeti felszabadító forradalmak elnyomására törekedtek, ezzel ellentétes politikát folytattak. Az USA igyekezett ellenőrzése alá vonni D-Ázsia, DK-Ázsia és a Távol-Kelet nyersanyagforrásait és piacait, Japánban megszilárdítani a tőkés rendet. / A japán fegyverletételről szóló okmányt 1945. szept. 2-án írták alá. Az USA ezt követőleg a japán uralkodó osztályok egyetértésével ellenőrzése alá vonta Japánt. A SZU követelte, hogy hatékonyan vehessen részt a Japánban folytatott megszállási politika ellenőrzésében. A SZU, az USA és Nagy-Britannia külügyminisztereinek 1945. dec.-i moszkvai értekezletén elfogadták a Távol-keleti Bizottság felállítását Washingtonban, 11 érintett ország képviselőinek részvételével, valamint a 4 tagú Szövetséges Tanács létrehozását Japánban (a SZU, az USA, Kína és Nagy-Britannia részvételével). Ezekben a szervekben a szovjet kormány Japán demokratizálásáért és demilitarizálásáért küzdött, az amerikai megszálló hatóságok azonban mind nyíltabban arra törekedtek, hogy Japánt az USA felvonulási bázisává alakítsák át. Ezt a célt követve gyorsan katonai támaszpontokat állítottak fel Japánban. / Ezzel a politikával összhangban járt el az USA kormánya a ~ben. 1947. júl.-ban azt a javaslatot tette a szovjet kormánynak, hogy 1947. aug.-ban a Távol-keleti Bizottságban részt vevő államok képviselői tartsanak értekezletet a japán békeszerződés megkötésére. A SZU ezt elutasította, minthogy korábbi határozatok alapján erre a feladatra a Külügyminiszterek Tanácsa volt hivatva. A későbbiekben, főként a koreai háború kitörése után, az USA sürgette a japán békeszerződés megkötését. Mindinkább megmutatkozott, hogy különbéke-szerződés megkötésére törekszik Japánnal. Keresztülvitte, hogy konferenciát tartsanak San Franciscóban a békeszerződés aláírása végett. Erre az 1951. szept. 4-én megnyitott értekezletre nem hívták meg sem Kínát, sem a demokratikus Koreát és Vietnamot, sem pedig Mongóliát. India és Burma elutasította a konferencián való részvételt. Viszont jelen voltak a l-amerikai és más olyan államok képviselői, amelyek egyáltalán nem harcoltak Japán ellen a II. vh.-ban. A részt vevő szovjet delegáció egyebek között feltárta, hogy a japán békeszerződés-tervezet előirányozza Japán bevonását katonai csoportosulásokba, ellentmond továbbá a potsdami konferenciából adódó azon kötelezettségeknek hogy D-Szahalint és a Kuril-szk.-et át kell adni a SZU-nak. A szovjet küldöttség és más küldöttségek észrevételeit nem vették figyelembe, s 1951. szept. 8-án 48 állam megkötötte a békeszerződést Japánnal. A SZU, Csehszlovákia és Lengyelo. képviselői nem írták alá a szerződést, ez tehát nem szüntette meg a SZU és Japán között a hadiállapotot. Ez csak 1956. okt. 19-én következett be, amikor a SZU és Japán fölvette a diplomáciai kapcsolatokat. Jóllehet a békeszerződés értelmében Japán lemondott D-Szahalinról és a Kuril-szk.-ről, az elkövetkező években felújította területi követeléseit a SZU-val szemben, s ezek teljesítésétől tette függővé a japán–szovjet békeszerződés megkötését. A különbéke-szerződés aláírásának napján megkötötték az →*amerikai–japán biztonsági szerződést*.

japán különbéke-szerződés (1951): →*japán békeszerződés kérdése*

Japán külpolitikája: Japán a tőkés világ egyik erőközpontja, ezzel együtt meghatározza külpolitikáját a Csendes-óceán ázsiai térségében vitt szerepe s viszonya az USA-val és újabban Ny-Európával. / A II. vh. végén feltétel nélküli kapitulációra kényszerült a fasiszta Japán, s az USA csapatai szállták meg. Közvetlenül a háború után az USA teljes hatalmat gyakorolt Japánban,

ami együtt járt a haladó erők brutális elnyomásával, s a megszállás határozta meg teljesen Japán nközi helyzetét is. A koreai háború idején az USA megrendeléseiből a japán cégek hatalmas profitot szereztek. Új szakasz kezdődött Japán nközi helyzetében, amikor 1951-ben San Franciscóban aláírták a japán különbéke-szerződést *(→japán békeszerződés kérdése)* és az *→amerikai–japán biztonsági szerződés*t. Japán forma szerint visszanyerte szuverenitását, de a biztonsági egyezmény 10 évre feljogosította az USA-t, hogy szárazföldi, tengeri és légi támaszpontokat tartson fenn Japánban, és ezeken megfelelő létszámú amerikai csapatokat állomásoztasson *(→okinavai támaszpont)*. Japán 1955. szept.-ben 23 országgal fölvette a diplomáciai kapcsolatot, de külpolitikája teljesen az USA-hoz igazodott, annak antikommunista, szocializmus- és haladásellenes céljait követte. Ebben az időszakban indult meg Japán gyors és nagy gazdasági föllendülése. Az USA szinte korlátlan piaca volt a japán árucikkeknek, Japán pedig az USA technológiai termékeinek nagy vásárlója lett. 1955-ben Hatojama miniszterelnök vezetésével liberális kormány került hatalomra. Hatojama moszkvai látogatásakor változás következett be a *→japán–szovjet viszony*ban. 1956. okt. 19-én a szovjet–japán nyilatkozatban bejelentették a két ország között a hadiállapot megszüntetését és a diplomáciai kapcsolatok fölvételét; békeszerződés azonban nem jött létre, a japán kormányok területi követeléseket támasztottak a SZU-val szemben. A Kisi-kormány idején 1957-től megindult Japán újrafölfegyverkezése. A japán uralkodó körök a néptömegek heves tiltakozása ellenére 1960 nyarán 10 évre megújították az amerikai–japán biztonsági szerződést. / ~-ra az 1960-as években is az USA-hoz fűződő viszonya nyomta rá a bélyegét. Az USA kormányai a növekvő japán gazdasági és külpolitikai aktivitást – az amerikai imperializmus céljainak alárendelve – egyes ázsiai országok (D-Korea, D-Vietnam, Thaiföld, Tajvan, Malaysia, Fülöp-szk., Ausztrália, Új-Zéland) felé terelték, és fékezték olyan országok – főként a SZU és a KNK – irányában, amelyekkel Japánnak minden tekintetben előnyös lett volna a viszony javítása. Az USA álláspontját 1962-ben Kennedy elnök úgy határozta meg, hogy az USA együttműködik Japánnal Ázsiában, a kommunizmus visszaszorításában. Washington kívánságának megfelelően 1965. jún.-ban a Szato-kormány megkötötte Pak Csong Hi bábkormányával a japán–d-koreai szerződést, s attól kezdve a japán monopoltőke jelentősen hozzájárult a szöuli rendszer megerősítéséhez. A japán kormány az 1969-ben kiadott japán–amerikai nyilatkozatban is azt vallotta, hogy Japán biztonsága elválaszthatatlan Tajvan és D-Korea biztonságától. A japán monopóliumok az 1950-es és 1960-as években ultramodern ipart építettek ki, s az USA indokínai agressziós háborúja alatt ismét hatalmas profitot szereztek a hadimegrendelésekből. 1970-ben a japán kormány újabb 10 évre meghosszabbította az amerikai–japán biztonsági szerződést. Ettől fogva az USA olyan egyenrangú partnernek tekintette Japánt, mellyel együttesen biztosítja az uralmat a Csendes-óceán ázsiai térségében. / Nagymértékben meghatározza ~-t, hogy rendkívül szegény nyersanyagokban. Az országban felhasznált alumíniumnak, nikkelnek és urániumnak 100%-át, az ásványolajnak 99,5, a vasnak és acélnak 84,7, a réznek 73,4, a szénnek 72, és az ólomnak 56,3%-át importálja. Miután Japán a tőkés világban a második, az egész világon pedig a harmadik ipari hatalommá fejlődött, mindinkább kibontakozott a japán imperializmus expanziója, gazdasági offenzívája, törekvése arra, hogy befolyási övezeteket monopolizáljon, s nyersanyagforrásokat biztosítson magának. ~-t nagymértékben a neokolonialista törekvések jellemzik, egyszersmind az 1970-es évek elejére a hatodik helyre került

a katonai nagyhatalmak között, és gyorsan fejleszti fegyveres erőit. Japán partnerből gazdasági konkurrense lett az USA-nak, és a mind önállóbb külpolitika útjára lépett. A nközi helyzet egyik legfontosabb ténye, hogy Japán az USA és Ny-Európa mellett a kapitalista világgazdaság egyik központja lett, amely Ázsia és a csendes-óceáni térség egyes országait csoportosítja maga köré. / A japán kormány Nixon 1972. febr.-i pekingi látogatása után fölvette a diplomáciai kapcsolatot a KNK-val. Ez is megmutatta ~-nak új orientációit, ill. egyensúlykeresését. Tanaka miniszterelnök 1972. évi pekingi látogatásakor a KNK részének ismerte el Tajvant. Ugyanakkor elhatározták a japán–kínai kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését. 1972. máj. 15-én az USA visszaadta Japánnak a II. vh. óta fennhatósága alá tartozott Ryukyu-szk.-et azzal, hogy ott levő támaszpontjait, így az okinavait, továbbra is megtartja. 1973-ban megkezdték a szovjet–japán békeszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokat. A vietnami tűzszünet létrejöttének és az általános nközi enyhülésnek a hatására Japán javítani igyekezett kapcsolatát a KNDK-val és a VDK-val is. A Tanaka-kormány 1973. máj.-ban bejelentette, hogy diplomáciai kapcsolatba akar lépni a VDK-val. A japán–szovjet kapcsolatok alakulásában jellemző a két ország külkereskedelmének nagymérvű fejlődése. Japánnak gazdasági adottságainál fogva nagy szüksége van a SZU-val folytatott kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködésre, a SZU természeti kincseinek közös kiaknázására, s nközi helyzete és tekintélye szempontjából is jelentős számára, hogy fejlessze kapcsolatait a SZU-val. Ennek jegyében történt meg Tanaka 1973. okt.-i moszkvai, majd 1974. ápr.-i látogatása. 1973-ban megkezdték a szovjet–japán békeszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokat *(→japán–szovjet viszony)*. 1974. ápr.-ban együttműködési megállapodás született a jakutiai szénlelőhelyek és a távol-keleti erdőségek kiaknázásáról, valamint a jakutiai földgáz ipari kutatásáról. Az arab államok olajembargója 1973 végén érzékenyen érintette Japánt, s az arab államokkal való önálló politikai és gazdasági kapcsolatok kialakítására sarkallta. Elfogadta azt az álláspontot, hogy Izrael ürítse ki az 1967. jún.-ban megszállt valamennyi arab területet. Mindezzel együtt a saját imperialista céljait követő japán külpolitika alapja továbbra is az USA-val közös biztonsági szerződés. Az USA egyúttal arra törekszik, hogy Japánt Ny-Európa mellett az atlanti integrációhoz kösse. / 1975-től a japán–kínai kapcsolatok fejlődésének egyik központi kérdése lett a béke- és barátsági szerződés megkötése. Akadályozta ezt a kínai vezetőknek az a követelése, hogy a szerződés szövegébe nyilvánvaló szovjetellenes céllal az ún. hegemóniaellenes tételt beiktassák. A szerződés ilyen tartalommal azzal fenyeget, hogy bevonják Japánt egy szovjetellenes koalícióba. Erre törekszik Kína s az USA is. A japán kormány az 1970-es évek közepén erőfeszítéseket tett arra, hogy összehangolja akcióit a vezető tőkésországokkal, főleg a gazdasági válság leküzdésében. 1976. jún.-ban Japán barátsági szerződést kötött Ausztráliával, Ázsiában pedig igyekezett kiépíteni kapcsolatait az ASEAN-nal. 1977. ápr.-ban tíz évre szóló japán–kínai kereskedelmi szerződést írtak alá. 1978. júl.-ban felújították a tárgyalásokat a béke- és barátsági szerződésről, s ezt aug. 12-én aláírták, belevéve a hegemóniaellenes tételt.

japán–szovjet viszony: Japán és a SZU kapcsolatai az ázsiai földrész, a Távol-Kelet békéjének szempontjából nagy fontosságúak. A jaltai konferencia határozatainak megfelelően a SZU 1945. aug. 9-én indította meg a hadműveleteket Japán ellen, és szétzúzta az ÉK-Kínában levő japán szárazföldi hadsereget. A japán kapituláció után – ugyancsak a jaltai konferencia határozata szerint – a Kuril-szk. és D-Szahalin visszakerült a SZU-hoz (ezeket a területe-

ket 1905-ben hódította el Japán a cári Oroszo.-tól). 1956-ban aláírták a hadiállapot megszüntetéséről szóló szovjet–japán nyilatkozatot, és a két ország fölvette egymással a diplomáciai kapcsolatokat. 1957-ben Japán és a SZU kereskedelmi szerződést kötött egymással. 1973-ban megkezdték a békeszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokat. Japán területi követeléseket támasztott a SZU-val szemben, és ez akadályozta a tárgyalások eredményességét. 1978. febr.-ban a SZU nyilvánosságra hozta a szovjet–japán jószomszédsági és együttműködési szerződés tervezetét, megjavítandó a békeszerződésről folytatandó megbeszélések légkörét. Japán elutasította e tervezetet. Gyorsan fejlődött a két ország gazdasági együttműködése, Japán közreműködik Szibéria nyersanyagainak kiaknázásában. 1977-ben aláírták a két ország halászati egyezményét. Negatívan hatott a hegemóniaellenes tételt tartalmazó japán–kínai szerződés aláírása 1978. aug.-ban.

Jarring-misszió: Gunnar Jarring svéd diplomata, volt moszkvai nagykövet közvetítő tárgyalásai a közel-keleti válság megoldására. / Jarring 1967. nov. 23-án megbízást kapott U Thant akkori ENSZ-főtitkártól, hogy közel-keleti személyes megbízottjaként az érdekelt országokkal folytatott tárgyalások útján próbálja előmozdítani az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1967. nov. 22-i határozata alapján a közel-keleti konfliktus rendezését. Jarring kezdetben részmegállapodást elősegítő problémákkal foglalkozott (hadifogolycsere, a Szuezicsatorna megnyítása). 1968 tavaszától több alkalommal kísérletet tett arra, hogy tanácskozásra hívja össze az érdekelt feleket, de e kísérletek – Izrael visszautasítása miatt – mindannyiszor meghiúsultak. Jarringnak 1971. jan.-ban nyílt alkalma a megbízatás teljesítésére: New Yorkban kezdte meg a közvetítő tárgyalásokat külön Izrael, Jordánia és Egyiptom képviselőivel. Ez utóbbiak képviselői Jarring kérdéseire válaszolva elfogadták a BT határozatát, s kijelentették, hogy ha Izrael kivonul a megszállt területekről, hajlandók vele békeegyezményt kötni, garantálják Izrael számára a szabad hajózást a Szuezicsatornán és az Akabai-öbölben. Izrael viszont megtagadta a kérdésekre adandó választ, arra hivatkozva, hogy Jarring túllépett hatáskörén, később pedig tudtul adta, hogy nem fogadja el rendezési alapként az összes megszállt arab terület kiürítését. Az ENSZ Közgyűlése 1971. dec.-ben ismét megbízta Jarringot: újítsa fel közel-keleti tárgyalásait. Ő 1972. máj.-ban, majd aug.-ban újabb kísérletet tett az izraeli álláspont megváltoztatására. Waldheim, az ENSZ főtitkára, Jarring jelentései alapján a BT 1973. máj.-i közel-keleti tárgyú vitáján kijelentette: Izrael negatív magatartása miatt nincs lehetőség a ~ felújítására.

jegyzékváltás: az államközi kapcsolatokban fordul elő, amikor a felek megegyezését nem egy közös okmány, hanem a két fél azonos szövegű jegyzékei tartalmazzák. Többnyire kisebb jelentőségű megállapodások jönnek létre ily módon.

jegyzőkönyv (protokoll): olyan nközi okmány, amelyben a felek kiegészítik egy előző nközi szerződés rendelkezéseit, vagy intézkednek végrehajtásukról. Pl. ~-be foglalják a hosszabb időre szóló kulturális együttműködési szerződések évenkénti végrehajtására vonatkozó megállapodásokat. Tartalmazhat a ~ fontos önálló rendelkezéseket is.

jemeni forradalom és polgárháború: ennek folyamán jött létre a Jemeni Arab Közt. és a Jemeni Népi Demokratikus Közt. / Az Arab-félsziget déli részén elterülő Jemen évszázadokon át az oszmán birodalom fennhatósága alá tartozott. Jemen déli részét 1839-ben gyarmatosították az angolok. Az északi rész 1918-ban vált független királysággá. A két vh. között Nagy-Britan-

nia ismételten megkísérelte Jemen gyarmatosítását, ennek kivédésére az imám szerződéseket kötött más államokkal, így többek között 1928-ban a SZU-val. (Az egyezményt 1955-ben felújították.) Jemenben 1948-ban léptek először színre a nemzeti érzelmű tisztek. De megmozdulásuk, majd 1955. évi kísérletük is kudarcba fulladt. Al Badr trónörökös – az 1950-es évek közepén miniszterelnök és külügyminiszter – a forradalmi hangulat leszerelésére bizonyos belpolitikai változásokat kezdeményezett, majd az angol fegyveres fenyegetés ellensúlyozására Jemen 1958-ban csatlakozott az Egyiptomból és Szíriából álló Egyesült Arab Közt.-hoz Egyesült Arab Államok néven. Az együttműködést azonban nem sikerült megvalósítani, s Egyiptom 1961. dec.-ben felmondta az egyezményt. / Amikor 1962. szept.-ben Al Badr trónra lépett, reformpolitikája már nem elégítette ki a kívánalmakat. A nemzeti érzelmű tisztek, élükön Abdullah al-Szalal ezredessel, kikiáltották a Jemeni Arab Közt.-ot. A forradalom fő céljai ezek voltak: a feudalizmus felszámolása, demokratikus állam teremtése, a lakosság életszínvonalának emelése, imperialistaellenes és antikolonialista politika folytatása. A jemeni események megrendítették az imperialisták pozícióit az Arab-félszigeten. Erre Szaúd-Arábia a trónfosztott királlyal összefogva az új rendszerre támadt. A közt.-iak kérésére Egyiptom fegyveres támogatást nyújtott a forradalom vívmányainak védelmére. A polgárháború 5 évig tartott, s noha közben a közt.-iak és a királypártiak többször is fegyverszünetet kötöttek, sem az ő megállapodásaik, sem a két külső félé, Egyiptomé, ill. Szaúd-Arábiáé, nem hoztak végleges rendezést. 1966 végén ismét heves harcok robbantak ki. 1967-ben Khartúmban megállapodás született az egyiptomi és a szaúd-arábiai egységek visszavonásáról. Az egyezményt azonban Szaúd-Arábia nem tartotta meg. A polgárháborúban kimerült ország nem tudta megvalósítani az ígért változtatásokat, ami a közt.-i tábor egységének megbomlásához és Szalal elnök bukásához vezetett. Az új vezetők tárgyalásokat kezdtek a monarchista erőkkel, de azok közben döntő csapásra szánták el magukat: 1967. dec.-ben ostromgyűrűbe zárták a fővárost, Szanáát. A közt.-iak ellenállása azonban megakadályozta győzelmüket. 1970-ben a harcoló felek együttműködési megállapodást kötöttek, amely után a Jemeni Arab Közt.-ban megnövekedett a törzsi vezetők és a jobboldali burzsoázia, valamint Szaúd-Arábia befolyása. 1974. jún.-ban Ibrahim el-Hamidi ezredes vezetésével államcsínyt hajtottak végre, ő a két Jemen viszonyának normalizálására törekedett; 1977 őszén meggyilkolták, al-Ghasmi lett az államfő. / Adenban az angol gyarmatosítók 1839-ben vetették meg a lábukat, a d-arábiai 23 sejkséggel pedig a következő évtizedekben kötöttek protektorátusi szerződéseket, és így 1882-ben létrejött az adeni protektorátus. A 20. sz.-ban Anglia számára nagymértékben megnövekedett Aden stratégiai jelentősége, amelyet még fokozott, hogy itt összpontosultak a monopolista ásványolaj-érdekeltségek. 1937-ben Adent önálló koronagyarmattá nyilvánították. A II. vh. után Adenban, e fontos hajózási központban a munkásosztályra támaszkodva megindult a függetlenségi küzdelem. A gyarmatosítók ezt úgy akarták kivédeni, hogy 1959-ben Adent a feudális jellegű hat sejkségből összetákolt D-arábiai Emírségek Szövetségéhez csatolták, 1963-ban pedig beleékényszerítették a D-arábiai Szövetségbe. Ez ellen Aden lakossága sztrájkokkal, tüntetésekkel tiltakozott, majd kirobbant a fegyveres harc az angol uralom ellen. A harcot az 1964-ben megalakult D-jemeni Nemzeti Felszabadítási Front vezette. A nemzeti függetlenségi front másik szárnya kezdetben erőszakmentes eszközökkel akart célt érni. 1966-ban megalakították a Felszabadítási Szervezetet, amely rövidesen egyesült a Nemzeti Fronttal, s létrejött a Megszállt D-

Jemen Felszabadítási Frontja (FLOSY) Az egyesülés után azonban kiéleződtek az ellentétek, és a Nemzeti Fronthoz tartozó erők kiváltak a FLOSY-ból. A Nemzeti Front folytatta a harcot, s 1967-ben, tekintve hogy ellenőrzése alá kerult az ország területének háromnegyed része, Anglia kénytelen volt kivonulni Adenből. 1967. nov. 30-án a Nemzeti Front megszerezte a hatalmat, s kikiáltották a D-jemeni Népi Közt.-ot. A fiatal kozt.-ban azonban nem jutott nyugvópontra a helyzet, az ellenforradalmi erők angol támogatással tobb alkalommal is megkíserélték kezükbe kaparintani a hatalmat. A Nemzeti Fronton belul is ellentétek támadtak, míg végül 1969-re a Nemzeti Front balszárnyának sikerult megszilárdítani pozícióját. A d-jemeni alkotmány, amelyet 1970. nov -ben fogadtak el, kimondta, hogy minden hatalom a dolgozó népé, élén a munkásosztállyal, s hogy az ország politikája a nemzeti demokratikus forradalom feladatainak megoldására irányul, összhangban a tudományos szocializmus elveivel. Az ország nevét Jemeni Népi Demokratikus Kozt.-ra változtatták

jemeni konfliktus: 1972-ben a Jemeni Arab Közt. rátámadt a Jemeni Népi Demokratikus Közt.-ra, hogy megdontse haladó kormányzatát. A két Jemen kozott háború tört ki, majd 1972. okt.-ben az Arab Liga közreműkodésével Kairóban békeszerződést írtak alá, s elvben megállapodtak a két ország egyesítésében. Roviddel a békemegállapodás után a Jemeni Arab Kozt miniszterelnókét megbuktatták, es helyére jobboldali politikus kerult. A két Jemen egyesítése így nem valósult meg. A Jemeni Népi Demokratikus Kozt. a nem-kapitalista fejlődési útra lépett, szoros kapcsolatokat épített ki a haladó arab államokkal és a szocialista országokkal A nkozi küzdőtéren antiimperialista irányvonalat követett, támogatta az arab nemzeti felszabadító mozgalmat, kivált a palesztin ellenállási mozgalmat, segítette a forradalmi Etiópia harcát az intervencióval és a belső ellenforradalommal szemben Egyúttal fejlesztette kapcsolatait a Perzsa-obol menti államokkal is 1976-ban felvette a diplomáciai kapcsolatokat Szaúd-Arábiával. 1977. febr -ban megegyezés jott létre a Jemeni Arab Kozt. és a Jemeni Népi Demokratikus Kozt kozott egy „Kozos Tanács" alakításáról és a kolcsonos diplomáciai képviseletről olyan országokban, amelyekben csak az egyik államnak van kovetsége. Az arab reakcio Szaúd-Arábia vezetésével célba vette a d-jemeni forradalmi rendszer megdontését Szalem Ali Rubia d-jemeni államfő kifogásolta a SZU-val kialakított szoros egyuttműkodest, s az arab reakciós rendszerekhez, az imperialistákhoz való kozeledést szorgalmazta. 1978. jún. 24-én bombamerenylettel meggyilkolták az e-jemeni elnokot, al-Ghasmit, s ezzel egyidőben Szalem Ali Rubia reakciós államcsinyt akart elkovetni D-Jemenben. Ezt megakadályozták, s Rubiát kivégezték. Az addigi miniszterelnok, Ali Mohammed Hasszani vette át az államfői tisztséget is. A kormányzat kijelentette, hogy kulpolitikájaban az internacionalista szolidaritás es a békes egymás mellett élés elveit koveti, elítéli az é-jemeni elnok meggyilkolását, s fejleszteni akarja kapcsolatait É-Jemennel. Az Arab Liga é-jemeni kérésre osszeült kairói tanácskozásán viszont – Szíria, Líbia, Algéria, Irak és a Palesztinai Felszabadítási Szervezet távollétében – elítélő határozatot hozott a Jemeni NDK elszigetelésére, É-Jemenből fegyveres támadásokat indítottak D-Jemen ellen, határainál pedig Szaúd-Arábia és Irán csapatosszevonásokat hajtott végre Az imperializmus célja az volt, hogy megdontse az Arabfélsziget e haladó rendszerét A két Jemen kozotti kozvetítésre Algéria vállalkozott. A SZU és más szocialista országok szolidaritásukat fejezték ki a Jemeni Népi Demokratikus Kozt -gal.

jogsegélyszerződés: olyan nközi szerződés, amely a szerződő államok között a polgári és büntető ügyekre vonatkozó jogi kapcsolatokat szabályozza. Így pl. rendelkezik a peres iratok kézbesítéséről, tanúk meghallgatásáról, iratok beszerzéséről, a perköltség-biztosíték alóli mentességről, a bűntettesek →*kiadatás*áról stb.

Johnson-doktrína: L. B. Johnson amerikai elnök 1965. máj. 3-i televíziós nyilatkozatában bejelentett politikai és katonai irányvonal. Johnson a dominikai polgári demokratikus forradalom győzelme után bejelentette, hogy az USA kormányzata minden rendelkezésére álló eszközzel megakadályozza „egy új Kuba létrejöttét" az amerikai kontinensen, s ehhez igénybe fogja venni az Amerikai Államok Szervezetét, de szükség esetén kész egyedül is fellépni. Ennek az elvnek az alapján az USA nem tekinti egy másik állam belügyeibe való beavatkozásnak, ha intervenciót hajt végre a nemzeti felszabadító mozgalmak és általában a haladó mozgalmak letörésére, mert ez állítólag „reagálás a nközi kommunizmus agressziójára". Az USA ezt az eredetileg a nyugati féltekére vonatkoztatott irányvonalat később kiterjesztette a világ más területeire is, és ennek jegyében ment végbe beavatkozása Vietnam ügyeibe, s a vietnami háború eszkalációja.

„jóléti állam": elméletének képviselői szerint a mai monopoltőkés állam képes olyan gazdaságszabályozó tevékenységet folytatni, amely az egész társadalom javát, jólétét szolgálja, és a tőkés gazdaság válságmentes fejlődését biztosítja. Ezt a ~ állítólag a következő eszközökkel éri el: a teljes foglalkoztatottság biztosítása, a jövedelemelosztás egyenletesebbé tétele (pl. progresszív adóval), az állami költségvetés aktív szerepe a gazdaságban (pl. konjunktúraösztönzés), a szociális juttatások kiterjesztése (nyugdíj, társadalombiztosítás, segély). A ~ elmélete arra szolgál, hogy elkendőzze a tőkés gazdálkodás lényegéből fakadó antagonisztikus ellentmondásokat és a kizsákmányolást. Az 1970-es évek első felében a világpiaci árrobbanás, ill. az 1972–1976-ban a tőkés világban bekövetkezett gazdasági válság, kivált az igen nagy mérvű →*munkanélküliség* alapjaiban rendítette meg a ~ elméletét. Az állam kezében összpontosuló gazdasági szabályozó eszközök elégtelenek a ~ funkcióinak ellátására.

Jordánia és a palesztin kérdés: fontos tényezője a közel-keleti helyzetnek, a palesztin kérdés rendezésének, annál fogva is, hogy Jordániában él a legtöbb palesztinai arab. / Jordánia mesterséges államalakulat, amelyet Transzjordánia (a Jordán folyón túli terület, mivel nyugati határa a Jordán folyó mentén húzódott) néven 1922-ben hoztak létre a brit gyarmatosítók mint Palesztináról leválasztott mandátumterületet. A tényleges hatalom az angolok kezében maradt, s Transzjordánia fegyveres ereje, az ún. Arab Légió élén brit parancsnokság állt 1956-ig. Az ország 1946-ban független királyság lett, de megmaradtak a brit katonai támaszpontok és csapatok. / Az első izraeli–arab háborúban Izrael és Transzjordánia titkos alku keretében felosztotta egymás közt az 1947. nov.-i ENSZ-határozat értelmében megalakítandó palesztinai arab államot. Transzjordánia lakossága az ún. Ciszjordánia (a Jordán folyón inneni terület, a nyugati partvidék) birtokában megháromszorozódott (a lakosság mintegy 60%-a palesztinai arab), és az ország 1950-ben fölvette a Jordánia nevet. Ettől fogva politikájának egyik fő tényezője a palesztin kérdés lett. / Az 1950-es évektől erősödött Jordániában az USA befolyása. 1952-ben az ország királya Husszein lett. Politikájának legfőbb jellemzője az a kettős játék lett, amelyet egyfelől Izrael és az imperialista protektorok, másfelől a →*palesztin felszabadítási mozgalom* és az arab haladó kormányzatok között folytatott. Husszein mind kevésbé tudta ellenőrizni

országában a palesztin menekültek gerillaegységeinek akcióit. 1967. jún.-ban, minthogy nyilvánvalóvá lett Izraellel való szövetkezése, és emiatt az arab fölszabadító és haladó erők bukással fenyegették, csatlakozott az antiimperialista arab fronthoz. A harmadik izraeli–arab háborúban elvesztette országa legértékesebb részét, az első háborúban bekebelezett Ciszjordániát. 300 000 újabb palesztin menekült került az országba, a már ott levő 700 000-hez. A megmaradt területen fokozatosan egyfajta kettős hatalom alakult ki: a királyi hatalomé, ill. a palesztin felszabadító erőké, akiknek legfontosabb katonai bázisa Jordánia lett. / Husszein politikáját ismét az USA-nak rendelte alá, s minden erejével akadályozta a palesztin gerillák akcióit. 1970 nyarán időleges fegyverszünetet kötött Izraellal, majd az USA nyílt és Izrael leplezett támogatásával, s a palesztin felszabadító erők súlyos stratégiai és taktikai hibáit kihasználva, az 1970. szept.-i polgárháborúban beduin csapatait bevetette a palesztinok ellen. Hadserege ugyanis nem teljesítette parancsait, egy része pedig átállt a palesztin erőkhöz. A beduin csapatok tömeges mészárlást folytattak a civil lakosság körében is. Az 1970. szept. 27-én, Kairóban megtartott arab csúcsértekezleten megállapodás született (kairói egyezmény) a katonai akciók azonnali beszüntetéséről, a beduin csapatok és a gerillák kivonásáról a fővárosból. A két fél kötelezte magát arra, hogy minden foglyot szabadon bocsát. Az egyezmény megtartásának ellenőrzésére Ladgham tunéziai miniszterelnök vezetésével háromtagú közvetítő bizottságot kértek fel. Husszein rövid szünet után tovább folytatta akcióit a palesztin erők ellen, s a szíriai és libanoni határ felé szorította őket. 1970. okt. 13-án a jordániai kormány és a palesztin felszabadítási erők között az Arab Liga közvetítésével újabb megállapodás jött létre Ammanban (ammani egyezmény). A jordániai kormány kötelezettséget vállalt, hogy nem folytat harcot a palesztin felszabadítási szervezetek ellen. Husszein e megállapodást durván megszegte: 1971 tavaszán megsemmisítő hadjáratát folytatta, s a beduin csapatok a fegyvertelen menekülteket megtizedelték, a palesztin fegyveres egységeket pedig nagyrészt megsemmisítették. 1971. júl. 17-én a jordániai kormány hivatalosan is bejelentette, hogy nem tartja magára nézve kötelezőnek sem a kairói, sem az ammani megállapodást. 1971. szept.-ben egyiptomi és szaúd-arábiai közvetítéssel békéltető tárgyalások kezdődtek Dzsiddában, de nem jártak eredménnyel. A jordániai palesztin ellenállási mozgalom likvidálását végrehajtó Vaszfi Tell jordániai miniszterelnököt palesztin merénylők 1971. nov.-ben meggyilkolták. / Politikája miatt az arab országok többsége 1971-ben bojkottálta Jordániát, Kuvait és Líbia megszüntette az 1967-től folyósított pénzügyi segélyt. Szíria 1973. nov.-ig lezárta Jordánia előtt határait és légiterét. Husszein 1973. márc.-ban bejelentette a nevéhez fűződő tervet (→ *Husszein-terv*) a palesztin felszabadítási mozgalom megosztására, majd Fejszal szaúd-arábiai uralkodó közvetítésével közeledni kezdett Egyiptomhoz és Szíriához. Egyiptom 1973. szept.-ben helyreállította Jordániával a Husszein-terv bejelentése miatt megszakadt diplomáciai kapcsolatot, majd Szíria is követte példáját. Husszein ugyanakkor amnesztiát adott a bebörtönzött palesztin forradalmároknak, de országa területén továbbra sem engedélyezte politikai és katonai tevékenységüket. Az 1973. okt.-ben kezdődött negyedik izraeli–arab háboruban Jordánia közvetlenül nem vett részt, nem nyitotta meg a jordániai–izraeli frontot, és csak jelentéktelen, jelképes erőket küldött Szíriába. Husszein politikája akadályozta a Palesztin Felszabadítási Szervezetet abban, hogy a palesztinai arab nép egyedüli törvényes képviselőjeként lépjen fel. / Miután az 1973. nov.-i algíri, majd az 1974. okt.-i rabati arab csúcstalálkozó a PFSZ-t ismerte el a palesztinai arab nép egyedüli törvé-

nyes képviselőjének, Husszein király kénytelen volt lemondani arról az igényéről, hogy legalább Ciszjordániában, ill. Jordániában ő lépjen föl a palesztinok nevében. Jordánia 1977. dec.-ben nem vett részt a kairói egyiptomi–izraeli tanácskozáson, nem támogatta Szadat különbéke-törekvéseit, elsősorban azért, mert a →*Begin-terv* értelmében Izrael a palesztinok lakta megszállt területeknek (Ciszjordánia és a gázai övezet) csak korlátozott autonómiát akart adni, még Jordánia javára sem mondott le róluk. Husszein ugyanakkor továbbra is igényt tartott Ciszjordániára, nem fogadta el az önálló palesztin állam megalakítását, és Washingtonban bízott, mert Carter elnök többször is kijelentette, hogy rokonszenvezik azzal a megoldással, hogy a palesztin autonómia Jordánia fennhatósága alatt valósuljon meg. A józanabb jordániai magatartásban közrejátszott a jordániai–szíriai kapcsolatok javulása: Asszad szíriai elnök 1975. jún.-ban ellátogatott Ammanba, Husszein aug.-ban viszonozta e látogatást, állandó bizottság alakult a két ország politikai, gazdasági és katonai tevékenységének összehangolására.

jószolgálat: vitában álló államok közvetlen tárgyalását elősegítő, a vitában közvetlenül nem érdekelt harmadik állam tevékenysége. A vitában érdekelt felek közvetlen tárgyalása a nközi viták elintézésének legtermészetesebb és legcélravezetőbb módja. Ha azonban a vitában álló felek közvetlen tárgyalásai holtpontra jutnak, a vitán kívül álló államok is lépéseket tehetnek abból a célból, hogy a feleket újabb tárgyalásokra hozzák össze, ill. hogy elhárítsák a közvetlen érintkezésük útjában álló akadályokat. A vitában érdekelt államok valamelyike is felkérhet egy harmadik államot arra, hogy kísérelje meg rábírni a másik felet a közvetlen tárgyalásokra. Ugyanakkor az államok nem kötelesek a harmadik állam által felajánlott ~-ot elfogadni, s egy állam sem köteles arra, hogy felkérésre ~-ot teljesítsen. A ~ tehát sohasem jelent közvetlen részvételt az érdekelt államok tárgyalásaiban. Ha a harmadik állam is részt vesz a tárgyalásokon, ill. javaslatokat is tesz a vita rendezésére: közvetítésről van szó. Közvetítésre is vagy a vitában érdekelt felek vagy pedig harmadik állam kezdeményezésére kerülhet sor.

jóvátétel: bármely állam a nközi jog megsértése esetén a sértett államnak felelősséggel tartozik, részére ~-t köteles nyújtani. / Az elkövetett jogsértés jellegétől és következményeitől függően beszélhetünk az állam politikai, ill. anyagi felelősségéről. Politikai felelősségről van szó pl., ha az állam diplomáciai képviselője a fogadó állam belső biztonságát sértő cselekményt követ el. A politikai felelősség alapján az államközi gyakorlatban a ~ számos formája fordul elő. Az anyagi felelősség esete áll elő minden olyan nközi jogsértéskor, amikor a sértett államnak anyagi kára keletkezett. A politikai és az anyagi felelősség a legtöbb nközi jogsértés esetében együttesen fordul elő. A ~ mértékére az az elv az irányadó, hogy annak – amennyire lehetséges – ki kell küszöbölnie a jogsértő cselekmény összes következményét. A ~ történhet a jogsértés előtti állapot visszaállításával – feltéve, hogy ez még egyáltalán lehetséges –, vagy ha a jogsértés előtti állapot visszaállítására már nincs mód, akkor a jogsértő állam kártérítést köteles fizetni. / Korunkban a legsúlyosabb nközi jogsértés az agresszió; az ezzel együtt járó felelősség rendszerint kiterjed a felelősség mindkét fajtájára. A nközi békét és biztonságot veszélyeztető legsúlyosabb jogsértések esetében az állam felelőssége (háborús felelősség) rendszerint a legkülönbözőbb formában fennáll, kezdve az okozott kár megtérítésétől a nközi jog által ilyen esetekben megengedett legszigorúbb szankciók viselésére vonatkozó kötelességig. / ~-t tartoztak adni a II. vh. után Németo. és szövetségesei mindazokért a károkért, amelyeket a szö-

vetséges hatalmaknak okoztak. A SZU kára olyan nagy volt, hogy – tekintetbe véve a támadó országok akkori gazdasági lehetőségeit – beérte részleges ~-lel. A Magyaro.-ot terhelő ~-ről a Párizsban 1947-ben aláírt →*magyar békeszerződés* rendelkezett. 1948. júl.-ban a szovjet kormány úgy határozott, hogy a magyar ~ hátralevő összegének 50%-át elengedi, majd utóbb teljesen lemondott róla.

Jugoszlávia tömbön kívüli politikája: →*tömbön kívüli országok*

jugoszláv–szovjet kapcsolatok: →*belgrádi nyilatkozat és a jugoszláv–szovjet viszony*

junta: a l-amerikai országokban puccsal vagy más alkotmányellenes módon hatalomra került katonai kormányzó tanácsok elnevezése, de ~-nak nevezik általában a katonai kormányokat is. A ~-k hatalomátvétele többnyire jobbratolódással járt; azonban arra is volt példa, hogy katonai kormányok haladó reformokat és antiimperialista intézkedéseket hajtottak végre, mint pl. Peruban, Bolíviában vagy Ecuadorban (→*katonai puccs*).

K

kairói értekezlet (1957): *→Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete*

kairói értekezlet (1964): *→tömbön kívüli országok csúcsértekezletei*

kambodzsai–vietnami konfliktus: a két szomszédos indokínai országnak a rendezetlen határproblémák körül támadt konfliktusa. / A francia gyarmatosítók és az USA agressziója elleni közös küzdelem (*→Kambodzsa nemzeti felszabadító harca, →vietnami forradalom és felszabadító harc*) győzelme után 1975. máj.-tól a kambodzsai haderők támadásokat intéztek vietnami területek ellen. A későbbiek folyamán Vietnam és Kambodzsa megállapodott abban, hogy a konfliktust a barátság szellemében fogják megoldani. 1977. ápr.-ban azonban a kambodzsai fél megszakított minden kapcsolatot a határincidensek rendezésére létrehozott vietnami–kambodzsai összekötő bizottsággal, s ismételten visszautasította Vietnam javaslatait, hogy tárgyalások útján rendezzék a határkérdéseket. A kialakult helyzetben a vietnami fegyveres erők kénytelenek voltak önvédelmi akciókat végrehajtani. A ~-t csak élezte a Kína politikai és katonai támogatásában részesülő kambodzsai kormánynak az az egyoldalú lépése, hogy 1977. dec.-ben megszakította a diplomáciai kapcsolatot Vietnammal. A vietnami kormány 1978. jan.-ban nyilatkozatot tett közzé arról, hogy a VSZK kész bármely szinten tárgyalásokat kezdeni Kambodzsával a két ország közötti határproblémák rendezéséről, Kambodzsa azonban tovább folytatta akcióit a VSZK ellen, ebben Kína segítette fegyverekkel és kiképzőkkel.

Kambodzsa nemzeti felszabadító harca: Kambodzsát a hosszú francia gyarmati elnyomás után a II. vh.-ban japán csapatok szállták meg. A japánellenes fölkeléseket a Szabad Khmer elnevezésű hazafias mozgalom vezette. Miután 1945. aug.-ban egész Indokínában győzött a nemzeti felszabadító harc, Norodom Szihanuk király kikiáltotta az ország függetlenségét. / Már 1945. okt.-ben megindult a francia intervenciós támadás a gyarmati uralom visszaszerzéséért, és 1946. jan.-tól Kambodzsa ismét francia protektorátus lett. A hazafias erők nemzeti felszabadító hadsereget hoztak létre és éveken át partizánháborút folytattak. A francia gyarmatosítók elleni harc összehangolására 1951. márc.-ban megalakult Vietnam, Kambodzsa és Laosz Népeinek Egyesült Felszabadítási Frontja. Kambodzsa 1953. nov. 9-én vívta ki függetlenségét. Szihanuk lemondott a trónról apja javára, és átvette a miniszterelnöki posztot. A király halála után Szihanuk – a királyság formális fenntartása mellett – államfő lett. 1956-ban az ország diplomáciai kapcsolatra lépett a SZU-val, 1957-ben pedig törvényerőre emelték a semlegességi politikát. A belpolitikában célul tűzték a nemzetgazdaság újjászervezését, a lakosság életszínvonalának emelését. / Az 1954. évi *→genfi értekezlet*et követően az USA indokínai politikájának 15 éven át egyik fontos célja volt Kambodzsa letérítése a semlegesség útjáról és bevonása a vietnami hazafiak elleni harcba. Lon Nol tábornok vezetésével 1970. márc. 18-án államcsínyt

hajtottak végre Norodom Szihanuk haladó, semlegességi politikát folytató kormánya ellen. Ez előjátéka volt annak az akciónak, amelyet az amerikai kormány így hirdetett meg: „Hogy kivonulhassunk egy országból (Vietnamból), be kell vonulnunk két másik országba." Ennek a koncepciónak a jegyében jelentette be 1970. ápr. 30-án Nixon 40 000 amerikai katona Kambodzsa elleni invázióját. Ezzel a hadművelettel egyrészt a d-vietnami felszabadító erők utánpótlását akarták megnehezíteni, másrészt új frontot akartak nyitni a felszabadító erők hátában. 1971. nov.-ben és 1972. jan.-ban a saigoni csapatok is nyílt intervenciót indítottak. A kambodzsai hazafias erők megszervezték az ellenállást, s a külföldön, Pekingben élő Norodom Szihanuk vezetésével megalakították a Kambodzsai Nemzeti Egységfrontot és 1970. máj.-ban a királyi nemzeti egységkormányt. Ebbe egyrészt Norodom Szihanuk Pekingben letelepedett híveit, másrészt az ellenállási harcot otthon irányító személyiségeket választották be. A Nixon-kormány a Lon Nol-rendszer fenntartására törekedve 1973. jan. 27-e, a vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról szóló párizsi megállapodas aláírása után Kambodzsába irányította a felszabaduló amerikai légierőt, naponta átlagosan 200 bevetésben bombázva a felszabadító erők állásait. Az amerikai légitámadások sem állíthatták meg azonban a felszabadító erők előrenyomulását. Ebben a helyzetben az amerikai törvényhozás a kambodzsai bombázások kérdésében szembekerült Nixonnal, s ezért 1973. aug. 15-én a légitámadásokat megszüntették. A Nixon-kormánynak meghiúsult az a törekvése, hogy a bombázásokkal pozícióelőnyt szerezve, a népellenes erőkkel való tárgyalásra kényszerítse a Nemzeti Egységfrontba tömörült hazafias erőket, amelyek folytatták az ország felszabadulásáért vívott harcukat. / Ez a harc teljes győzelemmel ért véget. 1975. ápr. 1-én Lon Nol elmenekült az országból, ápr. 17-én pedig a Nemzeti Egységfront csapatai felszabadították a fővárost, Phnom Penht. Az USA kormánya még egyszer megpróbálkozott a haladó rendszer megdöntésével, de 1975. máj.-ban a Mayaguez-incidens ürügyén végrehajtott agressziója kudarcot vallott a kambodzsai nép ellenállása és a nközi haladó közvélemény fellépése következtében. Szept.-ben visszatért az országba Norodom Szihanuk államfő. Dec.-ben a hazafias erők kongresszusa jóváhagyta a Demokratikus Kambodzsa új alkotmányát. 1976. ápr.-ban lemondott Szihanuk. A nemzetgyűlés Khieu Szamfant államfővé, Pol Potot pedig kormányfővé választotta. A független Kambodzsa a Kambodzsai Kommunista Párt vezetésével a politikai, gazdasági és társadalmi átalakítások útjára lépett. 1977–1978-ban a kambodzsai vezetés Vietnam-ellenes politikája következtében kiéleződött a *→kambodzsai–vietnami konfliktus.*

Kanada nemzetközi kapcsolatainak fejlődése: a korábbi egyoldalú USA-orientáció gyöngülésétől a nemzeti fejlődésnek aktívabb és önállóbb gazdaság- és külpolitikában megnyilvánuló útján halad. Ez a politika – az ún. harmadik opció politikája – Pierre Elliott Trudeau kormányzásának idején bontakozott ki 1968-tól. / Kanada a 17. sz. elejétől 1763-ig francia birtok volt, majd a hétéves háború után a britek kezére került. A francia nyelvű Quebecet tartománnyá nyilvánították, lakosai megőrizhették római katolikus hitüket és az addigi hűbéri rendszert. A hűbéri rendszerre támaszkodó francia klérus eleve elfojtott mindennemű forradalmi mozgalmat, és inkább az angol gyarmati rendszerrel fogott össze. 1867-ben Anglia létrehozta Kanada Dominiumot. A századfordulón növekedett az USA befolyása. Kanada 1931-ben független lett a brit Nemzetközösség tagjaként. A II. vh. után nagy amerikai tőke-, sőt katonai behatolás ment végbe, Kanada a NATO egyik alapítója lett, s a kanadai

uralkodó körök az ország hatalmas természeti kincseit kiárusították. / Az a törekvés, hogy Kanada nagyobb önállósághoz jusson a nközi ügyekben, és csökkenjen az USA-tól való gazdasági függése, új elemeket hozott a két állam viszonyába. Kanada, amely mint NATO-tag részt vesz a NORAD-ban, az É-amerikai Légvédelmi Egyesített Parancsnokságban, 1975-ben a ny-kanadai légi útvonalak ellenőrzését az USA-támaszpontok parancsnokságától saját hatáskörébe vette. A NATO-ban Kanadát bírálták, mert költségvetésének csak csekély részét fordítja katonai kiadásokra. Jóllehet az országban végzett külföldi beruházásokból még 80%-kal részesült az USA, behozatalából és kiviteléből pedig $^2/_3$ részben, jelentősen fejlődtek Kanada kapcsolatai az Európai Gazdasági Közösséggel és Japánnal, és a kanadai uralkodó körök kibővítették részvételüket a fejlődő országoknak szóló „segítségnyújtásban". Az 1970-es években kiszélesedett a szovjet–kanadai együttműködés is, főképp az 1971-ben aláírt tudományos és technikai együttműködési megállapodás végrehajtásának eredményeképpen. Erősödtek Kanada kapcsolatai más szocialista államokkal is. A kanadai kormány részt vett az európai biztonsági és együttműködési értekezlet munkájában, magáévá tette az 1975. évi helsinki Záróokmány elveit.

kapitalizmus általános válsága: a tőkés-államok gazdaságára, politikájára, ideológiájára és az egész imperialista világrendszerre kiterjedő folyamat, amelyet az I. vh. és az Októberi Forradalom váltott ki, s egész történelmi korszakot ölel fel. Kifejezi a tőkés rendszer hanyatlását, felbomlását. / A ~-nak fő mozgatóereje az imperialista struktúráját megőrző tőkés világgazdaság belső ellentmondása. A mai tőkés világgazdaság fennállásának döntő tényezői továbbra is a tőkés nközi munkamegosztás és különféle gazdaságon kívüli tényezők (militarizmus, neokolonializmus stb.), ugyanakkor a tőkés világgazdaság újratermelési mechanizmusára növekvő mértékben hat az a tény, hogy nem ez az egyetlen gazdasági rendszer a világon. A szocializmus létezése és sikeres fejlődése aláássa a tőkés nközi munkamegosztást. Bomlásnak indult a tőkés világgazdaság imperialista struktúrája, és a világgazdasági kapcsolatok új rendszere van kialakulóban. A szocializmus egyúttal arra kényszeríti a tőkéseket, hogy az „alulról" jövő forradalom elkerülése végett „felülről" hajtsanak végre teljesen új jellegű reformokat. Ez nemcsak a felépítmény átalakulásában nyilvánul meg, hanem a termelési viszonyok bizonyos olyan módosulásában is, főként a termelés társadalmasodásának és nközivé válásának fokozódásában, amely a termelési eszközök tőkés tulajdonának megőrzése mellett még lehetséges. A ~-nak keletkezését és alakulását tehát egyrészt az imperializmus belső ellentmondásai, ellentétei, másrészt a szocialista világforradalom menete határozzák meg. A szocializmus léte és hatása a kapitalizmusra a világfejlődés egész mechanizmusának egyik legfontosabb alkotóeleme. A fejlődés fő törvényszerűsége a világméretekben megvalósuló forradalmi átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba. A ~-nak mai jelenségeihez elmélyülésének egymást követő szakaszai vezettek, s ennek alapján beszélünk három szakaszáról. / A ~-nak első szakaszát főként az jellemezte, hogy a SZU, az első szocialista állam létrejöttével a kapitalizmus megszűnt a világ kizárólagos társadalmi-gazdasági rendszerének lenni. Az új társadalmi-gazdasági formáció térhódítása megakadályozhatatlan folyamat lett. Döntő jelentősége lett az első válságszakaszban annak, hogy a fiatal szovjet állam gazdaságilag megszilárduljon. Ebben a szakaszban összefonódtak egymással a kapitalizmus pilléreit aláásó gazdasági és politikai válságok. / A II. vh.-ban az eseményeknek az a menete, hogy a fasiszta leigázás veszélye fenyegetett több tőkés-

államot, és a SZU döntő jelentőségű részvételével kialakult az antifasiszta koalíció, vezetett el a ~ második szakaszához. Ezzel ugyanis új erőátcsoportosulás jött létre a két rendszer létezésének és harcának mai történelmi időszakában: a szocializmus erőire nézve kedvező helyzet. E válságszakasz alakulását az a történelmi esemény határozta meg, hogy a II. vh. után a szocialista forradalom győzött sok európai és ázsiai országban, kialakult a szocialista világrendszer, s a világkapitalizmus uralmi szférája tovább szűkült. A két ellentétes világrendszer harca már a vh. utáni időszak elején a második válságszakasz legfontosabb vonása és további elmélyülésének legfőbb tényezője lett. Egyszersmind kibontakozott az imperializmus gyarmati rendszerének válsága, kialakult a nemzeti felszabadító mozgalom frontja. Ebben a helyzetben az USA támogatásával a nyeurópai imperialista burzsoáziának sikerült megőriznie és ideiglenesen megerősítenie osztálypozícióit. Nagyarányúan növelte az állam gazdasági funkcióját, általánossá vált az →*állammonopolista kapitalizmus*, és sok imperialista országban békeidőben is a gazdaság állandó kísérőjelenségévé vált a militarizálás, annak politikai és ideológiai következményeivel együtt (→*militarizmus*). Az imperialista hatalmak az USA atommonopóliumára és a katonai támaszpontrendszerre támaszkodva azt remélték, hogy a szocializmus elleni háborúval a saját javukra változtathatják meg az erőviszonyokat. Ez a politika azonban vereséget szenvedett, főleg a SZU-nak a két rendszer gazdasági versenyében és a tudományos-technikai haladásban, nukleáris fegyverzete kifejlesztésében elért eredményeinek következtében. A szocialista világrendszer megszilárdult. A fejlett tőkésországok munkásosztálya az új helyzetben sikeres harcokat vívott gazdasági és társadalmi jogaiért. / Az 1950-es évek második felétől kialakult a ~-nak harmadik szakasza, amelyben a kapitalizmus elvesztette a világfejlődést meghatározó szerepét, annak döntő ereje a szocializmus lett. A harmadik válságszakasz bekövetkezte nem kapcsolódott, mint a megelőzőké, vh.-hoz. Az a tény, hogy a SZU az 1950-es évek közepén képessé vált az atomenergia ipari felhasználására, és elsőként hódította meg a világűrt, nemcsak a stratégiai helyzetet változtatta meg, hanem jelentős társadalmi-politikai változásokat is megindított. A ~ harmadik szakaszának jellemző vonása a tőke nközivé válásának folyamata, az imperialista gazdasági és politikai integrációs folyamat meggyorsulása Ny-Európában (→*integrációs törekvések Nyugat-Európában*), de erősek a dezintegrációs folyamatok is. Az USA megőrizve hegemóniáját, kénytelen volt egyes pozíciókat átengedni a jelentősen megerősödött tőkés konkurenseknek. E szakasz egyik legfontosabb vonása a gyarmatbirodalmak széthullásának meggyorsulása lett, s bekövetkezett a gyarmati rendszer felbomlása, számos fiatal nemzeti állam születése. A szocialista rendszer hatalmának megszilárdulása, nukleáris erejének kifejlődése az imperialista hatalmakra nézve az öngyilkossággal tette egyenlővé egy új vh. kirobbantását. Ekkor nyílt először lehetőség arra, hogy az emberiség egész történetén végigvonuló hosszú háborús időszakok megismétlődését meggátolják a haladás és a béke erői. A szocializmus új gazdasági és politikai győzelmei megteremtették a forradalmi átalakulás feltételeit a két rendszer békés egymás mellett élésének körülményei között. A világfejlődés súlypontja áttolódott a két rendszer →*gazdasági versenyére*, ezzel együtt élesen folyik az ideológiai és politikai küzdelem, tehát nem csökken a nközi osztályharc. Együttal kialakultak egy olyan világméretű munkamegosztás még erősebb fejlődésének előfeltételei, amelyben mind a szocialista, mind a tőkés világgazdaság részt vesz A két rendszer harca határozza meg a világ gazdasági és politikai kapcsolatainak törvényszerűségeit. Ugyanakkor

jelentős tényezőként jelentkezik a nközi gazdasági kapcsolatok rendszerében a harmadik világ. / A ~ harmadik szakaszában az 1970-es évek elején fontos változás következett be. Ettől fogva a válság egyszerre a legkülönbözőbb területeken nyilvánult meg: fennáll a valutaválság (ez a kereskedelmi harc fokozódásával jár együtt a tőkés világban), ismét bekövetkezett a ciklikus →*gazdasági válság*, fennáll továbbá az imperializmus és a harmadik világ közötti kapcsolatok válsága, az imperializmus fő erőközpontjai (az USA, Ny-Európa és Japán) közötti kapcsolatok válsága, valamint a tőkés uralmi rendszer politikai válsága és az ideológiai válság, kialakult az →*energiaválság*. Gazdasági téren a kialakult helyzetnek főként az a sajátossága, hogy különleges, ilyenformán eddig nem tapasztalt összekapcsolódásban jelentkezett a növekvő munkanélküliség és a krónikussá vált infláció, társult egymással a gyors infláció és a termelés pangása, létrejött az ún. stagfláció. Politikai síkon élesedtek az USA és a ny-európai országok, főként Franciao. között fennálló ellentétek, és erősödött a gazdasági vetélkedés az USA és Japán között. Az imperialistáknak ezekhez az összeütközéseihez járultak a Közös Piacon belüli ellentétek, valamint a Japán és a ny-európai országok közötti ellentétek újabb gócai. Az imperializmus és a harmadik világ közötti ellentétek nagy erővel jelentkeztek a kőolajtermelő, kivált az arab országok viszonylatában, s ez mind az USA, mind a ny-európai fejlett tőkésországok és Japán kormányát arra kényszerítette, hogy átalakítsa közel-keleti politikáját (→*olajpolitika*). Első ízben fonódtak össze ilyen szorosan, lökik előre egymást ilyen erővel a gazdasági válságfolyamatok és azok a tényezők, amelyek összefüggenek mind az egyes imperialista országok belső politikai válságával, mind a jelenkori kapitalizmus államközi kapcsolatainak rendszerében kialakult politikai válsággal, valamint az ideológiai válsággal. Az imperializmus képtelen választ adni az emberiség előtt álló kérdésekre, nem tud távlatokat nyitni a tőkésországok dolgozói előtt, ugyanakkor a társadalmi haladás, a béke, a szocializmus eszméi növekvő erővel hatnak. Az imperialista ideológiát a kiúttalanság jellemzi, és lényegében defenzívába szorul, de az imperialista ideológusok igyekeznek módosítani a harc formáit és módszereit, új manipulációkhoz folyamodnak a szocializmus elleni harcukban, s így az ideológiai harc szerepe jelentősen növekszik a nközi küzdőtéren. Mindezeket az éleződő válságfolyamatokat együttesükben vizsgálva megállapítható: most már nem egyszerűen a ~-nak további mélyüléséről van szó, hanem bizonyos minőségi változás megy végbe a ~-nak talaján a harmadik válságszakasz keretében.

kapituláció: hadviselő felek megállapodása az ellenségeskedések befejezéséről és az egyik fél megadásának feltételeiről. A szárazföldi →*háború* törvényeire és szokásaira vonatkozó, 1907-ben kötött hágai egyezményhez csatolt szabályzat 35. cikkelye szerint a ~-ra kiterjedő megállapodásoknak figyelemmel kell lenniük a katonai becsület szabályaira, és a létrejött megállapodást, melyet a hadviselő felek katonai parancsnokai kötnek meg, mindkét fél köteles tiszteletben tartani. E megállapodások magukban foglalják a magát megadó haderő katonáinak és tisztjeinek további sorsát, az állami tulajdonban levő anyagi javak átadásának vagy megőrzésének, ill. a hadianyagok átadásának vagy elpusztításának feltételeit. A ~ lehet feltétel nélküli; ebben az esetben a magát megadó haderő semmilyen katonai vagy egyéb feltételeket nem szabhat. Így ért véget a II. vh., amikor a hitleri Németo. és Japán 1945. máj. 9-én, ill. aug. 14-én a Szovjet Fegyveres Erők Főparancsnokságának, ill. a Szövetséges Hatalmak Főparancsnokságának képviselői előtt feltétel

nélkül kapitulált. / A ~ kifejezést politikai értelemben is használják: valamilyen politikai cél feladását jelenti.

Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás (Caribbean Free Trade Association, CARIFTA – Georgetown): a karib-tengeri térség országainak gazdasági tömörülése. 1967. jan.-ban hozta létre Antigua, Barbados és Guyana, 1968. ápr.-ban csatlakozott hozzá Dominika, Grenada, Jamaica, Montserrat, St. Kitts–Nevis–Anguilla, St. Lucia, St. Vincent, valamint Trinidad és Tobago, 1971. máj.-ban pedig Belize (a volt Brit Honduras). A ~ célja az egymás közti vámhatárok fokozatos megszüntetése, a szabad munkaerő-vándorlás biztosítása a térségen belül, általában a gazdasági élet fejlesztése. A tagországok 1968. máj.-ban létrehozták a Karib-tengeri Fejlesztési Bankot, 1972. okt.-ben pedig elhatározták, hogy a szervezetet 1973-tól közös piaccá szervezik át. Ennek következménye azonban minimális.

karib-tengeri térség: az USA, Közép-Amerika, D-Amerika és az Atlanti-óceán határolta földrajzi-politikai térség. Az itteni szigetvilág nagy része spanyol, kisebb része angol, francia és holland uralom alá került. A ~-be az 1898. évi spanyol–amerikai háború után nyomult be a legújabb gyarmattartó hatalom, az USA. A gyarmati rendszer felszámolása után itt koncentrálódott a világon még fennálló gyarmatok túlnyomó része. Világpolitikai jelentőségű esemény volt a ~-ben 1959-ben a kubai forradalom győzelme *(→kubai forradalom és nemzetközi jelentősége)*. A már független Kuba, Haiti és Dominika mellett sorra nyerték el állami függetlenségüket a ~ szigetei, de nagyrészt továbbra is fenntartották a nközi konszernek, az imperialista hatalmak itteni gazdasági és ezzel együtt politikai befolyásukat. Az 1970-es években Jamaica kormánya is az önálló fejlődés útjára lépett.

karib-tengeri válság (1962): a II. vh. utáni időszak legsúlyosabb nközi válsága, Kuba helyzetével és biztonságával kapcsolatban következett be. / Előzményei: az USA kormánya az 1961. évi *→disznó-öböli támadás* kudarca után saját fegyveres erőivel készített elő új fegyveres támadást Kuba ellen. A kubai kormány a SZU-hoz fordult segítségért védelmi erejének megszilárdítása végett, s az 1962. szept.-i moszkvai megállapodás alapján a szovjet kormány rakétafegyvereket és közepes hatótávolságú légierőt helyezett el kubai területen. Kennedy elnök 1962. okt. 22-én a nközi jog megsértésével blokádot rendelt el Kuba körül, katonai csapatösszevonást hajtott végre a Karib-tengeren, harckészültségbe helyezte Európában állomásozó fegyveres erőit, s követelte a rakétarendszerek eltávolítását Kubából. Agresszív lépéseivel egy új vh. kirobbanásának veszélyét idézte föl. A szovjet kormány ekkor békés kezdeményezéseket tett a ~ megoldására, s Kennedy és Hruscsov szovjet miniszterelnök többszöri üzenetváltása után U Thant ENSZ-főtitkár közreműködésével az a megállapodás jött létre, hogy a szovjet fegyvereket kivonják a szigetországból, az USA kormánya viszont vállalja, hogy sem maga nem hajt végre fegyveres intervenciót Kuba ellen, sem az *→Amerikai Államok Szervezeté*hez tartozó más államoknak nem engedi meg ezt. / A kubai–amerikai viszony normalizálódásának föltételeit Fidel Castro az így kialakult helyzetben a következő öt pontban jelölte meg: *a)* az amerikai gazdasági blokád és nyomás megszüntetése; *b)* az ellenséges aknamunka, invázió stb. megakadályozása; *c)* az USA-ban és Puerto Ricóban levő támaszpontokról kiinduló kalóztámadások beszüntetése; *d)* az amerikai légierő és haditengerészet területsértő akcióinak megszüntetése; *e)* a *→guantánamói támaszpont* kiürítése.

Karlovy Vary-i konferencia (1967): az európai kommunista és munkáspártoknak az

európai biztonság problémáiról megtartott értekezlete (ápr. 24–26.). Kiadta „Az európai békéért és biztonságért" c. nyilatkozatot. / A részt vevő pártok képviselői megállapították, hogy a béke és a szocializmus erőinek növekedése új irányzatokat és jelenségeket teremtett Európában, amelyek elősegíthetik a feszültség csökkenését. Így az enyhülés és a kommunistákkal folytatott együttműködés javára pozitív irányzatok mutatkoztak egyes ny-európai szocialista és szociáldemokrata mozgalmakban, s a társadalmi haladás és a béke problémáinak megítélésében keresztény körökben is. A ~ nyilatkozata hangsúlyozta, hogy a tapasztalatok igazolták a kommunisták ama tételének helyességét, hogy a vh. nem elkerülhetetlen, és ebben a helyzetben még nagyobb jelentősége lett a háborús imperialista erők ellen vívott politikai és ideológiai harcnak Európában, ahol az imperialista tábor és a szocialista világrendszer fő erői állnak szemben egymással. Megállapították továbbá, hogy a hidegháború koncepciója kudarcra van ítélve, a „kommunista agresszió" veszélyéről szóló koholmányok lelepleződnek, s jelentős változások következtek be az európai közvéleményben, mégpedig főként annak a politikának következtében, amelyet a szocialista országok – kivált az SZKP XX. kongresszusa óta – folytattak. A nyilatkozat második része konkrét programot adott: elősegítendő a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését, s távlatilag az *→európai kollektív biztonsági rendszer* létrehozását. E program egyebek között határozottan állást foglalt amellett, hogy kössenek részmegoldásokat eredményező egyezményeket, főleg a termelés előmozdítására. Szólt e program az európai államok területén állomásozó idegen csapatok kivonásáról, a külföldi katonai támaszpontok felszámolásáról, atomfegyvermentes övezetek létrehozásáról. Az európai kommunista és munkáspártok ezzel az akcióprogrammal erősítették a Varsói Szerződésnek az európai béke és biztonság kérdésében tett kezdeményezéseit *(→bukaresti értekezlet)*.

kasmíri konfliktus: az India északi részén, Pakisztán, Kína és Afganisztán határán fekvő Kasmír hovatartozásának kérdése miatt tört ki. / A jobbára muzulmán lakosságú Kasmír Brit India 1947. aug.-i felosztásakor *(→Mountbatten-terv)* nem csatlakozott sem Indiához, sem Pakisztánhoz, majd 1947. okt.-ben, amikor Pakisztan támogatásával a határvidék törzsei megtámadták a központi hatalmat, döntött úgy a maharadzsa, hogy az indiai államszövetséghez csatlakozik. A Pakisztán és India között kirobbant háborúnak *(→indiai–pakisztáni háborúk)* az 1949. évi, a Biztonsági Tanács közreműködésével létrejött tűzszünet vetett véget, s ennek alapján Kasmír északi és nyugati része Pakisztán fennhatósága alá került, többi része pedig India tagállamává lett. Pakisztán ezután népszavazást követelt, mert azt remélte, hogy a túlnyomórészt muzulmán kasmíriak a Pakisztánhoz való csatlakozást fogják választani. A pakisztáni kormány 1965. aug.-ban, a kasmíri lakosság körében mutatkozó nyugtalanságot kihasználva, ismét katonai akciót indított az egész terület megszerzésére. Ez újabb indiai–pakisztáni háborút idézett elő. Ennek a SZU közvetítésével létrejött taskenti megállapodás vetett véget 1965. szept.-ben. Végleges megoldást a ~-ban azonban az indiai és a pakisztáni kormány-, ill. államfő 1972. évi szimlai csúcsértekezletéről kiadott közlemény sem tartalmazott. Abban állapodtak meg, hogy az 1971. évi indiai–pakisztáni háború után meghatározott tűzszüneti vonalat tiszteletben tartják, s a ~ végső rendezését egy későbbi időpontban fogják megtárgyalni. 1975. febr.-ban Abdullah sejk, a kasmíri szeparatisták vezetője elismerte India szuverenitását a terület fölött.

katonai bizalomnövelő intézkedések: olyan katonai természetű megállapodások, ill. az 1975. évi helsinki Záróokmányból következő és már gyakorlattá is váló intézkedések, amelyek az államok közötti bizalom növelésére alkalmasak. Ide tartozik, hogy a Záróokmányt aláíró országok legalább 21 nappal előbb bejelentik fegyveres erőiknek azokat a nagyobb hadgyakorlatait, amelyeken a csapatok létszáma meghaladja a 25 000 főt. Az erre vonatkozó közleményt esetleg a sajtóban is megjelentetik. Olyan államok esetében, amelyeknek területe Európán kívülre is kiterjed, csak azokról a hadgyakorlatokról szükséges előzetesen bejelentést tenni, amelyeket a más aláíró féllel közös határtól számított 250 km-en belüli körzetben hajtanak végre. A csapatok harckészültségének ellenőrzése végett rövid határidőn belül elrendelt hadgyakorlatok esetében ezek kezdőnapja előtt a lehető legkorábban teszik meg a bejelentést. A bejelentésnek tartalmaznia kell a hadgyakorlat elnevezését, általános célját, a részt vevő államokat, a részt vevő erők fajtáit, fegyver-, ill. haderőnemüket, létszámukat, a hadgyakorlat körzetét és várható időtartamát. Az államok kölcsönösen meghívnak, s e meghívás alapján megfigyelőket küldenek hadgyakorlataik megszemlélésére. A megfigyelők létszámát, a részvételükkel kapcsolatos eljárásokat és feltételeket a meghívó állam határozza meg, és megadja nekik az általa megfelelőnek tartott tájékoztatást. Az államok saját belátásuk szerint, azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak a bizalom erősítéséhez, bejelenthetik nagyobb katonai mozgásaikat is.

katonai doktrína: valamely államban vagy koalícióban a bekövetkezhető háború társadalmi-politikai és katonai-technikai jellegéről, az állam és a fegyveres erők feladatairól, továbbá a fegyveres küzdelem módjairól és formáiról kialakított hivatalos nézeteket tartalmazza. / A ~-t az illető állam, ill. koalíció politikai vezetése határozza meg kötelező érvénnyel. A ~ irányelveket szab meg az állam, ill. koalíció politikai és katonai feladatainak megoldásához használandó eszközökről és módszerekről, a fegyveres erők alkalmazásáról a háborúban, valamint a katonai, erkölcsi, gazdasági és tudományos potenciálnak az esetleges háborúra való felkészítéséről. A ~ politikai és katonai nézeteket egyaránt magában foglal; e nézetek közül a politikai a döntő. Az imperialista ~-k közvetlen külpolitikai és →*katonapolitikai* nézeteket is magukban foglalnak, az USA ~-i az ún. nemzeti stratégia keretébe tartoznak. A ~ függ a társadalmi és az állami rendszer jellegétől, az osztályviszonyoktól, a politika céljaitól, a katonai erő fejlettségi fokától és az állam, ill. koalíció katonai, gazdasági, tudományos és erkölcsi színvonalától. A Varsói Szerződés tagállamai egységes, a marxizmus–leninizmus tanításain, a proletár internacionalizmus elvein alapuló ~-t követnek, amely a közös külpolitikai, biztonsági és katonapolitikai érdekeket és célokat szolgálja. Az imperialista katonai koalícióknak azt a törekvését, hogy valamennyi tagállamra nézve kötelező, hosszú időre szóló ~-t hozzanak létre, akadályozzák a köztük fennálló gazdasági és katonapolitikai ellentétek. A NATO ~-ját fennállása óta nagymértékben meghatározták az USA ~-i.

katonai egyezmények: két vagy több állam megállapodása →*katonapolitikai* kapcsolataik szabályozására. A ~-et rendszerint két- vagy többoldalú szövetségi viszony kialakítása, katonai segítségnyújtás, hadiipari, haditechnikai együttműködés és más (kiképzési, vezetési) együttműködés megteremtése végett hozzák létre. ~ alapján jöttek létre az USA által kezdeményezett →*katonai tömbök*. Az USA számos olyan kétoldalú egyezményt is kötött *(→Amerikai Egyesült Államok kétoldalú katonai szerződései)*, amelyek lehetőséget nyújtottak neki, hogy →*katonai támaszpont*jaival

behálózza úgyszólván az egész világot. / A szocialista államok nemzeti függetlenségük és állami szuverenitásuk erősítése, a béke és biztonság védelme végett voltak kénytelenek ~-et kötni. A SZU és 7 európai szocialista ország létrehozta a →*Varsói Szerződés Szervezetét* az →*Észak-atlanti Szerződés Szervezetének* ellensúlyaként.

katonai enyhülés: →*enyhülés*

katonai-ipari komplexum: a hadiipari monopóliumok hatalmának és érdekeinek összefonódása az imperialista hadseregek katonai vezetésével és az állami bürokráciával egy szilárd hatalmi komplexumba. A ~ az állammonopolista kapitalizmus kísérőjelensége; legfejlettebb formáját az USA-ban érte el. / A katonai-ipari összefonódás kiindul ipari oldalról úgy, hogy az állami megrendelésekért versengő nagyvállalatok igyekeznek bevonni a Pentagon és a hadsereg vezető beosztású tagjait igazgatóságaikba, ezen az úton biztosítandó a megrendeléseket. A katonai-ipari összefonódás másik formája úgy jön létre, hogy a hadsereg finanszírozza a hadászati jelentőségű ipari alapkutatások döntő hányadát, s kezében tartja a tudományos tevékenység minden, katonailag fontos ágát, a biológiai kutatástól kezdve az űrkutatásig. A Pentagon évi költségvetésének jelentős részét fordítja e célra. A ~ kialakulása főként a haditermeléssel közvetlen kapcsolatban álló monopóliumoknak előnyös, egyszersmind megerősítette a militarista reakciós körök befolyását, igen erős társadalmi tényezőjévé tette őket. A ~ képviselőit megtaláljuk az USA politikai és gazdasági életének minden kulcspozíciójában; szavuk nagy súllyal esik latba az ország kül- és belpolitikájának, ill. katonapolitikájának alakításában. A ~ az imperialista rendszer legerősebb támasza, hatalmi köre kiterjesztésének fontos eszköze, egyúttal fokozza ellentmondásait. A hagyományos ellentmondások kiegészülnek a haditermeléssel összekapcsolódó monopóliumok és a benne nem érdekelt társaságok közötti, valamint a lakosságnak a militarizmussal objektíve szemben álló nagy többsége és a militarizmus erősödését elősegítő erők közötti ellentmondásokkal. / Az 1970-es évek folyamán világosan megmutatkozott, hogy a ~ szembenáll a nközi enyhüléssel, s a fegyverkezési hajsza egyik fő ösztönzője.

katonai potenciál: a →*hadipotenciál* része, egy állam vagy államcsoport reális lehetőségeit fejezi ki a fegyveres küzdelem megvívásához. A ~ magában foglalja a haderők mennyiségét és minőségét, →*haditechnikai eszközökkel* való ellátottságát. A ~ jelentős mértékben függ a gazdasági, az erkölcsi-politikai és a tudományos-technikai potenciáltól.

katonai puccs: katonák által végrehajtott →*puccs*, ill. az erre irányuló kísérlet. ~ esetében: a fegyveres erők a fennálló kormányzat, ill. politikai hatalom erőszakos megdöntésének kezdeményezői, s a ~ következményeként rövidebb vagy hosszabb ideig tartó katonai diktatúra jön létre. / A ~-ok lehetnek az uralkodó osztályon belüli ellentétek kirobbanásai, s lehetnek a haladó és a reakciós erők között kiéleződött osztályharc megnyilvánulásai. Az imperialista hatalmaktól szervezett ~-ok célja a reakciós erők segítése és hatalomra juttatása. Ez történt az 1973. évi chilei fasiszta katonai hatalomátvételkor is. L-Amerikában számos olyan reakciós ~ zajlott le, amely mögött az USA állt. Kivált Ázsiában és Afrikában a gyarmati sorból felszabadult és önálló állammá vált fejlődő országokban gyakran a hadsereg a legszervezettebb vagy éppen az egyetlen valóban jelentős politikai erő, ezért válhat belső válságok esetén döntő tényezővé. A hadsereg itt is lehet a külföldi monopolista körök eszköze szélsőségesen jobboldali rendszerek megteremtésében (pl. 1965-ben Indo-

néziában), vagy a különböző csoportérdekek miatt kirobbanó válságok levezetője (pl. több fekete-afrikai országban), de föllépheet pozitív irányú változtatások érdekében is (pl. a Kongói Népi Közt.-ban 1968-ban, s L-Amerikában is, így Peruban a forradalmi katonai junta hatalomra jutásával 1968-ban). Néhány arab országban (pl. Egyiptomban, Irakban, a Jemeni Népi Demokratikus Közt.-ban) a katonai hatalomátvétel – antiimperialista irányzatát és a haladó belső átalakítások célkitűzését tekintve – forradalmi tett volt.

katonai támaszpont: szárazföldi, légi és tengeri hadműveletek folytatásához szükséges katonai egységek, fegyverrendszerek, berendezések, eszközök és létesítmények elhelyezési pontja idegen államokban. A ~-ok többnyire exterritoriális területek. Olyan földrajzi pontokon hozzák őket létre, amelyekről kiindulva el lehet érni valamelyik fontos hadászati jelentőségű térséget. / A támaszpontrendszer kiépítése főképpen a szocialista országok bekerítése és *→agressziók* végrehajtása céljából (kivált a fiatal nemzeti államok ellen) a II. vh. utáni években fontos tényezője volt a nközi imperializmus, főleg az USA világuralomra törő politikájának, s az 1960-as években érte el legnagyobb kiterjedését. Az USA számos ~-ot hozott létre az NSZK-ban, Nagy-Britanniában, a Földközi-tenger peremállamaiban (Spanyolo., Görögo., Töröko., Olaszo.), a Csendes-óceán előretolt (Japán, D-Korea, Thaiföld, Guam, Fülöpszk.), középső (Salamon-, Szamoa-szk.) és hátsó (Hawaii-szk.) hadászati övezetében, a Panama-csatorna övezetében, Kubában, az Atlanti-óceán több pontján (Zöld-foki-, Azori-szk., Grönland, Izland). A nközi erőviszonyoknak az imperializmus kárára végbemenő megváltozása következtében az USA és más imperialista hatalmak is sok ~-ot vesztettek el. Közben az interkontinentális rakéták, az atom-tengeralattjárók és az elektronikus katonai eszközök megjelenésével az imperialista támaszpontrendszer sokkal sebezhetőbb lett. Az USA az 1970-es években növekvő mértékben szigetekre helyezte át idegen területen levő ~-jait, sőt: haderejét jelentős mértékben a tengerekre és az óceánokra telepítette, s fokozottan fejlesztette „úszó bázisként" működő tengeri erőit. Az 1970-es évek második felében az USA 40 ország területén 200 nagy, és több mint 2000 kisebb ~-ot tart fenn, rajtuk 600 000 amerikai katona és tiszt tartózkodik. Ny-Európában közvetlenül a Varsói Szerződés tagállamainak határai mentén mintegy 300 000 fős amerikai expedíciós hadsereg állomásozik. Az USA ~-jai nagyrészt atommeghajtású és nukleáris rakétafegyverekkel ellátott tengeralattjárók, valamint hadászati bombázó egységek, egyúttal *→intervenciós* célokra szolgáló katonaság előretolt bázisai, s kiépítették őket az elektronikus hadviselésre is. Hozzájuk járulnak a repülőgép-anyahajók.

katonai tömbök: államok szerződéssel létrehozott katonai szövetségei (használatos még a katonai koalíció elnevezés is). Napjainkban a legfontosabb ~ az európai szocialista államok védelmi jellegű koalíciója, a Varsói Szerződés, valamint az agresszív imperialista katonai koalíció, a NATO. A ~-nek közös katonapolitikai céljaik, katonai doktrínájuk és közös parancsnokságuk alárendeltségébe tartozó katonai erőik vannak. / A ~ rendszere, az USA kezdeményezésére, az imperializmusnak a II. vh. után általánosan és Európában kitűzött politikai és katonai-stratégiai céljai megvalósítására jött létre a szocialista világrendszer, a nemzeti felszabadító mozgalom, valamint a kapitalista országok néptömegeinek demokratikus és forradalmi mozgalmai ellen. Ezáltal az USA nagy területeket biztosított fegyveres erői és eszközei idegen területeken való elhelyezéséhez is *(→katonai támaszpont)*, s módjában állt ellenőrizni szövetségeseit politi-

kai, gazdasági és katonai szempontból. Így alakultak meg a NATO, a SEATO, az ANZUS és más ~. A regionális (európai) jellegű Varsói Szerződés Szervezetét a szocialista országok az imperialista ~-kel, főként a NATO fenyegetésével szemben voltak kénytelenek létrehozni. A nközi erőviszonyok megváltozása, a SZU és a szocialista országok védelmi erejének hatalmas fejlődése, a néptömegek harca az imperialista ~ feloszlatásáért és a tőkéshatalmak ellentétei meggyöngítették az imperialista ~ rendszerét. Szükségessé vált – egyebek között az USA és európai szövetségesei közötti viszonyban kialakult új helyzet miatt – a NATO megreformálása, miközben fenntartják agresszív jellegét, s további erősítésére törekszenek. A szocialista közösség országai következetes és átfogó politikát folytatnak a ~ felszámolásáért (*→európai kollektív biztonsági rendszer, →ázsiai kollektív biztonsági rendszer*). Az 1978-ban fennálló imperialista ~: *→ANZUK, →Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés* (ANZUS), *→Észak-atlanti Szerződés Szervezete* (NATO), *→Központi Szerződés Szervezete* (CENTO).

katonapolitika: a politika szerves része; az osztályok, pártok és államok, ill. államcsoportok katonai, hadügyi céljait és feladatait foglalja magában. Mindig az egyes osztályok, pártok és államok politikájának megvalósítását szolgálja, ez határozza meg jellegét, tartalmát és módszereit, és az adott állam kül- és belpolitikájában egyaránt megnyilvánul. Az egyes államoknak megvan a maguk ~-ja saját haderőik és más államok irányában is, s ez felöleli mind a haderőnek és az országnak egy lehetséges háborúra való fölkészítését, mind pedig a külpolitikai lépések katonai erővel való támogatását. Az államok ~-ja követhet hódító, elnyomó, reakciós, ill. igazságos, haladó célokat. / Az imperialista hatalmak ~-ja egész politikájuk reakciós és agresszív jellegéből következik, abból a céljukból, hogy végső soron a szocializmust, a szocialista államokat felszámolják, a népek nemzeti felszabadító mozgalmát elnyomják, a tőkésállamok forradalmi munkásmozgalmát elfojtsák, ill. a kapitalizmus vereségét elhárítsák. / A forradalmi munkásosztály és a szocialista országok ~-ját a szocializmusért és a kommunizmusért folytatott harc mindenkori történelmi szakaszának és az osztályellenség politikai stratégiájának és taktikájának figyelembevételével a marxista–leninista párt jelöli ki. A ~ fő politikai-ideológiai kérdése a fegyveres erőszak alkalmazása. A marxizmus–leninizmus szerint a fegyveres erőszak alkalmazása a szocialista forradalom győzelméért vívott küzdelemben és a szocializmus, valamint a kommunizmus építésének katonai védelmezésében a politikai harc egyik, de nem mindig okvetlenül szükséges formája. A forradalmi munkásosztály és marxista–leninista pártja a fegyveres erőszak eszközeihez akkor nyúl, amikor arra rákényszerül, amikor a fegyveres harc a reakciós erők föllépése és módszerei következtében elkerülhetetlen. A szocialista államok ~-ja arra hivatott, hogy biztosítsa a szocializmus és a kommunizmus felépítéséhez a békés körülményeket, a szocializmus vívmányainak védelmét. Védelmezi a békét és a népek szabadságát, meghiúsítja az agresszív imperialista erők terveit. A szocialista államok ~-ja honvédelmi politika.

Kelet-afrikai Közösség (East African Community – Arusha): Kenya, Uganda és Tanzánia közös gazdasági szervezete. A három ország államfőinek nairobi találkozóján hozták létre 1967. jún.-ban, az 1961 óta működő K-afrikai Közös Szolgáltató Szervezet helyébe. A ~ célja K-Afrika gazdasági integrációjának megteremtése, gazdasági unió létrehozása. Ezt a folyamatot erősen visszavetette Idi Amin 1971. évi ugandai puccsa. A három ország között fennálló nemzetiségi-törzsi ellentétek szí-

tásában szerepe van Nagy-Britanniának, nem érdeke ugyanis az integrációs folyamat előrehaladása. A ~ tagállamai 1968 óta társult viszonyban vannak az Európai Gazdasági Közösséggel. Vezető szerve a K-afrikai Hatóság, ez az államfőkből és 3 miniszterből áll. Törvényhozó jellege van a K-afrikai Törvényhozó Gyűlésnek, melynek országonként 9 tagja van. A ~ tagállamai létrehozták 1967-ben a K-afrikai Fejlesztési Bankot (Kampala); alaptőkéje 1976-ban 400 millió k-afrikai shilling volt.

kelet–nyugati kereskedelem: a szocialista országok és az iparilag fejlett tőkésállamok, ill. vállalataik közötti gazdasági kapcsolatok elnevezése. Az árucsere-forgalmon túlmenően magában foglalja a →*kooperációt* is. / A ~ jelentősége: kedvezően hat a nközi politikai légkörre és viszonyokra, kiszélesíti a nközi munkamegosztás körét, lehetővé teszi a részt vevő országok gyorsabb gazdasági fejlődését és az erőforrások ésszerűbb hasznosítását. Másrészt: a ~ fejlődésének feltétele a kedvező politikai légkör erősödése, az enyhülés és a békés egymás mellett élés politikájának szilárdulása. Az 1950-es évek közepéig a hidegháborús időszakban a ~-et gátló intézkedéseket hoztak az imperialista hatalmak: az →*embargó*, a magasabb vámok, kvóták és egyéb kereskedelmi akadályok gátolták a ~ kibontakozását, majd a hidegháború fokozatos enyhülésével a ~ is megélénkült. Az európai szocialista országok 1958-ban 1,5 milliárd dollár értékben importáltak Ny-Európából, 1971-ben 7 milliárd, 1976-ban 14 milliárd dollár értékben. Gyorsan nőtt a ny-európai országokba irányuló szocialista kivitel is: 1958-ban 1,8 milliárd, 1971-ben 7 milliárd, 1976-ban 12 milliárd dollárt tett ki. A ~ forgalma 1971-ben 24,1, 1972-ben 29,4, 1973-ban 41,5 milliárd, 1976-ban 50 milliárd dollár volt. Kedvezően hatott a ~ alakulására a tőkésországok által nyújtott hitelek összegének növekedése és lejáratának meghosszabbodása is. A KGST-országok a ~ tekintélyes részét az Európai Gazdasági Közösség országaival bonyolítják le. Az 1960-as években lényegében már csak az USA zárkózott el a ~-től. Az 1970-es évek elején azonban – a politikai légkör enyhülésével egy időben – fejlődésnek indultak a szocialista országok gazdasági kapcsolatai az USA-val is. A ~ lehetőségei még távolról sincsenek kimerítve. Az →*európai biztonsági és együttműködési értekezlet* Záróokmányában foglaltak szellemében lehetőség nyílik olyan különféle megállapodások kötésére, amelyekkel bizonyos területeken (pl. kooperációk fejlesztése, összeurópai energiarendszerek létesítése, környezetvédelmi együttműködés, a közlekedés és szállítás összehangolt fejlesztése stb.) az egész európai kontinensre kiterjedhetne az együttműködés.

Kennedy-forduló: az USA-nak John Kennedy elnök nevéhez fűződő gazdaságpolitikai lépése, amellyel külkereskedelmét igyekezett bővíteni. Kennedy az USA fizetési mérlegének növekvő deficitjét exportjának nagymértékű növelésével, ill. a vámok kölcsönös leszállításával akarta csökkenteni. Ezzel főként a ny-európai integrációs folyamatnak, ill. az Európai Gazdasági Közösség vámdiszkriminációjának az USA-ra nézve kedvezőtlen hatását akarta ellensúlyozni. Az elnöknek 1962-ben a Kongresszus felhatalmazást adott a kereskedelem kiterjesztéséről szóló törvényben (Trade Expansion Act) arra, hogy az →*Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény* vámtárgyalás-sorozatának keretében 1967-ig jelentős vámcsökkentésben állapodhasson meg. A tárgyalás alapjai azok az iparcikkek voltak, amelyekből a világexport 80%-át az Európai Gazdasági Közösség és az USA adta. A ~ tárgyalásai hosszú ideig elhúzódtak, 1967. máj. 15-én megállapodtak abban, hogy 6300 ipari és mezőgazdasági termék vámját kb. $^1/_3$-ával csökkentik. 1967 és 1971 között a ~ következményeként a nközi vámszint jelentősen

csökkent, mégpedig főként az iparcikkeket terhelő átlagos vámszint, az importvámok csökkenése a fejlődő országokat alig érintette. A továbbiakban az 1970-es évek elejétől kiéleződő nközi valutaválság körülményei között ismét előtérbe került a nközi vámügyi egyezmények felülvizsgálata (→*Nixon-forduló*).

kereskedelmi és fejlesztési konferencia: →*ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája*

Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége: →*Munka Világszövetsége*

KGST: →*Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa*

KGST-bank: →*Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank*

kiadatás: valamely állam területére menekült és elfogott bűntettes átadása más államnak a büntetőeljárás lefolytatása vagy a büntetőítélet végrehajtása végett. A nközi jog általános ~-i kötelezettséget nem ismer, ilyennek csak ~-i szerződés vagy viszonosság alapján van helye. Az államok gyakorlatában a ~-i eljárásra vonatkozóan bizonyos alapelvek alakultak ki. Így az állam saját állampolgárát általában nem adja ki idegen államnak, hanem saját bírósága vonja felelősségre. ~-t csak oly cselekmény miatt lehet engedélyezni, amely a megkereső és a megkeresett állam jogszabályai szerint egyaránt bűncselekménynek minősül; a kiadott személyt csakis a ~-i engedélyben megjelölt bűncselekmény miatt lehet felelősségre vonni; az ún. politikai bűncselekményeket kizárták a ~ köréből. / A fasizmus kegyetlenségei következtében szükségessé vált, hogy új elvek szerint rendezzék a politikai bűntettesek ~-át. A szövetséges és társult hatalmaknak már a II. vh. alatt elfogadott nyilatkozatai és a háború befejezése után kötött nközi szerződések érvényre juttatták azt az elvet, hogy a háborús bűntettek, ill. a béke vagy az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények nem tekinthetők politikai bűncselekményeknek, azok esetében ~-nak van helye. A szocialista államok egymás közötti szerződései lehetővé teszik a ~-t a megkereső állam társadalmi rendje, biztonsága vagy népgazdasága ellen irányuló bűntettek miatt is. Az általános gyakorlat szerint a ~-i kérelem elbírálásakor a megkeresett állam általában nem bocsátkozhat a bűnösség vizsgálatába; a ~-i kérelemhez elegendő elfogató parancsot vagy jogerős bírói ítéletet mellékelni.

Kína és az ENSZ: Kína képviseletének kérdése az ENSZ-ben 1949-től 1971-ig. Kína az ENSZ alapító tagja volt, a Biztonsági Tanács állandó tagja. Az ENSZ San Franciscóban tartott alapító konferenciáján (1945) a Kínai Közt. küldöttségében az egységfrontban részt vevő KKP küldöttei is jelen voltak, s a KKP ebben az időben tartott VII. kongresszusán üdvözölte a világszervezet létrejöttét. / A Kínai Népközt. megalakulását követően Csou En-laj külügyminiszterként közölte az ENSZ illetékes fórumaival, hogy kormánya, amely alapjában véve ellenőrzése alatt tartja az egész országot, a kínai nép egyetlen törvényes képviselője. 1950. jan.-ban a kínai kormány ki is nevezte ENSZ- és BT-képviseletének vezetőjét. Az USA-nak azonban – a vezető tőkés hatalmak támogatásával – sikerült megakadályoznia, hogy a KNK képviselői az ENSZ Közgyűlésének akkor ülésező 4. ülésszakán elfoglalhassák törvényes helyüket. A kínai kormány a koreai háború 1950 nyarán történt kirobbanását követően több alkalommal a BT-hez fordult, hogy tegyen lépéseket a koreai helyzet rendezésére és az amerikai csapatoknak a kínai területekről való kivonására, valamint a Koreával határos kínai területek elleni légitámadások beszüntetésére. Az USA azonban megakadályozta, hogy a

Közgyűlés 1950. szept.-ben megnyílt 5. ülésszaka e kérdéseket megvitassa, s hogy a KNK küldöttei a Közgyűlésben elfoglalhassák helyüket. A KNK küldötte csak 1950. nov.-ben fejthette ki kormánya álláspontját a BT előtt, egy hónappal azután, hogy a túlnyomó többségben amerikaiakból álló „ENSZ-csapatok" és d-koreai egységek előnyomulása következtében kínai önkéntes egységek fegyveres segítséget adtak a Koreai NDK-nak. A BT Kína jogos követeléseit elutasította, sőt az USA az ENSZ-et arra használta fel, hogy Kínával szemben politikai és gazdasági szankciókat foganatosíttasson: 1951. febr.-ban a Közgyűléssel agresszorrá nyilváníttatta Kínát, 1951. máj.-ban pedig, amire még nem volt példa, az ENSZ-szel gazdasági embargót fogadtatott el, s ennek értelmében a tagállamoknak korlátozniuk kellett a Kínával folytatott kereskedelmüket. A kínai kormány törvénytelennek nyilvánította a részvétele nélkül hozott ENSZ-határozatokat és visszavonásukat követelte, ezt követően pedig az 1960-as évek elejéig deklarálta ugyan Kína hűségét az ENSZ Alapokmányának szelleméhez, ám nem fordult sem a BT-hez, sem a Közgyűléshez ENSZ-jogai érvényesítése végett. Az 1960-as évek első felétől kezdve a kínai propaganda mind gyakrabban nevezte a világszervezetet az „USA és a SZU politikai egyezkedései színterének", s amikor Indonézia a Malaysia kérdésében támadt konfliktus miatt időlegesen kivált az ENSZ-ből, 1965. jan.-ban a kínai kormány nyilatkozatban támogatta e lépést, egyúttal az ENSZ „alapos reformja" mellett szállt síkra, néhány hónappal később pedig felelős kínai politikusok már egy „új, forradalmi ENSZ" megalakításának a lehetőségéről beszéltek. / Az ENSZ Közgyűlésének 25. ülésszaka idején, 1970 őszén, amikor 51:48 arányban (25 tartózkodás mellett) először kerültek többségbe a Kína ENSZ-jogainak helyreállítását támogató szavazatok, újabb szakasz kezdődött. A kínai kormány a szavazást „nagy győzelemnek" tartotta, s nyilvánvalóvá lett, hogy már nem zárkózik el az ENSZ munkájában való részvételtől. 1971. okt. 25-én a Közgyűlés 26. ülésszaka elfogadta a Kína ENSZ-jogainak helyreállításáról szóló 23-hatalmi javaslatot, s a tajvani Csang Kaj-sek-rezsim képviselői kénytelenek voltak távozni a világszervezetből. A javaslatra 76 küldöttség szavazott, köztük valamennyi szocialista ország (amelyek kezdettől fogva Kína jogainak helyreállítása mellett álltak ki), sok fejlődő ország, valamint Franciao. és Nagy-Britannia delegációja. Ellene szavazott 35 tagállam, köztük az USA és jó néhány l-amerikai ország. 17 állam tartózkodott a szavazástól. Ezt megelőzően a Közgyűlés nagy szótöbbséggel elvetette azt az amerikai javaslatot, amely kétharmados szavazási többséget igénylő „fontos kérdésnek" akarta minősíttetni Kína ENSZ-jogainak helyreállítását. / A kínai ENSZ-küldöttség a Közgyűlés további ülésszakain, valamint a BT-ben sorozatosan a SZU és a szocialista országok lépései és javaslatai ellen foglalt állást, miközben egyes kérdésekben a legreakciósabb imperialista és gyarmatosító hatalmakkal szavazott együtt, az ENSZ Közgyűlésének ülésszakait nem egy esetben szovjetellenes propagandafórumként használta fel, és csökkenteni igyekezett az ENSZ hatékonyságát a nközi béke és biztonság ügyéért kifejtett munkában.

Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai: kezdetben több éven át együttműködés és a szövetséges viszony jellemezte őket, majd a kínai vezetők nagyhatalmi-nacionalista politikája következtében megromlottak és szakadáshoz vezettek. / A szovjethatalom létének kezdetétől fogva támogatta a kínai nép antiimperialista harcát. A kínai népi forradalom győzelmét a SZU léte és a II. vh.-ban folytatott harca, a fasiszta Németo. és Japán szétzúzása tette lehetővé. A SZU szabadította fel Mandzsúriát a japán uralom alól, és a zsákmányolt

fegyvereket átengedte a kínai népi fegyveres erőknek. 1949. okt. 2-án a szovjet kormány ismerte el elsőnek a KNK-t, és 1950. febr. 14-én a két állam 3 évre szóló barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A SZU 300 millió dollár értékű hosszú lejáratú hitelt nyújtott a KNK-nak, s ez az összeg a későbbiek során összesen 1816 millió mai rubel értékűre egészült ki. Az 1950-es évek elején a SZU átengedte a KNK-nak a K-kínai Csangcsun-vasútvonalat és Port Arthur kikötőjét, jelentős mennyiségű ipari fölszerelést, nyersanyagot és más anyagokat szállított, s gazdasági és technikai segítséget adott nagyszámú ipari üzem rekonstrukciójához és fölépítéséhez. A nagyarányú szovjet segítség tette lehetővé, hogy a felszabadulás előtt félgyarmati feudális Kína kifejleszthette iparát. A szovjet kormány szerződéses kötelezettségeinek megfelelően katonai támogatást is nyújtott: a kínai fél kérésére légi egységeket küldött Kínába, amikor a felszabadulást követő időszakban Sanghajt és K-Kína más térségeit meg kellett védeni a csangkajsekista légikalózoktól, a koreai háború idején pedig Mandzsúria légiterének védelmét kellett biztosítania, majd – bár a kínai fél szerződésben vállalt kötelezettsége ellenére előzetesen nem tanácskozott a part menti szigetek bombázásáról szövetségesével – a Tajvani-szorosban kirobbant incidens idején, 1958-ban, teljes tekintélyével kiállt a KNK mellett. A SZU évek hosszú során át harcolt azért, hogy a KNK elfoglalhassa jogos helyét az ENSZ-ben. / A kínai vezetők a barátság és az együttműködés éveiben sokszor elismerték a SZU hatalmas segítségnyújtását. Az SZKP 1956-ban tartott XX. kongresszusa után kiteljesedő szovjet külpolitikai irányvonalat, főként a békés egymás mellett élés politikáját azonban a kínai vezetők növekvő ellenállással fogadták. 1960 tavaszán véleményüknek nyilvánosan is hangot adtak, s 1960 nyarától a legkülönbözőbb fórumokon támadták az SZKP és a szovjet kormány politikáját. A kezdetben pártközi nézeteltérések az államközi kapcsolatokra is kiterjedtek. A szovjet kormány 1960 nyarán Kínában dolgozó szakembereinek visszahívására kényszerült, a kínai vezetők pedig a SZU-val fenntartott államközi és gazdasági kapcsolatok teljes megszüntetésére törekedtek. A nközi kommunista mozgalomban az 1960-as évek első felében kibontakozott polémia során egyre világosabbá vált, hogy a kínai vezetés nem is kívánja az egység helyreállítását, s propagandakampányának nem a vitás kérdések megoldása, hanem a SZU diszkreditálása a célja. 1964-ben magas szintű kínai–szovjet találkozókra került sor, de ezeken sem sikerült eredményt elérni, s a kínai propaganda szovjetellenes hangvétele változatlan maradt. Hivatalos kínai személyiségek a korábbi években sohasem vonták kétségbe a szovjet–kínai határ jelenlegi vonalát szabályozó múltbeli szerződések érvényességét, a határkérdés csupán néhány lakatlan sziget hovatartozásának tisztázására korlátozódott. Amikor 1964. febr.-ban Pekingben szovjet–kínai konzultáció indult a határvonal egyes szakaszainak kiigazításáról, a kínai fél olyan feltételeket szabott, amelyek teljesítése nem a vitás kérdések rendezéséhez, hanem az egész szovjet–kínai határ jogi státusának kérdésessé válásához vezetett volna, s a tárgyalások hamarosan holtpontra jutottak. Bár hivatalos dokumentumokban a kínai fél jelentősebb szovjet területekre igényt sohasem jelentett be, számos felelős államférfi és sajtószerv tett olyan kijelentéseket, amelyek kétségbe vonták a 19. sz.-ban kötött, a mai határszakaszok kijelölésének alapjaul szolgáló szerződések (elsősorban az 1858-ban kötött ajguni és tiencsini, valamint az 1860-ban kötött pekingi szerződések) érvényét, s a SZU-t jelentős kínai területek bekebelezésével vádolták meg. A szovjet–kínai határkérdés kiélezését nem tényleges területi problémák okozták, hanem e kérdésnek – a kínai belső és a nközi politi-

kában egyaránt – szovjetellenes hangulatkeltésre való felhasználása indította erre a kínai vezetőket. 1969. márc. 2-án, majd 14-én és 15-én a szovjet–kínai államhatárt képező Usszuri folyam egyik vitatott hovatartozású szigetén a kínai vezetők fegyveres összetűzést provokáltak, s ezt a kínai propaganda az egy hónappal később összehívott IX. pártkongresszust előkészítő féktelen szovjetellenes kampányra használta fel. Ez csak egyike volt annak a sok kisebb-nagyobb határincidensnek, amelyet e konfliktus előtt és után a kínai vezetők előidéztek. A szovjet kormány 1969. márc. 29-i és jún. 13-i nyilatkozataiban a konfliktus rendezésének egyetlen járható útjaként az 1964-ben megszakadt határtárgyalások felújítását javasolta. A kínai kormány sokáig halogatta a választ, s csak újabb szovjet kezdeményezésre, 1969. okt. 20-án indultak meg ismét a külügyminiszter-helyettesi szintű határtárgyalások, amelyek azonban évek múltán sem vezettek megegyezéshez. 1970 végén ugyan nagyköveteket cserélt a két állam, s a kereskedelmi kapcsolatok – a mélyponthoz képest – valamelyest javultak, átmeneti enyhülés után azonban a kínai vezetők fokozták szovjetellenes ideológiai és politikai harcukat. 1972. okt. 1-én a kínai vezetés kinyilvánította, hogy a „két szuperhatalom" közül a SZU-t tekinti „veszélyesebb" ellenfélnek, s a szovjetellenességet hivatalos állami politikájává tette *(→Kínai Népköztársaság külpolitikája)*. / Az SZKP és a szovjet kormány több ízben kijelentette, hogy miközben következetesen védelmezi a marxizmus–leninizmus elveit, a szovjet állam és a szocialista országok érdekeit, kész arra, hogy normalizálja a SZU és Kína közötti kapcsolatokat, s helyreállítsa a szovjet és a kínai nép jószomszédi, baráti viszonyát. Részletesen kifejtette ezt az SZKP XXIV. kongresszusán a KB beszámolója 1971-ben. Az ott kijelölt irányvonalat megerősítette az SZKP XXV. kongresszusa 1976-ban: kijelentve, hogy a szovjet kormány kész rendezni viszonyát Kínával a békés egymás mellett élés elvei alapján is. A szovjet kormány több alkalommal indítványozta, hogy – a legmagasabb szintet is beleértve – találkozzanak a két ország képviselői. Egyezmények megkötését javasolta: az erőszakról való lemondásról, az egymás elleni háborús felkészülés tilalmáról; gazdasági téren a kereskedelem bővítéséről, tudományos együttműködésről stb. A kínai vezetés azonban minden kezdeményezést és javaslatot elutasított, ill. kitért előlük. A SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1978. febr. 24-én felhívást intézett a Kínai Országos Népi Gyűlés állandó bizottságához, hogy tegyenek közös nyilatkozatot a ~-nak alapelveiről. A kínai vezetők ezt a javaslatot is elutasították.

Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatai: a nközi erőviszonyok jelentős tényezői, a két állam törekvéseinek ellentéte és találkozási pontjai jellemzik őket. / Az USA már a 19. sz. második felétől arra törekedett, hogy az ottani piac megszerzése érdekében kiterjessze befolyását Kína gazdasági életére. A Kuomintang és a KKP közötti konfliktusban az USA 1945 után tett egyeztető kísérleteinek fő célja az volt, hogy időt nyerve a Kuomintang-rendszernek nyújtott katonai és gazdasági támogatásra, a II. vh.-t követő időszakban is érvényesíteni tudja befolyását Kínában. Amikor ez a kísérlet kudarcot vallott, az 1949-ben megalakult KNK elismerését az USA eleve elfogadhatatlan föltételekhez kötötte: a népi Kínának át kellett volna vállalnia a Kuomintang-kormányzat valamennyi, az USA-val kötött, annak különleges előjogokat biztosító szerződését. Az USA kormánya más országokra is nyomást fejtett ki, hogy késleltesse a KNK diplomáciai elismerését. Az amerikai katonai vezetők egy része, főként MacArthur tábornok koreai főparancsnok, a háború Kínára történő kiterjesztését követelte. Az amerikai kormánynak azonban számolnia

kellett az 1950-ben megkötött szovjet–kínai kölcsönös segítségnyújtási szerződéssel, ezenkívül szövetségesei is biztosítékokat követeltek arra, hogy a koreai háború nem szélesedik világméretű konfliktussá. Ilyen körülmények között a KNK ellen politikai és gazdasági szankciókat foganatosított szavazógépezete révén az ENSZben. / Az első hivatalos érintkezés a KNK és az USA között a koreai fegyverszüneti tárgyalásokon (1951. júl.–1953. júl.) jött létre, majd a külügyminisztereknek a koreai és az indokínai kérdésről 1954-ben tartott genfi tanácskozásán találkoztak képviselőik. A két államot közvetlenül érintő kérdésekről csak 1955. aug. 1-én kezdődtek nagykövetei szintű tárgyalások Genfben, azt követően, hogy a kínai kormány felajánlotta az USA és a tajvani csangkajsekista rezsim kölcsönös védelmi szerződésének következtében kiéleződött helyzet tárgyalásos rendezését. A KNK azonban nem fogadta el azt az amerikai igényt, hogy mondjon le Tajvan fegyveres fölszabadításának jogáról, ezt a belügyeibe való illetéktelen beavatkozásnak tartotta. A nagykövetei tanácskozások színhelye 1958-tól Varsó lett, s itt 1968-ig 134 megbeszélést tartottak. Ezek a találkozók a két állam közötti hivatalos érintkezés csatornái lettek, s az ott elhangzottakat egyik fél sem hozta nyilvánosságra. 1968. jan. után a varsói találkozókat szüneteltették, majd szerepüket részben a magasabb szintű kapcsolatoknak adták át. / A megváltozott nközi erőviszonyok, a realitások kényszerítő ereje, egyúttal a KNK-nak az 1960-as évek elejétől gyökeresen megváltozott nközi politikája indították az amerikai kormányzatot arra, hogy felülvizsgálja a KNK-val való viszonyát, és az 1960-as évek végéig folytatott elutasító és diszkriminációs politikáját. Találkozott ez a törekvés a KNK külpolitikájában a „kulturális forradalom" után bekövetkezett fontos változásokkal, az ország közeledési készségével az USA irányában *(→Kínai Népköztársaság külpolitikája)*. A Nixon-kormányzat 1969. aug.-tól enyhített a KNK-t sújtó megkülönböztető intézkedéseken, majd 1971. jún.-ban feloldotta a több mint két évtizedes gazdasági embargót is. 1971. ápr.-ban kínai meghívásra amerikai asztaliteniszezők érkeztek Kínába, s ezzel nyilvánosan is megkezdődött a kapcsolatfelvétel. 1971. júl.-ban Henry Kissinger, az amerikai elnök akkori nemzetbiztonsági főtanácsadója titokban Pekingbe utazott, s megbeszélést folytatott Csou En-lajjal, az Államtanács elnökével. Kissinger tárgyalásai készítették elő Nixon elnök 1972. febr.-i kínai látogatását is. Erről közös közleményt adtak ki, a sanghaji nyilatkozatot, amelyben mindkét fél állást foglalt a kapcsolatok sokoldalú fejlesztése mellett, de a diplomáciai viszony fölvétele nem történt meg. Abban állapodtak meg, hogy a párbeszédet a Párizsba áttett kínai–amerikai nagykövetei találkozókon, továbbá az időről időre Pekingbe érkező magas rangú amerikai személyiségek közvetítésével fogják folytatni. Kissinger ezek után többször tárgyalt Pekingben. 1973 tavaszán gyakorlatilag nagykövetségi funkciót betöltő „összekötő irodát" állítottak fől Pekingben és Washingtonban. A kínai vezetők nagyhatalmisoviniszta céljaikat követve mind érdekeltebbé váltak a ~-nak fejlesztésében. 1975. dec.-ben Ford elnök látogatott el Kínába. Hangoztatta a kapcsolatok „közös bázisát", de főként a „nemzeti érdekekben" mutatkozó különbségek miatt nem adtak ki közös közleményt. A kapcsolatok teljes rendezésének feltételeként Kína követelte az USA csapatainak visszavonását Tajvanról, az USA diplomáciai kapcsolatainak megszakítását Tajvannal és a kölcsönös védelmi szerződés felszámolását. A Carter-kormányzat – megerősítve a sanghaji nyilatkozat érvényét – folytatta a ~-nak fejlesztését. 1977. aug.-ban Vance külügyminiszter Pekingbe látogatott, majd 1978. máj.-ban Brzezinski nemzetbiztonsági főtanácsadó. Ő a ~-ról kijelentette, hogy bizo-

nyos alapvető, hosszú távú közös érdekek vannak bennük. Az USA kormánya engedélyezte katonai célokra is felhasználható technológia, korszerű ipari berendezések eladását Kínának, s ahhoz is hozzájárult, hogy más NATO-hatalmak fegyvert adjanak el Kínának. / A ~-nak rendeződése önmagában véve szükségszerű, és elősegíti a nközi kapcsolatok normalizálódását. E kapcsolatok alakulásában szerepet játszanak egyrészt olyan tényezők, mint a két állam gazdasági-politikai rendszerének különbözősége és saját nagyhatalmi céljaikból adódó ellentétek, másrészt az éppen ezeknek a céloknak a követése során előálló találkozási pontok. Ezek közé tartozik, hogy Kína szükségesnek látja az USA katonai jelenlétét a világ különböző térségeiben. Minthogy a kínai vezetők a ~-ban is a SZU és a szocialista világrendszer elleni politikájukat követik, e téren is gyöngítik az antiimperialista harc frontját, lehetőséget adnak az USA-nak arra, hogy a nközi küzdőtéren politikailag manőverezzen, főleg a SZU-hoz fűződő viszonyában, s folytassa →*globális stratégiáját*.

Kínai Népköztársaság és India kapcsolatai: hatással vannak az egész földrész békéjére és biztonságára. / Az 1947-ben függetlenné vált India és az 1949-ben megalakult Kínai Népközt. között jószomszédi kapcsolat alakult ki. India 1949. dec. 30-án az elsők között ismerte el a KNK-t, s kezdettől fogva támogatta abban, hogy elfoglalhassa törvényes helyét az ENSZ-ben. A két kormánynak a Tibettel kapcsolatos problémákat rendező, 1954-ben kötött megállapodása fogalmazta meg a →*pancsa sila* elvét. Ugyanabban az évben Csou En-laj kormányfőként Indiába, majd Nehru miniszterelnök Kínába látogatott. India mint az ázsiai és afrikai országok 1955-ben Bandungban megrendezett konferenciájának egyik szervezője, síkraszállt a KNK meghívása mellett. / A kínai külpolitikában az 1960-as évek elejétől eluralkodó nagyhatalmi-nacionalista irányzat következtében a ~-ban is lényeges változások történtek: a kínai vezetők egyrészt vetélytársnak kezdték tekinteni a harmadik világ országai között fontos szerepet betöltő Indiát, másrészt pedig az Indiával kiéleződött határviszályt a nközi enyhülés előmozdítására törekvő szovjet politika megtorpedózására akarták felhasználni. A határviszály oka az volt, hogy a két állam kormánya az angol gyarmati hatóságok és Kína között annak idején kötött szerződések értelmezését és jogállását illetően eltérő álláspontot foglalt el, s ennek következtében 125 000 km² terület hovatartozása vitatottá vált (33 000 km² a határ nyugati szakaszán, Kasmír vidékén, kínai fennhatóság alatt, valamint 2000 km² terület, fontos hágók és átkelőhelyek a középső szakaszon, s 90 000 km² terület a határ keleti szakaszán a kínai részről el nem ismert ún. MacMahon-vonaltól délre, indiai fennhatóság alatt). A két ország közötti feszültséget fokozta az 1959-ben kitört tibeti zendülés, minthogy ennek vezetői Indiába menekültek. Az események következtében jelentősen megnövelték a Tibetben állomásozó kínai csapatok létszámát. A vitatott határszakaszokon 1959. aug. 25–26-án fegyveres harcok törtek ki. A KNK csak akkor hagyott fel a helyzet további élezésével, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy e konfliktusban a SZU-t nem tudja maga mellé állítani, s Indiát sem tudja pozitív semlegességi politikájának feladására bírni. 1962-ben azonban, amikor a karib-tengeri válság következtében kiéleződött a nközi helyzet, a kínai vezetők felújították a hadműveleteket az indiai határ térségében. Provokációs céljaikat ekkor sem tudták elérni, s az összecsapások 1962. dec.-re ismét megszűntek. A határkérdés megnyugtató módon ezek után sem rendeződött a két állam között. / Az India és Pakisztán között kitört konfliktusokban a KNK az 1960-as évek eleje óta Pakisztán oldalán állt. Különösképp élesen jelentkezett ez 1971-ben a hindusztáni szubkonti-

nensen kirobbant háború idején (→*indiai–pakisztáni háborúk*). Ezzel a politikájával összefüggően a KNK vétójogával élve 1974. jún.-ig megakadályozta az 1972-ben függetlenné vált Banglades (a volt K-Pakisztán) fölvételét az ENSZ-be, és államként csak az 1975. aug.-i hatalomátvétel, Rahman elnök meggyilkolása után ismerte el. Indiai részről több alkalommal mutattak hajlandóságot a KNK-val való kapcsolatok rendezésére. 1976-ban a két ország ismét nagykövetei szintre emelte diplomáciai kapcsolatait, de továbbra is fennmaradtak köztük területi problémák.

Kínai Népköztársaság és Vietnam kapcsolatai: →*Vietnami Szocialista Köztársaság és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai*

Kínai Népköztársaság külpolitikája: a nközi küzdőtéren 1949-től, megalakulásától kifejtett tevékenysége, mely több szakaszra oszlik. / Az 1949-től az 1950-es évek végéig tartó szakaszban a kínai vezetők támogatták a SZU, ill. a szocialista világrendszer nközi politikáját, miközben számoltak azzal, hogy érvényt szereznek hegemonikus törekvéseiknek. A Népi Politikai Tanácskozó Testületnek a KNK megalakítását kimondó első ülésén 1949. szept. 29-én elfogadott program így jelölte ki az új állam helyét a nközi küzdőtéren: „A KNK egységre lép minden béke- és szabadságszerető országgal és néppel szerte az egész világon, elsősorban a SZU-val, a népi demokratikus országokkal és az elnyomott népekkel, s a béke és demokrácia nközi táborának oldalán áll..." Elsőnek a szocialista országok vették föl a diplomáciai kapcsolatot a népi Kínával. 1950 nyarára a KNK-t már több mint 25 állam ismerte el, s nagy részükkel Peking diplomáciai kapcsolatot is teremtett. Az USA kezdeményezésére foganatosított kereskedelmi embargó időszakában nagy jelentősége volt a SZU és a szocialista országok nyújtotta gazdasági és műszaki támogatásnak. Ezt akkor Mao Ce-tung is (1943-tól a KP elnöke, 1949–1959 között egyszersmind államfő) többször méltatta. A →*koreai háború* idején (1950–1953) a KNK fegyveresen segítette a Koreai NDK-t. Az 1950-ben kötött szovjet–kínai barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt 1955-ben az NDK-val, 1957-ben a Csehszlovákiával, 1959-ben pedig a Magyaro.-gal kötött barátsági és együttműködési, 1960-ban a Mongóliával kötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási, valamint az 1961-ben a KNDK-val kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés követte. A KNK megfigyelővel képviseltette magát a Varsói Szerződés tagállamainak fontosabb értekezletein. Azzal együtt, hogy a KNK-nak a szocialista világrendszerhez, valamint a nközi kommunista mozgalomhoz fűződő kapcsolatait ebben az időszakban főként az együttműködés jellemezte, már ekkor is megmutatkoztak jelei a kínai vezetők szakadár irányvonalának. 1957-ben Mao Ce-tung a kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásán a háború kérdéséről kifejtett kalandor állásfoglalásában számolt azzal a lehetőséggel is, hogy a szocializmus erői az atomfegyverek alkalmazásával vívjanak ki világméretű győzelmet. / Az 1950-es évek végén kezdtek határozottabban megmutatkozni a kínai vezetők politikájában a nagyhatalmi-nacionalista törekvések. A „nagy ugrás" néven ismert, az 1958-tól 1961-ig tartó erőltetetten gyorsított gazdaságfejlesztés programja egy új külpolitikai irányvételnek akart gazdasági bázist teremteni. Ebben az időszakban a kínai vezetők kezdetben külpolitikai manőverezéssel, majd nézeteik nyilvános kifejtésével és a nközi kommunista mozgalmon belüli nyílt polémia kirobbantásával, utóbb pedig a szakadás előidézésével próbálták a SZU-t és a többi szocialista országot külpolitikai irányvonaluk elfogadására kényszeríteni, s azt tűzték ki célul, hogy megszerzik a vezető szerepet a szocialista világrendszerben és a nközi kom-

munista mozgalomban. Az indiai határon 1962-ben keletkezett konfliktusok *(→Kínai Népköztársaság és India kapcsolatai)* mesterséges kiszélesítésével és kiélezésével a szocialista országoknak a béke fenntartására és megszilárdítására törekvő politikáját akarták megtorpedózni, amikor pedig ez nem sikerült, a békés egymás mellett élés politikájának nyílt támadására tértek át. A KKP általános politikai irányvonalának alárendelt kínai külpolitika azonban nem érte el kitűzött céljait; sem a szocialista országok között, sem a nközi kommunista mozgalomban nem tudott jelentősebb erőket felsorakoztatni maga mögé, s szakadár politikájában az elkövetkező években főleg a különböző országokban működő maoista pártokra és csoportokra támaszkodott. / Amikor nyilvánvaló lett, hogy a szocialista világrendszerben és a nközi kommunista mozgalomban hiába törekszenek hegemón szerepre, a kínai vezetők a fejlődő országok érdekei legkövetkezetesebb védelmezőinek kiáltották ki magukat, s 1963 után azt a célt tűzték ki, hogy a KNK-t a fejlődő országok vezető hatalmává tegyék. A szocialista országokkal és a kommunista világmozgalommal szembeni polémiájuk és politikai harcuk során bekövetkezett elszigetelődésüket a fejlődő országokkal való kapcsolatfejlesztéssel akarták ellensúlyozni. Csou En-laj miniszterelnök és Csen Ji külügyminiszter 1963 végén és 1964 első két hónapjában tíz afrikai, majd három ázsiai országban tett látogatást. A várt eredmény azonban elmaradt: a második afro-ázsiai értekezletet előkészítő, Djakartában 1964. ápr.-ban tartott tanácskozáson a kínai vezetők nem tudták elfogadtatni azt az álláspontjukat, hogy a SZU-t nem kell meghívni a tervezett értekezletre, s később sem sikerült szovjetellenes platformon tömöríteniük a fejlődő országokat. Ezután sem adták fel azt az igényüket, hogy a KNK a fejlődő országok és a nemzeti felszabadító mozgalmak vezetője legyen, de tevékenységüket e téren inkább hídfőállások kiépítésére összpontosították. Súlyos csapást mért azokra a kínai törekvésekre, hogy valamiféle Peking–Djakarta-tengelyt alakítsanak ki, az Indonéziában 1965. szept. 30-a után bekövetkezett jobboldali fordulat *(→indonéziai forradalom és ellenforradalom)*. 1965-től, a „kulturális forradalom" idején a KNK nközi politikája csak a szovjetellenességben maradt következetes, egyébként módosulásokon ment keresztül. Így a „népi háború" teóriája, melyet Lin Piao fejtett ki, bár érvényben maradt ebben az időszakban is, de ezt eredetileg a „forradalom viharsarkainak" nevezett fejlődő országoknak az USA elleni összefogásaként propagálták, a „kulturális forradalom" idején viszont a „népi háború" inkább a függetlenségüket már kivívott fejlődő országok kormányai ellen küzdő fegyveres csoportok és politikai irányzatok támogatására irányult. A „kulturális forradalom" idején Kína nközileg erősen elszigetelődött. / 1969–1970-től, miután a „kulturális forradalom" gyakorlatilag megszűnt (bár a maoisták kijelentették, hogy a jövőben sok „kulturális forradalom" lesz), gyorsan kibontakozott a ~-nak fontos változásokat hozó újabb szakasza. Gyöngítették a fegyveres gerillamozgalmak és a maoista szakadárpártok támogatását, viszont minden eszközzel meg akarták bontani a fejlődő országoknak és a felszabadító mozgalmaknak a SZU-hoz és a többi szocialista országhoz fűződő kapcsolatait, nyitást hajtottak végre a fejlett tőkésországok felé, s tovább követve nagyhatalmi-nacionalista céljaikat, az imperialista hatalmak közötti lavírozás főként szovjetellenes élű politikájára tértek át. A maoista külpolitika szovjetellenességében odáig jutott, hogy 1969. márc.-ban a kínai kormány fegyveres összetűzéseket provokált a szovjet–kínai határon *(→Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai)*. A KKP IX. kongresszusa 1969-ben „a szovjet revizionizmus és az amerikai imperializmus" elleni együttes harc feladatát jelölte ki, a to-

vábbiakban pedig megfogalmazták a „két szuperhatalom" koncepcióját, s ezzel összefüggően szovjetellenes tartalommal módosították a „két közbülső övezet" tételét (→*szuperhatalmak*). / 1970 után nagymértékben kibővültek Kína diplomáciai kapcsolatai, s 1971-ben helyreállították a KNK jogait az ENSZ-ben (→*Kína és az ENSZ*), fejlődésnek indultak a kínai–amerikai és a kínai–japán kapcsolatok. Tanaka miniszterelnöknek 1972. szept.-ben tett kínai látogatásakor létrejöttek a kínai–japán diplomáciai kapcsolatok. A kínai vezetők meg akarták akadályozni azt az enyhülési folyamatot, amely az SZKP 1971. évi XXIV. kongresszusán meghirdetett Béke-program nyomán kibontakozott, fölléptek az európai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartása ellen, s a Közös Piaccal kapcsolatos politikájukat is a SZU és a szocialista országok közössége ellen irányították. A Kínai KP X. kongresszusa 1973-ban, miközben támadásait a SZU-ra összpontosította – a „két szuperhatalom" közül már a SZU-t minősítette veszélyesebbnek, s a szovjetellenességet hivatalos állami politikává tette –, nem támadta a többi szocialista országot és a nközi kommunista mozgalmat, nyilván az SZKP és a SZU elszigetelése végett. A kínai vezetők továbbra is fenntartották a háborús pszichózist az országban (ehhez kell az északról fenyegető támadás veszélyének ürügye), s célul tűzték ki, hogy megteremtik a külpolitikai törekvéseikhez szükséges anyagi-műszaki bázist. Az ENSZ Közgyűlésének 6. rendkívüli ülésszakán 1974. ápr.-ban a kínai ENSZ-delegáció vezetője, Teng Hsziao-ping miniszterelnök-helyettes „többé nem létezőnek" nyilvánította „a II. vh. után egy ideig fennállt szocialista tábort", ugyanakkor Kínát „szocialista és a harmadik világhoz tartozó országnak" minősítette. (Egyes kínai megnyilvánulásokban a KNK-n kívül Vietnam, a KNDK, Albánia és Románia szerepelt akkor szocialista országként.) A kínai vezetők módosították a „közbülső övezetekről" szóló maoista tézist oly formán, hogy a fő ellentét a „szuperhatalmak" (az USA és a SZU) és a harmadik világ között van, s közbülső helyen áll a „fejlett országok" csoportja (→*három világ elmélete*). / Miután Mao Ce-tung 1976-ban meghalt, s utóda Hua Kuo-feng lett, a kínai vezetők a belpolitikában változtatásokba kezdtek a „nagy rend" jelszavával, a ~ elveiben és céljaiban azonban nem történt változás. Ezt mutatta a KKP 1977. évi XI. kongresszusa is. 1978. ápr.-ban a KNK és az Európai Gazdasági Közösség 5 évre szóló kereskedelmi egyezményt írt alá. A kínai vezetők továbbfejlesztették a →*Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatait*; kiélezték a →*Vietnami Szocialista Köztársaság és a Kínai Népköztársaság kapcsolatait*; 1978. aug.-ban, szovjetellenes politikájuk jegyében is, létrehozták a japán–kínai béke- és barátsági szerződést. Ugyanebben a hónapban Hua Kuo-feng hivatalos látogatást tett Romániában és Jugoszláviában. 1978 folyamán kiéleződtek a KNK és Albánia kapcsolatai. / A ~-nak az 1970-es években a következő fő vonásai alakultak ki: 1. Aktív szembeszállás az antiimperialista harc fő frontszakaszain a nközi kommunista mozgalommal és főképp a szocialista országok közösségével; arra való törekvés, hogy ellenpólusokat hozzon létre a szocialista országok közösségével szemben, egyes országokat kivonjon belőle, szembefordítsa őket és egyes kommunista pártokat a SZU-val. 2. A KNK politikai, gazdasági, tudományos-műszaki és katonai kapcsolatainak fokozatos és hosszú távra szóló átorientálása az imperialista táborra, követve közben saját nagyhatalmi-soviniszta céljait. A kínai vezetők fölléptek a NATO erősítéséért, a ny-európai hadipotenciál növeléséért, és szövetségest kerestek elsősorban a ny-európai gazdasági, politikai és katonai integrációban. Ugyanakkor az USA-val fennálló kapcsolatok javítására és teljes rendezésére törekedtek. A KNK

és az USA közös törekvései azt célozták, hogy Ázsiában felborítsák a világpolitikai egyensúlyt. A hegemóniaellenes tételt tartalmazó kínai–japán szerződés megmutatta, hogy a KNK rá akarja kényszeríteni nközi irányvonalát Japánra. Japán került az első helyre a KNK külkereskedelmében. A kínai vezetők az imperialista hatalmakkal folytatott együttműködéstől az országnak modern technikával való ellátását, hadipotenciáljuk gyorsabb fejlesztését is remélték, miközben hangoztatták a vh. elkerülhetetlenségét. A találkozási pontok a kínai vezetők és a fő imperialista erők külpolitikájában lehetőséget adtak az utóbbiaknak arra, hogy a kínai vezetők nközi politikáját saját céljaik elérésére használják föl. 3. Több esetben és a világ különböző térségeiben a kínai vezetők az imperializmus legreakciósabb köreihez csatlakoztak, és segítették azoknak a kommunista pártok és a haladó erők elleni harcát (pl. Peking megerősítette kapcsolatait a chilei fasiszta rezsimmel, a népi Angola ellen egy frontba került a d-afrikai fajüldöző rezsimmel és a CIA-val, Zaireban Mobutu reakciós rendszere mellé állt stb.). 4. A kínai vezetők nközi politikájukban politikai és gazdasági tartalékként tekintettek a harmadik világ országaira. Kína a nemzeti felszabadító harc övezetében kerülte a nyílt összecsapásokat az imperializmussal, ugyanakkor összefogott reakciós mozgalmakkal is, a felszabadító mozgalmakat pedig kalandor útra terelte, s a fejlődő országokat megpróbálta elszigetelni a szocialista világrendszertől és a nközi kommunista mozgalomtól. A kínai politika a harmadik világban támaszpontok létrehozására törekedett, hogy később osztozzon a befolyási övezeteken az imperializmussal. Ez egyszersmind segítette a tőkésállamok neokolonialista törekvéseit.

kisebb határszéli forgalom: →*határsáv*

kisebbségek: →*emberi jogok,* →*önrendelkezési jog*

klíring (clearing): követeléseknek és tartozásoknak bankátutalás útján, készpénzfizetés nélkül történő elszámolása, nközileg is. Fő célja a pénzforgalom egyszerűsítése. A ~ erősen kötött formájú, ezért újabban olyan fizetési egyezményeket részesítenek előnyben, amelyek szabadabb módszerekkel biztosítják a fizetés lehetőségét. A ~-ben biztosítják az overdraftot, a túllépési lehetőséget, mert a fizetések nem lehetnek minden időpontban egyensúlyban. / A KGST-országok 1964. jan. 1-étől kölcsönös tartozásaikat és követeléseiket multilaterális ~-ben számolják el. A megkötött ~-egyezmény szerint az elszámolási pénznem a →*transzferábilis rubel,* az elszámolási központ feladatait pedig a →*Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank* látja el.

know-how: szó szerinti jelentése „tudni, hogyan"; kezelési módszer, különleges gyártási fogás. / Tágabb értelemben olyan, a gyakorlatban alkalmazható műszaki, szervezési, vezetési, gazdasági vagy tudományos ismeret, amelyet az iparjog ugyan nem véd, de gyakorlati haszna miatt gazdaságilag értékes, s nközi csere tárgya. Szűkebb értelemben: az ipari ~ valamely áru előállításához szükséges ismeretek összessége. A ~ formái: műszaki tanácsadás, a korszerű technológia megismertetése, a hozzá szükséges üzemszervezés, a termelés megindítása. Kiterjedhet a szükséges gépek és berendezések, anyagok megállapítására, egyes műszaki tervek kidolgozására, a minőségellenőrzés ismertetésére stb. A nközi kereskedelemben a ~-ra vonatkozó ügylet rendszerint áruk (pl. ipari termelőberendezések), szolgáltatások (pl. termelőüzemek berendezése és megszervezése), szabadalmi vagy egyéb jogok adásvételéhez kapcsolódik. Ritkábban a ~ önálló ügylet tárgya. A ~ a tudományos-

technikai forradalom elterjedésének egyik fontos eszköze.

koalíció: pártok, mozgalmak, államok többnyire bizonyos időre szóló szövetsége, összefogása, rendszerint valamilyen közös politikai vagy katonai cél elérésére. A II. vh. idején az →*antifasiszta koalíció* különböző társadalmi rendszerű államok szövetsége volt – a SZU részvételével – a fasiszta államok legyőzésére. A II. vh. után az imperialista ~-kat (ANZUS, NATO, Ny-európai Unió) a SZU és a szocialista világrendszer, valamint a nemzeti felszabadító mozgalom ellenében hozták létre.

koalíciós hadászat: katonai koalíciókba tömörült szuverén államok hadászatának (katonai stratégiájának) egységes politikai célok alapján való összehangolása a koalíciók méreteiben folyó potenciális vh.-k fegyveres küzdelmének, a hadászati hadműveleteknek szervezett, egységes előkészítése, irányítása és megvívása végett.

kodifikáció: a nközi jog egyes területeire vonatkozó szokásjogi szabályok rendszeres, írásbeli összefoglalása nközi szerződések formájában. / A nközi jog átfogó ~-ja mindeddig nem valósult meg, de egyes részeire vonatkozóan már érdemleges eredmények születtek. ~-s jellegű munkát végeztek a hágai békekonferenciák (1899, 1907) a háborúval kapcsolatos nközi egyezmények megalkotásával. Az egyetemes hatáskörű nközi szervezetek keletkezése jelentősen előmozdította a nközi jog ~-ját, mivel keretükben olyan szervek jöttek létre, amelyek előkészítik a nközi jogalkotásra hivatott államok ~-s tevékenységét. A Népszövetségben folytatott előkészületek után összehívott 1930. évi hágai ~-s konferencia szerződéseket dolgozott ki az állampolgárság egyes kérdéseire vonatkozóan. / Az ENSZ létrejötte a nközi jog ~-ja területén lényeges változást hozott. A szervezetnek az Alapokmány szerint – amely a demokratikus nközi jog alapja – egyik feladata, hogy a nközi jog fokozatos fejlődését és kodifikálását támogassa (13. cikkely, *a)* pont). A ~-s munkák előkészítésére az ENSZ Közgyűlése 1947-ben létrehozta a Nközi Jogi Bizottságot. Ennek tervezetei alapján eddig már több nközi jogszabályt kodifikáltak.

kollektív biztonság: államok együttműködése és közös intézkedései eredményeképpen jön létre a →*béke* fenntartására, s szükség esetén az agressziók leküzdésére. / Ilyen együttműködés megvalósulhat egyetemes *(→Egyesült Nemzetek Szervezete)* és regionális jellegű szervezetek *(→Varsói Szerződés Szervezete)* keretében, valamint szerződések alapján. A béke oszthatatlanságának elvén alapszik: egy állammal szemben elkövetett agresszió az általános békét sérti meg, és az összes állam elleni agressziónak minősül. A ~ alapelveit főként az ENSZ Alapokmánya és más ENSZ-dokumentumok tartalmazzák. Ezek: az államok egymás közötti kapcsolataiban az erőszak alkalmazásának és a vele való fenyegetésnek a tilalma; a nközi vitás kérdéseknek kizárólag békés, vagyis nem fegyveres eszközökkel történő megoldása; kollektív intézkedések meghozatala az agresszív cselekmények megakadályozására, ill. megszüntetésére. / A ~ létrejöttének leglényegesebb feltételei: az államok közötti viszonyok normalizálása és a békés kapcsolatok fejlesztése; a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének megszilárdítása; leszerelési intézkedések végrehajtása, a fegyveres erők és a fegyverzetek csökkentése; a tömegpusztító fegyverek betiltása; demilitarizált, atommentes, semleges övezetek kialakítása; ~-i rendszerek megteremtése, ami végső soron elvezet a katonai tömbök és csoportosulások megszűnéséhez. A SZU már a II. vh. előtt nagy erőfeszítéseket tett, hogy ~-i rendszert hozzon létre a

fasiszta agresszorokkal szemben, s az 1950-es évek közepétől más szocialista államokkal együtt következetes és hosszú távú politikát folytat egy →*európai kollektív biztonsági rendszer*, valamint egy →*ázsiai kollektív biztonsági rendszer* létesítésére. Az ilyen rendszerek a ~-nak hosszú és komplex folyamatban létrejövő erősen fejlett formái, de előttük már ki lehet alakítani a biztonság korlátozottabb formáit.

kolonializmus: →*gyarmati rendszer*

Kominform: →*Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája*

kommandócsapatok: a nyugati államok, valamint néhány nyugati mintára szervezett közel-keleti, ill. afrikai, továbbá l-amerikai ország fegyveres erőinek →*diverziós* feladatokra különlegesen kiképzett és fölszerelt kötelékei.

kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásai (1957, 1960, 1969): ezek a nközi értekezletek a kommunista és munkáspártok együttműködésének, a →*nemzetközi kommunista mozgalom* tömörítésének jelentős formái voltak. A részt vevő pártok képviselői elemezték és értékelték a kommunista mozgalom helyzetét, a nközi helyzet időszerű kérdéseit és feladatait, s dokumentumokat fogadtak el. / Az 1957. évi tanácskozáson nov. 14–16. között 12 szocialista ország kommunista és munkáspártjának képviselői vettek részt, majd nov. 16–19. között 64 párt képviselői. Az előbbi értekezlet nyilatkozatot, az utóbbi békekiáltványt tett közzé. A nyilatkozat támogatta az SZKP XX. kongresszusának a nközi helyzet legfontosabb elvi kérdéseivel kapcsolatos következtetéseit és tételeit. Megállapította, hogy korunk fő tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet. Hangsúlyozta, hogy a két rendszer békés egymás mellett élésének lenini elve biztos alapja a békéért és a népek biztonságáért vívott harcnak. Amíg fennáll az imperializmus, megmarad az agresszív háború talaja; a béke ügyét azonban korunk hatalmas erői védik, amelyek képesek elhárítani a háborút. A kommunisták legfontosabb nközi feladata: harcolni a békért, az imperialisták vh.-s készülődései ellen. A nyilatkozat rámutatott arra, hogy a szocializmus építésének formái és módszerei az egyes országok konkrét történelmi feltételeinek sajátosságaiból eredően különbözőek lehetnek, vannak azonban olyan közös vonások és törvényszerűségek, amelyek a szocializmusért folyó harc alapjai. A nyilatkozat megfogalmazta ezeket a közös vonásokat és törvényszerűségeket. Megállapította továbbá, hogy le kell küzdeni a revizionizmust és a dogmatizmust. A fő veszélynek a revizionizmust minősítette; hozzátéve, hogy a dogmatizmus és a szektarianizmus is fő veszély lehet az egyes pártok fejlődésének különböző szakaszaiban. A békekiáltvány harcra szólította fel a világ dolgozóit a fegyverkezési verseny beszüntetéséért, a nukleáris fegyverek gyártásának és alkalmazásának betiltásáért, az atomfegyverkísérletek beszüntetéséért, valamint a katonai tömbök és támaszpontok létrehozása és fenntartása, az imperialisták közel-keleti provokációi ellen. A békekiáltvány a nközi közvélemény támogatását kérte a kollektív biztonság megteremtésének és a békés egymás mellett élésnek a politikájához. / A második tanácskozáson (1960. nov. 10–dec. 1.) 81 kommunista és munkáspárt – megerősítve hűségét az 1957. évi dokumentumhoz – egyhangúlag újabb nyilatkozatot fogadott el. Kína Kommunista Pártjának vezetői külön álláspontot alakítottak ki az értekezlet dokumentumaival kapcsolatban. A nyilatkozat elemezte a nközi helyzetet, a társadalmi fejlődés fő irányait, a szocialista világrendszer, a nközi kommunista és munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom tapasztalatait. Rámutatott arra, hogy a kapita-

lizmus általános válsága új szakaszba lépett, s ennek sajátossága, hogy nem vh.-val összefüggésben következett be, hanem a két rendszer versenyének és harcának körülményei között, amikor világszerte hatalmas mértékben növekednek az antiimperialista erők. Megállapította, hogy korszakunk a két ellentétes társadalmi rendszer harcának korszaka, a szocialista és a nemzeti felszabadító forradalmak korszaka, az imperializmus gyengülésének és hanyatlásának és a gyarmati rendszer felszámolásának, egyre több nép szocialista útra térésének, a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának korszaka. Korunk fő jellegzetessége, szögezte le továbbá a nyilatkozat, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik. Az emberi társadalom történelmi fejlődésének tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait korunkban a szocialista világrendszer, azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak. Megállapította a nyilatkozat, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom csapásai alatt összeomlott az imperializmus gyarmati rendszere. Ez a szocialista világrendszer kialakulása után, történelmi jelentőségét tekintve, a második legfontosabb esemény. A függetlenné vált országok népei a szocialista tábor támogatásával szembeszegülhetnek az imperialisták mesterkedéseivel, létrehozhatják a maguk nemzeti demokratikus államát, a nem-kapitalista fejlődési útra léphetnek. A nyilatkozat elemezte a kapitalista országok munkásmozgalmát is. A főcsapást a mai körülmények között a tőkés monopóliumok ellen kell irányítani, ezek érdekei összeegyeztethetetlenek a nemzet többségének érdekeivel. A dokumentum arra hívta fel a szocialista országok kommunista és munkáspártjait, hogy szilárdítsák meg egységüket, tanulmányozzák a szocializmus építésének kollektív tapasztalatait, használják ki jobban a szocialista rendszer előnyeit, tartsák magukat a proletár internacionalizmus elveihez az egyes országok közötti viszonyban, neveljék a dolgozókat ebben a szellemben, legyenek engesztelhetetlenek a nacionalizmus és a sovinizmus minden megnyilvánulásával szemben. A tanácskozáson elfogadták a világ népeihez intézett kiáltványt. Ez hangsúlyozta, hogy a szocializmusnak nincs szüksége háborúra; a régi és az új rendszer között, a szocializmus és a kapitalizmus között folyó történelmi küzdelmet nem vh.-val, hanem békés versengéssel kell eldönteni. A kiáltvány síkraszállt a nközi feszültség enyhítése, a német békeszerződés megkötése, Ny-Berlin demilitarizált, szabad várossá nyilvánítása mellett, sürgette a hidegháborús akciók meghiúsítását, a külföldi katonai támaszpontok megszüntetését, a más államok területén tartózkodó csapatok visszavonását, atomfegyvermentes övezetek létesítését. Akcióegységre szólított fel a béke védelmében. / A harmadik tanácskozás 1969. jún. 5–17. között ülésezett, 75 párt képviselői vettek részt rajta. E tanácskozást megelőzte a budapesti konzultatív találkozó (1968. febr.), amelyen 65 kommunista és munkáspárt képviselői meghatározták a Moszkvában tartandó értekezlet napirendjét, megszabták a tanácskozás előkészítésének elveit és formáit, és a dokumentumtervezetek kidolgozására előkészítő bizottságot alakítottak. A moszkvai tanácskozáson elfogadott fő dokumentum – „Az imperializmus elleni harc feladatai a jelenlegi szakaszban, s a kommunista és munkáspártok, az összes antiimperialista erők akcióegysége" – elemezte a világhelyzetet, az imperialista politika agresszív lényegét és lehetséges következményeit; megfogalmazta az összes antiimperialista erő összefogásának és akcióegységének platformját. Rámutatott arra, hogy az imperializmus továbbra is veszélyes ellenfél, amely nem mond le a szocializmus elleni nyílt fegyveres harcról, emellett új módszereket

keres, hogy a munkásmozgalmat belulről ássa alá Az imperializmussal azonban szemben áll az antiimperialista erők hatalmas frontja. Kiemelte a dokumentum, hogy az antiimperialista harc távlatait tekintve elsőrendűen fontos az imperializmussal szemben álló osszes erő szovetségének szorosabbra fűzése. Az imperialistaellenes harcban egyesul korunk három hatalmas ereje: a szocialista világrendszer, a nközi munkásosztály és a nemzeti felszabadító mozgalom. A dokumentum méltatta e három erő jelentőségét, hangsúlyozva, hogy az imperialistaellenes harc dontő ereje a szocialista világrendszer. A szocializmus sikere jelentős mértékben a szocialista országok osszefogásától fugg, az osszefogás alapja pedig a proletár internacionalizmus elveinek kovetkezetes érvényesítése, a szocialista államok nemzeti és nkozi feladatainak helyes osszekapcsolása, a kolcsonos testvéri segítségnyújtás és támogatás fejlesztése. A dokumentum osszefoglalta az antiimperialista harc 9 pontbol álló akcióprogramját, elemezte az akcióegység feltételeit és céljait, a békés egymás mellett élés politikáját és annak aktuális feladatait, kiemelve, hogy a fő erófeszítéseket a nukleáris fegyver eltiltására kell irányítani. Egységes akcióra hívott fel minden imperialista agressziós cselekmény, az osszes fasiszta és más népellenes terrorakció ellen, s megerősítette a kommunisták szolidaritását a fuggetlenségukért és szabadságukért harcoló népekkel A dokumentum ismertette a testvérpártok viszonyának és egyuttműkodésének alapjait, az ellentétek természetét és megoldásának módjait Leszogezte, hogy a kommunista mozgalomnak a kozos imperialistaellenes akciókra vonatkozó irányvonala megkóveteli a marxista–leninista pártok eszmei és politikai szerepének novelését a világ forradalmi folyamatában, a harcot a burzsoá ideológia ellen, a marxizmus–leninizmus erőteljesebb propagálását a tomegek kozott. A tanácskozáson a fő dokumentumon kívul jóváhagytak tobb okmányt, nyilatkozatot az indokínai, a kozel-keleti, a gorogo -i, az indonéziai, a haiti helyzetre vonatkozóan, valamint két felhívást: a béke megvédésére és a Lenin-centenárium mélto megunneplésére.

Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform): tobb európai kommunista és munkáspárt 1947 okt.-ben Lengyelo -ban létrehozott nkozi szerve. Célja a kommunisták tapasztalatcseréjének megszervezése és a kommunista pártok munkájának osszehangolása volt a kolcsonos egyetértés alapján A ~ alapító tagjai voltak: a Bolgár Munkáspárt, Csehszlovákia Kommunista Pártja, a Francia Kommunista Párt, a Jugoszláv Kommunista Párt, a Lengyel Munkáspárt, a Magyar Kommunista Párt, az Olasz Kommunista Párt, a Román Munkáspárt és a Szovjetunió Kommunista Pártja. Kozpontja 1948-ig Belgrádban, azután Bukarestben volt. / A ~ fontos szerepet toltott be a II. vh utáni években az imperialista hatalmak novekvő agresszivitásának, a szocialista országok megsemmisítésére törő terveinek az elhárításában Tanácskozásain kidolgozták a nkozi forradalmi munkásmozgalom számos időszerű stratégiai és taktikai kérdését, s fontos dokumentumokat fogadtak el. Ezek a dokumentumok – ellentmondásaik és hibáik ellenére, pl. a Jugoszláv KP-val kapcsolatban (a JuKP helyzetével foglalkozó 1948. évi határozat után 1949-ben a JuKP-t a ~-ból kizárták) – a *→hidegháború* korulményei kozott hatékonyan segítették a kommunista és munkáspártok harcát. A részt vevő pártok kozponti bizottságai 1956. ápr.-ban határozatot hoztak a ~ felszlatásáról, mert az akkor már nem felelt meg a kialakult nkozi korulményeknek, a nkozi kommunista mozgalom helyzetének és feladatainak. 1947 és 1956 kozott a ~ kiadásában jelent meg tobb nyelven a „Tartós békéért, népi demokráciáért" című hetilap.

kommunista pártok regionális találkozói: kölcsönös kapcsolataik fenntartásának újabb formája. / Minthogy a nközi kommunista mozgalomnak napjainkban nincsenek szabályszerű szervezeti keretei, a kétoldalú kapcsolatok, az elméleti konferenciák és kivált a nközi tanácskozások (*→kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásai*) mellett a ~ fontos szerepet töltenek be, s növekvő hatással vannak a nközi politikára. Céljuk egy-egy térségre, földrészre vonatkozóan elméleti platform kidolgozása, tapasztalatcsere és a politikai akciók összehangolása. Ilyen találkozót rendeztek a többi között a földközi-tengeri országok kommunista pártjai, továbbá haladó és imperialistaellenes szervezetei (Róma, 1968. ápr.); 12 l-amerikai ország kommunista pártja az USA neokolonialista politikájáról és a l-amerikai országok militarizálása elleni harcról (Santiago, 1969. nov.); 28, ill. 27 európai kommunista és munkáspárt a kollektív biztonság és a béke kérdéseiről (Moszkva, 1970. jan. és okt.); 15 ny-európai ország kommunista pártja a ny-európai kapitalista országok munkásosztálya harcának kérdéseiről a nközi monopóliumok fejlődésének viszonyai között (London, 1971. jan.); 6 közép-amerikai kommunista és munkáspárt az imperializmusellenes harc közös programjának kidolgozásáról (Mexikóváros, 1974. jún.). Az európai béke és biztonság ügyére nézve volt jelentős a 24 európai kommunista és munkáspárt 1967. ápr.-ban megtartott *→Karlovy Vary-i konferenciá*ja. 1974. jan.-ban volt a *→nyugat-európai kommunista és munkáspártok brüsszeli konferenciája*, amelyen 21 párt vett részt, s a kapitalizmus európai válságának kérdéseivel és a kommunisták feladataival foglalkozott. 1975. jún.-ban L-Amerika és a karibi térség kommunista pártjai tartottak értekezletet, s jelentős nyilatkozatot adtak ki. A ~ sorában kiemelkedett az *→európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája* 1976. jún.-ban. Az arab országok kommunista pártjai 1976. dec.-ben tanácskoztak az arab nemzeti felszabadító mozgalom időszerű feladatairól.

Komplex Program: *→Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa*

kompromisszum: vitás kérdések rendezése oly módon, hogy a felek kölcsönösen engedményt tesznek egymásnak. / A marxista–leninista pártok – ellentétben a jobboldali és „baloldali" opportunistákkal – különbséget tesznek a ~-ok között attól függően, hogy azok a fennálló erőviszonyok alapján államok vagy pártok között úgy jönnek létre, hogy a munkásosztály és a szocialista forradalom alapvető érdekeit nem sértik, sőt végső soron szolgálják őket, avagy elvi kérdésekben tesznek engedményeket, amelyeknek a munkásosztály és a forradalom ügye kárát vallja. Lenin megállapítása szerint a forradalmi párt nem mond le minden ~-ról, hanem ha az szükséges és célravezető, él vele, ugyanakkor hű marad elveihez, osztályához, forradalmi feladataihoz. / A szocialista országok a II. vh. utáni időszakban a nközi osztályharc folyamán, a vitás nközi kérdések békés rendezése érdekében sokszor éltek a helyes ~ lehetőségével, különösen a leszerelés, a béke és a biztonság kérdéseiben folytatott tárgyalásokon. Nincs azonban ~ a szocialista és a polgári ideológia között. Ezek elvei kibékíthetetlenek, s a munkásosztály és a dolgozók érdekeiért vívott osztályharcban nem szabad engedményeket tenni a polgári ideológiának. Az ideológiai harc folytatható a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének körülményei között is, kizárva a más államok belügyeibe való beavatkozást. Ideológiai területen ~ nem jöhet létre a szocializmus és a kapitalizmus között.

koncentrációs tábor: büntetőtelep, amelyben elkülönítik az ország vagy valamely

leigázott állam lakosságának a rendszerrel szemben álló és rá nézve veszélyes elemeit. A ~-ok az 1930-as, 1940-es években a fasiszta rendszer politikai ellenfeleinek és áldozatainak hírhedt gyűjtőhelyei voltak. A hitleri hatalomátvétel után mintegy 60 kisebb ~-t állítottak fel Németo. területén, ahová elsősorban kommunistákat, szociáldemokratákat és más antifasisztákat, majd a német zsidók tízezreit hurcolták. 1937-től, a háborúra készülve, a kisebb táborokat összevonták, és új, nagyobb táborokat építettek. A megszállt területeken is hatalmas ~-okat szerveztek, amelyekben az „alsóbbrendűnek" minősített népek (zsidók, szlávok stb.) milliói szenvedtek és pusztultak el. A leghírhedtebb ~-ok Auschwitz, Buchenwald, Dachau, Flossenburg, Grossrosen, Mauthausen, Ravensbrück és Sachsenhausen voltak. A „munkatáborokon" kívül külön megsemmisítő táborokat, ún. Vernichtungslagereket is felállítottak (Auschwitz–Birkenau, Chełmno, Majdanek, Sobibór, Treblinka). Az ide deportált foglyok millióit megérkezésük után gázkamrákba küldték. A fasiszta ~-okban 11 millió ember lelte szörnyű halálát. / A II. vh. után egyes imperialista hatalmak is felállítottak ~-okat a nemzeti felszabadító mozgalom elfojtására (Franciao. Algériában, az angolok Kenyában, a D-afrikai Közt. stb.). Az amerikai hadsereg által D-Vietnamban létesített ún. →*stratégiai falvak* is tulajdonképpen ~-ok voltak.

koncesszió: olyan gazdasági szerződés, amelyben valamely ország meghatározott feltételekkel engedélyt ad más országoknak vagy más országbeli érdekeltségeknek bizonyos természeti erőforrások (pl. bánya, föld) kiaknázására vagy meglevő vállalatok, üzemek használatára és fejlesztésére. A fejlett tőkésországok a fejlődő országokban gyakran élnek a ~ eszközével. Ez elősegítheti az utóbbiakban a termelőerők fejlődését, de megnehezíti az állami ellenőrzést.

konföderáció (államszövetség): államkapcsolat, amelyben az egyes tagállamok megőrzik nközi jogalanyiságukat, azaz nem jön létre új, a tagállamok felett álló állam. Az érdekelt államoknak közös szerveik vannak a közössé tett ügyek intézésére, e között tanácskozó szervek határozataikat rendszerint a tagok egyhangú állásfoglalása alapján hozzák. A ~ a múltban gyakran átmenetként szerepelt egy szorosabb államkapcsolat, a →*föderáció* kialakulásához. Korunkban ~ volt kezdetben a brit →*Nemzetközösség* és a →*Francia Közösség,* ténylegesen azonban mindkét alakulat szétesőben van.

kongói függetlenségi harc: Kongó függetlenné válásával, nemzeti egységének megteremtésével kapcsolatos események. / A volt Belga Kongó gyarmat, amelyben a belga monopóliumok főleg a nagy rézés uránérckészletek kiaknázásával koncessziókat szereztek, 1960. jún. 30-án vált függetlenné. A belga kormány megadta az országnak a függetlenséget, arra számítva, hogy továbbra is kiszolgáltatottja marad. Kaszavubu lett a köztársasági elnök, Patrice Lumumba, a kongói nemzeti mozgalom vezetője a miniszterelnök. Ő – a kongói nemzeti egység kiemelkedő harcosa – tényleges függetlenségre törekedett. A belga gyarmatosítók már júl. 8-án csapatokat küldtek a Kongói Közt. ellen. Csombe, Katanga tartomány vezetője, brit–belga ösztönzésre kikiáltotta a nyersanyagokban gazdag terület elszakadását. Lumumba júl. 12-én az ENSZ-et kérte fel, hogy nyújtson katonai segítséget a belga fegyveres intervenció elhárításához. A Biztonsági Tanács határozatában el is ítélte Belgiumot, és ENSZ-haderőt küldött Kongóba. Az USA befolyása alatt álló ENSZ-csapatok azonban beavatkoztak az ország belügyeibe, a reakciós erőket támogatták. Mobutu ezredes 1960. szept.-ben puccsot hajtott végre, Lumumbát letartóztatták, és 1961. febr.-ban megölték. Az ő politikáját folytatta

tató Gizenga kormányát az ENSZ Közgyűlésének többsége nem ismerte el, s a szocialista országok tiltakozása ellenére a gyarmatosítókat kiszolgáló Kaszavubu elnököt támogatták. Kaszavubu 1961. aug.-ban Adoula szakszervezeti vezetőt nevezte ki miniszterelnökké, és a nemzeti megbékélés szellemében Gizenga az új kormányban miniszterelnök-helyettes lett. Ezek után azonban letartóztatták. Amerikai–belga kompromisszum alapján a kongói központi hadsereg és a katangai szakadárok fegyverszünetet kötöttek. Az imperialista (angol–belga–amerikai) tőkeérdekeltségek azonban tovább szították az ellentéteket. 1962 végén, 1963 elején az ENSZ-csapatok megszállták Katangát, s arra kényszerítették, hogy vesse alá magát a központi kormánynak. Csombe Spanyolo.-ba menekült. A „lumumbista" pártok Brazzaville-ben létrehozták a Nemzeti Felszabadítási Bizottságot, mely fegyveres harcot indított Adoula kormánya ellen. 1964. jún.-ban az utolsó ENSZ-csapatok is elhagyták az országot, s Adoula kormánya lemondott. A vezetést a visszatért Csombe vette át. Szabadon bocsátotta Gizengát, egyidejűleg azonban európai zsoldosokat toborzott, s katonai segítséget kapott az USA-tól. Az ENSZ-csapatok távozása után, 1964. szept.-ben Stanleyville-ben, É- és Közép-Kongó központjában Lumumba maoista befolyás alatt álló követői kikiáltották a Kongói Népközt.-ot. Az új állam ellen azonban nov.-ben amerikai–angol intervenció indult, s ennek segítségével Csombe csapatai elfoglalták Stanleyville-t, 1965. okt.-ben Kaszavubu menesztette Csombét, utódja Kimba lett. Nov.-ben Mobutu tábornok, a hadsereg főparancsnoka – az imperialisták kiszolgálójaként – államcsínyt hajtott végre, elfoglalta az elnöki posztot, s 1966. okt.-ben ő lett a miniszterelnök is. 1967. jún.-ban új alkotmányt fogadtak el. 1971. okt.-től az ország neve: Zaire Közt. Mobutu csak a nközi imperializmus támogatásával tudta hatalmát fenntartani (*→zaire-i intervenció*).

konkordátum: a vatikáni Szentszék és valamely állam között létrejött megállapodás. Csak a római katolikus egyházat érintő kérdések szabályozására vonatkozik.

konvenció: *→egyezmény*

konvergenciaelmélet: modern polgári elmélet, e szerint a két társadalmi rendszer, a kapitalizmus és a szocializmus közötti különbségek fokozatosan elmosódnak, a két rendszer „egymásba olvad", valamiféle sem nem kapitalista, sem nem szocialista hibrid formáció jön létre, de végül is a fejlődés egy „megjavított" kapitalizmusba torkollik. / A ~ egyik eleme az „ipari társadalom"-ról, ill. a „posztindusztriális (ipar utáni) társadalom"-ról szóló felfogás. Ez azt állítja, hogy a kapitalizmus és a szocializmus egy és ugyanazon ipari fejlődési korszak két változata. A ~ érvrendszere szerint a napjainkban zajló tudományos-technikai forradalom következtében mindkét társadalmi forma gyökeres szerkezeti változásokat él át: a tőkésországok átfejlődnek a *→fogyasztói társadalom*ba, a szocialista országok gazdasága pedig „kapitalizálódik", s ezek következményeként egységes gazdasági és politikai alapokon nyugvó iparosodott társadalmak alakulnak ki. A társadalmi rendszerek összeolvadását egyebek között olyan általános folyamatok kibontakozásával vélik igazoltnak, mint az automatizálás vagy az elektronikus adatfeldolgozás stb. A rendszerek egymáshoz való közeledése a ~ képviselői szerint nemcsak technikai fejlődésükben, hanem a gazdasági struktúrában, sőt bizonyos gazdaságszerveződési formákban is megnyilvánul (a szolgáltatások gazdasági súlyának növekedése, a mezőgazdasági termelés háttérbe szorulása, a gazdasági egységek koncentrációja, az egész nemzetgazdaságot átfogó állami tervezés stb.). /

A ~ néhány, a valóságban meglevő jelenséget teljesen önkényesen kezel; egyeseket szándékosan felnagyít, másokat elhanyagol. A két rendszer nem konvergál egymással, s a szocializmus nem „olvad bele" a kapitalizmusba. A tudomány és a technika egyetemes jellege és jelentősége nem törölheti el a két társadalmi rendszer politikai, gazdasági és társadalmi struktúrájában meglevő alapvető különbségeket. A két rendszer különbözik egymástól a hatalom és a tulajdonviszonyok tekintetében, s ebből kifolyólag legfőbb társadalmi célkitűzéseiben. A tőkés társadalom nem tekinthet el a monopoltőke érdekeinek kielégítésétől, a profit biztosításától, minden társadalmi célt csak ennek alárendelve enged érvényesülni. A szocializmus lényegétől pedig elválaszthatatlan az a cél, hogy szüntelenül gondoskodjék az egész társadalom érdekeinek érvényesítéséről, a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javításáról, s nem utolsósorban az emberi élet kiteljesedéséről. A két társadalmi rendszert sok jelenség formailag hasonlóvá, de társadalmi-történelmi lényegük és feladatuk gyökeres különbsége kibékíthetetlenné, össze nem olvaszthatóvá teszi. A ~ szerves része a szocializmus ellen irányuló →*fellazítási politikán*ak, marxista kritikája ezért a szocialista társadalomtudományok egyik fontos feladata.

konvertibilitás: a teljes ~ valamely →*valutá*nak szabad, adminisztratív költségektől mentes átváltási lehetősége; a részleges ~ valamely valutának korlátozott átváltási lehetősége (pl. csak a központi bankoknak engedélyezik, vállalatoknak és a lakosságnak nem). A ~ konkrét tartalma a pénzrendszer adott típusának megfelelően módosul. Az aranystandardban a valutáknak a piaci árfolyamon aranyra vagy más valutára való átváltását jelentette. A dollár átválthatósága aranyra 1971. aug. 15-e óta jegybanki szinten sincs biztosítva. A ~ lehet külső, amikor csak devizakülföldiekre vonatkozik, és belső, amikor a devizabelföldjekre is kiterjed. A ~-nak számos fokozata van az idegenforgalomban is (pl. a beváltható valuták mennyiségi korlátozásai). A fejlett tőkésországok valutáinak nagy része 1958 óta konvertibilis, ami csak bankjegyek egymásra való átválthatóságát jelenti, de az aranyra való átválthatóságot nem. A KGST-országok a Komplex Program keretében foglalkoznak a ~ megvalósításának lehetőségével.

konzul: a külképviseleti hatóságok egy fajtájánál, a konzulátusnál szolgálatot teljesítő, az idegen állam megbízásából a fogadó állam területén közigazgatási, gazdasági feladatokat, valamint az ott élő saját állampolgárok érdekvédelmét ellátó állami tisztviselő. A ~-ok jogállását az egyes államok között létrejött ~-i egyezmények szabályozzák. A ~-i jog kodifikálására Bécsbe összehívott értekezlet 1963. ápr. 24-én többoldalú egyezményt fogadott el az ~-i kapcsolatokról. / A ~-i hivatal lehet: főkonzulátus, konzulátus, alkonzulátus vagy ~-i ügynökség – a két állam kapcsolatának jellegétől, valamint attól függően, hogy a szóban forgó ~-i hivatal milyen súlyú feladatokat lát el. A ~-i hivatal élén állhat fő-~, ~, al-~, ~-i attasé és ~-i ügynök. E személyek szolgálati jogviszonyuk jellegét tekintve hivatásos vagy tiszteletbeli ~-ok. A tiszteletbeli kinevezés a tőkés-államokban szokásos: kereskedők és gyárosok a cím kedvéért és az őket kinevező állammal való üzleti kapcsolataik fejlesztése érdekében vállalják az e tisztséggel járó feladatok ellátását. A szocialista államok a tiszteletbeli ~-i intézményt nem tartják felfogásukkal összeegyeztethetőnek, mivel abból az elvből indulnak ki, hogy ~ csak olyan személy lehet, aki felelős az őt kinevező államnak. ~-t – a másik állammal való megállapodás alapján – ugyanannak az államnak több városába is ki lehet nevezni, ha azt a küldő állam gazdasági és kereskedelmi érdeke, ill. az ál-

landóan a másik állam területén lakó állampolgárainak száma indokolja. Ha több ~-t küld valamelyik állam, akkor kijelöli mindegyik működési területét, a ~-i kerületet. Ha a küldő államnak a fogadó államban diplomáciai képviselete és konzulátusa is működik, a hatáskörök világosan megoszlanak közöttük. / Mind gyakoribb jelenség, hogy a diplomáciai és a ~-i szolgálat összefonódik, azaz a küldő állam a ~-i teendők ellátásával is diplomáciai képviseletét bízza meg. A ~ a küldő állam külügyminisztériumától kinevezési okiratot, ún. ~-i pátenst kap, amely megjelöli hivatalos címét, a ~-i kerületet és a ~ székhelyét. A ~ működését csak a fogadó állam működési engedélye alapján kezdheti meg. A ~-i mentességek és kiváltságok szűkebb körűek, mint a diplomáciai képviselő mentességei és kiváltságai. Így a ~ a fogadó állam joghatóságától rendszerint csak a hivatali működésével összefüggő ügyekben élvez mentességet.

konzulátus: →*konzul*

konzuli egyezmény: →*konzul*

kooperáció: a termelés társadalmi jellegéből adódó együttműködés a termelők, ill. a termelőegységek között. Lényeges vonása, hogy a közös vállalkozás vagy tevékenység valamilyen elemét tartalmazza. Szorosan összefügg a munkamegosztással. / A nközi ~ az államok által megszabott keretekben, önálló jogállású gazdálkodó egységek szerződése alapján létrejövő együttműködés meghatározott tevékenységben vagy a termelőtevékenységet előmozdító szellemi vagy egyéb szolgáltatásokban – műszaki és gazdasági előnyök szerzése végett. A tudományos-technikai forradalom kifejlődésével a kis és közepes nagyságú államok önmaguk nem teremthetik meg azokat a társadalmi, termelési feltételeket, amelyek a hatékony és nközileg is versenyképes termeléshez szükségesek, erőiket és eszközeiket kevesebb népgazdasági ágra és ezen belül kisebb számú termékre kell koncentrálniuk, s számukra kiváltképp fontos a nközi ~. A ~ a külkereskedelmi kapcsolatoknál sokkal szervezettebb együttműködést igényel. A nközi ~ feltétele az országon belüli ~ magas színvonala. / A KGST-tagországok ~-ja mind nagyobb méreteket ölt, és Magyaro. számára is nagyon kedvező (timföld-alumínium egyezmény, autóbusz- és autógyártás, vegyipari, számítógépgyártási és olefinprogram stb.). A ~ különböző társadalmi rendszerű országoknak is kölcsönösen előnyös lehet. A →*kelet-nyugati kereskedelem*, a ~ kibővítése lehetővé teszi a fejlett technika átvételét, meggyorsíthatja a gazdasági növekedést, és megjavíthatja az export összetételét. Az európai energetikai együttműködés során a SZU és Ny-Európa között olaj- és gázvezetékek létesülnek, s ezek további kiépítéséről, valamint a belső európai vízi utak egységes rendszerének kialakításáról, villamos távvezetékek segítségével egész Európára kiterjedő erőműrendszer létrehozásáról is tárgyalások folynak. Sikeres ~-s vállalkozások jöttek létre a SZU, ill. Olaszo., Franciao., az NSZK, Japán, az USA és más iparilag fejlett országok között a gép- és gépkocsigyártásban, a kőolaj- és vegyiparban, a kohászat és a könnyűipar egyes ágazataiban. Magyaro. is számos ~-s megállapodást kötött nyugati cégekkel, és a fejlődő országokkal is élénk ~-s kapcsolataink épültek ki.

koreai egyesítési tárgyalások: a Koreai Népi Demokratikus Közt. és a Koreai Közt. képviselőinek tárgyalásai Korea békés, demokratikus, külföldi beavatkozástól mentes egyesítésének elveiről. E tárgyalások a KNDK következetes küzdelme és a nközi helyzetben bekövetkezett enyhülés következtében jöhettek létre. A SZU és a szocialista országok mindig támogatták a KNDK törekvéseit az ország egye-

sítésére. / 1972. júl. 4-én közös nyilatkozatot tettek közzé. A békés egyesítés konkrét feladatainak kidolgozására hivatott koordinációs bizottság 1972. okt.-ben alakult meg, és 1972. dec.-ben tartotta első ülését. A KNDK küldöttsége a konkrét feladatok megoldására törekedve javasolta: 1. a fegyveres konfrontáció elkerülésére kölcsönösen csökkentsék a hadseregek létszámát és a katonai kiadásokat; 2. a gazdasági és kulturális együttműködés előmozdítására gazdasági és kulturális bizottság alakuljon. E javaslatokat a szöuli rendszer azzal utasította el, hogy az egyesítést fokozatosan lehet csak elérni, s első lépésként az árucsere-forgalmat kell rendezni. A koordinációs bizottság második ülésén, 1973. márc.-ban, a KNDK küldöttsége kölcsönös leszerelést szorgalmazó ötpontos javaslatot terjesztett elő. Ebben indítványozta a fegyverkezési verseny megszüntetését, a D-Koreában állomásozó amerikai csapatok kivonását, a két hadsereg létszámának 100–100 000 főre való csökkentését, a fegyverek és a katonai felszerelések importjának beszüntetését, valamint békeszerződés megkötését a KNDK és a Koreai Közt. között. A koordinációs bizottság 1973. jún.-ban megtartott harmadik ülésén a szöuli rendszer küldöttsége a kölcsönös leszerelést szorgalmazó ötpontos javaslatot elhamarkodottnak minősítette, s azt hangoztatta, hogy a kölcsönös bizalom légkörét a kulturális és gazdasági cserékkel kell kialakítani. A KNDK által már az első ülésen javasolt bizottságok életre hívását azonban elutasította. A koordinácios bizottság három ülése folyamán nyilvánvalóvá vált, hogy Pak Csong Hi államfő, miközben a koordinációs bizottságban párbeszédet folytat a KNDK-val, megerősíti és korszerűsíti haderejét, s az ország kettéosztottságának tartósítására törekszik. A holtpontra jutott tárgyalások kimozdítására törekedve Kim Ir Szen, a KNDK elnöke, 1973. jún. 23-án egy nagygyűlésen elhangzott beszédében új ötpontos javaslatot terjesztett elő az ország egyesítésére. Ez indítványozta a katonai konfrontáció kiküszöbölését, a KNDK és a Koreai Közt. sokoldalú együttműködésének megteremtését, az ország két részének küldötteiből álló nagy nemzetgyűlés összehívását, egy konföderatív közt. létrehozását és a két országrész nközi lépéseinek összehangolását. Kim Ir Szen nem értett egyet azzal a szöuli indítványnyal, hogy a KNDK és a Koreai Közt. külön-külön lépjen be az ENSZ-be: a világszervezetbe való belépés csakis a konföderáció létrehozása után, egy államként lehetséges. 1974. aug.-ban a fentiek szellemében a KNDK új javaslatot tett tárgyalásokra. / A ~ ezek után a d-koreai fél megegyezési készségének hiánya miatt zsákutcába jutottak. A szöuli kormány az USA segítségével tovább növelte katonai költségvetését.

koreai háború (1950–1953): az USA k-ázsiai agresszív politikája következtében kirobbant háború, amelyet a d-koreaiak és az ENSZ zászlaja alatt harcoló amerikai haderők vívtak a KNDK hadseregével, s utóbb kínai önkéntesekkel is. / → *Korea kettészakítása* után, 1949-ben és 1950-ben a KNDK több javaslatot tett az ország két részének egyesítésére békés úton. D-Korea és az USA azonban e javaslatokat elutasította, sőt 1950 első felében egyre gyakoribbá váltak a d-koreai vezetők agresszív lépései, összhangban az amerikai politikával. A határincidensek 1950. jún. 25-én nagyobb összecsapáshoz vezettek, s a d-koreai csapatok behatoltak a KNDK területére. A Biztonsági Tanács ezen a napon – kihasználva a SZU távollétét (a SZU képviselője 1950. jan.-ban kivonult a BT-ből, tiltakozásul az ellen, hogy a kínai forradalom győzelme után nem a KNK, hanem Tajvan foglalta el Kína helyét a BT-ben), tehát azt, hogy nem élhetett vétójogával (az öt állandó BT-tag egyhangú szavazata alapfeltétele a BT-

határozatok érvényességének) – határozatot hozott, amelyben agresszornak minősítette a KNDK-t, majd két nappal később felszólította az ENSZ tagállamait, hogy fegyveresen támogassák a d-koreai kormányt. Ezt a határozatot ismét a SZU távollétében és vétójoga gyakorlásának lehetősége nélkül hozták. Az ENSZ keretében 16 állam (Ausztrália, Belgium, a D-afrikai Unió, Etiópia, Franciao., Fülöp-szk., Görögo., Hollandia, Kanada, Kolumbia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Thaiföld, Töröko., Új-Zéland és az USA) küldött kisebb egységet a ~-ba, tulajdonképpen az USA és a d-koreai kormány adta a KNDK elleni haderő több mint 90%-át. Azt a tényt, hogy az USA a világszervezetet saját agresszív céljai megvalósítására használta fel, megerősíti, hogy Truman elnök már a BT határozatát megelőző napon utasítást adott az amerikai csapatoknak D-Korea támogatására. / A háború első szakaszában 1950. szept. közepéig a KNDK fegyveres erői szoros egységben a néppel Korea területének 95, lakosságának 97%-át felszabadították. Akkor azonban az amerikai csapatok, abszolút légi és tengeri fölényben lévén, az incsoni partraszállással (50 000 katonával) ellentámadást indítottak, majd átlépték a 38. szélességi fokot, s egészen a kínai határig nyomultak előre. A KNK már korábban is többször figyelmeztette az USA kormányát, hogy nem tűrheti az amerikai egységeket határai mentén, annál kevésbé, mert azok néhányszor kínai városokat is bombáztak. Ebben a helyzetben a KNDK kormányának kérésére kínai önkéntesek is hadba léptek. Segítségükkel sikerült megfordítani a hadihelyzetet, s a frontvonal ismét a 38. szélességi foktól délre került. / 1951. jún.-ban Malik, a SZU ENSZ-képviselője javaslatot tett a konfliktus megoldására. 1951. júl. 10-én kezdődtek meg a fegyverszüneti tárgyalások Keszonban, majd újabb incidensek következtében néhány hónapig ismét szüneteltek. Végül Panmindzsonban folytatódtak a tárgyalások, s még 16 hónapig tartottak, mivel a d-koreai fél hosszú ideig szabotálta a megegyezést, nem volt hajlandó a hadifoglyok hazaengedésére. Így csak 1953. júl. 27-én szűntek meg a fegyveres összeütközések. Ekkor született meg az ún. panmindzsoni egyezmény, amely a határt nagyjából a 38. szélességi fok mentén, tehát a tulajdonképpeni kiindulási pontnál állapította meg, meghatározta a demarkációs vonalat, rendezte a hadifoglyok ügyét, a Koreában állomásozó külföldi csapatok visszavonásának módját. A fegyverszüneti egyezmény után a békekötésben az 1954. júl. 27-én összeült *→genfi értekezleten* sem tudtak megegyezni. A hadiállapot tehát elvben azóta is fennáll. A koreai kérdésben 1972. júl.-ban az enyhülés jelei mutatkoztak: a KNDK és a Koreai Közt. képviselői közös közleményt adtak ki; ez előirányozta Korea békés újraegyesítését *(→koreai egyesítési tárgyalások)*.

Korea kettészakítása (1948): az addig egységes országnak az amerikai imperialisták mesterkedése folytán és a nagyhatalmak közötti egyezmények ellenére bekövetkezett kettészakítása. / Koreát 1945. aug.-ban szabadította fel a szovjet hadsereg a 40 éves japán megszállás alól. A térségben érdekelt győztes nagyhatalmak, a SZU és az USA megállapodtak abban, hogy Korea területén a 38. szélességi foktól északra a szovjet, délre az amerikai megszálló csapatok fegyverzik le a japán hadsereget. 1945. dec.-ben Moszkvában a SZU, az USA és Nagy-Britannia egyezményt írt alá egy összkoreai ideiglenes demokratikus kormány alakításáról. E célból egy amerikai–szovjet közös bizottságot hoztak létre, amelynek munkáját azonban az amerikai fél minden eszközzel gátolta. A D-Koreában állomásozó amerikai csapatok megakadályozták a demokratikus fejlődést, és támogatták az addigi kapitalista társadalmi berendezkedés fennmaradását. Északon viszont földosztást hajtot-

tak végre, megkezdték az államosításokat, megindult a gyors demokratikus fejlődés. D-Koreában az amerikai parancsnokság irányítása alatt 1948. máj. 10-én választásokat tartottak, amelyeket a szavazásra jogosultak 70%-a bojkottált. Ennek ellenére aug. 15-én megalakították a Koreai Közt.-ot, amelynek elnöke az USA-barát Li Szin Man lett. A d-koreai állam megalakulásának ellenlépéseként az é-koreai politikai szervezetek is választásokat tartottak, s ezek alapján létrehozták a Legfelsőbb Népi Gyűlést, és szept.-ben kimondták a Koreai Népi Demokratikus Közt. megalakulását. A d-koreai reakciós rezsim saját uralma alá szerette volna vonni egész Koreát, s 1950-ben kirobbantotta a →*koreai háborút*.

korlátozott atomháború: a nyugati katonai szakírók nézete szerint a →*korlátozott háború* olyan fajtája, amelyben – a korlátozott politikai célok miatt – a küzdő felek csak harcászati (taktikai) atomfegyvereket alkalmaznak. A szocialista hadtudomány nézete szerint az ilyen jellegű fegyveres küzdelem óhatatlanul →*általános atomháborúvá* fejlődik.

korlátozott (szabályozott) **háború:** az imperialista katonai felfogás szerint olyan →*háború*, amelynek céljait, eszközeit, területi kiterjedését s idejét a küzdő felek előre elhatározott módon korlátozzák, ill. „szabályozzák". A célokat korlátozva pl. nem törekszenek az ellenség teljes területének elfoglalására, vagy fegyveres erőinek teljes megsemmisítésére. Az eszközeiben ~ általában a háborúkban használt fegyverek körének szűkítését jelenti. A polgári hadtudomány elméleti és gyakorlati szakemberei a ~ körébe sorolják a →*korlátozott atomháborút*, a →*hagyományos fegyverekkel vívott háborút*, valamint a →*helyi háborút*. A szocialista hadtudomány szerint a ~-k a világbékére nézve igen veszélyesek, mert mindenkor magukban hordják a rakéta-atomeszközök bevetésével vívott vh. veszélyét.

kormányelismerés: →*elismerés*

Kormányközi Tengerészeti Tanácskozó Szervezet (Inter-Governmental Maritime Consultative Organization, IMCO – London): az ENSZ szakosított szervezete. Létrehozását egy 1948-ban kötött megállapodás rendelte el azzal, hogy hatályba lépéséhez 21 ország jóváhagyása szükséges, köztük 7, legalább 1 millió BRT nagyságú flottával rendelkezőé. Így működését csak az ENSZ 1958-ban megtartott I. tengerjogi konferenciájának határozata alapján és a kellő számú ratifikáció birtokában kezdhette meg. Feladata a nközi kereskedelmi hajózás kérdéseinek szabályozása, kölcsonös tájékoztatás hajózási, műszaki, biztonsági stb. ügyekben. A ~ a letéteményese az 1960-ban „az élet biztonsága a tengeren" tárgyában kötött, továbbá „a tenger szennyezettségéről" szóló, 1962-ben elfogadott nközi egyezménynek. Tagországainak száma 1976-ban 100 volt, köztük európai szocialista országok is. Vezető szerve a 2 évenként ülésező Közgyűlés, amely meghatározza a szervezet munkaprogramját, megválasztja a 18 tagú Tanácsot és a 16 tagú Tengerészeti Biztonsági Tanácsot.

kozmikus fegyverek (űrfegyverek): a kozmikus térségbe (a felszíntől 35 km-nél nagyobb magasságba) juttatott repülőszerkezetek, ill. űrállomásokra szerelt harceszközök, rakéták, amelyek e térségből földi, tengeri és légi katonai célokra irányíthatók. 1967. jan. 27-én 103 ország szerződést írt alá, amely megtiltja a világűr felhasználását katonai célokra (→*világűr jogi helyzete*).

Kozmikus Távközlési Szervezet (Interszputnyik – Moszkva): űrkutatási kapcsolatok szervezete. 1971-ben Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelo., Ma-

gyaro., Mongólia, az NDK, Románia és a SZU alapította. Tudományos együttműködésre hivatott, a kozmikus tevékenység minden területét átfogja. Irányító szerve a Tanács – ebbe minden tagállam egy képviselőt küld –, valamint az Igazgatóság, élén a vezérigazgatóval.

kozmikus térség: →*világűr jogi helyzete*

kozmopolitizmus: a nemzetre és a nemzetek közötti kapcsolatokra vonatkozó polgári elmélet, amely lényegében azt állítja, hogy a nemzet már túlhaladott jelenség, s helyébe szükségszerűen a nemzetek fölötti egyesülés lép. A polgári nemzetek kialakulásának korszakában a ~-nak viszonylag haladó szerepe volt, mert hatott a nemzeti elzárkózás és korlátoltság ellen. Korunkban azonban reakciós ideológiává vált: az imperializmus eszköze, főként a tőkés integráció megvalósítására, aláássa a népek nemzeti érzését és öntudatát, az USA és a nközi monopóliumok uralmi terveit szolgálja. A ~ napjainkban főként a nemzetek fölöttiség monopoltőkés elvében és gyakorlatában jelentkezik. Az imperializmus a szocialista országok ellenében az ideológiai harcban igyekszik lejáratni a szocialista hazafiságot, egyszersmind fő ideológiai fegyvere a →*nacionalizmus*, kiváltképp a szovjetellenesség szítása.

kölcsönbérleti törvény (Lend-Lease Act): 1941. márc. 11-én az USA Kongresszusa által elfogadott törvény, amely felhatalmazta az elnököt, hogy az →*antifasiszta koalíció*ban részt vevő államoknak hadianyagokat, hadi fontosságú nyersanyagokat és más árukat kölcsönbe, ill. bérletbe adjon. A hadban álló antifasiszta országoknak adandó segítséggel együtt a ~ célja az USA kivitelének fokozása, az amerikai monopóliumok profitjának növelése is volt. E törvény alapján az USA 1941. márc.-tól 1945. aug.-ig 46 milliárd dollár értékű árut szállított, ebből 30 269 millió dollár értékűt Nagy-Britanniának. Lényegesen kevesebbet kapott a SZU: 9800 millió dollár értékű árut. Az USA pedig 7,3 milliárd dollár értékben kapott különböző árukat a szövetséges hatalmaktól. A ~ keretében küldött áruk értéke az antifasiszta koalíció összes háborús kiadásának mintegy 6%-át tette ki. A II. vh. után a ~-ből adódott kötelezettségek nagy részét eltörölték. A SZU és az USA 1972. okt. 18-án kereskedelmi csomagterv egyik részeként egyezett meg a II. vh. idejéből fennmaradt kölcsönbérleti problémák rendezésében.

Kölcsönös Biztonsági Törvény (Mutual Security Act, 1951): az ugyancsak 1951-ben hozott →*Battle-act*tel együtt az USA jelentős hidegháborús intézkedése. A ~ nyomán Kölcsönös Biztonsági Hivatalt állítottak fel. Formailag katonai, gazdasági és technikai segélytörvény, lényegében azonban a szocialista országokban diverziós tevékenységet kifejtő erők, ill. az onnan disszidált ellenforradalmi elemek anyagi támogatására jött létre.

Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST – Moszkva): a szocialista országok nközi gazdasági együttműködési szervezete, amelyben önálló nemzeti gazdaságok vesznek részt. Célja a szocialista gazdasági integráció megvalósítása – a benne részt vevő államok gazdasági fejlődésének koordinációja, a fejlesztési tervek egyeztetése, a termelési együttműködés és szakosítás, a nközi szocialista munkamegosztás fejlesztése révén. Előmozdítja a termelőerők színvonalának fejlődését, a tudományos-technikai előrehaladást, a népgazdaságok közötti fejlődési különbségek kiegyenlítését, egyúttal a szocializmus közös gazdasági erejének növekedését. Munkájában érvényre jutnak a szocialista internacionalizmus elvei, összhangban tagállamainak szuverenitásával. / A ~-t 1949. jan.-ban alapította Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., Románia és a SZU. Még 1949-ben

csatlakozott hozzá Albánia, de 1961 vége óta nem vesz részt munkájában. 1950-ben tagja lett az NDK, 1962-ben Mongólia, 1972-ben Kuba és 1978-ban Vietnam. Kezdetben a ~ európai szervezet volt, ezt az 1959-ben elfogadott alapokmány is kimondta. Az alapokmányt 1962-ben módosították, s ennek alapján nem európai államok is tagjaivá válhattak a ~-nak. 1965 óta Jugoszlávia külön szerződés alapján részt vesz a ~ majdnem minden szervének munkájában. Az alapokmányban 1974-ben tett módosítás alapján nem szocialista országok is csatlakozhatnak a ~-hoz. Külön megállapodás alapján együttműködik a KGST-vel 1973 óta Finno., 1975 óta Irak és Mexikó. A ~ vezető szerveinek és egyéb bizottságainak ülésein meghívottak is részt vehetnek, ezek közül állandó a Koreai NDK. / A ~ legfelsőbb irányító szerve a TANÁCS; ez évente ülésezik, általában miniszterelnöki szinten. Meghatározza a szervezet tevékenységét, dönt a szervezeti kérdésekről, új tagok fölvételéről, az alapokmány módosításairól. Ajánlásokat és határozatokat hoz. A ~ legfőbb operatív irányító szerve a VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁG. Ez évente négyszer ülésezik, s tagjai a tagállamok – általában – miniszterelnök-helyettesi szintű küldöttei. Tevékenységéért felelős a Tanácsnak, munkájáról ennek évente beszámol. A VB elnöke évente változik az országok orosz abc szerinti sorrendjében. Amelyik ország a VB elnökét adja, annak kormányfője elnököl a Tanács ülésén is, s ez utóbbi színhelye az elnököt adó ország fővárosa. A VB mellett a következő BIZOTTSÁGOK működnek: Tervezési Együttműködési Bizottság, ebben a tagállamok tervhivatali vezetői vesznek részt, s fő feladata a tagországok népgazdasági terveinek egyeztetése; Tudományos-műszaki Együttműködési Bizottság, a tagországok e területen illetékes szerveinek vezetői vesznek benne részt, s célja a sokoldalú együttműködés előmozdítása a tudományos-technikai fejlesztésben; az Anyagi-műszaki Ellátási Bizottság, amelyben általában a tagországok anyag- és árhivatalainak elnökei vesznek részt, s célja e területen az együttműködés fejlesztése. A ~ munkájának fontos részei az ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGOK. Ezek a VB irányításával működnek. Tagjai a tagállamok terület szerint illetékes miniszterei (miniszterhelyettesei). Állandó elnökeik vannak, akik annak az országnak állampolgárai, ahol egy-egy állandó bizottságnak a székhelye van. A következő állandó bizottságok működnek: valutáris-pénzügyi (Moszkva), külkereskedelmi (Moszkva), gépipari (Prága), villamos energetikai (Moszkva), atomenergia békés felhasználásával foglalkozó (Moszkva), földtani (Ulánbátor), szénbányászati (Varsó), vegyipari (Berlin), kőolaj- és gázipari (Bukarest), könnyűipari (Prága), élelmiszeripari (Szófia), rádiótechnikai és elektronikai ipari (Budapest), vaskohászati (Moszkva), színesfémipari (Budapest), mezőgazdasági (Szófia), szabványügyi (Berlin), statisztikai (Moszkva), építésügyi (Berlin), közlekedési (Varsó), polgárirepülés-ügyi (Moszkva), postai és távközlési (Moszkva). A képviseleti szerveken kívül a ~-nak nközi apparátusa is van: a TITKÁRSÁG. Vezetője a ~ titkára. Titkárhelyettesekkel, szakági, valamint funkcionális osztályokkal dolgozik, munkatársai a tagállamokból kerülnek ki. A titkárt a Tanácsülés, a titkárhelyetteseket – a tagállamok javaslatára – a Végrehajtó Bizottság nevezi ki. A ~ létrehozott közös pénzügyi és gazdasági szervezeteket, ilyen a →*Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank*, a *Nemzetközi Beruházási Bank*, a →*Közös Tehervagonpark* stb. / A tagállamok egyenjogúságát és szuverenitását biztosítja, hogy minden képviseleti testületben minden tagállamnak csak egyetlen szavazatra van joga. A tagállamok a közös ügyekben önkéntesen, érdekeltségi alapon döntenek és hoznak ajánlásokat, mert a szervezetnek nincs kötelező érvényű határozatokat hozó, a tagországok fölött álló

intézménye. A tagállamok a szervezeten kívül álló országokkal is sokoldalú kapcsolatot tartanak fenn. A ~ határozatai a tagállamok részére csak ajánlások, akkor lépnek hatályba, ha az illető országban törvényerőre emelték őket. / A ~ 1969. évi 23. (külön) ülésszakán elhatározták, és 1971. évi 25. ülésszakán jóváhagyták a tagállamok együttműködésének további erősítésére, a szocialista gazdasági integráció fejlesztésére irányuló Komplex Programot, amely 15–20 év alatt valósul meg. Ez az együttműködésnek azokat a formáit helyezi előtérbe, amelyek egyaránt szolgálják valamennyi tagország érdekeit, elősegítik a fejlettségi szintek kiegyenlítődését, gazdaságaik fokozatos egymáshoz való közeledését és egységes szervezetben való szoros összefogását, továbbá azoknak a követelményeknek az elérését, amelyek az egyes országokban a fejlett szocialista társadalom építéséből adódnak. A tagállamok evégett fokozottan törekednek arra, hogy kedvezőbb föltételeket teremtsenek a szocialista nközi munkamegosztás további elmélyítéséhez, fejlesszék a gazdaság, a tudomány és a technika fő ágaiban a szilárd és gyümölcsöző kapcsolatokat, s az együttműködést a tervezésben és főként a tervkoordinációban. A Komplex Program megvalósulása eredményeként kibővül és megszilárdul a tagországok nközi piaca, fejlődnek valutáris és pénzügyi kapcsolataik. A fontosabb együttműködési feladatok megoldását szolgálják a →*célprogramok*. A békés egymás mellett élés politikájának megszilárdulása és kiterjedése idején, amikor a szocialista országok és a fejlett tőkésországok között gyarapodnak a gazdasági és a tudományos-műszaki kapcsolatok, ill. fokozódik a két rendszer gazdasági versenye, a ~ jelentősége növekszik. A szocialista országok ugyanis helyzetüket a világpiacon akkor tudják kellőképpen erősíteni, ha határozottan fejlesztik saját sokoldalú együttműködésüket, és összehangolják külgazdasági lépéseiket is.

kölcsönösség elve: az államok kapcsolatainak alapjához tartozó elvek egyike, következik az államoknak a nközi kapcsolatokban való szuverén egyenlőségéből. / Minden állam más államokkal él együtt, s ebből eredően a felmerülő nközi problémák megoldásában az államoknak szükségszerűen együtt kell működniük a ~ alapján. Az államoknak kölcsönösen tiszteletben kell tartaniuk a területi integritást, a szuverenitást, kölcsönösen tartózkodniuk a másik állam belügyeibe való beavatkozástól, kapcsolataikat a kölcsönös előnyök alapján kell építeniük. / A ~-t a nközi jog általánosan elismeri, és megerősítették ezt az elvet számos nközi szerződésben.

Kőolajat Exportáló Országok Szervezete (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC – Bécs): 1960. szept.-ben Bagdadban alakult meg. 1977-ben a következő 14 állam volt a tagja: Abu Dhabi (Arab Emírségek Szövetségének tagállama), Algéria, Ecuador, Gabon, Indonézia, Irak, Irán, Katar, Kuvait, Líbia, Nigéria, Szaúd-Arábia, Trinidad és Tobago, Venezuela. E fejlődő országok adják a világ kőolajkitermelésének több mint 50%-át, s részesedésük a világ tőkés kőolajexportjából több mint 85%-ot tesz ki. Köztük Szaúd-Arábia termeli a legtöbb kőolajat, utána Irán és Kuvait következik. / A ~ összehangolja a tagországok olajpolitikáját avégett, hogy egységesen lépjenek föl a nközi olajmonopóliumok ellen, kivált az olajárak kérdésében, s ösztönzi nemzeti olajtársaságok létrehozását. 1973. okt.-tól a ~ saját maga határozza meg az egységes olajárakat tagállamaira vonatkozólag, s 1973-ban az olaj-exportárakat ezek az államok jelentősen, 1975-ben pedig 10%-kal emelték. A szervezeten belül különböző érdekeltségű és politikai irányzatú (köztük imperialistabarát) államok vannak, s ez gyöngíti egységüket. Megmutatkozott ez 1977-ben is, ekkor Szaúd-Arábia és Abu Dhabi árpolitikája következtében egy ideig

az OPEC-nak kétféle olajára volt érvényben. Az OPEC 1978. évi konferenciáján nem határoztak el újabb áremelést; Szaúd-Arábia, Irán, Abu Dhabi és Katar megakadályozta ezt (→*olajpolitika*). / Legfelsőbb szerve a Konferencia, amely kinevezi a Kormányzótanács tagjait (minden tagállamból egy képviselőt), és irányítja a Titkárság munkáját.

környezeti hadviselés: a környezetmódosító technikákkal folytatott hadviselés. / A genfi Leszerelési Bizottság, főleg a SZU kezdeményezésére, 1976. szept.-ben egyezménytervezetet fogadott el a ~ eltiltásáról. Az egyezményt 1977. máj. 18-án írták alá 33 állam képviselői, 1977-ben még nem lépett életbe. Az „Egyezmény a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról" 10 cikkelyt tartalmaz. Az egyezményben részes minden állam kötelezettséget vállalt arra, hogy nem folytat ~-t, s hogy egyetlen államot, államcsoportot vagy nközi szervezetet sem segít abban, ill. nem ösztönöz vagy késztet arra, hogy ~-t folytasson. Az egyezmény tisztázza a „környezetmódosító eljárás" fogalmát: ez „a természeti folyamatokba való tudatos beavatkozás révén megváltoztatja a Föld vagy a világűr dinamikáját, összetételét vagy szerkezetét, beleértve a Föld élővilágát, szilárd kérgét, vízkörét vagy légkörét". Az egyezmény rendelkezései nem akadályozzák a környezetmódosító eljárások békés célú alkalmazását, sőt a részt vevő államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy elősegítik az ilyen célú együttműködést. Az egyezmény intézkedett az ENSZ keretében működő szakértői tanácskozó bizottság összehívásáról, a szükséghez képest. / Az egyezmény kifejezte a különböző társadalmi rendszerű államok közös érdekeit, s gyarapította a részleges fegyverkorlátozási, leszerelési intézkedések sorát.

környezetvédelem: → *ökológiai válság*

követ: →*nagykövet*

követség: →*diplomáciai képviselet*

Közel-Kelet: a nyugati gazdasági és politikai irodalomban meghonosodott kifejezés az Európához „közeli" terület jelölésére; ez a főként Ázsia és Afrika találkozási pontja körül elterülő, döntően arab, többségében olajban gazdag országokat öleli fel. A ~-hez tartozik Ázsia valamennyi arablakta állama és területe, valamint Izrael és Ciprus, továbbá az afrikai Egyiptom. Újabban használatos helyette az Arab Kelet elnevezés is, ez azonban egyrészt értelmileg kizárja Izraelt, másrészt viszont, egyes értelmezések szerint, magában foglalja Afrika arab államait, így Líbiát és a többi arab országot is. A ~-nek földrajzi fekvésénél (a területet átszelő kereskedelmi útvonalak, a Szuezi-csatorna), természeti kincseinél és stratégiai helyzeténél fogva nagy gazdasági, politikai és katonai jelentősége van.

közel-keleti válság: →*izraeli–arab háborúk*, →*genfi közel-keleti békeértekezlet*

Közel-Keletre vonatkozó ENSZ-határozatok: az ENSZ Közgyűlése és a Biztonsági Tanács számos határozatban foglalkozott a közel-keleti helyzettel és a rendezés szükségességével. Ezek közül a legfontosabbak: 1. A Közgyűlés 3. ülésszaka 1948. dec.-ben határozatban kötelezte Izraelt a palesztin menekültek befogadására, ill. kártalanítására, sőt Izrael Állam ENSZ-felvételét e határozat végrehajtásától tette függővé. Izrael szinleg kötelezettséget vállalt legalább 100 000 menekült visszafogadására, ill. kártalanítására, de az ENSZ-be való fölvétele után megszegte ígéretét. 2. A Biztonsági Tanács 1967. nov.-ben a közös szovjet–amerikai indítványra meghozott 242. sz. határozatában

kötelezte Izraelt a megszállt területek kiürítésére (a francia és az angol szöveg közötti fogalmazásbeli különbség ma is vitára ad okot, az angol szöveg ugyanis szó szerint „visszavonulás megszállt területekről", tehát nem „a" megszállt területekről, s Izrael csak ebben az értelmezésben hajlandó a határozatot tárgyalási alapnak elfogadni); kötelezte továbbá az érintett arab országokat Izrael állami létének elismerésére, a szabad hajózás biztosítására a Szuezi-csatornában és a Tiran-szorosban, s előírta a palesztin menekültek problémájának rendezését. Az arab országok nem fogadták el a 242. sz. határozatot, részben azért, mert tartózkodtak Izrael elismerésétől, de elsősorban azért, mert ez a határozat a palesztin kérdést továbbra is menekültkérdésnek, és nem nemzeti kérdésnek nyilvánította. 3. A Biztonsági Tanács 1973. okt.-ben, a negyedik közel-keleti háborút követően, szintén szovjet–amerikai indítványra hozta meg a 338. sz. határozatát. Ez a 242. sz. határozathoz viszonyítva két vonatkozásban is előrelépést jelentett: a *→genfi közel-keleti békeértekezlet*et javasolta az átfogó rendezés fórumának a SZU és az USA társelnökségével, továbbá a palesztin kérdést immár nemzeti kérdésnek minősítette. Ezt a határozatot, ill. a genfi keretet az érintett arab országok elfogadták, azzal a módosítással, hogy a genfi értekezleten a Palesztinai Felszabadítási Szervezetnek kell a palesztin nép képviseletében részt vennie. 4. Az ENSZ Közgyűlésének 29. ülésszaka 1974. okt.-ben határozatban ismerte el a palesztin nép nemzeti jogait, köztük az államalakításhoz való jogát.

Közép-afrikai Gazdasági és Vámunió (Union Douanière et Économique de l'Afrique Centrale, UDÉAC – Bangui): a Francia Közösség keretében a volt egyenlítői afrikai gyarmatokból (Csád, Gabon, Kongó, Közép-afrikai Közt.) Párizsban, 1959-ben alakult vámunió (a Közép-afrikai Vámunió) utóda. 1961-ben Kamerun is csatlakozott hozzá. A vámuniót 1964-ben gazdasági unióvá bővítették ki. E minőségében 1966 óta működik, s akkor vette fel a ~ nevet. Csád és a Közép-afrikai Közt. 1968-ban kilépett a ~-ból, de ez utóbbi néhány hónapon belül visszatért. A tagállamok importárukra közös külső vámtarifát alkalmaznak, kivétel az Európai Gazdasági Közösségből és néhány más országból származó áruk. / Vezető szervei: az Államfők Tanácsa, a Végrehajtó Bizottság és a Főtitkárság.

Közép-amerikai Államok Szervezete (Organización de Estados Centroamericanos, ODECA – San Salvador): Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras és Nicaragua 1951-ben kötött megállapodása. 1962. dec.-ben Panama is csatlakozott hozzá. A ~ – fennállása óta – az amerikai imperializmus eszköze a térség forradalmi erőinek elfojtására. Az 1960-as évek óta éle elsősorban Kuba ellen irányult. 1962-ben a tagországok új alapokmányt fogadtak el, 1964-ben pedig valutaközösségben állapodtak meg. A ~-nek jelentős szerepe volt a részt vevő államok határvitáinak rendezésében *(→Honduras és El Salvador háborúja)*. Vezető szervei az Államfők Tanácsa és a Külügyminiszterek Értekezlete. A folyó munkát a Végrehajtó Tanács, ill. a Central American Bureau (tkp. főtitkárság) végzi.

Közép-amerikai Közös Piac (Mercado Comun Centroamericano, MCC – Guatemala): gazdasági integráció, amelyet El Salvador, Guatemala, Honduras és Nicaragua hozott létre 1960. dec.-ben a *→Közép-amerikai Államok Szervezete* támogatásával. 1963-ban csatlakozott hozzá Costa Rica. A ~ fő célja a tagországok kereskedelmének fejlesztése, a belső vámok eltörlése, pénzügyi együttműködés, és közös iparfejlesztést is előirányoztak. Noha az

USA túlsúlya a ~ országainak külkereskedelmében csökkent, lényegében nem tudták függetleníteni magukat befolyásától. A tagállamok egyenlőtlen fejlődéséből következően gyakoriak köztük a konfliktusok (pl. →*Honduras és El Salvador háborúja*), s ezek visszavetik az integráció fejlődését. / A ~ fő szerve a Közép-amerikai Gazdasági Integráció Állandó Titkársága.

közép-európai haderőcsökkentési értekezlet (1973–): a közép-európai fegyveres erők és fegyverzetek kölcsönös csökkentésével kapcsolatos tárgyalások, amelyek 1973. okt. 30-án kezdődtek meg Bécsben, a nközi feszültség enyhülésének megnyilvánulásaként. Előtte jan. 31-étől jún. 28-áig előkészítő tanácskozásokat tartottak, s ezeken meghatározták a ~ céljait és elveit. / A fegyveres erők és fegyverzetek csökkentése a következő államokra vonatkozik: Lengyelo., Csehszlovákia, az NDK, az NSZK, Hollandia, Belgium és Luxemburg. A konferencia résztvevői teljes döntési jogkörrel: Csehszlovákia, Lengyelo., az NDK, a SZU, ill. Belgium, Hollandia, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, az NSZK és az USA. Különleges státussal (döntési jog nélkül): Bulgária, Magyaro., Románia, ill. Dánia, Görögo., Norvégia, Olaszo. és Töröko. Az előkészítő tanácskozásokon a NATO-országok el akarták érni, hogy Magyaro. teljes jogú tag legyen, azaz a haderőcsökkentési határozatok rá is vonatkozzanak. A magyar kormány azt az álláspontot foglalta el, hogy ameddig a NATO hadászatában fontos szerepet betöltő Olaszo., ahol jelentős NATO-erők állomásoznak, csak megfigyelő, addig Magyaro. sem lehet teljes jogú résztvevő. / Az európai fegyveres erők és fegyverzetek csökkentése világpolitikai jelentőségű, ugyanakkor fölöttébb bonyolult kérdés: itt állnak szemtől szemben egymással a NATO (köztük az USA) és a Varsói Szerződés haderői, hatalmas mennyiségű és a leghathatósabb nemzeti és külföldi katonai erők összpontosulnak. A közép-európai fegyveres erők és fegyverzet csökkentésének önálló jelentősége is van: a katonai szembenállás itt különösen veszélyes. Ugyanakkor a NATO erősítését, egyszersmind a Ny-Európában elhelyezett nemzeti és külföldi haderőket az imperialista hatalmak továbbra is katona- és külpolitikájuk alapjának és fő eszközének tartják, s a ~-en egyoldalú katonai előnyöket akartak elérni. Ebből következett az a törekvésük, hogy a ~-en a NATO és a Varsói Szerződés kösse meg a megállapodást (kétoldalú tárgyalások). A két rendszer államai között ellentétek keletkeztek az általuk végrehajtandó csökkentés arányának a kérdésében is. A NATO Minisztertanácsa az európai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartására tett javaslatokkal szemben már az 1968. jún.-i reykjavíki ülésén föllépett a haderők „kölcsönös és kiegyensúlyozott" csökkentésének tervével (Mutual and Balanced Force Reductions, MBFR). A „kiegyensúlyozott" csökkentés indokául azt hozták fel, hogy haderőcsökkentés esetén a szovjet csapatokat kisebb távolságra, az amerikai csapatokat viszont több ezer km-nyi távolságra kellene visszavonni, s hogy a SZU Európában erőfölényben van. Ezen az alapon ún. aszimmetrikus haderőcsökkentést indítványoztak, tehát hogy a Varsói Szerződés a NATO-nál kétszer-háromszor nagyobb arányban csökkentse európai, ill. közép-európai haderőinek létszámát. A következő években a NATO tovább konkretizálta ezt az elgondolást (miközben folyamatosan fejlesztette fegyveres erőit, s az Európában állomásozó amerikai csapatok létszámát is növelték), s a nyugati államok a ~-en is előálltak vele. A közép-európai haderőcsökkentés ilyen formában elfogadhatatlan volt a szocialista országok számára, hiszen a két katonai-politikai csoportosulás európai érintkezési vonala biztonságuk megvédésének első vonala, az USA területét viszont több ezer

km választja el ettől a vonaltól, s a szocialista országok abból az elvből indultak ki, hogy a csökkentés legyen kölcsönös, mégpedig úgy, hogy az illetékes államok egyikének a biztonsága se károsodjék. Egyébként pedig Közép-Európában a szocialista és a nyugati államok katonai erőviszonyaiban megközelítő egyensúly alakult ki. A nyugati hatalmak azt követelték továbbá, hogy a szóban forgó területeken csak a szárazföldi erőket csökkentsék, a szocialista országok viszont szükségesnek tartották a légierők és a nukleáris fegyverrel fölszerelt alakulatok csökkentését is. / A szocialista országok 1973 óta számos javaslatot tettek a ~-en, a nyugati országok azonban éveken át kibúvókat kerestek, ill. visszautasították e javaslatokat. 1976. febr.-ban a szocialista államok elfogadták azt a nyugati elképzelést, hogy két szakaszban csökkentsék a csapatokat, s indítványozták, hogy az első szakaszban, 1976-ban, a SZU és az USA fegyveres erőit csökkentsék ebben az övezetben, a többi állam pedig 1977–1978-ban kapcsolódjon be a csökkentésbe. 1976. jún.-ban dokumentumot terjesztettek be a csökkentésben érintett országokban levő szárazföldi és légi fegyveres erőiknek a számáról és erejéről. Saját adataikat a NATO-államok 1976. dec.-ben adták meg. Ezek után a szocialista országok 1977 tavaszán megújították azt a javaslatukat, hogy a tárgyalások idején ne fokozzák az érintett országokban a csapatok erősségét. A tárgyalások eredményességének elősegítése végett, abból kiindulva, hogy az adott hadászati térségben a politikai enyhülés a katonai szembenállás csökkentését, a fegyveres erők és a fegyverzet igen magas fokú koncentrációját követeli, 1978. jún. 8-án újabb javaslatot terjesztettek elő, ebben – a kölcsönös biztonság elvét figyelembe vevő – kompromisszumos elemek voltak. Beleegyeztek abba, hogy a csapatcsökkentés eredményeképpen a két szembenálló katonai koalíció fegyveres erőit a közép-európai hadászati térségben hozzák egyenlő szintre; létszámukat 900–900 ezer főben, e kereten belül a szárazföldi csapatok létszámát 700–700 ezer főben állapítsák meg. A csapatcsökkentés első szakaszában a csökkentés csak a szárazföldi erőket érintené. E szakaszban a SZU és az USA egyenlő arányban csökkentené a közép-európai hadászati térségben állomásozó csapataik létszámát, és ekkor a fegyverzet csökkentése lényegében azokat a típusokat érintené, amelyeket a nyugati tárgyaló fél megnevezett.

Közgyűlés (General Assembly – New York): az ENSZ hat fő szervének egyike, az ENSZ teljes hatáskörét gyakorló legfőbb tanácskozó testület. Egy-egy tagállam legfeljebb 5 fővel képviselteti magát benne, és mindegyik tagállamnak egy-egy szavazata van. Határozatai – néhány pénzügyi és adminisztrációs kérdés kivételével – csupán ajánlás jellegűek, s azokat általában egyszerű szavattöbbséggel hozza, kivéve azokat a kérdéseket, amelyekben az Alapokmány ($^2/_3$-os) minősített többséget kíván, ill. ha a ~ így dönt. Évi rendes ülésszaka rendszerint szept. harmadik keddjén kezdődik, és általában három hónapig tart. A → *Biztonsági Tanács* vagy a tagországok egyszerű többségének kívánságára rendkívüli ülésszak is összehívható. A ~ tevékenységét a következő, valamennyi tagállamot magukban foglaló főbizottságokban folytatja: 1. politikai és biztonsági, valamint leszerelési (ennek része a különleges politikai bizottság); 2. gazdasági és pénzügyi; 3. szociális, humanitárius és kulturális; 4. gyámsági; 5. igazgatási és költségvetési; 6. jogi. A ~ ügyviteléért a 25 tagú Általános Bizottság és a Mandátumvizsgáló Bizottság felelős. A ~-t 2 állandó bizottság (igazgatási és költségvetési kérdések tanácsadó bizottsága és tagdíj-hozzájárulással foglalkozó bizottság), valamint további ügyvitel és politikai kérdésekkel foglalkozó bizottságok segítik munkájában.

Közös Piac: → *Európai Gazdasági Közösség*

Közös Tehervagonpark (Obscsij Park Vagonov, OPW – Prága): a KGST-országok közös intézménye; 1963-ban alapították, 1964. júl. 1-én kezdte meg működését. A ~-ban – Mongólia, Kuba és Vietnam kivételével – minden KGST-tagállam részt vesz. Célja a vasúti teherkocsi-állomány gazdaságosabb kihasználása. A közös tehervagon-kontingens megkönnyíti a nközi vasúti árufuvarozást, és ésszerűbb teherkapacitás-felhasználást tesz lehetővé, csökkenti a teherkocsik üresjáratát a nközi és belföldi forgalomban egyaránt. A vasúti teherkocsik annak az országnak a tulajdonában vannak, amelyiknek a vasútja azokat a ~-ba beállította. A ~-hoz tartozó kocsikon a honos vasút cégjele fölött az OPW jelzés szerepel.

Központi Hírszerző Hivatal (Central Intelligence Agency, CIA): az USA hírhedt kémszolgálata; fontos szerep jut neki az USA külügyeiben. A II. vh. idején jött létre a hírszerzés céljaira az OSS (Office of Strategic Services), majd 1945-ben Truman elnök utasítást adott az USA hírszerzésének újjászervezésére, és az 1947. évi Nemzetvédelmi Törvény alapította meg a ~-t. Az 1953-ban alakított USIA-val (az USA hivatalos tájékoztató ügynökségével) együtt közvetlenül a Nemzetbiztonsági Tanács alá tartozik. Sorozatos botrányai után Carter elnök 1977. aug.-ban utasítást adott átszervezésére, megnövelve politikai szerepét és befolyását. / Tevékenysége – kémkedés, diverzió, lélektani hadviselés, reakciós államcsínyek, intervenciók, sőt inváziók szervezése, ill. támogatása, bábrezsimek létrehozása – kiterjed az egész világra, de főként a szocialista országokra, valamint a haladó rendszerekre és mozgalmakra összpontosul. Bizonyíthatóan szerepe volt a sok között az iráni olajkutakat 1951-ben államosító Moszadik miniszterelnök eltávolításában, majd meggyilkolásában, az NDK elleni akciókban, az 1954. évi Guatemala elleni támadás megszervezésében, a magyaro.-i ellenforradalomban, az 1958. évi Libanon elleni intervencióban, a Kuba elleni akciókban, része volt a L-Amerikában elkövetett több reakciós államcsínyben, így a Dominika elleni 1965. évi agresszióban, az 1973. évi chilei fasiszta katonai puccsban. A ~-nak feladatai ellátásához hatalmas összegek és apparátus áll rendelkezésére, nagy összegeket fordított az elmúlt évtizedekben legális szervezetek, intézmények burkolt vagy nyílt támogatására, ilyen módon állítva őket az amerikai imperializmus szolgálatába. Inváziók és partizánellenes harc céljaira különleges fegyveres csoportokat képezett ki, pl. a bolíviai partizánellenes harc céljaira. Közvetve vagy közvetlenül több rádióvállalat is a ~ irányítása alá tartozik, továbbá a titkos rádióadók és a rádiólehallgató szolgálat. A CIA ott áll azok mögött a nagyobb propaganda- (s egyúttal kém- és diverziós) szervezetek mögött is, amelyeket az USA különböző szervezetek cégére alatt hozott létre, és amelyek valójában a lélektani hadviselés részei. E szervezetek legnagyobbika az európai szocialista országok elleni propaganda- és aknamunka céljaira létrehozott Szabad Európa Bizottság, amelynek egyik részlege az NSZK-ban működő Szabad Európa Rádió. / A ~ tevékenysége ellentétes a helsinki Záróokmánnyal, mert abban a részt vevő államok – köztük az USA – kötelezettséget vállaltak arra, hogy tartózkodnak többek között a terrorista tevékenység, ill. a felforgató vagy más tevékenység közvetlen, vagy közvetett támogatásától, amely egy másik részt vevő állam rendjének erőszakos megdöntésére irányul.

Központi Szerződés Szervezete (Central Treaty Organization, CENTO – Ankara): az imperialista, agresszív célú katonai-politikai tömbök egyike. / Az eredetileg Törökо. és Irak között 1955-ben – angol-amerikai kezdeményezésre – megkötött

katonai szerződéshez még abban az évben csatlakozott Nagy-Britannia, Pakisztán, majd Irán. Az így többoldalúvá vált szerződés kapta a Bagdadi Paktum nevet. Irak, miután ott 1958-ban az antiimperialista erők jutottak hatalomra, 1959-ben kilépett e paktumból, s nevét akkor ~-re változtatták. Az USA a ~-nek tagállamaival, Iránnal, Pakisztánnal és Töröko.-gal kétoldalú katonai szerződéseket kötött 1959-ben, s tagja a szervezet három bizottságának. 1971 óta Pakisztán sem vesz részt a szervezet tevékenységében. / A ~ meglehetősen passzív katonai tömb, nincs integrált hadereje, és katonailag laza kapcsolatok fűzik egymáshoz a tagok többségét. A ~ vezető szerve a miniszterelnöki, ill. miniszteri szintű Tanács. A tagországok Ankarában akkreditált követeiből áll az Állandó Tanács. A Tanács irányításával működik a katonai és a gazdasági bizottság, valamint a felforgató tevékenység (vagyis a felszabadító mozgalmak) elleni bizottság.

közvetítés: →*jószolgálat*

Kreml: Moszkva ősi központja a Vörös tér szomszédságában. A ~ első építménye a 12. sz. közepén készült el, legújabb építményét, a Kongresszusi Palotát 1961-ben fejezték be. A ~-ben van a SZU Minisztertanácsának és Legfelsőbb Tanácsának a székhelye. A sajtó szóhasználatában a ~ a SZU legfelsőbb párt- és állami vezetését jelenti.

krími konferencia: →*jaltai konferencia*

Kuba elleni invázió: →*disznó-öböli támadás*

Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatai: az amerikai kontinens első szocialista államának küzdelmét tükrözik a világ legerősebb imperialista hatalmával szemben. Az 1898-ban függetlenné vált Kubai Közt. gyakorlatilag az USA protektorátusa volt, az egymást követő kubai diktatórikus rezsimek alatt az USA teljes gazdasági és politikai függősége alá vonta a szigetországot. A népi felszabadító forradalom győzelme (1959 jan. 1.) után (→*kubai forradalom és nemzetközi jelentősége*) az új kormányzat intézkedései az amerikai imperialista körök ellenállásába ütköztek. Attól tartottak, hogy a kubai forradalom példát ad más l-amerikai országoknak is. Az USA kormánya, hogy gazdaságilag válságos helyzet elé állítsa a forradalmi Kubát, 1960. júl.-ban megtagadta 700 000 tonna cukor átvételét, s ezzel megindult a Kuba elleni gazdasági háború. A kubai kormány júl. 6-án államosította az USA tulajdonában levő vállalatokat, 1961. jan. 3-án az USA megszakította a diplomáciai kapcsolatait Kubával. Az USA kormányának támogatásával bombázták ellenforradalmi intervenciós erők 1961. ápr. 15-én Havanna repülőterét, majd indították meg két nappal később a kudarccal végződő →*disznó-öböli támadás*t. 1961. aug. 4-én az USA teljes kereskedelmi embargót léptetett életbe Kuba ellen. Az agressziós cselekmények tovább folytak, s az USA állandó beavatkozása 1962-ben a →*karibtengeri válság*ba torkollott. A tengeri blokád megszüntetése után 1962. dec. 22-én az USA 63 millió dollár értékű kártérítés ellenében kicserélte az 1961. évi támadás során foglyul ejtett ellenforradalmárokat. Fokozódott a szocializmus útjára lépő Kuba elleni gazdasági blokád, közben a CIA továbbra is pénzelte és fegyveres akciókra képezte ki az USA-ba szökött ellenforradalmárokat. Nem szűnt a Kuba elleni propaganda-hadjárat sem. / Kuba nközi helyzetének és tekintélyének megerősödése, több l-amerikai kormány megváltozott magatartása, úgyszintén a bekövetkezett nközi enyhülés folyamata az 1970-es évek elején hatással volt ~-ra is. Az 1973. febr. 15-én aláírt kétoldalú egyezményben az USA kormánya kötelezettséget vállalt arra, hogy megakadályozza a

kubai ellenforradalmárok támadásait a kubai halászhajók ellen, a kubai kormány viszont arra, hogy az USA illetősége alá tartozó repülőgép-eltérítőket kiadja az USA-nak. Ezt az egyezményt Kuba 1976. szept. 15-én felmondta egy kubai repülőgép elleni merénylet miatt. 1974. szept.-ben az amerikai szenátus külügyi bizottságának két tagja Kubába érkezett – ők voltak az első hivatalos látogatók 1961 óta. 1975. aug. 21-én az USA részlegesen feloldotta a gazdasági embargót, csak a közvetlen kereskedelem tilalmát tartotta fenn, 1977. márc. 9-én pedig megszüntette állampolgárainak utazási tilalmát Kubába. 1977. ápr. 27-én megállapodást írtak alá arról, hogy milyen feltételek mellett használhatja a kubai halászflotta az USA 200 mérföldes part menti övezetéhez tartozó vizeket. 1977. máj.-ban az USA enyhítette a kereskedelmi embargót, de csak kubai vásárlásokat engedélyezett. 1977. máj. 30-án a két kormány megállapodott abban, hogy egymás országában érdekképviseleti irodákat nyitnak, majd szept. 1-től feloldották a kubai ENSZ-diplomatákat sújtó amerikai mozgáskorlátozást. 1978-ban ~-nak javulását akadályozta az a propagandakampány, amelyet az USA folytatott Kuba ellen az Angolának és Etiópiának nyújtott internacionalista segítség miatt. / A két ország kapcsolatainak normalizálódását illetően a kubai kormány azt az álláspontot foglalta el, hogy a kereskedelmi kapcsolatok felújítását meg kell előznie az embargó teljes feloldásának, és ettől különálló kérdésként kell kezelni a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását.

kubai forradalom és nemzetközi jelentősége: a Batista-diktatúrával szemben 1959. jan. 1-én, Fidel Castro és más forradalmárok, forradalmi erők vezetésével győzedelmeskedő kubai népi forradalom szétszakította az imperialista elnyomás láncát L-Amerikában, s az amerikai kontinens első szocialista államának megalakulásához vezetett. Ez történelmi fordulatot hozott, és a forradalmi mozgalom új időszakát nyitotta meg L-Amerikában. A kubai népi forradalom győzelme ismét igazolta a marxizmus–leninizmus általános érvényességét, kivált a szocialista forradalom két szakaszáról mint egységes forradalmi folyamatról szóló tétel igazságát. / A Batista-diktatúra ellen demokratikus mozgalomként elkezdődött kubai forradalmat már röviddel a diktatúra bukása után antikapitalista és antiimperialista vonások jellemezték (államosították a bankokat, a nagyvállalatokat és a külföldi érdekeltségeket), majd 1961. júl.-ban kitűzhették a szocializmus megteremtésének a feladatát. A Kubai Közt. a szocialista világrendszer része, 1972-től a KGST tagja lett. 1965-ben a Kubai Szocialista Forradalom Egységpártja, amelyben a különböző kubai forradalmi erők egyesültek, a Kuba Kommunista Pártja nevet vette föl, és 1975. dec.-ben megtartotta I. kongresszusát. 1976. febr.-ban népszavazás fogadta el a szocialista alkotmányt, okt.-ben pedig megválasztották a tanácsokat és a nemzetgyűlést. / Az USA imperialistái, akik kizsákmányolták és elnyomták a kubai népet, függőségben tartották az országot, a politikai zsarolás, a gazdasági nyomás eszközeivel és ellenforradalmi összeesküvések szervezésével törtek a forradalmi Kubára *(→Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatai)*. Az ország mindenekelőtt a SZU gyors gazdasági segítségére támaszkodva (cukorvásárlás, olajszállítmányok stb.) kivédte az USA kezdeti gazdasági agresszióját. Ezenkívül a szovjet kormány intézkedéseket tett Kuba függetlenségének szavatolása végett. Az USA 1961. jan.-ban megszakította diplomáciai kapcsolatait a kubai kormánnyal, 1961. ápr.-ban pedig fegyveres intervenciós bandák az USA hadihajóinak és légierejének támogatásával megtámadták az országot *(→disznó-öböli támadás)*. A kubai forradalmi hadsereg és munkásmilícia szétzúzta ezt az interven-

ciót. Az USA kormánya 1962-ben átfogó gazdasági blokádot szervezett az ország ellen, arra kényszerítette az →*Amerikai Államok Szervezetének* tagjait, hogy szakítsák meg kapcsolataikat Kubával (ennek csak Mexikó állt ellen), s az 1961. évi kudarc után új fegyveres támadást készített elő, most már saját fegyveres erőinek bevetését tervezve. A forradalmi Kuba a →*karib-tengeri válságból* a SZU segítségével nközi helyzetét megerősítve került ki. / A szocialista országok, főként a SZU, sokoldalú és folyamatos gazdasági, kereskedelmi, tudományos és műszaki segítséget nyújtottak a kubai népnek (→*kubai–szovjet megállapodások*). Az összetartozás tudata hatja át Kuba iránt a l-amerikai népek nagy tömegeit. Az AÁSZ-ban is erősödtek azok a hangok, amelyek Kuba tagságának helyreállítását javasolták. 1975. júl.-ban feloldották a Kuba elleni gazdasági és kereskedelmi embargót. A kubai nép és kormánya mélyen szolidáris a l-amerikai forradalmi mozgalmakkal, s Kuba szocialista vívmányai új reményeket, bizakodást ébresztenek a kontinens elnyomott és kizsákmányolt tömegeiben, egyszersmind értékesek Kubának a szocialista gazdasági építőmunkában szerzett tapasztalatai. Kuba fontos, pozitív szerepet tölt be a tömbön kívüli országok mozgalmában is. Támogatja a fiatal független államok antiimperialista harcát (→*Angola elleni intervenció,* →*etiópiai forradalom*). / A kubai forradalom győzelme, az ország gazdasági és kulturális építésének előrehaladása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy L-Amerikában az antiimperialista harc céljai és jelszavai, a szocializmus perspektívái pontosabbá és világosabbá váltak. A kubai forradalom megmutatta, hogy a jelenkori körülmények között egy kis ország is, mégpedig a nközi imperializmus fő erejének a közvetlen hatalmi hatósugarában, felszabadulhat, és hozzákezdhet az új társadalom építéséhez. Ez főként azért következhetett be, mert létrejöttek a szükséges feltételek, a kubai munkásosztály forradalmi élcsapatának nagy harci hagyományai voltak, s a forradalmi Kuba a szocialista világrendszer részeként, szövetségben a SZU-val és a többi szocialista országgal, harcba indult a közös ellenség, az imperializmus ellen.

kubai–szovjet megállapodások: a SZU a Kuba elleni gazdasági blokád bevezetése óta sokoldalúan és folyamatosan segítette a kubai népet, a szocializmus építését az országban. Ez kifejeződött a két állam közötti megállapodásokban is. / 1. 1960. febr. 13-án Fidel Castro kubai miniszterelnök és Anasztasz Mikojan szovjet miniszterelnök-helyettes árucsere-forgalmi és hitelmegállapodást írt alá. A SZU 100 millió dolláros hitelt bocsátott Kuba rendelkezésére, és öt év leforgása alatt 5 millió tonna cukor megvásárlását vállalta az USA kereskedelempolitikája miatt értékesítési nehézségekkel küzdő országtól. / 2. 1960. máj. 8-án közös közlemény tudatta, hogy a SZU nagykövetei szinten helyreállította a Batista által 1952-ben megszakított diplomáciai kapcsolatát Kubával. / 3. 1960. dec. 19-én Anasztasz Mikojan és Ernesto Che Guevara, a kubai gazdasági küldöttség vezetője egyezményt írt alá a kereskedelmi és kulturális kapcsolatokról. A közleményben a SZU egyúttal kifejezte, hogy támogatja Kubát függetlensége megvédésében. / 4. Az 1962. aug. 27–szept. 2. között lezajlott moszkvai tárgyalások eredményeképpen Kuba és a SZU megállapodott abban, hogy – tekintettel az amerikai fegyveres intervenció veszélyére – a szovjet fél rakétafegyvereket és közepes hatótávolságú légierőt helyez el kubai területen (→*karib-tengeri válság*). / 5. Fidel Castro első és második moszkvai látogatásakor 1963. máj. 23-án, ill. 1964. jan. 22-én szovjet–kubai közös közleményt adtak ki, amely a két ország viszonyának minden kérdésére kitért. A második közlemény ismertette a szovjet–kubai cukormegálla-

podást, ennek értelmében a SZU vállalta, hogy 1965–1970-ben, tehát hat esztendő alatt 24,1 millió tonna cukrot vesz át Kubától, mégpedig magasabb áron, mint amekkorát az USA fizet a cukorért a l-amerikai országoknak. / 6. 1971-ben létrehozták a szovjet–kubai kormányközi gazdasági és tudományos-műszaki együttműködési bizottságot, valamint 1975-ig meghosszabbították a szovjet–kubai kereskedelmi és fizetési egyezmény hatályát. / 7. Fidel Castro harmadik SZU-beli látogatása befejeztével, 1972. júl. 5-én közös közleményt adtak ki, amely hangsúlyozta, hogy a SZU „a jövőben is sokoldalú segítséget nyújt Kubának a szocialista társadalom építéséhez, az ország védelmi képességének erősítéséhez és vívmányainak védelméhez". / 8. Leonyid Brezsnyev, az SZKP KB főtitkára, 1974. jan.–febr.-i kubai látogatásakor közös nyilatkozatot írt alá Fidel Castróval. Itt a többi között kimondták, hogy a SZU és Kuba központi feladatuknak tekintik külpolitikájukban, hogy mindenképpen előmozdítsák a szocialista államok közössége erejének és összeforrottságának további szilárdítását, fejlesszék a közöttük levő szoros együttműködést.

kulcsvaluta: olyan konvertibilis valuta, amelyet a kibocsátó államon kívül széles körben más országok is felhasználnak nközi pénz- és hitelkapcsolataikban. A világpiaci árakat, a valuták árfolyamát ~-ban állapítják meg. A font helyét a II. vh. után a dollár vette át. / A ~-rendszer számos ellentmondást rejt magában: egy nemzeti valuta nközi pénzfunkciókat lát el, külföldre való kibocsátását nem a nközi gazdasági kapcsolatok pénzszükséglete határozza meg, hanem egy ország külgazdasági és külpolitikai kapcsolatai; a ~-t kibocsátó ország sajátos előnyöket élvez, tartósan eladósodhat, papírpénzével külföldön dologi értékeket vásárolhat, amelyekért hosszabb távon sem kell ellenszolgáltatást nyújtania; tőkekivitelét elősegíti, hogy – a dollár esetében felértékelt – hazai pénz akadályok nélkül áramolhat külföldre; a ~-jú ország nközi pénzügyi központtá válik, így ellenőrzése alá vonhatja a többi ország gazdasági életét, összességében pénzügyi uralkodó helyzetbe jut. A dollár ~-szerepe a *→tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága* következtében erősen csökkent.

kulturális kapcsolatok (nközi): a népek közötti barátságot és együttműködést elősegítő sokrétű kapcsolatok egyik fontos területe, a jelenkori nközi életnek, egyszersmind az ideológiai harcnak *(→ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok)* jelentős tényezői. Magukban foglalják az irodalom és a művészetek, a tudományok, az oktatás és a tájékoztatás terén az egyes országok közt folyó két- vagy többoldalú személyi, tárgyi és információs együttműködés különböző formáit. A ~-kal országos és nközi intézmények, valamint nközi szervezetek is foglalkoznak. / A kulturális együttműködés szabályozásának legelterjedtebb eszközei a nközi kulturális megállapodások. A ~ kedvezően segítik, hogy a népek jobban megismerjék és megértsék egymást, előmozdítják a szellemi értékek terjedését, nagy szerepük lehet a kölcsönös jó viszony kialakításában és ápolásában, nagyban hozzájárulhatnak a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének fejlődéséhez. A szocialista országok a kulturális politikát általános politikájuk szerves részének tekintik, s fejleszteni akarják őket. A művelődésügyi miniszterek 1970. évi velencei és 1972. évi helsinki konferenciáján az a nézet jutott érvényre, hogy a ~-at a békés együttműködés hassa át. Az európai biztonsági és együttműködési értekezleten elfogadott Záróokmányban önálló fejezet foglalkozott a ~ fejlesztésével. / Az imperialista hatalmak a különböző társadalmi rendszerű, főként európai országok kulturális együttműködését az „emberek,

eszmék és információk szabad áramlása" hamis jelszavával a fellazítási politika céljaira, a szocialista országok ideológiai lefegyverzésére akarják felhasználni. A ~ kibővülése azonban nem járhat együtt a haladó eszmék feladásával, a reakciós és a népeket egymás ellen uszító eszmék terjesztésének szabadságával. A ~ fejlesztése csak akkor válik gyümölcsözővé, ha a valódi szellemi értékek jobb megismerését szolgálja, s nem a népek közti ellentétek szítására használják fel, hanem a népek közötti megértés növelésére; továbbá ha a szellemi értékek cseréje a szuverenitás, a belügyekbe való be nem avatkozás, az egyes országok törvényeinek, szokásainak és hagyományainak tiszteletben tartásával történik. Az UNESCO konferenciáin 1970-ben és 1972-ben egyezményekbe foglalta ezeket az elveket. / Növekszik a szocialista országok közötti ~-nak, így a tudomány és az oktatás terén való együttműködésüknek a fontossága. A szocialista országok tudományos potenciáljának kialakulásától nagyban függ a szocialista és a kommunista építés feladatainak megoldása. A szocialista nemzetek gazdag szellemi örökségének, az irodalom és a művészet mai jeles alkotásainak közkinccsé tételével is szorosabbra fűződnek a szocialista országok kapcsolatai.

kurd kérdés: a kurdok önrendelkezési jogával és autonómiájával függ össze. / A török birodalom 1514-ben szüntette meg az önálló kurd királyságot. Az indoeurópai eredetű, túlnyomó többségében mohamedán vallású kurd nép azóta szétszórtan él Törökо., Irak, Irán, Szíria, Afganisztán és a SZU területén. Számukat 8–10 millióra becsülik. Irakban a lakosság egynegyedét teszik ki. Önálló kurd állam létrehozására az I. vh. után nyílt az első történelmi lehetőség: 1922-ben Mahmud sejk Irakban alapította meg. Az angolok azonban rövidesen büntetőexpedíciót indítottak Kurdisztán ellen. Ennek megdöntése után a területet felosztották Törökо., Irán és Irak között. A nagy területen szétszóródott kurd nép ezt követően sem adta fel törekvéseit a függetlenségre. / Musztafa Barzani vezetésével 1944-ben robbant ki a fegyveres harc a kurdok és az iraki kormány között. A fegyverszüneti egyezmény elfogadása ellenére 1945 nyarán az iraki kormány büntető hadjáratot indított a kurdok ellen. A Barzani vezetésével harcoló csapatok az Iránban alapított Mehabad Kurd Autonóm Népközt.-ba menekültek. Alig egyesztendős fennállása után angol támogatással iráni csapatok törtek a kurdok területére. A túlerő elől Barzani csapatával a SZU-ba menekült; itt 1958-ig, az →*iraki forradalom*ig tartózkodott. A kurd függetlenségi mozgalom ezt követően Irakba tevődött át. Kasszem, majd pedig Aref elnök fegyvernyugvást és autonómiát ígért a kurdoknak, de az ígéreteket nem teljesítették, a kurdok erőszakos beolvasztására törekedtek: 1961-ben, 1963-ban, majd 1965-ben újólag offenzívát indítottak a kurdok ellen. 1964-ben, majd 1966-ban a bagdadi kormány megállapodást kötött a kurdokkal, de a megállapodásoknak nem tudtak érvényt szerezni. Bakr elnök 1968-ban, nyomban a baathista hatalomátvétel után ígéretet tett a ~ végleges rendezésére, ám a harcok ismét kiújultak. Végül 1970. márc. 11-én létrejött a kurd–arab békeszerződés. A 15 pontos közös manifesztum elismerte a kurdok önrendelkezési jogát az Iraki Közt. keretében, és az autonómia megadásának határidejét 4 évben szabta meg. Intézkedéseket írtak elő a közoktatás fejlesztésére és a kurd területek gazdasági fejlesztésére. Megegyeztek abban is, hogy egy 6500 fős kurd határőr-alakulatot tarthat fenn Barzani. Hat kurd miniszter helyet kapott az iraki kormányban, s a Kurd Demokrata Párt legálisan tevékenykedhetett. A központi kormány álláspontja az volt, hogy az 1957. évi népszámlálás adatai alapján határozzák meg a kurd többség által lakott területet, s az

olajban gazdag Kirkuk tartományban vegyes közigazgatást vezessenek be. / Az iraki földreform és az Iraq Petroleum Co. nközi olajtársaság államosítása után a kurd mozgalomban megerősödött a jobbszárny. Ez kapcsolatban állt az iráni reakcióval, valamint amerikai és izraeli politikai körökkel, s a kurd–arab megbékélés ellensége volt. Az imperialista erők és az olajmonopóliumok a haladó iraki rendszer megdöntésére irányuló terveikben nagy szerepet szántak a kurd–arab ellentéteknek. A Kurd Demokrata P'rt 1973-ban nem volt hajlandó csatlakozni a Baath Párt és az Iraki Kommunista Párt egységfrontjához, a Haladó Hazafias Nemzeti Fronthoz, amely a nemzeti demokratikus fejlődés útjára vezette az országot. Barzani és hívei 1973 őszén irtóhadjáratot indítottak a kommunisták ellen a kurdlakta területeken. A vérengzések megszüntetésére megállapodás született az iraki kommunisták és Barzani között. 1974. márc.-ban törvénybe iktatták a kurdok autonómiáját, s eleget tettek a kurd nemzeti mozgalom minden fontos kívánságának. A KDP jobbszárnya azonban kevesellte és „egyoldalúnak" minősítette az autonómiáról szóló törvényt, s kampányt indított a KDP haladó erői és a kommunisták ellen. Az újra fellángoló harcoknak, amelyek során Barzani iráni és amerikai támogatást is kapott, az 1975. márc.-i iraki–iráni megállapodás vetett véget. A megállapodás, majd az ezt követő 1975. jún.-i szerződés rendezte a két ország régi határkonfliktusait, s Irán arra kötelezte magát, hogy beszünteti a kurd szeparatistáknak adott támogatást. Ezt követően összeomlott a Barzani vezette mozgalom. Mivel az iraki kormány önkényesen értelmezte az autonómiatörvény végrehajtását, 1977-ben újra fellángoltak a harcok. Az új ellenállásban vezető szerepe lett Dzsalal Talbani Kurd Nemzeti Egységpártjának, amely a múltban a kormányt támogatva harcolt Barzani irányzata ellen, 1977-től viszont követelte az autonómiatörvény maradéktalan érvényesítését. / Nemcsak Irakban van ~, hanem Iránban és Töröko.-ban is. Mindkét országban elnyomják a kurd kisebbséget. Töröko.-ban erőszakosan szétszórták a kurdokat az ország különböző területeire.

külgazdaság: azoknak a nközi gazdasági kapcsolatoknak az összessége, amelyek valamely ország nemzetgazdaságát a világgazdasággal összekötik. / A szocialista ~-hoz tartozik: az árukkal, szabadalmakkal és licencekkel folytatott külkereskedelem; a tudományos és technikai együttműködés; a nközi tervegyeztetés, szakosítás és együttműködés; a kereskedelmi és egyéb szolgáltatások (szállítás, turizmus stb.) cseréje; a hitelkapcsolatok, a beruházásokban való részvétel; a pénz- és értékpapírforgalom; a piackutatás; a nközi kádercsere és -kiképzés stb. A ~-i kapcsolatok mindenkor szorosan összefüggenek a nközi politikai kapcsolatokkal. A szocialista országok ~-át meghatározza a kormányzó marxista–leninista párt vezető szerepe, a központi állami irányítás, tervezés és az állam ~-i monopolhelyzete, valamint a szocialista országok között a szocialista gazdasági integráció fokozatos megvalósulása. / A tőkésországokban a ~-i kapcsolatokra a monopóliumok profithajszája nyomja rá a bélyegét. A ~-i kapcsolatok itt az imperialista politikai célok elérésére, a gazdaságilag gyöngébb országok elnyomására és kizsákmányolására irányulnak.

külképviseleti hatóságok: a →*diplomáciai képviseletek* és a →*konzuli* hivatalok együttes elnevezése.

külkereskedelem: valamely országnak a →*nemzetközi munkamegosztás* alapján más országokkal folytatott áru- és szolgáltatáscseréje. Összetevői: import- (behozatali), export- (kiviteli), tranzit- (átmenő) kereskedelem. A ~ fejlődése a tőkés termelési

viszonyok közepette meggyorsult, az árutermelés szakosodása túlterjedt az országhatárokon, és kialakult a →*világpiac* és a →*világkereskedelem*.

Különleges Lehívási Jogok (Special Drawing Rights, SDR): a Nközi Valutaalap által 1970. jan. 1-én bevezetett új nközi elszámolási eszköz, amely a központi bankok valutatartalékaiban új likviditási eszközként lépett az eddigiek: az arany és a dollár mellé. Mesterséges pénznek, papíraranynak is nevezik, mert valójában semmi sem biztosítja értékét, ugyanakkor értékmérő funkciót is tulajdonítanak neki. / Bevezetésének célja az volt, hogy enyhítsék a →*likviditás* nehézségeit nközi méretekben, így megkönnyítsék a nközi kereskedelem fizetési forgalmát, és növeljék a központi bankok fizetőképességét a nközi fizetési forgalomban. Az új tartalékeszköz deklarált aranytartalma 0,888671 gramm, egyező a dollárnak az 1971. dec.-i leértékelés előtti aranytartalmával. Lehetővé teszi a tagországoknak (a Nközi Valutaalaphoz tartozó országoknak), hogy deficites fizetési mérleg esetén ~-ban pótlólagos hiteleszközöket vegyenek igénybe. Létrehozását az tette szükségessé, hogy a nközi monetáris tartalékokban csökkent az arany hányada, ill. a bizonytalan aranyár miatt meggyengült az arany nközi értékmérő funkciója; egyúttal a meggyengült dollár kevésbé alkalmas valutatartalékok képzésére. A ~ bevezetésekor 9,5 milliárd dollár SDR-juttatásban állapodtak meg, amelyet a Nközi Valutaalap kvótáinak (az alaptőkéhez való hozzájárulásoknak) az arányában osztottak el az SDR-rendszer résztvevői között. Így az SDR-ből legnagyobb mértékben a legfejlettebb országok részesedtek, a fejlődő országok súlyos fizetési mérlegproblémáin a ~ bevezetése alig változtatott. A résztvevők SDR-kvótájukat annak 70%-áig korlátozás nélkül használhatják fel passzívumuk finanszírozására. Az aktívummal rendelkező országok kvótájuk 200%-áig kötelesek SDR-t elfogadni az adós országoktól követeléseik kiegyenlítéseként. A hitelező az adóstól az SDR összege után a Nközi Valutaalap közvetítésével évi 1,5% kamathoz jutott; a kamatlábat 1974. júl. 1-től 5%-ra növelték. Az SDR értékét ugyancsak ettől az időponttól már nem aranyban, hanem fontosabb valutákból összeállított ún. valutakosárban (az adott valuták súlyozott átlaga) fejezik ki, s ezzel is érzékeltetni kívánják a ~ értékmérő szerepét.

külpolitika: az állam politikájának része, „külső funkciójának" megvalósítása; az a politika, amelyet az állam más államokkal, nközi szervezetekkel való kapcsolataiban, valamint a hivatalos és nem hivatalos nközi kapcsolatok különböző területein követ. Felöleli az adott állam céljait és elveit a külkapcsolatok területén, megvalósításuk eszközeit és módszereit. A ~ az uralkodó osztály belpolitikájának közvetett folytatódása kifelé, mindig az adott állam osztálytermészetéből következik (→*szocialista külpolitika*, →*imperializmus*). A külkapcsolatok speciális formáinak számítanak a külgazdasági kapcsolatok. A külkapcsolatok rendszerében vezető szerepe van a kormányok közötti hivatalos kapcsolatoknak, ezek a politikai kapcsolatok mellett kiegészülnek gazdasági, kulturális és egyéb kapcsolatokkal. A ~ a békés eszközökön kívül a fegyveres erőszak eszközeivel is folytatható, és e formájában követhet agresszív célokat, vagy lehet védekezés az agresszió ellen, ill. felszabadító harc. / A független államok ~-jának végrehajtó szerve a külügyminisztérium, külföldön pedig a →*külképviseleti hatóságok*.

külpolitikai propaganda (nközi propaganda): szűkebb értelemben az egyes országok határain túlra, idegen államok lakossága irányában folytatott propagandamunkát illetjük ezzel a kifejezéssel; szélesebb értelemben e kifejezés az állam kül-

politikájával összefüggő egész propagandamunka megjelölésére használatos. / A ~-val emberek tízezrei, nagy apparátusok foglalkoznak, s a legnagyobb államok hatalmas összegeket költenek erre a célra. A külpolitikának és a diplomáciának a hagyományos eszközök mellett ez az új eszköze a nközi ideológiai harc szerepének minőségi jellegű növekedésével összefüggően fejlődött ki, amikor az ideológiai harc a nközi kapcsolatok részévé vált *(→ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok)*. A ~ és a külpolitika, a nközi kapcsolatok e két fontos területe, napjainkban egymással szoros kölcsönhatásban működik. A ~ ilyen mérvű kifejlődését és folytatását az államoknak főként az a törekvése ösztönzi, hogy befolyásolják mind a saját országok, mind pedig más államok közvéleményét. / Az imperialista ~ lényegében az imperialista hatalmak konkrét politikájának a kiszolgálója. Végső soron az imperialista politika stratégiai céljait követi, tehát mindenekelőtt és minden eszközzel azt, hogy meggyöngítse a szocializmus állásait, továbbá hogy elnyomja a népek nemzeti felszabadító mozgalmát, akadályozza a kapitalista országok dolgozóinak harcát, s feltartóztassa a tőkés világ hanyatlásának folyamatát. Az imperialista ~ agresszív és provokatív módszerei a lélektani hadviselésben mutatkoztak meg a legnyíltabban. E kifejezés a hitleristáktól származik. Az USA-ban a II. vh. elején honosodott meg, itt a hadicselekményekhez fűződő propaganda megjelölésére használták. A II. vh. után a lélektani hadviselést tovább folytatták, s a politikai intervenció, a más országok belügyeibe való beavatkozás eszközévé tették. A lélektani hadviselésben az ideológiai meggyőzést főleg a politikai ellenzék szervezésével, támogatásával és különféle provokációkkal helyettesítik. A lélektani hadviselés szolgálatában főként a hidegháború éveiben az USA és szövetségesei sok „magán"-propagandaszervezetet (Szabad Európa Rádió, RIAS stb.) is létrehoztak. A lélektani hadviselést az USA-ban és más imperialista államokban az 1960-as évek elejéig „totális fegyver"-számba vették. A későbbiekben azonban a lélektani hadviselést leválasztották a ~-ról, s ezt nagyobb mértékben az imperializmusnak a változatlan stratégiai célok eléréséért folytatott új, rugalmasabb és reálisabb nközi taktikája határozza meg. / Az új taktika lemond a régi típusú kommunista- és szocializmusellenességről, és áttér az árnyaltabb, differenciáltabb nközi politikára, amely nem zárja ki a gazdasági, tudományos-műszaki és kulturális kapcsolatokat, s lehetővé teszi az együttműködés meghatározott formáit. Ennek megfelelően inkább a szocialista rendszer „transzformálására" vagy „eróziójára" és a szocialista országok megosztására törekszik *(→fellazítási politika)*, a fejlődő országok irányában pedig inkább a neokolonialista politika folytatására és ~-jában a kapitalista rendszer propagálására, a szocialista rendszer lejáratására. A szocialista országokba irányuló imperialista ~ fokozottan törekszik arra, hogy az egyes szocialista országokban a belső helyzetet zavarja és összekuszálja, meggyöngítse a nép eszmei-politikai egységét, kiélezze a nemzetek közötti viszonyt, nacionalizmust, szovjetellenességet szítson – ez az antikommunizmus különösen veszélyes irányzata –, megingassa a szocialista társadalom fő politikai pilléreit és a szocialista államok egységét. Igyekszik ideológiailag megdolgozni a szocialista országok lakosságát, egyes rétegeket és csoportokat politikai oppozícióra ösztönözni, némely személyek és vezető szervek iránt bizalmatlanságot kelteni. Ehhez az aknamunkához felhasználja a rágalmat, a hazugságot, a provokációt és a képmutató dicséretet is. Az imperialisták korábban nyíltan vagy burkoltan a „kommunisták által leigázott országok felszabadítására" szólítottak fel, ma viszont gyakran úgy tesznek, mintha segíteni akarnának a szocialista országok

népeinek az életszínvonal, a demokrácia és a szabadság magasabb fokának elérésében. Új szocialista „modelleket" propagálnak, fokozzák a nyugati életforma reklámozását. Az agresszív imperialista körök nem mondanak le azonban a szocializmus elleni ideológiai diverziókról és az ellenforradalom exportjáról sem. Az USA és más imperialista államok ~-ja tehát alkalmazkodik a mindenkori politikai taktikához. / A szocializmus ~-ja kiváltképp arra törekszik, hogy a béke és a társadalmi haladás ügyét, egyszersmind a szocializmus nközi hadállásainak szilárdítását és bővítését szolgálja. A népek tudatában megerősíti azt a felismerést, hogy a szocializmus és a béke ügye elválaszthatatlan egymástól. A békés egymás mellett élés politikája nem jelenti a szocializmus és a kapitalizmus közötti alapvető ellentét megszűnését, a társadalmi status quo állandósulását, sem pedig az ideológiai harc gyöngülését. A szocialista országok és a marxista–leninista pártok, miközben rendszerük eredményeinek és vívmányainak fejlesztésével erősítik a létező szocializmus vonzóerejét, következetes ideológiai harcot vívnak az antikommunizmus, a szovjetellenesség és mindenfajta burzsoá elmélet ellen, és offenzív ~-t folytatnak.

külügyi intézetek: a nközi kapcsolatok elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó tudományos kutatóintézmények. / A nközi viszonyokban végbemenő minőségi változások (az államok közötti politikai, gazdasági, kulturális, személyi stb. kapcsolatok kiszélesedése, intenzívebbé válása, a nközi szervezetek szerepének növekedése), a szocialista és a kapitalista országokban egyaránt arra késztetik a társadalomtudományok kutatóit, hogy a nközi kapcsolatok vizsgálatát előtérbe helyezzék. A szocialista országok külügyi intézetei már eddig is sokat tettek a marxista külpolitika-tudomány megteremtéséért. Ez a munka a szorosan vett külpolitikai kutatáson túl igényli a kérdések nközi gazdasági, jogi, ideológiai, szociológiai oldalainak vizsgálatát is. Az alapkutatások mellett a ~ gyakran végeznek állami és társadalmi szervek részére konkrét politikai elemzéseket; javaslatokat dolgoznak ki a politikai döntésekhez; előrejelzéseket készítenek rövid és hosszú távú külpolitikai tervekhez. / A szocialista országok közül a SZU-ban folyik a legkiterjedtebb külpolitikai kutatás. A Világgazdasági és Nközi Kapcsolatok Intézete (IMEMO), a Távol-keleti Intézet, az USA-intézet, a L-amerikai Intézet a legfontosabb szovjet ~. Hazánkban 1972-ben alakult meg a Magyar Külügyi Intézet, amely a Magyar Népközt. nközi kapcsolatainak, a nközi helyzet legfontosabb kérdéseinek, valamint a külügyi szaktevékenységnek tudományos kutatását és elemzését tűzte ki céljául. / A vezető tőkésországokban is (mindenekelőtt az USA-ban, Angliában és az NSZK-ban) a II. vh. után a ~ nagymértékben fokozták tevékenységüket, s tervszerűen a →*külpolitikai propagandá*nak is anyagot szolgáltatnak. Főként a →*politológia* keretében folyó tevékenységük egy része kimondottan szovjet- és általában kommunistaellenes propaganda: ún. szovjetológusok és kremlinológusok foglalkoznak azzal, hogy „tudományos" cáfolatát adják a marxizmus–leninizmusnak, magyarázzák a SZU és a többi szocialista, valamint a haladó országok helyzetét, politikáját. Ilyen nyugati intézetek: Council on Foreign Relations (USA), American Political Science ASSN (USA), Royal Institute of International Affairs (Nagy-Britannia), Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (NSZK) stb.

külügyminiszterek értekezletei: a SZU, az USA, Nagy-Britannia, Franciao., e négy nagyhatalom külügyminisztereinek, nagyrészt a Külügyminiszterek Tanácsának értekezletei a II. vh. után a békeszerződésekkel összefüggő és egyéb megoldatlan nközi kérdések rendezésére. Ezek a következők: 1.

1945. szept. 10–okt. 2., London. Részt vett rajta Kína képviselője is. Megalakították a Külügyminiszterek Tanácsát, amelynek létrehozását még a →*potsdami konferencián* határozták el. Az értekezletre az a feladat hárult, hogy előkészítse a Bulgáriával, Finno.-gal, Magyaro.-gal, Olaszo.-gal és Romániával kötendő békeszerződéseket. A nyugati nagyhatalmak és a SZU között éles ellentétek mutatkoztak meg. Az amerikai és az angol küldöttség javasolta, hogy az előkészítő munkába vonják be Franciao.-ot és Kínát is. A SZU elutasította e javaslatot, mivel a potsdami konferencián hozott határozatok szerint a békeszerződések kidolgozásában azok az államok vehettek részt, amelyek aláírták az illető állammal kötött fegyverszüneti szerződést. Az amerikai küldöttség támadta Bulgária, Magyaro. és Románia kormányát, és az angol küldöttséggel egyetemben elvetette a SZU-nak Olaszo.-gal kapcsolatos jóváhagyási igényét. Noha sok részletkérdésben megegyezés történt, az értekezletről nem adtak ki közös közleményt, s a tanácskozást elnapolták. / 2. 1945. dec. 16–26., London. A tanácskozáson megegyezés történt, hogy az Olaszo.-gal kötendő békeszerződést a SZU, az USA, Anglia és Franciao.; a Bulgáriával, Magyaro.-gal és Romániával kötendő békeszerződést a SZU, az USA és Anglia; a Finno.-gal kötendőt pedig a SZU és Anglia külügyminiszterei készítsék elő. / 3. 1946. ápr. 25–máj. 16. és jún. 15–júl. 12., Párizs. Napirendjén azok a kérdések szerepeltek, amelyeket a békeszerződések előkészítése során nem tudtak megoldani. A SZU-nak az össznémeti kormány létrehozására és a Ruhr-vidék négyhatalmi ellenőrzésére vonatkozó javaslatait elutasították, viszont megegyeztek az →*olasz békeszerződés* előkészítésében. / 4. 1947. márc. 10–ápr. 24., Moszkva. A kiéleződött nközi helyzetben ülésező konferencia napirendjén a következő kérdések szerepeltek: a) a Szövetséges Ellenőrző Tanács jelentése; b) ideiglenes német kormány alakítása; c) a német békeszerződés előkészítése; d) Németo. lefegyverzése és demilitarizálása; e) a német széntermelés helyzete; f) az →*osztrák államszerződés*. Minden kérdésben lényeges különbség volt a SZU és a nyugati nagyhatalmak álláspontja között, az utóbbiak szabotálták a potsdami konferencia határozatait. / 5. 1947. nov. 15–dec. 15., London. Az →*antifasiszta koalíció* felbomlásának körülményei között ülésező értekezlet napirendjén a következő kérdések szerepeltek: a) a →*német kérdés* rendezése; b) az osztrák államszerződés; c) a →*Saar-vidék kérdése*; d) a nközi élet időszerű kérdései. A nyugati külügyminiszterek elutasították a német békeszerződés előkészítésére, Németo. egyesítésére és egy központi német kormány létrehozására vonatkozó javaslatokat. / 6. 1949. máj. 23–jún. 20., Párizs. A SZU kezdeményezésére ült össze. Napirendjén a német kérdés rendezése szerepelt, tekintettel arra, hogy a nyugati zónákban végrehajtott pénzreform és a megszállók politikája miatt a szovjet és a nyugati megszállási területek között az ellentétek erősödtek. A nyugati nagyhatalmak elutasították az össznémeti kormány létrehozására, az egész Németo.-ra kiterjedő négyhatalmi ellenőrzési rendszer megvalósítására és a Ruhr-vidék (→*Ruhr-statútum*) nközi ellenőrzésére vonatkozó szovjet javaslatokat. Ez volt a Külügyminiszterek Tanácsának utolsó értekezlete. / 7. 1954. jan. 25–febr. 18., Berlin. A négy nagyhatalom külügyminisztereinek ezt az értekezletét a nközi feszültség enyhítésére tett szovjet kezdeményezések jellemezték. Javaslatot tettek német békeszerződés előkészítésére, ill. előterjesztettek egy tervezetet a békeszerződésre; javaslatot tettek továbbá Németo. semlegesítésére, európai kollektív biztonsági megállapodásra és az osztrák államszerződésre. A német kérdés megoldására a SZU azt javasolta, hogy hozzanak létre ideiglenes kormányt, s ez szervezze meg az össznémeti választásokat. Eden

angol külügyminiszter javaslata (Eden-terv) viszont úgy szólt, hogy a nközi ellenőrzés mellett megtartott „szabad választás" után alakítsanak kormányt, a már egységes Németo. kormányaként. A berlini értekezleten e kérdésekben nem született megegyezés. Megállapodtak viszont abban, hogy a koreai és az indokínai helyzet rendezésére konferenciát hívnak össze *(→genfi értekezlet)*. / 8. 1955. okt. 27–nov. 16., Genf. Napirendjén a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatok előmozdítása, az európai béke és biztonság, Németo. újraegyesítése és a leszerelés kérdései szerepeltek. A nyugati nagyhatalmak az európai béke és biztonság kérdésében azt javasolták, hogy katonai erőegyensúlyt alakítsanak ki az európai térségben, Németo. egyesítését pedig továbbra is a nközi ellenőrzés mellett megtartott össznémet választások alapján akarták megoldani. A SZU mindkét kérdésben kitartott addigi álláspontja mellett, a tárgyalt kérdésekben a külügyminiszterek nem állapodtak meg. / 9. 1959. máj. 10–jún. 20. és júl. 13–aug. 5., Genf. Részt vettek rajta az NDK és az NSZK képviselői is. Az értekezlet feladata lett volna, hogy megállapodjanak a Németo.-gal kötendő békeszerződésben, s ennek alapján rendezzék Ny-Berlin helyzetét is. A nyugati nagyhatalmak ún. csomagtervet terjesztettek elő, amely a német kérdést, az európai biztonság ügyét és a fegyverzet csökkentését kombinált formában tartalmazta, s már ezáltal is megnehezítette az eredményes tárgyalást. A SZU-nak az egyes kérdéseket érintő, a különböző nézeteket egymáshoz közelebb vivő javaslatai ellenére sem sikerült azonban megállapodni, s ilyen összetételű külügyminiszteri értekezlet nem is ült többet össze.

Külügyminiszterek Tanácsa: *→külügyminiszterek értekezletei, →potsdami konferencia*

L

LAFTA: →*Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás*

laoszi függetlenségi és társadalmi harc: több mint harminc éven át tartó küzdelem eredményeképp Laoszban népi demokratikus rendszer jött létre. / Laoszt, mely az Indokínai Unió (Francia Indokína) része, Franciao. gyarmata volt, 1940-ben megszállták a japánok. Ellenük partizánharc folyt. A megszállók kiűzése után a hazafias erők vették át a hatalmat. 1945. okt. 12-én ideiglenes kormányt alakítottak, s ez kikiáltotta az ország (Patet Lao) függetlenségét. Franciao. 1946. márc.-ban fegyveres intervencióba kezdett uralma visszaállítása végett. A francia megszálló csapatok elleni küzdelemre 1946-tól az ország északi és déli tartományaiban újjászerveződtek a partizánegységek, s megalakult a Patet Lao hadereje. Az 1947. máj.-ban kiadott alkotmány szerint az Egyesült Laoszi Királyság továbbrá is francia védnökség maradt. 1949-ben a francia–laoszi szerződésben Franciao. formálisan elismerte Laosz függetlenségét a →*Francia Unió* keretében. 1950-ben Szufanuvong herceg vezetésével megalakult a Szabad Laosz Frontja (Neo Lao Itszala) és az ellenállás kormánya. 1951-ben létrejött „Vietnam, Laosz és Kambodzsa népeinek egyesült felszabadítási frontja". / Az 1954. évi →*genfi értekezlet* egyik eredményeként kinyilvánították Laosz tényleges függetlenségét, és Franciao.-ot csapatainak kivonására kötelezték. Az USA kezdettől fogva szabotálta az egyezményt, és bejelentette, hogy Laosz a SEATO „védett állama". A kormánycsapatok rövidesen heves harcokat provokáltak a Patet Lao fegyveres erőivel, és polgárháborút robbantottak ki. A hazafiak 1956 nyarán létrehozták a Laoszi Hazafias Frontot (Neo Lao Hakszat). A népi mozgalom és a katonai kudarcok hatására az USA-barát kormány lemondásra kényszerült, és 1956. márc.-ban demokratikus kormány alakult Szuvanna Fuma vezetésével. Szuvanna Fuma és Szufanuvong herceg tárgyalásain (1956. aug.–dec.) megegyezés jött létre a semlegességről, békepolitika folytatásáról és koalíciós kormány alakításáról. Ez utóbbi 1957-ben jött létre Szuvanna Fumával az élén. A kormányban a Hazafias Front két képviselője vett részt. / A polgárháború befejezése és a kormány haladó külpolitikai programja láttán az USA ismét beavatkozott Laoszban, s 1958. aug.-ban megdöntötték Szuvanna Fuma kormányát. Az új, imperialistabarát kormány 1959. febr.-ban hivatalosan megtagadta a genfi egyezmény végrehajtását, és kiutasította a nközi ellenőrző bizottságot. Kiújult a polgárháború. A hazafias erők harcához csatlakoztak a hadsereg egyes alakulatai is, és Kong Le százados vezetésével, aki forradalmi bizottságot hozott létre, megdöntötték a kormányt. 1960. aug.-ban ismét Szuvanna Fuma lett a miniszterelnök. Demokratikus bel- és külpolitikai programot hirdetett meg. A haladó irányzat ellen az USA felbujtására 1960. szept.-ben Noszavan tábornok és Bun Um herceg puccsot szervezett, ellenkormányt hozott létre, s ez a belső reakcióra, az amerikai katonai segítségre, a d-vietnami, thaiföldi és tajvani zsoldosokra támaszkodva ismét polgárháborút robbantott ki. Szuvanna Fuma, Kong Le csapatai

és a Hazafias Front harcai eredményeként 1961 tavaszára Laosz legnagyobb része felszabadult. A reakció tárgyalásra kényszerült. 1961. máj.-ban Genfben tizennégyhatalmi értekezlet ült össze *(→genfi értekezlet)*, megállapodtak Laosz semlegességének tiszteletben tartásáról, és felhívták a három politikai csoportot: hozzanak létre nemzeti egységkormányt. Ez a politikai irányzatok vezetőinek – Szuvanna Fumának (semleges), Szufanuvongnak (haladó) és Bun Umnak (jobboldali) – a tárgyalásai alapján 1962. jún.-ban történt meg. / A jobboldali erők ismét szervezkedni kezdtek az egyezmény megvalósítása ellen. 1964-ben, miután Abhaj tábornok vezetésével szélsőjobboldali puccsot hajtottak végre, megingott a semlegesek tábora, és az egyesült semleges és jobboldali erők kiszorították a haladó erőket a hatalomból. Ezután fokozódott az USA intervenciója Laoszban. A Hazafias Front ellenőrzése alatt álló területek ellen háborút folytattak. Súlyos harcok után 1970 elején a hazafias erők sikeres ellentámadást hajtottak végre a Kőedény-síkságon. A Hazafias Front 1970. márc.-ban ötpontos javaslatban indítványozta a kormánynak a háború tárgyalásos befejezését. A javaslatról 1970. jún.-ban Vientianéban kezdődtek meg a tárgyalások. Miután az USA indokínai agresszióját kiterjesztette Kambodzsára, a saigoni rendszer 40 000 főnyi csapatai az USA támogatásával 1971. febr.-ban támadást indítottak Laosz ellen. Ez a hadművelet a laoszi és a d-vietnami felszabadító erők ellenállásán kudarcot szenvedett, a saigoni haderő mintegy 26 000 katonáját tették harcképtelenné. A vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról szóló párizsi megállapodás aláírását követően Vientianéban 1973. febr. 21-én a Hazafias Front és a vientianei kormány képviselői megállapodtak a laoszi béke helyreállításában és a nemzeti egység megteremtésében. A megáilapodás végrehajtási jegyzőkönyvét 1973. aug.-ban írták alá, és 1974. ápr.-ban koalíciós kormányt alakítottak, amelynek Szuvanna Fuma lett az elnöke, Szufanuvong pedig a parlament szerepét betöltő Nemzeti Tanács élére került. Az új kormány közleménye többek között bejelentette, hogy semleges, független és békés külpolitikát folytat. 1974. júl.-ban a kormány feloszlatta a koalíciós időszak előtt alakult parlamentet. 1975. máj.-ban a Hazafias Front követelésére lemondott a kormány két jobboldali minisztere, és leváltották Bun Umot is a hadseregben viselt tisztségéből. / A vietnami és a kambodzsai hazafias erők győzelmével együtt Laoszban is lehetővé vált a teljes függetlenség megteremtése. 1975. dec. 2-án az újonnan megválasztott népképviselők kongresszusa kikiáltotta a Laoszi Népi Demokratikus Közt.-ot. Szufanuvong lett az állam elnöke, kormányfővé pedig Kajszon Fomvihant, a Hazafias Front KB első titkárát választották meg. Az új kormány 1975. dec. 8-án közzétett akcióprogramja szerint a gazdaság irányítását az állam veszi kézbe, a parasztokat a kollektivizálás útjára vezetik. Befejezik a nemzeti demokratikus forradalmat, és az ország a szocializmus útjára lép. Laosz külpolitikájának legfőbb alapelvei: a függetlenség, a béke, együttműködés valamennyi állammal és a tömbönkívüliség. A legfontosabb nközi kérdésekben egyező álláspontot foglalt el a szocialista országok közösségének álláspontjával. Ezek az országok kezdettől fogva segítették Laoszt abban, hogy legyőzze nagy gazdasági elmaradottságát. Szoros kapcsolatok kötődtek Laosz és Vietnam között. 1976-ban Laosz gazdasági egyezményt kötött Kínával (márc.-ban), a SZU-val (ápr.-ban), majd a többi szocialista országgal. Az USA kormánya 1976. szept.-ben törölte Laoszt a vámkedvezményben részesülő országok közül, így akarván az új, népi hatalomnak gazdasági nehézségeket okozni; a thaiföldi fasiszta puccs győzelme után pedig Thaiföld sorozatosan incidenseket provokált Laosz határán,

az ún. „kommunista veszélyre" hivatkozva.

Latin-Amerika: az amerikai földrésznek és szigetvilágnak az USA-tól délre fekvő, általában spanyol, portugál és francia, ritkábban angol és holland nyelvű országai és függő területei. Általában használatos felosztása: Közép-Amerika, tropusi D-Amerika, mérsékelt övi D-Amerika, → *karib-tengeri térség.* 1959-től föllendultek a →*latin-amerikai antiimperialista haladó mozgalmak;* ezek nkozileg is országuk „második fuggetlenségéért" kuzdenek, a nkozi szernek hatalma, az USA neokolonialista politikája ellen irányulnak. Ennek jegyében jott létre tobb l-amerikai gazdasági szervezet (cukor- és banánexportáló államok, kávétermesztő államok egyesulése stb.), koztuk a legjelentősebb az 1975-ben megalakult →*Latin-amerikai Gazdasági Szervezet* (SELA)

latin-amerikai antiimperialista haladó mozgalmak: a II vh. után 1959-től L-Amerika antiimperialista mozgalmában új follendülés kovetkezett be, a megváltozott világpolitikai korülmények szerint osszefuggően. Az USA szilárd l-amerikai uralma ekkor kérdésessé kezdett válni, a kubai forradalom nagy rést utott rajta (→*kubai forradalom és nemzetkozi jelentősége).* Az 1960-as évek kozepén azonban az imperializmus, a hazai reakciós korokre támaszkodva, katonai eszkozokkel és felforgató aknamunkával elnyomta egyes l-amerikai országokban a nép kibontakozó forradalmi mozgalmát (Dominika, Brazilia, Argentína), kihasználva a forradalmi mozgalmak hibáit. A l-amerikai antiimperialista harc folyamatában 1970. szept.-ben a Népi Egység választási győzelmet aratott Chilében, Salvador Allende alakított kormányt a kommunisták részvételével, s az ország megindult az antiimperialista, oligarchiaellenes átalakítások útján. 1973. szept.-ben belső és külső ellenforradalmi erők fasiszta katonai puccsal megdontották a Népi Egység kormányzatát (→*chilei forradalom és ellenforradalom),* de ez nem tudta megállítani a ~ előrehaladását / A l-amerikai forradalmi folyamat sajátosságai: az itteni országok tobbsége már a 19 sz. elején felszabadult a gyarmati sorból, fuggetlenné vált, s a kapitalista fejlődés útjára lépett, a kapitalista fejlődést fékezte a nagybirtokrendszer, a szűk belső piac, lassú volt az iparosodás folyamata, sok országban még ma is feudális maradványok vannak; az imperializmus korában a l-amerikai államok pénzugyileg és diplomáciailag fuggő viszonyba kerultek az imperialista nagyhatalmakkal; a II. vh. után az USA uralkodó befolyást szerzett ebben az ovezetben és globális stratégiájának fontos terulete L-Amerika. A tényleges szuverenitásért és a gazdasági fuggetlenségért folytatott harc osszefonodik a tőkés kizsákmányolás ellení osztályharccal, amely főkepp a kulfoldi és a helyi monopóliumok és a nagybirtokosok ellen irányul, kuzdelem folyik a demokratikus agrárforradalomért, a diktatúrákban a demokratikus kovetelések teljesítéséért. A városi és a falusi proletariátus létszáma meglenetősen nagy, de politikailag megosztott, 24 l-amerikai országban a demokratikus és imperialistaellenes kuzdelem élén kommunista párt áll, s tobbségük országos tomegpárt Az antiimperialista és antifeudális harcban a vezető szerepet betoltő proletariátussal és a parasztsággal együtt részt vesznek kispolgári tomegek, hazafias érzelmű katonák, s a nemzeti burzsoázia egyes csoportjai is e szovetségbe tomoríthetők. / A harc az egyes l-amerikai országok helyzetétől és adottságaitól fuggően kulonbozó formákat olt, a forradalom más-más típusú, s a forradalmi harc apály- és dagályidőszakai más-más időben és eltérő intenzitással mennek végbe. A fő feladat mindenütt az imperializmus ellen vívott harc. Főleg a diktatórikus rendszerű országokban az 1960-as évek első felében gerillaegységek szerveződtek

a nemzeti felszabadulásért harcoló különböző erőkből (pl. Guatemalában, Kolumbiában, Peruban, Bolíviában, Venezuelában, Brazíliában), de mivel nem vették figyelembe a konkrét feltételeket és körülményeket, vereséget szenvedtek. Az antiimperialista forradalom új, fejlettebb szakaszában kiváltképp jelentőssé vált L-Amerikában a munkásosztály vezette demokratikus és hazafias erők egységfrontjának életre hívása, az átfogó nemzeti demokratikus front létrehozása. Ennek formái különfélék. Ilyen tömörülésként működött legálisan vagy illegálisan az Argentinok Nemzeti Találkozója, az ecuadori Népi Egység, a salvadori Demokratikus Pártok Koalíciója, a panamai Hazafias Erők Egysége, az uruguayi Széles Front, a bolíviai Antiimperialista Népfront, a perui Népi Erők Egységfrontja, a kolumbiai Országos Ellenzéki Szövetség, a dominikai Ellenzék Egységmozgalma stb. Az ilyen tömörüléseknek az a céljuk, hogy kivívják a hatalmat, és új típusú, demokratikus népi kormányt alakítsanak meg. Ezen az úton lehetővé válik, hogy az általános demokratikus forradalom fokozatosan szocialista forradalomba nőjön át. / Az átmeneti és köztük súlyos vereségek ellenére L-Amerikában fejlődik, erősödik a forradalmi folyamat. Az antiimperialista harcnak és a dolgozók osztályharcának megélénkülése, az é-amerikai monopóliumok és a helyi burzsoázia befolyásos körei közt fennálló ellentétek kiéleződése, valamint az imperialista versengés fokozódása megérlelte az Amerikaközi imperialista uralmi rendszer válságát, s teret nyitott az önálló l-amerikai külpolitikának és az időszerű társadalmi átalakulásoknak. A l-amerikai országok fokozatosan kikerülnek elszigetelt helyzetükből, bővítik a szocialista országokkal, valamint az ázsiai és az afrikai államokkal fennálló diplomáciai, gazdasági és kulturális kapcsolataikat. Megnyilvánult ez a *→latin-amerikai országok külügyminisztereinek értekezletén* 1974-ben, valamint a *→Latin-amerikai Gazdasági Szervezet* létrehozásakor 1975-ben.

latin-amerikai atomfegyvermentes övezet: L-Amerika atomfegyvermentes övezetté nyilvánításának kérdése 1962-ben, az ENSZ Közgyűlésének 17. ülésszakán vetődött fel. 1963. márc.-ban Mexikó elnöke javasolta más l-amerikai államoknak a ~ létrehozását. 1963. ápr. 29-én 5 l-amerikai elnök közös nyilatkozatban foglalt állást mellette. Kuba elvben helyeselte a kezdeményezést, de közölte, hogy amíg az USA nem biztosítja Puerto Rico, a Panamacsatorna és a térségben levő katonai támaszpontok atomfegyvermentesítését, és nem vonja ki csapatait Guantánamóból, addig nem szavaz a ~-re vonatkozó határozati javaslat mellett. A ~-ről szóló szerződést (tlatelolcói szerződés) 1967. febr. 14-én Mexikóvárosban írta alá 14 l-amerikai állam. Nem volt az aláírók között Kuba, továbbá Guyana (a Venezuelával való területi vitája miatt), s nem volt hajlandó aláírni a szerződést Brazília és Argentína. A 31 cikkelyből álló szerződéshez 1967–1968 folyamán további 8 ország csatlakozott. A ~ tartóssá tételének feltétele az USA hozzájárulása. Ezt 1977. ápr. 18-án, a genfi Leszerelési Bizottság ülésén jelentette be az USA képviselője. 1978. máj.-ban a SZU is csatlakozott a szerződéshez. / A tlatelolcói szerződés megtiltja, hogy L-Amerika államai nukleáris fegyvereket állítsanak elő, és hogy ilyen fegyverekhez hozzájussanak, továbbá azt, hogy ebben az övezetben ilyen fegyvereket tartsanak. Gyengéje a szerződésnek, hogy megengedi nukleáris robbantások végrehajtását és nukleáris fegyverek szállítását ezen az övezeten keresztül. Fennáll tehát L-Amerikában a nukleáris fegyverek terjedésének a veszélye.

Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusa (Congreso Permanente de Unidad Sindical de los

Trabajadores de America Latina, CPUSTAL – Santiago de Chile): a l-amerikai szakszervezetek kontinentális szervezeteként 1938 óta működő L-amerikai Dolgozók Szövetségéből (CTAL) alakult 1964-ben Rio de Janeiróban, 18 ország 25 millió szervezett dolgozója képviseletében. Nem szakszervezeti központ, hanem kontinentális szintű koordináló szerv. Noha nem csatlakozott a →*Szakszervezeti Világszövetség*hez, de szorosan együttműködik vele (így 1977. jan.-ban Havannában folytattak tanácskozást a két szövetség képviselői), több tagszervezete az SZVSZ-nek is tagja. Programja a szakszervezeti egységért folyó küzdelem elősegítése a földrészen; harcol a szakszervezeti és a demokratikus jogok védelméért; közös akciókat szervez a Keresztény Szakszervezetek L-amerikai Szövetségével (CLASC); szakszervezeti káderképzést folytat, továbbá szolidaritási mozgalmat szervez a bebörtönzöttek és családtagjaik támogatására. A 21 országos szakszervezeti központból álló szervezet titkársága az alábbi 8 ország képviselőiből áll: Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Kuba, Panama, Uruguay és Venezuela.

Latin-amerikai Gazdasági Bizottság (Economic Commission for Latin America, ECLA – Santiago de Chile): a →*Gazdasági és Szociális Tanács* (ECOSOC) 5, területileg (regionálisan) szervezett bizottságának egyike, 1948. febr. 25-én alakult meg. Célja, hogy segítséget nyújtson a l-amerikai országok gazdasági fejlődésének előmozdításában és más nemzetekkel való kapcsolataik erősítésében. A ~-nak 32 rendes (ebből 30 l-amerikai, valamint Franciao., Hollandia, Kanada, Nagy-Britannia, USA) és 2 társult tagja van (Ny-indiai Társult Államok és Belize). 1952-ben a középamerikai országok létrehozták a ~ albizottságaként a Közép-amerikai Gazdasági Együttműködési Bizottságot. A ~ előségíti a l-amerikai gazdasági integrációt. Az USA igyekszik befolyását a ~-ban is érvényesíteni, ez a törekvése azonban mind több l-amerikai országnak az ellenállásába ütközik. A ~ legfőbb szerve a plenáris ülés, végrehajtó szerve a Titkárság.

Latin-amerikai Gazdasági Szervezet (Sistema Económica Latinoamericana, SELA – Caracas): L-Amerika összes szuverén államának – köztük Kubának – és a karibtengeri térség angol nyelvű szuverén államainak (összesen 26-nak) a részvételével 1975. okt.-ben Panamában alakult egyetemes l-amerikai szervezet. Megalakítása válasz volt az USA 1974. dec.-i külkereskedelmi törvényére, amely kereskedelmi partnerjainak politikai feltételeket szabott. Létrehozására a javaslatot a mexikói államelnök, Luis Echeverría Alvarez tette. / Célja: az övezetbe tartozó államok gazdaságpolitikájának koordinálása a legfontosabb területeken és ágazatokban; gazdasági fejlődésük ösztönzése szorosabb együttműködés révén; természeti kincseik védelmére egységes törvényszerű határozmányok kidolgozása; közösen szervezett és L-Amerika több államának tőkéjével működő vegyes vállalatok alapítása; a l-amerikai exportőrök védelmezése és további ilyen csoportosulások életre hívása; egy közös l-amerikai kereskedelmi flotta létrehozása; a részt vevő államok közös gazdasági platformjának kidolgozása és nemzetközi értekezleteken való képviselete. A ~ az illető államok nagyburzsoáziájának érdekeit is szolgálja, de munkája így is a békés egymás mellett élés elveinek érvényesüléséhez járulhat hozzá L-Amerikában. / A ~ legfelsőbb testülete a L-amerikai Tanács, ez a tagállamok gazdasági minisztereiből áll, meghatározza az általános gazdaságpolitikát. A folyó munkát az Állandó Titkárság végzi. Meghatározott tervekkel és programokkal az egyes Akcióbizottságok foglalkoznak.

latin-amerikai országok külügyminisztereinek értekezlete (1974): 24 l-amerikai és karib-tengeri ország külügyminisztereinek a mexikói Chapultepecben 1974. febr. 18–23-ig tartott értekezlete, amelybe az USA is bekapcsolódott. Napirenden szerepelt az USA és a l-amerikai országok közötti gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok és a multinacionális vállalatok kérdése, az Amerika-közi rendszer, valamint a nközi helyzet. / A felszólalók többsége síkraszállt az Amerika-közi kapcsolatok egész rendszerének felülvizsgálásáért és a Kubával való kapcsolatok rendezéséért. A felszólalások is tükrözték, hogy növekszik az USA elszigeteltsége, csak Brazília és Uruguay támogatta nyíltan Washingtont. A ~-t nem az →*Amerikai Államok Szervezetének* keretében tartották, ahogy korábban, 1973-ban Bogotában sem, ahol a résztvevők egyetértettek abban, hogy az Amerika-közi szervezet már nem felel meg a megváltozott idők követelményeinek. A ~ első háromnapos tanácskozása után elfogadtak egy nyolcpontos közös állásfoglalást, amely kimondta az AÁSZ reformjának szükségességét csakúgy, mint az USA-monopóliumok l-amerikai tevékenységének korlátozását. Noha a Kuba elleni AÁSZ-blokád megszüntetése nem volt napirenden, a legtöbb külügyminiszter mégis szükségesnek tartotta a kapcsolatok rendezését a szigetországgal, és többen javasolták, hogy a jövőben Kubát is hívják meg a hasonló értekezletekre. Kissinger külügyminiszter bekapcsolódása a tanácskozás alapvető irányzatát nem tudta megváltoztatni, ezért ő arra törekedett, hogy tompítsa az ellentéteket, ezért nem zárkózott el az AÁSZ megreformálásától és a monopóliumok megrendszabályozásától. / A ~-n konkrét intézkedéseket nem hoztak, s az értekezletről kiadott közös nyilatkozat csak általános megállapításokra szorítkozott. A ~ így is a l-amerikai államok önállósulási igényeinek növekedéséről tanúskodott.

Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás (Associación Latinoamericana de Libre Comercio, ALALC; Latin-American Free Trade Association, LAFTA – Montevideo): Argentína, Brazília, Chile, Mexikó, Paraguay, Peru, Uruguay 1961-ben, Montevideóban kötött szerződése alapján létrejött közös szabadkereskedelmi övezet. A ~ a fejlődő országok között létrejött első jelentős integrációs megállapodás. 1961. jún.-ban lépett életbe, később csatlakozott hozzá Ecuador, Kolumbia, Venezuela és Bolívia. / A tagországoknak 12 év alatt kellett megszüntetniük egymás között a vám- és kereskedelmi korlátozásokat, s egységes regionális piacot létrehozni. A l-amerikai országok egymás közti forgalmának megkönnyítése főként az egyes l-amerikai iparágakat kezükben tartó USA-monopóliumoknak előnyös. A ~-on belüli ellentétek, az együttműködés nehézségei miatt az Andok hat állama (Bolívia, Chile, Ecuador, Kolumbia, Peru, Venezuela) 1968-ban aláírta az →*Andok-paktum*ot, majd 1969-ben négy tagország (Chile, Ecuador, Kolumbia és Peru) létrehozta az Andesi Közös Piacot (Chile 1976-ban kilépett), s Argentína, Bolívia, Brazília, Paraguay és Uruguay a La Plata-medence egyezményét. / A ~ vezető szerve a tagországok évente ülésező Konferenciája (1965-ben állandó irányító szervet, Minisztertanácsot alakítottak) és a Végrehajtó Bizottság. A VB dolgozza ki a javaslatokat és gondoskodik a határozatok végrehajtásáról.

Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet (Organización Latinoamericana de Solidaridad, OLAS – Havanna): az →*Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezetének* 1966. évi havannai értekezletén elhatározták, hogy trikontinentális szervezetet hoznak létre, s annak l-amerikai szerveként megalakítják a ~-et. Az alakuló kongresszust 1967-ben Havannában tartották meg. A részt vevő 27 l-amerikai ország és függő

terület nemzeti bizottságaiban képviselve voltak kommunista és szocialista pártok, haladó és liberális pártok, valamint kispolgári forradalmi csoportok is. Kidolgozták a l-amerikai imperialistaellenes forradalmi harc stratégiáját, azt az álláspontot elfoglalva, hogy a győzelem egyetlen útja a gerillaháború. A határozatokban utaltak arra, hogy e harcot a marxizmus–leninizmus elvei irányítják. Az értekezleten éles vita bontakozott ki a kommunista pártok és a kispolgári csoportok képviselői között. A kommunisták hangsúlyozták, hogy nem lehet egyetlen formára korlátozni a harcot, mindenütt és mindenkor figyelembe kell venni az adott körülményeket. / A ~ fő szerve két értekezlet között az Állandó Bizottság. Az alakuló kongresszus óta még nem tartottak újabb értekezletet.

leértékelés: →*devalváció*

légideszant: az ellenség arcvonala mögötti körzetekben, tehát a tőle elfoglalt területen folytatandó harcra (hadműveletre) kiképzett és fölszerelt légi szállítású katonai kötelék. Használatos még az ejtőernyős csapatok kifejezés is.

legnagyobb kedvezmény elve: a nközi kereskedelemben alkalmazott elv, amely szerint a szerződő felek arra kötelezik magukat, hogy kölcsönösen megadnak egymásnak minden olyan kedvezményt, amelyet harmadik országoknak már megadtak vagy meg fognak adni. Leggyakrabban a vámtarifákra vonatkozik, a →*preferenciális vámkedvezmény*ek kivételével. Lehet korlátlan, vagyis a szerződő felek vámtarifájának egészére, vagy korlátozott, csak meghatározott árukra vonatkozó. Emellett más területekre is kiterjeszthető (pl. kikötők használatára, illetékekre, állampolgárok letelepedésére). / A ~-nek diszkriminációtól mentes alkalmazása az →*Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény* (GATT) alapelve, s napjainkban fontos nközi politikai kérdéssé vált. A tőkésországok ugyanis különféle módon és ürügyekkel megtagadták az egyenlő elbánást a szocialista országoktól. A SZU és az USA között 1973-ban létrejött egyezmény ismét előírta a ~-nek alkalmazását a két ország közötti kereskedelemben. Mivel az amerikai törvényhozás nem hagyta jóvá, a SZU a maga részéről 1974-ben felfüggesztette az egyezményt. A szocialista országok követelik az egyenloség és a kölcsönös előnyök elvének maradéktalan tiszteletben tartását, s ezt az elvet a kereskedelempolitikában a ~ testesíti meg.

lélektani hadviselés: →*külpolitikai propaganda*

Lend-Lease Act: →*kölcsönbérleti törvény*

lengyel–NDK szerződés: →*NDK–lengyel szerződés*

lengyel–NSZK szerződés (1970): a Lengyel Népközt. és az NSZK Varsóban kötött szerződése, melyet 1970. dec. 7-én Willy Brandt kancellár és Józef Cyrankiewicz lengyel miniszterelnök írt alá. / A szerződés bevezető része kimondja, hogy mindkét ország a békés egymás mellett élés megteremtésére, a normális fejlődéshez és a jó viszonyhoz szükséges feltételek biztosítására, valamint az európai beke és biztonság megszilárdítására törekszik. A szerződés kiindulópontja az az elv, hogy a határok sérthetetlensége, valamint az összes európai ország integritásának és szuverenitásának tiszteletben tartása a jelenlegi határok között: az európai béke fő feltétele. A szerződés első cikkelye szerint „1. A Lengyel Népközt. és az NSZK egybehangzóan megállapítják, hogy a meglevő határ, amelynek vonalát az 1945. aug. 2-i →*potsdami konferencia* határozatának IX. fejezetében, közvetlenül Świnoujściétól (Swinemündétől) nyugatra a Balti-tengertől kiindulva, s innen az Odera folyó mentén

a Nysa-Łużycka (Lausitzer-Neisse) folyótorkolatig, majd a Nysa-Łużycka (Lausitzer-Neisse) mentén Csehszlovákia határáig állapították meg, a Lengyel Népközt. nyugati államhatárát képezi. 2. Megerősítik fennálló határaik sérthetetlenségét most és a jövőben, és kölcsönös kötelezettséget vállalnak egymás területi integritásának feltétlen tiszteletben tartására. 3. Kijelentik, hogy egymással szemben nincs semmiféle területi követelésük, és a jövőben sem fognak semmilyen területi követelést támasztani." A szerződés második cikkelye többek között hangsúlyozza, hogy az európai és a nközi biztonságot érintő kérdésekben, valamint az egymás közötti kapcsolatokban a felek „tartózkodnak" az erővel való fenyegetéstől és az erőszak alkalmazásától. A szerződés harmadik cikkelye a lengyel–NSZK kapcsolatok normalizálásával kapcsolatban kinyilvánítja, hogy a szerződés szilárd alapot teremt a két ország együttműködésének sokoldalú fejlesztéséhez. A ~ fontos része volt az ún. *→német kérdés* rendezésének.

leszerelés: nközi megállapodásokban vagy egy-egy állam egyoldalú döntéseiben foglalt olyan intézkedések rendszere, amelyek részleges ~-t eredményeznek, végső soron, történelmi távlatban pedig előmozdítják a fegyverek, a hadviselési eszközök és a katonai berendezések megsemmisítését, a haderők és a katonai intézmények megszüntetését, az általános és teljes ~-t. / A ~-hez sorolják a fegyveres erők létszámcsökkentését, a fegyverkezés korlátozását és csökkentését és a haditechnika fejlesztésének korlátozását is. A ~-i megállapodásokban az államok önként vesznek részt, eltérően a háborúk utáni különböző olyan nközi jogi aktusoktól, amelyek egyes államokat részleges vagy teljes lefegyverzésre kötelezznek. A ~ a tartós békének, a népek biztonságának, a háború elhárításának leghatékonyabb biztosítéka. A szocialista országok társadalmi rendszerükből fakadóan a legkövetkezetesebb képviselői a ~-nek; Lenin szavaival: a ~ a szocializmus eszménye. A ~ követelése a szocialista külpolitika, a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének megvalósításáért folytatott politika szerves tartozéka, egyszersmind egyik fő eszköze a néptömegek mozgósításának az agresszív imperialista erők ellen. A SZU már az 1922. évi genovai gazdasági és pénzügyi konferencián javasolta az általános ~-t, sőt az állandó hadseregek megszüntetését, és kezdeményező szerepe a ~ megvalósításáért folyó küzdelemben azóta sem csökkent. / A II. vh. után nagyban megnövekedett a ~ szükségessége: az atomfegyverek megjelenése az egész emberiséget fenyegető veszéllyé, a fegyverkezés pedig óriási méretűvé vált. A ~ mint a nközi béke és biztonság fenntartásáért kifejtendő együttműködés egyik fő elve az ENSZ Alapokmányában is szerepel (11. cikkely, 1. pont). Az ENSZ Közgyűlésének 1. ülésszakán, 1946-ban megalakult az Atomenergia-bizottság, 1947-ben pedig létrehoztak egy bizottságot a hagyományos haderő és fegyverzet ~-ével kapcsolatban *(→leszerelési bizottságok)*. A SZU a II. vh. befejezése után kitartóan küzdött mind az atomfegyverek használatának betiltásáért, mind a hagyományos fegyverek és haderők csökkentéséért külön-külön és a kettőt összekapcsolva is, végső soron pedig az általános és teljes ~-ért. Ezzel szemben az imperialista hatalmak, agresszív céljaikat követve, az atomfegyverkezés mellett gyors ütemben fejlesztették a hagyományos haderőket is, és nagymértékben növelték hadügyi költségvetéseiket. Az imperialista fegyverkezés, amely mindenekelőtt a SZU ellen irányult, a hidegháború jegyében folyt, s kiélezte a nközi helyzetet. Főként az USA, de a többi imperialista hatalom is az ENSZ-ben a legkülönfélébb kifogásokkal gátolta a ~-i javaslatok elfogadását és megvalósulását. Feltételként szabták pl., hogy a tárgyalásokat kössék össze a háború utáni béke-

kötésekkel; a ~-i vitákon állandóan előtérbe állították az ellenőrzés kérdését, aminek hátterében végig az állt, hogy adatokat szerezhessenek más államok fegyveres erőiről, üzemeiről stb. A „bizalom légkörének" fontosságát hangoztatták, közben a SZU és a szocialista országok elleni háborúra készültek fel, s a ~-i kérdésekben az időhúzás, az elodázás volt a taktikájuk. A SZU az ENSZ Közgyűlésének 1947. évi 2. ülésszakán leleplezte a nyugati hatalmak háborús törekvéseit, majd az 1948. évi 3. ülésszakon azt a javaslatot terjesztette elő, hogy első lépésként a Biztonsági Tanács 5 állandó tagjának haderejét egyharmadával csökkentsék; 1949-ben pedig kiegészítette ezt azzal, hogy számolják fel a katonai tömböket és az idegen területen levő katonai támaszpontokat. A szovjet kormány tettekkel is igazolta ~-i készségét: felszámolt idegen területen levő támaszpontokat. A nyugati hatalmak nem követték a szovjet kormány lépéseit, a szovjet békepolitika azonban így is csökkentette egy új vh. kirobbanásának veszélyét. / 1953-tól új helyzet állt elő a ~-ért vívott küzdelemben, miután a SZU haditechnikai eredményei, a szocialista országok növekvő ereje nyomán tovább változtak az erőviszonyok. 1955-ben a szovjet kormány haderőcsökkentést hajtott végre, s újabb átfogó javaslatot terjesztett elő, amely egyaránt kitért az atom- és a hagyományos fegyverek betiltására, ill. csökkentésére. Hogy megkönnyítse a megegyezést, figyelembe vett egyes nyugati javaslatokat is a haderőcsökkentés mértékére, az ellenőrzés mikéntjére stb. Az USA vezetői azonban újabb feltételekkel álltak elő, és ismét zsákutcába vitték a tárgyalásokat. Közben pedig fokozódott a →*fegyverkezési verseny*. A SZU 1959-ben azt javasolta, hogy három szakaszban, 4 esztendő leforgása alatt az államok összes fegyveres erejét és fegyverzetét számolják fel. A SZU e javaslatát olyan helyzetben tette, amikor a szocialista világrendszer döntő tényezőjévé kezdett válni a világ fejlődésének. Javaslata kedvező visszhangot váltott ki az egész világon. A nyugati hatalmak nem is léphettek föl nyíltan ellene (az ENSZ Közgyűlésének 14. ülésszaka egyhangúlag elfogadta). A konkrét megvalósítás útjára azonban számos akadályt gördítettek, így az 1959-ben megalakult 10 hatalmi genfi leszerelési bizottságban, ahová ennek és más ~-i kérdéseknek a megvitatását utalták. A szovjet kormány újabb bizonyítékát adta békés politikájának, amikor 1960. jan.-ban ismét csökkentette haderői számát, s felhívta erre a világ országait is. Az ENSZ Közgyűlésének 15. és 16. ülésszakán 1960-ban és 1961-ben a tömbön kívüli országok mind nagyobb számban álltak ki a szovjet javaslatok mellett. 1962-től a ~-i tárgyalások Genfben a 18 hatalmi kibővített Leszerelési Bizottságban folytak tovább. Az általános és teljes ~ témája 3 évig szerepelt itt napirenden, s emellett több ENSZ-határozat is emlékeztetett fontosságára és időszerűségére. Megegyezésre azonban ebben az időszakban sem sikerült jutni, ezért a SZU 1964-től főként a részmegállapodásokat szorgalmazta. 1970-ben Roscsin, a szovjet ~-i küldöttség vezetője kijelentette: a szovjet küldöttség szükségesnek tartja, hogy a Leszerelési Bizottság újítsa fel az e tárgyban előterjesztett szerződéstervezetek tanulmányozását, és foglalkozzék összehangolásukkal. 1971. dec.-ben az ENSZ Közgyűlésének 26. ülésszakán a SZU indítványára 27 ország azt a közös javaslatot tette, hogy készítsenek elő egy ~-i világértekezletet. Az ENSZ Közgyűlésének 28. ülésszakán, 1973-ban javasolta, hogy a BT állandó tagjai 10%-kal csökkentsék katonai költségvetésüket, s a megtakarított összeg egy részét használják fel a fejlődő országok megsegítésére. Igen fontos kezdeményezéseket tett a ~-re az SZKP XXIV. kongresszusán elfogadott →*Békeprogram*, majd ezt továbbfejlesztve az SZKP XXV. kongresszusa. / Az 1970-es évek második felében előtérbe került a

nukleáris ~-ért vívott küzdelem. A pusztító hatású rakéta-atomfegyverek ugyanis széles körben elterjedtek; ezért a ~-i tárgyalások között a legfontosabb a →*SALT*, nagy jelentőségű a →*közép-európai haderőcsökkentési értekezlet*. Az ENSZ Közgyűlésének 30. ülésszakán, 1975-ben a szovjet kormány javaslatot terjesztett elő a nukleárisfegyver-kísérletek teljes és általános betiltására (1977-ben erről tárgyalások kezdődtek a SZU, az USA és Nagy-Britannia között a genfi Leszerelési Bizottságban), valamint a tömegpusztító fegyverek és fegyverrendszerek új fajtáinak a betiltására (ezt a Közgyűlés a Leszerelési Bizottság elé utalta). Az ENSZ Közgyűlésének 1976. évi 31. ülésszaka elhatározta, hogy 1978-ban rendkívüli ülésszakot tart a ~-ről (→*leszerelési ülésszak az ENSZ Közgyűlésén*). Ez előkészítése lehet a megtartandó ~-i világértekezletnek. 1978. márc.-ban nközi társadalmi szervezetek Genfben ~-i világkonferenciát tartottak. Dokumentumot fogadtak el, mely az ENSZ Közgyűlése rendkívüli ülésszakának szóló üzenet volt. Az előrehaladást a ~-ben ösztönzi, hogy a fegyverkezés roppant nagy terheket ró a legfejlettebb kapitalista államokra is, és hogy erősödik a néptömegek harca a fegyverkezési hajsza megszüntetéséért. Gátolja viszont, hogy az imperialista táborban a realitásokat figyelembe vevő erők mellett működnek és nyomást fejtenek ki a fegyverkezésben gazdaságilag és politikailag érdekelt szélsőségesen reakciós erők; kiváltképpen nagy hatalma van az USA-ban a katonai-ipari komplexumnak. A fegyverkezési hajsza nem szűnt meg, sőt az 1970-es évek végén egyes területeken fokozódott, ill. az a veszély lépett fel, hogy új szakaszába lép, mivel az imperialista hatalmak az erőfölény megszerzésére törekedtek. Következésképp fennáll még a háborús összeütközések anyagi alapja.

Leszerelési Bizottság (Genf): az ENSZ Közgyűlésének 1961. évi, 16. ülésszakán a SZU és az USA közös javaslatára létrehozott szerv, eredetileg azzal a céllal, hogy dolgozzon ki egy szerződést az általános és teljes leszerelésről. A 10 hatalmi leszerelési bizottsághoz képest (→*leszerelési bizottságok*), melyben 5 NATO-ország (Franciao., Kanada, Nagy-Britannia, Olaszo., az USA) és 5 szocialista ország (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Románia, a SZU) kapott helyet, 8 tömbön kívüli állam is a tagja lett. Ennek alapján nevezték akkor 18 hatalmi ~-nak. 1962-ben kezdte meg munkáját. Franciao., noha tagja a bizottságnak, kezdettől fogva távol maradt a tárgyalásokról. A SZU, a többi szocialista ország és számos tömbön kívüli ország több javaslatot tett e bizottságban, a nyugati hatalmak magatartása miatt azonban eredménytelenül. Így visszautasították a bizottság 8 tömbön kívüli tagjának azt az 1962-ben készített memorandumát, amely javaslatokat tartalmazott az atomfegyver-kísérletek megszüntetésének ellenőrzéséről. Ezek után a szovjet kormány erőfeszítéseinek eredményeként írta alá 1963-ban Moszkvában a SZU, az USA és Nagy-Britannia az →*atomcsendszerződést*. Ezt követően terméketlen viták és szünetek után az ENSZ Közgyűlésének 1968. évi, 23. ülésszaka állást foglalt a 18 hatalmi ~ hatáskörébe tartozó egyes kérdések megtárgyalásáról. Ennek alapján tűzött napirendre a bizottság olyan kérdéseket, mint a föld alatti atomrobbantási kísérletek, a biológiai és a vegyi hadviselés eszközeinek az eltiltása stb. 1969-ben a bizottság fölvett tagjai sorába további 8 államot, s 1978-ban 31 állam volt a tagja, köztük Magyaro. 1969-től ~ a neve, ülései a genfi leszerelési konferenciák, állandó társelnökei a SZU és az USA képviselői. A ~ nincs alárendelve az ENSZ Közgyűlésének, munkáját a társelnökök irányítják, de tevékenységéről jelentéseket küld a Közgyűlésnek, s ennek határozatai rá nézve csak ajánlásjellegűek. Az ENSZ Közgyűlésének 10. rendkívüli, leszerelési ülés-

szakán, 1978-ban, megállapodtak abban, hogy a ~ tagjainak száma 31-ről 37-re vagy 40-re nő, s a tagságot rendszeres időközökben felülvizsgálják. / A ~ eredményes munkát végzett a következő egyezmények előkészítésében is: →*atomsorompó-szerződés* (1968), →*tengerfenék-szerződés* (1971), egyezmény a →*biológiai fegyverek* és a →*vegyi fegyverek* tárgyában (1972), egyezmény a →*környezeti hadviselés* tárgyában (1977). A ~-ban a SZU és más szocialista országok – sok egyéb állam támogatásával – erőfeszítéseket tettek egy olyan szerződés létrehozására, amely teljesen és általánosan betiltja a →*nukleárisfegyver-kísérleteket*. 1977. júl.-ban Genfben tanácskozások kezdődtek a SZU, az USA és Nagy-Britannia között ebben a kérdésben. A →*tömegpusztító fegyverek* egyik fajtája, a vegyi fegyverek teljes betiltására a ~-ban részt vevő szocialista államok 1972-ben egyezménytervezetet terjesztettek elő. A későbbiek folyamán olyan egyezmény előkészítésére összpontosították a figyelmet, amely e fegyverek közül a legveszélyesebbeket tiltaná be. Több éven át tett a SZU javaslatokat a ~-ban a tömegpusztító fegyverek új fajtáinak és rendszereinek betiltására. 1978. febr.-ban a SZU 7 szocialista ország nevében átfogó leszerelési programot terjesztett a ~ elé, meghatározva a leszerelési elveket és célokat, a megteendő konkrét intézkedéseket, valamint a tárgyalások formáit és mechanizmusát.

leszerelési bizottságok: az ENSZ keretében létrehozott, az évek során váltakozó taglétszámú és elnevezésű, a →*leszerelés* kérdéseivel foglalkozó bizottságok. Létrejöttük fő ösztönzője a SZU volt, amely már az ENSZ Közgyűlésének 1946. évi 1. ülésszakán fölvetette a fegyverzet és fegyveres erők korlátozásának kérdését. / 1946. jan.-ban alakult meg az Atomenergia-bizottság azzal a feladattal, hogy foglalkozzon az atomfegyverek betiltásának és az atomenergia békés felhasználásának kérdéseivel. Itt tárgyalták meg egyebek között az ún. →*Baruch-terv*et. A SZU az atomfegyverek betiltásáért folytatott harccal együtt küzdött a hagyományos fegyveres erők korlátozásáért, a részleges leszerelési intézkedésekért. Az ENSZ Közgyűlésének 1946. évi ülésszakán tett javaslata alapján hoztak létre 1947. febr.-ban a BT tagjaiból egy bizottságot a hagyományos fegyverzet korlátozásával való foglalkozásra. Az USA és a többi nyugati hatalom leszerelésellenes politikája következtében azonban mindkét bizottság tehetetlenségre volt kárhoztatva, s 1950-ben be is szüntették üléseiket. A SZU harcát a leszerelésért az ENSZ plénuma előtt folytatta. / 1952-ben a fenti két bizottság helyett egy különleges közgyűlési leszerelési bizottságot hoztak létre, az összes tagállam részvételével. Ettől az évtől kezdve a leszerelési tárgyalások hosszabb ideig szüneteltek. 1954. ápr.-ban e bizottság 5 tagú (SZU, USA, Nagy-Britannia, Kanada, Franciao.) albizottsága alakult meg, s ez foglalkozott a leszerelés kérdéseivel. A SZU számos részleges leszerelési javaslatot terjesztett elő, de eredmény nélkül. / 1959 nyarán Franciao., Nagy-Britannia, a SZU és az USA kormányainak megállapodása alapján létrejött egy korlátozott számú, 10 tagú leszerelési bizottság, amelyben az 5 NATO-ország mellett (Franciao., Kanada, Nagy-Britannia, Olaszo., az USA) már 5 szocialista ország is (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Románia és a SZU) részt vett. Noha így e bizottság összetétele kedvezőbb volt, tömbön kívüli országok még mindig nem kaptak képviseletet benne. 1959-től a SZU újabb kezdeményezéseket tett a leszerelés előmozdítására, s az ENSZ Közgyűlésének 14. ülésszaka a szovjet és más javaslatokat a 10 hatalmi leszerelési bizottságnak adta át megtárgyalásra, de ennek 1960-ban Genfben megkezdődött működése, főként az USA ellenállása következtében, ugyancsak eredménytelen maradt. Ezért a SZU és a másik négy szocialista

ország kénytelen volt részvételét megszüntetni benne. Az ENSZ Közgyűlésének ülésszakain azonban tovább folyt a harc a leszerelés kérdéseiben, és az afrikai és ázsiai fiatal nemzeti államok is aktívan részt vettek benne. Az ENSZ Közgyűlésének 1961. évi, 16. ülésszakán hozták létre a 18 hatalmi →*Leszerelési Bizottságot*.

leszerelési egyezmények: a fegyverkezési verseny megfékezésére és hatókörének korlátozására, a →*leszerelés*re irányuló államközi megállapodások. / Az eddig kötött ~: 1. Megállapodás az Antarktisz területének békés felhasználásáról, 1959-ben (→*Antarktisz-egyezmény*). 2. Szerződés a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltásáról, 1963-ban (→*atomcsendszerződés*). 3. Szerződés az államok tevékenységének elveiről a kozmikus térség – beleértve a Holdat és más égitesteket – kutatásáról és használatáról, 1967-ben (→*világűr jogi helyzete*). 4. Szerződés a l-amerikai atomfegyvermentes övezetről, az ún. tlatelolcói szerződés, 1967-ben (→*latin-amerikai atomfegyvermentes övezet*). 5. Szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról, 1968-ban (→*atomsorompószerződés*). 6. Szerződés a nukleáris és más tömegpusztító fegyvereknek a tengerfenéken és az óceánfeneken, valamint ezek altalajában való elterjedésének tilalmáról, 1971-ben (→*tengerfenék-szerződés*). 7. Egyezmény a baktériumfegyverek (biológiai fegyverek) és a mérgező anyagok kifejlesztésének, gyártásának és felhasználásának tilalmáról s megsemmisítésükről, 1972-ben (→*biológiai fegyverek*). 8. Ideiglenes megállapodás a SZU és az USA között a hadászati támadó rakétafegyverek korlátozását célzó vegyes intézkedésekről, 1972-ben (→*SALT*). 9. Szerződés a SZU és az USA között a rakétaelhárító rakétarendszerek korlátozásáról, 1972-ben (→*SALT*). 10. Egyezmény a SZU és az USA között a nukleáris háború megakadályozásáról, 1973-ban (→*nukleáris háború megakadályozásáról szóló egyezmény*). 11. Szerződés a SZU és az USA között a föld alatti atomfegyver-kísérletek korlátozásáról, az ún. küszöb-szerződés, 1974-ben (→*nukleárisfegyver-kísérletek*). 12. Szerződés a SZU és az USA között a föld alatti békés célú atomrobbantásokról, 1976-ban (→*nukleárisfegyver-kísérletek*). 13. Egyezmény a környezeti hadviselés tilalmáról, 1977-ben (→*környezeti hadviselés*). A ~ döntően a SZU és más szocialista államok kezdeményezései és erőfeszítései eredményeképpen jöttek létre.

leszerelési ülésszak az ENSZ Közgyűlésén: az 1978. máj. 23-ától jún. 1-éig megtartott 10. rendkívüli, a leszereléssel foglalkozó ülésszak. Az ENSZ 1976. évi 31. ülésszaka hozott határozatot az összehívására. A SZU 7 pontból álló átfogó javaslatot terjesztett elő a fegyverkezési hajsza megfékezésére, s az ülésszak végén a résztvevők záróokmányt fogadtak el. Megállapodtak továbbá abban, hogy a genfi →*Leszerelési Bizottság* tagjainak számát fölemelik, s abban is, hogy az ENSZ Közgyűlésének második rendkívüli leszerelési ülésszaka időpontjáról a Közgyűlés 33. ülésszaka határoz. / A záróokmány a többi között megállapította, hogy az előrehaladás az enyhülésben és a leszerelésben kölcsönösen kiegészíti egymást. A közvetlen cél a leszerelésben: a nukleáris háború kiküszöbölése s a fegyverkezési verseny megállítása és megszüntetése. A leszerelési intézkedések elfogadásának olyan igazságos és kiegyensúlyozott módon kell végbemennie, hogy szavatolhassák minden államnak a biztonsághoz való jogát, és biztosíthassák, hogy egyetlen állam vagy államcsoport se jusson előnyhöz a leszerelés egyetlen szakaszában sem a többi rovására. A SZU-nak és az USA-nak a lehető leghamarabb tető alá kell hoznia azt a megállapodást, amelyre a hadászati fegyverkorlátozási (SALT–II.)

tárgyalásokon már évek óta törekednek. A SALT-II. megállapodást nyomban követniük kell a két fél közötti további hadászati fegyverkorlátozási tárgyalásoknak, hogy ezek elvezessenek a hadászati fegyverzetek megállapodás szerinti jelentős csökkentéséhez és minőségi korlátozásához – hangoztatta a záróokmány. Európában a szilárdabb helyzet kialakítása a katonai potenciál alacsonyabb szintjén, a megközelítő egyenlőség és minden állam csorbítatlan biztonsága alapján, továbbá a fegyverzetek kölcsönös csökkentéséről és korlátozásáról szóló megállapodás hozzájárulna az európai biztonság megszilárdításához, és jelentős lépés lenne a nközi béke és biztonság erősítésének útján. A záróokmány állást foglalt amellett, hogy az államok egyetemes részvételével a legközelebbi megfelelő időpontban leszerelési világkonferenciát kell összehívni, kellő előkészítés után.

Libanon elleni intervenció (1958): az USA fegyveres beavatkozása a formailag 1941-től, gyakorlatilag 1943. dec.-től független közel-keleti ország belügyeibe. / A volt francia mandátumterületről a francia és brit csapatokat 1946. dec.-ben vonták ki. Miután az USA megkezdte behatolását a Közel-Keletre, a reakciós politikát folytató libanoni kormány 1957-ben elfogadta az →*Eisenhower-doktrinát*, s Libanon így az imperializmus támasza lett e térségben. A kormány ellen fölkelés tört ki, s az ország háromnegyed része a felkelők kezébe került. Camille Chamoun elnök kérésére az USA 6. flottájának egységei 1958. júl. 15-én, az iraki forradalom győzelmét követő napon partra szálltak Bejrútban azzal az ürüggyel, hogy a Libanonban levő amerikai állampolgárok biztonságát védelmezik. A szovjet kormány 1958. júl. 16-i nyilatkozatában leleplezte, hogy az intervenció igazi célja az olajmonopóliumok közel-keleti uralmának és az USA politikai befolyásának a biztosítása volt. A ~ veszélyességét növelte, hogy egybeesett a brit–jordániai ellentétek kiéleződésével. A libanoni kérdés a Biztonsági Tanács elé került, majd ennek eredménytelen ülésezése után a Közgyűlés rendkívüli ülésszakát hívták össze. Ez 1958. aug. 21-i egyhangú határozatában felszólította az USA-t, hogy vonja vissza csapatait. Libanonban időközben megbuktatták Chamount; az új elnök, Sehab tábornok elutasította az Eisenhower-doktrínát, és a pozitív semlegesség politikájának követését jelentette be. 1958. okt.-ben az USA a világ közvéleményének nyomására és az új libanoni kormány kérésére visszavonta csapatait.

Libanon elleni izraeli támadás (1978): Izrael inváziója D-Libanonban az ottani palesztinai arabok jelenlétének felszámolása végett. / A Libanonba menekült 250–300 000 palesztin részben a bejrúti és Bejrút körüli, részben pedig a d-libanoni táborokba került. Helyzetüket az 1969. évi kairói megállapodás szabályozta: ennek értelmében a palesztin arabok fegyvert viselhetnek táboraikban, valamint D-Libanonban, pontosabban a Litani folyótól az izraeli határig húzódó területen. Miután az 1970. évi jordániai „fekete szeptember" (→*Jordánia és a palesztin kérdés*) után Bejrút lett a Palesztinai Felszabadítási Szervezet politikai-ideológiai központja, D-Libanon pedig katonai bázis, ahonnan kommandóakciókat indított a megszállt területek és a megszálló Izrael ellen, az izraeli kormány rendszeresen betört D-Libanonba, menekülttáborokat bombázott, majd titkos szövetséget kötött a libanoni jobboldallal a palesztinok és baloldali szövetségeseik ellen. A →*libanoni polgárháború* idején az izraeli kormány abban reménykedett, hogy a libanoni jobboldalnak sikerül kettészakítania az országot, megteremtve az Izraellal szövetséges keresztény Libanont, amelyben nem jut hely a palesztinoknak. A polgárháború nem váltotta be a hozzá fűzött izraeli (és amerikai) reménye-

ket, s utána sajátos helyzet alakult ki D-Libanonban: az arabközi (elsősorban szíriai) békefenntartó erők csak a Litani folyóig ellenőrizték az országot, ettől délre megmaradt a PFSZ katonai bázisa (az ún. Fatah-föld), de ugyanakkor a határ mentén izraeli segítséggel megalakultak a libanoni jobboldal vezető pártjának, a falangista pártnak a katonai bázisai. Izrael a falangisták előtt megnyitotta a határt, élelemmel, fegyverrel és lőszerrel látta el őket, s tüzérségi támogatást adott nekik. Izraelnak Szadat 1977. évi jeruzsálemi útját követően sürgős lett a PFSZ d-libanoni bázisának felszámolása. A palesztin fegyveres akciók akadályozták az egyiptomi–izraeli különtárgyalásokon követett, az USA által is támogatott elképzelésnek a megvalósítását, hogy a radikálisnak minősített PFSZ helyett engedékeny és megalkuvó új palesztin vezetőségre van szükség. / A PFSZ 1978. márc. 11-i, izraeli terület ellen végrehajtott kommandóakciója ürügyén az izraeli kormány 1978. márc. 15-én megindította a már évekkel korábban kidolgozott hadműveletet ezekkel a célokkal: felszámolni D-Libanonban a palesztinai arabok jelenlétét, csapást mérni a PFSZ-re és megakadályozni aktív fellépését az egyiptomi–izraeli különtárgyalások ellen, s közvetve: gyöngíteni Szíria pozícióit. Izrael a libanoni–izraeli határ egész szélességében 30 000 főnyi katonát vetett be harckocsik és vadászrepülők felhasználásával. Ez az inváziós hadsereg – miközben a palesztin fegyveres csapatok heves ellenállásába ütközött – a falangista alakulatok támogatásával előrenyomult egészen a Litani folyóig, megszállt 1250 km² területet, Libanon területének 12%-át, és pusztító légitámadásokat zúdított a palesztin menekülttáborokra, még a bejrútiakra is. Az ENSZ-Biztonsági Tanácsa a heves nközi tiltakozás hatására és a szocialista országok erélyes föllépésére 1978. márc. 19-i határozatában kötelezte Izraelt a hadműveletek beszüntetésére és csapatai visszavonására, ugyanakkor intézkedett arról, hogy 4000 ENSZ-katonát küld D-Libanonba. Izrael 1978. jún. 13-án kivonta csapatait, de a határövezetben létesített erődök zömét és a hadianyagot nem az ENSZ fegyveres erőinek, hanem a Szaad Haddad vezette, izraeli zsoldban álló szélsőjobboldali milicistáknak engedte át. Ezek izraeli támogatással akadályozták a központi hatalom helyreállítását.

libanoni polgárháború: 1975. márc.-tól 1976. okt.-ig tartó háború, melyben a libanoni haladó és reakciós erők csaptak összsze, s nközi hatása lett. A ~-ban 63 000 ember vesztette életét s mintegy 220 000-en sebesültek meg, az anyagi károk – beleértve a termeléskiesést – megközelítették a 20 milliárd dollárt. / A ~ közvetlen oka az volt, hogy az országban 1943 óta (az 1941. nov. 26-án formailag kikiáltott függetlenség után a kormány akkor vette át a franciáktól a funkciókat) változatlanul érvényben maradtak az ún. nemzeti paktum előírásai, a „felekezeti demokrácia" játékszabályai. Ennek megkötésekor abból indultak ki, hogy a lakosság 6:5 arányban oszlik meg a keresztények és a mohamedánok között (napjainkban ez a megoszlás: 65% mohamedán és 35% keresztény), s ennek megfelelően a távozó francia gyarmatosítók szövetségesei és kiszolgálói, a gazdasági kulcspozíciók birtokában levő maronita keresztény kereskedő burzsoázia vezetői szerezték meg a politikai kulcspozíciókat is: a nemzeti paktum értelmében maronitának kell betöltenie a nagy hatáskörű köztársasági elnöki funkciót és a hadsereg főparancsnoki tisztét, ugyanakkor szunnita mohamedán a miniszterelnök, és síita mohamedán a parlament elnöke. A 6:5 aránynak megfelelően keresztény többség alakult ki a 99 tagú parlamentben, s a választásokon nem a politikai pártok, hanem a felekezetek blokkjai léptek fel. Ezt a „felekezeti demokráciát", ill. a maronita burzsoázia túlsúlyát védte meg az USA 1958-ban, amikor az elnök

kérésére tengerészgyalogosokat vetett be Libanonban az iraki forradalom hatására fellépő baloldallal szemben *(→Libanon elleni intervenció)*. / Az 1970-es évek elején mindjobban erősödött Libanonban a baloldal, ehhez hozzájárult a palesztinok jelenléte (350 000 palesztin menekült élt az országban), továbbá az a körülmény, hogy a jordániai 1970. évi „fekete szeptember" után Libanon, pontosabban Bejrút lett a Palesztinai Felszabadítási Szervezet politikai-ideológiai központja *(→Jordánia és a palesztin kérdés)*. A libanoni baloldal (a Libanoni Kommunista Párt, a Haladó Szocialista Párt és szövetségeseik) a palesztinok támogatásával követelte a modern világi állam megteremtését, a maronita hegemónia felszámolását, Libanon határozottabb kiállását az arab ügy mellett. A maronita burzsoázia szervezetei (elsősorban a Kataib, más néven a falangista párt), a balratolódástól és kiváltságaik elvesztésétől tartva, 1975 tavaszától – akkor még az USA és Izrael hallgatólagos támogatásával – követelték a palesztinok mozgásszabadságának korlátozását, sőt az országból való kiutasításukat. Ezt követően a maronita szabadcsapatok provokatív támadásokat intéztek a palesztin menekülttáborok ellen. A jobboldal a kirobbant polgárháborút igyekezett vallásháborúnak feltüntetni, ez azonban nem felelt meg a valóságnak, hiszen a baloldali pártok koalíciójában nagy számban vettek részt keresztények. / A ~ első szakasza a palesztinok és a baloldal győzelmével zárult, de ezt a helyzetet megváltoztatta Szíria beavatkozása. Szíria 1976 tavaszától mind több fegyveres alakulatot küldött Libanonba, s ezek nem sokkal később már a jobboldalt támogatták a palesztinokkal és a baloldallal szemben. Szíria arra hivatkozott, hogy a baloldal győzelme Izraelt nyílt katonai beavatkozásra ösztönözné, s ez az ország kettészakadásához vezetne. Ugyanakkor a síriai beavatkozás mögött meghúzódott a régi terv, Nagy-Szíria megteremtésének szándéka is: Szíria és Libanon (a két ország a két vh. között egységes francia közigazgatás alatt állt; a kapcsolatok szorosságára jellemző, hogy egyik ország sem tart nagykövetet a másikban, az elnökök közvetlen kapcsolatban állnak egymással), valamint Jordánia tömörülése szilárd frontot teremtene Izraellal szemben. A ~-ban végül a reakciós Szaúd-Arábia közvetített. 1976. okt.-ben Rijádban csúcsértekezletet tartottak Szíria, Libanon, Egyiptom, Szaúd-Arábia, Kuvait és a PFSZ részvételével. A közös béketerv előírta a 30 000 főnyi arab rendfenntartó erő létrehozását (zömmel az országban állomásozó síriai katonákból került ki), a tűzszünetet, a harcoló felek visszatérését a háború előtti pozíciókba, a PFSZ és a libanoni kormány 1969. évi kairói megállapodásainak megtartását, az összes fegyver begyűjtését, s ugyanakkor az algíri (1973) és rabati (1974) arab csúcsértekezletek határozatainak tiszteletben tartását; eszerint a PFSZ a palesztin nép egyedüli törvényes képviselője, s küzdelmét minden arab országnak támogatnia kell. Szaúd-Arábia arra törekedett, hogy a részt vevő országok (elsősorban Szíria és Libanon) hitelezőjeként tovább gyöngítse a libanoni baloldalt és a PFSZ-t. / Libanonban a tűzszünet után sajátos helyzet alakult ki: helyreállt Szíria és a PFSZ korábbi együttműködése, elsősorban Dél-Libanonban, ahol tovább folyt a harc a PFSZ és a libanoni baloldal, valamint a falangisták és izraeli támogatóik között. Izrael megnyitotta határait a falangisták előtt, fegyverrel és hadianyaggal látta el őket. A falangisták a ~ befejezése után sem mondtak le arról, hogy Izrael támogatásával Libanon egy részén létrehozzák a keresztény Libanont. A ~ lényegében patthelyzettel ért véget: a jobboldalnak nem sikerült szétzúznia a libanoni baloldalt és a PFSZ-t, ez utóbbiak viszont nem tudták elérni kitűzött céljukat, a „felekezeti demokrácia" megszüntetését, a modern polgári demokratikus köztársa-

ság megteremtését. Közvetlenül a D-Libanon elleni 1978. márc.-i izraeli támadás előtt és után fellángolt a fegyveres harc a jobboldal különböző csoportjai között. Meggyöngült a jobboldal egységfrontja, a Libanoni Front. Kivált belőle Franzsié volt elnök csoportja, ez a Szíriával való baráti kapcsolatok fenntartása mellett és az Izraellal való együttműködés ellen foglalt állást. 1978. júl.-ban súlyos harcok törtek ki az arab békefenntartó erők és a jobboldal milíciái között; ezek továbbra is Libanon kettészakítására törekedtek, Izrael támogatásával.

liberalizálás: tágabb értelemben az áruforgalom, a tőkeáramlás és a munkaerőmozgás megszabadítása a kötöttségektől, szűkebb értelemben a kereskedelmi és fizetési korlátozások fokozatos megszüntetésének folyamata. A II. vh. utáni időszakban az USA lett a legfőbb képviselője, mert akkor gyakorlatilag versenytárs nélkül állt a világpiacon. Az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), együttműködve a Nközi Valutaalappal, bizonyos eredményeket ért el a ~-ban. Nagy szerepe volt – főként a ny-európai kereskedelmi és fizetési korlátozások csökkentésében – az →*Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet*nek, amely 1951-ben kiadta a „Liberalizálási Kódex"-et. E szerint a tagállamok kötelezték magukat az áruforgalom mennyiségi korlátozásainak megszüntetésére. A →*Kennedy-forduló* során a tőkemozgás területén is előrehaladt a ~. A regionális tőkés gazdasági integráció folyamán a tagországok egymás közötti áru-, tőke- és munkaerő-forgalmukat igyekeznek liberalizálni.

líbiai–egyiptomi konfliktus: →*egyiptomi–líbiai konfliktus*

líbiai forradalom: antiimperialista irányzatú nemzeti forradalom, amely jelentős gazdasági és haladó társadalmi változásokat eredményezett. / Az olasz gyarmat Líbia a II. vh.-ban a brit haderőt támogatta, s ennek fejében ígéretet kapott az ország függetlenné nyilvánítására. Ennek ellenére 1943-ban a szövetséges fegyveres erők csapatai megszállták. 1949. nov.-ben az ENSZ úgy határozott, hogy legkésőbb 1952-ig meg kell adni Líbiának a függetlenséget. 1951. dec.-ben kiáltották ki a Líbiai Egyesült Királyságot, a monarchia uralkodója I. Idrisz lett. A függetlenség kikiáltása után az USA és Nagy-Britannia évekre szóló szerződést kötött Líbiával katonai támaszpontok ottani létesítésére, ill. fenntartására. Líbia politikai jelentőségét az arab világban nagyban erősítette gazdag kőolajkészlete (1977-ben kb. 100 millió tonna kőolajat termeltek). A belső feszültségek és a szomszédos Egyiptom haladó politikájának hatására és tiltakozva az imperialistabarát politika ellen, megmozdultak a líbiai haladó erők, követelték a külföldi támaszpontok megszüntetését. / Az 1967. évi izraeli–arab háború után a népmozgalom megerősödött, s 1969. szept.-ben a Moammer el-Kadhafi ezredes vezette katonatiszti csoport megdöntötte Idrisz uralmát, megalakította a Forradalmi Parancsnokság Tanácsát, amelynek elnöke Kadhafi lett, s kikiáltotta a Líbiai Arab Közt.-ot. A Forradalmi Parancsnokság Tanácsa külpolitikájában a pozitív semlegesség követését határozta el, Nagy-Britanniát és az USA-t a katonai támaszpontok kiürítésére kötelezte, 1970-ben felszámolták ezeket a támaszpontokat. Az országban államosításokat hajtottak végre, fontos lépéseket tettek a nemzeti ipar, kivált a nemzeti olajipar fejlesztésére, a nép szociális és kulturális körülményeinek javítására. Kadhafi, aki kezdetben kommunistaellenes álláspontot foglalt el, híve a pánarab eszmének és az ún. iszlám szocializmusnak (→*arab szocialista koncepciók*), s több alkalommal is próbálkozott azzal, hogy államszövetséget hozzon létre más arab országokkal. 1971-ben Líbia részt

vett Egyiptommal és Szíriával együtt az Arab Közt.-ok Szövetsége megalakításának deklarálásában. E kísérletek (→*arab államok egységtörekvései*) azonban politikai ellentétek miatt eredménytelenek maradtak. Dzsallud miniszterelnök 1974. máj.-ban Moszkvában tárgyalt, s a közös közleményben a két ország kormánya hangsúlyozta az arab–szovjet barátság, valamint az arabok és a szocialista országok közötti barátság fontosságát. Líbia és a szocialista országok kapcsolatai megerősödtek. Az 1970-es évek második felében Líbia mind következetesebb antiimperialista politikát folytatott a haladó arab államok körében, a libanoni polgárháború közben és az 1975. évi sínai egyezmény megkötése után éles ellentétei támadtak Szadat politikájával, s 1977. júl.-ban sor került az →*egyiptomi–líbiai konfliktus*ra. Líbia a haladó arab államokkal együtt elutasította az egyiptomi–izraeli különtárgyalásokat. / A ~ fejlődésében új szakaszt nyitott 1977. márc.-ban a Legfelsőbb Népi Kongresszus megalakulása. Ez a legfőbb törvényhozó hatalom, állandó szerve a Főtitkárság, Kadhafi vezetésével. Ő látja el az államfői feladatokat is. A végrehajtó hatalmat a Legfelsőbb Népi Bizottság gyakorolja. A hatalom a helyi népi kongresszusokra és népi bizottságokra épül. Ez a rendszer a „közvetlen néphatalom" megvalósítására hivatott. Egyúttal kikiáltották a Líbiai Arab Szocialista Dzsamahiriját. 1978. jún.-ban Kadhafi több szocialista országba látogatott el.

licenc: gyakorlatban alkalmazható találmány vagy →*know-how* birtokbavételére, ill. használatára, továbbá szerzői jogra, védjegyre vonatkozó engedély, amelyet megfelelő ellenérték fejében adnak. A használatbavételi engedély alapja a szerződés. Ez szólhat pusztán a szabadalom használatáról, vagy kiterjedhet a gyártási tapasztalatok, előírások átadására, és összefonódhat a mérnöki szolgáltatással, komplett gyárak átadásával és a kooperációról szóló megállapodással. A ~-cel folytatott nközi kereskedelem jelentősége egyre nő, a legnagyobb exportőr az USA. Igen nagy ~-exportot és -importot bonyolít le Japán. A szocialista országok – így hazánk is – fokozott figyelmet fordítanak a ~-ekkel kapcsolatban is a nközi együttműködésre. A nközi ~-kereskedelem a piacszerzésnek, a márkabevezetésnek és a piac megtartásának gyakran alkalmazott eszköze. A legnagyobb forgalma a kutatásigényes iparágak ~-einek van.

likviditás: folyamatos, akadálytalan fizetőképesség, amelyet a pénzügyi tartalékok (arany, devizák) biztosítanak. A ~ iránti igény abból fakad, hogy elkerülhetetlen a fizetési mérlegek ingadozása, a végső egyenleget pedig világpénzzel vagy annak hatékony helyettesítőjével kell kiegyenlíteni. A ~ mutatóját gyakorlatilag rendszerint az arany- és valutatartalékok összegének az import évi értékéhez való viszonyaként számítják ki. Az egyes országok →*nemzetközi fizetési mérleg*ének tartós egyensúlyhiányát a vezető tőkésországok azzal magyarázták, hogy a ~ nem elegendő a nközi fizetési forgalom szükségleteihez képest. Viszont a ~ bősége, összetételének romlása (a monetáris aranykészlet mennyisége lényegében nem nő, részesedése a tartalékokból csökken, miközben a devizakészlet mennyisége ugrásszerűen emelkedik abszolút és relatív mértékben is) fontos szerepet játszik a sorozatos valutaválságok okai között. Az egyes országok ~-sal kapcsolatos nehézségeinek áthidalására hivatott a →*Nemzetközi Valutaalap* tevékenysége és a →*Különleges Lehívási Jogok* mechanizmusa. / Világkereskedelmi részesedésükhöz viszonyítva is alacsony a fejlődő országok túlnyomó többségének a ~-a. Különleges helyzetben vannak az olyan nagy olajtermelő országok, mint Irán, Szaúd-Arábia stb.

limai program: →*tömbön kívüli országok külügyminisztereinek értekezletei*

linggadjati egyezmény (1947): →*indonéz–holland megállapodások*

lobby: gazdasági-politikai csoport a parlament befolyásolására a tőkésországokban. Legjellegzetesebb formája az USA-ban alakult ki, ahol a Kongresszusban és az egyes államok törvényhozásában különböző politikai és gazdasági csoportok érvényesítik befolyásukat a törvényjavaslatok megszavazásában, ill. elutasításában. Ezek az érdekcsoportok irodákat tartanak fenn Washingtonban és a szövetségi államok székhelyein. Elküldik képviselőiket a törvényhozó bizottságok üléseire, propagandát folytatnak, és meg nem engedett módon (megvesztegetéssel, zsarolással) is nyomást fejtenek ki a törvényhozó testület munkájára. (A lobby és lobbyzmus kifejezés arra utal, hogy az egyes érdekcsoportok megbízottai a törvényhozó gyűlés folyosóján – lobby – találkoznak rendszeresen a képviselőkkel és a szenátorokkal.)

londoni értekezlet (1977): →*tőkés hatalmak csúcskonferenciái*

londoni szerződés (1960): →*ciprusi kérdés*

lusakai értekezlet (1970): →*tömbön kívüli országok csúcsértekezletei*

M

Maghreb Állandó Tanácskozó Bizottsága (Comité Permanent Consultatif du Maghreb – Tunisz): kormányközi tanácskozó fórum és gazdasági együttműködési szervezet. 1964-ben hozta létre Algéria, Líbia, Marokkó és Tunézia. Líbia 1970-ben kilépett belőle, Mauritánia viszont 1975-ben tagja lett. A ~ célja a közös ipari tervezés összehangolása és a részt vevő államok közötti vámunió létrehozása. Legfőbb szerve a Gazdasági Miniszterek Konferenciája, a folyó munkát az Állandó Bizottság látja el.

Maghreb-országok egységtörekvései: az Egyiptomtól nyugatra (maghreb = nyugat) elterülő Földközi-tenger menti é-afrikai arab államok: Líbia, Tunézia, Algéria, Marokkó és Mauritánia lépései gazdasági és politikai egységük kialakítására. / Ezek az államok a II. vh.-t követően szabadultak fel a francia, olasz, spanyol uralom alól. A Maghreb-országok egységének gondolatát kezdetben Algéria, Marokkó és Tunézia vetette föl, majd 1964 őszén Líbia is úgy nyilatkozott, hogy kész a tervezett egységhez csatlakozni. 1964-ben alakult meg a *→Maghreb Állandó Tanácskozó Bizottsága* azzal a céllal, hogy erősítse a benne részt vevő államok gazdasági együttműködését. Az alfafű közös értékesítésére létrehozták a Maghreb Alfafűügynökséget, és megalakítottak egy közös légiforgalmi társaságot, az Air Maghrebet. E kezdeti lépések után visszafejlődött a Maghreb-országok együttműködése. Ebben szerepe volt annak az ellentétnek, amely Ny-Szahara kérdésében Algériát szembeállította Marokkóval és Mauritániával. *(→Nyugat-Szahara függetlenségének kérdése)*. A ~-t nagymértékben korlátozza, hogy igen jelentősek az eltérések köztük bel- és külpolitikájukat, úgyszintén gazdasági erőforrásaikat tekintve. Az egységtörekvéseknél erősebben fejlődtek bilaterális kapcsolataik.

magyar békeszerződés (1947): a Szövetséges és Társult Hatalmak és Magyaro. között a II. vh. után 1947. febr. 10-én kötött szerződés. / Magyaro.-nak, mivel részt vett a SZU, Anglia, az USA és más szövetséges államok elleni háborúban, viselnie kellett a felelősség rá háruló részét. A ~ egyike a *→párizsi békeszerződéseknek*, és a magyar országgyűles még megkötésének évében törvénybe iktatta. A Szövetséges és Társult Hatalmak részéről a ~ tervezetét a párizsi értekezleten a SZU terjesztette elő, mégpedig olyan szellemben, hogy Magyaro. vállalja a felelősség rá jutó részét, de módja legyen a gazdasági és nemzeti újjászületéséhez. A békeszerződés végleges szövege kimondta, hogy Magyaro. területét – figyelmen kívül hagyva a korábbi változtatásokat – az 1937. dec. 31-én érvényes határok között állapítják meg. Magyaro. kötelezte magát arra, hogy az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat minden fennhatósága alá tartozó személy számára biztosítja; a fasiszta jellegű szervezeteket feloszlatja, és működésüket a jövőben sem engedélyezi. Magyaro. kötelezte magát arra is, hogy megbünteti a háborús bűnösöket, elismeri a Bulgáriával, Finno.-gal, Olaszo.-gal és Romániával kötött békeszerződéseket, továbbá azokat a megállapodásokat, amelyeket a szövetségesek a későbbiek

során Ausztriával, Japánnal és Németo.-gal kapcsolatban fognak kötni. A békeszerződés meghatározta a magyar fegyveres erők nagyságát, és megtiltotta, hogy Magyaro. atom- és egyes más fegyvereket gyártson. A jóvátétel kérdésében a békeszerződés a moszkvai fegyverszüneti egyezményt csak annyiban módosította, hogy a SZU-nak járó 200 millió, ill. a Csehszlovákiának és Jugoszláviának összesen járó 100 millió dollár értékű jóvátételt nem 6, hanem 8 év alatt kell kifizetni. (Az ország gazdasági helyzetére való tekintettel a SZU a neki járó jóvátétellel kapcsolatban többször is engedményt tett, s végül a hátralékot el is engedte.) Magyaro.-ot kötelezték a szövetséges hatalmak területéről elhurcolt javak visszaadására, a szövetségesek állampolgárai Magyaro.-on levő javainak az 1939. szept. 1-i állapot szerinti visszaállítására vagy $^2/_3$-os értékű kártalanításra. Ugyancsak kártalanítást írtak elő a faji és vallási diszkrimináció miatt sérelmet szenvedett egyének részére. A magyaro.-i német vagyon a SZU-t illette meg. A Németo.-ba vitt magyar javakat vissza kellett adni Magyaro.-nak, magyar részről pedig lemondtak a Németo.-gal és a német állampolgárokkal szembeni igényekről. A békeszerződés – más rendelkezések mellett – megerősítette a Dunán való szabad hajózás elvét.

magyar kérdés az ENSZ-ben: az 1956. évi magyaro.-i ellenforradalom leverése után a nyugati hatalmak a különböző nközi szervezetekben is, de főként az ENSZ-ben és szakosított szervezeteiben a Magyar Népközt. és vele együtt a SZU megbélyegzésére és elszigetelésére törekedtek. Ezzel is el akarták vonni a figyelmet az Egyiptom elleni szuezi agresszióról. Ennek a törekvésnek az élén az USA állt, s nagymértékben befolyásolta nemcsak szövetségeseit, hanem más államokat is. Az ENSZ Közgyűlésében az imperialista hatalmaknak sikerült is számszerű többséget felsorakoztatniuk a magyaro.-i belügyekbe való beavatkozási kísérleteik támogatására. Létrehoztak egy öttagú bizottságot, hogy vizsgálja ki a magyaro.-i eseményeket. Ezzel a bizottsággal magyar részről nem működtek együtt, és mivel a magyar belügyekbe való beavatkozási kísérletek egyébként is sikertelenek maradtak, a bizottság működését 1962-ben megszüntették. Egy thaiföldi, utóbb pedig egy új-zélandi politikust bíztak meg azzal, hogy figyelemmel kísérje a magyaro.-i helyzet alakulását. De e megbízottak is hamarosan felhagytak hiábavaló próbálkozásaikkal. Az ENSZ-ben és szakosított szervezeteiben megnyilvánuló imperialista törekvések egyre nagyobb nehézségekbe ütköztek, főképpen azért, mert a magyaro.-i belső konszolidáció minden tekintetben megcáfolta az alaptalan állításokat. Időközben a magyar küldöttség szabályszerűen folytatta működését, mivel az imperialista nyomás ellenére a világszervezet fogadta a Magyar Népközt. megbízottait. Az ún. magyar kérdés éveken keresztül – egyre növekvő érdektelenség mellett – a Közgyűlés ülésszakainak a napirendjén szerepelt, majd tulajdonképpen elhalt. Teljes kudarcát tanúsította U Thantnak, a világszervezet akkori főtitkárának a magyar kormány meghívására 1963-ban hazánkban tett látogatása is.

magyar külkereskedelem: Magyaro. más országokkal lebonyolított árucsere-forgalma. / Magyaro. nyitott gazdaságú ország, s így gazdaságának egészében a külkereskedelem szerepe nagy: az export értéke eléri a nemzeti jövedelem 50%-át. Mivel nyersanyagokban szegény, gazdaságának fejlesztéséhez sok nyersanyagot kell importálnia, amelynek ellenértékét, az exportot meg kell termelnie. De az exportra azért is szükség van, mert egyes ágazatokban a korszerű nagyipar többet termel, mint az ország szükséglete, mivel a gazdaságosság megköveteli a nagyobb szériákban való gyártást. Az ország külkereskedelmi forgalma

az elmúlt 20 évben kétszer gyorsabban növekedett, mint a nemzeti jövedelem.

Év	Behozatal	Kivitel	Egyenleg
	milliárd devizaforintban		
1950	3 706	3 857	+ 151
1960	11 455	10 260	—1 195
1965	17 848	17 721	— 127
1970	29 410	27 197	—2 213
1975	61 537	52 169	—9 368

A külkereskedelmi forgalom mintegy 57%-a a szocialista országokkal, 35%-a a fejlett tőkésországokkal és 8%-a a fejlődő országokkal bonyolódik le. Ez a megoszlás megfelel az ország kereskedelempolitikájának és gazdasági szükségleteinek. A szocialista országok közül a legnagyobb partner a SZU (29%), ezt követi az NDK (9%); a tőkésországok közül az NSZK (10%), valamint Ausztria, Olaszo. és Franciao. A külkereskedelem szerkezete tükrözi mind Magyaro. szükségleteit, mind szállítóképességét, illetve gazdasági fejlettségét. Az importban döntőek a nyersanyagok és a gépek, az exportban viszont a gépek, szállítóeszközök és a mezőgazdasági termékek.

	1970		1975	
	import	export	import	export
	%-ban			
energiahordozók, villamos energia	7	1	12	2
anyagok, félkész termékek, alkatrészek	50	29	49	25
gépek, szállítóeszközök, egyéb beruházási javak	22	26	22	31
fogyasztási iparcikkek	10	21	8	19
élelmiszeripari anyagok, élő állatok, élelmiszerek	11	23	9	23

A ~ rendszere és tevékenysége megfelel a nközi előírásoknak, az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény előírásainak. A gazdaság védelmét hatékony vámrendszer biztosítja, ugyanakkor a Magyaro.-nak nyújtott vámkedvezményeket és a legnagyobb kedvezmény elvének megadását az illetékes külkereskedelmi szervek hasonlókkal viszonozzák. A ~ állami monopólium, ezt a Külkereskedelmi Minisztérium gyakorolja a külkereskedelmi törvény alapján.

Magyar Népköztársaság külpolitikája: az 1945 óta folytatott magyar külpolitika fő irányait alapvetően a következő tényezők határozzák meg: 1. a II. vh. utáni, kiváltképpen az európai hatalmi súlyponteltolódás a szocializmus javára, 2. az országban végbement szocialista forradalmi folyamat és ezzel együtt az a körülmény, hogy az MNK a szocialista **világrendszer szerves** része. Az MNK **a szocialista közösség tagjaként** és a **proletár internacionalizmus elveihez hűen önálló és kezdeményező kül-**

politikát folytat, egyúttal e kozósség erejében látja szuverenitásának és szocialista nemzeti léte fejlődésének legfőbb biztosítékát. / Az MSZMP XI kongresszusának (1975. márc) határozata a ~-ról szólva leszogezte: „A Magyar Népkozt. a proletár internacionalizmus és a békés egymás mellett élés elvei alapján folytatja nkozi tevékenységét. A kulpolitikában változatlanul az a legfontosabb feladatunk, hogy kedvező kulső feltételeket hozzunk létre szocialista építőmunkánk számára, hogy erőnkhoz mérten vedjuk és szilárdítsuk a társadalmi haladás, a nemzeti fuggetlenség, a béke pozícióit az egész világon Jovő eredményeink legfőbb biztosítéka a szocialista országoknak a marxizmus–leninizmus elvein alapuló osszeforrottsága, osszehangolt nkozi fellépése. Ennek tudatában erősítjuk testvéri kapcsolatainkat, egyuttműkodésunket és egységunket a SZU-val és a szocialista kozosség tobbi országával. Hazánk a jovőben is aktívan részt vesz a Varsói Szerződés Szervezetének és a Kolcsonos Gazdasági Segítség Tanácsának tevékenységében Pártunk és kormányunk szolidáris a haladásért és a nemzeti felszabadításért küzdő erőkkel, és segítséget nyújt harcukhoz. Kuzdunk a gyarmatosítás minden formájának végleges felszámolásáért, a faji megkülonboztetés ellen. A kongresszus célul tűzi ki, hogy a magyar kulpolitika bővítse kapcsolatait a már felszabadult fejlődő országokkal. Helyezzen súlyt arra, hogy a kapcsolatok szélesítésével is segítse ezeknek az országoknak onalló nemzeti fejlődését. Pártunk és kormányunk síkraszáll a békés egymás mellett élés széles korű térhódításáért. Ennek érdekében az államkozi kapcsolatok bővítésére torekszunk a fejlett tőkésországokkal Támogatjuk az emberiség valódi kulturális értékeinek cseréjét, az információs és az emberi kapcsolatok bővítését, de visszautasítunk minden politikai és ideológiai beavatkozási kísérletet hazánk belső ugyeibe A magyar külpolitika a nemzeti és az internacionalista érdekeket egyaránt szolgálva, minden lehetséges módon és eszközzel segítse elő a szocialista országok békepolitikájának sikereit, a válsággócok felszámolását, a vitás nkozi kérdések tárgyalások útján történő megoldását." / Az 1944. dec. 22-én megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány első feladata volt a fegyverszunet megkotése és a hitleri Németo.-gal való szembefordulás. Dec. 28-án indult el a magyar fegyverszüneti kuldottség Moszkvába, és ugyanerről a napról kelteződik a Németo.-hoz intézett hadüzenet. A fegyverszüneti megállapodást 1945. jan. 20-án írták alá, és ennek értelmében febr. 3-án Debrecenben, majd ápr. elején Budapesten megkezdte tevékenységét a Szovetséges Ellenőrző Bizottság, ápr 11-én pedig elindult a hadszíntérre egy magyar hadosztály (ez azonban csak katonailag jelentéktelen feladatokat hajtott végre Ausztria területén). Az új magyar kormány fontos tennivalói közé tartozott, hogy Magyaro. kijusson a nkozi elszigeteltségből. Szept. 25-én elismerte a magyar kormányt a SZU és az USA, okt. 17-én pedig létrejott a háború utáni első politikai megállapodás Romániával a háborús bűnosok kicseréléséről. A szomszédos országokkal való kapcsolatok megteremtésének nélkülozhetetlen feltétele volt a múlt rendszerek ellenségeskedéseinek felszámolása Ennek jegyében kotották meg 1946. febr. 27-én a magyar–csehszlovák lakosságcseréről szóló megállapodást. Szept. 25-én Jugoszlávia is diplomáciai kapcsolatokat létesített Magyaro.-gal. Az ország fasiszta múltjából eredő nkózi hátrányokat végérvényesen az 1947. febr. 10-én aláírt párizsi békeszerződés szuntette meg *(→magyar békeszerződés)*. / Magyaro. nkozi kapcsolatainak további normalizálását elsősorban a kialakuló hidegháborús nkozi légkor akadályozta. A nyugati hatalmak ellene voltak a Magyaro.-on lezajló forradalmi folyamatnak, és először 1947-ben, majd később tobb ízben is meggátolták

hazánk felvételét az ENSZ-be. A háború utáni években a SZU nagy segítséget adott az új magyar államnak szuverenitása megvédelmezésében az imperialista beavatkozási kísérletezésekkel szemben. A hazánkba látogató első kulfoldi kormányfő 1947-ben Petru Groza román miniszterelnok volt. 1947 és 1949 kozott kototték meg az európai népi demokratikus országok, koztuk hazánk is, a →*barátsági, együttműködési és kolcsonos segítségnyújtási szerződeseket* egymással és a SZU-val, s ezek a szerződések fontos tényezői voltak a szocialista világrendszer kialakulásának. 1947. dec.-ben Josip Broz Tito Budapesten aláírta a magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kolcsonos segítségnyújtási szerződést. Ez a szerződés, mely a szocialista országok kozotti új típusú nkozi kapcsolatokat fejezte ki jogilag, mintájává lett azoknak a szerződéseknek, melyeket Magyaro. megkotott 1948. jan. 24-én Romániával, febr. 18-án a SZU-val, jún. 18-án Lengyelo.-gal, júl. 16-án Bulgáriával, 1949. ápr. 16-án pedig Csehszlovákiával. A Tájékoztató Iroda 1948. évi határozata nyomán kialakult helyzetben az MNK kormánya 1949. szept.-ben felmondta a Jugoszláviával kotott szerződést. 1949 jan. 20-án Magyaro. alapító tagja lett a szocialista országok nkozi gazdasági szervezetének, a →*Kölcsonos Gazdasági Segítség Tanácsa*nak (KGST) A hidegháborús nkozi helyzetben az MNK minden imperialista agresszív lépéssel szembefordult; tevékenyen részt vállalt a harcoló Korea megsegítéséből, fellépett a nynémet militaristák újrafelfegyverzése ellen, támogatta a nkózi békemozgalmat stb A szocialista országok kapcsolatainak elmélyítése és az európai béke és biztonság megteremtése végett hazánk 1955. maj. 14-én alapító tagja lett a →*Varsói Szerződés Szervezetének*. A nkozi enyhulést szolgálta 1955. márc.-ban a Németo -gal való hadiállapot megszüntetése, majd nov -ben Ausztria örokos semlegességének elismerése. 1955. dec. 14-én az MNK az ENSZ tagja lett, és így nkozi tekintélye és pozíciója novekedett. / Az 1956. evi ellenforradalmat támogatta a nkozi imperializmus, de a magyar nép a SZU internacionalista segítségnyújtásával és az MSZMP, valamint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány vezetésével úrrá lett rajta Az imperializmus nem nyugodott bele magyaro -i terveinek kudarcába, és az ENSZ-ben napirendre tűzette az ún magyar kérdést Az MNK kormányának határozott tiltakozása ellenére otos bizottságot neveztek ki a kerdés megvizsgálására, s ez a bizottság 1962-ig folytatta hazánk ellení tevekenységét. Az 1956-ot kovető évek a ~-ban is a konszolidáció és az újabb fejlődés évei voltak. Nagy segítséget adtak ehhez a szocialista országok, elsősorban a SZU. 1959 tavaszán aláírták a magyar–kínai barátsági és egyuttműködési szerződést. Az MNK kormánya kezdettől fogva nagy figyelmet fordított a gyarmati sorból felszabadult fiatal államokkal folytatott egyuttműkodés fejlesztésére Ennek kereteben 1961-ben Indonéziával, majd 1964-ben Jemennel barátsági és egyuttműkodési szerződést írtak alá. Az MNK kormánya támogatta 1961-ben az NDK intézkedéseit Berlin megvédéséről, majd 1962-ben az USA fenyegetései ellen védekező kubai népet. A szocialista országok kozotti kapcsolatok elmélyítésére irányultak az 1960-as évek végén aláírt, ill megújított barátsági szerződések (1965 okt. 2-án Mongóliával, 1967 máj. 18-án az NDK-val, szept. 7-én a SZU-val, 1968. máj 6-án Lengyelo -gal, jún 14-én Csehszlovákiával, 1969 júl 10-én Bulgáriával, 1972. febr 24-én Romániával). Az internacionalizmus jegyében kerult sor 1968 aug.-ban az ellenforradalmi veszély ellen küzdő szovetséges Csehszlovakia megsegítésére az MNK reszvételével Tamogattuk a vietnami és a tobbi indokinai nép harcát az imperialista agresszio ellenében 1973-ban Magyaro. tagja lett a vietnami Nkozi Ellenőrző és Felugyelő Bizottságnak, és

ezzel a tevékenységével is hozzájárult az indokínai béke létrejottéhez, az ott élő népek 1975. évi nagy győzelméhez. A kozelkeleti válság ugyében a ~ egyértelműen állást foglalt az arab népek nemzeti felszabadító mozgalma, a palesztin nép ügye mellett, elítélte az 1967 óta tartó izraeli és imperialista agressziót. Az MNK kormánya még 1967-ben minden kapcsolatot megszakított az agresszív izraeli rezsimmel. Hazánknak nagy része van az európai béke és biztonság ugyének előbbre vitelében – a szocialista kozosség tobbi országával egyutt részt vettünk az 1966. évi bukaresti nyilatkozat és az 1969. evi budapesti felhívás kidolgozásában, majd az európai biztonsági és egyuttműkodési értekezlet munkájában. Magyaro. nevében Kádár János 1975. aug. 1-én aláírta a Záróokmányt. Magyaro. nkozi tekintélye novekedésének tanúbizonysága, hogy 1967 és 1969 kozott hazánk a Biztonsági Tanács tagja volt. 1969. aug.-ban pedig meghívták a genfi Leszerelési Bizottságba. 1973 szept.-ben az MNK belépett a GATT-ba

Magyarország a nemzetközi szervezetekben: a Magyar Népkozt. különféle szinteken (államkozi, társadalmi, személyes stb.) tobb mint 700 nkozi szervezet tagja, koztük egyetemes szervezeteké (pl. az ENSZ és szakosított szervezetei) és szocialista államkozi, ill. regionális szervezeteké (pl. a KGST, a Varsói Szerződés). / Magyaro. a II. vh. után, az 1947. évi párizsi békeszerződést kovetően, majd később is tobb alkalommal kérte az ENSZ-be való felvételét Ezt azzal indokolta, hogy békeszerető állam, s magáévá teszi a világszervezet célkitűzéseit. Az időkozben Magyaro.-on bekovetkezett gyökeres társadalmi változások láttán azonban a nyugati nagyhatalmak mondvacsinált ürügyekkel akadályozták, hogy Magyaro. elfoglalhassa az őt megillető helyet a világszervezetben. Végul is 1955. dec.-ben olyan megegyezés szuletett, hogy tobb szocialista és kapitalista országot egyidejűleg folvesznek az ENSZ-be, és a Biztonsági Tanács ajánlására a Kozgyűlés ennek megfelelő dontést hozott. A magyar delegáció és egyes magyar küldöttek számos fontos javaslatot terjesztettek elő az ENSZ-ben, ill. vállaltak társszerzői feladatot, s megtisztelő funkciókat is betoltottek a világszervezetben. / 1977-ben Magyaro. a kovetkező fontosabb kormánykozi szervezeteknek volt a tagja: Egyesült Nemzetek Szervezete, Európai Gazdasági Bizottság, Ny-ázsiai Gazdasági Bizottság, Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet, Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény, Kormánykózi Tengerészeti Tanácskozó Szervezet, Nkozi Polgárirepülés-ügyi Szervezet, Nkozi Munkaügyi Szervezet, Nkozi Távkozlési Unió, ENSZ Nevelésugyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, Egyetemes Postaunió, Egészségügyi Világszervezet, Meteorológiai Világszervezet, Nkozi Atomenergia-ügynokség, ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája, ENSZ Gyermeksegély-alapja, Világélelmezési Tanács, Kolcsonos Gazdasági Segítség Tanácsa és ennek szervezetei, Nkozi Gazdasági Egyuttműkódési Bank, Nkozi Beruházási Bank, Nkozi Rádió- és Televíziószervezet, Egyesult Atommagkutató Intézet, Varsói Szerződés Szervezete.

Magyarország diplomáciai kapcsolatai: Magyaro. 1978. aug. 1-én 119 állammal tartott fenn →*diplomáciai kapcsolat*ot. A felszabadulás előtt csak 38 állammal volt diplomáciai kapcsolata. A novekedés oka részben az államok, főleg a fiatal nemzeti államok számának jelentős gyarapodása, részben pedig a Magyar Népkozt. nkozi tekintélyének novekedése. / A II. vh. utáni időszakban a →*magyar békeszerződés* megkötésével gyors fejlődésnek indultak Magyaro. kulkapcsolatai. Ezek szintje általában követi szint volt. Az 1940-es évek végén Magyaro. először a SZU-val, majd a tobbi szocialista országgal is nagykóveti

szintre emelte a diplomáciai viszonyt. 1978-ban valamennyi állammal nagykövetszintű volt a diplomáciai kapcsolat. Ezek az államok a következők (zárójelben a kapcsolatfelvétel éve): Afganisztán (1957), Albánia (1947), Algéria (1962), Angola (1975), Argentína (1949), Ausztrália (1972), Ausztria (1947), Banglades (1972), Belgium (1947), Benin (1962), Bissau-Guinea (1973), Bolívia (1952), Brazília (1961), Bulgária (1947), Burma (1960), Burundi (1968), Ciprus (1960), Comore-szk. (1977), Costa Rica (1970), Csád (1972), Csehszlovákia (1947), Dánia (1948), Ecuador (1946), Egyenlítői Guinea (1970), Egyiptom (1947), Elefántcsontpart (1968), Etiópia (1959), Felső-Volta (1968), Fidzsi-szk. (1976), Finno. (1948), Franciao. (1946), Fülöp-szk. (1973), Gambia (1971), Ghána (1961), Görögo. (1956) Grenada (1977), Guinea (1959), Guyana (1975), Hollandia (1947), Honduras (1973), India (1948), Indonézia (1955), Irak (1958), Irán (1951), Íro. (1976), Izland (1955), Jamaica (1975), Japán (1959), Jemeni Arab Közt. (1959), Jemeni Népi Demokratikus Közt. (1968), Jordánia (1964), Jugoszlávia (1946), Kambodzsa (1956), Kanada (1964), Kenya (1964), Kína (1949), Kolumbia (1973), Kongó (1970), Koreai NDK (1948), Közép-afrikai Császárság (1970), Kuba (1960), Kuvait (1964), Laosz (1962), Lengyelo. (1946), Libanon (1965), Líbéria (1976), Líbia (1967), Luxemburg (1949), Madagaszkár (1975), Malaysia (1970), Maldive-szk. (1975), Mali (1962), Málta (1970), Marokkó (1959), Mauritánia (1965), Mexikó (1974), Mongólia (1950), Mozambik (1975), Nagy-Britannia (1947), NDK (1950), Nepál (1961), Niger (1973), Nigéria (1964), Norvégia (1947), NSZK (1973), Olaszo. (1946), Pakisztán (1965), Panama (1975), Pápua Új-Guinea (1977), Peru (1969), Portugália (1974), Románia (1947), Ruanda (1972), Seychelle-szk. (1977), Sierra Leone (1969), Spanyolo. (1977), Srí Lanka (1959), Suriname (1977), Svájc (1946), Svédo. (1945), Szenegál (1968), Szingapúr (1970), Szíria (1954), Szomália (1960), SZU (1945), Szudán (1956), Tanzánia (1962), Thaiföld (1973), Togo (1970), Töröko. (1947), Trinidad és Tobago (1975), Tunézia (1956), Uganda (1965), Új-Zéland (1974), Uruguay (1956), USA (1945), Venezuela (1969), Vietnam (1950), Zaire (1973), Zambia (1966), Zöldfoki-szk. (1975). / Külföldön 63 magyar nagykövetség működik, továbbá 8 főkonzulátus (Bogotá, Isztambul, Kijev, Leningrád, New York, Ny-Berlin, Pozsony, Sydney), 2 ENSZ-misszió (New York, Genf), 1 UNESCO-misszió (Párizs), 1 misszió a Nközi Atomenergia-ügynökség mellett (Bécs), 1 misszió a KGST mellett (Moszkva). Egyes magyar nagykövetek két vagy több államban is képviselik a Magyar Népközt.-ot.

magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések (1948, 1967): a →*Magyar Népköztársaság külpolitikájá*nak alapvető tényezői. / Az elsőt 1948. febr. 17-án Moszkvában Dinynyés Lajos miniszterelnök és Vjacseszlav Molotov szovjet miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter írta alá. A bevezetőből és 6 cikkelyből álló szerződés intézkedett a kölcsönös segítségnyújtásról abban az esetben, ha a szerződő felek egyike Németo. vagy a vele szövetséges más ország támadása következtében háborúba sodródna. A felek kötelezték magukat, hogy semmiféle olyan szövetségben vagy akcióban nem vesznek részt, amely a másik fél ellen irányul, s tanácskozni fognak egymással a mindkét országot érintő fontos nközi kérdésekben. A gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztésében a barátság és az együttműködés szellemében járnak el, kölcsönösen tiszteletben tartva a függetlenség, az állami szuverenitás és a be nem avatkozás elveit. / A 20 esztendőre kötött 1948. évi szerződést Budapesten, 1967. szept. 7-én újították meg; Kádár János, az MSZMP KB

első titkára és Fock Jenő, a kormány elnöke, valamint Leonyid Brezsnyev, az SZKP KB főtitkára és Alekszej Koszigin, a SZU Minisztertanácsának elnöke írta alá. A bevezetőből és 9 cikkelyből álló szerződés rögzíti a barátság és az együttműködés elveit, megjelöli a közös nközi politikai célkitűzéseket, hangsúlyt téve az európai feladatokra, az európai biztonságra és az európai határok sérthetetlenségére. A kölcsönös katonai segítségnyújtás kötelezettsége mellett a szerződés 7. cikkelye kimondja: „A Magas Szerződő Felek a mindkét ország érdekeit érintő minden fontos nemzetközi kérdésben tanácskoznak egymással és a kölcsönös érdekeknek megfelelően egyeztetett közös álláspont szerint járnak el." Az 1967. évi magyar–szovjet szerződés is 20 évig marad érvényben, s hatálya mindenkor további 5 évre meghosszabbodik, hacsak az egyik fél a lejárat előtt 12 hónappal fel nem mondja. E szerződést az országgyűlés 1967. dec. 20-án iktatta törvénybe.

Malaysia és Indonézia viszálya (1963–1966): az É-Borneón fekvő két egykori angol gyarmat, Sabah és Sarawak népe 1963 óta fegyveres harcban állt a területet magába olvasztó Malaysia *(→Délkelet-Ázsia fiatal nemzeti államainak kialakulása)* és az ennek haderőit támogató brit katonák ellen. Az é-borneóiak harcát az akkori haladó indonéz kormány nyíltan segítette. A Sukarno-kormányt megdöntő 1965. évi államcsíny után azonban az új, reakciós indonéziai kormányzat megvonta támogatását a szabadságharcosoktól, és megállapodott a malaysiai vezetőkkel. Ez a fordulat ugyan nem vetett teljesen véget a fegyveres gerillaakcióknak, de az erőviszonyokat alapjában megváltoztatva elősegítette Malaysia uralmának megerősödését az országhoz csatolt é-borneói területek felett.

marokkói–algériai határviszály: *→algériai–marokkói határviszály*

Marshall-terv (Európai Újjáépítési Terv, European Recovery Program, ERP): George C. Marshallnak, az USA külügyminiszterének 1947-ben meghirdetett és a Kongresszus által 1948. ápr. 3-án elfogadott terve az Európának nyújtandó amerikai segítségre. Bejelentett célja a II. vh.-ban meggyengült európai országok gazdasági megsegítése, gazdasági újjáépítésük elősegítése volt. Valójában az USA ny-európai befolyásának megerősítését, beavatkozása révén a ny-európai forradalmi mozgalmak visszaszorítását és azt a célt szolgálta, hogy a népi demokratikus országokat izolálják a SZU-tól, és visszaszorítsák őket a kapitalista fejlődés útjára. A ny-európai burzsoázia jelentős része üdvözölte és magáévá tette a ~-et. A SZU, miután 1947. jún.-ban részt vett az angol, a francia és a szovjet külügyminiszternek a ~-vel foglalkozó párizsi értekezletén, feltárta, hogy ez a terv Európa megosztására és belső ügyeikbe való beavatkozásra törekszik. 16 európai ország kormánya kinyilvánította részvételi szándékát, a SZU-n kívül Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Finno., Jugoszlávia, Lengyelo., Magyaro. és Románia visszautasította a ~-et, nem vette igénybe a segélyt. / A ~ keretében az USA 12,2 milliárd dollár értékben szállított árut Európába, túlnyomórészt segélyként. Ny-Európában a ~ végrehajtásával megszilárdultak a kapitalizmus pozíciói, a II. vh.-ból gazdaságilag is megerősödve kikerült USA pedig elhelyezte árufeleslegeit. Jelentős rész jutott a nynémet ipar helyreállítására. A ~ lebonyolításában az amerikai Gazdasági Együttműködési Igazgatóságnak és a nközi szervezetként működő *→Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet*nek volt fontos szerepe.

második front: *→második világháború*

második világháború (1939–1945): a fasiszta Németo., Olaszo. és Japán robbantotta ki hatalmi céljai elérésére. A fasiszta német

imperializmus mindenekelőtt Európa feletti uralmáért, egyúttal világuralmi céljait követve folytatta a háborút. / Az USA támogatásával az angol és a francia kormány a náci Németo. agresszióját a SZU ellen akarta fordítani. Kettős céljuk volt ezzel: Németo.-nak mint imperialista versenytársnak a kikapcsolása és saját hatalmi pozícióik megerősítése, egyúttal a szovjethatalom megsemmisítése. Evégett feláldozták Hitlernek az 1938. évi →*müncheni egyezmény*ben Csehszlovákiát, az országot a hitleristák 1939. márc.-ban megszállták és feldarabolták. A szovjet kormány – átlátva Nagy-Britannia és Franciao. arra irányuló manőverein, hogy elszigeteljék a SZU-t és háborúba taszítsák – elfogadta Németo. javaslatát, és 1939. aug.-ban megnemtámadási szerződést kötött vele. Ezzel időt nyert védelmének megerősítésére. Lengyelo. náci megtámadása után Nagy-Britannia és Franciao. hadat üzent Németo.-nak, így tehát a háború nem Németo. és a SZU között, hanem az imperialista hatalmak között tört ki. A hitleristáktól elszenvedett vereségeknek és a néptömegek nyomásának hatására Anglia és Franciao. mindinkább nemzeti függetlenségének megvédését látta el, ily módon a náci Németo. elleni háború fokozatosan antifasiszta és felszabadító jelleget öltött. Miután a német hadsereg megtámadta a SZU-t és létrejött az →*antifasiszta koalíció*, a fasiszta hatalmak ellen vívott háború egyértelműen igazságos, felszabadító háború lett. / A ~ fő eseményei: Németo. 1939. szept. 1-én megtámadta Lengyelo.-ot. Nagy-Britannia és Franciao. a korábban Lengyelo.-gal megkötött garanciális szerződés alapján szept. 3-án hadat üzent Németo.-nak, de katonai segítséget nem nyújtott Lengyelo.-nak. A polgári Lengyelo. összeomlott. A nyugati hatalmak továbbra is arra törekedtek, hogy a német hadigépezetet a SZU ellen fordítsák. Ebben a helyzetben a SZU erőfeszítései arra irányultak, hogy megerősítse határait. Ezért 1939. szept. 17-én a Vörös Hadsereg átlépte a szovjet–lengyel határt, majd felszabadította Ny-Ukrajnát és Ny-Belorussziát, megakadályozva így, hogy e területek lakossága fasiszta elnyomás alá kerüljön. Amíg Ny-Európában az ún. furcsa háború (számottevő katonai akciók nélkül) folyt, 1939 végén a finn reakciós katonai kormány háborús provokációba kezdett a SZU ellen. Az 1939. nov. 30-án kitört szovjet–finn háború 1940. márc. 22-én a SZU győzelmével fejeződött be, s ezzel az imperialista hatalmak kísérlete a SZU elszigetelésére, ill. bekerítésére végleg kudarcot vallott. 1940. ápr. 9-én a fasiszta Németo. csapatai megszállták Dániát, majd Norvégiát, máj. 10-én betörtek Hollandiába, Belgiumba és Luxemburgba, végül pedig Franciao.-ba. 1940. jún. 10-én Olaszo. hadat üzent Franciao.-nak és Nagy-Britanniának. A francia Pétain-kormány 1940. jún. 22-én megkötötte Németo.-gal a fegyverszünetet. 1940. szept. 27-én Berlinben aláírták a német–olasz–japán →*háromhatalmi egyezmény*t, amelyhez több más fasiszta ország, így Magyaro. is csatlakozott. Olaszo. É- és K-Afrikában kezdett hadműveletekbe az angol gyarmatok megszerzéséért. Németo. csapatai 1940. okt. 7-én Romániába, majd 1941. márc. 1-én Bulgáriába vonultak be. 1941. ápr. 6-án a német hadsereg magyar és olasz szövetségeseivel megtámadta Jugoszláviát, s elfoglalta területét. 1941. ápr. 6-án indult meg a német csapatok támadása Görögo. ellen is, s a hónap végéig az egész országot elfoglalták. Így a fasiszta tömb a meghódított országok erőforrásainak birtokában n gymértékben megerősödött. / A fasiszta Németo. 1941. jún. 22-én, megszegve az 1939-ben kötött szovjet–német megnemtámadási szerződést, hadüzenet nélkül megtámadta a SZU-t. A SZU elleni háborúhoz Olaszo., Románia, Magyaro., Finno. és Szlovákia is csatlakozott. A ~ súlypontja ettől kezdve a keleti frontra helyeződött át. A német támadás 190 hadosztállyal a Barents-tengertől a Fekete-tengerig elterülő

óriási térségben indult meg. A SZU helyzetét súlyosbította, hogy a Vörös Hadsereg még nem volt kellőképpen felkészülve; átszervezése, az új haditechnikával való fölszerelése még nem fejeződött be. Németo. rajtaütésszerűen támadt, és előbb, mint várták. A szovjet hadsereg és nép hősiessége ellenére a német csapatok, bár óriási veszteségeket szenvedtek (a háború első három hetében például az akkor meglevő harckocsiállományuk 50%-át), mélyen benyomultak a SZU területére. A Nagy Honvédő Háborúra a szovjet népet a kommunista párt szervezte és mozgósította. Megalakították az Állami Honvédelmi Bizottságot, s elnöke J. V. Sztálin lett. 1941. okt. 2-án megkezdődött a moszkvai csata. A szovjet hadsereg dec. 6-án ellentámadásba lendült, és 1942. jan.-ig helyenként több mint 400 km-t nyomult előre nyugat felé. Ez volt a ~-ban a német hadsereg első nagy veresége, s ekkor a Vörös Hadsereg végképp meghiúsította a SZU elleni villámháború tervét. 1941. dec. 7-én Japán hadüzenet nélkül megtámadta az USA, Nagy-Britannia és Hollandia csendes-óceáni birtokait és támaszpontjait. 1941. dec. 8-án az USA és Nagy-Britannia hadat üzent Japánnak, dec. 11-én pedig az USA Németo.-nak és Olaszo.-nak. A Csendes-óceán térségében Japán elfoglalta Malájföldet Szingapúrral együtt, Indonéziát, Burmát, a Fülöp-szk.-et, valamint több más fontos területet, és növelte hódításait Kínában is. 1942 elejére a ~ tehát nagymértékben kiszélesedett. 1942 nyarán a német csapatok, miután az USA és Nagy-Britannia szántszándékkal halogatta az európai második front megnyitását, támadó hadműveletekbe kezdtek Sztálingrád irányában. 1942. júl. 17-én megkezdődött a döntő jelentőségű sztálingrádi csata, s ez 1943. febr.-ban a szovjet csapatok győzelmével végződött és gyökeres fordulatot hozott a háború menetében. A hadászati kezdeményezést a SZU, ill. az antifasiszta koalíció ragadta magához, és mindenütt, főként a megszállt szovjet földön, Jugoszláviában, Lengyelo.-ban és Franciao.-ban, nagy lendületet vettek a *→partizánmozgalmak*. 1942 őszén az angol haderők É-Afrikában indítottak támadást, majd amerikai csapatok is partra szálltak. Afrikában a német–olasz csapatok 1943. máj. 12-én letették a fegyvert. A szovjet–német fronton viszont a német csapatok 1943. júl. 5-én egy újabb offenzívát indítottak Kurszk térségében. A szovjet hadsereg júl. 12-én ellentámadásba ment át, és véglegesen magához ragadta a kezdeményezést: felszabadította a Donyec-medencét, és elérte a Dnyepert. Ezek a sikerek lehetővé tették, hogy az amerikai és az angol csapatok eredményeket érjenek el más frontokon. 1943. júl.-ban partra szálltak Szicíliában. Mussolini és vele a fasiszta rezsim Olaszo.-ban megbukott, a Badoglio-kormány 1943. szept. 8-án feltétel nélküli fegyverszünetet kötött. Ezzel megkezdődött a fasiszta államok tömbjének szétesése. Az antifasiszta koalíció győzelmei megszilárdították a szovjet–angol–amerikai együttműködést, ami a *→teheráni konferencia* (1943. nov. 28–dec. 1.) megállapodásaiban is kifejeződött. 1944-ben a szovjet támadó hadműveletek eredményeként felszabadult a SZU területe, a harcok a németektől megszállt országok területére tolódtak át. / Az amerikai, angol és kanadai csapatok 1944. jún. 6-án partra szálltak Normandiában, majd áttörték a német védelmet. A ~ fő frontja a második front létrehozása után is a szovjet–német front maradt, ott összpontosultak Németo. fő erői. 1943 végére a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg felszabadította az ország területének több mint felét, az albán Nemzeti Felszabadító Hadsereg pedig országa jelentős részét. A szovjet hadsereg 1944 nyarán a SZU-ban megalakult lengyel egységekkel együtt megkezdte Lengyelo. felszabadítását. 1944. aug.-tól az év végéig az előrenyomuló szovjet csapatok a román, a bolgár és a jugoszláv antifasiszta fegyveres erőkkel

együttműködve felszabadították Romániát, Bulgáriát, Jugoszláviát. Miután a szovjet és a jugoszláv csapatok megsemmisítették a balkáni fasiszta erőket, bekövetkezett Albánia teljes felszabadulása is. 1944. aug. 29-én Szlovákiában fölkelés tört ki. 1944. szept. 4-én Finno. kapitulált. Az amerikai és az angol hadsereg 1944. aug. 15-én partra szállt D-Franciao.-ban, s megkezdte Belgium felszabadítását is. 1944. szept. közepén eljutottak Németo. határához. A németek 1944. dec. 16-án indított ellentámadásával megkezdődött az ardenneki csata, amelyben az amerikai és az angol csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek. W. Churchill angol miniszterelnök ekkor a szovjet hadsereg támadásának mielőbbi megindítását kérte. A szovjet hadsereg 1945. jan. 12-én általános támadást indított, amelynek hatására a németek kénytelenek voltak visszavonulni. Miután 1944. okt. 6-án a szovjet csapatok és a SZU területén szervezett 1. csehszlovák hadtest egységei átlépték Csehszlovákia határát, 1945 tavaszán felszabadult az egész ország. 1945. ápr. 4-én a szovjet hadsereg felszabadította Magyaro. egész területét. A hadszíntér Németo. területére tevődött át. É-Olaszo.-ban 1945. ápr.-ban népi felkelés tört ki. A Vörös Hadsereg lendületesen tört előre, s ápr. 16-án megkezdődött a berlini hadművelet. A fasiszta Németo. képviselői 1945. máj. 9-én Berlinben aláírták a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmányt. / Teljes erővel folytatódott a harc Japán ellen, s kibontakozott az USA távol-keleti offenzívája. Elfoglalták a japánok által megszállt Fülöp-szk.-et, 1945. ápr.-ban partra szálltak Okinava szigetén, és súlyos csapást mértek a japán flottára. A SZU a →*jaltai konferencia* határozatainak értelmében még 1945. ápr. 5-én felmondta az 1941-ben kötött szovjet–japán semlegességi egyezményt, és 1945. aug. 8-án hadat üzent Japánnak. A szovjet csapatok aug. 9–19. között ÉK-Kínában döntő csapást mértek a Kvantung-hadseregre, és megkezdték É-Korea felszabadítását. Az USA légiereje 1945. aug. 6-án, ill. 9-én – hadászatilag indokolatlanul – atombombát dobott le Hirosima, ill. Nagaszaki japán városokra, sok tízezer ember pusztulását okozva ezzel (→*hirosimai atombomba-támadás*). A japánok 1945. szept. 2-án aláírták a feltétel nélküli kapitulációról szóló okmányt. A ~ az antifasiszta koalíció világtörténelmi győzelmével ért véget. / A ~ fontosabb adatai: a hadiállapotban levő államok száma 72; az államok száma, amelyek területén hadműveletek folytak, 40; a harcoló államok fegyveres erőinek létszáma 110 millió fő; a háborús pusztítások értéke Európában 260 milliárd dollár. Az összes kár és háborús kiadás: 4 trillió dollár; a halottak száma 55 millió, a sebesültek 70 millió volt. A ~-ban a szovjet nép Nagy Honvédő Háborúja folyamán nemcsak hazáját védte meg, megmentette Európa népeit is a fasizmustól, és óriási segítséget adott a kínai és más ázsiai népeknek a japán imperializmus elleni harcukban. A ~ elmélyítette a kapitalizmus általános válságát; több európai és ázsiai országban népi demokratikus rendszer alakult ki s ez megnyitotta az utat a szocialista rendszer megteremtéséhez, elkezdődött a gyarmati rendszer felbomlása és nagy méreteket öltött a nemzeti felszabadító mozgalom.

MBFR: →*közép-európai haderőcsökkentési értekezlet*

MCCA: →*Közép-amerikai Közös Piac*

megállapodás: általában kisebb jelentőségű nközi szerződés, amelyet államközi viszonylatban rendszerint nem az államfők kötnek meg, hanem a kormány meghatalmazása alapján jön létre. Ilyenek például a különböző →*nemzetközi árucsere-forgalmi megállapodás*ok.

megfigyelő: olyan személy, akinek valamely nközi értekezleten tanácskozási joga van (részt vesz, és fel is szólalhat az értekezleten), de szavazati joga nincs. Gyakran előfordul, hogy valamely államot egy nközi értekezletre csak ~-i minőségben hívnak meg; az is lehetséges, hogy egy eredetileg teljes jogú résztvevőként meghívott állam az adott értekezleten csak mint ~ kíván részt venni. Valamely nközi értekezletre meg nem hívott állam pedig kérheti, hogy az értekezleten ~-i minőségben részt vehessen. Az értekezlet részvevőinek körébe tartozó ~-től különbözik az a személy, akit kormánya azzal bíz meg, hogy kísérje figyelemmel az értekezlet munkáját, és aki az értekezlet lefolyását csak a hallgatóság soraiból – tehát nem hivatalos minőségben – figyeli.

meghatalmazás: minden állam belső jogszabályai – elsősorban alkotmánya – határozzák meg, hogy az adott állam melyik szerve jogosult nközi szerződések megkötésére. A szerződések kötésére feljogosított szerveket a szerződéskötési tárgyalásokon rendszerint meghatalmazottaik képviselik, akiket megfelelően kiállított ~-sal kell ellátni. A ~-t a tárgyalások megkezdésekor a másik félnek be kell mutatni. Többoldalú szerződések megkötésére összehívott nközi konferencián a ~-ok felülvizsgálására rendszerint külön bizottságot, ún. mandátumvizsgáló bizottságot hoznak létre. Ha a meghatalmazott személy jogköre a szerződés aláírására is kiterjed, ezt a ~-ban külön fel kell tüntetni, ellenkező esetben a ~ csak a szerződés kidolgozásában való részvételre jogosít.

menedékjog: → *menekült*

menekült: akit hazájában politikai, vallási, nemzetiségi vagy faji okokból üldöznek, és az üldözés elől külföldre távozik. A befogadó állam dönti el, hogy a ~-nek megadja-e a menedékjogot (területi menedékjog). A nközi jog nem határozza meg általános érvénnyel, hogy ki tekinthető politikai okokból üldözött személynek, egyes államok alkotmánya azonban útbaigazítást ad erre vonatkozólag. A legegyértelműbb és leghaladóbb meghatározás a szocialista államok alkotmányaiban található. Az ENSZ égisze alatt Genfben, 1951. júl. 28-án egyezményt fogadtak el a ~-ek helyzetéről, az abban foglalt elvek azonban nem tekinthetők általános érvényűeknek.

Menekültügyi Főbiztosság (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees – Genf): az ENSZ Nközi Menekültügyi Szervezetének utódaként 1951. jan.-ban eredetileg 3 évre szólóan kezdte meg működését. Ezután az ENSZ Közgyűlése a megbízatást 5 évenként megújította. A ~ feladata a menekültek nközi védelme. Munkáját azonban hátrányosan befolyásolja, hogy nincs meghatározva, tulajdonképpen ki tekinthető → *menekült*nek. Ennek következtében a szervezet és egyes államok politikai menedékjogot adtak pl. az 1956. évi magyaro.-i ellenforradalom után a börtönökből kiszabadult és külföldre szökött köztörvényes bűnözőknek is. / A ~ vezetője a főbiztos, akit a főtitkár jelölése alapján az ENSZ Közgyűlése választ meg. Fő szerve a Végrehajtó Bizottság, ennek 31 tagját (államok) az ECOSOC választja meg. A ~ 1954-ben megkapta a → *Nobel-békedíj*at.

Meteorológiai Világszervezet (World Meteorological Organization, WMO – Genf): az 1873-ban alapított Nközi Meteorológiai Szervezet utódaként 1951 óta tartozik az ENSZ szakosított szervezetei közé. A működését szabályozó Meteorológiai Világegyezményt az 1947-ben Washingtonban tartott konferencia fogadta el. Tevékenységi körébe tartozik a meteorológiai szolgálat világméretű kiépítése, a tagországok közötti gyors időjárási tájékoztatáscsere megszervezése, a meteorológiai szakkép-

zés, a meteorológiai eszközök, eljárások és fogalmak szabványosítása, a szerzett tapasztalatok felhasználása a légi közlekedésben, a hajózásban és a mezőgazdaságban, legújabban a mesterséges bolygók felhasználása a meteorológia céljaira, technikai együttműködés a hidrológia területén. Globális észlelő hálózata van, ez az Időjárási Világszolgálat (WWW). Környezetvédelmi munkát is végez. Kiépülőben van egy nközi figyelőállomás-hálózat, amely a levegőszennyezést méri. Foglalkozik az időjárást befolyásoló módszerekkel is. / 1976-ban 135 állam volt tagja, köztük az ENSZ-tag szocialista országok. A ~ fő szerve a legalább 4 évenként összeülő Meteorológiai Világkongresszus. A Kongresszus választja meg a tagállamok meteorológiai szervezeteinek igazgatóiból álló 24 tagú Végrehajtó Bizottságot, amely ellenőrzi a Kongresszus határozatainak és szabályzatainak végrehajtását, tanulmányokat készít és javaslatokat terjeszt a Kongresszus elé. A ~ munkáját az Afrikában, Ázsiában, a csendes-óceáni szigeteken, D-Amerikában, Közép- és É-Amerikában és Európában levő 6 regionális szervezetben és több különböző műszaki bizottságban végzi.

Mexikó nemzetközi szerepe: főleg az USA-hoz és a l-amerikai államokhoz való viszonyából, továbbá erősödő mértékben az 1970-es évek második felében a szocialista államokkal fenntartott kapcsolataiból következik. / Mexikó 1947-ben aláírta az Amerika-közi kölcsönös védelmi és segítségnyújtási szerződést *(→ Rio de Janeiró-i paktum)*, 1948-ban belépett az Amerikai Államok Szervezetébe, viszont 1950-ben elutasította a részvételt a koreai háborúban, nem volt hajlandó megszakitani a diplomáciai kapcsolatokat Kubával, és elítélte az USA dominikai agresszióját 1965-ben. Az 1970-es években arra törekedett, hogy fenntartsa a jószomszédi viszonyt az USA-val, és együttműködjék ennek tőkés társaságaival, ugyanakkor csökkenteni igyekezett a tőle való egyoldalú gazdasági függését. Az USA után az Európai Gazdasági Közösség országai és Japán a legfontosabb tőkés kereskedelmi partnerei. Erősen növekedett Mexikó külpolitikájában a más l-amerikai országokkal folytatott gazdasági, politikai és kulturális együttműködés, az AÁSZ-ban pedig további változtatásokra törekedett érdekükben. Mexikó volt az egyetlen l-amerikai állam, amelyik megszakította diplomáciai kapcsolatait a chilei Pinochet-rezsimmel. Bővültek kapcsolatai a szocialista államokkal. 1976. aug.-ban megállapodás jött létre Mexikó gazdasági együttműködéséről a KGST-vel, s ennek nyomán számos kétoldalú megállapodást kötött több szocialista országgal. 1978. máj.-ban, José Lopez Portillo mexikói elnöknek a SZU-ban tett látogatása folyamán, továbbfejlődtek Mexikó és a SZU kapcsolatai: konzuli egyezményt és tudományos-műszaki együttműködési programokat írtak alá.

Mikronézia függetlensége: a csendes-óceáni mikronéziai szigetvilághoz tartoznak a Mariana-szk. (ez felöleli a II. vh.-ban híressé vált Saipan-, Tinian- és Rota-szigetet; Guam e szigetkörzeten kívül fekszik), a Karolina-szk., a Marshall-szk. (e két utóbbi szigetcsoport az ún. Csendes-óceáni szk., az USA gyámsági területe), továbbá a Gilbert-szk. (ez Nagy-Britannia uralma alatt áll). / Az USA 1947-től ENSZ-gyámsági területekként igazgatja a Csendes-óceáni szk.-et. A Kennedy-kormányzat hatalomra jutása után jelentős mértékben megnövekedett a Mikronéziába irányuló amerikai tőke, összefüggésben azzal, hogy e térség stratégiai jelentősége megnőtt az USA vietnami agressziója nyomán. Egy mikronéziai kongresszus 1970-ben elutasította a Nixon-kormányzatnak azt a javaslatát, hogy e térség az USA-val társult önkormányzati területté váljon, Puerto Rico mintájára. 1972-ben a két fél elvben el-

fogadta a módosított „szabad társulás" autonóm státusát Mikronézia számára úgy, hogy a külügyeket és a katonai ügyeket az USA intézi, a mikronéziaiak ugyanakkor azt követelték, hogy az USA járuljon hozzá függetlenségük egyoldalú kikiáltásához, ha a későbbiekben így döntenének. Az amerikai kormánynak végül sikerült elnyernie a Mariana-szk. támogatását, s így, miután stratégiai érdekeit biztosította, 1974 végére hajlandónak mutatkozott egyfajta félszuverén státust adni mikronéziai gyámsági területeinek, azzal a feltétellel, hogy Mikronézia függetlenségének kimondása után még 15 éven át az USA kormánya intézi a hadügyeket és a külügyeket. 1975. febr.-ban Saipan szigetén az USA és a Mariana-szk. képviselői aláírták e szigetek társult státusára vonatkozó megállapodást. Ez amerikai állampolgároknak mondja ki a Mariana-szk. lakóit, a terület jogi státusa pedig Puerto Rico státusához hasonlít: a helyi autonómiát biztosítják, de az USA széles hatáskörrel rendelkezik a külügyeket és a katonai ügyeket illetően. E megállapodás alapján az USA kormánya 50 évre szóló enklávékat tarthat fenn e szigeteken. Ebben a helyzetben a maga javára akarja fordítani Mikronézia más szigeteinek függetlenségi törekvéseit is. Az USA saját katonai területeként kezeli Saipan és Tinian, valamint a Mariana-szk. körzetének más területeit, amelyek a csendes-óceáni amerikai stratégiai rendszer *(→csendes-óceáni doktrína, →Dél-csendes-óceáni Bizottság)* fontos alkotórészei.

militarizmus: a kizsákmányoló osztályok olyan reakciós uralmi rendszere, amely a katonai erő állandó növelésével a néptömegek elnyomására és arra törekszik, hogy expanzív céljait főleg háborúk útján érje el. A militarista rezsimek e célokhoz igazítják politikai, társadalmi és gazdasági életüket is. / Lenin megállapította, hogy a modern ~ az imperializmus következménye mindkét formájában, osztályalapját a monopóliumok reakciós erői adják. Militarista törekvések vezették az imperialista hatalmakat az I. vh. kirobbantására, a „világ újrafelosztására". A ~ legszélsőségesebb, legembertelenebb formáját a fasiszta német imperializmus teremtette meg, amely agressziójával elindította a II. vh.-t. / A II. vh. utáni évtizedekben a kapitalizmus általános válságának elmélyülésével a ~ mindinkább jellemzőjévé vált a tőkés világnak, és új formákban jelentkezett. A 20. sz. elején a ~ és a háború főképp az imperialista nagyhatalmaknak a világ felosztásáért és újrafelosztásáért, a piacokért, a nyersanyagforrásokért és a tőkebefektetési területekért folytatott harcával függött össze; a II. vh. s kivált a szocialista világrendszer létrejötte után viszont a ~ fő célja a világforradalmi erők ellen vívott harc lett. Az állammonopolista kapitalizmus, szoros összefüggésben a szocialista világ elleni háború tervével, a nemzeti felszabadító mozgalom és a forradalmi demokratikus erők elnyomásával, példátlan méretű fegyverkezésbe kezdett, kiváltotta a *→fegyverkezési versenyt*, s ez óriási emberi és anyagi erőforrásokat emésztett föl. Hozzávetőleges számítások szerint az imperialista hatalmak és a velük katonai-politikai szerződést kötött országok a haditermelésben és a fegyveres erők kiszolgálásában több mint 30 millió embert foglalkoztatnak. A közvélemény befolyásolására a militarista ideológia nagy apparátusát működtetik. Az imperializmus a tudományos-technikai forradalom vívmányait, a tudományos felfedezések nagy részét katonai célokra használja fel *(→haditechnikai forradalom)*. A legfejlettebb tőkésországokban létrejött az ún. *→katonai-ipari komplexum*: a legnagyobb monopóliumok és a katonai vezetés szövetsége az államapparátusban szerzett erős pozícióival. A gazdaság militarizálása a kapitalizmus egész gazdasági struktúrájának szerves alkotórészévé vált. / A legveszélyesebb irányt a militarizálódás az USA-ban vette, s itt vált a leg-

nagyobb méretűvé. Az USA katonai-ipari komplexuma behatolt az ország életének minden területére, és érdekei nagyban befolyásolják a kormányzat döntéseit. A tőkés világ erőforrásainak a katonai célokra történő nagyobb mértékű mozgósítására, komplex és hatékonyabb felhasználására irányuló kísérletek az államközi militarista integráció eszközeivel is megvalósulnak: részben az imperialista államok katonai-politikai szövetségeinek a keretei között, főleg a NATO-ban, amely a fegyverkezési verseny egyik fő okozója és amelyet áthat a ~, részben pedig kétoldalú államközi szerződések alapján. A ~ következményei és megnyilvánulásai voltak a II. vh. után az USA és más imperialista hatalmak agressziói a világ különböző pontjain. A nyugati imperialista államok fegyverkezésében nagy szerepet vállalt az NSZK, s az országban jelentősebb militarista erők működnek. Újra felütötte fejét a ~ Japánban, melynek uralkodó körei az USA egyik fegyvertárává tették az országot a vietnami háborúban. / Az imperialista államok dolgozói, békeszerető erői széles körű és hatékony antimilitarista mozgalmakkal lépnek föl a hadikiadások növekedése, a ~ veszélye ellen. A kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása fontos feladatként jelölte ki a ~ minden formája ellen vívott küzdelmet. A szocialista országok közössége állandó erőfeszítéseket tesz a leszerelésért, leszerelési egyezmények megkötésére törekszik a ~ megfékezése végett.

MIRV: a Multiple Independent Reentry Vehicle kifejezés kezdőbetűiből alkotott betűszó, az egymástól függetlenül különböző célokra irányítható több nukleáris robbanófejes rakéták elnevezése. Ilyen rakétákkal az USA és a SZU rendelkezik. A ~-nek fontos szerepe van a hadászati nukleáris fegyverzet minőségi fejlesztésében.

modus vivendi: a diplomáciai nyelvben ideiglenes jellegű megállapodás, amely egy vitás kérdést átmeneti időre rendez, mivel a felek közötti nézeteltérések az állandó jellegű rendezést még nem teszik lehetővé.

monokultúra: a gazdaság olyan rendszere, amelyben túlnyomóan egy-két terméket termelnek. A ~-s gazdálkodás rendszerint együtt jár a gazdasági elmaradottsággal, egyoldalú függést okoz, kiszolgáltatja az országot az imperialistáknak (a termelt áruk értékesítése elsősorban a külföldi piac keresletétől függ) és a világpiaci áringadozásnak. A ~-s gazdálkodás az imperialista gyarmatosítás idején alakult ki, amikor a gyarmatosító hatalmak a gyarmatokat nyersanyagbázisukká tették. Ily módon a gyarmat a kettős kiszolgáltatottság helyzetébe került: áruját olcsón volt kénytelen értékesíteni, a létfenntartásához szükséges cikkekhez pedig drága áron jutott hozzá. Több fejlődő ország a ~ megváltoztatásában eredményeket ért el, nagy részük azonban továbbra is néhány árufajta exportjából szerzi meg devizabevételeinek zömét. A fejlődő országok a nyersanyagár-robbanás után a fejlett országoktól követelik ~-s cikkeik árának stabilizálását, és ehhez a fejlett tőkésországok pénzügyi hozzájárulását. Ez egyik fő követelésük az Észak–Dél konferencián. Követelésük teljesítése és az új világgazdasági rendben foglaltak teljesítése segítené a ~ felszámolását.

monopóliumok: a gazdasági élet valamely területén (valamely termék termelésében vagy forgalmazásában) uralkodó helyzetben levő (ellenőrzést gyakorló) tőkés egyesülések, ill. óriásvállalatok. Rendszerint korábban önálló vállalatok szövetsége útján jönnek létre, s monopolhelyzetük révén monopolprofitra – az átlagprofitot meghaladó nyereségre – tesznek szert. A ~ a tőke magas fokú koncentrációjának és centralizációjának szükségszerű következményei, s az imperializmusban a tőkés termelési viszonyok alapvető megjelenési formái. / A ~ hatalmát Lenin az imperializ-

mus gazdasági lényegeként jelölte meg. Céljuk, hogy a szabad versenyt kiiktassák, ill. korlátozzák, s létrehozzák a monopolisták gazdasági és politikai hatalmát a népek kizsákmányolása és elnyomása végett. De a konkurrenciaharc a ~ kialakulásával nem szűnik meg, hanem magasabb fokon folyik tovább (monopóliumok között, monopolizált és nem monopolizált vállalatok között stb.). A ~ fő formái: kartell, szindikátus, konszern, tröszt és az ún. konglomerátum, amely vállalatok egyesülése (fúziója) vagy bekebelezése útján jön létre. Ily módon óriási pénzügyi és ipari egyesülések keletkeznek. A ~-nak mind nagyobb a hatalmuk az imperialista országokban, s összenőve az államhatalommal (→*állammonopolista kapitalizmus*) irányító szerepük van a tőkés társadalom egész életében. / Az állammonopolista kapitalizmusban a ~ egyik fő fejlődési iránya a multinacionális (különböző országokban bejegyzett) és szupranacionális (eredetileg már nközi vállalatokból alakult) konszern-egyesülések dinamikus növekedése. Lényegük, hogy fennhatóságuk roppant nagy kiterjedésű és befolyású, s hogy a döntéshozatal a testület központjában meghatározó jelentőségű. A nközi ~ arra törekszenek, hogy felosszák maguk között a világot, így egyre fontosabb a szerepük a tőkés →*világgazdaság*ban, s olyan gazdasági erővel, pénzügyi erőforrásokkal rendelkeznek, hogy nemegyszer sikerrel szállhatnak szembe nemzeti államokkal is. A világ 100 legnagyobb nközi monopóliumából 67 USA-beli, 9 nynémet, 8 japán, 5 angol, 4 olasz, 3 holland, 2 francia, 1 belga, 1 svájci eredetű. Így az Európában befektetett tőkék nagy része az USA tulajdona. A nközi ~ tevékenysége különösen káros a fejlődő országokra nézve, korlátozzák ezek függetlenségét, gazdaságaik optimális fejlődését, ellenőrzik piacaikat, és kizsákmányolásukból extraprofitot szereznek. / A forradalmi munkásmozgalom harcot folytat a ~ ellen: fő követelése, hogy a tőkés-országok gazdaságának minden ágát helyezzék demokratikus ellenőrzés alá. E harcot csak az összes monopóliumellenes erő szövetségének erejével lehet eredményesen megvívni.

Monroe-elv: az USA-nak J. Monroe elnök által 1823-ban meghirdetett egyik legfontosabb és sokat vitatott külpolitikai elve. Lényege a közismert jelszó: Amerika az amerikaiaké, tehát az USA visszautasít minden külső beavatkozási kísérletet az amerikai földrész ügyeibe, ill. ilyen esetben háborús megtorlással fenyeget. Monroe ugyanakkor kijelentette, hogy az USA sem avatkozik be Európa ügyeibe. / A ~ abból a meggondolásból született meg, hogy az amerikai térség külső és belső integritása az USA biztonságának elengedhetetlen föltétele. A ~ meghirdetésére a Szent Szövetségnek a Spanyolo.-gal vívott felszabadító háborúból győztesen kikerült fiatal l-amerikai államok elleni fellépése miatt került sor. A későbbiekben az USA mindenkori hegemonisztikus céljai szerint értelmezte és érvényesítette a ~-et. Miközben az USA az európai beavatkozást visszautasította, éppen a ~ alapján tartott igényt a l-amerikai ügyekbe való durva, akár fegyveres beavatkozásra. A 20. sz. elején intervenciók sorát indította a l-amerikai államok ellen. A II. vh. után 1948-ban az →*Amerikai Államok Szervezetén*ek létrehozása is a korszerűsített ~ alapján, az USA hegemóniája jegyében történt. Az 1962 őszén lezajlott →*karib-tengeri válság* idején megmutatkozott, hogy a megváltozott nközi viszonyok között az USA nem tudja útját állni a kubai nép forradalmának. De pl. a →*Dominika elleni agresszió* 1965-ben ismét az USA mai hatalmi törekvéseihez igazított ~ alkalmazása volt.

Monroviai Csoport: az →*Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet* 12 alapító országa, valamint Etiópia, Líbéria, Líbia, Nigéria, Sierra Leone, Szomália, Togo és Tunézia

1961. máj. 8–12-én Monroviában (Libéria) létrehozott államközi csoportosulása. Gyakorlatilag a volt gyarmatosítókkal további együttműködést kereső afrikai országok csoportja volt, ezért Tunézia ki is vált belőle, és csak Kinshasa-Kongó csatlakozott hozzá. A ~ arra törekedett, hogy a →*Casablancai Csoport*ot a maga politikai céljainak megnyerje. Működése hátráltatta az afrikai haladó egységtörekvések kifejlődését. A ~ az →*Afrikai Egység Szervezete* 1963. évi Addisz Abeba-i alakuló értekezlete után megszűnt.

Montánunió: →*Európai Szén- és Acélközösség*

moszkvai béke-világkongresszus (1973): →*béke-világmozgalom*

moszkvai tanácskozások: →*kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*

Mountbatten-terv: az angol gyarmatosítók terve India kettéválasztására, a függetlenné válás ütemére. / Miután a II. vh. után forradalmi erejűvé nőtt az indiai tiltakozás a brit gyarmati uralom ellen, 1947. jún.-ban Lord Louis Mountbatten, a rövid ideje beiktatott új indiai alkirály az ország függetlenségének elismerését, de egyben vallási alapon való kettéosztását javasolta: a hindulakta területek alkossák Indiát, a muzulmánlakta területek Pakisztánt. A feldarabolást bonyolította, hogy a muzulmán többségű területek India más és más részén (északkeleten, ill. északnyugaton) terültek el. A ~-et végül is végrehajtották, s 1947. aug.-ban megalakult India és Pakisztán (ez utóbbi két egymástól távoli részből mint K-, ill. Ny-Pakisztán, de egy államként); mindkettő brit dominiumként, s a brit Nemzetközösség tagjaként. Kasmír hovatartozásának eldöntése függőben maradt, s ez ismételten háborút okozott India és Pakisztán között (→*kasmíri kérdés*, →*indiai–pakisztáni háborúk*). Pakisztán – Banglades megalakulásával – 1971-ben két önálló állammá vált (→*Pakisztán kettéválása*).

Mozambik függetlenné válása (1975): →*portugál gyarmatok függetlenné válása*

multilaterális atomütőerő: →*atlanti nukleáris erő*

multilateralizmus: valamely ország több irányú nközi kapcsolatainak jellemzésére használt kifejezés. A multilaterális szerződés több állam kölcsönös szerződéses viszonyát teremti meg. Létrejöhet úgy is, hogy az eredetileg kétoldalú szerződéshez a szerződő felek engedélyével mások is csatlakoznak. Az ilyen szerződéseket nyílt szerződéseknek is nevezik. Ilyen pl. a GATT és a KGST. / A ~ a nközi elszámolások meghatározott formáját is jelenti. A multilaterális klíringegyezményben a nközi fizetéseket a sokoldalú elszámolásban rész vevők összességét figyelembe véve kell egyensúlyban tartani. Többoldalú klíringegyezmény volt pl. az Európai Fizetési Unió. A ~ a nközi elszámolásokban feloldja a →*bilateralizmus*ból fakadó szigorú kötöttségeket és átmenetet jelent a →*konvertibilitás* felé. A KGST-államok közötti áruforgalom elszámolása 1964. jan. 1-e óta multilaterális. A tagországoknak a Nközi Gazdasági Együttműködési Bankkal szemben van követelésük és tartozásuk.

multipolaritás: e felfogás a nközi viszonyok olyan rendszerét tételezi föl, amelyben több pólus, ellentétes hatalmi központ befolyásolja az események, az erőviszonyok és a szövetségi rendszerek alakulását. Az e felfogást valló nyugati politológusok a SZU és az USA mellett (→*bipolaritás*) a ny-európai tőkésországok gazdasági és politikai integrációját (→*Európai Gazdasági Közösség*, →*integrációs törekvések Nyugat-Európában*) és Japánt is alapvető

pólusnak minősítik, s a szocialista államok közösségével szembeforduló Kínai Népközt.-ot, miután nagy erőfeszítéseket tett nukleáris ütőereje kifejlesztésére és frontot nyitott a →*szuperhatalmak* (gyakorlatilag és elsősorban a SZU) ellen, ugyancsak ilyen világpolitikai hatalmi központnak tartják. / Jóllehet a II. vh. utáni évtizedekben az imperialista konkurrenciaharcban az USA mellett megnövekedett Ny-Európa és Japán szerepe, s az USA ereje és befolyása viszonylag csökkent ezek gazdasági és politikai erőgyarapodásához képest: a ~ koncepciója eltúlozza az egyenlőtlen fejlődés törvényének megfelelő erőviszony-eltolódás jelentőségét az imperialista táborban. Továbbá: nem veszi figyelembe korunk alapvető osztályellentmondását, amely a nközi viszonyok rendszerében egyfelől a szocialista világrendszer, másfelől az imperialista világrendszer közt áll fenn, s amely a nközi osztályharc döntően meghatározó tényezője. Nem veszi figyelembe végül, hogy gazdasági, tudományos, technikai, katonai (nukleáris kapacitásbeli) és földrajzi, népesedési tényezők következtében a SZU és az USA ereje, hatalmi befolyása továbbra is minőségileg nagyobb a másik három „pólusként" számításba vett erőközpontnál. Tény azonban, hogy mind az öt hatalmi tényezőnek van önálló mozgása, s ez a nközi küzdőtéren a szövetségek és szövetségi rendszerek alakulásában, egymáshoz való viszonyában, valamint a mindenkori politikai manőverezésben szerepet játszhat. Ez a helyzet a nközi életet és politikát bonyolultabbá teszi, még ha a két ellentétes társadalmi rendszerhez tartozó nagyhatalom, a SZU és az USA szerepe meghatározó maradt is.

munkanélküliség: a tőkés termelés szükségszerű velejárója, hogy az adott ország munkaképes lakosságának egy része nem jut munkához, vagy állandó alkalmazáshoz. Ez az állandó ~. Ezzel egy időben a tőkés konjunktúra ciklikusan alakul: hol növekszik, hol visszaesik a termelés, így a dolgozók egy része ennek megfelelően időről időre elveszti munkahelyét, ill. a termelés emelkedése során újból alkalmazzák. A fejlett tőkésországok a II. vh. után mintegy két évtizedig biztosítani tudták a →*teljes foglalkoztatottság*ot. Az 1973-ban bekövetkezett ciklikus →*gazdasági válság* idején rohamosan nőtt a munkanélküliek száma, s a jelek szerint ez hosszabb időre állandósult. A munkanélküliek száma az 5 legfejlettebb tőkésországban (ezer fő):

Év	Nagy-Britannia	USA	Franciao.	NSZK	Japán
1970	612	4088	262	149	590
1974	600	5076	498	583	740
1975	929	7830	840	1074	1000
1976	1270	7288	933	1060	1080
1977	1330	7068	975	1150	1010

A munkanélküliek közé azokat sorolják a statisztikákban, akik már egyszer dolgoztak, de nem szerepelnek benne a fiatalok, akik iskolájuk végeztével nem jutottak munkához. Ezért a munkanélküliek száma a fenti adatoknál lényegesen nagyobb. A tőkések az energia és a nyersanyagok árának nagy emelkedése következtében megnőtt termelési költségeiket munkaerő-„takarékossággal" igyekeztek megoldani, s

ezért a foglalkoztatottak egy részét utcára tették. De a tőkés gazdaság lelassult fejlődése is odahat, hogy viszonylag kevesebb munkaerőt állítanak munkába. A ~ a tőkésországok egyik legsúlyosabb gazdasági és politikai problémája lett.

Munka Világszövetsége (World Confederation of Labour, WCL; Confédération Mondiale du Travail, CMT – Brüsszel): az 1920-ban alakult Keresztény Szakszervezetek Nközi Szövetsége 1968. okt.-i luxembourgi kongresszusán – világi szervezetté nyilvánítva magát – vette föl a ~ nevet. A névváltoztatás mögött az a szándék rejlett, hogy a vallási befolyás alatt álló munkások mellett más munkástömegeket is megnyerjenek. A ~ a →*Szakszervezeti Világszövetség* és a →*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége* között a „harmadik erő" szerepét igyekszik betölteni. Európai tagszervezetei részt vettek 1974-ben és 1977-ben az európai szakszervezetek konferenciáin. Alapjában véve – hasonlóan az SZSZNSZ-hez – reformista irányzatú, az „osztály-együttműködés" talaján álló szervezet. Taglétszáma 14 millió. Vezető szerve a 4 évenként ülésező Kongresszus, melynek hatáskörébe tartozik az elnökség és a főtitkár megválasztása. A kongresszusok között a szövetség munkáját a Tanács irányítja; ebben a tagszervezetek taglétszámuknak megfelelő arányban vannak képviselve. A ~-nek 5 regionális irodája és 12 szakmai tagozata működik.

müncheni egyezmény (1938): Anglia, Franciao. és a fasiszta Németo., Olaszo. kötötte 1938. szept. 29-én a csehszlovákiai Szudéta-vidéknek Németo.-hoz való csatolásáról. / Ausztria bekebelezése után (1938. márc.) Hitler elérkezettnek látta az időt Csehszlovákia feldarabolására, s első lépésként a Szudéta-vidék megszállására. A mindenáron kompromisszumra törekvő Anglia és Franciao. nyomást fejtett ki Csehszlovákiára, hogy a „béke megmentése" érdekében engedjen a követelésnek. A SZU a csehszlovák tragédia minden szakaszában diplomáciai lépéseket tett az ország megmentéséért, eleget akart tenni a francia–szovjet–csehszlovák szerződésből eredő kötelezettségeinek, s még 1938. szept. 22-én közölte a csehszlovák kormánnyal, hogy kész segítséget nyújtani neki, de az a felajánlott segítséget nem vette igénybe. A ~ előirányozta a Horthy-kormányzat és Lengyelo. csehszlovákiai területi követeléseinek kielégítését is, kimondta a halálos ítéletet Csehszlovákia felett, s arra ösztönözte Hitlert, hogy agresszióit továbbfolytassa. A Szudéta-vidék megszállását 1939. márc. 15-én követte Csehszlovákia állami létének teljes felszámolása. / A II. vh. idején a ~-t a Németo.-gal hadban álló felek érvénytelennek minősítették. A II. vh. után az NSZK viszont nem volt erre hajlandó. A csehszlovák–nynémet kapcsolatok normalizálásának feltételeül Csehszlovákia kormánya ismételten kikötötte, hogy az NSZK hivatalosan nyilvánítsa kezdettől fogva érvénytelennek a ~-t, és mondjon le revansista követeléseiről. Az 1973. jún.-ban megkötött →*csehszlovák–NSZK szerződés* érvénytelenítette a ~-t.

műszaki-tudományos együttműködés (nközi): a nközi kapcsolatok bővülésével, az emberiség közös cselekvését igénylő problémák előtérbe kerülésével mind fontosabbá váló együttműködési forma. / A műszaki-tudományos eredmények egyre nagyobb jelentőségűek a gazdasági fejlődésben. Ma már egyetlen ország sem rendezkedhet be a tudomány és a technika önelláto jellegű fejlesztésére, erre még a leggazdagabb és a legnagyobb országok erőforrásai sem lennének elegendők. A kutatások nközi összehangolása, a különböző országok tudósai és műszaki szakemberek közötti tapasztalatcsere, a hírközlési és energiarendszerek koordinálása, ill. össze-

kapcsolása lényeges követelménnyé vált ahhoz, hogy egyrészt az egyes országok termelési kapacitását és színvonalát tovább fejleszthessék, másrészt ahhoz, hogy erősödjék az összefogás az egész emberiséget érintő feladatok megoldásában. A tudományos-technikai forradalom az utóbbi évtizedekben kialakította a tudomány és a technika világméretű összekapcsolását. Erősödött a ~ a két világrendszer országain belül és a két rendszer között is. / A szocialista országok a KGST keretében fejlesztik a ~-t, amely eleinte a műszaki-tudományos dokumentációk cseréjében valósult meg, a műszaki-tudományos és termelési tapasztalatok kölcsönös átadásában, a tudósok és más szakemberek tanulmányútjaiban vagy konferenciákon való részvételében, a műszaki segítségben és a tudományos káderképzésben. E módszerek azonban már nem feleltek meg a követelményeknek, s mindinkább előtérbe terelődött a ~ leghatékonyabb formája: a közös kutatás és fejlesztés. Igen nagy a jelentősége e tekintetben a KGST Komplex Programjának, amelynek keretében – többek között – 18 kulcsfontosságú műszaki-tudományos kérdés közös megoldásán dolgoznak. / A ~ a szocialista és a fejlett tőkésországok között csak az 1960-as évek második felétől indult erőteljesebb fejlődésnek. E kapcsolatok felvételében a SZU járt az élen, számos két- és többoldalú szerződést, megállapodást kötött az együttműködésre. Minthogy egyre inkább előtérbe kerültek az ún. globális problémákkal (pl. a környezetvédelemmel, az óceánok készleteivel, a nközi meteorológiai állomáshálózat kiépítésével) foglalkozó nközi tudományos-műszaki programok, érezhetően megnövekedett a nközi műszaki-tudományos szervezetek jelentősége. A szocialista országok aktívan részt vesznek e szervezeteknek, köztük az ENSZ megfelelő szervezeteinek a tevékenységében. A ~ fejlődése erősíti a kölcsönös megértést és bizalmat, hozzájárul a békés egymás mellett élés politikájának gyakorlati érvényesüléséhez. / Az utóbbi időszakban a szocialista és a fejlődő országok kapcsolatában is egyre nagyobb szerephez jutott a ~. A szocialista országok szakemberek küldésével és képzésével, gyárak és intézmények létrehozásával stb. járulnak hozzá a fejlődő országok műszaki-gazdasági színvonalának emeléséhez, társadalmi fejlődésük előmozdításához. Éppen ezért több fejlődő ország fellépett azzal az igénnyel, hogy e kapcsolatokat szorosabbá tehesse, azaz államközi szerződésekbe foglalhassa. A tömbön kívüli országok algíri csúcskonferenciáján 1973. szept.-ben elfogadott gazdasági együttműködési akcióprogramban is állást foglaltak a szocialista országokkal folyó ~ fokozása mellett. / A világ gazdasági fejlődésének érdekei a nközi munkamegosztás további növekedését teszik szükségessé, s a különböző társadalmi rendszerű államok gazdasági és ~-e ehhez alapot teremt.

MX rakétarendszer: az USA-nak az 1970-es évek végén kifejlesztendő mozgó kilövőállású interkontinentális ballisztikus hordozórakéta-rendszere; vele akarják az egy-egy kilövő helyhez kötött Minuteman–III. rakétákat az 1980-as évek derekán felváltani. Az MX-rakétákat nukleáris töltettel egy teljesen zárt alagút-rendszerben egyik kilövő helyről a másikra „vándoroltatják", s így különböző helyekről indíthatják a kijelölt célok felé, csökkentve a rakéta-válaszcsapás hatását. Az ~ a →*SALT*-tárgyalásokon a korlátozandó hadászati fegyverrendszerek közé tartozik.

My Lai-i tömeggyilkosság (1968): az amerikaiak Vietnam elleni agressziójának egyik világfelháborodást kiváltó gaztette. / 1968. márc. 16-án a d-vietnami My Lai községben amerikai katonák több mint 500 embert, nagyrészt asszonyokat, gyerekeket, öregeket koncoltak fel. Utóbb kide-

rült, hogy hasonló háborús bűnök, tömeges gyilkosságok egész sorát követték el az amerikai katonai erők. Amikor a ~ napvilágra került, az amerikai vezetők bejelentették ugyan, hogy a felelősöket hadbíróság elé állítják, de végül csupán Calley hadnagy és Mitchell őrmester ellen indítottak eljárást. Mivel azonban maga Nixon elnök kelt a védelmükre, gyakorlatilag büntetlenek maradtak (sőt 1974. szept.-ben érvénytelenítették a Calley ellen hozott enyhe ítéletet is), az amerikai hadviselés barbarizmusa, a polgári lakosság módszeres irtása pedig folytatódott.

N

nacionalizmus: nemzeti elkülönülést, más nemzetekkel szembenállást hirdető, a dolgozó osztályok érdekeit vélt nemzeti érdekeknek alárendelő burzsoá politikai és ideológiai irányzat. Kialakulása a nemzeti piac és a burzsoá nemzeti állam kialakulásával függött össze. Szolgálja a burzsoá kizsákmányolást, kizsákmányolási és uralmi területének más nemzetekre és népekre való kiterjesztését. A marxizmus–leninizmus a ~-t a társadalmi fejlődés szakaszai szerint különbözőképpen értékeli, s világosan megkülönbözteti az elnyomott és az elnyomó nemzet ~-át. / A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában a nemzetek és a nemzeti államok kialakulásában érdekelt burzsoázia és antifeudális tartalmú ~-a történelmileg haladó jellegű. A hatalomra került és reakcióssá vált burzsoázia ~-a bel- és külpolitikailag egyaránt az elnyomás és a kizsákmányolás ideológiája és politikája lett. Napjainkban a monopolista burzsoázia a ~-t belpolitikailag főként az osztályellentétek tompítására, a dolgozók osztálytudatának elhomályosítására, a kizsákmányolás és az elnyomás leplezésére használja fel. A ~ az imperializmus egyik fő eszköze a szocialista világrendszer és a nközi kommunista mozgalom ellen kifejtett politikai és ideológiai harcában, és a legszorosabban összefügg az antikommunizmussal és a szovjetellenességgel. Arra törekszik, hogy megossza és szembeállítsa egymással a szocialista országokat és a kommunista pártokat, gátolja a szocialista államok integrációjának folyamatát, gyöngítse és fölbomlassza ezeknek az államoknak az egységét, aláássa internacionalista szolidaritásukat és együttműködésüket. / A gyarmati és a függő országokban a nemzeti felszabadító mozgalom a ~ jegyében tört utat magának. Az elnyomott nemzet ~-ának általános demokratikus antiimperialista tartalma van. A fejlődő országok ~-a pozitív vonásokat tartalmaz, ilyen a szuverenitás és a gazdasági önállóság védelmezése. Az elnyomott nemzet ~-a azonban mindig reakciós momentumokat is magában foglal. Ezek akkor győzhetők le, ha a nemzeti felszabadító forradalom következetesen demokratikus és szocialista irányba fejlődik. A fejlődő országok külpolitikájában reakciós ~ nyilatkozik meg, ha az adott ország vezetői nem veszik tekintetbe a haladás érdekeit, eltávolodnak a szocialista országoktól, vagy szembefordulnak velük. A tőkésországok egyes köreinek azok a törekvései, hogy a nközi monopoltőke hatalmával szemben megőrizzék államuk függetlenségét, jogosak és indokoltak. Az igazi nemzeti érdek azonban nem téveszthető össze a burzsoázia szűk osztályérdekeivel; a nemzeti érdeket a tőkésországokban is legkövetkezetesebben a munkásosztály képviseli. / Nacionalista jelenségek egyes szocialista országok nközi politikájában is megmutatkoznak, s az ilyen jelenségek fölöttébb veszélyesek a szocialista világrendszerre és a nközi kommunista mozgalomra nézve. A nagyhatalmi nacionalista külpolitikát folytató Kína Kommunista Pártjának vezetősége szembeállította a Kínai Népközt.-ot a szocialista világrendszerrel, a pártot elszakította a nközi kommunista mozgalomtól. A kommunista mozgalomban a ~ lényegében

akkor jelentkezik, ha napjaink társadalmi jelenségeit nem osztályszempontból ítélik meg, s a pártok politikájukat sem ennek az alapján folytatják, lemondanak a forradalmi mozgalom valamennyi tényezőjének, kiváltképpen pedig a szocialista országoknak az együttműködéséről és akcióegységéről, megsértik az internacionalizmus elvét. Kétszeresen veszélyes a ~ a szocialista országok kommunistáinak a soraiban. A szocialista országok kommunista pártjaiban a ~ lényegében abban nyilvánul meg, hogy eltorzítják vagy egyoldalúan hangsúlyozzák az illető ország szűkebb értelemben vett érdekeit, szemben a szocialista világrendszer, az egész kommunista és forradalmi mozgalom közös érdekeivel. A nem szocialista országok kommunista pártjaiban a ~ legjellegzetesebb megnyilvánulási formája az, hogy a nemzeti feladatokat szembeállítják az internacionalista feladatokkal, kitérnek az internacionalista kötelezettségek teljesítése elől, lemondanak az akcióegységről és a politikai együttműködésről más testvérpártokkal. A ~ mindkét esetben gyakran válik szovjetellenességgé. A forradalmi mozgalom nemzeti és nközi érdekeinek helyes összeegyeztetése, egyszersmind a reakciós burzsoá ~ és a szovjetellenesség elleni harc alapvető feltétele a munkásosztály győzelmének és minden forradalmi erő internacionalista egységének A reakciós burzsoá ~ elleni harc az antiimperialista harc szerves része.

nácitlanítás: a német közélet megtisztítása a hitleri nemzetiszocialistáktól, a náciktól. / A *→potsdami konferencia* III. cikkelye Németo.-gal kapcsolatban többek között kimondta, hogy a német militarizmust gyökerestül ki kell irtani. A „Politikai alapelvek" előírták: „Meg kell semmisíteni a nemzetiszocialista pártot, annak fiókjait és az ellenőrzése alatt álló szervezeteket, fel kell oszlatni valamennyi náci intézményt, gondoskodni kell arról, hogy azok semmiféle formában újjá ne születhessenek, és elejét kell venni minden náci és militarista tevékenységnek vagy propagandának." Továbbá: „Minden náci törvényt, amely alapul szolgált a hitlerista rezsimnek, vagy faj, vallás, illetve politikai meggyőződés alapján diszkriminációt vezetett be, hatályon kívül kell helyezni... A náci vezetőket, a nácik befolyásos pártolóit és a náci intézmények és szervezetek vezetőit... le kell tartóztatni és internálni kell. ...A náci párt minden olyan tagját, aki nem csupán névleges tagságával vett részt a párt tevékenységében. . felelős pozíciójából el kell távolítani." A potsdami szerződés tehát előírta a német közélet megtisztítását a náciktól. A szerződést a szovjet megszállási övezetben, ill. az NDK-ban következetesen végrehajtották, a nyugati övezetekben a szerződésnek ezt a pontját is megszegték. *→Németország kettészakítása* után az NSZK-ban újjáéledt a fasizmus, s 1964-ben megalakult pártja is: Németo. Nemzeti Demokrata Pártja (NPD), amely a revansista politika *(→revansizmus)* fő képviselője lett.

Nagy-Britannia külpolitikája: abból a helyzetből következett, hogy az egykori legnagyobb gyarmattartó hatalom a II. vh.-ban az *→antifasiszta koalíció* tagja volt, s mint ilyen a győztes hatalmak közé tartozott, viszont a háború utáni időszakban objektív körülmények folytán fokozatosan gyöngült világpolitikai szerepe. / A II. vh. után Nagy-Britannia három nagy problémakomplexum megoldását kereste: 1. Hogyan mentheti meg a legtöbbet a brit világbirodalomból a gyarmati rendszer fokozódó bomlásának körülményei között? 2. Milyen viszonyt építsen ki a háborúban győztes antifasiszta szövetség országaival, ill. a legyőzött „tengelyhatalmakkal", vagyis törekedjék-e világpolitikai szerepre úgy, hogy az USA mögött és vele szoros szövetségben a tőkés világban a második helyet foglalja el, vagy pedig a fran-

cia–brit szövetségre alapozva korlátozottabb, európai keretek közt kíséreljen meg vezető szerepet szerezni? 3. Milyen stratégiát és taktikát alkalmazzon a szocializmus és általában a társadalmi haladás erőinek előretörésével, ezen belül elsősorban a volt szövetséges SZU-val szemben? / Nagy-Britannia már az I. vh.-s győzelem után meggyengült gazdaságilag, s az ipari termelés tekintetében Németo. és Japán, valamint az USA mögé szorult. A II. vh. után ez a gazdasági erővesztesége abszolút számokban és az USA-hoz viszonyítva is tovább növekedett. A hadikiadások meghaladták a 25 milliárd fontot, a birodalom nemzeti vagyonának egynegyedét vesztette el, hajóparkjának egyharmada, külföldi tőkebefektetéseinek ugyanekkora hányada veszett oda, arany- és devizakészlete a felére csökkent. A háborúban lojális szövetségesnek bizonyult gyarmatok és domíniumok függetlenséget követeltek, s bár a britek véresen elnyomták a függetlenségi mozgalmakat, végül kénytelenek voltak engedni és előbb India (amelyet a *→Mountbatten-terv* szerint 1947-ben egy hindu államra és a mohamedán többségű Pakisztánra osztottak, hogy megakadályozzák egy erős és egységes ázsiai nagyhatalom kialakulását), majd Burma (1947), Ceylon (1948) és az 1950-es években számos afrikai brit gyarmat vívta ki a függetlenségét. A volt gyarmatok és a megmaradt domíniumok többsége ugyan továbbra is a *→Nemzetközösség* tagja maradt, a *→sterlingövezet*hez tartozott, és erős gazdasági-pénzügyi, sőt katonai szálak fűzték Nagy-Britanniához, mégis: már India elvesztése döntő csapást mért a brit birodalmi aspirációkra, s 1960 után (Szudán 1956-ban, Ghána 1957-ben, Ciprus és Nigéria 1960-ban vált függetlenné) Acheson amerikai külügyminiszter indokoltan jelenthette ki: Anglia elvesztett egy világbirodalmat, de még nem talált magának (világpolitikai) szerepet. A francia és az angol burzsoázia érdekellentétei miatt már csírájában elvetélt a francia–brit unió terve, s így ~ az USA-val való „különleges viszony" kialakítására alapult. / A Marshall-terv hozzájárult a brit gazdasági élet újjáépítéséhez is, de a háborúban lerombolt vesztes országokban végrehajtott rekonstrukciókhoz képest itt az ipar sokkal elavultabb technikai színvonalon maradt. A brit tőkések igen nagy előnyöket élveztek a Nemzetközösség országaiban, beruházásaik többsége ide irányult, így Nagy-Britanniának létérdeke volt, hogy az egész világon a tőkés érdekeket támogassa. Globális politikai szerepre törekedett tehát, még a tényleges erőforrásait meghaladó erőfeszítések árán is. Az USA-hoz csatlakozva részt vett a NATO létrehozásában. A különleges viszony egyik megnyilvánulása az a szerződés volt, amely hozzáférhetővé tette az angoloknak az amerikai atomkutatás újabb eredményeit. Ám ennek következtében Nagy-Britannia nemcsak támaszpontokat engedett át területén az USA-nak, hanem fokozatosan kiszorult közel-keleti hagyományos pozícióiból is, és részt vett az USA oldalán a koreai háborúban. / 1945. júl.-tól 1951. okt.-ig a Munkáspárt kormányzott Attleevel az élén. Ezt követően 13 éven át konzervatív kormányok vezetésével (1951–1955-ben ismét Churchill volt a miniszterelnök) Nagy-Britannia továbbra is az angolszász hegemóniapolitikát igyekezett megvalósítani, ennek jegyében lett 1954-ben a SEATO és 1955-ben a Bagdadi Paktum (utóbb CENTO) egyik alapító tagja. Amikor Egyiptom az 1952. júl.-i forradalom, majd 1954-ben Nasszer elnökké választása után formális függetlenségét teljessé akarta tenni a *→Szuezi-csatorna államosítás*ával, Nagy-Britannia a francia imperialistákkal szövetségben és Izrael részvételével 1956-ban agresszív támadást intézett Egyiptom ellen *(→izraeli–arab háborúk)*. Az arab világban befolyásra törő USA cserbenhagyta az agresszorokat, s ezért is, de főként a SZU

fellépése miatt vissza kellett vonulniuk. Ez rést ütött a brit–amerikai kapcsolatokon. Macmillan kormánya 1957-től arra törekedett, hogy a viszonyt ismét szorosabbra fűzze. Nukleáris tengeralattjárótámaszpontot adott át az amerikaiaknak (Holy Loch, 1960), és de Gaulle-lal szembefordulva erősítette a nukleáris együttműködést az USA-val *(→nassaui konferencia, 1962)*, hogy Ny Európában magának biztosítsa a nuklearis fölényt. 1963-ban a britek, ugyancsak a ny-európai hegemóniára törekedve, fölvételüket kérték az Európai Gazdasági Közösségbe, de Gaulle azonban, a nassaui szerződésre is válaszul, ezt megvétózta. A konzervatív kormányok külpolitikai kudarcai hozzájárultak a Munkáspárt újbóli hatalomra kerüléséhez 1964-ben. / ~-ban a II. vh. utáni évek során nem hozott lényeges változást az, hogy éppen melyik párt volt kormányon. Ez a külpolitika kezdettől fogva az antifasiszta szövetség megszüntetésén, az *→atlantizmus*on, valamint az antikommunizmuson és a szocializmusellenességen alapult, megszegte a II. vh. alatt brit részvétellel is kötött teheráni, jaltai és potsdami megallapodásokat. Elment a fegyveres beavatkozásig is, hogy megakadályozza a kommunisták részvételével alakult koalíciós kormányok uralmon maradását *(→görög polgárháború és katonai puccsok)*. A francia és az olasz jobboldalt arra ösztökélte, hogy mondják fel a kommunistákkal folytatott együttműködést, s a Munkáspárt és a szakszervezeti mozgalom támogatta ezt az irányvonalat. Nagy-Britannia részt vett a három imperialista hatalom megszállási zónájából kialakított NSZK létrehozásában *(→Németország kettészakítása)*, támogatta, hogy az NSZK területén szovjetellenes európai támaszpontot építsenek ki: 1951-ben Churchill kormánya (az ő 1946. évi *→fultoni beszéd*étől számítják a hidegháború kezdetét) katonai szerződést kötött az NSZK-val (ekkor hajtották végre az első brit kísérleti atomrobbantást is), és 1954-ben hozzájárult az NSZK fölvételéhez a NATO-ba. Válaszul 1955-ben a SZU felmondta az 1942-ben kötött brit–szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Nagy-Britannia a hidegháború idején szolgai módon csatlakozott az USA minden szocialistaellenes akciójához, a „segédcsendőr" szerepét töltötte be a nemzeti függetlenségi és szabadságmozgalmak elfojtásában. A tőkés hatalmak közti erőviszonyok megváltozása folytán azonban Nagy-Britannia mindinkább hátrább szorult, s az 1960-as évek elejére már a gyorsan fejlődő NSZK és Japán is erős versenytárs lett. A volt gyarmatokon megkísérelte regionális szövetségek létrehozását (D-Ázsiában, K-Afrikában, D-Arábiában), hogy egy-egy, általa a legszorosabban kézben tartott állam segítségével magához kösse az adott területen nagyobb függetlenségre törekvő országokat. Ezek a kísérletek azonban kudarcot vallottak. A volt gyarmatoknak nemzetközösségi tagságot ajánlott fel (Burma és Íro., továbbá Szudán, majd D-Jemen ezt nem fogadta el, ill. kiléptek a Nemzetközösségből), de a bomlást mindinkább csak gazdasági-pénzügyi eszközökkel tudta fékezni, s kénytelen volt áttérni a neokolonializmus módszereire. Ipari-katonai hatalma elégtelennek bizonyult a szerteágazó globális elkötelezettségekhez. Létrehozta ugyan az Európai Gazdasági Közösséggel szemben az *→Európai Szabadkereskedelmi Társulást* 1960-ban, de ez nem versenyezhetett a Közös Piaccal, s nem segített számottevően a brit gazdasági problémák megoldásában. A brit uralkodó osztályok egy része így továbbra is fontos feladatnak tartotta a Közös Piachoz való csatlakozást, hogy ezáltal is előmozdítsa a brit ipar fejlődését, erősítse Nagy-Britannia befolyását, sőt megteremtse vezető szerepét Ny-Európában, s azért is, hogy támasza legyen itt az USA-nak. ~-nak célja volt az is, hogy hagyományos „európai

egyensúly" politikájának megfelelően a legerősebbé váló európai hatalommal szemben az utána következővel szövetkezzen, s így saját hegemóniáját, a „merleg nyelve" szerepét megőrizhesse a kontinens tőkés felén. Ezt csak az amerikai katonai védelem fenntartásával, az európai haderőknek egy atlanti haderőbe való minél teljesebb integrálásával remélhette elérni *(→atlanti nukleáris erő)*. De ezt is csak akkor, ha közvetlenül részt vesz Ny-Európa tőkés integrációs törekvéseiben, amelyek politikai következményekkel is jártak. / 1964-ben a munkáspárti Wilson-kormány kezdeti tétovázás után meghirdette a *→Szueztől keletre* fekvő katonai-gyarmati érdekeltségek felszámolását, a hadikiadások csökkentését ígérte, s megújította a fölvételi kérelmet a Közös Piacba. Ugyanakkor nem akart lemondani a nemzetközösségi kapcsolatok és a sterling-övezet nyújtotta előnyökről sem, s a brit külkereskedelem túlnyomó része továbbra is, az USA részvétele mellett, a fehér nemzetközösségi országokkal (Ausztrália, D-afrikai Közt., Kanada) bonyolódott le. (Az innen adódó előnyök azonban utóbb a Közös Piacba való belépéssel veszélybe kerültek.) A gazdasági nehézségek, az infláció, a font leértékelése és az a képmutató frázisokkal kísért cinkosság, amellyel a munkáspárti kormány engedte, hogy a fehér telepesek Rhodesiában kikiáltsák a függetlenséget *(→Rhodesia nemzetközi státusa)*, anélkül azonban, hogy az ott élő fekete többségnek megadták volna az elemi demokratikus jogokat, hozzájárult a munkáspárti kormány bukásához. E kormány egyébként továbbra is alárendelte magát az USA politikájának, s szó nélkül hagyta az amerikaiak vietnami háborúját. / Edward Heath konzervatív kormánya 1970-től folytatta és meggyorsította a Wilsonék részéről újrakezdett tárgyalásokat a Közös Piaccal, s ez 1973. jan. 1-i hatállyal elfogadta a brit csatlakozást. ~ fokozottan Európa felé fordult, s hol a nynémetek, hol a franciák politikai koncepcióihoz közeledett. De Gaulle halála után Pompidou és Heath javulást értek el a francia–angol viszonyban. Közrejátszott ebben az NSZK keleti politikájának aktivitása, a nynémet állam gazdasági erejének növekedése. A ny-európai vezető szerepért tovább folyt a küzdelem. A SZU és a szocialista országok gazdasági és politikai sikerei, az enyhülés politikájának térhódítása nyilvánvalóvá tette, hogy a brit kormánynak Európa-politikájában számolnia kell a szocialista államok közösségének nközi politikájával, kezdeményezésével és mind nagyobb befolyásával. Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet előkészítő tárgyalásain ugyan Anglia még sok akadályt állított a megegyezések útjába, az enyhülési politika hatása alól azonban nem vonhatta ki magát. Így következett el 1973 végén Douglas-Home külügyminiszter SZU-beli útja, s ennek nyomán megjavultak a szovjet diplomáciai személyzet elleni provokatív intézkedések és az újabb hidegháborús brit propaganda következtében 1972–1973-ban meglehetősen rideggé vált angol-szovjet kapcsolatok. / Miután 1974-ben újra a munkáspárti Wilson-kormány került a hatalomra, Nagy-Britannia folytatta az atlantizmus politikáját, ugyanakkor olyan irányvonalat követett, amely számolt az ország megváltozott hatalmi helyzetével és a kibontakozó enyhülési irányzattal. A Wilson-kormány igyekezett megjavítani kapcsolatait a szocialista országokkal. Wilson miniszterelnök 1975. febr.-ban a SZU-ba látogatott, s az akkor aláírt dokumentumok megnyitották a két ország politikai és gazdasági együttműködésének útját a békés egymás mellett élés elvei alapján. Mivel Nagy-Britannia nem ismerte el Izland halászati övezetének 200 mérföldre való kiterjesztését, a két NATO-állam között addig éleződött a helyzet, hogy egyes hadihajóik fegyveresen összecsaptak, és 1976. febr.-ban Izland megszakította diplomáciai kapcso-

latait Nagy-Britanniával (→*halászati konfliktusok*). Az angol kormány, 1976-tól Callaghan kormányának külpolitikájában nagy teret kapott a Közös Piac tagállamaival való partneri viszony rendezése, kivált az NSZK-val és Franciao.-gal, egyúttal Nagy-Britannia továbbra is hozzájárult a NATO politikájához. Csatlakozott a rhodesiai helyzet rendezésének amerikai tervéhez (→*Rhodesia nemzetközi státusa*). Margaret Thatcher és a Konzervatív Párt más vezetői 1976-tól erős szovjetellenes kampányt folytattak, támadva az enyhülési politikát is. / Az 1970-es évekre a brit gyarmatbirodalom néhány területre zsugorodott, s nehezítette Nagy-Britannia helyzetét az →*ír nemzeti mozgalom* is. A kül- és belpolitikai, valamint a gazdasági nehézségek még nyilvánvalóbbá tették, hogy a régi értelemben vett világhatalmi szerepre a megváltozott körülmények között Nagy-Britannia mar nem számíthat. A briteknek az új helyzetben – ugyanúgy, mint Franciao.-nak és az NSZK-nak – az a fő külpolitikai problémájuk, hogy az USA-val való gazdasági ellentéteik és a tőkés rend legáltalánosabb érdekeit illető katonai-politikai kérdésekben egymásra utaltságuk közti ellentmondást hogyan oldják meg akkor, amikor a világesemények alakulására mind nagyobb befolyással van a SZU és a többi szocialista ország. Nagy-Britannia nközi helyzetét nagymértékben megszabja egyrészt az atlanti, másrészt a ny-európai integrációhoz való viszonya, ill. a közös piaci ellentétek, s az a törekvése, hogy a Közös Piacban a brit monopoltőke érdekeit érvényesítse. ~-ban támaszkodik arra a tényezőre is, hogy a tőkés nagyhatalmak közül elsőnek ismerte el 1950-ben a Kínai Népközt.-ot, és folyamatosan diplomáciai kapcsolatban állt vele.

nagyhatalmak: a nközi kapcsolatokban azoknak az államoknak a megjelölése, amelyek különösen fontos szerepet töltenek be a világpolitikában. (A nközi jog szerint minden állam egyenjogú.) Bár a ~ pontos ismérveit nem állapították meg, a gyakorlatban az adott állam politikai súlyát, a nközi kapcsolatokra való befolyását, valamint gazdasági hatalmát és katonai erejét veszik figyelembe. / A ~ kifejezést mintegy két évszázada használják a különböző történelmi időszakokra jellemző körülmények, az adott erőviszonyok alapján. Az 1815. évi bécsi kongresszus öt nagyhatalmat jelölt meg: Angliát, Ausztriát, Franciao.-ot, Oroszo.-ot és Poroszo.-ot. (1871-től az egységes Németo. foglalta el Poroszo. helyét.) A 19. sz. végén a Spanyolo. elleni háborúban győztes USA (1898), majd a 20. sz. elején az Oroszo.-ot legyőző Japán is (1904–1905) a ~ sorába lépett. Az I. vh.-t követően Ausztria (ill. az Osztrák–Magyar Monarchia) szétesett, s ezzel megszűnt nagyhatalmi státusa. A két vh. közötti időszakban Olaszo.-ot is a ~ közé számították. A II. vh. kimenetele lényegesen módosította a helyzetet: Németo., Olaszo. és Japán (az ún. tengelyhatalmak) elvesztették nagyhatalmi státusukat, Kína viszont nagyhatalommá vált. Nközi jogi szempontból ma nagyhatalomnak tekinthető az az 5 állam, amelynek az ENSZ Biztonsági Tanácsában állandó képviselete van: Franciao., Kína, Nagy-Britannia, a SZU és az USA. / A ~ nem képviselnek azonos erőt. A II. vh. óta fokozódó mértékben az USA és a SZU a két legnagyobb erejű és befolyású állam. Kína feltörekvőben levő nagyhatalom, Nagy-Britannia és Franciao. pedig veszített nagyhatalmi súlyából. Főleg gazdasági ereje alapján viszont Japán és az NSZK ismét nagyhatalomnak nevezhető.

nagykövet: a legmagasabb rangosztályba tartozó diplomáciai képviselő. Az abszolút monarchiák idején a ~-ek és a követek között az volt a különbség, hogy a ~-ek kérhették, hogy a fogadó állam uralkodója magánkihallgatáson fogadja őket. A ~-nek ez az előjoga elavult, és a mai helyzetben

minden képviseletvezető jogosult a külügyminiszter útján az államfőtől kihallgatást kérni. Az I. vh. után a nagyhatalmak már nemcsak egymáshoz küldtek ~-eket, hanem olykor más államokhoz is. A ~-i szint ilyenkor azt fejezte ki, hogy az érdekelt államok diplomáciai kapcsolataiknak nagyobb súlyt kívántak adni. A diplomáciai kapcsolatoknak követi szinten való tartása ezzel szemben az érdekelt államok közötti kapcsolat hűvösebb voltát jelezte. A II. vh. után a diplomáciai kapcsolatoknak ~-i szinten való megteremtése világszerte elterjedt, és általában már csak a két állam közötti normális diplomáciai kapcsolat fennállását fedi. A ~-ek küldésének joga tehát többé már nem a nagyhatalmak kiváltsága. Magyaro. ma már csak ~-i szinten tart fenn diplomáciai kapcsolatokat *(→Magyarország diplomáciai kapcsolatai)*. Napjainkban a ~-eket a követektől csak a rangsorelsőbbség különbözteti meg. Ez azt jelenti, hogy a ~ a diplomáciai testületen belül rangsorban megelőzi a követet akkor is, ha annak akkreditálása korábban történt. Egyébként jogi helyzetük teljesen azonos: mindketten megbízólevelüket a küldő állam államfőjétől kapják, és a fogadó állam államfőjének nyújtják át.

nagykövetség: *→diplomáciai képviselet*

namíbiai kérdés: a dny-afrikai volt német gyarmat, majd mandátum- és gyámsági területnek nyilvánított ország függetlenségének kérdése. / 1920-tól a Népszövetség mandátumterülete volt, melyet a D-afrikai Unió igazgatott. A II. vh. után az egykori mandátumok ENSZ-gyámsági területek lettek *(→gyámsági rendszer)*, a D-afrikai Unió azonban nem ismerte el a világszervezet jogait az általa igazgatott, természeti kincsekben igen gazdag területre, s 1949-ben bekebelezte az országot, később pedig ide is bevezette az *→apartheidpolitikát*. A ~ számos alkalommal szerepelt az ENSZ Közgyűlése és különböző szakosított szervezetei előtt. Az ENSZ Közgyűlésének 1961. évi 16. ülésszaka elítélte a D-afrikai Közt. annexiós politikáját, s kihirdette a namíbiai nép jogát az önrendelkezésre. A D-afrikai Közt. azonban nem volt hajlandó figyelembe venni az ENSZ döntéseit. 1966. okt.-ben az ENSZ Közgyűlésének 21. ülésszaka megfosztotta a D-afrikai Közt.-ot Namíbia igazgatási jogától, s követelte, hogy 1968. júl.-ig adjanak függetlenséget az országnak. Ez a határozat is csak papíron maradt, holott 1971. jún.-ban a Nközi Bíróság is – amely többször foglalkozott már az üggyel – úgy döntött, hogy a D-afrikai Közt. törvénytelenül tartja kormányzása alatt Namíbiát, s a Biztonsági Tanács is újra tárgyalt az ország státusáról. Az ENSZ Közgyűlésének 31. ülésszaka 1976-ban határozatban elismerte a namíbiai nép jogát arra, hogy a Dny-afrikai Népi Szervezet (SWAPO) vezetésével fegyveres harcot folytasson az önrendelkezésért, a szabadságért és a nemzeti függetlenségért. 1977. márc.-ban Windhoekban a 11 namíbiai népcsoport közül 6-nak a vezetője az ún. alkotmányozó konferencián (az ülésezés helye alapján tornacsarnok-konferencia) megállapodott egy ideiglenes kormány összetételében; ez a pretoriai rezsimtől biztosított függetlenség elnyeréséig, 1978. dec. 31-éig kormányzott volna. A SWAPO e konferencia határozatait elutasította. 1977. szept.-ben a D-afrikai Közt. egy ún. főigazgatót helyezett Namíbia élére azzal a megbízatással, hogy előkészítse a ~ „megoldását". A SWAPO 1978. júl.-ban a Luandában tartott tárgyalásokon elfogadta az ENSZ Biztonsági Tanácsa 5 nyugati tagjának (az USA, Kanada, Franciao., az NSZK és Nagy-Britannia) javaslatait a többségi uralom fokozatos megteremtésére. A D-afrikai Közt. már korábban hozzájárult e tervhez. Elhatározták, hogy a rendezési tervet az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé terjesztik elfogadásra. A SWAPO ezt a megállapo-

dást nem tekintette egyúttal tűzszüneti egyezménynek. A megállapodás szerint az átmeneti időszakban a Namíbiában állomásozó 20 000 fős d-afrikai csapatok létszámát 1500-ra csökkentik, mintegy 5000 ENSZ-katona vonul Namíbia területére, mintegy 1000 polgári ENSZ-szakértővel együtt, hogy biztosítsa az átmeneti időszak zavartalanságát és a megtartandó választások megfelelő lebonyolítását. A BT elfogadva e rendezési tervet, a katonailag is fontos Walvis Bay kikötőt Namíbia részének nyilvánította (*→dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok, →Dél-Afrika az imperializmus rendszerében*).

nassaui konferencia (1962): angol–amerikai csúcstalálkozó (1962. dec. 18–21.) Nassauban, a Bahama-szk. székhelyén a NATO-hatalmak nukleáris felfegyverzésének megvitatására. A találkozón Kennedy amerikai elnök és Macmillan angol miniszterelnök – az aktuális nközi kérdések megvitatása után – megállapodott abban, hogy Nagy-Britannia tengeralattjáróit nukleáris robbanófej célba juttatására alkalmas amerikai Polaris rakétákkal szerelik fel. Az angol haditengerészet atomfegyverekkel való ellátása egyik kiindulópontja volt a NATO sokoldalú atomütőereje (*→atlanti nukleáris erő*) fejlesztésének. A ~ döntését az angolszász hatalmak a kelet–nyugati viszony megromlásával, a kubai válsággal és a kínai–indiai határviszállyal indokolták.

nasszerizmus: *→arab államok egységtörekvései, →arab szocialista koncepciók, →egyiptomi forradalom*

NATO: *→Észak-atlanti Szerződés Szervezete*

NDK elismerése: az 1949-ben megalakult szocialista német állam nközi jogi elismerése a kétoldalú kapcsolatok síkján és a nközi szervezetekben. Az NDK-t 1972 előtt a szocialista országokon kívül több ázsiai, afrikai és l-amerikai állam ismerte el, 1972-ben néhány fejlett tőkésállam teremtett diplomáciai kapcsolatot vele. Az NDK és az NSZK alapszerződésének 1972. dec. 21-i aláírása után újabb országok ismerték el a szocialista német államot. Ekkor lépett diplomáciai kapcsolatba az NDK-val többek között Anglia, Franciao., Olaszo. / Az NSZK a *→Hallstein-doktrína* meghirdetésével és alkalmazásával hosszú ideig akadályokat gördített az ~-nek útjába, minden módon akadályozta felvételét a nközi szervezetekbe. Az NDK 1972-ben lett tagja az Interparlamentáris Uniónak, az UNESCO-nak, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának, s 1973 közepére több mint 500 nközi szervezetben rendelkezett képviselettel. Az ENSZ szakosított szervezeteiben szerzett tagság feljogosította arra, hogy állandó megfigyelői státusa legyen a világszervezetben. Az NDK Államtanácsa az ENSZ főtitkárához intézett emlékiratában már 1966-ban kérte az ország felvételét a világszervezetbe. Az NDK és az NSZK alapszerződéséhez csatolt egyik levélváltásban az NDK és az NSZK kormánya kölcsönösen tudomásul vette, hogy a másik kormány lépéseket tesz az ENSZ-tagság elnyerésére. A két német államot egyidejűleg 1973. szept.-ben vették fel az ENSZ tagjai közé. 1974. szept. 4-én az USA is diplomáciai kapcsolatba lépett az NDK-val.

NDK–lengyel szerződés (1950): a két állam megállapodása a kettőjük közt húzódó határról. / Németo. kettészakítása után az NDK és Lengyelo. békés és baráti kapcsolatainak elmélyítése végett a két kormány képviselői 1950. jún. 5-én Varsóban közös nyilatkozatot adtak ki. E szerint a két ország között Potsdamban 1945-ben megállapított és azóta fennálló határ a béke és barátság sérthetetlen határa. A két kormány Varsóban megállapodott abban, hogy egy hónapon belül szerződésbe fog-

lalja e határvonalat. A Zgorzelecben 1950. júl. 6-án megkötött szerződés kimondta, hogy a Németo. és Lengyelo. közötti államhatár a Balti-tengertől kiindulva a Świnoujście helységtől nyugatra kezdődő, onnan az Odera és a Neisse folyó mentén a csehszlovák határig terjedő vonalon húzódik. Az NDK és a Lengyel Népközt. között 1967. márc. 15-én megkötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés hangsúlyozta, hogy az ~ „történelmi fordulópont a két állam népeinek kapcsolatában", és hogy a Lengyel Népközt. Odera–Neisse-határának, valamint az NDK és az NSZK közötti határnak a sérthetetlensége döntő jelentőségű az európai béke és biztonsag szempontjából.

NDK–NSZK alapszerződés (1972): a két német állam alapvető kapcsolatait szabályozó szerződés. 1972. nov. 8-án parafálták és 1972. dec. 21-én írták alá Berlinben, a ratifikálás 1973. jún. 20-án történt meg. Jelentősége abban van, hogy a nközi jog alapjára helyezte a két német állam viszonyát, az ENSZ Alapokmányában foglalt célokkal és elvekkel összhangban az államok szuverén egyenjogúságának alapelvéből indul ki, és az európai béke és biztonság érdekeit szolgálja. / Az ~ 10 cikkelyből, valamint kiegészítő okmányokból áll. Megállapodtak abban, hogy az NDK és az NSZK az egyenjogúság alapján normális jószomszédi kapcsolatokat teremt egymással; a vitás kérdéseket kizárólag békés úton rendezi; megerősíti a köztük fennálló határok sérthetetlenségét. A két állam egyike sem képviselheti nközi téren a másikat; támogatják az e irópai haderő és fegyverzet csökkentésére irányuló fáradozásokat. A két állam állandó képviseletet cserél, és számos – gazdasági, tudományos, kulturális stb. – kérdésben együttműködik. Az ~ kiegészítő okmányai szólnak az érintett négy nagyhatalom – a SZU, az USA, Nagy-Britannia és Franciao. – jogairól és felelősségéről, a két német állam postai és távközlési egyezményeinek megtárgyalásáról, az NDK és az NSZK ENSZ-tagságáról, új határátkelőhelyek megnyitásáról, a családok megosztottságából adódó problémák rendezéséről, a családegyesítésről, az utazási könnyítésekről, a nem kereskedelmi jellegű áruforgalom rendezéséről.

NDK–NSZK általános közlekedési szerződés (1972): a két német állam határátlépő személy- és áruforgalmának kérdéseivel foglalkozó szerződés; 1972. máj 26-án írták alá. / A szerződés 6 részből áll általános rendelkezések, vasúti közlekedés, belvízi hajóforgalom, gépjármű-közlekedés, tengeri közlekedés, zárórendelkezések. Az ~ és az 1972. dec. 21-én aláírt → *NDK–NSZK alapszerződés* jelentősen könnyítette a két önálló és független német állam közötti személy- és áruforgalmat. Lehetővé vált, hogy nynémet állampolgárok nemcsak baráti látogatás céljából vagy turistaként, hanem társadalmi intézmények meghívására is beutazhassanak az NDK-ba. Az NDK állampolgárai sürgős családi ügyben korhatár nélkül utazhatnak az NSZK-ba. Fölemelték a vámmentesen behozható ajándékok mennyiségének határait. Lehetővé tették, hogy a beutazók eddiginél nagyobb százaléka vehesse igénybe utazási eszközként saját gépkocsiját stb. / Az ~ arra törekedett, hogy hozzájáruljon az európai enyhüléshez és a két német állam közötti „normális jószomszédi kapcsolatok" fejlesztéséhez.

NDK–szovjet szerződés: → *szovjet–NDK szerződés*

NDNSZ: → *Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség*

német kérdés: a II. vh után Németo. jövőjével, majd a kialakult két német állammal kapcsolatos kérdéskomplexum,

szoros összefüggésben az európai béke és biztonság ügyével. Az NDK és az NSZK határa egyúttal a két világrendszer határa Közép-Európában. A két német állam egymáshoz való viszonya közvetlenül érinti a két világrendszer viszonyát, a kettőjük közötti konfliktus magában hordja a NATO és a Varsói Szerződés konfliktusának veszélyét is. Ezért áll fenn a legszorosabb összefüggés az európai béke és biztonság, valamint a két német állam politikája és egymáshoz való viszonya között. Az európai béke központi kérdése, hogy német földön ne jöjjön többé létre háborús tűzfészek. Az NDK léte, a szocialista államok közösségéhez való tartozása ennek egyik fő biztosítéka. Az NSZK jól felfogott érdekei is megkövetelik az európai realitások figyelembevételét. / 1945. jún. 5-én négyhatalmi (SZU, USA, Nagy-Britannia, Franciao.) nyilatkozat született arról, hogy Németo.-ot 4 megszállási övezetre osztják, az egyes övezetekben a fenti országok haderőinek főparancsnokai gyakorolják a legfőbb kormányhatalmat, a Németo. egészét érintő kérdésekben pedig Berlinben a Szövetséges Ellenőrző Tanács. A →*potsdami konferencián* (1945. júl. 17–aug. 2.) az ún. berlini nyilatkozatot megerősítették, és nközi jogilag kötelező érvénnyel meghatározták a Németo. irányában követendő egységes magatartás alapelveit, így legfőként azt, hogy a német fasizmust és militarizmust felszámolják, egyszersmind elismerték a német nép jogát az egységes, békeszerető, demokratikus államra. Az →*Odera–Neisse-határ*tól keletre levő területeket visszavonhatatlanul leválasztották Németo.-ról. A német nép haladó erői, élükön a kommunistákkal, harcot indítottak azért, hogy egész Németo.-ban békeszerető demokratikus rendszer jöjjön létre. A szovjet megszállási övezetben antifasiszta-demokratikus átalakulás ment végbe. A nyugati hatalmak viszont sorozatosan megsértették a potsdami egyezményt, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság határozatait, nynémet politikusok támogatásával szeparatista politikát folytattak, s egész németo.-i politikájukat imperialista, szovjetellenes és szocializmusellenes céljaik szolgálatába állították. 1949-re fokozatosan végrehajtották →*Németország kettészakítását*, a nyugati megszállási övezetek egyesítésével. 1949. máj. 23-án létrehozták a Német Szövetségi Közt.-ot, s itt az Adenauer-kormányra támaszkodva helyreállították a német monopoltőke megingott politikai és gazdasági hatalmát. Ezzel összefüggően kettészakították Berlint is, és Ny-Berlint a hidegháború „frontvárosává" változtatták (→*berlini kérdés*). A SZU törekvései a német gazdasági és politikai egység demokratikus alapon történő helyreállítására és a német békeszerződés megkötésére (→*külügyminiszterek értekezletei*) az imperialista hatalmak politikája miatt meghiúsultak. 1949. okt. 7-én megalakult a Német Demokratikus Közt., a német nép első demokratikus és békeszerető állama, amely a szocialista világrendszer kialakulása és megszilárdulása során jött létre, s a szocializmus építésének útjára lépett. 1949. okt. 10-én a SZU átadta az NDK kormányának a németo.-i szovjet katonai közigazgatás által gyakorolt kormányzati funkciókat. Az új állam elnöke Wilhelm Pieck lett. 1949. okt. 15-én a szovjet kormány fölvette a diplomáciai kapcsolatot az NDK-val, majd a többi európai és ázsiai szocialista ország is. Az NDK a SZU-val és a többi szocialista állammal együtt továbbra is erőfeszítéseket tett Németo.-nak a potsdami szerződés alapján való újraegyesítésére és a békeszerződés megkötésére. A →*nyugatnémet újrafölfegyverkezés*re tett intézkedések és az NSZK-nak az imperialista szövetségi rendszerbe való bevonása azonban elmélyítette az ellentéteket. 1954. okt. 23-án az NSZK aláírta a →*párizsi szerződéseket*, és csatlakozott a NATO-hoz. / A SZU 1955-ben a genfi négyhatalmi értekezleten újabb európai

biztonsági szerződéstervezetet terjesztett elő, s ennek keretében indítványozta a ~ rendezését. Ugyanígy járt el a négyhatalmi értekezlet nyomán tartott 1955. évi genfi külügyminiszteri értekezleten is. Amikor a szovjet kormány a ~-t összekötötte az európai biztonság ügyével, abból az alapvetően megváltozott helyzetből indult ki, hogy német földön két különböző társadalmi rendszerű állam alakult ki, ezek két, egymással szemben álló politikai-katonai szövetséghez tartoznak: Németo. egyesítése tehát már nem reális cél. Ezzel összefüggően 1955. szept. 14-én a szovjet kormány fölvette a diplomáciai kapcsolatokat az NSZK-val, szept. 20-án pedig szerződést írt alá az NDK és a SZU kapcsolatairól. Álláspontja az volt, hogy ettől fogva a két szuverén német állam kapcsolatainak kérdéseiben az NDK és az NSZK kormányai illetékesek. Az NDK a továbbiakban arra törekedett, hogy ezek a kapcsolatok a békés egymás mellett élés elvei alapján rendeződjenek. A SZU és más szocialista államok ebben az időszakban a német békeszerződés megkötését és a ny-berlini kérdés megoldását állították az előtérbe. Ezzel összhangban tette meg az NDK kormánya 1957. júl. 26-án a német konföderáció megalkotására vonatkozó fontos javaslatát. 1958. nov.-ben a szovjet kormány javaslatot tett a ny-berlini helyzet rendezésére, Ny-Berlinnek „szabad várossá" való nyilvánítására, 1959. jan.-ban pedig német békeszerződés-tervezetet terjesztett elő. E javaslat megvitatására ült össze az 1959. évi genfi külügyminiszteri értekezlet – ismét eredmény nélkül. Minthogy a nynémet kormány és a ny-berlini hatóságok ellenséges magatartása nem hagyott alább, 1961. aug. 13-án az NDK kormánya kénytelen volt szigorú intézkedéseket tenni államhatárának védelmezésére Ny-Berlinnel szemben. / Az elkövetkező évek során mind nyilvánvalóbb lett, hogy a reakciós erők nem tudják terveiket a ~-ben megvalósítani. Az 1960-as évek második felében az NDK megerősítette nközi helyzetét, s a világ 10 legnagyobb ipari állama közé került, ugyanakkor az NSZK az 1960-as évek közepétől politikai válságba jutott. A Kiesinger-kormány azonban továbbra sem volt hajlandó elismerni a kialakult európai realitásokat. Az 1969. szept.-ben megtartott parlamenti választások az NSZK-ban a nynémet uralkodó körök kiélezett összeütközéseinek jegyében zajlottak le. Az NSZK külpolitikájában a változások a szociáldemokrata–szabaddemokrata (SPD–FDP) koalíció választási győzelmével kezdődtek el. A Brandt-kormány is a nynémet monopoltőkések érdekeit képviselte, s erősíteni akarta az USA-hoz és a NATO-hoz fűződő kapcsolatait, egyúttal ny-európai szerepét, de szakított a revansista politikával, s levonta a realitásokból adódó következtetéseket. Ennek alapján rendezte kapcsolatait az európai szocialista országokkal. 1970-ben aláírták a *→szovjet–NSZK szerződés*t, a *→lengyel–NSZK szerződés*t, 1972-ben létrejött a *→Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény* és az *→NDK–NSZK alapszerződés*, 1973-ban pedig a *→csehszlovák–NSZK szerződés*. E szerződések lényege: az aláíró kormányok elfogadták, hogy kapcsolataikat a békés egymás mellett élés elvei alapján rendezik, elismerik a jelenlegi európai határokat; semmisnek tekintik az 1938. évi müncheni egyezményt; vitás kérdésekben lemondanak az erőszak alkalmazásáról és a tárgyalásokat választják; kifejezik készségüket a politikai, a gazdasági, a tudományos és a kulturális kapcsolatok fejlesztésére. / Ezeknek az egyezményeknek az aláírása után lehetővé vált, hogy a Varsói Szerződéshez tartozó valamennyi ország diplomáciai kapcsolatba lépjen az NSZK-val. Az ún. ~, abban a formában, ahogy a II. vh. után kialakult, ezek után megszűnt; lehetőség nyílt arra, hogy a szocialista országok és az NSZK széleskörűen kibontakoztassák kétoldalú kapcsolataikat. Az NSZK és a SZU kap-

csolatainak fejlődésében újabb fontos esemény volt az 1978. évi közös nyilatkozat aláírása (→*NSZK–szovjet közös nyilatkozat*).

Németország kettészakítása: a két német állam kialakulásához vezető folyamat. / A II. vh. befejeztével Németo.-ot a SZU, az USA, Nagy-Britannia és Franciao. kormányának 1945. jún. 5-i berlini nyilatkozata értelmében négy megszállási övezetre osztották, ezekben a legfőbb kormányzati hatalmat az illető megszálló hadsereg főparancsnokai gyakorolták, s a németo.-i Szövetséges Ellenőrző Tanács tagjaiként együttesen intézkedtek azokban a kérdésekben, amelyek egész Németo -ot illették. A szovjet övezetbe tartozó Berlint is négy zónára osztották, s ugyanolyan rendelkezések vonatkoztak rá, mint más német területekre (→*berlini kérdés*). A potsdami konferencián 1945. júl.–aug.-ban megerősítették a berlini nyilatkozatban foglalt megállapodásokat. A SZU javasolta, hogy hozzanak létre egy ideiglenes össznémet kormányt. Ezt nem fogadták el, de megállapodtak abban, hogy a legfontosabb kérdésekben a négy övezetet egységes államként kezelik, s Németo.-ot gazdasági egységnek tekintik. / A nyugati hatalmak azonban hamarosan támadásba kezdtek a potsdami elvek ellen. 1946. dec. 2-án a londoni megállapodásban az USA és Nagy-Britannia kormánya gazdaságilag egyesítette az angol és az amerikai megszállási övezetet (Bizónia), s ehhez később hozzácsatolták a francia zónát is (Trizónia). A Külügyminiszterek Tanácsának moszkvai (1947. márc. 10–ápr. 24.), majd londoni (1947. nov. 25–dec. 16.) konferenciáján (→*külügyminiszterek értekezletei*) nem sikerült az ellentéteket áthidalni. A nyugati hatalmak megkezdték a három nyugati övezetből álló német állam megszervezését. 1948. febr. 9-én létrejött az ún. Frankfurti Charta, amelynek értelmében felállították a Landesratot (Országos Tanács) és a pótkormány jellegű végrehajtó bizottságot. Ezt követően 1948. febr. 23-a és márc. 6-a között, valamint ápr. 20-a és jún. 1-e között a nyugati hatalmak hat állam részvételével konferenciát tartottak Londonban, amelyre a SZU-t nem hívták meg. A tárgyalások végeztével kiadott „londoni ajánlásokban" elhatározták a nyugati zónák bevonását a Marshall-tervbe és az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetbe, valamint határozatot hoztak a Nközi Ruhr-hatóság felállításáról (→*Ruhr-statútum*) és egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáról. Mivel a nyugati hatalmak a határozatokat nem voltak hajlandók az Ellenőrző Tanácsban megvitatni, a szovjet delegátus elhagyta a Tanács ülését, amely így márc. 20-án végleg befejezte működését. / 1948. jún. 20-án a három nyugati zónában pénzreformot hajtottak végre, azaz új pénznemet vezettek be az addig valamennyi megszállási zónában egyaránt érvényben levő márka helyett, s a reformot a berlini zónákra is kiterjesztették. Mivel a hatóságok fejenként csak 60 régi márkát váltottak be, az intézkedést a fennmaradó pénznek a szovjet zónába való óriási beáramlása követte volna. A szovjet hatóságok gyors ellenintézkedésre kényszerültek, felülbélyegezték a bankjegyeket. A kétféle márka nagy zavarokat okozott, spekulációra adott lehetőséget, ezért a szovjet hatóságok szigorú ellenőrzést vezettek be a nyugati zónák és Berlin közötti közlekedési utakon. A nyugati hatalmak az ún. „légi híd-on" látták el Ny-Berlint árucikkekkel, s más politikai és gazdasági intézkedéseket is tettek, amelyek mindinkább elmélyítették a szakadást. A Külügyminiszterek Tanácsának 1949. máj. 23–jún. 20. közötti párizsi konferenciáján a SZU még egy kísérletet tett az egységes Németo. megteremtésére, de a tárgyalások ismét eredménytelenül zárultak. 1949. máj.-ban szept. 1-i érvénnyel létrehozták a Német Szövetségi Közt.-ot, majd erre válaszként okt. 7-én

kikiáltották a Német Demokratikus Közt.-ot.

nem-kapitalista fejlődési út: Ázsia és Afrika gazdaságilag, társadalmilag elmaradott – volt gyarmati és függő – országaiban és erősen különleges körülmények között L-Amerika egyes elmaradottabb országaiban járható sajátos fejlődési út, amely korunk viszonyai között a kapitalista fejlődési stádium elkerülésével vagy megszakításával vezet el a szocializmushoz. Ezekben az országokban nincsenek meg az objektív feltételek a szocializmusra való áttéréshez, viszont sok helyütt kialakul szocialista orientációjuk. / A ~ lehetőségét Lenin az Októberi Forradalom után több művében kifejtette, s első történelmi példáit a Mongol Népközt. és a közép-ázsiai szovjetközt.-ok nyújtották. Hozzájuk képest azonban lényeges különbségek mutatkoznak napjainkban, kivált a hatalmi viszonyokban. A ~ lehetősége szorosan összefügg a nközi tényezőkkel. A ~-at az jellemzi, hogy két harci szakasznak – a nemzeti felszabadító harc, valamint a feudális és a tőkés kizsákmányolás elleni harc szakaszának – a feladatai egybefonódnak az ún. nemzeti demokratikus forradalom folyamán. Kezdetben a vezető szerepet a középrétegek és gyakran a hazafias érzelmű katonatisztek töltik be, s a hatalom fokozatosan kerül a városi, falusi munkásosztály és a félproletár rétegek kezébe. Ez a hatalom, a nemzeti demokratikus állam – a forradalmi demokraták vezetésével – általános demokratikus, antifeudális, antiimperialista és kezdetben korlátozó, majd kiszorító jellegű antikapitalista intézkedéseket tesz, feladatokat old meg, megvalósítja a forradalmi demokrácia elveit. Átmeneti szakaszról van tehát szó, amelyben a nemzeti demokratikus forradalom feladatainak megoldása révén kialakulnak a szocializmus építésére való áttérés politikai, gazdasági és kulturális feltételei, létrejön a szocialista orientáció. / A ~ legfőbb kritériumai: a sokoldalú és szoros együttműködés a szocialista országokkal, az imperializmus ellen vívott harc következetes politikája az élet minden területén, valamint a progresszív belpolitika (agrárreform, az ipar államosítása, ill. az állami szektor vezető szerepének biztosítása, a lakosság anyagi és kulturális életszínvonalának emelése, a társadalmi élet demokratizálása). A ~ föltételezi a gazdaság állami és magánszektorának egymás mellett élését úgy, hogy közben az államhatalom kezében tartja a gazdasági és a törvényhozási befolyásolás legfőbb eszközeit. A ~ jellegzetessége és alapfeltétele tehát az államkapitalista tendenciák erősödő irányzata, mégpedig antikapitalista jelleggel és feladattal. A nemzeti iparosodás folyamatában növekszik az ipari proletariátus száma, kifejlődik osztályöntudata, s ennek megfelelően erősödik a ~ alakításában betöltött szerepe is. Mindebből következik, hogy a ~-on való előrehaladás éles osztályharccal jár. A ~-at járó országokban mindaddig fennáll a szocialista orientációtól való eltávolodás veszélye, amíg a munkásosztály, szövetségben egyéb demokratikus rétegekkel, át nem veszi a vezető szerepet. E tekintetben alapvető jelentőségű a forradalmi demokraták és a marxista–leninista párt szövetségi viszonya, az összes forradalmi antiimperialista erő együttműködése és egybekovácsolódása mindinkább a marxista–leninista elmélet alapján. A II. vh. után felszabadult országok közül különböző mértékben többen a ~-ra léptek, így Algéria, Burma, Egyiptom, Ghána, Guinea, Irak, a Jemeni Népi Demokratikus Közt., Kongó, Líbia, Mali, Szíria, Szomália, Szudán, Tanzánia. Ezek közül némelyikben a hatalmi változások következtében a ~ megszakadt, ill. kérdésessé vált, viszont időközben új államok léptek a szocialista orientáció útjára, így Angola, Benin, Bissau-Guinea, Etiópia, Madagaszkár, Mozambik, Zöld-foki-szk.

nemzetek fölöttiség: a nközi monopoltőkének, a mind nagyobb szerepet játszó nközi

konszerneknek az az irányzata, hogy a gazdasági és a politikai integrációban (→*integráció*, →*integrációs törekvések Nyugat-Európában)* az államok szuverenitását korlátozva és visszaszorítva nemzetek, ill. államok fölötti szerveket és szervezeteket, sőt kormányzatot hozzanak létre. Ennek az irányzatnak megfelelői a kozmopolita felfogások, a nemzetek fölötti ny-európai közösséget hirdető „Európa-ideológia". / A ~ elve és gyakorlata a ny-európai tőkésállamok politikai és katonai integrációs törekvéseiben, majd pedig főleg gazdasági síkon a Közös Piacban jelentkezett. Állandóan ható irányzat az →*Európai Közösségek*ben. E folyamat bonyolultsága és ellentmondásossága a részt vevő gazdasági és politikai erők helyzetéből adódik. Az USA, miközben korszerűbb mammutvállalatai behatoltak Ny-Európa gazdasági életének legfontosabb pontjaira és veszélyeztették a nemzeti tőke érdekeit, támogatta az ő érdekei szerint való, az →*atlantizmus* keretében maradó ny-európai integrációs folyamatot. Az integrálódó és részben a ~ elvét követő ny-európai monopoltőke időközben konkurrensévé is vált az USA-nak, a ny-európai integrációt viszont áthatják a részt vevő államok erős ellentétei. Mindeközben az USA ny-európai befolyásának és katonai jelenlétének erős támasztékai maradtak a ny-európai kormány- és monopolista körökben. A ~ elvét követő és a renacionalizáló tendenciák összeütközése világosan megfigyelhető az Európai Közösségek szerveinek jellegében és munkájában. Mindezzel együtt: a tőkésosztály nagy része, miután kezdetben a burzsoá nemzeti állam szuverenitásának letéteményese volt, ezt a szerepet fölcserélte a nközi konszernekben betöltött „partneri" szereppel. Ily módon a mai tőkésállamok gazdaságának ellenőrzése, s vele együtt a politikai ellenőrzés és befolyásolás mindinkább az imperialista integrációs partnerek kezébe megy át. Ezzel függ össze, hogy a burzsoá politikai irodalomban az utóbbi évtizedekben olyannyira elterjedtek az állami szuverenitást hibáztató, sőt elutasító nézetek. / Az imperializmus eme új jelenségeinek megítélésében is alapvetőek a kapitalizmusban kibontakozott két történelmi tendenciáról szóló lenini megállapítások. Ezek szerint a kapitalizmus fejlődése folyamán a nemzeti kérdésben két történelmi tendencia mutatkozott meg. Az első: a nemzeti élet és a nemzeti mozgalmak ébredése, harc minden nemzeti elnyomás ellen nemzeti állam kialakítása. A második: a nemzetek közti különféle kapcsolatok kifejlődése és élénkülése, a nemzeti válaszfalak ledöntése, a tőke, általában a gazdasági élet, a politika, a tudomány stb. nközi egységének megteremtése. Lenin megállapítása szerint mindkét tendencia a kapitalizmus egyetemes törvénye. Az előbbi a kapitalista fejlődés kezdetén dominál, az utóbbi az érett, a szocialista társadalommá való átalakulás előtt álló kapitalizmusra jellemző. / A tőkés gazdasági integráció objektív folyamat, következik a termelőerők fejlődéséből, s erősíti a tudományos-technikai forradalom és a két világrendszer harca egymással. Az autarkia napjainkban képtelen politika. A kommunista pártok és a szocialista országok számolnak politikájuk kialakításakor az objektív folyamatokkal. A ny-európai kommunista pártok és haladó erők harcolnak viszont a monopóliumok növekvő antidemokratikus és kizsákmányoló szerepe, valamint a még nagyobb veszély, a nközi monopoltőke törekvései, a ~ elmélete és gyakorlata ellen, s a kommunisták felelősséget vállalnak a munkásosztály forradalmi képviselőiként a nemzet vezetéséért, szuverenitásának megvédelmezéséért. Küzdenek saját burzsoáziájuk kizsákmányolása ellen, egyszersmind azonban a nközi monopoltőkének ama törekvése ellen, hogy Ny-Európában létrehozza nemzetek fölötti gazdasági-politikai hatalmát, nemzetek fölötti kormányzatát, s ezzel együtt a kizsákmányolásnak és a politikai reakciónak rá nézve legjobb mai lehetősé-

geit is. A ny-európai politikai és gazdasági integráció nemzetek fölötti irányzatai reakcios jellegűek, elmélyítik Európa megosztottságát. A szocialista államok ezzel szemben az európai biztonság és együttműködés politikáját folytatják.

nemzeti felszabadító mozgalom: Ázsia, Afrika és L-Amerika elnyomott népeinek antiimperialista, demokratikus és antifeudális mozgalma, amely harcol a gyarmati kizsákmányolás és a politikai jogtalanság ellen, ill. az állami önállóság kivívásáért, az imperializmustól való gazdasági függőség megszüntetéséért, a dolgozó osztályok alapvető nemzeti és társadalmi érdekeinek a biztosításáért. / A ~ a szocialista világrendszerrel és a nközi munkásmozgalommal együtt az antiimperialista harc egyik fő ereje, a világforradalmi folyamat elválaszthatatlan része. A mai világ ellentmondásainak fő csomópontját azonban nem a ~-nak, hanem a szocializmusnak a kapitalizmussal való szembenállása teremti meg. A nemzeti felszabadító forradalmaknak megvan az önálló szerepük, de csakis a szocialista világrendszerrel és a rközi forradalmi munkásmozgalommal fenntartott szoros szövetségben tudnak eredményesen előrehaladni. E mozgalom áramlatainak van egy közös vonásuk: minthogy a volt gyarmati és függő országok gazdaságilag alárendelt helyzetben vannak a nközi tőkés munkamegosztás rendszerében, s külföldi monopóliumok kizsákmányolása sújtja őket, gazdaságilag és kulturálisan többékevésbé elmaradottak. Objektíve egy közös ellenségük van, az imperializmus. A ~ történelmi tendenciájában többé vagy kevésbé mindenfajta kizsákmányolás felszámolását magában hordozza. / A ~ az imperialista gyarmati uralom elleni küzdelemben keletkezett és fejlődött. Ehhez a küzdelemhez érdeke fűződött a gyarmati és függő országok munkásosztályának és parasztságának, egyúttal a hazai burzsoáziának, az ottani kispolgári rétegeknek és a nemzeti értelmiségnek is. A ~ kezdetben főként a burzsoá, ill. kispolgári erők vezetése alatt állott. Az antikolonialista harcok a 19. sz. végén és a 20. sz. elején kezdődtek. A ~ fejlődésének új szakaszába lépett az Októberi Forradalom győzelmével, a kapitalizmus általános válságának talaján kialakult az imperialista gyarmati rendszer válsága. A ~-ban minőségileg és mennyiségileg új föllendülés következett be a II. vh. után, miután kialakult a szocialista világrendszer, és ezzel együtt változások következtek be a nközi erőviszonyokban. A →*gyarmati rendszer felbomlása* folyamán a volt gyarmati és függő országokban másfél milliárd ember vívta ki függetlenségét, Ázsiában és Afrikában több mint 70 fiatal nemzeti állam alakult meg, s a világon összesen több mint 80 ország szabadult fel a gyarmati rendszerből. A l-amerikai országokban, amelyek állami önállóságukat már a 19. sz. elején elnyerték, az uralkodó imperialistabarát erőkkel szemben antiimperialista demokratikus tömegmozgalmak fejlődtek ki, többnyire a kommunista pártok vezetésével. Előtérbe lépett a szociális jogokért vívott harc (→*latin-amerikai antiimperialista haladó mozgalmak*). Miután az ázsiai és afrikai országok nagy többsége kivívta állami önállóságát, befejeződött a ~ első szakasza. / A →*neokolonializmus* körülményei között a ~ második szakaszát a szóban forgó országok különböző osztályainak az imperializmustól való gazdasági függetlenség kivívásáért, a politikai önállóság megszilárdításáért és a további társadalmi haladásért folytatott harca jellemzi. A ~ társadalmi tartalma mélyült. Ez a folyamat az egyes országokban a körülményektől függően különbözőképpen alakul. A ~ fejlődése legfőként attól függ, hogy melyik osztály lesz a vezetője, ill. mennyire sikerül megszilárdítani a munkásosztály és a társadalom demokratikus elemeinek a pozícióját egy-egy országban, s hogy a hazafias erők – szövetségben a szocialista erőkkel – az imperializmus és a neokolonializmus

ellen milyen egységet tudnak kialakítani. Sok országban a nemzeti burzsoázia egyes köreinek továbbra is érdeke az imperialistaellenes nemzeti felszabadító forradalom továbbfejlesztése, mert az imperializmus gátolja a nemzeti tőke fejlődését. A nemzeti burzsoázia más rétegei viszont osztályérdekeiket követve a következetes antiimperialista politika ellen foglalnak állást (*→nem-kapitalista fejlődési út*).

nemzeti kérdés: összefoglaló megjelölése a társadalmi élet mindazon kérdéseinek, amelyek felölelik a nemzet belső társadalmi fejlődését, a nemzetek és az államon belüli nemzetiségek jogait, a nemzetek egymással való kapcsolatait. / A ~ a nemzetnek, az emberi közösség történelmileg meghatározott lét- és fejlődési formájának kialakulásával keletkezik. A társadalmi élet olyan tényezőit foglalja magában, mint a nemzeti függetlenség, a nemzetek önrendelkezése, a nemzeti egység, a nemzeti egyenjogúság, a nemzeti elnyomás és a nemzeti kiváltságok megszüntetése. A ~-nek mindig osztálytartalma van, és a nemzeti mozgalmak szorosan összekötődnek az egyes korszakok forradalmi mozgalmaival. Leninnek a ~-ben az volt a kiindulópontja, hogy az része a forradalom általános kérdésének. A marxizmus–leninizmus a ~ megítélésében a következő politikai alapelveket követi: minden nemzet teljes egyenlősége, valamennyi nemzetnek az önrendelkezésre való joga és az internacionalizmus elve. / A ~ fejlődésének első szakasza Európa történelmének abban a korszakában tetőződött, amikor győzedelmeskedtek a polgári demokratikus forradalmak, és kialakultak az önálló nemzeti államok. A ~ ebben az időben ennek a folyamatnak volt a része. Az imperializmus létrejöttével új szakasz kezdődött a ~ fejlődésében. Az imperializmus kiélezte a ~-t azzal, hogy a világ nagyobb részét nemzeti és gyarmati elnyomásban tartotta, saját nemzetét pedig veszélyeztette és veszélyezteti reakciós, a kizsákmányoláson és az elnyomáson alapuló hatalmi rendszerével, fegyverkezési és háborús politikájával. Napjainkban a nközi monopoltőke, az imperialista államok monopoltőkés uralkodó körei elárulják az igazi nemzeti érdekeket, s a munkásosztály hivatott arra, hogy az összes hazafias erővel együtt harcot folytasson az imperializmus ellen a nemzet létalapjainak megújításáért a szocializmusba való átmenet útján. Ugyanakkor a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában, kivált amióta kialakult és döntő erővé fejlődött a szocialista világrendszer, a nemzeti felszabadító mozgalom a világforradalmi folyamat egyik alkotó elemévé vált. Ennek eredményeképpen felbomlott az imperializmus gyarmati rendszere, és történelmileg igen rövid idő alatt számos új nemzeti állam született. Ennek a folyamatnak nagyságát és erejét érzékelteti az a számadat is, hogy a világ jelenlegi önálló államainak több mint a fele a II. vh. után jött létre. Ide tartozik az is, amit ugyancsak már Lenin megállapított, hogy jóllehet Nyugaton az önálló nemzeti államok kialakulása már századokkal ezelőtt végbement, egyes elnyomott nemzetek, nemzetiségek nemzeti harca az imperializmus körülményei között kitörhet. Ilyen harcok és mozgalmak napjainkban: az *→ír nemzeti mozgalom* a brit imperializmus ellen, a baszkok és katalánok harca Spanyolo.-ban nemzeti jogaik tiszteletben tartásáért, Belgiumban a flamand–vallon ellentétek, Franciao.-ban a bretonok mozgalma saját nyelvük és kultúrájuk megőrzéséért, Kanadában a quebeci franciák szeparatista mozgalma stb. Mindezek a folyamatok tanúsítják, hogy a ~ korunkban elválaszthatatlanul összefonódik a népek imperialistaellenes harcával. / A szocializmusban is van ~, de új jellegű. Nemzeti államok valósítják meg az internacionalista összefogást, a gazdasági integrációt, a szocialista közösség fejlesztését. Az önálló és szuverén szocialista nemzeti államok, ill. egy-egy államon belül

a nemzetiségek leküzdik a fejlődési szintjükben mutatkozó különbségeket, és azonos társadalmi rendszerük, alapvető érdekeik és fő céljaik közössége alapján, szoros együttműködésük eredményeként közelednek és kapcsolódnak egymáshoz.

nemzetközi árucsere-forgalmi megállapodás: a külkereskedelmi szerződések egyik formája, rendszerint a kormányok kötik meg rövidebb (1 évi) vagy hosszabb (5–15 évi) határidőre *(→hosszú lejáratú árucsere-forgalmi megállapodások)*. A ~ a nközi szokások szerint tartalmazza: a kötelezettségvállalás szövegét, a kontingenslistákat és a levélváltásokat. A ~ lehet bilaterális (két ország közötti) és multilaterális (több ország közötti).

Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (International Atomic Energy Agency, IAEA – Bécs): az ENSZ felügyelete alatt működő autonóm kormányközi szervezet. Alapszabályzatát az ENSZ Közgyűlése 1956. okt.-ben fogadta el, működését 1957. júl.-ban kezdte meg. Alapszabályzata szerint a szervezet célja, hogy előmozdítsa az atomenergia békés célokra való felhasználását. A ~ tagsága nyitva áll minden állam előtt, tekintet nélkül arra, hogy tagja-e az ENSZ-nek vagy valamely szakosított szervezetének. 1977-ben 110 állam volt tagja, köztük az ENSZ-tag szocialista országok. / A ~ jelentős szerepet játszik a fejlődő országok műszaki segélyezésében és a nukleáris környezeti szennyeződés elleni védekezés feladatainak kidolgozásában. Működése során számos hasznos programmal járult hozzá az atomenergia békés célra való felhasználásához általában, különösen az orvostudomány, a mezőgazdaság, a hidrológia és az ipar területén. Ösztöndíjakat nyújt, támogatja a szakemberek cseréjét, és tudományos konferenciák szervezésével mozdítja elő az ismeretterjesztést. Fő szervei az évenkénti Közgyűlés, a 25 tagú Kormányzótanács és a Titkárság.

Nemzetközi Beruházási Bank (Moszkva): a KGST-országok közös bankja. Önálló jogi személy. 1971. jan. 1-én kezdte meg működését. Tagjai Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., Mongólia, az NDK, Románia, a SZU, 1974-től Kuba és 1977-től Vietnam is. Feladata, hogy közép- és hosszú lejáratú hiteleket nyújtson transzferábilis rubelban vagy konvertibilis devizában, mindenekelőtt a nközi szocialista munkamegosztás, a termelésszakosítás és kooperáció elmélyítésével kapcsolatos intézkedések végrehajtására. A ~ működése lehetővé teszi, hogy a KGST-államok beruházási eszközei bővüljenek, és hogy azokat összehangoltan és összpontosított formában használhassák fel. / Alaptőkéje 1 milliárd 68 millió transzferábilis rubel. A tagállamok az alaptőkéhez 70%-ban transzferábilis rubellal, 30%-ban szabadon átváltható valutákkal vagy arannyal járultak hozzá. A ~ idegen eszközöket is bevon gazdálkodásába, kölcsönök felvétele vagy betétek elfogadása formájában. / A ~ legfelsőbb igazgatási szerve a Tanács, amely a tagországok képviselőiből áll. A Tanács tagjait a kormányok nevezik ki. Minden tagországnak egy szavazata van, függetlenül az alaptőkéhez való hozzájárulásának mértékétől. Az alapszabályban felsorolt elvi kérdésekben egyhangúlag, más kérdésekben legalább háromnegyedes minősített szótöbbséggel határoz. A Tanács akkor határozatképes, ha ülésén a tagállamok legalább $^3/_4$ részének képviselői jelen vannak. A végrehajtó szerv az Ügyvezetőség. A ~ speciális alapja szolgál a fejlődő országoknak nyújtandó gazdasági és műszaki segítség hitelezésére.

nemzetközi bíráskodás: az államok közötti viták bírói úton való elintézése A nközi bírói szervek a nközi vitákban csak az érdekelt államoknak a nközi bíróság igénybevételére vonatkozó megegyezése esetében járhatnak el. A ~ lényege tehát az, hogy a vitában érdekelt felek a vitás ügyet közös

elhatározással egy olyan szerv elé terjesztik, amely a vitát a felekre nézve kötelező módon dönti el. A nközi bíróság két válfaja: a választott bíróság és az állandó jellegű bíróság. A kétfajta bíróság között az a legfőbb különbség, hogy a választott bíróság felállításának, összetételének és eljárásának módjára nézve a feleknek külön meg kell egyezniük; az állandó jellegű bíróságok állandóan működnek, összetételükbe az érdekelt államoknak nincs beleszólási joguk, és a bíróságra nézve általánosan érvényes eljárási szabályok is kötik őket. A jelenleg működő legjelentősebb nközi bíróság az ENSZ →*Nemzetközi Bírósága*.

Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice – Hága): az ENSZ 6 fő szervének egyike, a világszervezet legfőbb bírói szerve. / Alapszabályzata a Nemzetek Szövetsége fennállása idején működő Állandó Nközi Bíróság szabályzatán alapul. A ~ joghatósága kiterjed minden kérdésre, melyet a felek eléje visznek, továbbá minden olyan ügyre, amelyet az ENSZ Alapokmánya vagy a hatályos nközi egyezmények oda utalnak. Azt, hogy a ~-nak van-e valamely ügyben az eljárásra joghatósága, maga a ~ dönti el. A ~ előtt csupán államok léphetnek fel, magánszemélyek ügyében a bíróság nem járhat el. Az ENSZ Közgyűlése vagy a Biztonsági Tanács felkérheti a ~-ot, hogy bármilyen jogi kérdésben tanácsadó véleményt adjon. A Közgyűlés által felhatalmazott egyéb ENSZ-szervek és szakosított szervezetek – saját hatáskörükben – szintén kérhetnek tanácsadói véleményt a ~-tól. / A ~ 15 tagját a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács egymástól független szavazással választja meg 9 évre; a bírák újraválaszthatók. A ~ bírái megbízatásuk ideje alatt más foglalkozást nem folytathatnak. A ~ az ügyeket a bírák egyszerű többségi szavazatával dönti el, 9 bíró jelenléte szükséges a határozatképességhez. Szavazategyenlőség esetén a ~ elnökének szavazata a döntő (→*nemzetközi bíráskodás*).

Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség, NDNSZ (Fédération Démocratique Internationale des Femmes – Berlin): az 1945. nov. 26–dec 1. között Párizsban megtartott nközi nőkongresszuson alakult demokratikus tömegmozgalom, amely a nők és a gyermekek helyzetének javitásáért, a nők politikai, gazdasági és szociális egyenjogúságáért folyó küzdelmet összekapcsolja a nemzeti függetlenségért és a világbékéért vívott harccal. 110 országból 126 nőszervezet a tagja. Vezető szerve a 4 évenként összeülő Nközi Nőkongresszus, amely megválasztja a 2 évenként ülésező Tanácsot és végrehajtó szervét, az évente ülésező Irodát. A Magyar Nők Országos Tanácsa tagja a ~-nek.

Nemzetközi Energiaügynökség (International Energy Agency, IEA – Párizs): 1974. nov.-ben Párizsban alakították meg az OECD keretében. Tagja 19 kőolajfogyasztó tőkésállam, köztük az USA és az EGK 8 tagállama (Franciao. nem volt hajlandó belépni a ~-be, arra hivatkozva, hogy újabb konfrontáció forrása lehet az olajtermelő országokkal). Célja az, hogy ezeknek az államoknak kialakítsa a közös olajpolitikáját, abban a tekintetben is, hogy olajembargó esetén megosszák egymással olajkészleteiket. Vezető szerve a Kormányzótanács, ebben a tagországok miniszterekkel és más vezető hivatalnokokkal képviseltetik magukat.

nemzetközi enyhülés: →*enyhülés*

Nemzetközi Fejlesztési Egyesülés (International Development Association, IDA – Washington): nközi pénzügyi szervezet, a →*Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank* (Világbank) egyik fiókja. Az USA kezdeményezésére 1961-ben alakult meg, alaptőkéje 1 milliárd dollár. Jogilag elkülönül a Világbanktól, tevékenységi köre és személyzete azonoan megegyezik vele. Tagjai lehetnek azok az országok, amelyek

a Világbanknak is tagjai. Tevékenységében a szocialista országok nem vesznek részt. Feladata, hogy alacsony kamatozású és igen hosszú (általában 50 éves) lejáratú hiteleket folyósítson a fejlődő országoknak; voltaképpen az imperialista politika gazdasági céljait szolgálja, a multilaterális állami tőkekivitel egyik fontos csatornája.

Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank for International Settlements, BIS – Bázel): nközi pénzügyi intézmény. 1930-ban alapították főként európai (angol, belga, francia, német, olasz, továbbá japán) bankok, de az alapító okmányt aláírta néhány nagy amerikai bankcsoport is. Részvénytársasági alapon működik. Jelenlegi részvényesei: valamennyi európai ország központi bankja, beleértve a szocialista országokét is (kivétel a SZU és az NDK), valamint az USA néhány nagy bankja. Japán 1951-ben lemondott a tagságról, majd 1970-ben visszatért. / Megalapítását az ún. Young-terv tette aktuálissá, amely lényegében a háborús tartozások kereskedelmi alapon történő rendezését célozta. A Young-terv lebonyolítása után a ~ a jegybankok közötti együttműködés fontos szerve lett. A II. vh.-t követően a Marshall-tervvel kapcsolatos kompenzációs fizetéseket bonyolította, majd 1950 és 1958 között megbízott ügynökként ellátta az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet keretében működő →*Európai Fizetési Unió*, majd annak megszűnésével az →*Európai Monetáris Egyezmény* elszámolásainak teljes technikai lebonyolítását. / A ~ legfőbb szerve az évenkénti Közgyűlés, amelyben a tagállamok jegybankjai képviseltetik magukat. A ~ operatív irányítását két Közgyűlés között az Igazgató Tanács végzi, amelynek élén az elnök áll, aki egyúttal a Bank elnöke is. Magyaro. részéről a Magyar Nemzeti Bank képviselteti magát a Közgyűlésben.

nemzetközi fizetési mérleg: valamely ország (országcsoport) valamennyi valutában és devizában teljesített külföldről származó bevételének és külföldre irányuló kiadásainak mérlegszerű szembeállítása egy adott időszakra, általában egy évre vonatkozóan. Tartalmazza a kereskedelmi mérleget (amely egy adott időszak exportjának és importjának értékét állítja szembe), továbbá az áruforgalmon kívüli fizetéseket (pl. az idegenforgalommal, a tőke- és hitelmozgással kapcsolatos bevételeket és kiadásokat). A ~ egyenlege aktív, ha a bevételek összege nagyobb a kiadásokéinál, ellenkező esetben passzív. Az aktív és a passzív ~ egyaránt lehet kedvező, ill. kedvezőtlen, ennek eldöntésére a ~ alakulását befolyásoló főbb tételek elemzése szükséges. A ~ alakulása kihat az országok közötti gazdasági kapcsolatokra.

nemzetközi folyók: több állam területét érintik vagy oly módon, hogy két szomszédos állam között a határt képezik, vagy pedig az egyik állam területét elhagyva más államok területére lépnek. A határfolyók esetében a meder középső vonala, ill. ha a folyó hajózható, a hajózható meder középvonala, az ún. sodorvonal az országhatár. A több államot keresztülszelő folyók egyes folyamszakaszai ahhoz az államhoz tartoznak, amelynek területén áthaladnak. A ~ közül különösen jelentősek azok, amelyeknek a tengerrel hajózható kapcsolatuk van, pl. a Duna, a Rajna. A dunai hajózás nközi jogi szabályozását első ízben 1856-ban, a párizsi kongresszuson végezték el. Ezt követően számos, a hajózás szabadságát biztosító egyezmény jött létre mind az Európában, mind pedig a többi földrészen levő ~-ra vonatkozóan. / A ~-nak egy országon áthaladó szakasza felett az illető ország (parti állam) rendelkezik. A parti állam gyakorolja saját határain belül az általános, a vám-, az egészségügyi rendészetet, ő alkotja meg a közlekedési szabályzatot és gondoskodik végrehajtásáról. A parti államok járműveit illeti meg a jog, hogy az állam területén fekvő kikötők kö-

zött a forgalmat lebonyolítsák (az ún. cabotage). A parti államnak tartózkodnia kell minden olyan intézkedéstől, amely a hajózás lehetőségét csökkentené, és köteles a hajózás akadályának elhárításáról gondoskodni. A hajózást illetően valamennyi – parti és nem parti – állam polgárai, kereskedelmi hajói, árui minden vonatkozásban teljesen egyenlőek. Az idegen hajók a belföldiekkel egyenlő feltételek mellett használhatják a kikötőket. Az idegen hajóktól nem szedhetők nagyobb díjak, mint amekkorát a parti államnak a hajózással kapcsolatos kiadásai indokolttá tesznek. A szabad közlekedés joga csak a kereskedelmi hajókat illeti meg, a hadihajókra nem vonatkozik.

Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank (Moszkva): a KGST-országok első közös bankja. Önálló jogi személy. Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., Mongólia, az NDK, Románia és a SZU alapította. 1964. jan. 1-e óta működik. 1974-től tagja Kuba, 1977-től Vietnam is. Legfontosabb feladata: a transzferábilis rubelban történő sokoldalú elszámolások nyilvántartása és lebonyolítása, a külkereskedelmi forgalom rövid lejáratú hitelezése, bankműveletek végzése tőkés piacokon is, különböző szabad devizaműveletek lebonyolítása stb. A ~ vagyona erejéig felelős kötelezettségeiért, viszont a részt vevő országok nem felelnek a ~ kötelezettségeiért. A ~ alaptőkéje 300 millió transzferábilis rubel. Ehhez a tagországok kölcsönös kereskedelmük arányában járultak hozzá. A tagországokat – az alaptőkéhez való hozzájárulás mértékétől függetlenül – azonos jogok illetik meg. / A ~ legfőbb szerve a Tanács, ez a tagállamok képviselőiből áll. Feladata a ~ tevékenységének általános irányítása. Határozatait egyhangúlag hozza. A végrehajtó szerv az Ügyvezetőség, ebben ugyancsak minden ország képviselteti magát.

nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítása: a nközi munkamegosztás tőkés formájának, a nközi gazdasági kapcsolatok tőkés rendszerének felülvizsgálatára és megváltoztatására irányuló törekvések. A kapcsolatoknak ez a rendszere, ahogy a szovjet kormánynak a ~-ról szóló 1976. évi nyilatkozata megállapítja, a nközi erőviszonyok korábbi, egészen más feltételei között alakultak ki, az imperializmus, ill. az imperialista monopóliumok érdekeit szolgálja, ellentétes az országok nagy többségének érdekeivel, erősen sújtja főleg a fejlődő országokat, a fiatal független államokat. / A SZU 1960-ban az ENSZ Közgyűlésének 15. ülésszakán – amikor elfogadták a gyarmati népek és országok függetlenségéről szóló nyilatkozatot – javasolta a nközi gazdasági együttműködés alapelveit rögzítő nyilatkozat elfogadását is. A deklarációtervezet a nközi gazdasági együttműködés alapelveit így fogalmazta meg: 1. A gazdasági és társadalmi haladás érdekei megkövetelik a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok közötti gazdasági kapcsolatok erősítését és fejlesztését. 2. A gazdasági verseny nem vezethet egyes országok gazdasági elszigeteléséhez vagy gazdasági háborúkhoz. 3. A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat az egyenjogúság, a kölcsönös előnyök és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvei alapján kell fejleszteni. 4. A kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének érdekei megkövetelik a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazását. Meg kell szüntetni a nközi kereskedelemben a diszkriminatív korlátozások gyakorlatát. A regionális csoportosulások nem sérthetik bármely harmadik ország érdekeit. 5. A gyengén fejlett országoknak gazdasági és technikai támogatásra van szükségük, amelynek célja ezen országok gazdasági függetlenségének megteremtése. Ennek érdekében fel kell számolni monokultúrán alapuló gazdaságukat, megteremteni és fejleszteni kell nemzeti iparukat,

tiszteletben kell tartani a nemzeti szuverenitásnak, a belügyekbe való be nem avatkozásnak és a támogatásban részesülő országokkal szemben támasztott politikai, gazdasági vagy katonai igények megengedhetetlenségének elveit. Ez a szovjet javaslat is arra irányult, hogy az égető gazdasági problémákat a világ valamennyi népének érdekében oldják meg, s tartalmazta azt a felismerést, hogy a politikai függetlenség csak a gazdasági függetlenség megteremtésével jöhet létre. Az imperialista államok ellenállása következtében és akkor még a fejlődő országok kellő támogatásának hiányában e szovjet nyilatkozattervezetet a Közgyűlés nem fogadta el. / 1961-ben az ENSZ Közgyűlésének 16. ülésszakán az USA elnöke, Kennedy azt javasolta, hogy az 1960-as éveket deklarálják az ENSZ fejlesztési évtizedévé, s ennek nyomán határozat született ebben a kérdésben. A fejlesztési évtized tőkés kezdeményezés volt a ~-ra, az amerikai fejlesztési program a neokolonialista politika céljait követte, középpontjában a fejlődő országok kapitalizálódásának lehetőségeit megteremtő belső feltételek kialakítása állt, a tőkés világgazdasági kapcsolatrendszer valóságos problémái viszont a háttérbe szorultak. A fejlesztési évtized programjának alapvetően tőkés koncepcióját a szocialista országok nem támogathatták teljesen: nem vállalhatták pl., hogy nemzeti jövedelmük 1%-át a fejlődő országok gazdasági fejlesztésének céljaira fordítják. A SZU azt javasolta a vitában, hogy a program anyagi fedezetét úgy biztosítsák, hogy a volt gyarmatosító hatalmak juttassák vissza az adott országba az elrabolt gazdaság egy részét, és nyújtsanak számukra hosszú lejáratú, alacsony kamatú vagy kamatmentes hiteleket. Tény, hogy a fejlesztési évtized programja sok reális problémára is ráirányította a figyelmet. A SZU több alkalommal figyelmeztetett arra, hogy ez a program indokolatlan reményeket kelthet a fejlődő országokban és az egész világon, és csak akkor lehet sikeres, ha segítségével igazságos és stabil árak alakíthatók ki a nyersanyagok világpiacán, érvénytelenítik az egyenlőtlen gazdasági egyezményeket, mérsékelik a külföldi monopóliumok profitjainak kiáramlását a fejlődő országokból, s átalakítják a fejlett tőkés és a fejlődő országok közötti gazdasági kapcsolatokat. Az első fejlesztési évtized programja kudarccal zárult, s az 1970-ben indult és a fejlődő országok hatását tükröző második – mértéktartóbb és a realitásokkal jobban számoló – fejlesztési évtized sem hozott jelentősebb eredményeket. / Fontos esemény volt a ~-ban 1964-ben az ENSZ világkereskedelmi konferenciájának összehívása az imperialista hatalmak akarata ellenére. A szocialista és a fejlődő országok egyaránt sürgették a nközi kereskedelem rendszerének felülvizsgálatát. A konferencia a fejlődő országok külgazdasági kapcsolatainak, a tőkés világgazdaság mechanizmusának átalakítására fordította a figyelmet, a fejlődő országoknak a nközi munkamegosztásba való fokozott bekapcsolását tűzte ki célul. A záróokmány kompromisszumok alapján jött létre. A benne foglalt kereskedelempolitikai elvek összefoglalják a fejlődő országoknak a világgazdaság átalakítására vonatkozó elképzeléseit. A szocialista országok támogatták ezeket. Ez a konferencia volt az első olyan jelentősebb nközi esemény, amelyen a fejlődő országok önálló politikai csoportosulásként léptek föl, a *→77-ek csoportja* ennek kapcsán alakult ki és fogalmazta meg követeléseit, s ennek a konferenciának az eredményeképp hozták létre az *→ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciáját* (UNCTAD). / Hosszú politikai és gazdasági fejlődés nyomán jött létre a fejlődő országok *→új világgazdasági rend* elnevezésű koncepciója a ~-ra. Ezen az úton fontos gazdasági és politikai szerepe volt a Kőolajat Exportáló Országok Szervezetének (OPEC) a nyersolaj világpiaci árának meghatározásában a tőkés világgazdaság nyomása ellenében. A nyers-

anyagár-robbanás is rávilágított a tőkés világ legerősebb gazdasági hatalmainak gyengeségeire Ez a koncepció elotérbe került 1974-ben az ENSZ Kozgyűlésének 6 rendkívuli ülésszakán elfogadott határozatok, az uj világgazdasági rendről szoló nyilatkozat és akcioprogram révén Az utóbbi egyebek kozott megállapította, hogy a nkozi gazdasági kapcsolatok mai rendszere nem teszi lehetővé a nkozi kozosség egyenletes és kiegyensúlyozott fejlődését Ennek oka a kapitalista világgazdasági kapcsolatokban keresendő, amelyek akkor alakultak ki, amikor a legtobb mai fejlődő ország még nem vivta ki fuggetlenseget A mostani nkozi gazdasagi rendszer ellentmondásban van a nkozi politikai és gazdasági kapcsolatok fejlődésével Az új nkozi gazdasági rendszernek a békes egymás mellett élés elveire kell épulnie / Az imperializmus arra torekszik, hogy a lényeg megvaltoztatása nelkul kialakítsa a nkozi gazdasági kapcsolatok uj imperialista kapcsolatrendszerét, s vele tovabbra is biztosítsa a fuggőségi viszonyokat Erre valo szerve az →*Észak–Dél konferencia*

nemzetközi jog: az államkozi kapcsolatok szabályozására létrejott, a történelem során változó, a béke és a háború idejére egyaránt kiterjedő jogi normak osszessége / A ~ szabályai minden korban államok megegyezései alapján keletkeztek Napjainkban a ~-i szerződések a fő forrásai, de nem vesztette el jelentőségét a →*nemzetkozi szokásjog* sem A ~ normáinak érvényesítése magukon az államokon múlik, minthogy a szuverén államok folott álló politikai szervezeti forma nem létezik, s éppen az államok szuverén egyenlősége a ~ egyik alapelve A ma érvényes általános ~ szabályai a két ellentétes rendszerhez tartozó államoknak a nkozi erőviszonyok által meghatározott megegyezései alapján jonnek létre A mai ~ fejlődése tehát szorosan osszefugg korunk alapvető ellentétével, a szocialista és a tőkés világ harcával, a világforradalmi folyamat előrehaladásával, az erőviszonyoknak a szocialista vilagrendszer javára végbemenő eltolodásával A ~ demokratikus fejlődése legfőként annak a harcnak az eredménye, amelyet a SZU és a szocialista világrendszer mas államai, valamint a nkozi munkásosztály, a nemzeti felszabadito mozgalom és a fiatal antiimperialista államok vívnak az imperializmus ellen / Az általános demokratikus ~ legfontosabb alapelveit az ENSZ Alapokmánya foglalja magában Ezek · a →*szuverén egyenlőség elve*, a más államok belugyeibe való beavatkozas tilalma (→*be nem avatkozás elve)*; az erőszak tilalma (→*erőszakról való lemondás)*; a nkozi vitás kérdések békés eszkozokkel valo megoldása, az államok egyuttműkodési kotelezettsége, a népek egyenjogusaga és a nemzeteknek az onrendelkezésre valo joga (→*onrendelkezési jog)*; a →*szerzódesek megtartásanak elve* / Az ENSZ egyes szocialista államok kezdeményezésére kulon bizottságot hozott letre olyan nkozi okmány kidolgozasara, amely meghatározza „a baráti kapcsolatok és az egyuttműkodés" alapelveinek tartalmat Az eredeti javaslat a békés egymás mellett élés elveinek osszefoglalását célozta, a nyugati hatalmak ellenvetesei nyomán letrejott kompromisszumos okmány azonban korántsem fejezi ki kellő világossággal, hogy korunk jellegzetessége a két társadalmi-gazdasági rendszer egymás mellett létezese, vagyis hogy a demokratikus ~ alapelvei legfőként a békés egymás mellett élés elősegítésére hivatottak Az ENSZ Kozgyülesének 25. ülésszaka fogadta el 1970. okt -ben a „Nyilatkozatot az államok kozotti baráti kapcsolatokrol és együttműkodésukről", amely megerősítette, megvilágította és részletesen meghatározta az ENSZ Alapokmányában foglalt ~-i elveket. A szocialista világrendszer letrejotte a szocialista államok kozotti új típusú szocialista kapcsolatok és ezeknek megfelelő új ~-i elvek és normák – a testvéri barátság és egyuttműkodés, valamint a

kölcsönös segítségnyújtás – kialakulásával, egyszersmind a demokratikus ~ elveinek minőségi fejlődésével járt együtt. Az önálló és egyenjogú szocialista államok kapcsolatainak valamennyi elve a legszorosabban összefügg az őket összekötő internacionalizmussal, céljaik és alapvető érdekeik közösségével, s csakis ezek alapján értelmezhetők és alkalmazhatók helyesen.

nemzetközi kapcsolatok: az államok, államcsoportosulások, osztályok, társadalmi, gazdasági és politikai erők, valamint szervezetek és társadalmi mozgalmak közötti politikai, gazdasági, ideológiai, jogi, katonai, diplomáciai és egyéb jellegű kölcsönös kapcsolatok olyan egységes és folytonosan változó rendszere, melynek részei kölcsönös kapcsolatban állnak egymással, és kölcsönösen befolyásolják egymást. A ~ alapjai az egész világra kiterjedő és egymással összefüggő társadalmi-gazdasági kapcsolatok, rájuk épül a világpolitika elemeit alkotó államok, államrendszerek és államközi szervezetek közötti kapcsolatok különböző fajtáinak bonyolult és sokrétű struktúrája. A ~ szélesebb fogalom, mint az ún. nközi politika; ez utóbbi csak az államok, államcsoportok stb. közötti tágabb értelemben vett politikára vonatkozik, s nem tartalmazza összes lehetséges kapcsolataikat. / A II. vh. végéig a ~-at a néhány legerősebb tőkésország irányította, s a ~ akkori rendszere az imperializmus, a kizsákmányolás és az elnyomás céljait szolgálta. Az Októberi Forradalom győzelme után a SZU egy teljesen új, a dolgozó nép érdekeit követő külpolitika folytatását kezdte meg, a világ haladó erői támogatták, de mint állam elszigetelődött. Államközi összeköttetései – a Mongol Népközt. kivételével – a tőkésállamokkal való kapcsolatokra korlátozódtak. A szovjet külkapcsolatok az imperialista agresszió elleni harcnak, a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének, a lenini nemzetiségi politikának és a nemzeti felszabadító harc támogatásának elvein alapultak. A II. vh. utáni években a →*szocialista világrendszer* létrejöttével és megszilárdulásával a szocialista államok között új, szocialista ~ alakultak ki, s ezzel megtört a ~ addigi rendszere. A szocialista világrendszer léte alapvető fordulatot hozott a ~-ban: megváltoztatta az osztályok és a politikai erők viszonyát a világon a szocializmus javára, a szocialista államok növekvő befolyással vannak a ~ és az egész nközi helyzet alakulására, a →*szocialista külpolitika* elvei fokozatosan a ~ normáivá válnak. A ~ mai rendszerének másik új fontos tényezője a fejlődő országok, a fiatal független államok növekvő szerepe.

Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (Chambre de Commerce Internationale, CCI – Párizs): a tagországok gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi stb. intézményeinek nemkormányközi nközi szervezete. Az 1919-ben, Atlantic Cityben (USA) tartott nközi kereskedelmi konferencia határozatára létesült. / A két vh. között nagy szerepe volt a Nemzetek Szövetsége gazdasági tevékenységében. A II. vh. óta együttműködik az ENSZ-szel mint a Gazdasági és Szociális Tanács konzultatív kapcsolata. A szocialista országok közül Jugoszlávia a tagja. Célja a kereskedelem, az ipar, a közlekedés és a pénzügyek nközi kapcsolatainak megteremtése, a nközi gazdasági tevékenység egyes ágazatainak képviselete, vélemények és tapasztalatok közvetítése, ajánlások kidolgozása a nközi kereskedelem előmozdítására, valutáris problémák megoldására. Foglalkozik a nközi gazdasági politika átfogó problémáival és a nközi kereskedelem szervezésével és működésével kapcsolatos gyakorlati kérdésekkel is. / Legfőbb szerve a 2 évenként összeülő Közgyűlés, ennek alárendeltje a Tanács és a Végrehajtó Bizottság. Folyamatos tevékenységét kb. 40 szakbizottság látja el. Magyaro. – több szocialista országgal együtt – a Magyar

Kereskedelmi Kamara révén részt vesz a Kelet–Nyugati Összekötő Bizottságban.

nemzetközi kommunista mozgalom: az önálló és egyenjogú marxista–leninista (kommunista) pártok önkéntes szövetsége, ill. világméretű mozgalma, korunk fő forradalmi hajtóereje. / Az egyes kommunista pártok harcukat a konkrét történelmi körülményeknek, az egyes országok nemzeti sajátosságainak és hagyományainak megfelelően, sokféle formában és különféle módszerekkel folytatják, tiszteletben tartják a különböző utak szabad megválasztásának jogát, ugyanakkor összekötik őket Marx, Engels, Lenin eszméi, a közös érdekeken és célokon alapuló internacionalista együttműködés és szolidaritás. Kifejeződik ebben a dolgozók nemzeti és nközi érdekeinek, a proletár internacionalizmusnak és a hazafiságnak az egysége. / A ~ a *→nemzetközi munkásmozgalom* forradalmi irányzataként alakult ki és fejlődött. Az Októberi Forradalom lett a ~ bölcsője. A nközi munkásmozgalom baloldali erői szakítottak az opportunista irányzatokkal, és sorra alakultak meg az egyes országokban a kommunista pártok. Lenin kezdeményezte a Kommunista Internacionálé, a Komintern (1919–1943) megalakítását. Ez jellegében monolitikus egységen alapuló kommunista világpárt volt, az egyes országokban működő kommunista pártok pedig a centralizált szervezet szekciói. A Kommunista Internacionálé a közös és egységes stratégia kidolgozásának és megvalósításának szerveként a ~ növekedésének és sorai megszilárdulásának alapja lett. A II. vh. utáni években fontos szerepet vitt a ~-ban a *→Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája,* a Kominform (1947–1956). Ma a ~-nak nincs közös szervezete, nincs vezető központja, nincs vezető pártja. A kommunista pártok között a kölcsönös kapcsolatok új formái alakultak ki: kétoldalú kapcsolatok, regionális találkozók *(→kommunista pártok regionális találkozói, →európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája),* nközi tanácskozások *(→kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásai).* / 1918-ban 10 kommunista párt működött, 1921-ben már 34, 1928-ban 46 volt a számuk. 1935-ben 61, 1961-ben 87, 1977-ben 97 országban működött kommunista párt (29 európai, 23 ázsiai, 17 afrikai, 26 amerikai és 2 óceániai államban, ill. gyarmaton), tagjaik száma kb. 60 millió volt. „A kommunista világmozgalom korunk legbefolyásosabb politikai ereje, a társadalmi haladás legfontosabb tényezője lett" – állapította meg az 1960. évi moszkvai nközi tanácskozás. Ez megnyilvánul abban, hogy: 1. a kommunisták a tudományos szocializmust a világ nagy területein elméletből gyakorlattá – a szocializmus és a kommunizmus építésének gyakorlatává – változtatták, s a szocializmust olyan nközi erővé tették, amely egyre inkább hat a történelmi fejlődésre; 2. a kommunista mozgalom mind nagyobb szerepet tölt be a fejlett kapitalista országokban, növekszik befolyása a tömegekre, hatására nagyarányú népmozgalmak bontakoztak ki a tőkés világban a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás érdekében, s mindinkább megmutatkozik hatása a tőkésországok bel- és külpolitikájának sok területén; 3. a kommunista világmozgalom a nemzeti felszabadító erők megbízható szövetségesének bizonyult, s a kommunista pártok aktívan részt vesznek a fiatal nemzeti államok teljes függetlenségéért, haladó irányú fejlődéséért, a szocializmushoz való közeledésükért vívott harcban; 4. növekszik a kommunista világmozgalom élcsapatszerepe a világforradalmi folyamatban, s egyre jobban megnyilvánul progresszív hatása a világpolitikában: korunkban a világgazdaság és a nközi kapcsolatok egyetlen jelentős problémája sem oldható meg a *→szocialista világrendszer* és a kommunista pártok álláspontjának figyelembevétele nélkül. A ~ növekvő társadalmi és világpolitikai

befolyása összefügg azzal, hogy a világban bekövetkező változásokat tanulmányozva állandóan fejleszti a világ forradalmi átalakításának tudományát, növeli elméleti erejét. / A ~-ban bekövetkeznek nehézségek, sőt kudarcok, és fennállnak ellentmondások és ellentétek is Miután a mozgalom egyes lánczszemeiben az 1960-as évek végére meggyengült az egység, ennek – mindenekelőtt az →*akcióegység*nek – a helyreállítása legfontosabb feltétele lett az összes antiimperialista erő egyesülésének A ~-ban az önálló és egyenjogú pártok új típusú és magasabb rendű egységere van szükség, az elmúlt időszakokhoz képest más követelményekkel, lehetőségekkel és feladatokkal összhangban. Nagy károkat okozott a ~-nak a maoizmus, a maoista kínai vezetők antimarxista, szakadár, a ~ egysége és a szocialista világrendszer ellen irányuló politikája A kommunista és munkáspártok 1969 évi moszkvai értekezlete megállapította, hogy a nehézségek és az ellentmondások valamennyi kommunista párt alapvető érdekeinek objektív azonossága alapján, a közös ellenség – az imperializmus – ellen, a közös célokért – a béke, a demokrácia, a szabadság, végcélként a szocializmus és a kommunizmus kivívásáért – folytatott harcban küzdhetők le. Ennek elérése vegett küzdeni kell a jobboldali és a „baloldali" opportunizmus és a nacionalizmus, a hegemóniára való törekvés és általában az egységbontó politika minden formája ellen A kommunista pártok stratégiájukban a jelenlegi szakaszban a következő célokért harcolnak: a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért, minden forradalmi erő egységes antiimperialista szövetségbe tömörítéséért / A kommunista és munkáspártok elméleti és tájékoztató folyóirata a Béke és Szocializmus, amely 142 országban, 26 nyelven jelenik meg.

Nemzetközi Lenin-békedíj: a SZU Legfelsőbb Tanácsa alapította 1949. dec.-ben (1956. szept.-ig elnevezése Nkozi Sztálin-békedíj volt) A világbéke ügyéért küzdő jeles személyiségeknek ítélik oda, évente 3–4–5 főnek – nemzeti, politikai, vallási és faji hovatartozásuktól függetlenül.

Nemzetközi Menekültügyi Szervezet: →*Menekültügyi Főbiztosság*

nemzetközi monopóliumok: →*monopóliumok*

nemzetközi munkamegosztás: a társadalmi munkamegosztás legfejlettebb formája, a specializálódott gazdasági egységek országhatárokat átlépő együttműködése. A ~-t a tőkés termelés hozta létre. Színvonala a termelőerők fejlettségi fokától függ. Az országok gazdasági fejlődését nagyrészt meghatározza bekapcsolódásuk a ~-ba. / A ~ alaptípusai: 1 a termelés természeti feltételeinek különbségén alapuló ~; 2. a termelőerők nagymértékű fejlettségbeli különbségeire építő ~ (ipari késztermékek, berendezések és gépek eladása nyersanyagok, alacsony fokon feldolgozott termékek ellenében); 3 a különböző technikai szinten iparosodott országok közötti feldolgozó ipari együttműködés; 4. a megközelítően azonos technikai szinten iparosodott országok közötti feldolgozóipari együttműködés. A tőkekoncentráció és a termelési folyamatok fokozódó nkozivé válása az országcsoportok közötti munkamegosztást is előmozdította A kis és közepes nagyságú országok szűk, viszonylag kis felvevőképességű belső piaca és a korszerű, gazdaságos üzemnagyság közötti ellentmondást tartósan a ~ és a gazdasági integráció oldhatja fel. Korunkban a tudományos-technikai forradalom megváltoztatja a ~ hagyományos formáit Fokozódik az ipari termelésen belüli munkamegosztás, az alkatrészek, részegységek cseréjének jelentősége A fejlett tőkésországok közötti ~ dinamikusan növekvő irányzatot mutat, egyszersmind kiélezi a köztük folyó kon-

kurrenciaharcot. A fejlett tőkés- és a gazdaságilag elmaradott országok közötti ~-t még mindig az egyoldalú függés jellemzi. / Az 1970-es évekre válságba jutott a ~ imperialista rendszere, a fejlődő országok, antiimperialista törekvéseikben a szocialista országok támogatásával, a ~ új rendszerének kialakításáért küzdenek (→*új világgazdasági rend*). A II. vh. után kialakult a szocialista ~, ez főként a →*Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa* keretében valósul meg. A szocialista országok egyúttal szükségesnek tartják a kölcsönösen előnyös gazdasági és tudományos-technikai együttműködés fejlesztését a más társadalmi rendszerű államokkal.

nemzetközi munkásmozgalom: összefoglaló elnevezése annak a küzdelemnek, amelyet a munkásosztály nközileg folytat a burzsoázia, a tőkés rendszer ellen gazdasági, politikai, társadalmi, szociális és egyéb jogaiért, végső fokon a munkáshatalom megteremtéséért és a szocializmus, a kommunizmus létrehozásáért. / A ~ a munkásosztály nemzeti és nközi szervezeteinek a munkáján alapszik. A ~ története során hatalmas fejlődésen ment keresztül. A forradalmi irányzatnak mindig meg kellett küzdenie az opportunista irányzattal. Kezdeti ösztönös és szervezetlen állapotából – állandó harcban a jobboldali és a „baloldali" opportunizmussal, valamint a nacionalizmussal – tudatos és szervezett világmozgalommá növekedett. Kifejlődtek a munkásosztály önálló pártjai, s kialakult tudományos világnézete, a marxizmus–leninizmus. Marx és Engels kidolgozta a tudományos szocializmus elméletét, tudományos alapra helyezte a munkásmozgalom politikáját. Az ő nevükhöz fűződik a munkásmozgalom első nközi poltikai szervezetének, a Kommunisták Szövetségének megalakítása (1847), s programjának, a Kommunista Párt kiáltványának a kidolgozása (1848). A munkásosztály első nagy nközi szervezete az I. Internacionálé lett (1864–1876). Ezt követte a II. Internacionálé (1889–1914), a nemzeti keretek között megerősödött és nagy többségükben a marxizmus alapján álló munkáspártok és szakszervezetek nközi egyesülése. Az imperializmus kialakulásával a II. Internacionáléban mindinkább eluralkodott az opportunizmus, ugyanakkor létrejött a leninizmus, és Oroszo.-ban Lenin vezetésével új típusú forradalmi párt alakult, a bolsevik párt (1903). A leninizmus az imperializmus és a proletárforradalmak, a gyarmati rendszer felbomlása és a nemzeti felszabadító mozgalom győzelme, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet és a kommunista társadalom felépítése korszakának a marxizmusa. Az Októberi Forradalom világszerte újabb lendületet adott a munkásosztály harcának, nközi összefogásának. A Kommunista Internacionálé (1919–1943) az új típusú, marxista–leninista pártoknak, a kommunista mozgalomnak lett a nközi szervezete. / A II. vh. után a nközi erőviszonyoknak a demokrácia, a társadalmi haladás, a szocializmus javára történő megváltozásával, a nközi kommunista mozgalom nagymérvű fejlődésével hatalmasan megerősödött az egész ~. A →*Szakszervezeti Világszövetség* (SZVSZ) megalakulásával (1945) fellendült a nközi szakszervezeti mozgalom. A munkásosztály nközi harcának mind ez ideig legfontosabb vívmánya a szocialista világrendszer létrejötte. Ez növekvő befolyással van a nközi erőviszonyokra, a béke fenntartására, a népek társadalmi és politikai előrehaladására. A tőkésországokban a munkásmozgalmat az jellemzi, hogy a dolgozók a gazdasági helyzetük megjavításáért folyó harcuk mellett tudatosan föllépnek politikai követelésekért is. Egyidejűleg harcolnak a szociális jogokért és a demokratikus szabadságjogokért. Erősödik és nközivé válik a munkásosztály harca a monopóliumok és a nközi konszernek ellen, amelyek nközi méretekben folytatják a kizsákmányolást. A függetlenné vált fiatal államok-

ban a munkásosztály számbeli gyarapodásával egyidejűleg megnövekszik társadalmi szerepe és politikai aktivitása, s a neokolonializmus és a saját tőkésosztálya elleni harcban mind szorosabb kapcsolatai épülnek ki a szocialista országok és a tőkésállamok munkásosztályával. Mindeme küzdelmekben és általában az imperialista elnyomás ellen folyó megmozdulásokban nélkülözhetetlen a munkásosztály →*akcióegysége*, s történelmi érvényű a szervezeti egysége. A ~ akcióegységét, ill. erejét mindig gyöngítette az opportunizmus különböző válfajainak a jelentkezése és hatása. Az imperialista politikának mindig is fő törekvései közé tartozott a ~ egységének a bomlasztása, a reformista irányzatok támogatása. 1949-ben a SZVSZ-ből kivált több opportunista irányítású szakszervezet, s ezek megalakították a →*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét*. A ~ egysége ellen irányult a →*Szocialista Internacionálé* létrehozása 1951-ben. / A kommunista pártok fontos feladata, hogy elvileg és gyakorlatilag következetesen harcoljanak a munkásosztály egységéért, nemzeti és nközi méretekben egyaránt. Amint a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása megállapította: „A munkásosztály valamennyi pártjának és szakszervezetének akcióegységére törekvő kommunista irányvonal fokozódó támogatásra talál. Az egység irányvonala növeli a munkásmozgalom lehetőségeit az imperialistaellenes harcban, lehetővé teszi, hogy bevonják ebbe a harcba a proletariátusnak azt a részét, amely mindmáig szervezetlen vagy a burzsoá pártokat követi. A kommunisták tökéletesíteni fogják politikai és ideológiai tevékenységüket annak érdekében, hogy megvalósuljon a munkásosztály egysége."

Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, ILO – Genf): 1919-ben alakult meg mint a Nemzetek Szövetsége autonóm szervezete. 1946-ban vált az ENSZ első szakosított szervezetévé. Majdnem mindegyik ENSZ-tagállam tagja. (A szocialista államok közül nem tagja a KNDK és 1967 óta Albánia. 1964-ben a D-afrikai Közt., 1977-ben az USA kilépett belőle.) A ~-nek társult tagjai is vannak, ezek szavazati joggal nem rendelkeznek. / A ~ megalakításának hivatalos célja a szociális igazságtalanság kiküszöbölése, és ezzel az egyetemes és tartós békéhez való hozzájárulás volt. Ennek érdekében a ~ többoldalú nközi egyezményeket és ajánlásokat dolgoz ki elsősorban a munkaviszonyok javításáról, a minimális bérek megállapításáról, a társadalombiztosítás kiszélesítéséről. Ezek az egyezmények és ajánlások, amelyeket a ~ Közgyűlése $^2/_3$-os többséggel fogad el, a munkajog területén nközi munkaügyi normákat állapítanak meg. A ~ fennállása óta mintegy másfélszáz ilyen egyezményt, ill. ajánlást fogadtak el. Működésének és összetételének sajátos vonása ún. hármas tagozódása: a szervezet munkájában a tagállamok részéről az állam, a munkavállalók (szakszervezetek) és a munkáltatók képviselői vesznek részt. Jellemző működésére az is, hogy – noha az egyes országok delegációjának tagjai egymástól függetlenül szavaznak – a tőkésországok állami delegátusai és a munkáltatók képviselői többnyire leszavazzák a munkavállalók kisebbségben maradt küldötteit. / A ~ fő szerve az évente megtartott Nközi Munkaügyi Konferencia, ebben minden tagország 4–4 szavazattal rendelkezik (kormánydelegátusok 2, munkavállalók 1, munkáltatók 1). Végrehajtó szerve az évente általában háromszor ülésező Igazgató Tanács, amelynek 48 tagja van (24 kormányképviselő, 12–12 képviselő a munkavállalók, ill. a munkáltatók részéről). Állandó Titkársága a Nközi Munkaügyi Hivatal (Bureau International du Travail, BIT), a főigazgató irányítása alatt. A ~-et 1969-ben fennállása félévszázados jubileuma alkalmából a Nobel-békedíjjal tüntették ki. Magyaro.

1921 óta vesz részt a ~ munkájában; az általa elfogadott nközi munkaügyi egyezmények nagy részét ratifikálta, az ajánlásokban foglalt rendelkezéseket pedig alkalmazza.

Nemzetközi Nukleárisműszer-ipari Gazdálkodó Egyesülés (Interatominstrument – Varsó): a KGST-államok egyik nközi együttműködési szervezete. 1972. febr.-ban alapította Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., az NDK és a SZU. Célja az atomenergia felhasználásával kapcsolatos tudományos-technikai együttműködés erősítése, a tervezési munkák összehangolása, a termelés és a forgalom megszervezése és hatékonyabbá tétele.

nemzetközi olajkartell: a leghatalmasabb nközi olajmonopóliumok kartellja. Az ún. hét nővér: a Standard Oil of New Jersey, a Standard Oil of California, a Texaco, a Gulf Oil, a Mobil Oil, a Royal Dutch Shell és a British Petroleum mellé utólag csatlakozott a Compagnie Française des Pétroles. A három utóbbi kivételével valamennyi amerikai érdekeltség. A ~ átfogja a kőolaj kitermelésének és hasznosításának minden területét, a sivatagi olajkúttól az autópályák benzinkútjaiig. Kézben tartja a tőkés világ olajtermelésének ¾-ét, a feldolgozásnak és az értékesítésnek több mint a felét, s az 1970-es évekig döntően meghatározta a világpiaci olajárak alakulását. Sem a kartellen kívüli ún. független olajtársaságok, sem az olasz és a francia nemzeti társaságok nem tudták veszélyeztetni a ~ hatalmát. Érvényt szerez érdekeinek az USA kormányában és törvényhozásában is. Hatalmas profitjai révén elért tőkeereje, számtalan leányvállalata és az általa ellenőrzött nyersanyag stratégiai jelentősége miatt fontos tényezője az imperializmus nközi politikájának. A szocialista orientációjú fejlődő országok és más haladó politikai és társadalmi irányzatú olajtermelő országok a nemzeti olajkincsük államosításával, nemzeti olajiparuk megteremtésével és a feltárás fokozásával küzdenek a ~ hatalma ellen *(→olajpolitika)*.

Nemzetközi Olimpiai Bizottság, NOB (International Olympic Committee – Lausanne): a nközi sportkapcsolatok irányításának legfőbb szerve. 1894-ben alapították Párizsban az ókori olimpiai játékok újjászervezése végett. A Bizottság 77 tagú, s 135 nemzeti olimpiai bizottság koordináló szerve. A ~ nyári (1896: Athén, 1900: Párizs, 1904: St. Louis, 1908: London, 1912: Stockholm, 1920: Antwerpen, 1924: Párizs, 1928: Amszterdam, 1932: Los Angeles, 1936: Berlin, 1948: London, 1952: Helsinki, 1956: Melbourne, 1960: Róma, 1964: Tokió, 1968: Mexikóváros, 1972: München, 1976: Montreal) és téli (1924: Chamonix, 1928: St. Moritz, 1932: Lake Placid, 1936: Garmisch-Partenkirchen, 1948: St. Moritz, 1952: Oslo, 1956: Cortina d'Ampezzo, 1960: Squaw Valley, 1964: Innsbruck, 1968: Grenoble, 1972: Szapporo, 1976: Innsbruck) olimpiákat szervez 4 évenként. Mind fontosabb szerephez jutnak benne a fejlődő országok képviselői. Vezető szerve a Végrehajtó Bizottság.

Nemzetközi Pénzügyi Társaság (International Financial Corporation, IFC – Washington): nközi pénzügyi szervezet, amely a *→Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank* (Világbank) kezdeményezésére, annak egyik fiókjaként 1956-ban jött létre. Tagjai csak a Világbank tagállamai lehetnek. A szocialista országok (Jugoszlávia és Vietnam kivételével) nem vesznek részt tevékenységében. Feladata, hogy ösztönözze a külföldi magántőke beáramlását főként a fejlődő országokba. Kormánygarancia nélkül nyújt kölcsönöket termelési célokat szolgáló magánvállalatok alapítása céljából. Működését a fejlett tőkésországok irányítják. Ily módon akadályozza az állami ipar előretörését a fejlődő

országokban. A ~ alaptőkéje 100 millió dollár, legfőbb szerve a Kormányzótanács, végrehajtó szerve az Ügyvezetőség, mindkettő tagjai azonosak a Világbank testületeinek tagjaival; elnöke a Világbank elnöke.

Nemzetközi Polgárirepülés-ügyi Szervezet (International Civil Aviation Organization, ICAO – Montreal): létesítését a Chicagóban 1944. dec.-ben tartott nközi polgárirepülés-ügyi konferencia által elfogadott egyezmény határozta el. A ~ 1947. ápr.-ban alakult meg az ENSZ szakosított szervevként. / A ~ célja a nközi légi közlekedés és szállítás elveinek és technikájának fejlesztése és ennek révén a nközi polgári repülés biztonságának növelése az egész világon; a repülőgépek tervezésének és üzemeltetésének békés célokra való ösztönzése; gondoskodás a világ népeinek rendszeres, biztonságos és gazdaságos légi szállításáról, a légi utak, a légi kikötők és a berendezések fejlesztéséről; a szerződő államok jogainak biztosítása minden megkülönböztetés nélkül. Újabban normákat és ajánlásokat dolgoz ki a polgári repülőgépek zajszintjének csökkentésére. A ~-hez számos, a repülésügy tárgyában született nközi egyezmény előkészítése és megkötése fűződik. Kiemelkedő jelentőségűek a légi járművek fedélzetén elkövetett bűncselekményekről és egyéb cselekményekről Tokióban 1963-ban, továbbá a légi járművek jogellenes hatalomba kerítésének leküzdéséről Hágában 1970-ben, és a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények leküzdéséről Montrealban 1971-ben kötött egyezmények. A fenti egyezményeket a Magyar Népközt. is aláírta. / A ~ fő szervei: az összes tagállamot magában foglaló – legalább 3 évenként összeülő – Közgyűlés, a 27 tagú Tanács és a főtitkár irányítása alatt álló Titkárság. 1976-ban a ~-nek 136 állam volt a tagja, köztük 8 szocialista ország.

nemzetköziség: *→proletár internacionalizmus, →szocialista internacionalizmus*

nemzetközi szervezetek: olyan intézmények, amelyeknek államok (kormányok) vagy az államokon belül működő egyesületek vagy egyes személyek a tagjai. / Az államok közötti gyakoribb és bonyolultabb kapcsolatok egyre több olyan kérdést vetettek fel, amelyek tisztázásához nemcsak két államnak, hanem államok egész sorának érdeke fűződött. E problémák megoldására számos nközi értekezletet hívtak össze. Az államok kapcsolatainak további fejlődése pedig a kapcsolatok intézményesítését eredményezte: egyes területeken az együttműködés állandó jellegű feladatainak ellátására az államok nközi megállapodásokkal ~-et hoztak létre. A 19. sz.-ban a nközi együttműködés különböző kérdéseiben létrejött első ~, az ún. nközi igazgatási uniók (pl. az Egyetemes Postaunió) nközi téren láttak el olyan feladatokat, amelyek az egyes államokon belül az államigazgatási szervek hatáskörébe tartoztak. A 20. sz.-ban, amellett hogy számos további ilyen jellegű nközi szervezet keletkezett, intézményesítették az államok közötti politikai természetű kapcsolatokat is (Nemzetek Szövetsége, ENSZ). / A politikai jellegű ~ alapvető feladatukat, az államok közössége békéjének fenntartását azonban csak az államok közötti együttműködés sokirányú fejlesztése útján valósíthatják meg, ezért a különböző szakfeladatokat ellátó ~ tevékenysége ma szükségképpen kisebb-nagyobb mértékben a politikai jellegű szervezetek, főként az ENSZ tevékenységéhez kapcsolódik. Az együttműködés különböző területein alakult társadalmi és tudományos szervezetek közvetve ugyancsak hozzájárulnak a nközi kapcsolatok erősítéséhez. Az utóbbi években megnövekedett a ~ száma, tevékenységük mind szélesebb területeket ölel fel, és növekszenek jogaik és hatáskörük is. Ugyanakkor fennállnak

és hatnak azok a nehézségek is, melyeket számos kérdésben a két világrendszer közötti alapvető különbségek okoznak a ~ munkájában. Mindemellett a ~ jelentősége egyre fokozódik, és számos fontos világpolitikai kérdésben, köztük a legfontosabban, a béke és a biztonság megőrzésében, továbbá az emberek közti kapcsolatok és az emberiség közös ügyeiben való összefogás fejlesztésében jelentős eredményeket tudnak felmutatni. / A ~ különböző ismérvek szerint csoportosíthatók: 1. a tagság jellege szerint: a) államközi (kormányközi) szervezetek, amelyeknek államok a tagjai (pl. ENSZ, KGST); b) nem-államközi szervezetek, amelyeknek tagjai társadalmi szervezetek, tudományos intézmények vagy egyes személyek (pl. Szakszervezeti Világszövetség, Pen Club); 2. az átfogott terület szerint: a) egyetemes szervezetek, amelyek működési köre az egész világra kiterjed, függetlenül attól, hogy ténylegesen hány állam vesz részt bennük (pl. ENSZ, UNESCO); b) regionális szervezetek, amelyek tevékenysége csak egy meghatározott, összefüggő földrajzi területre terjed ki (pl. Afrikai Egység Szervezete); 3. működésük tartalma szerint vannak politikai, katonai, gazdasági, kulturális stb. célkitűzésű szervezetek. Jellegükben különböznek egymástól a szocialista és a tőkés ~.

nemzetközi szokásjog: azoknak az írásba nem foglalt szabályoknak az összessége, melyekben az államok jogi meggyőződése testesül meg, s amelyeket egymás közötti érintkezésükben következetesen és ismételten alkalmaznak. A huzamos időn át való gyakorlás nem feltétlen kelléke a szokásjogi szabály keletkezésének, okvetlenül szükséges azonban a következetes és ismételt alkalmazás. A szokásjogi szabály kialakulásának folyamata azzal fejeződik be, hogy a szokást mint magatartási szabályt az államok kötelezőként, azaz nközi jogi normaként ismerik el. A nközi udvariassági előírások az államok egymás közötti érintkezésében a ~-tól éppen abban különböznek, hogy azokat az államok nem ismerik el kötelező jellegűnek. Bizonyos összefüggés azonban van a nközi udvariasság és a ~ között. A nközi udvariasság egyes szabályai (pl. keletkezésének idején a diplomáciai mentesség) – miután hosszú ideig egyöntetűen és következetesen alkalmazták őket – ~-gá emelkedtek, viszont a ~ egyes szabályainak (pl. a tengeri hajók üdvözlésének módozatai) jelentősége idővel gyöngült, és ma már inkább csak nközi udvariassági előírások.

Nemzetközi Távközlési Unió (International Telecommunication Union, ITU – Genf): 1934-ben alakult, 1947 óta az ENSZ szakosított intézménye. Célja: nközi együttműködés a távközlés megjavítása és ésszerű felhasználása végett; a műszaki berendezések fejlesztésének és hatásos működésének előmozdítása. A ~ tagjai között van Magyaro. is. / Fő szerve a Kormánymeghatalmazottak Konferenciája, ennek tagjai a rendes és a társult tagok képviselői egy-egy szavazati joggal. A Konferencia választja meg az Adminisztratív Tanácsot, valamint a Titkárságot irányító főtitkárt. A ~ állandó bizottságai a Nközi Frekvencianyilvántartó Bizottság (IFRB), a Nközi Távíró- és Távbeszélő-tanácsadó Bizottság (CCITT) és a Nközi Rádió-tanácsadó Bizottság (CCIR).

nemzetközi tőkés pénzügyi rendszer: azoknak a műveleteknek, intézményeknek és szervezeteknek a rendszere, amelyek révén a tőkésországok nközi pénzügyei egymáshoz kapcsolódnak. / Alapjait 1944-ben a → *Bretton Woods-i rendszer*rel vetették meg. Lényegét az aranydeviza-rendszer adta. A → *likviditás* két eszköze létezett: az arany és a → *kulcsvaluták* (főleg a dollár, de átmenetileg az angol font is). Mind az arany, mind a kulcsvaluták egyúttal az országok devizatartalékainak alapvető eszközei is voltak. A II. vh. után biztosították

a dollár átválthatóságát aranyra meghatározott arányban (1 uncia, azaz kb. 32 g arany, 34 dollárt tett ki). A többi nyugati valuta árfolyamát a dollárhoz viszonyították és rögzítették. Miután megteremtették a ny-európai valuták →*konvertibilitás*át, átválthatóságát, gyakorlatilag a valutákat közvetve aranyra lehetett átváltani. (Ha egy jegybanknak dollárkövetelése volt, kérhette az amerikai központi banktól követelése kifizetését aranyban.) Az aranydeviza-rendszer működésének két fő feltétele volt. Az egyik: a valuták árfolyamának rögzítettsége egymáshoz viszonyítva (pl. 1 dollár = 4 NSZK-márka stb.). De – mivel a valuták ki vannak téve a tőzsdei játékoknak – bizonyos ingadozási sávot engedélyeztek. Ez a dollár esetében plusz–mínusz 0,75%, a tobbi valuta esetében plusz–mínusz 1,5% volt. Ha pl. az NSZK-márka iránt a piacon nőtt a kereslet, akkor megnövekedett az árfolyama, s ha meghaladta az 1,5 százalékot, a központi bankok márkát kezdtek eladni, hogy csökkentsék az árfolyamot és visszaszorítsák a sávba; ellenkező esetben márkát vásároltak. A másik feltétel: a rendszerben részt vevő országok arányos fejlődése. Ha aránytalanul fejlődnek, akkor a valuták egymáshoz viszonyított árfolyamát központilag meg kell változtatni. Az 1970-es évekre mind e két feltétel csődöt mondott, és kialakult a →*tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága*. A ~ működésének biztosítására létrehozták a →*Nemzetközi Valutaalap*ot és a →*Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank*ot.

Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, Világbank (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD – Washington): 1944-ben, a →*Bretton Woods-i értekezlet*en létesített nközi pénzügyi (bank-) intézmény. Működését 1946-ban kezdte meg. Tagországainak száma meghaladja a 100-at. A szocialista országok közül tagja Jugoszlávia és Románia. Tagja csak olyan ország lehet, amelyik előzőleg belépett a →*Nemzetközi Valutaalap*ba. / A ~ működésének kezdetekor újjáépítési célokra folyósított hiteleket, 1948-tól azonban tevékenységét főként termelő beruházások finanszírozására összpontosítja. Ennek értelmében saját tőkéből vagy az általa felvett kölcsönökből, megfelelő feltételek mellett, hosszú lejáratú hiteleket nyújt a termelés bővítésére. Előmozdítja a magánberuházási tevékenységet is oly módon, hogy az ilyen jellegű hitelekkel kapcsolatosan garanciát vállal, vagy saját eszközeivel is részt vesz a hitelnyújtásban. A ~ hitelei többnyire 25 éves vagy ezt meghaladó lejáratúak; konvertibilis devizában, főleg dollárban folyósítják őket. 1968 eleje óta a finanszírozási tevékenység mellett technikai segélyt is nyújt, főleg szakértők rendelkezésre bocsátásával. Az egyes tagállamok jegyzési aránya kb. azonos a Nközi Valutaalaphoz való hozzájárulásuk arányával. A legnagyobb részvényjegyző az USA, s mivel a szavazati arány a tőkerészesedés nagysága szerint oszlik meg, a ~-ban az USA befolyása meghatározó. A ~ pénzügyi műveleteiben a →*Tízek Klubjá*hoz tartozó fejlett tőkésországok érdekei érvényesülnek. A ~-nak főként a fejlődő országokra orientált fiókja a →*Nemzetközi Fejlesztési Egyesülés* (IDA) és a →*Nemzetközi Pénzügyi Társaság* (IFC). / A ~ legfelsőbb szerve a Kormányzótanács, amelybe minden tagország egy kormányzót és egy helyettest nevez ki. A gyakorlati végrehajtó szerv az Igazgató Tanács.

Nemzetközi Újságíró-szervezet, NÚSZ (Organisation Internationale des Journalistes – Prága): 1941-ben Londonban alakították az 1926-ban alapított Nközi Újságíró-szövetség helyett Szabad és Szövetséges Országok Újságíróinak Nközi Szövetsége néven. 1946-ban vette fel mai nevét. Az így létrehozott szervezetnek mintegy 150 000 tagja van: szocialista és tőkés-

országok újságírói 33 ország 34 újságíró-szervezetének a képviseletében és 75 országból egyéni tagokként. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége aktív tagja a NÚSZ-nak.

Nemzetközi Újságíró-szövetség (Fédération Internationale des Journalistes – Brüsszel): főként az európai tőkésországok újságíróinak szervezete. 1952-ben hozták létre a → *Nemzetközi Újságíró-szervezet*ből kilépett újságírók.

Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Found, IMF – Washington): nközi pénzügyi szervezet, a tőkés nközi pénzügyi együttműködés fő központja. 1945. dec.-ben kezdte meg működését, államközi szervezetként. 1948-tól az ENSZ szakosított szervezete. 1974 végén 126 tagállama volt, több mint 20 milliárd dollár értékben jegyzett tőkével. Minthogy valutarendszere a dolláron alapszik, függőségbe került az USA politikájától. / A ~ részvénytársaság formájában működik, a tagországok kvótájuk arányában járulnak hozzá az alaptőkéhez, és ettől függ szavazatuk száma is. A legnagyobb tőkerészesedéssel rendelkező országok: az USA, Nagy-Britannia, Franciao., az NSZK, India, Kanada, Japán. Az USA rendelkezik a szavazatok 20,7%-ával, a határozathozatalhoz ugyanakkor a szavazatok 85%-át kitevő minősített többségre van szükség. A ~ az 1960-as évekig döntően az USA befolyása alatt állt, azóta egyes tagországok (az Európai Gazdasági Közösséghez tartozók) gazdasági súlya fokozódott, és az USA már nehezebben tudta érvényre juttatni saját érdekeit. / A ~ célja a nközi valutáris együttműködés összehangolása, a valutaárfolyamok stabilitásának biztosítása, a sokoldalú fizetési rendszer megteremtése és kölcsönök nyújtása fizetésimérleg-hiányok csökkentésére. A tagországoknak széles körű adatszolgáltatási kötelezettsége van. A ~-nak a II. vh.-t követő 20 évben jelentős szerepe volt a nközi tőkés pénzügyi stabilitás megőrzésében, de a tőkés rendszer alapvető ellentmondásait nem szüntethette meg. Az 1960-as években kibontakozó folyamatok következtében válságba kerültek a tőkés pénzügyek alapjai, majd összeomlott a rögzített árfolyamra és a konvertibilis tartalékvalutára épülő rendszer (→ *tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága*). Különböző szervezetek létrehozásával próbáltak enyhíteni a bajokon, így 1961-ben megalakították a → *Tízek Klubját*, majd 1970-ben az ún. → *Különleges Lehívási Jogok* intézményét. / A ~ legfőbb szerve a Kormányzótanács (minden tagállam egy képviselőt és egy helyettest küld), operatív irányító szerve az Ügyvezetőség (élén az elnök áll, aki egyben a ~ vezérigazgatója). A SZU, Lengyelo., Csehszlovákia és Jugoszlávia részt vett a ~ alakuló értekezletén. A SZU parafálta is a ~ szerződéstervezetét, de nem ratifikálta, mert a ~-nak biztosított jogokat nem tartotta összeférhetőnek a nközi szuverenitással. Lengyelo. 1950-ben kilépett, Csehszlovákiát 1954-ben kizárták, Kuba 1964-ben lemondott tagságáról, Jugoszlávia tagja maradt, Románia 1972-ben belépett.

Nemzetközi Vegyipari Együttműködés Szervezete (Interchim – Halle): 7 KGST-ország (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., az NDK, Románia – 1971-ben csatlakozott hozzá – és a SZU) szervezete, működését 1969. okt.-ben kezdte meg. Feladata, hogy széles körű gazdasági és műszaki-tudományos együttműködést szervezzen a tagországok vegyipari termékek iránti szükségleteinek kielégítésére. E célból javaslatokat dolgoz ki a vegyipari fejlesztési és termelési tervek koordinálására, a termelő berendezések jobb kihasználására, a választék bővítésére, s javasolja közös szabványok bevezetését. Irányító szerve a Tanács; ebben a tagországoknak 3-3 képviselőjük van, de mindegyik tagország csak egy szavazattal rendelkezik.

Nemzetközi Vöröskereszt (La Croix-Rouge Internationale – Genf): a Vöröskereszt Nközi Bizottságát, a Vöröskereszt-társaságok Ligáját és a nemzeti vöröskeresztes, vörös félholdas, vörös oroszlános társaságokat összefogó szervezet. Az elnevezésről az 1928-ban Hágában elfogadott alapszabály rendelkezett. / A mozgalom svájci kezdeményezésre 1863-ban azzal a céllal jött létre, hogy mindennemű megkülönböztetés nélkül védelmet és segítséget nyújtson a háborúk áldozatainak. Svájci állampolgárokból egy bizottság alakult, amely 1880 óta viseli a Vöröskereszt Nközi Bizottsága elnevezést. Így ez a szervezet csak tevékenysége alapján nközi. A bizottság szorgalmazására a svájci kormány 1864-ben nközi értekezletet hívott össze Genfben, amelyen 12 kormány meghatalmazottja aug. 22-én először írt alá egyezményt a sebesült és beteg katonák, valamint a katonai egészségügyi személyzet és intézmények védelméről. Az első genfi egyezményt továbbiak követték, kiterjesztve a védettséget és az emberséges bánásmódot a tengeri háborúk áldozataira, a hadifoglyokra és a megszállt területek polgári lakosságára is. Az 1949. aug. 12-én aláírt négy genfi egyezmény van érvényben a háború áldozatainak védelméről, ezekhez összesen 131 kormány csatlakozott. A →*genfi egyezmények* továbbfejlesztése ismét napirenden van. / A Vöröskereszt-társaságok Ligája 1919-ben azért alakult meg, hogy békeidőben összehangolja az egyre növekvő számú nemzeti vöröskeresztes társaság tevékenységét, szorosabbra fűzze együttműködésüket. Vezető szerve az évenként összeülő Kormányzótanács, amelyben minden nemzeti társaság szavazati joggal rendelkezik. A Ligához tartozó nemzeti társaságok feladata a lakosság egészségügyi nevelésének előmozdítása, elsősegélynyújtás, önkéntes ápolónőképzés, a véradás fejlesztése, természeti csapások esetén nközi segélyakciók szervezése, a szociális és ifjúsági tevékenység segítése, környezetvédelem, a nközi egészségügyi és szociális szervekkel való együttműködés, a népek közti béke és barátság gondolatának az ápolása. A ~-hez jelenleg 122 nemzeti társaság tartozik, mintegy 230 milliós taglétszámmal. A ~-nek három hivatalosan elfogadott jelvénye van: a fehér alapon vörös kereszt, a vörös félhold (mohamedán országokban) és a vörös nap és oroszlán (Iránban). Izrael saját döntése alapján a vörös Dávid-csillag jelzést használja. A fenti jelvények háborúk és fegyveres konfliktusok idején a védettség jelölésére szolgálnak, s a használatukkal való visszaélés az országok törvényei szerint büntetendő cselekmény. A ~ legfelsőbb fóruma a 4 évenként ülésező Nközi Konferencia, amelyben a genfi egyezményeket aláíró kormányok képviselői is részt vesznek. A Bizottság és a Liga közötti összekötő szerv az 5 tagú Állandó Bizottság.

Nemzetközösség (Commonwealth): Nagy-Britannia és É-Íro., valamint különböző státusú államok, a független országokká vált brit domíniumok és volt gyarmatok laza szövetsége. / 1926-ban alakult, 1931-ben az ún. westminsteri statútum fogalmazta meg a ~ tagjainak kötelezettségeit, ill. egymáshoz való viszonyát. Eredetileg Brit Nemzetközösség (British Commonwealth) volt a neve, és akkor az anyaországon kívül 4 domínium tartozott hozzá (Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, D-afrikai Unió). A II. vh. után a brit gyarmatok többsége elnyerte függetlenségét, s tagja lett a ~-nek (a brit jelzőt ezért 1947-től el is hagyták). A ~ tagjai (1977-ben): Ausztrália, Bahama-szk., Banglades, Barbados, Botswana, Ciprus, Fidzsi-szk., Gambia, Ghána, Grenada, Guyana, India, Jamaica, Kanada, Kenya, Lesotho, Malawi, Malaysia, Málta, Mauritius, Nagy-Britannia, Nauru, Nigéria, Ny-Szamoa, Pápua Új-Guinea, Saint Lucia, Seychelle-szk., Sierra Leone, Srí Lanka, Szingapúr, Szvázifold, Tanzánia, Tonga, Trinidad és Tobago, Uganda, Új-Zéland,

Zambia. A következő államok léptek ki a ~-ből: Burma (1948), Íro. (1949), Szudán (1956), Brit Szomáliföld (1960, a Szomáli Közt., majd a Szomáli Demokratikus Közt. része lett), D-afrikai Unió (1961, D-afrikai Közt. lett), Brit Kamerun (1961, a brit gyarmati területből É-Kamerunt Nigériához csatolták, D-Kamerun Francia Kamerunhoz csatlakozva a Kameruni Szövetségi Közt. része lett), Maldive-szk. (1965 – Maldív Közt.), D-arab Szövetség (1967 – D-jemeni Népi Közt., 1970 – Jemeni Népi Demokratikus Közt. lett), Pakisztán (1972, az indiai–pakisztáni háborút követően). / A ~-et elvben a király személye, a gyakorlatban a brit imperializmus politikai és gazdasági érdekeinek szövevénye tartotta össze. Kivált az 1960-as évektől a ~ fokozatosan veszített jelentőségéből, főként a tagállamok közötti különbözőségek és ellentétek miatt (egyes tagállamok katonai tömbök tagjai, mások semleges politikát követnek India és Pakisztán között háború folyt stb.). Ma már főként a →*sterlingövezet*hez tartozásuk és a →*preferenciális vámkedvezmény* az, ami összekapcsolja őket. Számos közös szervezetük van. A ~ csaknem minden állama az ENSZ tagja. A tagállamok állampolgárai – Sri Lanka kivételével – egyben a ~-nek is állampolgárai. A brit miniszterelnök vezetésével rendszeres időközökben megrendezik a tagállamok miniszterelnökeinek, ill. közt. elnökeinek konferenciáit.

neokolonializmus: az imperialista kizsákmányolás és elnyomás fenntartására irányuló törekvések, eszközök és módszerek összessége a gazdaságilag gyöngén fejlett és függő országok ellenében a megváltozott nközi erőviszonyok idején, a →*gyarmati rendszer felbomlásá*nak körülményei között. / A formailag független elmaradott országok kizsákmányolásának változatos formái régóta ismertek, a II. vh. utáni időszakban azonban a szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom történelmi győzelme következtében véget ért az imperializmus gyarmati rendszerében a gyarmatok közvetlen birtoklásán alapuló kizsákmányolás lehetősége, a katonai módszerek pedig mindinkább kudarcot vallottak, s a kolonializmus helyébe a ~ lépett. A monopoltőke – élve a gyarmati sorból örökölt elmaradottság teremtette kényszerítő körülményekkel, az új államok nehézségeivel – olyan módszerek alkalmazására törekedett, amelyek a fiatal államok vezető rétegeivel kötött kompromisszumok alapján továbbra is biztosíthatják az egyenlőtlen kapcsolatokból eredő előnyöket, megakadályozhatják, hogy ezek az államok megszilárdítsák politikai önállóságukat, kivívják gazdasági függetlenségüket és kiváljanak a tőkés világrendszerből. A ~ tehát a még erős imperialista hatalmak alkalmazkodása a megváltozott viszonyokhoz, egyben az imperialista kizsákmányolás módszereinek fejlődése is. / A ~-ban a vezető szerepet kezdettől fogva az USA vitte, gazdasági és katonai hatalmára támaszkodva arra törekedett, hogy elfoglalja a régi anyaországok helyét, s az ázsiai, afrikai s kivált a l-amerikai népek sorsának legfőbb intézőjévé váljék. Kiterjedt erőfeszítéseket tett Ázsiában és Afrikában a neokolonialista függőség megteremtésére a Közös Piac (külön-külön egyes tagországai is) és Japán monopoltőkéje. A neokolonialisták elősegítik, hogy a felszabadult országok felszámolják gazdaságuk gyarmati szerkezetét, ámde oly módon, hogy e folyamat forradalmi fellángolások nélkül és a fejlődés kapitalista útján menjen végbe. Ehhez kapcsolódik az „ellenőrzött forradalom" koncepciója. / A ~ legfőbb módszerei: a tőkekivitel új formái, melyek sokszor „fejlesztési segély" címén jelentkeznek; a kölcsönök és beruházások összekapcsolása politikai feltételekkel; a fiatal nemzeti államok élelmiszerhiányának és exportnehézségeinek kihasználása bel- és külpolitikai kényszerítésükre; egyenlőtlen szerződések kötése, ármanipulációk (kivált a nyers-

anyagok esetében), importkorlátozások; műszaki „segítség", beleértve a műszaki káderek kiképzését is, akiket ideológiailag is befolyásolnak; katonai „segítség", amellyel az illető ország tisztikarát is magukhoz kötik, a fegyverszállításokkal pedig az országot függő helyzetbe hozzák; kísérletek az antiimperialista erők megosztására, s ugyanakkor az imperialistabarát elemek és a kapitalizmus osztályerőinek a támogatása, ami együtt járhat katonai puccsok szervezésével stb. / A neokolonialista módszerekkel együtt megváltozik a gyarmati kapcsolatokra jellemző gazdasági tartalom is, ami a tőkés fejlődés új vonásait, főként a nközi munkamegosztás változásait tükrözi. A nyersterméktermelő funkció mellett nagyobb szerepet kapnak a feldolgozó ipari tevékenység egyes ágai, minthogy a tőkésországokat a termelési eszközök gyártásának rohamos növekedése arra készteti, hogy sok esetben a fogyasztási cikkeket előállító és a különféle összeszerelő üzemeket a fejlődő országokba helyezzék át. A neokolonialista politika az elmaradott, ill. fejlődő országokban viszonylag fejlettebb kapitalista rendszer létrehozására törekszik, agrárországból a fejlett tőkésországok afféle ipari és nyersanyagellátó függelékévé akarja változtatni és ilyen mivoltukban integrálni őket a tőkés világrendszerbe. Változás történt a külföldi tőkebefektetések összetételében is: az állammonopolista kapitalizmusban az imperialista állam mindinkább átveszi a ~ finanszírozását, s a nemzeti tőkés társaságok helyett egyre inkább a nközi konszernek válnak a gazdaságilag elmaradott országok kizsákmányolóivá. Jellemzőjévé válik a kollektív gyarmatosítás: az imperialista hatalmak közötti versengés mellett előtérbe lép kollektív összefogásuk a tőkés világrendszer védelmében, a társadalmi haladással, a szocializmussal mint fejlődési alternatívával szemben. A neokolonialisták különféle szervezeteket hoztak létre, amelyek összehangolják a fejlődő országoknak adott „segítséget". Ilyenek az EGK Európai Fejlesztési Alapja, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) Fejlesztési Segélybizottsága, a Nközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank és ennek, valamint az OECD-nek az égisze alatt szervezett különféle „segélynyújtó" konzorciumok. / A neokolonialista kizsákmányolás következményeképpen a fejlődő országok tartozásainak összege hatalmasan megnövekedett. Adósságuk 1977-ben meghaladta a 160 milliárd dollárt, s a bekövetkezett fontos változások ellenére a fejlődő országok helyzete a nközi gazdasági kapcsolatok rendszerében romlott, a fejlődő és a fejlett országok közötti gazdasági szakadék mélyült. A fiatal független országok, felismervén a ~ veszélyeit, az utóbbi években növekvő erejű küzdelmet folytatnak ellene. Ezt szolgálják a különböző nközi konferenciák, szolidaritási és egységszervezetek, közös akciók stb. is, de főképpen az új államok belső társadalmi, politikai, gazdasági megerősítése, a szocialista országokkal való jó kapcsolat kiépítése politikai és gazdasági, kulturális téren egyaránt, átfogóan a nközi gazdasági kapcsolatok új rendszerének megteremtéséért kibontakozott küzdelem.

neonácizmus: → *újfasizmus*

népfront: → *akcióegység*

népirtás (genocídium): az emberiség elleni bűncselekmény. / Az európai → *háborús bűnösök* üldözése és megbüntetése tárgyában 1945. aug. 8-án, Londonban kötött egyezmény három olyan cselekménycsoportot állapított meg, amelyeknek elkövetőit a Nközi Katonai Törvényszék elé kellett állítani. A béke elleni és a háborús bűncselekmények mellett a harmadik csoportba sorolta az egyezmény az emberiség elleni bűncselekményeket, azaz a polgári lakosság irtását, deportálását, politikai, vallási vagy faji okokból való üldözését. Ezt az elvet

fejlesztette tovább az ENSZ Közgyűlésének 3. ülésszakán, 1948. dec. 9-én egyhangúlag elfogadott egyezmény. Az egyezmény szerint a ~ – akár háborúban, akár békében követik el – a nközi jogba ütköző bűncselekmény, és az egyezményben részes államok kötelesek megelőzni, ill. megbüntetni. ~-nak minősülnek az alábbi cselekmények, ha azokat azzal a céllal követték el, hogy egy nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoportot részben vagy egészben megsemmisítsenek: 1. a csoport tagjainak megölése 2. testi vagy szellemi épségük súlyos megsértése; 3. olyan életkörülmények szándékos felidézése, amelyek a csoport részleges vagy teljes fizikai megsemmisítésére irányulnak; 4. olyan rendszabályok, amelyek a csoporton belül a születéseket meggátolják; 5. a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.

neutronbomba: a tömegpusztító fegyverek egyik új fajtája, amelyet a hidrogénbombakísérletek termékeként az USA-ban hoztak létre. / A katonai-ipari komplexum nyomására a ~ kísérleteket már az 1950-es évek közepén megkezdték, Ford elnök pedig 1976-ban hivatalosan is engedélyezte a kísérleteket, majd 1977-ben Carter elnök döntése alapján előkészületeket tettek a ~ gyártására, és tervek születtek arra is, hogy Ny-Európában ~-kat helyeznek el. A Lance típusú harcászati-hadműveleti hordozórakétákhoz akarják rendszeresíteni. A ~-ról szóló bejelentésekkel a szárnyas rakéták sorozatgyártásának elrendelése mellett az USA kormánya a hadászati fegyverkorlátozási diplomáciai tárgyalásokon *(→SALT)* a SZU-ra akart nyomást kifejteni. / A ~ mintegy 100 m-re a cél fölött robban, viszonylag kis körzetben hat, léglökési, fény- és hőhatása egytizede a hidrogénbombáénak, viszont áthatoló sugárzása ennek a sokszorosa. Épségben hagyja a tárgyakat, az építményeket (a hadszíntér berendezéseit), de elpusztítja az élőlényeket, az embereket. Az USA-ban cinikusan „tiszta" és „humánus" fegyvernek nevezik. Rendszeresítése azt a veszélyt is magában rejti, hogy elmosódik a határ a hagyományos és a nukleáris fegyverek között. / A ~ minden eddigi fegyvernél embertelenebb, határozottan támadófegyver, gyártása a fegyverkezési verseny új szakaszát indítaná el. Gyártása és alkalmazása ellen a béke erői az egész világon tiltakozó mozgalomba kezdtek. 1978-ban a SZU és más szocialista országok a Leszerelési Bizottságban javasolták a ~ eltiltását.

nigériai polgárháború (1967–1970): Nigéria központi kormánya és a keleti körzet, Biafra között zajlott le. / Nigéria a brit gyarmati uralom után Nigériai Államszövetség néven 1960. okt. 1-én vívta ki függetlenségét, egysége azonban hosszú és véres harcok árán szilárdult meg. Ez összefüggött azzal, hogy a gyarmatosítók az országot három tartományra, majd államszövetség keretében három körzetre (északi, nyugati és keleti) osztották fel, s kihasználták a sokrétű, köztük az etnikai ellentéteket. / A függetlenség elnyerése után a központi erőkkel szembeni ellenállásban szerepet játszott, hogy a főként ibo törzsek lakta keleti körzetben 1963–1964-ben jelentős mennyiségű olajat találtak, amelynek jövedelme főleg a szövetségi költségvetés bevételeit növelte. A reakciós körök politikájával elégedetlen fiatal tisztek 1966. jan. 15-én államcsínyt hajtottak végre, s utána katonai vezetők kerültek hatalomra. Ironsi vezérőrnagy 1966. máj.-ban az országot egységes állammá nyilvánította, központi szerveket és körzeti hatalmi szerveket hozott létre. Az ország északi körzetében élő hauszák Ironsi ibo-barát intézkedései miatt pogromokat rendeztek az ebben a körzetben élő ibók ellen, majd fellázadtak a nyugati körzetben állomásozó katonai csapatok is. 1966. aug. 1-én Gowon tábornok, az addigi vezérkari főnök vette át a hatalmat. Ő visszavonta az Ironsi által végrehajtott állam-

jogi változtatásokat, s megindította az ország alkotmányának kidolgozását. Az ibók és a hauszák között azonban ismét véres összetűzések történtek. Gowon, Nigéria széthullását megakadályozandó, az ország területét 12 régióra osztotta, a keleti körzetet etnikai alapon három régióra bontotta, s az ibóknak kijelölt területről leszakította a nigériai olaj 63%-át adó déli részt. Ezek után Ojukwu ezredes, a keleti körzet katonai kormányzója 1967. máj. 30-án Biafrai Közt. néven függetlenné kiáltotta ki az egész volt keleti körzetet az olajlelőhellyel együtt. A szövetségi csapatok júl.-ban megindultak a szakadár állam ellen, amely együttműködött több imperialista kormánnyal. Az imperialista körök beavatkozásai következtében a központi kormány és Biafra között két és fél évig tartó, éhínséget és véres áldozatokat okozó polgárháború tört ki. A ~ veszélyeztette az ország egységét, az ellentétek az imperialista politikának használtak. A szocialista országok Nigéria egységének ügye mellett álltak. 1970. jan.-ban a biafraiak, miután súlyos veszteségeket szenvedtek, aláírták a fegyverletételi megállapodást.

Nixon-doktrína: Richard Nixon amerikai elnök külpolitikai programjára használatos elnevezés. / Nem változtatta meg az →*Amerikai Egyesült Államok külpolitikájá*nak alapelveit és célját, de jelentős tartalmi és módszerbeli változásokat hozott. Pragmatikus-konzervatív reagálás volt a nközi erőviszonyokban végbement nagy változásokra azzal a céllal, hogy az USA nközi politikáját a realitásokhoz igazítsák. Ez szükségessé tette az USA szövetségi kapcsolatainak felülvizsgálatát, így a NATO-ban is *(→atlantizmus)* kötelezettségvállalásainak rugalmasabbá tételét. Sürgette e felülvizsgálatot az a politikai válság, amelyet az USA-nak a vietnami háborúban való közvetlen részvétele, ill. ott elszenvedett kudarca váltott ki. Az előírásos kötelezettségvállalások csökkentésével, ill. rugalmasabbá tételével a ~ növelni akarta az amerikai külpolitika globális lehetőségeit *(→globális stratégia)*, s a fő irányokban kifejtett erőfeszítések hatásosságát. A ~ azzal a követeléssel lépett fel az USA szövetségeseivel szemben, hogy saját katonai tehervállalásuk fokozásával csökkentsék az USA terheit a NATO-ban, s elkerülhetővé tegyék, hogy az USA saját erőivel vegyen részt a nemzeti felszabadító mozgalom elleni harcban. Ugyanakkor az USA az imperialista táborban változatlanul fenntartotta igényét a vezető szerepre: a ~ szerint valamennyi szövetségi rendszerben egyedül az USA képvisel globális érdekeket, partnereinek az érdekei viszont regionálisak. Ennek következtében a ~ gyakorlati alkalmazása élezte az ellentéteket az USA és az Európai Gazdasági Közösség, ill. az USA és a NATO ny-európai tagállamai, valamint az USA és Japán között. Szélesebb értelemben a ~ részének foghatjuk fel az USA külpolitikájában annak az irányzatnak a jelentkezését, hogy a szocialista országokkal való viszonylatban az általános és főleg katonai konfrontációt egyes területeken együttműködéssel váltsák fel. E mögött a nközi viszonyok reálisabb felmérése, s ezen belül legfőként a SZU hatalmas politikai, gazdasági és nem kevésbé katonai erejének a kényszerű tudomásulvétele állt. A ~-nak felelt meg a →*reális elrettentés* katonai doktrínája. / A ~-ban foglalt elvek valóra váltása nem folyt következetesen. Ez részben a többi imperialista állam és az USA között fennálló ellentétekből következik, részben abból, hogy harc folyt az amerikai uralkodó osztályon belül az elkövetkező időszak külpolitikai irányvonalának meghatározása kérdésében.

Nixon-forduló: az elnevezés a →*Kennedy-forduló* mintájára született; azokat az államok és nközi szervezetek között 1973-ban megindult sokoldalú és átfogó kereskedelmi tárgyalásokat jelölik vele, melyek fő fóruma a GATT. / Az USA az iparcik-

kek kereskedelmében a vámok további csökkentését tűzte ki célul, tárgyalni kíván a vámon kívüli kereskedelmi akadályok megszüntetéséről és a mezőgazdasági kereskedelem liberalizálásáról. A tárgyalás témái közé tartozik az Európai Gazdasági Közösség agrárpolitikája (Magyaro. is érdekelt e témában, jelentős mezőgazdasági termékexportja miatt), a földközi-tengeri, ill. az afrikai országokkal kötött preferenciális megállapodásai, továbbá a fejlődő országoknak biztosítandó kárpótlás a preferenciális vámkedvezmények csökkentése esetén.

NOB: →*Nemzetközi Olimpiai Bizottság*

Nobel-békedíj: Alfred Bernhard Nobel (1833–1896) svéd kémikus, a dinamit feltalálója, vagyonát egy alapnak hagyományozta azzal a rendelkezéssel, hogy évente díjazzák azokat, akik a legnagyobb eredményeket érték el az emberiség javára a különféle tudományokban, az irodalomban és a béke szolgálatában. A díj három részből áll: aranyérem, oklevél és pénzösszeg, amely a Nobel-alapítvány jövedelmétől függően változik. A ~-at a norvég parlament Nobel-bizottsága ítéli oda.

NSZK–amerikai szerződés (1955): a →*párizsi szerződések* aláírását és az NSZK-nak a NATO-ba való belépését követően az USA és az NSZK 1955. jún. 30-án kötött kölcsönös segítségnyújtási szerződése. Lényegében ez, a megszállási státust felváltó kétoldalú szerződés biztosította a →*nyugatnémet újrafelfegyverkezést*. Az USA vállalta, hogy a nynémet „NATO-kötelezettségek" teljesítéséhez hadianyagban és fegyverzetben segítséget nyújt az NSZK-nak, és cserébe az NSZK kész hadianyagot, félkész termékeket és nyersanyagot bocsát az USA rendelkezésére. A meghatározatlan időtartamra szóló szerződés kiterjedt a szabadalmak és a technikai tapasztalatok kicserélésére, vaiamint a stratégiai árucikkek exportjának ellenőrzésére is. Az ~ a párizsi szerződésekkel együtt ellentétes volt a potsdami konferencia rendelkezéseivel.

NSZK–brazil atomszerződés: →*brazil–NSZK atomszerződés*

NSZK–csehszlovák szerződés: →*csehszlovák–NSZK szerződés*

NSZK–francia szerződés: →*francia–NSZK szerződés*

NSZK keleti politikája: az európai szocialista államok irányában folytatott nynémet külpolitika elnevezése. E politika az NSZK megalakulása óta tartalmában és módszereiben is sokat változott. Fő vonalában alkalmazkodott az USA külpolitikájához, ill. azzal egyeztetve igyekezett érvényesíteni a német monopoltőke önálló érdekeit. / Az NSZK megalakulásától az 1960-as évek elejéig a nyílt, támadó antikommunizmus és a revansizmus volt e politika fő tartalma, módszerében pedig a nközi imperializmus közös taktikai vonalát, az erőpolitikát követte. Az Adenauer-kormány nem ismerte el a II. vh. utáni európai határokat, célja volt az NDK bekebelezése. Ennek jogi alátámasztására szolgált a →*Hallstein-doktrína*. Az NSZK vezetői a keleti határok általános revíziójára törekedtek. A nyugati hatalmak támogatásával megindult a nynémet újrafelfegyverkezés, és az 1960-as évek elejére a Bundeswehrt a NATO-ba integrált európai szárazföldi erők erős országává fejlesztették. Az adenaueri erőpolitika kudarca napirendre tűzte a nynémet külpolitikai vonal, elsősorban a keleti politika módosítását. Az 1961-től 1966-ig terjedő időszakot egy hajlékonyabb keleti politikára való áttérés kezdete jellemezte az addigi politikai célok fenntartásával. Az 1960-as évek közepén az NSZK politikai válságba került. A CDU–CSU és a Szabad Demokrata Párt (FDP) kiskoalí-

ciója után ezt a külpolitikát igyekezett hatékonyabbá tenni a CDU–CSU és a Szociáldemokrata Párt (SPD) nagykoalíciója 1966-tól. Ez meghirdette az ún. új keleti politikát, amely a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok fejlesztésével, a korábbi embargópolitika és a Hallstein-doktrína módosításával próbálkozott változtatni az egyes szocialista országokhoz fűződő kapcsolatain, egyszersmind az NDK-t elszigetelni és megnövekedett erejére támaszkodva az európai status quót „békésen" megváltoztatni. A nközi erőviszonyok további változása, a szocialista országok következetes és rugalmas külpolitikája, az NDK nközi helyzetének megerősödése azonban kikényszerítette az európai realitások elismerését. 1969 után a szociáldemokrata vezetésű nynémet kormány, Brandt kancellárral az élen, olyan új keleti politikát folytatott, amely figyelembe vette a valóságos helyzetet, és pozitív lépéseket tett az európai béke és biztonság megteremtésére. Ennek a politikának alapján született meg a *→szovjet–NSZK szerződés*, a *→lengyel–NSZK szerződés*, az *→NDK–NSZK alapszerződés* és a *→csehszlovák–NSZK szerződés*. 1974-től a továbbra is szociáldemokrata vezetésű Schmidt-kormány idején az NSZK és az európai szocialista országok kapcsolatai tovább erősödtek.

NSZK–lengyel szerződés: *→lengyel–NSZK szerződés*

NSZK–NDK alapszerződés: *→NDK–NSZK alapszerződés*

NSZK–NDK általános közlekedési szerződés: *→NDK–NSZK általános közlekedési szerződés*

NSZK–szovjet közös nyilatkozat (1978): Leonyid Brezsnyev és Helmut Schmidt 1978. máj.-ban írta alá, az 1970. aug.-i *→szovjet–NSZK szerződés* alapján jött létre; fontos lépés volt a két ország kapcsolatainak fejlesztésében. / Az ~ állást foglalt a nközi enyhülés elmélyítése, a helsinki Záróokmányban foglaltak megvalósítása, a fegyverkezési verseny megszüntetése mellett. Az NSZK és a SZU 25 évre szóló gazdasági együttműködési keretegyezményt írt alá.

NSZK–szovjet szerződés: *→szovjet–NSZK szerződés*

nukleáris fegyverek: *→atomfegyverek*

nukleárisfegyver-kísérletek: egy-, két- és háromfázisú *→atomfegyverek* robbantási kísérletei. Megfigyelik a különböző hatóerejű atomfegyverek hatását, ill. kipróbálják alkalmazásuk lehetőségeit a különböző közegekben (föld alatt, földfelszínen, víz alatt, vízfelszínen, kis és nagy magasságú levegőrétegekben). / Az első kísérletet az USA 1945. júl. 26-án hajtotta végre Los Alamosban. A SZU 1949-ben jelentette be, hogy rendelkezik az atomfegyverrel. Az első hidrogénbomba-kísérletet a SZU végezte 1953. aug. 20-án, az USA valamivel később. Nagy-Britannia 1952-ben, Franciao. 1960-ban, Kína 1964-ben robbantotta fel első atombombáját. Az eddig végrehajtott légköri atomkísérletek roppant nagy veszélyt idéztek elő; a robbantások alkalmával levegőbe kerülő nagy mennyiségű stroncium-90 rendkívül veszélyes minden élő szervezetre. / A SZU kezdeményezésére kezdődtek meg 1958 őszén Genfben Nagy-Britannia, a SZU és az USA tárgyalásai a ~ betiltásáról. Az ENSZ Közgyűlésének 13. ülésszaka 1958-ban felszólította a genfi tárgyalások résztvevőit, hogy ne folytassák a ~-et. Hiába tett a SZU számos javaslatot, a nyugati hatalmak ellenállása miatt a háromhatalmi tárgyalások 1962 elején megszakadtak, az USA pedig sok légköri kísérletet hajtott végre. Ezek után, megint a SZU erőfeszítéseinek eredményeként,

1963-ban megkötötték az →*atomcsend-szerződést*; eszerint az aláíró országok csak föld alatti atomrobbantásokat hajthatnak végre. Franciao. és Kína nem csatlakozott az egyezményhez, s folytatták a ~-et a csendes-óceáni szigetvilágban, ill. Belső-Mongóliában. Az USA és a SZU föld alatti atomkísérleteket folytat, főleg új atomrobbanófejek kipróbálására. Az 1974. júl.-ban Moszkvában tartott szovjet–amerikai tárgyaláson megállapodtak abban, hogy a 150 kilotonna robbanásával egyenértékű erősség fölött nem hajtanak végre katonai célú föld alatti atomrobbantásokat. Az erről júl. 3-án aláírt szerződést olyan jegyzőkönyv egészíti ki, amely a megállapodás megtartásának ellenőrzéséről intézkedik. Az USA halogatása miatt e szerződés 1977-ig nem lépett hatályba. 1976. máj. 26-án szerződést írt alá a SZU és az USA ugyancsak Moszkvában, azt biztosítandó, hogy a békés célú nukleáris robbantások ne sértsék meg az 1974. évi szerződést. Még ez a szerződés sem lépett hatályba. 1977. júl.-ban Nagy-Britannia, a SZU és az USA között tanácskozások kezdődtek Genfben minden nukleárisfegyver-kísérlet betiltásáról.

nukleáris háború: →*általános atomháború*

nukleáris háború megakadályozásáról szóló egyezmény: a SZU és az USA kötötte, 1973. jún. 22-én írták alá Washingtonban, s ugyanezen a napon lépett hatályba. / A ~-ben a két állam kötelezettséget vállalt arra, hogy kerülik az olyan helyzetek kialakulását, amelyek viszonyuk veszélyes kiéleződését idézhetik elő; mindent megtesznek avégett, hogy elkerüljék a katonai konfrontációt és a nukleáris háború kitörését egymás között, úgyszintén a felek mindegyike és más országok között. Megállapodtak abban, hogy mindketten tartózkodni fognak az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától a másik féllel, a másik fél szövetségeseivel, ill. más országokkal szemben olyan körülmények között, amelyek veszélyeztetik a nközi békét és biztonságot, nukleáris konfliktus esetén pedig haladéktalanul konzultációkat kezdenek egymással, és mindent megtesznek a kockázat elhárítására. / A ~ gyakorlatilag megerősítette a békés egymás mellett élés elvét mint egyetlen lehetőséget a nukleáris vh.-val szemben.

nukleáris potenciál: az →*atomhatalmak* atomfegyvergyártó és csapásmérő képessége. A ~ függ a birtokolt atomfegyverek, hordozóeszközök és robbanófejek mennyiségétől és minőségétől, az atomfegyvergyártás lehetőségeitől, valamint az atomkutatással összefüggő tudományos és technikai fejlettség színvonalától. Az USA és a SZU rendelkezik a legnagyobb ~-lal.

NÚSZ: →*Nemzetközi Újságíró-szervezet*

nürnbergi törvényszék: →*háborús bűnösök*

nyersanyagár-robbanás: a nyersanyagok világpiacán 1973-ban bekövetkezett ugrásszerű áremelkedés, ennek folytán a legtöbb nyersanyag és mezőgazdasági termék világpiaci ára egy év alatt az előző évinek 4–5-szörösére nőtt. / Fő oka a gyarmati rendszer örökségeként lényegében az 1970-es évekig fennmaradó, a fejlődő országokra nézve igazságtalan és káros →*nemzetközi munkamegosztás*ban és a világkereskedelemben kialakult torz árarányokban keresendő. A fejlett tőkésországok a gazdaságuk fejlesztéséhez szükséges nyersanyagokat nagyrészt a fejlődő országokból vásárolják, viszont neokolonialista politikájuk keretében a gyarmati örökséget felhasználva a nyersanyagok árát a II. vh. után évtizedeken át alacsonyan tartották. A fejlődő országok nagy többségében monokultúrás gazdálkodást folytatnak, s így ezen országok nemzeti jövedelmének döntő hányada néhány fon-

tos nyersanyag, mezőgazdasági termék világpiaci eladásából származik. Gazdaságuk fejlesztésének finanszírozásához növelniök kellett volna bevételeiket a nyersanyagok eladásából, de a mesterségesen alacsonyan tartott árak miatt alig jutottak több bevételhez. Közben a fejlett tőkésországok viszonylag kevéssé növelték csak nyersanyag-felhasználásukat, mivel kevesebb nyersanyagból magasabb értékű terméket állítottak elő. Ugyanakkor a fejlődő országok gazdaságuk fejlesztéséhez döntő részben a fejlett tőkésországokból szerezték be az iparcikkeket, s ezek ára évről évre emelkedett. 1960-tól 1972-ig az iparcikkek világpiaci árindexe 38%-kal nőtt, a nyersanyagoké viszont csak 20%-kal, ezen belül az ásványi nyersanyagoké 15%-kal. Így végső soron a fejlődő országok finanszírozták a fejlett tőkésországok gazdaságát, s a neokolonialista kizsákmányolás révén a fejlett tőkésországok monopóliumai hatalmas profithoz jutottak. Ez a helyzet éles feszültséget idézett elő a világkereskedelemben, s a feszültség 1973-ban robbanásszerű áremelkedésben oldódott fel. / 1976-ig a nyersanyagok ára 3-szorosára nőtt, ezen belül az ásványoké 5-szörösére. Ezáltal a fejlődő országok nagyobb bevételhez jutottak, a fejlett tőkésországok pedig a nyersanyagok áremelkedését nem tudták kompenzálni az iparcikkek árának emelésével. A ~-sal nagyjából egy időben következett be az olaj világpiaci árának emelése is, ill. az ún. →*energiaválság*. A ~ következtében megváltozott a világkereskedelem szerkezete, megváltoztak az árarányok, és módosult a nközi forgalomból származó bevétel megoszlása is. A fejlődő országok helyzetük további javítása céljából felléptek az →*új világgazdasági rend* tervével, az →*ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája* keretében 1976-ban követelték 18 legfontosabb nyersanyagot illetően nközi egyezmény megkötését, pénzalap felállítását, hogy a jövőben a nyersanyagok árának emelkedése ne maradjon el az iparcikkek árának emelkedésétől, és biztosítva legyen nemzeti jövedelmük mai legfontosabb forrása. A szocialista országok – bár a ~ befolyásolta gazdaságukat – támogatják a fejlődő országok törekvését egy igazságos nközi munkamegosztás kialakítására. s törekszenek a →*nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítására*.

nyilatkozat: egy, két vagy több állam a politikai életben vagy a nközi kapcsolatokban elfoglalt álláspontjának vagy akaratának kinyilatkoztatása. A legtöbb esetben az ilyen elnevezéssel közzétett okmányokhoz a nközi jog nem fűz joghatást, azaz abból az államokra nézve nem származnak jogi, csupán erkölcsi kötelezettségek. Ilyen pl. az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, melyet az ENSZ Közgyűlése 1948. dec. 10-én fogadott el. A ~ a nközi szerződések egyik formája is lehet, s ez esetben joghatása van. Ilyen volt pl. az 1909. évi londoni tengerjogi ~.

nyílt tenger: a tenger mindazon része, amely nem tartozik egy állam →*parti tengeréhez* vagy →*beltengeréhez*. A ~-t mindenki szabadon használhatja, úgyszintén a fölötte elterülő légteret. A ~-en fennáll a hajózás szabadsága (mind a kereskedelmi, mind a hadihajóké), a halászat szabadsága, a kábelek és olajvezetékek lefektetésének szabadsága, a tenger fölötti repülés szabadsága. Ezek a jogok nemcsak a parti államokat illetik meg, hanem a tengerparttal nem rendelkező államokat is. Ez utóbbiaknak szabad kijutást kell kapniuk a tengerhez. A szomszédos államok területén való szabad áthaladás joga tehát a ~ szabadságának elvéből következik.

nyitott gazdaság: olyan nemzetgazdaság, amelyben a nközi munkamegosztásnak nagy szerepe van, és így a külkereskedelmi forgalom jelentős mértékű a nemzeti jövedelem realizálásában. / Az USA-ban az

export a bruttó nemzeti terméknek csak 7%-a, Japánban 10%-a, az NSZK-ban 30%-a. A SZU egy főre jutó külkereskedelmi forgalma csak mintegy fele a KGST-tagországok átlagának. A kis területű és lakosságú országok inkább függnek a külső piacoktól, mint a nagyobb államok, a szűk belső piac, valamint a korszerű termeléshez szükséges gazdasági üzemnagyság és a kutatási-fejlesztési igény között fennálló ellentmondást tartósan csak a külső piacok bekapcsolásával tudják feloldani. Magyaro. gazdasága nyitottnak tekintendő, a magyar külkereskedelmi forgalomban (az exportban és az importban együttesen) a nemzeti jövedelem 50%-át kitevő termékmennyiség fordul meg évente. A ~ előnye, hogy az illető állam a nközi munkamegosztásba bekapcsolódva jelentős komparatív előnyökre tehet szert, hátránya viszont a nagyfokú ráutaltság a külső piacokra, s ebből következően a gazdaság viszonylag nagyobb ingatagsága. A KGST keretén belül a szocialista országok hosszú lejáratú szerződések alapján bonyolódó külkereskedelme és a szocialista nközi munkamegosztás a gazdaság gyors és szilárd fejlődését segíti elő. A ~ révén azonban a tőkés piacokon lezajló változások, pl. a nyersanyagár-robbanás, a gazdasági válság stb. hat főleg a kisebb szocialista országok gazdaságára. Állami eszközökből és megfelelő intézkedésekkel a káros hatásokat csökkenteni lehet.

Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (Economic Community of West African States, ECOWAS – Lagos): 1975. máj.-ban alapították Lagosban. Tagja 15 afrikai állam: Benin, Bissau-Guinea, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Gambia, Ghána, Guinea, Libéria, Mali, Mauritánia, Niger, Nigéria, Sierra Leone, Szenegál, Togo. Célja, hogy 15 éven belül vámunió jöjjön létre a részt vevő államok között, és hogy más módon is szorosabbá tegye a gazdasági együttműködésüket. A ~ legfelsőbb szerve az állam- és kormányfők évente összeülő konferenciája. A munkát a 4 évre választott Végrehajtó Titkárság intézi.

Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség (Communauté Économique de l'Afrique de l'Ouest, CEAO – Ouagadougou): gazdasági és vámunió, megalakítását 1970-ben határozták el. Még 1959-ben a Francia Közösség hét ny-afrikai tagállama (Dahomey, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Mauritánia, Niger, Szenegál és Szudán) megalakította a Ny-afrikai Államok Vámunióját. (A hét ország közül hat [a kivétel Szenegál] 1960-ban függetlenné vált, és kilépett a Francia Közösségből.) 1961-ben a vámunió tagjai szerződést kötöttek Franciao.-gal, hogy egységes közös pénznemet hoznak létre (afrikai valutaközösségi frank). 1966-tól a szervezet tagállamai szorosabb gazdasági kapcsolatok megteremtésére törekedtek egymással. A ~ 1972. jún.-ban alakult meg azzal a céllal, hogy közös piacot hozzanak létre. Ennek sikere azonban a részt vevő országok gazdasági színvonalának különbözősége miatt kétséges. 1977-ben 6 tagja volt (Benin, a volt Dahomey csak megfigyelői minőségben). A ~ legfőbb szervei az Állam- és Kormányfők Konferenciája, a Minisztertanács és a Főtitkárság.

Nyugat-ázsiai Gazdasági Bizottság (Economic Commission for Western Asia, ECWA – Amman): az ENSZ → *Gazdasági és Szociális Tanácsa* területileg (regionálisan) szervezett bizottságainak egyike; 1974-ben alakult. 12 tagja van: Arab Emírségek Szövetsége, Bahrain, Irak, Jemeni Arab Közt., Jemeni Népi Demokratikus Közt., Jordánia, Katar, Kuvait, Libanon, Omán, Szaúd-Arábia, Szíria. 16 ország, köztük Magyaro., tanácskozási joggal vesz részt munkájában. A Palesztinai Felszabadítási Szervezet 1975-től megfigyelőként vesz részt benne. Fő szerve a Bizottság, a folyó munkát a Titkárság végzi.

Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény (1972): a város státusát meghatározó egyezmény. Hónapokig tartó nagykövetei értekezletek készítették elő, 1971. szept. 3-án parafálták a nagykövetek, és 1972. jún. 3-án írta alá Ny-Berlinben a SZU, az USA, Nagy-Britannia és Franciao. / A ~ rendezte a Ny-Berlinnel kapcsolatban fennállt vitás helyzetet *(→berlini kérdés)*. Az erre irányuló javaslatokat az évek folyamán mindannyiszor a SZU, az NDK és a szocialista államok tették. A ~ kiindulópontja az volt, hogy a nyugati kormányok elismerték azt a realitást, hogy Ny-Berlin nem része az NSZK-nak, s kijelentették, hogy a szövetségi kormány nem fog hivatali ténykedést kifejteni Ny-Berlinben. Az egyezményben a szovjet kormány biztosította, hogy a Berlin nyugati szektorai és az NSZK közötti átmenő forgalom mentes lesz minden akadálytól, a polgári forgalmat illető konkrét rendszabályokban pedig az illetékes német hatóságok fognak megegyezni. A megállapodás II/d pontja szerint „az utazásokra, a kommunikációkra és a területcserére vonatkozó konkrét rendelkezésekben az illetékes német hatóságok fognak megegyezni a III. függelékben lefektetettek szerint". / A megállapodás aláírásával a három nyugati nagyhatalom de facto elismerte az NDK önálló állami létét és azt a korábban vitatott tényt, hogy Ny-Berlin nem volt és a jövőben sem lesz az NSZK része. A ~ megkötése óta az NSZK részéről számos arra mutató megnyilvánulás volt, hogy jogokat formál Ny-Berlinre, pedig az továbbra is négyhatalmi, különleges politikai státusú terület maradt.

nyugat-európai kommunista és munkáspártok brüsszeli konferenciája (1974. jan.): 21 párt részvételével megtartott értekezlet a kapitalizmus európai válságáról és a kommunista pártok harcáról. A konferencia előkészítéseképp ugyancsak jan.-ban ezek a pártok kollokviumot tartottak az értelmiség helyzetéről, s erről dokumentumot adtak ki. / A konferencián kiadott nyilatkozat a következő fő témakörökkel foglalkozott részletesen: a tőkés Európa válságjelenségei, a dolgozók Európájáért folytatott harc feladatai, a tőkés Európa kommunista pártjainak akcióegysége, valamint az összes demokratikus, haladó és békeszerető erő szövetsége. A nyilatkozat megállapította, hogy az európai tőkésállamok életének minden területén súlyos válság jelentkezett, s a kapitalizmus nem tudja megoldani a modern társadalom olyan égető problémáit, mint a fejletlenség, az éhezés, a környezet átalakítása, a tudományos-technikai forradalom felhasználása az emberiség javára, az erőforrások ésszerű felhasználása, sőt méginkább kiélezi ezeket a problémákat. A válság nemcsak a munkásosztály és a dolgozó tömegek rosszabbodó életkörülményeiben nyilvánul meg, hanem kizsákmányoltságuk fokozódásában, új szükségleteik kielégítetlenségében, a lakosság egyre nagyobb csoportjaira kiterjedő elégedetlenségben, a fiatal nemzedék távlattalanságában, a demokratikus jogok rendszeres megsértésében is, ideológiai és kulturális téren pedig lényeges értékek elpusztításában. A nagytőke és az érdekeit szolgáló kormányok és pártok politikája a valutáris zűrzavarral, a növekvő inflációval és az energiaválsággal maga után vonja a tőkés hatalmak közötti kiélezett versengést. A nyilatkozat elemezte a multinacionális vállalatok szerepét és a monopolista integrációt. Ez utóbbira vonatkozólag megállapította, hogy lehetséges és szükséges a kommunista pártok és a haladó erők közös válasza a monopolista gazdasági integrációs politikára. / A brüsszeli nyilatkozat megállapította, hogy társadalmi és politikai változásokra van szükség a tőkés Európában. A nép harca tovább erősödik és szélesedik minden itteni országban. A SZU és a többi szocialista ország sikereinek és nközi politikájának, a nközi kommunista és munkás-

mozgalom tevékenységének, a nemzeti felszabadító mozgalomnak, a béke és a demokrácia erői harcának eredményeképpen lényeges változások mentek végbe a világban, és Európában jelentős előrehaladás történt az enyhülés és a különböző társadalmi rendszerű államok közötti békés egymás mellett élés útján. A nyilatkozat szerint reális lehetőség nyílt az európai kollektív biztonsági rendszer megteremtésére. Mélyreható demokratikus átalakítást lehet végrehajtani Ny-Európában, s ennek győzelme előrevisz a szocializmus felé vezető útón. Az elért eredmények azonban egyáltalán nem enyhíthetik a nagytőke és az imperializmus elleni harcot. / A ~-nak résztvevői közös akciókra szólító felhívással fordultak minden politikai és szakszervezeti erőhöz, valamennyi demokratikus erőhöz. Hangsúlyozták, hogy a monopóliumok Európájával szembe kell állítani a dolgozók Európáját.

Nyugat-európai Unió (Western European Union, WEU – London): imperialista érdekeket szolgáló katonai csoportosulás. Az 1948-ban létrehozott →*Brüsszeli Szerződés*, közvetlenül az 1954. évi →*párizsi szerződések* alapján jött létre 1955. évi hatállyal. / A ~-t az →*Európai Védelmi Közösség* megalakítására tett sikertelen kísérletek után kovácsolták össze a nyugati hatalmak, megoldva ezzel az NSZK bevonását a nyugati katonai szövetségbe. Tagjai a brüsszeli szerződést aláíró hatalmak (Belgium, Franciao., Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia), továbbá az NSZK és Olaszo. A ~ lényegében a NATO integrált része. / Vezető szerve a Közgyűlés a tagállamok 89 parlamenti képviselőjéből, akik, egyúttal az →*Európa-tanács* konzultatív gyűlésének is tagjai. A Közgyűlés csak ajánlásokat dolgoz ki. A ~ Tanácsa a hét tagállam külügyminisztereiből vagy más miniszteri szintű képviselőiből áll; határozatai a tagországokra nézve kötelezőek. A Tanács feladata, hogy a NATO-val a kapcsolatokat tartsa. Különösen Nagy-Britannia és az NSZK kormánykörei arra törekszenek, hogy a ~-t összekössék a Közös Piaccal, s meggyorsítsák az utóbbi politikai és katonai integrációját.

Nyugati Unió: →*Brüsszeli Szerződés*

nyugatnémet újrafölfegyverkezés: a Bundeswehr megteremtése, a NATO-ba való bevonása, az NSZK hadiiparának létrehozása. / A II. vh. után a szövetséges nagyhatalmak a →*potsdami konferencián* határozták meg Németo.' háború utáhi helyzetét, és rögzítették az ország teljes demilitarizálásának alapelveit. Ennek megfelelően intézkedtek a német haderő lefegyverzéséről és a hadiipar leszereléséről. A nyugati hatalmak azonban nem hajtották végre a potsdami egyezmény előírásait, és arra törekedtek, hogy az imperializmus, a nközi monopoltőke érdekeinek megfelelően hozzanak létre egy új német államot, azon belül pedig egy olyan német haderőt teremtsenek, amely megtámogathatja az USA európai katonai érdekeit. Ezért 1949-ben létrehozták a nynémet államot, az NSZK-t (→*Németország kettészakítása)*, majd 1949–1955 között megteremtették a diplomáciai és politikai feltételeit egy új, agresszív célú német hadsereg felállításának. Az új haderőre, a Bundeswehrre azért is szükség volt, mert a franciák az indokínai háború és az algériai felszabadító háború miatt nem tudták biztosítani a NATO számára azt a 12 hadosztályos hagyományos haderőkontingenst, amelyet a NATO amerikai és brit vezetői egy agresszív európai háborúban szükségesnek ítéltek. / A II. vh. utáni években az európai közvélemény még nem támogatta volna a ~-t. Ehhez mintegy 5 évre volt szükség. Ezalatt megkísérelték az →*Európai Védelmi Közösség* terve alapján az NSZK-t becsempészni a NATO-ba, és minél gyorsabban militarizálni a nynémet államot. Az EVK tervét azonban a francia baloldal a nemzetgyű-

lésben leszavazta. Így a nyugati hatalmak kénytelenek voltak más megoldáshoz folyamodni. 1954. szept. 28-a és okt. 3-a között Londonban kilenchatalmi értekezletet tartottak, amelyen a NATO-hoz való csatlakozásra szólították fel az NSZK-t. Az új nynémet haderő létszámát 500 000 főben jelölték meg, állományát pedig 12 hadosztályban rögzítették. E döntés alapján írta alá az NSZK 1954. okt. 23-án a *→párizsi szerződéseket*, melyek biztosították teljes jogú NATO-tagságát, s egyben jogi alapot teremtettek a ~-hez. 1955-ben létrehozták az NSZK hadügyminisztériumát, s ez év dec.-ben megszületett az első nagy fegyverszállítási egyezmény is: Bonn 700 millió dollár értékben vásárolt hadianyagot az USA-tól. A ~ első éveiben az NSZK külföldről vásárolt fegyvereket, s egyidejűleg előkészületeket tett a hazai fegyvergyártás megszervezésére. 1956. júl.-ban a nynémet kormány bevezette az általános hadkötelezettséget. Ezek a potsdami szerződés pontjaiba ütköző lépések kiváltották a világ haladó közvéleményének, a szocialista országoknak és főként a szerződés egyik aláíró államának, a SZU-nak a tiltakozását. Egyúttal az európai szocialista országok arra kényszerültek, hogy még 1955-ben létrehozzák a Varsói Szerződés Szervezetét, és azon belül gondoskodjanak a szocialista német állam, az NDK biztonságáról. / A nynémet haderő a világ egyik legjobban felszerelt hadseregévé vált szárazföldi, légi és haditengerészeti erőit tekintve egyaránt, sőt az amerikai szövetséges biztosította számára a harcászati atomhordozó eszközöket is. Jó néhány évig a nynémet katonai vezetés nem elégedett meg az atomhordozó eszközökkel, hanem atomrobbanófejeket is követelt. Ezt az amerikaiak megtagadták, mivel az atomfegyver átadása lehetetlenné tette volna a nynémet politikai és katonai vezetés ellenőrzését. Így az NSZK hadseregének nincsenek nukleáris töltetei, de az ország területén ezeket nagy számban elhelyezték. Közben a Ruhr-vidéken, a Felső-Rajna vidékén és az ország több más táján a NATO-hatalmak segítségével újra kiépült a nynémet hadiipar, amely jelenleg az ún. hadászati atomfegyverek kivételével minden korszerű harci járművet és fegyverrendszert képes nagy tömegben gyártani. A vezető NATO-körök úgy tekintenek a Bundeswehrre és az erősen exportképes nynémet hadiiparra, mint a NATO európai katonai potenciáljának fő tényezőjére. A nynémet hadiipar egyúttal az erősödő ny-európai hadiipari együttműködés alapja is.

Nyugat- (Spanyol) **Szahara függetlenségének kérdése:** a 16. sz.-tól spanyol függésben levő, arabok lakta terület dekolonizálásának nközi méretű ügye. / A II. vh. után a ny-afrikai arab államok függetlenné válásával Spanyol-Szahara térsége fegyveres összecsapások színhelye lett. 1958-ban Spanyolo. jelentős területeket adott vissza Marokkónak, de ez továbbra is területi követelésekkel élt. Ugyancsak igényt tartott ny-szaharai területekre Mauritánia. Az ENSZ Közgyűlésének 1966. és 1969. évi ülésszaka felszólította Spanyolo.-ot, hogy tartson népszavazást, ezt a spanyol kormány nem hajtotta végre, bár elvben kénytelen volt hozzájárulni. 1975-ben Spanyolo., Marokkó és Mauritánia Madridban megállapodott abban, hogy 1976. febr. 28-áig a spanyolok távoznak utolsó afrikai gyarmatukról, előzőleg pedig fokozatosan átadják a hatalmat a két arab országnak és a ny-szaharai képviselőtestületnek. Spanyolo, különleges jogokat kapott Ny-Szaharában. Algéria semmisnek tekintette a megállapodást. Marokkói és mauritániai csapatok megszállták az országot. 1976. febr. 26-án távoztak az utolsó spanyol csapatok. Febr. 27-én a terület teljes függetlenségéért küzdő erők harci szervezete, az 1973-ban alakított Polisario Front kikiáltotta a Szaharai Arab Demokratikus Közt.-ot. Ezt Algéria néhány

napon belül elismerte (Tindouf környékén területet bocsátott a Polisario rendelkezésére), de az Afrikai Egység Szervezete és az ENSZ nem avatkozott bele abba, hogy Marokkó és Mauritánia felosztotta egymás között a foszfátban és vasércben rendkívül gazdag területet, amelynek a NATO terveiben hadászati jelentősége is van. / A Polisario ezután algériai és líbiai segítséggel sivatagi partizánháborút folytatott, 1978-tól Franciao. is beavatkozott Marokkó és Mauritánia oldalán. Az 1978. júl.-i mauritániai államcsíny után a Polisario felfüggesztette akcióit Mauritániában. Az új kormány kijelentette, hogy ~-ben Marokkóval együtt jár el, s továbbra is igényli Franciao. légi támogatását.

O

OAPEC: →*Arab Olajexportáló Országok Szervezete*

OAS: →*Amerikai Államok Szervezete*

OCAM: →*Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet*

ODECA: →*Közép-amerikai Államok Szervezete*

Odera–Neisse-határ: az NDK és Lengyelo. államhatára. / A →*potsdami konferencia* 1945-ben előírta, hogy a német békeszerződés megkötéséig az Odera és a Neisse folyótól keletre fekvő volt német területeket nem a németo.-i szovjet megszállási övezethez csatolják, hanem a lengyel állam igazgatása alá helyezik, s onnan a német lakosságot a németo.-i megszállási övezetekbe telepítik át. Amikor világossá vált, hogy a német békeszerződés megkötése nehézségekbe ütközik, majd amikor 1949. okt.-ben megalakult az NDK, szükségessé vált e határkérdés végleges rendezése. Az NDK részéről Otto Grotewohl miniszterelnök, Lengyelo. részéről Józef Cyrankiewicz miniszterelnök által Zgorzelecben aláírt →*NDK–lengyel szerződés* (1950. júl. 6.) kimondta, hogy az ~ a két ország „sérthetetlen béke- és barátsági határa", s pontosan meghatározta a határvonalat. / Az ~ a II. vh. után kialakult európai területi realitások egyik kifejezője. A szocialista országok egyik fő követelése az NSZK-tól hosszú ideig az volt, hogy ismerje el a tényleges európai határokat, elsősorban az NDK és az NSZK közötti határt, valamint az ~-t. Lengyel részről az ~ elismerését a lengyel–nynémet tárgyalások központjába állították, és a megállapodások feltételévé tették. A Brandt-kormány 1970-ben a →*szovjet–NSZK szerződés*ben és a →*lengyel–NSZK szerződés*ben elismerte e határvonalat.

OEA: →*Amerikai Államok Szervezete*

OECD: →*Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet*

OEEC: →*Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet*

okinavai támaszpont: a Csendes-óceán nyugati részén levő Ryukyu-szk.-en levő USA-támaszpont. / 1945-ben az amerikai csapatok elfoglalták a Ryukyu-szk.-et. Japán akkori miniszterelnöke, Josida, 1951. szept. 8-án a San Franciscó-i különbéke-szerződésben Okinavát több más szigettel együtt átadta az USA-nak. Kennedy elnök rendelete 1962-ben elismerte, hogy a szigetek Japán fennhatósága alá tartoznak, de azt is kimondta, hogy nagy hadászati fontosságuk miatt továbbra is amerikai megszállás alatt maradnak. Okinaván az USA szárazföldi, légi és tengerészeti támaszpontot állított fel. Okinava és Japán lakossága több alkalommal tömegtüntetéseken követelte az amerikai közigazgatás megszüntetését, a támaszpontok kiürítését. A Szato-kormány 1967. nov.-ben kezdett tárgyalásokat az USA kormányával a Ryukyu-szk. visszaadásáról. Az 1969. nov.-ben tartott Nixon–Szato-tárgyalásról kiadott közleményben az USA ígéretet tett

arra, hogy 1972 végéig visszaadja a szigeteket Japánnak, ha az biztosítja, hogy a támaszpontok továbbra is eredeti céljukat szolgálják. A szigeteket végül is 1972. máj. 15-én vette át Japán. Az átadáskor Nixon elnök azt állította, hogy Okinaváról eltávolítják az amerikai nukleáris fegyvereket. Szükség esetén azonban az USA ismét tárolhat atomfegyvereket a bérleményként fenntartott támaszponton.

olajdollár: az olajtermelő országok által kölcsönadott pénz, ill. a róla szóló okmány. Az arab olajtermelő országok 1973-ban fölemelték az olaj árát, és így mintegy évi 80–100 milliárd dollár többletbevételhez jutottak. Ennek az összegnek egy részét a nközi pénzintézetek, bankok révén kölcsönadják a többi között a fejlett tőkésországoknak. A kölcsönről váltót, kötvényt, hitellevelet stb. állítanak ki, amely szintén adásvétel tárgya. A nközi hitelpénzpiacon az ~ nagy szerephez jutott.

olajpolitika: az egyik legfontosabb energiahordozó kitermelésével és értékesítésével kapcsolatos politika, amely legszembetűnőbben a világ kőolajkincsének mintegy 60%-ával rendelkező fejlődő – főleg arab – országok és a legtöbbet felhasználó fejlett tőkésországok közötti ellentétekben nyilvánul meg. Az olajtermelő fejlődő országok arra törekednek, hogy teljes mértékben rendelkezhessenek olajtartalékaikkal és az olajtermeléssel. A fejlett tőkésországok viszont, amelyek hosszú ideig kezükben tartották az olajforrásokat és -forgalmat, ragaszkodnak pozícióikhoz és profitjukhoz. / A világon az olaj árát a legrosszabb körülmények között kiaknázható olajkutak termelési költsége határozta meg (ezek Texasban vannak), s az arab országokban az olaj termelési költsége ennek egytizede, így a különbözetet főleg a →*nemzetközi olajkartell*ba tömörült monopóliumok kaparintották meg. Az olajjal rendelkező országok több lépést tettek jogaik kiharcolására. Sorra államosították az olajvállalatokat (1951–1953-ban Irán, 1973-ban Irak stb.); 1960-ban megalakították a →*Kőolajat Exportáló Országok Szervezetét* (OPEC); az 1967. évi izraeli–arab háború után átmenetileg olajembargót vezetett be több arab állam az USA, Nagy-Britannia és az NSZK ellen; 1968-ban létrehozták az →*Arab Olajexportáló Országok Szervezetét* (OAPEC); az OPEC-államok követelték és elérték, hogy nagyobb részesedést kapjanak az olajból származó haszonból; áremeléseket hajtottak végre (1970-ben 40%-kal, 1973-ban az eredeti négyszeresére emelték az árat, ez egybeesett a →*nyersanyagár-robbanás*sal, s ekkor újabb olajembargót vezettek be). Az olajembargót és az áremeléseket az olajmonopóliumok kihasználták, nagy profitokat szereztek. / Az OPEC-országok többségében jogilag az állam a kőolaj tulajdonosa, a külföldi monopóliumok vállalkozókként működnek itt. A ny-európai országok rá vannak utalva a közel-keleti olajra, szükségletük 70–80%-át innen szerzik be. Japán majdnem teljes olajszükségletét importálja, folytonosan növekedett – főként az energiapazarlás következtében – az USA olajimportja. Az európai tőkésországok kommunista pártjai a Brüsszelben, 1974. jan.-ban kiadott nyilatkozatukban megállapították: „Válságba jutott az az energetikai politika, amelyet a nagy, főként amerikai olajtársaságok és a ny-európai kormányok éveken át folytattak." A fejlett tőkésországok arra törekednek, hogy pozícióikat megtartsák és megegyezzenek az olajtermelőkkel – ennek egyik fő fóruma az →*Észak–Dél konferencia* –, továbbá, hogy összehangolják olaj- és általában energiapolitikájukat (→*tőkés hatalmak csúcskonferenciái*). Az ~-ban nagy szerepet adtak Szaúd-Arábiának és Iránnak. A legtöbb kőolajat termelő országok 1976-ban; millió tonnában:

SZU	509,3
Szaúd-Arábia	428,4
USA	401,6
Irán	296,5
Venezuela	119,6
Kuvait	108,6
Irak	107,7
Nigéria	102,7
Arab Emírségek	94,3
Líbia	92,8
Indonézia	74,0
Kanada	64,1
Algéria	49,1
Mexikó	40,8
Világ összesen	2840,0

OLAS: →*Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet*

olasz békeszerződés (1947): a →*párizsi békeszerződések* keretében 1947. febr. 10-én, Párizsban aláírt okmány. Olaszo. a békeszerződésben lemondott külbirtokairól: a Dodekanészosz-szk.-ről Görögo. javára, Eritreáról Etiópia javára, Sasenóról Albánia javára. Elismerte Albánia és Etiópia függetlenségét. Volt gyarmatainak: Líbiának, Eritreának és Szomáliának kérdését a párizsi békeszerződések keretében nem tudták rendezni, erre határozatot az ENSZ Közgyűlésének 1949., majd 1950. évi 4., ill. 5. ülésszaka hozott. Az ~ alapján Trieszt szabad terület lett, Isztria, Fiume és Zára jugoszláv fennhatóság alá került, és módosították az olasz–francia határt Franciao. javára. Trieszt szabad területet a Biztonsági Tanács felügyelete alá utalták, s kimondták a terület demilitarizálását és semlegesítését. A rendelkezések megvalósítása azonban elakadt, s végül is 1954-ben az érdekelt országok abban állapodtak meg, hogy a terület egyik része olasz, másik része pedig jugoszláv igazgatás alá kerül. A megállapodás ellenére az olaszok az 1970-es évek elején több alkalommal provokatív területi követelésekkel léptek fel Jugoszláviával szemben. A békeszerződés kötelezte Olaszo.-ot, hogy egy éven belül rombolja le határvédelmi objektumait, demilitarizálja földközi-tengeri szigeteit, részlegesen Szardíniát, Szicíliát és adriai-tengeri szigeteit is. Az ~ az olasz hadsereg létszámát 207 500 főben állapította meg, a harckocsik, hadihajók és repülőgépek számát korlátozta, megtiltotta nehézlövegek, különleges hatású és automatikus fegyvérek tartását. A szövetséges hatalmaknak előírta, hogy 90 napon belül vonják vissza katonáikat Olaszo.-ból. Az ~-hez csatolták a D-Tirolról szóló olasz–osztrák egyezményt is, amely szerint a terület Olaszo.-hoz tartozik, s a német nyelvű állampolgárok jogaikban teljesen egyenlőek az olasz lakossággal.

Olaszország nemzetközi helyzete: évtizedeken át főleg a NATO-hoz és a Közös Piachoz való tartozása határozta meg, ezzel együtt az 1970-es években növekvő mértékben hatottak az olasz külpolitikára a belső, kivált a súlyos gazdasági nehézségek legyőzését szolgáló törekvések. / Olaszo.-ban a fasizmus katonai veresége, a népi fölkelés és a náci megszállók kiuzése nyomán 1944-től antifasiszta koalíciós kormányok alakultak, amelyekben részt vettek a kommunisták és a szocialisták is. Az 1945. jún.-ban létrejött és a demokratikus megújulást céljául kitűző Parri-kormány jó kapcsolatok kiépítésére törekedett az USA-val és a SZU-val is. 1946. jún. 18-án kikiáltották a közt.-ot. A Kereszténydemokrata Párt azonban antidemokratikus és Amerika-barát irányvonalat követett, s ezt valósította meg a De Gasperi vezette első közt.-i kormány. Olaszo. 1947. febr. 10-én aláírta a békeszerződést (→*olasz békeszerződés*), s lemondott gyarmatairól. / 1947-ben a Marshall-segély fejében az USA azt a feltételt szabta De Gasperinek, hogy rekesszék ki a kormányból a baloldali erők képviselőit. De Gasperi kormánya nagy teret biztosított az

USA gazdasági, politikai és katonai behatolásának. Az olasz burzsoázia uralkodó köreinek politikáját a szélsőséges kommunista- és szovjetellenesség, az USA agresszív külpolitikai céljaival való azonosulás, a szocialista országokkal szemben folytatott imperialista tömbpolitika jellemezte. E hidegháborús politikának kedvezett a Vatikán szélsőségesen konzervatív magatartása is, ennek kialakításában elsődleges szerepe volt XII. Pius pápának (→ *Vatikán és a szocialista országok viszonya*). 1948. febr.-ban Olaszo. barátsági, kereskedelmi és tengerészeti egyezményt kötött az USA-val, jún.-ban hivatalosan csatlakozott a Marshall-segély elosztása és felhasználása fölötti ellenőrzésre létrehozott Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetéhez, 1949. ápr.-ban belépett a NATO-ba, 1949. máj.-ban pedig az Európa-tanácsba. 1950-ben kölcsönös védelmi szerződést kötött az USA-val, amely ennek alapján katonai támaszpontokat állított fel az ország területén. Olaszo. 1951. ápr.-ban tagja lett az Európai Szén- és Acélközösségnek. 1952. máj.-ban csatlakozott az Európai Védelmi Közösség tervéhez, de az olasz parlament a csatlakozást nem ratifikálta. Az olasz revansista erők az 1940-es évek végén területi igényekkel léptek fel Jugoszláviával szemben: Trieszt környékét követelték. Az ENSZ közvetítésével 1954-ben kompromisszumos megállapodás született: ennek értelmében Triesztet Olaszo.-hoz, környékét pedig Jugoszláviához csatolták. Ez utóbbi, az ún. B-zóna azóta is az olasz reakció revansista követeléseinek célpontja. / Noha De Gasperi 1953-ban a népi, baloldali erők, a széles tömegekre támaszkodó kommunisták választási sikerét követően lemondott, az utána sűrűn cserélődő olasz keresztényidemokrata kormányok nem szakítottak a reakciós nközi politikával. Az olasz kormány 1954. okt.-ben aláírta a →*párizsi szerződések*et. A termelés – főként az ipari termelés – rendkívül gyors ütemű fejlődése és a belső piac fölvevőképességének szűkössége miatt az olasz nagytőke erőteljesen támogatta az Európai Gazdasági Közösség tervét. Olaszo. 1957-ben alapító tagja lett a Közös Piacnak és az Euratomnak. / A Keresztényidemokrata Párt a kiélezodött belpolitikai helyzet nyomán 1962-től a szocialisták bevonásával az ún. középbal formula mellett szállt síkra. Ez a politika azoknak az olasz monopolista csoportoknak az érdekeit követte, amelyek a fennálló szövetségi rendszer keretében önállóbb gazdaság- és egyúttal külpolitikát akartak. Ennek jegyében alakult meg 1962. febr.-ban Fanfani első „középbal" kormánya, amelybe beléptek a Nenni vezette szocialisták. XXIII. János pápának a békés egymás mellett élést és a szocialista országokkal való kapcsolatok felvételét hirdető politikája kedvezően hatott a keresztényidemokraták álláspontjára. Az antidemokratikus belpolitika folytatása mellett változott a keresztényidemokraták külpolitikája, 1966-tól a SZU-hoz fűződő kapcsolatokban észrevehető változás állt be. Az olasz kormányok magukévá tették az európai biztonsági és együttműködési értekezlet összehívásának, majd a közép-európai fegyveres erők és fegyverzetek csökkentéséről szóló tárgyalások megtartásának gondolatát. 1970-ben az olasz kormány elismerte a Kínai Népközt.-ot, és diplomáciai kapcsolatra lépett vele. 1970. nov.-ben Gromiko szovjet külügyminiszter Rómában tett látogatásakor a békés egymás mellett élés elveit követve konzultációs megállapodást írt alá a két ország kormánya. Ez kiterjedt minden olyan kérdésre, amelynek megtárgyalásához kölcsönös érdek fűződik. A SZU és Olaszo. kapcsolatainak alakulására nagy hatással volt a gazdasági együttműködés; ennek jelentős eredménye volt a togliatti gépkocsigyár felépítése, valamint az a földgázszállítási megállapodás, amelynek értelmében a SZU csővezetéken juttatja el Olaszo.-nak ezt a fontos energiahordozót. Kedvezően fejlődtek Olaszo. kapcsolatai

más szocialista országokkal, így Magyaro.-gal is. / 1971. júl.-ban Olaszo. szerződést kötött Ausztriával D-Tirol kérdésében. Olaszo. 1973. jan.-ban elismerte az NDK-t. A közel-keleti konfliktusban a Moro-kormány óvakodott attól, hogy egyértelműen Izrael mellett álljon ki, így sikerült „különleges viszonyba" kerülnie az arab világgal. Ezt a politikát főként az a megfontolás diktálta, hogy nem akart elesni a gazdasági életében nélkülözhetetlen arab kőolajtól. Andreotti miniszterelnök kifejezte a kormánynak azt a szándékát is, hogy fejleszti kapcsolatait az afrikai országokkal. Olaszo. ismételten kiállt Libanon egysége, valamint Ciprus függetlensége és területi integritása mellett. / Noha az olasz külpolitikában a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatokban pozitív változások következtek be, a kereszténydemokraták és valamennyi „középbal" és „jobbközép" kormány külpolitikájának alapja maradt a NATO iránti hűség, az USA európai katonai jelenlétéhez való ragaszkodás és az EGK megerősítése. Az olasz kormány támogatta az Európai Parlament kibővítésének tervét. Görögo.-nak a NATO katonai szervezetéből való kilépése után és az Olasz Kommunista Párt politikai befolyásának növekedése láttán a NATO vezető körei hadászatilag és politikailag fokozott figyelmet fordítottak Olaszo.-ra. Az USA nyomást fejtett ki: 1975. nov.-ben Kissinger külügyminiszter révén tudtul adta, majd 1976-ban Ford elnök is kijelentette, hogy ellene van egy olyan olasz koalíciós kormány létrejöttének, amelyben a kommunisták is részt vesznek. Ebben az értelemben foglalt állást a tőkés hatalmak Puerto Ricó-i értekezlete is (*→Puerto Ricó-i doktrína*). Olaszo. demokratikus körei ezeket a lépéseket az olasz belügyekbe való beavatkozásnak minősítették.

olimpiai mozgalom: *→Nemzetközi Olimpiai Bizottság*

OPEC: *→Kőolajat Exportáló Országok Szervezete*

opportunizmus: polgári ideológiai áramlat a munkásmozgalomban, politikai behódolás az osztályharcban támadt nehézségek, az osztályellenség előtt. / Az ~ segíti az imperialista burzsoáziát abban a törekvésében, hogy integrálja a munkásosztályt az állammonopolista uralmi rendszerbe, a nközi osztályharcban pedig lefegyverezze a forradalmi erőket. Tagadja az osztályharcnak, a tőkés társadalmi rendszer forradalmi átalakításának és a proletárdiktatúrának a szükségességét. Fő politikai szerepe a kommunista és munkásmozgalom megosztása és a munkásosztály egyes részeinek a tőkés rendszerhez való politikai és ideológiai kapcs lása, napjainkban pedig kivált a szocialista országok egységének megbontása. Az opportunista áramlatok a jobboldali és a „baloldali" ~ különböző formáiban jelentkeznek. A jobboldali ~ az osztályharcot, így a nközi osztályharcot is a burzsoázia és a munkásosztály közötti osztálybéke hirdetésével cseréli föl. A „baloldali" ~ a marxizmus–leninizmus eltorzításának másik formája, elméletileg ultraforradalmi, politikailag pedig kalandor irányvonal. Mind a jobboldali, mind a „baloldali" ~ el.orzítja a szocialista forradalom lenini elméletét, egyaránt eltávolodik a proletár internacionalizmus elveitől, s engedményeket tesz a nacionalizmusnak, sőt olykor határozottan nacionalista álláspontot foglal el. A revizionizmus mint opportunista áramlat revízió alá veszi a marxizmus–leninizmus legfontosabb tételeit, megfosztja őket forradalmi tartalmuktól, s összefüggő elméleti rendszert fejleszt ki az opportunista politika támogatására. / Az ~-nak különféle társadalmi, gazdasági és politikai forrásai vannak. A kapitalizmus imperialista szakaszában minden fejlett tőkésországban kifejlődött a kivételezett munkásarisztokrácia és a munkásbürokrácia, s ez lett az ~ legfontosabb társa-

dalmi alapja. Táptalaja az is, hogy a forradalmi mozgalomban részt vevő nem proletár erők magukkal hozzák a proletár ideológiától eltérő nézeteiket és eszméiket. Az ~, a reformista illúziók kifejlődését elősegítik a tőkés gazdasági konjunktúra, a balos hangulatokét pedig a gazdasági nehézségek időszakai. A burzsoáziának a munkásosztályra kifejtett nyomása és a tőkés társadalom uralkodó osztályainak politikájában és taktikájában bekövetkező változások ugyancsak elősegítik az ~ fennmaradását. A monopolista burzsoázia azt az illúziót terjeszti, hogy a dolgozók minden céljukat elérhetik a tőkés rendszer forradalmi átalakítása nélkül. A jelenkori revizionizmus politikai forrásai közé tartozik továbbá a nközi helyzet téves megítélése, a mai nközi osztályharc lényegének, formáinak és módszereinek, a szocializmus és az imperializmus harcának, valamint a SZU, ill. a szocialista világrendszer e harcban betöltött szerepének téves értelmezése. Mind a jobboldali, mind a „baloldali" opportunisták támadják a valóságos, már létező szocializmust, nem ismerik el kivívott eredményeit, és a szocialista országok közössége ellen vannak. A szovjetellenesség a jobboldali és a „baloldali" ~ platformjának közös alapja, s az imperializmus támogatja a szovjetellenesség minden megnyilvánulását. / A szocialista országok kormányzó kommunista pártjaiba, ahogy ezt az elmúlt évtizedek tapasztalatai megmutatták, ugyancsak behatolhat a polgári ideológia, az ~. Bármiféle elhajlás ezeknek a pártoknak az esetében a legveszélyesebb, hiszen politikájuk hibái nem korlátozódnak az elméleti vagy politikai viták területére, hanem elkerülhetetlenül a politikai gyakorlatban jelentkeznek, így egyes szocialista országok külpolitikájában, nközi tevékenységében, s károsan hatnak a két világrendszer osztályharcának erőviszonyaira. A szocialista országokban fellépő jobboldali ~, revizionizmus veszélyességét teljes mértékben példázták az 1956. évi magyaro.-i és az 1968. évi csehszlovákiai ellenforradalmi, szocializmusellenes események. A maoista politika, az ~-nak ez a balos-dogmatikus és szovjetellenes, nacionalista formája, mely a leggyakrabban megalkuszik az imperializmussal, mérhetetlen károkat okoz a szocializmus erőinek, a világforradalmi mozgalomnak, az antiimperialista harcnak. / A kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása elemezte az opportunista nézetek politikai szerepét és megnyilvánulásait, s rámutatott arra, milyen nagy mértékben ártalmára van az ~ a nközi kommunista mozgalomnak, egyszersmind a széles körű imperialistaellenes akcióknak. A tanácskozás állást foglalt amellett, hogy a kommunisták a konkrét helyzetnek megfelelően harcolni fognak az elmélet és a politika jobboldali és „baloldali" opportunista eltorzítása ellen.

OPW: →*Közös Tehervagonpark*

orbitális rakéta: →*rakétafegyverek*

osztrák államszerződés (1955): a SZU, az USA, Nagy-Britannia, Franciao. és Ausztria külügyminiszterei által 1955. máj. 15-én, Bécsben aláírt szerződés Ausztriának mint független és demokratikus államnak az elismeréséről. / Az Anschlusszal a hitleri Németo. uralma alá került Ausztria státusa a II. vh. után szerződési rendezésre szorult. E rendezést a SZU éveken át szorgalmazta, de a nyugati hatalmak mindig akadályokat gördítettek elé, nem akarván lemondani ny-ausztriai megszállási övezetük katonai felhasználásáról. Végül is 1955. ápr.-ban szovjet–osztrák megállapodás jött létre Moszkvában a szerződés egyes fontos rendelkezéseiről. / Az ~ helyreállította Ausztria függetlenségét és szuverenitását, és véget vetett a négyhatalmi megszállásnak. A szerződő felek kötelezték magukat, hogy „tiszteletben tartják Ausztria függetlenségét és területi integritását". Az ~ 4. cikkelye

eltilt mindennemű politikai vagy gazdasági egyesülést vagy ide vezethető cselekményt Ausztria és Németo. között. A katonai vonatkozású rendelkezések megtiltják, hogy a náci párt volt tagjait és a hitleri hadsereg volt tisztjeit felvegyék az osztrák hadseregbe, s Ausztria nem birtokolhat, ill. nem állíthat elő atomfegyvereket, s általában tömegpusztító fegyvereket. Az ~ kötelezi az osztrák államot, hogy akadályozzon meg mindenféle fasiszta és militarista tevékenységet területén, garantálja viszont az osztrák állampolgárok demokratikus jogait. Gazdasági téren: vissza kellett szolgáltatni Ausztriának a német tulajdonba került vagyontárgyait, s – mérsékelt térítés ellenében – a szovjet tulajdonban volt vállalatokat, az olajmezőket és a Duna-hajózási Társaság vagyonát. Ausztria viszont a visszakapott volt német vagyon tulajdonjogát semmilyen német jogi vagy természetes személynek nem adhatja át, s nem adhatja idegen tulajdonba olajmezőit és olajfinomító üzemeit. / Miután a szerződés érvénybe lépett, és a megszálló csapatok elhagyták az ország területét, az osztrák parlament 1955. okt. 26-án törvényt fogadott el Ausztria állandó semlegességéről (nem csatlakozik katonai tömbökhöz és nem engedi meg területén idegen támaszpontok felállítását), s ezt az ~-t aláíró hatalmak külön-külön kiadott nyilatkozatokban elismerték.

ökológiai válság: a természetes környezet fokozódó szennyeződése és pusztulása, aminek következtében megromlanak az ember létkörülményei, sőt maga a termelés is veszélybe kerül. A legsúlyosabb probléma a vizek és a levegő minőségének romlása. / Erősen jelentkeztek az ~ jelei a fejlett tőkésországokban, s az USA-ban, Japánban, az NSZK-ban, Svédo.-ban már politikai tényezővé váltak a tömegek környezetvédelmi követelései. Itt az 1950-es évekig nem fordítottak gondot a kialakuló ~ elleni küzdelemre, az állammonopolista szabályozásnak egy új iránya alakult ki: ez a környezet helyreállítására és védelmére vonatkozó intézkedéseket foglalja magában. / A természetes környezet védelme fontos feladatokat jelöl ki minden iparilag fejlett országnak, így a szocialista országoknak is. A szocialista országok tervgazdálkodása könnyebben tud megbirkózni a szennyeződés problémáival, mint a tőkés gazdaság és társadalom. Lehetőségük van arra, hogy az ipar fejlesztése során kellő figyelemmel legyenek az össztársadalmi érdekekre olyan értelemben is, hogy a levegő és a vizek ne szennyeződjenek, hogy ne rombolják és ne csúfítsák el a természetes környezetet. Ebben is nagy jelentőségű a szocialista országok összefogása. 1971. ápr.-ban a KGST-tagállamok tudományos-műszaki együttműködési egyezményt írtak alá, ez intézkedések kidolgozását irányozza elő a természet védelmére. 1972 őszén a SZU Legfelsőbb Tanácsa megbízta a minisztertanácsot, hogy dolgozzon ki megfelelő rendszabályokat, s építse be őket az éves és a hosszú lejáratú tervekbe. Ilyen rendelkezéseket hoztak más szocialista államokban is. Hazánkban a természet védelméről fontos kormányrendeletek jelentek meg, az MTA pedig elkészítette e feladattal kapcsolatban a távlati kutatási tervet. / A környezetvédelem nközi kérdéssé és feladattá vált. A szocialista országok többször kinyilvánították készségüket környezetvédelmi együttműködésre, sőt már kötöttek is ilyen egyezményeket (pl. a szovjet-amerikai egyezmény). A környezetvédelemben – mint az emberiség általános problémáival foglalkozó világszervezet – fontos munkát végez az ENSZ. 1972-ben 112 ország részvételével megrendezte Stockholmban az első környezetvédelmi konferenciát, s ez elfogadta az Emberi Környezet Deklarációját, kidolgozott továbbá egy akcióprogramot a kormányok részére. Az ENSZ Közgyűlésének 27. ülésszaka 1972-ben elfogadta e deklarációt, és döntést hozott az → *ENSZ Környezetvédelmi Prog-*

ramja (UNEP) elnevezésű szervezet létrehozásáról. Fontos munkát végeznek e téren az ENSZ különböző szakosított szervezetei is.

önrendelkezési jog: minden népnek és nemzetnek az a joga, hogy önállóan válassza meg állami létének és társadalmi rendszerének formáját. Minden állam kötelessége, hogy tisztelje az ~-ot, és érvényesülését előmozdítsa. / Politikai elvként a nemzetek ~-a a kapitalizmus kialakulásának idején született meg. Miként Marx és Engels megállapította, a kapitalizmus a társadalmi fejlődés polgári korszakának elkerülhetetlen termékeként, ill. formájaként létrehozta a burzsoá nemzeteket. Minthogy az imperializmusban a monopolista burzsoáziát a saját népeinek kizsákmányolására, a más népek elnyomására és a gyarmatok kifosztására való fokozott törekvés jellemzi, a népek ~-a a nközi munkásmozgalomnak és a nemzeti felszabadító mozgalomnak egyik fő követelése lett. Lenin számos írásában foglalkozott az ~-gal. Az Októberi Forradalommal az ~ fejlődésében új történelmi szakasz kezdődött meg, s ez már a fiatal szovjethatalom első dekrétumaiban megnyilvánult, kiváltképp az Oroszo. népeinek jogairól 1917. nov. 15-én közzétett deklarációban. Oroszo. népei maguk választották meg állami létük formáit. A szovjetközt.-ok önkéntes egyesülése az ~ megvalósulásának nagy történelmi példája. A korlátozott polgári nemzetiségi joggal ellentétben az ~ marxista–leninista értelmezésben egyértelműen magában foglalja kivétel nélkül minden népnek és nemzetnek jogát az önálló állami létre, beleértve az elszakadás jogát, de azt a jogot is, hogy a teljes egyenlőség alapján tetszés szerinti formában más népekkel, ill. nemzetekkel államilag egyesüljön. A marxizmus–leninizmus az ~-ot szorosan összeköti a társadalmi haladásért folyó küzdelemmel, valamint a népek és államok békés kapcsolatainak megteremtésével. Ennek alapján vizsgálja, hogy célszerű-e valamely adott helyzetben valamely nemzetnek a különválása. Az elszakadás jogát adott esetben alárendeli a társadalmi haladás általános és magasabb érdekeinek. / A SZU, a nközi munkásosztály és a nemzeti felszabadító mozgalom erőfeszítéseinek eredményeképpen az ~ az általános demokratikus nközi jog egyik legfontosabb alapelve lett. Világosan elismerte az ENSZ Alapokmánya (1. cikkely), és továbbfejlesztették az ENSZ Közgyűlésének a gyarmati országok és népek függetlenségének biztosításáról szóló nyilatkozata 1960-ban, az emberi jogok egyezségokmányai 1966-ban és a nközi jog alapelveiről szóló nyilatkozat 1970-ben.

Összafrikai Szakszervezeti Szövetség (All African Trade Union Federation, AATUF; Union Syndicale Panafricaine, USPA – Casablanca): az afrikai haladó szakszervezetek autonóm központja. 1961-ben Casablancában alakult 35 afrikai szakszervezeti központ részvételével, azzal a céllal, hogy egyesítse a haladó afrikai szakszervezeti mozgalmat a kontinens dolgozóinak érdekeiért vívott harcban. Fő programja: harc a gyarmatosítás minden formája ellen, valamennyi afrikai nép függetlenségének kivívásáért és megszilárdításáért, a dolgozók követeléseiért, a szakszervezeti jogokért. Tevékenységét nehezíti, hogy a →*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége* és a →*Munka Világszövetsége* afrikai regionális irodákat létesített, amelyek a kevésbé haladó szakszervezeteket támogatva akadályozzák az egységes, haladó szakszervezeti központ létrehozását. Az ~ együttműködik a →*Szakszervezeti Világszövetséggel*.

ötödik hadoszlop: idegen. legtöbbször ellenséges állam ügynöksége, szervezete valamelyik országban, ahol romboló munkát fejt ki. Háború esetén a hátországban működő ellenséges felforgató erők gyűjtőneve. Az elnevezés a spanyol polgárhábo-

rúból származik, ekkor a Madrid ellen támadó négy fasiszta hadoszlopon kívül a fővárosban működött az ötödik, az illegális francoista ügynökség.

ötödik köztársaság: az 1958-ban Franciao.-ban létrejött közt.-i rendszer. Franciao. története során az első közt.-i rendszer 1792-től 1799-ig, a második 1848-tól 1852-ig, a harmadik 1870-től 1940-ig, a negyedik 1944-től 1958-ig tartott, az ~ pedig 1958. dec.-ben de Gaulle hatalomra kerülésével jött létre. Ez utóbbi az államfőnek egyszemélyi hatalmat adott. Az ~ a francia monopoltőke uralmát korszerűsítette, s annak érdekeit testesíti meg. Külpolitikájában saját hatalmi céljainak követésével együtt, a nközi együttműködésre nézve több kedvező lépést is tett *(→Franciaország külpolitikája)*.

P

pacifikálás: 1. fölkelés elfojtása, az elnyomó rendszer visszaállítása fegyveres erőkkel, büntető rendszabályokkal; 2. meghódított országban a honi fegyveres ellenállás felszámolása. Pl. ~-sal hódították meg az imperialista nagyhatalmak gyarmataikat. A ~ módszerét használták az amerikaiak D-Vietnamban, amikor a felszabadító harc megakadályozása, sőt megelőzése végett erőszakkal kényszerítették a lakosságot ún. →*stratégiai falvak*ba.

pakisztáni–indiai háborúk: →*indiai–pakisztáni háborúk*

Pakisztán kettéválása (1971): a vallási alapon mesterségesen életre hívott, területileg nem összefüggő államnak, Pakisztánnak 1971. dec.-ben történt kettészakadása Pakisztánra (a volt Ny-Pakisztán), valamint Bangladesre (a volt K-Pakisztán), ill. ez utóbbinak önálló, független állammá alakulása. / Pakisztán uralkodó körei K-Pakisztánt gyarmatként nyomták el és zsákmányolták ki. Ez késztette a Mudzsibur Rahman vezette Avami Ligát – amely voltaképp a közbülső rétegek érdekeit képviselte, s az 1970. dec.-ben megtartott választásból győztesen került ki – arra, hogy polgári demokratikus reformokat és az egységes állam keretein belül autonómiát követeljen K-Pakisztánnak. A központi kormány a jogos követelések teljesítése helyett 1971. márc.-ban csaknem 100 000 főnyi fegyveres erővel K-Pakisztánra támadt. Mudzsibur Rahmant letartóztatták, az Avami Ligát betiltották. 1971. ápr.-ban az Avami Liga szabadon maradt vezetői kikiáltották a független k-pakisztáni államot. A pakisztáni csapatok alig háromnegyed év alatt több mint 3 millió embert gyilkoltak meg, nyomorítottak meg vagy börtönöztek be K-Pakisztánban. Csaknem 10 millió ember menekült Indiába. A népirtó háborúra K-Pakisztán bengáli nemzetiségű népe a hazafias, demokratikus pártok – az Avami Liga haladó szárnya, a Nemzeti Avami Párt és Banglades Kommunista Pártja – vezetésével függetlenségi harccal válaszolt. A hazafias erők fegyveres alakulataiban (Mukti Bahini) 1971 nyarán már 50–60 000 fiatal küzdött. A bengáli hazafiak az indiai hadsereg segítségével – miután Pakisztán 1971. dec.-ben Indiát megtámadta – a háborúvá szélesedő harcokban fegyverletételre kényszerítették a pakisztáni csapatokat. Ezt követően 1971. dec. 22-én az Avami Liga képviselőiből alakult kormány Daccában, az új állam fővárosában, átvette Banglades ügyeinek irányítását. 1972. jan.-ban a börtönből kiszabadult Mudzsibur Rahman lett a miniszterelnök. / Bangladesben megindult az újjáépítés, haladó intézkedéseket, így kiterjedt államosításokat hajtottak végre, megszabták a földtulajdon, majd a magánberuházások felső határát; a külpolitikában pedig a békés egymás mellett élés elvei mellett kötelezte el magát a kormány. Később polarizáció kezdődött meg, egyfelől az Avami Liga haladó vezetői, Banglades Kommunista Pártja és a Nemzeti Avami Párt, másfelől a reakció, a SZU-val és Indiával ellenséges elemek, köztük az Avami Liga egyes csoportjai és ultrabaloldali elemek között. 1975-ben alkotmánymódosítással elnöki kormányzást vezettek

be. 1975. aug.-ban államcsíny zajlott le, melynek során megölték Mudzsibur Rahmant, és katonai diktatúrát vezettek be. / 1972-ben Banglades felvételét kérte az ENSZ-be, ezt akkor a kínai vétó megakadályozta, s a felvételt csak 1974-ben szavazták meg. 1974. febr.-ban Pakisztán és Banglades kölcsönösen elismerte egymást, és 1974. ápr.-ban a két ország és India egyezményt kötött, amelyben hangsúlyozták, hogy a jövőben az országuk közötti kapcsolatok elmélyítésén, a szilárd és tartós béke megteremtésén fognak munkálkodni.

palesztin felszabadítási mozgalom: az Izrael Államtól a palesztinai háború (1948–1949) és az →*izraeli–arab háborúk* során elűzött palesztin nép törvényes nemzeti jogainak visszaszerzéséért folytatott politikai és fegyveres harc. / Központi szervezete a Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ). Legfontosabb tagszervezetei: al-Fatah, Palesztinai Demokratikus Felszabadítási Front, al-Száika, Palesztinai Népi Felszabadítási Front, Arab Felszabadítási Front, Akciószervezet Palesztina Felszabadítására, Palesztinai Nemzeti Front (a megszállt Ciszjordániában működő szervezetek egységfrontja), és a Palesztinai Felszabadító Hadsereg. Ez utóbbi a →*palesztin menekültek*nek az Izrael elleni fegyveres harcra alakult partizánegységeiből nőtt ki. A PFSZ-t a kairói arab csúcsértekezlet határozata nyomán 1964. máj. 28-án hozta létre a Jeruzsálemben megtartott Palesztinai Nemzeti Kongresszus. A PFSZ-t hivatalosan elismerte minden arab állam, és több ország ismerte el, mint ahány diplomáciai kapcsolatot tart fenn Izraellal. Képviselete van az Arab Ligában, irodái működnek az arab fővárosokban, a szocialista államokban, közöttük hazánkban, továbbá az USA-ban, Angliában, az NSZK-ban, Olaszo.-ban, a Kínai Népközt.-ban, és más országokban. Elvileg a PFSZ Végrehajtó Bizottságának van alárendelve a Palesztinai Felszabadító Hadsereg. Maga a PFSZ az 1964. jan.-i első arab csúcsértekezlet határozata alapján alakult meg, lényegében az egyiptomi politika eszközeként. A PFSZ „palesztinizálásában", vagyis önállósulásában jelentős szerepe volt az 1965-ben létrejött al-Fatahnak. A ~ szervezett fegyveres harca 1965. jan. 1-én indult meg. Az al-Fatah első jelentős fegyverténye az 1968. márc.-i karamehi csata volt, akkor a palesztin fegyveresek visszaverték a Jordánia ellen intézett izraeli támadást. A Palesztinai Nemzeti Tanács (a különböző irányzatú és ideológiájú felszabadító szervezetek tevékenységének összehangolására hivatott, részben parlamenti jellegű szerv) 1969. febr.-ban megtartott ülésén megválasztották a PFSZ új vezetőségét, s ebbe bekerültek az al-Fatah, az al-Száika és más ellenálló szervezetek képviselői. A Palesztinai Nemzeti Tanács 1970. máj.–jún.-i ülésszakán alakították meg a 27 tagú Központi Bizottságot, amelyben a 11 nagyobb ellenállási szervezet vezetői vettek részt. A Központi Bizottság elnökévé Jasszer Arafatot választották meg. / Az 1970. aug.-ban aláírt tűzszünet után a ~ kívül rekedt a megszállt arab területek felszabadításáért folytatott küzdelem közös frontján. A PFSZ nem volt felkészülve a harc politikai eszközökkel való folytatására, és soraiban szakadás következett be. 1970–1971-ben Husszein jordániai király sorozatos támadásokat indított a palesztin menekültek és partizánok ellen, akiket végül is Husszein beduincsapatai kiszorították Jordánia területéről *(→ Jordánia és a palesztin kérdés)*. Katonai bázisaikat akkor Szíria és Libanon területére helyezték át. Izrael 1972 óta Libanon ellen is sorozatos támadásokat hajtott végre, hogy meggyöngítse az ország területén tartózkodó partizánokat, egyúttal ellenük hangolja a libanoni lakosságot és a hatóságokat. Az erősen meggyöngült ~ tekintélyének nagy kárt okoztak a Fekete Szeptember nevű szélsőséges szervezet kíméletlen terrorakciói is. Ezektől a PFSZ ugyan mindig elhatárolta magát, de ezek az ak-

ciók ürügyet adtak Izraelnak újabb agresszív cselekményekre. 1972. nov.-ben Bejrútban 14 arab ország küldöttségei megalakították az Arab Népi Frontot, amely síkraszállt azért, hogy minden arab országban biztosítsák a ~ katonai, politikai és szervezeti feltételeit. Arafat a Palesztinai Nemzeti Tanács 1973. ápr.-i kongresszusán ismét kísérletet tett a különböző ellenállási szervezetek egységének megteremtésére. Ennek nyomán határozták el a palesztin partizánegységek összevonása alapján egy népi forradalmi hadsereg szervezését, ill. központi információs tanács felállítását, de elmulasztották a lehetőségeknek megfelelő új reális program kidolgozását. Míg az arab világban erősödött az igazságos politikai rendezés útjának keresése és a palesztin nép törvényes jogainak ezzel összefüggő kivívásáért folyó küzdelem, a ~, bár teljesen nem utasította el, mint korábban, a politikai harcot, kitartott azon irányvonal mellett, hogy a ~ egyetlen eredményes útja az Izrael elleni fegyveres harc, a hosszan tartó népi háború, s hogy ennek eredményeként olyan egyesített palesztin állam jönne létre, amelynek területén egyenjogúan élhetnek együtt zsidók és arabok. Az arab államokhoz való viszonyt illetően a PFSZ-be tömörült szervezetek között heves viták dúltak. A legjelentősebb szervezet, az al-Fatah, az arab országok belügyeibe való be nem avatkozás elve mellett szállt síkra; a magát marxistának valló, 1967-ben alakult PFLP (Palesztinai Népi Felszabadítási Front) viszont céljainak elérését az egész arab világ forradalmasodásától várta. A PFLP ugyanakkor a békés rendezést elutasító csoport (Elutasítás Frontja) vezető ereje lett. A PFLP-ből kiszakadt DFLP (Palesztinai Demokratikus Felszabadítási Front) a tényleges marxista szervezet; a tárgyalásos rendezés híve, kapcsolatot teremtett az arab világ kommunista pártjaival és az Izraeli Kommunista Párttal. A palesztin kommunisták Ciszjordánia kommunistáinak szervezetében tömörültek, amely a Jordániai Kommunista Párt szekciójaként a megszállt területeken működő Palesztinai Nemzeti Front vezető ereje. / Az 1973. okt.-i háborút követően reális lehetőség nyílt a palesztin probléma igazságos rendezésére. A PFSZ-ben széles körű eszmecsere és vita bontakozott ki az ellenállási mozgalomnak a válság politikai rendezésének időszakában követendő stratégiájáról. A PFSZ-be tömörült szervezetek többsége, elsősorban az al-Fatah, annak a véleményének adott hangot, hogy a ~-nak alkalmazkodnia kell a negyedik izraeli–arab háború után született új realitásokhoz, részt kell vennie a béketárgyalásokon, ideiglenes palesztin kormányt kell létrehoznia, s a béketárgyalások eredményeképpen az izraeli megszállás alól felszabaduló Ciszjordániában és a gázai övezetben kell megteremtenie a palesztin államot. Ezt az új, rugalmas álláspontot a Palesztinai Nemzeti Tanács 1974. jún.-i ülésének tízpontos programja rögzítette. Néhány szervezet azonban továbbra is a kizárólagos fegyveres harc folytatását hirdette. Az 1973. nov.-i algíri, majd az 1974. okt.-i rabati arab csúcsértekezlet a PFSZ-t ismerte el a palesztin nép egyedüli törvényes képviselőjének, keresztülhúzva ezzel Husszein számításait, aki az Egyesült Arab Királyság megteremtése végett igényt tartott erre a szerepre *(→Husszein-terv)*. A PFSZ új, reális programja valóságos politikai és diplomáciai frontáttöréshez vezetett, fokozatosan megszűntek a haladó erőknek és a nközi közvéleménynek a mozgalommal kapcsolatos korábbi fenntartásai. Ez tükröződött az Arafat 1974. aug.-i moszkvai látogatása alkalmával kiadott közleményben, s ennek nyomán mindinkább erősödtek a szovjet–palesztin kapcsolatok. Arafat 1974. nov.-ben felszólalt az ENSZ Közgyűlésének ülésszakán, ez a PFSZ-nak megfigyelői státust adott, és határozatban ismerte el a palesztin nép nemzeti jogait. A PFSZ tekintélyét nagyban növelték az 1976. ápr.-i ciszjordániai községi választá-

sok, amelyeken a szavazók közel 80%-a az izraeli megszálló hatóságok terrorja ellenére a PFSZ vezette Palesztinai Nemzeti Frontra szavazott. Az amerikai imperializmus és Izrael, a PFSZ további megerősödésétől tartva, ellenoffenzívába kezdett, s jelentős szerepet vitt 1975-ben a →*libanoni polgárháború* kirobbantásában, ami a palesztin mozgalom szétzúzásával fenyegetett. A PFSZ súlyos vérveszteségei ellenére ez nem következett be, sőt 1977 tavaszától-nyarától mindinkább előtérbe került a PFSZ részvételének kérdése a felújítandó →*genfi közel-keleti békeértekezlet*en. / A PFSZ üdvözölte az 1977. okt.-i közös szovjet–amerikai nyilatkozatot, amely sürgette a genfi konferencia mielőbbi összehívását, és amelyben az USA első ízben ismerte el a palesztin nép nemzeti jogait. Újabb nehéz helyzetbe hozták az ~-at Szadat egyiptomi elnök 1977. nov.-i jeruzsálemi útja és az ezt követő →*egyiptomi–izraeli különtárgyalások*. Az amerikai imperializmustól és az arab reakciótól támogatott egyiptomi–izraeli közeledés elsődleges célja a genfi közel-keleti békekonferenciát megkerülő, az arab összefogást gyengítő, a SZU-t kirekesztő és a palesztinokat kisemmiző „amerikai béke" létrehozása volt. Az Izrael által 1977. dec.-ben közzétett →*Begin-terv* a palesztinoknak fiktív autonómiát adva (választhatnak az izraeli és a jordániai állampolgárság között) akarta fenntartani a megszállási rendszert Ciszjordániában és a gázai övezetben. A PFSZ ebben a helyzetben élesen elutasította az egyiptomi–izraeli közeledést és a Begin-tervet, s a haladó arab országok, a SZU és a többi szocialista állam támogatásával mozgósította erőit nemzeti jogai védelmében. Az egyiptomi–izraeli különtárgyalások megrekedése szorosan összefüggött azzal a figyelemelterelést is szolgáló izraeli támadással, amely 1978-ban érte Libanont, s főként a PFSZ gyengítését tűzte ki célul. A ~-at nemcsak Izrael részéről fenyegeti veszély. A reakciós arab államok, elsősorban Szaúd-Arábia, az al-Fatah jobbszárnyát támogatva törekszenek a baloldal gyengítésére, s annak elérésére, hogy a PFSZ konzervatív szervezetté változva lemondjon az önálló palesztin államról, és elfogadja Jordánia gyámságát.

palesztin menekültek: az Izrael Államból és az általa elfoglalt területekről elűzött palesztinai arab lakosság. / A zsidó közösség cionista vezetői már az 1947. évi, Palesztinát két önálló államra osztó ENSZ-határozat után kitört háborúban – a „tiszta zsidó állam" megteremtésére törekedve – terrorista akciókkal a tervezett zsidó állam (→*Izrael Állam létrehozása*) palesztinai arab lakosságának tömegeit űzték el. Az 1948–1949. évi, első izraeli–arab háborúban – amelynek során Izrael bekebelezte a tervezett palesztin arab állam egy részét – hatalmas méretűvé vált a palesztinai arabok menekülése: kb. 800 000-en jutottak akkor erre a sorsra. Nagy részüket az izraeliek űzték el otthonukból. Transzjordániába, miután ez elfoglalta Palesztinának a Jordánon inneni részét, nagyobb számú palesztin menekült került, mint amennyi lakosa az országnak megelőzően volt (→*Jordánia és a palesztin kérdés*). Izrael 1967. évi agresszió-jája következtében az egykori Palesztina egész területe izraeli ellenőrzés alá került, és a ciszjordániai palesztinok százezrei kényszerültek elhagyni otthonaikat. 1978 elején a ~ száma – leszármazottaikkal együtt – megközelítette a 3,5 milliót. Közülük mintegy 1,6 millió élt a tulajdonképpeni Izraelban és az általa megszállt területeken, a többi az arab országokban (a legtöbb Jordániában), jelentős részük továbbra is nyomorúságos menekülttáborokban. A ~-nek mint – Izraelt leszámítva – e térség legműveltebb népének ugyanakkor fontos szerepük van az őket befogadó országok gazdasági életében. A PFSZ Libanonban jelentős infrastruktúrát épített ki: kórházai, iskolái, üzletei vannak, több ezren dolgoznak üzemeikben és műhelyeikben. Több

százezren vannak olyanok, akik a sorozatos izraeli támadások következtében kétszer, sőt háromszor kényszerültek továbbmenekülni a megszálló csapatok elől. Izrael sorozatos támadásokat intézett a palesztin ellenállási mozgalom libanoni támaszpontjai, az ottani palesztin menekülttáborok ellen. Libanonban – itt 250–300 000 palesztin menekült élt – a palesztin felszabadító mozgalom 1969-ben és 1973-ban szabályozta a ~ jelenlétét az országban. 1978. márc.-ban a →*Libanon elleni izraeli támadás* következtében az itteni ~ túlnyomó többsége É-Libanonba szorult vissza. / Az ENSZ Közgyűlése 1948-ban, a fegyverszünet után, majd pedig 1963-ban határozatban kötelezte Izraelt az arab menekültek visszafogadására vagy méltányos kártalanítására. Izrael nem volt hajlandó teljesíteni ezeket a határozatokat. A ~ ellátására és gondozására külön ENSZ-szervezet (UNRWA) alakult. A Biztonsági Tanács 1967. nov. 22-i határozata, amellett, hogy az Izrael által megszállt arab területek kiürítésére szólított fel, a palesztin kérdést még mindig menekültkérdésnek minősítette. A Palesztinai Felszabadítási Szervezet ezért nem hajlandó elfogadni a Biztonsági Tanács 242. számú határozatát. A →*palesztin felszabadítási mozgalom* erősödésével a ~ kérdése mindinkább nemzeti kérdéssé lett. Az 1973. okt.-i közel-keleti háborúnak véget vető – közös szovjet–amerikai indítványra hozott – 338. számú BT-határozat már a palesztin nemzeti jogok érvényesítését hangsúlyozta. Ugyanebben a szellemben fogalmazódott az ENSZ Közgyűlésének 1974. nov.-i határozata a palesztin jogokról, 1975. évi határozata a palesztin nép jogáról saját állam alakításáról, valamint az 1977. okt.-i közös szovjet–amerikai nyilatkozat a közel-keleti rendezés elveiről.

Pánafrikai Ifjúsági Mozgalom (Mouvement Panafricain de la Jeunesse – Algír): az 1962-ben alakult szervezet Afrika 40 ifjúsági szervezetét tömöríti. Célja, hogy Afrika ifjúságát harcra mozgósítsa a gyarmati rendszer, a neokolonializmus és a faji megkülönböztetés ellen, s egyúttal koordinálja a tagszervezetek tevékenységét. Fő szerve a Kongresszus, amely megválasztja a 15 tagszervezet képviselőiből álló Végrehajtó Bizottságot. A folyó ügyeket a Főtitkárság intézi. A ~ jelentős megmozdulása volt az 1972. júl.-ban Tuniszban tartott pánafrikai ifjúsági fesztivál (34 afrikai ország mintegy 3000 fiatalja vett részt rajta), ahol a résztvevők tanúságot tettek a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás iránti elkötelezettségükről. A ~-nak jó kapcsolatai vannak a →*Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*gel.

pánafrikanizmus: eredetileg az amerikai négerek mozgalma egy jövendő egységes afrikai hazába való visszatelepülésük kevéssé körvonalazott programjával. 1900-ban rendezték meg az első pánafrikai konferenciát. A mozgalom kezdeményezője H. Sylvester-Williams trinidadi ügyvéd volt, s egyik legaktívabb szervezője W. E. B. Du Bois amerikai néger történészprofesszor. A ~ legjelentősebb megmozdulása az 1945-ben, Manchesterben megrendezett V. pánafrikai kongresszus volt; ezen az amerikai Du Bois mellett már jelentős számban vettek részt fekete-afrikai politikusok is, pl. Nkrumah, Kenyatta. Itt jelentkezett először nyíltan marxista irányzat is a ~ mozgalmában. Fő céllá a fekete-afrikai államok önálló politikai mozgalmainak és afrikai egységszervezeteinek a létrehozása vált, továbbá a Fekete-Afrikában akkoriban alakult vagy még azután megalakuló pártok, függetlenségi mozgalmak támogatása. Ezzel a ~ addigi formájában megszűnt, szerepét az Afrikában működő antiimperialista politikai mozgalmak, egységtörekvések vették át. / Miközben Afrikában erőteljesen kibontakozott a politikai függetlenség tényleges kivívásáért folyó harc, az USA-ban a feketék felszabadító harcának

új szakasza kezdődött meg. Martin Luther King eljutott annak felismeréséig, hogy ezt a harcot a fekete és a fehér dolgozókat egyaránt felölelő, széles monopóliumellenes alapon kell megvívni. Ezzel a stratégiával fordultak szembe a neo~ hívei. Szerintük a fekete bőrszín alapján a felszabadító harcnak az USA-ban és Afrikában ugyanazt a stratégiát kell követnie; Afrika „egy ország", s az USA néger lakosságának vele kell szolidaritást vállalnia, ill. az USA-ban a fekete szeparatizmus útjára kell lépnie. A neo~ követői közül többen Du Bois-ra hivatkoztak, holott letértek az antiimperialista és antimonopolista harc útjáról.

Panamai csatornaövezet státusa: a csatornaövezet hovatartozásának, Panama integritásának kérdését foglalja magában. / 1903-ban az USA panamai ügynökei közreműködésével a csatornaépítés végett elérte Panama elszakadását Kolumbiától, és 1903. nov.-ben egyezményt kötött a függetlenné vált országgal: e szerint Panama 30 évre területének egy részét átengedte a csatorna felépítésére, az USA pedig 10 millió dollár egyszeri kifizetése és évi 250 000 dollár bér fejében örökös jogot kapott a csatorna használatára, valamint az ún. csatornaövezet (5–5 angol mérföldnyi part menti sáv) birtoklására. A csatornaövezet kezdettől fogva az USA egyik fontos külföldi katonai bázisául is szolgált. A csatorna 1914-ben nyílt meg, kettészelve az amerikai kontinenst: összeköti az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt. A csatornaegyezmény hatálytalanításáért nemzeti mozgalom bontakozott ki Panamában. Ennek hatására először 1930-ban új egyezményt kötöttek, Panama évjáradékát 430 000 dollárra emelték, s az USA formálisan lemondott Panama „függetlenségének garantálásáról". De a II. vh. alatt számos katonai támaszpontot állított fel Panama területén. 1952-ben, miután a panamai nemzeti hazafias koalíció jelöltje győzött az elnökválasztáson, tárgyalások kezdődtek az USA-val a bérleti díj emeléséről és a csatornaövezetben lakó panamai állampolgárokkal szembeni diszkriminációt felszámolásáról. 1955-ben 1 990 000 dolláros bérleti díjban állapodtak meg (ez az összeg még mindig elenyésző része volt a csatorna bevételének), de az USA továbbra is jogot kapott arra, hogy a területet katonai célokra is felhasználhassa. A panamai nép harca a szerződés felülvizsgálatáért, főként a Szuezi-csatorna államosítása óta, évről évre erősödött, s 1963-ban az USA hozzájárult ahhoz, hogy a csatornaövezetben az amerikai zászló mellé kitűzhessék a panamait is. 1964-ben Panama az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt követelte a csatornaövezet államosítását vagy nközi ellenőrzés alá helyezését, majd a két ország kormánya között tovább folytak a tárgyalások. Az USA 1966-ban kidolgozott szerződéstervezetei azonban sértették Panama nemzeti érdekeit. Így csak annyi történt, hogy 1967-ben közös bizottságot hoztak létre a csatornaövezet irányítására 5 USA-beli és 4 panamai képviselő részvételével. Ez alkalommal is tárgyaltak új csatorna építéséről, ami 1962 óta többször is szóba került, mivel a vízi út forgalma erősen megnövekedett. 1970-ben az USA kiürítette a csatornaövezeten kívüli utolsó panamai támaszpontját. 1974-ben elvi megegyezés született arról, hogy az USA fokozatosan átadja a csatorna és a hozzá tartozó övezet fennhatóságát Panamának. James Carter elnökségének kezdetén, 1977. jan.-ban tárgyalásokat kezdtek egy új egyezményről. 1977. aug.-ban létrejött a megegyezés, melyet szept.-ben Washingtonban írtak alá. Az új egyezményben az USA kénytelen volt elismerni a panamai kormány szuverenitását a csatornaövezet felett. 2000-ig átengedi a csatorna és övezete feletti ellenőrzést Panamának, a csatornaövezetben levő 14 támaszpontjából 5 marad, de a vízi út katonai védelmét 2000-en túl is, meghatározatlan ideig ellátja. Aláírtak egy külön egyezményt is a csatorna semleges-

ségének biztosításáról. Az egyezmények hatályba lépése után a panamai kormány megkapja a csatornaövezet területének 70%-át, majd az ezt követő 5 évben az egész csatornaövezet feletti jogot. A csatorna az USA tulajdonában marad, és egy Csatornabizottság nevű vállalat fogja igazgatni. / A Panamai csatornaövezetet egy kormányzó igazgatja, akit az USA elnöke nevez ki 4 évre. A Panama-csatorna Társaság felelős a csatorna üzemeltetéséért és a csatornaövezet gazdaságáért. A kormányzó egyúttal a Panama-csatorna Társaság elnöke és a csatornaövezetben állomásozó USA-csapatok parancsnoka.

Pánamerikai Unió: →*Amerikai Államok Szervezete,* →*pánamerikanizmus*

pánamerikanizmus: az amerikai földrész államainak összefogását hirdető mozgalom, valójában az USA imperialista céljait szolgálja. / A ~ gyökerei a 19. sz. első évtizedeire nyúlnak vissza, amikor a d-amerikai országok felszabadultak az európai gyarmattartók uralma alól, és mozgalom indult a d-amerikai köztársaságok együttműködéséért. Ezt a helyzetet felismerve hirdette meg az USA 1823-ban a →*Monroe-elv*et, és rendelte érdekei szolgálatába a pánamerikai mozgalmat. Az 1889–1890-ben Washingtonban tartott I. Amerika-közi Konferencián létrejött egységszervezetben (1910-től Pánamerikai Unió néven) már az USA volt az irányító, és hegemón szerepe a továbbiakban csak erősödött. A „közös érdekek" hangoztatásával mind erőszakosabban avatkozott be a l-amerikai államok életébe, mintegy félgyarmataivá süllyesztve őket. Az USA amerikai hegemón szerepének biztosítását szolgálta a →*chapultepeci értekezlet* (1945). A II. vh. utáni időszakban a ~ fogalmát felváltotta az Amerika-közi Konferencia fogalma. A Pánamerikai Unió utódaként 1948-ban létrehozták az →*Amerikai Államok Szervezetét*, s a folyamatosság demonstrálására az AÁSZ központi irodáját nevezték 1967-ig Pánamerikai Uniónak. / A ~ ma teljes mértékben reakciós elv, a közös érdekeket hangoztatva a l-amerikai országok forradalomellenes egységének megteremtésére törekszik az USA hegemóniájának fenntartásával.

pánarabizmus: →*arab államok egységtörekvései*

pancsa sila (öt elv): először a Kína és India között 1954. ápr. 29-én Tibettel kapcsolatban kötött megállapodásban szerepeltek a békés egymás mellett élésnek ezek az elvei, amelyeket Csou En-laj és Nehru miniszterelnök 1954. jún. 28-i közös nyilatkozata megerősített. Az öt elv: 1. a területi épség és a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása; 2. egymás meg nem támadása; 3. az egymás belügyeibe való be nem avatkozás; 4. egyenlőség és kölcsönös előnyök; 5. békés egymás mellett élés. E nyilatkozat javasolta, hogy ezt az öt elvet terjesszék ki általában a nközi kapcsolatokra. A ~ alapja volt az 1955. évi →*bandungi értekezlet*nek is.

panmindzsoni egyezmény (1953): →*koreai háború*

parafálás: valamely nközi szerződés megkötésének azt kifejező mozzanata, hogy a tárgyaló küldöttek a szerződéstervezet szövegét a maguk részéről véglegesnek tekintik, s azon egyoldalúan nem változtatnak. A nközi szerződések a ~-sal még nem lépnek hatályba. A ~ tehát az államokra még nem hárít kötelezettségeket, hanem csupán a tárgyaló küldöttségeket kötelezi. / A nközi szerződések megkötésének első mozzanata általában a szerződés aláírása, erre akkor kerül sor, ha az eredményes tárgyalások után az államok képviselői megegyeztek a szerződés szövegében. Előfordul azonban, hogy az aláírás nem történik meg közvetlenül a tárgyalások befejezése

után: vagy azért, mert az államok megbízottainak nincs meghatalmazásuk az aláírásra, vagy valamilyen egyéb körülmény miatt, pl. az aláírást a szokottnál ünnepélyesebb keretek között akarják végrehajtani. Ilyenkor a tárgyaló felek a szerződést parafálják, azaz rövidített nevükkel vagy nevük kezdőbetűivel látják el. (A francia „parafe" szó kézjegyet jelent.) A szerződések ~-át és aláírását rendszerint nem választja el egymástól hosszú idő, de a ~-t, minthogy azzal az államok még nem vállaltak kötelezettséget, nem szükségképpen követi a szerződés aláírása. Vannak olyan – főként kisebb jelentőségű – nközi szerződések, amelyek az aláírással hatályba lépnek. Az aláírt nközi szerződések egy része azonban csak az egyezmény megerősítésével *(→ratifikálás)* válik érvényessé.

párizsi békeszerződések (1947): a II. vh.-t követően Németo. volt 5 szövetségesével: Bulgáriával, Finno.-gal, Magyaro.-gal, Olaszo.-gal és Romániával kötött békeszerződések. Az előkészítő tárgyalások (1946. júl. 29–okt. 15., Párizs) vitái, majd a szövetséges hatalmak Külügyminiszteri Tanácsának New York-i ülésén (1946. nov.–dec.) létrejött megegyezés alapján Párizsban 1947. febr. 10-én az öt békeszerződést írták alá. / A legnagyobb vita az Olaszo.-gal kötendő békeszerződésről folyt, amely végül egy kérdést – Trieszt kérdését – nyitva is hagyott. A Magyaro.-gal, Bulgáriával és Romániával kötendő békeszerződéssel függött össze a Duna kérdése körüli vita: a nyugati hatalmak a Duna nközivé tételét követelték, ami csökkentette volna a part menti államok szuverenitását. A békeszerződések végül a nközi jognak megfelelően kimondták a szabad hajózás jogát. A ~ előirányozták mindazon jogok és szabadságok helyreállítását, amelyeket a fasiszta uralom idején ezekben az országokban megszüntettek vagy megsértettek. A politikai rendelkezések lehetővé tették, hogy egy valóban demokratikus fejlődés útjára lépjenek ezeknek az államoknak a népei. A határokat illetően az *→olasz békeszerződés*, csakúgy, mint a *→magyar békeszerződés*, kisebb változtatásokkal az 1937. dec. 31-i állapotot, a *→bolgár békeszerződés*, a *→román békeszerződés* és a *→finn békeszerződés* az 1940. dec. 31-i állapotot ismerte el, a román szerződésben azzal a kikötéssel, hogy a román–magyar határ az 1937. dec. 31-inek feleljen meg. Rendezték a jóvátételeket és egyéb fontos kérdéseket. / A ~ alapelveikben lényegében hasonlóak egymáshoz, a *→potsdami konferencián* kimondott főbb elvekhez igazodtak. A nyugati hatalmak végig a tárgyalások idején kísérletet tettek ezen elvek megváltoztatására a ~-ben.

párizsi szerződések (1954): szerződésrendszer a ny-európai államok katonai és politikai integrálásának elmélyítésére és annak lehetővé tételére, hogy az NSZK-t bevonják a NATO-ba. / Az *→Európai Védelmi Közösség* meghiúsulása után nem sokkal a nyugati hatalmak 1954. szept. 20–okt. 3-i londoni tanácskozásukon elhatározták, hogy más formában szervezik meg a ny-európai katonai integrációt és az NSZK bevonását abba, ill. a NATO-ba, s megállapodtak az irányelvekben. A megállapodás végrehajtására 1954. okt. 19–23. között az USA, Nagy-Britannia, Franciao., Olaszo., a Benelux-államok, Kanada, Dánia, Norvégia, Görögo., Izland, Portugália, Törökо. és az NSZK (azaz a NATO-tagok és a még nem NATO-tag NSZK) Párizsban értekezletet tartottak, s ennek befejezéséül a NATO-államok aláírták a 25 diplomáciai okmányból álló szerződésrendszert, az ún. ~-et, melyekhez az NSZK csatlakozott. A szerződésrendszer az NSZK részvételével létrehozandó *→Nyugat-európai Unió*val, ill. az 1948-ban létrejött *→Brüsszeli Szerződés* kiszélesítésével kapcsolatos okmányokat, az NSZK-nak a NATO-ba való felvételét jogilag

lehetővé tevő, a ny-németo.-i megszállási rendszert megszüntető, valamint a →*Saar-vidék kérdésé*vel foglalkozó okmányokat tartalmazta. A ~ módosították az 1952. évi →*bonni szerződés*t is. A Brüsszeli Szerződésben létrehozott öthatalmi szövetséget a ~ alakították át a Ny-európai Unió nevű szervezetté. Ez a ~ értelmében „Európa egységének előmozdítása és fokozatos integrálása" érdekében működik, de katonai vonatkozásban gyakorlatilag a NATO szerve. A ~-ben mondták ki az NSZK-nak a NATO-hoz való csatlakozási „jogát" is, ezzel nyíltan szembefordulva a →*potsdami konferencia* alapelveivel. A Saar-vidékre vonatkozó megállapodások pedig e területnek rövidesen az NSZK-hoz való csatolásához teremtették meg a nközi jogi alapot. / A ~ megkötése a ny-európai, főként katonai jellegű, szocializmusellenes integrációnak és az NSZK imperialista hatalommá fejlesztésének egyik legfőbb láncszeme volt.

parti tenger: a tengernek az államterülethez tartozó része. A ~-en az illető állam szuverenitása érvényesül, úgyszintén a fölötte elterülő légtérben és az alatta elterülő tengerfeneken, de meg kell engednie a kereskedelmi hajók itteni békés áthaladását, sőt a hadihajók békés célú áthaladását is. (Más állam azonban nem tarthat itt hadgyakorlatot, nem rendezhet fenyegető flottatüntetést.) A tengeralattjárók csak a víz felszínén haladhatnak át a ~-en. Halászatot és tudományos kutatást idegen állam a ~-en csak a parti állam engedélyével folytathat. Ha a ~ kiterjedése nem éri el a 12 mérföldet, akkor ún. csatlakozó övezet létesíthető, amelyben a parti államnak bizonyos jogai vannak, de ez az övezet a →*nyílt tenger* része. A ~ fenti jogi státusát a →*tengerjogi konferenciák* sorában az 1958. évi I. tengerjogi konferencia határozta meg, nem született azonban megállapodás a ~ kiterjedésének kérdésében. Az akkor kidolgozott egyezmény hallgatólagosan annyit elismert, hogy a ~ nem lehet szélesebb 12 mérföldnél. A pontos meghatározás az 1973-ban megkezdődött III. tengerjogi konferenciára maradt. Legcélszerűbbnek a 12 mérföldes ~ létrehozása mutatkozott.

partizánmozgalmak: népi mozgalmak; résztvevőik fegyveresen harcolnak az idegen elnyomók, az ellenség megszálló csapatai hátában. A ~ nagy erővel, a szovjet hadsereg haditevékenységével együttműködésben, főként a II. vh. idején és a SZU területén fejlődtek ki, s nagymértékben hozzájárultak a fasiszta német hadsereg vereségéhez, az országból való kiűzéséhez. A II. vh. idején a SZU-n kívül a fasisztától megszállt szinte valamennyi országban folyt partizánháború, kivált Franciao.-ban, Jugoszláviában, Olaszo.-ban, Lengyelo.-ban, Csehszlovákiában stb. A ~ jellemzői, harci módszerei lényegében azonosak a →*gerillaháború*éval. / A történelem számos példája bizonyítja, milyen kegyetlenül torolták meg a ~-at, ezért az 1949. évi genfi egyezmény, amely a háború áldozataival foglalkozott, meghatározta azt is, mikor lehet a partizánokat irreguláris alakulatokként – azaz egyenruha viselése nélkül is – a fegyveres erő részeinek tekinteni, s aszerint bánni velük. E kritériumok: 1. élükön alárendeltjeiért felelős személy (parancsnok) áll; 2. állandó és távolról is felismerhető megkülönböztető jelzést viselnek; 3. fegyvereiket nyíltan hordják; 4. hadműveleteikben megtartják a hadviselés törvényeit és szokásait.

Pentagon: az USA hadügyminisztériumának és vezérkari főnökségének székhelye. A II. vh. idején épült 34 hektárnyi területen. Nevét az épület ötszögű alakjáról nyerte. Mintegy 12 000 katonai és 15 000 polgári alkalmazottja van, vagyona kötvényekben, felszerelésekben és ingatlanokban 200 milliárd dollárra tehető. ~-on a politikai szóhasználatban az USA hadügyi vezetését értik.

pénzügyi rendszer válsága: →*tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága*

persona non grata: nemkívánatos személy. A diplomatákat fogadó állam – anélkül, hogy elhatározását indokolnia kellene – bármely időpontban értesítheti a küldő államot arról, hogy a külképviselet vezetője, ill. a képviselet diplomáciai vagy konzuli személyzetének valamely tagja ~. Ez esetben a küldő állam az érdekelt személyt visszahívja, ill. megszünteti működését a külképviseletnél. Ha ezt ésszerű határidőn belül nem teszi meg, a fogadó állam megtagadhatja az érdekelt személynek a külképviselet tagjaként való elismerését.

Peru nemzetközi kapcsolatai: miután 1968. okt.-ben a fegyveres erők forradalmi kormánya jutott hatalomra és jelentős gazdasági-társadalmi reformokba kezdett (agrárreform, államosítások), az ország aktívabb külpolitikát folytatott, nközi szerepe megnövekedett, s előtérbe lépett a nemzeti szuverenitás és a természeti kincsek védelmének feladata a nközi monopóliumok hatalmával szemben. Ez a folyamat olyan helyzetben bontakozott ki, amikor a belpolitikai helyzetet a politikai erők további polarizációja jellemezte. Az 1976. júl.-ban bekövetkezett kormányváltozás után kedvezőbb feltételeket teremtettek a külföldi tőkés hitelek és beruházások számára. / Peru kormányzata külpolitikáját a nközi enyhülés előmozdítására és arra irányította, hogy minél több állammal alakítson ki együttműködést. Föllépett az Amerikai Államok Szervezetének átalakításáért, támogatta a Kuba elszigetelésére irányuló politika megszüntetését, s 1975-ben a földrész többi államával – így Kubával – együtt szerződést írt alá a természeti kincsek védelmét és a gazdasági életnek a külföldi monopóliumok uralma alóli felszabadulását szolgáló l-amerikai gazdasági szervezet (SELA) létrehozásáról. Feszültségek támadtak Peru és az USA között a külföldi társaságok államosításának kérdésében. Peru és a szocialista államok kapcsolatai erőteljesen fejlődtek. / 1975. aug.-ban Peru házigazdája volt a tömbön kívüli államok limai külügyminiszteri szintű tanácskozásának, amelyen elfogadták a limai programot.

Perzsa-öböl jelentősége: →*Arab-öböl menti államok szerepe az arab világban*

Pleven-terv (1950): →*Európai Védelmi Közösség*

politológia: a burzsoá politikatudomány egyik része. A tőkésországokban (kivált az USA-ban) az 1950-es évektől fogva nagy föllendülést ért el (policy science), főleg a monopoltőkés körök és az állam által támogatott számos ilyen jellegű kutatóintézet munkája nyomán. Nagyrészt az imperializmus politikájának megalapozását és igazolását, az állammonopolista rendszer ideológiai fölfegyverzését szolgálja (jóllehet a ~-t az osztályoktól független, az egész társadalom érdekét szolgáló tudománynak tüntetik föl). A ~-i kutatások egyrészt az imperialista államok vezető köreinek adnak adatokat és ismereteket a gyakorlati politika folytatásához, a hatalom fenntartásához, másrészt befolyásolják a tömegek tudatát, világszemléletét. A ~ intenzíven foglalkozik a nközi politikával, különösen fontos ágazata a Keletkutatás, ezen belül az ún. szovjetológia, s egyik fő törekvése, hogy az antikommunizmus jegyében támadja és rágalmazza a szocialista rendszert és a nközi kommunista mozgalmat (→*külügyi intézetek*).

portugál gyarmatok függetlenné válása: a Portugália gyarmatain folytatott fegyveres nemzeti felszabadító mozgalom eredményeképp következett be. E gyarmatokat Portugália hivatalosan „tengeren túli tartományainak" nevezte. Közülük a három legfontosabb: Angola, Mozambik és Bis-

sau-Guinea Afrikában volt. Az „anyaország" több mint 100 000 katonával próbálta feltartóztatni a felszabadító erőket. A szennyes gyarmati háborút Portugália a NATO-országok és a d-afrikai fajüldöző kormány támogatásával folytatta. Az ENSZ Közgyűlése és a Biztonsági Tanács ismételten felszólította Portugáliát, hogy adjon függetlenséget gyarmatainak (a nevezetteken kívül a Zöld-foki-szk.-nek, São Tomé és Príncipének, valamint még néhány kis gyarmatnak), Portugália azonban, több NATO-ország támogatásában bízva, hosszú ideig nem tett eleget ennek. / Angolában a II. vh. után fokozódott az ellenállás, megalakultak a felszabadító mozgalom szervezetei. A legfontosabbak: az Angola Felszabadításának Népi Mozgalma (MPLA; 1956 végén alakult, Agostinho Neto vezetésével) és az Angola Népeinek Szövetsége (1954-ben alakult, 1958-ban vette fel ezt a nevet). Az MPLA vezetésével 1961-ben É-Angolában robbant ki a fegyveres küzdelem. A felszabadulásért vívott harcot akadályozta a politikai egység hiánya. Az Angola Népeinek Szövetsége, melynek az északi megyékben volt nagyobb befolyása, ellentétbe került az MPLA-val. 1962-ben Angola Felszabadításának Nemzeti Frontjává (FNLA) alakult, s az imperialista erők támogatásával a párt egy része emigrációs kormányt alakított a Kongói Közt.-ban. 1972-ben az MPLA és az FNLA megállapodott abban, hogy egyesítik erőiket a gyarmatosítók elleni harcban, és közös vezető szervként létrehozták Angola Felszabadításának Egyesített Legfelsőbb Tanácsát. 1974 tavaszán Angola 15 tartományából 10-ben folytatott harcot az MPLA a gyarmati hadsereg ellen. 1975. febr. 4-én az MPLA vezetői bevonultak Luandába. Az FNLA 1975 nyarán vereséggel végződő fegyveres akciókat kezdett az MPLA ellen. / Mozambikban a hazafias erők a függetlenségi háborút 1964-ben az ország északi részén indították meg. A harcot az 1962-ben megalakított Mozambiki Felszabadítási Front (FRELIMO) vezette. Ennek elnökét, Eduardo Mondlanét portugál ügynökök 1969-ben meggyilkolták, de a felszabadító hadsereg Samora Machel vezetésével eredményesen folytatta a küzdelmet. / Portugál Guineában és a Zöld-foki-szk.-en a nemzeti felszabadító harc vezető pártját, Guinea és a Zöld-foki-szk. Afrikai Függetlenségi Pártját (PAIGC) 1956-ban alapította Amilcar Cabral (1973-ban meggyilkolták). Az első katonai akciók 1961-ben kezdődtek, s 1963-ban indult meg a széles körű fegyveres felszabadító harc. Ennek eredményeként 1973 őszére Portugál Guinea több mint kétharmada felszabadult. E területeken nemzetgyűlési választásokat rendeztek, és 1973. szept.-ben Bissau-Guinea Közt. néven független államot alakítottak. / Az ENSZ Közgyűlése 1972. évi, 27. ülésszakán a portugál gyarmatokon küzdő nemzeti felszabadító mozgalmakat ismerték el az ott élő népek törvényes képviselőjének. A portugál fasizmus bukása után az új kormányzat 1974. aug.-ban bejelentette, hogy elismeri volt gyarmatai jogát a függetlenségre és az önrendelkezésre. Elsőként Bissau-Guinea függetlenségét ismerte el 1974. aug.-ban az algíri egyezményben. 1974. szept. 7-én a FRELIMO képviselőivel kötöttek megállapodást arról, hogy Mozambik 1975. jún. 25-én elnyeri függetlenségét, s ekkor ki is kiáltották a Mozambiki Népi Közt.-ot. Az új portugál kormányzat és az angolai felszabadító erők között 1975 elején jött létre megállapodás a függetlenségről, s Luandában 1975. nov. 11-én kiáltották ki a független Angolai Népi Közt.-ot.

Portugália helyzete a fasizmus bukása után: egyfelől forradalmi átalakítások, másfelől az éleződő osztályharc és a nközi monopoltőke beavatkozása jellemzi. / A portugál fasizmus 1974. ápr. 25-én bukott meg több évtizedig tartó (1932-től 1968-ig Salazar, majd Caetano diktátor) uralma után.

Ez a nap tetőpontja volt annak a hosszan tartó folyamatnak, amelynek kibontakozását a következő tényezők segítették elő: a fasiszta rendszer válsága, a hosszú gyarmati háború gazdasági és politikai következményei, a fegyveres felszabadító harcnak Bissau-Guineában, Angolában és Mozambikban kivívott győzelmei *(→portugál gyarmatok függetlenné válása)*, a portugál fasizmus és gyarmati uralom nközi elítélése és elszigetelődése, a munkásosztály vezette portugál tömegek erősödő harca a kizsákmányolás, a megtorlások és a gyarmati kalandok ellen, a szakszervezetek tiltakozó mozgalma. A portugáliai fasizmus bukása a Fegyveres Erők Mozgalma, az MFA (a hadsereg forradalmi erői) és a nép együttműködésének eredményeként vált lehetségessé. A demokratikus forradalmi folyamat legerősebb szervezett ereje az illegális Portugál Kommunista Párt volt. / Az új államfő Antonio de Spinola tábornok lett, akinek magának is vezető szerepe volt a gyarmati háborúban, s így föl kellett ismernie, hogy e háborút katonai eszközökkel nem nyerhetik meg. Az ideiglenes kormány koalíciós kormányként alakult meg, részt vett benne a Portugál Kommunista Párt is. A kormány több fontos döntést hozott: feloszlatták a politikai titkos rendőrséget, szabadon bocsátották a politikai foglyokat, eltörölték a cenzúrát, hozzáláttak az új társadalombiztosítási rendszer kidolgozásához stb. Megindultak a tárgyalások a gyarmati kérdés rendezésére is. Rövidesen azonban ellentétek támadtak a baloldali erők és a polgári centrum képviselői között több fontos társadalmi és gazdasági kérdésben, miközben jobboldali, fasiszta elemek pozíciókat igyekeztek szerezni az államapparátusban, s a kommunisták távozását követelték. Mindez fékezte a demokratikus folyamatot, és veszélyeztette az elért vívmányokat. 1974. júl. 11-én Spinola államfő feloszlatta a kormányt, és új ideiglenes kormány alakult Vasco Gonçalves vezetésével. A Fegyveres Erők Mozgalma ekkor részt vett a kormányban, szövetségben a szocialista párttal, a demokratikus néppárt balszárnyával és a kommunistákkal, ugyanakkor kiszorultak belőle a konzervatív elemek. Az új portugál kormány 1974. júl. 19-i ülésén elismerte a gyarmatok jogát a függetlenségre. 1974. szept. 28-án a jobboldal puccskísérletet hajtott végre, ennek kudarca után Spinola kénytelen volt elnöki tisztéről lemondani. 1975. márc. 11-én újabb meghiúsított ellenforradalmi kísérlet történt, ezt már személyesen Spinola vezette. / 1975. ápr.-ban megtartották az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat (50 éve az első szabad választásokat), ezek a baloldali és demokratikus erők – köztük a kommunisták – győzelmét hozták. Portugália a forradalmi politikai és gazdasági átalakítások útjára lépett (földreform, államosítások, munkásellenőrzés stb.). A szocialisták jobbratolódása azonban meghiúsította a haladó erők akcióegységét, s ennek következtében 1975. szept.-ben a baloldali Gonçalves-kormány kénytelen volt lemondani. Bár az 1976. ápr.-i alkotmányban a szocialista társadalom megteremtésének feladata szerepel, az 1976. júl.-ban megalakult szocialista Soares-kormány a burzsoá parlamenti demokrácia kialakításába kezdett, a hatalmon levő ny-európai szociáldemokrata kormányzatokat követve. A ny-európai tőkésállamok összeegyeztetett politikai és gazdasági lépéseket tettek Portugália politikai irányvonalának befolyásolására. 1976. szept.-ben Portugália az Európa-tanács tagja lett. A kormány 1977. márc.-ban az ország felvételét kérte az Európai Gazdasági Közösségbe. Ez megfelelt a ny-európai imperializmus politikai céljainak, hogy a NATO-tagállam Portugáliában (USA-támaszpontokat is felállítottak az országban) a fennálló uralmi viszonyokat stabilizálja. A demokratikus Portugália fejlesztette kapcsolatait a szocialista államokkal és a fejlődő országokkal.

potsdami konferencia (1945): a →*teheráni konferencián* és a →*jaltai konferencián* kialakított alapelvek szellemében a három szövetséges nagyhatalom kormányfői, Sztálin, Truman és Churchill (júl. 28-ától a munkáspárti Attlee) júl. 17-e és aug. 2-a között tartott értekezlete, a fasiszta Németo. kapitulációja után. / Középpontjában a →*német kérdés* és az ezt illető közös politika kidolgozása állt. A SZU már a ~ előtt kijelentette, hogy ellene van Németo. feldarabolásának. Az USA és Nagy-Britannia viszont Németo. felosztására törekedett. Ennek az ellentétnek dacára a három nagyhatalom a ~-n megállapodott a német kérdésben követendő közös politika fő irányaiban. Megegyeztek abban, hogy a német militarizmust és nácizmust gyökerestül kiirtják, és más olyan intézkedéseket is foganatosítanak, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Németo. soha többé ne fenyegesse szomszédait vagy a világbékét. A Németo.-ban létrehozott legfőbb ellenőrző szervet, a Szövetséges Ellenőrző Tanácsot és a négy megszállási övezet katonai igazgatását megbízták azzal, hogy biztosítsa Németo. teljes leszerelését, a haditermelésre felhasználható német ipar felszámolását, ill. ellenőrzését. Elhatározták, hogy Németo.-ot a megszállás időszakában egységes gazdasági egészként kezelik, s gazdasági életét decentralizálják. Megállapodtak abban is, hogy lehetőséget nyújtanak Németo.-nak arra, hogy békeszerető és demokratikus alapokon hozzáláthasson az újjáépítéshez. A ~ kitért arra is, hogy egész Németo.-ban megengedett, sőt kívánatos a demokratikus politikai pártok működése, beleértve a szabad gyülekezési jogot és nyílt viták tartását. Berlint illetően, mivel itt van a Szövetséges Ellenőrző Tanács székhelye, négyhatalmi kormányzásban állapodtak meg, érintetlenül hagyva a városnak azt a státusát, hogy egész területe a szovjet övezethez tartozik. A ~ a Németo. által teljesítendő jóvátételről és néhány területi kérdésről, így többek között Lengyelo.-ot illetően az →*Odera–Neisse-határ*ról is intézkedett, létrehozta a Külügyminiszterek Tanácsát az 5 nagyhatalom (a SZU, az USA, Nagy-Britannia, Franciao., Kína) képviselőiből, s megbízta a békeszerződések előkészítésével. / A ~ nemcsak a hitleri Németo. ellen küzdő népek jogos érdekeit vette figyelembe, hanem a német nép érdekeit is, és alapot teremtett ahhoz is, hogy a négy nagyhatalom egységes politikát folytasson a német kérdésben, és együttműködjön az európai helyzet rendezésében. A szovjet kormány következetesen teljesítette a potsdami egyezményből ráháruló kötelezettségeket Németo. keleti felében, az imperialista nagyhatalmak azonban az együttműködésről saját imperialista cselekvési programjuk alapján fokozatosan áttértek a hidegháborús politikára. A ~ megállapodásai alapján létrehozott közös szervek működését megbénították, a főbb pontok végrehajtását szabotálták, 1949-ben pedig Németo.-ot kettészakították, s még hosszú évekig gátolták a német kérdés rendezését.

pozitív semlegesség: →*semlegesség*

pozsonyi nyilatkozat (1968): hat szocialista ország – Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., az NDK és a SZU – pártvezetőinek 1968. aug. 3-án, Pozsonyban megtartott tanácskozásán elfogadott nyilatkozat, amely szoros kapcsolatban volt a →*csehszlovákiai politikai válsággal*. / A pozsonyi tanácskozás résztvevői megvitatták a szocializmusért vívott harcnak, a szocialista együttműködés további erősítésének és a kommunista világmozgalomnak az időszerű kérdéseit. A ~ a szocialista országokról szólva megállapította, hogy a szocialista vívmányok támogatása, erősítése és védelme „az összes szocialista ország közös internacionalista kötelessége". Megállapította továbbá, hogy a szocializmus és a kommunizmus útján előrehaladni csak úgy lehet, ha következetesen

megtartják a szocialista társadalom építésének általános törvényszerűségeit, mindenekelőtt erősítik a munkásosztály és élcsapata, a kommunista párt vezető szerepét, ugyanakkor minden pártnak tekintetbe kell vennie a nemzeti sajátosságokat és adottságokat. A ~ aláírói hangsúlyozták, hogy az európai ügyekben továbbra is következetesen összehangolt politikát folytatnak, erősítik politikai és katonai együttműködésüket a Varsói Szerződés keretében. A ~ egyik legfőbb célja az volt, hogy segítséget nyújtson a szocializmus csehszlovákiai híveinek az ellenforradalmi törekvésekkel szemben, a szocialista vívmányok megvédésében.

prágai értekezlet (1972): a →*Varsói Szerződés Szervezete* Politikai Tanácskozó Testületének 1972. jan. 25–26-án megtartott ülésszaka, amely elfogadta a „Nyilatkozat az európai békéről, biztonságról és együttműködésről" c. dokumentumot. Ez tartalmazza az európai biztonság alapelveit. Ezek – a ~ megfogalmazása szerint – a határok sérthetetlensége, az erőszakról való lemondás, a békés egymás mellett élés, a jószomszédi kapcsolatok alapjai és az együttműködés a béke érdekében, az államok kölcsönösen előnyös kapcsolatai, a leszerelés és az ENSZ támogatása. A ~ megállapította, hogy amilyen mértékben ezeket az elveket az európai biztonsági és együttműködési értekezlet az államok viszonyában érvényesíteni tudja, olyan mértékben teremtődnek meg végül az →*európai kollektív biztonsági rendszer* létrehozásához az alapok. A ~ hangsúlyozta, hogy a haderőcsökkentés problémájának megvitatása és megoldásának a kijelölése nem lehet az Európában fennálló katonai-politikai szövetségek előjoga.

preferencia: különleges előny gazdasági szerződések esetében. Lehet 1. vám~ (→*preferenciális vámkedvezmény*); 2. hitel~: meghatározott célokra az általánosnál kedvezőbb feltételekkel nyújtott hitel; 3. ár~: egyes termékek (szolgáltatások) eladásának vagy vételének előnyben részesítése gazdaság- vagy társadalompolitikai okokból, az egyes árak nagyságát befolyásoló adók vagy állami árkiegészítések révén.

preferenciális vámkedvezmény (vámpreferencia): a szerződéses vámok különleges fajtája, amelynek alapján csak meghatározott országokból származó áruk élveznek – harmadik országokra ki nem terjeszthető – vámkedvezményeket. Tehát csak egyes országok számára nyújtott egyoldalú kedvezmény, más államok irányában diszkrimináció. A világkereskedelemben mind nagyobb szerepet kap. Az Európai Gazdasági Közösség keretében számos ~ van érvényben, s ez a harmadik országokra (így az USA-ra, valamint a szocialista országokra nézve) hátrányos megkülönböztetés. A →*Nixon-forduló* során tárgyaltak ~-ekről, a fejlődő országok ilyen igényeiről is, de a GATT tiltja további ~-ek bevezetését.

preventív háború: a burzsoá hadászat egyik elméleti tétele és gyakorlati módszere; ennek alapján a konfliktusba kerülő államok vagy koalíciók egyike váratlanul elsőnek kezdi a tömegpusztító fegyverek alkalmazását is feltételező háborút azzal a céllal, hogy a megelőző (preventív) támadással kedvező feltételeket teremtsen a győzelem gyors kivívásához. Erre volt példa az 1967. évi izraeli–arab háború, amikor Izrael, váratlanul támadva, csapásokat mért a szemben álló arab államok légierejére és szárazföldi csapataira, hogy, magához ragadva a hadászati kezdeményezést, rövid idő alatt jelentős területeket hódítson meg, és minimálisra csökkentse az arab államok védelmi lehetőségeit. A ~-s elképzelés összefügg az imperialista katonai doktrínáknak a háborúról vallott kalandor nézeteivel. A szocialista államok fegyveres erőinek

magas fokú harckészültsége erős gátja egy ellenük indítandó ~-nak.

proletár internacionalizmus: a nközi munkásosztálynak és marxista–leninista pártjainak egyik fő ideológiai és politikai elve. / Arra irányul, hogy létrejöjjön és erősödjék valamennyi ország munkásainak és dolgozóinak szolidaritása és összefogása abban a harcban, amely a forradalmi munkáspártok vezetésével a tőkés rendszer, az imperializmus ellen, a nemzeti felszabadulásért és a demokráciáért, a társadalom forradalmi átalakításáért, a szocializmusért és a kommunizmusért folyik. A ~ a munkásosztály és a dolgozók érdekéből nézve fejezi ki a gazdasági, a politikai életben és más területen végbemenő internacionalizálódás folyamatát, s objektív alapja az, hogy a világ munkásainak és dolgozóinak alapvető érdekei megegyeznek. A kommunista mozgalom lényege, hogy internacionalista Bármilyen nemzethez, nemzetiséghez tartozzanak is a kommunisták, a nközi munkásosztály, minden ország dolgozóinak közös alapvető érdekeiért küzdenek. A munkásosztály harcát egyszerre vívja nemzetileg és nközileg, így feladatai és kötelezettségei is nemzetiek, s egyszersmind nköziek. Ebből következik, hogy a nemzeti és a nközi érdekeket összhangba kell hozni egymással. Ha a nemzeti és a nközi érdekek között ellentmondások keletkeznek, akkor a feloldásukra kell törekedni, szükség esetén pedig a szűkebb, a partikuláris érdeket alá kell rendelni az általános érdekeknek Az ilyen alárendelés mindenképpen átmeneti érvényű, a valódi – a történelmi értelemben vett – nemzeti érdekek a szocializmus nközi érdekeiben benne foglaltatnak. / Marx és Engels alapozta meg tudományosan a ~ eszméit, dolgozta ki elveit. Jelszavuk – „Világ proletárjai, egyesüljetek!" – kifejezte a ~ eszmei lényegét. Az internacionalizmus elveiből kiindulva Marx és Engels elsőnek alkotta meg a nközi proletariátus osztályharcának egységes stratégiáját. Az imperializmus korszakában a ~ elveinek védelme, továbbfejlesztése és megvalósítása legfőképpen a bolsevik pártnak és Leninnek a munkásságához, harcaihoz fűződik. Az imperializmus korszakában erősödik a tőke internacionalizálódásának tendenciája, bővül és elmélyül a népek anyagi és szellemi értékeinek cseréje, s tovább fejlődnek az államok gazdasági kapcsolatai. Ez még szükségesebbé teszi a munkásosztálynak, minden ország dolgozóinak internacionalista szolidaritását a tőke elleni harcban. Lenin és küzdőtársai Oroszo.-ban következetesen az internacionalizmus alapjaira építették a forradalmi munkáspártot, s harcoltak a ~-nak a nközi munkásmozgalomban való meggyökeresedéséért. / Az Októberi Forradalom győzelme után a ~ egyik meghatározó tényezője lett a SZU, az első szocialista állam politikájának. A szovjet állam kezdettől fogva aktívan támogatja a nközi küzdőtéren a munkásmozgalmat, a felszabadító mozgalmakat, a béke és a társadalmi haladás erőit, s létrejöttével megteremtődött az első anyagi bázis a nközi forradalmi mozgalom további fejlődéséhez. A SZU erősítése és fejlesztése a nközi munkásosztály közös ügye lett. Az első szocialista állammal való szolidaritás azóta is a ~ egyik fontos kritériuma. Azzal, hogy a II. vh. utáni években számos országban győzött a szocialista forradalom, s hogy létrejött a szocialista világrendszer, a ~ elvei kiterjedtek a szocialista államok közötti kapcsolatokra *(→szocialista internacionalizmus)*, továbbá a szocialista országok népei és a tőkésországok, valamint a nemzeti felszabadulás útjára lépett országok népei közötti kapcsolatokra. Az MSZMP álláspontja szerint a ~ alapvető ismérvei: a nemzeti és a nközi érdekek egyeztetése; az egységre való törekvés; a kölcsönös támogatás és az elvtársi együttműködés; a legfőbb politikai kérdésekben a kollektív állásfoglalás és cselekvés kialakítása a testvérpártok önállósága.

egyenlősége és önkéntes együttműködése alapján.

protekcionizmus: a tőkés gazdaság állami támogatása a behozatal korlátozása és a kivitel ösztönzése végett. / A szabadversenyes kapitalizmusban a ~ elősegítette a kevésbé fejlett tőkésországok iparának megerősödését. A 19. sz. végétől a monopolkapitalizmus időszakában az állam a monopóliumok érdekében folytat egyre inkább protekcionista politikát. Nem a gyengébb hazai termelés védelme a ~ célja, hanem az erős imperialista államok élesedő piacproblémájának megoldása az állammonopolista kapitalizmus eszközeivel. Lényege a minél magasabb monopolista extraprofit megszerzése. A ~ eszközei közé tartoznak a behozatali kontingensek, tilalmak, az importra kivetett vám, adó és illeték, a hazai termelő előnyben részesítése az állami rendelésekben, a devizapolitika, az export állami támogatása stb. / A fejlett tőkésországok ~-a akadályozza a → *nemzetközi munkamegosztás* fejlődését, s nagy károkat okoz a nközi kapcsolatokban. Az imperialista államok a szocialista országokkal szemben régóta diszkriminatív kereskedelempolitikát folytatnak. A tőkésországok kereskedelmi kapcsolataiban viszont a gazdasági válság idején erősödtek meg kiváltképp a protekcionista tendenciák. Ugyanakkor a ~-sal nem küzdhető le sem az infláció, sem a munkanélküliség. A ~ kérdésében megoszlanak a különböző tőkés körök érdekei. A fejlődő országok ~-át másként kell megítélni, ez gazdasági önállóságuk megerősödését szolgálja.

protektorátus (védnökség): olyan ország, amelynek külpolitikáját, hadügyeit és gyakran pénzügyeit is más állam, az ún. protektor vagy védő állam intézi, belpolitikájában azonban bizonyos fokig önálló. A ~-i viszony formailag általában kétoldalú szerződéssel jön létre, a valóságban azonban a protektor erőszakkal kényszeríti ki, s csak a gyarmati függés leplezésére szolgált. ~ volt Tunézia, Marokkó, ill. többek között az Arab-félsziget sejkségei.

puccs (államcsíny): olyan fölkelés, amelyet összeesküvők szűk csoportja hajt végre a fennálló kormányzat, ill. kormányzati rendszer erőszakos megdöntése végett. Az antagonisztikus osztálytársadalmakban az uralkodó osztály egyik csoportja rendszerint azért hajt végre ~-ot, hogy az uralkodó osztály másik csoportját a politikai hatalomtól megrossza. A ~ nem támaszkodik tömegmozgalomra, a nép részvételére és támogatására. Sokszor az a célja, hogy a hatalmi viszonyokban bekövetkező tényleges változások látszatát keltve, a forradalmi népi mozgalmat megelőzze és leszerelje. Új vonásokat mutat a fejlődő országokban lezajló →*katonai puccs*ok egy része. A ~-ok jellegének megítélésekor is mindig az osztálytartalom a döntő.

Pueblo-ügy (1968): konfliktus a Koreai NDK és az USA között. A Pueblo nevű amerikai felderítőhajót, amely a vönszanj öbölnél behatolt a KNDK felségvizeire a KNDK haditengerészete 1968. jan. 23-án elfogta. A hajó személyzetének sem a mintegy 100 millió dollár értékű hírszerző technikai berendezést, sem a kémkedést bizonyító írásos bűnjeleket nem sikerült megsemmisítenie, így ezek a KNDK-hatóságok birtokába kerültek. 1968. dec. 22-én szabadon bocsátották az amerikai hajó személyzetét. Dean Rusk amerikai külügyminiszter rádió- és tv-nyilatkozatban cáfolni próbálta, hogy a hajónak kémfeladata volt. Nem sokkal később a KNDK légvédelme lelőtt egy EC–121-es amerikai repülőgépet, amelyről kiderült, hogy a Pentagon ugyancsak kémfeladattal küldte a népi Korea légterébe.

Puerto Rico függetlenségének kérdése: az 1898-ban az USA birtokába került sziget törekvése a gyarmati függőségből való tel-

jes kiszabadulásra. / Az ún. Jones-törvény alapján Puerto Rico 1917-ben az USA államterületévé, lakosai pedig állampolgáraivá lettek. 1947-ben az USA kormányzata elismerte a sziget lakosainak azt a jogát, hogy 4 évenként kormányzót válasszanak maguknak, akinek hivatalosan átadták a kormányzati ügyeket. Ez azonban nem változtatott Puerto Rico helyzetén, az USA monopóliumai uralkodtak rajta ezek után is, és jóllehet gyors ipari fejlődés következett be, ez nem változtatott a lakosság nagy részét sújtó kizsákmányoláson. Csak formálisan van meg a joga az itteni kormánynak arra, hogy döntsön a belső ügyekben, gyakorlatilag az USA törvényei az érvényesek. 1950-ben egy népi fölkelést az USA Nemzeti Gárdája vert le. 1952-ben új alkotmányt fogadtak el, s ennek alapján a sziget az USA-hoz „társult szabadállam" státusát kapta. Az USA számos katonai támaszpontot tart itt fenn. 1973. febr. 14-én az ENSZ elismerte Puerto Rico jogát a függetlenségre. Az 1975 végén Havannában megtartott szolidaritási konferencia síkraszállt azért, hogy az USA az ENSZ határozatát hajtsa végre. Az USA kormányzatának – a Puerto Ricó-i kormánykörökkel együtt – újabban az a törekvése, hogy a sziget váljon az USA 51. tagállamává.

Puerto Ricó-i doktrína: így jelölik azt a politikai elvet, amelyet főleg az USA, az NSZK, Nagy-Britannia és Franciao. hangoztattak a *→tőkés hatalmak csúcskonferenciái* sorában 1976. jún.-ban Puerto Ricón megtartott értekezleten; nevezetesen, hogy nem adnak gazdasági segítséget egy olyan olasz kormánynak, amelyben kommunisták is részt vesznek. Ez a fenyegetés azonban nemcsak Olaszo.-t illette, hanem minden európai tőkésországot. Nyílt bejelentését – amelyet Helmut Schmidt, az NSZK kancellárja tett meg – a kommunista pártnak és a baloldalnak Franciao.-ban, Portugáliában és Spanyolo.-ban is tapasztalt előretörése láttán tartották szükségesnek. Ebben a szellemben foglaltak állást a NATO vezető körei és az USA külügyminisztériuma is. A ~ ellentétes az európai biztonság Helsinkiben elfogadott normáival, durva beavatkozás az illető országok belügyeibe; próbálkozás egyfajta zárlat létrehozására nemcsak a kommunisták, hanem a ny-európai baloldal, általában a társadalmi haladás itteni erői ellen is. A ~ szellemében foglaltak állást több ízben a NATO vezető körei és az USA külügyminisztériuma.

Puerto Ricó-i értekezlet (1976): *→Puerto Ricó-i doktrína, →tőkés hatalmak csúcskonferenciái*

Pugwash-konferenciák: tudósok nközi tanácskozásai a békével kapcsolatos kérdések megvitatására. / 1955-ben világhírű tudósok: Bertrand Russell, Albert Einstein, Frédéric Joliot-Curie és mások kezdeményezték, hogy a világ természettudósai közösen tiltakozzanak az atomenergia háborús célokra való felhasználása ellen. 1957-ben az amerikai Cyrus Eaton nagyiparos és közéleti személyiség hívta meg pugwashi (Kanada) birtokára a tudósokat első konferenciájukra (innen ered a mozgalom elnevezése). Azóta csaknem minden évben megtartották e nközi konferenciákat a békevédelem, a leszerelés, a tudomány békés felhasználása stb. témakörében. A ~ mind több ország és mind több szakma tudósait mozgatták meg, rendezvényeikre szocialista és kapitalista országokban is sor került, és nközi vezető testületében is megtalálhatók a különböző társadalmi rendszerek és a különféle régiók tudósai. Az első – pugwashi – konferencián 10 állam 22 tudósa vett részt, és kizárólag természettudósok, de az 1971. évi şinaiai (Románia) 21. konferencián már 31 ország 97, a legkülönfélébb tudományokkal foglalkozó tudósa, az Oxfordban szervezett 22. konferencián pedig 44 ország 210 tudósa volt jelen. A ~ nem működnek szervezetként,

a személyes véleményüket képviselő tudósok tanácskozásai. A rendezőség irodája Londonban van. A Pugwash Magyar Nemzeti Bizottság az MTA irányításával működik.

Punta del Este-i értekezletek: az Amerikai Államok Szervezetének (AÁSZ) ebben az uruguayi városban rendezett értekezletei. Az első értekezletet 1961. aug.-ban tartották pénzügyminiszteri szinten. Itt jelentették be Kennedy elnök →*Szövetség a Haladásért* elnevezésű segélyprogramját. Az értekezleten még Kuba küldöttsége is jelen volt, a programot azonban nem szavazta meg. A második értekezletet 1962. jan.-ban hívták össze a külügyminiszterek konzultatív tanácskozásaként. Ezen az USA nyomására kizárták Kubát az AÁSZ-ból (Brazília, Mexikó, Chile, Argentína, Ecuador és Bolívia tartózkodott a szavazástól), és számos Kuba- és kommunistaellenes szankcióra tettek javaslatot, a részt vevő országok azonban nem fogadták el valamennyit. A harmadik értekezletet 1967. ápr.-ban tartották elnöki szinten (bár néhány országot nem államfője képviselt). Ennek az értekezletnek a célja az USA és a l-amerikai országok között felgyülemlett, főként gazdasági problémák rendezése volt. Johnson elnök l-amerikai közös piac megteremtését javasolta, és ehhez messzemenő segítséget ígért. Több l-amerikai elnök bírálta az USA l-amerikai politikáját. Ezen a harmadik értekezleten nyilatkozatot fogadtak el arról, hogy 1970–1985 között kialakítják a l-amerikai közös piacot.

Quai d'Orsay: a Szajna déli rakpartja Párizsban. Itt áll a francia külügyminisztérium épülete, ezért a ~ elnevezést a francia külpolitikára és e politika irányítóira is használják.

R

rakétaelhárító rendszerek: olyan →*fegyverrendszer*ek, amelyekkel hadászati rendeltetésű interkontinentális, ballisztikus rakétákat lehet becsapódásuk előtt megsemmisíteni. (Használatos még az ellenrakétarendszer elnevezés is.) / Hadászati jelentőségű települések (fővárosok) és a támadó célú hadászati rakéták indítóállásainak védelmére hozták létre őket. Hatásosságuk attól függ, milyen rövid idő alatt sikerül meghatározni a cél felé közeledő támadó rakéta pályaelemeit. Az első rakétaelhárító rendszer a SZU-ban épült ki, Moszkva védelmére. Az USA az ún. →*ABM-rendszer*t támadó rakétáinak védelmére kezdte kiépíteni. Földerítő rendszerük elnevezése BMEWS (Ballistic-Missile-Early Warning System). Legfontosabb állomásait Grönlandra, a kanadai partokra, Izland szigetére és Nagy-Britanniába telepítették. Az amerikai elfogó rakéták közül a legismertebb a nagy távolságú Spartan és a kis távolságú, de igen gyors Sprint. A ~-et először igen nagy méretűre tervezték, akkor elnevezésük Sentinel volt. Utóbb a rendszer méreteit korlátozták, és csak négy támadórakéta-indító támaszpont védelmére tervezték (Safeguard). 1972. máj. 26-án, Moszkvában aláírták az ún. →*SALT* I. egyezményt, ez ezeknek a fegyverrendszereknek „ritkításáról" rendelkezett s arról, hogy ezt a fegyverrendszert többé nem fejlesztik, továbbá arról, hogy a felek maximálisan 100 ellenrakétával kizárólag fővárosuk, további 100-zal pedig támadó interkontinentális rakétáik indítóállásainak körzetét védhetik. Az 1974. júl.-i szovjet–amerikai csúcstalálkozón a SALT-szerződést kiegészítő jegyzőkönyvet írtak alá, e szerint tovább korlátozták a rakétavédelmi rendszereket. Ebben a két fél vállalta, hogy a korábban (1972) megengedett kettő helyett csak egy körzetben telepít ~-et.

rakétafegyverek: rakétahajtóművel és harci töltettel ellátott irányítható vagy nem irányítható repülőszerkezetek, amelyeket a földről, a föld alól, a levegőből, a vízfelszínről és a víz alól indíthatnak különböző célpontokra. A ~ típusai: irányíthatóságuk szerint – irányítható, nem irányítható; a repülési pálya alakja szerint – ballisztikus, azaz elnyújtott ellipszispályán haladó, vagy orbitális, azaz Föld körüli pályán haladó; a harci töltet fajtája szerint – atom, vegyi, hagyományos; az indító és célobjektum helyzete és viszonya szerint – föld–föld, föld–levegő, levegő–föld, levegő–levegő, földről vízfelszín alá, levegőből vízfelszín alá, vízfelszín alól földre, vízfelszín alól levegőbe; hatótávolság szerint – kicsi (1000 km-ig), közepes (9000 km-ig), nagy (9000 km-en túl), interkontinentális (földrészek közötti), globális (Föld körüli); rendeltetés szerint – harcászati, hadműveleti, hadászati. A korszerű hadseregek haderő- és fegyvernemei a különböző típusú ~ nagy számával rendelkeznek.

rakétakísérletek: kísérleti rakétainditások főleg abból a célból, hogy egy-egy új – a hadászati rakétaerők minőségi fejlesztését célzó – rakétarendszert kipróbáljanak a sorozatgyártás előtt. / A ~-et főleg óceáni térségekben és lakatlan szárazföldi területeken hajtják végre. Az elmúlt évtizedekben az USA, a SZU, Kína és Franciao. hajtott

végre kísérleti indításokat, ezek alapján kezdték meg számos közepes hatótávolságú és interkontinentális rakétatípus sorozatgyártását. A ~ nemcsak a hadiiparban, hanem az űrrepülésben is fontosak.

rakétatámaszpontok: a rakéták indítására és irányítására szolgáló katonai vagy űrkutatási objektumok és bázisok. ~-nak csak a szárazföldi támaszpontokat nevezzük, a rakétahordozó tengeralattjárókat és repülőgépeket hordozó eszközöknek tekintik. A szárazföldi ~-on rendszerint több indító berendezést helyeznek el egymástól olyan távolságra, hogy egy esetleges atomcsapás csak egy-egy berendezést semmisíthessen meg. A ~-on levő indítók 30–40 m mélységű vasbeton falú és fedelű silókba kerülnek, de lehetséges lánctalpas önjáró indítók elhelyezése is. A ~ egy részét rakétaelhárítással védik. A felderítő műholdak pontosan meghatározhatják a szárazföldi ~ helyét. A rakétaindítók egy részét a mélytengereken hajózó atomhajtóműves tengeralattjárókra építik, ezeket ugyanis igen nehéz földeríteni (*→atom-tengeralattjáró*).

rambouillet-i értekezlet (1975): *→tőkés hatalmak csúcskonferenciái*

Rapacki-terv: Adam Rapacki lengyel külügyminiszter javaslata közép-európai *→atomfegyvermentes övezet* létrehozására. / 1957. okt. 2-án, az ENSZ Közgyűlésének 12. ülésszakán a lengyel külügyminiszter kijelentette, hogy ha a két német állam hozzájárul, hogy területén az atomfegyverek gyártását és raktározását betiltsák, a Lengyel Népközt. a maga területén hajlandó egyidejűleg ugyanilyen tilalmat életbe léptetni. A lengyel kormány 1958. febr. 14-i emlékiratában részletezte az egyes államcsoportok kötelezettségeit a négy ország (NSZK, NDK, Lengyelo., Csehszlovákia) területét magában foglaló középeurópai atomfegyvermentes övezettel kapcsolatban. A közvetlenül érintett szocialista országok és a SZU támogatták, a nyugati hatalmak viszont elutasították e tervet. A lengyel kormány 1958. nov. 4-én előterjesztette a ~ új, kétszakaszos változatát. Ennek első szakaszában az övezetben levő nukleáris fegyverkészlet befagyasztása, második szakaszában a teljes atomfegyvermentesítés és a hagyományos fegyveres erők csökkentése szerepelt. 1963–1964-ben mintegy a ~ folytatásaként a lengyel kormány további tervet terjesztett elő, ez szintén az említett négy államra vonatkozott, az atomfegyverzet befagyasztását javasolta, és korlátozott atomsorompó-egyezményt irányzott elő.

ratifikálás (megerősítés): a nagyobb jelentőségű nközi szerződések hatálybalépéséhez szükséges, a szerződés aláírását követő aktus. / Rendszerint maga a nközi szerződés rendelkezik arról, hogy hatályba lépéséhez szükség van-e ~-ra. A ~-ig terjedő idő lehetőséget ad a szerződő államok legfelsőbb államhatalmi szerveinek, hogy a végleges kötelezettségvállalás előtt elbírálhassák, az aláírt szerződés az állam érdekeinek valóban megfelel-e. A ~-ra jogosult szervet az állam alkotmánya határozza meg. Az állam nem felelős az aláírt nközi szerződés ~-áért. / A nközi gyakorlatban a ~-ra bizonyos formaságok alakultak ki. A ratifikációs záradékot rávezetik a szerződés másolatára, s azt a ratifikáló szerv aláírásával és pecsétjével látja el. Az így elkészült ratifikációs okmányokat kétoldalú szerződés esetében kicserélik, és erről jegyzőkönyvet vesznek fel. Többoldalú szerződések esetében a ratifikációs okmányokat megküldik a szerződés letéteményesének, aki a ~ megtörténtéről a többi szerződő államot értesíti. A szerződés hatálybalépése a ratifikációs okmányok kicseréléséhez, ill. azok letétbe helyezéséhez kapcsolódik oly módon, hogy a szerződés az említett aktusok elvégzésének időpontjában, vagy ettől számított bizonyos idő elteltével lép hatályba. Többoldalú szerző-

dések esetében a szerződés hatálybalépéséhez rendszerint bizonyos számú szerződő fél ~-ára van szükség.

RCD: →*Fejlesztési Regionális Együttműködés*

RDA: →*Afrikai Demokratikus Tömörülés*

reális elrettentés: az USA 1971-től – bizonyos módosításokkal – érvényben levő katonai doktrínája, amelyet a Nixon-kormányzat dolgozott ki. Főként politikai vonatkozásaiban, új módszereiben és kiterjedtebb hatókörében tért el a →*rugalmas reagálás* doktrínájától. / A ~ doktrínájának kidolgozására és elfogadására a nközi erőviszonyoknak a szocializmus javára bekövetkezett további megváltozása, az imperialista táborban az USA vezető szerepének meggyöngülése és az imperialista hatalmak ellentétei késztettek. Az USA kormányzatának számolnia kellett azzal, hogy az erőpolitikával és főként csak a saját erőivel nem tudja a nközi imperializmus, ill. az amerikai monopoltőke érdekeit érvényre juttatni, törekvéseit sikerre vinni. Új koncepciója szerint minden szövetségese és csatlósa köteles nagyobb terheket magára vállalni. Az új „társas viszony" alapján az USA szövetségesei mint „helyettesek" számos politikai, gazdasági és katonai feladatot vállalnak, ezzel csökkentik az USA terheit, s növelik politikai és katonai manőverezési lehetőségeit. Ennek megfelelően vállalta pl. a saigoni rendszer, ill. Izrael Dk-Ázsiában, ill. a Közel-Keleten a térségnek, azaz a monopolkapitalizmus pozícióinak védelmét. Egyszersmind az USA növeli politikai és katonai erejét, annál is inkább, mert nem mond le az imperialista táborban betöltött vezető szerepéről és a szocializmus elleni stratégiai céljairól. A ~ doktrínája alapján az USA hadászati atomerejét az 1970-es években intenzíven fejleszteni akarja, fenntartja szövetségesei biztosítására az „atomernyőt", míg azoknak saját költségükön fejleszteniük kell hagyományos katonai erőiket. Így az USA hagyományos haderőinek egy részét kivonhatná Európából és Ázsiából. / A ~ koncepciójához hozzátartozik a SZU-val és más szocialista országokkal folytatott tárgyalás, valamint egyezmények kötése, a reálisabb külpolitikai irányzat elfogadása, számolva azzal, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése a nközi fejlődés tényleges tényezője lett, s egyetlen ésszerű lehetőség a nukleáris vh.-val szemben. Ebben a helyzetben a nközi imperializmus változatlan céljait nagyobbrészt a diplomácia küzdőterén, ill. a politikai, gazdasági és ideológiai harcban igyekszik elérni, készen állva arra is, hogyha lehetőségét és szükségét látja, fegyveres agressziót indítson és fegyveres konfliktusokat váltson ki, vagy a háttérből szítson és támogasson, amiként ez a chilei ellenforradalmi puccs esetében is történt. Az új doktrína és a belőle következő politikai és katonapolitikai irányvonal alapján vált szükségessé a NATO új alapokmányának kidolgozása, az →*atlantizmus* új megfogalmazása azzal a céllal, hogy az új nközi erőviszonyok idején megerősítsék a NATO-t.

reális (valóságos) **szocializmus:** →*szocialista világrendszer*

regionális szervezetek: →*nemzetközi szervezetek*

remilitarizálás: az államok haderőinek újrafelfegyverzése. A ~ folyamán a II. vh.-ban vereséget szenvedett vagy a nközi feszültség enyhülése nyomán leszerelt fegyveres erőket újból felállítják és fölfegyverzik. Ennek példája volt az NSZK és újabban Japán ~-a. Az NSZK-ban már 1951-ben megindult a ~, és 1954–1955-re fegyverben állt az új nynémet haderő, s fontos szerep jutott neki a NATO középeurópai terveiben (→*nyugatnémet újraföl-*

fegyverkezés). Hasonlóképpen, az 1950-es évek végén elkezdődött Japán fegyveres erőinek ~-a. Újabban a ~-ra több állam főként az USA reális elrettentés elnevezésű katonai doktrínájának alapján kényszerül.

Renville-egyezmény (1948): →*indonéz–holland megállapodások*

represszália (büntető megtorlás): az az eset, amikor a sértett állam az őt ért jogsértésre maga is jogsértő cselekménnyel válaszol. Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkelyének 4. pontjában foglalt rendelkezésnek megfelelően az államok ~ címén sem folyamodhatnak fegyveres erő alkalmazásához, ill. a jogsértő államot nem fenyegethetik meg azzal, hogy ~ címén fegyveres erővel fognak fellépni ellene.

repülőgép-eltérítés (hijacking): légi járművek jogellenes hatalomba kerítése. Az 1960-as évek elejétől egyre gyakrabban fordult elő, hogy fegyveres személyek utasszállító repülőgépeket hatalmukba kerítettek, és azokat útirányuk megváltoztatására kényszerítették. A légi járművek fedélzetén elkövetett bűncselekményekről és egyéb cselekményekről szóló, Tokióban, 1963. szept. 14-én kelt egyezmény még csak az eltérített gépek visszaszolgáltatásáról és az utasok zavartalan továbbszállításáról rendelkezett. A Nközi Polgárirepülés-ügyi Szervezet (ICAO) kezdeményezésére Hágában, 1970. dec. 16-én elfogadott egyezmény már a légi járművek jogellenes hatalomba kerítésének leküzdéséről szólt. Az egyezményben részes államok arra kötelezték magukat, hogy a légi járművek jogellenes hatalomba kerítését súlyos büntetéssel illetik; a bűncselekményt a szerződő államok kiadatási szerződései szempontjából pedig kiadatási bűncselekménynek tekintik. Az egyezmény tehát kizárta annak lehetőségét, hogy a szerződő államok a ~-t politikai bűncselekménynek minősítsék, biztosította elkövetőinek felelősségre vonását; nem tartalmazott azonban általános kiadatási kötelezettséget olyan államok egymás közötti viszonylatában, amelyek között nincs kiadatási szerződés vagy viszonossági gyakorlat. Az ENSZ Közgyűlésének 32. ülésszaka 1977. nov. 4-én határozatban ítélte el a ~-eket.

retorzió (megtorlás): az az eset, amikor a sértett állam a másik állam jogtalan cselekedetére jogos, de a másikra nézve hátrányos és káros cselekedettel felel. Gyakoriak a gazdasági vonatkozású megtorló intézkedések (pl. kivitel vagy behozatal csökkentése, devizális korlátozások, fokozott vámterhek).

revansizmus: egy háborúban vagy egyéb államközi konfliktusban vesztes államnak vagy ezen állam bizonyos köreinek arra irányuló politikai törekvése, hogy a konfliktus vagy a háború előtti határok és állapotok visszaállítása címén új háborút készítsen elő, fegyverkezzen, a visszavágásra összpontosítsa erőit. / A revanspolitika először azt a francia külpolitikát jelentette, amely 1871-től a német hódítás megtorlására és Elzász-Lotaringia visszaszerzésére irányult. Revansszellem fűtötte az I. vh. vesztes országait, főként a fasiszta Németo.-ot, majd a II. vh. után az 1950-es és 1960-as években az NSZK uralkodó köreit. A ~ itt olyan jelenségekben nyilvánult meg, mint az újrafelfegyverkezés, a volt náci bűnösök rehabilitálása és tisztségekhez juttatása, agresszív külpolitika folytatása stb. A revanspolitika, amely a tudatosan szított nacionalizmuson és sovinizmuson alapszik, a nközi feszültség fokozódásához, fegyverkezési hajszához vezet. A ~ kiküszöbölése az →*erőszakról való lemondás*, a területi realitások elismerése és a határok sérthetetlenségének biztosítása útján érhető el. Ezt szolgálták Lengyelo.-nak, a SZUnak és Csehszlovákiának az NSZK-val, továbbá a két német államnak egymással kötött szerződései a II. vh. nyomán kiala-

kult határvonalak elismeréséről *(→német kérdés)*.

revizionizmus: *→opportunizmus*

Rhodesia (D-Rhodesia, Zimbabwe) **nemzetközi státusa:** az ország függetlenségével és ennek módjával összefüggő probléma. / Rhodesiát a 19. sz. vége óta gyarmataként Nagy-Britannia zsákmányolta ki. 1923-ban féldominiumi státust adott az országnak, és korlátozott önkormányzatot a fehér telepeseknek, ezzel teljesen kiszolgáltatva nekik az afrikaiakat. A szélesedő felszabadító mozgalom megfékezésére az angolok 1953-ban létrehozták D- és É-Rhodesia, valamint Nyaszaföld egyesítésével a Közép-afrikai Föderációt. Az itteni nemzeti felszabadító erők *(→dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok)* felléptek a neokolonialista föderáció ellen, végül is ezt 1963-ban fölosztották. Belőle három állam jött létre: D-Rhodesia, Malawi és Zambia (e két utóbbi állam 1964-ben lett független). / D-Rhodesiában ezután megerősödött a fajüldöző fehér telepesek törekvése a Nagy-Britanniától való elszakadásra. 1964. ápr.-ban Ian Smith került a kormány élére, és 1965. nov.-ben egyoldalúan függetlenné nyilvánította D-Rhodesiát, hogy biztosítsa hatalmát az afrikai többség fölött. Az angol kormány szóbeli tiltakozása hatástalan maradt. Még nov.-ben a Biztonsági Tanács felszólította tagállamait, hogy ne ismerjék el a törvénytelen Smith-rendszert, s utasította Nagy-Britanniát, hogy gazdasági eszközökkel kényszerítse a d-rhodesiai kormányt törvényes eszközök alkalmazására. Nagy-Britannia azonban csak látszatintézkedéseket tett. 1966-ban D-Rhodesia kilépett a brit Nemzetközösségből, és a D-afrikai Közt.-gal kötött katonai és gazdasági együttműködési szerződést. A BT 1968-ban szankciókat hozott a Smith-rezsim ellen, ezeket azonban az imperialista hatalmak és a nközi monopóliumok nem tartották meg, így a D-afrikai Közt. révén kapott fegyverszállítmányokkal erős hadsereget hozott létre. Smithék 1970-ben kikiáltották az ún. Rhodesiai Közt.-ot (törvényes neve továbbra is D-Rhodesia), új alkotmányt léptettek életbe, amely „európai" és „afrikai" területekre osztotta az országot. Az előbbi nagysága 150 000 km², az utóbbié 170 000 km², holott az európaiak a lakosságnak csak 5%-át teszik ki. A 66 tagú parlamentben 50 helyre fehér képviselő került. / A Smith-rezsim a felszabadító mozgalom növekedésének és a nközi nyomásnak a hatására manőverezni kezdett. 1974 végétől halogató taktikával tárgyalásokat folytatott az afrikaiak politikai vezetőivel, e tárgyalások azonban 1976. márc.-ban eredmények nélkül megszakadtak. Még az év szept.-ben közvetlenül a színre lépett az USA: Kissinger külügyminiszter Smithszel tárgyalt az imperialista érdekeket szolgáló „átmeneti" rendezési tervről. 1976. okt.-ben Ivor Richardnak, Nagy-Britannia ENSZ-nagykövetének elnökletével Genfben konferencia kezdődött a d-rhodesiai kérdésről, résztvevői Smith, ill. megbízottai, valamint az afrikaiak politikai vezetői (Nkomo, Mugabe, Muzorewa, Sithole), továbbá az USA képviselője. 1976. okt.-ben a Zimbabwe Afrikai Népi Unió (ZAPU) és a Zimbabwe Afrikai Nemzeti Unió (ZANU) a Hazafias Frontba egyesült, s ezt ismerte el 1977. jún.-ban az Afrikai Egység Szervezete a zimbabwei nép egyetlen törvényes képviselőjének, egyúttal közvetlenül támogatták a *→frontállamok*. 1977. szept.-ben Nagy-Britannia 7 pontból álló új rendezési tervet tett közzé, amelyet szerzőiről, Owen brit külügyminiszterről és Youngról, az USA állandó ENSZ-képviselőjéről Owen–Young-tervnek neveznek. E terv lényege: a Smith-rezsim hatalomról való lemondása és a brit kormányzat visszaállítása; a „békés és rendben lezajló átmenet" a függetlenségig 1978-ban; szabad és pártatlan választások megtartása az általános választójog alapján; Nagy-Britannia úgynevezett átmeneti adminisztrációt

állít fel, amelyet a helyi biztos és helyettese vezetne, az adminisztráció feladata a választások irányítása, a helyi biztost az ENSZ különleges képviselője segítené munkájában; az átmeneti időszakban ENSZ-békefenntartó erők állomásoznának Rhodesiában; függetlenségi alkotmány kidolgozása, amely előírná a demokratikusan választandó kormány létrehozását, a megkülönböztetés felszámolását, az emberi jogok védelmét és a bírósági törvénykezés függetlenségét; 1–1,5 milliárd dolláros fejlesztési alap létrehozása Rhodesia gazdaságának újjáélesztésére. A terv nem tartalmazott pontos időrendet. Megegyezéstől tette függővé azt, hogy Smith mikor adja át a hatalmat az átmeneti adminisztrációnak. Fő célja a rhodesiai probléma rendezésének elodázása volt. Ugyanakkor Nagy-Britannia és az USA e tervvel elő akarta készíteni a behatolást Rhodesia gazdaságába a nközi monopóliumok számára. A fennálló embargó miatt kénytelenek voltak kerülő utakon kereskedni Rhodesiávai, fegyvereket szállítani számára, a terv értelmében még a hatalomnak az afrikai többség számára való átadása előtt, közvetlenül Smith lemondása után feloldanák az embargót és lehetőséget kapnának ahhoz, hogy akadálytalanul kifejlesszék Rhodesiával a kereskedelmet, tőkét ruházzanak be annak bányaiparába és egyéb gazdasági ágazataiba. A ZAPU és a ZANU vezetői ellenjavaslatokat dolgoztak ki, Smith pedig elutasította e terv lényeges pontjait, és 1978. márc.-ban megállapodást írt alá „belső rendezésről" a felszabadító mozgalom megalkuvó szárnyának vezetőivel: Muzorewával és Sitholéval. Ez a megállapodás továbbra is a Smith-rezsim kezében hagyta a politikai, katonai, törvényhozó és végrehajtó hatalmat, és törvényesíteni akarta Rhodesiának 1965-ben egyoldalúan kikiáltott függetlenségét. A Hazafias Front vezetői szembefordultak a megállapodással, az ENSZ Biztonsági Tanácsa pedig márc. 14-én határozatban törvénytelennek minősítette, és elutasították a frontállamok is.

Rio de Janeiró-i paktum (1947): más néven Amerika-közi Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés; 1947. szept. 2-án írta alá 18 l-amerikai ország és az USA kormánya. Utóbb csatlakozott hozzá Nicaragua és Ecuador. / A ~ megerősítette a →*chapultepeci értekezlet* elveit, aláírói kijelentették, hogy tartózkodnak az egymás elleni erőszak alkalmazásától, vitáikat és konfliktusaikat a Pánamerikai Unión belül oldják meg, s csak ha ez nem jár eredménnyel, akkor viszik őket az ENSZ elé. A ~-ot aláíró államok vállalták, hogy bármely amerikai állam ellen irányuló támadást valamennyi amerikai ország elleni támadásnak tekintenek, s az agresszor ellen adott esetben diplomaciai, gazdasági és katonai szankciót is alkalmazhatnak. A szerződés magában foglalta „az agressziónak minősíthető nem fegyveres támadás" fogalmát is. Az 1948-ban megalakult →*Amerikai Államok Szervezetének* tagjait összekötötte a ~. Noha e szerződés az ENSZ Alapokmányának elveire hivatkozott, a kontinens konfliktusainak megoldásából kikapcsolta a világszervezetet, és gyakorlatilag magának tartotta fenn a döntőbíró szerepét. A ~ alapján törtek be a katonák Guatemalába, és döntötték meg Jacobo Arbenz kormányát 1954-ben (→*Guatemala elleni támadás*), ezen az alapon fegyverezték fel az intervenciósokat Kuba ellen 1961-ben (→*disznó-öböli támadás*), s 1965-ben ezzel a szerződéssel akarták igazolni a →*Dominika elleni agressziót*.

Rogers-terv: William Rogersnek, az USA külügyminiszterének 1970. jún. 19-én tett javaslata új egyiptomi–izraeli tűzszünetre és a katonai pozíciók befagyasztására a Szuezi-csatorna mentén. A „hatnapos háborúnak" (→*izraeli–arab háborúk*) 1967. jún. 10-én véget vető tűzszünetet ugyanis

már 1968-ban megtörte az Izraeltól provokált tűzpárbaj és légi csata a Szuezi-csatorna övezetében. / Rogers hivatalos indoka az volt, hogy ily módon lehet megfelelő légkört teremteni a →*Jarring-misszió* sikeréhez. Valójában az USA – abban az új helyzetben, amelyben a szovjet segítséggel kiépített egyiptomi rakétarendszer megakadályozta az izraeli légierő további terrortámadásait – ezzel a fellépésével, a maga rendezési elképzeléseinek akart érvényt szerezni. A ~-et Egyiptom, Jordánia és Izrael elfogadta. A tűzszünet, a ~ első szakasza 1970. aug.-ban három hónapra életbe lépett, majd többször meghosszabbították. Nem valósult meg viszont a ~ második szakasza, amelyben Izraelnak vissza kellett volna vonnia fegyveres erőit a Szuezi-csatorna közvetlen közeléből anélkül, hogy ezt a lépését a Biztonsági Tanács 1967. nov.-i, 242. sz. határozata végrehajtásának tekinthette volna. Az egyiptomi kormány többször kijelentette, hogy a részleges szuezi rendezést csak az általános rendezés, az ún. szakaszos megoldás részeként hajlandó elfogadni. Szadat elnök 1971. márc. 27-én – miután bebizonyosodott, hogy Washington nem tartja meg az Egyiptomnak tett ígéreteit a rendezésre – nem hosszabbította meg a tűzszünetet. Ez lényegében a ~ kudarcát jelentette.

Római Szerződés (1957): →*Európai Gazdasági Közösség*

román békeszerződés: a →*párizsi békeszerződések* keretében 1947. febr. 10-én írták alá. A ~ Románia határait az 1941. jan. 1-i állapotot alapul véve szabta meg, kivéve a román–magyar határt, amelyre nézve semmisnek nyilvánította az 1940. évi második bécsi döntést. Romániát a szövetségesek 300 millió dollár összegű jóvátételre kötelezték.

rugalmas reagálás: az USA, egyúttal a NATO katonai doktrínája az 1960-as években. A →*tömeges megtorlás* doktrínáját követte. / Miután a SZU hadászati rakéta-atomerőiben nagy és gyors fejlődés ment végbe, az USA a túlnyomórészt atomhadászatra alapozott tömeges megtorlást agresszív tervei megvalósítására az atomfegyverekkel, az atomfegyverek korlátozott alkalmazásával és a hagyományos fegyverekkel vívott háborúk többoldalú hadászatával váltotta fel. A ~ szerint az USA-nak és a NATO-erőknek rugalmasan, azaz térben és időben differenciáltan kell föllépniük a szocialista országokkal, a nemzeti felszabadító mozgalommal, az antiimperialista haladó megmozdulásokkal szemben. Ekkor fogalmazták meg a háború három alaptípusát (általános, korlátozott atomháború és hagyományos háború), s kidolgozták az erők és az eszközök fokozódó erőkifejtésének elméletét (→*eszkaláció*). A ~ főleg az európai háború megvívására vonatkozott. Itt a háború folytatását először hagyományos fegyverek bevetésével tervezték; ezt követte volna – sikertelenség esetén – a kisebb hatóerejű harcászati atomfegyverek egyenkénti, majd tömeges alkalmazása; végső lépésnek az összes atomfegyver bevetését szánták. A ~-t a →*reális elrettentés* doktrínája váltotta föl.

Ruhr-statútum: 1948. dec. 8-án az USA, Nagy-Britannia, Franciao. és a Benelux-államok által, a potsdami egyezmény megkerülésével és a SZU kizárásával aláírt egyezmény a legnagyobb német ipari centrum, a Ruhr-vidék gazdasági kiaknázásáról. A négyhatalmi ellenőrzés helyett a felügyeletet a statútum aláíróiból alakult Nközi Ruhr-hatóság gyakorolta. A hatósághoz az 1949-ben megalakult NSZK is csatlakozott. A ~ 1951. okt. 19-én szűnt meg, az Európai Szén- és Acélközösség megalakításakor.

S

Saar-vidék kérdése: a két vh. idején a német katonai potenciál megteremtésének és fenntartásának kulcsténye zője volt Németo. két nagy ipari centruma, a Saar- és a Ruhr-vidék. A győztes hatalmak mindkét vh.-t követően arra törekedtek, hogy ezek a vasban és szénben gazdag területek ne válhassanak ismét a német hadiipar alapjává. 1919-ben, a versailles-i békeszerződésben a Saar-vidéket a Népszövetség igazgatása alá helyezték, a bányák azonban közvetlen francia tulajdonba kerültek. A békeszerződés értelmében 1935-ben a Saar-vidéken népszavazást rendeztek a francia, ill. a német szuverenitás eldöntéséről. A szavazás nyomán a Saar-vidéket 1935. márc. 1-én Németo.-hoz csatolták. A II. vh. után a Saar-vidék a francia megszállási övezethez tartozott, s a francia kormány arra törekedett, hogy e területet végleg beolvaszthassa a francia államgazdaságba. A →*Schuman-terv* keretében a Saar-vidék utóbb az Európai Szén- és Acélközösségbe integrálódott, politikai státusát pedig az ún. saar-vidéki egyezmény szabályozta. A népszavazásra bocsátott egyezménytervezetet azonban a Saar-vidék lakossága 1955. okt. 25-én 67 %-os többséggel elutasította, és így Franciao. 1957. jan. 1-i hatálylyal elismerte e terület fölött az NSZK szuverenitását. A Saar-vidék az NSZK tartománya lett.

Safeguard-rendszer: →*rakétaelhárító rendszerek*

SALT (Strategic Arms Limitation Talks): az 1969 végén megtartott helsinki előkészítő megbeszélések után 1970. ápr. 16-án megkezdődött tárgyalások a SZU és az USA között „a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról", a szovjet–amerikai kapcsolatok láncolatának egyik legfontosabb eleme. / Az első ~-megállapodásokra hét fordulón, kereken 30 hónapon át tartó diplomáciai és szakértői tanácskozások után, 1972. máj. 26-án, Nixon elnök moszkvai látogatásakor került sor (~-I.). Ekkor aláírtak egy határidőhöz nem kötött szovjet–amerikai szerződést a →*rakétaelhárító rendszerek* korlátozásáról, valamint egy öt évre szóló ideiglenes egyezményt „néhány intézkedésről a hadászati támadó fegyverzet területén" (ez utóbbi tehát 1977. okt.-ben lejárt). Mindkét állam lemondott arról, hogy egész területét átfogó rakétaelhárító rendszert építsen ki. 150 km sugarú védelmi gyűrűt tartanak fenn mindkét főváros, valamint az interkontinentális ballisztikus rakéták egy-egy indítóbázisa körül, s itt maximálisan 100-100 ellenrakétát telepíthetnek. A felek sem tengeri, sem légi, sem kozmikus, sem helyzetváltoztató földi rakétaelhárító rendszert nem építenek ki. Ellenrakétákat nem adhatnak át más államoknak, és nem helyezhetnek el saját területükön kívül. A hadászati támadó fegyverrendszerekről szóló ideiglenes egyezmény korlátozta új indítóállások építését, a régiek átalakítását, szabályozta a támadó rakéták korszerűsítésének módozatait. / A ~-tárgyalások – amelyeket eredetileg felváltva Helsinkiben és Bécsben tartottak – 1972. nov. 21-től Genfben folytatódtak (~-II.), s témájuk az alapvető rakéta-nukleáris csapásmérő erő, a támadó hadászati fegyverrendszerek korlátozása lett. 1973

tavaszán megkezdte munkáját az a szovjet–amerikai konzultatív bizottság, amely egyrészt az addigi ~-megállapodásoknak, másrészt a SZU és az USA azon korábbi egyezményének a végrehajtását is hivatott biztosítani, amely 1971. szept. 30-án lépett érvénybe, s a két állam közötti atomháború veszélyének csökkentéséről intézkedett. A Vlagyivosztokban 1974. nov.-ben megtartott szovjet–amerikai csúcstalálkozón aláírt dokumentumok újabb pontokat tartalmaztak a fegyverkezési verseny korlátozására. A ~-szerződést kiegészítő, a ~-I. tárgyát képező jegyzőkönyvben a két fél vállalta, hogy a korábban megengedett kettő helyett csak egy védelmi körzetbe telepít rakétavédelmi rakétákat. A csúcstalálkozón kötött és a ~-II. tárgykörébe vágó megállapodások leglényegesebb elemei a következők voltak: a hordozó eszközök (tehát: az interkontinentális ballisztikus rakéták, az atom-tengeralattjárókról kilőhető ballisztikus rakéták és a hadászati bombázók) számát 2400–2400 darabban, ezen belül a több robbanófej hordozására alkalmas eszközök (→*MIRV*) számát eddig 1320-1320 darabban határozták meg; megállapodtak abban, hogy az új egyezmény 1985. dec.-ig lesz érvényben, de már 1980–1981-ben újabb tárgyalásokat kezdenek a hadászati fegyverzet további korlátozásáról, esetleg csökkentéséről. / A ~-II. tárgyalások üteme ezt követően lelassult, sőt 1976. nov.-ben a felek a tárgyalásokat eredmény nélkül fel is függesztették. E szakaszban a ~-II. tárgyalások alapvető katonai-technikai problémái az alábbiak voltak: a rakéták több robbanófejet tartalmazó részének (vagyis MIRV-esítési fokának) ellenőrzése; a nyugati sajtó terminológiájában Backfire-nak nevezett szovjet bombázógépek, valamint az amerikai →*szárnyas rakéták* kérdése. E súlyos katonai-technikai jellegű problémák azonban nem zárták ki a kompromisszumos megállapodást, az egyezmény nagyrészt aláírásra készen állt. / A Cyrus Vance amerikai külügyminiszter 1977. márc.-i moszkvai útja során előterjesztett indítványok világossá tették, hogy a Carter-kormányzat a Ford-kormányzat által megkötött vlagyivosztoki megállapodásoktól el akar térni, és így egyoldalú hadászati előnyökre tör. Carter elnöknek az a törekvése pedig, hogy az emberi jogok védelme ürügyén beleavatkozzon a SZU belügyeibe, ill. ilyen jellegű feltételei a ~-megegyezések kapcsán 1977-ben és 1978-ban nagymértékben hátráltatták a ~-II. tárgyalásokat. Ezek ennek ellenére külügyminiszteri szinten tovább folytak, és folytatta munkáját Genfben a szovjet–amerikai konzultatív bizottság is. Eközben az USA-ban elnöki döntéssel kezdetét vette a szárnyas rakéták sorozatgyártása, előkészületeket tettek a →*neutronbomba* kifejlesztésére. Ezzel a ~-II. tárgyalások tárgyát képező „hármas tagozódású" fegyvertér egy negyedik támadó hadászati fegyverrendszerrel bővült. A neutronbomba kérdését a SZU a megegyezés érdekében nem vonta be a ~-tárgyalások keretébe. A Carter-kormányzat lépései erősen bonyolították és elhúzták a további ~–II. tárgyalásokat. A SZU ezeken elfoglalt elvi álláspontja az alábbiakban foglalható össze: az egyenlőségre, azaz a SZU és az USA egyenlő hadászati biztonságára való törekvés; a hadászati fegyvertár minden komponensének figyelembevétele; a tárgyalások vezessenek e fegyverrendszerek csökkentésére, és a megállapodások legyenek hosszú lejáratúak.

SATO: →*Dél-atlanti Szerződés Szervezetének terve*

Schuman-terv (1950): Robert Schuman francia külügyminiszter javaslata a nyugat-német és a francia szén- és acéltermelés egyesítésére. Ez lehetőséget adott Franciao.-nak arra, hogy a Ruhr-vidék hatalmas kapacitásával növelhesse iparát, az NSZK pedig egyenrangú félként léphetett be a ny-európai államok közösségébe, kilátása nyílt

hadiipara fejlesztésére. A nynémet ipari potenciálra az imperialista haditermelés növelése végett is szükség volt. Az 1950. máj. 9-én tett javaslat szerint a közös főhatóság alá rendelendő szervezethez más európai országok is csatlakozhattak. A ~-et az USA is támogatta, csak Nagy-Britannia jelentette ki, hogy nem vesz részt benne. A szerződést (→*Európai Szén- és Acélközösség*) 1951. ápr. 18-án írták alá, és 1952. júl. 25-én lépett életbe. A ~ előzménye volt az NSZK-val való katonai együttműködés megteremtésének (→*Európai Védelmi Közösség*).

SDR: →*Különleges Lehívási Jogok*

SEATO: →*Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete*

SELA: →*Latin-amerikai Gazdasági Szervezet*

semleges övezet: nközi szerződésben semlegesnek nyilvánított meghatározott területsáv. E területen a szemben álló feleknek nem lehetnek katonai erői, hadszíntéri berendezései és támaszpontjai. Háború esetén a ~-ben fegyveres küzdelmet vagy annak biztosítására szolgáló tevékenységet folytatni nem lehet.

semlegesség: egyes államok politikai és nközi jogi helyzetére vonatkozik. / 1. ~ a háborúban; annak az államnak a helyzete, amelyik egy más államok között folyó háborúban nem vesz részt, a hadviselő államok egyikének sem nyújt valamilyen formában segítséget, és velük továbbra is békés kapcsolatokat tart fenn. A háborúban semleges, ill. a hadviselő államokra nézve a jogokat és a kötelezettségeket eredetileg lényegében két nközi jogi megállapodás foglalta össze (az 1907. évi V., ill. XIII. hágai egyezmény). Ezek szerint a háborúban semleges állam felségterülete (territóriuma) sérthetetlen, joga van semlegességének fegyveres védelmezésére, a hadviselő államok katonáit, ha azok területére behatolnak, internálhatja; egyúttal nem engedélyezheti hadviselő államok fegyveres erőinek területén való átvonulását, s nem láthatja el őket fegyverekkel és hadianyaggal. A háborúban semleges állam a múltban nem volt felelős azért, hogy állampolgárai is megtartsák a semlegességet, így nem volt köteles megakadályozni azt sem, hogy azok a hadviselőknek fegyvereket vagy a hadsereg céljait szolgáló egyéb eszközöket szállítsanak. Napjainkban az ENSZ Alapokmánya szerint a semleges államok azt is kötelesek megakadályozni, hogy a területükön élő személyek támogassák az agresszorokat, s az ENSZ tagállamai nem tanúsíthatnak azonos – pártatlan – magatartást az agressziót elkövető állam és az agresszió áldozata iránt. A tagállamok kötelesek az ENSZ Biztonsági Tanácsának az agressziót elkövető állam megfékezésére hozott határozataihoz alkalmazkodni, ill. az elrendelt szankciókat végrehajtani. / 2. Állandó ~: az az állapot, amelyben egy állam nemcsak valamelyik háborúban, hanem béke idején is minden állam irányában semleges marad, vagyis: nem csatlakozik katonai szövetséghez, területén nem engedélyezi idegen támaszpontok felállítását, s olyan politikát folytat, hogy háború esetében ne bonyolódjon konfliktusokba; viszont joga van állami területének fegyveres védelmezéséhez, s evégett fegyveres erőket tarthat fenn. Háború idején az állandóan semleges államokra, ill. a hadviselő államokra nézve kötelezőek a fenti hágai egyezmények előírásai. Egy-egy állam állandó ~-ét nközi jogi érvényű egyezményben rögzítik, s annak biztosítékát más érdekelt államok, főként nagyhatalmak adják meg. Elsőként Svájcnak szavatolták a „folytonos semlegességet" 1815-ben, a bécsi kongresszuson. Ehhez érdeke fűződött akkor az összes európai államnak, s voltaképp a már fennálló helyzetet fogadták el. Semleges állam

volt 1831-től, ill. 1867-től az I. vh.-ig Belgium és Luxemburg, de 1914-ben Németo., bár maga is a ~-üket garantáló államok közé tartozott, katonailag lerohanta őket, s az I. vh. után ~-ük visszaállítása nem történt meg, sőt a II. vh. után a NATO megalakításakor annak tagjai lettek. A II. vh. után Laosz és Kambodzsa ~-ét fogadták el. Ausztria ~-ét szovjet javaslatra 1955-ben az USA, Nagy-Britannia és a SZU garantálta. Vannak olyan államok is, amelyek ~-üket maguk nyilvánítják ki, s ún. hagyományosan semleges, egyes fontos kérdésekben aktívan semleges politikát folytatnak (pl. Finno., Svédo.). / 3. Pozitív (aktív) ~ (újabban inkább a tömbönkívüliség, el nem kötelezettség kifejezést használták ilyen értelemben): főképp az imperialista gyarmati rendszer felbomlása folyamán létrejött afrikai és ázsiai nemzeti államok nagy részének és egyes l-amerikai államoknak a külpolitikai elve. A pozitív ~ politikáját folytató államok között politikai, társadalmi és gazdasági fejlettségüket tekintve nagy különbségek vannak, de jellemző rájuk, hogy nem tartoznak egyik politikai-katonai szövetségbe sem, nem engedélyezik területükön idegen államok katonai támaszpontjainak a felállítását, a tömbönkívüliség elvét képviselik, s elítélik az agressziókat, a faji megkülönböztetést és a gyarmatosítást. Fontos szerepük van a →*tömbön kívüli országok csúcsértekezleteinek*. A pozitív ~ külpolitikáját folytató országok szerepe a nközi küzdőtéren attól függően válik valóban pozitívvá, hogy mennyire következetesen folytatnak antiimperialista harcot, támogatják a forradalmi szabadságmozgalmakat, s vesznek részt a béke megőrzéséért folyó küzdelemben. A szocialista államok értékelik és támogatják a pozitív ~ politikáját, a tömbön kívüli államok mozgalmát.

Sentinel-rendszer: →*rakétaelhárító rendszerek*

sínai egyezmény (1975): a második csapatszétválasztást hozta az 1973. évi izraeli–arab háború után; Szadat egyiptomi elnök imperialistabarát politikájának részeként jött létre, összhangban az USA közel-keleti diplomáciájával. Előzményeihez tartozott, hogy Ford elnök bejelentette az USA közel-keleti politikájának „revízióját", ami nem jelentette irányvonalának megváltoztatását, hanem azt, hogy közel-keleti pozícióit erősítendő részmegállapodásokat hozzon létre és megossza az arab államokat, s egyúttal megakadályozza a →*genfi közel-keleti békeértekezlet* felújítását. / Egyiptom és Izrael 1975. szept.-ben kötötte meg a ~-t. Ez előírta az izraeli csapatok némi visszavonását, az ENSZ-csapatok ütközőzónájának kiterjesztését. Egyiptom visszakapta az Abu Rudaisz-i olajmezőket, a Sínai-félsziget egy kis részét, vállalta viszont, hogy a Szuezi-csatornán átengedi a nem katonai rakományt szállító hajókat Izraelba. A csapatszétválasztás következményeként az USA személyzetet tarthatott a Sínai-félszigeten és ellenőrizhette Egyiptom területét. / A ~ erős ellenkezést váltott ki a haladó arab világban. Az egyezményből hiányzott bármiféle utalás az Izraeltől megszállt más arab területekre és a palesztinai arabok jogaira. Az USA ugyanakkor a legkorszerűbb fegyvereket szállította Izraelnak. A ~ politikailag és katonailag nehéz helyzetbe hozta Szíriát. Ezért a szíriai kormány lépéseket tett Jordániával való viszonyának rendezésére, és szerepet vállalt a →*libanoni polgárháború* békés rendezésében, amely – Izrael és az USA érdekeivel egyezően – Libanon kettészakításával fenyegetett.

sodorvonal: →*nemzetközi folyók*

sokoldalú atomütőerő: →*atlanti nukleáris erő*

Spanyolország nemzetközi helyzete: Franco halála (1975. okt.) után a →*francoizmus*

bukása megváltoztatta ~-t is. / Az USA 1953. szept.-ben kötött szerződést ottani tengerészeti és légi katonai támaszpontjainak felállításáról. Az új monarchikus kormányzattal 1976. jan.-ban újonnan fogalmazott „barátsági és együttműködési szerződést" írt alá; ez továbbra is megadta a jogot a négy spanyolo.-i USA-támaszpont fenntartásához, amiért cserébe az USA kormánya nagy összegű katonai és gazdasági segélyt nyújtott. A NATO vezető szervei a spanyolo.-i amerikai katonai jelenlétet is felhasználva foglalkoztak Spanyolo. bevonásával a NATO-ba, tekintettel főleg az ország földközi-tengeri stratégiai helyzetére és a NATO déli szárnyán keletkezett gyönge pontokra. 1966 végén a NATO Tanácsa elhatározta, hogy a jövőben Spanyolo. képviselője megfigyelőként részt vehet a tanácskozásokon. Spanyolo. viszont területi igényt támasztott Nagy-Britanniával szemben (*→gibraltári viszály*). Spanyolo.-nak az Európai Gazdasági Közösségbe való belépéséről 1973 óta folytak tárgyalások, számottevő haladás azonban csak a francoizmus bukása után, a spanyol polgári parlamenti uralmi rendszer fejlődésével következett be e téren. 1977 nyarán Spanyolo. hivatalosan is felvételi kérelmet nyújtott be az EGK elnökének, s ez a törekvés külpolitikájának egyik fontos irányzatává lett. Spanyolo. 1960 óta tagja az OECD-nak és a GATT-nak. Az új spanyol kormányzatnak tovább fejlődnek a kapcsolatai a haladó arab államokkal és Kubával. 1977-ben fölvette a diplomáciai kapcsolatokat a SZU-val és több más szocialista országgal.

State Department: az USA külügyminisztériuma Washingtonban. A ~ a legrégibb amerikai minisztérium, 1789-ben alapították. Eredeti és teljes neve: State Department of Foreign Affairs.

status quo: egy bizonyos időben fennálló tényleges vagy jogi helyzet (állapot). A ~ visszaállítása azt jelenti, hogy visszatérnek a változás előtti helyzethez. A II. vh. nyomán, az antifasiszta koalíció győzelmének eredményeként Európában új ~ alakult ki, amelyhez hozzátartozik számos szuverén szocialista állam léte. Európában a területi ~ elismerése a szocialista nközi politika egyik alapeleme. Ez volt az egyik központi kérdése az 1970-es évek elején egyes szocialista országok és az NSZK között kötött szerződéseknek.

sterlingövezet: Nagy-Britannia és a korábbi gyarmatai és függő területei közötti valutáris megállapodás; vezető hatalma Nagy-Britannia. / A ~ a II. vh. idején felbomlott sterlingblokk folytatása. 1947-ben hozták létre. A ~-hez főleg a brit *→Nemzetközösség* tagjai tartoznak (Kanada kivételével), továbbá olyan államok, amelyek a brit befolyási övezethez tartoztak. Ezek az országok: 1. valutájuk árfolyamát a fonthoz kötik; 2. devizatartalékaik meghatározott részét az Angol Bankban tartják; 3. egymás közötti elszámolásaikat fontban bonyolítják le. A ~ mechanizmusa biztosítja a benne részt vevő államok valutáinak szabad átváltathatóságát. A ~-en kívül a tagállamok nem vásárolhattak szabadon fontért árut, Anglia viszont a ~ országaiban fontért vásárolhatott meg olyan árukat, amelyeket egyébként külföldi valutáért kellett volna megvennie. Így az angol tőke előnyöket biztosított magának a ~-be nem tartozó versenytársakkal szemben. / A Nemzetközösség tagjainak függetlenné válása erősen meggyöngítette a ~-et, több állam kilépett belőle. Az 1972. jún. 23-án bevezetett fontárfolyam-lebegtetés következményeként a ~-hez tartozó számos ország megszakította a nemzeti valutája és a lebegő font közötti kapcsolatot, valutájuk paritását a dollárhoz kötötték, vagy kialakították saját valutaárfolyam-ellenőrzési

rendszerüket. Nagy-Britannia 1973. jan. 1-i belépése az Európai Gazdasági Közösségbe a ~ szerepét még inkább csökkentette. Jelentősége ma már elhanyagolható.

stockholmi felhívás (1950, 1975): →*béke-világmozgalom*

stockholmi Vietnam-konferencia: részben svéd kezdeményezésre, részben a →*Béke-világtanács* és más nközi szervezetek tevékenységére alapozva 1967. júl.-ban, Stockholmban azzal a céllal alakult nközi szerv, hogy koordinálja a világ különböző részein a vietnami háború, általában az indokínai háború befejezéséért és a béke helyreállításáért, az amerikai agresszió ellen küzdő szervezetek, mozgalmak munkáját, kidolgozza az akciók közös vonalát. / A ~-nak tagjai voltak az USA-ban az indokínai háború ellen küzdő különböző csoportok és szervezetek, ill. azok csúcsszerveinek képviselői is. A ~ irányítására a BVT és más nközi szervezetek, valamint az indokínai háború ellen harcoló nemzeti szervezetek legaktívabbjainak képviselőiből (köztük a magyar Országos Béketanácsból) 1967-ben végrehajtó bizottságot választottak. Az 1970. márc.-ban megtartott ülésen létrehozták az USA Indokínai Háborús Bűneit Vizsgáló Bizottságot, 17 taggal. Ez a nközi társadalmi szervezet számos tényt derített fel és tárt a nyilvánosság elé az USA Vietnamban, Laoszban és Kambodzsában elkövetett bűntetteiről. 1972. febr.-ban rendezték meg a ~ 7. plenáris konferenciáját a Párizs melletti Versailles-ban; itt 84 ország mozgalmainak és 32 nközi szervezetnek 1200 képviselője vett részt. A ~ megbízásából több nközi küldöttség járt a VDK-ban. 1974. márc.-ban annak érdekében ült össze a ~, hogy az USA és D-Vietnam hajtsák végre a párizsi egyezmény rendelkezéseit (→*Vietnammal kapcsolatos párizsi konferencia és megállapodás*).

stratégia: egy történeti időszakra szóló alapvető politikai irányvonalat foglal magában. Sokszor azonosítják a katonai →*hadászat*tal, habár ez csak része az általános politikai ~-nak. ~-ja minden tudatos politikát folytató osztálynak és államnak van. A kommunista pártok stratégiája (és →*taktikája*) a marxista–leninista elméleten alapszik, a tudományos szocializmus része. A mai korszakban a békéért, demokráciáért, nemzeti felszabadulásért folytatott harcra irányul; arra, hogy valamennyi forradalmi, haladó erő egységes antiimperialista áramlatba egyesüljön.

stratégiai falvak: a d-vietnami falvak lakosságának elkülönítésére felállított táborok. A d-vietnami nemzeti felszabadító harc fellángolása miatt az 1960-as évek elején a d-vietnami bábkormányzat →*koncentrációs táborok*ba akarta záratni D-Vietnam lakosságának nagy részét, hogy így elszigetelje a szabadságharcos népi erőktől. 1962. ápr. 10-én a saigoni elnök elrendelte, hogy 17 000 település lakóit ~-ba, gyakorlatilag elkülönített táborokba költöztessék. A ~-at elkerítették, őrtornyokkal vették körül, és a milícia igazgatása alá helyezték. A falvak lakosságának nappal fegyveres őrök felügyelete alatt mezőgazdasági munkát kellett végeznie, napszálltakor pedig az erődítményekkel körülvett táborba vonulnia. A ~ többségét a partizánok és a parasztok lerombolták. (~-at először a malaysiai partizánok ellen létesített a brit katonaság.)

szabadkereskedelmi övezet: egy-egy övezet országainak megállapodása alapján jön létre egymás közti kereskedelmük →*liberalizálás*a céljából. A kívülállókkal szemben a ~ országai önálló nemzeti külkereskedelmi politikát folytathatnak. Nincs közös külső vámtarifájuk, a ~ éppen ebben különbözik a →*vámunió*tól. Európában ilyen az →*Európai Szabadkereskedelmi Társulás*. Ez 1972-ben a kibővült Európai

Gazdasági Közösséggel szabadkereskedelmi megállapodást kötött. E megállapodás 1977. júl. 1-én lépett érvénybe, s 15 ny-európai ország egymás közötti külkereskedelmi forgalmában az iparcikkekre kivetett vámot megszüntette. Hasonló célokat követ a →*Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás* és a →*Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás*.

Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, SZSZNSZ (International Confederation of Free Trade Unions, ICFTU; Confédération Internationale des Syndicats Libres, CISI – Brüsszel): a →*Szakszervezeti Világszövetség*ből az 1949. dec.-i londoni kongresszuson szakadár módon kiváló reformista irányzatú szakszervezetek nközi központja. Taglétszáma 52 millió. Legnagyobb országos szervezetei a brit TUC (Szakszervezeti Kongresszus), a nynémet DGB (Német Szakszervezeti Szövetség), a francia FO (Munkáserő), az osztrák ÖGB (Osztrák Szakszervezeti Szövetség), a belga FFTB (Általános Belga Munkásszövetség), az olasz CISL (Olasz Dolgozók Szakszervezeteinek Szövetsége), a kanadai CLC (Kanadai Munkáskongresszus). A szélsőségesen kommunistaellenes amerikai AFL–CIO 1969-ben kilépett a ~-ből. / A szociáldemokrata orientációjú, az osztály-együttműködés talaján álló szakszervezetek nközi központja megalakulása után szakadár politikát folytatott a szakszervezeti mozgalomban, az SZVSZ-szel való mindennemű együttműködést elutasította, támogatta a szovjetellenes, imperialista politikát. Tevékenységével hozzájárult a szakszervezetek megosztottságához Afrika, Ázsia és L-Amerika országaiban is. A ~ kommunistaellenes vezetői megtiltották, hogy tagszervezeteik kapcsolatot tartsanak a SZVSZ tagszervezeteivel, mindenekelőtt a szocialista országok szakszervezeteivel. Ezt a tiltó határozatot 1970 végén visszavonták, tekintettel arra, hogy a határozat az 1960-as években a kétoldalú kapcsolatok megteremtésével a gyakorlatban megbukott. 1974-ben és 1977-ben a SZVSZ, a ~ és a →*Munka Világszövetsége* részvételével európai szakszervezeti konferenciát tartottak. / A ~ legfőbb szerve a 3 évenként ülésező Kongresszus, mely Végrehajtó Bizottságot és főtitkárt választ. A ~-nek négy regionális irodája működik: Brüsszelben, Mexikóvárosban, Delhiben és Lagosban, továbbá 19 nközi szakmai titkársága van, amelyek az azonos iparágak dolgozóinak szakszervezeteit tömörítik.

Szakszervezeti Világszövetség, SZVSZ (World Federation of Trade Unions, WFTU; Fédération Syndicale Mondiale, FSM – Prága): demokratikus, haladó nközi szakszervezeti központ. Megalakulását és alapszabályzatait a II. szakszervezeti világkonferencia hagyta jóvá 1945. okt. 3-án, Párizsban. (A konferencia mint az I. Szakszervezeti Világkongresszus folytatta munkáját okt. 9-ig.) Az amerikai AFL nem lépett be a ~-be. Ezzel a munkásmozgalom történetében elsőként jött létre olyan egységes nközi szakszervezeti szövetség, amely nemzetiségi, faji, politikai és vallási megkülönböztetés nélkül tömöríti a világ dolgozóit. / Megalakulása után éles harc bontakozott ki az osztályhű forradalmi és a reformista szakszervezeti irányzatok között, s végül is az utóbbiak képviselői – főképpen a brit és az amerikai szakszervezeti vezetők nyomására – szakadár módon az 1949. évi londoni kongresszuson kiváltak a ~-ből, és megalakították a →*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét*. A ~ székhelye 1951-ig Párizs, majd 1956-ig Bécs volt. / A ~ a reakciós erők mesterkedései ellenére is állandóan növelte befolyását és tekintélyét, s megmaradt a világ legnagyobb nközi szakszervezeti központjának, amely mind az öt földrészre kiterjeszti szervezetét és tömegbefolyását, s az objektív osztályérdekek azonossága alapján tömöríti a

különböző gazdasági és társadalmi rendszerekben működő szakszervezeteket. 54 ország mintegy 150 millió szervezett dolgozóját foglalja magában, tagságának alapját a szocialista országok szakszervezetei, továbbá a fejlett kapitalista országok legnagyobb országos osztályharcos szakszervezeti központjai adják, főleg a francia CGT (1978-ban az olasz CGIL kilépett belőle), sok tagszervezete van a fejlődő országokban is. / A ~ kezdettől fogva következetes harcot folytat a munkásosztály egységének megteremtéséért, támogatja a szakszervezeti és a politikai szabadságjogokért, a jobb élet- és munkakörülményekért, a tőkés kizsákmányolás ellen harcoló munkástömegeket. A szocialista világrendszer szakszervezeti mozgalmát is tömörítve, terjesztője a szocializmust építő népek élet- és munkakörülményeinek javításában elért eredményeknek. Világméretekben szervezi az összefogást a nközi monopoltőke és a neokolonialisták politikájával szemben, kiáll a szabadságukért és függetlenségükért harcoló népek mellett, s következetesen síkraszáll a világbéke megőrzéséért. 1974-ben a ~ kezdeményezésére összeült az első európai szakszervezeti konferencia, 1977-ben pedig a második. / A ~ legfelsőbb szerve a 4 évenként ülésező Szakszervezeti Világkongresszus. A Kongresszus megválasztja a Főtanácsot, melyben minden tagszervezet képviselteti magát, továbbá a Végrehajtó Irodát. A Főtanács két kongresszus közötti időszakban, a Végrehajtó Iroda a Főtanács ülései között irányítja a ~ tevékenységét. A ~ állandó képviseleti és végrehajtó szerve a Titkárság, amely a kongresszus által választott főtitkárból és titkárokból áll. A ~-nek 11 nközi szakmai tagozata és egy állandó bizottsága működik, ezek tevékenysége arra irányul, hogy erősítsék az azonos, ill. rokon iparágak dolgozóinak együttműködését, szervezzék az együttes harcot a közös feladatok és követelések alapján.

Számítástechnikai Kormányközi Bizottság (Moszkva): 1968-ban alapították a KGST-országok az Egységes Számítógép-rendszer létrehozására és a számítástechnikai eszközök iránti igények kielégítésére. A feladatok elvégzését a Koordinációs Központ irányítja, munkájában Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., az NDK és a SZU vesz részt. A ~ tevékenységét 1970 közepén kezdte meg.

szárazföldi talapzat (kontinentális): a tengerfenéknek és a tenger altalajának a kontinens, ill. a sziget partjához csatlakozó sekély része, amelynek szélessége néha több száz km. Az 1958. évi I. tengerjogi konferencia a ~ jogállását megfelelően rendezte. A parti állam szuverén jogokat gyakorol a ~ természeti kincseinek feltárása és kiaknázása felett, de nem terjesztheti ki fennhatóságát a ~ feletti vízoszlopra, az a →*nyílt tenger*hez tartozik. A ~ addig terjed, amíg a fölötte elterülő víz mélysége nem haladja meg a 200 m-t. Vitatott maradt a →*parti tenger*, a →*gazdasági övezet* és a ~ elhatárolásának kérdése. Legismertebb e kérdésben a görögtörök vita (→*égei-tengeri konfliktus*). / A ~ egyes helyeken ásványkincsekben – kivált kőolajban – igen gazdag. Becslések szerint az USA keleti partvidékén 200 m-es mélységig 660–780 milliárd barrel olajtartalék rejtőzik.

szárnyas rakéták: az USA egyik új fegyverfajtája. Hagyományos és nukleáris robbanófejjel egyaránt ellátható, nagy találati pontosságú, nem ballisztikus rakéták; kilőhetők a szárazföldről és repülőgépekről, úgyszintén tengeri indítóállásokból (merülésben levő tengeralattjáró torpedócsövéből is); sugárhajtóművük és vezérlőművük lehetővé teszi, hogy viszonylag igen alacsonyan szálljanak, és így kivonják magukat a lokátorok hatósugarából. Vannak nagy hatótávolságú típusaik, ezek hadászati (stratégiai) fegyvereknek

minősítendők, ezért a →*SALT* témakörébe tartoznak. Az USA kormánya bejelentette, hogy folytatják a ~ fejlesztését.

Szaúd-Arábia szerepe az arab világban: a konzervatív, reakciós arab tábor vezető ereje és az USA itteni legfőbb szövetségese ez az ország, melynek hatalmas kőolajkincse és pénzügyi eszközei vannak (világviszonylatban a második legnagyobb olajtermelő a SZU után, és a világ első olajexportőre). / Az USA 1977-ben 45 milliárd dollárért vásárolt olajat, s ennek negyedrésze Szaúd-Arábiából származott; Szaúd-Arábia pedig már több mint 40 milliárd dollárt fektetett be az USA gazdasági életébe, s gazdaságfejlesztésében a beruházási javak zömét az USA-ból hozta be. Ez az →*olajdollár*ok körforgásán alapuló gazdasági együttműködés kiegészült a politikai együttműködéssel: a szaúdi feudális királyi ház a SZU és a haladó eszmék ellenségeként az 1970-es évek második felében évi 10–12 milliárd dollárt fordított destabilizálásra, a haladó arab rendszerek gyöngítésére, a jobboldal támogatására. Így az USA és Szaúd-Arábia politikai érdekei nagymértékben találkoztak. Szaúd-Arábia az USA-érdekek képviseletében léphetett föl mint arab ország és mint az iszlám szent helyeinek (Mekkának és Medinának) őre. A →*jemeni forradalom és polgárháború* éveiben (1962–1967) Szaúd-Arábia a nasszeri antiimperialista politika ellenségeként pénzzel és fegyverrel támogatta az ellenforradalmi erőket, s jelentős maradt a befolyása a Jemeni Arab Közt.-ban. Számottevő szerepe volt 1976. okt.-ben a →*libanoni polgárháborút* befejező rijádi csúcsértekezlet összehívásában, s a résztvevő államok hitelezőjeként fejtett ki nyomást rájuk, mindenekelőtt Szíriára. Szaúd-Arábia finanszírozta 1977-ben azt a marokkói katonai akciót, amely Zaire-ban a Mobutu-kormánynak segítséget nyújtott a shabai fölkelés leverésében. Szaúd-Arábia jelentős támogatást nyújtott a forradalmi Etiópia ellen küzdő eritreai szeparatistáknak (→*eritreai nemzeti kérdés*). Szaúd-Arábia a fő szerepet vállalta abban is, hogy a Jemeni Arab Közt., Egyiptom, Szudán, Szomália részvételével létrehozza a „vörös-tengeri katonai tömböt", amelynek éle a forradalmi Etiópia és a Jemeni Népi Demokratikus Közt. ellen irányulna. A szaúdi destabilizálás különösen hatékonynak bizonyult Egyiptom esetében. Nasszer halála után Szaúd-Arábia jelentős kölcsönökkel és ígéretekkel egyengette a jobbratolódás útját. Legfőként a szaúdi befolyásnak tulajdonítható, hogy Szadat elnök 1972-ben kiutasította az országból a szovjet szakértőket, majd 1976-ban felmondta az egyiptomi–szovjet barátsági és együttműködési szerződést. Szaúd-Arábia – az USA-val egyeztetve – támogatta Szadat elnök 1977. nov.-i jeruzsálemi útját, az egyiptomi–izraeli különtárgyalásokat. Ezektől Szaúd-Arábia az arab jobboldali pozíciók erősödését, a haladó arab erők, köztük a Palesztinai Felszabadítási Szervezet gyöngülését és nem utolsósorban a SZU kirekesztését célzó „amerikai béke" megteremtését várta. 1978-ban megélénkült Szaúd-Arábia tevékenysége az Arab-öbölben is; kollektív biztonsági szerződés megkötését javasolta 8 államnak, köztük Iraknak is. A „kommunista veszély" elhárításának jelszavával igyekezett letéríteni az antiimperialista politika útjáról a szomáliai területi követeléseket és az eritreai szeparatistákat támogató Irakot.

személyes jegyzék: →*diplomáciai jegyzék*

szeparatizmus: egyes nemzetiségi vagy etnikai csoportok arra irányuló politikája, hogy valamely egységes állam bizonyos részét leválasszák, és ott külön államot hozzanak létre. Ilyen szeparatista akció volt egyebek között pl. Csombe törekvése, hogy Katanga tartományt elszakítsa az

1960-ban függetlenné vált Kongói Közt.-tól (→*kongói függetlenségi harc*) 1967-ben Nigéria keleti körzetének elszakítása az egységes Nigériától, az ún. Biafrai Közt. kialakítása (→*nigériai polgárháború*), valamint Etiópiában az eritreai szeparatista mozgalom (→*eritreai nemzeti kérdés*); lásd még →*nemzeti kérdés*.

szerződések megtartásának elve: a nközi jog legrégibb alapelveihez tartozik, de századokon át a szokásjogon alapult, sokszor és súlyosan megsértették. / A ~-t először az ENSZ Alapokmánya (2. cikkely, 2. pont) tartalmazta kötelező érvénnyel: „A Szervezet összes tagjai, abból a célból, hogy a tagságból eredő jogokat és előnyöket mindannyiuk számára biztosítsák, kötelesek a jelen Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen teljesíteni." A ~-t 1970. okt.-ben az ENSZ Közgyűlésének 25. ülésszakán egyhangúlag elfogadott elvi deklaráció abban az irányban fejlesztette tovább, hogy mindazokat a kötelezettségeket is, amelyek a nközi jog érvényes normáival összhangban kötött nközi szerződésekből adódnak, valamennyi államnak szigorúan meg kell tartania. A ~ nem korlátozódik a forma szerinti szerződésekre, hanem kiterjed minden olyan kötelezettségre, amelyet az államok a nközi kapcsolatokban vállaltak. A ~ szervesen összefügg a nközi jog többi alapelvével.

szíriai–iraki ellentétek: a két szomszédos, antiimperialista politikát folytató arab ország között részben ideológiai-politikai, részben pedig gazdasági okokból keletkezett ellentétek; ezek gyengítették a haladó arab front egységét. / Mindkét országban a Baath-párt van hatalmon, s mind a szíriai, mind az iraki Baath-párt magát tekinti a baathista ideológia egyedüli igazi képviselőjének. (Libanonban az iraki és a szíriai Baath-pártnak is van tagszervezete, a kettő szemben áll egymással, s fegyveresen is több esetben összecsaptak.) Eltérő nézeteket alakítottak ki a közel-keleti rendezés kérdésében is: a szíriai Baath a tárgyalásos rendezés híveként lépett föl, az iraki Baath viszont elutasított mindenfajta kompromisszumot. A ~ gazdasági oka lett a mindkét országon végigfolyó Eufrátesz hasznosításának kérdése. Irak azzal vádolta Szíriát, hogy a tabkai Eufrátesz-gát építésével jelentős vízmennyiségtől fosztotta meg, ami aszályt és nagy területek elnéptelenedését okozta. Ellentétet váltott ki a szíriai területen át a Földközi-tengerre kivezető iraki olajvezeték kérdése is. Szíria 1973-ban, az olajárak emelkedésére hivatkozva, nagyobb részesedést követelt a szíriai terület használata fejében, Irak azonban ezt elutasította, majd 1976-ban beszüntette az olajvezeték üzemeltetését.

szíriai–szovjet kapcsolatok: a SZU és a haladó arab világ együttműködésének fontos részei. / Az 1960-as évek második felében a nem-kapitalista fejlődési útra lépett Szíria és a SZU kapcsolatai kiváltképp az 1970-es évek elejétől fejlődtek sokoldalúan, s váltak szorossá. A két állam 1966. ápr.-ban gazdasági és műszaki együttműködési egyezményt írt alá. Ennek nyomán a SZU szállította a Szíria gazdasági életére nézve igen fontos Eufrátesz-gát építkezéséhez a beruházási javakat, és műszaki szakembereket küldött Szíriába. A szíriai vezetők 1969. júl.-i moszkvai látogatásakor kiadott közös közlemény kijelentette, hogy a két állam további erőfeszítéseket tesz a baráti kapcsolatok és a sokoldalú együttműködés fejlesztésére, s törekszik az arab népek, ideértve Palesztina népét is, törvényes jogainak és érdekeinek biztosítására. 1971. febr.-ban Hafez al-Asszad elnök vezetésével járt szíriai párt- és kormányküldöttség a SZU-ban. Az akkori közös közlemény állást foglalt amellett, hogy az izraeli csapatokat vonják ki valamennyi elfoglalt arab területről, valamint hogy érvényesíteni kell az arab országok népeinek törvé-

nyes jogait és érdekeit. 1972. máj.-ban Grecsko szovjet honvédelmi miniszter járt Szíriában, s akkor megállapodás született arról, hogy megerősítik az együttműködést a két állam fegyveres erői között. 1972. júl.-ban a két ország Moszkvában gazdasági együttműködési megállapodást írt alá. A további szíriai–szovjet találkozókon az addig vallott elvek kifejezése mellett kiálltak a palesztin nép törvényes jogaiért, s hangsúlyozták annak fontosságát, hogy a SZU részt vegyen a közel-keleti helyzet rendezésének minden szakaszában. A SZU mindvégig támogatta Szíriát abban, hogy számára megfelelő feltételek mellett jöjjön létre az izraeli–arab háborúk során a csapatszétválasztás (*→genfi közel-keleti békeértekezlet*). / A ~-at átmenetileg beárnyékolta Szíriának a *→libanoni polgárháború* idején tanúsított magatartása. A polgárháború végét követően azonban ismét helyreállt az együttműködés Szíria, valamint a PFSZ és a libanoni baloldal között. Asszad elnök 1977. ápr.-i moszkvai látogatása alkalmából a SZU és Szíria síkraszállt a genfi közel-keleti békeértekezlet mielőbbi felújítása mellett. Szíria üdvözölte a közel-keleti rendezés alapelveivel kapcsolatos 1977. okt.-i közös szovjet–amerikai nyilatkozatot. Ezt követően élesen elítélte Szadat egyiptomi elnök 1977. nov.-i jeruzsálemi útját, s a dec.-ben megindult egyiptomi–izraeli különtárgyalásokat. Szíria 1977. dec.-ben részt vett a Szadat lépését elítélő arab országok tripoli konferenciáján, s a SZU-val összhangban azt az álláspontot foglalta el, hogy a különbékekísérletekkel szemben való fellépést össze kell kötni a genfi konferencia összehívásának szorgalmazásával. 1978. febr.-ban Asszad moszkvai látogatásakor a politikai kapcsolatok bővítését határozták el.

SZKP XX. kongresszusa (1956. febr. 14–25.): elemezte a SZU nközi helyzetét a megváltozott erőviszonyok körülményei között, megszabta a szovjet külpolitika feladatait, és több új jelentős tételt fogalmazott meg a nközi fejlődés alapvető problémáira vonatkozóan. A Központi Bizottság beszámolóját első titkára, Nyikita Hruscsov tartotta. / Az ~ külön hangsúlyozta: a jelenkor fő vonása az, hogy a szocializmus kilépett egyetlen ország keretei közül, és világrendszerré vált. Megállapította, hogy a SZU és a szocialista országok gazdasági hatalma gyorsan növekszik, a szocializmus mind erősebb ipari bázisra támaszkodik, a világ ipari termelésének egyre nagyobb hányadát a szocialista országok állítják elő. A szocialista országokban végbement fejlődés legfontosabb eredménye gazdasági kapcsolataik fejlődése és baráti viszonyuk megszilárdulása volt. A szocializmus hadállásai bővülnek, és győzelmesen előrehalad, állapította meg az ~. Fzzel szemben a kapitalista világgazdaság fejlődése labilissá vált, fokozódott a tőkésországok fejlődésének egyenlőtlensége és militarizálódása, kiéleződött a piacprobléma, növekedtek az imperialista országok közötti ellentétek. Az imperialista gyarmati rendszer felbomlása a II. vh. utáni időszak világtörténelmi jelentőségű eseménye volt. A kapitalizmus kizsákmányolási szférája szűkül, a világkapitalizmus pozíciói gyöngülnek. / Az ~ a következőkben szabta meg a SZU külpolitikájának feladatait: erősíteni kell a testvéri kapcsolatokat a szocialista országokkal, mert minél összeforrottabb és erősebb a szocialista rendszer, annál jobban fenntartható a béke; erősíteni kell a barátságot és az együttműködést a nemzeti-gyarmati elnyomás alól felszabadult országokkal, támogatni kell a felszabadító forradalmi mozgalmakat; törekedni kell a kapitalista országokhoz fűződő kapcsolatok javítására, következetesen alkalmazva a különböző társadalmi rend szerű államok békés egymás mellett élésének lenini politikáját; védelmezni kell a békét, szembe kell szállni a reakciós imperialista körök cselszövéseivel, és növelni kell a SZU védelmi erejét. / Az ~ kifejtette,

miként értelmezendő a →*békés egymás mellett élés* elve a mai korban. Amikor a világ két ellentétes társadalmi rendszerre oszlik, ez az egyedüli helyes és ésszerű elv. A békés egymás mellett élés politikájának célja, hogy megakadályozzák a termonukleáris vh. kitörését, tárgyalásokkal döntsék el az államok közötti vitákat, tiszteletben tartsák minden nép jogát arra, hogy maga döntsön fejlődésének kérdéseiben. Ez a politika az osztályharc egyik formája, nem vezethet a szocialista és a burzsoá ideológia megbékélésére, feltételezi a munkásosztály harcának kibontakozását a szocialista eszmék győzelméért, elősegíti a nemzeti felszabadító mozgalomnak és a népek forradalmi harcának sikerét. Az ~ arra a következtetésre jutott, hogy a mai nközi viszonyok között megvan a reális lehetőség a vh. elhárítására. De minthogy fennáll az imperializmus, természetesen megvan az agresszív háborúk kitörésének talaja, gazdasági alapja is. Az imperialistákat viszont meg lehet gátolni egy újabb vh. kirobbantásában. / Az ~ továbbfejlesztette azt a lenini tételt, hogy az egyes országok a legkülönbözőbb formákban térhetnek át a szocializmusra, s megállapította, hogy az erre való áttérés konkrét formái a jövőben még változatosabbak lesznek. A mostani körülmények között a szocializmusra való forradalmi áttérés nem feltétlenül kapcsolódik össze a polgárháborúval. Egyes országokban, a nép többségére támaszkodva és harcban a reakciós, népellenes erőkkel, megteremthetők a föltételek a gyökeres politikai és gazdasági átalakítások békés úton történő végrehajtásához, fennáll a szocializmusba való átmenet békés útjának lehetősége, így azé is, hogy a munkásosztály magához ragadja a parlamenti intézményeket. Más országokban viszont fegyveresen kell megdönteni a burzsoázia hatalmát. A munkásosztálynak, szövetségeseire támaszkodva, mindenképpen forradalmi úton kell magához ragadnia a hatalmat, létre kell hozni a munkásosztály diktatúráját, s a munkásosztálynak – élén marxista–leninista pártjával – kell a szocialista építést politikailag vezetnie. / A nközi elvi problémákra vonatkozó tételek kidolgozása, a személyi kultusz elítélése kiterjedt és mély elvi es gyakorlati tisztázódást hozott a kommunista világmozgalomban, s ezzel új erőt adott nközi harcához.

SZKP XXV. kongresszusa (1976. febr. 24–márc. 5.): értékelte a világfejlődés mai irányait és távlatait, a nközi küzdőtéren működő fő tényezők és erők viszonyát, jóváhagyta a békéért és a nközi együttműködésért, a népek szabadságáért és függetlenségéért folytatandó további harcnak azt a programját, melyet az SZKP Központi Bizottságának beszámolójában Leonyid Brezsnyev, a KB főtitkára terjesztett elő. Az ~ kiadta a „Szabadságot az imperializmus és a reakció foglyainak" című nyilatkozatot. / A KB beszámolója a világfejlődés és a nközi kapcsolatok következő fontos kérdéseit tárgyalta: a mostani forradalmi folyamat különböző áramlatainak egysége és kölcsönhatása; a kapitalizmus általános válsága mai szakaszának lényege; a forradalom mint az országok belső fejlődésének az eredménye, a társadalmi megújulás hatalmas emelője; a forradalom békés és nem békés útjai, a forradalmi vívmányok védelmének szükségessége; a demokráciáért vívott harc és a szocializmusért vívott harc viszonya, az erők küzdelme a béke és a háború kérdésében; a feszültség enyhülése és az osztályharc; a kommunista pártok közötti kapcsolatok alapelvei; a nközi munkásosztály egységének, a forradalmi-felszabadító mozgalmon belüli összes áramlat internacionalista szolidaritásának a megerősítéséhez vezető utak. / Az ~ hangsúlyozta „a marxizmus–leninizmus egyik fő elvének", a →*proletár internacionalizmus*nak növekvő jelentőségét a forradalmi, a felszabadító harcban, a nközi kapcsolatok alapvető igazságos átépítésében. Megállapította, hogy a szo-

cializmus országainak mind erősebb, mind határozottabb a befolyásuk a világeseményekre, s mind több ember ismeri fel a világon, hogy „a szocializmus és a béke elválaszthatatlan". A szocialista közösség államainak fejlődését és viszonyát az ~ így jellemezte: „Valamennyi szocialista nemzet virágzásával, a szocialista államok szuverenitásának erősödésével együtt mind szorosabbakká válnak kapcsolataik. Egyre több a közös elem politikájukban, gazdaságukban, társadalmi életükben, fokozatosan kiegyenlítődnek a fejlettségi szintek. A szocialista országok egymáshoz való fokozatos közeledésének ez a folyamata ma egész határozottan, törvényszerűségként nyilvánul meg." / Az ~ megállapította, hogy a XXIV. kongresszuson elfogadott →*Békeprogram* jelentős része megvalósult, a nközi életben „a feszültség enyhülése vezető tendencia lett". A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvét mind szélesebb körben elismerik. A hidegháborúból, a két világ robbanásveszélyes konfrontációjából a feszültség enyhülésébe való átmenet mindenekelőtt a nközi erőviszonyokban a szocializmus, a béke és a társadalmi haladás erőinek javára végbement változásokkal függött össze. Ugyanakkor a pozitív irányzatok még nem váltak a nközi fejlődés visszafordíthatatlan irányzatává, az egyetemes béke még egyáltalán nincs szavatolva, s kettőzött erővel kell küzdeni a háború és az agresszió erőinek megfékezéséért. Az SZKP és a szovjet kormány külpolitikai tevékenységének fő iránya továbbra is a fegyverkezési hajsza megszüntetéséért, a leszerelésért vívott harc. A politikai enyhülést a katonai enyhüléssel kell megerősíteni. Az ~ javasolta, hogy kössenek az egész világot átfogó szerződést arról, hogy az erőszakot a nközi kapcsolatokban elutasítják. A békeszerető államok összpontosítsák erőfeszítéseiket a háborús tűzfészkek felszámolására, mindenekelőtt a Közel-Keleten. A SZU, a békés egymás mellett élés elvét követve, folytatni akarja különböző területeken a kölcsönösen előnyös együttműködést a tőkésországokkal. Különös jelentősége van a SZU és az USA közötti kapcsolatok javulásának. / Az 1970-es évek egyik lényeges jellemzője, hogy megerősödött az osztályharc a tőkésországokban, társadalmi ellentéteik kiéleződtek, és a tőkés társadalom ideológiai-politikai és szellemi válsága kiéleződött. 1974–1975-ben a II. vh. utáni időszak legmélyebb és legerősebb gazdasági válsága zajlott le a tőkés világgazdaságban. Az ~ értékelte a nemzeti felszabadító mozgalom új eredményeit: Vietnam, Laosz, Kambodzsa, Bissau-Guinea, Mozambik, Angola és más országok népeinek történelmi győzelmeit. A mai nközi élet fontos jelensége, hogy megnövekedett a fiatal független államok pozitív befolyása a világeseményekre. Az ~ kedvezően értékelte a →*tömbön kívüli országok* mozgalmának antiimperialista, antikolonialista és fajüldözésellenes irányzatát. Hangsúlyozta egyszersmind, hogy mind időszerűbbé válnak a kapitalizmus korszakában született →*nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítás*ának feladatai. Az ~ azt is kezdeményezte, hogy összeurópai kongresszusokat vagy államközi értekezleteket tartsanak a környezetvédelem, az energiagazdálkodás és a szállítás fejlesztésében való együttműködés kérdéseiről. / Az ~ új külpolitikai programot fogadott el, ez a Békeprogram folytatása és továbbfejlesztése. A békéért és a nközi együttműködésért, a népek szabadságáért és függetlenségéért folytatandó további harc programja a következő feladatokat tartalmazza: 1. A testvéri szocialista országok egységének erősítésével és az új társadalom építésében folytatott együttműködésük fejlesztésével együttes hozzájárulásuk növelése a béke megszilárdításához. 2. A fegyverkezési hajsza megszüntetése, a felhalmozott fegyverkészletek csökkentése, a leszerelés megkezdése. 3. A még meglevő háborús tűzfészkek felszámolása, mindenekelőtt a kö-

zel-keleti helyzet rendezése. 4. A nközi feszültség enyhülésének elmélyítése úgy, hogy az enyhülés az államok kölcsönösen előnyös együttműködésének konkrét formájában öltsön testet. 5. Az ázsiai biztonság megteremtése. 6. Olyan, az egész világot átfogó szerződés megkötése, amely megtiltja a nközi kapcsolatokban az erőszakot. 7. A gyarmati elnyomás valamennyi maradványának felszámolása. 8. A nközi kereskedelemben a hátrányos különbségtétel – diszkrimináció – és a mesterséges akadályok megszüntetése, a nközi gazdasági kapcsolatokból a jogegyenlőtlenség, a diktátumok és a kizsákmányolás kiiktatása. A 2. feladat megoldására az SZKP számos javaslatot tett: kössenek újabb megállapodást a hadászati fegyverek korlátozásáról és csökkentéséről (ezt illetik a →*SALT*-tárgyalások), általánosan és teljesen szüntessék meg az atomfegyver-kísérleteket, tiltsák be és semmisítsék meg a vegyi fegyvereket, ne hozzanak létre újabb tömegpusztító fegyverfajtákat, mozdítsák elő a közép-európai haderőcsökkentési tárgyalások sikerét, csökkentsék a katonai kiadásokat, hívják össze minél előbb a leszerelési világértekezletet.

szóbeli jegyzék: →*diplomáciai jegyzék*

szocialista gazdasági integráció: →*integráció,* →*Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa*

Szocialista Internacionálé (Socialist International – London): a szociáldemokrata és szocialista pártok 1951-ben Majna-Frankfurtban alakított nközi szervezete, az 1948-ban alakult COMISCO utóda. Főként Ny-Európára koncentrálódik, taglétszáma mintegy 17 millió. / Hivatalos doktrínája a „demokratikus szocializmus", amely a gyakorlatban szakítás a marxizmussal, az osztályharc helyett „osztály-együttműködés" folytatása és a monopolkapitalizmus támogatása, voltaképpen a II. Internacionálében felülkerekedett opportunista irányvonal továbbvitele. Ebből következett, hogy a szociáldemokrata pártok a II. vh. után hozzájárultak a ny-európai monopoltőkés rendszerek konszolidálódásához. Ma a ~-ban egymástól erősen eltérő irányzatok élnek egymás mellett. Főként a japán, a finn és a francia szocialisták teszik ki a baloldalt, amely felismeri a kommunistákkal kötött megállapodások, sőt különböző mértékben az →*akcióegység* szükségességét. A centristák néhány fő nközi kérdésben, kivált államközi síkon, elfogadják a szocialista országokkal folytatott együttműködést. A jobboldaliak továbbra is élesen kommunistaellenesek, és a szocialista országok ellen vannak. / Az utóbbi időben – főként a szocialista országok erejének és vonzásának növekedése következtében, s minthogy a szociáldemokrata pártok tagságának jelentős része is kedvezően fogadta a SZU és más szocialista országok békekezdeményezéseit – a ~ nközi kérdésekben és az akcióegység megítélésében rugalmasabb és reálisabb magatartást tanúsít. A ~ a szociáldemokrata pártoknak lényegében módot adott arra, hogy saját maguk döntsenek a kommunista pártokkal való akcióegység kérdésében. A ~ 1978. ápr.-ban Helsinkiben konferenciát tartott a leszerelésről; itt Willy Brandt, a ~ elnöke sürgette a fegyverkezési verseny megszüntetését és a leszerelési tárgyalásokat. / A ~ vezető szerve a 3 évenként ülésező Kongresszus, állandó szervei a tagállamok 2–2 képviselőjéből álló Tanács és a Titkárság. Az utóbbi hívja össze az európai szociáldemokrata pártok konferenciáit, szakértői értekezleteket, s nközi szemináriumokat tart.

szocialista internacionalizmus: annak nyomán fejlődött ki, hogy több államban győzött a szocialista forradalom, kialakult a →*szocialista világrendszer,* s a →*proletár internacionalizmus* elvei kiterjedtek a szocialista államok közötti kapcsolatokra.

Mint ideológia ezeknek az országoknak közös társadalmi-gazdasági és politikai rendszerén, céljaik és alapvető érdekeik azonosságán alapszik. Az önálló és szuverén szocialista országok egységének elengedhetetlen föltétele nemzeti és nközi érdekeiknek harmonikus összekapcsolása, mindenkori összeegyeztetése a ~ szellemében. / A ~ megtestesüléseként a történelemben először fejlődtek ki az államok olyan új típusú kapcsolatai, amelyeket az egyenjogúság, a szuverenitás, egyszersmind a kölcsönös támogatás és segítségnyújtás, az összefogás hat át. Az összefogás meggyorsítja mindegyik szocialista ország, egyúttal a →*szocialista közösség* általános előrehaladását, ami viszont meghatározó kihatással van a forradalmi erők harcára. A ~ elveinek ereje és hatékonysága megmutatkozik a szocialista közösség valamennyi országának fejlődésében, eredményeiben. A ~ alapján megvalósuló gazdasági összefogást és fejlődést szolgálja a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, a szocialista országok külpolitikájának összehangolását és védelmi erejük növelését a Varsói Szerződés Szervezete. Erősödnek a szocialista országok tudományos, kulturális, ideológiai kapcsolatai is. A ~ szellemében mindinkább megvalósul a szocialista országok népeinek egymáshoz való közeledése, egybekovácsolódása. Ahogy az SZKP XXV. kongresszusa megállapította: valamennyi szocialista nemzet virágzásával, a szocialista államok szuverenitásának erősödésével együtt, mind szorosabbá válnak kapcsolataik; egyre több a közös elem külpolitikájukban, társadalmi életükben, fokozatosan kiegyenlítődnek a fejlettségi szintek.

szocialista közösség (szocialista államok közössége): a →*szocialista világrendszer*rel rokon fogalom annak kifejezésére, hogy az önálló, egyenlő jogú és baráti szocialista államok együttműködnek, szoros politikai, gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolatokat tartanak fenn egymással, a proletár, ill. a szocialista internacionalizmus alapján segítik egymást, és cselekvően részt vesznek a szocialista államok közös erőfeszítéseiben. A szocialista államokat többoldalú szerződések kötik össze egymással. / A ~-ben két összetartozó fejlődési irány érvényesült: a szocialista nemzetek fejlődése életük minden területén, egyszersmind a ~ egységének erősödése. Szuverenitásuk erősödésével együtt válnak mind szorosabbá kapcsolataik, egyenlítődnek ki köztük fokozatosan a fejlettségi szintek, közelednek egymáshoz. A szocialista államok élvezik mindazokat az előnyöket, amelyeket a kölcsönös támogatás és az összefogás nyújt számukra. A ~-et jellemző szoros együttműködésben, a proletár, ill. a szocialista internacionalizmus elvében és gyakorlatában fejeződik ki a legvilágosabban a szocialista államokat egymáshoz fűző kapcsolatok új, szocialista típusa. / A szocialista államok összeforrottságának tényezői között szerepel: 1. kommunista pártjaik együttes cselekvése a közös internacionalista feladatok megoldásában, 2. átfogó tapasztalatcseréjük, 3. nközi politikájuk összehangolása, 4. együttműködésük, ill. szövetségük katonai téren, 5. a szocialista gazdasági integráció megvalósítása, 6. szerződéses kapcsolataik állandó fejlesztése. Ezek az államok összeegyeztetik nemzeti és nközi érdekeiket, erősítve közösségük erejét. A köztük egyes kérdésekben támadt nézeteltéréseket és nehézségeket a szocialista internacionalizmus szellemében megoldják. / A ~ léte és fejlődése elsőrendűen járul hozzá a világforradalmi folyamat előrehaladásához, a szocializmus térhódításához.

szocialista külpolitika: a szocialista országoknak a marxizmus–leninizmus elméletén alapuló külpolitikája. / A ~-t a szocialista állam osztályjellege határozza meg, vagyis vezető társadalmi erejének, a munkásosztálynak, valamint szövetségeseinek az érdekei és törekvései. Ez a külpolitika, amelyet

először a történelemben Lenin vezetésével a szovjet állam hirdetett meg és folytatott, arra törekszik, hogy a legkedvezőbb nközi feltételek teremtődjenek meg a szocializmus és a kommunizmus építéséhez, egyúttal minden nép fejlődéséhez és társadalmi haladásához, a népek és az államok világméretű együttműködéséhez. A ~, kifejezve a szocializmus és a világ népeinek együttes érdekeit, küzd a világ tartós és szilárd békéjéért, s ennek érdekében a nukleáris, ill. a vh., valamint a helyi háborúk és az agressziók elhárításáért, a fegyverek és a fegyveres erők csökkentéséért, a kollektív biztonság fokozatos megteremtéséért, végső soron az általános és teljes leszerelésért. / A szocialista országok külpolitikájának alapelve a →*proletár internacionalizmus,* ill. a →*szocialista internacionalizmus.* Ez utóbbi biztosítja a szocialista országok közösségének egységét és erejének növekedését minden téren. A szocialista államok a proletár internacionalizmus elvéből következően szolidárisak a demokratikus szabadságjogokért, a békéért, a társadalmi haladásért, a szocializmusért a tőkésországokban küzdő politikai és társadalmi erőkkel, s támogatják az agresszió sújtotta népeket. A proletár internacionalizmus elvéből következik az is, hogy a ~ segíti a nemzeti felszabadító mozgalmakat, támogatja a nemrég felszabadult fiatal nemzeti államokat és népeiket, amelyek harcban állnak az imperializmussal, ennek neokolonialista politikájával. A forradalmi erők, a haladó mozgalmak támogatása nem téveszthető össze a forradalom exportjával, amelyet a ~ egyértelműen elvet. / Másik lenini alapelve a ~-nak a különböző társadalmi rendszerű országok →*békés egymás mellett élése* mint a nközi osztályharc egyik formája. A megváltozott nközi erőviszonyok alapján a ~ az imperialista államokat mindinkább arra tudja kényszeríteni, hogy a béke és a békés egymás mellett élés érdekeibe vágó megoldásokat fogadjanak el. A szocialista államok külpolitikájukat egyéb fórumok, ill. formák mellett legfőként a Varsói Szerződés keretében egyeztetik, hangolják össze, s külpolitikájukkal is előmozdítják a KGST fejlődését, a szocialista gazdasági integráció megvalósulását.

szocialista orientáció: →*nem-kapitalista fejlődési út*

szocialista világrendszer: azoknak a szuverén államoknak a társadalmi, gazdasági és politikai közössége, amelyek a szocializmus és kommunizmus útján haladnak. A ~ objektív alapjai: ezen államok társadalmi rendszerének és alapvető érdekeiknek s a céljaiknak azonossága, a közös ideológia (a marxizmus–leninizmus), a feladatok közössége a szocializmus és a kommunizmus építésében, valamint a békéért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért a nközi imperializmus ellen vívott harcban. A ~ nem egyszerűen államok politikai tömbje, az oda tartozás nem önkényes döntés kérdése, hanem azt a fenti objektív ismérvek határozzák meg. A ~ egységének erősítésében, fejlődésének biztosításában kiemelkedő szerepük van kormányzó kommunista pártjaik internacionalista együttműködésének, a nemzeti és a nközi érdekek összeegyeztetésének. / A ~ a II. vh. után alakult ki, létrejötte az Októberi Forradalom óta a legnagyobb történelmi esemény, egyúttal a nközi munkásosztály legnagyobb vívmánya. A ~ korunk legdinamikusabban fejlődő tényezője, a világforradalmi folyamat, a békéért vívott küzdelem, az antiimperialista harc fő ereje. Az új társadalom építésében kivívott eredmények, a szocialista országok mind erősebb befolyása lehetővé teszik, hogy a szocializmus támadja a kapitalizmus hadállásait a nközi küzdőtéren a két ellentétes társadalmi rendszer versengésének és küzdelmének formáját öltő osztályharcban: elősegítik, hogy világviszonylatban folytonosan növekedjenek a társadalmi haladás erői, s hogy

a szocializmus hatással legyen a kapitalista rendszerben végbemenő folyamatokra is. A ~ tehát korunk fő forradalmi erejeként hat az egész világ fejlődésére. Az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi konferenciája szólt arról a kiemelkedő szerepről, amelyet a szocialista országok töltenek be egy új vh. elhárításában, a nközi biztonság megszilárdításában, az enyhülési folyamat továbbfejlesztésében. / A szocialista országok együttműködése a nközi kapcsolatok új típusát testesíti meg, ennek alapelve a →*szocialista internacionalizmus,* az egyenjogúság, a függetlenség, a szuverenitás és a szoros összefogás. Valamennyi szocialista nemzet fejlődésével, a szocialista államok szuverenitásának erősödésével együtt válnak mind szorosabbá kapcsolataik, alakul ki egyre több közös elem politikájukban, gazdaságukban és társadalmi életükben, egyenlítődnek ki köztük a fejlettségi szintek, és bontakozik ki egymáshoz való fokozatos közeledésük folyamata. A reális, valóságos szocializmus fogalma a reális humanizmust, a felszabadított munkát, a valódi demokráciát, az egyén tényleges szabadságát, a leghaladóbb tudomány és kultúra társadalmát jelenti. A béke és a társadalmi haladás érdekei, a hatékony elvi forradalmi politika megköveteli a kommunista pártoktól, a nközi munkásmozgalomtól és a következetes haladó erőktől, hogy szolidárisak legyenek a reális, már létező szocializmussal. / A ~ országainak többségét két- és többoldalú szerződések, valamint szocialista nközi szervezetek kapcsolják össze. A kínai vezetők az 1960-as évek közepe óta szembefordultak a ~-rel, megtagadták a vele való együttműködést és szolidaritást. Így járt el Albánia is.

szokásjog: →*nemzetközi szokásjog*

szolidaritás (nközi): a nközi együvé tartozás tudata és közösségvállalás. Valamely társadalmi csoport, osztály, közösség és állam anyagi életkörülményein és a belőlük adódó objektív szükségleteken és érdekeken alapszik, tehát osztálytartalma van. / ~ a munkásmozgalom egyik alapelve, egybefűzi a munkásosztályt, a dolgozó osztályokat és rétegeket, összeköti valamennyi haladó erőt. A munkásosztály nközi ~-a egy-egy ország forradalmi erőit egyesíti a nközi forradalmi munkásmozgalommal. A szocialista országok egységének egyik fő tényezője kölcsönös ~-uk, amely különböző formákban nyilvánul meg. A kommunisták, a forradalmi és következetesen haladó erők szolidárisak a szocialista országokkal, a szocialista világrendszerrel, amely a szocializmushoz való előrehaladás fő ereje a világon. Széleskörűen nyilatkozik meg a ~ a tőkésországok dolgozóinak a békéért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért vívott harcában, különféle ilyen megmozdulásaiban. Kiváltképp erős ~ nyilvánult meg világszerte a vietnami nép felszabadító harcával és a fasiszta ellenforradalom sújtotta chilei néppel.

Szomália és Etiópia háborúja: Szomáliának Etiópia Ogaden nevű területe ellen 1977-ben indított agressziója miatt kitört háború. / A Szomáli Demokratikus Közt. 1960-ban kiáltotta ki függetlenségét a volt Olasz Szomália és Brit Szomáliföld egyesülése nyomán. Az 1969. okt. 21-én hatalomra jutott katonatiszti csoport meghirdette a nemzeti demokratikus fejlődés útját, jelentős gazdasági és társadalmi átalakításokba kezdett, haladó elveket követett a külpolitikában. A szocialista országok segítették Szomáliát, ugyanakkor kölcsönöket vett föl imperialista államoktól. 1974. júl.-ban barátsági és együttműködési szerződést kötött a SZU-val. A nacionalista tisztekben és a polgári rétegekben azonban tovább éltek az expanzionista törekvések, s ezek nem voltak idegenek a vezetéstől sem. / Amikor 1974 tavaszán a szomszédos Etiópiában megindult a forradalmi folyamat (→*etiópiai forradalom*), s az ország erőit

lekötötte az eritreai szeparatizmus és a belső ellenforradalmi erők elleni harc, az imperialista hatalmak és a reakciós arab rezsimek agresszióra ösztönözték Szomáliát. A szomáli nacionalizmus azt hirdeti, hogy az összes szomálilakta területnek – a volt Olasz Szomália, Brit Szomáliföld, Dzsibuti, É-Kenya és Ogaden – egyetlen országban kell egyesülnie. Szomália kihasználta Etiópia szorongatott helyzetét, azt a körülményt, hogy a félsivatagos, de olajban állítólag gazdag Ogadent zömmel szomáliak lakják, valamint azt is, hogy az etióp császárság elnyomta a szomáliak autonómiakövetelését, s az új forradalmi rezsim sem sietett a szomáli autonómia megadásával. A Ny-szomáliai Felszabadítási Front 1977. jún.-ban használhatatlanná tette Etiópia egyetlen vasútvonalát, az Addisz Abeba–Dzsibuti vasutat. A szomáliai hadsereg ezt követően nagyarányú offenzívát indított Ogaden ellen, s a terület java részét elfoglalta. A SZU, amely a múltban jelentős segítséget nyújtott Szomália fegyveres erőinek is, hiába intette józanságra és a viszály tárgyalásos rendezésére a szomáliai vezetőket. Etiópia valságos helyzetében korszerű fegyvereket kért és kapott a SZU-tól és más szocialista országoktól, mire Szomália 1977. nov.-ben kiutasította az országból a szovjet szakértőket, és egyoldalúan felmondta a szomáliai–szovjet barátsági és együttműködési szerződést. ~-t illetően az afrikai országok nagy része az Afrikai Egység Szervezetének a területszerző háborúkat és szeparatista akciókat elítélő állásfoglalása értelmében a tárgyalásos rendezést sürgette (*→afrikai határkérdések*). Szomália a reakciós arab rezsimek és az imperialista hatalmak támogatására számított, s fegyvereket is kapott tőlük. Etiópia hajlandó volt a tárgyalásra, de csak abban az esetben, ha a szomáliai fegyveres erők kivonulnak Ogadenből. A szomáliai hadsereg azonban folytatta akcióit. Az etióp kormány 1977. dec.-ben segítséget kért Kubától. 1978. jan.-tól a kubai katonák segítségével indított ellentámadás során az etióp hadsereg márc. 11-éig teljesen felszabadította Ogadent. A szomáliai kormány bejelentette csapatainak kivonását, Etiópia pedig biztosítékot adott arra, hogy haderői nem lépik át a határt. Szomália azonban visszautasította azt az etióp követelést, hogy hivatalosan mondjon le Ogadenról, és a reakciós arab államok, az imperialista hatalmak támogatásában bízva, továbbra is segítette a Ny-szomáliai Felszabadítási Front akcióit.

szóvivői nyilatkozat: a kormánymegnyilvánulás egyik formája valamely politikai kérdéssel vagy eseménnyel kapcsolatban. Hivatalos jellege van, s nagyobb a súlya, mint pl. egy hírügynökség állásfoglalásának, de kisebb, mint egy közvetlen kormánymegnyilvánulásnak. A ~-nak nem kell sajtóértekezleten vagy hasonló rendezvényen elhangzania, közvetlenül is, pl. egy hírügynökség útján, továbbítani lehet a sajtónak. A szóvivő személyének általában nincs jelentősége.

szovjet–albán megállapodás: *→albán–szovjet megállapodás*

szovjet–egyiptomi szerződés: *→egyiptomi–szovjet szerződés*

szovjet–finn viszony: *→finn–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés*

szovjet–francia szerződések: *→francia–szovjet szerződések*

szovjet–iraki szerződés: *→iraki–szovjet szerződés*

szovjet–japán viszony: *→japán–szovjet viszony*

szovjet–jugoszláv kapcsolatok: *→belgrádi nyilatkozat és a jugoszláv–szovjet viszony*

szovjet–kubai megállapodások: →*kubai–szovjet megállapodások*

szovjet–NDK szerződés (1955): a két állam közti kapcsolatok rendezésére szolgáló szerződés. / Az NDK megalakulása után a SZU 1949. okt. 15-én fölvette a diplomáciai kapcsolatokat a demokratikus és békeszerető német állammal. Mivel az 1954-ben a nyugati hatalmak által megkötött →*párizsi szerződések* új helyzetet teremtettek, és megnyitották az utat a nynémet újrafelfegyverkezés előtt, és mivel a SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1955. jan.-ban törvényerejű rendeletben megszüntette a SZU és Németo. közötti hadiállapotot, továbbá miután 1955. szept.-ben a SZU az NSZK-val diplomáciai kapcsolatba lépett, sor került az NDK-hoz fűződő baráti viszony új alapon való rendezésére. Az 1955. szept. 20-án, a két állam miniszterelnöke által az egyenjogúság, a szuverenitás és a belügyekbe való be nem avatkozás elve alapján aláírt szerződés kimondta, hogy az NDK mind a bel-, mind a külpolitikai kérdésekben szabadon dönt, beleértve az NSZK-hoz való viszonyának kérdéseit is. Ugyanakkor megállapodtak az NDK és a SZU együttműködésének további fejlesztésében s fontos célként határozták meg a →*német kérdés* békés és demokratikus úton való rendezését. A szerződés alapján az NDK átvette határainak védelmét és ellenőrzését, úgyszintén az NSZK és Ny-Berlin közötti közlekedési utak ellenőrzését. A szovjet csapatok a szerződés szerint ideiglenesen az NDK-ban maradtak. Ezen a szerződésen alapult az 1957. márc. 12-i szovjet–NDK megállapodás, amelyet a két ország honvédelmi és külügyminiszterei írtak alá: ez szabályozta az NDK területén állomásozó szovjet csapatok helyzetét.

szovjet–NSZK diplomáciai kapcsolatok fölvétele (1955): a két állam közötti közvetlen diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatokról kötött egyezmény, miután a SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1955. jan. 15-én rendeletet adott ki a SZU és Németo. közötti hadiállapot befejezéséről és a békés kapcsolatok felvételéről. / A ~-t a SZU kezdeményezte. Az NDK-val már 1949-ben fölvette a diplomáciai kapcsolatokat, s szoros baráti viszonyban volt vele, ugyanakkor nem ismerte el a →*Németország kettészakításá*val 1949-ben létrejött Német Szövetségi Közt.-ot. 1955. szept.-ben Adenauer kancellár vezetésével kormányküldöttség tartózkodott Moszkvában. A tárgyalásokon megállapodtak a náci hadsereg azon háborús bűnöseinek átadásáról, ill. amnesztiában részesítéséről, akiket a szovjet bíróságok elítéltek. Németo. egyesítését illetően a szovjet fél azon az álláspontón volt a tárgyalások folyamán, hogy ezt a kérdést maguknak a németeknek az erőfeszítései nélkül nem lehet megoldani. E tárgyalások eredményeképp jött létre az egyezmény a ~-ről, s követség felállításáról Bonnban és Moszkvában.

szovjet–NSZK szerződés (1970): fontos lépés volt az ún. →*német kérdés* rendezésében, megnyitotta az NSZK és más szocialista államok szerződéseihez az utat; létrejöttében szerepe volt annak, hogy a Brandt-kormány hatalomra kerülése kedvező változásokat hozott az NSZK-ban. Alapja az erőszakról való lemondás és az Európában létrejött reális helyzet elismerése. 1970. aug. 12-én írta alá Koszigin miniszterelnök és Brandt kancellár Moszkvában, 1972. máj.-ban ratifikálták, és 1972. jún. 3-án lépett életbe. / A szerződés 3. cikkelyében a szerződő felek az 1. és 2. cikkelyben megfogalmazott célokkal és elvekkel összhangban kötelezték magukat arra, „hogy maradéktalanul... tiszteletben tartják az összes európai állam területi sérthetetlenségét a mai határok mellett; kinyilvánítják, hogy nincsenek területi követeléseik senkivel szemben, és a jö-

vőben sem támasztanak ilyen követeléseket; ma és a jövőben sérthetetlennek tekintik az összes európai állam határait úgy, ahogyan azok a jelen szerződés aláírásának napján húzódnak, beleértve az Odera–Neisse-vonalat, amely a Lengyel Népközt. nyugati határát alkotja, valamint az NSZK és az NDK közötti határt". A két állam kormánya kötelezte magát arra, hogy politikáját a béke érdekeivel összhangban folytatja. A ~ nagy jelentősége abban áll, hogy az NSZK fennállása óta először ismerte el az Odera–Neisse-vonalat mint a Lengyel Népközt. határát, valamint az NSZK és az NDK közötti határt, és nközi jogi érvényű szerződésben nyilvánította ki sérthetetlenségét. E szerződés nagyban hozzájárult az ún. →*német kérdés* rendezéséhez, és stabilizáló tényezőként hatott az európai helyzetre.

szovjet–szíriai kapcsolatok: →*szíriai–szovjet kapcsolatok*

Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai: →*Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai*

Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatai: e két nagyhatalomnak, a szocialista, ill. a kapitalista világrendszer két legerősebb államának kapcsolatai. A ~ nagy befolyással vannak az egész világhelyzet alakulására. / A II. vh.-ban a SZU és az USA az →*antifasiszta koalíció* keretében együtt harcolt a fasiszta államok ellen. A szovjet kormány arra törekedett, hogy a háború után is fenntartsa az együttműködést, mindkét nép érdekeinek megfelelő gazdasági, politikai, tudományos és kulturális kapcsolatokat építsen ki, s hogy a nközi kérdésekben a →*potsdami konferencia* megállapodási alapján járjanak el. Az USA monopolista vezető körei azonban szocializmus- és haladásellenes céljaikat, agresszív terveiket követve hamarosan szembefordultak a SZU-val és a fiatal népi demokratikus államokkal, valamint az egész világon föllendülő haladó mozgalmakkal, s az atomfegyverekkel való fenyegetés, az erőpolitika és a hidegháború útjára léptek. Az amerikai uralkodó körök politikáját mindinkább a szovjetellenesség határozta meg. Főként a szocializmus visszaszorításának, ill. megsemmisítésének céljából építették ki a nyugati szövetségi rendszert, a SZU-t katonai támaszpontok hálózatával vették körül, és katonai tömböket szerveztek. Felrúgták a korábbi gazdasági megállapodásokat is: 1947. jan.-ban az USA kormánya egyoldalúan felmondta a szovjet–amerikai áruhitel-egyezményt, majd korlátozta a SZU-val folytatott kereskedelmét, utóbb felbontotta az 1937-ben kötött kereskedelmi szerződést, 1951-ben elfogadta a →*Battle-act*et, s a vele szövetséges államokat és csatlósait is a SZU elleni embargóintézkedésekre kényszerítette. / A Truman- és az Eisenhower-kormányzat idején sorra visszautasították azokat a szovjet kezdeményezéseket, amelyek célja a normális viszony kialakítása, az USA-val való kapcsolatok megjavítása volt. A szovjet kormány az USA agresszív politikája következtében arra kényszerült, hogy önmaga, a szocialista államok és a világbéke védelmére megteremtse atomhatalmát. Az USA azonban az atommonopólium elvesztése után sem hagyott fel szocializmusellenes és agresszív nagyhatalmi terveivel. Eisenhower elnök szavakban hajlandóságot mutatott ugyan a SZU-val való kapcsolatok felülvizsgálatára és javítására, de az amerikai kormány tettei ellentmondtak ennek. Visszautasította azt az 1958-ban tett szovjet javaslatot, hogy mindkét állam csökkentse katonai költségvetését, s hasonlóan reagált arra a szovjet indítványra, hogy szüntessék meg az atombombával felszerelt gépeknek a SZU határai közelében végzett veszélyes, provokatív repüléseit. Az U–2 kémrepülőgép berepülése kapcsán (→*U–2 repülőgép ügye*, 1960) meghiúsult a párizsi csúcstalálkozó. Sorozatosan visz-

szautasította továbbá az USA kormánya a leszerelésre vonatkozó szovjet javaslatokat, a német kérdés rendezésére és az európai biztonság megvalósítására tett szovjet indítványokat, s a SZU-nak a békés együttműködésre, az agressziók elkerülésére tett lépéseit. / Kennedy elnökségének első időszaka sem hozott változást a két állam kapcsolataiban, sőt az USA-nak Kuba ellen folytatott agresszív politikája idején az ellentétek kiéleződtek (→*karib-tengeri válság*.) Kennedy 1961. jan.-ban a bécsi csúcstalálkozón visszautasította Nyikita Hruscsov szovjet kormányfőnek a német békeszerződés megkötésére tett javaslatait. A továbbiakban ugyan a realitások ereje arra indította Kennedyt, hogy aláírja az atomcsendszerződést, de 1964-től az USA vietnami háborúja, majd az 1967. évi izraeli agresszió, ill. az USA abban vállalt szerepe miatt a ~ ismét megromlottak. Az USA kísérletet tett arra is, hogy megszervezze a NATO sokoldalú atomütőerejét. E terv megvalósulása fokozta volna a fegyverkezési versenyt, és súlyosan fenyegette volna az európai biztonságot. A szovjet ellenlépések hatására azonban az USA kénytelen volt ebben a kérdésben visszavonulni. / A nkózi helyzet alakulása az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején kérdésessé tette az USA külpolitikai irányvonalának sok alapelvét abban a formában, ahogyan őket a hidegháború évében megfogalmazták. Kényszerítő erővel hatott a szocializmus erejének katonai, gazdasági és más téren is jelentkező további növekedése, a gyarmati rendszer felbomlása és a tőkésállamok munkásosztályának és haladó erőinek harca. A ~-nak módosulása tehát a világon végbement fontos objektív változások következménye: az USA-nak a megváltozott helyzethez kellett igazítania politikáját. / Az → *Amerikai Egyesült Államok külpolitikájá*ban a mélyebb átértékelés folyamata Nixon elnökké választása után kezdődött meg. 1969 végén szovjet–amerikai tárgyalások indultak a hadászati fegyverkezés korlátozásáról, s ismét fölvették egymással a kereskedelmi kapcsolatokat. Az 1972. máj.-i moszkvai és az 1973. jún.-i washingtoni Nixon–Brezsnyev, majd az 1974. nov.-i vlagyivosztoki Brezsnyev–Ford csúcstalálkozó újabb eredményeket hozott a két ország viszonyában. Aláírták a SZU és az USA közötti kölcsönös kapcsolatok alapelveiről szóló fontos dokumentumot (1972. máj.), a két ország kereskedelmi egyezményét (1972), a nukleáris háború megakadályozásáról szóló megállapodást (1973), a →*SALT*-megállapodásokat és más jelentős egyezményeket. (Az 1972. évi kereskedelmi egyezmény az 1974-ben hozott amerikai kereskedelmi törvény diszkriminációs intézkedései miatt nem lépett életbe.) A két ország között együttműködés kezdődött különböző területeken, 1975. júl.-ban létrejött az első közös szovjet–amerikai űrkísérlet. / Már a Carter-kormányzat hivatalba lépése előtt a választási kampányban erősen színre léptek azok az erők, amelyek a ~-nak a befagyasztására törekedtek. 1977-től, Carter elnökségének idején folytatódtak a tárgyalások az újabb SALT-megállapodás létrehozásáról, de ezt az USA kormánya halogatta. Az emberi jogok állítólagos védelmére indított kampánnyal beavatkozott a SZU belügyeibe, ezen az úton is nyomást akart kifejteni rá, egyúttal propagandahadjáratot folytatott a szovjet katonai fenyegetésről. Közben az USA új, fokozott fegyverkezésbe kezdett, s ez azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a →*fegyverkezési verseny* új szakaszba lép. Az USA külpolitikájának főleg a katonai-ipari komplexumtól támogatott „kemény vonala" nyilvánult meg abban, hogy az USA 1978. júl.-ban korlátozta a SZU-ba irányuló exportját, leállította a szakmai küldöttségek cseréjét, különleges engedélyhez kötötte külföldiek beutazását az USA-ba, politikai nézeteiktől függően. A SZU, ereje és a nközi helyzetben, az erőviszonyokban bekövetkezett nagy változások

alapján, reálisan törekedett arra, hogy a ~ a →*békés egymás mellett élés* elveire épüljenek. Az USA-ban a közvélemény és a vezető körök jelentős hányada támogatta a normális kapcsolatok megteremtését és továbbfejlesztését. Más monopolista, agresszív politikai és gazdasági körök azonban kitartó ellenállást fejtettek ki, akadályokat gördítettek a ~ javításának útjába, az erő helyzetéből akartak tárgyalni a SZU-val. A két nagyhatalomnak megegyező érdekterületei vannak társadalmi rendjük alapvető különbsége ellenére: 1. az általános atomháború kiküszöbölése; 2. a fegyverkezési verseny korlátozása; 3. a gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolatok fejlesztése. E közös érdekterületek eléggé lényegesek ahhoz, hogy szilárd alapot teremtsenek a széles körű együttműködésre, amelyet a SZU úgy tekint, hogy nemcsak a két ország viszonyának megjavulását szolgálja, hanem más népeknek is hasznára válik, elősegíti a világ békéjének fenntartását.

Szovjetunió és India viszonya: →*India és a Szovjetunió viszonya*

Szovjetunió külpolitikája: a történelemben első és a legtapasztaltabb s legerősebb szocialista államnak a nközi életben, ill. osztályharcban követett irányvonala és gyakorlati politikája, amely a kommunizmus építéséhez szükséges legkedvezőbb nközi körülmények megteremtését, a világforradalmi folyamat támogatását, a népek békéjét és szabadságát szolgálja. / Alapelveit Lenin dolgozta ki, s az SZKP a lenini tanítások alapján határozza meg a szovjet állam mindenkori külpolitikáját. Már az 1917. nov. 8-án kiadott →*békéről szóló dekrétum*ban, a szovjet állam első külpolitikai okmányában megnyilvánult a szocializmus és a béke ügyének elválaszthatatlansága. A ~-nak lenini alapelve a →*proletár internacionalizmus*, valamint a különböző társadalmi rendszerű államok →*békés egymás mellett élése*. / Az Októberi Forradalomtól a II. vh.-ban aratott győzelmégig a SZU a kommunista pártoktól és a következetesen haladó erőktől támogatva, de mint állam egyedül és roppant nagy nehézségek közepette küzdött a szovjet rendszer megerősítéséért és továbbfejlesztéséért, valamint a szocialista külpolitika elveinek valóra váltásáért. A fasizmus fölött aratott győzelem után folytatta a békét és a társadalmi haladást szolgáló külpolitikáját. Már a II. vh. utolsó éveiben és közvetlenül 1945 után is arra törekedett, hogy az antifasiszta háborúban szövetséges három nagyhatalom kormányfőinek konferenciáin, amelyeken szovjet részről J.V. Sztálin vett részt (→*teheráni konferencia*, →*jaltai konferencia* és →*potsdami konferencia*), érvényt szerezzen a demokratikus béke elveinek, az államok szuverenitásának, s támogatta a népek szabadságtörekvéseit és haladó mozgalmait. A szovjet kormány a vitás kérdéseknek a különböző fórumokon folytatott tárgyalások útján való megoldását szorgalmazta. A fiatal európai és ázsiai népi demokratikus államok nemzeti érdekeinek, szuverenitásának és vívmányainak védelmezésében, a II. vh. után Ázsiában kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalom és az ázsiai, afrikai fiatal nemzeti államok támogatásában a SZU kiemelkedő szerepet töltött be az agresszív törekvések ellenében. Szembeszállt az imperialista hatalmakkal, amelyek az atomfegyvert időlegesen egyedül birtokló USA vezetésével a II. vh. utáni években az erőpolitika alapján a szocialista országok ellen megindították a hidegháborút. A szovjet kormány 1948-ban több népi demokratikus országgal, így hazánkkal is (1948. febr. 18.) →*barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéseket* írt alá, s kezdeményező szerepet vállalt 1949-ben a →*Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsá*nak létrehozásában. 1948-ban kötötte meg Finno.-gal is a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.

A SZU léte és állandó támogatása volt az egyik legfontosabb tényezője a kínai népi forradalom győzelmének, s a szovjet nép a KNK 1949-ben történt megalakulása után is nagy segítséget adott a kínai népnek. 1950-ben a két állam barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A szovjet állam támasza és fő ereje lett a →*szocialista világrendszer*nek. / 1945 után a ~ egyik központi feladatának tekintette a →*német kérdés* békés és demokratikus rendezését. A SZU törekvései ellenére az USA, Nagy-Britannia és Franciao. 1949-ben létrehozta a nynémet külön államot, az NSZK-t, s előidézte Németo. kettészakítását. Az ugyanebben az évben megalakult NDK-val a szovjet kormány kezdettől fogva baráti kapcsolatokat tartott fenn, s a továbbiakban is sok lépést tett a német békeszerződés megkötésére. / A II. vh. után, csakúgy, mint előtte, a SZU a leszerelésre és ennek folyamán részleges leszerelési intézkedésekre törekedett. Különösképp fontosnak tartotta az atomfegyverek betiltását. Számos javaslatot tett az ENSZ-ben az atomfegyverek használatának betiltására és az atomenergia ellenőrzésére; mivel azonban az USA agresszív politikájának folytatásához atommonopóliumának megtartására törekedett, s visszautasította e javaslatokat, a szovjet kormány a béke és országa biztonsága érdekében kénytelen volt kifejleszteni saját nukleáris fegyvereit, amit 1949-ben hivatalosan is bejelentett. Ugyanebben az évben javasolta, hogy az öt nagyhatalom írjon alá békepaktumot, föllépett az imperialista hatalmak fegyverkezési hajszája és egyre agresszívabbá váló háborús készülődései ellen (a NATO megalakítása, katonai támaszpontok rendszeresítése stb.). / A SZU támogatta a Koreai NDK-t, ill. a Kínai Népközt.-ot a →*koreai háború* (1950–1953) idején, a vietnami, laoszi és kambodzsai népet a franciák indokínai háborújában és a külügyminisztereknek Korea és Indokína kérdésében tartott 1954. évi genfi konferenciáján. / A szovjet kormány az 1950-es évek derekán több fontos lépést tett az európai és más kérdések rendezésére. 1954-ben javasolta egy összeurópai szerződés megkötését. 1956-ban megállapodást írt alá Japánnal a hadiállapot megszűnéséről, s a két ország diplomáciai kapcsolatba lépett egymással. Kezdeményező szerepe volt 1955-ben az osztrák államszerződés megkötésében, ugyanebben az évben elismerte az NSZK-t, s aláírta a SZU és az NDK kapcsolatait szabályozó egyezményt. 1955-ben helyreálltak az 1948-ban megszakadt kapcsolatok a SZU és Jugoszlávia között, s azóta a két szocialista ország barátsága és együttműködése sokat fejlődött. / Az imperialista hatalmak további agresszív lépései, kivált a párizsi szerződések megkötése és 1955-ben az NSZK fölvétele a NATO-ba, arra késztették a SZU-t és 7 európai szocialista országot, hogy 1955. máj.-ban védelmi szövetséget kössenek egymással (→*Varsói Szerződés Szervezete*). A szovjet kormány védelmi erejének szükséges fokozása végett továbbfejlesztette a rakéta-atomfegyvereit, s még 1953. máj.-ban bejelentette, hogy hidrogénbomba-robbantási kísérletet hajtott végre. (Valamivel később az USA is végrehajtott ilyen kísérletet.) Ebben a helyzetben a SZU újabb és újabb lépéseket tett a leszerelésnek és az atomfegyverek betiltásának előmozdítására. Az 1960-as évek elejéig azonban az USA-nak és szövetségeseinek ellenállása miatt ezek a kezdeményezések nem hoztak gyakorlati eredményeket. / A ~ az 1945-től 1956-ig terjedő időszakban jelentős eredményeket ért el a békéért és a társadalmi haladásért, a szocializmusért folyó harcban. Meghiúsult az imperialistáknak az a terve, hogy felszámolják a szocialista rendszereket és elnyomják a nemzeti felszabadító mozgalmat. A SZU és más szocialista országok békepolitikája és növekvő ereje, nem utolsósorban hatalmas katonai ereje akadályozta meg legfőként az új vh. kitörését. Az →*SZKP*

XX. kongresszusa, amelyen a KB beszámolóját Ny. Sz. Hruscsov tartotta, 1956. febr.-ban megszabta a ~-nak feladatait az erőviszonyok változása nyomán előállt helyzetben, s fontos új tételeket dolgozott ki a nközi fejlődéssel kapcsolatban. Jelentős szerepet töltött be a szocialista világrendszer egységének erősítésében a szovjet kormány 1956. okt.-ben kiadott nyilatkozata a SZU és más szocialista államok barátságának, együttműködésének továbbfejlesztéséről és ennek alapjairól. A SZU 1956 őszén szövetségesi kötelezettségeinek eleget téve fegyveres segítséget nyújtott a magyaro.-i ellenforradalom leverésében. Föllépésének 1956. nov.-ben nagy része volt az Egyiptom ellen indított angol–francia–izraeli agresszió felszámolásában. / A szovjet kormány továbbra is kiállt a felszabadító harcot folytató népek mellett (az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején főként Afrikában nagymértékben föllendült a nemzeti felszabadító mozgalom), a fiatal nemzeti államokat pedig, így az imperialista agressziótól fenyegetett közel-keleti és é-afrikai népeket és az Indonéz Közt.-ot politikailag és gazdaságilag támogatta társadalmi haladásukban és gazdasági fejlődésükben, önállóságuk megőrzésében. Segítette a forradalmi Kubát az 1961. évi fegyveres intervenció, 1962-ben a gazdasági blokád és a *→karib-tengeri válság* leküzdésében. A laoszi kérdésben megtartott 1961–1962. évi genfi értekezleten Laosz semlegessége mellett foglalt állást, s a konferencia nyilatkozata ennek szellemében született meg. / 1964-ben a SZU és az NDK barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A szovjet kormány ismételt kezdeményezései nyomán, a légköri atomrobbantások és az atomfegyverek elterjedésének veszélye láttán, 1963. aug.-ban a SZU, az USA és Nagy-Britannia kormányai aláírták az atomcsendszerződést. / Miután 1965-től az USA közvetlen agresszióba kezdett a vietnami nép ellen, a SZU, a szocialista államok nagyarányú és hatékony segítséget adtak a VDK-nak és a vietnami népnek, s az indokínai háború eszközkészletén és a nközi fejlődésben, önállóságuk megőrzésében. Segítette a forradalmi Kubát az 1961. évi fegyveres intervenció, 1962-ben a gazdasági blokád és a *→karib-tengeri válság* leküzdésében. A laoszi kérdésben megtartott 1961–1962. évi genfi értekezleten Laosz semlegessége mellett foglalt állást, s a konferencia nyilatkozata ennek szellemében született meg. / 1964-ben a SZU és az NDK barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A szovjet kormány ismételt kezdeményezései nyomán, a légköri atomrobbantások és az atomfegyverek elterjedésének veszélye láttán, 1963. aug.-ban a SZU, az USA és Nagy-Britannia kormányai aláírták az atomcsendszerződést. / Miután 1965-től az USA közvetlen agressziót kezdett a vietnami nép ellen, a SZU, a szocialista államok nagyarányú és hatékony segítséget adtak a VDK-nak és a vietnami népnek, s az indokínai háború eszközkészletén és a nközi fejlődésben, önállóságuk megőrzésében. Segítette a forradalmi Kubát az 1961. évi fegyveres intervenció, 1962-ben a gazdasági blokád és a *→karib-tengeri válság* leküzdésében. A laoszi kérdésben megtartott 1961–1962. évi genfi értekezleten Laosz semlegessége mellett foglalt állást, s a konferencia nyilatkozata ennek szellemében született meg. / 1964-ben a SZU és az NDK barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A szovjet kormány ismételt kezdeményezései nyomán, a légköri atomrobbantások és az atomfegyverek elterjedésének veszélye láttán, 1963. aug.-ban a SZU, az USA és Nagy-Britannia kormányai aláírták az atomcsendszerződést. / Miután 1965-től az USA közvetlen agressziót kezdett a vietnami nép ellen, a SZU, a szocialista államok nagyarányú és hatékony segítséget adtak a VDK-nak és a vietnami népnek, s az indokínai háború eszközkészletén és a nközi fejlődésben, önállóságuk megőrzésében. Segítette a forradalmi Kubát az 1961. évi fegyveres intervenció, 1962-ben a gazdasági blokád és a *→karib-tengeri válság* leküzdésében. A laoszi kérdésben megtartott 1961–1962. évi genfi értekezleten Laosz semlegessége mellett foglalt állást, s a konferencia nyilatkozata ennek szellemében született meg. / 1964-ben a SZU és az NDK barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A szovjet kormány ismételt kezdeményezései nyomán, a légköri atomrobbantások és az atomfegyverek elterjedésének veszélye láttán, 1963. aug.-ban a SZU, az USA és Nagy-Britannia kormányai aláírták az atomcsendszerződést. / Miután 1965-től az USA közvetlen agressziót kezdett a vietnami nép ellen, a SZU, a szocialista államok nagyarányú és hatékony segítséget adtak a VDK-nak és a vietnami népnek, s az indokínai háború eszközkészletén és a nközi fejlődésben, önállóságuk megőrzésében. Segítette a forradalmi Kubát az 1961. évi fegyveres intervenció, 1962-ben a gazdasági blokád és a *→karib-tengeri válság* leküzdésében. A laoszi kérdésben megtartott 1961–1962. évi genfi értekezleten Laosz semlegessége mellett foglalt állást, s a konferencia nyilatkozata ennek szellemében született meg. / 1964-ben a SZU és az NDK barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött egymással. A szovjet kormány ismételt kezdeményezései nyomán, a légköri atomrobbantások és az atomfegyverek elterjedésének veszélye láttán, 1963. aug.-ban a SZU, az USA és Nagy-Britannia kormányai aláírták az atomcsendszerződést. / Miután 1965-től az USA közvetlen agressziót kezdett a

évek második felében meghosszabbította a köztük fennálló barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéseket, így 1967. szept. 7-én a SZU és Magyaro. is. 1968. aug.-ban a SZU és más szövetséges államok internacionalista segítséget nyújtottak a csehszlovák népnek a →*csehszlovákiai politikai válság* idején. A csehszlovák és a szovjet kormány 1970-ben megújított barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződése magában foglalja azt az elvet, hogy közösen kell megvédelmezni a szocialista közösség államainak vívmányait. A SZU, a szocialista államok közössége, a nközi kommunista mozgalom és a békeszerető, antiimperialista erők harcának nagy károkat okozott az 1960-as évek elejétől a maoista kínai vezetők politikája. A szovjet kormány, miközben leleplezte a maoista külpolitika nagyhatalmi-nacionalista szovjetellenes jellegét és harcol ellene, nem mondott le a SZU és a KNK államközi viszonyának rendezéséről (→*Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai*). / Az 1960-as évek második felében a SZU és más szocialista államok sorozatos kezdeményezéseket tettek egy összeurópai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartására. A szovjet külpolitika fontos időszerű feladatait 1971. ápr.-ban kijelölte az SZKP XXIV. kongresszusa, az ott elfogadott →*Békeprogram*. A SZU és a szocialista közösség törekvései, a nközi erőviszonyokban a béke és a szocializmus erői javára bekövetkezett nagy változások nyomán az 1970-es évek elején, ha ellentmondásosan és visszaesésekkel is, tért hódított a világon a békés egymás mellett élés eszméje, és kedvező fejlődés indult meg a világpolitikában, főként a vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról szóló megállapodás aláírásával. 1971. máj.-ban a SZU barátsági és együttműködési szerződést kötött 15 évre Egyiptommal (→*egyiptomi–szovjet szerződés*), 1971. aug.-ban pedig 20 évre szóló béke-, barátsági és együttműködési szerződést Indiával (→*India és a Szovjetunió viszonya*). Főképp az elvszerű és egyúttal rugalmas szovjet külpolitika eredményeként 1970. aug.-ban megszületett a →*szovjet–NSZK szerződés* és 1972. jún.-ban a →*Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény*. Ezek nagymértékben előmozdították az európai biztonság és együttműködés ügyét. Nagy jelentőségűek voltak a Nixon elnök 1972. évi moszkvai és a Leonyid Brezsnyev 1973. évi washingtoni látogatásakor megkötött egyezmények, köztük a szovjet–amerikai kapcsolatok alapelveiről szóló nyilatkozat és a SALT-megállapodások. A két nagyhatalom kapcsolatait tovább javították az 1974. júl.-i moszkvai csúcstalálkozó és az akkor elfogadott megállapodások, továbbá az 1974. nov.-i találkozó Gerald Ford és Leonyid Brezsnyev között Vlagyivosztokban – erősödtek a kapcsolatok Franciao.-gal, az NSZK-val és más tőkésállamokkal is. A SZU közreműködésével és politikájának egyenes következményeként 1973. jan.-ban megkezdődött Bécsben a közép-európai fegyveres erők és fegyverzet csökkentésével foglalkozó nközi konferencia (→*közép-európai haderőcsökkentési értekezlet*), s a SZU és más szocialista államok nközi politikájának nagy eredményeként az →*európai biztonsági és együttműködési értekezlet*, mely sikeresen fejeződött be 1975-ben a Záróokmány aláírásával. 1973-tól a szovjet kormány kitartóan törekedett a közel-keleti kérdés igazságos politikai rendezésére, a haladó arab országok és erők segítésére akkor, amikor a nközi imperializmus lépéseket tett közel-keleti pozícióinak kiszélesítésére. Támogatta a →*genfi közel-keleti békeértekezlet* munkáját, amelyet megnyitása óta a közel-keleti békés és igazságos rendezés fontos eszközének tartott. Javasolta és támogatta továbbá az →*ázsiai kollektív biztonsági rendszer* létrehozását. 1974-től a →*ciprusi kérdés*ben kiállt Ciprus szuverén államisága és a konfliktus békés rendezése mellett. Aktívan tá-

mogatta a fejlődő országokat az →*új világgazdasági rend*ért vívott küzdelmükben. Az →*SZKP XXV. kongresszusa* 1976. febr.–márc.-ban elfogadta a békéért és a nközi együttműködésért, a népek szabadságáért és függetlenségéért folytatandó további harc programját; megállapította, hogy a nközi életben bekövetkezett politikai enyhülést a katonai enyhüléssel kell megerősíteni, s hogy a ~-nak egyik fő iránya a fegyverkezési hajsza megszüntetése, a leszerelésért vívott harc. Az afrikai népek nemzeti felszabadító harcának új szakaszában a SZU segítséget adott az angolai és az etióp népnek, valamint más népeknek szabadságuk kivívásához, ill. megőrzéséhez, erősítette kapcsolatait számos fiatal afrikai állammal. Miután egyes nyugati hatalmak és a NATO militarista körei a kínai vezetőkkel együtt felléptek az enyhülés ellen, a Carter-kormányzat intézkedései a →*fegyverkezési verseny* új szakaszának megindulásával fenyegettek (→*Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatai*); a szovjet kormány folytatta erőfeszítéseit az enyhülési politika fenntartásáért és továbbfejlesztéséért, kiváltképp a →*leszerelés*ben. Határozottan fellépett a kínai vezetők azon törekvései ellen, hogy Japán és az USA részvételével szovjetellenes egységfrontot hozzanak létre a Távol-Keleten, s tudtul adta, hogy a SZU megfelelő eszközökkel rendelkezik ahhoz, hogy megvédje a szovjet nép érdekeit.

Szövetség a Haladásért (Alliance for Progress): az USA Kennedy elnök kezdeményezte l-amerikai segélyprogramjának elnevezése. Az ezzel kapcsolatos egyezményt 1961-ben az uruguayi Punta del Estében írta alá 19 l-amerikai ország és az USA. / Fő célja az USA és L-Amerika gazdasági és politikai kapcsolatainak a neokolonializmus alapján való átalakítása volt, egyúttal Kuba elszigetelése, a l-amerikai forradalmi helyzet levezetése felülről irányított reformokkal. A program feladatául tűzte ki, hogy a tagországokban az egy főre jutó bruttó nemzeti termelést legalább 2,5%-kal kell emelni. Iparosítást, agrárreformot, valamint számos más gazdasági, szociális és kulturális intézkedést is tervbe vettek a társadalmi-gazdasági feszültség enyhítésére. A l-amerikai országok kormányai vállalták, hogy gazdasági és politikai intézkedésekkel – adóreform, infrastruktúra kiépítése stb. – elősegítik az é-amerikai tőkebehatolást. A 10 éves program 20 milliárdos anyagi fedezetet irányzott elő a l-amerikai országok gazdasági fejlesztésére. Az USA azonban kikötötte, hogy csak azoknak az országoknak nyújt segítséget, amelyeknek gazdasági és szociális politikája megfelel a szerződés céljainak és elveinek. Már az első években bebizonyosodott, hogy a ~ nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Kennedy halála után pedig az USA-ban, noha hivatalosan a ~ program folytatása mellett álltak ki, mind kisebb jelentőséget tulajdonítottak neki, s 1965-ben gyakorlatilag el is halt.

Szövetséges Ellenőrző Bizottság: az →*antifasiszta koalíció* négy nagyhatalma (SZU, USA, Nagy-Britannia és Franciao.) képviselőiből a II. vh. befejezése után létrehozott testület. Feladata az volt, hogy a felszabadított országokban a népképviseleti elv alapján megválasztandó államhatalmi szervek megalakulásáig gyakorolja az államhatalom funkcióit, irányítsa a közigazgatást, ellenőrizze a fegyverszüneti szerződések rendelkezéseinek maradéktalan végrehajtását, ill. megteremtse a végleges békeszerződés megkötésének feltételeit. A bizottság elnöke az egyes országokban annak a nagyhatalomnak a képviselője volt, amely az adott országot felszabadította. A ~ megbízatása a békeszerződések megkötéséig tartott.

Szövetséges Ellenőrző Tanács: →*berlini kérdés*, →*német kérdés*

SZSZNSZ: →*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*

szubverzió (felforgatás): imperialista, reakciós erők nyílt és álcázott ellenforradalmi felforgató tevékenysége. Célja, hogy a nközi erőviszonyokat ez úton is az imperializmus és a reakció javára változtassák meg, és a társadalmi haladást a világ különböző pontjain feltartóztassák. / Miután a szocializmus ellen indítandó frontális támadás kilátástalan lett, a ~-t az imperializmus az ellene folytatott harcának és globális stratégiájának fontos részévé tette. A ~ formái és módszerei sokfélék: ide tartozik a szabotázs, a kémkedés, a →*diverzió*, a népgazdaság elleni kártevés, az emberkereskedelem, államellenes izgatás, az állampolgárok ellenséges politikai-ideológiai befolyásolása és nem kevésbé egyes személyek vagy csoportok megnyerése felforgató munkára. A szocialista világrendszer, a nközi munkásmozgalom, a nemzeti felszabadító mozgalom és más haladó társadalmi mozgalmak ellen irányul.

Szudán szerepe az arab világban: Szudán 1899-től angol–egyiptomi kondomínium, valójában azonban brit gyarmat volt, 1956. jan.-ban nyerte el az alkotmányjogi függetlenséget. / Az Egyiptommal való együttműködésre törekvő kormány ellen a reakciós erők tüstént működésbe léptek, s 1956 nyarán már az Umma-párt (a feudális és vallási reakció pártja) került hatalomra. E kormányt 1958. nov.-ben megdöntötte Abbud tábornok imperialistabarát katonai diktatúrája. A diktatúrának – amely irtóhadjáratot indított az autonómiát követelő déli törzsek ellen – 1964. okt.-ben népi megmozdulás vetett véget. Az ezt követő demokratikus koalíciós kormányban részt vett a Szudáni Kommunista Párt is, a baloldal legerősebb és legszervezettebb tényezője. Az újabb reakciós fordulat után 1965. dec.-ben a kommunisták ismét illegalitásba kényszerültek. / 1969. máj.-ban fiatal nacionalista katonatisztek vették át a hatalmat, és a kommunisták támogatásával gazdasági és társadalmi reformok (földosztás, államosítás) végrehajtásához kezdtek. Lépéseket tettek a d-szudáni néger törzsek 1963 óta tartó fegyveres szeparatista mozgalmának megszüntetése, a jogos sérelmek orvoslása és az autonómia biztosítása végett. Szudán csatlakozott a →*Tripoli Chartá*hoz, de az ezzel kapcsolatos viták megosztották a kommunista pártot. Nimeri elnök 1970. nov.-ben eltávolította a kormányból azokat a kommunista minisztereket, akik ellenezték a párt beolvasztását a Szudáni Szocialista Unióba, s a kommunista pártot betiltotta. Szudán 1971-ben a feszült belpolitikai helyzet miatt nem csatlakozott az Arab Közt.-ok Szövetségéhez (Egyiptom, Líbia és Szíria államszövetségéhez). Baloldali katonatisztek egy csoportja 1971. júl.-ban három napra magához ragadta a hatalmat, de Nimeri elnök egyiptomi és líbiai segítséggel visszaszerezte pozícióját. / A rezsim ezután irtóhadjáratot indított a kommunisták ellen, kivégeztette a párt vezetőit, és hátat fordított az antiimperialista arab politikának, viszont erősítette kapcsolatait Nagy-Britanniával és az USA-val. A szudáni rezsim 1972. márc.-ban megállapodást (Addisz Abeba-i egyezmény) kötött a d-szudáni szeparatistákkal a polgárháború beszüntetésére és az ország területi egységének helyreállítására. Ez egyben a jobbra tartó Nimeri-rendszer kapitulációját is jelentette az imperialista hatalmak Afrika-politikája előtt. A déli szeparatisták ugyanis korábban támadták Nimeri akkor haladó bel- és külpolitikáját, az 1971-ben bekövetkezett jobbratolódás azután megfelelő talajt teremtett a megegyezéshez. 1972. ápr. 4-én Jubában megalakult a d-szudáni autonóm tartomány kormánya. / Az 1970-es évek derekától a jobbratolódás jegyében mindinkább erősödött Szudán kapcsolata Szaúd-Arábiával és Egyiptommal. Nimeri elnök a mohamedán ellenzék 1976. júl.-i állam-

csínykísérlete nyomán Líbiát vádolta beavatkozással és 1977. jan.-ban Kairóban katonai szerződést kötött Egyiptommal. Ezt követően kötötték meg Rijádban a szaúd-arábiai–szudáni–egyiptomi katonai paktumot. Ez a Vörös-tenger övezetének két haladó rendszere, a Jemeni Népi Demokratikus Közt. és Etiópia ellen irányult. Szudán az etiópiai forradalom felszámolására törekvő arab ellenforradalmi összefogás egyik bázisa lett; területét egyrészt az eritreai szeparatisták, másrészt az etiópiai ellenforradalmi szervezetek rendelkezésére adta. És mivel a SZU az etiópiai forradalom segítségére sietett, Nimeri 1977. máj.-ban kiutasította az országból az 1970 óta ott működő szovjet katonai szakértőket. 1977. dec.-ben Szudán megállapodott az etióp kormánnyal abban, hogy nem támogat semmiféle Etiópia ellen irányuló mozgalmat. Ebben az állásfoglalásban közrejátszott az a félelem, hogy Etiópia segítheti a déli szeparatista mozgalom újjáéledését, valamint a mohamedán ellenzéknek az a követelése, hogy a Nimeri hirdette nemzeti megbékélés csak akkor valósulhat meg, ha visszavonják az 1971 óta Szudánban állomásozó egyiptomi csapatokat.

Szuezi-csatorna államosítása (1956): az 1869-ben megnyitott, 171 km hosszú, 100–150 m széles és 11–12 m mély Szuezi-csatornának, a világ egyik legfontosabb vízi útjának egyiptomi állami tulajdonba vétele. / A Földközi-tengert a Vörös-tengeren át az Indiai-óceánnal összekötő rendkívüli fontosságú vízi út egy angol–francia tőkével működő nközi társaság tulajdonában volt, s az 1952. évi egyiptomi forradalom győzelme után továbbra is brit csapatok állomásoztak a csatorna övezetében. Ők – az egyiptomi kormány erőteljes követelésére – csak 1956. jún.-ban távoztak az országból. A csatorna államosításához az vezetett, hogy az 1952-ben hatalomra jutott egyiptomi kormányzat azonnal tárgyalásokat kezdett a Világbankkal (azaz az USA-val és Nagy-Britanniával) egy 270 millió dolláros hitelről, amely módot nyújtott volna az asszuáni gát építésének megkezdéséhez. A túlnépesedéstől fenyegetett Egyiptom számára ugyanis (a lakosság 80 év alatt megnégyszereződött) létfontosságú volt a megművelhető területet egyharmaddal növelő és az iparosítás alapjait megteremtő asszuáni gát és erőmű megépítése. A hitelnyújtást azonban Nyugaton olyan feltételekhez kötötték, amelyek alapján politikai, gazdasági és katonai ellenőrzésük alá vonhatták volna Egyiptomot. Az USA végül is 1956. júl. 19-én hivatalosan semmisnek nyilvánította korábbi ajánlatát. Nasszer egyiptomi elnök erre válaszképpen 1956. júl. 26-án bejelentette a Szuezi-csatorna Társaság államosítását, hogy a csatorna használati díjából (mintegy 200 millió dolláros évi jövedelem) fedezni tudja az asszuáni gát építési költségeit. (A gát és az erőmű a SZU segítségével épült fel.) Franciao. és Nagy-Britannia csapatai ekkor Izrael bevonásával megtámadták Egyiptomot *(→izraeli–arab háborúk)*. Az agresszió kudarca után, 1957 tavaszán ismét megnyílt a csatorna. / A 3. izraeli–arab háborúban, 1967-ben a Szuezi-csatornát, amely erősen meg is rongálódott, ismét le kellett zárni. A helyreállítási munkálatok 1974. márc.-ban, az első egyiptomi–izraeli csapatszétválasztási egyezmény nyomán kezdődtek meg, s a csatornát 1975. jún.-ban adták át ismét a forgalomnak. Az egyiptomi kormány az Izraellal kötendő különbéke reményében tervbe vette a csatorna kibővítését, a Port Szaidot tehermentesítő 19 km hosszú párhuzamos csatorna megépítését.

Szueztől Keletre: az ázsiai és a közel-keleti brit gyarmati jelenlétet dicsőítő kifejezés. A politikai szóhasználatban az 1960-as években került ismét előtérbe, ekkor azonban „visszavonulás Szueztől Keletre" formában. E jelszót a munkáspárti Wilson-kormány hirdette meg azzal az indokkal,

hogy a brit katonai erőknek a világ számos pontján való fenntartása nagy gazdasági megterheléssel jár. Valójában azonban a brit neokolonialista politika megváltozásáról volt szó, valamint az USA ázsiai előnyomulásának kényszerű tudomásulvételéről. A brit csapatokat 1971-ig kellett volna kivonni a ~ fekvő térségből, de a Konzervatív Párt ellenállása következtében és az USA vietnami kudarca nyomán előállt helyzetben a programot csak korlátozottan hajtották végre. Nagy-Britanniának továbbra is jelentős számú csapatai maradtak ~, s a katonai terheket különféle egyezmények kötésével igyekezett megosztani szövetségeseivel.

szuperhatalmak: e kifejezés eredetileg az imperialista politikusok és ideológusok szóhasználatában élt az olyan állam megjelölésére, amelynek hatalma a többi állam „fölött" áll, s ennek megfelelő külpolitikát folytat. Ezt testesítette meg az USA külpolitikája az erőpolitikával, az agressziókkal, a kis és közepes államok maga alá rendelésével, a diktátum és a kényszerítés módszereivel. / Napjainkban különféle politikai körök, főként a kínai vezetők a SZU-t és az USA-t illetik ezzel a megjelöléssel. Kétségtelen, a SZU és az USA gazdasági, tudományos és katonai potenciálja minden más államéhoz képest döntően nagy, és különleges a szerepük és felelősségük is napjaink nközi életében, kiváltképp egy nukleáris vh. elhárításában. Mégis, a ~ kifejezés mindkettőjükre vonatkoztatva súlyos hamisítást és félrevezetést rejt magában. Ezen az alapon egy kalap alá kerül e két nagyhatalom, s így ellepleződnek a közöttük fennálló gyökeres különbségek, sőt azt sugalmazza e megjelölés, hogy politikájuk közös nevezőre jutott. Valójában a SZU és az USA között minden hasonlóság látszólagos vagy mellékes, viszont a lényeges: az egymástól való alapvető különbözőségük, minthogy ellentétes a társadalmi-politikai rendszerük. A SZU-nak a nközi politikában betöltött különleges szerepe abban áll, hogy a szocialista világ legerősebb, legtapasztaltabb és a legnagyobb felelősségre kötelezett állama, a vele együtt haladó szocialista államokkal az antiimperialista harc fő ereje; az USA-é viszont abban van, hogy a tőkés világ vezető állama, a nközi imperializmus legerősebb támasza. A jelenkorban, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában a küzdelem fő frontszakaszán a két ellentétes társadalmi rendszer, az imperializmus és a szocializmus küzd egymással, s az USA az előbbinek, a SZU pedig az utóbbinak a képviselője. / A kínai vezetők a „két szuperhatalom" elleni harc jelszavát hangoztatják, minthogy állítólag mind az USA, mind a SZU uralkodni akar a világ fölött. A nközi kapcsolatok maoista elmélete szerint a mai világban az egyik póluson a SZU és az USA áll (a ~), a másikon Kína; a „közbülső övezetekhez" pedig valamennyi többi ország tartozik: Ázsia, Afrika és L-Amerika elnyomott népei („első övezet"), valamint Nyugat és Kelet egyes fő kapitalista országai („második övezet"). Kínának ezen elmélet szerint az a feladata, hogy összefogja a „közbülső övezeteket" a ~-kal szemben. Ezt az eredetileg így megfogalmazott elméletet a kínai vezetők 1974-ben az ENSZ Közgyűlésének 6. rendkívüli ülésszakán úgy módosították, hogy a fő ellentét a ~ és a harmadik világ között áll fenn (ez utóbbi csoporthoz tartozik Kína is mint szocialista ország), a közbülső helyen pedig a fejlett országok csoportja helyezkedik el *(→ három világ elmélete)*. A kínai vezetőknek mindez arra való, hogy igazolják vele egyfelől a SZU, a szocialista országok közössége, a nközi kommunista mozgalom ellen folytatott politikájukat, másfelől összefogásukat az imperializmus reakciós erőivel és a harmadik világ antikommunista burzsoá nacionalista erőivel. / Lényeges kérdés ezzel összefüggésben, hogy kit tartanak a maoisták az ún. ~ közül a fő ellenségnek.

Az 1960-as évek első felében azt állították, hogy Kínának három ellensége van: az USA által vezetett imperializmus, a „modern revizionizmus" (ezen a SZU-t és a szocialista világrendszer más országait értették) és „különböző országok reakciós erői". A KKP IX. kongresszusán 1969-ben két ellenségről beszéltek: az amerikai imperializmusról és a „szovjet revizionizmusról". A KKP X. kongresszusán 1973-ban pedig már arról, hogy a „legeslegelső" és a „régi típusú" imperializmusnál veszélyesebb ellenség a SZU. Minthogy éveken át az USA-t mondták a fő ellenségnek, hozzátéve, hogy a SZU revizionista állam, mert nem harcol az amerikai imperializmus ellen, ezek után elsődleges és másodlagos ellenségről beszéltek, s nekik az első számú ellenség a SZU, amelyet el kell szigetelni, mégpedig a második számú ellenség, az USA segítségével is. Egyszersmind sokkal kevesebbet szóltak az USA imperialista politikája elleni harcról. Európa burzsoá köreihez szólva, ezt követően a kínai vezetők a SZU keleti és nyugati szomszédainak állítólagos közös érdekét hangsúlyozták, a harmadik világ országaiban pedig azt, hogy a „színes", „szegény", „kis" nemzeteknek egyesülniük kell a „fehér", a „gazdag", a „szuperhatalmi" nemzetek ellen. / A ~ koncepciója minden vonatkozásában a maoista külpolitika nagyhatalmi-soviniszta, szovjetellenes céljait szolgálja.

szuverén egyenlőség elve: a demokratikus nközi jog egyik alapelve. Az ENSZ Alapokmánya (2. cikkely, 1. szakasz) és az ENSZ-nek a nközi jogról szóló 1970. évi Nyilatkozata is tartalmazza. Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet Záróokmányában megfogalmazott, ún. →*helsinki elvek* között az államok szuverén egyenlőségének, a →*szuverenitás*ban foglalt jogoknak a tiszteletben tartása az első helyen szerepel. / A ~ alapján minden államnak megvan a joga a szuverén egyenlőségre, egyenlő jogok és kötelességek illetik meg őket, s gazdasági, társadalmi, politikai és más különbségekre való tekintet nélkül a nemzetek közösségének egyenlő tagjai. A ~ tartalmából a következő jogi tételek adódnak: az államok egymással való kapcsolataikat egyenlő alapon szabályozzák; minden államot megilletik a teljes szuverenitáshoz tartozó jogok, de csak saját területén; valamennyi állam köteles tiszteletben tartani más államok nközi jogi alanyiságát; egyetlen állam területi integritását és politikai függetlenségét sem szabad megsérteni; minden államnak jogában áll, hogy szabadon válassza meg politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszerét; az államoknak pontosan eleget kell tenniük nközi kötelezettségeiknek. A ~ szorosan összefügg az →*erőszakról való lemondás* elvével. Csak ez utóbbi szab ugyanis gátat annak, hogy államok „abszolút" szuverenitásukra hivatkozva erőszakkal lépjenek fel gyöngébb államokkal szemben. Az imperializmus főként a fiatal nemzeti államokkal való kapcsolataiban teszi magát túl a ~-n, pl. gazdasági nyomással.

szuverenitás: az államnak, politikai függetlensége alapján, hatalma gyakorlására való joga bel- és külpolitikájában. Ez az elv a legszorosabban összefügg a belügyekbe való →*be nem avatkozás elv*ével. / A nemzeti ~-on főként a nemzetek és népek →*önrendelkezési jog*át, vagyis az idegen nemzeti közösségektől való állami különválásnak és az önálló nemzeti államalakításnak a jogát értjük. Ha valamely nemzet már államot alkotott, az állami és a nemzeti ~ egybeesik. Minthogy a ~ minden állam elidegeníthetetlen joga, annak gyakorlásakor minden egyes állam köteles tiszteletben tartani valamennyi többi állam ~-át, a nközi jog elveit és szabályait. / A ~ mint politikai és nközi jogi elv a feudalizmus végén, a központosított abszolutisztikus államok kialakulásakor született meg, mint az uralkodó ~-a. A későbbi elméletek a ny-európai és az é-amerikai szuverén pol-

gári nemzeti államok kialakulásához kapcsolódtak. K-Európában és Ázsiában ez a folyamat csak a 20. sz. elején kezdődött el, s átnyúlott a II. vh. utáni időszakra is. A nemzeti és az állami ~ eszméje és tartalma kezdettől fogva közvetlen osztályérdekeket, a tőkésállam ~-a polgári osztályérdekeket fejezett ki. A monopóliumok érdekében folyó integráció kibontakozásával jött létre a →*nemzetek fölöttiség* elve és gyakorlata, amely a ~ csorbításával jár. / A kommunista mozgalom megszületésétől fogva támogatta a nemzetek önrendelkezési jogát és az állami ~-t a munkásosztály harcának „lehető legkedvezőbb feltételei érdekében" (Lenin). A kommunisták mindenkor összekapcsolták a ~ elvét a nemzetileg és nközileg vívott osztályharcukkal. A szovjet állam fennállásának első napjától hirdette és valóra váltotta a nemzetek jogát az önrendelkezésre, egyaránt tiszteletben tartotta a nagy és a kis államok ~-át. Főképp a SZU kezdeményezésére a →*szuverén egyenlőség elve* az ENSZ Alapokmányának és a nközi jognak egyik alapelve lett. A szuverén egyenlőség, a ~-ban foglalt jogok tiszteletben tartására kötelezték magukat az európai biztonsági és együttműködési értekezlet Záróokmányát aláíró államok. / A szocialista állam ~-a osztálytartalmában a munkásosztálynak és szövetségeseinek érdekeit és céljait testesíti meg. A ~ gyakorlását a szocialista államhatalom mindenkor elválaszthatatlanul egybefűzi az internacionalizmussal, amelynek törvénye az összefogás, a kölcsönös segítségnyújtás. A ~ szocialista tartalmában összeegyeztetődnek a munkásosztály, a szocialista államok nemzeti és nközi törekvései. E kettő szembeállítása nacionalizmushoz, ill. a nemzeti érdekek alábecsüléséhez vezet. A nemzeti és nközi érdekek és törekvések összeegyeztetése, valamint adott esetekben a szűkebb érdek alárendelése a közösséginek, az általánosabbnak: nem korlátozza a szocialista államok ~-át, hanem annak éppen szocialista tartalmát adja. A szuverén szocialista államokat összekötő internacionalizmus nem keresztezi a ~-t, sőt összefogásuk teszi igazán eredményessé a más társadalmi rendszerű államokkal folytatott politikájukat. / A szocialista világrendszer kialakulásával és megerősödésével egyidőben Ázsiában és Afrikában új szakaszba jutott a nemzeti felszabadító mozgalom, s ennek eredményeként új önálló nemzeti államok egész sora jött létre. A világon ma létező önálló államoknak több mint a fele a II. vh. után alakult meg. A szocialista országok támogatása nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a fiatal nemzeti államok megvédjék és fejlesszék függetlenségüket az imperializmus ellenében. Ezeknek az államoknak a ~-a kivált antiimperialista irányzatában válik haladó tartalmúvá.

SZVSZ: →*Szakszervezeti Világszövetség*

T

tajvani–amerikai katonai egyezmény: *→amerikai–tajvani katonai egyezmény*

tajvani kérdés: a szárazföldi Kínától délkeletre elterülő Tajvan (Formosa) sziget nközi státusának kérdése. / Tajvan az 1894–1895-ös japán–kínai háborút követően japán uralom alá került, s csak 1945-ben csatolták vissza Kínához, amikor a potsdami határozatok értelmében Japánnak le kellett mondania minden 1894 után meghódított területről. Miután Kínában győzött a népfelszabadító háború (1946–1949), és 1949. okt. 1-én megalakult a Kínai Népközt., a csangkajsekista hadsereg és közigazgatás megmaradt része – mintegy másfél millió ember – 1949 végén az USA segédletével Tajvanra menekült, ahol fenntartották a Kuomintang-rezsimet (Kínai Közt. néven), s a tajpeji kormányzat jogot formált magának az egységes Kína egyedüli törvényes képviseletére, sőt meghirdette Kína felszabadítását a KNK rendszere alól. 1971-ig ő foglalta el a KNK jogos helyét az ENSZ-ben *(→Kína és az ENSZ)*. / A Kuomintangot (Kínai Nemzeti Párt) Szun Jat-szen 1912-ben forradalmi és liberális csoportokból alapította meg, majd az 1920-as évek elején a KKP-val együttműködő forradalmi tömegpárttá szervezte át. Szun 1925-ben bekövetkezett halála után azonban Csang Kaj-sek a Kuomintangot fokozatosan a komprádor burzsoázia és a nagybirtokosok eszközévé változtatta. 1925-től a Kuomintang véres leszámolásokat folytatott a KKP és a forradalmi erők ellen, s az országban polgárháború folyt. A japán agresszió idején (1937–1945) ismét együttműködés jött létre a KKP és a Kuomintang között, de Csang Kaj-sek az USA támogatásával 1946-ban újabb polgárháborút kezdett. / Az USA 1954. dec. 1-én „kölcsönös biztonsági szerződést" kötött a Kuomintang-rezsimmel, s garantálta Tajvan és a környező szigetek védelmét. Ezt követően Tajvan nagy összegű katonai és gazdasági segélyt kapott az USA-tól, korszerűsítette félmilliós hadseregét, és jelentősen fejlesztette gazdaságát. Tajvan felszabadítása 1949 óta a KNK hivatalosan közzétett céljai között szerepelt, s bár a fegyveres felszabadítás jogáról az USA-val 1955-ben megindult tárgyalásai során sem volt hajlandó lemondani, a kérdés békés megoldása került előtérbe. A KNK 1958-ban a part menti szigetek ágyúzásával kiélezte a helyzetet a Tajvani-szorosban, a szigetek felszabadítására azonban nem tett konkrét lépéseket. A Nixon elnök 1972. évi kínai látogatásáról kiadott közös, ún. sanghaji közleményben az USA elismerte, hogy „a Tajvani-szoros mindkét oldalán élő kínaiak szerint egy Kína van, s hogy Tajvan Kína része". Nixon megígérte a szigeten állomásozó 9000 főnyi amerikai katonaság fokozatos kivonását (ez azonban gyakorlatilag a vietnami háború befejezése után sem kezdődött meg), a tajpeji rezsimnek nyújtott katonai védelmet viszont továbbra is garantálta. A sanghaji közleménynek a kínai álláspontot ismertető része Tajvan felszabadítását a jövőre nézve is kínai belügynek tartja. Japán 1972-ben elismerte Peking de jure szuverenitását Tajvan felett, ugyanakkor fenntartotta gazdasági, idegenforgalmi, kulturális kapcsolatait Tajvannal. 1975-

ben meghalt Csang Kaj-sek. A KNK és az USA kapcsolatai végleges rendezésében a ~ továbbra is akadály maradt.

taktika: a mindenkori →*stratégiá*ból következik, annak van alárendelve, s magában foglalja az alkalmazható legcélszerűbb harci módszerek, eszközök, eljárások, formák összességét egy viszonylag rövid időszakaszban. A kommunista pártok ~-ja – stratégiájuk fenntartása mellett – az osztályerők, a szövetséges erők helyzetétől, az osztályellenség magatartásától, a belső és külső körülmények együttes hatásától függ, és ezeknek megfelelően változik.

taktikai fegyverek (harcászati fegyverek): a hírközlő szervek által használatos elnevezés, amelyen a harcászati fegyverek értendők. Ide tartozik minden harcászati rendeltetésű →*fegyverrendszer*, így a harcászati →*atomfegyverek*, harckocsik, tüzérségi és légvédelmi lövegek, gyalogsági fegyverek, sorozatvetők, páncéltörő fegyverek, aknavetők, fegyveres helikopterek stb.

Tanzánia szerepe Fekete-Afrikában: kivált abban mutatkozott meg, hogy jelentősen hozzájárult az itteni imperialista- és gyarmatosításellenes harchoz. Az Afrikai Egység Szervezetének keretében segítette a d-afrikai nemzeti felszabadító harcokat. Dar es-Salaam, az ország fővárosa, a szervezet Felszabadítási Bizottságának és számos felszabadító szervezetnek a székhelye. Tanzánia az elsők között ismerte el a népi Angolát, az ún. →*frontállamok* egyike, 1976. nov.-ben védelmi szerződést kötött Angolával, Mozambikkal és Zambiával. Mind az Afrikai Egység Szervezetében, mind a tömbön kívüli államok csúcsértekezletein azért tevékenykedett, hogy az Indiai-óceán váljon békeövezetté. Kapcsolatai a szocialista országokkal erősödtek, ezt elősegítette az is, hogy Tanzánia tevékenyen részt vesz a nközi gazdasági kapcsolatoknak az egyenjogúság, az igazságosság alapján való átalakításában, s haladó társadalmi-gazdasági átalakításokat valósít meg (→*afrikai szocializmus*).

tartalékvaluta: →*Különleges Lehívási Jogok*, →*valuta*

taskenti egyezmény (1966): →*indiai-pakisztáni háborúk*

Távol-Kelet: az ázsiai földrész keleti részének általánosan használt elnevezése. Többféle értelmezése miatt e fogalom pontosan nem határozható meg, általában idesorolják Kínát, Koreát, a SZU keleti részeit, Japánt, Fülöp-szk.-et és az e két utóbbi országot közvetlenül környező szigetvilágot.

teheráni konferencia (1943): a három szövetséges hatalom kormányfőinek, J. V. Sztálinnak, F. Rooseveltnek és W. Churchillnek első közös tárgyalása (1943. nov. 28–dec. 1.). A ~-nak kiemelkedő szerepe volt a fasiszta tömb elleni háború győzelmes befejezésének meggyorsításában, az →*antifasiszta koalíció* megerősítésében és a II. vh. utáni rendezés elvi kérdéseinek kidolgozásában. Az értekezleten két nyilatkozatot és egy titkos okmányt dolgoztak ki, ezeket a három kormányfő 1943. dec. 1-én írta alá. / Az első nyilatkozatban kifejezték szilárd elhatározásukat, hogy országaik együttműködnek a háború idején és az azt követő békés időkben is. Tudtul adták, hogy a háborút illetően összehangolták a német fegyveres erők megsemmisítésére irányuló terveket. A békés rendezésre vonatkozóan a nyilatkozatban elismerték felelősségüket egy olyan szilárd béke megteremtéséért, „amely nemzedékekre kiküszöböli a háború csapásait és borzalmait". / A második nyilatkozat Iránra vonatkozott. A három kormányfő elismerte azt a segítséget, amelyet Irán a közös ellenség elleni háborúban nyújtott, főleg azzal, hogy

megkönnyítette a tengerentúli szállítmányok továbbítását a SZU-ba. Megállapodtak abban, hogy Irán kormányának továbbra is megadnak minden gazdasági segítséget, s hogy meg kell őrizni Irán teljes függetlenségét, szuverenitását és területi integritását. Szó volt a ~-n többek között a háború utáni Németo. rendjéről és Lengyelo. határairól, a Japán elleni háborúról. A katonai hadműveletekre vonatkozó titkos okmányt csak később hozták nyilvánosságra. Megállapodtak abban, hogy a jugoszláv partizánokat hadianyaggal, fölszereléssel, kommandó-hadműveletekkel segítik; Töröko.-ot harcba viszik a szövetségesek oldalán; az ún. Overlord-hadműveletet, a normandiai partraszállást 1944. máj.-ban indítják meg. A ~-n a fő figyelmet erre a kérdésre, a második front megnyitására fordították. Sztálin azt a nyilatkozatot tette, hogy a szovjet hadsereg ezzel egyidejűleg nagy támadást indít saját nyugati frontjának egyes szakaszain, és így megakadályozza, hogy a németek nagyobb erőket dobjanak át Nyugatra. Megállapodtak abban is, hogy a három hatalom katonai vezérkarai szoros érintkezésben maradnak egymással.

teljes foglalkoztatottság: a szocialista országokban nemcsak az alkotmányban előírt munkához való jog, hanem intézkedési rendszer is, amely biztositja minden állampolgárnak a munkahelyet is. A tőkésországokban ~-ról akkor beszélnek, amikor a foglalkoztatottak 2–3%-a van csak munka nélkül. Ezt az állapotot az 1960-as években tartósan elérték, de 1972 után a →*munkanélküliség* rendkívül súlyossá és krónikussá vált. Polgári közgazdászok is az 1970-es évek folyamán kialakult helyzetben a tőkésországokat sújtó tartósan magas munkanélküliséggel számolnak, és nyíltan beszélnek a ~ csődjéről.

tengelyhatalmak: →*háromhatalmi egyezmény*

Tengerfenék-bizottság: →*tengerfenék jogállása*

tengerfenék jogállása: magában foglalja a nemzeti joghatóságon túl elterülő, a nközi övezetben levő tenger- és óceánfenék, valamint altalaj tengerjogi kérdéseit. / 1967-ben egy ad hoc, majd 1968-ban egy végleges ENSZ-bizottság, a Tengerfenék-bizottság jött létre e kérdés tanulmányozására. Majd az ENSZ Közgyűlése 1970-ben nyilatkozatot fogadott el a tengerfenék és az óceán altalaja felhasználásának alapelveiről. Az első alapelv kimondja, hogy a tengerfenék és annak természeti erőforrásai az emberiség közös örökségei; egyetlen állam vagy személy sem szerezhet és gyakorolhat jogokat ezen erőforrások felett azon a mértéken túl, amelyet az alapelveknek megfelelően létrehozott nközi rendszer engedélyez. A nyilatkozat alapelvei megerősítették a tengerfenék és az óceán altalaja kizárólag békés célokra való felhasználásának elvét, s rendelkeztek a békés célú tudományos kutatások és a tengeri környezetvédelem legfontosabb szabályairól. A Tengerfenék-bizottság 1973-ban befejezte munkáját. A nközi övezetben levő tengerfenék jogállásának pontos meghatározása az ENSZ 3. tengerjogi konferenciájára hárult.

tengerfenék-szerződés: mindenfajta katonai tevékenység megtiltása a tengerek és óceánok fenéktérségében és altalajában. / A leszerelési tárgyalásokon a SZU és a szocialista államok e területek teljes demilitarizálását szorgalmazták, 1969. márc.-ban a SZU erről egyezménytervezetet terjesztett elő, de minthogy az USA és NATO-partnerei ehhez nem voltak hajlandók hozzájárulni, végül is egy olyan többoldalú szerződés jött létre, amely csak a tömegpusztító fegyvereket tiltja ki e térségekből. E térségek atommentesítése tehát első lépésnek tekinthető a tengerfenék teljes fegyvermentesítéséhez vezető úton. „A nukleáris és más tömegpusztító fegyverek ten-

gerfeneken és óceánfeneken, valamint ezek altalajában való elhelyezésének tilalmáról" szóló szerződést Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1971. febr. 11-én írták alá, s 1972. máj. 18-án lépett hatályba. 1977-ig 62 állam ratifikálta. A szerződés résztvevői kötelezik magukat, hogy a felségvizeikhez tartozó tengerfenék-övezet külső határán túl a tengerfeneken és az óceánfeneken, valamint ezek altalajában nem helyeznek el semmiféle nukleáris vagy másfajta tömegpusztító fegyvert, sem olyan szerkezetet, indító berendezést vagy más felszerelést, amely nyilvánvalóan ilyen fegyverek tárolására, kipróbálására vagy alkalmazására készült.

tengeri csatorna: a →*nyílt tenger*eket összekötő mesterséges vízi út, pl. a Szuezi-, a Panama-, a Kieli-csatorna. A ~-k annak az államnak a területéhez tartoznak, amelyen áthaladnak. A legjelentősebb ~-k jogi helyzetét nközi szerződések szabályozzák.

tengerjogi konferenciák: az ENSZ keretében tartott értekezletek tengerjogi szerződések megkötése és egy új tengerjogi egyezmény megkötése végett. / Ez utóbbi fő kérdései: a →*parti tenger* és a parti államokhoz tartozó →*gazdasági övezet* kiterjedésének meghatározása; a →*szárazföldi talapzat* elhatárolása a tengerfenék többi részétől, a →*tengerszoros*okon való szabad hajózás és az ottani szabad átrepülés joga; a hajózás és a légi közlekedés szabadságának biztosítása a →*nyílt tenger*en, valamint minden állam lehetőségének megteremtése arra, hogy hozzáférjen a Föld felszínének 70%-át kitevő →*világtenger* élővilágához és ásványi készleteihez, ezzel összefüggően a szárazföldi talapzaton kívüli tengerfenék és altalaj kutatásának és kiaknázásának szabályozása: az államok jogai és kötelességei a világtenger tudományos kutatásával és a tengeri környezetvédelemmel kapcsolatban. / Az ENSZ I. tengerjogi konferenciáját 1958. febr.–ápr.-ban tartották Genfben. Ezen négy egyezményt fogadtak el, mégpedig a nyílt tengerről, a parti tengerről, a szárazföldi talapzatról, ill. a halászatról és a nyílt tenger biológiai kincseinek megőrzéséről. A II. tengerjogi konferenciát 1960. márc.–ápr.-ban tartották, ugyancsak Genfben. A III. tengerjogi konferencia 1973. dec.-ben kezdődött meg New Yorkban, s 1977. máj.–júl.-ban tartotta 6. ülését New Yorkban mintegy 150 állam részvételével. Erre a konferenciára, illetve következő üléseire hárul az új, átfogó tengerjogi egyezmény létrehozásának feladata. Ezt akadályozták a fontos kérdésekben fennálló ellentétek. / A szocialista országoknak az a törekvése, hogy a világtenger váljon a nközi együttműködés területévé, legyen az egész emberiségnek, így a fejlődő országoknak is a hasznára, s szolgáljon békés célokat. Álláspontjuk szerint a világtenger kincseinek kiaknázására szükség van egy nközi szervezet létrehozására, ugyanakkor ezzel párhuzamosan az egyes államoknak is legyen joguk a kiaknázásra. Az egyezmény létrehozása elé akadályt állított egyebek között az, hogy a partmenti államok egy csoportja ellenezte, hogy gazdasági övezetük a nyílt tenger része legyen. Az imperialista államok igyekeztek hatalmi törekvéseiket és a monopóliumok profitérdekeit érvényre juttatni.

tengeröböl: a tengernek a szárazföldbe benyúló, rendszerint sekélyebb és védett része. Ha a ~ egyetlen állam területe között terül el, akkor ennek kiegészítő része, föltéve, hogy bejáratának a két szemben levő pontja közötti távolság nem haladja meg a 24 tengeri mérföldet. Ha a ~ partján több állam fekszik, az öböl megfelelő részei az egyes államok →*parti tenger*ének számítanak. A ~-nek olyan része is lehet, amely jogilag a →*nyílt tenger*hez tartozik. Az ún. történeti öblök a kialakult tradíciók és a kialakult szokásjog alapján akkor is a parti államhoz tartoznak, ha bejáratuk az emlí-

tettnél szélesebb (pl. a Hudson-öböl Kanadában).

tengerszoros: a →*nyílt tenger*nek két közeli partvonal között összeszűkülő része. Ilyen pl. a gibraltári, a Bab el-Mandeb (Vörös-tenger) és a malakkai szoros (Malaysia és Indonézia között). A →*parti tenger* szélességének kiterjesztése 12 mérföldre és a „szoros-állam" szuverenitásának tényleges kiterjesztése a legfontosabb szorosokat megfosztaná az akadálytalan forgalmat biztosító nyílt tengeri jellegüktől, ezért a ~ az új nközi tengerjogi rendszer megteremtésének egyik fontos kérdése. Jogos az a követelmény, hogy a ~-okon minden állam szabadon áthajózhasson és átrepülhessen. Csak azokról a ~-okról van szó, amelyeken nközi hajózás folyik, amelyek a nyílt tenger vagy a →*gazdasági övezet* két részét kötik össze, s amelyekről nem kötöttek külön nközi egyezményt (pl. a Boszporusz és a Dardanellák esetében).

termonukleáris világháború: →*általános atomháború*

territórium: →*felségterület*

Thaiföld regionális szerepe: a dk-ázsiai térségben érvényesül. Itt egyedül Thaiföld, az imperialista hatalmak közötti ütközőállam kerülte el a gyarmati sorsot. / Az USA a II. vh. után mindinkább behatolt Thaiföldre, kezébe kerültek a legfontosabb nyersanyagforrások, és katonai támaszpontokat állított fel az ország területén. Thaiföld 1954-ben belépett a SEATO-ba (→*Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete*), s a francia gyarmatosítók indokínai veresége után az USA itteni agressziójának egyik katonai bázisa lett, és csapatokat is küldött Vietnamba, Laoszba és Kambodzsába. A katonai diktatúra 1973. okt.-i bukása után ezeket a csapatokat hazarendelték, lépéseket tettek az USA támaszpontjainak megszüntetése, csapatainak kivonása végett, s normalizálták a kapcsolatokat a szocialista országokkal, főleg a felszabadult indokínai országokkal. Az 1976. okt.-i reakciós államcsíny után kiújultak az ellenségeskedések Thaiföld, ill. Vietnam és Laosz között. 1978-ban a katonai rezsim ismét lépéseket tett Vietnammal, Laosszal és Kambodzsával való viszonyának rendezésére. Vietnammal több – egyebek között gazdasági – megállapodást kötöttek. Növekszik Thaiföld szerepe az 1967-ben megalakított ASEAN-ban (→*Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége*).

titkos diplomácia: →*diplomácia*, →*titkos szerződések*

titkos szerződések: olyan nközi megállapodások, amelyek szövegét nem hozzák nyilvánosságra. Az I. vh.-t megelőzően és a háború alatt az imperialista diplomáciának ez rendszeres gyakorlata volt. / Az Októberi Forradalom győzelme után a szovjet állam a →*békéről szóló dekrétum*ban meghirdette a titkos diplomácia megszüntetését, és a cári ~-et nyilvánosságra hozta. Ennek hatására Wilson amerikai elnök az 1918. jan.-ban közzétett 14 pontjában ugyancsak a nyílt diplomácia mellett foglalt állást. Ennek megfelelően került be a Népszövetség Egyezségokmányába az a rendelkezés, hogy a Népszövetség tagjai kötelesek az ezután kötendő minden nközi szerződésüket a Népszövetség titkárságánál beiktatni. Az ENSZ Alapokmánya ugyancsak kimondja a tagállamoknak a nközi szerződések beiktatására vonatkozó kötelezettségét. Ha egy szerződést nem iktattak be, a felek az ENSZ egyetlen szerve előtt sem hivatkozhatnak rá. A beiktatási kötelezettség kimondása jelentős lépés volt a ~ megszüntetése felé, elősegítette, hogy a nközi szerződések nagy tömege hozzáférhetővé váljék.

Tízek Klubja (Párizsi Valutaklub): a 10 legfejlettebb tőkésország (Belgium, Franciao., Hollandia, Japán, Kanada, Nagy-

Britannia, az NSZK, Olaszo., Svédo. és az USA) testülete; 1962-ben Párizsban hozták létre 6 milliárd dollár alaptőkével. / A ~ létrehozását az tette szükségessé, hogy a Nközi Valutaalap hagyományos eszközökkel már nem tudta biztosítani a →*nemzetközi tőkés pénzügyi rendszer* szilárdságát és a tartalékvaluták (font, dollár) támogatását, ezért bővíteni kellett hiteleszközeit. A ~-ban részt vevő országok fizetésimérleg-deficitre is fölvehetnek hitelt. A ~ főképpen a pénzügyi válságok kiéleződésekor, a Nközi Valutaalap irányító-operatív szervévé vált. A ~ 1971. dec.-ben a →*dollárválság* megoldására irányuló Smithsonian-egyezmény keretében elismerte a nközi tőkés pénzügyi rendszer reformjának a szükségességét. A fejlődő országok kifogásolták kizárásukat a legfontosabb pénzügyi döntésekből, ezért a reformtárgyalásokra új testületet hoztak létre: a →*Húszak Bizottságát*; a tárgyalásokon azonban a ~-nak továbbra is fontos volt a szerepe.

tlatelolcói szerződés (1967): →*latin-amerikai atomfegyvermentes övezet*

tonkini incidens: az USA-nak a VDK elleni agresszív lépése. 1964. aug. 2-án az USA Maddox nevű torpedórombolója behatolt a VDK felségterületéhez tartozó Tonkini-öbölbe, ahonnan a VDK őrhajói kiűzték. A támadásnak provokatív jellege volt; az USA kormánya az eseményeket meghamisítva azt állította, hogy hajóját nközi vizeken érte támadás, és erre hivatkozva elkezdte a VDK rendszeres bombázását. Az ügy megtárgyalására összeült a Biztonsági Tanács, és ülésére meghívta a VDK és D-Vietnam képviselőjét is. A VDK nem jelent meg az ülésen, álláspontja szerint a kérdés megvitatására nem a BT, hanem az 1954. évi →*genfi értekezlet* részvevői voltak jogosultak. / 1967-ben az amerikai külügyi bizottság a közvélemény nyomására megvizsgálta a Tonkini-öbölben történteket. A nyilvánosságra hozott jelentésből kiderült, hogy a Maddox nem nközi vizeken hajózott, hanem a VDK partjai közelében, s hogy annak idején az amerikai elnök eleve parancsot adott a VDK bombázására.

tőkekivitel: általában a belföldön viszonylagosan fölöslegessé váló tőke külföldi elhelyezése működő vagy kölcsöntőke formájában. A ~ az imperializmus egyik legfontosabb ismérve, a nközi monopoltőkés rendszer egyik fő eszköze a kizsákmányoláshoz. / A tőke külföldre áramlásának oka a nagyobb haszonlehetőség, egyszersmind az importáló ország társadalmi viszonyainak befolyásolása. Létezett már a szabadversenyes kapitalizmus korában is, mérete és jelentősége azonban az imperializmus korában nagyban megnövekedett, s minőségileg új szerepet kapott. Célja a monopolista extraprofit megszerzése, idegen államok nemzetgazdaságának függő helyzetbe hozása, piacok meghódítása lett. Ezáltal idegen államok gazdasági és politikai leigázásának az eszköze. / A II. vh. óta eltelt időszakban a magán~-lel szemben különösen jelentőssé vált az állami ~. Ilyen volt pl. a Marshall-terv. Továbbá: a korábbi, főként a függő országok elmaradottságát kihasználó ~-lel szemben megnőtt a fejlett tőkésországokba irányuló ~. Ezt az irányváltozást főként a tudományos-technikai forradalom magyarázza; a fejlett tőkésországokban ez új lehetőségeket nyitott a nagy beruházásokra és magas profitok szerzésére. A ~ a tőkés világgazdaságban a tőkeexportőr és -importőr országok közötti alá- és fölérendeltség kialakulásának egyik leglényegesebb eszköze: a gazdasági feltételeken túl rendszerint politikai feltételekhez is kötött kapcsolatokat von maga után.

tőkés hatalmak csúcskonferenciái: ezen országok állam-, ill. kormányfőinek, valamint egyes miniszterein ek időszerű gazdasági és politikai kérdésekről időnként megtartott értekezletei. Ilyenek voltak: 1. A

rambouillet-i konferencia, 1975. nov. 15–17. Részt vettek rajta Franciao., Japán, Nagy-Britannia, az NSZK, Olaszo. és az USA állam-, ill. kormányfői, valamint a külügy- és pénzügyminiszterek. Napirendjén valutáris kérdések és az infláció, a munkanélküliség, az energia- és a nyersanyagválság kérdései szerepeltek azzal a céllal, hogy a résztvevők ezekben közös álláspontot foglaljanak el és együttműködjenek. Vita folyt a valutaárfolyamokról. Végül abban a kötelezettség nélküli formulában állapodtak meg, hogy szilárd, de alkalmazkodóképes valutaárfolyamokra kell törekedni. Elhatározták, hogy a valutaárfolyamok ugrásszerű ingadozásainak enyhítése végett az illetékes kormányok szükség esetén tanácskozni fognak a valutapiacon való beavatkozásokról. Jóllehet hangsúlyozták együttműködésük szükségességét az energia világpiacán, Franciao. továbbra sem volt hajlandó együttműködésre az 1975-ben létrejött Nközi Energiaügynökségben, mert véleménye szerint a nyugati országoknak a kőolajexportáló államokkal az energiaellátásról külön kell tárgyalniuk. A konferencia résztvevői megerősítették az OECD 1971. máj.-ban arról hozott határozatát, hogy tagállamai nem tesznek egyoldalú protekcionista kereskedelempolitikai intézkedéseket. A fejlődő országokat illetően kijelentették, hogy „kooperatív viszonyt" kell velük teremteni. A rambouillet-i konferencia a kibontakozó tőkés gazdasági válság körülményei között tanácskozott, érdemleges megállapodásra nem jutott. / 2. A Puerto Ricó-i konferencia, 1976. jún. 27–28. Részt vettek rajta Franciao., Japán, Kanada, Nagy-Britannia, az NSZK, Olaszo. és az USA állam-, ill. kormányfői, valamint a külügy- és pénzügyminiszterek. Napirenden a Rambouillet-ban tárgyalt kérdések szerepeltek. Itt is nagy véleménykülönbségek mutatkoztak meg a résztvevők között. Azt a célt tűzték ki, hogy a gazdasági életben tartós expanziót érjenek el, csökkentendő a munkanélküliséget, újabb inflációs hullám elindítása nélkül. Ehhez a produktív beruházások növelését és minden társadalmi csoport partneri viszonyának kialakítását tartották szükségesnek. A nyersanyagkérdésben ezen a konferencián sem jött létre közös álláspont. / 3. A londoni konferencia, 1977. máj. 7–8. Részt vettek rajta Franciao., Japán, Kanada, Nagy-Britannia, az NSZK, Olaszo. és az USA állam-, ill. kormányfői. Napirenden szerepeltek a következő kérdések: a tartósan magas munkanélküliség megszüntetése, az infláció feltartóztatása, a gazdaság stabilizálása mindenekelőtt azokban a tőkésországokban, amelyeknek erősen deficites a fizetési mérlege. A konferencia résztvevői munkahelyek teremtését és az infláció megállítását tartották a legsürgetőbb feladatnak. Kijelentették, hogy az infláció nem csökkenti a munkanélküliséget, hanem annak egyik fő oka. Elhatározták a Nközi Valutaalap felhasználását a fizetési mérlegükben deficites tőkésországok támogatására. Az energiakérdésben a hatékonyabb energiafelhasználást és új energiaforrások feltárását emelték ki. Azoknak a fejlődő országoknak a megsegítésére, amelyek erősen eladósodtak, 1 milliárd dollár összegű „különakcióban" egyeztek meg. (1976 végén ezen országok adóssága már 212,6 milliárd dollár volt!) A konferencia résztvevői az integrált nyersanyagprogram céljára szolgáló közös fizetési alap létrehozását – mint eddig is – elutasították. / 4. A bonni konferencia, 1978. júl. 16–17. Részt vettek rajta Franciao., Japán, Kanada, Nagy-Britannia, az NSZK, Olaszo. és az USA állam-, ill. kormányfői. A tőkés világ gazdasági gondjairól tárgyaltak, s két közös nyilatkozatot írtak alá: a tőkés világ gazdasági helyzetéről és a légi terrorizmus elleni intézkedésekről. Kijelentették, hogy célkitűzéseiket a jövőben jobban összehangolják, s az elfogadott csomagtervben kölcsönös kötelezettségeket vállaltak, így: az USA intézke-

dik az olajbehozatal csökkentéséről és a dollár stabilitásának fokozottabb megőrzéséről, az NSZK gazdaságának élénkítéséről, Japán pedig egyelőre nem növeli exportját, de fokozza bruttó össztermelését. Kérdéses maradt azonban, hogy az elhatározott intézkedéseket mennyire fogadják el az egyes kormányok, ill. parlamentek.

tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága: a tőkés termelési és társadalmi viszonyokban rejlő ellentmondások kiéleződésének egyik kísérő jelensége, a →*kapitalizmus általános válsága* legújabb szakaszának egyik kirívó részmegnyilvánulása. A következő formákban jelentkezik: az aranyláz, a →*dollárválság*, az →*infláció* a fizetési mérlegek tartós kiegyensúlyozatlansága (ezt kiélezte a →*nyersanyagár-robbanás*), a nagy eladósodás, a kamatlábak gyakori változtatása és emelkedő tendenciája, a hatalmas méreteket öltő valutaspekuláció, a →*likviditás* elégtelensége nközi méretekben, a nközi ellentmondások kiéleződése stb. / Az 1960-as években kialakult a dollárválság, s ennek következtében 1971-ben felfüggesztették a dollár átválthatóságát aranyra, s 1973. febr. 12-én megváltoztatták a dollár aranytartalmát (1 uncia arany 42,22 dollár lett), kialakult a kettős aranypiac (az államok között a hivatalos dollár–arany árfolyamon, a piacokon szabad árakon, amelyek elérték a 120–190 dollárt unciánként). Ezzel az arany elvesztette szilárd értékmérő szerepét, hiszen ára rendkívül ingataggá vált. Így kicsúszott a tőkés valuták értéke alól a talaj, és árfolyamaik fiktívvé váltak. Ezzel együtt a valuták ingadozási sávját is kiterjesztették 1971-ben 1,5 százalékról 2,5 százalékra, majd később ez is változott, és bevezették a →*valutalebegtetést*. Mindezzel együtt összeomlott a →*nemzetközi tőkés pénzügyi rendszer*. Szükségessé vált a reformja, ill. egy új pénzügyi rendszer kidolgozása. Erre 1972-ben megalakult a →*Húszak Bizottsága*, s megkísérelte a bajok orvoslását. A jelenségek megállapításán túl elvi egyetértés jött létre abban, hogy növelni kell a nközi likviditást. Kísérletként létrehozták a →*Különleges Lehívási Jogok*at, ezzel első lépésként az aranyat kívánták helyettesíteni. Ma már általános a felismerés, hogy a ~-t csak a szocialista országok bevonásával, egy új rendszer kialakításával lehet megoldani.

tömbön kívüli országok (el nem kötelezett országok): politikai és katonai szövetségekben részt nem vevő, legnagyobbrészt tőkés, ill. szocialista orientációjú fejlődő országok; mozgalmukban részt vesznek egyes szocialista államok is. Többségüket gyarmati vagy félgyarmati múlt terheli. A ~ gazdasági fejlettsége, társadalmi rendszere – és külpolitikája is – nagyban eltér egymástól, s ez érdek- és nézetkülönbségek, valamint ellentétek okozója közöttük. / A ~ mozgalmának kibontakoztatásában kezdetben nagy szerepe volt Jugoszláviának, Egyiptomnak, Indiának és Indonéziának; ezek az államok kezdeményezték a ~ 1961. évi, Belgrádban megtartott csúcsértekezletét. Azóta a ~ mozgalma egészében véve – ahogy az európai kommunista pártok berlini értekezlete megállapította – „a világpolitika egyik legfontosabb tényezője" lett, tevékenyen hozzájárult a békéért, az egyenjogú együttműködésért, az igazságos nközi politikai és gazdasági kapcsolatok megteremtéséért folyó harchoz, az imperializmus és a neokolonializmus elleni küzdelemhez. Jugoszlávia külpolitikáját a tömbön kívüli (az ún. el nem kötelezett) politika elveire alapozta, objektívnak tartja a ~ mozgalmának antiimperialista szerepét, megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít az ezekkel az országokkal való együttműködésnek. A ~ mozgalmában fontos pozitív szerepet tölt be a szocialista Kuba és Vietnam, továbbá más államok is. Jelen van azonban benne a reakció is, elsősorban l-amerikai és arab részről, s tapasztalható, hogy a ~ egy része nem, ill. nem következetesen cselek-

szik az elfogadott dokumentumok szellemében. / A ~ mozgalma intézményesül, erre vall több központi szervének létrehozása (a titkárságé, mely a csúcsértekezleteket szervezi, a közös tájékoztatási szervé stb.). 1978-ban a ~ mozgalmának 87 teljes jogú tagja volt.

tömbön kívüli országok csúcsértekezletei: a 29 független ázsiai és afrikai ország részvételével és összefogásuk jegyében megtartott →*bandungi értekezlet*re (1955) vezethetők vissza. / Az első csúcsértekezlet a belgrádi volt (1961. szept. 1–6.), ezt Nehru indiai, Nasszer egyiptomi, Sukarno indonéz és Tito jugoszláv állam-, ill. kormányfő kezdeményezésére rendezték meg. Az egyes államok a következő feltételek elismerése, ill. teljesítése esetén vehettek részt az értekezleten: 1. a békés egymás mellett élés elvén alapuló függetlenségi politikát folytatnak; 2. támogatják a nemzeti felszabadító mozgalmak törekvéseit; 3. nem tartoznak semmilyen katonai tömbhöz, ill. politikai szövetségi rendszerhez; 4. nem engedik, hogy valamely külföldi hatalom katonai támaszpontot állítson fel területükön. Az értekezleten 23 ázsiai, afrikai és l-amerikai ország, valamint Kuba és Jugoszlávia vett részt; deklarációkat és a SZU-hoz, ill. az USA-hoz szóló felhívást adtak ki. Egyes államok képviselői tartózkodtak az egyértelműen antiimperialista állásfoglalástól, de főként Kuba, Ghána és Indonézia fellépése nyomán végül is a következetesebben haladó erők véleményéhez közelebb levő, kompromisszumos határozat született. / A második csúcsértekezletet Kairóban tartották (1964. okt. 5–10.), s 47 állam képviselői vettek részt rajta. Itt már határozottabb volt az antiimperialista állásfoglalás, s ez megmutatkozott a kiadott deklarációban is. Egyebek között elítélték az USA agressziós törekvéseit Indokínában, jelenlétét a kubai Guantánamóban, megfogalmazták a neokolonializmus elleni harc szükségességét, s hangsúlyozták a tömbön kívüli országok szerepének jogosultságát. / A harmadik csúcsértekezletet a zambiai Lusakában rendezték meg (1970. szept. 8.) 53 állam részvételével. Itt főként az imperialisták afrikai beavatkozásait, a portugál gyarmati uralmat és a D-afrikai Közt. fajüldöző politikáját ítélték el, felléptek Izrael agresszív politikája ellen, és állást foglaltak az indokínai népek szabadságharca mellett. / A negyedik csúcsértekezlet Algírban (1973. szept. 5–9.) ülésezett. A tanácskozásokon 75 állam képviselői vettek részt. A résztvevők a megelőző csúcsértekezlethez képest is szilárdabb antiimperialista és antikolonialista álláspontot foglaltak el, eltekintve egyes jobboldali, szovjetellenes és szélsőséges felszólalóktól, de ezek az értekezleten elszigetelődtek. Többen visszautasították a „szuperhatalmak" és a „két imperializmus" hamis téziseit, s kiálltak a tömbön kívüli és a szocialista országok együttműködésének fejlesztése mellett. A kínai vezetők nem tudtak jelentősebb támogatást szerezni szovjetellenes politikájukhoz. A felszólalók hangsúlyozták, hogy a tömbön kívüli országoknak fokozottabban kell részt venniük a nközi helyzet alakításában, s követelték a fejlődő és a fejlett országok gazdasági kapcsolatainak új alapokra helyezését. Ez a csúcsértekezlet lényegében újrafogalmazta, hogy mit jelent a tömbönkívüliség a megváltozott nközi helyzetben. A felszólalók többsége szerint ez valójában elkötelezettség a haladás, az antiimperialista harc mellett. Az elfogadott dokumentumok, jóllehet sok tekintetben kompromisszum alapján jöttek létre, lényegében pozitívan közelítették meg a nközi helyzet több fontos problémáját. A politikai nyilatkozatban intézkedéseket javasoltak a multinacionális konszernek ellen. / Az ötödik csúcsértekezletet Colombóban (1976. aug. 16–21.) tartották meg 86 teljes jogú tagállam, 22 megfigyelői státusban levő ország, nközi szervezet és nemzeti felszabadító mozgalom, valamint 7 meghívott ország részvételével. Elfogadtak egy politikai és egy gazdasági nyilatko-

zatot, továbbá a gazdasági együttműködés akcióprogramját. A résztvevők a tömbönkívüliség politikáját a béke és a nközi enyhülés irányvonalával azonosították, pozitívan értékelték az európai biztonsági és együttműködési értekezletet és a helsinki záróokmányt. Üdvözölték Vietnamnak, Laosznak és Kambodzsának az amerikai imperializmuson aratott győzelmét, valamint a volt portugál gyarmatok felszabadító harcának sikerét, köszönetet mondtak azért a nközi segítségért, melyet Angola az intervenció visszaveréséhez kapott. Követelték a namíbiai és a zimbabwei függetlenség megteremtését, a d-afrikai apartheid felszámolását. Elítélték a folytatódó közelkeleti izraeli agressziót, támogatásukat fejezték ki a palesztin nép ügye iránt. A résztvevők nagy többsége antiimperialista, antikolonialista irányvonalat követett, kiállt a SZU-val és a többi szocialista országgal való barátság és együttműködés mellett. Lényegében kudarcot vallott az imperialista köröknek az a törekvése, hogy a tömbön kívüliek mozgalmát megbontsák, kettészakítsák.

tömbön kívüli országok külügyminisztereinek értekezletei: ezeknek sorában jelentősebb volt az 1975. aug.-ban megtartott limai értekezlet, itt fogadták el a tömbön kívüli államok kölcsönös szolidaritásának és segítségének limai programját. Ebben egyebek között megfogalmazták a tömbön kívüli államok kereskedelempolitikai elveit./ Az 1978. júl.-ban Belgrádban megtartott értekezlet is megmutatta a tömbön kívüli országokat megosztó tényezőket. Egyes államok – Egyiptom, Szomália és mások – támadták Kubát az egyes afrikai népeknek nyújtott segítségért, s megpróbáltak szakadást előidézni a mozgalomban. Ez nem következett be, a kiadott nyilatkozat és akcióprogram síkraszállt a nközi enyhülés fejlesztéséért, a fegyverkezési hajsza megfékezéséért, az új világgazdasági rend megteremtéséért, s kimondta, hogy a részt vevő országok szilárdítják együttműködésüket és szolidaritásukat.

tömeges megtorlás: az USA-nak az 1940-es évek végén és az 1950-es években az akkori atomfölényére alapozott →*katonai doktrinája*. A ~ határozta meg a NATO akkori katonai feladatait is. E doktrína szerint a SZU és a szocialista országok fontos célpontjaira és hagyományos haderőire egy fegyveres konfliktus esetén az USA hadászati atomtámadó erejével tömeges csapásokat mér, a NATO pedig fő feladatként hagyományos haderőkkel vesz részt a háborúban. A ~-nak célja a szocialista államok megsemmisítése, a szocializmusnak mint társadalmi, állami rendszernek a fölszámolása volt. A SZU és a szövetséges szocialista államok védelmi erejének megnövekedése, a nközi erőviszonyok megváltozása következtében azonban a ~ az 1960-as évekre tarthatatlan lett, és felváltották a →*rugalmas reagálás* doktrínájával.

tömegpusztító fegyverek: a tömeges pusztításra felhasználható →*atomfegyverek*, →*vegyi fegyverek* és →*biológiai fegyverek* összefoglaló elnevezése. A ~ korlátozásáról, ill. tilalmáról több nközi egyezményt kötöttek (→*leszerelési egyezmények*). A fegyverkezési hajsza megállítására nézve különösképpen jelentős, hogy egyezmény jöjjön létre a ~ új fajtáinak és rendszereinek betiltásáról. 1977. aug.-ban a SZU a genfi Leszerelési Bizottságban erre vonatkozólag az addig elhangzott észrevételek figyelembevételével egy kibővített egyezménytervezetet terjesztett elő. Ez a ~-nek azt a meghatározását veszi alapul és időszerűsíti, amelyet a hagyományos fegyverekkel kapcsolatos ENSZ-bizottság fogalmazott meg 1948-ban. A tervezet függeléke felsorolja az új ~ fajtáit és rendszereit a mai tudományos-technikai ismeretek alapján.

török–görög konfliktus (1974): Törökö. és Görögö. kapcsolataiban a →*ciprusi kérdés-*

ben támadt válságos helyzet. / Miután 1974. júl. 15-én Cipruson a Makarioszkormány ellen kitört a görög katonai junta által és a ciprusi hadsereg, a Nemzeti Gárda görög tisztjeinek részvételével szervezett puccs, Töröko. Nagy-Britanniához fordult közös intézkedések megtétele végett. (Az 1959., ill. 1960. évi zürichi és londoni egyezmények alapján Nagy-Britannia mellett Töröko.-ot és Görögo.-ot garanciaszerződés kötötte Ciprushoz.) Arra hivatkozva, hogy politikai és diplomáciai intézkedései nem oldották meg a problémát, júl. 20-án Töröko. csapatokat tett partra Cipruson. Görögo.-ban általános mozgósítást rendeltek el. A szigeten harcok törtek ki a török csapatok, valamint a Nemzeti Gárda és reguláris görög egységek között. Háború kitörésének veszélye fenyegetett két NATO-tagállam között. A SZU sürgetésére az ENSZ Biztonsági Tanácsa júl. 20-án határozatot hozott arra, hogy Cipruson azonnal szüntessék be a külföldi katonai intervenciót, vonják ki a benne részt vevő külföldi csapatokat, és állítsák vissza a sziget törvényes kormányzatának hatalmát. Görögo.-ban a katonai junta bukása után (*→görög polgárháború és katonai puccsok*) hatalomra került Karamanlisz-kormány támogatta a Biztonsági Tanács határozatát, és Makarioszt a sziget egyedüli törvényes államfőjének ismerte el. Az USA és Nagy-Britannia arra törekedett, hogy elhárítsa a közvetlen katonai összecsapást a két NATO-tagállam között, s a ciprusi kérdést a NATO körében és annak érdekei szerint rendezze. Júl. 22-én a harcoló felek között tűzszünet következett be Cipruson. A Nagy-Britannia, Töröko. és Görögo. részvételével júl. 25–30., majd aug. 8–14. között Genfben tartott tárgyalásokon nem jött létre megállapodás, s aug. 14-én a török csapatok felújították a katonai műveleteket és megszállták Ciprus területének 40%-át, a sziget egész északi felét. Ezt követően Görögo. még aznap kilépett a NATO katonai szervezetéből. Dec. 7-én Makariosz elnök visszatért a szigetre azzal a programmal, hogy a ciprusi törökökkel folytatott tárgyalások útján meg kell teremteni a két népcsoport békés együttélését. / Miután a török népcsoport vezetői 1975. febr 13-án egyoldalúan proklamálták egy ciprusi török szövetségi állam létrehozását a török csapatoktól megszállt területen, a török kormány ezt elismerte. Máj. 31-én a török és a görög miniszterelnök, Demirel és Karamanlisz egy brüsszeli NATO-ülés alkalmából kiadott nyilatkozatukban arra való készségüket hangoztatták, hogy ellentéteiket békés úton oldják meg. 1976-ban görög részről kezdeményezéseket tettek török–görög megnemtámadási szerződés megkötésére, majd miután 1978-ban Eçevit alakított Töröko.-ban kormányt, megerősödtek a ~ rendezésének lehetőségei. A török–görög viszony alakulása, akárcsak az *→égei-tengeri konfliktusé*, függvénye a ciprusi kérdés rendeződésének.

Törökország és az Egyesült Államok viszonya: jelentőségét főleg Töröko.-nak a NATO délkeleti szárnyán betöltött szerepe adja meg. / A II. vh. után Töröko.-ot szinte teljesen alárendelték az USA és a NATO érdekeinek. A két ország közötti egyezmények, így az 1947. júl. 12-én kötött segítségnyújtási szerződés alapján az USA katonai segélyt adott Töröko.-nak, és 26 katonai támaszpontot állított ott fel. 1969 júl.-ban a két ország ún. irányszerződést írt alá kapcsolataik szabályozásáról. 1974 végén és 1975 elején a *→ciprusi kérdés* és a *→török–görög konfliktus* kapcsán a két állam viszonya erősen megromlott. Töröko. ciprusi politikája miatt 1975. febr.-ban az USA kongresszusa embargót mondott ki a töröko.-i fegyverszállításokra, a török kormány pedig júl.-ban ellenőrzése alá vonta az USA töröko.-i katonai támaszpontjait. Okt.-tól az USA a fegyverszállítási embargót részben feloldotta, s tárgyalások kezdődtek a két kormány között a jövőbeli katonai együttműködésről. Az 1976. márc.-

ban kötött új megállapodás előirányozta, hogy az USA 4 éven át 1 milliárd dollár értékben nyújt katonai segélyt Töröko.-nak, ez viszont engedélyezi az amerikai katonai támaszpontok működését. A jószomszédi, baráti együttműködés elveiről szóló, Eçevit 1978. jún.-i moszkvai látogatásakor aláírt dokumentum is kifejezte a török külpolitika új törekvéseit, így az USA-tól való teljes függőség megváltoztatását. 1978. júl.-ban az USA feloldotta a töröko.-i fegyverszállítási embargót, azzal a kikötéssel, hogy Ciprus kérdésében Töröko. és Görögo. a rendezés irányában érjen el haladást.

transzferábilis rubel: a KGST-tagországok között a sokoldalú elszámolások lebonyolítására létrehozott elszámolási egység. Az 1964. jan. 1-étől érvényes szerződés alapján bármely tagország a ~-számlán levő eszközeit szabadon felhasználhatja a többi tagországgal való elszámolásaira. A KGST-tagországoknak ehhez a szerződéséhez más országok is csatlakozhatnak. A ~-elszámolásokat a →*Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank* végzi. Egy ~ = 0,987412 g színarany.

Trident-program: az USA tengeralattjáróflottájának a fegyverkezési verseny jegyében kitűzött fejlesztési programja. A Trident rakétahordozó atom-tengeralattjáró, 24 rakétája van (az eddigi Polaris-Poseidon atom-tengeralattjáróknak 16), s újonnan konstruált atomhajtóműve. A Trident–1 rakéták hatótávolsága 7200 km (a Polaris-Poseidoné 4500 km), s a rakéták 10–17 nukleáris robbanófejjel vannak fölszerelve. A Trident–2 rakéták hatótávolsága 10 000 km; ezekkel az 1980-as években akarják felváltani a Trident–1-et.

trieszti konfliktus: →*olasz békeszerződés*

trikontinentális értekezlet (1966): →*Latinamerikai Szolidaritási Szervezet*

Trilaterális Bizottság: →*trilateralizmus*

trilateralizmus (trilaterális=háromoldalú): az USA egyik fontos külpolitikai koncepciója. Lényege a tőkés világ három erő-, egyúttal konkurrencia-központjának, az USA-nak, Ny-Európának (ill. az EGK-nak) és Japánnak szoros szövetségére, s ennek alapján Japán odakapcsolásával a NATO kereteinek kiszélesítésére, az →*atlantizmus* módosítására irányuló törekvés. Fő célja az, hogy az imperialista hatalmak ezen az úton ellentéteiket csökkentsék, s a szocialista világ, a fejlődő országok és a tőkésországok forradalmi erői elleni küzdelmüket egységesebben, összehangoltabban folytathassák. / A ~ koncepciója az 1970-es évek elején alakult ki és vált az USA külpolitikájának egyik fő irányvonalává azzal összefüggésben, hogy megváltoztak mind az imperialista hatalmak közötti erőviszonyok, mind pedig az általános nközi erőviszonyok a szocialista világrendszer javára. Az USA-nak ebben a helyzetben változtatnia kellett Ny-Európa és Japán irányában folytatott külpolitikájának módszerein, ettől kezdve, vezető szerepe helyett, az ún. partneri viszonyt hangoztatta, s arra törekedett, hogy módosított vezető szerepét ideológiailag és intézményesen is biztosítsa: az imperialista hatalmak közötti kapcsolatokban új egyetértést és megállapodást alakítson ki. Ez a koncepció lett az alapja az 1973-ban létrejött Trilaterális Bizottság tevékenységének. Ezt a magánszemélyekből, a háromoldalú imperialista szövetség képviselőiből (amerikai és más monopolistákból, bankelnökökből, politikusokból, tudósokból) álló politikai kutatócsoportot a Chase Manhattan Bank elnöke, David Rockefeller alapította, s a később Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadójává kinevezett ismert ideológus, Zbigniew Brzezinski irányította. Ő vonta be a Trilaterális Bizottságba James Cartert, az akkori georgiai kormányzót, és a bizottság munkájában részt vett a maj-

dani Carter-kormányzat számos vezető politikusa is.

Tripoli Charta (1969): Egyiptom, Szudán és Líbia államfőinek Tripoliban, 1969. dec.-ben Nasszer egyiptomi elnök kezdeményezésére kötött megállapodása. / A tripoli kis csúcstalálkozónak – erre az 1969-es khartúmi és a rabati összarab csúcskonferencia *(→arab csúcsértekezletek)* kudarca után került sor – az volt a célja, hogy erősítsék az antiimperialista arab összefogást, s az izraeli agresszió következményeinek megszüntetése végett meghatározzák a három ország szoros politikai, gazdasági, katonai, kulturális együttműködésének alapelveit. Nasszer el akarta kerülni az elsietett 1958. évi egyiptomi–szíriai unió kudarcának megismétlődését, így nem jött létre konföderáció. Megállapodtak viszont abban, hogy az államfők négyhavonként találkoznak egymással, s fokozatosan létrehozzák az együttműködési és integrációs bizottságokat. / Nasszer halála után a ~ részvevői 1970. nov.-ben elhatározták, hogy létrehozzák az államszövetséget, s néhány nappal később Szíria is csatlakozott a tervhez. Az 1971. ápr.-i bengházi csúcstalálkozó határozata a ~ alapján kimondta az Arab Közt.-ok Szövetségének (Egyiptom, Szíria és Líbia) létrehozását. Szudán részéről Nimeri elnök, akinek bel- és külpolitikája mindinkább jobbra tolódott, nem írta alá a megállapodást. 1971. szept. 1-én Egyiptom, Szíria és Líbia lakossága népszavazással döntött az államszövetség létrehozásáról, amely azonban a továbbiakban sem alakult meg *(→arab államok egységtörekvései)*.

tripoli értekezlet (1977): *→egyiptomi–izraeli különtárgyalások*

Trizónia: *→Németország kettészakítása*

Truman-doktrína: az amerikai imperialista terjeszkedési politika első meghirdetése a II. vh. után. / Harry S. Truman amerikai elnök körvonalazta 1947. márc. 12-i kongresszusi üzenetében a Görögo.-nak és Töröko.-nak nyújtott segítség kapcsán. Truman, az állítólag veszélyben levő „szabad népek" megsegítésére hivatkozva, lényegében bejelentette az USA igényét európai vezető szerepére – miközben távlatokban már a Közel-Keletre is gondolt –, a második vonalba szorítva vissza Nagy-Britanniát. Truman beszéde felhívás volt az összes haladó erő, minden olyan törekvés elfojtására, amely a világ bármely pontján meg akarná változtatni az addig fennálló rendet. A ~ logikus folytatásaként jött létre a *→Marshall-terv*, majd az *→Észak-atlanti Szerződés Szervezete* és a többi agresszív katonai tömb.

Truman négy pontja: az USA neokolonialista politikájának egyes alapelveit megfogalmazó program. / Truman az USA elnökeként 1949. jan. 20-án terjesztette a Kongresszus elé négy pontból álló tervezetét, amelyet 1949. jún. 24-i újabb kongresszusi üzenetében fejtett ki részletesen. A program lényege abban állt, hogy az USA gazdasági segítséget nyújt a fejlődő országoknak, és ennek fejében ezek megkönnyítik az USA magántőkéjének további behatolását, és ezzel együtt természetesen az USA befolyásának erősödését. Az USA II. vh. utáni terjeszkedésének a *→Truman-doktrína* a Balkán-félszigetre és a Közel-Keletre nyitott kaput, a *→Marshall-terv* pedig Európára, ~ viszont a fejlődő országokra akarta kiterjeszteni az USA befolyását. E program gyakorlati lebonyolítását a Technikai Együttműködés Hivatalára bízták, anyagi eszközei azonban csekélyek voltak a többi segélynyújtási programhoz képest, s így jelentősége fokozatosan csökkent.

Tudományos Szövetségek Nemzetközi Tanácsa (International Council of Scientific Unions, ICSU – Párizs): az 1919-ben Brüsz-

szelben megalakult Nközi Kutatási Tanács (International Research Council) utóda. 1931-től működik a mai nevén. A II. vh. után az ENSZ-szervezetek körül kiépült hálózatban mint az UNESCO-val szoros kapcsolatban álló, ún. nem-kormányközi szervezet, a nközi tudományos szövetségek csúcsszerve lett. Feladata a nemzeti és a nközi kutatások előmozdítása és koordinálása. Tagjai nem személyek, hanem országos tudományos intézmények (akadémiák, kutatótanácsok) 64 országból, továbbá 16 nközi tudományos szövetség. A ~ programjait különböző időtartammal működő változó számú nközi bizottságok útján látja el. Ilyen pl.: az űrkutatási, az Antarktisz-kutatási, az óceánkutatási bizottság. Vezető szerve a 2 évenként összeülő Közgyűlés, ez választja meg az évente ülésező 31 tagú Végrehajtó Bizottságot; a folyamatos munkát a Titkárság látja el. A ~ költségvetését a nközi és nemzeti tagszervezetei, valamint az UNESCO hozzájárulása fedezi.

tudományos-technikai forradalom (TTF) **és a nemzetközi kapcsolatok:** gazdasági-társadalmi folyamat, a termelőerők fejlődésének sajátos szakasza, amely változásokat hoz a nközi kapcsolatokban is. / Rendszerint az 1940-es évek második felétől, ill. az 1950-es évek elejétől számítják a kezdetét. A TTF folyamán a tudomány újszerű forradalmi fejlődése és a termelésben való közvetlen alkalmazása bontakozik ki, és az embernek mint legfőbb termelőerőnek a termelésben betöltött szerepe alakul át. A TTF egyebek között hat a világgazdasági folyamatokra, a nközi munkamegosztás irányaira és jellegére, meggyorsítja a termelés internacionalizálódását, elmélyíti az integrációs folyamatokat. Annak eredményeként, hogy a nközi erőviszonyok a szocializmus javára tolódtak el – ehhez a tudomány és a technika vívmányai nagymértékben hozzájárultak –, a nközi kapcsolatokban minőségi változások következtek be, kivált a háború és béke kérdésében, az államok viszonyában, a nközi konfliktusok megoldásában stb. A TTF új irányokat visz a nközi politikai és ideológiai küzdelembe, főként a tömegkommunikációs eszközök gyors fejlődése nyomán, valamint a két rendszer → *gazdasági versenyé*be. A burzsoá teoretikusok megpróbálják kidolgozni a TTF olyan ideológiai értelmezését, amely az imperializmus érdekeit szolgálja a szocializmus elleni harcukban. A TTF tehát kiterjed korunk történelmi folyamatainak szinte minden szintjére és területére. Amint a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása hangsúlyozta: a TTF széles körű kibontakozása a kapitalizmus és a szocializmus között folyó történelmi küzdelem egyik fő területévé vált. / A TTF a tőkésországok többségében, főként az USA-ban, a ny-európai tőkésországokban és Japánban már átfogta a társadalmi-gazdasági élet fő területeit. Nemcsak a gazdaságban, hanem a társadalmi struktúrában is mélyreható változások következtek be. Az állammonopolista kapitalizmusban azonban a TTF beleütközik a rendszer korlátaiba: a monopolista profitok növelésének eszközévé válik, eredményei a tőkéseket gazdagítják, ugyanakkor kiélezi nemcsak a kapitalizmus korábbi ellentmondásait, hanem újakat is teremt. A kapitalizmus akadályokat állít a TTF vívmányainak a társadalom érdekében való felhasználása elé, s a tudományos fölfedezések nagy részét katonai célokra használja fel (→ *haditechnikai forradalom*). Főként az USA nagy tudományos és technikai eredményei birtokában agressziókat indított, külgazdasági expanziót folytat. / A TTF a termelés magas fokú társadalmasításának, vagyis annak a folyamatnak az eredményeként vált lehetségessé, amely létrehozza az objektív feltételeket a kapitalista termelési módról a szocialista termelési módra való áttéréshez. Így növelte az ilyen áttérés objektív szükségességét, s ezért a jelenkori világforradalmi folyamat fontos

tényezője. A TTF adta lehetőségek széles körű és sokoldalú, a dolgozó tömegek érdekében történő felhasználása csak a szocialista társadalomban lehetséges. Ugyanakkor fontos szerepe van a szocialista országok közösségének erősödésében, nközi szerepének növekedésében, a gazdasági fejlettség színvonalbeli különbségeinek kiegyenlítődésében, a szocialista gazdasági integráció fejlődésében. A TTF a kommunizmus anyagi-műszaki bázisa megteremtésének fő emelője. A szocialista országoknak azt a feladatot kell megoldaniuk, hogy szervesen egyesítsék a TTF vívmányait a szocialista gazdasági rendszerben rejlő előnyökkel. / A TTF egységes és oszthatatlan folyamat, társadalmi-gazdasági, belső és nközi feltételei azonban eltérőek. Ezért a TTF üteme, eredményei és távlatai szükségképpen mások a két különböző világrendszerben. A TTF létfontosságú a fejlődő országokra nézve is, hatalmas lehetőségeket nyit nekik a kolonializmus és a neokolonializmus okozta gazdasági elmaradottságuk legyőzéséhez, de még csak néhány fejlődő országba kezdett behatolni.

U

UDÉAC: →*Közép-afrikai Gazdasági és Vámunió*

újfasizmus: a →*fasizmus* II. vh. utáni megjelenési formája. A hidegháborús politika felülkerekedése a vezető tőkésországokban, a szocializmus és a forradalmi demokratikus erők megsemmisítésére törő militarizmus nagymérvű kiterjedése, valamint az imperializmus válságának éleződése kedvező feltételeket teremtett a fasiszta tendenciák, szervezkedések, pártok újjászületéséhez, ill. továbbéléséhez. / Az ~ osztálytartalmában, ideológiájában, politikájában és módszereiben lényegében azonos a háború előtti fasizmussal, de az új nközi és belső viszonyok között egyes régi céljait másképpen fogalmazza meg. Fő jellemzője ma is az antikommunizmus, a szovjetellenesség, a sovinizmus, a militarizmus és a szociális demagógia, fajgyűlölet. Olaszo.-ban az újfasiszták sorozatosan merényleteket követtek el. Akcióik mögött a hadsereg, a rendőrség és a gazdasági élet egyes vezető személyiségei álltak. Az Olasz KP rámutatott az állami szervek, a kormányzat egyes köreinek felelősségére, és az antifasiszta erők egységes föllépésére szólított fel. Spanyolo.-ban a megbukott francoista rendszer hívei kísérleteket tettek arra, hogy lehetetlenné tegyék az állami és társadalmi élet demokratizálódását. Az NSZK-ban az ~ egyrészt a revansista szervezetek, másrészt a szélsőjobboldali pártok részéről fenyegeti a polgári demokráciát. Portugáliában a növekvő népi mozgalom nyomása alatt válságba jutott fasizmus hosszú időn át azzal próbálkozott, hogy terrorista politikájának folytatását a liberalizálás demagóg hangoztatásával leplezze, majd 1974. ápr.-ban a fasiszta rendszer megbukott. Görögo.-ban 1967-ben fasiszta katonai diktatúra került uralomra, 1974-ben pedig polgári demokratikus rendszer követte. 1973. szept.-ben Chilében jutott uralomra véres fasiszta rendszer. L-Amerika több országában van hatalmon fasiszta diktatúra, így Paraguayban, Bolíviában, Brazíliában, Uruguayban és jó néhány közép-amerikai államban. Sajátos megjelenési formájú az ázsiai fasizmus (Indonéziában, Thaiföldön). Afrikában a fajüldöző fehértelepes rezsimek (D-afrikai Közt., D-Rhodesia) gyakorolnak fasiszta típusú elnyomást az őslakosság fölött. / Az újfasiszta tendenciák olyan tekintélyuralmi rendszereket segítenek hatalomra, amelyek biztosítják a legreakciósabb monopolista körök korlátlan hatalmát. E törekvésük azonban a megváltozott nközi erőviszonyok talaján egyre erősödő monopóliumellenes tömegmozgalmakba, a demokratikus erők növekvő ellenállásába ütközik.

új világgazdasági rend: a fejlődő országok elgondolása és törekvése gyarmati múltjuk következtében fennálló súlyos gazdasági helyzetük leküzdésére, nevezetesen a →*nemzetközi munkamegosztás* imperialista rendszerének megváltoztatására. Az elnevezés Bumedien algériai államfőtől ered. Az ENSZ Közgyűlésének 6. rendkívüli ülésszaka 1974-ben elfogadta az ~ megteremtésének akcióprogramját, a 29. ülésszak pedig 1974. dec. 12-én az államok gazdasági jogainak és kötelességeinek chartáját. A részletesebb dokumentumot az ENSZ

Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának 1976. ápr.-ban tartott 4. világkonferenciája is megtárgyalta, és határozatokat hozott róla. Az ~-re vonatkozólag határozatot hozott a tömbön kívüli országok 1976. aug.-i colombói értekezlete is. / Az ~ koncepciója szerint a „fejlett" országoknak pénzügyi alapot kell létrehozniuk a fejlődő országok gazdaságának sokoldalú fejlesztésére, s egyúttal meg kell teremteniük a világgazdaságban és a világkereskedelemben ennek feltételeit. E koncepció legfontosabb irányelvei: egyensúlyt kell teremteni a fejlődő országok exportbevételei és importkiadásai között; a fejlődő országok részesedése a világ ipari termelésében az ezredfordulóig a 7%-ról 25%-ra emelkedjék; ki kell dolgozni a nyersanyagok exportálásának olyan összehangolt programját, amely biztos és növekvő bevételt ad az exportáló államoknak; a fejlődő országok jövedelmét biztosítani kell úgy, hogy exportjuk árszintjét állandóan hozzáigazítják a valuták elértéktelenedéséhez és az ipari termékek áremelkedéséhez; a fejlett országok nemzeti jövedelmük 1%-át segélyként adják a fejlődő országoknak. / A fejlett tőkésországok fenn akarják tartani a fejlődő országok függő helyzetét, a külföldi tőke általi kizsákmányolását, s igyekeznek megakadályozni, hogy ezek az országok kivívják gazdasági függetlenségüket. Ilyen szándékkal rendezik az imperialista államok az →*Észak–Dél konferenciát*. / A szocialista országok a fejlődő országoknak nyújtott közvetlen segítség mellett a →*nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítására* törekszenek, e kapcsolatok demokratikus és igazságos alapon való átrendezéséért, minden országnak saját természeti kincsei fölötti szuverenitásáért küzdenek. Nem felelősek azonban azért az igen nehéz gazdasági helyzetért, amelybe a fiatal államok egész sora gyarmati múltja következtében került és amelyet súlyosbítanak a tőkés rendszert sújtó gazdasági válságok, s csak részben vállalhatják magukra a fejlődő országok elmaradottságának megszüntetéséből adódó terheket. / Az ~ koncepciójának több képviselője követeléseit hibásan többnyire az egész „fejlett" világhoz intézi, ezzel ezen a területen egyenlőségjelet tesz a szocialista és a tőkés világrendszer közé.

U–2 repülőgép ügye: 1960. máj. 1-én a szovjet légvédelem rakétával lelőtt egy 20 000 méter magasságban haladó Lockheed U–2 típusú amerikai felderítőgépet. A gép Szverdlovszkig hatolt be a szovjet légtérbe, vagyis a határ átlépésétől mintegy 2000 kilométert tett meg szovjet terület felett. Az amerikai hatóságok az állították, hogy a gép pilótája meteorológiai vizsgálatokat végzett, majd kénytelenek voltak beismerni, hogy légi kémkedést folytatott. Az ~, valamint az USA kényszerű beismerése a szovjet terület fölött folytatott kémrepülésekről fokozta a nközi feszültséget, és azzal a következménnyel is járt, hogy meghiúsult az 1960-ra tervezett párizsi négyhatalmi csúcsértekezlet. Az ~ után a SZU figyelmeztette azokat az országokat, amelyek területén amerikai légitámaszpontok vannak, hogy egy újabb kémrepülés esetén nemcsak a behatoló gépet semmisítik meg, hanem csapást mérnek arra a támaszpontra is, ahonnan a határsértő repülőgép elindult. Az U–2 pilótáját, Francis Gary Powerst Moszkvában 1960. aug. 19-én kémkedésért tízévi szabadságvesztésre ítélték, majd 1962. febr. 10-én fogolycsere révén visszatérhetett az USA-ba.

ultimátum: →*hadüzenet*

UN, UNO: →*Egyesült Nemzetek Szervezete*

UNCITRAL: →*ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága*

UNCTAD: →*ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája*

UNDP: → *ENSZ segélyprogramjai*

UNEP: → *ENSZ Környezetvédelmi Programja*

UNESCO: → *ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete*

UNICEF: → *ENSZ Gyermeksegély-alapja*

UNIDO: → *ENSZ Iparfejlesztési Szervezete*

UNITAR: → *ENSZ Oktatási és Kutatási Intézete*

UPU: → *Egyetemes Postaunió*

USPA: → *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*

usztasa: az 1920-as években alakult horvát jobboldali politikai mozgalom. Szerepet játszott 1934-ben Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter meggyilkolásában Marseille-ben. A II. vh.-ban, Jugoszlávia német megszállása után az ~ mozgalom a német fasiszták kiszolgálója lett. Vezetője Ante Pavelić volt, aki 1945-ben Ausztráliába, majd Argentínába menekült. A Pavelić vezetése alatt álló Horváto. csatlakozott a Németo., Olaszo. és Japán által kötött ún. háromhatalmi egyezményhez. Az ~-k kíméletlenül fölléptek az országban kibontakozott partizánmozgalom ellen. A II. vh. befejezése óta főleg más országokban (így az NSZK-ban, Svédo.-ban, Argentínában, Ausztráliában) fejtenek ki terrorista tevékenységet, ennek a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Közt. több képviselője esett áldozatul.

utazó nagykövet: → *diplomáciai képviselet*

ügyvivő: a legalacsonyabb rangosztályba tartozó → *diplomáciai képviselet*-vezető. Állandó ~-t az államok akkor bíznak meg diplomáciai képviseletük vezetésével, amikor valamely állammal való kapcsolatuk nem oly fontos vagy szoros (pl. földrajzi távolság vagy egyéb okok miatt), hogy az → *nagykövet* vagy követ küldését indokolná. Az állandó ~ megbízólevelét a külügyminiszter állítja ki, s azt a fogadó állam külügyminiszterének adja át. Az állandó ~ a küldő államot szintén teljes joggal képviseli, az általa vezetett diplomáciai képviseletet is követségnek nevezik. Állandó ~ küldése a nközi gyakorlatban mind ritkábbá válik. Az ideiglenes ~ a képviselet-vezető távollétében, ill. a képviselet-vezetői állás betöltéséig a fogadó állam külügyminiszteréhez sincs akkreditálva, helyettesítési megbízatását akár a diplomáciai képviselet vezetője, akár saját maga bejelentheti a fogadó állam külügyminisztériumában. Gyakran előfordul, hogy feszült helyzetben az államok hazahívják diplomáciai képviselet-vezetőjüket, és ilyenkor is ideiglenes ~ látja el a teendőket.

űrfegyverek: → *kozmikus fegyverek*

űrhajózási segélyegyezmény (1968): → *világűr jogi helyzete*

V

vákuumelmélet: imperialista politikai elmélet; azon a meggondoláson alapszik, hogy a világ különböző térségeiben a nagyhatalmak politikai érdekei uralkodnak, s ha valamelyik nagyhatalom meggyengül, és valamely térségben pozíciókat kénytelen feladni, akkor politikai űr, azaz vákuum keletkezik. A ~ szerint ebbe a politikai űrbe egy másik nagyhatalom hatol be. Ez a folyamat játszódott le a II. vh. befejezésekor, amikor az USA, Nagy-Britannia és Franciao. behatolt azokba a térségekbe, melyek előzőleg Németo., Olaszo. és Japán gyarmatai vagy érdekszférái voltak; utóbb pedig az USA váltotta fel a franciákat az indokínai és az angolokat a közel-keleti térségben. A ~ szolgált 1957-ben az →*Eisenhower-doktrína* igazolásául.

választottbírósági eljárás: →*nemzetközi bíráskodás*

valorizáció: →*felértékelés*

valuta: 1. valamely ország törvényes fizetőeszköze, ill. annak egysége; 2. az ország törvényes fizetőeszközének fémanyaga (arany, ezüst); 3. idegen országok törvényes fizetési eszközei (bankjegyei stb.). (A nközi fizetési forgalmat →*devizá*val bonyolítják le.) A mai kapitalizmust az ingatag és csökkenő értékű ~ jellemzi. A ~ elértéktelenedése maga után vonja aranytartalmának csökkenését. A kapitalizmus általános válságának harmadik szakaszában krónikus lett az *infláció*, és *devalváció*khoz folyamodnak (→*tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága*). A SZU-ban és a többi szocialista országban a tervszerű szocialista gazdasági rendszer alapján a ~ szilárdságának alapja az az árumennyiség, amely az állami és a szövetkezeti kereskedelemből kerül a forgalomba megtervezett árakon.

valutalebegtetés: a rugalmas valutaárfolyamra az 1970-es évek elején elterjedt kifejezés; lényege: a valuták árfolyama az iránytuk mutatkozó kereslettől és a valuták kínálatától függ, s nem befolyásolja mozgásukat meghatározott ingadozási sáv. / Az 1970-es évek elejére a vezető tőkésállamok közötti erőviszonyok átcsoportosulása, a →*nemzetközi tőkés pénzügyi rendszer* ellentmondásainak kiéleződése a rögzített valutaárfolyam-rendszer válságához vezetett. A valuták fel- vagy leértékelésére irányuló spekulációra egyes tőkésországok a ~ bevezetésével válaszoltak. Ugyanakkor az USA-nak a rögzített árfolyamú, felülértékelt dollár mind nagyobb terhet okozott exportjában a világpiacon, s ezért közreműködött a lebegő árfolyamok rendszerére való átállásban. Az NSZK 1971. máj.-ban szabadította fel a márka árfolyamát, a márka az 1971. dec.-i felértékelésig lebegett. 1972. jún.-ban a font leértékelésére irányuló spekulációra az angol kormány a font lebegtetésével válaszolt. Svájc 1973. jan.-ban szabadította fel a frank árfolyamát, 1973. febr.-ban Japán a felértékelésre kényszerítő nyomásra a jen árfolyamának felszabadításával válaszolt. Olaszo. a líra bizonytalan pozíciója miatt szintén bevezette a ~-t. Franciao. 1974. jan.-ban döntött úgy, hogy fél évig lebegteti a frankot. 1977-ben már gyakorlatilag

minden, bármilyen formában konvertibilis valuta árfolyama egyénileg vagy együttesen lebegett. A ~ nem zárja ki azt, hogy a központi bankok valutájuk árfolyamának védelmére nagymértékben beavatkozzanak. / A ~ bevezetése után esett a dollár árfolyama, s jelentősen megnőtt az USA áruinak versenyképessége. Elvileg ugyan gyöngült a dollár tekintélye, a gyakorlatban azonban központi szerepe az 1970-es évek közepére helyreállt. Valamennyi részt vevő állam kormányzata a ~ kialakult rendszerét átmenetinek tekintette.

valutaválság: →*tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága*

vám: a külfölddel lebonyolított áruforgalom után beszedett díj. A ~-ok fontos külkereskedelem-politikai eszközök. A hazai termelők helyzetét javítja a külföldi vállalatokkal szemben. Segíti a külkereskedelmi és devizapolitikát is azáltal, hogy a ~-védelem viszonylatonként és árucsoportonként általában differenciált. / A ~ védő jellegű akkor, ha az importot nem szorítja ki teljesen, és tiltó jellegű, ha a külföldi exportőrök helyzetét kilátástalanná teszi. (Az Európai Gazdasági Közösség agrártermelői érdekében sajátos importlefölözési rendszer formájában mozgó, csúszó védő-~-okat alkalmaz.) A ~ lehet autonóm (ha az állam önhatalmúan állapítja meg ~-tarifáját) és szerződéses (ha az állam más államokkal szerződve alakítja ki ~-rendszerét). A ~-egyezmények célja, hogy a szerződő felek kölcsönös előnyökhöz és kedvezményekhez jussanak. Ilyen pl. az →*Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény* (GATT). A szerződéses ~ különleges fajtája a →*preferenciális vámkedvezmény*. ~kontingensek megállapítása is gyakori, ebben az esetben a nközi szerződés a kedvezményes ~-okat csak meghatározott árumennyiségre biztosítja.

vámunió: két vagy több ország szerződése egységes vámterület megteremtésére azzal, hogy egymás között az áruforgalmat vámmentesen bonyolítják le, a ~-n kívüli államokkal szemben pedig egységes vámtarifát alkalmaznak. Az állam felségjogát a ~ nem érinti, viszont korlátozza vagy megszünteti fennhatóságát a vámügyekben. A ~ keretében a vámpolitika és a vámügyek a részt vevő államok által felállított szervek vagy közös szerv hatáskörébe mennek át. / A ~-ra az →*Európai Gazdasági Közösség* adja a legfontosabb példát. A Közös Piac a tőkés világgazdaságban a legnagyobb kereskedelmi hatalomként a vámkérdésben egyeztetett politikát folytat, s keretében a részt vevő államok monopoltőkéjének nagy lehetőségei vannak az expanzióra.

Varsói Szerződés Szervezete (Moszkva): európai szocialista országok védelmi katonai-politikai szervezete. 1955. máj. 14-én Varsóban hozták létre (életbe lépett 1955. jún. 4-én) az agresszív célú NATO (1949) ellensúlyozására. Ezt megelőzőleg a nyugati hatalmak sorra elutasították a szocialista államoknak a katonai tömbök megszüntetésére és az európai biztonság és béke megteremtésére tett javaslatait, 1954-ben pedig aláírták a →*párizsi szerződések*et, s az NSZK-t 1955-ben bevonták a NATO-ba. A szerződés eredeti aláírói: Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelo., Magyaro., az NDK, Románia és a SZU. A szervezetből Albánia 1968-ban kilépett, de munkájában már 1961-től nem vett részt. / A ~-nek feladata a béke biztosítása, a szocialista internacionalizmus elvei alapján a benne részt vevő államok barátságának, együttműködésének és kölcsönös segítségnyújtásának fejlesztése, szocialista vívmányaik katonai védelme, s nemcsak katonai, hanem minél hatékonyabb külpolitikai együttműködésük eszköze is. A Varsói Szerződés összhangban van az ENSZ Alap-

okmányában foglalt rendelkezésekkel. 1. cikkelyében kimondja, hogy a szerződő felek tartózkodnak az erőszakkal való fenyegetéstől vagy annak alkalmazásától, a vitás nközi kérdéseket békés eszközökkel oldják meg. A 2. cikkely azt mondja ki, hogy a ~ államai készek az őszinte együttműködés szellemében részt venni minden nközi akcióban, amelynek célja a nközi béke és biztonság megteremtése és erősítése, s más államokkal való megegyezés alapján intézkedéseket tenni az atom- és más tömegpusztító fegyverek betiltására. A szerződés 4. cikkelye szerint: ha a szerződő államok valamelyikét fegyveres támadás fenyegeti, vagy a szerződő államok bármelyike ellen Európában fegyveres támadást indítanak, akkor a tagállamok, az ENSZ Alapokmánya 51. cikkelyének megfelelően, az egyéni, ill. a kollektív önvédelem jogával élve, a többi állammal való megegyezés alapján minden szükséges eszközzel – beleértve a fegyveres erők alkalmazását is – azonnal segítséget nyújtanak a megtámadott államnak. A szerződés 9. cikkelye szerint a ~-be beléphet – társadalmi rendszerétől függetlenül – minden olyan ország, amelyik kész rá, hogy részvételével erősítse a békeszerető államok törekvéseit. / A ~ csak európai jellegű, s a kollektív védelem csak Európára vonatkozik. 20 éves időtartamra kötötték azzal, hogy ha a tagállamok a határidő előtt egy évvel nem mondják fel, akkor a szerződés további 10 évre automatikusan érvényben marad. A szerződés hatályát veszti abban az esetben, ha létrejön az →*európai kollektív biztonsági rendszer*, ill. megkötik az erről szóló szerződést (11. cikkely). A ~ Politikai Tanácskozó Testületének 1966. júl.-ban megtartott bukaresti értekezlete ismét kinyilvánította a szocialista országoknak azt az elhatározását, hogy a ~ megszűnik, ha a NATO-t feloszlatják, és a katonai csoportosulások helyét európai kollektív biztonsági rendszer foglalja el. A ~ tagállamai mindig a két katonai-politikai csoportosulás egyidejű feloszlatása, ill. funkcióiknak fokozatos és kölcsönös csökkentése mellett voltak, s a szocialista békepolitikát követték. Közös védelmi szervezetüket a szükséghez képest mindaddig erősítik, amíg fennáll a NATO fenyegetése, az agresszió veszélye. A tagországok katonai együttműködése a teljes egyenlőség és egyenjogúság, a többi szövetséges állam belügyeibe való be nem avatkozás elvén, a szuverenitás és a területi integritás tiszteletben tartásán alapszik. A ~-ben az egységes katonai vezetés nem sérti egyetlen szövetséges állam önállóságát sem, hiszen erőiket közös célnak, az imperialista agresszió elhárításának rendelik alá, mégpedig önkéntes elhatározásból, saját és együttes érdekeiknek megfelelően. A ~ vezető szerve, a Politikai Tanácskozó Testület, egyhangúlag hozza döntéseit, s ha valamelyik tagállam nem ért egyet bármelyik javaslattal, akkor az nem emelkedhet határozattá. / 1. A ~nek élén a Politikai Tanácskozó Testület áll. Ebben a vezető szervben a tagállamok kommunista pártjainak és kormányainak vezetői, a külügy- és a honvédelmi miniszterek vesznek részt. Ez a ~ egész munkájának és a tagállamok külpolitikájának legfőbb koordináló szerve, ülésein rendszeresen elemzik a nközi helyzetet, s konkrét javaslatokkal és felhívásokkal élnek. 2. A Politikai Tanácskozó Testület 1969. márc.-i budapesti ülésén új szerv létesült, a Honvédelmi Miniszterek Bizottsága, amely a ~ legmagasabb szintű katonai szerve lett. A bizottság feladata, hogy állandóan figyelemmel kísérje a szervezet tevékenységét érintő belső és nközi eseményeket, kölcsönösen kicserélje a tagállamok fegyveres erőinél szerzett tapasztalatokat, összehangolja a közös feladatokat, és kimunkálja az együttes védelem hatékonyságát szolgáló javaslatokat. 3. A Politikai Tanácskozó Testület 1976. nov.-ben tartott bukaresti ülésén elhatározták, hogy a politikai együttműködés mechanizmusának további tökéletesítése végett létrehozzák a Politikai Tanácskozó Testület szerveként a

Külügyminiszterek Bizottságát és az Egyesített Titkárságot. 4. A ~ keretében állandó szervként működik az Egyesített Fegyveres Erők Parancsnoksága. Élén a főparancsnok áll. A parancsnokság irányítja a közös katonai feladatok gyakorlati végrehajtását, az egyesített fegyveres erők kiképzését, a közös hadgyakorlatok előkészítését és lebonyolítását.

Vaskohászati Együttműködési Szervezet (Intermetall, Budapest): a KGST keretében 1965. jan. 1-én létrehozott szervezet; alapító tagjai Csehszlovákia, Lengyelo. és Magyaro. Még ugyanabban az évben csatlakozott hozzá Bulgária, az NDK és a SZU. 1968-ban tagjai sorába lépett a jugoszláv kohászati gyárak szövetsége és 1970-ben a román Metalloimport külkereskedelmi vállalat. Célja az iparfejlesztés és a kapacitások jobb kihasználása a vaskohászatban. Evégett foglalkozik a vaskohászat szakosítására és kooperációjára vonatkozó javaslatok kidolgozásával, a termelési tervek és gyártási programok összehangolásával, a termékekre vonatkozó szabványok egységesítésével, közös beruházások szervezésével. Vezető szerve a Tanács, ebben minden tagállam 3 képviselővel vesz részt. Minden küldöttségnek egy szavazata van.

Vatikán és a szocialista országok viszonya: lényegében a II. vh. után létrejött európai szocialista országokat illeti. / A II. vh. után kialakult európai helyzettel kapcsolatban a Vatikán – és személyesen XII. Pius pápa – elutasított minden tárgyalást és kapcsolatot a népi demokratikus országok képviselőivel, támogatta viszont a tőkés világot és a hidegháborús politikát. A békés egymás mellett élés politikájának és a katolikus egyházban megindult erjedési folyamatnak, ill. reformtörekvéseknek (főként L-Amerikában) a megerősödése következtében a Vatikán fokozatosan módosította a SZU-val, ill. a többi szocialista országgal a kapcsolatát. 1958-ban Gromiko szovjet külügyminiszter a béke-világmozgalom Moszkvában tartott kongresszusán kijelentette, hogy az ideológiai különbségek ellenére a szovjet kormány a béke ügyében szót érthet a Vatikánnal. / XXIII. János pápasága (1958–1963) új szakaszt nyitott a ~-ban. Már első enciklikájában (Ad Petri Cathedram) a pápa felhívással fordult mindenkihez, elsősorban az államférfiakhoz, hogy vegyék elejét egy újabb háború kirobbanásának. Következő enciklikája (Mater et Magistra) ezen túlmenően hangsúlyozta egyebek között a megegyezésnek, a népek közötti együttműködésnek a fontosságát. A status quo elismerése helyet kapott XXIII. János utolsó enciklikájában (Pacem in terris), amely lényegében követendő útnak jelölte ki a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élését. / A ~-nak fejlődése VI. Pál tevékenységéhez (1963–1978) fűződik. 1965-ben megjelent az ENSZ Közgyűlésének 20. ülésszakán, s ott a béke és a leszerelés kérdéseiről beszélt. VI. Pál pápa a továbbiakban azt az álláspontot foglalta el, hogy az egyház nem avatkozik be olyan ügyekbe, amelyek természetüknél fogva az állam hatáskörébe tartoznak. Másfelől a szocialista országok állampolgárait megilleti a vallás szabad gyakorlásának az alkotmányban biztosított joga. Ezek az elvek váltak a szocialista országokkal kötött megegyezések, az egyes szocialista országokban az államhatalom és a katolikus egyház kialakuló együttműködésének alapjává. Az első megegyezést a Vatikán Magyaro.-gal kötötte (1964, majd 1969 és 1972). Ezt követték a Jugoszláviával (1966 és 1970) és Csehszlovákiával (1973, 1978) kötött megállapodások. Fejlődésnek indultak a személyes kapcsolatok is a Vatikán és az európai szocialista országok között. Gromiko külügyminiszter, majd a SZU Legfelsőbb Tanácsának elnöke, Podgornij, látogatást tett a pápánál, 1971-ben pedig a Vatikán megbízottja Moszkvában aláírta az atomsorompószerződést. 1972-ben is járt vatikáni kül-

döttség a SZU-ban. A Vatikánnak Lengyelo.-gal, Csehszlovákiával és az NDK-val való kapcsolatában nemcsak társadalmi és politikai, hanem területi kérdések is szerepeltek. A háború után megvont határokat ellenző revansista nynémet körök ugyanis igyekeztek kérdésessé tenni azok jogosságát, ill. nem akarták elismerni a két német állam létét. A helyzet rendezése Lengyelo. és a Vatikán között 1972. jún.-ban következett be, az NDK és a Vatikán 1973-ban vették föl a magas szintű kapcsolatokat. 1975-ben a Vatikán már csak az NSZK területére nevezett ki nunciust. 1976-ban hozzájárult az NDK önálló püspöki konferenciájának megalakításához. 1978-ban összhangba hozták Csehszlovákia határaival a katolikus egyházmegyék határait. Romániában viszonylag kevés katolikus él, s Románia és a Vatikán között is javultak az utóbbi években a kapcsolatok. Magyaro. és a Vatikán kapcsolatainak rendezése útján fontos esemény volt 1977-ben olaszo.-i hivatalos látogatásakor Kádár János találkozása VI. Pál pápával. / A Vatikán nem zárkózik el az európai béke és biztonság eszméjétől, esetenként pozitívan foglalt állást a béke és a háború kérdéseiben. Ugyanakkor szoros kapcsolatban áll a tőkés világ vezető köreivel, s politikája a nközi életben kapcsolódik érdekeikhez és számos törekvésükhöz.

védővám: → *vám*

vegyi fegyverek: a → *tömegpusztító fegyverek* egyik fajtája. Alkalmazásukkor bombákba, lövedékekbe, rakétákba és tartályokba elhelyezve juttatnak a szemben álló fél területére valamilyen pusztító hatású mérgező anyagot. A mérgező anyagok cseppfolyósak és szilárd halmazállapotúak, illanó és maró gázok. Károsító hatásuk szerint ingerlő, fojtó, hólyaghúzó, idegbenítő, pszichokémiai és általános mérgező harcanyagok vannak. / Jóllehet a vegyi hadviselés folytatását nközi egyezmények tiltják, az imperialista hadseregek több alkalommal ~-et használtak, így az USA a dzsungellal borított területeken a vietnami háborúban. A vegyi hadviselést a → *biológiai fegyverek*kel együtt már az 1925. évi genfi jegyzőkönyvben is megtiltották. Az ENSZ Közgyűlésének több ülésszakán a szocialista országok felhívták az államok figyelmét a genfi jegyzőkönyv megtartására, ill. a hozzá való csatlakozásra. E felhívás nyomán számos ország ratifikálta az egyezményt. Az USA a ~ vonatkozásában – hivatkozással arra, hogy a tilalom a növényzetet pusztító vegyi anyagokra is kiterjed – nem csatlakozott a felhíváshoz, de bejelentette, hogy lemond a mérgező anyagok háborús alkalmazásáról és beszünteti gyártásukat. A genfi jegyzőkönyvet csak 1975-ben ratifikálta. Hét szocialista ország 1972. márc.-ban egyezménytervezetet terjesztett a genfi Leszerelési Bizottság elé a ~ fejlesztésének, gyártásának és raktározásának eltiltásáról, valamint a készletek megsemmisítéséről. 1974-ben a moszkvai szovjet–amerikai csúcsértekezleten megegyeztek abban, hogy a ~ eltiltásának ügyét közösen fogják kezdeményezni a Leszerelési Bizottságban. Ennek megfelelően 1977-ben, a Leszerelési Bizottság nyári ülésszaka alatt külön szovjet–amerikai megbeszéléseket folytattak a legveszélyesebb ~ betiltásáról szóló nközi egyezmény előkészítéséről.

véletlen nukleáris háború: nukleáris fegyverek véletlen vagy engedély nélküli, illetéktelen alkalmazása következtében törhet ki. / Megakadályozására hozták létre a → *forró vonal*at a SZU és az USA kormánya között, s kötötték meg azt az 1971. szept. 30-án hatályba lépett szerződést, amely előírta a két kormány között információk cseréjét nukleáris fegyverek véletlen vagy indokolatlan, engedély nélküli bevezetésének megelőzése végett. A SZU és Nagy-Britannia a ~ kirobbanásának megakadályozásáról 1977. okt.

10-én kötött megállapodást. Ebben a forró vonal létrehozása mellett a két ország kormánya megegyezett abban, hogy fenntartják és tökéletesítik a ~ megakadályozását szolgáló szervezeti és technikai intézkedéseket, s haladéktalanul értesítik egymást, ha a birtokukban levő nukleáris fegyverek alkalmazásában rendkívüli esemény, olyan indokolatlan engedély nélküli akció következne be, amely a nukleáris szerkezetek felrobbanását okozza. Ebben az esetben az ilyen szerkezeteket nyomban megsemmisítik.

vétójog: *→Biztonsági Tanács*, *→egyhangúság elve*

vietnami forradalom és felszabadító harc: a vietnami nép 35 évig tartó fegyveres küzdelme, amely a VSZK megalakulásához vezetett. / A francia uralom alatt álló Vietnamot 1940-ben japán csapatok szállták meg. Indokína Kommunista Pártjának (1930. évi megalakulásakor Vietnami Kommunista Párt) vezetésével kiterjedt ellenállási harc bontakozott ki. A megszállók kiűzése után 1945. szept. 2-án kikiáltották a Vietnami Demokratikus Közt.-ot, s elnöke 1946. jan.-ban Ho Si Minh lett. Az uralmukat visszaszerezni igyekvő francia gyarmatosítók 1946-ban D-Vietnamban a *→Francia Unió* keretében bábállamot hoztak létre Bao Dai császár „kormányának" segédletével. 1946. dec.-ben a francia agresszorok megtámadták egész Vietnamot. A VDK kormánya 1946. dec. 19-én elrendelte az ellenállási harc megindítását. A francia csapatok rövidesen elfoglalták a legfontosabb városokat, és 1947 őszén megkísérelték felszámolni a Viet Bacban kiépített szabadságharcos támaszpontot, de a népi erők megsemmisítették az ellenség 20 000 katonáját. Ezzel a győzelemmel az ellenállási háború új szakasza kezdődött meg. A vietnami néphadsereg 1950. szept.-ben a kínai határ vidékén ellentámadást indított. A francia gyarmatosítók támogatására az amerikai imperializmus egyre inkább bekapcsolódott a háborúba, de a katonai helyzetet nem tudta megváltoztatni. Az 1951-ben megalakult Vietnami Dolgozók Pártja vezetésével a vietnami néphadsereg 1953–1954-ben nagy offenzívát indított, és 1954. máj. 7-én Dien Bien Phunál, 56 napig tartó küzdelem után megadásra kényszerítette a francia csapatokat. A vereség a francia kormányt a háború befejezésére, a genfi egyezmény aláírására kényszerítette. Az USA az egyezményt nem írta alá *(→genfi értekezlet)*, meghiúsította az ország egyesítéséről dönteni hivatott 1956. évi népszavazást, és támogatta a D-Vietnamban 1955-ben puccsal hatalomra került Diem-féle bábkormányt. / 1960. dec. 20-án az amerikai imperializmus és a saigoni rendszer elleni harc vezetése és a népi erők tömörítése végett megalakult a D-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front (DNFF). Az alakuló kongresszuson elfogadott tízpontos program lényegében a nemzeti demokratikus forradalom feladatait tartalmazta. A DNFF 1961-ben a népi önvédelmi fegyveres erők egyesítésével megalakította a D-vietnami Népi Felszabadító Hadsereget. Az USA a felszabadító mozgalom visszaszorítása végett növelte katonai beavatkozását *(→dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény)*. 1964. aug.-ban Johnson elnök utasítására megrendezték a *→tonkini incidens*t, és erre hivatkozva nagyméretű légiháborút indítottak a szocializmust építő VDK ellen. 1965-től az USA egyre nagyobb számban vetett be szárazföldi egységeket is a d-vietnami hadszíntéren (1968-ra már 500 000 amerikai katona harcolt itt, az agresszióba bekapcsolódott D-Korea, Thaiföld, a Fülöp-szk., Ausztrália és Új-Zéland is). A felszabadító erők fokozatosan megerősödtek, és 1968 elején nagyméretű támadást indítottak egész D-Vietnam területén, beleértve a városokat és Saigont is. Az ún. Tet-offenzíva sikereinek hatására a Johnson-kormány Párizs-

ban tárgyalásokra kényszerült *(→Vietnammal kapcsolatos párizsi konferencia és megállapodás)*, és először korlátozta, majd feltétel nélkül abbahagyta a VDK bombázását. A párizsi konferencián 1969. jan.-tól részt vettek a DNFF képviselői is, majd 1969. jún. 6., a D-vietnami Közt. kikiáltása és a D-vietnami Ideiglenes Forradalmi Kormány (DIFK) megalakítása után ez utóbbi delegációja. / 1969. júl.-ban Nixon elnök Guam szigetén meghirdette új Ázsia-politikáját *(→Nixon-doktrína)* és az ún. *→vietnamizálás* irányvonalát. Az amerikai agresszió azonban nem szűnt meg, hanem még fokozódott is. Az intervenció 1970-ben kiterjedt Kambodzsára is, 1971-ben pedig Laosz ellen kíséreltek meg kudarccal végződő inváziót. A vietnami, laoszi és kambodzsai felszabadító erők győzelmei 1972-re nyilvánvalóvá tették az USA és a bábrendszerek vereségét. Az amerikaiak 1972 végén még egyszer megpróbálkoztak a vietnami nép térdre kényszerítésével, minden addiginál kegyetlenebb bombázásokba kezdtek, és elaknásították a VDK kikötőit. Végül is 1973. jan. 27-én kénytelenek voltak aláírni a párizsi megállapodást, amely lehetővé tette volna a háború befejezését. A Thieu-rezsim azonban az USA támogatásával minden eszközzel gyengíteni igyekezett a hazafias erők pozícióját, és sorozatos támadásokat provokált a felszabadított területek ellen. 1974 végére a saigoni rendszer katonailag és politikailag egyaránt csődbe jutott. A felszabadító fegyveres erők a lakosság támogatásával ellentámadásba mentek át, és három hónap alatt felszabadították egész D-Vietnam területét, 1975. ápr. elején pedig eljutottak Saigonig. A bábrezsim személycserékkel próbálta magát átmenteni, de a felszabadító erők gyors előnyomulása nyomán a Saigont védő alakulatok letették a fegyvert. Ezzel 1975. ápr. 30-án véget ért a 20. sz. leghosszabb háborúja. / A legnagyobb imperialista erővel, az USA-val szembeni győzelemben a vietnami nép hősiessége mellett döntő volt a szocialista országok – kivált a SZU – nagyarányú segítsége. Szolidáris volt a hazafiakkal a világ összes haladó ereje, a nközi munkásmozgalom, a fiatal független antiimperialista államok és a tőkésországokban tevékenykedő haladó erők. A győzelem után a két vietnami állam kormánya egyesült erővel látott hozzá az ország újjáépítéséhez. Elsősorban a katasztrofális helyzetben levő d-vietnami gazdasági élet helyreállítását kellett megkezdeni. 1975 őszén bezárták a magánbankokat, majd a DIFK gazdasági programot fogadott el, mely az állami irányítás fokozása mellett támaszkodott a nemzeti burzsoáziára is. 1975. nov.-ben a két állam határozatot hozott az ország újraegyesítéséről. 1976. ápr. 25-én megválasztották az egységes nemzetgyűlés képviselőit, akik jún. 24-én megszavazták az ország egyesítését. Az új állam neve Vietnami Szocialista Közt. lett. 1976. dec.-ben a Vietnami Dolgozók Pártja IV. kongresszusán Észak és Dél kommunistái Vietnami Kommunista Párt néven egyesültek. 1977. jan.-ban létrejött a Vietnami Nemzeti Egységfront, mely a szocializmust építő Vietnam népének valamennyi haladó társadalmi szervezetét tömöríti. / A háború befejezése után a két vietnami állam lépéseket tett az ország nközi helyzetének megszilárdítása végett. 1975. aug.-ban a VDK és a D-vietnami Közt. felvételét kérte az ENSZ-be, de az USA a BT-ben megvétózta a felvételi javaslatot. 1976. szept.-ben a VSZK a Világbank és a Valutaalap tagja lett, de nov.-ben az USA ismét megakadályozta az immár egységes Vietnam ENSZ-felvételét, a háborúban eltűnt amerikai katonák ügyére hivatkozva. 1977. szept.-ben Vietnamot végül felvették a világszervezetbe. A vietnami kormány a kapcsolatok fejlesztését kezdeményezte a dk-ázsiai térség országaival; szoros kapcsolatokat szorgalmazott az ASEAN-nal; 1978-ban béke-, függetlenségi és semleges-

ségi övezet kialakítását javasolta. 1978. jún.-ban Vietnamot felvették a KGST-be. 1977. dec.-ben a →*kambodzsai–vietnami konfliktus* nyomán megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok Kambodzsával, 1978-ban pedig kiéleződtek a → *Vietnami Szocialista Köztársaság és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai.*

vietnami–kambodzsai konfliktus: →*kambodzsai–vietnami konfliktus*

Vietnami Szocialista Köztársaság és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai: a két nép szoros és hagyományos baráti együttműködése után – a KNK katonai és gazdasági segítséget nyújtott a szabadságáért küzdő vietnami népnek – 1978-ban kiéleződtek. / A kínai kormány 1978. júl 3-án bejelentette, hogy teljesen megszünteti a VSZK-nak adott gazdasági és műszaki segítséget, s visszahívja a kínai műszaki személyzetet. A VSZK kormányának júl. 6-i jegyzéke tudtul adta, hogy a kínai vezetők a VSZK létrejötte után számos intézkedést hoztak az ország ellen. Kína támogatta a kambodzsai vezetőket, akik a vietnami–kambodzsai határ teljes hosszában agresszív háborút provokáltak, s embertelen akciókat folytattak a vietnami nép ellen; a VSZK-ban élő kínai nemzetiségűeket arra uszította és kényszerítette, szökjenek Kínába, ezután pedig előállt a „kínai kivándorlók Vietnam által történő üldözésének" vádjával, s propaganda-hadjáratba kezdett, hogy ellenségeskedést szítson a két nép között; egyoldalúan felmondta a két kormány által aláírt összes szerződést a Vietnamnak nyújtandó gazdasági és műszaki segítségről; bezárt három vietnami főkonzulátust; támadta és rágalmazta a VSZK-t a nközi közvélemény előtt. Kína 1978-ban fegyveres provokációkat is folytatott a VSZK szárazföldi és tengeri határai ellen. 1978. júl.-ban bejelentették, hogy aug. 8-án külügyminiszterhelyettesi szinten tárgyalásokat kezdenek a VSZK-ban élő kínai nemzetiségűek kérdéséről. / A kínai vezetőknek a VSZK elleni nyílt támadása szemléletes megnyilvánulása volt annak, hogy Kína nagyhatalmi befolyásra törekszik Ázsiában. Nyomást fejtve ki, arra akarta kényszeríteni a VSZK-t, hogy térjen le független politikai útjáról és mondjon le a nközi szolidaritásról.

vietnamizálás: Nixon amerikai elnök 1969-ben bejelentett módszere az indokínai háború folytatására. Célja a d-vietnami amerikai hadsereg csökkentése és visszavonása, a személyi állománynak dk-ázsiai katonákkal való felváltása volt. A ~ bejelentésével Nixon egyrészt elismerte, hogy a háború amerikai háború, másrészt, hogy a háborút nem befejezni, hanem – ha némi taktikai módosításokkal is – folytatni akarja. Az amerikai katonák hazahozatalának ígéretével a hazai közhangulatra kívánt hatni, tekintettel a közeledő elnökválasztásra. A háborút illetően a ~ komplex hadműveleti terv volt: a háború kiterjesztését és egységessé tételét jelentette egész Indokína területére (kambodzsai invázió, fokozott támadások Laosz egész területén, intenzív légitámadások rendszeresítése, a háború ismételt kiterjesztése a VDK-ra), valamint a bábkormányok és a bábhadseregek rendkívüli méretű megerősítését amerikai fegyverekkel és más eszközökkel. A ~ az amerikai imperializmusnak újabb hiábavaló kísérlete volt a vietnami, a kambodzsai és a laoszi nép szabadságharcának leverésére.

Vietnammal kapcsolatos párizsi konferencia és megállapodás (1968–1973): megindulásukra a d-vietnami felszabadító erők sorozatos katonai eredményei, köztük az 1968. évi holdújévi (Tet-) offenzíva hatására került sor. / Johnson elnök 1968. márc 31-én kénytelen volt bejelenteni, hogy a 20. szélességi körtől északra megszünteti a VDK bombázását, és kész tárgyalni a VDK képviselőivel. A VDK képviselője, Xuan Thuy és az USA képviselője, Averell

Harriman 1968. máj. 13-án ült tárgyalóasztalhoz Párizsban. 28 hivatalos ülést tartottak, miközben az amerikai légierő a 17. és 20. szelességi kör közötti területre összpontosította támadásait. Végül is az amerikaiak 1968. okt. 31-én feltétel nélkül megszüntették a VDK bombázását, és kénytelenek voltak beleegyezni abba, hogy a VDK, a d-vietnami hazafias erőket tömörítő D-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front (DNFF), a saigoni rezsim és az USA képviselőinek részvételével négyoldalú tárgyalások kezdődjenek. Az amerikai küldöttség vezetését 1969. jan. 9-én Henry Cabot Lodge (majd 1969. nov.-től David Bruce) vette át, s jan. 25-én megtartották a négyoldalú párizsi konferencia első teljes ülését. A DNFF 1969. máj. 8-án beterjesztette béketervét, amelyben Washingtontól a saigoni rendszer támogatásának megszüntetését és a nemzeti megbékélés kormányának megalakítását előkészítő általános választásokat sürgette. Nixon elnök máj. 14-én ismertetett ellentervében elutasította a DNFF javaslatait. 1969. jún. 6-án a d-vietnami népképviseleti kongresszus megalakította a D-vietnami Közt. Ideiglenes Forradalmi Kormányát (DIFK), és annak külügyminiszterét, Nguyen Thi Binh asszonyt nevezte ki tárgyaló küldöttségének élére. Nguyen Thi Binh 1969. szept. 17-én új, tízpontos békejavaslatot terjesztett elő a négyoldalú tárgyalásokon. Nixon elnök okt. 8-án ismertetett ötpontos tervében ismét elutasította a DIFK javaslatait. A továbbiakban a DIFK 1971. júl. 1-én hétpontos béketervet terjesztett elő, de érdemi választ nem kapott rá. Az amerikai küldöttség vezetését ekkor J. Porter vette át. A hivatalos tárgyalással párhuzamosan 1969. aug. 4-én Henry Kissinger és Xuan Thuy találkozójával külön tárgyalások kezdődtek. 1971. jún.-tól a VDK küldöttségének élén Le Duc Tho állt. A Kissinger és Le Duc Tho közötti tárgyalásokon kialakult megállapodási javaslatot Nixon elnök – közös megegyezés ellenére – 1972. jan. 25-én váratlanul nyilvánosságra hozta, s ezzel megnehezítette a további tárgyalásokat. 1972. okt.-ben a VDK képviselője új megállapodástervezetet terjesztett elő a háború befejezéséről és a béke helyreállításáról. A felek megegyeztek a megállapodás aláírásának okt. 26-i időpontjában is. Az USA azonban ismételten az ütemterv módosítását javasolva, megint csak halogatta az aláírást, s ezek után a VDK kormánya okt. 26-án nyilvánosságra hozta a háború befejezéséről már mindkét fél által elfogadott nyolcpontos megállapodást. Az USA kormánya, kötelezettségvállalása ellenére, okt. 31-éről is elhalasztotta a megállapodás aláírását. Nixon 1972. nov. 7-i újraválasztása után, nov. 20-án felújították Kissinger és Le Duc Tho magántárgyalásait az okt.-i megállapodás szövegének pontosítására. A továbbra is szabotáló amerikai magatartás miatt a tárgyalások dec. 13-án megszakadtak. Nixon 1972. dec. 18-án újra elrendelte a VDK, s főként Hanoi és Haiphong minden addigit felülmúló arányú bombázását. Ezt dec. 29-én szüntette be. 1973. jan. 2-án felújították Kissinger és Le Duc Tho tárgyalásait, s jan. 13-án eredményesen befejezték őket. / A vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról kidolgozott nyolcpontos megállapodást Le Duc Tho és Kissinger jan. 23-án parafálta, majd 27-én a négyoldalú konferencia résztvevőinek külügyminiszterei – Nguyen Duy Trinh (VDK), Nguyen Thi Binh (DIFK), William Rogers (USA) és Tran Van Lam (saigoni rezsim) – aláírták. A tűzszünetet 1973. jan. 27-én 24 órától rendelték el. A megállapodás I., a vietnami nép alapvető nemzeti jogait elismerő fejezetében az USA kötelezettséget vállalt arra, hogy tiszteletben tartja Vietnam szuverenitását, egységét és területi integritását. A II. fejezet az ellenségeskedések megszüntetéséről, a csapatok kivonásáról intézkedett. Kimondta a megállapodás, hogy

az USA-nak meg kell tisztítania az aknáktól a VDK tengeri és folyami vizeit. Az amerikaiak és szövetségeseik csapatainak, hadfelszerelésének kivonására 60 napot irányoztak elő. A megállapodás elrendelte, hogy a két d-vietnami fél csapatai a tűzszünet életbe lépésekor elfoglalt állásokban maradjanak. A III. fejezet a fogságba került katonai személyek és a vietnami politikai foglyok szabadon bocsátását szabályozta. A fogságba került katonai személyeket a csapatkivonással egy időben kellett szabadon bocsátani. A vietnami politikai foglyok szabadon bocsátását 90 napi határidővel szabták meg. A IV. fejezet a d-vietnami lakosság önrendelkezési jogának és a demokratikus szabadságjogoknak a biztosításáról szólt, továbbá a három összetevőből álló (a DIFK, a Thieu-rezsim és a semleges politikai erők) nemzeti megbékélés és egyetértés országos tanácsának a megalakításáról, amelynek meg kell szerveznie az általános választásokat. Az V. fejezet Vietnam újraegyesítésének kérdését, valamint az északi és a déli országrész közötti kapcsolatok módjait körvonalazta. Eszerint Vietnam újraegyesítését az Észak és Dél közötti tárgyalások alapján békésen, szakaszonként valósítják meg. A VI. fejezet a katonai vegyes bizottságok és a Nközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság (NEFB) létrehozását, ill. a nközi konferencia összehívását tárgyalta. Ebben előírták, hogy a négytagú NEFB D-Vietnam szuverenitásának tiszteletben tartásával az egyhangúság elve alapján működik. (A NEFB tagja Lengyelo., Magyaro., Indonézia, Kanada, majd 1973. júl. 31-től Kanada helyett Irán volt.) A nközi konferenciát a megállapodás aláírása után 30 nappal kellett összehívni a vietnami béke fenntartása végett (ez meg is történt, s márc. 1-én a konferencia résztvevői parafálták a vietnami békemegállapodást jóváhagyó és a tűzszünet esetén követendő eljárást rögzítő dokumentumot). A VII. fejezetben a felek Kambodzsára és Laoszra vonatkozóan vállalták, hogy tiszteletben tartják a két országra vonatkozó genfi megállapodásokat, semlegességüket, s a külföldi országok megszüntetik ottani katonai tevékenységüket. A VIII. fejezet a VDK és az USA kapcsolatait tárgyalta. Ebben az USA kötelezettséget vállalt arra, hogy hozzájárul a VDK-nak okozott háborús károk helyreállításához, és az egyenjogúság alapján teremt kapcsolatokat a VDK-val. A párizsi megállapodáshoz végrehajtási jegyzőkönyvet csatoltak a NEFB-ről, a katonai vegyes bizottságról, az elfogott katonák és politikai foglyok szabadon bocsátásáról és a VDK kikötőinek, vizeinek aknátlanításáról. / A megállapodásban foglaltakat a Thieu-rezsim kezdettől fogva szabotálta, rendszeresen megsértette a tűzszünetet, nem teljesítette a politikai foglyok szabadon bocsátására vonatkozó pontokat, s akadályozta az általános választások megszervezését. A saigoni bábkormány nem volt hajlandó a gyakorlatban elismerni azt a tényt, hogy D-Vietnamban két hadsereg, két kormány és három politikai erő van. Az USA-ból modern fegyverek és hadianyagok özönlöttek Saigonba az aláírt egyezményt megsértve. A DIFK 1974. márc. 22-én új 6 pontos javaslatot terjesztett elő, amely teljesen megfelelt a párizsi egyezménynek. 1975. ápr. 30-án a →*vietnami forradalom és felszabadító harc* győzelmével jöttek létre Vietnam békés újraegyesítésének feltételei. Az USA ezek után vonakodott végrehajtani a reá háruló kötelezettségeket a Vietnamnak nyújtandó kártérítéssel kapcsolatban.

Világbank: →*Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank*

Világélelmezési Program (World Food Programme, WFP – Róma): a FAO szerve az élelmiszer-problémákkal küzdő fejlődő országoknak nyújtott segélyek megszervezésére. 1961-ben határozták el létrehozását

a FAO konferenciáján. 1963-ban kezdte meg működését. A ~ élelmiszersegélyeket nyújt pl. az adott ország különböző munkahelyein és iskoláiban, takarmányokat szállít, termelési rendszerek kifejlesztését segíti. Az 1974. nov.-ben Rómában megtartott világélelmezési konferencia létrehozta a Világélelmezési Tanácsot. Ennek 36 tagja van, köztük Magyaro. is. A ~ vezető szerve az Élelmiszersegély-politikai és Programbizottság, ennek 30 tagja közül 15-öt az ECOSOC, 15-öt a FAO delegál. A Világélelmezési Tanácsot a Titkárság irányítja.

világgazdaság: mindazon gazdasági jellegű kapcsolatok összessége és rendszere, amelyek révén a világ országainak nemzetgazdaságai – elsősorban a *→nemzetközi munkamegosztás* révén – bekapcsolódnak a nközi gazdasági életbe *(→világpiac, →világkereskedelem)*. A mai értelemben vett modern ~ a 19. sz.-ban, az imperializmus kezdeti időszakában alakult ki, amikor gyors növekedésnek indult a világkereskedelem, és létrejöttek a világot átfogó gazdasági kapcsolatok . kialakulásának technikai feltételei is. A II. vh. után a szocialista világrendszer létrejöttével a tőkés ~-i rendszer mellett kialakult a szocialista ~-i rendszer. Az ebbe tömörült országok közötti kapcsolatokra a szuverenitás tiszteletben tartása, az egyenjogúság, a kölcsönös előnyök érvényesülése és az összefogás a jellemző. A ~-nak két részre szakadása nem jelenti azonban, hogy ezek elkülönülnek egymástól. Szükséges, hasznos és erősödő nközi munkamegosztás van a két ~-i rendszer között is, így ~ egységes formában is létezik.

világifjúsági találkozók: *→Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*

világkereskedelem: az országok közötti *→külkereskedelem* összessége. Erőteljes fejlődése jelzi a világméretekben bővülő *→nemzetközi munkamegosztás*t. A világkereskedelmi forgalom milliárd USA-dollárban:

	1960	1965	1970	1974	1977
import	132,9	195,0	325,7	841,0	...
export	126,3	184,3	311,3	773,0	869,0

1970 után a forgalom összegének növekedésében nagy szerepe volt a *→nyersanyagárrobbanás*nak, vagyis az ugrásszerűen megnőtt világpiaci áraknak és a dollár, valamint a vezető tőkés valuták *→infláció*jának. A forgalom döntő hányadát a fejlett tőkésországok bonyolítják le. A világexport megoszlása (%-ban):

	1960	1965	1970	1976
szocialista országok	10,4	10,8	10,0	9,6
fejlett tőkésországok	67,9	69,7	72,2	65,2
fejlődő országok	21,7	19,5	17,8	25,2

A fejlődő országok részaránya döntően a nyersanyagok, különösen az olaj árának emelkedése miatt nőtt meg. A ~-re jellemző, hogy ebben egyes gazdasági tömörülések kereskedelme dominál: 1977-ben a KGST-országok egész külkereskedelmi forgalmuk 60%-át egymás között bonyolították le, az Európai Gazdasági Közösség országainak viszonylatában ez az arány 50% körül volt. Általában a fejlett tőkésországok ebben az időben forgalmuk 60–70%-át egymás között értékesítették. A *→kelet–nyugati kereskedelem* a világforgalomnak még csak 5–6%-át érte el.

világkereskedelmi konferencia: *→ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája*

világpiac: a nemzetgazdaságok közötti áruforgalmi és egyéb gazdasági kapcsolatok

rendszere. A termelőerők, a →*nemzetközi munkamegosztás*, a →*külkereskedelem* fejlődésének eredményeként a kapitalizmusban alakult ki. A ~ a termelőerők fejlődésének jelentős emelője, a tőkés ~ azonban magában hordja a tőkés termelési mód ellentmondásait. A szocialista világrendszer létrejötte óta létrejött a szocialista ~, amely a szocializmus gazdasági törvényei alapján fejlődik, szélesedik. Megszűnt a ~ egysége, de a két ~ nem határolható el élesen egymástól, sőt bővülnek közöttük a gazdasági kapcsolatok. A ~-on különböző gazdasági rendszerben élő országok folytatnak kereskedelmet, ezeknek árucsere-forgalmi, pénzügyi és hitelkapcsolatai együttesen határozzák meg a ~-i kapcsolatok rendszerét.

világproblémák (globális problémák): olyan gazdasági, társadalmi és politikai problémák, amelyek földrajzilag sok országot érintenek; melyek hosszú távon ható tényezők következményei, de már konkréttá váltak az emberiséget vagy annak nagy részét fenyegető veszélyei; amelyek következményeit és veszélyeit tudományos körök elismerték és dokumentálni tudják. A ~ a következők: a leszerelés; a kolonializmusnak és maradványainak felszámolása; a nközi gazdasági kapcsolatok új rendszerének megteremtése; az emberi jogok biztosítása; a népesedési problémák megoldása; a világélelmezési gondok megszüntetése; a környezetvédelem; a tengerek és az óceánok felhasználása, az új tengerjogi rendezés. A ~ megkövetelik az államoktól az együttes cselekvést is, és megoldásuk előmozdításában nagy feladatok hárulnak az ENSZ-re mint a mindkét társadalmi rendszer államait tömörítő egyetlen világszervezetre.

világsajtó: a nközi életben, politikában fontos szerepet játszó napilapok, folyóiratok és hírügynökségek. / Korunk sajtója is az adott társadalmi-politikai viszonyokat tükrözi, így kifejezi korunk fő tartalmát, a szocialista és a tőkés világrendszer szembenállását. A szocialista sajtó a tőkésországokban létrejött forradalmi sajtóból nőtt ki, s szerepe, feladatai, működésének körülményei a szocialista államhatalom létrejöttével természetszerűleg megváltoztak. A szocialista társadalom fejlesztésében nagy szerepe van a sajtónak, amely – a munkáshatalom létrejötte után – ma is a Lenin meghatározta „kollektív propagandista, agitátor és szervező" funkciónak tesz eleget. A szocialista sajtónak a sajtótörténetben példátlan arányú fejlődését bizonyítja, hogy a SZU-ban ma a napilapok és a hetilapok egyszeri összpéldányszáma 140 millió, a folyóiratoké 150 millió. / A tőkésországok kommunista sajtója a tőkés viszonyok között küzd a rendszer gyökeres megváltoztatásáért. Az adott ország belpolitikai viszonyaitól függően legálisan vagy illegálisan jelenik meg, de még törvényesen engedélyezett működés esetén is állandó gazdasági és politikai nyomás nehezedik rá. / A tőkéssajtó a különböző pártok és érdekcsoportok hatalmi versengését tükrözi; csak egy része kormánypárti, de az egész tőkés-sajtó rendszerpárti: a polgári ellenzéki pártok lapjai is a tőkés rendszert igyekeznek fenntartani és szolgálni. Másrészt a tőkés-sajtó maga is nyereségre törő vállalkozás, a tőkés verseny szabályai itt is érvényesek, és a kevésbé jövedelmező lapnak át kell adnia a helyét a tőkeerősebbnek. Az utóbbi években így szűnt meg a tőkés világnak két olyan vezető lapja, mint az amerikai New York Herald Tribune és az angol Daily Herald. A polgári sajtóban végbemenő koncentráció, a tájékoztatáson uralkodó mammutkonszernek (pl. az amerikai Hearst, a brit Thomson Organization Ltd. stb.), valamint a hirdetésektől való fokozódó függés a tőkés-sajtót legnagyobbrészt üzleti vállalkozássá degradálja. / A fejlődő országok sajtójának egyes lapjai növekvő szerepet töltenek be a ~-ban. /

A nközi politikában fontos szerepet betöltő napilapok: Al Ahram (Egyiptom), Aszahi Simbun (Japán), The Hindustan Times (India), L'Humanité (Franciao.), International Herald Tribune (USA), Izvesztyija (SZU), Le Monde (Franciao.), Neue Zürcher Zeitung (Svájc), The New York Times (USA), Il Popolo (Olaszo.), Pravda (SZU), The Times (Nagy-Britannia), L'Unità (Olaszo.), Washington Post (USA), Die Welt (NSZK), Zsenmin Zsipao (Kína). A legnagyobb hírügynökségek: AFP (Agence France Presse, francia), AP (Associated Press, amerikai), MENA (Middle East News Agency, egyiptomi), DPA (Deutsche Presseagentur, nynémet), Reuter (angol), TASZSZ (Tyelegrafnaja Agencija Szovjetszkovo Szojuza, szovjet), Új-Kína (kínai), UPI (United Press International, amerikai).

világtenger (világóceán): a tengerek és az óceánok összessége; a Föld felszínének 70%-át teszi ki. Az emberiség életében rendkívül fontos a hajózás és a halászat, újabban pedig a mélytengeri ásványkincsek kiaknázása tekintetében. / A világ kőolajtermelésének 20%-a származik a tengerfenékből, s föltevések szerint a század végéig az ötszörösére fog emelkedni. A tengeri kőolajkitermelést folytató öt legfontosabb állam sorrendje: SZU, USA, Szaúd-Arábia, Irán, Venezuela. A tenger alatti kőolajmezők általában a parttól viszonylag nem túl távol találhatók, így kitermelésük jogát erősen érinti a →*szárazföldi talapzat* kiterjedésének meghatározása. A kőolajon kívül a ~ hatalmas mennyiségű mangán-, nikkel-, réz-, kobalt- és egyéb ércet tartalmaz. Becslések szerint 1990-ig az említett négy érc mélytengeri bányászata kifizetődőbb lesz a szárazföldi kiaknázásnál, különösen a fejlett tőkésországok nyersanyagellátására nézve egyre szükségesebbé válik, s erős hatással lehet ezeknek az érceknek a világpiaci árára. / A ~ nközi jogi szabályozásával, tengerjogi szerződések létrehozásával az ENSZ keretében a →*tengerjogi konferenciák* foglalkoznak; ezek sorában az 1973-ban megnyílt 3. konferencia kezdett el tárgyalni egy új tengerjogi egyezmény kidolgozásáról.

világűr jogi helyzete: az ENSZ 1959-ben Világűrbizottságot hozott létre azzal a feladattal, hogy tanulmányozza a világűr felhasználásával kapcsolatos technikai és jogi kérdéseket. E bizottságnak 28 tagja van, közöttük Magyaro. is. / A ~-vel kapcsolatban eddig három nközi szerződés jött létre: 1. „Az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket" c. egyezményt Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. jan. 27-én írták alá. 1977-ig 74 állam ratifikálta. Az egyezmény kimondja, hogy a világűr az egész emberiség előtt nyitva áll, a világűrt és az égitesteket nem lehet kisajátítani. A világűr tehát – éppen úgy, mint a nyílt tenger – minden állam által szabadon használható térség. Az egyezmény ugyanakkor megtiltja, hogy nukleáris és más tömegpusztító fegyvereket Föld körüli pályára juttassanak, égitestekre telepítsenek vagy más módon a világűrben állomásoztassanak, hogy ott katonai támaszpontokat létesítsenek, hadgyakorlatokat tartsanak és fegyverkísérleteket végezzenek. A világűr tehát csak békés célokra használható fel. Az egyezmény meghatározza a bajba jutott űrhajósok megsegítésére, az űrtevékenységből eredő károkért való felelősségvállalásra és a világűrben folytatott tevékenység egyéb részleteire vonatkozó alapelveket is. 2. „Az űrhajósok mentéséről, az űrhajósok hazaküldéséről és a világűrbe felbocsátott objektumok visszaszolgáltatásáról" szóló egyezményt Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1968. ápr. 22-én írták alá. 3. „Az űrobjektumok által okozott károkért való nközi felelősségről" szóló egyezményt Moszkvában, Londonban és

Washingtonban 1972. márc. 29-én írták alá.

villámháború: igen rövid idő alatt végrehajtott háború; elveit a két vh. között német katonai teoretikusok dolgozták ki. A ~ elvei szerint a háború hadüzenet nélkül kezdődik, s a lehető legrövidebb idő alatt ki kell kényszeríteni a győzelmet, mégpedig úgy, hogy a légierő és a páncélos alakulatok váratlan erős támadásaival és a csapatok gyors támadásával megakadályozzák az ellenséget fegyveres erőinek és gazdasági lehetőségeinek mozgósításában. A német fasiszta hadvezetés a II. vh. első éveiben az európai kapitalista államokkal szemben sikeresen alkalmazta a ~-t, a SZU-val szemben ez a hadviselés csődöt mondott. A II. vh. után az imperialisták helyi háborúkban kísérleteztek ~-val. Izrael 1967. évi agressziójakor a ~-s hadviseléssel nagy arab területeket foglalt el, de az 1973. évi izraeli–arab háborúban ~-s tervei meghiúsultak.

VIT: → *Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*

Vöröskereszt: → *Nemzetközi Vöröskereszt*

Vöröskereszt-társaságok Ligája: → *Nemzetközi Vöröskereszt*

vöröskeresztes egyezmények: → *genfi egyezmények*

Wall Street: New York egyik belvárosi utcája; itt összpontosulnak a világ legnagyobb bankjainak székházai, az érték- és árutőzsdék, az értékpapír-kibocsátással foglalkozó vállalatok, beruházási trösztök és alkuszcégek irodái. Átvitt értelemben a ~ kifejezést az amerikai finánctőke megjelölésére használják.

WCL: → *Munka Világszövetsége*

WEU: → *Nyugat-európai Unió*

WFP: → *Világélelmezesi Program*

WFTU: → *Szakszervezeti Világszövetség*

WFUNA: → *ENSZ-társaságok Világszövetsége*

WHO: → *Egészségügyi Világszervezet*

WMO: → *Meteorológiai Világszervezet*

Z

zaire-i intervenció (1977–1978): az 1960. jún. 30-a óta független állam *(→kongói függetlenségi harc)* Shaba (azelőtt Katanga) nevű tartományában végrehajtott imperialista fegyveres intervenció. / E tartomány Afrika nyersanyagokban leggazdagabb területei közé tartozik (nagy rézérckészletek, továbbá különböző értékes érckészletek vannak itt). Keleti részében működik az OTRAG nynémet cégnek használatba adott, 100 000 km² nagyságú hordozórakéta-kísérleti telep. 1977. márc.-ban felkelés tört ki itt Mobutu kormánya ellen a Kongói Nemzeti Felszabadítási Front vezetésével. A Mobutu-kormány fegyvereket kapott Egyiptomból, Belgiumból, Franciao.-ból és az USA-ból, Marokkó pedig csapatokat küldött francia repülőgépek segítségével. / 1978. máj.-ban újabb felkelés tört ki. Franciao. és Belgium, tőkeérdekeltségeinek védelmében, intervenciót hajtott végre, leverték a felkelést, s ehhez műszaki és más segítséget nyújtott az USA. Shaba tartományban létrehozták a NATO anyagiműszaki parancsnokságának egy pontját, s felvetődött az állandó Afrika-közi haderő létrehozása. / A ~ csatlakozott az imperializmus más afrikai akcióihoz: az Afrika szarván kirobbant konfliktus szításához, az Angola elleni intervencióhoz, a Comoreszk.-en végrehajtott fordulathoz. Ezek az imperialisták politikájának arra irányuló lépései voltak, hogy minden eszközzel elfojtsák Afrikában az imperialistaellenes küzdelmet, megerősítsék afrikai pozícióikat, az itteni államok fejlődését az újgyarmatosító „partneri viszony" számukra elfogadható kereteibe tereljék. / 1978. júl.-ban Zaire és Angola, a két szomszédos ország képviselői szerződésekben rögzítették a kapcsolataik normalizálására, a menekültek ügyének rendezésére, valamint a Zaire-ból Angolán át vezető nagy fontosságú vasútvonal újramegnyitására vonatkozó megállapodásaikat.

zárt gazdaság: olyan gazdaság, amely – szemben a *→nyitott gazdasággal* – erősen elkülönült, nem kapcsolódik be valamelyik nagyobb gazdasági egységbe, s más gazdaságokkal nem teremt jelentősebb cserekapcsolatokat. A ~-ú országok külkereskedelmi forgalma csekély.

zgorzeleci szerződés: *→NDK–lengyel szerződés*

Zimbabwe szabadságharca: *→dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok, →Rhodesia nemzetközi státusa*

FÜGGELÉK

A FONTOSABB TŐKÉSORSZÁGOK, SZOCIALISTA ORIENTÁCIÓJÚ ORSZÁGOK ÉS A SZOCIALISTA ORSZÁGOK ÁLLAMFŐI, KORMÁNYFŐI, KÜLÜGYMINISZTEREI A II. VH. UTÁN

AFGANISZTÁNI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

állam- és kormányfő

Taraki, Nur Mohammed 1978. ápr. 27–

külügyminiszter

Amin, Hafizullah 1978. ápr. 27–

ALBÁN SZOCIALISTA NÉPKÖZTÁRSASÁG

államfő

Nisani, Omer 1946. jan. 14–1953. júl. 23.
Lleshi, Haxhi 1953. aug. 1–

kormányfő

Enver, Hoxha 1944. máj. 24–1954. júl. 20.
Shehu, Mehmet 1954. júl. 23–

külügyminiszter

Enver, Hoxha 1944. okt. 20–1951
Shehu, Mehmet 1951–1953
Enver, Hoxha 1953–1954. júl. 20.
Shtylla, Behar 1954. júl. 23–1966. márc.
Nase, Nesti 1966. márc. 18–

ALGÉRIAI DEMOKRATIKUS ÉS NÉPI KÖZTÁRSASÁG

állam- és kormányfő

Ben Bella, Ahmed 1963. szept. 15–1965. jún. 19.
Bumedien, Huari 1965. jún. 19–

külügyminiszter

Buteflika, Abdelaziz 1963–

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

állam- és kormányfő

Roosevelt, Franklin Delano 1933. márc. 4–1945. ápr. 12
Truman, Harry S. 1945. ápr. 12–1953. jan. 20.
Eisenhower, Dwight David 1953. jan. 20–1961. jan. 20.
Kennedy, John Fitzgerald 1961. jan. 20.–1963. nov. 22.
Johnson, Lyndon Baines 1963. nov. 22–1969. jan. 20.
Nixon, Richard Milhous 1969. jan 20–1974. aug. 9.
Ford, Gerald Rudolph 1974. aug. 9.–1977. jan. 20.
Carter, James Earl 1977. jan. 20–

külügyminiszter

Stettinius, Edward Reilly 1944. nov. 27–1945. jún. 30.
Byrnes, James Francis 1945. júl. 1–1947. jan. 10.
Marshall, George Catlett 1947. jan. 10–1949. jan. 7.
Acheson, Dean Gooderham 1949. jan. 7–1953. jan. 20.

Dulles, John Foster 1953. jan. 21–1959. ápr. 15.
Herter, Christian Archibald 1959. ápr. 18–1961. jan. 20.
Rusk, Dean 1961. jan. 20–1969. jan. 20.
Rogers, William Pierce 1969. jan. 20.–1973. aug. 22.
Kissinger, Henry 1973. szept. 3–1977. jan. 20.
Vance, Cyrus Roberts 1977. jan. 20–

ANGOLAI NÉPI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Neto, Agostinho 1975. nov. 11–

kormányfő
Nascimento, Lopo de 1975. nov. 11–

külügyminiszter
dos Santos, José Eduardo 1975. nov. 11–1976. júl.
Jorge, Paulo 1976. júl–

BENIN NÉPI KÖZTÁRSASÁG

állam- és kormányfő
Kérékou, Mathieu 1972. okt. 26–

külügyminiszter
Aladaye, Michel 1972. okt. 26–

BISSAU-GUINEA KÖZTÁRSASÁG

államfő
Cabral, Luiz 1973. szept. 26–

kormányfő
Mendes, Francisco 1973. szept. 26–1978. júl. 7.
Vieira, João Bernardo 1978. júl. 20–

külügyminiszter
Saude María, Victor 1973. szept. 26–

BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG

államfő
Kolarov, Vaszil Petrov 1946. szept. 15–1947. júl. 9.
Neicsev, Mincso 1947. dec. 9–1950. jan. 17.
Damjanov, Georgi 1950. máj. 27–1958. nov. 27.
Ganev, Dimitr 1958. nov. 30–1964. ápr. 20.
Trajkov, Georgi 1964. ápr. 24–1971. júl. 7.
Zsivkov, Todor 1971. júl. 7–

kormányfő
Georgiev, Kimon 1944. szept. 9–1946. okt. 21.
Dimitrov, Georgi 1946. nov. 21–1949. júl. 2.
Kolarov, Vaszil Petrov 1949. júl. 20–1950. jan. 23.
Cservenkov, Vlko 1950. febr. 1–1956. ápr. 16.
Jugov, Anton 1956. ápr. 17–1962. nov. 5.
Zsivkov, Todor 1962. nov. 27–1971. júl. 7.
Todorov, Sztanko 1971. júl. 7–

külügyminiszter
Sztajnov, Petko 1944. szept. 9–1946. márc. 21.
Kulisov, Georgi 1946. ápr. 1–1946. nov. 21.

Georgiev, Kimon 1946. nov. 23–1947. dec. 9.
Kolarov, Vaszil Petrov 1947. dec. 12–1949. aug. 7.
Poptomov, Vladimir 1949. aug. 7–1950. máj. 27.
Neicsev, Mincso 1950. máj. 27.–1956. aug. 11.
Lukanov, Karlo 1956. aug. 18–1962. nov. 14.
Basev, Ivan 1962. nov. 27–1971. dec. 12.
Mladenov, Petr 1971. dec. 16–

BURMAI UNIÓ SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGA

államfő
U Ne Win 1962. márc. 12–

kormányfő
U Ne Win 1962. márc. 2–1974. márc.
U Sein Win 1974. márc.–1977. márc.
U Maung Maung Kha 1977. márc.–

külügyminiszter
U Thi Han 1962. márc. 2–1970.
Maung Lwin 1970–1971.
Hla Han 1971–1972. szept.
U. Kyaw Soe 1972. szept.–1974. márc.
U Hla Phone 1974. márc.–1978. márc.
U Myint Maung 1978. márc.–

CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG

államfő
Beneš, Eduard 1940. júl.–1948. jún. 7.
Gottwald, Klement 1948. jún. 14–1953. márc. 14.
Zápotocký, Antonín 1953. márc. 21–1957. nov. 13.
Novotný, Antonín 1957. nov. 19–1968. márc. 28.
Svoboda, Ludvík 1968. márc. 30–1975. máj. 29.
Husák, Gustáv 1975. máj. 29–

kormányfő
Fierlinger, Zdeněk 1945. máj. 4–1946. jún. 19.
Gottwald, Klement 1946. júl. 3–1948. jún. 14.
Zápotocký, Antonín 1948. jún. 15–1953. márc. 21.
Široký, Viliam 1953. márc. 21–1963. szept. 21.
Lenárt, Jozef 1963. szept. 21–1968. ápr. 6.
Černík, Oldřich 1968. ápr. 8–1970. jan. 28.
Štrougal, Lubomír 1970. jan. 28–

külügyminiszter
Masaryk, Jan 1945. máj. 4–1948. márc. 10.
Clementis, Vlado 1948. márc. 19–1950. márc. 14.
Široký, Viliam 1950. márc. 14–1953. febr. 2.
David, Václav 1953. febr. 2–1968. ápr. 6.
Hájek, Jiří 1968. ápr. 8–1968. dec. 29.
Marko, Ján 1969. jan 1–1971. dec. 9.
Chňoupek, Bohuslav 1971. dec. 9–

EGYIPTOMI ARAB KÖZTÁRSASÁG

államfő
Nagib, Mohammed 1953. jún. 18–1954. nov. 14.
Nasszer, Gamal Abdel 1954. nov. 14–1970. szept. 28.
Szadat, Anvar el- 1970. szept. 28–

kormányfő

Nagib, Mohammed 1952. szept. 7–1954. ápr. 18.
Nasszer, Gamal Abdel 1954. ápr. 18–1962. szept. 29.
Szabri, Ali 1962. szept. 29–1965. szept. 29.
Mohieddin, Zakaria 1965. okt. 10–1966. szept. 10.
Szidki Szoliman, Mohammed 1966. szept. 10–1967. jun. 19.
Nasszer, Gamal Abdel 1967. jún. 19–1970. szept. 28.
Favzi, Mahmud 1970. szept 28–1971
Szidki, Aziz 1971–1973. márc. 26.
Szadat, Anvar el- 1973. márc. 26–1974. dec.
Higazi, Abdel Aziz 1974. dec.–1975. ápr. 15.
Szalem, Mamduh 1975. ápr. 15–

külügyminiszter

Favzi, Mahmud 1952. szept. 7–1964
Riad, Mahmud 1964–1971
Ghaleb, Murad 1971–1972. szept.
Zajjat, Mohammed Hasszán el- 1972. szept.–1974. márc. 2.
Fahmi, Iszmail 1974. márc. 2–1977. nov. 17.
Ghali, Butrosz 1977. nov. 17–1977. dec.
Kamel, Mohamed Ibrahim 1977. dec.–

SZOCIALISTA ETIÓPIA

állam- és kormányfő

Benti, Teferi 1975. márc. 4–1977. febr. 11.
Mariam, Mengisztu Hailé 1977. febr. 11–

külügyminiszter

Vodadzso, Kifle 1975. márc. 4–1977. márc. 11.
Giorgisz, Feleke Gedle 1977. márc. 11–

FRANCIA KÖZTÁRSASÁG

államfő

Gouin, Félix 1943. nov.–1945. okt.
Auriol, Vincent 1945. okt.–1953. dec. 17.
Coty, René 1953. dec. 17–1959. jan. 7.
De Gaulle, Charles 1959. jan. 8–1969. ápr. 28.
Pompidou, Georges 1969. jún. 15–1974. ápr. 2.
Giscard d'Estaing, Valéry 1974. máj. 19–

kormányfő

De Gaulle, Charles 1944. jún. 2–1946. jan. 20.
Gouin, Félix 1946. jan. 26–1946. jún. 12.
Bidault, Georges 1946. jún. 25–1946. nov. 28.
Blum, Léon 1946. dec. 16–1947. jan. 16.
Ramadier, Paul 1947. jan. 22–1947. nov. 19.
Schuman, Robert 1947. nov. 24–1948. júl. 19.
Marie, André 1948. júl. 26–1948. aug. 28..
Queuille, Henri 1948. szept. 11–1949. okt 4.
Bidault, Georges 1949. okt. 26–1950. jún. 24.
Pleven, René 1950. júl. 13–1951. febr. 28.
Queuille, Henri 1951. márc. 10–1951. júl. 11.
Pleven, René 1951. aug. 11–1952. jan. 7.
Faure, Edgar 1952. jan. 20–1952. febr. 29.
Pinay, Antoine 1952. márc. 8–1952. dec. 23.
Mayer, René 1953. jan. 9–1953. máj. 21.
Laniel, Joseph 1953. jún. 28–1954. jún. 14.
Mendès-France, Pierre 1954. jún. 19–1955. febr. 5.
Faure, Edgar 1955. febr. 23–1956. jan. 23.

Mollet, Guy 1956. febr. 2–1957. máj. 21.
Bourges-Mounoury, Maurice 1957. jún. 13–1957. szept. 30.
Guillard, Félix 1957. nov. 6–1958. ápr. 15.
Pflimlin, Pierre 1958. máj. 13–1958. máj. 28.
De Gaulle, Charles 1958. jún. 1–1959. jan. 8.
Debré, Michel 1959. jan. 8–1962. ápr. 14.
Pompidou, Georges 1962. ápr. 15–1968. júl. 10.
Couve de Murville, Maurice 1968. júl. 11–1969. jún. 20.
Chaban-Delmas, Jacques 1969. jún. 20–1972. júl. 5.
Messmer, Pierre 1972. júl. 6–1974. máj. 27.
Chirac, Jacques 1974. máj. 27–1976. aug. 25.
Barre, Raymond 1976. aug. 25–

külügyminiszter
Bidault, Georges 1944. szept. 10–1946. nov. 28.
Blum, Léon 1946. dec. 16–1947. jan. 16.
Bidault, Georges 1947. jan. 22–1948. júl. 19.
Schuman, Robert 1948. júl. 26–1952. dec. 23.
Bidault, Georges 1953. jan. 9–1954. jún. 14.
Mendès-France, Pierre 1954. jún. 19–1955. jan. 20.
Faure, Edgar 1955. jan. 20–1955. febr. 5.
Pinay, Antoine 1955. febr. 23–1956. jan. 23.
Pineau, Christian 1956. febr. 2–1958. ápr. 15.
Pleven, René 1958. máj. 13–1958. máj. 28.
Couve de Murville, Maurice 1958. jún. 1–1968. máj. 31.
Debré, Michel 1968. máj. 31–1969. jún. 20.
Schumann, Maurice 1969. jún. 22–1973. márc. 15.
Bettencourt, André 1973. márc. 15–1973. ápr. 5.
Jobert, Michel 1973. ápr. 5–1974. máj. 27.
Sauvagnargues, Jean 1974. máj. 28–1976. aug. 25.
Guiringaud, Louis de 1976. aug. 25–

GUINEAI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Touré, Ahmed Sékou 1958. okt. 2–

kormányfő
Touré, Ahmed Sékou 1958. okt. 2–1972. ápr.
Béavogui, Louis Lansana 1972. ápr.–

külügyminiszter
Touré, Ahmed Sékou 1958. okt. 2–1961
Béavogui, Louis Lansana 1961–1969. okt.
Diallo, Saifoulaye 1969. okt–1972
Cissoko, Fili Fily 1972–

INDIAI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Lord *Mountbatten* 1947. aug. 15–1948. jún. 20.
Radzsagopalacsari, Csakravarti 1948. jún. 21–1950. jan. 26.
Praszad, Radzsendra 1950. jan. 26.–1962. máj. 13.
Radhakrisnan, Szarvapalli 1962. máj. 13–1967. máj. 6.
Husszain, Zakir 1967. máj. 13–1969. máj. 3.
Giri, Varahgiri Venkata 1969. máj. 3–1974. aug. 20.
Ahmed, Fakhruddin Ali 1974. aug. 20–1977. febr. 11.

Dzsatti, B. P. 1977. febr. 11–1977. júl. 21.
Reddi, Nilam Szandzsiva 1977. júl. 21–

kormányfő
Nehru, Dzsavaharlal 1947. aug. 15–1964. máj. 27.
Sasztri, Lal Bahadur 1964. jún. 2–1966. jan. 11.
Gandhi, Indira 1966. jan. 24–1977. márc. 24.
Deszai, Morardzsi 1977. márc. 24–

külügyminiszter
Nehru, Dzsavaharlal 1947. aug. 15–1964. máj. 27.
Sasztri, Lal Bahadur 1964. jún. 2–1964. júl. 20.
Szingh, Szardar Szvaran 1964. júl. 20–1966. nov. 13.
Csagla, Muhammad Ali Kurrim 1966. nov. 13–1967. szept. 5.
Gandhi, Indira 1967. szept. 5–1969. febr. 14.
Szingh, Dines 1969. febr. 14–1970. jún. 26.
Szingh, Szardar Szvaran 1970. jún. 27–1974. okt.
Csavan, Dzsesvantrao Balvantrao 1974. okt.–1977. márc. 24.
Vadzspaji, Atal Behari 1977. márc. 28–

IRAKI KÖZTÁRSASÁG

állam- és kormányfő
Bakr, Ahmed Hasszan al- 1968. júl. 17–

külügyminiszter
Seikhli, Abdul Karim 1968. júl. 17–1971
Baki, Murtada Szaid Abdel 1971–1974. jún. 24.
Taka, Sadhel al- 1974. jún. 24–1974. nov. 11.
Hamadi, Szadun 1974. nov. 11–

JAPÁN CSÁSZÁRSÁG

államfő
Hirohito 1926. dec. 24–

kormányfő
Koiszo Kunaiki 1944. júl. 22–1945. ápr. 5.
Szuzuki Kantaro 1945. ápr. 7–1945. aug. 14.
Higasikuni Naruhiko 1945. aug. 17–1945. okt. 6.
Sidehara Kidzuro 1945. okt. 6–1946. ápr. 22.
Josida Sigeru 1946. máj. 22–1947. máj. 20.
Katajama Tecu 1947. máj. 24–1948. febr. 9.
Asida Hitosi 1948. febr. 23–1948. okt. 6.
Josida Sigeru 1948. okt. 14–1954. dec. 9.
Hatojama Icsiro 1954. dec. 9–1956. dec. 20.
Isibasi Tandzan 1956. dec. 20–1957. febr. 22.
Kisi Nobuszuke 1957. febr. 24–1960. júl. 15.
Ikeda Hajato 1960. júl. 18–1964. okt. 25.
Szato Eiszaku 1964. nov. 10–1972. jún. 17.
Tanaka Kakuei 1972. júl. 6–1974. nov. 26.
Miki Takeo 1974. dec. 9–1976. dec. 20.
Fukuda Takeo 1976. dec. 24–

külügyminiszter
Sigemicu Mamoru 1943. ápr. 20.–1945. ápr. 5.
Togo Sigenori 1945. ápr. 9–1945. aug. 14.
Sigemicu Mamoru 1945. aug. 17–1945. szept. 17.
Josida Sigeru 1945. szept. 17–1947. máj. 20.
Asida Hitosi 1947. jún. 1–1948. okt. 6.

Josida Sigeru 1948. okt. 19–1954. dec. 10.
Sigemicu Mamoru 1954. dec. 10–1956. dec. 20.
Kisi Nobuszuke 1956. dec. 23–1957. júl. 9.
Fudzsijama Aicsiro 1957. júl. 9–1960. júl. 15.
Koszaka Zentaro 1960. júl. 18–1962. júl. 17.
Ohira Maszajosi 1962. júl. 18–1964. júl. 17.
Siina Ecuszaburo 1964. júl. 17–1966. dec. 3.
Miki Takeo 1966. dec. 3–1968. okt. 29.
Aicsi Kiicsi 1968. dec. 1–1971. júl. 5.
Fukuda Takeo 1971. júl. 5–1972. júl. 6.
Ohira Maszajosi 1972. júl. 7–1974. júl. 16.
Kimura Tosio 1974. júl. 16–1974. dec. 9.
Mijazava Kiicsi 1974. dec. 9–1976. szept. 15.
Koszaka Zentaro 1976. szept. 15–1976. dec. 24.
Hatojama Icsiro 1976. dec. 24–1977. nov. 28.
Szonoda Szunao 1977. nov. 28–

JEMENI NÉPI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

államfő

Rubia, Szalem Ali 1969. jún. 22–1978. jún. 25.
Mohammed Hasszani, Ali Nasszer 1978. jún. 25–

kormányfő

Haithem, Muhammad Ali 1969. jún. 22–1972
Mohammed Hasszani, Ali Nasszer 1972–

külügyminiszter

Beidh, Ali Szalem al- 1969. jún. 22–1971
Haithem, Muhammad Ali 1971–1972
Aulaki, Mohamed Szalem 1972–1974. dec.
Mutija, Muhammed Szaleh 1974. dec. –

JUGOSZLÁV SZOCIALISTA SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

államfő

Ribar, Jovan 1945. dec. 29.–1953. jan. 14.
Tito, Josip Broz 1953. jan 14–

kormányfő

Tito, Josip Broz 1943. nov. 29–1963. jún. 30.
Stambolić, Petar 1963. jún. 30–1967. máj. 18.
Špiljak, Mika 1967. máj. 18–1969. máj. 16.
Ribičić, Mitja 1969. máj. 17.–1971. júl. 30.
Bijedić, Džemal 1971. júl. 30–1977. jan. 18.
Đuranović, Veselin 1977. márc. 15–

külügyminiszter

Šubašić, Jovan 1945. márc. 7–1945. okt. 8.
Simić, Stanoje 1946. febr. 1–1948. aug. 31.
Kardelj, Edvard 1948. aug. 31–1953. jan. 14.
Popović, Koča 1953. jan. 14–1965. ápr. 23.
Nikezić, Marko 1965. ápr. 23–1968. dec. 25.
Pavičević, Mišo 1968. dec. 25–1969. ápr. 25.
Tepavac, Mirko 1969. ápr. 28–1972. nov. 1.
Petrić, Jakša 1972. nov. 1–1972. dec. 5.
Minić, Miloš 1972. dec. 5–1978. máj. 16.
Vrhovec, Josip 1978. máj. 16–

DEMOKRATIKUS KAMBODZSA

államfő

Norodom Szihanuk 1975. ápr. 17–1976. ápr. 11.
Khieu Szamfan 1976. ápr. 11–

kormányfő

Penn Nouth 1975. ápr. 17–1976. ápr. 11.
Pol Pot 1976. ápr. 11–

külügyminiszter

Szarin Cshak 1975. ápr. 17–1976. ápr. 11.
Jeng Szari 1976. ápr. 11–

KANADA DOMÍNIUM

államfő

Earl of *Athlone* 1940–1946
Alexander viscount 1946–1952. jan. 24.
Massey, Vincent 1952. jan. 24–1959. aug.
Vanier, George Philias 1959. szept. 16–1967. márc. 5.
Michener, Daniel Ronald 1967. ápr. 17–1974. jan.
Leger, Jules 1974. jan.–

kormányfő

King, William Lyon Mackenzie 1935–1948. nov. 15.
St. Laurent, Louis Stephen 1948. nov. 15–1957. jún. 17.
Diefenbaker, John G. 1957. jún. 21–1963. ápr. 17.
Pearson, Lester Bowles 1963. ápr. 22–1968. ápr. 20.
Trudeau, Pierre Elliott 1968. ápr. 20–

külügyminiszter

St. Laurent, Louis Stephen 1946–1948. szept. 10.
Pearson, Lester Bowles 1948. szept. 10–1957. jún. 17.
Diefenbaker, John G. 1957. jún. 21–1957. aug.
Smith, Sidney Earle 1957. aug.–1959. márc. 17.
Diefenbaker, John G. 1959. márc. 17–1959. jún. 4.
Green, Howard Charles 1959. jún. 4–1963. ápr. 17.
Martin, Paul Joseph James 1963. ápr. 22–1968. ápr. 20.
Sharp, Mitchell 1968. ápr. 20–1974. máj. 8.
Maceachen, Allan Joseph 1974. aug. 8–1976. okt. 16.
Jamieson, Donald 1976. okt. 16–

KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG

államfő

Mao Ce-tung 1949. okt. 1–1959. ápr. 17.
Liu Sao-csi 1959. ápr. 17–1968. nov.
Tung Pi-vu 1972. febr. 24–1975. jan.

kormányfő

Csou En-laj 1949. okt. 1–1976. jan. 8.
Hua Kuo-feng 1976. febr. 7–

külügyminiszter

Csou En-laj 1949. okt. 1–1958. febr. 11.
Csen Ji 1958. febr. 11–1972. jan. 6.
Csi Peng-fej 1972. jan. 20–1974. nov. 15.
Csiao Kuan-hua 1974. nov. 15–1976. dec. 2.
Huang Hua 1976. dec. 2–

KONGÓI NÉPI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Ngouabi, Marien 1969. jan. 1–1977. márc. 19.
Opango, Joachim Jhombi 1977. márc. 19–

kormányfő
Ngouabi, Marien 1969. jan. 1–1975. jan. 8.
Lopes, Henri 1975. jan. 8–1975. dec.
Goma, Louis Sylvain 1975. dec.–

külügyminiszter
Mondjo, Nicolas 1969. jan. 1–1969. nov.
Ikonga, Auxence 1969. nov.–1972
Lopes, Henri 1972–1973. jan. 8.
Ganao, David Charles 1973. jan. 8–1975. dec.
Obenga, Théophile 1975. dec.–

KOREAI NÉPI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

államfő
Kim Da Bon 1948. szept. 8–1957. aug. 20.
Coj Jen Gen 1957. aug. 20–1972. dec. 28.
Kim Ir Szen 1972. dec. 28–

kormányfő
Kim Ir Szen 1948. szept. 8–1972. dec. 28.
Kim Ir 1972. dec. 28–1976. ápr. 29.
Pak Szong Csol 1976. ápr. 29–1977. dec. 15.
Li Dzong Ok 1977. dec. 15–

külügyminiszter
Pak Hong Vong 1948–1953. aug. 2.
Nam Il 1953. aug. 2–1959. okt. 25.
Pak Szong Csol 1959. okt. 25–1970. júl. 11.
Ho Dam 1970. júl. 11–

KUBAI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Urrutia Lleo, Manuel 1959. jan. 2–1959. júl. 18.
Dorticos Torrado, Osvaldo 1959. júl. 18–1976. dec. 2.
Castro Ruz, Fidel 1976. dec. 2–

kormányfő
Cardona, José Miro 1959. jan. 5–1959. febr. 13.
Castro Ruz, Fidel 1959. febr. 16.–

külügyminiszter
Agramonte, Roberto 1959. jan. 5–1959. jún. 12.
Roa García, Raul 1959. jún. 12–1976. dec. 2.
Malmierca Peoli, Isidoro 1976. dec. 3–

LAOSZI NÉPI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

államfő
Szufanuvong 1975. dec. 1–

kormányfő
Fomvihan, Kajszon 1975. dec. 1–

külügyminiszter
Szifraszeuth, Fun 1975. dec. 1–

LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁG

államfő

Bierut, Bolesław 1945. febr. 4–1952. nov. 20.
Zawadzki, Aleksander 1952. nov. 20–1964. aug. 7.
Ochab, Edward 1964. aug. 12–1968. ápr. 8.
Spychalski, Marian 1968. ápr. 11–1970. dec. 23.
Cyrankiewicz, Józef 1970. dec. 23–1972. márc. 28.
Jabłoński, Henryk 1972. márc. 28–

kormányfő

Osóbka-Morawski, Edward 1944. dec. 31–1947. febr. 2.
Cyrankiewicz, Józef 1947. febr. 5–1952. nov. 20.
Bierut, Bolesław 1952. nov. 20–1954. márc. 19.
Cyrankiewicz, Józef 1954. márc. 19–1970. dec. 23.
Jaroszewicz, Piotr 1970. dec. 23–

külügyminiszter

Osóbka-Morawski, Edward 1944. dec. 21–1945. jún. 28.
Rzymowski, Wincenty 1945. jún. 28–1947. febr. 2.
Modzelewski, Zygmunt 1947. febr. 5–1951. márc. 17.
Skrzesewski, Stanisław 1951. márc. 17–1956. ápr. 28.
Rapacki, Adam 1956. ápr. 28–1968. dec. 22.
Jędrychowski, Stefan 1968. dec. 22–1971. dec. 22.
Olszowski, Stefan 1971. dec. 22–1976. dec. 2.
Wojtaszek, Emil 1976. dec. 2–

LÍBIAI ARAB SZOCIALISTA NÉPI DZSAMAHIRIJA

államfő

Kadhafi, Moammer el- 1969. szept. 1–

kormányfő

Kadhafi, Moammer el- 1969. szept. 1–1972. júl. 16.
Dzsallud, Abdusszalam 1972. júl. 16–1977. márc. 7.
Abridi, Abdelati el- 1977. márc. 7–

külügyminiszter

Kadhafi, Moammer el- 1969. szept. 1–1972. júl. 16.
Kikhia, Manszúr Rasid el- 1972. júl. 16–1973. okt. 14.
Obeidi, Abdelati el- 1973. okt. 14–1974. nov. 13.
Honi, Abdel Moneim el- 1974. nov. 13–1976. ápr.
Triki, Ali Abdesszalam 1976. ápr.–

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG

államfő

Tildy Zoltán 1946. febr. 2–1948. júl. 30.
Szakasits Árpad 1948. aug. 23–1950. máj. 8.
Rónai Sándor 1950. máj. 8–1952. aug. 14.
Dobi István 1952. aug. 14–1967. ápr. 14.
Losonczi Pál 1967. ápr. 14–

kormányfő

Dálnoki Miklós Béla 1944. dec. 22–1945 nov. 1.
Tildy Zoltán 1945. nov. 1–1946. febr. 1.
Nagy Ferenc 1946. febr. 4–1947. máj. 31.
Dinnyés Lajos 1947. máj. 31–1948. dec. 9.
Dobi István 1948. dec. 10–1952. aug. 14.

Rákosi Mátyás 1952. aug. 14–1953. júl. 3.
Nagy Imre 1953. júl. 3–1955. ápr. 18.
Hegedüs András 1955. ápr. 18–1956. okt. 24.
Nagy Imre 1956. okt. 24–1956. nov. 4.
Kádár János 1956. nov. 4.–1958. jan. 27.
Münnich Ferenc 1958. jan. 27–1961. szept. 15.
Kádár János 1961: szept. 15–1965. jún. 30.
Kállai Gyula 1965. jún. 30–1967. ápr. 14.
Fock Jenő 1967. ápr. 14–1975. máj. 15.
Lázár György 1975. máj. 15–

külügyminiszter
Gyöngyösi János 1944. dec. 22–1947. máj. 31.
Mihályfi Ernő 1947. máj. 31–1947. szept. 4.
Molnár Erik 1947. szept. 24–1948. aug. 5.
Rajk László 1948 aug. 5–1949. máj. 20.
Kállai Gyula 1949. jún. 11–1951. máj. 12.
Kiss Károly 1951. máj. 12–1952. nov. 14.
Molnár Erik 1952. nov. 14–1953. júl. 2.
Boldóczky János 1953. júl. 4–1956. júl. 30.
Horváth Imre 1956. júl. 30–1958. febr. 2.
Sík Endre 1958. febr. 15–1961. szept. 13.
Péter János 1961. szept. 13–1973. dec. 14.
Puja Frigyes 1973. dec. 14–

MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG

államfő
Bumacende, G. 1940. jún. 8–1953. szept. 23.
Cedeh 1953. szept. 23–1954. júl. 7.
Szambu, Zsamszarangijn 1954. júl. 7–1972. máj. 21.
Luvszan, Szolomin 1972. jún–1974. jún.
Cedenbal, Jumzsagijn 1974. jún. 11–

kormányfő
Csojbalszan, Horlogijn 1924–1952. jan. 26.
Cedenbal, Jumzsagijn 1952. febr.–1974. jún. 11.
Batmönh, Zsambin 1974. jún. 11–

külügyminiszter
Sagdaszüren, Puncagijn 1960–1963
Dügerszüren, Mangalin 1963–1969
Tojv, L. 1969–1971
Rincsin, Lodongijn 1971–1976
Dügerszüren, Mangalin 1976–

MOZAMBIKI NÉPI KÖZTÁRSASÁG

állam- és kormányfő
Machel, Samora 1975. jún. 25–

külügyminiszter
Chissano, Joaquim 1975. jún. 25–

NAGY-BRITANNIA ÉS ÉSZAK-ÍRORSZÁG EGYESÜLT KIRÁLYSÁG

államfő
VI. György 1936. dec. 10–1952. febr. 6.
II. Erzsébet 1952. febr. 6–

kormányfő
Churchill, Winston 1940. máj. 10–1945. júl. 27.
Attlee, Clement Richard 1945. júl. 17–1951. okt. 26.
Churchill, Winston 1951. okt. 27–1955. ápr. 5.
Eden, Anthony 1955. ápr. 7–1957. jan. 9.
Macmillan, Harold 1957. jan. 13–1963. okt. 18.

Douglas-Home, Alec 1963. okt. 20–1964. okt. 16.
Wilson, James Harold 1964. okt. 18–1970. jún. 19.
Heath, Edward 1970. jún. 19–1974. márc. 4.
Wilson, James Harold 1974. márc. 4–1976 ápr. 5.
Callaghan, James 1976. ápr. 5–

külügyminiszter
Eden, Anthony 1940. dec. 23–1945. júl. 27.
Bevin, Ernest 1945. júl. 27–1951. márc. 9.
Morrison, Herbert Stanley 1951. márc. 9–1951. okt. 26.
Eden, Anthony 1951. okt. 27–1955. ápr. 5.
Macmillan, Harold 1955. ápr. 7–1955. dec. 20.
Lloyd, Selwyn 1955. dec. 20–1960. júl. 27.
Douglas-Home, Alec 1960. júl. 27–1963. okt. 18.
Batler, Richard Austin 1963. okt. 20–1964. okt. 16.
Walker, P. Gordon 1964. okt. 18–1965. jan. 22.
Stewart, Michael 1965. jan. 22–1966. aug. 10.
Brown, George Alfred 1966. aug. 10–1968. márc. 15.
Stewart, Michael 1968. márc. 15–1970. jún. 19.
Douglas-Home, Alec 1970. jún. 20–1974. márc. 4.
Callaghan, James 1974. márc. 5.–1976. ápr. 5.
Crosland, Anthony 1976. ápr. 5–1977. febr. 19.
Owen, David 1977. febr. 21–

NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

államfő
Pieck, Wilhelm 1949. okt. 11–1960. szept. 7.
Ulbricht, Walter 1960. szept. 13–1973. aug. 1.
Stoph, Willi 1973. okt. 3–1976. okt. 29.
Honecker, Erich 1976. okt. 29–

kormányfő
Grotewohl, Otto 1949. okt. 11–1964. szept. 21.
Stoph, Willi 1964. szept. 24–1973. okt. 3.
Sindermann, Horst 1973. okt. 3–1976. okt. 29.
Stoph, Willi 1976. okt. 29–

külügyminiszter
Dertinger, Georg 1949. okt. 11–1953. jan. 15.
Ackermann, Anton 1953. jan. 15–1953. okt. 1.
Bolz, Lothar 1953. okt. 1–1965. jún.
Winzer, Otto 1965. jún. 24–1975. jan. 20.
Fischer, Oskar 1975. jan. 20–

NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Heuss, Theodor 1949. szept. 12–1959. szept. 7.
Lübke, Heinrich 1959. szept. 12–1969. jún. 30.
Heinemann, Gustav 1969. júl. 1–1974. jún. 30.
Scheel, Walter 1974. júl. 1–

kormányfő
Adenauer, Konrad 1949. szept. 15–1963. okt. 15.
Erhard, Ludwig 1963. okt. 17–1966. nov. 2.

Kiesinger, Kurt Georg 1966. dec. 1–1969. okt. 21.
Brandt, Willy 1969. okt. 21–1974. máj. 6.
Schmidt, Helmut 1974. máj. 16–

külügyminiszter
Adenauer, Konrad 1953. okt. 20–1955. jún. 6.
Brentano, Heinrich von 1955. jún. 6–1961. okt. 30.
Schröder, Gerhard 1961. nov. 14–1966. nov. 2.
Brandt, Willy 1966. dec. 1–1969. okt. 21.
Scheel, Walter 1969. okt. 21–1974. máj. 15.
Genscher, Hans-Dietrich 1974. máj. 16–

OLASZ KÖZTÁRSASÁG

államfő
III. Viktor Emánuel 1900. júl. 29–1946. máj. 9.
II. Umberto 1946. máj. 9–1946. jún. 12.
Nicola, Enrico de 1946. jún. 28.–1948. máj. 10.
Einaudi, Luigi 1948. máj. 11–1955. máj. 10.
Gronchi, Giovanni 1955. máj. 11–1962. máj. 10.
Segni, Antonio 1962. máj. 10–1964. dec. 6.
Saragat, Giuseppe 1964. dec. 29–1971. dec. 23.
Leone, Giovanni 1971. dec. 23–1978. jún. 15.
Pertini, Alessandro 1978. júl. 8–

kormányfő
Parri, Ferruccio 1945. jún. 19–1945. nov. 26.
De Gasperi, Alcide 1945. dec. 4–1953. júl. 28.
Pella, Giuseppe 1953. aug. 15–1954. jan. 6.
Fanfani, Amintore 1954. jan. 18–1954. jan. 31.
Scelba, Mario 1954. febr. 9–1955. jún. 22.
Segni, Antonio 1955. júl. 6–1957. máj. 6.
Zoli, Adone 1957. máj. 19–1958. jún. 19.
Fanfani, Amintore 1958. júl. 2–1959. jan. 26.
Segni, Antonio 1959. febr. 15–1960. febr. 24.
Tambroni, Fernando 1960. márc. 25–1960. júl. 19.
Fanfani, Amintore 1960. júl. 26–1963. máj. 16.
Leone, Giovanni 1963. jún. 21–1963. nov. 5.
Moro, Aldo 1963. dec. 5–1968. jún. 5.
Leone, Giovanni 1968. jún. 24–1968. nov. 19.
Rumor, Mariano 1968. dec. 12–1970. júl. 6.
Colombo, Emilio 1970. aug. 6–1972. jan. 15.
Andreotti, Giulio 1972. febr. 18–1973. jún. 12.
Rumor, Mariano 1973. júl. 7–1974. okt. 3.
Moro, Aldo 1974. nov. 23–1976. máj. 1.
Andreotti, Giulio 1976. júl. 30–

külügyminiszter
De Gasperi, Alcide 1945. jún. 19–1946. okt. 18.
Nenni, Pietro 1946. okt. 18–1947. jan. 17.
Sforza, Carlo 1947. febr. 3–1951. júl. 16.
De Gasperi, Alcide 1951. júl. 24–1953. júl. 28.
Pella, Giuseppe 1953. aug. 15–1954. jan. 6.
Piccioni, Attilio 1954. jan. 18–1954. szept. 17.
Martio, Gaetano 1954. szept. 18–1957. máj. 6.
Pella, Giuseppe 1957. máj. 19–1958. jún. 19.
Fanfani, Amintore 1958. júl. 2–1959. jan. 26.
Pella, Giuseppe 1959. febr. 15–1960. febr. 24.

Segni, Antonio 1960. márc. 25–1962. máj. 16.
Piccioni, Attilio 1962. máj. 31–1963. nov. 5.
Saragat, Giuseppe 1963. dec. 5–1964. dec. 28.
Fanfani, Amintore 1965. márc. 5–1965. dec. 28.
Moro, Aldo 1965. dec. 31–1966. jan. 21.
Fanfani, Amintore 1966. febr. 24–1968. jún. 5.
Medici, Giuseppe 1968. jún. 24–1968. nov. 19.
Nenni, Pietro 1968. dec. 12–1969. júl. 5.
Moro, Aldo 1969. aug. 5–1972. febr. 26.
Medici, Giuseppe 1972. jún. 26–1973. jún. 12.
Moro, Aldo 1973. júl. 7–1974. okt. 3.
Rumor, Mariano 1974. nov. 23–1976. máj. 1.
Forlani, Arnaldo 1976. júl. 30–

ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG

államfő

Sadoveanu, Mihail 1947. dec. 30–1948. ápr. 4.
Parhon, Constantin 1948. ápr. 4–1952. jún. 2.
Groza, Petru 1952. jún. 2–1958. jan. 7.
Maurer, Ion Gheorghe 1958. jan. 11–1961. márc. 21.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 1961. márc. 21–1965. márc. 19.
Stoica, Chivu 1965. márc. 21–1967. dec. 9.
Ceaușescu, Nicolae 1967. dec. 9–

kormányfő

Radescu, Nicolai 1944. dec. 7–1945. febr. 28.
Groza, Petru 1945. márc. 5–1952. jún. 2.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 1952. jún. 2–1955. okt. 2.
Stoica, Chivu 1955. okt. 4–1961. márc. 21.
Maurer, Ion Gheorghe 1961. márc. 21–1974. márc. 28.
Manescu, Manea 1974. márc. 28–

külügyminiszter

Visoianu, Constantin 1944. nov. 5–1945. márc. 6.
Tatarescu, Gheorghe 1945. márc. 6–1947. nov. 6.
Pauker, Ana 1947. nov. 6–1952. júl. 5.
Bughici, Simon 1952. júl. 5–1955. okt. 2.
Preoteasa, Gregori 1955. okt. 4–1957. júl. 14.
Maurer, Ion Gheorghe 1957. júl. 14–1958. jan. 11.
Bunaciu, Avram 1958. jan. 11–1961. márc. 21.
Manescu, Corneliu 1961. márc. 21–1972. okt. 18.
Macovescu, George 1972. okt. 18–1978. márc. 23.
Andrei, Ștefan 1978. márc. 23–

SZÍRIAI ARAB KÖZTÁRSASÁG

államfő

Atasszi, Nureddin al- 1966. nov. 16–1971. márc. 12.
Asszad, Hafez el- 1971. márc. 12–

kormányfő

Zuajen, Juszef 1966. nov. 16–1968. okt.
Atasszi, Nureddin al- 1968. okt.–1971. márc. 12.

Kalafavi, Abdul Rahman 1971. márc. 12–1972. dec.
Ajubi, Mahmud al- 1972. dec.–1976
Kalafavi, Abdul Rahman 1976–1978. márc. 30.
Halabi, Mohamined Ali el- 1978. márc. 30–

külügyminiszter
Makhusz, Ibrahim 1966. nov. 16–1968. okt.
Szajed, Musztafa al- 1968. okt.–1971. márc. 12.
Khaddam, Abdel Halim 1971. márc. 12–

SZOMÁLI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

állam- és kormányfő
Sziad Barre, Mohammed 1969. okt. 21–

külügyminiszter
Ghalib, Omar Arteh 1969. okt. 21–1976. ápr.
Dzsama Barre, Abderrahman 1977. aug.–

SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGE

államfő
Kalinyin, Mihail Ivanovics 1919. márc. 30–1946. márc. 19.
Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics 1946. márc. 19–1953. márc. 6.
Vorosilov, Kliment Jefremovics 1953. márc. 6–1960. máj. 7.
Brezsnyev, Leonyid Iljics 1960. máj. 7–1964. júl. 15.
Mikojan, Anasztasz Ivanovics 1964. júl. 15–1965. dec. 10.
Podgornij, Nyikolaj Viktorovics 1965. dec. 10–1977. jún. 16.
Brezsnyev, Leonyid Iljics 1977. jún. 16–

kormányfő
Sztálin, Joszif Visszarionovics 1941. máj. 7–1953. márc. 5.
Malenkov, Georgij Makszimilianovics 1953. márc. 6–1955. febr. 8.
Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics 1955. febr. 8–1958. márc. 27.
Hruscsov, Nyikita Szergejevics 1958. márc. 27–1964. okt. 16.
Koszigin, Alekszej Nyikolajevics 1964. okt. 16–

külügyminiszter
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 1939. máj. 4–1949. márc. 5.
Visinszkij, Andrej Januarjevics 1949. márc. 6–1953. márc. 6.
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 1953. márc. 6–1956. jún. 1.
Sepilov, Dmitrij Trofimovics 1956. jún. 1–1957. febr. 15.
Gromiko, Andrej Alekszejevics 1957. febr. 15–

TANZÁNIAI EGYESÜLT KÖZTÁRSASÁG

államfő
Nyerere, Julius 1962. dec. 9–

kormányfő
Nyerere, Julius 1961. dec. 9–1962. jan. 21.
Kawawa, Rashidi Mfaume 1962. jan. 22–1964. ápr. 28.
Nyerere, Julius 1964. ápr. 28–1972
Kawawa, Rashidi Mfaume 1972–1976
Sokoine, Edward 1976–

külügyminiszter
Nyerere, Julius 1961. dec. 9–1964. ápr. 28.
Kambona, Oscar 1964. ápr. 28–1965. szept.
Nyerere, Julius 1965. szept.–1972
Malecela, John 1972–1975. nov. 9.
Kaduma, Ibrahim 1975. nov. 9–1976
Mkapa, Ben 1976–

VIETNAMI SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG

államfő
Ho Si Minh 1946. jan. 6–1969. szept. 3.
Ton Duc Thang 1969. szept. 23–

kormányfő
Ho Si Minh 1945–1955. szept. 20.
Pham Van Dong 1955. szept. 20–

külügyminiszter
Pham Van Dong 1954–1961. máj. 1.
Xuan Thuy 1961. máj. 1–1965. ápr. 7.
Nguyen Duy Trinh 1965. ápr. 7–

ZÖLD-FOKI-SZIGETEKI KÖZTÁRSASÁG

államfő
Pereira, Aristides 1975. júl. 5-

kormányfő
Pires, Pedro 1975. júl. 5–

külügyminiszter
Duarte, Adilio 1975. júl. 5–

TEMATIKUS CIMSZÓJEGYZÉK

VILÁGPOLITIKA

algíri értekezlet *
alkalmazkodási politika
antifasiszta koalíció
antiimperialista harc
antikomintern paktum *
bandungi értekezlet
béke
békés egymás mellett élés
béke-világmozgalom
Béke-világtanács
belgrádi értekezlet *
bipolaritás
Biztonsági Tanács
BT *
BVT *
colombói értekezlet *
dekolonizáció *
dominóelmélet
egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődés törvénye
Egyesült Nemzetek Szervezete
el nem kötelezett országok *
ENSZ *
enyhülés
erőegyensúly *
erőpolitika
erőviszonyok
expanzió
fejlődő országok
félgyarmat *
forradalom exportja
fultoni beszéd
függő országok
genfi csúcsértekezlet
globális stratégia
gyarmati rendszer
gyarmati rendszer felbomlása
harmadik világ
három világ elmélete
hidegháború
ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok
imperialista tábor
imperializmus
izolacionizmus
jaltai konferencia
kairói értekezlet *
kapitalizmus általános válsága
koalíció
kollektív biztonság
kolonializmus *
kompromisszum
Közgyűlés
krími konferencia *
külpolitika
limai program *
lusakai értekezlet *
moszkvai béke-világkongresszus *
multipolaritás
nagyhatalmak
nem-kapitalista fejlődési út
nemzeti felszabadító mozgalom
nemzeti kérdés
nemzetközi enyhülés *
nemzetközi kapcsolatok
nemzetközi szervezetek
neokolonializmus
Nixon-doktrína
pancsa sila
potsdami konferencia
stockholmi felhívás *
szocialista közösség
szocialista külpolitika
szocialista orientáció *
szocialista világrendszer
szubverzió
szuperhatalmak
teheráni konferencia
tömbön kívüli országok
tömbön kívüli országok csúcsértekezletei
tömbön kívüli országok külügyminisztereinek értekezletei
trilateralizmus
UN, UNO *
vákuumelmélet

KATONAPOLITIKA

ABM-rendszer
ABV-fegyverek
általános atomháború
általános és teljes leszerelés*
amerikai–dél-koreai védelmi szerződés
amerikai–dél-vietnami katonai egyezmény*
Amerikai Egyesült Államok kétoldalú katonai szerződései
amerikai–japán biztonsági szerződés
amerikai–NSZK szerződés*
amerikai–tajvani katonai egyezmény
Amerika-közi fegyveres erők
Amerika-közi Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés*
Antarktisz-egyezmény
antifasiszta koalíció
ANZUK
ANZUS*
Arab Egyesített Katonai Parancsnokság*
atlanti nukleáris erő
Atlanti Nyilatkozat*
atlantizmus
atomaknazár
atomcsendszerződés
atomdiplomácia
atomegyensúly
atomernyő
atomfegyverek
atomfegyverek betiltása
atomfegyvermentes övezet
atomhatalmak
atompatt
atomsorompó-szerződés
atom-tengeralattjáró
Bagdadi Paktum*
baktériumfegyver*
ballisztikus rakéta*
Baruch-terv
bécsi haderőcsökkentési értekezlet*
Bevin-terv
biológiai fegyverek
BMEWS*
Brüsszeli Szerződés
casus belli
CENTO*
Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés
deeszkaláció
Dél-atlanti Szerződés Szervezetének terve
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
dél-koreai–amerikai védelmi szerződés*
dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény
demarkációs vonal
demilitarizált övezet
deszant
Diego García-sziget
diverzió
előretolt stratégia
ENSZ fegyveres erői
ENSZ Közgyűlésének rendkívüli leszerelési ülésszaka*
erőegyensúly*
erőpolitika
Észak-atlanti Szerződés Szervezete
eszkaláció
Európa-csoport*
Európai Védelmi Közösség
fegyverkezési verseny
fegyvernyugvás
fegyverrendszer
fegyverszüneti egyezmény
Force de frappe
föld–föld rakéták*
föld–levegő rakéták*
francia atomfegyverkezés*
genfi egyezmények
genfi Leszerelési Bizottság*
gerillaháborúk
globális háború
globális rakéta*
„gombnyomásos" háború
guami támaszpont
guantánamói támaszpont
háború
háború áldozatainak védelme*
hadászat
hadászati fegyverrendszerek
hadiállapot*
hadifogoly-egyezmény*
hadipotenciál
haditechnikai eszközök

haditechnikai forradalom
hadművelet
hadműveleti művészet
hadművészet
hadszíntér
hadüzenet
hagyományos fegyverekkel vívott háború
harcászat
harckészültség
háromhatalmi egyezmény
helyi háború
hidrogénbomba*
Indiai-óceán békeövezetté nyilvánítása
interkontinentális rakéták*
invázió
kapituláció
katonai bizalomnövelő intézkedések
katonai doktrína
katonai egyezmények
katonai enyhülés*
katonai-ipari komplexum
katonai potenciál
katonai támaszpont
katonai tömbök
katonapolitika
koalíciós hadászat
kommandócsapatok
korlátozott atomháború
korlátozott háború
kozmikus fegyverek
környezeti hadviselés
közép-európai haderőcsökkentési értekezlet
Központi Szerződés Szervezete
latin-amerikai atomfegyvermentes övezet
légideszant
leszerelés
Leszerelési Bizottság
leszerelési bizottságok
leszerelési egyezmények
leszerelési ülésszak az ENSZ Közgyűlésén
második front*
második világháború
MBFR*
militarizmus
MIRV
multilaterális atomütőerő*
MX rakétarendszer
nassaui konferencia
NATO*
neutronbomba
NSZK–amerikai szerződés
nukleáris fegyverek*
nukleárisfegyver-kísérletek
nukleáris háború*
nukleáris háború megakadályozásáról szóló egyezmény
nukleáris potenciál
Nyugat-európai Unió
Nyugati Unió*
nyugatnémet újrafölfegyverkezés
okinavai támaszpont
orbitális rakéta*
pacifikálás
párizsi szerződések
partizánmozgalmak
Pentagon
Pleven-terv*
preventív háború
rakétaelhárító rendszerek
rakétafegyverek
rakétakísérletek
rakétatámaszpontok
Rapacki-terv
reális elrettentés
remilitarizálás
Rio de Janeiró-i paktum
rugalmas reagálás
Safeguard-rendszer*
SALT
SATO*
SEATO*
Sentinel-rendszer*
sokoldalú atomütőerő*
szárnyas rakéták
tajvani–amerikai katonai egyezmény*
taktikai fegyverek
tengelyhatalmak*
tengerfenék-szerződés
termonukleáris világháború*
tlatelolcói szerződés*
tömeges megtorlás
tömegpusztító fegyverek
Trident-program

űrfegyverek *
Varsói Szerződés Szervezete
vegyi fegyverek
véletlen nukleáris háború
villámháború
WEU *

VILÁGGAZDASÁG

Afrikai Fejlesztési Bank
Afrikai Gazdasági Bizottság
ALALC *
állammonopolista kapitalizmus
Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény
Amerika-közi Fejlesztési Bank
Andok-paktum
Arab–Amerikai Olajtársaság
Arab Olajexportáló Országok Szervezete
atomenergia békés felhasználásával foglalkozó genfi konferenciák
atomszerződések
autarkia
Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottság
Ázsiai Fejlesztési Bank
Barátság kőolajvezeték
Baruch-terv
Battle-act
Benelux államok
bilateralizmus
BIS *
blokád
bojkott
brazil–NSZK atomszerződés
Bretton Woods-i rendszer
CARIFTA *
CCI *
CEAO *
célprogramok
CERN *
Colombo-terv
Csapágyipari Együttműködési Szervezet
defláció
devalváció
deviza
dollárövezet
dollárválság
dömping
Duna-bizottság
ECA *
ECE *
ECLA *
ECOSOC *
ECOWAS *
ECWA *
EEC *
EFTA *
EGB *
EGK *
egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődés törvénye
Egyesített Energiarendszerek Központi Tehereloszlója
Egyesült Atommagkutató Intézet
Egyetemes Postaunió
ELDO *
Elektrotechnikai Együttműködési Szervezet
Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet
EMA *
embargó
energiahordozók
energiaválság
ENSZ Fejlesztési Programja *
ENSZ Iparfejlesztési Szervezete
ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája
ENSZ Környezetvédelmi Programja
ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága
ENSZ pénzügyi válsága
ENSZ segélyprogramjai
EPU *
ERP *
ESCAP *
ESRO *
Észak–Dél konferencia
Euratom *
eurodollár-piac

Európai Atomenergia-közösség
Európai Beruházási Bank*
Európai Fizetési Unió
Európai Gazdasági Bizottság
Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet
Európai Gazdasági és Monetáris Unió
Európai Gazdasági Közösség
Európai Közösségek
Európai Monetáris Alap
Európai Monetáris Egyezmény
Európai Nukleáris Kutató Szervezet
Európai Szabadkereskedelmi Társulás
Európai Szén- és Acélközösség
Európai Tanács ülései
Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet
Európai Űrkutatási Ipari Csoport
Európai Űrkutatási Szervezet
Európai Űrkutatási Ügynökség*
Eurospace*
eurovaluta-piac
FAO*
fejlesztési bankok
fejlesztési évtized*
Fejlesztési Regionális Együttműködés
felértékelés
fogyasztás
fogyasztói társadalom
frankövezet
GATT*
Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
gazdasági elmaradottság
Gazdasági és Szociális Tanács
gazdasági háború
gazdasági növekedés
gazdasági övezet
gazdasági segély
gazdasági válság
gazdasági verseny
gazdaságpolitika
haditechnikai forradalom
Hajótulajdonosok Nemzetközi Szövetsége
halászati konfliktusok
77-ek csoportja
hosszú lejáratú árucsere-forgalmi megállapodás
Húszak Bizottsága
IAEA*
IBRD*
ICAO*
IDA*
IEA*
IFC*
ILO*
IMCO*
IMF*
infláció
INSA*
integráció
Interatominstrument*
Interchim*
Interelektro*
Intermetall*
Interszputnyik*
ITU*
Izland halászati konfliktusai*
„jóléti állam"
kapitalizmus általános válsága
Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás
katonai-ipari komplexum
Kelet-afrikai Közösség
kelet–nyugati kereskedelem
Kennedy-forduló
kereskedelmi és fejlesztési konferencia*
KGST*
KGST-bank*
klíring
know-how
Komplex Program*
koncesszió
konvergenciaelmélet
konvertibilitás
kooperáció
Kormányközi Tengerészeti Tanácskozó Szervezet
Kozmikus Távközlési Szervezet
kölcsönbérleti törvény
Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
Kőolajat Exportáló Országok Szervezete
környezetvédelem*
Közép-afrikai Gazdasági és Vámunió
Közép-amerikai Közös Piac
Közös Piac*

Közös Tehervagonpark
kulcsvaluta
külgazdaság
külkereskedelem
Különleges Lehívási Jogok
LAFTA*
Latin-amerikai Gazdasági Bizottság
Latin-amerikai Gazdasági Szervezet
Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás
leértékelés*
legnagyobb kedvezmény elve
Lend-Lease Act*
liberalizálás
licenc
likviditás
Maghreb Állandó Tanácskozó Bizottsága
magyar külkereskedelem
Marshall-terv
MCCA*
Meteorológiai Világszervezet
monokultúra
monopóliumok
Montánunió*
multilateralizmus
munkanélküliség
műszaki-tudományos együttműködés
nemzetek fölöttiség
nemzetközi árucsere-forgalmi megállapodás
Nemzetközi Atomenergia-ügynökség
Nemzetközi Beruházási Bank
Nemzetközi Energiaügynökség
Nemzetközi Fejlesztési Egyesülés
Nemzetközi Fizetések Bankja
nemzetközi fizetési mérleg
Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank
nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakítása
Nemzetközi Kereskedelmi Kamara
nemzetközi monopóliumok*
nemzetközi munkamegosztás
Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
Nemzetközi Nukleárisműszer-ipari Gazdálkodó Egyesülés
nemzetközi olajkartell
Nemzetközi Pénzügyi Társaság
Nemzetközi Polgárirepülés-ügyi Szervezet
Nemzetközi Távközlési Unió
nemzetközi tőkés pénzügyi rendszer
Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank
Nemzetközi Valutaalap
Nemzetközi Vegyipari Együttműködés Szervezete
Nixon-forduló
NSZK–brazil atomszerződés*
nyersanyagár-robbanás
nyitott gazdaság
Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége
Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség
Nyugat-ázsiai Gazdasági Bizottság
OAPEC*
OECD*
OEEC*
olajdollár
olajpolitika
OPEC*
OPW*
ökológiai válság
pénzügyi rendszer válsága*
preferencia
preferenciális vámkedvezmény
protekcionizmus
RCD*
Római Szerződés*
Ruhr-statútum
Schuman-terv
SDR*
SELA*
sterlingövezet
szabadkereskedelmi övezet
Számítástechnikai Kormányközi Bizottság
szocialista gazdasági integráció*
Szövetség a Haladásért
tartalékvaluta*
teljes foglalkoztatottság
Tízek Klubja
tőkekivitel
tőkés nemzetközi fizetési rendszer válsága
transzferábilis rubel

Truman négy pontja
tudományos-technikai forradalom és a nemzetközi kapcsolatok
UDÉAC*
új világgazdasági rend
UNCITRAL*
UNCTAD*
UNDP*
UNEP*
UNIDO*
UPU*
valorizáció*
valuta
valutalebegtetés
valutaválság*
vám
vámunió
Vaskohászati Együttműködési Szervezet
védővám*
Világbank*
Világélelmezési Program
világgazdaság
világkereskedelem
világkereskedelmi konferencia*
világpiac
világtenger
Wall Street
WFP*
WMO*
zárt gazdaság

DIPLOMÁCIA ÉS NEMZETKÖZI JOG

ad hoc diplomácia*
agrément
agresszió
aide mémoire
ajánlás
akkreditálás
államhatár
állandó semlegesség*
annexió
attasé
Ballhausplatz
barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések
befolyási övezet*
békés áthaladás joga*
beltenger
be nem avatkozás elve
blokád
casus belli
casus foederis
csatlakozó övezet*
csomagterv
de facto elismerés*
de jure elismerés*
demarkációs vonal
demilitarizált övezet
Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége
diplomácia
diplomáciai futár
diplomáciai jegyzék
diplomáciai kapcsolat
diplomáciai képviselet
diplomáciai mentességek és kiváltságok
diplomáciai misszió*
diplomáciai testület
diszkrimináció
doyen*
egyezmény
egyhangúság elve
elismerés
emberiesség elleni bűncselekmények*
emberi jogok
Emberi Jogok Bizottsága
emigrációs kormány*
emlékeztető*
enkláve
ENSZ Alapokmánya
ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága
érdekszféra
erőszakról való lemondás
exkláve
faji megkülönböztetés
fegyvernyugvás
fegyverszüneti egyezmény

felségjel
felségterület
felségvizek *
föderáció
főkonzul *
gazdasági övezet
genfi egyezmények
genfi tengerjogi konferencia *
genocídium *
gentlemen's agreement
gyámsági rendszer
háború áldozatainak védelme *
háborús bűnök elévülése *
háborús bűnösök
hadiállapot *
hadifogoly-egyezmény *
hadüzenet
hágai Nemzetközi Bíróság *
hajózás szabadsága *
határbiztos *
határegyezmény *
határincidens
határsáv
helsinki elvek
integritás
internálás
intervenció
jegyzékváltás
jegyzőkönyv
jogsegélyszerződés
jószolgálat
jóváhagyás
kapituláció
kiadatás
kisebb határszéli forgalom *
kisebbségek *
kodifikáció
konföderáció
konkordátum
konvenció *
konzul
konzulátus *
konzuli egyezmény *
kormányelismerés *
kozmikus térség *
kölcsönösség elve
követ *
követség *
közvetítés *
külképviseleti hatóságok
Magyarország diplomáciai kapcsolatai
megállapodás
megfigyelő
meghatalmazás
menedékjog *
menekült
modus vivendi
nagykövet
nagykövetség *
nemzetközi bíráskodás
Nemzetközi Bíróság
nemzetközi folyók
nemzetközi jog
nemzetközi szervezetek
nemzetközi szokásjog
népirtás
nürnbergi törvényszék *
nyilatkozat
nyílt tenger
önrendelkezési jog
pancsa sila
parafálás
parti tenger
persona non grata
pozitív semlegesség *
protektorátus
Quai d'Orsay
ratifikálás
represszália
retorzió
semleges övezet
semlegesség
sodorvonal *
State Department
status quo
szárazföldi talapzat
személyes jegyzék *
szerződések megtartásának elve
szóbeli jegyzék *
szokásjog *
szóvivői nyilatkozat
szuverén egyenlőség elve
szuverenitás
Tengerfenék-bizottság *

tengerfenék jogállása
tengeri csatorna
tengerjogi konferenciák
tengeröböl
tengerszoros
territórium*
titkos diplomácia*
titkos szerződések
ultimátum*
UNCITRAL*
utazó nagykövet*
ügyvivő
űrhajózási segélyegyezmény*
választottbírósági eljárás*
vétójog*
világűr jogi helyzete
vöröskeresztes egyezmények*

MOZGALMAK, IRÁNYZATOK, ELMÉLETEK

AAPSO*
AATUF*
Afrika, Ázsia és Latin-Amerika Népeinek Szolidaritási Szervezete*
Afrikai Demokratikus Tömörülés
afrikai egységtörekvések*
afrikai szocializmus
Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete
akcióegység
antikommunizmus
Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége
arab szocialista koncepciók
atlantizmus
Baath Párt arabközi szerepe
béke-világmozgalom
Béke-világtanács
berlini konferencia*
brüsszeli konferencia*
budapesti konzultatív találkozó*
BVT*
cionizmus
CISA*
CISL*
CMT*
CPUSTAL*
CSE*
Demokratikus Ifjúsági Világszövetség
Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége
desztur szocializmus*
DIVSZ*
dominóelmélet
Egyházak Világtanácsa
egységfront*
Ellenállók Nemzetközi Szövetsége
ENSZ-társaságok Világszövetsége
eurokommunizmus
európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája
Európai Szakszervezeti Szövetség
europeizmus
EVT*
fasizmus
FIR*
fogyasztói társadalom
forradalom exportja
FSM*
gaulle-izmus
geopolitika
három világ elmélete
ICATU*
ICFTU*
ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok
internacionalizmus*
iszlám szocializmus*
„jóléti állam"
kairói értekezlet*
Karlovy Vary-i konferencia
Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*
Kominform*
kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásai
Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája
kommunista pártok regionális találkozói
konvergenciaelmélet

kozmopolitizmus
külpolitikai propaganda
Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusa
Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet
lélektani hadviselés*
moszkvai béke-világkongresszus*
moszkvai tanácskozások*
Munka Világszövetsége
nacionalizmus
nasszerizmus*
NDNSZ*
Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség
nemzetközi kommunista mozgalom
Nemzetközi Lenin-békedíj
nemzetközi munkásmozgalom
nemzetköziség*
Nemzetközi Újságíró-szervezet
Nemzetközi Újságíró-szövetség
Nemzetközi Vöröskereszt
neonácizmus*
népfront*
Nobel-békedíj
NÚSZ*
nyugat-európai kommunista és munkáspártok brüsszeli konferenciája
OLAS*
opportunizmus
Összafrikai Szakszervezeti Szövetség
Pánafrikai Ifjúsági Mozgalom
pánafrikanizmus
pánamerikanizmus
pánarabizmus*
politológia
proletár internacionalizmus
Pugwash-konferenciák
RDA*
revizionizmus*
stockholmi felhívás*
stockholmi Vietnam-konferencia
stratégia
Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége
Szakszervezeti Világszövetség
SZKP XX. kongresszusa
SZKP XXV. kongresszusa
Szocialista Internacionálé
szocialista internacionalizmus
szocialista orientáció*
szolidaritás
SZSZNSZ*
SZVSZ*
taktika
trikontinentális értekezlet*
újfasizmus
USPA*
usztasa
vákuumelmélet
világifjúsági találkozók*
VIT*
Vöröskereszt*
Vöröskereszt-társaságok Ligája*
WCL*
WFTU*
WFUNA*

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK

AAPSO*
AÁSZ*
AATUF*
AESZ*
Afrika, Ázsia és Latin-Amerika Népeinek Szolidaritási Szervezete*
Afrikai Demokratikus Tömörülés
Afrikai Egység Szervezete
Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet
Afrikai Fejlesztési Bank
Afrikai Gazdasági Bizottság
Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete
ajánlás
ALALC*
Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény
Amerikai Államok Szervezete
Amerika-közi fegyveres erők
Amerika-közi Fejlesztési Bank
Andok-paktum

antikomintern paktum*
ANZUK
ANZUS*
Arab Egyesített Katonai Parancsnokság*
Arab Liga
Arab Olajexportáló Országok Szervezete
Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége
ASEAN*
ASPAC*
Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottság
Ázsiai és Csendes-óceáni Tanács
Ázsiai Fejlesztési Bank
Baath Párt arabközi szerepe
Bagdadi Paktum*
Balkán-paktum
Béke-világtanács
Benelux államok
BIS*
Biztonsági Tanács
bogotái konferencia*
Brazzaville-i Csoport*
Brüsszeli Szerződés
BT*
budapesti értekezlet
bukaresti értekezlet
BVT*
caracasi értekezlet
CARIFTA*
Casablancai Csoport
CCI*
CEAO*
célprogramok
CENTO*
CERN*
CISA*
CISL*
CMT*
Colombo-terv
CPUSTAL*
Csapágyipari Együttműködési Szervezet
CSE*
Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés
Dél-atlanti Szerződés Szervezetének terve
Dél-csendes-óceáni Bizottság
Dél-csendes-óceáni Fórum
Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
Demokratikus Ifjúsági Világszövetség
Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége
DIVSZ*
Dumbarton Oaks-i konferencia
Duna-bizottság
ECA*
ECE*
ECLA*
ECOSOC*
ECOWAS*
ECWA*
EEC*
EFTA*
EGB*
Egészségügyi Világszervezet
EGK*
Egyesített Energiarendszerek Központi Teherelosztója
Egyesült Atommagkutató Intézet
Egyesült Nemzetek Szervezete
Egyetemes Postaunió
egyhangúság elve
Egyházak Világtanácsa
ELDO*
Elektrotechnikai Együttműködési Szervezet
Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet
Ellenállók Nemzetközi Szövetsége
EMA*
Emberi Jogok Bizottsága
ENSZ*
ENSZ Alapokmánya
ENSZ fegyveres erői
ENSZ Fejlesztési Programja*
ENSZ Gyermeksegély-alapja
ENSZ Iparfejlesztési Szervezete
ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája
ENSZ Környezetvédelmi Programja
ENSZ Közgyűlésének rendkívüli leszerelési ülésszaka*
ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága
ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

ENSZ Oktatási és Kutatási Intézete
ENSZ pénzügyi válsága
ENSZ segélyprogramjai
ENSZ-társaságok Világszövetsége
EPU*
ESCAP*
ESRO*
Észak-atlanti Szerződés Szervezete
Északi Tanács
Euratom*
Európa-csoport*
Európai Atomenergia-közösség
Európai Beruházási Bank*
Európai Fizetési Unió
Európai Gazdasági Bizottság
Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet
Európai Gazdasági és Monetáris Unió
Európai Gazdasági Közösség
Európai Közösségek
Európai Monetáris Alap
Európai Monetáris Egyezmény
Európai Nukleáris Kutató Szervezet
Európai Parlament
Európai Szabadkereskedelmi Társulás
Európai Szakszervezeti Szövetség
Európai Szén- és Acélközösség
Európai Tanács ülései
Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet
Európai Űrkutatási Ipari Csoport
Európai Űrkutatási Szervezet
Európai Űrkutatási Ügynökség*
Európai Védelmi Közösség
Európa-tanács
Eurospace*
EVT*
FAO*
fejlesztési bankok
Fejlesztési Regionális Együttműködés
FIR*
FSM*
GATT*
Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
Gazdasági és Szociális Tanács
genfi Leszerelési Bizottság*
gyámsági rendszer
Gyámsági Tanács
hágai Nemzetközi Bíróság*
Hajótulajdonosok Nemzetközi Szövetsége
háromhatalmi egyezmény
77-ek csoportja
Húszak Bizottsága
IAEA*
IBRD*
ICAO*
ICATU*
ICFTU*
ICSU*
IDA*
IEA*
IFC*
ILO*
IMCO*
IMF*
INSA*
Interatominstrument*
Interchim*
Interelektro*
Intermetall*
Interparlamentáris Unió
Interszputnyik*
IPU*
Iszlám Konferencia
ITU*
kairói értekezlet*
Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás
katonai tömbök
Kelet-afrikai Közösség
kereskedelmi és fejlesztési konferencia*
Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*
KGST*
KGST-bank*
Kína és az ENSZ
Kominform*
Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája
Komplex Program*
Kormányközi Tengerészeti Tanácskozó Szervezet
Kozmikus Távközlési Szervezet
Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa

Kőolajat Exportáló Országok Szervezete
Közel-Keletre vonatkozó ENSZ-határozatok
Közép-afrikai Gazdasági és Vámunió
Közép-amerikai Államok Szervezete
Közép-amerikai Közös Piac
Közgyűlés
Közös Piac*
Közös Tehervagonpark
Központi Szerződés Szervezete
Külügyminiszterek Tanácsa*
LAFTA*
Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusa
Latin-amerikai Gazdasági Bizottság
Latin-amerikai Gazdasági Szervezet
Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás
Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet
Leszerelési Bizottság
leszerelési bizottságok
leszerelési ülésszak az ENSZ Közgyűlésén
Maghreb Állandó Tanácskozó Bizottsága
magyar kérdés az ENSZ-ben
Magyarország a nemzetközi szervezetekben
MCCA*
Menekültügyi Főbiztosság
Meteorológiai Világszervezet
Monroviai Csoport
Montánunió*
Munka Világszövetsége
NATO*
NDNSZ*
Nemzetközi Atomenergia-ügynökség
Nemzetközi Beruházási Bank
Nemzetközi Bíróság
Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség
Nemzetközi Energiaügynökség
Nemzetközi Fejlesztési Egyesülés
Nemzetközi Fizetések Bankja
Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank
Nemzetközi Kereskedelmi Kamara
Nemzetközi Menekültügyi Szervezet*
Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
Nemzetközi Nukleárisműszer-ipari Gazdálkodó Egyesülés
Nemzetközi Olimpiai Bizottság
Nemzetközi Pénzügyi Társaság
Nemzetközi Polgárirepülés-ügyi Szervezet
nemzetközi szervezetek
Nemzetközi Távközlési Unió
Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank
Nemzetközi Újságíró-szervezet
Nemzetközi Újságíró-szövetség
Nemzetközi Valutaalap
Nemzetközi Vegyipari Együttműködés Szervezete
Nemzetközi Vöröskereszt
NOB*
NÚSZ*
Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége
Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség
Nyugat-ázsiai Gazdasági Bizottság
Nyugat-európai Unió
Nyugati Unió*
OAPEC*
OAS*
OCAM*
ODECA*
OEA*
OECD*
OEEC*
OLAS*
olimpiai mozgalom*
OPEC*
OPW*
Összafrikai Szakszervezeti Szövetség
Pánafrikai Ifjúsági Mozgalom
Pánamerikai Unió*
Pleven-terv*
prágai értekezlet
Pugwash-konferenciák
Punta del Este-i értekezletek
RCD*
RDA*
regionális szervezetek*
Római Szerződés*
Ruhr-statútum
SATO*
SEATO*
SELA*

stockholmi Vietnam-konferencia
szabadkereskedelmi övezet
Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége
Szakszervezeti Világszövetség
Számítástechnikai Kormányközi Bizottság
szocialista gazdasági integráció*
Szocialista Internacionálé
Szövetséges Ellenőrző Bizottság
Szövetséges Ellenőrző Tanács*
SZSZNSZ*
SZVSZ*
Tengerfenék-bizottság*
Tízek Klubja
transzferábilis rubel
trikontinentális értekezlet*
Tudományos Szövetségek Nemzetközi Tanácsa
UDÉAC*
UN, UNO*
UNCITRAL*
UNCTAD*
UNDP*
UNEP*
UNESCO*
UNICEF*
UNIDO*
UNITAR*
UPU*
USPA*
Varsói Szerződés Szervezete
Vaskohászati Együttműködési Szervezet
vétójog*
Világbank*
Világélelmezési Program
világifjúsági találkozók*
világkereskedelmi konferencia*
VIT*
Vöröskereszt*
Vöröskereszt-társaságok Ligája*
WCL*
WEU*
WFP*
WFTU*
WFUNA*
WHO*
WMO*

SZOCIALISTA ORSZÁGOK

albán–szovjet megállapodás
Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai*
Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolatai*
Amerikai Egyesült Államok és Kuba kapcsolatai*
antifasiszta koalíció
balkáni együttműködés
Balkán-paktum
barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések
Barátság kőolajvezeték
Békeprogram
békéről szóló dekrétum
belgrádi nyilatkozat és a jugoszláv—szovjet viszony
berlini kérdés
bolgár békeszerződés
budapesti értekezlet
Budapesti Felhívás*
bukaresti értekezlet
célprogramok
Csapágyipari Együttműködési Szervezet
csehszlovákiai politikai válság
csehszlovák–NSZK szerződés
disznó-öböli támadás
egyedüli képviselet elve*
Egyesített Energiarendszerek Központi Teherelosztója
Egyesült Atommagkutató Intézet
egyiptomi–szovjet szerződés
Elektrotechnikai Együttműködési Szervezet
fellazítási politika
finn–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés
forró vonal

francia–szovjet szerződések
gazdasági verseny
genfi csúcsértekezlet
genfi értekezlet
guantánamói támaszpont
Hajótulajdonosok Nemzetközi Szövetsége
Hallstein-doktrína
három világ elmélete
havannai nyilatkozat
hidegháború
hídverés*
India és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai*
India és a Szovjetunió viszonya
indokínai háború*
INSA*
Interatominstrument*
Interchim*
Interelektro*
Intermetall*
Interszputnyik*
iraki–szovjet szerződés
jaltai konferencia
japán–szovjet viszony
Jugoszlávia tömbön kívüli politikája*
jugoszláv–szovjet kapcsolatok*
kambodzsai-vietnami konfliktus
karib-tengeri válság
kelet–nyugati kereskedelem
KGST*
KGST-bank*
Kína és az ENSZ
Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai
Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatai
Kínai Népköztársaság és India kapcsolatai
Kínai Népköztársaság és Vietnam kapcsolatai*
Kínai Népköztársaság külpolitikája
Komplex Program*
konvergenciaelmélet
koreai egyesítési tárgyalások
koreai háború
Korea kettészakítása
Kozmikus Távközlési Szervezet
Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
Közös Tehervagonpark
Kreml
krími konferencia*
Kuba elleni invázió*
Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatai
kubai forradalom és nemzetközi jelentősége
kubai–szovjet megállapodások
lengyel–NDK szerződés*
lengyel—NSZK szerződés
magyar békeszerződés
magyar kérdés az ENSZ-ben
magyar külkereskedelem
Magyar Népköztársaság külpolitikája
Magyarország a nemzetközi szervezetekben
Magyarország diplomáciai kapcsolatai
magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések
NDK elismerése
NDK–lengyel szerződés
NDK–NSZK alapszerződés
NDK–NSZK általános közlekedési szerződés
NDK–szovjet szerződés*
német kérdés
Németország kettészakítása
Nemzetközi Beruházási Bank
Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank
Nemzetközi Nukleárisműszer-ipari Gazdálkodó Egyesülés
Nemzetközi Vegyipari Együttműködés Szervezete
NSZK–csehszlovák szerződés*
NSZK keleti politikája
NSZK–lengyel szerződés*
NSZK–NDK alapszerződés*
NSZK–NDK általános közlekedési szerződés*
NSZK–szovjet közös nyilatkozat
NSZK–szovjet szerződés*
nukleáris háború megakadályozásáról szóló egyezmény
Odera–Neisse-határ
OPW*
panmindzsoni egyezmény*
párizsi békeszerződések
potsdami konferencia

pozsonyi nyilatkozat
prágai értekezlet
Pueblo-ügy
Rapacki-terv
reális szocializmus*
román békeszerződés
SALT
Számítástechnikai Kormánykozi Bizottság
szíriai–szovjet kapcsolatok
SZKP XX kongresszusa
SZKP XXV kongresszusa
szocialista gazdasági integráció*
szocialista internacionalizmus
szocialista kozosség
szocialista kulpolitika
szocialista világrendszer
szovjet alban megallapodás*
szovjet–egyiptomi szerződés*
szovjet–finn viszony*
szovjet–francia szerzódések*
szovjet–iraki szerződés*
szovjet–japán viszony*
szovjet–jugoszláv kapcsolatok*
szovjet–kubai megállapodások*
szovjet–NDK szerződés
szovjet–NSZK diplomáciai kapcsolatok folvétele
szovjet–NSZK szerződés
szovjet–szíriai kapcsolatok*
Szovjetunió es a Kínai Népkoztársaság kapcsolatai*
Szovjetunió és az Egyesult Államok kapcsolatai
Szovjetunió és India viszonya*
Szovjetunió kulpolitikája
szuperhatalmak
teheráni konferencia
tonkini incidens
transzferabilis rubel
trieszti konfliktus*
U–2 repulőgép ugye
Varsói Szerződés Szervezete
Vaskohászati Egyuttműkodési Szervezet
Vatikán és a szocialista országok viszonya
vietnami forradalom és felszabadító harc
vietnami–kambodzsai konfliktus*
Vietnami Szocialista Koztarsaság és a Kínai Népkoztársasag kapcsolatai
Vietnammal kapcsolatos parizsi konferencia es megallapodas
zgorzeleci szerződes*

TŐKÉS HATALMAK

alkalmazkodási politika
amerikai–dél-koreai védelmi szerzódés
amerikai–del-vietnami katonai egyezmény*
Amerikai Egyesult Államok és a Kínai Népkoztársaság kapcsolatai*
Amerikai Egyesult Államok és a Szovjetunió kapcsolatai*
Amerikai Egyesult Államok es Izrael kapcsolatai
Amerikai Egyesult Államok és Kuba kapcsolatai*
Amerikai Egyesult Államok és Torokország viszonya*
Amerikai Egyesult Államok ketoldalú katonai szerződései
Amerikai Egyesult Államok kulpolitikája
amerikai–japán biztonsagi szerződes
amerikai–NSZK szerződés*
amerikai–tajvani katonai egyezmény
ANZUK
ANZUS*
atlanti nukleáris erő
Atlanti Nyilatkozat*
atlantizmus
atomdiplomacia
atomernyó
Bagdadi Paktum*
Battle-act
békehadtest
belizei konfliktus
bermudai értekezlet
Bevin-terv
bizertai válság

Bizónia*
bonni szerződés
Bonn–Párizs tengely
brazil–NSZK atomszerződés
Brüsszeli Szerződés
CENTO*
CIA*
cionista lobby
City
csádi francia intervenció
csehszlovák–NSZK szerződés
Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés
csendes-óceáni doktrína
Dél-csendes-óceáni Bizottság
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
dél-koreai–amerikai védelmi szerződés*
Dél-Tirol ügye*
dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény
Diego García-sziget
disznó-öböli támadás
dollárövezet
dollárválság
Dominika elleni agresszió
domínium
dominóelmélet
Downing Street
egyedüli képviselet elve*
Eisenhower-doktrína
előretolt stratégia
Elysée-palota
erőpolitika
ERP*
Észak-atlanti Szerződés Szervezete
eszkaláció
eurodollár-piac
Európa-csoport*
Európai Védelmi Közösség
europeizmus
éviani egyezmény
Fehér Ház
Force de frappe
Ford-doktrína*
forró vonal
francia atomfegyverkezés*
Francia Közösség
francia–NSZK szerződés
Franciaország külpolitikája
Franciaország tengerentúli megyéi és területei
francia–szovjet szerződések
Francia Unió
frankövezet
fultoni beszéd
gaulle-izmus
gazdasági verseny
genfi csúcsértekezlet
gibraltári viszály
globális stratégia
guami támaszpont
guantánamói támaszpont
Guatemala elleni támadás
Hallstein-doktrína
hidegháború
hirosimai atombomba-támadás
imperialista tábor
imperializmus
indokínai háború*
integrációs törekvések Nyugat-Európában
ír nemzeti mozgalom
Izland halászati konfliktusai*
izolacionizmus
Izrael és az Egyesült Államok kapcsolatai*
jaltai konferencia
japán békeszerződés kérdése
japán különbéke-szerződés*
Japán külpolitikája
japán–szovjet viszony
Johnson-doktrína
Kambodzsa nemzeti felszabadító harca
Kanada nemzetközi kapcsolatainak fejlődése
karib-tengeri válság
Kennedy-forduló
Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatai
koreai háború
kölcsönbérleti törvény
Kölcsönös Biztonsági Törvény
Központi Hírszerző Hivatal
Központi Szerződés Szervezete
krími konferencia*
Kuba elleni invázió*
Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatai
külügyminiszterek értekezletei

Külügyminiszterek Tanácsa*
laoszi függetlenségi és társadalmi harc
Lend-Lease Act*
lengyel–NSZK szerződés
Libanon elleni intervenció
lobby
londoni értekezlet*
Marshall-terv
második front*
Monroe-elv
Mountbatten-terv
multilaterális atomütőerő*
müncheni egyezmény
MX rakétarendszer
My Lai-i tömeggyilkosság
Nagy-Britannia külpolitikája
nassaui konferencia
NATO*
NDK–NSZK alapszerződés
NDK–NSZK általános közlekedési szerződés
német kérdés
Németország kettészakítása
Nemzetközösség
neokolonializmus
neutronbomba
Nixon-doktrína
Nixon-forduló
NSZK–amerikai szerződés
NSZK–brazil atomszerződés*
NSZK–csehszlovák szerződés*
NSZK–francia szerződés*
NSZK keleti politikája
NSZK–lengyel szerződés*
NSZK–NDK alapszerződés*
NSZK–NDK általános közlekedési szerződés*
NSZK–szovjet közös nyilatkozat
NSZK–szovjet szerződés*
nukleáris háború megakadályozásáról szóló egyezmény
Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény
Nyugat-európai Unió
nyugatnémet újrafölfegyverkezés
okinavai támaszpont
olasz békeszerződés
Olaszország nemzetközi helyzete
ötödik köztársaság
Panamai csatornaövezet státusa
párizsi szerződések
Pentagon
Pleven-terv*
potsdami konferencia
Pueblo-ügy
Puerto Rico függetlenségének kérdése
Puerto Ricó-i doktrína
Puerto Ricó-i értekezlet*
Quai d'Orsay
rambouillet-i értekezlet*
reális elrettentés
revansizmus
Rogers-terv
rugalmas reagálás
Ruhr-statútum
Saar-vidék kérdése
SALT
Schuman-terv
SEATO*
sokoldalú atomütőerő*
State Department
sterlingövezet
szárnyas rakéták
szovjet–francia szerződések*
szovjet–japán viszony*
szovjet–NSZK diplomáciai kapcsolatok fölvétele
szovjet–NSZK szerződés
Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatai
Szövetség a Haladásért
Szövetséges Ellenőrző Bizottság
Szövetséges Ellenőrző Tanács*
Szueztől Keletre
szuperhatalmak
tajvani–amerikai katonai egyezmény*
teheráni konferencia
tonkini incidens
tőkés hatalmak csúcskonferenciái
tömeges megtorlás
Törökország és az Egyesült Államok viszonya
Trident-program
trieszti konfliktus*

Trilaterális Bizottság*
trilateralizmus
Trizónia*
Truman-doktrína
Truman négy pontja
U-2 repülőgép ügye
vietnami forradalom és felszabadító harc
vietnamizálás
Wall Street
WEU*
zaire-i intervenció

EURÓPA

albán–szovjet megállapodás
Amerikai Egyesült Államok és Törökország viszonya*
amerikai–NSZK szerződés*
atlanti nukleáris erő
Atlanti Nyilatkozat*
atlantizmus
atomernyő
balkáni együttműködés
Balkán-paktum
Ballhausplatz
Barátság kőolajvezeték
bécsi haderőcsökkentési értekezlet*
belgrádi nyilatkozat és a jugoszláv-szovjet viszony
belgrádi találkozó
Benelux államok
berlini kérdés
berlini konferencia*
Bevin-terv
Bizónia*
bolgár békeszerződés
bonni szerződés
Bonn–Párizs tengely
brazil–NSZK atomszerződés
brüsszeli konferencia*
Brüsszeli Szerződés
budapesti értekezlet
Budapesti Felhívás*
bukaresti értekezlet
CERN*
ciprusi kérdés
City
Csapágyipari Együttműködési Szervezet
CSE*
csehszlovákiai politikai válság
csehszlovák–NSZK szerződés
Dél-Tirol ügye*
Downing Street
Duna-bizottság
ECE*
EEC*
EFTA*
EGB*
égei-tengeri konfliktus
EGK*
egyedüli képviselet elve*
Egyesített Energiarendszerek Központi Teherelosztója
ELDO*
Elektrotechnikai Együttműködési Szervezet
előretolt stratégia
Elysée-palota
EMA*
EPU*
ERP*
ESRO*
Észak-atlanti Szerződés Szervezete
Északi Tanács
Euratom*
eurodollár-piac
Európa-csoport*
Európai Atomenergia-közösség
Európai Beruházási Bank*
európai biztonsági és együttműködési értekezlet
Európai Fizetési Unió
Európai Gazdasági Bizottság
Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet
Európai Gazdasági és Monetáris Unio
Európai Gazdasági Közösség
európai kollektív biztonsági rendszer

európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája
Európai Közösségek
Európai Monetáris Alap
Európai Monetáris Egyezmény
Európai Nukleáris Kutató Szervezet
Európai Parlament
Európai Szabadkereskedelmi Társulás
Európai Szakszervezeti Szövetség
Európai Szén- és Acélközösség
Európai Tanács ülései
Európai Űrhajózási Fejlesztési Szervezet
Európai Űrkutatási Ipari Csoport
Európai Űrkutatási Szervezet
Európai Űrkutatási Ügynökség*
Európai Védelmi Közösség
Európa-tanács
europeizmus
Eurospace*
eurovaluta-piac
finn békeszerződés
finn–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés
Force de frappe
földközi-tengeri térség
francia atomfegyverkezés*
francia–NSZK szerződés
Franciaország külpolitikája
francia–szovjet szerződések
francoizmus
gaulle-izmus
genfi csúcsértekezlet
gibraltári viszály
Görögország nemzetközi helyzete
görög polgárháború és katonai puccsok
görög–török konfliktus*
Hallstein-doktrína
helsinki elvek
integrációs törekvések Nyugat-Európában
Interatominstrument*
Interchim*
Interelektro*
Intermetall*
Interszputnyik*
ír nemzeti mozgalom
Izland halászati konfliktusai*
Jugoszlávia tömbön kívüli politikája*
jugoszláv–szovjet kapcsolatok*
Karlovy Vary-i konferencia
Kominform*
Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája
Kozmikus Távközlési Szervezet
közép-európai haderőcsökkentési értekezlet
Közös Piac*
Közös Tehervagonpark
lengyel–NDK szerződés*
lengyel–NSZK szerződés
londoni szerződés*
magyar békeszerződés
magyar kérdés az ENSZ-ben
magyar külkereskedelem
Magyar Népköztársaság külpolitikája
Magyarország a nemzetközi szervezetekben
Magyarország diplomáciai kapcsolatai
magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések
Marshall-terv
második front*
MBFR*
Montánunió*
multilaterális atomütőerő*
müncheni egyezmény
nácitlanítás
Nagy-Britannia külpolitikája
nassaui konferencia
NATO*
NDK elismerése
NDK–lengyel szerződés
NDK–NSZK alapszerződés
NDK–NSZK általános közlekedési szerződés
NDK–szovjet szerződés*
német kérdés
Németország kettészakítása
Nemzetközi Nukleárisműszer-ipari Gazdálkodó Egyesülés
Nemzetközi Vegyipari Együttműködés Szervezete
neonácizmus*
NSZK–amerikai szerződés
NSZK–brazil atomszerződés*

NSZK–csehszlovák szerződés*
NSZK–francia szerződés*
NSZK keleti politikája
NSZK–lengyel szerződés*
NSZK–NDK alapszerződés*
NSZK–NDK általános közlekedési szerződés*
NSZK–szovjet közös nyilatkozat
NSZK–szovjet szerződés*
nürnbergi törvényszék*
Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény
nyugat-európai kommunista és munkáspártok brüsszeli konferenciája
Nyugat-európai Unió
Nyugati Unió*
nyugatnémet újrafölfegyverkezés
Odera–Neisse-határ
OEEC*
olasz békeszerződés
Olaszország nemzetközi helyzete
OPW*
osztrák államszerződés
ötödik köztársaság
párizsi békeszerződések
párizsi szerződések
Pleven-terv*
Portugália helyzete a fasizmus bukása után
potsdami konferencia
pozsonyi nyilatkozat
prágai értekezlet
Puerto Ricó-i doktrína
Quai d'Orsay
Rapacki-terv
revansizmus
Római Szerződés*
román békeszerződés
Ruhr-statútum
Saar-vidék kérdése
Schuman-terv
sokoldalú atomütőerő*
Spanyolország nemzetközi helyzete
Számítástechnikai Kormányközi Bizottság
szovjet–albán megállapodás*
szovjet–finn viszony*
szovjet–francia szerződések*
szovjet–jugoszláv kapcsolatok*
szovjet–NDK szerződés
szovjet–NSZK diplomáciai kapcsolatok fölvétele
szovjet–NSZK szerződés
Szövetséges Ellenőrző Bizottság
Szövetséges Ellenőrző Tanács*
török–görög konfliktus
Törökország és az Egyesült Államok viszonya
trieszti konfliktus*
Trizónia*
Truman-doktrína
usztasa
Varsói Szerződés Szervezete
Vaskohászati Együttműködési Szervezet
WEU*
zgorzeleci szerződés*

FEKETE-AFRIKA

AAPSO*
AATUF*
Addisz Abeba-i értekezlet*
AESZ*
Afrika, Ázsia és Latin-Amerika Népeinek Szolidaritási Szervezete*
afrikai–arab csúcskonferencia
Afrikai Demokratikus Tömörülés
Afrikai Egység Szervezete
afrikai egységtörekvések*
Afrikai és Mauritiusi Közös Szervezet
Afrikai Fejlesztési Bank
Afrikai Gazdasági Bizottság
afrikai határkérdések
afrikai szocializmus
Afrika szarva
Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete
Angola elleni intervenció
Angola függetlenné válása*
apartheidpolitika

arab–afrikai csúcskonferencia *
biafrai szakadár mozgalom *
Bissau-Guinea függetlenné válása *
Brazzaville-i Csoport *
Casablancai Csoport
CEAO *
Comore-szigetek függetlensége
csádi francia intervenció
Dél-Afrika az imperializmus rendszerében
Dél-afrikai Köztársaság létrejötte és külpolitikája
dél-afrikai nemzeti felszabadító harcok
Dél-atlanti Szerződés Szervezetének terve
délnyugat-afrikai kérdés *
Diego García-sziget
ECA *
ECOWAS *
eritreai nemzeti kérdés
Etiópia és Szomália háborúja *
etiópiai forradalom
Fehér-Afrika *
Fekete-Afrika
fekete-afrikai gyarmatok függetlenné válása
Francia Közösség
frontállamok
Ghána függetlenné válása *
Guinea felszabadító harca
Indiai-óceán szerepe
kairói értekezlet *
Kelet-afrikai Közösség
kongói függetlenségi harc
Közép-afrikai Gazdasági és Vámunió
Monroviai Csoport
Mozambik függetlenné válása *
namíbiai kérdés
nigériai polgárháború
Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége
Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség
OCAM *
Összafrikai Szakszervezeti Szövetség
Pánafrikai Ifjúsági Mozgalom
pánafrikanizmus
portugál gyarmatok függetlenné válása
RDA *
Rhodesia nemzetközi státusa
SATO *
Szomália és Etiópia háborúja
Tanzánia szerepe Fekete-Afrikában
UDÉAC *
USPA *
zaire-i intervenció
Zimbabwe szabadságharca *

KÖZEL-KELET ÉS ARAB VILÁG

adeni kérdés *
afrikai–arab csúcskonferencia
algériai felszabadító háború
algériai–marokkói határviszály
Amerikai Egyesült Államok és Izrael kapcsolatai
arab–afrikai csúcskonferencia *
arab államok egységtörekvései
Arab–Amerikai Olajtársaság
arab csúcsértekezletek
Arab Egyesített Katonai Parancsnokság *
Arab Emírségek Szövetségének létrejötte
Arab Föderáció
arab–izraeli háborúk *
Arab Köztársaságok Szövetsége *
Arab Liga
arab nemzeti felszabadító mozgalom
Arab Olajexportáló Országok Szervezete
Arab-öböl menti államok szerepe az arab világban
Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége
arab szocialista koncepciók
Baath Párt arabközi szerepe
bamakói értekezlet *
Begin-terv
bizertai válság
Casablancai Csoport
cionista lobby
cionizmus
CISA *
desztur szocializmus *

ECWA*
egyiptomi forradalom
egyiptomi–izraeli különtárgyalások
egyiptomi–líbiai konfliktus
egyiptomi–szovjet szerződés
Eisenhower-doktrína
éviani egyezmény
genfi közel-keleti békeértekezlet
Husszein-terv
ICATU*
iraki forradalom
iraki–szíriai ellentétek*
iraki–szovjet szerződés
Iszlám Konferencia
iszlám szocializmus*
Izrael Állam létrehozása
Izrael és az Egyesült Államok kapcsolatai*
izraeli–arab háborúk
izraeli–egyiptomi különtárgyalások*
Jarring-misszió
jemeni forradalom és polgárháború
jemeni konfliktus
Jordánia és a palesztin kérdés
Kőolajat Exportáló Országok Szervezete
Közel-Kelet
közel-keleti válság*
Közel-Keletre vonatkozó ENSZ-határozatok
kurd kérdés
Libanon elleni intervenció
Libanon elleni izraeli támadás
libanoni polgárháború
líbiai–egyiptomi konfliktus*
líbiai forradalom
Maghreb Állandó Tanácskozó Bizottsága
Maghreb-országok egységtörekvései
marokkói–algériai határviszály*
nasszerizmus*
Nyugat-ázsiai Gazdasági Bizottság
Nyugat-Szahara függetlenségének kérdése
OAPEC*
olajdollár
olajpolitika
OPEC*
palesztin felszabadítási mozgalom
palesztin menekültek
pánarabizmus*
Perzsa-öböl jelentősége*
Rogers-terv
sínai egyezmény
Szaúd-Arábia szerepe az arab világban
szíriai–iraki ellentétek
szíriai–szovjet kapcsolatok
szovjet–egyiptomi szerződés*
szovjet–iraki szerződés*
szovjet–szíriai kapcsolatok*
Szudán szerepe az arab világban
Szuezi-csatorna államosítása
Tripoli Charta
tripoli értekezlet*

ÁZSIA

AAPSO*
Afrika, Ázsia és Latin-Amerika Népeinek Szolidaritási Szervezete*
Afroázsiai Népek Szolidaritási Szervezete
amerikai–dél-koreai védelmi szerződés
amerikai–dél-vietnami katonai egyezmény*
Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai*
amerikai–japán biztonsági szerződés
amerikai–tajvani katonai egyezmény
ASEAN*
ASPAC*
Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottság
Ázsiai és Csendes-óceáni Tanács
Ázsiai Fejlesztési Bank
ázsiai kollektív biztonsági rendszer
Bagdadi Paktum*
Banglades nemzetközi helyzete*
Burma függetlenné válása*
CENTO*
cheriboni egyezmény*
Colombo-terv
Délkelet-Ázsia fiatal nemzeti államainak kialakulása

Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
dél-koreai–amerikai védelmi szerződés*
dél-vietnami–amerikai katonai egyezmény
ESCAP*
Fejlesztési Regionális Együttműködés
Fülöp-szigetek függetlenné válása*
Fülöp-szigetek nemzetközi kapcsolatainak fejlődése
genfi értekezlet
hágai egyezmény*
hágai kerekasztal-konferencia*
három világ elmélete
hirosimai atombomba-támadás
holland–indonéz megállapodások*
India és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai*
India és a Szovjetunió viszonya
Indiai-óceán békeövezetté nyilvánítása
Indiai-óceán szerepe
indiai-pakisztáni háborúk
indokínai háború*
indonéz–holland megállapodások
Indonézia és Malaysia viszálya*
indonéziai forradalom és ellenforradalom
Irán hatalmi törekvései
Japán békeszerződés kérdése
japán különbéke-szerződés*
Japán külpolitikája
japán–szovjet viszony
kairói értekezlet*
kambodzsai–vietnami konfliktus
Kambodzsa nemzeti felszabadító harca
kasmíri konfliktus
Kína és az ENSZ
Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai
Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatai
Kínai Népköztársaság és India kapcsolatai
Kínai Népköztársaság és Vietnam kapcsolatai*
Kínai Népköztársaság külpolitikája
koreai egyesítési tárgyalások
koreai háború
Korea kettészakítása
Központi Szerződés Szervezete
laoszi függetlenségi és társadalmi harc
linggadjati egyezmény*
Malaysia és Indonézia viszálya
Mountbatten-terv
My Lai-i tömeggyilkosság
okinavai támaszpont
pakisztáni–indiai háborúk*
Pakisztán kettéválása
panmindzsoni egyezmény*
Pueblo-ügy
RCD*
Renville-egyezmény*
SEATO*
stockholmi Vietnam-konferencia
stratégiai falvak
szovjet–japán viszony*
Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai*
Szovjetunió és India viszonya*
Szueztől Keletre
tajvani–amerikai katonai egyezmény*
tajvani kérdés
taskenti egyezmény*
Távol-Kelet
Thaiföld regionális szerepe
tonkini incidens
vietnami forradalom és felszabadító harc
vietnami–kambodzsai konfliktus*
Vietnami Szocialista Köztársaság és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai
vietnamizálás
Vietnammal kapcsolatos párizsi konferencia és megállapodás

ÓCEÁNIA

Antarktisz-egyezmény
ANZUK
ANZUS*
ASPAC*
Ausztrália nemzetközi helyzete
Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági és Szociális Bizottság
Ázsiai és Csendes-óceáni Tanács
Ázsiai Fejlesztési Bank
Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés
csendes-óceáni doktrína
Dél-csendes-óceáni Bizottság
Dél-csendes-óceáni Fórum
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
ESCAP*
Ford-doktrína*
guami támaszpont
Mikronézia függetlensége
SEATO*

LATIN-AMERIKA

AÁSZ*
Afrika, Ázsia és Latin-Amerika Népeinek Szolidaritási Szervezete*
ALALC*
Amerikai Államok Szervezete
Amerikai Egyesült Államok és Kuba kapcsolatai*
Amerika-közi fegyveres erők
Amerika-közi Fejlesztési Bank
Amerika-közi Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés*
Andok-paktum
Argentína külpolitikai céljai
belizei konfliktus
bogotái konferencia*
Brazília regionális szerepe
brazil–NSZK atomszerződés
caracasi értekezlet
CARIFTA*
chapultepeci értekezlet
chilei forradalom és ellenforradalom
CPUSTAL*
Dél-atlanti Szerződés Szervezetének terve
disznó-öböli támadás
Dominika elleni agresszió
ECLA*
El Salvador és Honduras háborúja*
guantánamói támaszpont
Guatemala elleni támadás
havannai nyilatkozat
Honduras és El Salvador háborúja
Johnson-doktrína
junta
Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Társulás
karib-tengeri térség
karib-tengeri válság
Közép-amerikai Államok Szervezete
Közép-amerikai Közös Piac
Kuba elleni invázió*
Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatai
kubai forradalom és nemzetközi jelentősége
kubai–szovjet megállapodások
LAFTA*
Latin-Amerika
latin-amerikai antiimperialista haladó mozgalmak
latin-amerikai atomfegyvermentes övezet
Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusa
Latin-amerikai Gazdasági Bizottság
Latin-amerikai Gazdasági Szervezet
latin-amerikai országok külügyminisztereinek értekezlete
Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás
Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet
MCCA*
Mexikó nemzetközi szerepe
Monroe-elv

NSZK–brazil atomszerződés*
OAS*
ODECA*
OEA*
OLAS*
Panamai csatornaövezet státusa
Pánamerikai Unió*
pánamerikanizmus
Peru nemzetközi kapcsolatai
Puerto Rico függetlenségének kérdése
Punta del Este-i értekezletek
Rio de Janeiró-i paktum
SATO*
SELA*
szovjet–kubai megállapodások*
Szövetség a Haladásért
tlatelolcói szerződés*
trikontinentális értekezlet*

EGYÉB

államcsíny*
bábállam
demográfiai robbanás
emigráció
establishment
Fehér Könyv
katonai puccs
koncentrációs tábor
kulturális kapcsolatok
külügyi intézetek
ötödik hadoszlop
puccs
repülőgép-eltérítés
szeparatizmus
világproblémák
világsajtó

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
A borító és a kötésterv Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Székffy Gyula
A szedést 1978. IV. 25-én kezdték meg
Megjelent 1978. XI. 10-én, 63 000 példányban
Terjedelme 32 (A/5) ív

78.1455/1 Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató

1 AMERIKAI VIRGIN-SZK.
2 ANGUILLA (NBr. társult állama)
3 ANTIGUA (NBr. társult állama)
4 BELIZE (NBr.)
5 BRIT VIRGIN-SZK.
6 DOMINICA (NBr. társult állama)
7 GRENADA
8 GUADELOUPE (Fr.)
9 HAITI
10 HOLLAND ANTILLÁK
11 HONDURAS
12 MARTINIQUE (Fr.)
13 MONTSERRAT (NBr.)
14 PANAMAI CSATORNAÖVEZET (USA bérelt terület)
15 ST. KITTS ÉS NEVIS (NBr. társult állama)
16 ST. LUCIA-SZ.
17 ST. VINCENT-SZ.
18 TURKS- ÉS CAICOS-SZK. (NBr.)

Au. Ausztrália
Fr. Franciaország
NBr. Nagy-Britannia
Port Portugália
Uj-Z Uj-Zéland
USA Egyesült Államok

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT
Budapest, 1978-060118

WEL
Mo

VORSTER
GOES
SHOPPIN
VOR